

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

**TA’LIMDAGI INNOVATSION VA
INTEGRATSION JARAYONLARNING
UZVIYLIGI HAMDA UZLUKSIZLIGI:
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR**

**Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
2025 yil 25-26- aprel**

QARSHI-2025

To'plamda xorijiy davlatlar olimlari, respublikamiz professor –o'qituvchilari, yosh olimlar, magistrlar va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijasida yozilgan materiallar kiritilgan.

В сборнике вошли материалынаучно-исследовательских работ,написанные зарубежными учеными, профессорами и преподавателями нашей страны, молодыми учеными, магистрами и студентами.

The collection includes materials of research papers written by foreign scientists, professors and teachers of our country, young scientists, masters and students.

Tahrir hay'ati:

Nabiyev D.X Qarshi davlat universiteti rektori, professor

Shodiyev R.D. Boshlang'ich ta'lim kafedrası mudiri, professor

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

<i>Nabiyev D.X</i>	<i>Qarshi davlat universiteti rektori, professor, rais</i>
<i>Shodiyev R.D.</i>	<i>Boshlang'ich ta'lim kafedrası mudiri, professor, rais o'rinbosari</i>

Tashkiliy qo'mita a'zolari

<i>Bekpo'latov I.R.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, dotsent.</i>
<i>Xolmuradov A.E</i>	<i>Qarshi davlat universiteti o'quv ishlari bo'yicha prorektor, professor.</i>
<i>Yuldoshev I.A.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakul'teti dekani;</i>
<i>Nurullayeva Sh.O'</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori;</i>
<i>Kekiyeva Z.O.</i>	<i>"Qalmiq davlat universiteti" Federal davlat byudjeti oliy ta'lim muassasasi Pedagogika va biologiya fakulteti dekani, Psixologiya kafedrası professori.</i>
<i>Aslonova O.P.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori;</i>
<i>Ergashev N.G'.</i>	<i>Qarshi davlat texnika universiteti, "Axborot tizimlari va texnologiyalari" kafedrası professori;</i>
<i>Davronov Sh.R.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti, "Algoritmlar va dasturlash texnologiyalari" kafedrası mudiri, t.f.f.d., dotsent.</i>
<i>Choriyeva F.A.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Yarmanova Y.B.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Yuldashev S.N.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Yo'ldoshev R.E</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi;</i>
<i>Berdiyev B.R</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Rajabov A.U.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Tirkashov M.S</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi</i>
<i>Umirov A.A</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi,</i>

Qarshi davlat universiteti, 2025 yil.

KIRISH

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В КОНТЕКСТЕ ГЛОКАЛИЗАЦИИ

Набиев Д.Х.

Ректор Каришинского государственного университета

Доктор экономических наук, профессор

Интегративные процессы высшей школы отражаются в диверсифицированной многоуровневой модели высшего образования, в том числе и в создании регионального университетского комплекса. Диверсификация образования в современном научном дискурсе рассматривается как принцип структурирования системы образования, тождественный принципу вариативности, т. е. дающий право образовательному учреждению максимально учитывать запрос социума на предоставление образовательных услуг, разработку образовательных программ для разных типов и видов образовательных учреждений.

Трансформационные процессы в мировом сообществе связаны с титаническими сдвигами при переходе от техногенной к антропогенной цивилизации, доминированием гуманистической парадигмы в теории и практике высшего образования, что приобретает черты одного из базовых принципов становления гуманистической личности. Интегративные процессы российской высшей школы актуализировались в начале 2000-х гг. в связи с вхождением в европейское образовательное пространство в контексте ратификации основных положений Болонского процесса, что дало импульс в применении новой идеологии в высшем образовании на основе компетентностного подхода, реструктуризации сложившейся системы подготовки специалистов в контексте диверсифицированной многоуровневой модели высшего образования.

Оно становится многовариативным и многомоделным, что характеризуется институционально-организационными изменениями, основополагающую роль в которых играет принцип диверсификации высшего образования, в том числе и в создании регионального университетского комплекса.

В постнеклассическом обществе узкопрофессиональная подготовка специалиста уже не отвечает требованиям времени, важным измерителем профессиональных компетенций выпускника вуза становится его личная культура.

Структурируя целостный портрет будущего специалиста – интеллигента, ученые едины во мнении о том, что человек, получивший высшее образование, должен обладать качествами культурной личности, т. е. свободы, гуманизма, быть духовной личностью, в выборе своей жизненной траектории ориентироваться на ценности как мировой, так и национальной культуры, способной к творческой самореализации в мире культурных ценностей, к адаптации в изменяющейся социокультурной среде.

Вместе с тем необходимо указать, что высшее образование перестает быть только трансформатором и источником профессиональных и фундаментальных знаний. В нем весьма мощно проявляются мировые тенденции развития высшего образования, к которым можно отнести такие, как глобализация, регионализация, диверсификация, информатизация, фундаментализация, гуманитаризация, непрерывность и т. п., в том числе и рассмотрение качества высшего образования через призму интегративного индикатора конкурентоспособности как отдельного индивида, так и экономического и культурного потенциала развития страны. В связи с этим возникает потребность в создании качественно новой системы профессиональной кластеризации в условиях диверсификации высшего образования. Как показал контент-анализ исследований по данной проблематике, динамичная массивная и диверсификация высшего образования неизбежно вызывает конфликт между традиционно сложившимися и утвердившими себя принципами, и ценностями университетского образования и этими новыми социокультурными явлениями.

Диверсификация образования в современном научном дискурсе рассматривается как принцип структурирования системы образования, тождественный принципу вариативности, т. е. дающий право образовательному учреждению максимально учитывать запрос социума на предоставление образовательных услуг, разработку образовательных программ, обеспечивающих разные типы и виды образовательных учреждений.

Диверсификация системы образования предстает как процесс, обеспечивающий дифференциацию и разнообразие типов и видов образовательных учреждений, его многоуровневости, большого набора образовательных услуг, расширение ассортимента видов деятельности, появление новых форм и функций, ранее не свойственных образовательной системе. Вместе с тем, диверсификация рассматривается и как целостное педагогическое явление, в котором не только формируются стратегические направления развития и трансформации образовательных учреждений, но происходят процессы стратегирования непрерывного образования в области образовательной политики, структурирования нового содержания

образовательных программ, образовательных технологий, форм обучения, образовательных услуг.

Предлагаемая организация образования предполагает наличие возможности для каждого студента выстраивать индивидуальную образовательную траекторию и вести квалифицированный диалог по той или иной отрасли знания или проблеме не только с педагогом – специалистом. Она обеспечивает возможность диалога студентов разных курсов, разных структурных подразделений, наконец, разных учебных заведений и т. д.

Диверсификация профессионального образования расширила ассортимент образовательных услуг посредством образовательных программ, обусловила экономическую стабильность и конъюнктуру образовательным учреждениям за счет эффективного маневрирования ресурсами в рамках модернизационных процессов, обуславливающих формирование инновационного образовательного учреждения.

В то же время, М.Э.Мангер, классифицируя диверсификацию на горизонтальную, концентрическую и многоуровневую, наполняет новыми смыслами формы диверсификации. Так, горизонтальная диверсификация – расширяет сферу деятельности отрасли или предприятия; концентрическая – открывает возможность к пополнению ассортимента новыми товарами и услугами, инновационными технологиями;

Многоуровневая – представляет собой комбинированное пополнение ассортимента товаров и услуг изделиями принципиально нового класса.

Каждая образовательная система может объединять свои элементы на различных основаниях, но эффективно существовать и функционировать в качестве единого целостного культурно – образовательного пространства она может лишь тогда, когда содержит в себе инварианты, общие для всех систем. Понимание этого положения актуализирует проблему корпоративной культуры как феномена, связующего разноуровневую и разновеликую по соотнесенности составляющих ее элементов образовательную систему университетского комплекса.

I SHO'BA

TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQUARISH INTEGRATSIYASIDA TA'LIM SIFATINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI

FIZIKA FANINI O'QITISHDA TALABALARNI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH MEXANIZMLARI

I. Bekpulatov

Qarshi davlat universiteti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak fizika o'qituvchilarining o'quv faoliyati hamda tadqiqiy faoliyat jarayoniga tizimli tayyorlash muammosi haqida fikr bildirilgan. Shuningdek, kasbiy sohaga oid standartlarda pedagogning mehnat faoliyati davomida nazarda tutilgan asosiy funksiyalari keltirib o'tilgan. YA'ni pedagog "ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlarini loyihalash va amaliyotga joriy etish", "asosiy umumta'lim dasturlarini loyihalash va amaliyotga joriy etish" kabi funksiyalarni bajarishi lozimligi belgilab o'tilgan.

Kalit so'zlar; o'quv, tadqiqot, loyiha, model, pedagogik loyihalashtirish.

МЕХАНИЗМЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ

Аннотация. В данной статье дается обзор учебной деятельности будущих учителей физики, а также проблемы системной подготовки к процессу исследовательской деятельности. Также в стандартах профессиональной сферы перечислены основные функции педагога, предусмотренные в ходе его трудовой деятельности. То есть установлено, что педагог должен выполнять такие функции, как "проектирование и внедрение образовательных процессов в образовательных учреждениях", "проектирование и внедрение основных общеобразовательных программ".

Ключевые слова: учебный, исследовательский, проектный, модельный, педагогический дизайн.

MECHANISMS FOR PREPARING STUDENTS FOR RESEARCH ACTIVITIES IN THE TEACHING OF PHYSICS

Annotation. In this article, an idea was expressed about the educational activities of future physics teachers and the problem of systematic preparation for the process of research activities. Also, in the standards regarding the professional sphere, the main functions provided for by the educator during his labor activity are cited. That is, it is established that the educator should perform such functions as "design and implementation of educational processes in educational institutions", "design and implementation of basic general education programs".

Keywords: training, research, project, model, pedagogical design.

Hozirgi davrda loyihalash faoliyati o'qituvchining birlamchi vazifalari qatorida e'tirof etilmoqda. Bu e'tirof mamlakatimiz ta'lim tizimining meyoriy-huquqiy hujjatlarida o'z ifodasini topgan hamda Oliy ta'lim Davlat ta'lim standartlarining "Pedagogik ta'lim" bo'limida belgilab qo'yilgan.

Oliy ta'lim Davlat ta'lim standartlarida "Pedagogik ta'lim" yo'nalishi bakalavriat darajasidagi singari, magistratura darajasi uchun ham pedagoglar tayyor bo'lib borishi lozim bo'lgan asosiy faoliyat turlaridan biri sifatida loyihalash faoliyati ko'rsatib o'tiladi. "Pedagogik ta'lim" yo'nalishi bo'yicha bakalavriat va magistratura darajasidagi bitiruvchilar:

- ta'lim dasturlari mundarijasini;
- o'quvchilarning individual ta'lim yo'nalishlarini;
- o'z kasbiy rivojlanish trayektoriyalarini loyihalashtira olish kabi fazilatlariga ega bo'lishi asosiy talablardan biri sifatida belgilab qo'yilgan.

Bundan tashqari, pedagogik ta'lim yo'nalishi magistratlari:

- o'quv fanlarining mundarijasini;
- o'qitish sifatini nazorat qilishning shakl va usullarini;
- ta'lim jarayonining sifatini ta'min etishga qaratilgan ta'lim muhitini nazorat qilish kabi sohalarni loyihalashtirish mahoratini ham o'zlashtirgan bo'lishlari lozim. Shu o'rinda biz olib borayotgan tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan ikki tushuncha - "ta'lim jarayonlarini loyihalashtirish" va "o'qituvchi faoliyatini loyihalash" tushunchalarining tub mohiyatini oydinlashtirish lozim deb hisoblaymiz.

"Loyihalash" atamasi pedagogikaga texnika sohasiga oid fanlardan kirib kelgan bo'lib, faoliyatning alohida turi sifatida qaralash boshlangan. Lotincha "projetsus" so'zidan olinib, "oldinga tashlangan", "oldinga intilgan" kabi ma'nolarni anglatadi. Texnika sohasida "loyiha" deganda "ma'lum bir inshoot yoki mahsulotni yaratish uchun lozim bo'lgan hujjatlar (chizmalar, hisob-kitoblar va shu kabilar) to'plami"ni tushunish an'anaga aylangan. Mazkur hujjatlar to'plamini (ya'ni loyihani) ishlab chiqish bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyat esa "loyihalash" deb yuritiladi. Ya'ni loyihalash "yaratilishi (qurilishi) ko'zda tutilgan obyektning nusxasi, prototipini ishlab chiqishdan iborat ijodiy jarayondir".

Vaqt o'tishi bilan loyihalashning ijtimoiy sohalardagi ayrim yo'nalishlari paydo bo'la bordiki, pedagogik loyihalash shular jumlasidandir. Loyihalash faoliyatining tatbiq etiladigan sohalari ko'paya borishi, ya'ni uning qamrov doirasi kengayishi bilan "loyihalash" tushunchasining mazmuni ham o'zgara bordi. "Loyihalash" tushunchasini "mavjud borliqning qabul qilingan qarorlar hamda amalga oshirilgan tanlovlar asosida, tabiat va ijtimoiy qonuniyatlarni hisobga olingan holda yangi qiyofa kasb etishini ta'minlovchi jarayonlarni belgilovchi fikrlash faoliyatidir", - deya tavsif etish maqbul variantdir.

- Pedagogik loyihalash masalasi ko'plab pedagogik tadqiqotlarda qarab chiqilgan. Bunda mutaxassislar va tadqiqotchilarning mazkur jarayonning mohiyati va tarkibiy tuzilmasiga nisbatan qarashlari turlichadir.

- A. M. Novikov “pedagogik loyihalash” deganda loyiha ishlab chiqilishining birinchi davrini (fazasini) tushunadi (bunda faoliyat sikli yakunlangan hisoblanadi): “Faoliyat sikli (loyiha) yakunlanganligi uchta davr (faza) bilan belgilanadi:

- Loyihalash fazasi: yaratiladigan pedagogik (ta’lim) tizimining ishlab chiqilgan modeli hamda uning joriy etilishi bo’yicha qabul qilingan rejalar mazkur fazaning natijasi hisoblanadi;

- texnologik faza: bunda ishlab chiqilgan tizim amaliyotga joriy etiladi;

- reflektiv faza: amaliyotga joriy etilgan tizimning natijadorligini baholash va unga ayrim tuzatish yoki o’zgartirishlar kiritish zaruratini aniqlashdan iborat natija mazkur fazaning yakuni sifatida qaraladi” [2].

A. M. Novikov, pedagogik tizimni pedagogik loyihalash obyekti deb hisoblaydi. Uning fikricha, pedagogik tizim “ta’limdagi maqsadlar majmuasi va pedagogik jarayonning mazkur maqsadlarga erishishni ta’min etuvchi barcha faktorlarning birligi sifatida” qaralishi lozim [2]. Muallif pedagogik tizimlarni turli darajada ko’rib chiqishni taklif etadi. Xususan, ta’lim muassasasi, alohida o’qituvchi, alohida o’quv fani, o’quv fanining alohida bobi, alohida bir dars va shu kabi darajalarda [2].

Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda pedagogik loyihalashning ikki jihatdan o’rganiladi: ijtimoiy-pedagogik va didaktik jihatlardan. I. A. Kolesnikova o’z ishlarida qayd etganidek, ijtimoiy-pedagogik loyihalash ijtimoiy-madaniy muhitni o’zgartirish va ijtimoiy masalalarni pedagogik vositalar yordamida hal etishga qaratiladi [1].

Umumta’lim maktablaridagi ta’lim jarayonlarini loyihalashning didaktik aspekti (loyihalashning nazariy asoslari va texnologiyasi) G. YE. Muravyevaning tadqiqotlarida o’rganilgan. Mutaxassis “ta’lim jarayonini loyihalash” tushunchasiga ta’rif berar ekan, “bu - rejalashtirilgan o’quv jarayonini va o’quvchilarni tabiiy hamda ijtimoiy qonunlarni hisobga olgan holda maqsadli rivojlantirish usullarini tanlov va qaror qabul qilish orqali muayyan vaqt kesimi oralig’ida aniqlashga qaratilgan o’qituvchi kasbiy faoliyat turi” ekanligini ta’kidlaydi.

G. A. Monaxovanning ishlarida o’quv jarayonini loyihalashning texnologik aspekti fizika fanini o’qitish misolida ochib beriladi. Muallif o’quv jarayonini loyihalashda texnologik xarita ishlab chiqilishi lozimligini va mazkur texnologik xarita “maqsad qo’yish, tashxislash, uydagi mustaqil faoliyat, o’quv kursining mantiqiy tuzilmasi, korreksiya” kabi tuzilmaviy tarkibdan iborat bo’lishini taklif qiladi. U korrektsiyaviy faoliyatni:

-pedagogik isroflar, ya’ni tashxislashdan o’tmagan o’quvchilar haqida axborotli tasavvurlar;

-loyiha metodik yo’llarining mazmun-mundariyasi haqidagi ma’lumotlar kabi ikki yo’nalishda qarab chiqish lozim deb hisoblaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.D. Yu. Muromtsev, I. V. Tyurin, A. N. Gribkov, O. A. Belousov, V. N. Shamkin, M. P. Belyaev, “Algorithms for synthesis of energy-efficient control by mimo systems functioning on long time intervals”, Oil and Gas Engineering (Oge-2019), AIP Conf.

Proc., **2141**, eds. A. Myshlyavtsev, V. Likholobov, V. Yusha, Amer. Inst. Phys., 2019, 050025.

2. О. Г. Монахов, Э. А. Монахова, “Разработка метода метаэвристического программирования для синтеза нелинейных моделей”, Сиб. журн. вычисл. матем., 23:4 (2020), 415–429.

PEDAGOGIK TA'LIMDA DINAMIK MODELLASHTIRISHNI AMALGA OSHIRISHDAGI YONDASHUVLAR

Shodiyev Rizamat Davronovich

Boshlang'ich ta'lim kafedrası mudiri, professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada magistrnlarni tayyorlashda ilmiy pedagogik ta'lim jarayonining dinamik modellashtrishni amalga oshirish bo'yicha yondashuvlar hamda talabalarni tadqiqiy faoliyatga tayyorlashga doir tajribalar tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: model, ilmiy pedagogik ta'lim, komponent, ta'lim, metod, magistr.

ПОДХОДЫ К РЕАЛИЗАЦИИ ДИНАМИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье анализируются подходы к реализации динамического моделирования научно-педагогического образовательного процесса при подготовке магистров, а также опыт подготовки студентов к научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: модель, научно-педагогическое образование, компонент, образование, метод, магистр.

APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF DYNAMIC MODELING IN PEDAGOGICAL EDUCATION

Annotation. This article analyzes approaches to implementing dynamic modeling of the scientific pedagogical educational process in the preparation of master's degrees, as well as experiences in preparing students for research activities.

Keywords: model, scientific and pedagogical education, component, education, method, master.

Dinamik modellarning xarakteristikasi talabalarni tadqiqiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib ushbu modelni amalga oshirish uchun ishlatiladigan vositalarni hisobga olishni o'z ichiga oladi. Moddiy resurslar yordamida tahlil qilingan obyektning asosiy geometrik, dinamik, jismoniy va funksional xususiyatlari takrorlanadi. Maxsus holatda, modellashtrish jarayoni uchun tanlangan obyektga o'xshash jismoniy variantlar hisobga olinadi.

Dinamik modelning nazariy qurilishi ideal, mantiqiy, grafik, matematik ramziy sxemalarga asoslangan bo'lishi mumkin.

Talabalar o'qish davrida ilmiy izlanishlarining funksiyalari o'zaro tabaqalashtiriladi. Bu davr tayyorlanishga yo'naltirilgan bo'lib, kerakli manbalarni o'rganish, uning maqsadi, vazifalari va muammolarini tadqiq qilish ilmiy tadqiqotga moslashish jarayonidir. Maqola

va tezislar yozish, ilmiy-amaliy konferensiyalarda ma'ruzalar qilish ilmiy ishning keyingi jarayoni bo'lib, bu ko'nikmalar magistrlarda nutq rivojlanishiga zamin yaratadi. Keyingi bosqichda tadqiqotchilar mustaqil amaliy tajriba o'tkazishi va uni tekshirishi zarur. Tadqiqot ishining xulosasi dissertatsiyani yakunlash va faoliyat davomida olingan natijalar jamlanmasidir. Dissertatsiya yozishni o'z ichiga olgan so'nggi bosqichda tadqiqotchilarning yakka tartibdagi va jamoa bilan bo'lgan ishlarini jamlash muhimdir. Tadqiqot ishi yakunida barcha to'plangan natijalarni jamlash lozim.

Tadqiqot malakasini shakllantirishning yakuniy bahosi yakuniy davlat attestatsiyasi paytida, magistrlik dissertatsiyasini himoya qilish paytida amalga oshiriladi, bunda magistrant o'quv jarayonida, tadqiqotni bajarishda bilimlarni namoyish etadi.

Tadqiqot ishi bir necha bosqichlardan tashkil topganligi sababli, natijalarni tashxislash har bir bosqichda alohida amalga oshirilishi kerak. Magistrant faoliyatini har tomonlama baholash imkonini beradigan bilimlarni nazorat qilishning reyting tizimini qo'llash tavsiya etiladi. Tadqiqotchilar yutuqlarini tashxislashni amaliyotga joriy qilish va ularga kompetentlikni shakllantirishga qaratilgan o'quv vazifalari va topshiriqlarini berish lozim. Har bir bajarilgan ish uchun ilmiy rahbar yoki ilmiy tadqiqot ishiga jalb qilingan pedagoglar baho berishi maqsadga muvofiqdir.[1]

Boshlang'ich ta'lim mutaxassisligi magistrantlari sohaning yetakchi tadqiqotchilari, ish beruvchilar va davlat hokimiyati vakillarini taklif etib, mahorat darslari, ochiq darslarni tashkil qilishlari lozim.

Darslarning chorak qismini ta'limning dolzarb muammolarini muhokama qilish, ular bo'yicha konferensiyalar, "davra suhbatlari" o'tkazsa samarali o'tadi. Bundan tashqari, forumlar o'tkazish yaxshi natijalar beradi, bunda tadqiqotchilar o'z tadqiqotlariga ko'ra taqdimotlar tayyorlaydilar va yig'ilishlarda hisobot beradilar.

Tadqiqotning maqsadiga erishishda quyidagi sharoitlar:

- AKT va kerakli manbalar bilan ta'minlangan bo'lishi;
- AKTdan, o'quv hamda ilmiy manbalardan foydalanish;
- universitetlar va tashkilotlar bilan aloqa o'rnatish;
- yuqori malakali pedagoglar bilan ishlashlari.
- pedagog va tadqiqotchilar orasida hamkorlik, birgalikda ijod qilish xususiyatlari bo'lishi lozim.

Ilmiy rahbarning vazifasi tadqiqot ishini nazorat qilishdan ko'ra, asosan tashkil etuvchi va rag'batlantiruvchi bo'lishi shart: u to'g'ri yo'nalishni tanlashga yordam beradi. Shu bilan birga, tadqiqotchilar o'zining subyektiv va shaxsiy tajribasidan kelib chiqib, olgan bilimlarini mustaqil qo'llashi shart. O'rganiladigan ilmiy ma'lumot va axborotlar hajmining keskin ortib borishi natijasida universitetda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini to'g'ri mustaqil tartibga solishning o'rni va ahamiyati sezilarli darajada oshib boradi. Semestr davomida magistr auditoriyadan tashqari ta'lim faoliyatini mustaqil ravishda rejalashtirishi lozim. Ma'ruza materialini bilimning asosiy manbai deb hisoblash juda ham to'g'ri emas. Talabalar darsliklar, qo'shimcha adabiyotlar, ilmiy birlamchi manbalar bilan mustaqil ishlashlari va unga o'rganishlari zarur.

Bunday yondashuv ta'limning muammolarini hal etishda tadqiqot olib borishga qodir bo'lgan tadqiqotchilarni tayyorlashga imkon beradi.

Tadqiqot ishida quyidagi tadqiqotchilik kompetensiyalari bo'lishi lozim:

- ilmiy manbalarni o'rganishi va tahlil qilishi;
- to'g'ri keladigan metodlarni tanlash ko'nikmalari bo'lishi;
- nutqini erkin va ravon so'zlashi;
- notiqlik mahorati;
- ta'limning muammolarini hal etishi;
- qonunlar va ta'limdagi normativ hujjatlar bilan tanishishi;
- tadqiqot yuzasidan tajriba-sinov o'tkazishi, natijalarni baholashi va korrektsiyalashi;
- nostandart masalalarni hal qilishning yo'llarini erkin izlashi.

Magistraturani bitirganidan so'ng, boshlang'ich ta'lim mutaxassisligi magistri innovatsion kasbiy faoliyat egasi bo'ladi. Bitiruvchilar ta'limni yuqori malakali kadrlar tayyorlashda davom ettirishi mumkin bo'ladi, bunda ilmiy-tadqiqot malakasi yuqori o'rinda turadi.[4]

Magistrlar tayyorlashni yo'lga qo'ygan davlatlarda bizning mamlakatimizda faol bo'lgan ijobiy tajriba mavjud. O'quv mashg'ulotlari uslubini yangilash va talabalarni mustaqil amaliyotini joriy qilish, pedagogning rolini maslahatchi ko'rinishiga keltirish kerak.

Shu asosda mamlakatimizda ham akademik magistratura yo'lga qo'yilgan bo'lib, bugungi kunda mamlakatimiz ilmiy doiralarining turli muhokamalarida o'z aksini topmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бегенина Л.Ю. Реализация прикладной направленности обучения математике в средних специальных учебных заведениях с использованием информационных технологий: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 /Бегенина Лариса Юрьевна. – Арзамас, 2003. – 179 с.

2. Возняк Г.М. Прикладные задачи в мотивации обучения / Г.М. Возняк // Математика в школе. – 1990. – №2. – С. 9-11.

3.Yo'ldoshev R.E. Description of the principles and approaches used in the development of a dynamic model. UzMU xabarlari 2022 1/4 89-91P

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА НА НОВУЮ СИСТЕМУ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИИ

Кекеева З.О.,

*доктор педагогических наук, профессор факультета
педагогического образования*

ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный

университет имени Б.Б.Городовикова», г. Элиста, РФ

Аннотация: Статья посвящена актуальным вопросам подготовки педагогов в условиях перехода на новую систему высшего образования в России. В данной статье

рассмотрен процесс переосмысления стратегического управления концептуальных, парадигмальных оснований для развития новой модели подготовки педагогов в вузе. Фактическим материалом для рассмотрения данной проблемы послужили нововведения в Калмыцком госуниверситете, которые способствуют вузу работать на опережение в условиях к переходу на новую модель уровней высшего образования в Стратегии развития образования РФ до 2036 года и укреплению статуса России как одного из мировых лидеров в области образования

Ключевые слова: педагог, новая модель, педагогическое образование, ядро, модель, качество, ранняя профориентация, высшая школа.

Abstract: The article is devoted to topical issues of teacher training in the context of the transition to a new system of higher education in Russia. This article examines the process of rethinking the strategic management of conceptual, paradigmatic foundations for the development of a new model of teacher training at the university. The actual material for considering this problem was the new science at Kalmyk State University, which helps the university to work ahead of schedule in the context of the transition to a new model of higher education levels in the Education Development Strategy of the Russian Federation until 2036 and strengthen Russia's status as one of the world leaders in education.

Keywords: teacher, new model, teacher education, core, model, quality, early career guidance, higher school.

Развитие нового статуса педагогического образования в современном обществе и государстве определяет и обеспечивает качество жизни народа и лидирующие позиции страны в мире. В настоящее время в РФ активно проводится работа по переходу вузов на новую систему высшего образования – как важный шаг в развитии образовательной системы нашей страны. Необходимо отметить, что в условиях внешних вызовов для России, в целом, и для российской системы высшего образования, в частности, реализация цели достижения технологического и цифрового суверенитета необходима ее кардинальная перестройка.

В этом плане, в системе высшего педагогического образования сегодня происходят переосмысление стратегического управления концептуальных, парадигмальных оснований для развития новой модели подготовки педагогов в вузе. Для обновления концепции педагогического образования, необходимо начать с того, на чем сейчас базируется сегодня подготовка учителя, с каким «багажом своей подготовки» выпускник педагогического образования выходит в школу к детям.

По мнению исследователей А.Г. Бермус, В.В. Серикова, Н.В.Алтыникова отмечается, что «...целью педагогического образования должна, вероятно, выступать не просто профессиональная готовность педагога, а его целостная личность как «главного игрока», ключевого субъекта в пространстве социокультурного прогресса. Признаками этой «целостности», как можно предположить, являются освоение будущим учителем педагогического образа жизни, деятельности, поведения, мысли» [1: 677].

В своем Послании Федеральному Собранию 21 апреля 2021 года Президент Российской Федерации В.В. Путин отметил, что просит Правительство РФ уделить самое пристальное внимание современной подготовке будущих учителей []. От них во многом зависит будущее России». Распоряжением Правительства РФ от 24 июня 2022 г. № 1688-р была утвержден важный документ « Концепция подготовки педагогических кадров для системы образования на период до 2030 г.», где определены цели, принципы, задачи, основные мероприятия и механизмы реализации государственной политики Российской Федерации в области подготовки педагогических кадров для системы образования.

Вместе с тем, следует отметить, что сохраняются проблемы, препятствующие обеспечению качества педагогических кадров, включая:

- дисбаланс качества и условий подготовки педагогов в разных образовательных организациях и отсутствие единых подходов к механизмам и инструментам оценки качества;
- разрыв между темпом обновления содержания и инфраструктуры педагогической подготовки и темпом обновления общего образования;
- дефицит опережающих научных исследований в сфере образования для формирования современного содержания подготовки педагогических кадров;
- недостаточное соответствие результатов подготовки выпускника (молодого педагога) актуальным запросам отрасли образования, общества и государства;
- слабая вовлеченность работодателей в процесс подготовки педагогических кадров;
- дефицит педагогических работников, недостаточный уровень подготовки выпускников образовательных организаций высшего образования по программам подготовки педагогических кадров;
- недостаток комплексных мер по ранней профориентации школьников на педагогические профессии [2].

Следует отметить, что качество подготовки педагогов в высшей школе определяется в первую очередь тремя составляющими:

качество профессорско-преподавательского состава, для которого должны быть созданы условия для ведения научной работы, имеющего соответствующие знания и навыки работы с новейшими технологиями, с минимальной бюрократической нагрузкой, способного найти баланс между фундаментальными знаниями и практическими, узкоспециализированными навыками;

качество обучающихся, которые имеют соответствующие базовые знания в рамках среднего общего образования. Пробелы знаний школьной программы не могут быть компенсированы в рамках высшего образования;

качество наполнения программ подготовки, направленное на развитие как профессиональной эрудиции (фундаментальных знаний), так и узкоспециализированных навыков (практико-ориентированность) [3].

Президент РФ В.В.Путин подписал Указ «О некоторых вопросах совершенствования системы высшего образования» от 12 мая 2023 года № 343

ориентирован на реализацию пилотного проекта по изменению уровней профессионального образования в период с 2023 по 2026 гг.» и создание новых уровней в системе российского высшего образования (дата обращения: 07.11.2024) [8]. Сейчас в режиме эксперимента разработаны и реализуются новые уровни высшего образования в шести вузах страны. И в перспективе предполагается, что все вузы России к 2026 году перейдут на новые уровни высшего образования. Согласно реформе высшего образования деления на бакалавриат и магистратуру больше не предусматривается.

Важными элементами реформы являются:

- Ориентация на практико-ориентированное обучение. Программы базового и специализированного высшего образования будут максимально адаптированы к требованиям современных предприятий и организаций.
- Повышение гибкости и вариативности. Студенты получают возможность выбирать индивидуальные траектории обучения, специализируясь на наиболее интересных для них направлениях.
- Плотное сотрудничество вузов с будущими работодателями выпускников, развитие целевого обучения. У выпускников значительно увеличатся шансы на успешное трудоустройство.

Согласно Указу Президента РФ Владимира Путина, в нашей стране будут введены новые уровни высшего образования [8]:

Базовое высшее образование

Вместо привычных бакалавриата и специалитета вводится базовое высшее образование, которое станет отправной точкой для дальнейшего профессионального развития.

Базовое высшее образование предполагает 4-6 лет обучения, точная продолжительность зависит от выбранной специализации, отрасли экономики или социальной сферы.

В рамках этого уровня образования студенты получают глубокие теоретические знания и практические навыки, необходимые для успешного старта карьеры.

Специализированное высшее образование

Специализированное высшее включает магистратуру, ординатуру и программы ассистентуры-стажировки. Учиться здесь предстоит от 1 до 3 лет. При этом в Минобрнауки сообщают, что количество программ магистратуры существенно сократится, и они сохранятся не во всех вузах. Это объясняется необходимостью создания более целевых и практико-ориентированных программ, отвечающих актуальным потребностям рынка труда.

Профессиональное высшее образование (аспирантура)

Аспирантура останется ключевым уровнем подготовки научных и научно-практических кадров. Поступать в аспирантуру смогут выпускники базового высшего образования (со сроком обучения не менее пяти лет) и магистратуры. Этот уровень по-прежнему будет предоставлять возможность углубленно изучить выбранную

область знаний, провести научные исследования и получить квалификацию кандидата наук [9].

В российских вузах нововведения внедряются поэтапно и будет призвана вносить позитивные изменения: учебный процесс станет ближе к реальной жизни. В результате внедрения реформы студенты смогут больше времени уделять практическим навыкам, которые действительно пригодятся в будущем, учебные программы станут более гибкими и адаптированными под нужды современного рынка труда, тесная связь с работодателями.

Реализация программы педагогического образования с двумя профилями подготовки и дополнительной квалификацией позволит получить полноценное высшее образование без необходимости дальнейшего доучивания в магистратуре.

Основной акцент в пилотном проекте делает на многопрофильной подготовке педагогических кадров, которая предоставит возможность будущему учителю получить несколько квалификаций, в том числе и дополнительных, например вожатый. Так, при освоении шестилетней программы выпускник сможет преподавать три школьных предмета (например, русский язык, литературу, историю) или освоить, помимо учительской, еще одну квалификацию. Перед нами стоит задача в российских вузах сохранить баланс между традициями классического педагогического образования и инновациями в высшей школе [5].

Важным шагом в подготовке педагогов является применение фундаментального ядра высшего педагогического образования, что позволит обеспечить единство образовательного пространства педагогического образования в России. Разработка ядра педагогического образования осуществлялось на основе компетентностного подхода. В рамках ядра предусмотрено семь модулей, которые обязательны для изучения всеми будущими педагогами в РФ. Ядро высшего педагогического образования состоит из семи модулей: социально-гуманитарный, коммуникативно-цифровой, здоровьесберегающий, психолого-педагогический, модуль воспитательной деятельности, модуль учебно-исследовательской и проектной деятельности, предметно-методический модуль. Каждый модуль включает несколько дисциплин, практик, которые входят в обязательную часть образовательной программы. Несколько модулей можно осваивать параллельно, при этом 72 % объема ядра педагогического образования выделено на профессиональный блок, 28 % составляет общепрофессиональный блок. Обязательный компонент модуля – учебная и производственная практики [7].

Социально-гуманитарный модуль включает в себя дисциплины и практики: «История» («История России», «Всеобщая история»), «Философия», «Финансово-экономический практикум», «Нормативно-правовые основы профессиональной деятельности» и «Антикоррупционное поведение».

В коммуникативно-цифровой модуль входят дисциплины и практики: «Иностранный язык», «Речевые практики» / «Русский язык и культура речи», «Технологии цифрового образования».

Здоровьесберегающий модуль включает дисциплины: «Возрастная анатомия», «Физиология и культура здоровья», «Основы медицинских знаний», «Безопасность жизнедеятельности», «Физическая культура и спорт», «Элективные курсы по физической культуре и спорту».

В психолого-педагогический модуль входят «Психология», «Педагогика», «Обучение лиц с ОВЗ и особыми образовательными потребностями», «Педагогическая практика», включая «Классное руководство».

Модуль воспитательной деятельности включает «Основы государственной политики в сфере межнациональных и межконфессиональных отношений», «Психология воспитательных практик», «Технология и организация воспитательных практик» («Классное руководство»), «Основы вожатской деятельности».

Модуль учебно-исследовательской и проектной деятельности состоит из дисциплин и практик: «Методы исследовательской/проектной деятельности» и «Методы математической обработки данных» [7].

Содержательное наполнение предметно-методического модуля формируется в соответствии с профилем подготовки. Все они нацелены на формирование компетенций учителя, которые позволят решать педагогические задачи по обучению и развитию личности обучающегося.

Педагогическое ядро – это фундамент педагогического образования, гармонизация всех его частей, то есть та база знаний и профессиональных навыков, которыми должен владеть выпускник педагогического направления независимо от профиля. Это может быть и учитель начальных классов, учитель химии или учитель физкультуры. По мнению А.В.Лубкова, педагогическое ядро – это не отказ от теории, не отказ от научности, а новый поворот всех элементов подготовки к конкретным видам деятельности будущих учителей. Это единые подходы к предметной и методической подготовке будущих педагогов.

Следует отметить, что внедрение «ядра педагогического образования» в образовательные программы подготовки педагогов в течение первых двух лет студенты, обучающиеся по одной укрупненной группе специальностей, будут изучать как общие гуманитарные дисциплины, так и базовые предметы для своей области. Такая система позволит унифицировать образовательные программы и снизить бюрократическую нагрузку на преподавателей. По окончании изучения «ядра» студенты смогут изменить направление обучения или даже сменить вуз.

В Калмыцком государственном университете имени Б.Б.Городовикова также активно включился в процесс подготовки к переходу на новую систему высшего образования. В 2025 году Калмыцкий государственный университет имени Б.Б.Городовикова вошел в число победителей Федеральной программы «Приоритет 2030», что позволяет открывать новые перспективы для развития региона и страны.

Калмыцкий государственный университет разработал программу развития до 2036 года, которая охватывает образовательные и научные задачи, а также региональные и федеральные приоритеты. Одним из ключевых направлений является обеспечение продовольственной безопасности через создание агросервисного центра

мирового уровня в области мясного животноводства. На реализацию данного проекта из федерального бюджета выделено 100 миллионов рублей.

Активно ведется работа в этом направлении вопросы по подготовке педагогических кадров для региона. В 2025 году завершили обучение 75 педагогов общеобразовательных учреждений Республики Калмыкия по трем программам переподготовки и получили новые специальности по профилям: «Учитель физики, математики, информатики», «Учитель биологии, химии», «Педагогическая деятельность в начальной школе, инклюзивное и дополнительное образование». Обучение по этим программам отличается большим объемом часов, выделяемых на изучение предметов. Для учителей эта переподготовка была бесплатной.

Министерство образования и науки Республики Калмыкия и Калмыцкий государственный университет инициировали данный проект и обратились в Правительство Республики Калмыкия с просьбой финансировать обучение 75 учителей.

С 2022 года в рамках программы «Приоритет 2030» стратегического развития КалмГУ на 2021 – 2030 годы совместно с Министерством образования и науки Республике Калмыкия активно реализуется проект «Классы психолого-педагогической направленности Калмыкии» как инновационной практикой по формированию новых практик популяризации профессии «Педагог» в школьном образовании. В Калмыкии настоящее время участвуют 50 школ, из них 4 малокомплектные школы и из всех 14 муниципалитетов региона обучающиеся 8 – 10 классов с 6 профилями: физико-математический, естественно-научный, технологический, медицинский, социально-экономический, универсальный и др..

Всего в реализации проекта принимают участие более 500 школьников, 100 учителей-предметников для реализации образовательных программ среднего общего образования и педагогов-наставников. Использование психологических знаний в освоении методологических знаний в содержании обучения математике в психолого-педагогических классах позволяет усилить гуманистическую направленность школьного обучения и воспитания; развитие таких важных учебных умений, как самоконтроль и самооценка, когнитивной сферы личности школьника, воспитание интеллектуально-нравственной культуры, мотивации достижения цели.

В 2023 году прошли курсы повышения квалификации для 50 учителей школ работающие со школьниками психолого-педагогических классов на базе КалмГУ в рамках программы Приоритет – 2030.

Впервые под руководством БУДО РК «Центр психолого-педагогической, медицинской и социальной помощи» Министерство образования и науки Республики Калмыкия наши обучающиеся психолого-педагогических классов из принимали участие в дистанционном формате в региональном этапе Всероссийской психолого-педагогической олимпиады имени К.Д.Ушинского на базе КалмГУ.

В 2024 году прошли повышения квалификации для 60 учителей школ работающие со школьниками психолого-педагогических классов на базе Ярославского государственного педагогического университета имени Д.К.Ушинского.

По нашему мнению, ставка на раннюю профориентацию в математическом образовании в психолого-педагогических классах в будущем оправдает ожидания в подготовке будущих учителей математики, информатики, экономики.

С 2025 года Калмыцкий государственный университет планирует набор студентов и реализацию новой образовательной модели – это 11 программ высшего образования с интегрированными программами профессионального обучения (ППО) и программами дополнительного профессионального образования (ДПО), которые представляют собой инновационный подход к подготовке кадров, нацеленный на повышение конкурентоспособности выпускников и их быструю адаптацию к требованиям рынка труда, обучение по ним предоставляет возможность освоить несколько квалификаций одновременно.

Основными преимуществами новых интегрированных программ являются повышение практической ориентированности образования; сокращение срока адаптации выпускников на рабочем месте; наличие дополнительных квалификаций и расширение возможности для трудоустройства; оптимизация затрат времени и возможность получить несколько квалификаций за более короткий срок; формирование предпринимательских навыков как основа для открытия собственного бизнеса; повышение мотивации к обучению.

Так, например, студенты по направлению подготовки «Филология»+ «педагог русского языка как иностранного» + «переводчик» осваивают профессиональные компетенции, которые могут позволить ему работать как в России, так и за рубежом: преподавать русский язык иностранцам и перевод (на выбор один из восточных языков: китайский, монгольский, корейский).

Следует отметить, что Калмыцкий госуниверситет активно сотрудничает с вузами РФ и зарубежными странами, где используется их кадровый потенциал и расширяя спектр образовательных услуг. Одним из них является вариант обучения по образовательным программам двух партнерских вузов, в результате которого студент получает более объемные знания и навыки. Выпускник получит также и свидетельства об окончании обоих учебных заведений, которые принято называть двойным дипломом.

Таким образом, внедрение новшеств Калмыцкого государственного университета в образовательный процесс программ высшего образования с интегрированными программами профессионального обучения и дополнительного профессионального образования является одним из перспективных направлений развития системы высшего образования в РФ, что позволяет готовить высококвалифицированных и конкурентоспособных специалистов, готовых к быстрому старту карьеры и внесению вклада в развитие экономики и общества. Они обеспечивают более гибкую и индивидуализированную подготовку, позволяя студентам формировать уникальный набор компетенций, отвечающих требованиям конкретного рынка труда.

Создание и реализация новой модели уровней высшего образования будет способствовать достижению целей Стратегии развития образования РФ до 2036 года

и станет важным шагом в укреплении статуса России как одного из мировых лидеров в области образования.

Литература

1. Бермус А.Г. Содержание педагогического образования в современном мире: смыслы, проблемы, практики и перспективы развития / А.Г. Бермус, В.В. Сериков, Н.В.Алтыникова // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика. 2021. Т. 18. № 4. С. 667-691.
2. Борисенков В.П. Стратегия развития педагогического образования в современной России / В.П.Борисенков, А.Г. Бермус, О.В. Гукаленко, В.А. Кирик // Педагогика. – № 12. – 2020. – с.87-98.
3. Ерина И.А., Курбангалиева Ю.Ю. Современные тенденции развития высшего образования // Modern Science. – 2022. – № 6-4. – с. 35-40.
4. Рыбьякова А.В. Основные тенденции развития высшего образования в России // Современное общество: вопросы теории, методологии, методы социальных исследований. – 2021. – с. 136-142.
5. Марголис А.А. Модернизация педагогического образования в Российской Федерации. – М.: ФГБОУ ВО МГППУ, 2019. – 336 с.
6. Милованов К.Ю., Никитина Е.Е. Ретроспективный анализ стратегий развития отечественного образования и педагогической науки в контексте модернизации // Мир науки. Педагогика и психология. – 2019. – № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/retrospektivnyy-analiz-strategiyrazvitiya-otechestvennogo-obrazovaniyai-pedagogicheskoy-nauki-v-kontekstemodernizatsii> (дата обращения: 07.11.2024).
7. Ядро педагогического образования. Пилотный проект по совершенствованию системы высшего образования. – МПГУ, 2024. – 28 с.
8. Указ Президента Российской Федерации от 12.05.2023 г. № 343 «О некоторых вопросах совершенствования системы высшего образования». URL: <http://publication.pravo.gov.ru/>(дата обращения: 07.04.2025).

THE EFFECT OF AI TOOLS ON CONTEMPORARY RESEARCH: BREAKTHROUGHS, IMPEDIMENTS, AND DIRECTIONS FOR THE FUTURE

Dr. Prashant Mothe

Associate Professor of English

Adarsh Mahavidyalaya, Omerga, Dist. Dharashiv

Abstract: AI tools have transformed research in a wide range of fields through the improvement of efficiency, precision, and scalability. The present paper examines the influence of AI on contemporary research with a focus on applications, advantages, and ethical dilemmas. Through a systematic review of literature, it discusses how AI-based tools like machine learning algorithms, natural language processing (NLP), and automated data analysis are revolutionizing industrial and academic research. The paper also addresses issues regarding bias, transparency, and job loss. Through an exploration of existing trends

and potential futures, the paper offers insights into the ethical use of AI in research processes.

Keywords: Artificial Intelligence, AI tools, machine learning, natural language processing, research automation, ethical AI, etc.

Introduction: The steep growth of Artificial Intelligence (AI) has dramatically impacted research methods in a wide range of fields, such as medicine, social sciences, engineering, and commerce. AI software, for instance, predictive analytics, automated literature reviews, and cleverly intelligent data management systems have optimized research procedures, facilitating quicker and more precise results (Russell and Norvig 45). Nevertheless, there are worries about data secrecy, prejudice in algorithms, and the elimination of human researchers with the greater use of AI (Brynjolfsson and McAfee 112).

The study focuses on the innovative effect of AI tools in conducting research and critiques their advantage, disadvantage, and ethical dimension. Through analyzing related literature and case studies, we evaluate the benefits of increased productivity in conducting research and identifying difficulties that may reduce its far-reaching use.

Research Methodology:

The research study utilizes a qualitative research design, examining peer-reviewed journals, industry reports, and case studies of AI usage in research. A systematic review of the literature was done through databases like IEEE Xplore, PubMed, and Google Scholar.

Analysis and Discussion:

AI accelerates data processing, reducing the time required for experiments and analysis (Haleem et al. 23). Machine learning models minimize human errors in data interpretation (LeCun et al. 45). Automated tools lower operational costs by replacing manual labor in repetitive tasks (Bostrom 78). AI systems often require large datasets, raising concerns about confidentiality (Zuboff 112). Inaccurate training data can result in biased results (Mehrabi et al. 56). Excessive reliance on automated technology could decrease critical thinking among researchers (Crawford 89).

AI in Research Automation:

Automation of research using Artificial Intelligence (AI) has revolutionized the process of data collection, analysis, and interpretation in both academic and industrial research. AI-based tools such as machine learning (ML), natural language processing (NLP), and robotic process automation (RPA) automate workflows, minimize human errors, and expedite findings (Russell and Norvig 78). AI tools have mechanized a number of research activities, such as data collection, analysis, and interpretation. Machine learning algorithms are capable of processing large sets of data, recognizing patterns that would be hard for humans to identify (Jordan and Mitchell 78). For example, in medical research, AI models such as IBM Watson aid in the diagnosis of diseases by analyzing patient histories and medical literature (Topol 56).

AI applications can harvest and preprocess massive amounts of data from various sources, reducing laborious manual entry. For instance, Web Scraping & Data Mining: AI

applications such as *Scrapy* and *Beautiful Soup* scrape structured data from web pages for social science research and market analysis (Mitchell 112). In environmental science, AI automates real-time processing of IoT sensor data to track climate change (LeCun et al. 45). ML models scan past data to forecast trends, enhancing decision-making in following areas: In healthcare, IBM Watson scans medical records to forecast outbreaks of disease (Topol 67). And in finance, AI models predict stock market trends from past trading data (Brynjolfsson and McAfee 89). AI platforms like Atom wise simulate molecular interactions to identify potential drugs (Jordan and Mitchell 102). AI models optimize experiments in quantum computing and material science (Bostrom 78). Robotic Process Automation (RPA) in Lab Research. Robots like Liquid Handling Systems conduct repetitive lab tasks, increasing precision in chemical and biological research (Crawford 113).

Research automation through AI improves efficiency, precision, and scalability across fields. Ethical implications — bias, transparency, and data protection—need to be addressed to achieve responsible AI use. Future innovation should prioritize explainable AI (XAI) and regulatory measures to achieve optimal benefits with minimum risks.

Natural Language Processing in Academic Research:

Natural Language Processing (NLP) has become a revolutionary power in scholarly research, transforming the way researchers retrieve, analyze, and create knowledge. Through the use of computational methods to decode and manipulate human language, NLP tools boost productivity in literature reviews, data extraction, and even scholarly writing. These technologies have drastically minimized the amount of time researchers devote to doing tasks manually while maximizing the depth and precision of scholarly work (Devlin et al. 34).

Perhaps the most significant application of NLP research is automatic literature review and summarization. Conventional literature reviews involve researchers manually reviewing hundreds of papers, an activity both time-intensive and susceptible to omission. NLP-enabled tools such as Scholarcy and Iris.ai solve this issue by analyzing academic papers, extracting major findings, and creating abridged summaries (Haleem et al. 56). For example, a researcher working on climate change can feed several journal articles into these systems and get a synthesized report pinpointing trends, methods, and contradictory opinions. Not only does this speed up the reviewing process but also gives a better grasp of available literature.

In addition to summarization, NLP enables smart citation management and reference organization. Academic writing requires careful citation formatting, which is time-consuming when manually done. Reference management software such as Zotero and Mendeley make use of NLP to extract metadata from PDFs automatically, format citations in different styles (MLA, APA, Chicago), and even provide recommendations for related readings (Brynjolfsson and McAfee 89). For instance, a doctoral student working on a bibliography can upload a set of PDFs, and these programs will automatically sort them into a well-formatted list of references, cutting down on hours of keyboarding.

Yet another revolutionary application of NLP is automated hypothesis creation and research question development. Advanced language models such as GPT-4 and BERT study huge corpora of scholarly writing to determine where there are holes in the existing literature and generate new questions (Floridi 112). A biomedical researcher, for instance, might enter existing research on Alzheimer's disease into an NLP model, which could suggest hitherto unknown relationships between genetic markers and symptom development. This ability not only inspires creativity but also prevents researchers from conducting redundant studies by pointing out areas of under research.

The inclusion of NLP in academia, however, is not without its issues. Plagiarism and originality issues arise with the use of AI-generated text in scholarly works. Although programs such as Turnitin use NLP to identify copied work, it is still difficult to distinguish AI-enabled writing from academic dishonesty (O'Neil 45). Moreover, bias in training materials can distort NLP outputs; if an algorithm is trained overwhelmingly on Western scholarship texts, it might ignore alternative cultural viewpoints (Buolamwini and Gebru 56). An NLP system summarizing health research across the world, for instance, could overemphasize high-income country studies and unintentionally neglect Global South perspectives.

In the future, NLP in research in academia holds promise in explainable AI (XAI) and interdisciplinary engagement. Scientists are creating models that not only process language but also explain their outputs, so AI-supported findings are more transparent and verifiable (Mittelstadt et al. 78). In the meantime, collaborations between computer scientists and domain experts—linguists, historians, and biologists—are fine-tuning NLP tools to deal with discipline-specific jargon and nuances. For instance, an NLP model trained in legal academia must recognize Latin phrases like *habeas corpus*, while one in literary studies should detect metaphorical language. NLP technologies, such as Open AI's GPT-4 and Google's BERT, have revolutionized literature reviews and academic writing. These tools can summarize research papers, generate hypotheses, and even draft manuscripts (Devlin et al. 12). However, concerns remain about the originality and reliability of AI-generated content (Floridi 89).

Thus, NLP is reshaping academic research by automating labor-intensive tasks, enhancing literature analysis, and fostering innovative inquiry. While challenges like bias and ethical use persist, ongoing advancements in AI transparency and interdisciplinary adaptation promise to solidify NLP's role as an indispensable tool for scholars. As such technologies change, the scholarly community has to weigh efficiency against rigor, ensuring that AI remains a complement to—never a substitute for—human cognition and thought (Russell and Norvig 210).

Ethical and Bias Concerns:

The use of artificial intelligence (AI) in scientific and academic research has brought unprecedented efficiency, but it has also created serious ethical issues and concerns regarding systemic bias. With AI increasingly shaping decision-making processes—ranging from peer review to data analysis—scientists have to deal with issues of fairness, accountability, and transparency. One of the biggest concerns is algorithmic bias, where AI

algorithms copy and even enhance biases already inherent in the data used to train them. For example, a seminal study by Buolamwini and Gebru found that privately owned commercial facial recognition algorithms had far higher error rates for darker-skinned women, echoing the underrepresentation of diverse groups within training sets (1). If these biased AI technologies are utilized in sociological or anthropological studies, they have the potential to reinforce damaging stereotypes and draw erroneous conclusions. Another key ethical issue is the transparency of AI decision-making, commonly known as the ‘black box’ problem.

Most sophisticated machine learning models, especially deep neural networks, work in manners that are hard even for their creators to understand. This lack of transparency becomes especially problematic in areas such as medical research, where AI could be employed to diagnose illness or suggest treatments. For instance, if an AI model trained on patient data repeatedly suggests specific medications for particular ethnic groups without transparent justification, it could perpetuate healthcare disparities without researchers being aware of the reasons why (O’Neil 45). The lack of ability to question and account for AI-based conclusions disrespects the scientific paradigm of reproducibility, since other scientists cannot properly evaluate or verify the results. The data privacy and consent problem further add to the moral complexity of AI in research.

Large AI models need huge quantities of data, frequently taken from public records, social media, or proprietary databases. But people whose information is being used might not have given explicit permission for its use in research endeavors. One such case is the controversy of using Facebook personal data to train AI models for psychological studies, which questioned user autonomy and the ethical limits of data scraping (Zuboff 112). In biomedicine research, where patient confidentiality is all-important, misuses of data processed by AI could result in breaches of confidence and legal actions, which indicates the necessity of strict ethical protocols. Furthermore, the possibility that AI could replace human researchers creates socioeconomic and epistemological issues.

Although AI can be used to automate tasks such as repeated data entry and literature searches, excessive dependence on these may deprive academic endeavors of critical thinking and creativity. If institutions and funding agencies value AI-based research for its speed and affordability, the older ways of scholarly investigation that typically entail subtle interpretation and theoretical innovation may be undervalued (Brynjolfsson and McAfee 89). Such a shift threatens to establish a two-tiered research culture in which only institutions with access to sophisticated AI instruments can compete, further entrenching disparities in academic opportunities. Lastly, the ethical obligation of researchers utilizing AI needs to be considered.

Unlike human researchers, AI systems lack moral agency and cannot be held accountable for errors or misconduct. For instance, if an AI-generated literature review overlooks key studies due to biased search algorithms, the responsibility falls on the researchers who employed the tool without sufficient oversight (Floridi 78). This dynamic necessitates robust ethical frameworks that govern AI use in research, including guidelines for transparency, bias mitigation, and human oversight. Certain institutions have already

started establishing "AI ethics review boards" that assess the impartiality and responsibility of AI projects prior to their approval, akin to current human subject research guidelines (Mittelstadt et al. 102). In conclusion, while AI holds transformative possibilities for research, its ethical and bias-related implications cannot be avoided.

Addressing these concerns requires interdisciplinary collaboration among computer scientists, ethicists, and domain experts to develop inclusive datasets, explainable algorithms, and enforceable ethical standards. By proactively confronting these issues, the academic community can harness AI's benefits while upholding the integrity and equity of scholarly research. As Russell and Norvig point out, it should not be a mission to supplant human judgment with AI, but to create systems that supplement human abilities in accordance with the highest moral principles (210).

AI systems tend to inherit biases within training data, resulting in biased research findings (O'Neil 34). For instance, facial recognition systems have shown racial biases, sparking concerns regarding fairness in AI research (Buolamwini and Gebru 67). Moreover, opacity in AI decision-making processes makes accountability more challenging (Mittelstadt et al. 102).

Conclusion:

Artificial intelligence tools have indeed revolutionized contemporary research, providing unwarranted efficiency and creativity. Nevertheless, ethics like bias and transparency need to be addressed to ensure the safe use of AI. Research in the future should aim at creating less biased algorithms and legal frameworks to unlock the full benefits of AI while reducing danger.

References:

1. Brynjolfsson, Erik, and Andrew McAfee. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton, 2014.
2. Buolamwini, Joy, and Timnit Gebru. "Gender Shades: Intersectional Accuracy Disparities in Commercial Gender Classification." *Proceedings of Machine Learning Research*, vol. 81, 2018, pp. 1–15.
3. Devlin, Jacob, et al. "BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding." *arXiv*, 2018, doi:10.48550/arXiv.1810.04805.
4. Floridi, Luciano. *The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities*. Oxford UP, 2021.
5. Russell, Stuart, and Peter Norvig. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 4th ed., Pearson, 2020.
6. Zuboff, Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs, 2019.
7. O'Neil, Cathy. *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Crown, 2016.
8. Floridi, Luciano. *The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities*. Oxford UP, 2021.

AKMEOLOGIYA VA KOMPETENTLIK TUSHUNCHALARINING ILMIY ASOSLARI

Tuychiyeva Inoyatxon Ibragimovna

Pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD) professor

FarDU pedagogika kafedrası mudiri

Mamajonova Gulnihol G'ulomiddin qizi

Farg'ona davlat universiteti

“Pedagogika nazariyasi va tarixi” mutaxassisligi I-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada akmeologiya va kompetentlik tushunchalarining ilmiy asoslarini o'rganishga bag'ishlangan. Akmeologiya shaxsning eng yuqori rivojlanish bosqichiga erishish jarayoni sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, Kompetentlik- insonning ma'lum bir faoliyat turida samarali ish olib borishi uchun zarur bilim hisoblanadi. Maqolada akmeologiya va kompetentlik tushunchalarining ilmiy asoslari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Akmeologiya, Kompetentlik, Ilmiy asoslar, Kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik asos, psixologik asos, ijtimoiy asos.

Hozirgi kunda oliy ta'lim tizimida talabalarning akmeologik kompetentlikni rivojlantirish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Akmeologiya insonning intellektual, kasbiy va shaxsiy o'sish jarayonlarini o'rganadigan fan sifatida bugungi kunda pedagogika, psixologiya va menejment sohalarida keng tadqiq etilmoqda. Akmeologik kompetentlik shaxsning o'z kasbiy va shaxsiy rivojlanishida yuqori samaradorlikka erishishini ta'minlaydi. Bugungi kunda inson kapitali va intellektual salohiyat jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. XXI asr sharoitida shaxsning o'z kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga bo'lgan ehtiyoji ortib bormoqda. Shuning uchun inson o'z bilim va malakalarini doimiy ravishda takomillashtirishi, kasbiy mahoratini oshirishi hamda shaxsiy va professional yetuklik darajasiga erishishi lozim. Akmeologiya – bu inson rivojlanishining eng yuqori cho'qqisiga, ya'ni "akme"ga erishish jarayonlarini o'rganuvchi fan. Bu tushuncha yunoncha "akmē" (eng yuqori nuqta, yetuklik) so'zidan kelib chiqqan. Akmeologiya psixologiya, pedagogika va sotsiologiya bilan uzviy bog'liq bo'lib, insonning kasbiy, shaxsiy va ijodiy jihatdan yetuklikka erishish mexanizmlarini o'rganadi. Akmeologiya atamasi 1928-yilda rossiyalik psixolog N.A.Ribnikov tomonidan ilk bor ilmiy muomalaga kiritilgan. Ayrim manbalarda akmeologiya B.G.Ananov, V.M.Bexterev, V.N.Myasishev, E.S.Kuzmin, N.V.Kuzmina, N.A.Ribnikov va boshqalar tomonidan yaratilgan yangi fan hisoblanadi.

”Kompetentlik “ inglizcha “competence” so'zidan olingan bo'lib “qobiliyat” degan ma'nolarni anglatadi. Shuningdek, Kompetentlik tushunchasi -insonning ma'lum bir faoliyat turida samarali ish olib borishi uchun zarur bo'lgan bilim ko'nikma va malakalarning majmuasidir. Kompetentlik nafaqat bilim darajasini, balki uni qo'llash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Kompetentlikning ilmiy asoslari:

1. Pedagogik asos	Shaxsning kompetentligi ta'lim va

	tarbiya o'qitish jarayoni orqali shakllanadi.
2.Psixologik asos	Kompetentlik insonning psixologik xususiyatlari, motivatsiyasi va qobiliyatlariga bog'liq bo'ladi.
3.Ijtimoy asos	Kompetentlik ijtimoiy jamiyatlardagi muloqot va ijtimoiy muhit ta'sirida rivojlanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan kompetentlik — bu shaxsning (o'quvchi, o'qituvchi yoki boshqa ta'lim subyekti) ta'lim jarayonida olgan bilim, ko'nikma, malakalarini amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli qo'llay olishga qodirligi, ya'ni bilimdan foydalanish qobiliyati sifatida qaraladi. M.V. Klarin: ta'lim jarayonida kompetentliklarni shakllantirish metodlari va texnologiyalariga alohida e'tibor qaratgan.

Psixologiyada kompetentlik shaxsning ichki psixik holati, intellektual va emotsional salohiyati, hamda faoliyatga nisbatan tayyorgarligi bilan bog'liq. Bu — insonning bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiribgina qolmay, ularni real hayotiy va ijtimoiy vaziyatlarda samarali qo'llay olish qobiliyatidir. D.B. Elkonin – Insonning kompetent bo'lishi, uni yoshga mos psixologik rivojlanish bosqichlarida qo'llab- quvvatlash bilan bog'liq degan fikrlarni aytgan.

Umuman olganda, Akmeologiya insonning shaxsiy va kasbiy yetuklikka erishish jarayonlarini o'rganadigan fan sifatida kompetentlik tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir. Akmeologiya- shaxsning professional va shaxsiy rivojlanishining eng yuqori cho'qqisiga erishish jarayoni hisoblanadi. Kompetentlik- esa insonning bilim, ko'nikma va motivatsiyasining uyg'unligi sifatida ta'riflanadi. Zamonaviy ta'lim va kasbiy rivojlanish jarayonlarida akmeologik yondashuvdan foydalanish insonlarning yuqori malakali va raqobatbardosh mutaxassislar yetishib chiqishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Mamajonova.G.(2025). Talabalarda akmeologik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari. Ijodkor o'qituvchi, 45-son. 99-100-b

2.Mamajonova . G. (2025). Talabalarda akmeologik kompetentlikni rivojlantirish tamoyillari. Новости образования исследование в XXI веке, 795-b

3..Maxmudova, D.X . (2023). Bo'lajak o'qituvchilarda kognitiv kompetentlikni rivojlantirishning akmeologik texnologiyasi. International Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(12), 716.

4.www.ziynet.uz

TARIXIY TAJRIBALARDA O'QITUVCHI KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSI

Oripova Nodima Xalilovna

Qarshi davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrasi mudiri, p.f.d., prof.

Sobirova Mohinur Zafar qizi,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistri

Annotatsiya: ushbu maqolada tarixiy tajribalarda o'qituvchi kompetentligini rivojlantirish muammosi yoritilgan. Jumladan, maqolada Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Nasriddin Tusiy, Kaykovus, Alisher Navoiy va Abdulla Avloniyning o'qituvchi shaxsi va uning oldiga qo'yiladigan ijtimoiy talablar, o'qituvchi kompetentligi haqidagi fikrlari tahlil qilingan. Darhaqiqat, bugungi davrda ham talabalarning pedagogik kompetentligini shakllantirishni o'rganish zarurati mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning butun majmuasi bilan bog'liqligi aniq misollar asosida isbotlab berilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, ustoz, kompetentlik, talaba shaxsi, o'qitish, usul.

Аннотация: в статье обсуждается проблема развития компетентности учителя в области исторического опыта. В частности, в статье анализируются взгляды Абу Насра аль-Фараби, Абу Али ибн Сины, Насриддина Туси, Кайковуса, Алишера Навои, Абдуллы Авлони на личность учителя, предъявляемые к нему социальные требования и компетентность учителя. Действительно, необходимость изучения формирования педагогической компетентности студентов и сегодня наглядно демонстрируется конкретными примерами, которые связаны со всем комплексом коренных социально-экономических изменений, происходящих в нашей стране.

Ключевые слова: учитель, наставник, компетентность, личность ученика, обучение, метод.

Abstract: the article discusses the problem of developing the teacher's competence in the field of historical experience. In particular, the article analyzes the views of Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali ibn Sina, Nasriddin Tusi, Kaikovus, Alisher Navoi, Abdullah Avloni on the personality of the teacher, the social requirements imposed on him and the teacher's competence. Indeed, the need to study the formation of students' pedagogical competence is clearly demonstrated today by specific examples that are related to the entire complex of fundamental socio-economic changes taking place in our country.

Key words: teacher, mentor, competence, student personality, learning, method.

Insoniyat yashagan barcha davrlarda ustoz va murabbiylar oldiga yuksak talablar qo'yib kelinadi. Zero, yosh avlodning har tomonlama yetukligi va barkamolligi ustozlar beradigan ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Bu masalaning o'ziga xos pedagogik talqini xalq pedagogikasi va eng qadimgi milliy-ma'naviy qadriyatlar – "Avesto", O'rxun-Yenisey yodgorliklari, Qur'oni karim va Hadisi sharifda, Markaziy Osiyo allomalari – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Nasriddin Tusiy, Kaykovus, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur hamda jadid ma'rifatparvarlari – Abdulla Avloniy, Maxmudxo'ja Behbudiy, Fitrat kabilarning yozgan darsliklari, risolalari, ilmiy maqolalarida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Xususan, Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida ta'kidlaganidek, kishi tanlagan kasbiga mehr qo'ysa va unga qanoat qilsa, g'ayrat va jahd bilan yondashsa, shu

kasbga nisbatan ko'nikish va e'tiqod hosil bo'ladi. Xuddi shunday o'qituvchilik kasbida ham g'ayrat va shijoat, jahd kerak bo'ladi. Zero, o'qituvchi g'ayratli bo'lmasa va har bir ishga jahd bilan yondashmasa faoliyati jarayonida ko'plab muammolarga uchraydi.

Mutafakkir Nasriddin Tusiyning ustozlar va uning fazilatlarini haqidagi fikrlari ham bugungi davr uchun o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Bu borada M.M.Xayrullaevning "O'tmish mutafakkirlari ta'lim-tarbiya haqida" nomli kitobida batafsil to'xtalib o'tiladi. Chunonchi: "O'qituvchi munozaralarni olib borishni bilishi, bilimini inkor etib bo'lmaydigan darajada isbot qilishni, o'z fikrining to'g'riligiga ishonishi va ishontira olishi, nutqi esa mutlaqo toza, jumalari mantiqiy ifodalangan bo'lishi, shu bilan birga, o'qituvchi sof vijdonli, rostgo'y, shoshmasdan, ishonchli qilib, qat'iy gapiradigan bo'lishi lozim", – deya ta'kidlaydi [7; 180-6.].

Abu Ali ibn Sinoning fikricha, ta'lim-tarbiyaviy jarayon bir-birini taqozo etadigan yagona jarayon bo'lib, mazkur jarayonda yosh avlodga aqliy, jismoniy, nafosat, axloqiy, kasb-hunar tarbiyasini bermoq joiz. U "Tib qonunlari" asarida o'qituvchilik kasbi haqida to'xtalar ekan, o'qituvchining quyidagi vazifalarini alohida ko'rsatib o'tadi:

faoliyati jarayonida bolalar bilan muomalada bosiq va jiddiylikka amal qilish;

o'quvchilar egallagan bilimlarini nazorat qilib borishi;

o'qitishda qiziqarli usullarni qo'llay olish;

o'quvchilarga bilim berishda ularning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olishi va boshqa ko'plab pedagogik fikrlarni bayon etib boradi [7; 101-6.].

Abu Ali ibn Sinoning fikricha, insonlarning ehtiyoji boshqa jonzotlarning ehtiyojidan yuqori turadi, ya'ni ular oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joyga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishlari lozim. Buning uchun esa insonlar mehnat qilishlari, hunarmandchilik, dehqonchilik, chorvachilik bilan shug'ullanishlari lozim. Bu fikri bilan alloma jamiyatdagi insonlarni mehnatga va biror kasb egasi bo'lishga chorlaydi.

Kaykovus "Qobusnoma" asarida o'z farzandiga pand-nasihat qilar ekan, bu borada kasb-hunarni egallash muhim ekanligini qayta-qayta takrorlaydi: "Ey farzand ogoh bo'lginki, hunarsiz kishi hamisha foyda so'z bo'lur va hech kishiga naf yetkurmas. Bilursanki, xori mug'ilonning tani bordur, ammo soyasi yo'qdur. Hunarsiz kishi ham xori mug'ilon yanglig' na o'ziga va na o'zgaga foyda berur" [7; 26-6.].

Kaykovus hunar kishini yuksaklikka ko'tarishini va har chog' hunarli kishi qadrlil bo'lishini uqtirib o'tadi: "Barcha katta-kichikka hunar o'rgatmoq vojibdur, nedinkim kishi hunar o'rganmoq bila o'z hamrohlaridan baland martabada bo'lur. Chunki o'zingda hunar ko'rib o'z tenglaringda ul fazilatni ko'rmasang, ulardan o'zingni va yana seni o'zlaridan baland martaba bo'lurlar. Hunarmand kishi uldurkim, fazli va hunar sababi bila qadr va martabasi o'zgalardan baland bo'lg'on ekanini bilib avvalgidan ko'proq harakat qilg'ay, va burung'idan ziyodroq fozil va hunarmand bo'lg'ay" [5; 31-6.].

Mutafakkir alloma Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarida turli kasb egalarining o'z kasblariga bo'lgan munosabati, e'tiqodi, halolligi haqida fikrlar jamlangan. Xususan, mazkur asarda mudarrislar va muallimlar, tabiblar va mutriblar, kotiblar va qissaxonlarga bag'ishlangan boblarda kasb-kor egalarining vazifalariga to'xtalib o'tadi. Asarning o'n to'rtinchi faslida mutafakkir mudarrislar haqida shunday yozadi: "Mudarrisning kerakki,

g'arazi mansab bo'lmasa va bilmas ilmni ayturg'a murtakib bo'lmasa va xudnomolig' uchun dars havzasin tuzmasa va xudsitonlig' uchun takallum va g'avg'o ko'rguzmasa.

Jahldin dastori uluv va aloqasi uzun bo'lmasa va mubohat uchun madrasa ayvoni boshi angao'run bo'lmasa. Bu mudarris emasdurkim, muftade'dur va mundoq kishi suhbatl islom mumtane'dur" [4; 11-6].

Ushbu jummalarga ko'ra, mudarris, ya'ni ustoz shunday bo'lishi lozimki, mansab maqsadi bilan oshiqmasa va o'zi bilmaydigan narsalari haqida so'zlamasa. Shuningdek, o'zini va bilimini ko'rsatish uchun boshqalar bilan behudaga tortishmasa.

Ustoz madrasaga – maktabga qadam qo'yar ekan, jahlini jilovlay olishi juda ham muhim. U diniy bilim berar ekan, uni ishonchli misollar bilan dalillasin. Ustoz yomon illat va nopokliklardan hazar qilishi, ma'naviy jihatdan halol bo'lishi talab etiladi. Ular olim sanalar ekan, taqvodor bo'lsin.

Bu borada Abdulla Avloniyning o'qituvchilik kasbi, o'qituvchi shaxsining axloqi haqidagi fikrlari diqqatga sazovor: "Xayr, bo'lmasa muallim-chi desak, "Qaysi muallim? Maqsadi pul, maslagi shuhrat, yuqori maktablarda o'qumagan, "usuli ta'lim" ko'rmagan muallimlarni aytursizmi? Avval o'zlari dorilmuallimin" larda o'qimamlari, so'ngra dars bermamlari lozimdur" [1;14-b.].

Allomaning ushbu fikricha, muallimlarning o'zlari bilimli va yuqori maktablarda o'qigan bo'lmog'i hamda, albatta, pul va shuhratga o'ch bo'lmasligi lozim. Shuningdek, mutafakkir axloq tarbiyasi haqida gapirar ekan, uni yoshlarga berilishi lozim bo'lgan eng muhim tarbiya deb, e'tirof etadi va muallimlar shogirdlariga bergan tarbiyasini amalda ko'rsata olishi kerak deydi "... tarbiya qiluvchi muallimlarning o'zlari ilmlariga omil bo'lub shogirdlarga ham bergan darslarini amal ila chaqushturub o'rgatmamlari lozimdur. Bu ravishi ta'lim ila berilgan dars va ma'lumot shogirdlarning diliga tez ta'sir qilub, mulloyi boamal bo'lurlar" [1;16-b.].

O'z zamonasining yetuk adibi bo'lgan Mahmudxo'ja Behbudiy o'z qarashlarida ilm-ma'rifat yoshlar egallashi lozim bo'lgan kun tartibidagi birinchi masala sifatida qaraydi. Chunonchi, Mahmudxo'ja Behbudiy "Padarkush" dramasida yoshlarni biron-bir kasb-hunar va ilm o'rgatishga da'vat etish jamiyatdagi ziyolilarning burchi deb hisoblaydi. Shu bois mutafakkir ziyoli obrazi misolida ota-onalarga o'z farzandlari tarbiyasi va ta'lim olishiga befarq bo'lmaslikka chorlaydi: "Hozir yangi va boshqa bir zamondir. Bu zamonga ilm va hunarsiz xalqni boyligi, yeri va asbobi kundan-kun qo'ldan ketgandek, axloq va obro'yi ham qo'ldan chiqar, hatto dini ham zaif bo'lur" [7; 43-b.].

Yuqoridagi fikrlarga ko'ra, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kompetentligini shakllantirish muammosi ma'lum tarixiy taraqqiyot jarayonini o'z ichiga oladi va ushbu masala bugungi davrning ham dolzarb muammolaridan biridir. Darhaqiqat, bugungi davrda ham talabalarning pedagogik kompetentligini shakllantirishni o'rganish zarurati mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning butun majmuasi bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. –Тошкент: "Ўқитувчи".1992. – Б. 160.

- 2.Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. –Тошкент: “Янги аср авлоди”. 2016. – Б. 318.
- 3.Авесто. (Асқар Маҳкам таржимаси). –Тошкент: “Шарқ”. 2001. – Б.128.
- 4.Алишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. www.ziyouz.com кутубхонаси. 93 б.
- 5.Кайковус Унсурулмаоли. Кайковус. –Тошкент: Истиқлол. 1994. – Б. 174.
- 6.Фитрат Абдурауф. Танланган асарлар. Илмий асарлар: 2-жилд. –Тошкент: Маънавият, 2000. – Б. 208 .
7. Хайруллаев М.М. Ўтмиш мутафаккирлари таълим-тарбия ҳақида / Халқ педагогикаси – инсон камолотининг асоси. 1-китоб. –Тошкент: ЎзПФТИ, 1992. – Б. 185.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI AMALIY FAOLIYATGA TAYYORLIK DARAJASINI ANIQLASHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Ergashev Nuriddin G‘ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak pedagoglarni amaliy faoliyatga tayyorlik darajasini aniqlashda texnik tizimlarni iyerarxik yondashuv asosida o‘qitishni amalga oshirishning didaktik ta‘minoti hamda ushbu kursni o‘qitishni raqamli texnologiyalar muhitida tashkil qilishni takomillashtirish bo‘yicha takliflar keltirilgan. Bundan tashqari, texnika yo‘nalishida oliy ta‘lim muassasalari turli yo‘nalishlarda bo‘lajak pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga iyerarxik yondashuv asosida tayyorlashning va iyerarxik yondashuv asosida o‘qitishda qo‘llanilgan muammoli, loyihaviy, tadqiqot, evristik, kamroq darajada - axborotni qabul qiluvchi va reproduktiv kabi umumiy didaktik metodlar muhim ahamiyati nazariy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: texnik tizimlarda axborot texnologiyalari, iyerarxik yondashuv asosida o‘qitish, didaktik ta‘minot, raqamli ta‘lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta‘lim muhiti va boshqalar.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Эргашев Нуриддин Гайратович

Профессор Каршинского государственного технического университета

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Электронная почта: finaledition2@mail.ru; Телефон: (99) 098-01-00.

Аннотация. В статье представлены предложения по совершенствованию дидактического обеспечения обучения техническим системам на основе иерархического подхода к определению уровня готовности будущих учителей к практической деятельности, а также организации данного курса в среде цифровых технологий. Кроме того, теоретически обоснована важность подготовки будущих педагогов различных направлений высшего образования технического профиля на основе иерархического подхода к инновационной деятельности и общедидактических методов, используемых в обучении на основе иерархического подхода, таких как проблемный, проектный, исследовательский, эвристический и в меньшей степени - информационно-приемный и репродуктивный.

Ключевые слова: информационные технологии в технических системах, обучение на основе иерархического подхода, дидактическое обеспечение, цифровое образование, инновационная деятельность, цифровая образовательная среда и др.

CONCEPTUAL BASIS FOR DETERMINING THE LEVEL OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR PRACTICAL ACTIVITY

Ergashev Nuriddin Gayratovich.

Professor of Karshi State Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00.

Annotation. This article presents proposals for improving the didactic support of training future teachers in technical systems based on a hierarchical approach to determine the level of readiness for practical activity and the organization of this course in the environment of digital technologies. In addition, the importance of training future teachers in various areas of higher education institutions in the technical direction based on a hierarchical approach to innovative activity and the importance of general didactic methods such as problem-based, project-based, research-based, heuristic, to a lesser extent - information-receiving and reproductive, used in training based on a hierarchical approach, is theoretically substantiated.

Keywords: information technology in technical systems, teaching based on a hierarchical approach, didactic provision, digital education, innovative activities, digital education environment, etc.

Kirish (Introduction). Raqamli ta'lim muhiti imkoniyatlaridan foydalangan holda talabalarni innovatsion faoliyatga iyerarxik yondashuv asosida tayyorlashda asosan o'qituvchini bajaruvchi, innovator, ijodkor, o'z mahorati va bilimini yaratuvchisi pozitsiyasiga va o'zining pedagogik loyihasini amalga oshirish imkoniyatini beradigan metodlar qo'llaniladi.

O'qitish metodlarini tanlashda professor-o'qituvchilar tarkibini KASBGA iyerarxik yondashuv asosida tayyorlash mualliflari quyidagi: o'qitishning maqsad va vazifalari bilan; o'qitish tamoyillari va usullari; kurs modulining mazmuni; talabalarning yoshi va malaka potentsiali (bir qator usullarni tanlash pedagogik ma'lumotga va o'qitishdagi o'z tajribasiga ega bo'lgan o'qituvchilar kontingentiga qaratilgan); ta'lim jarayonida raqamli ta'lim muhiti imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish; o'qitish uchun o'quv dasturlarida nazarda tutilgan shartlar va ajratilgan vaqt kabi muvofiqlik mezonlariga asosiy e'tiborni qaratdilar.

Oliy ta'lim muassasalari turli yo'nalishlarda bo'lajak pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga ya'ni, iyerarxik yondashuv asosida tayyorlashda iyerarxik yondashuv asosida o'qitishda qo'llanilgan quyidagi: muammoli, loyihaviy, tadqiqot, evristik, kamroq darajada - axborotni qabul qiluvchi va reproduktiv kabi umumiy didaktik metodlar muhim ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Raqamli muhitda o'qitishni tashkil etish jarayonida texnologiyani to'g'ri tanlash va ulardan foydalanish hal qiluvchi komponentlar hisoblanadi. Nazariyadan V.P.Bespalko, P.Y.Galperin, V.V.Davidov, L.V.Zankov, G.K.Selevko va boshqalarda yuzaga keladigan va amaliyotdan kelib chiqadigan texnologiyalar mavjud. Ularning har bir muallifi pedagogik texnologiyani tavsiflovchi bir qator o'ziga xos xususiyatlarni belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Raqamli texnologiyalar sharoitida o'qitishda ushbu metodlardan foydalanish multimedia vositalari: interfaol ma'lumotlar bazalari, elektron jurnallar, kompyuter o'quv dasturlari, elektron darsliklar va boshqalar taqdim etuvchi keng didaktik imkoniyatlar bilan bog'liq. Bu va boshqa o'quv vositalari haqida mazkur tadqiqot ishimizla quyida to'xtalib o'tamiz.

Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi interfaol o'zaro ta'sirga asoslangan metodlar iborat. Ushbu metodlarni ishlab chiqish amaliyotga joriy qilish o'quv guruhlardagi bahs munozaralar va konferensiyalar o'tkazish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish va boshqalar bilan bog'liq. Ushbu tadqiqot ishimizda raqamli ta'lim muhitida o'ziga xos tatbiq etish xususiyatlariga ega bo'lgan juftlik muhokamasi metodi ham keng qo'llaniladi[1,163].

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Raqamli ta'lim muhitida o'qitishda ham qo'llaniladigan individual o'qitish, o'rganish va o'zaro ta'sir qilish usullari. Individual ta'lim usullari ta'limning barcha bosqichlarida o'qituvchining har biriga ko'rsatilayotgan psixologik-pedagogik yordam, skype, messenjer, ovoqli pochta, elektron pochta, elektron kitoblar kabi zamonaviy vositalar orqali amalga oshiriladi.

Tizimli yondoshuv nuqtai nazaridan qo'llaniladigan o'qitish usullari uning tashkiliy shakllariga mos kelishi juda muhim.

Raqamli ta'lim muhitida o'qishda an'anaviy shakllar qo'llaniladi: ma'ruzalar, seminarlar, maslahatlar, amaliy mashg'ulotlar, testlar, imtihonlar, mustaqil ishlar va boshqalar. Bundan tashqari, mazkur tadqiqot ishimizda har bir mashg'ulotda turli xil ta'lim shakllaridan birgalikda foydalanishga e'tibor qaratilib, bunday yondashuvlar pedagogik maqsadlar nuqtai nazaridan asoslaniladi.

O'quv materialini taqdim etishning maxsus texnologiyasi bu diskret ma'ruzalar bo'lib, uni tayyorlash, tashkil etish va o'tkazish texnologiyasi muallif tomonidan Qarshi muxandislik iqtisodiyot institutining masofaviy ta'lim bazasi qoshida ishlab chiqilgan.

O'quv materialini masofaviy ta'lim tizimida taqdim etishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va tahlil qilish interfaol ma'ruza strukturasini ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Masofaviy ta'lim tizimida ma'ruza "odam - mashina – odam" o'zaro ta'siri turiga ko'ra interfaol tavsifga ega, tuzilmasi bo'yicha diskret - mantiqiy ravishda tugallangan qismlarga taqsimlanadi. Mazkur o'qitish texnologiyasi o'qituvchining maqsadli malakasini oshirish va nazariyani amaliyot bilan uyg'unlashtirishning asosiy g'oyalardan biri – o'qituvchining buyrug'i bilan ishlab chiquvchilarning dolzarb tadqiqot mavzularini taqdim etish va materiallar – diskret ma'ruzalar tayyorlashni amalga oshiradi. Iyerarxik yondashuv asosida o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, o'qituvchi dars shakllarini tanlaydi, ularni dastur va o'quv materiali mazmuni mantig'i asosida belgilaydi.

Talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimida didaktik vosita sifatida gipermatn va multimedia versiyalaridagi elektron darsliklar va kompyuter o'qitish tizimlari, audioo'quv axborot materiallari, videoo'quv axborot materiallari, masofaviy laboratoriya ustaxonalari, elektron kutubxonalar va boshqalardan foydalanildi.

Talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimida an'anaviy o'quv qo'llanmalarini innovatsion vositalarga o'zgartirish tizimli, antropotsentrik va metodik yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim, degan tushunchaga amal qilindi. O'tkazilgan tadqiqotlar raqamli ta'lim muhitida o'qitish ta'lim jarayoniga xos bo'lgan barcha quyidagi komponentlarni: maqsadlar, mazmun, metodlar, tashkiliy shakllar, o'quv qo'llanmalarini aks ettirishini ta'kidlash imkoniyatini beradi. Raqamli vositalardan foydalangan holda raqamli ta'lim sharoitida ilmiy tadqiqotlar ustida ishlash texnologiyasini tasavvur qilish maqsadga muvofiq.

Mazkur tadqiqot ishimizda raqamli ta'lim kontekstida texnologiyaning yetakchi xususiyatlari quyidagilardan: raqamli vositalar imkoniyatlarini kengaytirish sharoitida o'quv jarayonining takrorlanishi; raqamli vositalarni, aloqani tashkil qilish uchun samarali vositalarni oqilona tanlash; tadqiqot faoliyati natijalarini sifatli baholash; amalga oshiriladigan bahs munozaraning ochiqqligi va xayrixohligi; tezkor (operativ) teskari aloqa; ta'lim jarayoni natijasida raqamli izlardan iborat ekanligi ta'kidlanadi.

Ta'lim natijalarini sifatli baholash quyidagilarga: ko'p vazifali vaziyatda ishlashga o'rgatish jarayonida shakllangan (ma'ruzachini tinglash) ko'nikmalarni aniqlash; boshqa insonlarning fikrlari, sharhlari, g'oyalari, savollari, savollarga javoblarini, shu jumladan, kursdoshlarning nutqi va sharhlariga o'zingizning sharhlaringizni yozib olish; ma'ruzachiga savollar ustida o'ylash, ularni berish va berilgan savollarni, shu jumladan, o'z savollarini muhokama qilish jarayonining mazmunini aniqlash; ilmiy tadqiqot metodologiyasi bo'yicha bilimlarni "tayinlash" ko'nikmasini aniqlash; maxsus va instrumental kompetensiyalarning shakllanish darajasini aniqlash; o'z ishining natijalarini taqdim etish imkoniyatlarini aniqlash (ilmiy referatni omma oldida taqdim etish) va o'z bildirgan fikr mulohazalarini bahs munozalarni amalga oshirish hamda xatolar ustida mustaqil ravishda ishlash va berilgan formatda amalga oshirishga yordam beradi[3,57].

Ta'lim natijalari: ma'lum darajada shakllantirish (takomillashtirish) (ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish, tadqiqot apparatini ishlab chiqish, mavzuning dolzarbligini asoslash va boshqalar): tahliliy imkoniyatlar; ko'nikmalar (savol berish; o'z fikrini qisqacha mazmunli ifodalash; bajarilgan ishni taqdim etish; mustaqil ravishda bildirilgan o'z fikr mulohazalari ustida bahs munozarani amalga oshirish; xatolar ustida o'zaro hamkorlikda ishlash); ko'p vazifalarni bajarish holatlari (ma'ruzachini tinglash, o'rtoqlarning nutqi va sharhlariga o'z shaxsiy sharhlarini tuzish; ma'ruzachiga savollarni o'ylab ko'rish, ularga savol berish va "savol-javob" ni tuzatish); ommaviy taqdimot ko'nikmalarini e'tiborga olish;

Tashkil etilgan ta'lim jarayonining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillardan biri elektron o'quv kursi uchun topshiriqlar tayyorlash hisoblanadi. Raqamli ta'lim kontekstida o'qituvchilar uchun o'quv dasturi, vaqt chegaralari bilan cheklanmagan (shartli ravishda) an'anaviy formatga qaraganda boshqacha sifatidagi (miqdoriy jihatdan) katta hajmdagi vazifalarni yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, har bir vazifa keyingisining tarkibiy qismi bo'lishi mumkin[4,133].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Shunday qilib, o'rganish jarayonida talabalarni iyerarxik yondashuv asosida tayyorlashda o'qitishni amalga oshirish uchun didaktik yordam ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi: fanni kompleks yordamida o'rganish tartibi va tavsiyalari, hisobot va nazorat shakllari, o'qituvchi bilan o'zaro hamkorlikni tashkil etish tartibi); ma'lumot va o'quv bloki (o'quv mavzusiga teng hajmdagi modullar - har bir modul o'zi o'zini tekshirish uchun testlar, amaliy topshiriqlar bilan birga keladi).

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Кларин, М.В. Инновационные модели в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М.: Арена, 1994. – 365 с.
2. Бендова, Л.В. Педагогическая деятельность тьютора в сети открытого дистанционного профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Бендова. – М., 2006. – 23 с.
3. Ergashev Nuriddin G'ayratovich. Uzluksiz ta'lim sharoitida muxandislar malakasini oshirishni rivojlantirishning metodik shartlari. Journal of integrated education and research. ISSN 2181-3558, Volume 1, Issue 2, July 2022, 54-59 b. www.rnasav.com.
4. Аракелов, А.В. Комплексная инновационная технология профильного обучения в структуре послевузовского педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук / А.В. Аракелов. – Краснодар, 2008. – 452 с. : 34 ил.
5. Аршинов, В.И. Философия образования и синергетика: как философия образования может содействовать становлению новой модели образования / В.И. Аршинов // Синергетика и психология. – М.: Когито-Центр, 2004. – 205 с.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISHNING TAHLILI

Raxmatullayeva Shaxodat Ziyotovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasasi dotsenti, f.f.f.d.

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'qiyotgan o'quvchilarning o'quv jarayonida savol va topshiriqlardan foydalanish holati tahlil qilingan. Savollar va topshiriqlarning ta'lim sifatini oshirishdagi roli, ularning mantiqiy fikrlash, mustaqil ishlash va innovatsion yondashuvlar shakllanishiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotda zamonaviy yondashuvlar, muammolar va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: savol, topshiriq, dars ko'nikma, maqola, qobiliyat, mashq, ijodiy fikr, mantiqiy fikrlash.

Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida ta'lim sifatiga bo'lgan talab ortib bormoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini tarbiyalash, ularning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, mustaqil fikrlash va muammoni hal etish qobiliyatlarini shakllantirish juda muhim. Bunday ko'nikmalarni shakllantirishda esa savol va topshiriqlarning roli beqiyosdir.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida savol va topshiriqlar o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu vositalar o'quvchilarning ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga, o'quv materialini chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Savol va topshiriqlardan o'rinli foydalanish darsda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi, ularning o'quv materialiga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, boshlang'ich sinf ona tili darslarida mantiqiy mashqlar va topshiriqlardan foydalanish texnologiyasi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Savol va topshiriqlar didaktik vosita sifatida nafaqat o'rganilgan materialni mustahkamlashga, balki o'quvchilar tafakkurini faollashtirishga xizmat qiladi. Pedagogik psixologiya nuqtayi nazaridan qaralganda, savol–topshiriqlar muayyan bilimni yangilash, mustahkamlash va tahlil qilish uchun motivatsion omildir.

Didaktik topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu topshiriqlar o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga, ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda maktablarda interaktiv metodlar, jumladan, “klaster”, “B-B-B” (bilaman – bilmoqchiman – bildim), “aqliy hujum”, keys-stadiy kabi yondashuvlar asosida savollar va topshiriqlardan foydalanilmoqda. Ammo kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, bu metodlar har doim ham samarali qo'llanilmayapti. Ba'zi holatlarda savollar juda soddaligi yoki murakkabligi sababli o'quvchilar faollashmaydi, natijada darsda muammoli vaziyatlar yuzaga kelib qolmoqda.

Masalan:

- talabalarning savollarga javob berishdagi passivligi;
- topshiriqlarning bir xilligi, innovatsion emasligi;
- mavzuga aloqasiz yoki noto'g'ri tuzilgan topshiriqlar.

Bu muammolar o'quvchilarning motivatsiyasini pasayishiga, faollik yo'qolishiga olib keladi. Shuningdek, topshiriqlar mazmunida differensial yondashuvning yetishmasligi sababli har xil darajadagi o'quvchilar teng faol ishtirok etmay qoladi.

Yaxshi tashkil etilgan dars va foydalanilgan savol va topshiriqlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlar orqali o'quvchining kelajakda nutqi shakllanadi, fikrlash doirasi kengayadi. Savollar orqali o'zini baholash va tahlil qilish ko'nikmalari mustahkamlanadi.

O'quvchilarda ta'limiy topshiriq va savollarni tuzish, tahlil qilish, baholash va amaliyotda qo'llash bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish uchun quyidagi topshiriq turlaridan foydalanish mumkin.

1- Topshiriq:

1. Quyidagi savollarni o'qing va ularni Bloom taksonomiyasining bosqichlariga (bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez, baholash) ajrating:

- “Qahramon nima qildi?”
- “Bu voqea hozirgi zamonda sodir bo'lsa, nima bo'lardi?”
- “Bu qahramonning xatti-harakatlarini qanday baholaysiz?”
- “Bu voqeani boshqacha yakunlang.”

- “Muammoning yechimini toping.”

Har bir bosqichga mos yangi savollar tuzing (eng kamida 2 tadan).

Bu topshiriqni bajarish natijasida o‘quvchi savollarni faqat bilim emas, fikrlash darajasi asosida qurishni o‘rganadi.

2-Topshiriq:

1. Quyidagi mavzu asosida uch xil murakkablik darajasida topshiriqlar tuzing:

Mavzu: “Bahor fasli” (Ona tili darsi uchun)

1. Boshlang‘ich darajadagi o‘quvchi uchun: (Masalan: “Rasmga qarab gap tuzing.”)

2. O‘rta darajadagi o‘quvchi uchun: (Masalan: “Bahor faslida qanday o‘zgarishlar bo‘ladi?”)

3. Yuqori darajadagi o‘quvchi uchun: (Masalan: “Nega bahor insonlarga quvonch olib keladi, deb o‘ylaysiz?”)

Har bir topshiriqni metodik jihatdan asoslab bering.

Demak, boshlang‘ich ta’limda savol va topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu vositalar o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ta’lim samaradorligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yoldoshev J., Usmonov S. «Pedagogik texnologiya asoslari» T.2004
2. Ibragimov R. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. T -2001
3. G'afforova T. , Nurullayeva Sh. Boshlang'ich sinflar ona tili darslarida didaktik o'yinlar va mustaqil ishlar. –Qarshi: Nasaf, 2003. –54 b.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ ЦЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Д.Г.Азизова

Каршинский государственный технический университет, доцент

Аннотация. В статье приведены инновационные технологии для интерактивных целей в системе высшего образования, предложены рекомендации по внедрению методов инновационных технологий в структуре образования, раскрывается роль и важность принципа инновационного подхода в модернизации сферы высшего образования.

Ключевые слова: инновационные технологии, совершенствование высшего образования, творческое мышление, деятельность, инновационный план, интеграция предметов, воспитательно -образовательный процесс.

Annotation. The article presents innovative technologies for interactive purposes in the higher education system, offers recommendations for the introduction of methods of innovative technologies in the structure of education, reveals the role and importance of the principle of an innovative approach in modernizing the sphere of higher education.

Key words: innovation technologies, improvement of education, creative thinking,

activity, plan of innovation, disciplines integration, educational-breeding process.

Все усилия, связанные с образованием, представляют собой совместный умственный и физический труд учащихся студентов, на примере порядок обучения, распространение знаний, профессоров и преподавателей, обучающихся, в общем, бакалавров и магистров, во взаимодействии или представляют собой многогранные и сложные процессы, состоящие из деятельности и творческого мышления.

Вопросы повышения эффективности аудиторной и внеаудиторной работы неразрывно связаны с постановкой образовательного процесса на научной основе и практическим применением новых педагогических инновационных технологий для интерактивных целей. Основная цель организации инновационной деятельности в образовательных учреждениях, внедрения инноваций и новых подходов в образовательном процессе – обеспечить системность сотрудничества преподавателей и учащихся и осуществлять его на основе четкого плана и целенаправленности. Эта работа требует комплексного решения педагогико-психологических и организационных вопросов. Следует отметить, что участники технико-педагогических инноваций должны основательно овладеть инновационными технологиями, психолого-педагогическими и технологическими знаниями о возникновении, проявлении инноваций и закономерностях процесса их управления. В противном случае технико-педагогические инновации не дадут эффективных результатов.

Эффективность инновационных технологических процессов, внедряемых в систему высшего образования и ответственность за выполнение требований.

Подготовка кадров зависят от условий разработки и внедрения педагогических инноваций, их целесообразного, рационального и комплексного использования, традиционных и современных методов обучения высшего образования. В ряде случаев наблюдаются отказы от традиционных методов на эффективных. Это воспринимается как противопоставление новеших методических обучений, проверенной опытом и дающей положительные результаты. Поэтому было бы лучше, если бы положительный опыт традиционной системы высшего образования сочетался с новыми инновационными технологиями.

Сегодня интерес и внимание к использованию инновационных технологий в системе высшего образования растут с каждым днем. Одна из причин этого заключается в том, что если образовательные цели были ориентированы на приобретение учащимися готовых знаний, то современные технологии учат их проявлять творческий подход, искать приобретаемые знания и даже делать собственные выводы.

Инновационные технологии – это инновации и изменения в деятельности преподавателей и учащихся студентов в педагогическом процессе, реализация которых требует использования интерактивных методов.

Интерактивные методы основаны на активности каждого обучающегося, участвующего в образовательном процессе, свободном и самостоятельном

мышлении. При использовании этих методов обучение становится интересной деятельностью для студентов. При использовании интерактивных методов учащиеся приобретают навыки и компетенции самостоятельной работы и сотрудничеством преподавателей. Учащиеся приобретают новые знания на основе научных исследований, исследований, экспериментов. Соблюдается принцип получения знаний посредством науки.

Участники образовательного процесса работают в малых группах. Задания даются не отдельным студентам, а всем членам небольшой группы. Каждый член микрогруппы старается внести свой вклад в выполнение задания. Такая ситуация создает у студентов чувство общности и повышает их инициативность. Основной формой организации учебного процесса является урок. В настоящее время вводятся различные нетрадиционные формы занятий. Такие занятия служат развитию творческих способностей студента, укреплению его интеллектуального потенциала, расширению его научного мировоззрения, формированию навыков и умений быстро и полноценно воспринимать все новое. Использование инновационных технологий в ходе занятий вызывает у учащихся интерес к научным исследованиям, развивает творческие способности и творческие способности. В результате полученные знания, умения и навыки применяются в практической деятельности, повышается качество обучения. Для этого преподаватель должен обладать навыками и правильно планировать уроки в зависимости от содержания тем, заставлять всех учащихся работать активно и осознанно во время обучения. Ведь преподаватель является главным исполнителем образовательной реформы. Важно научить каждого студента усваивать, обрабатывать и применять большой объем информации за короткий период времени. В ее решении преподавателю поможет использование современных информационных технологий, в том числе новейших компьютерных технологий, наряду с традиционными методами обучения. Использование новейших компьютерных технологий на занятии делает учебный процесс интересным и дает возможность индивидуального подхода к каждому студенту.

Прежде всего, можно будет передать студентам множество знаний, фактов и информации посредством широких возможностей информационно-коммуникационных технологий. Во-вторых, полная реализация новаторских идей и мыслей преподавателя происходит легко и эффективно. Такие процессы особенно важны в техническом образовании.

Мы считаем, что одной из основных задач обеспечения целостности и преемственности является научить студентов и слушателей системы непрерывного высшего образования успешно использовать инновационные технологии в своей практической деятельности в будущем, не ограничиваясь обучением на основе инновационных технологий.

Благодаря интеграции наук достигаются уникальные достижения цивилизации. Происходит понимание человеком внешнего мира и своей личности, познание новых законов взаимоотношений человека и общества. В таком диалектическом процессе на ведущее положение выходит такое экономическое явление, инициированное

человеческим разумом, как производство. Если все усилия направлены на служение здоровью, полноте и совершенствованию человека, то становится ясной суть такого масштабного жизненного явления, как производство.

Вселенная первична, человек вторичен, а производство и наука являются физическими и интеллектуальными продуктами человека. Последовательность возникает только тогда, когда наука служит производству, производство служит человечеству, а человек служит материальному и духовному развитию мира. Отразить подобные процессы в образовании очень сложно. Причина этого связана с целостностью и преемственностью системы высшего образования. Освещение таких социальных, экономических, политических и организационных вопросов посредством традиционной информационной миссии высшего образования не происходит в полной мере. С помощью современных образовательных технологий можно достичь намеченной цели в реализации образовательных задач. В современный период, когда реформы в системе непрерывного высшего образования Республики Узбекистан идут интенсивно, необходимость совершенствования формы и содержания образовательного процесса должна стать основным и основным вопросом повестки дня, а сотрудничество между учителей и учащихся следует и дальше укреплять.

В целом человеческий фактор очень важен в образовании и обучении. Это важный компонент, и он должен стать мощной силой, обеспечивающей отсутствие разрыва в идеологических полигонах. Цель достигается тогда, когда мировоззрение молодежи, основанное на общечеловеческих и национальных ценностях, смешивается с научными и житейскими знаниями.

Литературы:

1. М. Йигиталиева, А. Жуманов. Использование инновационных технологий в системе образования в интегративных целях. / Современное Образование 2014, 1

2. Вохобов, Т. Использование инновационных технологий в образовательном процессе . Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, (2023). 1(1), 406–409.

3.Омонов Х.Т. Оламнинг илмий манзарасини яратишда фанлар интеграцияси ва дифференциациясининг ўрни. // «Таълимда ижтимоий-гуманитар фанлар» журнали, 2007, №3.

4.Азизова Д.Ф. “Neft va gaz ishi asoslari fani negizida talabalarini muhandislik kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi”// Муғаллим хэм узликсиз билимлендириў илмий-методикалик журнал. ISSN 2181 7138. 4-сон 2023

5.Турдиев Ш.Р., Азизова Д.Ф., Номозов Б.Ю. “Нефть конларида нефтнинг таркибидаги эмульсияларини парчалашда деэмульгаторларни танлаш” мавзусига педагогик технологияларни қўллаш“ // Neft – gaz sanoatining zamonaviy texnika va texnologiyalari, muammo-larining innovatsion yechimi” mavzusida respublika miqyosidagi ilmiy – amaliy anjumani 26-27 oktabr 2022 yil Toshkent 2022. 204-204 bet

STEAM YONDASHUV ASOSIDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARNI YECHISH USULLARI

Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrası dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Kalit so‘zlar: STEAM yondashuv, IQ testlari, nostandart va mantiqiy topshiriqlar, ijodiy-kreativ fikrlash, tanqidiy tafakkur.

Ключевые слова: STEAM-подход, IQ-тесты, нестандартные и логические задания, креативно-творческое мышление, критическое мышление.

Key words: STEAM approach, IQ tests, non-standard and logical tasks, creative-creative thinking, critical thinking.

Umumiy o‘rta ta’lim tizimini takomillashtirish – bolalarga ta’lim va tarbiya berishning sifat jihatidan yangi konsepsiyalarini amaliyotga joriy etilishni talab qilmoqda. Eng muhim ustuvor yo‘nalish sifatida ta’lim oluvchilarning bilimi, malakasi, ko‘nikmasi va qobiliyatlarini yangicha yondashuvlar asosida shakllantirishdan iboratdir. Pedagogikada o‘quv jarayonida shaxsning samarali fikrlashini shakllantirish vazifasi o‘quv materialining mazmunini o‘zlashtirish yo‘li bilan hamda o‘quvchilarning asosiy aqliy harakatlari orqali aqliy amallarga jalb etish va turli muammolarni hal qilish yordamida yechiladi.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o‘zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”.

Bu borada mamlakatimizda keng qamrovdagi sifatli ta’lim berishning yangicha usullari va yondashuvlari amalga oshirilmoqda. Ushbu yangiliklardan biri ta’lim jarayoniga STEAM yondashuv va IQ testlari yordamida o‘quvchilar fikrlash darajasini rivojlantirish bo‘lib, hozirgi kunda milliy dastur darsliklarida juda ko‘p mantiqiy va nostandart topshiriqlar, o‘quvchilar nazariy o‘rganilgan bilimlarini amaliy jarayonda qo‘llab ko‘rishga qaratilgan ahamiyatli masalalar kiritilgan.

Ta’lim jarayoniga STEAM yondashuvni amalga oshirish natijasida ta’limni haqiqiy real hayot bilan bog‘lovchi texnologiyalar asosida ish olib borgan bo‘lamiz. Chunki STEAM yondashuvning asosiy g‘oyasi bu – amaliyot ham nazariy bilimlar kabi juda muhimligini ilgari suradi.

METOD: Milliy dastur matematika fani darsliklarida hamda dastur mazmunini amalga oshirishga qaratilgan o‘quv va uslubiy qo‘llanmalardagi misol va masalalar o‘quvchilarni fikrlashga, mushohada yuritishga, masala yechish jarayonini chuqurroq his eta bilishga, taqqoslash, tahlil qilish va ijodiy yondashishga, kichikroq bo‘lsa-da, tadqiqot olib borishga undaydi.

Standartlashgan, dasturdan chiqmagan va mushohada yuritishni talab qilmaydigan mashqlar o‘quvchi fikrini charxlamaydi, undagi iqtidor va qobiliyatni ocholmaydi, bolani fikrlashini chegaralab qo‘yadi.

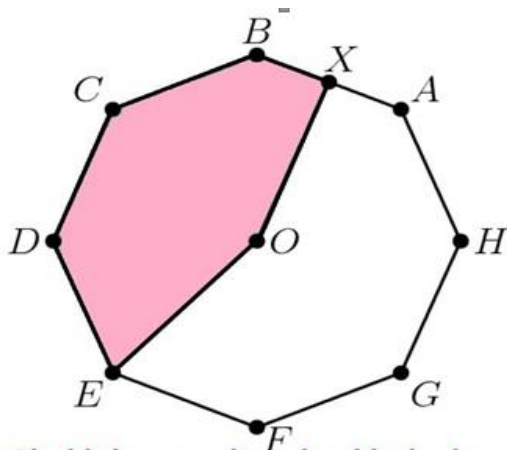
Matematikaga iqtidori va qobiliyati bor bo'lgan o'quvchilar uchun sodda, qoidaga mos, "qolipga" shundoqqina tushadigan masala va topshiriqlarni yechishni qizig'i yo'q. Bunday o'quvchilar qiyinroq, qiziqroq, o'ylashni talab qiladigan masalalarni yechishga intilishadi. Shunaqa masalalarni bajarib mamnun bo'lishadi va o'zlariga bo'lgan ishonchlari ortadi. Quyida shunday masalalar va yechish jarayonlari bilan tanishamiz.

1-masala: Buyuk bobomiz Abu Rayhon Beruniy „Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar“ kitobida Quyosh yili hisobida yilning birinchi kuni Navro'zdir, – deydi. Agar kalendar yili hisobida 21-mart yilning 1-kuni bo'lsa, 1-yanvar yilning nechanchi kuniga to'g'ri keladi?

Yechish: 21-mart yilning birinchi kuni bo'lganligi va 1-yanvar yilning nechanchi kuni ekanligi so'ralgani uchun bu ikki kun ham hisobga qo'shib olinadi. Mart oyi 31 dan qaytganligi uchun bu oyda 11 kun bor. Aprel, iyun, sentabr, noyabr oylarida 30 kundan, jami 120 kun bo'ladi. May, iyul, avgust, oktabr va dekabr oylarida 31 kundan, jami 155 kun bo'ladi. Hammasini qo'shsak $11+120+155=131+155=286$ kun bo'ladi. Shunda 1-yanvar yilning 287- kuni hisoblanadi.

Javob: 1-yanvar yilning 287-kuni.

2-masala: Rasmda barcha tomonlari va burchaklari teng bo'lgan (muntazam) sakkizburchak ko'rsatilgan. Ushbu sakkizburchakning bo'yalgan sohasi yuzi umumiy yuzaning qanday qismini tashkil qilishini toping.

Yechish: Markazdagi O nuqtadan A, B, C, D, E, F, G, H nuqtalarga hamda har bir tomonlari o'rtalariga kesmalar o'tkazilsa, 16 ta teng uchburchak hosil bo'ladi. Undan 7 tasi bo'yalgan bo'ladi.

Demak, **javob** 16 dan 7 qismi bo'yalgan.

3-masala:

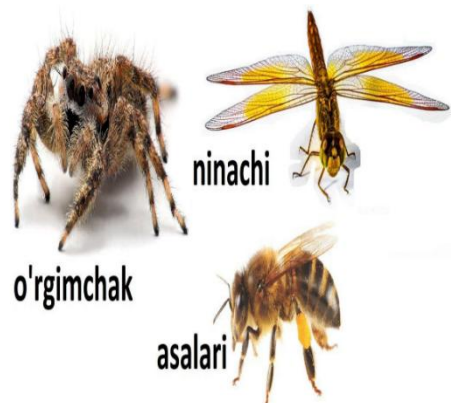
o'rgimchakning 8 ta oyog'i bor, lekin qanoti ninachining 6 ta oyog'i va 2 juft qanoti, asalarining 6 oyog'i va 1 juft bor. Shu uch

turdagi hashorotlardan

jami 14 ta bor va ularning jami 100 ta oyog'i va 9 juft qanotlari bor. Hashoratlardan nechitasi asalari ekanligini toping.

Yechish: Agar hashoratlarning hammasi, ya'ni 14 tasi ham o'rgimchak bo'lsa jami oyoqlar $14 \cdot 8 = 112$ ta bo'lar edi. Demak bundan $(112-100):2=6$ tasi o'rgimchak emasligini topamiz. Bu 6 ta ninachi bo'lsa qanotlar 12 juft bo'lar edi. Demak, $12-9=3$ tasi ninachi emas va bundan qolgan 3 tasi asalari ekanligini topamiz.

Bitta

yo'q,

qanoti

jami

Javob: 3 ta asalari bor.

4-masala: Oilaning 5 nafar a'zolari yoshlari yig'indisi 84 ga teng. 5 yil avval jami oila a'zolarining yoshlari yig'indisi 61 ga teng bo'lgan. Oilaning eng kichik a'zosi necha yoshda?

Yechish: Oilaning barcha a'zolarining 5 yil oldingi yoshlari yig'indisi $84 - 5 \cdot 5 = 84 - 25 = 59$ ga teng bo'lishi kerak edi. Demak, bundan shuni bilamizki, kenja a'zo 5 yil oldin to'g'ilmagan. Masala sharti bo'yicha 5 yil oldin 4 ta a'zo bo'lib, ularning yoshlari yig'indisi 61 ga teng bo'lgan. Hozirda 4 ta a'zoning yoshlari yig'indisi $61 + 5 \cdot 4 = 61 + 20 = 81$ ga teng. Eng kenja a'zo esa $84 - 81 = 3$ yosh bo'ladi.

Javob: Eng kenja a'zo 3 yoshda.

XULOSA qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish usullari bilan taqqoslaganda, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi STEAM yondashuv bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi. Turli mantiqiy va nostandart topshiriqlarni bajarish natijasida esa o'quvchilarda tanqidiy fikrlash malakalari rivojlanib boradi.

INNOVATSIYALAR VA AN'ANALAR INTEGRATSIYASI ASOSIDA TALABALARNI MA'NAVIY RUHDA TARBIYALASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Usmonova Dilafruz Umirzoqovna

Navoiy davlat universiteti Tarix fakulteti "Psixologiya" kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsiyalar va an'analar integratsiyasi asosida talabalarni ma'naviy ruhda tarbiyalashni takomillashtirish masalasi o'rganilgan..

Kalit so'zlar: innovatsiyalar, an'analar, ta'lim, pedagogika, ma'naviy tarbiya, milliy qadriyatlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, pedagogik texnologiyalar, jamiyat, axloqiy mas'uliyat.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В ДУХОВНОМ ПЛАНЕ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ ИННОВАЦИЙ И ТРАДИЦИЙ

Аннотация. В статье рассматривается усовершенствование процесса воспитания студентов в духовном плане на основе интеграции инноваций и традиций.

Ключевые слова: Инновации, традиции, образование, педагогика, духовное воспитание, национальные ценности, личностно ориентированный подход, педагогические технологии, общество, моральная ответственность.

IMPROVING THE SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENTS BASED ON THE INTEGRATION OF INNOVATIONS AND TRADITIONS

Annotation. This article explores the enhancement of students' spiritual education through the integration of innovations and traditions.

Keywords: innovations, traditions, education, pedagogy, spiritual education, national values, student-centered approach, pedagogical technologies, society, moral responsibility.

Innovatsiya - bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak. Zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda, yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash-mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim vaifasidir.

XXI asr-texnika va texnologiya asri. Bu nom bejizga aytilmadi, atrof-muhitda sodir bo'ladigan hodisalar uni o'rganishga bo'lgan qiziqishni yanada orttirdi. Bu qiziqish ortidan ilm-fan sohasida misli ko'rilmagan kashfiyotlar paydo bo'lmoqda. Kundan-kunga kishini hayratga soladigan yangiliklar yaratilmoqda. Ularga bo'lgan qiziqish, e'tibor yanada kuchaygan.

Talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi, axborot muhiti sharoitida talabalarning ma'naviy yetukligini shakllantirishning amaliy pedagogik tizimini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ham axborot ta'lim muhitini kengaytirish, talabalarning axborotdan to'g'ri foydalana olish kompetensiyasini shakllantirishda ma'naviy yetuklik ko'nikmalarini tarkib toptirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "XXI asrning Oliy ta'limi" Butunjahon deklaratsiyasi, UNESCOning "Oliy ta'limni isloh qilish va rivojlantirish" dasturiy hujjatlarida dunyo miqyosida ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga, modulli ta'limni tashkil etishga, o'qitishning zamonaviy usullarini joriy etish orqali talaba-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini yanada takomillashtirishga alohida e'tibor berilgan. Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlarda ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarning yaxlit tizimini yaratish, yoshlarni mediamakonda turli xil axborot xurujlaridan himoya qilishning tashkiliy-tadqiqiy jihatlarini takomillashtirish, ommaviy axborot vositalaridan foydalanishni samarali yo'lga qo'yish, talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiya (fazilat)larini, axborotlar bilan ishlash madaniyatini tizimli tarkib toptirishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samarasi va ta'sirchanlik ko'lamini oshirish, talaba-yoshlarning tafakkurida amalga oshirilayotgan islohotlarga nisbatan daxldorlik tuyg'usini kuchaytirish, axborot muhitida ular duch kelayotgan ma'lumotlar bazasidan oqilana foydalanish va to'g'ri qabul qila olish, talabalar ong-u tafakkuridagi ma'naviy bo'shliq o'rnini ma'naviy yetuklik kompetensiyasi orqali to'ldira olishlikni tashkil etish, mazkur sohaga doir ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Talabalarda axborot muhiti sharoitida ma'naviy yetuklikni shakllantirishning umumkasbiy kompetensiyalar tizimidagi o'rni va rolini ochib berish, axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish, kommunikativlikning ijtimoiy-perseptiv tuzilmasini faollashtirishga doir vaziyatlarni ishlab chiqish, ta'limtarbiya jarayonida ma'naviy yetuklikni shakllantirish uchun ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmunini boyitishga va turli o'quv kurslarida yangi interaktiv usullarini qo'llashga yo'naltirilgan, oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907-Qarorida "Yoshlarni ma'naviyaxloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-

tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2019 yil 3 maydagi PQ-4307-son "Ma'naviy – ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida"gi, 2021 yil 26 martdagi PQ5040-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son qarori bilan "Ta'lim to'g'risida" gi qonun, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdagi 1059-son "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-80-son 2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risida"gi Farmonlarida talabayoshlarni ma'naviy kamoloti, ma'naviy yetuklik darajasini oshirish xususida qilinadigan chora-tadbirlar belgilangan. Ma'naviy qadriyatlar mushtarakligida shaxs ongini shakllantirish masalalarini, yoshlarning milliy tarbiyasi, oilaning ma'naviy asoslari, mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari, o'quvchida milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur iftixor tuyg'ularining shakllanishi, bu jarayonda milliy ma'naviyatning o'rni va roli tahlil etilgan, talabalarni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashni shakllantirish masalalari, milliy ma'naviy merosimizni yoshlar ongiga singdirish yo'llari tadbiq etgan.

Talabalarda ma'naviy yetuklikni shakllantirish uchun avvalo bosqichma-bosqich ravishda shakllantirish lozim. Unga ko'ra, ayniqsa yoshlar tarbiyasi bilan bog'lik vazifalarni samarali amalga oshirish, ularni tinchosoyishta hayot uchun eng zarur tayanch kompetensiyalar bilan ta'minlash; ma'naviy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish; tarbiya jarayonida uzluksizlik, uzviylik tamoyillariga tayangan holda avvalo, onaning homiladorlik davrini to'g'ri tashkil etish, go'daklar va bolalarni ma'naviy tarbiyalash, homiladorlik davridan boshlab 30 yoshgacha davom etadigan uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirishda ota-ona, tarbiyachi, o'qituvchi, uzluksiz ta'lim muassasalari va mahalla jamoatchiligining o'zaro samarali hamkorligi mexanizmini ishlab chiqish va hayotga joriy etish bo'yicha asosiy yo'nalishlarni belgilash kabi bir necha ustuvor yo'nalishlar ko'rsatilgan. Konsepsiyada belgilanishicha, o'quvchilarda quyidagi ma'naviyaxloqiy fazilatlarni bolalikdan boshlab tarkib toptirish lozim. Yuksak darajadagi ma'naviyatga ega inson – fidoyilik, jasorat, mardlik, o'z xalqini sevish, Vatanni qadrlash, ajdodlardan faxrlanish kabi olijanob fazilatlari bilan ajralib turadi. Insonning insonligi birinchi navbatda, uning ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamolligi, pokligi bilan belgilanadi.

Darhaqiqat, xulosa o'rida shuni ta'kidlash joizki, faravon kelajak poydevori hozirda unib-o'sib kelayotgan yoshlar hisoblanadi. Shu sababli, ularning yuqori bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib voyaga yetmoqlari zarurdir. Bugungi kunda talaba, yoshlarga innovatsion an'analar integratsiyasi asosida tarbiyalash, yangi yosh avlod ana shu tajribalaridan saboq olib, ulg'aysa davlatimizning ertangi istiqboli, yorqin bo'lishiga shak-shubha yo'q.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3- maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora – tadbirlar to'g'risida" PQ-4307-

son Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 04.05.2019 y., 07/19/4307/3079 – son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26- martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040-son Qarori // "Xalq so'zi" gazetasi, 2021 yil 27 mart, № 62 (7842).

3. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313- son).

4. Safo Ochil. Mustaqillik va tarbiya masalalari. T; "O'zbekiston", 1995. B.480.

5. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A.,

6. Usmonboyeva M .H., Sayfurov D. M., To'rayev A.B. – T: "Sano standart" nashriyoti, 2015.

BO'LAJAK O'QITUVSHILARNI TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARI ORQALI KOMPOZITSION KOMRETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Erkin Jabborov

*Qarshi Du. Rangtasvir va amaliy san'at kafedrası dotsenti,
p.f.f.d.(PhD)*

Аннотация: *Maqolada kompozitsiya mashg'ulotlarida talabalar kompozitsiyaning muhim bosqichlari to'g'risida va uni chizish yo'llari haqida fikr yuritilgan.*

Таянч сўзлар: *muvozanat, ritm, nisbiylik, simmetriya, assimetriya, rangtasvir, картон, портрет, этюд, образ, ранг, контраст, сюжет, композиция.*

Аннотация: *В этой статье ожидается, что учеников узнают о важных этапах композиции и о том, как рисовать их в портретной живописи.*

Ключевые слова: *эскиз, натура, творчество, живопись, картон, портрет, этюд, изображение, цвет, контраст, сюжет, композиция, багет*

Annotation: *In this article, students are expected to learn about the important stages of the composition and how to draw them in portrait painting.*

Keywords: *sketch, nature, creativity, painting, cardboard, portrait, etude, image, color, contrast, plot, composition, baguette*

Kompozitsiya mashg'ulotlarida talabalar o'tmishdagi rangtasvir san'ati ustalarini merosini va tajribalarini o'rganish bilan birga, tomoshabinga chuqur ta'sir etuvchi tasvir, kompozitsiya qonun uslubiini ham o'rganadi.

San'at asarlarini tahlil qilganimizda, kompozitsiya qoida va usullari o'z mohiyatini asta – sekin yo'qotib, yangi kompozitsiya qoidalari paydo bo'la boshlaganligini ko'rishimiz mumkin. Tasviriy san'at asarini yaratishda rassomlar tabiiy va ongli ravishda kompozitsiya qonunlariga rioya qilishadi. Har bir ijtimoiy – jamiyat san'at oldida yangi zamonaviy vazifalarni ko'ndalang quyadi.

Hozirgi vaqtda biz kompozitsiyani nazariy asoslarini ikki guruhga ajratamiz:

1. Kompozitsiya qonunlari.

2. Kompozitsiya qoida va usullari.

Tasviriy san'atda bir necha janrlar mavjud: tarixiy manzaralarni aks etdiruvchi janr, maishiy janr, portret janri, manzara janri, natyurmort janri, interer janri.

Har qanday san'at asarining negizini kompozitsiya tashkil etadi. Kompozitsiya tuzish bu ijodiy jarayon. Unda rassomning didi, layoqati, kompozitsiya madaniyati, bilim saviyasi namoyon bo'ladi.

KOMPOZITSIYA QOIDALARI

Muvozanat –biz narsalarga qaraganimizda ko'rish maydonimizda narsalar bir tekisda joylashtirilgan bo'lib, optik markaz taxminan o'rtada joylashgan ko'rinadi. Shu bois kartinada narsalar kompozitsiya markaziga joylashtiriladi. Kompozitsiya markazi ko'p holda geometrik markazga to'g'ri kelmasligi mumkin, shuning bilan birga markazdan uzoqlashib ham ketmaydi.

Marom (ritm) –marom o'lchamlari mos bo'lgan unsurlarning qonuniy ravishda ma'lum masofada takrorlanishi va ketma-ket kelishidir. Marom tabiat va inson hayotidagi ko'pgina hodisalarga organik tarzda xos bo'lgan xossadir. Kun va tunning, yil fasllari almashishi, organik hayot turli shakllarning rivojlanish davriyligi vaqtda yuz beradi. Bu davriylik va takrorlanish moddiy shakllarda o'z izini qoldiradi.

Nisbiylik – keng ma'noda noma'lum bir kattalikni boshqa ma'lum kattalikka nisbatlash orqali topish imkonini beradigan munosabatdir. Nisbiylik tushunchasi o'zining dastlabki ma'nosida ifodalanayotgan chiziq uzunligining haqiqatda mavjud bo'lgan chiziq uzunligiga nisbatini bildiradi. Nisbiylik sonlarda yoki ma'lum o'lchamdagi to'g'ri chiziq kesmalari orqali ifodalanishi mumkin. Nisbiylik bo'lganligi tufayli biz chiziqlarni, xaritalarni, tarxlarni o'qish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Kompozitsion markaz– kompozitsiyada hamma narsa asosiy fikrga va g'oyaga qaratilishi kerak. Kompozitsiya yaxlitligida ikkinchi darajali narsalar birinchi darajali narsalarga bog'liq bo'lib, butun tasvirni yagona maqsadga birlashtiradi. Ikkinchi darajali narsalar ortiqcha diqqatni tortib ko'zga tashlanmasligi lozim. Asosiy qism ajratilib tasvirlanadi. Agar kartinada shakllar bir xil ahamiyatli bo'lib pala-partish tartibda joylashtirilsa, kompozitsiya o'z ifodaliligini, ahamiyatini yo'qotadi.

Simmetriya va assimetriya aniqlash–

San'at, shuningdek tasviriy san'atda simmetriya tevarak-atrof real muhitida boshlanib,

1-rasm. Simmetriya va assimetriya shakllarning mutanosib tuzilishiga aylanadi. Odam qomati ham simmetrik tuzilgan.

San'at, shuningdek amaliy san'atda simmetriya tevarak - atrof real muhitida shakllarning simmetriya tuzulishiga ko'zimiz tushadi.

O'ng va chap tomonlarini bir xilligi, uy buyumlari, barglar, mevalar, shuningdek, odam qomati ham simmetrik tuzilganligi tenglik haqida tushuncha beradi. Simmetriyani tabiatda ham, har xil san'at turlarida ham kuzatish mumkin. Kompozitsiyada simmetriya hosil qilish uchun uning og'irlik qismlari, tusi, rangi va shakli tengligi xarakterlidir. Bu

holatda shaklning o'rtasidan o'tgan o'q chizig'idan bir tomoni ikkinchi tomoniga ko'zgudagi aksidek o'xshash va teng bo'ladi.

2.-rasm. Tekislikda shakllari simmetriyali va assimetriyali joylashtirilgan holat.

Oltin kesim–Matematik nuqtai nazardan “Oltin kesim” yaxlit kompozitsiyaning kompozitsiya katta qismiga hamda kompozitsiya katta qismining kichik 3-

rasm Oltin kesim qoidasi qismiga munosabatini ifodalaydi. Masalan, ushbu munosabatlarni quyidagi rasm orqali tushuntirish mumkin. Ushbu chizmada V yaxlit kompozitsiyani ifodalaydi va u ikki qismga bo'lingan: a – katta qism va b – kichik qism. “oltin kesim” qoidasi bo'yicha V/a munosabat a/b munosabat bilan teng hisoblanadi.

Yaxlitlik–Tabiiyki kompozitsiyada yaxlitlik katta ahamiyatga ega. Qiyofalar, shakllar va ranglar ma'lum bir maqsadga, obrazga bo'ysundiriladi. Dastgohli rangtasvir kompozitsiyasida bo'linmaslik yaxlitlikni tashkil qiladi. Bu holat tomoshabin kartinani idrok qilishi va rassom fikrini to'g'ri tushunishga yordam beradi.

Mukammal yaxlit kompozitsiyada biron bir shakl yoki odam qiyofasini olib tashlash yoki qo'shish kompozitsiya ma'nosiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, kompozitsiya o'lchamini o'rinsiz kattalashtirish yoki kichraytirish ham yaxlitlikni buzilishiga, uning badiyiligi zarur yetkazadi. Bunda shakllar o'z ma'nosini yo'qotishi, ortiqcha bo'shliqlar paydo bo'lishi yoki bo'shliq kichrayib yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin. Kompozitsiya yaxlitligiga kartinaning o'lchami ham katta rol o'ynaydi.

Miniatyura kompozitsiyasida stilizatsiya qoidasi–Stilizatsiya tabiatdagi o'simlik, hayvonot va boshqa narsalarning tasviri, rangi, shakli, va tuzilishi badiiy usulda umumlashtirish ya'ni ramziylashtirishdir. Talabalar kompozitsiya unsurlari chizishda o'simliklardan shox, poya, g'uncha, barg, gul, hayvonlar, qushlar, tabiat manzalari, tog'lar, daryolar, quyosh, yulduzlar va boshqa ko'rinishlardan nusxalar ko'chirib, tasviri, rangi, shakli, va tuzilishlarini badiiy usulda umumlashtirib, ramziylashtiradi. Miniatyura kompozitsiyalarida ulardan oqilona foydalanib juda ajoyib tasvirlarni hosil qiladi.

Kompozitsiya mashg'ulotlarida kompozitsiya vositalari, qonuniyatlari, qoidalari kabi asosiy tushunchalarni hamda ularning asosiy mazmuni miniatyura san'ati vositasida tushuntirish va tavsiflab berish ham bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kompozitsion kompetentligini oshirishda xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Сулаймонов А. Тасвирий санъат таълими сифати ва самарадорлигини оширишнинг дидактик имкониятлари. Монография. – Тошкент: “Баёз”, 2017.
2. Jabborov.E.X. Kompozitsiya. -T “Innovatsiya-Ziyo” Darslik.2021,154 b.
3. E. Jabborov. Kompozitsiya asoslari va qonun – qoidalari // Xalq ta'limi. Ilmiy metodik jurnal. - Toshkent, 2021. №6 –B. 102-107.

4. E.Jabborov. Tasviriy san'atdagi shakl va mazmun birligining shaxs ma'naviyatiga ta'siri // Xalq ta'limi. - Toshkent, 2023. №4 –B. 47-50.
5. Ҳасанов Р. Тасвирий санъат ўқитиш методикаси. Тошкент, 2004.
6. Шабаратов П.П. Миниатюра. Тошкент: Тафаккур, 2011. – 128 б.

O'QUVCHILARDA TABIIY FANLARNI O'RGANISHDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH ASOSIY VAZIFA SIFATIDA

Qosimova Gavhar Islomovna

Turon universitetining dotsenti. P.f.f.d (PhD)

Amanova Nodira Qahharovna

Turon universitetining magistranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ruhiy jarayonlar rivojining qanday xususiyatlari xos ekanini va ular tabiatni bilish va idrok etish paytida qay tariqa namoyon bo'lishi haqida ma'lumot berilgan. Shu bilan birga kichik maktab yoshida bilim olish bilan bog'liq jarayonlarning idrok etish, diqqat, xotira, xayolot, tafakkur va nutq singari asosiy tavsiflari mustahkamlanishi va rivojlanishi haqida batavsil yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: atrof olam, idrok, tasavvur, ideal, ishonch, e'tiqod, tabiiy-ilmiy bilim, hayolot, xotira, tafakkur.

Аннотация: В статье описаны особенности развития психических процессов у учащихся начальных классов и то, как они проявляются в процессе познания и понимания природы. Он также подробно описывает укрепление и развитие ключевых характеристик познавательных процессов, таких как познание, внимание, память, воображение, мышление и речь, в младших школьных годах.

Ключевые слова: среда, восприятие, воображение, идеал, доверие, убеждение, наука, воображение, память, мышление.

Abstract: The article describes the features of the development of mental processes in primary school students and how they manifest themselves in the process of cognition and understanding of nature. He also details the strengthening and development of key characteristics of cognitive processes, such as cognition, attention, memory, imagination, thinking and speech, in the early school years.

Key words: environment, perception, imagination, ideal, trust, belief, science, imagination, memory, thinking.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining real voqelikni anglashi va uning shaxsiyati kamol topishida bolaning motivatsion-qadriyat, motivatsion-ehtiyoj jabhasini rivojlantirish g'oyatda muhim, bolada barqaror qadriyatlar va axloq meyorlari paydo bo'lishi va o'z vazifasini bajarishiga urg'u berish zarur, bu esa bolada ekologik madaniyat unsurlarini tarbiyalashga imkon beradi va shaxsning mustaqil o'zi kamolga yetishiga ko'maklashadi. Xususan, uchta asosiy komponent ajratib ko'rsatilgan: ma'noga intilish to'g'risidagi ta'limot; hayot mazmuni haqidagi ta'limot; iroda erkinligi haqidagi ta'limot. Hayot mazmuni haqidagi ta'limotda – ma'no izlashning ijodkorlik, kechinmalar va munosabatlar

singari ancha umumiy yo'llari qayd etilgan. Erkinlik o'z taqdiri uchun javobgarlik sifatida hayotning zarur ma'nolarini mustaqil izlashning stimulyatori hisoblanadi.

Psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, tahsil oluvchilarning atrof olamni bilishi jarayonida tabiat imkoniyatlarini, bolaning qobiliyatlarini, yosh xususiyatlarini inobatga olish va uning shaxsini kamol toptirish va mustaqil o'sishi uchun sharoit yaratish zarur. Xususan, psixologik-pedagogik fan sohasida ta'kidlanishicha, tahsilning subyektli ekani: "o'z hayotiy faoliyati subyektining unsuri" o'laroq; faoliyatda bosqichlarni bashoratlash, kodlash va ko'chirishni amalga oshirish sifatida; maqsad qo'yish, rejalashtirish, o'quv vazifasini yechish va nazorat qilish bilan bog'liq ongli faollik o'laroq tushuniladi.

Tabiiy fan madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, quyidagilarni belgilaydi. Insonning dunyoqarashin Tabiiy fan kursining yetakchi g'oyalari sifatida

ajratish mumkin:

- * tabiatning birligi, yaxlitligi va tizimli tashkil etilishi g'oyalari;

- * inson va tabiatning o'zaro bog'liqligi g'oyalari;

- * "tabiat-inson" tizimini uyg'unlashtirish g'oyalari

Uslubiy munosabatlar va umumiy dunyoqarash g'oyalari, tasvirlari va

Tabiiy fan g'oyalari har doim gumanitar fanlarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan fanlar. Aynan "Tabiiy fan" kursi tarix haqida keng panorama berishga mo'ljallangan. Tabiiy fan va dunyoning zamonaviy Tabiiy fan rasmining umumiy elementlari, dunyoqarash va uslubiy g'oyalardir.

Tabiiy fan o'tiladigan sinflarida o'qitishning o'ziga xos xususiyati shundaki, matematik, fizik, kimyoviy va boshqa tabiiy fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalar to'g'ridan-to'g'ri profilli narsalarda zaif ishlatiladi yoki ishlatilmaydi umuman olganda. Profilni farqlash soat sonining kamayishiga olib keladi asosiy bo'lmagan narsalar, ular qila oladigan fazilatlarini yo'qotmaslik muhimdir o'ziga xosligi tufayli shakllantiring. Tabiiy fanni o'rganishda quyidagilar bilan boshlash qiyin kelajakda gumanitar fanlar o'quvchilari foydalanadigan narsalar, shuning uchun tabiiy ilmiy materialni o'rganishda asosiy narsa assimilyatsiya emas o'rta maktab o'quvchilari tomonidan ma'lum bir faktik material va ilmiy shakllanish dunyoqarash.

Dunyoqarash shaxs tuzilishining muhim tarkibiy qismidir. Tushunchasi "dunyoqarash" ni quyidagicha aniqlash mumkin - bu falsafiy tizim, ilmiy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, estetik qarashlar va e'tiqodlar uning ongida dunyoning umumiy rasmini aks ettiradigan va belgilaydigan odam uning faoliyatining yo'nalishi.

Ilmiy dunyoqarashning tuzilishi umumlashtirilgan nazariy tizimdir inson dunyosi va undagi o'rni, insonning qarashlari va e'tiqodlari haqidagi bilimlar. Dunyoqarash bilan quyidagi tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq: dunyoning umumiy manzarasi, munosabat, dunyoqarashdir

7-8 yoshli bolalarda atrof olamni idrok etish izchil o'zgaradi: maktabgacha yoshdagi bolalarga xos reproduktiv obrazli-tasavvurlar bilan bir qatorda produktiv obrazli-tasavvurlar paydo bo'ladi. Tasavvurning mahsuldor obrazlari – real voqelikning ma'lum unsurlarini yangicha kombinatsiyalarining hosilasidir. Tasavvurning reproduktiv obrazlari – tabiatning

ma'lum obyektlari va hodisalari haqidagi obrazlar bo'lib, ular ham vaqtning ayni lahzasida idrok qilinmaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiat obyektlari va hodisalari borasidagi tasavvurlarida birlamchi va umumiy tasavvurlarda maktabgacha yoshdagi bolalarnikiga qaraganda katta farq kuzatiladi, vaholanki, bu o'ziga xoslik nafaqat yosh bilan izohlanadi. Umuman olganda, birlamchi tasavvurlar ko'rgazmalilik jihatidan umumiy tasavvurlarga qaraganda ancha individual va aniq, biroq ularda ma'lum umumlashtirish mujassam bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan atrof olamning tabiiy-ilmiy manzarasini shakllantirish jarayonida bolalarda yorqinligi, ravshanligi, to'liqligi bilan ajralib turuvchi adekvat dastlabki tasavvurlarni hamda sxemaga solingan umumiy tasavvurlarni shakllantirish ayniqsa muhim. Real obyektlar va hodisalar, shuningdek, uni aks ettiruvchi modellar haqidagi tabiatshunoslikka oid tasavvurlar yig'indisi har bir bolaning bilim olish bilan bog'liq eng muhim fondini tashkil etadi. Bu idrok qilishdan abstrakt-mantiqiy fikrlashga o'tish pog'onasi kabi. O'z navbatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tasavvurlari - o'zining ko'rgazmali ekanligi va atrof olamning ichki, yashrini qonuniyatli aloqalari va munosabatlari ajratib olinmagani bilan abstrakt ya'ni mavhum tushunchalardan farq qiladi. Biroq tasavvurlar, ayniqsa, makoniy tasavvurlar bolalar xotirasi, xayoloti, tafakkuriga ularni ixtiyoriy singdirish jarayonida ulkan ahamiyat kasb etishini tushunish zarur. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, tasavvurlarni bu tariqa singdirish ularni inson nutqiy tizimini regulyatsiya qilish bilan amalga oshirish mumkin bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tabiatni idrok etish va o'rganish mahali aynan makoniy tasavvurlar ularga atrof olam "tuzilishi"ni tushunishga, olamning tabiiy ilmlarga asoslangan qiyofasini model-obrazlar tizimi holida ko'z oldiga keltirishga imkon beradi.

Shuningdek, real voqelik haqidagi makoniy obrazning qay darajada umumlashgani va sxemaga solinganini farqlash zarur. Bu obraz bolada atrof olamning alohida jihatlarini ham, yaxlit holini ham bilish paytida shakllanadi. Mazkur obrazlarning qanchalik umumlashgani turli shart-sharoitlarga bog'liq: akslanuvchi obyektlarning makoniy xossalari tavsifi, bola faoliyatida darsdagi vazifalar, o'quvchining tabiat obyektlari va hodisalarining makoniy xossalari turli grafik modellarni: rasm, sxema, kichikroq chizma, maxsus ramzlar ko'rinishida qayta tiklay olish mahorati. Atrof olamni ham birlamchi obyektlarning, ham real obyektlar o'rtasidagi umumiy makoniy bog'liqliklarning turli grafik modellari ko'rinishida aks ettirish mahoratiga maktabgacha yoshdagi bolalarni ham, boshlang'ich sinf o'quvchilarini ham maxsus o'qitish zarur. Bundan ko'zlangan maqsad o'quvchi - tabiatni samarali o'rganish va tasavvurlarni tafakkur, nutq va boshqa psixofiziologik jarayonlar vositasida qayda ishlash paytida tabiiy ilmlarga asoslangan fikrlash tarzini rivojlantira olsun. Bundan tashqari, fanda shu narsa isbotlanganki, makoniy tasavvurlarni yaxshi rivojlantirish va ularni singdirish mahorati shunday baza sanaladiki, u boshlang'ich sinf o'quvchilariga real voqelikni tushunish va anglashda ijodiy faoliyatni amalga oshirishga imkon beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan taqqoslaganda boshlang'ich sinf o'quvchilarining diqqati borgan sari ixtiyoriy bo'ladi, biroq boshlang'ich sinflarda g'ayriixtiyoriy diqqat ancha kuchli bo'lib qoladi. Tabiatni bilish chog'ida shuni hisobga olish zarurki, bevosita

e'tiborni jalb qilgan obyekt yoki hodisa bola uchun g'oyat qiziq va ahamiyatli bo'lsagina boshlang'ich sinflar o'quvchilarida ixtiyoriy diqqat tez tez namoyon bo'ladi.

Mantiqiy, vositalangan xotira esa sekinroq rivojlanadi, bunday turdagi xotira rivoji o'qish mobaynida maxsus mnemik masalalarni yechishni va bolalarni mnemik amallarga, ya'ni yodlash operatsiyalarini egallash va ularni turli vaziyatlarda qo'llashga o'qitishni talab etadi. Xayol – shakllangan amaliy, tuyg'uli, intellektual va emotsional-ma'naviy tajriba mazmunini qayta ishlash yo'li bilan voqelikning yangi yaxlit obrazlarini qurishga doir universal insoniy qobiliyat o'laroq – boshlang'ich sinf o'quvchilarida olamning tabiiy fan asosidagi qiyofasining shaxs uchun ahamiyatli obrazini shakllantirishda o'tib ketmas ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilari xayol yordamida tabiat obyekti yoki hodisasi haqidagi tushuncha mazmunini, tushunchaning o'zi shakllanishiga qadar, obrazli konstruksiyalashi isbotlangan. Shuningdek, o'quvchilar xayolda tabiat haqidagi ushbu tushuncha bilan bog'liq a'lo darajadagi aniq sxema, jadval yaratishgacha bo'lgan xatti-harakatlar shakllarini yaratishi mumkin. [1:10]

Shunday qilib, xayol surish jarayonida boladagi bilim hali mantiqiy kategoriyaga ko'chmasligi mumkin, biroq uning ongida yalpi va birlamchi bilimning sezgi darajasida nisbatlashuvi allaqachon sodir bo'ladi. Bu nisbatlashuv tabiatning obyektlari va hodisalari haqidagi ongga aks etuvchi obrazlarning o'zaro ta'siri bois ham g'ayriixtiyoriy va ham fikriy tahlil va sintez paytida ixtiyoriy faoliyat ta'siri ostida, obrazlarda obyektlar va hodisalarning umumiy va xos xususiyatlarini ajratish bilan sodir bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.

2. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.

3. “Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi. -T.: 2023.

TA'LIM JARAYONIDA O'ZARO MUNOSABATLARNI IJTIMOIIY-MADANIY QADRIYATLARGA MOS HOLDA TASHKIL ETISH TIZIMI.

Yarmanova Yulduz Buriyevna

Qarshi Davlat universiteti, Boshlang'ich ta'lim kafedrasi dotsenti p.f.f.d(PhD)

Annotatsiya: Ta'lim jarayonida axloqiy hissiyotni ijtimoiy ong va xulq-atvorni shakllantirishning muhim asosi sifatida qabul qilamiz, chunki ijtimoiy-madaniy qarashlarni shakllantirish jarayonida shaxsda madaniy-axloqiy tajribalarning yo'qligi yoshlarning axloqiy tarbiyasiga, shuningdek, jamoadagi ijtimoiy-madaniy muhitning shakllantirilishiga ham xalaqit beradi.

Аннотация: Нравственную чуткость мы принимаем как важную основу формирования общественного сознания и поведения в образовательном процессе, поскольку отсутствие у личности культурно-нравственного опыта в процессе формирования социокультурных взглядов препятствует нравственному воспитанию молодежи, а также формированию социокультурной среды в обществе.

Annotation: We accept moral sensitivity as an important basis for the formation of social consciousness and behavior in the educational process, because the lack of cultural and moral experiences in the individual in the process of forming socio-cultural views hinders the moral education of young people, as well as the formation of a socio-cultural environment in the community.

Калит сўзлар: shaxs, jamoa, ijtimoiy, jamiyat, adaptatsiya, individuallik, yoshlar, axloq, axloqiy qadriyat, madaniy, ijtimoiy-madaniy qadriyat

Ключевые слова: индивидуальный, сообщество, социальный, общество, адаптация, индивидуальность, молодежь, мораль, моральная ценность, культурный, социально-культурная ценность

Keywords: individual, community, social, society, adaptation, individuality, youth, morality, moral value, cultural, socio-cultural value

Axloqiy qadriyatlarning inson kamolotidagi oʻrni har doim diqqat markazda va juda dolzarb boʻlib, turli xil tarixiy davrlarda oʻziga xos maʼno va mazmunga ega boʻlgan. Bu esa ushbu muammoni hal qilishda ustuvorlik bir tomonga yoki boshqa tomonga qaratilganligi bilan ahamiyat kasb etadi.

Jamiyatda shaxsni rivojlanish muammosini koʻrib chiqish uchun “shaxs”, “individ”, “individuallik”, “jamoa” va “jamoatchilik” tushunchalarining mohiyatini aniqlashimiz zarur.

Gumanitar fanlarning turli sohalarida ushbu tushunchalarning talqinlari juda koʻp, shuning uchun pedagogika va psixologiya fanlarida umumiy qabul qilingan nuqtai nazarga rioya qilgan holda, shaxs – inson madaniy va tarixiy jarayonining subyekti sifatida, moddiy va maʼnaviy madaniyatning rivojlanishida bosh omil hisoblanadi.

“Individ” tushunchasi pedagogik lugʻatda “lot. individuum – boʻlinmas maʼnosini anglatib, mustaqil, aql ato etilgan mavjudot sifatidagi inson” [4; 98-b.] sifatida taʼriflanadi. Shuningdek, u oʻzini oʻzi idora etishi mumkinligi, lekin shu bilan birga oʻzining tashqi munosabatlarida umuminsoniy qadriyatlarni eltuvchi ham hisoblanishi qayd etiladi.

“Individuallik” – yuqoridagi ikkala tushunchaga nisbatan torroq tushuncha boʻlib, u konkret odamni boshqa bir konkret odamdan farqlovchi barcha oʻziga xos xususiyatlar majmuini oʻz ichiga oladi. Ushbu tushunchaning “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”da “individda xoslik, individga oid xatti-harakat” [3; 208-b.] maʼnolarini anglatishi koʻrsatilgan.

Shaxs, bir tomondan, maʼlum bir individni hayot faoliyati subyekti sifatida individual xususiyatlar va ijtimoiy sifatlarni birligini koʻrsatsa, boshqa tomondan, shaxs deganda individning ijtimoiy xususiyatlari, unga birlashtirilgan, maʼlum bir kishining boshqa insonlar

bilan to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita o'zaro ta'siri jarayonida shakllanadigan hamda muloqot, bilish, faoliyat obyekti bo'lgan ijtimoiy xususiyatlari tushuniladi.

Pedagogika ensiklopediyasida "Jamoaviylik (arabcha birlashma; uyushma; guruh) – 1) yagona jamiyat va kishilar uchun foydali maqsad, faoliyatga ko'ra birlashgan, jamiyat va kishilar manfaatini ko'zlaydigan kishilarning tashkiliy guruhi; 2) kishilarning qadimiy uyushuv shakli" [5; 178-b.] tarzida talqin qilingan.

Ijtimoiy moslashuv – individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayonning natijasi. Ijtimoiy moslashuv uzluksiz xususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni, odatda individning o'z faoliyatini va o'zini o'rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o'zgartirish davrlari bilan bog'laydilar. Moslashish jarayonining ijtimoiy muhitga faol ta'sir etish ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadriyatlarni kelishuvchanlik bilan, passiv qabul qilish ko'rinishi bo'ladi. Ijtimoiy moslashish shaxs ijtimoiylashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillaridan biridir. [1; 86-b.] Ya'ni shaxs ma'lum bir jamoada erkin faoliyat yuritish uchun jamoa tartibini qabul qiladi, jamoa hatida faol ishtirok etadi va keyinchalik o'z fikri yoki qadriyatlarini jamoa hayotiga tatbiq eta boshlaydi.

Ijtimoiy-madaniy adaptatsiyaning yana bir xususiyati shundaki, shaxs jamiyatdagi qadriyatlar tizimini o'zlashtirib boradi va o'z navbatida shaxs qadriyatlari tizimi u a'zo bo'lgan jamiyat tomonidan qabul qilinadi. Ushbu jarayoni o'z ichiga ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlar tizimining o'zaro aloqadorligi va o'zaro ta'sirini qamrab oladi.

Shaxsiy qadriyatlar tizimiga insonning shaxsiy xarakter xususiyatlari, kundalik odatlari, shaxsiy meyorlar, madaniy saviyasi, qarashlari kirib ular ijtimoiy-madaniy adaptatsiya davomida korreksiyalanib boradi. Natijada ijtimoiy va psixologik jihatdan sayqallangan shaxs shakllanadi.

Shaxs jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy meyorlarni qabul qilish bilan bir qatorda kundalik turmush tarzini ham o'zlashtirib boradi. Kundalik turmush tarzi bu har bir inson erkin hayotiy faoliyat yurita oladigan muhit hisoblanadi. Inson kundalik hayotda ijtimoiy muhitga moslashuvi bilan bir qatorda uning turmush tarzi atrofda qilarga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.

Insonning kundalik hayoti maishiy xarakterga ega bo'lgan voqelikda yoki maxsus vaziyatlarda kechadi. Maishiy voqelikda kundalik turmush tarzi inson uchun yaqin bo'lgan jamoada – oilada, do'stlar davrasida, mahallada kundalik hayotiy faoliyat tarzida va o'zaro yaqin munosabatlar asosida kechadi.

Maxsus darajadagi kundalik turmush tarzi insonning doimiy ravishda biror bir faoliyat bilan shug'ullanishi asosida kechadi. Bunday turmush tarzi uchun insonlar maxsus tayyorgarlikdan o'tadilar. Masalan, biror kasb yoki hunarni o'rganadilar, sport bilan yoki ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun tayyorgarlik ko'radilar. Har bir faoliyat turi madaniy jihatdan asoslangan urf-odatlar, an'analar, qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonda keng jamoatchilik tomonidan qabul qilinadigan madaniy hayotga xos bo'lgan qarashlar, g'oyalar, qadriyatlar va buyumlar yaratiladi.

Adaptiv jarayonda inson o'zi uchun qadrlil bo'lgan nimalarnidir yo'qotadi va o'z navbatida nimalarnidir topadi, o'zlashtiradi. Ushbu nuqtai nazardan qaraganda, ijtimoiy-madaniy almashinuv jarayoni hisoblanadi. YA'ni adaptatsiya avvalida shaxsdagi ijtimoiy-

madaniy qarashlar jamoaviy muhit bilan farqlanadigan bo'lsa, jarayon natijasida shaxsiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarning yaqinlashuvi kuzatiladi.

Subyekt va yangi ijtimoiy-madaniy muhitning o'zaro ta'sir mazmunini kundalik hayotdagi yangi, nostandart vaziyatlar tashkil etadi. O'zaro munosabatlar natijasi o'zaro moslashuv, kelishuvchanlik, o'zaro tajriba almashinuv, uyg'unlikdagi qarashlar, hamkorlikdagi rivojlanish tarzida ifodalanadi. [6; 78-b.]

Ijtimoiy-madaniy muhitdagi adaptatsiya inson yoki jamoadagi stereotiplar va xulq-atvordagi o'zgarishlar, ijtimoiy faoliyat shakli, mazmuni, meyor va qadriyatlardagi o'zgarishlar, faoliyat texnologiyalaridagi taraqqiyot tarzida kechadi. Bunda shaxsning ijtimoiy-madaniy adaptatsiyasi uning ongida mavjud bo'lgan madaniy qarashlar va qadriyatlarning yangilanishi, eski tartib va meyorlarning qisman (ba'zan butunlay) yo'qolishi va yangi meyor va tartiblarning qabul qilinishi tarzida kechadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, shaxslarning o'zaro munosabatlari ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga mos holda tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Bunda ijtimoiy xulq-atvor madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga egadir. Shu asosda jamoa a'zolarida tartib-qoidalar va huquqiy meyorlarga amal qilish, axloq-odob va madaniyat ko'rinishlarini egallash ko'nikmasi shakllantiriladi. Bu jarayonda jamoaning har bir a'zosi o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Ushbu jarayonning samarali kechishi ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga nisbatan ijobiy qarashlarini kelib chiqishiga ham olib keladi.

Foydalanilgan adaabiyotlar:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – 704 b. 86-b.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. J.1. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. -600 b. 39-b
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. YE–M / 5 jildli. Ikkinchi jild. A.Madvaliyev tahriri ostida. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 671 b.
4. Pedagogika: ensiklopediya. II jild. Jamoa // Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 376 b.
5. Pedagogika fanidan izohli lug'at. P.f.d..professor M.X.Toxtaxodjayevaning tahriri ostida. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2008. – 480 b.
6. Социокультурная адаптация: сущность и функции. Лондаджим Терри. Всероссийский журнал научных публикаций. 2011. № 10. С.76-78.
7. G'oziyev E.G'. Ontogenez psixologiyasi. – T.: NOSHIR, 2010. -140 -141 b.
8. Do'stmuhamedova Sh.A., Nishanova Z.T., Jalilova S.X., Karimova Sh.T., Alimbayeva Sh.T. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – T., 2010. – B.121-125.

TALABALARNING KOMUNIKATIV PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Umirov Azamat Abdinazarovich
QarDU o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kommunikativ kompetentlik, talabalarni pedagogik kompetentligini rivojlantirish masalalari, kompetentlik turlari haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi, oliy ta'lim.

Аннотация: В данной статье представлены мнения по вопросам коммуникативной компетентности, развития педагогической компетентности учащихся, видам компетентности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, будущий учитель, высшее образование.

Annotation: this article presents ideas about communicative competence, issues of developing pedagogical competence of students, types of competence.

Key words: communicative competence, future teacher, higher education

Zamonaviy jamiyat ta'lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma'naviy va jismoniy soqlom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo'yimoqda. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida "yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta'lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagogik kadrlar zaqirasini yaratish" vazifasi belgilandi. Bugungi kun dolzarb masalalaridan biri oliy ta'lim muassasasi talabalarini kommunikativ kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. "Kompetentlik" va "kompetensiya" ta'limda kompetentli yondoshuvning asosiy tushunchalaridir. Kompetentli shaxs tavsifi (xususiyat, shaxs sifati, uning komponenti), shaxs tuzilmasida yaxlit ta'lim, shaxs xususiyatlari tizimi, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash natijasida yuzaga keluvchi holatlar (tayyorgarlik, yo'naltirilganlik va boshqalar) sifatida ifodalanishi mumkin, ko'pincha esa, kompetentli bilim va tajriba bilan tenglashtiriladi. Pedagogik kompetentlik – pedagog tomonidan pedagogik aoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi sanaladi. Ushbu kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash va o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va baholash orqali aniqlanadi.

Mamlakatimizda ilg'or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta'lim tizimi uchun bo'lajak yosh o'qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalar ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beruvchi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish bo'yicha tadqiqot ishlari olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" kabi ustuvor vazifalar belgilangan [1]. Bu borada aksiologik yondashuv asosida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishga

yo‘naltirilgan ta‘lim muhitini shakllantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik adabiyotlarda, bugungi kunda, "kompetensiya", "kompetentlik" atamalari keng qo'llanilmoqda va barqarorlashmoqda. Ammo, hozirga qadar ta'limning u yoki bu bosqichi bitiruvchisining optimal obraziga qo'llash mumkin bo'lgan «kompetentlik» tushunchasining yagona va aniq ta'rifi mavjud emas.

Manbalarda shaxsning bilimi, ko'nikmasi, malakasi, qobiliyati, mehnatsevarligi, kasbiy mahorati kabi sifatlarini ifodalash uchun «kompetentlik» va «kompetentlilik» atamalaridan foydalanilgan.

"Competentia" lotincha so'z bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi "inson yaxshi biladigan", "tajribaga ega bo'lgan" kabi ma'nolarni bildiradi. Demak, biror bir sohada kompetentli inson shu soha haqida asosli fikr yuritish va unda samarali faoliyat olib borish uchun mos bilim va qobiliyatga ega hisoblanadi.

Ilmiy manbalarda kompetentlik va kompetensiyaning quyidagi ta'riflarini uchratish mumkin: motivlashgan qobiliyat; shaxsning xususiyat va sifatleri, shaxsiy chizgisi; faoliyatga tayyorgarlik mezon; masalani hal etish va uning natijalarini olish uchun zarur bo'lgan qobiliyat; faoliyatga bog'liq bilim, ko'nikma, malaka va tajriba (inson tomonidan o'zlashtirilgan masalani yechish, usullar va yo'llarini bir butunga birlashtirish), shu bilan birga shaxsning motivlashgan va hissiy-irodaviy sohasi.

Kompetensiyalar tayanch va asosiy kompetensiyalarga bo'linadi. Tayanch kompetensiya - bu o'z tavsifi va qo'llanilish darajasi bo'yicha ommaviy, asosiy kompetensiya esa, o'z tavsifi va qo'llanilish darajasi bo'yicha qaralayotgan mutaxassislikka mos keluvchi kompetensiyadir. Uni kasbiy kompetensiya deb ham atash mumkin. Zamonaviy yondashuvlar o'qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zaro integratsiyalash orqali o'quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta‘lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli, kompetentlik “noan’anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma‘lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo‘llay olinishi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati kasbga yo‘naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirish sanaladi. O‘quvchilar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o‘z o‘rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o‘z sohasi, kasbi bo‘yicha raqobatbardosh bo‘lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim.

Xulosa o'rinda aytish kerakki kommunikativ o'zini o'zi takomillashtirish maqsadi aniq, ammo motivlar turlicha bo'lishi mumkin. Insonparvar yo'nalgan o'qituvchi uchun kommunikativ o'zini o'zi takomillashtirish nafaqat o'zi uchun o'zini o'zi yaxshilashda, balki samarali o'zaro munosabatni amalga oshirishning asosiy sharti sifatida kechishi kerak bo'lib, bu bolalarning rivojlanishiga, ularning individualliklari va o'ziga xosliklarini saqlashga yordam beradi. Shuning uchun kommunikativ o'zini o'zi rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar katta ahamiyatga egadir. Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari amaliy yondashuv orqali kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil qilishning metodik ta'minotini ishlab chiqishni taqozo qildi. O'quv mashg'ulotini axborot, o'zini o'zi anglash va amaliy kabi uchta blokda qurish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni
2. Kahhorjonovna, O. D. (2022). Approaches to Preparing Future Teachers for the Organization of Cognitive Processes in General Secondary Schools. Miasto Przyszlosci, 29, 6-7.
3. Talabalarning kognitiv qiziqishlarini shakllantirishning pedagogik muammolari: darslik / G.I. Shchukin. - M.: Pedagogika, 2008. - 296 b.

STEAM YONDASHUVINING PEDAGOGIK ASOSLAR VA AMALIYOTDAGI AHAMIYATI

Halimova Madina Abdisalim qizi

Boshlang'ich ta'lim kafedrası doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqola STEAM yondashuvining ilmiy-texnik va ijodiy sohalarni birlashtirish orqali talabalarni muammolarni hal qilishga, innovatsiyalarga va tizimli fikrlashga tayyorlashdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, STEAMning talabalarga mustaqil o'ylash, jamoada ishlash va kreativ yechimlar ishlab chiqish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qanday yordam berishi hamda bu metodologiyaning dunyodagi ta'lim tizimlarida qabul qilinishi va muvaffaqiyatli tatbiqi misollariga to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: STEAM, fanlararo integratsiya, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalar, kelajak kasblari, robototexnika, kreativ yechimlar,

Аннотации: В данной статье анализируется роль подхода STEAM в объединении научных, технических и творческих областей для подготовки учащихся к решению проблем, инновациям и системному мышлению. Также рассматривается, как подход STEAM помогает развивать у учеников навыки самостоятельного мышления, работы в команде и разработки креативных решений, а также приводятся примеры успешного внедрения этой методологии в образовательные системы мира.

Ключевые слова: STEAM междисциплинарная интеграция, критическое мышление, социальные навыки, профессии будущего, робототехника, креативные решения.

Annotation: This article analyzes the role of the STEAM approach in integrating scientific, technical, and creative fields to prepare students for problem-solving, innovation, and systematic thinking. It also explores how STEAM helps develop skills such as independent thinking, teamwork, and the creation of creative solutions, as well as provides examples of the successful implementation of this methodology in educational systems worldwide.:

Keywords: STEAM, interdisciplinary integration, critical thinking, social skills, future professions, robotics, creative solutions

Bugungi kunda ta'lim tizimida STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yondashuvi keng tarqalgan bo'lib, bu fanlararo integratsiya orqali o'quvchilarda ilmiy va texnologik ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Ammo, so'nggi yillarda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi paydo bo'ldi. STEAM yondashuvi san'atni (Arts) ta'lim jarayoniga qo'shish orqali ijodkorlik, estetik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

STEAM yondashuvining ta'lim jarayonida quyidagi rollarni bajaradi:

- **innovatsion ta'lim metodlarini joriy etish:** STEAM yondashuvi loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim va eksperimental ta'lim kabi innovatsion metodlarni qo'llashni ta'minlaydi.

- ta'lim jarayonida quyidagi rollarni bajaradi: **Talabalarning ko'nikmalarini rivojlantirish:** STEAM yondashuvi talabalarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammolarni hal qilish va hamkorlikda ishlash kabi XXI asr ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- **ta'lim sifatini oshirish:** STEAM yondashuvi – ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi, chunki u talabalarda chuqur bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi.

O'zbekistonda STEAM yondashuvi quyidagi yo'nalishlarda tadbiq etilmoqda:

- **boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi** asosida darslarni tashkil etish talabalarning bilim saviyasini oshirishga yordam beradi.

- **texnologiya fanida STEAM yondashuvi** ta'lim oluvchilarda ijodkorlik va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- **kasb tanlashda** STEAM yondashuvi ta'lim oluvchilarning kasbga bo'lgan qarashlarini shakllantirishga yordam beradi.

STEAM yondashuvining pedagogik jarayondagi afzalliklari quyidagilardan iborat:

- **ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirish:** STEAM yondashuvi talabalarda fanlarga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

- **talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish:** STEAM yondashuvi talabalarda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- **talabalarning jamiyatga moslashuvini ta'minlash:** STEAM yondashuvi talabalarda jamiyatga moslashuv va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

STEAM yondashuvi asosida talabalar tabiiy fanlar (science) dan faqat nazariyani o'rganib qolmaydi, balki bu bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llab ko'rishadi. Masalan, fizika qonunlarini loyihalash yoki san'at orqali matematik shakllarni yaratish orqali tushunishadi.

Bundan tashqari STEAM yondashuvi asosida tashkil qilinadigan darslar talabalarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. STEM da (ART) ya'ni san'atning qo'shilishi bilan talabalar muammolarga ijodiy yondashadi, o'z fikrini erkin ifodalashni o'rganadi, yangi g'oyalar yaratishga intiladi.

Bu esa ularning turli fanlar bo'yicha bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

STEAM yondashuvi asosida tashkil qilinadigan darslarda talabalar individual va jamoa shaklida ishlashadi. Bu darslarni tashkil etilishi talabalarda jamoaviy ishlash va muloqot ko'nikmalarini oshiradi.

STEAM loyihalari ko'pincha guruhda bajariladi. Bu loyiha ishlari talabalarni hamkorlikka o'rgatadi, liderlik va mas'uliyat hissini rivojlantiradi, qolaversa o'z fikrini asoslab tushuntirish ko'nikmasini oshiradi.

STEAM loyihalari ko'pincha hayotdagi muammolarni yechishga yo'naltirilgan bo'ladi va bu talabalarni tabiiy fanlar (science)dan o'zlashtirishi kerak bo'lgan bilimlarni egallashlari uchun zamin hozirlaydi. Bugungi kunda atrof-muhit muammolariga ijobiy yechim topishga, talabalar uchun bir muammoga turli xil yechimlar taklif qilishga asos bo'ladigan yechimlarni taklif qiladi.

STEAM yondashuvi ta'lim oluvchilarni kelajak kasblariga tayyorlaydi. Ko'plab zamonaviy kasblar STEAM sohalari bilan bog'liq. Kelajak kasblariga bo'lgan talab oshib borayotgan glaballashuv davrida IT, muhandislik, dizayn, arxitektura, robototexnika, ilmfan va boshqa sohalarga STEAM yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi STEAM yondashuvi bu kasblarga qiziqish uyg'otadi, qolaversa, zarur asosiy bilim va ko'nikmalar bilan shakllantiradi.

STEAM yondashuvi STEM dan farqli ravishda insonga xos hissiyotlar va estetikani ham tarbiyalaydi. Bu esa texnologik bilimlarni insoniylik bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Xulosa STEAM yondashuvi ta'lim tizimida fanlararo integratsiyani ta'minlab, talabalarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda STEAM yondashuvining tadbiqi ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi va talabalarining XXI asr ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзакаримова М. М. Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 97- 103-b.

2. Мирзакаримова М. М. “Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари”, Novateur Publications, (1), pp. 1- 128. Available at: <http://novateurpublication.org/index.php/np/article/view/23> (Accessed: 26 August 2023)

3. Мирзакаримова М. М. Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 216-222-b.

4. Mirzakarimova M. M. The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique. - 2022. 7128-7131-b

5. Madaminjonovna M. M. K. L. Methodology of educational teaching of general sciences.

6. Madaminjonovna M. M. Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies. 2023. 15-17-b.

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA O'QUVCHILARNI IJODKORLIKKA O'RGATISHDA MUSIQANING AHAMIYATI.

Xolbekova Baxtigul Abdunabiyevna

QarshiDU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Tasviriy san'at darslarini tashkil etish va musiqa bilan bog'lab, dars jarayonida yoqimli musiqa qo'yish orqali o'quvchilarni ilhomlantirish borasida fikr bildiriladi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, rassom, musiqa, dinamik harakat, musiqiy-badiiy obrazlar, badiiylashtirish, ohang .

Аннотация: Даны идеи, как организовать уроки изобразительного искусства и вдохновить учащихся, соединив их с музыкой и включив приятную музыку во время урока.

Ключевые слова: изобразительное искусство, художник, музыка, динамичное движение, музыкально-художественные образы, художественность, тон.

Abstract: An opinion is given on the organization of visual arts lessons and the inspiration of students by connecting them with music and playing pleasant music during the lesson.

Key words: fine art, artist, music, dynamic movement, musical-artistic images, artisticization, tone.

Musiqa va tasviriy san'at bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Iqtidorli bastakor yoki musiqachi, xuddi rassom singari, o'z asarlarida uning energiyasini aks ettiradigan ma'lum bir ramziy qatorni namoyish etadi. Rassomlik singari musiqa ham o'ziga xos xususiyatga ega. Tasviriy san'at turlari o'z xususiyatlariga qarab real borlikni obyektiv mavjud sifatlari - hajm, rang, fazo, shuningdek, predmetning moddiy shakli va muhiti, harakat va o'zgarishlari hissini yaratadi, bunda tasvirning hissiy aniqligidan yanglish idrok etish (illuzionizm)ga o'tish mumkin. Tasviriy san'at faqat ko'rish mumkin bo'lgan narsalarnigina tasvirlab qolmay, balki asarlarida hodisalarning vaqtinchalik rivoji, uning u erkin hikoyanavislik, dinamik harakatlarni ham aks ettirib, dunyoni g'oyaviy o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tasviriy san'at insonning ruhiy qiyofasini, uning o'zgalar bilan o'zaro munosabatlarini, tasviriy holatning psixologik va emotsional mazmunini ham yoritadi. Ba'zan mavjud bo'lmagan, rassom tasavvurining mahsuli bo'lgan obrazlarni ham yuzaga keltiradi.

Tasviriy san'at o'quv predmeti har bir inson uchun zarur bo'lgan badiiy estetik madaniyatga doir elementlar, bilim va malakalar beruvchi omildir, chunki har bir o'quvchi

kelajakda qaysi sohada ishlashidan qat'iy nazar u go'zallikdan bahramand bo'lishi, undan zavqlanib dam olishi, hordiq chiqarishi, ish vaqtida sarflangan quvvatini tiklashi lozim. Inson his-tuyg'ulari, hissiyotlari, kayfiyatlarini, dunyoqarashini ifoda etadi.

Musika - inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovushlar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi san'at turi. Uning mazmuni o'zgaruvchan ruhiy holatlarni ifodalovchi muayyan musiqiy-badiiy obrazlardan iborat. Musika insonning turli kayfiyatlari (masalan, ko'tarinkilik, shodlik, zavqlanish, mushohadalik, g'amginlik, xavf-qo'rquv va boshqalar) ni o'zida mujassamlashtiradi. Bundan tashqari, musika shaxsning irodaviy sifatleri (qat'iyatlik, intiluvchanlik, o'ychanlik, vazminlik va boshqalar)ni, uning tabiatini ham yorqin aks ettiradi. Hatto musiqaning o'zi, ularning badiiy va musiqiy asarlari dunyodagi ko'plab rassomlarning asarlari mavzusiga aylandi. Klassik akademik rasmda ma'lum qoidalar mavjud: rasmning asosiy obyekti oldingi o'rinda, keyin ikkinchi darajali narsalar kuzatiladi va fon chiziladi. Shuningdek, musiqada – ohanglar tovushi ma'lum bir o'lchov, vaqt imzosi, bir nechta asosiy notalar bilan boshlanadi, so'ngra tovush yanada kengroq bo'ladi, orkestr o'ynay boshlaydi. Yana bir muhim xususiyat musika va tasviriy san'atni bir-biriga kontrast yaqinlashtiradi. Darhaqiqat, rasmda rang va o'lchov har doim, zamonaviy tasviriy san'atda esa shakllar taqqoslanadi. Musiqada bu templarning yonma-yon joylashishi baland va sokin ovoz kabi izohlanadi

Musika ham ranglar singari kuylar sovuq va iliq, yengil va g'amgin. Va bugungi kunda tasviriy san'atning o'lchov, ohang, soya, kabi xususiyatlari tanqidchilar tomonidan musiqiy asarlarni talqin qilishda foydalanilmoqda. Milliy ma'naviyatimiz rivojida musiqaning muhim o'rni, musiqaning milliy ma'naviyatimizga ta'sir kuchi, musika, bolalarning his-tuyg'ularini mayinlashtirishi, musika inson qalbini yumshatishi, unda iymonga dalolat etuvchi mehr-muhabbat va rahmdillik tuyg'ularini uyg'otishi, musika tarbiyasi metodikasi tarbiya muassasalarida nafasat, musiqashunoslik fiziologiya, fanlarining umumlashirilgan tajribalariga tayanishi, musika tarbiya metodikasi ayniqsa nafasat musiqashunoslik fanlari bilan uzviy bog'liqligi kabi masalalar yoritilgan.

Tasviriy san'at obrazlarining ko'rgazmaliligi rassomga hayotning muayyan hodisasiga o'z munosabatini yuksak darajada ifodalashiga imkon beradi; shu tufayli hayotni bilishning faol shakli sifatida jamiyatning ijtimoiy hayotida, ma'lum tizimning ommaviy ongini qaror topishida muhim rol o'ynaydi. Olamni bilishning shakllaridan biri sifatida ijtimoiy ongni shakllantiradi hamda xalq orzu-umidlarini ifodalash shakli sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Musiqaning odam ongi va hissiyotiga ta'sir etishning ajoyib kuchi uning ruhiy jarayonlarga hamohang bo'lgan muayyan jarayonli tabiati bilan bog'liqdir. Musika asarlari mazmunida musiqali obrazlarning o'zaro munosabatlari (taqqoslanish, to'qnashuv, rivojlanish kabi) jarayonida shakllanadi. Mazkur jarayonning xususiyatlariga ko'ra Musika mazmuni ham turli – hikoyaviy, dramatik, lirik belgilarga ega bo'lishi mumkin. Bulardan insonning ichki dunyosi, ruhiy holatlarini ifodalashga moyil bo'lgan lirika musiqaning „botiniy“ tabiatiga ancha yaqindir. Musiqaning mazmuni – shaxsiy, milliy va umumbashariy badiiy qiymatlarning birligidan iborat bo'lib, bunda ma'lum xalq, jamiyat va tarixiy davrga xos ruhiy tarovat, sur'at, ijtimoiy fikr va kechinmalar umumlashgan holda ifodalanadi. Musika shakllari har bir davrning ma'naviy-ma'rifiy talablariga javob bergan

holda, ayni vaqtda inson faoliyatining ko'pgina jabhalari (muayyan jamoaviy tadbirlar, odamlarning o'zaro etik va estetik ta'sir etish, muloqot qilish jarayonlari) bilan mushtarakdir. Musiqaning, ayniqsa, insonning axloqiy va estetik didini shakllantirish, hissiy tuyg'ularini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantirish vositasi sifatida roli juda muhimdir. Ushbu fikrlardan kelib chiqib, tasviriy san'at darslarining amaliy qismlarida ya'ni rasm chizayotgan vaqtida qo'yilgan sokin musiqa o'quvchilar rasm chizishlariga ijodiy kayfiyatni his qilishlariga, ilhomlanishiga turtki bo'ladi. Bu dars jarayoniga tinchlik va diqqatni jamlash uchun o'qituvchiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, tasviriy san'at darslarida amaliy jihatdan musiqa bilan bog'lab darslarni tashkil etish o'quvchilarning diqqatini jamlaydi, shovqinni kamaytiradi. Tasviriy san'at darslarida musiqani uyg'unlashtirish bir necha foydali jihatlarga ega. Avvalo o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi. Musiqa o'z navbatida tasviriy san'at asarlarini yaratishda ilhom beradi. Bunga qo'shimcha ravishda, musiqani eshitish ranglar va shakllarni qabul qilishni kuchaytiradi, dars jarayonini qiziqarli qiladi va o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi. Shuningdek, musiqaning ritmi va ohanglari tahrir va qiyos qilishda yordam beradi, bir vaqtning o'zida tasviriy san'at va musiqa o'rtasida bog'lanishni o'rganishga imkon yaratadi. Dars samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdiraslov S. Tasviriy san'at fanini o'qitish metodikasi. T Ilm-Ziyo, 2011
2. Abdiraslov S, Xasanov. M Rasm o'qitish metodikasi .T Iqtisod-moliya, 2010
3. B.N.Oripov Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi. Toshkent Ilm-Ziyo 2005
4. Закиров, д. у. (2020). Экологик таълимда мантикий фикрлаш ва мустақил таълимдан унумли фойдаланишни ривожлантириш усуллари. биология ва экология электрон журнали,
5. Oripov B.B, Abdullayev O'.E "Hajmli predmetlar rasmini naturadan tasvirlash darslarini o'qitish metodikasi" Monografiya. Namangan 2020.
6. Камолов И.Б. Основные факторы творчества у студентов - Наука и Мир, 2019.236-239 с.
7. IB Kamolov. Professional education of students studying jewelry: the theoretic basis. SCIENCE AND WORLD
8. ИБ Камолов Развитие художественно-эстетического воспитания учащихся через прикладное искусство: Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал
9. Алланазарова, и., & Закиров, д. (2021). эффективные способы использования 3d-технологий при проведении занятий курса: «анатомия человека» в педагогических вузах. academic research in educational sciences, 2(11), 404-411.
10. Baxtigul Xolbekova Abdunabiyevna. (2023). O'quvchilarni baholashdagi yangi metodlar va eski uslubning farqlari. ustozlar uchun, 43(1), 88–93.
11. Xolbekova Baxtigul Abdunabiyevna. (2023). Pisa baholash dasturining an'anaviy baholash usullaridan ustunliklari. ustozlar uchun, 43(3), 84–89. retrieved from

12. Xolbekova Baxtigul Abdunabiyevna. Umumta'lim maktablari tasviriy san'at darslarida xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati. Volume-8, Issue-2, April -2022

13. Jovliyevich, Q. B. (2022). Kamolov Iftixor Baxtiyorovich. *TAHRIRIYAT A'ZOLARI*, 1

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA AMALIY BEZAK SAN'ATINING BADIY-ESTETIK AHAMIYATI

To'xtamatova Huvaydo Ro'zimat qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san'at darslarida amaliy bezak san'ati orqali o'quvchilarning badiiy-estetik didini shakllantirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va milliy san'atimizga bo'lgan qiziqishini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, amaliy bezak san'atining ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati haqida ham fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: amaliy bezak san'ati, tasviriy san'at, badiiy-estetik ahamiyat, ijodiy qobiliyat, milliy san'at, ta'lim jarayoni.

Abstract: This article discusses the issues of forming students' artistic and aesthetic taste through applied decorative arts in fine arts classes, developing their creative abilities, and increasing their interest in our national art. It also discusses the role and importance of applied decorative arts in the educational process.

Keywords: applied decorative arts, fine arts, artistic and aesthetic significance, creative ability, national art, educational process.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования художественно-эстетического вкуса учащихся, развития их творческих способностей и повышения интереса к нашему национальному искусству посредством практического декоративно-прикладного искусства на занятиях изобразительным искусством. Также обсуждалась роль и значение практического декоративно-прикладного искусства в образовательном процессе.

Ключевые слова: практическое декоративно-прикладное искусство, изобразительное искусство, художественно-эстетическая ценность, творческие способности, национальное искусство, образовательный процесс.

Kirish. Tasviriy san'at inson tafakkurini kengaytiruvchi, uning estetik didini shakllantiruvchi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi muhim vositalardan biridir. Xususan, amaliy bezak san'ati xalqning madaniy merosi sifatida qadimdan e'tibor qaratilayotgan san'at turlaridan biri bo'lib, uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati beqiyosdir. Bugungi kunda amaliy bezak san'ati tasviriy san'at darslarining ajralmas qismi sifatida o'quvchilarga estetik zavq berish bilan birga, ularning didini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Amaliy bezak san'atining mohiyati va ta'lim jarayonidagi o'rni. Amaliy bezak san'ati – hunarmandchilik, naqsh, yog'och o'ymakorligi, kulolchilik, kashtachilik, zargarlik

kabi san'at turlarini o'z ichiga oladi. Bu san'at turlari xalqning madaniy hayoti va milliy an'analarining ajralmas qismi bo'lib, har bir xalqning o'ziga xos badiiy-estetik qarashlarini aks ettiradi. Ta'lim jarayonida amaliy bezak san'ati asosiy vosita sifatida qo'llanilganda, o'quvchilar ijodiy tafakkurga, go'zallikni anglashga va milliy qadriyatlarni qadrlashga o'rganadilar. Shuningdek, ularning tasavvur doirasi kengayadi va ijodiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortadi. [1.57]

Amaliy bezak san'atining badiiy-estetik ahamiyati. Tasviriy san'at darslarida amaliy bezak san'atidan foydalanish quyidagi jihatlar bilan ahamiyatlidir:

Badiiy tafakkurni rivojlantirish: O'quvchilar rang, shakl va kompozitsiyani tushunib yetishlari orqali o'z ijodiy qarashlarini mustahkamlaydilar.

Estetik didni shakllantirish: Go'zallikni anglash, milliy naqsh va bezak elementlari orqali estetik zavq olish imkoniyatini yaratadi.

Ijodiy qobiliyatni oshirish: O'quvchilar amaliy mashg'ulotlar davomida o'z tasavvurlarini materialga aylantirishga harakat qiladilar.

Madaniy merosga hurmatni oshirish: Milliy san'at namunalarini yaratish jarayonida yoshlar o'z xalqining madaniy merosiga chuqur hurmat bilan qarashga o'rganadilar. [2.74]

Amaliy bezak san'atining tasviriy san'at darslarida qo'llanilishi. Tasviriy san'at darslarida amaliy bezak san'atining turli shakllaridan foydalanish mumkin. Masalan: Naqsh san'ati: O'quvchilar milliy naqsh elementlari bilan tanishib, ularni amaliy ishlarida qo'llaydilar. Zargarlik san'ati: Qadimiy zargarlik buyumlari asosida zamonaviy dizayn yaratish mashg'ulotlari. Kashtachilik: Milliy kashtado'zlik uslublarini o'rganish va qo'llash. Yog'och o'ymakorligi va kulolchilik: O'quvchilar milliy hunarmandchilik an'alariga asoslangan mahsulotlar yaratish orqali ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradilar. [3.48]

Xulosa. Amaliy bezak san'ati tasviriy san'at darslarining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, badiiy tafakkurini rivojlantirish va ijodiy qobiliyatlarini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu san'at turi orqali yosh avlodning milliy madaniyatga bo'lgan hurmati oshib, ularning san'atga bo'lgan qiziqishi yanada kuchayadi. Shu bois ta'lim jarayonida amaliy bezak san'atidan keng foydalanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov I. "Tasviriy san'at asoslari" – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Karimov M. "O'zbek amaliy san'ati tarixi" – Toshkent: San'at, 2020.
3. Rahimov N. "Badiiy ta'lim va amaliy san'at" – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Internet manbalari va ilmiy maqolalar.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНЖЕНЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ: БАЛАНС МЕЖДУ ФУНДАМЕНТОМ И ЦИФРОВЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ

Абдуллаева Асила Олимовна,

Базовый докторант, Каршинский государственный университет,

Факультет педагогики

Аннотация: Статья рассматривает актуальные подходы к модернизации образовательных программ для нефтегазовой отрасли в условиях цифровизации и глобального энергоперехода. Особое внимание уделено балансу между фундаментальной подготовкой и цифровыми компетенциями, а также внедрению международных стандартов (ABET, CDIO, SPE) в учебные планы. Обоснована значимость интеграции инновационных технологий и сохранения базовых инженерных дисциплин как основы профессионального образования.

Ключевые слова: нефтегазовое образование, цифровизация, профессиональные компетенции, фундаментальная подготовка, образовательные стандарты, имитационное моделирование

Annotatsiya: Maqolada neft va gaz sohasi uchun ta'lim dasturlarini raqamlashtirish va global energiya o'zgarishlari sharoitida modernizatsiya qilishning dolzarb yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor fundamental tayyorgarlik va raqamli kompetensiyalar o'rtasidagi muvozanatga, shuningdek, o'quv rejalarga xalqaro standartlar (ABET, CDIO, SPE) ni joriy etishga qaratilgan. Innovatsion texnologiyalarni integratsiyalash hamda asosiy muhandislik fanlarini saqlab qolish professional ta'limning asosi sifatida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: neft-gaz ta'limi, raqamlashtirish, kasbiy kompetensiyalar, fundamental tayyorgarlik, ta'lim standartlari, imitatsion modellash

Annotation: The article examines current approaches to the modernization of educational programs for the oil and gas sector in the context of digitalization and the global energy transition. Special attention is given to balancing fundamental training and digital competencies, as well as to the integration of international standards (ABET, CDIO, SPE) into curricula. The importance of integrating innovative technologies and preserving core engineering disciplines as the foundation of professional education is substantiated.

Keywords: oil and gas education, digitalization, professional competencies, fundamental training, educational standards, simulation modeling

Современное развитие нефтегазовой отрасли обусловлено активным внедрением инновационных технологий, усложнением производственных процессов и необходимостью перехода к принципам устойчивого развития в условиях глобального энергоперехода. В данной связи формирование высококвалифицированного кадрового потенциала приобретает стратегическое значение, поскольку уровень профессиональной компетентности специалистов, задействованных в процессах добычи, переработки и транспортировки углеводородных ресурсов, непосредственно влияет на эффективность функционирования отрасли.

Анализ международного опыта подготовки кадров для нефтегазового сектора свидетельствует о том, что качество образовательных программ выступает в качестве ключевого фактора, определяющего технологическую конкурентоспособность отрасли. В данном контексте международные стандарты, включая **ABET (Accreditation Board for Engineering and Technology)[1]**, **SPE Petroleum Engineering Competency Matrix[2]** и **CDIO (Conceive — Design — Implement — Operate) Initiative[3]**, формируют методологические ориентиры, направленные на разработку и совершенствование образовательных программ с учетом современных требований нефтегазовой промышленности.

В условиях научно-технического прогресса современные образовательные программы должны включать не только фундаментальную подготовку специалистов в области геологии, бурения, добычи и переработки нефти и газа, но и интеграцию передовых цифровых технологий. К числу таких технологий относятся **имитационное моделирование, искусственный интеллект, анализ больших данных и автоматизация производственных процессов**. В данной связи особую значимость приобретают **мультидисциплинарные компетенции**, позволяющие выпускникам адаптироваться к текущим и перспективным вызовам нефтегазовой отрасли, включая повышение энергоэффективности, оптимизацию технологических процессов и сокращение углеродного следа.

Несмотря на общемировые тенденции модернизации образовательных стандартов, в ряде стран, включая Республику Узбекистан, сохраняется необходимость актуализации учебных планов с учетом международных требований. Данный процесс обусловлен рядом факторов, среди которых можно выделить:

1. Необходимость обеспечения оптимального баланса между теоретической и практической подготовкой специалистов, направленного на формирование как глубоких фундаментальных знаний, так и прикладных профессиональных навыков;
2. Развитие цифровых компетенций, включающих анализ данных, управление интеллектуальными системами и моделирование технологических процессов в нефтегазовой отрасли;
3. Усиление взаимодействия между образовательными учреждениями и промышленными предприятиями с целью повышения практико-ориентированной направленности образовательных программ.

Подготовка специалистов для нефтегазовой отрасли представляет собой сложный и многоуровневый процесс, требующий сочетания фундаментальных знаний, практических навыков и компетенций, ориентированных на инновационное развитие отрасли. Образовательные программы нефтегазового профиля характеризуются широкой вариативностью содержания, что обусловлено различиями в национальных образовательных системах, стратегическими приоритетами научно-технического развития государств и отраслевыми потребностями. В связи с этим анализ существующих программ требует комплексного рассмотрения как содержательных аспектов учебных планов, так и методологических подходов к их реализации.

Сторонники традиционного подхода[4] утверждают, что фундаментальные дисциплины, такие как геология, термодинамика, механика, химия нефти и газа, остаются основой инженерного образования, а чрезмерное увлечение цифровыми методами может привести к снижению уровня фундаментальной подготовки. Они отмечают, что программные решения и симуляции не заменяют глубокого понимания физических и химических процессов, происходящих в недрах Земли.

Следует отметить, что данный аргумент обладает высокой степенью обоснованности, поскольку фундаментальные инженерные знания, такие как физико-химические процессы, механика сплошных сред, термодинамика и геология, являются неотъемлемой основой профессиональной подготовки специалистов нефтегазовой отрасли. Они обеспечивают способность к критическому осмыслению технологических процессов, что особенно важно в условиях сложных производственных операций.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. ABET (Accreditation Board for Engineering and Technology). (2023). Criteria for Accrediting Engineering Programs. Retrieved from www.abet.org
2. SPE Petroleum Engineering Competency Matrix. (2023). Society of Petroleum Engineers Guidelines for Engineering Competency Development. Retrieved from www.spe.org
3. CDIO Initiative. (2022). CDIO Standards and Syllabus. Retrieved from www.cdio.org
4. Petrov, A., & Ivanov, E. (2020). Fundamental Disciplines in Petroleum Engineering Education: Necessity vs. Modernization. *Energy Technology & Education*, 27(4), 341–356.

TABIIY FANLARNI O'QITISHNING PSIXOLOGIK, PEDAGOGIK, DIDAKTIK ILMIY NAZARIYASI.

Ergashev Jamoliddin Maxmayusufovich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

ergashevjamol@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola Talabalarni integrativ yondashuv asosida tabiiy fanlarni o'qitishga tayyorlashning pedagogik texnologiyalari masalasiga bag'ishlangan. Maqolada integrativ yondashuvning pedagogik asoslari, o'qitish metodikasini takomillashtirish yo'llari haqida, o'quvchilarning faolligini oshirish yo'llari, texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari va baholash tizimini takomillashtirishga oid tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация: Настоящая научная статья посвящена вопросу педагогических технологий подготовки студентов к преподаванию естественных наук на основе интегративного подхода. В статье представлены педагогические основы интегративного подхода, пути совершенствования методов обучения, способы

повышения активности учащихся, возможности использования технологий, а также рекомендации по совершенствованию системы оценивания.

Abstract: This scientific article is devoted to the issue of pedagogical technologies for preparing students for teaching natural sciences based on an integrative approach. The article presents the pedagogical foundations of the integrative approach, ways to improve teaching methods, ways to increase student activity, opportunities for using technologies, and recommendations for improving the assessment system.

Kalit soʻzlar: pedagogik texnologiya, psixologiya, integrativ yondashuv, tabiiy fanlar, boshlangʻich taʼlim, texnologiyalar, baholash tizimi.

Kirish. Olamning maxsus ilmiy manzarasining maqsadli yoʻnaltiruvchi taʼsirida yaratilgan dalillar va nazariyalar yana u bilan bogʻlanadi, bu esa uning oʻzgarishining ikkita variantiga olib keladi. Agar olam manzarasining tasvirlari oʻrganilayotgan obʼektlarning muhim xususiyatlarini ifodalasa, bu tasvirlarning aniqlashtirilishi va muayyanlashtirilishi sodir boʻladi. Ammo agar tadqiqot obʼektlarning tubdan yangi turlariga duch kelsa, olam manzarasining tubdan qayta qurilishi sodir boʻladi. Bunday qayta qurilish ilmiy inqiloblarning zaruriy komponenti boʻlib chiqadi. Bu falsafiy gʻoyalardan faol foydalanishni hamda yangi gʻoyalarni toʻplangan empirik va nazariy materiallar bilan asoslashni nazarda tutadi. Dastlab faraz sifatida oʻrganilayotgan voqelikning yangi manzarasi ilgari suriladi. Uning empirik va nazariy asoslanishi olamning ilgari qabul qilingan maxsus ilmiy manzarasi bilan yangi tadqiqot dasturi sifatida raqobatlashsa, uzoq vaqt talab qilishi mumkin. Voqelik haqidagi yangi gʻoyalarni fan ontologiyasi sifatida maʼqullash nafaqat tajriba bilan tasdiqlanishi va yangi fundamental nazariyalar uchun asos boʻlib xizmat qilishi, balki ularning olamga falsafiy qarash orqali asoslanishi bilan ham taʼminlanadi.

Oʻrganilayotgan voqelik manzaralarida kiritilgan olam haqidagi asosiy tasavvurlar har doim madaniy ijodning turli sohalaridan, shu jumladan maʼlum bir tarixiy davrdagi xos ong va ishlab chiqarish tajribasidan olingan analogiyalar va assotsiatsiyalarning maʼlum taʼsiriga uchraydi. Olamning ilmiy manzarasiga kiritish orqali fanning maxsus yutuqlari umumiy-madaniy mazmun va dunyoqarash ahamiyatga ega boʻladi. Masalan, nisbiylik umumiy nazariyasining asosiy fizikaviy gʻoyasi oʻzining maxsus nazariy shaklida olinganida (toʻrt oʻlchovli makon-vaqt metrikasini belgilovchi fundamental metrik tenzorning komponentlari bir vaqtning oʻzida gravitatsion maydon potentsiallari sifatida chiqadi), nazariy fizika bilan shugʻullanmagan insonlar uchun kam tushunarli boʻladi. Ammo bu fikr olam manzarasi tilida shakllantirilganda (makon-vaqt geometriyasining tabiati gravitatsiya maydonining tabiati bilan oʻzaro belgilanadi), unga mutaxassis boʻlmagan insonlarga tushunarli dunyoqarash maʼnoga ega boʻlgan ilmiy rkallik maqomini beradi. Bu reallik G.Galiley va I.Nyuton davridan beri taʼlim-tarbiya tizimi orqali kundalik ongning dunyoqarash postulatiga aylangan bir jinsli Yevklid fazosi va Kvazievklid vaqti haqidagi gʻoyalarni oʻzgartiradi. Xuddi shu narsa olamning ilmiy manzarasiga kiritilgan va u orqali inson hayotining dunyoqarash yoʻnalishlariga taʼsir koʻrsatgan koʻplab ilmiy kashfiyotlarga ham tegishlidir.

Materiyaning o'z-o'zini tashkil qilish jarayonlarini sinergetika vositalari yordamida tasvirlash tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur tasvirlash umumiy-ilmiy nuqtai nazardan umumiy rivojlanish, olamning moddiy birligi va ilmiy bilimlarning birligi g'oyalarini muayyanlashtirishning o'ziga xos shakli bo'lib hisoblanadi. Mazkur muayyanlashtirishning ifodasi bo'lib tabiiy izomorfizmning tubdan yangi g'oyasi hisoblanib, u termodinamik muvozanatdan yiroq bo'lgan murakkab tizimlarning o'zaro ta'sirida korrelyatsion aloqalarning mohiyatini umumlashtiradi va ochib beradi: ayniqlik g'oyasi korrelyatsion aloqalar, sinergetik ta'sir bilan nisbatlanadi, tartib g'oyasi esa – aslida, axborot aloqalarini amalga oshirishda belgilovchi rolini tugatadigan kuch aloqalari bilan nisbatlanadi.

Biz Koinot evolyusiyasidan boshlab, inson intellekti evolyusiyasigacha bo'lgan davrni qamrab oladigan materiya evolyusiyasining yagona tizimi haqida xulosa chiqarishga to'liq haqlimiz.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. zamonaviy axborot jamiyatida tabiiy, gumanitar, aniq, texnikaviy, estetik fanlar, san'at va diniy ularning ob'ektlari va predmetlarini birlashtirish, umumiy metodik asos va yondashuvlarni ishlab chiqish orqali integratsiyasi tendensiyalarida o'z aksini topishi lozim.

Tabiiy, texnik va ijtimoiy fanlar o'rtasida (tibbiyot, biotexnologiya, ekologiya, arxitektura va boshqalar).

Maxsus guruhni ilmiy bilimlarni matematikalashtirish bilan fanlar (matematik geografiya, matematik psixologiya va boshqalar) tashkil etadi.

Falsafiy tadqiqotlarda fanlararo aloqalarning ikkita vaziyati ajratib ko'rsatishadi 1) usullar, vositalar va shu kabilar. bir fandan boshqasiga o'tkazish; 2) tub muammolarni qo'yish.

Natijalar. Fan ichidagi integratsiyaga kelsak, u murakkab ob'ekt (bu holatda fan) mavjudligining mexanizmi va unda bir qator sifat jihatidan yangi (tizimli) xususiyatlarning paydo bo'lishining sharti bo'lib hisoblanadi.

Shunday qilib, ilmiy bilimlarning integratsiyasi shakllarining rivojlanish tarixida quyidagilarni: fanning yetakchi yo'nalishi; umumiy-ilmiy nazariyalar; umumiy-ilmiy tushunchalar; ilmiy bilimlarning falsafiy integratsiyasi kabilarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Muhokama. Ta'limda, birinchi navbatda, uning yaxlitligiga erishish jarayoni sifatida integratsiya ta'lim tizimining barcha komponentlarida yaqqol namoyon bo'la boshlaydi: integratsiyalangan turdagi ta'lim muassasasini yaratishdan tortib, integratsiyalashgan mashg'ulotni o'tkazishgacha. O'quv jarayoniga integrativ yondashuv faktologik bilimlarning didaktik sig'imini oshirish bilan ularni minimallashtirish tamoyilini amalga oshirishga imkon beradi, bu esa hozirgi vaqtda maktab ta'limini isloh qilishni belgilab beradi va oliy ta'limni faollashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv jarayoniga nisbatan birinchi bosqichlarda integratsiya tendensiyalari ustuvor bo'lishi kerak va ustuvor hamdir, tabaqalashtirish esa fan tushunchalarining o'zi o'rganish predmetiga aylangandagina paydo bo'la boshlaydi. O'rganish predmeti atrofdagi voqelikning ob'ektlari ekan, integratsiya ko'rinishlari ustunlik qiladi (bu holda fan tushunchalarining o'zi bilishning maqsadi emas, balki bilish vositasi bo'lib xizmat qiladi

Xulosa Zamonaviy ilmiy bilimlarning integratsiyasi va tabaqalashtirilishi tendensiyalarining rivojlanish xususiyatlarini o'rganish zaminida asosiy qonuniyatlar va tamoyillar aniqlanadi. Quyida mantiqiy qoidalar sifatida: integrativ tendensiyaning tabaqalashtirishdan ustunligi; fan predmeti, tuzilmasi va funksiyalarining murakkablashuvi tufayli fan integratsiyasi murakkablik darajasining oshishi; integratsiya jarayonlarining tezligi va murakkabligi oshishi. Bir qator integratsiya tamoyillari ajratib ko'rsatiladi – tizimli yondashuvdan, keng qamrovli tadqiqotlar va shu kabilardan foydalanish.

Adabiyotlar:

1. Mavlonova R., Vohidova N. va b. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. 2-n - T.: Fan va texnologiyalar, 2022.

2. R.A. Mavlonova. N.H. Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limni integratsiyalashgan pedagogikasi" Toshkent – "ILM ZIYO" 2009 y. 56 b.

3. Shodiyev Rizamat Davronovich and Ergashev Nuriddin Gayratovich. <Analysis of existing risks and methods of combating them in cloud technologies=. American Journal of Pedagogical and Educational Research, vol. 18, Nov. 2023, pp. 190-8, <https://www.americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/1522>.

TALABALARGA TASVIRIY SAN'AT TARIXI FANINI O'QITISHDA VIRTUAL MUZEY RESURLARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Sattarova Aziza Anvarovna

Rangtasvir va amaliy san'at kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada virtual muzeylar rivojlanish tarixi, ularning ilk namunalari va bugungi kunda madaniy-ma'rifiy ta'lim tasviriy san'at tarixi fanini o'qitishda virtual muzey resurslaridan foydalanishning o'ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Virtual muzey, tasviriy san'at tarixi, zamonaviy ta'lim, raqamli resurslar, estetik tafakkur, interaktiv metodlar.

Аннотация. В данной статье освещается история развития виртуальных музеев, их первые образцы, а также особенности использования ресурсов виртуальных музеев в преподавании истории изобразительного искусства в наши дни. В частности, проанализированы возможности развития эстетического мышления студентов, расширения интерактивных образовательных возможностей и преимущества проведения занятий в современном формате.

Ключевые слова: Виртуальный музей, история изобразительного искусства, современное образование, цифровые ресурсы, эстетическое мышление, интерактивные методы.

Annotation. This article discusses the historical development of virtual museums, their early examples, and the specific features of using virtual museum resources in teaching the history of visual arts today. In particular, it analyzes the opportunities for developing students' aesthetic thinking, expanding interactive learning capabilities, and the advantages of conducting lessons in a modern format.

Keywords: Virtual museum, art history, modern education, digital resources, aesthetic thinking, interactive methods.

Muzeylar bilan bog‘liq eng ilk virtual resurslar birinchi bo‘lib AQShda paydo bo‘ldi. Yaqqol misollardan biri Kaliforniya universitetining Berklidagi Paleontologiya muzeyi hamda Kongress kutubxonasining onlayn ko‘rgazmasi bo‘lgan.

Haqiqiy muzeylar o‘z veb-saytlarini yarata boshlashi bilan bir vaqtda, hech qanday mavjud muzeyga bog‘liq bo‘lmagan virtual muzey saytlari ham paydo bo‘la boshladi. Misol uchun 1995-yil 1-iyunda Oksford universiteti Hisoblash texnikasi laboratoriyasining serverida Virtual hisoblash texnikasi muzeyi (VMoC) tashkil etildi. U ayrim virtual ko‘rgazmalarni taqdim etar va hisoblash texnikasi tarixi bo‘yicha manbalarga havolalar berar edi.

2000-yilgacha internetda paydo bo‘lgan yana bir nechta muzeylarni misol qilib keltirish mumkin. London Tabiiy fanlar muzeyi 1994-yilda o‘z internet-serveriga ega bo‘lgan birinchi Buyuk Britaniya muzeyi xisoblangan. Undan keyin Milliy fan va sanoat muzeyi (unga Fan muzeyi va boshqa bog‘liq muzeylar kirar edi) ham o‘z saytini yaratib faoliyat boshladi. 1993-yilda tashkil etilgan Kompyuter san’ati muzeyi (Museum of Computer Art – MOSA) Nyu-York shtati Ta’lim departamenti himoyasidagi notijorat tashkilot edi. MOSA sayti dunyoning yuzlab «raqamli» rassomlari ishlarini va minglab tasvirlarni turli format va ko‘rinishlarda namoyish etadi .

Shuningdek, Lin Sin Sin san’at muzeyi (Lin Hsin Hsin Art Museum) ham virtual muzeylar orasida ilk namunalardan biri hisoblanadi. Bu onlayn galereya 1994-yilda Singapurlik rassom va shoir Lin Sin Sin tomonidan yaratilgan bo‘lib, Osiyodagi birinchi virtual san’at muzeyi sifatida tarixda qolgan

WebExhibits – bu tabiiy va gumanitar fanlar hamda madaniyat bo‘yicha interaktiv virtual muzey bo‘lib, ma’lumotlar, virtual tajribalar va amaliy mashg‘ulotlarni taqdim etadi. U dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyuruvchilarni turli muammolarni muhokama qilish va noodatiy fikrlar bildirishga taklif qiladi.

Keyinchalik internetda shaxsiy muzeylar ham paydo bo‘la boshladi. Rossiyadagi ilk shaxsiy virtual-muzey 1994-yilda tashkil etilgan. 2004-yilga kelib muzey saytlarining virtual tashrif buyuruvchilari soni real muzeylarga kelgan jonli mehmonlar sonidan oshib ketdi. Masalan, 2011-yilda Ermitaj virtual muzeyi 3 million 650 ming nafar odam tomonidan ko‘rilgan bo‘lsa, muzeyning o‘ziga 2 million 800 ming kishi tashrif buyurgan.

Ko‘plab saytlar yoki ularning sahifalari aslida virtual muzey bo‘lsa-da, ular o‘z nomlarida «virtual muzey» yoki uning sinonimlarini qo‘llamaydi.

Bu esa bunday resurslarni topish va tahlil qilishni qiyinlashtiradi.

Xorijiy mutaxassislarning fikriga ko‘ra, «virtual muzey» tushunchasining asosiy belgilovchi omillaridan biri – muzey to‘plamlarining internetda ochiq tarzda joylashtirilishi bo‘lib, ularni o‘rtacha foydalanuvchi oddiy kompyuter vositalari yordamida bimalol ko‘ra olishi kerak.

Turkiyaning «Topkapi» saroyida «Yangi O‘zbekiston madaniy burchagi»ni tashkil etish masalalarini muhokama qilish va MDHga a‘zo davlatlar madaniy merosi bo‘yicha

virtual muzeyi Nizomi loyihasi muhokamasiga bag'ishlangan ekspert yig'ilishida ishtirok etish maqsadida Madaniyat vazirligi delegatsiyasi Minsk va Istanbul shahrida bo'lib o'tdi. Virtual muzey (virtual - mumkin bo'lgan, yashirin) — haqiqatda mavjud bo'lgan muzey (muzey saytlari) yoki haqidagi elektron axborot vositalari orqali olish mumkin bo'lgan ma'lumotlar. Virtual muzeylar elektron axborot vositalari tomonidan taqdim etiladigan interaktiv xususiyatlardan foydalanish bilan tavsiflanadi: foydalanuvchi uch o'lchamli zallar orqali «harakat qilishi» mumkin, har qanday ma'lumot va tasvirlarni olishi mumkin. Muhim jihatlardan yana biri saytga tashrif buyuruvchilar bilan doimiy qayta aloqa ta'minlanadi.

MDH mamlakatlari madaniy merosi virtual muzeyining noyob imkoniyatlari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

- Real dunyoda mavjud bo'lmagan virtual muzey zallarini yaratish imkoniyati;
- Bir tur doirasida turli mamlakatlarda joylashgan har xil eksponatlarni birlashtiruvchi virtual 3D turlar yaratish imkoniyati;
- Turli eksponatlarni birlashtiruvchi virtual ekskursiyalar orqali xalqlarning tarixiy va madaniy merosi bilan chuqur tanishish imkoniyati;
- Tarixiy va madaniy markazlar, yodgorliklar, hududlarning virtual sayohatlarini yaratish imkoniyati.

Virtual muzeylar internet-texnologiyalarni qo'llashning muvaffaqiyatli namunasi bo'lib, ular eksponatlarni saqlash, xavfsizlikni ta'minlash hamda ularga keng, tez va oson kirish imkoniyatini yaratish muammolarini hal qilishga yordam beradi.

Hozirgi kunda madaniyatni o'rganish usuli sifatida tipologiya kamdan-kam qo'llaniladi. Uzoq vaqt davomida madaniyat sohasida barcha elementlar allaqachon tasniflangan, degan qarash hukm surgan. Biroq internet bu usulni qayta jonlantirdi: jahon tarmog'i – dinamik ijtimoiy madaniy muhit bo'lib, axborot texnologiyalari tufayli vujudga kelgan va o'z-o'zini rivojlantiruvchi tizim sifatida doimo yangi madaniy shakllarni yaratadi.

Internet – «inson-mashina» tizimi bo'lib, u yerda o'zgarishlar juda tez va uzluksiz ravishda sodir bo'ladi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek: «Internet – xazina, ammo uning ulkan resurslari tartibga solinmagan holatda samarali foydalanib bo'lmaydi».

Virtual muzeylar – bu hudud haqidagi yangi axborot manbaidir. Ma'muriy birliklarga tegishli virtual muzeylar mintaqaning, shu jumladan, qishloq hududlarining turistik salohiyati haqida ma'lumot beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Бенуа, А “ПУТЕВОДИТЕЛЬ ПО ЭРМИТАЖУ” Москва Берлин 2019
2. Ионина Н.А “100 ВЕЛИКИХ МУЗЕЕВ” МОСКВА «ВЕЧЕ» 2005
3. Пантелеева.И.А, Жуковский.В.И и др. “ВСЕОБЩАЯ ИСТОРИЯ ИСКУССТВА” Красноярск - 2008

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КОММУНИКАТИВ КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ТУРЛИ ЁНДАШУВЛАР ТАВСИФИ

Усмонова Э.Ф

Қариш давлат университети

Аннотация. Илмий таҳлиллар натижасида тадқиқотнинг методологик асоси сифатида: тизимли, партисипатив ва дискурсив ёндашувлари танлаб олинган, мақолада ана шулар ҳақида фикр юритилган.

Таянч сўзлар: педагогик, тадқиқотлар, комплекс, ёндашувлар, тизимли, партисипатив, дискурсив.

Аннотация. В результате научного анализа в качестве основы исследования были выбраны следующие методологические подходы: системный, партисипативный и дискурсивный, которые рассматриваются в статье.

Ключевые слова: педагогический, исследовательский, комплексный, подходы, системный, партисипативный, дискурсивный.

Abstract. As a result of scientific analysis, the following methodological approaches were selected as the basis of the research: systematic, participatory, and discursive approaches, which are discussed in the article.

Key words: pedagogical, research, complex, approaches, systematic, participatory, discursive.

Замонавий педагогик тадқиқотларда турли ёндашувларни қўллаш, уларни мажмуавий ўзаро тўлдирувчи амалга оширишда катта тажриба тўпланган. Айнан шу жиҳат тадқиқот муаммосини янада ривожлантириш учун бизга самарали бўлиб кўринади. Талабаларда коммуникатив креативликни ривожлантириш мураккаб ва кўп жиҳатли жараён бўлиб, уни турли нуқтаи назардан кўриб чиқиш керак. Шу сабабли, айнан бир нечта услубий ёндашувларнинг мажмуи коммуникатив креативликни шакллантириш тизимини куриш учун асос бўлиши мумкин.

Ўрганилаётган муаммонинг турли жиҳатларига бағишланган тадқиқотларда асос сифатида турли методологик ёндашувлар таклиф этилади. Хусусан, педагогика оид адабиётларда таклиф этилган коммуникатив компетентликни ривожлантириш модели учун асос сифатида маданиятлараро-семиотик ёндашув қўйилган [3].

Илмий изланиш, замонавий методологиянинг тадқиқот салоҳиятини таҳлил қилиш натижасида талабаларда коммуникатив креативликни шакллантириш муаммосини ҳал қилиш учун қуйидаги: тизимли; партисипатив; дискурсив каби ёндашувларни танлаб олдик.

Мазкур ёндашувларнинг нега танлаганимизни қуйида тушунтириб ўтамиз. Биринчидан, тадқиқотимиз мақсади талабаларда коммуникатив креативликни тарбиялаш тизимини ишлаб чиқишдан иборат бўлиб, бу тизимли ёндашув ғояларига таяниш билан таъминланади. Иккинчидан, партисипатив ёндашувни қўллаш коммуникация жараёнларини тадқиқ қилишда замонавий тенденцияларга мос келади.

Учинчидан, ёндашувлар таркиби ўрганилаётган шахсий фазилат – коммуникатив креативлик тури билан белгиланади.

Ҳар бир ёндашувнинг ўзига хос хусусиятларини ва уларнинг тадқиқотимиздаги ўрнини кўриб чиқишга ўтамиз.

Тизимли ёндашув дейилганда объектларни тизим сифатида кўриб чиқишга асосланган илмий билим ва ижтимоий амалиёт методологиясидаги йўналиш тушунилади.

Тизимли ёндашувнинг умумилмий асослари тадқиқотчилар Л. фон Берталанфи, В.П. Беспалько, И.В. Блауберг ва бошқалар томонидан ишлаб чиқилган. Педагогик тизим тизимнинг алоҳида ҳолати сифатида қаралади ва белгиланган фазилатларга эга шахсни шакллантиришга мақсадли педагогик таъсир кўрсатишни яратиш учун зарур бўлган ўзаро боғлиқ воситалар, усуллар ва жараёнларнинг ташкил этилган мажмуини ифодалайди [6]. Талабаларда коммуникатив креативликни тарбиялаш жараёнини ўрганишга тизимли ёндашувдан фойдаланиш қуйидагиларга имкон беради: 1) тарбияни педагогик ихтисосликларда касбга тайёрлашнинг алоҳида компоненти сифатида кўриб чиқиш; 2) ишлаб чиқиладиган тизимнинг хусусиятларини аниқлаш – яхлитлик, бошқарилувчанлик, интегративлик, мослашувчанлик, шаффофликдае иборат; 3) “коммуникатив креативлик” ҳодисасининг компонент таркибини аниқлаш: ҳиссий (ҳазил туйғуси, ижодий мотивация, суҳбатдошни эмпатик қабул қилиш, ҳиссий мослашувчанлик ва лабиллик), когнитив (психологик қизиқувчанлик, интеллектуал ташаббус, коммуникатив алоқаларни ўрнатиш осонлиги, мулоқотда мослашувчанлик ва ўзига хослик), конатив (коммуникатив фаоллик, импровизация қилиш қобилияти, мустақиллик ва жавобнинг адекватлиги) компонентлар; тизим элементини – педагогик муаммони қўйиш ва ҳал қилиш учун шароит яратадиган педагогик вазиятни аниқлаш; 4) ташқи омил – тарбия мақсадини, ички омил – ўз-ўзини тарбиялашни аниқлаш; 5) тизимнинг эмержент хусусиятини белгилаш – коммуникатив кретивлик инсоннинг шерик билан мулоқот мақсадларига эришишга ҳамда субъектив фаровонликни сақлашга қаратилган коммуникатив муаммоларни ҳал қилишнинг ўзига хос, ностандарт усулларини яратишда намоён бўладиган қобилияти сифатида; 6) талабаларда коммуникатив креативликни тарбиялаш бўйича тизимли таъсир кўрсатишни ташкил этиш ҳамда педагогик шарт-шароитлар мажмуасидан фойдаланиш орқали ишлаб чиқиляётган тизим самарадорлигини ошириш имкониятларини аниқлаш.

Шундай қилиб, тизимли ёндашув ўрганилаётган ҳодиса учун тарбия тизимини куриш бўйича йўналишларни беради ва унинг умумий конструктив хусусиятларини белгилайди. Муаллифлик тизимининг мазмунини тавсифлаш учун биз тизимли ёндашувни партисипатив ёндашув билан тўлдираемиз.

Партисипативлик тадқиқ қилинаётган педагогик ҳодисанинг хусусияти сифатида чиқади. Бу сўзнинг турдош тиллардаги маъноларини типологик таҳлил қилиш асосида “партисипативлик” тушунчаси мазмунидаги фарқ ва ўхшашликларни кўриб чиқамиз. “Партисипативлик” тушунчаси дастлаб бошқарув назариясида, кейинроқ эса ижтимоий фанларда қўлланила бошланди. Бошқарув назариясида у

қуйидагича талқин қилинади: 1) ташкилотлар ходимларини ўз фаолияти самарадорлигини ошириш учун муаммоларни ҳал қилишга жалб қилиши; 2) барча масалаларда фуқароларнинг максимал иштироки мафкураси; 3) ходимларни бошқарувга, муаммоларни ҳал қилишга жалб қилиш. Ижтимоий-психологик контекст нуқтаи назаридан, партисипативлик қуйидагиларни назарда тутди: 1) умумий мақсадлар, қадриятлар ва тушунчалар ёки дунёқарашга асосланган шахсларнинг мослиги; 2) умумий атамаларни ёки умумий дунёқарашни жорий этувчи, шу орқали умумийликни топиш ва шахсни қадрлаш, ҳар хил нарсаларга сабр билан муносабатда бўлиш имконини берадиган восита. Шундай қилиб, менежмент назариясида “партисипативлик” тушунчасининг асосий хусусиятлари бўлиб жалб қилиш, қўшилиш, иштирок этиш, мослик, ўзаро ҳурмат ҳисобланади.

Педагогика фанида “партисипативлик” атамаси “коллегиаллик (ҳамкорлик) асосида ижтимоий аҳамиятга эга фаолият дастурларини ишлаб чиқиш ва бевосита амалга оширишда турли субъектларнинг кенг иштироки” [1,12-б] ёки “ўзаро масъулият ва ҳамкорлик муносабатларини шакллантиришга ёрдам берадиган педагоглар жамоасини ташкил этиш усули” [4, 2-б] деб талқин қилинади.

“Партисипативлик” тушунчасини кенгроқ талқин қиламиз, чунки иштирок этиш жамоавий масъулият ва ҳамкорликка асосланган жамоани ташкил этиш усулидир, партисипативлик эса бошқарув тамойили, мотивация усули, ҳамда фаолият субъектларининг фаол иштироки ва ижодий ўз-ўзини намоён қилиш асосида бошқарув қарорларини қабул қилиш ва таҳлил қилиш сифатини ошириш воситаси бўлиб ҳисобланади.

Талабаларда коммуникатив креативликни тарбиялаш тизимини яратишда иштирокчи партисипативлик ёндашувидан фойдаланиш қуйидагиларга имкон беради: 1) коммуникатив креативликни тарбиялашни таълим жараёни субъектларининг биргаликдаги иштироки, ўзаро таъсири сифатида асослаш; 2) коммуникатив креативликни тарбиялаш жараёнида талабаларнинг фаол субъектив позициясини, яъни ўз-ўзини тарбиялаш усулларида фаол фойдаланиш имконияти ва зарурлигини белгилаш; 3) бўлажак ўқитувчиларнинг коммуникатив керативлигини тарбиялаш тизими мазмунида таълимнинг фаол ва интерфаол шакллари устуворлигини таъкидлаш.

Тадқиқотимиз предметининг ўзига хослиги, яъни унинг коммуникация жараёни билан боғлиқлиги дискурсив ёндашувдан фойдаланиш имкониятини белгилайди.

Дискурсив ёндашув ҳозирда антропологик, лингвистик, психологик, социологик, тарихий, адабиётшунослик ва бошқа тадқиқотларда фаол фойдаланилмоқда. Замонавий педагогикада дискурсив таҳлил усуллари, дискурс-конент ва бошқ. тобора кўпроқ фойдаланилмоқда. Ушбу ёндашувнинг асосий тушунчаси бўлиб “дискурс” ҳисобланади.

Кенг маънода дискурс нутқ, мулоҳаза, чиқиш, матн деб тушунилади. Т.А. ван Дейк дискурсни ижтимоий муносабатларнинг хусусиятларини, унинг иштирокчиларининг индивидуал фазилатларини акс эттирувчи сифатларини, мулоқот

борадиган коммуникатив вазият билан алоқаларини ўз ичига олган нутқ оқими сифатида талқин қилишни таклиф қилди [2].

Шундай қилиб, дискурс энг мураккаб ва таърифи қийин тушунчалардан бири бўлиб, дискурсни тушунишнинг ўзи эса тадқиқотчи ишлаётган соҳага қараб сезиларли даражада ўзгаради.

Биз дискурсни турли хил ҳаётӣй, ижтимоӣй-маданий, психологик ва бошқа омиллар билан узвий боғлиқ матн сифатида тушунамиз, яъни, воқеа-ҳодиса аспектида матн бўлган ҳолда дискурс нутқнинг паралингвистик таъминотини (мимика, имо-ишора) ишга солади.

Психология, риторика, педагогикада қўлланиладиган дискурс-таҳлил “тадқиқотнинг муайян усули эмас, балки кўпроқ даражада доимий кенгайиб борадиган тадқиқот соҳасини қамраб олувчи тушунча” дан иборатдир [5].

Дискурсив ёндашувнинг ўзига хос хусусияти бўлиб психологик ҳодисаларнинг ижтимоӣй ва жамоавӣй воқеликка эга эканлигини тан олиш ҳисобланади. Тадқиқотчилар анъанавӣй ёндашувлар реал ҳаётда тилда амалга ошириладиган семантик жараёнларни ўзгармас маъноларнинг статик фиксацияси сифатида эмас, балки бу ажратиладиган маъноларнинг доимий ўзаро таъсири ва ўзгаришида яратилиши сифатида қамраб ололмаслигини таъкидлайдилар. Тил дискурслар орқали ташкил қилинади ва инсонларнинг хатти-ҳаракатларига нафақат кучли таъсир кўрсатиши, балки уни маълум даражада олдиндан айтиб бериши мумкин.

Шундай қилиб, мазкур мақолада келтириладиган турли ёндашувлар тавсифи куйидагиларга: 1) педагогик жараёнларнинг кўринишларини матн сифатида кўриб чиқиш; 2) нутқӣй ўзаро таъсири ҳақида назарӣй ва таҳлилий ғояларни ривожлантириш учун асос сифатида матнни (суҳбатни) очиб бериш; 3) контекст ўзгарувчиларни (глобал, маҳаллий, ижтимоӣй, маданий контекст) ва табиӣй матнни (оғзаки мулоқот) ҳисобга олиш; 4) таълим жараёни субъектларининг хатти-ҳаракатларида дискурсларни (дунёнинг манзараси сифатида) ҳисобга олиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Быстрая, Е. Б. Межкультурный подход к профессиональной подготовке будущего учителя : монография. - Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2000. - 259 с. 27
2. ван Дейк, Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; пер. с англ.; сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова. - М. : Прогресс, 1989. - 312 с. 29
3. Долгих, М. В. Развитие коммуникативной компетентности студентов вузов: дис канд. пед. наук: 13.00.08. - Челябинск, 2007. - 193 с. 52
4. Конаржевский, Ю. А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса как фактор повышения эффективности управления общеобразовательной школой : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ю. А. Конаржевский. - М., 1980. - 32 с. 77
5. Мельникова, О. Т. Дискурсивный подход к исследованию идентичности // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. - 2014. - № 1. - С. 59-71. 102

6. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. - М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. - 528 с. 117
7. Психологический словарь. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Политиздат, 2009. - 494 с.128
8. Серио П. Анализ дискурса во Французской школе (дискурс и интердискурс) /П. Серио // Семиотика: антология / сост. Ю. С. Степанов. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. - 416 с. 145
9. Философская Энциклопедия [Электронный ресурс] // Энциклопедии&Словари. - Режим доступа: http://enc-dic.com/enc_philosophy/176

NOTIQLIK SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TURLARI

Abdugopporova Odinaxon Hoshimjon qizi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Notiqlik san'ati, insonlar o'rtasida fikr almashish, his-tuyg'ularni ifoda etish va g'oyalarni etkazish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bu san'at, o'z navbatida, ko'plab ijtimoiy va madaniy kontekstlarda qo'llaniladi va har bir insonning shaxsiy va professional hayotida o'z o'rnini egallaydi. Notiqlik san'atining o'ziga xos xususiyatlari va turlarini o'rganish, nafaqat notiqlar, balki tinglovchilar uchun ham muhimdir. Ushbu maqolada notiqlik san'atining asosiy jihatlari, uning turlari va ularning har birida qanday yondashuvlar mavjudligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: notiqlik san'ati, muloqot, fikr almashish, tinglovchilar, shaxsiy hayot, san'at, ma'ruza, rejalashtirish.

Notiqlik san'atining o'ziga xos xususiyatlari ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, notiqlik san'ati muloqot jarayonida samimiylilik va hurmatga asoslanadi. Notiq o'z nutqida tinglovchilarga hurmat ko'rsatishi, ularning fikrlarini e'tiborga olishi va muloqot jarayonida ochiq bo'lishi zarur. Bu, notiqlik san'atining asosiy tamoyillaridan biridir. Tinglovchilar bilan o'zaro hurmat va tushunish o'rnatish, notiqqa o'z fikrlarini aniq va ravon ifoda etish imkonini beradi. Notiqlik san'ati, shuningdek, tinglovchilarning ehtiyojlarini, qiziqishlarini va his-tuyg'ularini hisobga olgan holda tayyorlanishi kerak. Bu jarayonda notiq o'z nutqini tinglovchilar bilan muloqot qilish, ularning savollariga javob berish va fikrlarini tinglash orqali yanada samarali qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.[1]

Notiqlik san'atining ko'p qirraliligi hisoblanadi. Notiqlar turli mavzularda nutq qilishlari mumkin, bu esa ularni yanada qiziqarli va rang-barang qiladi. Notiqlik san'ati o'z ichiga ilmiy, madaniy, ijtimoiy, siyosiy va boshqa sohalardagi mavzularni oladi. Notiqlar o'z nutqini tayyorlashda mavzuni chuqur o'rganishlari, izlanishlar o'tkazishlari va muhim faktlarni keltirishlari zarur. Bu esa tinglovchilarga ma'lumotlarni yaxshiroq qabul qilish va tushunish imkonini beradi. Notiqlik san'ati, shuningdek, tinglovchilarning qiziqishlarini inobatga olgan holda tayyorlanishi kerak, chunki bu jarayon tinglovchilarni jalb etish va ularning e'tiborini ushlab turish imkonini beradi. Notiqlik san'ati hissiy ta'sir ko'rsatish qobiliyatiga ega. Notiq o'z nutqida turli hissiyotlarni ifoda etishi, tinglovchilarning his-

tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatishi va ularni o'z fikrlariga qiziqtirishi lozim. Hissiy ta'sir ko'rsatish uchun notiq ovoz balandligi, intonatsiya va mimikadan foydalanishi mumkin. Bu esa tinglovchilarni yanada jalb etish va nutqning ta'sirini oshirishga yordam beradi. Notqlik san'atida hissiy ta'sirni oshirish uchun notiq, o'z nutqida shaxsiy tajribalarini, hikoyalarini va misollarini keltirishi mumkin. Bu, tinglovchilar bilan yanada yaqin aloqalarni o'rnatishga va ularning his-tuyg'ulariga ta'sir etishga yordam beradi[2].

Notqlik san'atining turli turlari mavjud. Eng asosiy turlaridan biri ma'ruzadir. Ma'ruza — bu notiq tomonidan tayyorlangan va ma'lum bir mavzuda tinglovchilarga taqdim etiladigan nutqdir. Ma'ruzalar ko'pincha ilmiy, ta'limiy yoki axborot beruvchi xarakterga ega bo'ladi. Ma'ruzalar rejalashtirilgan va strukturalangan bo'lishi kerak, shunda tinglovchilar nutqni oson qabul qila olishadi. Notiq ma'ruzani tayyorlashda mavzuni chuqur o'rganishi, asosiy fikrlarni ajratib olishishi va tinglovchilarni qiziqtiradigan misollar keltirishi zarur. Ma'ruza jarayonida notiq o'z fikrlarini aniq, ravon va tushunarli qilib ifoda etishi lozim.[3]

Notqlik san'ati, shuningdek, o'ziga xos strategiyalarni talab qiladi. Notiq o'z nutqini tayyorlashda, uni rejalashtirishda va taqdim etishda strategik yondashuvni qo'llashi zarur. Nutqning boshlanishi, rivojlanishi va tugashi o'rtasida mantiqiy bog'lanishlar bo'lishi kerak. Bu esa tinglovchilarga nutqni yaxshiroq tushunish va qabul qilish imkonini beradi. Notiq, shuningdek, nutq davomida muhim nuqtalarni ta'kidlab o'tishi va tinglovchilarning e'tiborini ushlab turishi zarur.[4]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, notqlik san'ati — bu insonning fikrlarini, his-tuyg'ularini va g'oyalarini boshqalarga etkazish san'ati bo'lib, uning o'ziga xos xususiyatlari va turlari mavjud. Notqlik san'atini o'rganish va rivojlantirish har bir inson uchun muhimdir, chunki bu ko'nikmalar hayotning turli jabhalarida muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi. Notqlik san'ati nafaqat ma'ruzalar va munozaralarda, balki kundalik hayotda ham qo'llanilishi mumkin, bu esa insonlar o'rtasida samarali muloqotni ta'minlaydi. Notqlik san'ati orqali insonlar o'z g'oyalarini ifoda etish, boshqalar bilan muloqot qilish va ijtimoiy aloqalarni o'rnatish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu esa insonning shaxsiy va professional hayotida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov, A. (2020). "Notqlik san'ati: nazariya va amaliyot". Tashkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti.
2. Murodov, B. (2019). "Nutq va notqlik san'ati". Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti.
3. Karimov, S. (2021). "O'zbek notqlik san'ati: tarixi va rivojlanishi". Tashkent: Sharq.
4. Rahmonov, D. (2018). "Nutq san'ati va uning psixologiyasi". Tashkent: Fan va texnologiya.
5. Ismoilov, R. (2022). "Notqlik san'ati: amaliy qo'llanma". Tashkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi.
6. Tursunov, E. (2023). "Notqlik san'atining asoslari". Tashkent: Ma'naviyat.

7. Mamatqulov, U. (2020). "O'zbek tilida notiqlik san'atini rivojlantirish". Tashkent: O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.

TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASIDA TEXNOLOGIK TA'LIM SIFATINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI

Razzoqov Davron Niyozovich

OTU "Pedagogika" kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

Tel. 90 981 39 95

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining texnologik ta'lim sifatiga ta'siri tahlil qilingan. Maqolada texnologik ta'limning o'ri, ahamiyati va uning ishlab chiqarish bilan integratsiyalanishining ahamiyati ko'rib chiqilgan. Integratsiyalashgan ta'lim tizimini tashkil etishda amaliy yechimlar va takliflar berilgan. Texnologik ta'limga oid xalqaro tajriba hamda O'zbekistondagi muammolar va imkoniyatlar muhokama qilingan. Maqola har xil bilim sohalarini, shu jumladan, kasb-hunar ta'limi va innovatsion texnologiyalarni joriy etish uchun zarur bo'lgan strategik yo'nalishlarni qamrab olgan.

Kalit so'zlar: Texnologik ta'lim, integratsiya, ishlab chiqarish, kasb-hunar ta'limi, amaliyot, innovatsiya, ilmiy tadqiqot, metodga asoslangan ta'lim, zamonaviy texnologiyalar, ma'lumotlar jamlash

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние интеграции образования, науки и производства на качество технологического образования. В статье анализируются роль и значение технологического образования, а также важность его интеграции с производством. Приводятся практические решения и рекомендации по организации интегрированного образовательного процесса. Рассматриваются международный опыт в области технологического образования и проблемы, возможности, с которыми сталкивается Узбекистан. Статья охватывает ключевые направления, необходимые для внедрения новых технологий и развития профессионального образования.

Ключевые слова: Технологическое образование, интеграция, производство, профессиональное образование, практика, инновации, научные исследования, методическое обучение, современные технологии, сбор данных.

Abstract. This article analyzes the impact of the integration of education, science, and production on the quality of technological education. The article discusses the role and importance of technological education and the significance of its integration with production. Practical solutions and recommendations for organizing an integrated educational system are provided. The international experience in technological education and the challenges and opportunities faced by Uzbekistan are also discussed. The article covers key areas necessary for the implementation of new technologies and the development of vocational education.

Keywords: Technological Education, integration, production, vocational education, practice, innovation, scientific research, methodical education, modern technologies, data collection.

XXI asrda iqtisodiy taraqqiyot va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, texnologik ta'lim sohasida bu integratsiya bilim va ko'nikmalarni amaliyot bilan bog'lashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Zero, zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassis tayyorlash — nafaqat nazariy bilim, balki amaliy salohiyat ham talab qiladi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'limni yangi bosqichga olib chiqish zarurligini ta'kidlab, shunday degan edi: “Zamonaviy bilim va kasb-hunar – yoshlar kelajagining poydevoridir” [9:14].

1. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining mohiyati. Integratsiya bu – bilim, fan va ishlab chiqarishni yagona tizimda uyg'unlashtirish, nazariy bilimlarni amalga tatbiq qilish, innovatsiyalarni hayotga joriy etish jarayonidir. Bu haqda Turg'unov va Xolbo'tayev shunday deyishadi: “Kasb-hunar ta'limi tizimini amaliy mehnat jarayoni bilan bog'lamasdan turib, samaradorlikka erishib bo'lmaydi” [2:87].

Xalqaro tajribada ham ta'limning ishlab chiqarish va fan bilan bog'liqligi mutaxassis tayyorlash sifatini belgilaydi. Bunda texnologik ta'lim alohida o'rin tutadi. Hasanboyeva ta'kidlaydi: “Texnologik ta'lim — bu nazariy bilimlarni amaliyotga tadbqiq etishga xizmat qiluvchi pedagogik tizimdir” [11:92].

2. Integratsiya mexanizmlari. Integratsiyani amalga oshirishning bir nechta samarali mexanizmlari mavjud:

Dual ta'lim (ya'ni, o'qish davomida ish tajribasi),
Texnoparklar orqali innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash,
Ilmiy tadqiqot loyihalarini o'quv dasturlariga kiritish,
Ishlab chiqarish korxonalari bilan shartnomaviy hamkorlikni kuchaytirish.

“Pedagogik texnologiyalar” darsligida shunday deyiladi: “Fan yutuqlarini ishlab chiqarishda joriy etish, ta'lim jarayonini amaliyot bilan bog'lash integratsiyaning asosiy vazifalaridandir” [3: 65].

A. Abdullayev va Z. Shodmonova ta'lim integratsiyasi orqali mutaxassislarda texnik va injiniring ko'nikmalar rivojlanishini ta'kidlaydilar: “Integratsiyalangan texnologik ta'lim talabalarda konstruktorlik tafakkurini rivojlantiradi” [12:61].

3. Amaliy yechimlar va tajribadagi namuna. Integratsiya samaradorligini oshirish uchun quyidagi amaliy yechimlar taklif etiladi:

- Oliy o'quv yurtlari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida doimiy hamkorlik shartnomalarini imzolash,
- Ta'lim jarayonida virtual laboratoriyalar, simulyatorlardan foydalanish,
- Fanlar kesimida ishlab chiqarishdagi real muammolarni tahlil qilishga asoslangan loyihalarni joriy etish,
- “Ustoz-shogird” tizimi asosida ishlab chiqarish amaliyotini yo'lga qo'yish.

I. Xudoyberdiyev ta'kidlaganidek: "Texnologik ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi muhim omillardan biri – fan va ishlab chiqarish integratsiyasining yetarli darajada tashkil etilganidir" [13:48].

Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi mehnat bozori talabiga mos kadrlar yetishtirishda eng samarali vosita sanaladi. Bu haqda R. Odilov va N. Xoliqov shunday yozadilar: "Ishlab chiqarish bilan integratsiyalashgan holda bilim berish yoshlarda mustaqil fikrlash va amaliy yechim topish qobiliyatini shakllantiradi" [5:19].

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, texnologik ta'limni fan va ishlab chiqarish bilan integratsiya qilish bilim sifatiga, amaliy ko'nikma shakllanishiga va kadrlar raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonni yanada takomillashtirish uchun:

- Dual ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish,
- Texnoparklarda talabalar ishtirokini faollashtirish,
- Ta'lim dasturlariga amaliy faoliyat va tadqiqot elementlarini kiritish,
- Texnologik ta'lim sohasida ilg'or xorijiy tajribalarni lokal sharoitga moslashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi.* – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 56 b. – B.14.
2. Abdullayev A., Shodmonova Z. *Kasbiy-texnik ta'limda innovatsion yondashuvlar.* – Toshkent: "Fan va taraqqiyot", 2022. – 168 b. – B.61.
3. Shodmonov Sh.Sh. *Iqtisodiyot nazariyasi (darslik).* – Toshkent: "Media", 2013. – 794 b. – B.215.
4. Turg'unov Sh.T., Xolbo'tayev A.R. *Kasb-hunar ta'limining innovatsion asoslari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 264 b. – B.87.
5. Jumanioyova G.X., Jo'rayev S.H. *Pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: TDPU, 2021. – 220 b. – B.65.
6. Jo'rayev Q. *Kasb-hunar ta'limida innovatsion yondashuvlar.* // Kasb-hunar ta'limi. – 2023. – №1. – B.12.
7. Odilov R., Xoliqov N. *Kasbiy ta'limda raqamli texnologiyalar.* // Talaba va ilm. – 2023. – №3. – B.19.
8. G'ulomov A., Ergashxo'jayev E. *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari.* – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 256 b. – B.142.
9. Yusupova R., Axmedova M. *Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi.* // Ilmiy tadqiqotlar. – 2022. – №2. – B.40.
10. Normurodov A. *Oliy ta'limda texnologik yondashuvlar.* – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. – 188 b. – B.78.
11. www.edu.uz – O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali. Murojaat qilingan sana: 2025 yil 1-aprel.
12. Hasanboyeva M. *Texnologik ta'lim asoslari.* – Toshkent: "Innovatsiya ziyo", 2020. – 200 b. – B.92.

13. Xudoyberdiyev I. *Texnologik ta'limda metodik yondashuvlar*. – Qarshi: “Nasaf”, 2021. – 144 b. – B.48.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TA'LIM RESURSLARI VA INTERFAOL METODLARNING O'RNI VA SAMARADORLIGI

Achilov O'tkir Isomitdinovich

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

E-mail: achilov.uz1985@gmail.com

Tel: +99897 393-66-35

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida raqamli ta'lim resurslarining va interfaol metodlarning o'rni hamda ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, axborot komunikatsiya texnologiyalari va interfaol usullar o'quv jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim sifati va talabalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada raqamli ta'lim resurslarining samarali qo'llanilishi bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, raqamli ta'lim resurslari, pedagogic ta'limiy resurslar interfaol metodlar, samaradorlik, innovatsion pedagogika.

Аннотация: В статье анализируется роль цифровых образовательных ресурсов и интерактивных методов в современной системе образования и их эффективность. Цифровые технологии, информационно-коммуникационные технологии и интерактивные методы способствуют повышению качества образования и повышению интереса учащихся к обучению за счет внедрения инновационных подходов в процесс обучения. В статье также даны рекомендации по эффективному использованию цифровых образовательных ресурсов.

Ключевые слова: современное образование, цифровые образовательные ресурсы, педагогические образовательные ресурсы, интерактивные методы, эффективность, инновационная педагогика.

Abstract: This article analyzes the role of digital educational resources and interactive methods in the modern education system and their effectiveness. Digital technologies, information and communication technologies and interactive methods serve to improve the quality of education and students' interest in learning by introducing innovative approaches to the learning process. The article also provides recommendations for the effective use of digital educational resources.

Keywords: modern education, digital educational resources, pedagogical educational resources, interactive methods, effectiveness, innovative pedagogy.

Ta'lim jarayonida AKTdan hamda pedagogik ta'limiy resurslardan foydalanishning mumkin bo'lgan salbiy oqibatlar ham ko'rib chiqish boshlanib, talabalarning sog'lig'i bilan bog'liq holatlar taxlil qilingan, buning natijasida kompyuterlardan foydalanish pedagogik jihatdan asoslanishi kerakligi, bunda bosma nashr va ilgari ma'lum bo'lgan pedagogik

vositalar yordamida amalga oshirib bo'lmaydigan muammolarni pedagogik ta'limiy resurslar yordamida ochib berilishi lozimligi qayd etildi. Ya'ni, AKT yordami pedagogik ta'limiy resurslardan maqsadli, kerak bo'lgan holatlarda ulardan foydalanib, o'quv faoliyatini tashkil etish kerak. AKTdan foydalanish, agar bu jarayon individuallashtirib ta'lim berish va ta'lim olish afzalliklari bilan birlashtirilgan holda kechsa, o'zini oqlaydi. Ta'lim berishga kirib kelgan yangi pedagogik ta'limiy resurslar hamda, axborot texnologiyalari: foydalanuvchi va yangi pedagogik ta'limiy resurslar hamda, axborot texnologiyalari vositalari o'rtasidagi tezkor qaytar aloqa; haqiqatda va "virtual" sodir bo'ladigan jarayonlar hodisalarning ob'ektlari yoki qonuniyatlari to'g'risidagi o'quv jarayonining ma'lumotlarini pedagogik talimiy resurslar yordamida vizuallashtirish; yetarlicha katta hajmdagi ma'lumotlarni uzatish, shuningdek, markaziy ma'lumotlar bankiga foydalanuvchining oson kirishi va murojaat qila olish imkoniyati bilan birgalikda, axborotni izlash jarayonlarini avtomatlashtirish hamda fragmentni yoki tajribaning o'zini bir necha marta takrorlash imkoniyati bilan o'quv tajriba natijalarini qayta ishlash; axborot-metodik ta'minoti, o'quv faoliyatini tashkiliy boshqarish va o'zlashtirish natijalarini nazorat qilish jarayonlarini avtomatlashtirish kabi o'ziga xos imkoniyatlari tavsiflanib berilgan[1,12-b.].

O'quv jarayonini intensivlashtirishni o'z ichiga olgan yangi axborot texnologiyalari, pedagogik ta'limiy resurslar va vositalaridan foydalanishning pedagogik maqsadlari qayd etilib, ular uslubiy maqsadiga ko'ra dasturiy vositalar: ta'limga tegishli trenajerlar, nazorat qiluvchi, axborot-qidiruv yoki axborot-ma'lumotli, inavatsiyalar, modellashtiruvchi, namoyish etuvchi, ta'limiy o'yinlar kabi tiplarga ajratilgan[1,80-b.]. Bu tiplarga ajratishni keyinchalik L.X.Zaynutdinova didaktik interfaol ta'lim metodlari hamda dasturiy ta'minot tizimlarini qurishni tadqiq etish jarayonida yanada to'ldirdi.

Axborot jamiyatida ta'lim maqsadi bilim, ko'nikma va malakalar to'plami shaklida emas, balki har xil turdagi kompetensiyalarni shakllantirish ko'rinishida amalga oshiriladi. Zamonaviy didaktikada sodir bo'layotgan o'zgarishlarni nazariy umumlashtirish - axborot jamiyatida ta'lim jarayonini tashkil etish uchun ta'limiy resurslar baza bo'ladi. Mazkur o'zgarishlarni ta'limga tadbiqlari ustida olib borilgan tadqiqotlar natijasida uchta tezis taklif etilgan:

ta'lim berishning asosida kompetentlik yondashuv yotadi;

axborot-ta'lim muhitida ikkita sub'ekt harakat qiladi - pedagog va talaba;

ta'lim o'zgaruvchan bo'lib, u har bir talabaning o'z ta'lim traektoriyasi bo'ylab harakatlanishini nazarda tutadi;[3,65-b.].

Axborot ta'lim muhitida foydalanish uchun darslik, shu jumladan, yangi avlod darsligi uchun o'quv material, ta'limiy resurslarni tanlashdan boshlab, ushbu tezislar asosida quriladi[2]. O'quv materialini tanlash, tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, didaktik yondashuvni belgilashdan boshlanishi kerak. Chunki, u bilan o'quv predmeti haqidagi tasavvur ya'ni g'oyani, o'quv predmeti mazmuni loyihasining o'zi, uning yetakchi komponenti: an'anaviy yondashuvda bilim, kompetensiyaviy yondashuvda kompetensiya, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni tanlashda esa qadriyatlar va ma'nolar aniqlanadi [4; 90-b].

Yangi avlod darsliklarini yaratish pedagogik ta'limiy resurslar uchun o'quv materialini tanlash jarayonini tartiblashtiradigan didaktik asoslar quyidagilar hisoblanadi:

1. O'quv materialining tanlangan pedagogik ta'limiy resurslarning didaktik yondashuviga va unga mos keladigan predmetga muvofiqligi;

2. Darslikda ta'lim mazmuni to'rtta komponentining mavjudligi: bilim, faoliyat usullari, ijodiy tajriba va qadriyatli-ma'noli faoliyat tajribasi, ularning nisbati didaktik yondashuv va o'quv predmetining xususiyatiga bog'liq;

3. Tanlangan o'quv materialidagi pedagogik ta'limiy resurslar nafaqat o'quv fanining mazmunini bayon etilishga, balki talabalar tomonidan uni o'zlashtirilishiga yo'naltirilishi;

4. Ta'lim jarayonida pedagogik ta'limiy resurslar yakka tartibda, juftlikda, guruhda ish turlarini tashkil qilish imkoniyatini ta'minlash;

5. Ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv jarayonidagi pedagogik talimiy resurslar o'zlashtirishning individual xususiyatlarini hisobga olish, material taqdimotining o'zgaruvchanligini va individual o'quv traektoriyasini mustaqil loyihalash imkoniyatiga ega bo'lgan talabalar tomonidan o'zlashtirilishini ta'minlash;

6. Ta'lim oluvchilarga darslik matniga kiritilgan materiallar ta'limiy resurslar bilan birga o'z o'quv materiallarini yaratish imkoniyatini ham berish;

7. Darslikka ushbu vaziyatlarda yuzaga keladigan turli xil muammolarni shakllantirish va hal qilish uchun hayotiy vaziyatlarni tavsiflovchi materiallarni ham kiritish [3, 93-94-b.].

So'nggi yillarda kompyuter va internet texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ta'lim jarayonida tadbiq etilishi, jumladan, masofaviy ta'limda, ayniqsa, oliy ta'lim sohasi keng imkoniyatlarga ega yangi turdagi elektron darslikdan yoki boshqacha aytadigan bo'lsak elektron axborot ta'lim resurslaridan (EATR) faol foydalanilishni talab qilmoqda.

Tabiiyki, elektron axborot ta'lim resurslarini yaratish va amaliyotga tadbiq etish, ta'lim sohasida axborot texnologiyalarini qo'llash sohasida turli tadqiqotlar ishlari paydo bo'ldi, xususan L.M.Umarovning tadqiqot ishlarini qayd etishimiz mumkin [5].

Pedagogik adabiyotlarda pedagogik ta'limiy resurslarga alohida e'tibor berilib, uning ta'rifi doimiy ravishda takomillashtirilib borilmoqda. Dastlab, o'qitish vositasi sifatida emas, balki an'anaviy maktab yoki oliy o'quv yurti darsliklarining o'quv materiallarini taqdim etishning raqamli shakli sifatida ko'rib chiqildi.

O'tgan asrning to'qsoninchi yillar boshlarida bir qator tadqiqotchilarning ishlarida, elektron darslik o'quv kursini yoki uning katta bo'limini mustaqil o'zlashtirish qobiliyatini ta'minlovchi hamda oddiy darslik, muammoli kitob va laboratoriya amaliyoti xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan dasturiy-uslubiy majmuasi sifatida qaraladi, kitobning bunday shakli - kompyuterlashtirilgan darslik tushunchasiga ko'proq mos keladi. Shunday qilib, elektron darslik tushunchasi o'rnini asta-sekinlik bilan elektron axborot ta'lim resurslari (EATR) tushunchasi egallay boshladi. U esa didaktik axborot dasturiy ta'minot tizimlarining turlaridan biri bo'lgan qog'ozli tashuvchilarsiz barcha asosiy funksiyalarning bajarilishini ta'minlashi kerak edi. [6-7]

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak raqamli ta'lim resurslari va interfaol metodlar zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanib, o'quvchilarning faolligini oshirish,

mustaqil fikrlashni rivojlantirish va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib, ularni amaliyotga keng joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Осмоловская, И. М. Развитие дидактического знания в междисциплинарных исследованиях / И. М. Осмоловская // Гуманитарные науки и образование. - Т.9. - № 1. - 2018. - С. 89-96.
2. Зуев, Д. Д. Термины и их определения (Структура современного школьного учебника) Проблемы школьного учебника. - Вып.8. - М.: Просвещение, 1980. - С.330-335.
3. Achilov. O'I., Idiyeva.P.K. Development of logical thinking preschool age children through quantitative tasks. Excellencia: international multi-disciplinary journal of education. <https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje>

ETIMOLOGIK TAHLILDAN FOYDALANISH JARAYONIDA ONA TILI DARSLARIGA QO'YILADIGAN PEDAGOGIK TALABLAR

Sobirova N.Z

QarshiDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada etimologik tahlil asosida talabalarining mantiqiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish talablari haqida fikr yuritilgan. Talabalar sifatida: ona tili ta'limi sifatini kafolatlash talabi, tanlov variativligi talabi, nazorat va baholash talabi, rag'batlantirish talabi keltirib o'tilgan. Shuningdek, maqolada ona tili ta'limida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning ikki yo'li haqida so'z yuritiladi. Bunga ko'rgazmali vositalar asosida va badiiy adabiyot namunalari yordamida nutqni boyitish yo'llari keltirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: etimologik tahlil, kafolatlash, tanlov variativligi, nazorat va baholash, rahbatlantirish talabi.

Аннотация: на основе этимологического анализа в статье рассматриваются требования к развитию навыков логического мышления учащихся. В качестве студентов были упомянуты требования обеспечения качества образования на родном языке, требования разнообразия выбора, требования контроля и оценки, требования поощрения. Также в статье говорится о двух способах развития логического мышления при обучении на родном языке. Приводятся способы обогащения речи на основе наглядных пособий и примеров художественной литературы.

Ключевые слова: этимологический анализ, обеспечение, вариативность отбора, контроль и оценка, стимулирующие требования.

Abstract: based on the etymological analysis, the article examines the requirements for the development of students' logical thinking skills. As students, the requirements for ensuring the quality of education in the native language, the requirements for a variety of choices, the requirements for monitoring and evaluation, and the requirements for encouragement were mentioned. The article also discusses two ways to develop logical

thinking when teaching in the native language. Methods for enriching speech based on visual aids and examples of fiction are given.

Key words: etymological analysis, provision, selection variability, control and evaluation, incentive requirements.

Hozirgi zamon ta'limi o'zining serqirraligi va o'zgaruvchanligi bilan boshqa davr ta'limidan keskin farq qiladi. Bu jarayonda yoshlarning bulishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlari ham tobora yuksalib bormoqda. Tevarak-atrof, jamiyat, qolaversa ijtimoiy voqelikdagi barcha predmetlar, narsa va buyumlar, jarayonlar til va so'z orqali ifoda etiladi. O'z navbatida ushbu so'zlarning kelib chiqish tarixi va ijtimoiy hayotdagi vazifalari mavjud.

Bizningcha, etimologik tahlildan foydalanish jarayonida bir qator pedagogik talablarga rioya qilish lozim. Biz taklif etayotgan pedagogik talablarga rioya qilish asosida esa talabalarning etimologiyaga bo'lgan qiziqishlari ortib boradi. Shuningdek, ularda etimologik lug'atlar bilan faol ishlash ko'nikmasi hosil bo'lishi bilan birga, matn ustida ishlash, adabiyotlarga qayta-qayta murojaat qilish, ijodkorlik, faollik rivojlanib boradi. Bizga ma'lumki, ona tili darslarida talabalar faolligi muhim rol o'ynaydi. Faollik bo'lishi uchun ta'lim jarayonida pedagogik talablar ustuvor bo'lishi lozim. Demak, bu talablar quyidagilar: ona tili ta'limi sifatini kafolatlash talabi, nazorat va baholash talabi, rag'batlantirish talabi, tanlov variativligi talabi.

Ular o'zaro bog'liq bo'lib, talabalarda ona tiliga oid bilimlarni berish, chunonchi etimologik tahlil haqidagi tushunchalarini kengaytirishga yordam beradi. Ushbu talablarga batafsil to'xtalib o'tamiz:

Ona tili ta'limi sifatini kafolatlash talabi - ona tili ta'limi jarayonida o'quv-didaktik ta'minot, axborot materiallari, ona tili ta'limi mazmuni, ta'limni tashkil etuvchilar har tomonlama sifatga javob berishi nazarda tutiladi. Chunki, talabani talimga jalb etishning eng muhim omili – sifatli ta'lim hisoblanadi. Ayniqsa, har bir tahlil uchun beriladigan topshiriqlar albatta hayot bilan bog'langan, turli voqea-xodisalarni yoritishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Tanlov variativligi talabi - ona tili ta'limida talabalar uchun bilim olishning turli shakllari va metodlarini tanlashning ixtiyoriyligini nazarda tutadi. Variativ holatda tanlangan metod va shakllar talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda ona tili darslarida variativ ma'ruza mashg'ulotlari va turli mavzudagi munozaralardan keng foydalanish lozimki, bu ularni yanada ona tiliga nisbatan qiziqishlarini ortib borishiga yordam beradi.

Nazorat va baholash talabi – ona tili ta'limida talabalarning bilimni doimiy baholab va monitoring qilib borish kerak. Bunda qiziqarli o'quv topshiriqlari, o'rgatuvchi testlar, muammoli ta'lim asosida talabalar bilimi nazorat qilib boriladi. Obektivlik, adolatlilik bu jarayonda ustuvor hisoblanadi.

Rag'batlantirish talabi - ona tili ta'limida talaba qiziqishi va intilishining rag'batlantirib borilishi, uning yutuqlarini ko'rsata olishga va ommalashtirishga imkon

yaratadi. Bunday jarayonda talabalarning ona tilini o'rganishga nisbatan qiziqishlari yanada ortadi va o'ziga bo'lgan ishonchi yuksalib boradi.

Ona tili ta'limida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ikki yo'l bilan amalga oshiriladi:

ko'rgazmali vositalar asosida;

badiiy adabiyot namunalari yordamida nutqni boyitish orqali.

Etimologik tahlilning innovatsion texnologiyalar bilan integratsiyalashuvi ona tili ta'limi jarayonida bir qancha vazifalarni bajaradi:

ona tili ta'lim jarayonida qadriyatli va insonparvarlik yondashuvlarining ustuvorligini ta'minlaydi;

ona ta'limi jarayonida ijodiy va kreativ muhitni hosil qiladi;

talabalar o'rtasida faol axborot almashinuvini yuzaga keltiradi;

talabalarda so'z va tushunchalarni o'z o'rnida qo'llash va ularning hayotdagi ijtimoiy vazifalarini his qilishga o'rgatadi;

talabalarga so'zning qudratini anglashiga va hayotda ezgu so'zlarni ishlatishiga yordam beradi;

ona tili ta'limi jarayonining zamonaviy sharoitga moslashuvchanligini oshirishga xizmat qiladi;

talabalarda pedagogik faoliyatga nisbatan qiziqish va kasbiy tayyorgarlikni yuksalishiga olib keladi.

Mantiqiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish bir nechta bosqichlarda amalga oshiriladi:

birinchi bosqich. Mavzu tanlash bosqichi (talaba uchun qiziq, yangilik bo'lgan so'zlarni kiritish);

ikkinchi bosqich. Tanlangan so'zni kelib chiqish manbasini o'rganish (qayerdan, qanday, ma'nosi, rivojlanishi, qo'llanilishi);

uchinchi bosqich. Tanlangan so'zni ma'nosini tahlil qilish (sinonim, omonimlari);

to'rtinchi bosqich. Taklif etilayotgan so'zni taqqoslash bosqichi. (ildizi o'sha so'z, ammo turli ma'no beradigan so'zlarni topish);

beshinchi bosqich. Etimologik tahlil bosqichi (muammolarni yechishda etimologik tahlildan foydalanish);

oltinchi bosqich. Ijodiy vazifalar (talaba mustaqil so'zlarni taklif etishi va izohlashi talab etiladi).

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, ona tili darslarida etimologik tahlildan foydalanish jarayonida pedagogik talablarga rioya qilish - ona tili samaradorligini oshirishga va talabalarda ona tiliga oid kompetensiyalarni rivojlantirishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 13 maydagi PF-4797-sonli "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiëti universiteti faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. // www.lex.uz.

2. Abduqodirov A.A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. –Toshkent: "Iste'dod". 2008. – B. 180.

3. Afanasev V.V. Proektirovanie pedtexnologiy // Vysshee obrazovanie v Rossii. - № 4 - 2001. – S.147-150.

4. Anas Fahad Khan. Towards the Representation of Etymological Data on the Semantic Web. Information 2018, 9, 304; doi:10.3390/info9120304

5. Larina, T. V. Etimologicheskiy analiz kak metodicheskiy priem pri obuchenii orfografii / T. V. Larina // Vestnik nauchnykh konferentsiy. – 2018. – № 8-2 (36). – S. 67–74.

NEONOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARNING TARBIYA DARSLARINI LOYIHALASHTIRISH MEXANIZMLARI

Halilova Habiba Mamatqulovna

Qarshi davlat universiteti

Pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi

Yunusova Zahro G'ayrat qizi

Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf tarbiya darslarini loyihalashtirish texnologiyasini takomillashtirish jarayoniga ijtimoiy zaruriyat sifatida fikr yuritilgan.

Neologik yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya darslarini loyihalashtirishning o'ziga xos mexanizmlari, innovatsion ta'lim metodlari orqali o'quvchilarning axloqiy-estetik tarbiyasini takomillashtirishga qaratilgan. Mazkur tadqiqotda neologik yondashuvning afzalliklari va ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, pedagogik tizim, o'quv biluv jarayoni, loyihalashtirish, neonologik yondashuv, boshlang'ich sinflar, tarbiya darslari loyihalashtirish mexanizmlari, innovatsion ta'lim, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, ta'lim metodlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс совершенствования технологии проектирования начальных классов как социальная необходимость.

Основанная на неологическом подходе, она направлена на совершенствование нравственного и эстетического воспитания учащихся посредством уникальных механизмов проектирования уроков начального образования, инновационных методов обучения. В данном исследовании анализируются преимущества неологического подхода и его интеграция в образовательный процесс.

Ключевые слова: Образование и обучение, педагогическая система, учебно-познавательный процесс, проектирование, неонологический подход, начальные классы, механизмы проектирования учебных уроков, инновационное образование, нравственное воспитание, эстетическое воспитание, методы обучения.

Abstract: In this article, the process of improving the technology of designing primary education lessons is considered as a social necessity.

Based on the neological approach, it is aimed at improving the moral and aesthetic education of students through the unique mechanisms of designing primary education lessons, innovative educational methods. In this study, the advantages of the neological approach and its integration into the educational process are analyzed.

Key words: Education and training, pedagogical system, learning process, design, neonological approach, primary classes, educational lesson design mechanisms, innovative education, moral education, aesthetic education, educational methods.

O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasiga muvofiq 2021 yildan zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan o'quvchi yoshlarni tarbiyalash, ta'lim berish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, umumiy o'rta ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan ilm-fan va innovatsiya sohasini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilanishi [5;6;]. Mazkur vazifalarning amaldagi ijrosini ta'minlashda:

birinchidan, XXI asrdagi ilm, madaniyat, texnika va texnologiyalarning rivojlanish tezligi pedagoglardan o'zlarining kasbiy faoliyatiga yangicha munosabatda bo'lish, innovatsion texnologiyalarni chuqur o'zlashtirish hamda ularni o'z faoliyatiga olib kirish, shuningdek, milliy mentalitetimizga mos tarzda ta'lim-tarbiyaning samaradorligini ta'minlashga qaratilgan mualliflik texnologiyalari va mualliflik metodlarini yaratish talab qilinsa;

ikkinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonlarida o'quvchi yoshlarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish masalalariga jiddiy e'tibor qaratish lozimligi o'z-o'zidan tushunarlidir.

Bu esa, o'z navbatida neonologik yondashuv asosida boshlang'ich sinflarning tarbiya darslarini loyihalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan innovatsion tadqiqotlar olib borish dolzarbligini ko'rsatdi.

Boshlang'ich sinflarda tarbiya darslarini samarali tashkil qilish uchun, dastlab ta'lim faoliyati mazmunini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Chunki, neonologik yondashuv asosida boshlang'ich sinflarning tarbiya darslarini loyihalashtirish o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirishdan boshlanadi. O'quvchilarda tarbiyaviy faoliyatga ehtiyoj paydo bo'lgandagina (bunday ehtiyoj hamisha mavjud) fanni o'zlashtirish jarayoni samarali kechadi.

Pedagogika ilmda hamda ta'lim-tarbiya amaliyotida "Pedagogik tizim" va "Pedagogik tizimda yangiliklar kiritish" tushunchalari ko'p qo'llaniladi. Ilmda pedagogik yangiliklar kiritish, bu ta'lim berishda – fan bo'yicha o'qitish mazmunini tashkil etuvchi, adabiyot matnlari va o'quv qo'llanmalar, lug'at va boshqa axborot manbalaridan oqilona foydalanib, ta'lim jarayonini noan'anaviy tarzda tashkil etish, loyihalashtirish, rejalashtirishda rivojlangan davlatlarning IT-texnologiyalari, roboto-texnikalaridan foydalanib maktab o'quvchilarining intellektual salohi-yatini rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi [86].

Neologiya faniga oid fundamental asarlar tilshunoslikda neologizmlarning paydo bo'lishi, rivojlanishi va qo'llanilishi qonuniyatlarini o'rganuvchi adabiyotlar. Bu yondashuvning mohiyatini tushunishga yordam beradi. Hasanboyeva O., Hasanboyev J., Homidov H.larning "Pedagogika tarixi" o'quv qo'llanmasi pedagogika fanining tarixiy rivojlanishini yoritib beradi. Bu pedagogika sohasidagi bilimlar asosini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari bo'yicha adabiyotlar ta'lim jarayoniga yangiliklarni joriy etish, innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo'llash bo'yicha tadqiqotlarda o'z samaradorligini ko'rsatadi. Bu darslarni loyihalashtirishda yangi g'oyalarni izlashga yo'naltiradi. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K.larning "Pedagogika" darsligi pedagogika fanining asosiy tushunchalari, tamoyillari va metodlarini o'rganishga yo'naltirilgan. Ushbu darslik pedagogika sohasida bilim olishni istaganlar uchun asosiy manba hisoblanadi.

XXI asr ko'nikmalari bo'yicha adabiyotlar tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodkorlik, hamkorlik kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ishlar hisoblanib, tarbiya darslarining mazmunini boyitishda muhim ahamiyatga ega. Hakimov X.N.ning dissertatsiyasi maktablarda jismoniy va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning integratsiyalashuvi masalasini ko'rib chiqadi. Bu integratsiya pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashga qaratilgan tadqiqot ishi. Turg'unov S.T. va boshqalarning ishi o'qituvchilarning kasbiy mahorati va kompetentligini rivojlantirish mexanizmini tahlil qiladi. Bu o'qituvchilarning malakasini oshirish va ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotdir.

Haqiqatdan ham boshlang'ich sinf tarbiya darslarini loyihalashtirish texnologiyasini takomillashtirish jarayoniga ijtimoiy zaruriyat sifatida qaraydigan bo'lsak, xatolikka yo'l qo'ymaymiz. Chunki, texnologiya sivilizatsiya va "Uchinchi Renessans" [188] davriga poydevor yaratilayotgan bugungi kunda ta'lim sohasida innovatsion va kreativ fikrlaydigan zamonaviy kadrlarni tayyorlash, o'qituvchilarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, jamiyat talab qiladigan xulq-atvor me'yorlari bilan yo'g'rilgan tarbiya fani o'qitilishining innovatsion ta'minotiga yangicha nazar bilan qarash va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. "Renessans" iborasiga ta'rif beradigan bo'lsak, u frantsuz va ital'yan tillarida, xususan, lotinchada "Qayta tug'ilish" ma'nosini beradi.

Bilamizki, BMT Barqaror rivojlanish maqsadlarining to'rtinchisi – "Sifatli ta'lim" ga bag'ishlangan bo'lib, O'zbekiston bu sohada izchil islohotlar jarayonini olib bormoqda. [189].

Biz, neonologik yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya darslarini qiziqarli va mazmunli tashkil etish, ta'lim sifatini oshirish hamda boshlang'ich ta'limda faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish yuzasidan zamonaviy qarashlar va tamoyillarni tahlil etar ekanmiz, bu sohada qator xalqaro hujjatlar ishlab chiqilganligining guvohi bo'lamiz. Jumladan:

Yevropa ittifoqi davlatlarining yagona Yevropa ta'lim hududi, ta'lim sifatini oshirish, ta'limdagi mobillikni ta'minlash va uzluksiz ta'lim masalalariga bag'ishlangan Bolon'ya (1999 yil, Italiya), Sarbonn deklaratsiyasi, Lissabon konvensiyasi (2000 yil, Lissabon), YuNESKOning Butundunyo ta'lim forumi Deklaratsiyasi (World Education Forum-2015, Inchxon); [187;188;189;] va boshqalar shular jumlasidandir.

Bulardan tashqari Birlashgan millatlar tashkilotining "Barqaror rivojlanish maqsadlari – 2030" (2015 yil, may) Dasturining 4-maqsadi sifatida "Barchaga sifatli ta'lim

berish va hayot davomidagi ta'lim olish imkoniyatini yaratish" masalasining belgilanishi ham o'ziga xos dolzarblik kasb etadi.

Yuqorida qayd etilgan rasmiy hujjatlarda barcha ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalardan keng foydalana olishi, Amerika Qo'shma Shtatlarining ilmiy markazlari, shuningdek, yirik korporatsiya (Toyota, Sony, Mitsubishi) larda stajirovkalar o'tkazish, moder-nizatsiya, mahorat darslari, noformal va informal shakllarda rivojlan-tirish masalalari keng yoritiladi.

Demak, umumiy o'rta ta'lim tizimida sifatli va mazmunli ta'lim jarayonini tashkil etish tarbiya fanining o'qitilishiga bo'lgan talabning ortishi:

- ta'lim va o'qitish sifatini baholashning Xalqaro standartlarini joriy etish asosida tarbiya fanini chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish;
- ijtimoiy pedagogik - psixologik diagnostikani yo'lga qo'yish;
- ta'lim tizimini zamonaviy axborot texnologiyalari bilan ta'minlash;
- pedagog xodimlarga bo'lgan ehtiyojlarni tahlil qilish;
- o'quv biluv jarayonini, mashg'ulotlarni o'tkazishga yangicha yondashuv masalalarni chuqur tahlil qilishni taqozo etmoqda.

Yuqoridagi tahlillar, fikrlar asosida quyidagicha xulosalash maqsadga muvofiq: neonologik yondashuv asosida tarbiya darslarini loyihalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish masalasi ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan hal etishda ilg'or tajribalarni inobatga olishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hakimov X.N. Umumta'lim maktablarida jismoniy va ma'na-viy-axloqiy tarbiya integratsiyalashuvining pedagogik shart-sharoitlari, p.f.f.d. (PhD) diss. Toshkent, 2020
2. Hasanboyeva O., Hasanboyev J., Homidov H. Pedagogika tarixi: O'quv qo'llanma. –Toshkent: O'qituvchi, 1997. –248 b.
3. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. (Darslik) Toshkent. O'qituvchi.2001.
4. Turg'unov S.T. va boshqalar. O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish mexanizmi. Toshkent, «Voriz- Nashriyot», 2012.

TALABALAR KOMMUNIKATIV TA'LIMINI PEDAGOGIK BOSHQARISHNING KONTSEPTUAL MODELII

Tuxtayev Soyib Safarovich

Qarshi DU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Modelni (modellash-tirish) yaratish jarayonining regulyatori nafaqat empirik faktlar, balki murakkab tizimning alohida tarkibiy qismlarining ishlashini tushuntiruvchi ilmiy nazariyalar, shuningdek, doirasida obyektning xatti-harakati tushuniladigan dunyoning ilmiy manzarasi ham hisoblanadi.

Аннотация: Регулятором процесса создания модели (моделирования) являются не только эмпирические факты, но и научные теории, объясняющие

функционирование отдельных компонентов сложной системы, а также научная картина мира, в рамках которой понимается поведение объекта.

Annotation: The regulator of the process of creating a model (modeling) is not only empirical facts, but also scientific theories that explain the functioning of individual components of a complex system, as well as a scientific picture of the world within which the behavior of an object is understood.

Kalit soʻzlar: talaba, model, kontseptual model, modellashtirish, usul, component, oʻqituvchi, boʻlajak mutaxassis, kommunikativ faoliyat, pedagogika.

Ключевые слова: студент, модель, концептуальная модель, моделирование, метод, компонент, учитель, будущий специалист, коммуникативная деятельность, педагогика.

Key words: student, model, conceptual model, modeling, method, component, teacher, future specialist, communicative activity, pedagogy.

Modellashtirish - obyektiv tabiiy, ijtimoiy, ijtimoiy-tabiiy voqelikning real hayotiy predmetlari (predmetli modellashtirish) va hodisalarni, jarayonlarni (belgini, axborotni modellashtirish) oʻrganishning eng muhim usuli. Haqiqiy mavjud boʻlgan obyektlarini belgili (axborot) modellashtirish oʻrganilayotgan obyektning uning aqliy vizual tasvirlari orqali almashtirishi mumkin.

M.A.Vesnaning fikriga koʻra, murakkab tashkil etilgan ijtimoiy-tabiiy antropometrik tizimlar (ularga pedagogik tizimlar kiradi) bilish subyekting faoliyati bilan bogʻlangan boʻlib, uning ongida materiya harakatining turli shakllarini aks ettiradi. Murakkab tuzilgan obyektning bilish va boshqarishga qaratilgan tizimli modellashtirish amalda bilish subyekti va obyektning yaxlit birligini amalga oshiradi. Antropometrik tizimni modellashtirish orqali oʻrganishda uning strukturasi modellashtirish va uning xatti-harakatlarini, unda sodir boʻladigan jarayonlarning ishlashini modellashtirish farqlanadi. [1].

Modellashtirish boshqa tadqiqot usullari bilan organik bogʻliqlikda qoʻllaniladi.

Modellashtirish jarayonining natijasi modeldir. Model (lotin tilidan modulus — oʻlchov, namuna, meyor) fan metodologiyasida tabiiy yoki ijtimoiy voqelikning maʼlum bir boʻlagi, kontseptual va nazariy shakllanishning analogi (oʻxshashi) (tuzilmasi, belgilar tizimi) hisoblanadi. Xususan, V.A. Shtoff modelni aqliy jihatdan ifodalangan yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizim sifatida belgilaydi, u oʻrganish obyektini koʻrsatish yoki ijro etish orqali bizga ushbu obyekt haqida yangi maʼlumotlarni beradi [2].

Model obyekt haqidagi ilmiy gʻoyalarni saqlash va kengaytirish, uni yanada maqsadga muvofiq oʻzgartirish va boshqarish uchun xizmat qiladi. Model - koʻrib chiqilayotgan jarayonning analitik yoki grafik tavsifidir (bizning tadqiqotimiz doirasida OTM talabalarining kommunikativ taʼlimini pedagogik boshqarish jarayoni).

Modelning tarkibi tadqiqot maqsadiga bogʻliq va oʻrganilayotgan obyektning har qanday tomonlarini yoki xususiyatlarini kuzatish imkonini berishi kerak. Baʼzi mualliflar [3] boshqaruv modelini boshqaruv mazmuni, boshqaruv faoliyati usullari va koʻrsatkichlarini aks ettiruvchi hodisaning nazariy gʻoyasi sifatida koʻradilar. Bunday holda,

model pedagogik jarayonning holatini diagnostika qilish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Boshqa mualliflar [4] modelni kasbiy ta'limni amalga oshirish vositasi, faoliyat mexanizmi, o'quv jarayonini boshqarish uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha harakatlar tizimi sifatida ko'rishadi. OTM talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari ikkinchi turdagi (dinamik model deb ataladigan) modeldan foydalanishni talab qiladi. Bundan tashqari, bunday model didaktik obyektlarni maksimal darajada qamrab olish va o'qitish shartlari, mazmuni, usullari, shakllarini, shuningdek, turli xil aloqalar va o'zaro ta'sirlarni tavsiflash imkonini beradi.

Modelning xususiyatlarini quyidagicha keltirish mumkin:

- muayyan uslubi tamoyillar asosida tuzilgan;
- komponentlar va ularning aloqalarini ichki talqin qilinishi;
- tashqi qo'shimcha fiksatsiya vositalariga tayanmasdan modelni xotirada saqlab qolish imkonini beruvchi semantik ixchamlik;

OTM talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning kontseptual modelini ishlab chiqishda biz olimlar tomonidan modellashtirish jarayoniga qo'yilgan asosiy talablarga amal qildik [5, 356]. Ularni sanab o'tamiz:

- model elementlari o'rtasida tadqiqot yo'li bilan o'rnatilishi kerak bo'lgan va ulardan birida sodir bo'ladigan o'zgarishlarga javob beruvchi sabab-natija aloqalari mavjud bo'lib, bu faqat o'zaro (teskari) aloqa mavjud bo'lgandagina mumkin; u yo'q bo'lganda, jarayonning samaradorligi minimal darajaga tushadi;

- model dinamikdir, ya'ni, sifat holatini o'zgartirish qobiliyatiga ega;
- faqat modelda ta'sir etganda jarayonning borishini o'zgartirish mumkin bo'lgan parametr mavjud bo'lgandagina modellashtirish amalga oshiriladi.

Xulosa shuki, OTM talabalarining kommunikativ ta'limni pedagogik boshqarishning kontseptual modelini quyidagi ko'rinishda keltirish mumkin:

- 1) model chegaralarini aniqlash;
- 2) loyihalashning maqsad va vazifalarini, ularning loyihalashtirilayotgan jarayonining maqsad va vazifalari bilan bog'liqligini aniqlash;
- 3) ko'rib chiqilayotgan jarayon subyektlarini aniqlash;
- 4) model loyihalashtiriladigan tamoyillarni tanlash va asoslash;
- 5) modellashtiriladigan jarayonining asosiy vazifalari, mazmuni, usullari, yo'llari, vositalari, shakllarini aniqlash;
- 6) loyihalashtirilayotgan modelning maqsadiga erishish uchun zarur tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash;
- 7) ushbu modelni amalga oshirishda erishish kerak bo'lgan asosiy natijani aniqlash, texnologiya va diagnostika vositalarini asoslash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Весна, М.А. Моделирование как средство научно-педагогического познания / М.А. Весна // Педагогические исследования: гипотезы, проекты, внедрения : сб. науч. тр. - Курган, 1999. - № 3/4. -С. 3 - 12.

2. Штофф, В.А. Моделирование и философия / В.А. Штофф. - М.; Л. : Наука, 1966.-301 с.
3. Краевский, В.В. Методология научного исследования /
4. В. Краевский. — СПб., 2001. — 145 с. - (Избранные лекции Университета / С.-Петерб. гуманитар, ун-т профсоюзов; Вып. 17).
5. Маркова, С.М. Моделирование управления педагогическим процессом в профессиональном лицее в условиях непрерывного многоуровневого образования : дис. ... канд. пед. наук / Маркова С.М. - СПб., 1997. - 193 с.
6. Выготский Л. С. Этюды по истории поведения: Обезьяна. Прimitив. Ребенок / Л. С. Выготский, А. Р. Лурия. Москва: Педагогика-Пресс, 1993. 224 с.
7. Лихачев, Б.Т. Педагогика. Курс лекций: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б.Т. Лихачев. - М.: Прометей, 1992. - 528 с. 212.
8. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. P.f.d..professor M.X.Toxtaxodjayevaning tahriri ostida. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008. – 480 b.

O‘SIMLIKLAR OLAMINING XILMA-XILLIGI VA UNING TABIATDA TUTGAN O‘RNI

Oripov Shoxrux Ilxom o‘g‘li

Qarshi davlat universiteti, Fiziologiya kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: oripov.shoxrux@bk.ru

Annotatsiya: ushbu maqolada biologik xilma-xillikka oid bilimlarni ularning turlari va o‘simliklarning xilma-xilligi haqida fikrlar bayon etilgan. Shuningdek, maqolada o‘simliklar xilma-xilligi tushunchasining mazmuni va mohiyati, tabiatdagi o‘simliklarning o‘rni, biologik xilma-xillik yerdagi barcha hayotning xilma-xilligini, chunonchi o‘simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlarning tabiatdagi jarayonlardagi ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada bundan tashqari mamlakatimiz tabiati va biologik xilma-xilligi haqida, ularni asrash yuzasidan chora-tadbirlar to‘g‘risida, yoshlarda tabiatga oid bilimlarni oshirish kabi masalalar ham yotirilgan.

Kalit so‘zlar: biologik xilma-xillik, o‘simliklar, moddalar almashinuvi, xilma-xillik, tabiat.

Аннотация: в статье представлены знания о биоразнообразии, его типах и представления о разнообразии растений. Кроме того, в статье разъясняются значение и сущность понятия разнообразия растений, роль растений в природе и биологическое разнообразие, которое представляет собой разнообразие всей жизни на Земле, а именно значение растений, животных и микроорганизмов в природных процессах. В статье также рассматриваются такие вопросы, как природа и биоразнообразие нашей страны, меры по их сохранению, а также повышение знаний о природе среди молодежи.

Ключевые слова: биоразнообразие, растения, метаболизм, разнообразие, природа.

Abstract: this article presents knowledge about biodiversity, their types and ideas about the diversity of plants. In addition, the article explains the content and essence of the concept of plant diversity, the role of plants in nature, biodiversity is the diversity of all life on earth, such as the importance of plants, animals, microorganisms in natural processes. The article also discusses issues such as the nature and biodiversity of our country, measures to preserve them, and increasing knowledge about nature among young people.

Keywords: biodiversity, plants, metabolism, diversity, nature.

O'simliklar dunyosi yerdagi hayotning birlamchi asosiy manbai hisoblanadi. Ular kuniga va soat sayin har daqiqa organik moddalar va kislorod ishlab chiqishi orqali hayotning doyimiyliigi va moddalar almashinuvinig muhim bir bo'g'ini bo'lib xizmat qiladi. O'simliklar yiliga 380 mlrd. tonna organik modda ($C_6H_{12}O_6$) va qo'shimcha kislorod (O_2) hosil qiladi, bularning katta qismi suvdagi o'simliklarga to'g'ri keladi sababi yerning 4/3 qismini suvliklar tashkil qiladi, ulardan 325 mlrd. t. dengiz va okeanlarga, 38 mlrd. t. o'rmonlardagi o'simliklar ulushiga to'g'ri keladi, taxminan 6 mlrd. t. turli xil o'tloqlardan ajratiladi. Bu jarayonda o'simliklarda birlamchi mahsulot hosil bo'lishi bilan bir qatorda moddalar almashinuvidagi roli beqiyos hisoblanadi (1-rasm). Tabiatda anorganik moddalardan organik moddalarni sintezlaydigan organizmlarga ko'plab ko'k-yashil o'simliklar va kam uchraydigan xemosintezlovchi bakteriyalar misol bo'ladi. Xemosintezlovchi bakteriyalar tabiatda kam uchraydi va ular biosferadagi moddalar almashinuvi jarayoniga deyarli ta'sir qila olmaydi, chunki biosferada moddalar va energiya almashinuvi jarayoni doimiy va katta va kichik doiralarda amalga oshib boradi. Biosferadagi moddalar almashinuvida asosan o'simliklar dunyosi muhim vazifa bajaradi.

1-rasm. O'simliklar dunyosi.

Fotosintez jarayoni orqali yer sharidagi suv (H_2O) 5,8 mln. yil mobaynida, kislorod (O_2) taxminan 5800 yil mobaynida, karbonat angidrid (CO_2) 7 yilda bir marta moddalar almashinuvi jarayonida yangilanib borishi aniqlangan.

O'simliklar tirik organizmlar uchun birlamchi insonlar uchun ahamiyati esa ayniqsa muhimligi oziq-ovqat sifatida bundan tashqari yem-xashak, dori-darmon, kiyim-kechak va boshqa maqsadlarda ko'plab o'simliklardan foydalaniladi.

Shuningdek, o'simliklarning turli xil sinf va oilalari mavjud bo'lib, ularning xilma-xilligi ham turlicha va xilma-xil hisoblanadi. Har bir o'simlik o'ziga xos vazifalarni bajaribgina qolmay balki, o'zlarining hayot faoliyati davomida xilma-xil bo'lishi bilan birga

turlicha vazifalarni ham bajaradi. Bunga misol qilib ayrim o'simliklar turli xil hayvon va boshqa organizmlar uchun ozuqa muhiti hisoblansa, ayrim o'simliklar esa hasharotlar va turli mikroorganizmlar bilan oziqlanishi holatlari ham ko'zatiladi. E'tiborli jihatlaridan yana biri bu ochiq urug'li va yopiq urug'li o'simliklarning turlari ham turlicha va urug'larining joylashuvi va gullarning rang barang ko'rinishlari turli maqsadlarda o'simliklarning urug'larini himoya qilish, meva hosil bo'lishi va urug'larining tarqalishida muhim vazifalarni bajaradigan organlar sifatida ishtirok etadi. Bu organlar evolutsiya jarayonida muhim a'zolar sifatida o'simliklarda yillar davomida shakillanib hozirgi zamondagi o'simliklar xilma-xilligining yuzaga kelishiga sabab bo'lgan.

Xulosa qilib shuni takidlashimiz mumkinki, o'simliklar bu tabiatni harakatlantiruvchi kuch ekanligi, bu keng ma'nodagi tushuncha ekanligini bugungi kundagi o'simliklar xilma-xillikning ro'li tabiatda beqiyos ekanligini butun insoniyat shu tabiatning bir qismi ekanligini bilishi va tabiatni asrab avaylashi uni muhofaza qilishga o'z hissalarini qo'shishi kerak. O'simliklarning tabiatdagi muhim vazifalarini bilish insonlarning tabiatga bo'lgan ta'sirlarini kamaytirish orqali turlar xilma-xilligini asrash va kelajak avlodga yetkazish, biologik xilma-xillikning turli darajalari va ular organizmda muhim vazifalarni bajarishi va tarixiy taraqqiyot davomida evolutsion rivojlanish natijasida bugungi kundagi tabiatdagi biologik xilma-xillik yuzaga kelganligini anglash mumkin ekan. Shuningdek, o'simliklar tarixiy taraqqiyot davrida turli xil sinflarga ajralib ketishi va bu orqali o'simliklarda turli xil organlar shakillanib borganligi va ularning hayot faoliyatlarida muhim vazifalarni bajarib kelayotganligi bayon etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Azimova D. O., Yodgorova D. Sh., Egamberdiyeva L. Sh., Jabborov B. T. Bioxilma-xillik va uning muhofazasi. Fan va texnologiyalar. –T.: 2020, 192 b.
2. Do'stova M., Xo'janiyozova B. Bio xilma-xillikning biologik asosi. Buxoro, 2020. 237 b.
3. Yormatova D.Y., Xushvaqtova X.S. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. -T.: 2018, 199 b.

TA'LIM JARAYONIDA RANGTASVIR DARSIDA PERSPEKTIVANING AHAMIYATI

Qurbonova Barchinoy Mirzahamdamovna,

Farg'ona davlat universiteti

Tasviriy san'at kafedrasi mudiri

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada rangtasvir darslarida perspektivaning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, uning o'quvchilarning tasviriy san'at sohasida mustahkam bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlarida tutgan o'rni yoritiladi. Maqolada perspektivaning turli turlari va ularni o'qitish uslublari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Perspektiva, rassomlik, fazoviy tasvir, vizual san'at, chiziqli perspektiva, havoli perspektiva, fazoviy chuqurlik.

Abstract: This article analyzes the role and importance of perspective in painting lessons. It also highlights its role in students' acquisition of solid knowledge and skills in the field of fine arts. The article provides information about different types of perspective and methods of teaching them.

Keywords: Perspective, painting, spatial image, visual art, linear perspective, aerial perspective, spatial depth.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение перспективы на занятиях живописью. Также будет освещена его роль в приобретении студентами прочных знаний и навыков в области изобразительного искусства. В статье представлена информация о различных видах перспективы и методах их преподавания.

Ключевые слова: Перспектива, живопись, пространственный образ, изобразительное искусство, линейная перспектива, воздушная перспектива, пространственная глубина.

Kirish. Tasviriy san'at insonning ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi muhim sohalardan biri bo'lib, u orqali tabiat va atrof-muhit aks ettiriladi. Ushbu jarayonda tasvirning haqiqatga yaqin chiqishi uchun perspektivadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Rangtasvir darslarida perspektivani o'rgatish orqali o'quvchilar ob'ektlarni to'g'ri tasvirlash, fazoviy tasavvurini kengaytirish va realistik tasvirlar yaratish ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Ushbu maqolada perspektivaning turlari va uning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida so'z yuritiladi.

Perspektivaning mohiyati va uning turlari:

Perspektiva – bu fazoviy obyektlarni **chiziqli perspektiva** – uzoqlashgan obyektlarning kichiklashib borishini ko'rish usuli.

Havo perspektivasi – masofadagi obyektlarning rang va aniq tasviri pasayib borishini ifodalovchi usul.

Tonal perspektiva – yorug'lik va soya orqali tasvirning chuqurligini yaratish usuli. [1.37]

Rangtasvir darslarida perspektivani o'rgatish metodikasi: Rangtasvir darslarida perspektivani o'rgatishda quyidagi usullardan foydalanish samarali hisoblanadi.

-Amaliy mashg'ulotlar orqali real obyektlarni tasvirlash;

-Perspektivaga oid nazariy bilimlarni visual materiallar yordamida tushuntirish;

Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish orqali interaktiv o'qitish usullari;

-O'quvchilarning mustaqil ijodiy ishlari orqali nazariy bilimlarni mustahkamlash.

. [2.45.3.74]

Perspektivaning ta'lim jarayonidagi ahamiyati:

Perspektiva tasviriy san'atnichuqur anglashga, makon va hajmni to'g'ri aks ettirishga yordam beradi.

Rangtasvir darslarida perspektivani o'rni;

O'quvchilarning fazoviy tafakkurini rivojlantiradi;

Kompozitsiyani to'g'ri joylashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi;

Realistik tasvir yaratish mahoratini oshiradi;

Texnik va ijodiy yondashuvni kuchaytiradi.[4.53]

Xulosa. Perspektiva tasviriy san'atning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, o'quvchilarning realistlik va chuqurlikka ega bo'lgan tasvirlar yaratishida muhim hisoblanadi. Rangtasvir darslarida perspektivaning o'rni beqiyosdir. U nafaqat tasviriy san'at bo'yicha bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Perspektivani o'rgatish zamonaviy metodlardan foydalangan holda amalga oshirilsa, o'quvchilar yanada sifatli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lalilar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Yunusaliyev M.T. "Rangtasvir fanidan akvarel metodikasi" Farg'ona: "Classic" nashriyoti 2022.
2. Qodirov, N. "Perspektiva va uning amaliy qo'llanilishi". Toshkent: Akademnashr, 2020.
3. Ismatov U. "Rangtasvir" Chirchiq: 2023.
4. Muxamedov A. "Tasviriy san'at asoslari". Toshkent: O'zbekiston Milliy nashriyoti, 2019.
5. G'aniyev R. "Rangtasvir nazariyasi va amaliyoti". Toshkent: San'at nashriyoti, 2021.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O'QUVCHILARGA MANTIQUIY FIKRLASHNI VA FIKRLARNI MANTIQUIY IFODALASHNI O'RGATISH

Quvanov Zahriddin

Shahrisabz davlat pedagogika insituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Kalit so'zlar: Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, mantiqiy fikrlash, fikrlarni mantiqiy, ifodalash, interaktiv, ta'lim, multimedia, vositalari, o'qitish, metodikasi, o'quvchi faolligi, onlayn ta'lim platformalari, ta'limda innovatsiyalar

Ключевые слова: Современные педагогические технологии, логическое мышление, логическое выражение мыслей, интерактивное обучение, мультимедийные средства, методика преподавания, активность учащихся, онлайн образовательные платформы, инновации в образовании.

Keywords: Modern pedagogical technologies, logical thinking, logical expression of thoughts, interactive learning, multimedia tools, teaching methodology, student activity, online learning platforms, innovations in education.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida o'quvchilarga mantiqiy fikrlash va fikrlarni mantiqiy ifodalashni o'rgatishning samarali usullari muhokama qilinadi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, nafaqat bilimni qabul qilish, balki uni tahlil qilish, umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish uchun muhim bo'lgan qobiliyatni shakllantiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan interaktiv ta'lim,

multimedia vositalari, onlayn platformalar va o'yinlar, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita sifatida foydalaniladi. Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalar yordamida o'quvchilarda mantiqiy fikrlash va mantiqiy ifodalanishni rivojlantirishning metodik jihatlari va amaliy yondashuvlari tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются эффективные методы обучения учащихся логическому мышлению и логическому выражению мыслей с помощью современных педагогических технологий. Развитие логического мышления формирует не только способность воспринимать знания, но и важные умения для их анализа, обобщения и логического вывода. Современные педагогические технологии, такие как интерактивное обучение, мультимедийные средства, онлайн-платформы и игры, используются как эффективные инструменты для развития логического мышления. В статье анализируются методические аспекты и практические подходы к развитию логического мышления и логического выражения мыслей у учащихся с использованием педагогических технологий.

Annotation: This article discusses effective methods for teaching students logical thinking and logical expression of thoughts using modern pedagogical technologies. The development of logical thinking not only helps in acquiring knowledge but also forms the essential skills for analyzing, generalizing, and making logical conclusions. Modern pedagogical technologies, such as interactive learning, multimedia tools, online platforms, and games, are utilized as effective tools for developing logical thinking. This article analyzes the methodological aspects and practical approaches to developing logical thinking and logical expression in students through pedagogical technologies.

Kirish: Pedagogikaning asosiy maqsadi o'quvchilarga bilimlarni uzatishdan tashqari, ularni tanqidiy va mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir. Zamonaviy ta'lim tizimi, pedagogik texnologiyalarni keng qo'llashni taqozo etmoqda. Mantiqiy fikrlash nafaqat bilim olish jarayonini, balki shu bilimlarni tahlil qilish va konstruktiv tarzda ifodalashni o'z ichiga oladi. O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish, ularning fikrlarini mantiqiy asosda qurishga yordam beradi, bu esa kelajakdagi muvaffaqiyatli qarorlar qabul qilish va mas'uliyatli fuqarolikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ta'limda o'rni

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'limda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi va o'quvchilarga interaktiv va didaktik usullardan foydalanib, bilimni chuqurroq egallash imkonini beradi. Bu texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, bu esa mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy fanda umumlashtirishning ikki darajasi farqlanadi: empirik va nazariy. Empirik darajada jonli kuzatiladigan (hissiy bilish) ustunlik qiladi; bu erda ratsional moment va uning shakllari (mulohazalar, tushunchalar va boshq.) mavjud, ammo bo'ysungan mazmunga ega, shuning uchun o'rganilayotgan ob'ekt asosan jonli kuzatiladigan va ichki munosabatlarni ifodalaydigan tashqi aloqalar va ko'rinishlardan aks etadi. Empirik umumlashtirishning xos xususiyatlari bo'lib dalillarni to'plash, kuzatilgan va tajriba ma'lumotlarni tavsiflash, ularni tizimlashtirish, tasniflash va dalillarni qayd etishning boshqa faoliyati hisoblanadi.

Nazariy daraja ratsional momentning – tushunchalar, nazariyalar, qonunlar hamda tafakkur va fikrlash operatsiyalari boshqa shakllarining ustunligi bilan tavsiflanadi. Jonli kuzatish, hissiy bilish bu erda bartaraf etilmaydi, balki bilish jarayonining bo‘ysungan (lekin juda muhim) jihatiga aylanadi. Nazariy umumlashtirish hodisa va jarayonlarni ularning empirik bilish ma’lumotlarini oqilona qayta ishlash orqali idrok etiladigan universal ichki aloqalari va qonuniyatlari tomonidan aks ettiradi va bu qayta ishlash “yuqori tartib” mavhumliklari (tushunchalar, xulosalar, qonunlar, toifalar, tamoyillar, mulohazalar, ma’lumotlar va boshq.) tizimlari yordamida amalga oshiriladi. Empirik ma’lumotlar asosida o‘rganilayotgan ob’ektlarni fikran birlashtirish, ularning mohiyatini, “ichki harakati”, mavjudlik qonuniyatlarini tushunish sodir bo‘ladi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslangan xulosalarda ko‘rsatilganidek, empirik umumlashtirish predmetlarni yoki harakat shartlarini taqqoslash orqali amalga oshiriladi va ularning bir xil o‘xshash momentlarini ajratib ko‘rsatishdan iborat. Ushbu umumiy xususiyatlarni mavhumlashtirish va keyinchalik og‘zaki belgilash empirik tushunchani shakllantirish jarayoni bo‘lib, keyinchalik har qanday yangi taqdim etilgan predmetning mos sinfga tegishlilikini aniqlash imkonini beradi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi

O‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun pedagoglar turli metodikalarni qo‘llashlari zarur. Ushbu metodikalar o‘quvchilarni mantiqiy tarzda fikrlashga o‘rgatish va ularga aniq va tushunarli ravishda fikrlarni ifodalashni o‘rgatadi.

O‘qituvchining rahbarlik roli

O‘qituvchi o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga yo‘naltirishda rahbarlik rolini bajaradi. U o‘quvchilarga muammolarni hal qilishni, fikrlarni tahlil qilishni va konstruktiv tarzda ifodalashni o‘rgatadi. O‘qituvchining maqsadi o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undash va ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdir.

Xulosa. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarga mantiqiy fikrlash va fikrlarni mantiqiy ifodalashni o‘rgatishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ta’lim jarayonini interaktivlashtiradi va o‘quvchilarga mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda yordam beradi. Pedagoglar zamonaviy texnologiyalarni to‘g‘ri va samarali qo‘llash orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini yanada rivojlantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1970). *Science of Education and the Psychology of the Child*. Viking Press.
3. Ausubel, D. P. (2000). *The Acquisition and Retention of Knowledge: A Cognitive View*. Springer.
4. Jonassen, D. H. (2000). *Computers as Mindtools for Schools: Engaging Critical Thinking*. Prentice Hall.
5. Mayer, R. E. (2005). *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. Cambridge University Press.

6. Anderson, C. A., & Dill, K. E. (2000). *Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life*. Journal of Personality and Social Psychology.
7. McKenna, M., & Robinson, R. D. (2002). *Teaching and Learning in a Changing World*. Pearson.
8. Kozma, R. B. (1991). *Learning with media*. Review of Educational Research.

TALABALARNI KONSTRUKTIV FAOLIYATGA TAYYORLASHDA TA'LIM PARADIGMALARINING MOHIYATI

Muxammadiyeva Nilufar Sheraliyevna

Qarshi DU, "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqola pedagogik jarayonni tizimli tarkiblashtirish orqali talabalarni konstruktiv faoliyatga tayyorlashning ahamiyatini yoritadi. Zamonaviy ta'lim tizimida nazariy bilimlardan tashqari, talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Kafedra doktoranti Muxammadiyeva Nilufar Sheraliyevna ta'lim paradigmaları orqali talabalarni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va jamiyatda muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan uslublar haqida fikr yuritadi.

Kalit so'zlar: Konstruktiv faoliyat, Ta'lim paradigmaları, Pedagogik jarayon, Tizimli tarkiblashtirish, Mustaqil fikrlash, Ijodiy yondashuv, Amaliy ko'nikmalar,

Аннотация: Данная статья освещает важность подготовки студентов к конструктивной деятельности через системное структурирование педагогического процесса. В современной образовательной системе важно не только теоретическое знание, но и развитие практических навыков студентов. Докторант кафедры Мухаммедиева Нилуфар Шералиевна рассуждает о методах, направленных на развитие у студентов независимого мышления, креативного подхода и способности решать проблемы в обществе через образовательные парадигмы.

Ключевые слова: Конструктивная деятельность, Парадигмы образования, Педагогический процесс, Системный подход Самостоятельное мышление, Творческий подход Практические навыки

Annotation This article highlights the importance of preparing students for constructive activity through the systematic structuring of the pedagogical process. In the modern education system, it is essential not only to have theoretical knowledge but also to develop students' practical skills.

Keywords: Constructive activity, Educational paradigms, Pedagogical process, Systematic structuring, Independent thinking, Creative approach, Practical skills

Zamonaviy ta'lim tizimi talabalarni faqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash emas, balki ularni konstruktiv faoliyatga tayyorlashga ham yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Pedagogik jarayonni tizimli tarkiblashtirish bu maqsadga erishishda muhim omil hisoblanadi. Pedagogik jarayonni tizimli tarkiblashtirish. Pedagogik jarayon – bu o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi dinamik va uzviy bog'langan faoliyatdir. Uni samarali tashkil etish uchun tizimli yondashuv quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

Maqsadni aniq belgilash – ta’lim jarayonida talabalarning konstruktiv faoliyatini shakllantirish asosiy maqsadlardan biri bo’lishi kerak.

O’quv reja va dasturlarni muvofiqlashtirish – nazariy va amaliy mashg’ulotlar o’rtasidagi bog’liqlikni ta’minlash lozim.

Interaktiv metodlardan foydalanish – talabalarni mustaqil fikrlashga va muammolarni hal qilishga yo’naltirish.

Baholash va monitoring – talabalarning konstruktiv faoliyatini baholash mexanizmini shakllantirish muhim.

Talabalarni konstruktiv faoliyatga tayyorlash usullari, talabalarni konstruktiv faoliyatga tayyorlash uchun qo’yidagi uslublar samarali hisoblanadi:

1. Loyiha usuli – talabalarni ijodiy va mantiqiy fikrlashga o’rgatish.

2. Tajriba va laboratoriya ishlari – nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan mustahkamlash.

3. Masala va keys tahlil qilish – real muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.

4. Jamoaviy ish va muhokamalar – talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat.

Barcha tadqiqotchilarning pozitsiyasini inobatga olgan holda, hozirgi ijtimoiy-madaniy va pedagogik vaziyat oliy ta’limni shaxsga yo’naltirilgan paradigmasiga yanada faolroq qayta yo’naltirishni talab qiladi. Bu ta’lim muassasalarida o’quv jarayonini tashkil etish holatlari bilan bog’liq. Pedagoglar talabaga yo’naltirilgan paradigma zarurligini tushunadilar, ammo mavjud pedagogik stereotiplar tufayli uni amalga oshirmaydilar. Shu bois talabalarga ta’lim berish amaliyotiga tayyorgarlik jarayonida shaxsga yo’naltirilgan munosabatlar modelini his etish, uslubiy vositalarga ega bo’lish, insonparvarlik pozitsiyasini tushunish, qabul qilish va amalga oshirish imkoniyatini berish talab etiladi. Bunga pedagog kadrlarni, shu jumladan boshlang’ich ta’lim o’qituvchilarini tayyorlashning maxsus ishlab chiqilgan texnologiyasi sharti va mazmuni orqali erishish mumkin. Bir qator tadqiqotchilarning ma’lum bir konseptual yondashuv o’quv jarayonini loyihalash va amalga oshirishni tartibga soluvchi rol o’ynaydi degan fikriga qo’shilish mumkin. Yondashuvlar yig’indisi oliy ta’limning asosi bo’lib, pedagogik kategoriyalar sifatida mazmun va texnologiyani qurish xususiyatlarini aks ettiradi.

Konseptual yondashuvlar har xil turdagi pedagogik muammolarni hal qilishga yordam beradi. Konseptuallik tamoyillarini asosini, pedagogika ixtisosliklari talabalari uchun to’liqlilik tamoyili; talabalarni pedagogik tafakkurini rivojlantirishga yo’naltirish tamoyili; ilmiy nashrlarda va meyoriy hujjatlarda o’z aksini topgan oliy ta’limning zamonaviy talablariga muvofiqligi tamoyili; talabalarning metodik madaniyatini shakllantirishga asoslangan bilim olishning faol-konstruktiv usuli tamoyillari kabilar tashkil etadi. Konseptual yondashuvlar qatoriga shaxsga yo’naltirilgan, kompetensiyaga asoslangan, integrativ, tizimli faoliyat kabilarni kiritamiz. Tadqiqotimiz muammosini hisobga olgan holda har biriga qisqacha tavsif beramiz.

“Yondashuv” murakkab pedagogik vosita sifatida uchta komponentni o’z ichiga olganligini inobatga olib, fikr yuritamiz:

- o'quv amaliyotini o'rganish va isloh qilish jarayonida qo'llaniladigan asosiy tushunchalar;

- boshlang'ich nuqta sifatidagi tamoyillar, pedagog va talabalarning turli faoliyatlarini amalga oshirishning asosiy qoidalari;

- ta'lim jarayonini tashkil etish usullari, vositalari va shakllari.

Tahlilni shaxsga yo'naltirilgan yondashuvdan boshlaymiz. Uning mohiyatini ko'rib chiqishda mamlakatimizda ham, xorijda ham ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ilmiy-metodik adabiyotlarda "gumanistik yondashuv", "shaxsiy-faoliyatli yondashuv", "shaxsga yo'naltirilgan yondashuv" kabi atamalar aniqlangan.

Tadqiqotimizda oxirgi atamadan foydalanamiz. Ta'limning "shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi"ning zamonaviy konsepsiyasi o'tgan asrda faoliyatning gumanistik yo'nalishi uchun asosiy ma'lumot nuqtai nazaridan taqdim etilgan. Insonparvarlikni shaxsga yo'naltirilgan ta'limning yetakchi pedagogik tamoyili deb xisoblashadi. Aynan insonparvarlik pedagogga shaxsning madaniy jihatdan mos keladigan o'zini o'zi rivojlantirish maqsadlari, vositalari, shartlari bilan bog'liq ish usullarini aniqlashtirishga imkon beradi. Belgilangan tamoyilni amalga oshirish uchun pedagog keng dunyoqarashga ega bo'lishi kerak. Erkinlik gumanistik dunyoqarashning yetakchi antropologik holati sifatida qaralib, uni uch darajaga ajratishadi:

1) makrodaraja davlatning fuqarolarga nisbatan muayyan siyosatini nazarda tutadi;

2) mezodaraja ijtimoiy institutlar, ta'lim muassasalari tomonidan yaratilgan gumanitar yo'naltirilgan dasturlarda namoyon bo'ladi;

3) mikrodaraja inson qadr-qimmatini saqlashga, shaxsiy salohiyatni ro'yobga chiqarishga imkon beradigan insonlar o'rtasidagi bevosita aloqalar bilan tavsiflanadi.

Maqolada maqsadni aniqlash, o'quv reja va dasturlarni muvofiqlashtirish, interaktiv metodlardan foydalanish va baholash tizimini ishlab chiqish kabi muhim jihatlar ta'kidlangan. Shuningdek, loyiha usuli, tajriba va laboratoriya ishlari, masala va case-tahlil qilish, jamoaviy ish va muhokamalar kabi usullar orqali talabalar o'z ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkinligi keltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, tizimli ta'lim jarayoni talabalarni konstruktiv faoliyatga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Maqola pedagogik jarayonning samarali tashkil etilishi natijasida talabalar nazariy va amaliy bilimlarni uyg'unlashtirish hamda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik jarayonni tizimli tarkiblashtirish talabalarni konstruktiv faoliyatga tayyorlashda asosiy o'rin tutadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini uyg'unlashtirishga, ularning mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J. Hasanboyeva, X. A. To'raqulov, I. Sh. Alqarov, N. O'. Usmanov «Pedagogika» darslik «Noshir»T.: 2020-yil 399 bet

2. I. Azimova, K. Mavlonova, S. Qurbonov, Sh. Tursun, Z. Ro'zmetova "Ona-tili va o'qish savodxonligi" Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik "Respublika ta'lim markazi" T.:2022-yil 1-nashr 142 bet

3. R. Mavlonova, N. Raxmonqulova, K. Matnazarova, M. Shirinova, S.Hafizov «Umumiy pedagogika» darslik «Fan va texnologiya» T.: 2018-yil 530 bet

4. Ismailova Z, Maxsudov P, Ergashev O «Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi» darslik T.: 2020-yil 262 bet

5. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasi". Darslik II kitob. Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. -2021 yil

6. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya va seminar mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi" Uslubiy qo'llanma QarDU kichik bosma xonasi. 2019 yil.

O'QUV LUG'ATLARIDA SO'ZLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI MEZONLAR

Ergasheva Gulnoz Xaydarovna

Qarshi xalqaro universiteti o'qituvchisi

Anotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilining yangi avlod nutqiy etiketlar o'quv lug'atlari so'zligini shakllantirishda bir necha mezonlar va ta'lim oluvchiga mansub bo'lgan ta'lim bosqichi darsliklari, xususan, ona tili, adabiyot, tarix, odobnoma, nutq o'stirishga qaratilgan darsliklar, shuningdek, qo'shimcha o'qish uchun tavsiya etilgan ijodi o'rganilayotgan yozuvchi va shoirlarning asarlarida ishlatilgan etiketni ifodalovchi so'zlar va iboralar birinchilardan bo'lib lug'at so'zligi tarkibidan joy olisi hamda lug'at so'zligini shakllantirishda faqat darslikka tayanish bilan cheklanib qolmaslik, unga ma'nodosh bo'lgan birliklardan tuzilgan paradigmatlarni aniqlash haqida so'z ketadi.

Kalit so'zlar: Nutqiy etiketlar, lug'at, korpus, iboralar, leksema, ma'no, dialektizm, paradigma, taraqqiyot, shakllantirish, grammatik.

Til har bir millat madaniyatining o'zagidir. Tilning saqlanishi, boyib borishi, taraqqiy etishi xalq taraqqiyoti va kelajagini belgilaydi. Til xalqni birlashtiradi, tarbiyalaydi, urf-odat, an'analarni saqlaydi. Lug'atlar esa ushbu xazinani o'zida to'plab, foydalanuvchiga butunicha taqdim etadi. So'nggi yillarda "Mening birinchi lug'atim" seriyasida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nashr etilgan B.Bahriddinova va Z.Rahmatovalarning "Olam mening nigohimda", A.Botirovaning "Meva va sabzavotlar", Xurshida Sattorzodaning "Hayvonot olami", M.Turdiyevaning "Kiyim-kechaklar", Sh.Rahimovaning "Bayramlarimiz", N.Yuldosheva va R.Nabiyevalarning "So'zdan so'zni farqlaymiz", K.Raximovaning "Mening oilam" nomli rangli-bezakli o'quv izohli lug'at-qo'llanmalarida ham til, madaniyat, ma'naviyat mushtarakligi o'z ifodasini topganini kuzatish mumkin[5,6,7].

Nutqiy etiketlar lug'ati uchun so'z tanlash deganda quyidagi uch omilni e'tiborga olishni talab qiladi:

- 1) lug'at maqsadiga mos birliklarni aniqlash;
- 2) so'zlikni shakllantirish;
- 3) lug'at so'zligidan joy olishi mumkin bo'lgan leksik yoki frazeologik birlikni tanlash.

O'zbek tilining yangi avlod nutqiy etiketlar o'quv lug'atlari so'zligini shakllantirishda bir necha mezonlarga asoslaniladi.

1. Avvalo, ta'lim oluvchi mansub bo'lgan ta'lim bosqichi darsliklari, xususan, ona tili, adabiyot, tarix, odobnoma, nutq o'stirishga qaratilgan darsliklar, shuningdek, qo'shimcha o'qish uchun tavsiya etilgan ijodi o'rganilayotgan yozuvchi va shoirlarning asarlarida ishlatilgan etiketni ifodalovchi so'zlar va iboralar birinchilardan bo'lib lug'at so'zligi tarkibidan joy oladi. Biroq lug'at so'zligini shakllantirishda faqat darslikka tayanish bilan cheklanib bo'lmaydi. Aniqrog'i, bu erda so'z birgina leksemani tanlash haqida emas, unga ma'nodosh bo'lgan birliklardan tuzilgan paradigma a'zolarini aniqlash haqida ketadi. Bu jarayon bilan bog'liq eng katta muammo qator tarkibidan qat'iy joy oladigan so'zlarni saralash.

Ma'lumki, tilda nutqiy etiketlar hosil bo'lishining bir necha yo'llari mavjud. Xususan, ichki imkoniyatlar-dialektizmlarning adabiy tilga o'tishi, eskirgan so'zlarning qayta iste'molga kirishi, yangi so'z yasalishi, so'z ma'nolari taraqqiyoti (ko'chma ma'nolar); tashqi imkoniyatlar-so'z o'zlashtirish asosida nutqiy etiket birliklari boyib boraveradi. Akademik lug'atlarda ushbu asoslarga ko'ra paydo bo'lgan barcha etiket birliklari haqida so'z borishi lug'atning mukammalligidan darak bersa, o'quv lug'atlarda ulardan eng zaruri va eng keraklisi tanlab olingani lug'atning qimmatini belgilaydi. Lug'at so'zligida eskirgan so'zlar, dialektizmlar, o'zlashmalar, grammatik shakllardan faqat maqsadga muvofiqlari saralab olinishi lozim.

O'zlashma etiketlarni lug'atga kiritishdagi muammolardan biri ularning sinonimning qatordan joy olish tartibi, o'rinlashishi bilan bog'liq. Sinonim nutqiy etiketlarda dominantani aniqlash biroz qiyin. Sababi "dublet semantik tarkibi to'laligi bilan aynan bir xil bo'lgan birdan ortiq so'z[1]. Tilda esa "ma'nosi va boshqa xususiyatlari jihatidan bir-birini to'la qoplaydigan, bir-biriga mutlaqo teng bo'lgan nutqiy etiketlar yo'q darajada. Lekin buni nazarda tutib, nutqiy etiketlarni "bir xil yoki bir-biriga yaqin tushuncha ifodalovchi so'zlar", deb ta'riflash to'g'ri bo'lmaydi"[2].

Nutqiy etiketlar hosil bo'lishining eng sarmahsul va o'z navbatida, til uchun maqbul bo'lgan yo'li ichki imkoniyatlar-xalq tilidagi dialektizmlarning adabiy tilga o'tishidir. To'g'ri, har qanday shevaga xos bo'lgan fonetik, leksik yoki morfologik birlik adabiy tildagi ma'nodoshi bilan hamma vaqt ham qator hosil qilavermaydi. Unda hududiy chegaralangan-dialektizm degan tushuncha neytrallashishi, daxlsizlanishi kerak. Masalan, *ada, dada; ona, oyi, aya, nana; aka, oka kabi*.

O'zbek shevalarida shunday so'zlar borki, ular adabiy tilda yoki boshqa shevalarda uchramaydi. Masalan, Toshkentda-dovuchcha, Farg'onada-g'o'ra; adabiy tilda- chumoli, Samarqand, Buxoroda- mo'rcha, Xorazmda-qarindja; adabiy tilda-tuxum, qipchoq shevalarida-mayak; Xorazmda-yumirta; Xorazmda: uchak-tom, ay-oy, go'rmak-ko'rmoq; Buxoroda: inak-sigir; Farg'ona vodiysida: shoti-narvon kabi[3]. Bunday so'zlar o'y-ro'zg'or buyumlari (narvon, shoti, zangi; supurgi, jorup; tovoq, lagan, tog'ora; takya, bolish, yostiq, lo'la; gavora, beshik), hayvon, hasharot nomlari (inak, uy, sigir; buzoq, xo'jak, tana; chumoli, mo'rcha, mo'chcha, qarindja; mushuk, mosh, pishak), o'simlik, meva nomlari (o'rik, zardoli; chesnok, sarimsoq; olcha, alvoli) kiyim-bosh nomlari (do'ppi, kallapo'sh,

qalpoq, takya), shuningdek, qishloq xo'jaligi, chorvachilik, dehqonchilik, qarindosh-urug', daraxt, gul, asbob-uskuna nomlari ichida faol qo'llaniladi.

Ma'lumki, istiqloq davri ijodkorlaridan Tog'ay Murod, Shukur Xolmirzayevlar ijodi xalq tiliga yaqinligi, adabiy til va xalq tili o'rtasidagi chegaralarni daxlsizlantirgani, adabiy til taraqqiyotida muhim rol o'ynagani bilan ajralib turadi. Xususan, T.Murod asarlari tili va yozuvchi uslubi muallif unib-o'sgan Surxon vohasida yashaydigan xalq tili va muomala usuli bilan chambarchas bog'liq. Adib asarlarini o'qir ekansiz, Tog'ay Murod go'yo qishloqdoshlariga bo'lgan voqeani hikoya qilib berayotganidek tasavvur uyg'onadi. Sababi, muallifning gap qurilishida ham, leksik vositalardan foydalanishida ham xalq tili qiyofasi to'la aks etadi. Jumladan, 6-sinf adabiyot darsligida muallifning "Yulduzlar mangu yonadi" qissasidan olingan parchada ko'plab adabiy tilda muqobili bo'lgan etiketning aynan Surxondaryo shevalarida ishlatiladigan ko'rinishlari tanlangani kuzatiladi. Asar yozilgan davr – ona tilimiz butun rasmiy idoralar, hujjatlar, aksariyat ta'lim dargohlaridan siqib chiqarilgan, bu tilda gaplashish esa madaniyatsizlik belgisi sifatida qaralgan bir paytda milliy til imkoniyatlaridan o'rinli foydalana olishi T.Murodning xalqparvarlik, millatparvarlik hislatlarining bir ifodasi edi. Masalan, *"Qoni tez xo'jasoatliklar bidillab ketdi: - E, qo'ying-e, polvon bova, chalqayramon tashladi-yu! - Bundan ziyod qanday yiqitib bo'ladi?!"*

Shu bilan birga lug'at so'zligini shakllantirishda og'zaki so'zlashuv nutqi materiallari hamda mediaplatfomalardagi matnlar asosida o'zbek segmentining raqamli avlodi bo'lgan yoshlar auditoriyasi-o'quvchi-yoshlar nutqida ishlatiladigan original so'z va iboralar, slenglar, jargon va argolar va boshqa birliklar ham tanlanishi mumkin. Masalan, yoshlar nutqida ishlatiladigan soxta, agressiv reklama, shov-shuv ma'nolaridagi xayp, piar, pokazuxa, ajiotaj, shumixa; kazzob, yolg'onchi ma'nosidagi loxotron, yaxmalak, moliyaviy piramida, mashennik, uchiga chiqqan kabi sleng va jargonlar ham lug'at turidan kelib chiqib qatorlardan muayyan muddatda joy olishi mumkin.

Umuman olganda, o'quv lug'atlarda dialektal nutqiy etiketlar ni kiritish masalasi jiddiy yondashuvni talab qiladi. Agar adabiy tildagi ma'nodosh so'zning dialektal sinonimi bo'lsa va u maktab darsliklarida (asosan, adabiyot darsligi) berilgan asarlar tarkibida uchrash bilan birga, turdosh lug'atlarda, shuningdek, boshqa badiiy, publitsistik manbalarda ham uchrash darajasida adabiy tilga yaqinlashgan bo'lsa, uni lug'at so'zligi tarkibiga kiritish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'quv lug'atlarining antropotsentrik yo'naltirilganligi madaniy-ma'naviy barkamol, kommunikativ faol, jismonan va aqlan sog'lom avlodni tarbiyalash bilan bog'liq barcha zamonaviy talablarni hisobga olgan holda ularning muqobil lingvodikaktik modellarini ishlab chiqishni shart qilib qo'ymoqda. Bunday lug'atlar ustida ishlash maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich sinf o'quvchilarida:

-ona tilida, qolaversa, xorijiy tillarda muloqot madaniyatini shakllantirish, jamiyatning turli qatlamlariga ijtimoiy moslashish;

-o'z ustida muntazam ishlash jarayonida jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ fikrlashga o'rgatish;

- umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli, vatanga sodiq, insonlarga mehr-oqibatli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish ko'nikmalarini shakllantirish;
- milliy-madaniy me'yorlar, o'zini tutish, kiyinish madaniyatiga va sog'lom turmush tarziga amal qilishga o'rgatish bilan bog'liq ko'nikmalarni shakllantirishga olib keladi.

ADABIYOTLAR

1. Миртожиев М.М. Ўзбек тили лексикологияси ва лексикографияси. Ўқув қўлланма. – Т. ЎзМУ нашриёти, –Б.32
2. Ўзбек тили лексикологияси. Масъул муҳаррирлар: А.Ҳожиев, А.Ахмедов. – Тошкент: Фан, 1981. – Б 235
3. Она тили. 5-синф учун дарслик. Н.Маҳмудов ва бошқ. – Тошкент: “Маънавият”, 2020. – Б.193
4. Miraziz A'zam. Ming bir so'zni bilaman: Bolalar uchun rasmiy izohli lug'at. - Toshkent: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2016. - 200 b.
5. Баҳриддинова Б.М. Олам менинг нигоҳимда. “Тил ва адабиёт таълими” Тошкент, 2018 йил, 6-сон. Б.–31-32
6. Bobojonova Sh. Mening birinchi lug'atim. Komillik sari ilk qadam. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 42 b.
7. Bahriddinova B.M., Rahmatova Z. Mening birinchi lug'atim. Olam mening nigohimda. Rangli-bezakli o'quv lug'at. 5-7 yoshli bolalar uchun. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 56 b.;
8. Tursunova Y. Mening birinchi lug'atim. Rangin olam. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 32 b.;
9. Botirova A. Mening birinchi lug'atim. Meva va sabzavotlar. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 36 b.;
10. Sattorzoda X. Mening birinchi lug'atim. Hayvonot olami. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 52 b.;
11. Turdiyeva M. Mening birinchi lug'atim. Kiyim-kechaklar. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 31 b.;
12. Rahimova Sh. Mening birinchi lug'atim. Bayramlarimiz. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 56 b.;
13. Bobojonova Sh. Mening birinchi lug'atim. Komillik sari ilk qadam. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 42 b.;
14. Yuldosheva N., Nabiyeva R. Mening birinchi lug'atim. So'zdan so'zni farqlaymiz. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 32 b.;
15. K. Raximova. Mening oilam. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rangli-bezakli o'quv izohli lug'at. “Nasaf”, Qarshi, 2019. 43 b

O'QUVCHILARDA TABIIY FANLARNI O'RGANISHGA BO'LGAN QIZIQISHNI SHAKLLANTIRISH

Axmedova Shaxlo Shoxob qizi

(QarDU tayanch doktoranti), shaxloaxmedova498@gmail.com

Annotatsiya. Zamonaviy jamiyatda tabiiy fanlarga oid bilimlar va ko'nikmalarni egallash o'quvchilarga keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu maqolada tabiiy fanlarni o'rgatish jarayonida o'quvchilarning qiziqishini shakllantirish haqida so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar. Posttexnogen, kognitiv qiziqtirish, boshlang'ich sinf, aqliy rivojlanish, motivatsiya, integratsiyalshgan, ilmiy bilish, emperik bilish.

Аннотация. В современном обществе приобретение знаний и навыков, связанных с естественными науками, предоставляет студентам широкий спектр возможностей. В данной статье говорится о формировании интереса учащихся в процессе преподавания естественных наук.

Ключевые слова: Посттехнологический, познавательный интерес, начальная школа, интеллектуальное развитие, мотивация, интегрированное, научное знание, эмпирическое знание.

Annotation. In modern society, acquiring knowledge and skills in natural sciences creates wide opportunities for students. This article discusses the formation of students' interest in the process of teaching natural sciences.

Key words. Post-technogenic, cognitive interest, primary school, mental development, motivation, integrated, scientific knowledge, empirical knowledge.

KIRISH

Jahonda har bir jamiyatning o'ziga xos bo'lgan ta'lim tizimi mavjud. Texnogen jamiyatga an'anaviy ta'lim tizimi xos bo'ladi. Posttexnogen jamiyatlarga esa tamoman yangi ta'lim tizimi - zamonaviy ta'lim paradigmasi kerak bo'ladi. Zamonaviy ta'lim paradigmasining asosiy farqi shundaki, u zaruriy bilimlarni berish shakli sifatida emas, balki shaxsni rivojlantirishga qaratilgan faoliyat shakli sifatida qaraladi. Bunda ta'lim beruvchi – ta'lim oluvchilarning bilim olish faoliyatini tashkil etuvchi shaxsdir. Hozirgi vaqtda ta'lim oluvchilar shaxsiy rivojlanishida tabiiy fanlarga kognitiv qiziqtirish muammosi - ta'lim rivojlanishining samarali metod va vositalarini izlayotgan psixolog va pedagoglarning e'tiborini tobora ko'proq jalb qilmoqda.

ASOSIY QISM

Dunyoda har bir o'quvchida qiziqish va bilimni o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyani rivojlantirish, bilim olishga bo'lgan intilishni tarbiyalash, bilim olish faoliyatiga qiziqishni uyg'otish - zamonaviy ta'lim muassasalarining eng muhim va zaruriy vazifalaridan biridir. Shu o'rinda, har bir jamiyatda tabiiy fanlar ta'limiga alohida e'tibor qaratilishini qayd etish lozim bo'ladi. Chunki, tabiiy fanlar o'quv predmetlarining asosi sifatida bir qator xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar o'quvchilarda turli his-tuyg'ularni namoyon etadi. Tabiiy fanlardan asosiy bilimlarni taqdim etish va shakllantirilishida bunday holatlar hisobga olinishi zarur.

TADQIQOTNING METOD VA METODOLOGIYASI

Mamlakatimizda yosh avlodga bilimga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan amalga oshirila boshlanadi. Mazkur holat, boshlang'ich sinf o'quvchilarida g'amxo'rlik bilan va oqilona qo'llab-quvvatlagan holda o'quvchilarning turli xil ijodiy faoliyat turlariga qiziqishini rivojlantirish orqali amalga oshirilsa samarali kechadi. Bu esa pedagogika fani oldida turgan asosiy muammoni aniqlashga imkon beradi. Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchilarining faoliyati o'quvchilarni fanlarning asoslari, jumladan tabiiy fanlar elementlari bilan chuqur va mustahkam bilimlar bilan ta'minlashga, shuningdek, ularning bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirishga va ularni mustaqil ravishda kengaytirish hamda amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilishi kerak.

TADQIQOTNING NATIJALARI

Integratsiyalashgan tabiiy fanlar kurslari o'quvchilarga fizika, kimyo, biologiya va geografiya fanlarini o'rganishga tayyorlash uchun mo'ljallangan bo'lib, bu kurslar o'rta maktabda o'qitish amaliyotiga mustahkam kiritilgan. O'qitish tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha predmet bilimlarini egallash samaradorligi faqat integratsiyalashgan kurslarda olingan ma'lumotlar hajmiga emas, balki yangi bilimlarni egallash uchun zarur bo'lgan turli xil faoliyat usullariga ega bo'lish darajasiga bog'liqdir. O'quvchilarning aqliy rivojlanishi, tabiiy fanlar faoliyatiga xos fikrlash xususiyatlarini shakllantirish ilmiy bilish usullarini o'zlashtirmasdan mumkin emas. Shuning uchun, o'rta yoshdagi o'quvchilarda ilmiy tadqiqot faoliyatini o'rganishda samarali ishlatilishi mumkin bo'lgan tegishli yoshga mos bo'lgan tadqiqot faoliyatining usullarini shakllantirish juda muhimdir.

MUHOKAMA

Tadqiqot faoliyatini shakllantirish uchun esa quyidagi vazifalar hal etilishi kerak:

- O'quvchilarning ilmiy bilish usullari va texnikalari bilan tanishtirish masalasining ilmiy tadqiqotlar va maktab ta'limi amaliyotidagi holatini o'rganish;

- O'rganilgan tahlil asosida ilmiy bilish usullari va axborot bilan ishlash texnikalarini ajratib ko'rsatish, ular bilan tanishtirish tabiiy fanlar kursida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq ekanligini belgilash;

- Ilmiy bilish usullarining o'zaro aloqasini hisobga olgan holda o'quvchilarga empirik ilmiy bilish darajasi bilan tanishtirish uchun o'quv jarayonining modelini ishlab chiqish;

- Empirik bilish usullarining strukturali tahlil asosida tadqiqot faoliyatining texnikalarini ajratib ko'rsatish, ularni tabiiy fanlar kursida o'rgatish maqsadga muvofiq ekanligini belgilash;

- Tadqiqot faoliyatining alohida texnikalarini o'rgatish ketma-ketligini ishlab chiqish;

- Tanlangan ilmiy bilish usullarini shakllantirish va dasturiy talablarni o'zlashtirishga yordam beradigan topshiriqlar va darslar tizimini asoslash va belgilash.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, yuqoridagi vazifalarni hal etishda tadqiqotning psixologik-pedagogik va metodik adabiyotlarini tahlil qilish, tadqiqotning eksperimental qismining natijalari, dars jarayonini kuzatish, tabiiy fanlar kurslarida

o'qituvchi o'quvchilardan so'rovnoma o'tkazishi; o'quvchilarda eksperimental o'qitishni va nazorat ishlarini o'tkazish nazarda tutiladi.

O'quvchilarda tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqishni shakllantirish zamonaviy o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biridir. Tabiiy fanlarni o'rganish orqali o'quvchilar nafaqat ilmiy bilimlarga ega bo'ladilar, balki o'z fikrlashlarini rivojlantiradilar va dunyoqarashlarini kengaytiradilar. Bu jarayon kelajakda ilm-fan, texnologiya va ijtimoiy rivojlanish uchun muhim asos bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Nuriddinova M. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" Toshkent, "O'qituvchi" 2005.
2. Umarova M. "Bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish" (Metodik qo'llanma). – T., TDPU, 2007. - 95 b.
3. Sharipova D., Xodiyeva D.P., Shirinov M.K. "Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi". Toshkent, "Barkamol fayz media" 2018.
4. Umarova M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof-muhitga ma'suliyatli munosabatni shakllantirish metodikasi". Pedagogika nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – T., 2009

BADIIY TA'LIMDA INNOVATSION JARAYONNING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI

Soliyev Ozodbek Rahmatovich

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ishda badiiy ta'lim sohasida innovatsion jarayonlarning joriy etilishi va ularning ta'lim sifati hamda samaradorligiga ta'siri o'rganiladi. Innovatsion yondashuvlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar va interaktiv metodlarning badiiy ta'lim jarayonidagi o'rni yoritilib, ularning o'quvchilarning estetik didi, ijodiy fikrlash qobiliyati va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Ishda shuningdek, ta'lim sifati monitoringi, innovatsiyalar orqali pedagogik mahoratni oshirish va o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari badiiy ta'limda zamonaviy o'qitish metodlarini kengroq qo'llash orqali sifatni oshirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: badiiy ta'lim, innovatsion jarayonlar, ta'lim sifati, pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari, interaktiv metodlar, ijodiy fikrlash, estetik tarbiya, amaliy ko'nikmalar, ta'lim samaradorligi, pedagogik mahorat, mustaqil ta'lim, zamonaviy yondashuvlar, ta'limda innovatsiya.

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar badiiy ta'lim sohasini ham innovatsion yangilanishga yo'naltirmoqda. Jamiyatning estetik va madaniy ehtiyojlarini qondirish, ijodiy fikrlaydigan, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalana oladigan kadrlarni tayyorlash badiiy ta'lim oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalarni joriy etish, pedagogik metodlarni

takomillashtirish va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Badiiy ta'limda innovatsion yondashuvlarning tatbiq etilishi nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarda estetik did, ijodiy qobiliyat va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim omil bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradi. Mazkur tadqiqotda innovatsion jarayonlarning badiiy ta'limdagi o'rnini, ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri chuqur tahlil qilinadi.

Badiiy ta'limda innovatsion jarayonlarni o'rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. So'nggi yillarda ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar innovatsion texnologiyalarning ta'lim sifati va samaradorligini oshirishdagi o'rnini va ahamiyatini keng yoritib bermoqda. Masalan, A.Xolmatova o'z tadqiqotida badiiy ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo'llanishi orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Muallifning fikricha, raqamli resurslardan foydalanish darslarning interaktivligini oshiradi va estetik bilimlarni chuqurlashtiradi. Shuningdek, M.Karimov innovatsion metodlarning badiiy-estetik tarbiyadagi ahamiyatini tahlil qilib, o'qitish jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish, loyiha usulidan foydalanish kabi yondashuvlar orqali o'quvchilarning faolligini kuchaytirish mumkinligini ta'kidlaydi.

Xalqaro tadqiqotlarda esa, masalan, J.Dewey va H.Gardner asarlarida, ta'lim jarayonining interaktiv va ko'rgazmali shaklda tashkil etilishi o'quvchilarning estetik didi va kreativ tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etiladi. Gardnerning "Ko'p intellekt nazariyasi" badiiy ta'limda individual yondashuvlarning dolzarbligini asoslab beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish va innovatsion rivojlanishni jadallashtirish to'g'risida"gi qaror va farmonlari esa, ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida, jumladan badiiy ta'limda ham zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va innovatsion yondashuvlarni keng qo'llashni nazarda tutadi.

Adabiyotlar tahlilidan ko'rinadiki, zamonaviy badiiy ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va ta'lim sifati ko'rsatkichlarini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi. Ammo bu jarayonni samarali tashkil etishda o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, metodik qo'llanmalar yetarliligi va infratuzilma bilan ta'minlanganlik darajasi ham muhim o'rin tutadi.

Badiiy ta'limda innovatsion jarayonlarni qo'llash metodik jihatdan bir nechta asosiy yo'nalishlarda tahlil qilinadi. Dastlab, ta'lim jarayonini tashkil etishda an'anaviy va innovatsion yondashuvlarning farqlarini aniqlash muhimdir. An'anaviy metodlarda ko'proq o'qituvchining yetakchi roli ustuvor bo'lsa, innovatsion metodikada o'quvchi faol ishtirokchi sifatida maydonga chiqadi va mustaqil izlanishga undaladi.

Badiiy ta'limda innovatsion jarayonlarni joriy etish ta'lim sifatini tubdan oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish,

estetik didini shakllantirish va amaliy ko'nikmalarini mustahkamlash mumkin. Interaktiv metodlar, raqamli ta'lim vositalari, loyiha asosida o'qitish va portfolio kabi zamonaviy yondashuvlar ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Biroq, innovatsion jarayonlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish o'z oldiga qator vazifalarni qo'yadi. Bular qatorida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy o'quv-metodik bazani yaratish va infratuzilmani rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'lim muassasalari zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan taqdirdagina badiiy ta'limda kutilgan natijalarga erishish mumkin.

Yakunda aytish mumkinki, badiiy ta'limda innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish orqali nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki o'quvchilarda ijodiy yondashuvni, mustaqil fikrlashni va zamonaviy mehnat bozoriga mos ko'nikmalarni shakllantirishga erishiladi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim jarayonining samaradorligi va zamonaviy talablarga mosligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov M. Badiiy ta'limda innovatsion metodlarning qo'llanilishi. Toshkent: "Fan" nashriyoti. 2021.
2. Xolmatova A. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining badiiy ta'limdagi o'rni. Pedagogika va innovatsiyalar ilmiy jurnali, №3, 2022, 45-50.
3. Gardner, H. Ko'p intellekt nazariyasi: ta'limda amaliy qo'llanma. Boston: Basic Books. 2011.

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK DASTURIY TA'MINOTNING ROLI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi,

Annotatsiya.

Ushbu maqolada pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalash bosqichlari va tamoyillari tahlil qilingan bo'lib, unda, O.K. Filatov, M.M. Bunyaev va boshqa olimlarning yondashuvlari asosida ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish jarayoni o'rganilgan. Shuningdek, mazkur maqolada axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi roli, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi hamkorlik, pedagogik dasturiy ta'minotning psixologik, texnologik va metodik jihatlari muhokama qilingan. Bundan tashqari, kompyuter texnologiyalaridan foydalanish modellari va ularning ta'lim samaradorligiga bo'lgan asosiy ta'siri yoritilgan.

Tayanch so'zlar: dasturiy ta'minot (DT), pedagogik dasturiy ta'minot (PDT), o'quv-dasturiy ta'minot, dastur, ta'lim, jarayon, model, modellashtirish, obyekt.

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ И ЭТАПЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

Аннотация.

В данной статье проанализированы этапы и принципы проектирования педагогического программного обеспечения, а также изучен процесс разработки

образовательных технологий на основе подходов О.К. Филатова, М.М. Буняева и других ученых. Кроме того, в статье обсуждается роль информационных технологий в образовательном процессе, взаимодействие преподавателей и студентов, а также психологические, технологические и методические аспекты педагогического программного обеспечения. Также рассматриваются модели использования компьютерных технологий и их основное влияние на эффективность обучения.

Ключевые слова: *программного средств, педагогического программного средств (ППС), учебное программное средств, программа, обучение, процесс, модель, моделирование, объект.*

THE ROLE OF EDUCATIONAL SOFTWARE IN THE LEARNING PROCESS AND ITS DEVELOPMENT STAGES

Annotation.

This article analyzes the stages and principles of designing educational software and examines the process of developing educational technologies based on the approaches of O.K. Filatov, M.M. Bunyaev, and other scholars. Additionally, it discusses the role of information technologies in the educational process, the interaction between teachers and students, and the psychological, technological, and methodological aspects of educational software. Furthermore, it highlights models of computer technology usage and their primary impact on learning efficiency.

Base words: *software tools, educational software tools (EST), educational software, program, training, process, model, modeling, object.*

Talabalarni kasbiy tayyorlash jarayonida kompyuter dasturlaridan foydalanish samaradorligi asosan ularning sifati va xilma-xilligiga bog'liq bo'lib, bu dasturlar ba'zan kompyuter pedagogik dasturiy ta'minoti deb ham ataladi. Shu bilan birga, o'quv jarayonida ushbu dasturlarning sifati va xilma-xilligi talabalarni samarali kasbiy tayyorlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

O.K.Filatovning monografiyasiga tayangan holda ta'lim texnologiyalarini loyihalashda pedagogik dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning asosiy yondashuvlarini ko'rib chiqamiz [1, 12].

O'quv dasturiy ta'minotni yaratish murakkab jarayon hisoblanib, bu nafaqat o'qituvchilar, metodistlar, dasturchilar, balki psixologlar, gigiyenachilar, dizaynerlarning ham hamkorlikdagi mehnatini talab qiladi. Pedagogik dasturiy ta'minotni ishlab chiqish tamoyillari va bosqichlari bir qator ishlarda (M.M.Bunyayev, E.I.Mashbits, I.V.Robert, N.V.Sofronova, R.V.Bochkova va G.M.Kiselev va boshqalar) muhokama qilinib, ko'rib chiqilgan. Ular pedagogik dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda bir necha (odatda to'rtta) darajalarni (yoki bosqichlarni) ajratdilar. Shundan kelib chiqib, M.M.Bunyaev o'quv dasturini ishlab chiqishda quyidagi to'rt darajasi asoslab berdi [2, 47]:

1. Birinchi daraja, mumkin bo'lgan pedagogik dasturiy ta'minotning "genezis muammolari" bilan bog'liq bo'lib, pedagogik dasturiy vositalarning oldin mavjud bo'lgan tavsiflarini o'z ichiga oladi.

2. Ikkinchi daraja, “o‘quv jarayon tuzilishini hisobga olib, loyihalashtirilgan mahsulotdan foydalanishga yo‘naltirilgan” bo‘ladi.

3. Uchinchi daraja, bu “psixologik nazariyani tanlashni o‘z ichiga oladi va unga asoslangan holda trening tashkil etilishi taklif qiladi”.

4. To‘rtinchi daraja, bu “pedagogik dasturiy ta‘minot yordamida o‘quv faoliyatining ba‘zi bir “ssenariylarini” yaratishni yaklif qiladi”.

R.V.Bochkova va G.M.Kiselev ham pedagogik dasturiy ta‘minotni ishlab chiqishning to‘rtta darajasini aniqlashadi, biroq ularning mazmuni M.M.Bunyayevaning ishidagidan mutlaq farq qiladi [3, 24]. Kontseptual darajadagi o‘quv modeli o‘qituvchi va talabalarning hamkorlikdagi faoliyatiga asoslangan bo‘ladi. Dizaynning texnologik darajasi ta‘lim texnologiyalari doirasida o‘quv faoliyatini boshqarish usullarini tavsiflash bilan bog‘liq. Operatsion darajadagi dasturga kiritilgan barcha modellar tavsiflanadi: ta‘lim faoliyati, talaba, trening. Amalga oshirish darajasi ikki bosqichni o‘z ichiga oladi: pedagogik dasturiy ta‘minotning ishlashi uchun “ssenariy” ishlab chiqiladigan **pedagogik** va “ssenariy” kompyuterda dastur sifatida amalga oshiriladigan **dasturiy**. O.K.Filatov pedagogik dasturiy ta‘minotni loyihalashning belgilangan bosqichlarini mazmun jihatdan batafsil tahlil qiladi va har bir bosqichni loyihalash va amalga oshirish yuzasidan tegishli faoliyatni ko‘rib chiqadi. Uning pozitsiyasiga asosan, kontseptual bosqichda o‘qitish modeli, ya‘ni, loyihalashtirilgan pedagogik dasturiy ta‘minotdan foydalanishda o‘qituvchi va talabalar orasidagi “o‘qitish va ta‘lim faoliyati orasidagi o‘zaro ta‘siri” modeli sifatida asoslab olinadi.

G.A.Aleksandrovdan so‘ng, biz “o‘quv faoliyati” tushunchasini “o‘rganish” tushunchasiga tenglashtirish va o‘quv jarayonini o‘qituvchining o‘quv faoliyati va talabaning o‘rganish faoliyati o‘zaro ta‘siri sifatida tasvirlash mumkin [4, 45].

Ta‘limda axborot texnologiyalari ta‘minotidan foydalanishning uslubiy modellari Ta‘limni axborotlashtirish konsepsiyasida ko‘rib chiqiladi.

Ta‘lim modeli. Bu model yordamida kompyuter va yangi axborot texnologiyalarini ilmiy va texnologik vositalarni o‘rganish mumkin, ya‘ni bu model yangi vosita yoki mehnat qurolini o‘zlashtirish jarayoni bilan bog‘liq bo‘ladi.

Mavjudlik modeli. Ushbu modeldan kompyuter modellari yordamida axborotni o‘rganish muhiti yoki virtual haqiqatni yaratishda foydalaniladi.

Shaxsiy axborotni boshqarish modeli. Ushbu model yordamida talaba ta‘lim faoliyatida kompyuter va kompyuter resurslaridan foydalanib, o‘quv ma‘lumotlarini to‘plash va tizimlashtirish uchun amalga oshiriladi.

Texnologik jarayonlarni boshqarish modeli. Ushbu model tabiiy fanlarni yoki maxsus fanlar va texnologik jarayonlarni o‘rganishda kompyuter orqali o‘quv eksperimentini boshqarishni o‘z ichiga oladi.

Ijodkorlik modeli. Bu model talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda kompyuterning imkoniyatlaridan foydalanish bilan bog‘liq bo‘ladi.

Aloqa modeli. Mazkur model yordamida kompyuterning telekommunikatsion imkoniyatlarini amalga oshirish, turli ko‘rinishdagi kompyuter tarmoqlari xizmatlaridan foydalanish (elektron pochta, telekonferensiya va boshqalar) mumkin.

Ma'lumotlarni ko'rish va topish modeli. Ushbu model kompyuter xotirasida saqlangan ma'lumotlarni ko'rish va kerakli ma'lumotlarni izlash imkoniyatiga ega hamda undan referatlar, hisobotlar va boshqa turdagi kerakli hujjatlarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni maqsadli ravishda izlab topishda foydalanish mumkin.

Bilvosita o'zaro ta'sir modeli. Bu model ta'lim loyihasini bajarish jarayonida barcha talabalar kompyuter bilan bevosita aloqada emasligini, balki kompyuter orqali olingan ma'lumotlar ularning ta'lim faoliyatini belgilab beradi.

O'qitishda kompyuterdan foydalanishning yuqorida ko'rib o'tilgan modellari, asosan, ta'lim olish jarayonida yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish amaliyotini umumlashtiradi.

Yangi axborot texnologiyalaridan foydalanib, o'quv modelini yaratishga oid yondashuvning yana boshqa bir asosi bu vositalarning, avvalo, kompyuterning o'quv jarayonidagi o'rnini tahlil qilishdan iborat bo'lishi mumkin. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, yangi axborot texnologiyalari vositalarining o'qitishdagi o'rnini tahlil qilish mazkur vositalardan ta'lim jarayonining turli xil bosqichlarida foydalanish bilan bog'liq ekan [5, 90]. Jumladan:

- tushuntirish bosqichida, o'quv materiallari talabalarga taqdim etilganda;
- o'quv materialini o'zlashtirish bosqichida, pedagogik dasturiy ta'minot orqali interaktiv o'zaro ta'sir qilish jarayonida;
- olingan bilimlarni takrorlash va mustahkamlash bosqichida, kompyuter simulyatorlaridan foydalanishda olingan bilim va ko'nikmalarda;
- o'quv materiallarini o'zlashtirishni nazorat qilish va o'z-o'zini nazorat qilish bosqichida, boshqaruvning pedagogik dasturiy vositalaridan foydalangan holda o'quv natijalarini baholashda.

Kompyuterning o'quv jarayonidagi o'rnini aniqlashda asosiy kamchiliklardan biri shuki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelidan kelib chiqib, pedagog va talabaning asosiy faoliyati axborot texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda bir-birlaridan ajratilgan holda tahlil qilinadi. Aslida esa, mazkur modelning mohiyati aynan pedagog va talabaning o'zaro hamkorligidagi faoliyatiga asoslanib, asosiy rol aynan talabaga tegishli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. О.К.Филатов. “Проектирование образовательных технологий: теоретические и практические аспекты”. Журнал педагогических инноваций, 2018, №5, с. 10-18.
2. М.М.Буняев. “Педагогик dasturiy ta'minotni ishlab chiqish bosqichlari”. Ta'lim texnologiyalari jurnali, 2023, № 2, 45-52-b.
3. Р.В.Бочкова, Г.М. Киселев. “Технологические этапы проектирования педагогического программного обеспечения”. Информационные технологии и образование, 2019, №2, с. 22-30.
4. Г.А.Александров. “Учебная деятельность и обучение: понятия и их взаимосвязь”. Теория и методика образования, 2017, №4, стр. 40-48.
5. И.В.Роберт Новые информационные технологии в обучении: Дидактические проблемы. – Москва: Педагогика-Пресс, 2001. – С. 85-97.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA 4K KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USUL VA TEXNIKALARI

Qosimova Gavhar Islomovna

Turon universitetining dotsenti. P.f.f.d (PhD)

Alimova Marjona Erkin qizi

Turon universitetining magistranti

Annotatsiya. Maqolada 21-asrda bolalarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot qobiliyatlari va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi ma'lumot berilgan. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining fikri o'quvchilarning ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinfdagi fanlari ushbu ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga hissa qo'shadigan strategiya va vazifalar misollari bilan o'qitiladi.

Kalit so'zlar: kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik, jamoa bo'lib ishlash, kompetensiya

Аннотация. В статье дается информация о необходимости развития критического мышления, творчества, коммуникативных навыков и навыков командной работы у детей в 21 веке. Мнение учителя начальных классов играет ключевую роль в формировании умений и навыков учащихся. Предметы начальной школы преподаются с примерами стратегий и задач, которые способствуют формированию и развитию этих навыков.

Ключевые слова: креативность, критическое мышление, коммуникативность, командная работа, компетентность

Annotation. The article provides information on the need to develop critical thinking, creativity, communication and teamwork skills in children in the 21st century. The opinion of the primary school teacher plays a key role in shaping the skills of students. Primary school subjects are taught with examples of strategies and tasks that contribute to the formation and development of these skills.

Keywords: creativity, critical thinking, communication, teamwork, competence

Zamonaviy talablarga javob beradigan raqobatbardosh yosh avlodni tarbiyalashda, talabalar uchun zarur bilimlarni egallashning samarali usullari va usullari har bir o'qituvchining talablarini topish va qondirish vazifasi. Zamonaviy o'qituvchi-bu shaxs. Talaba uchun, talaba shaxsini shakllantirishda ijodkorlikning ahamiyati to'g'risida yaxshi tushuncha mavjud. Ijodiy fikrlash vaziyatga yangi nuqtai nazardan, foydali va zarur kelajakka ishonch va ortib borayotgan qarorlarni qabul qilish qobiliyatini hosil qiladi.

So'nggi paytlarda maktab ta'limi fan bilimlari va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan an'anaviy yo'nalishdan uzoqlashmoqda, zamonaviy asosiy kompetentsiyalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishga intilmoqda.

Hozirgi kunda asosiy vakolatlar aql, ijodkorlik va ijtimoiy ko'nikmalardir. O'tgan asrda maktab tomonidan ishlab chiqilgan bilim va ko'nikmalar bizning davrimizda muvaffaqiyat qozonish uchun etarli emas. Jamiyatimiz faol o'zgarmoqda. Ta'lim tizimi ham

o'z maqsadlarini qayta ko'rib chiqmoqda va ta'lim dasturlariga tobora keng ko'lamli ko'nikmalarni kiritmoqda. Eng muhimi tanqidiy fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalar, boshqa odamlar bilan hamkorlik qilish qobiliyati va muammolarni hal qilish qobiliyatidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmga bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmazlik lozim. Bizningcha, o'quv vaziyati ta'lim jarayonini tashkil qiluvchi o'zgaruvchan tizim sanalib, u quyidagicha ikki qismdan iborat:

- o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligi;
- o'quvchilarning o'zaro bir-birlari bilan hamkorligi.

O'quvchi o'qitish va tarbiyalash jarayonining o'zidayoq bilim va tarbiya oluvchi shaxsga aylanadi. Sh.A.Amonashvili ta'lim jarayonida o'quvchi bilan hamkorlik munosabatini o'rnatish lozimligini ta'kidlab, shunday deydi: «O'quvchining o'quv-biluv faoliyati nafaqat qiziqarli o'quv material va uni tushuntirishning turli metodlari vositasida, balki pedagogning ta'lim jarayonidagi muomala xarakteriga ko'ra tartibga solinadi. Mehr, ishonch, hamkorlik, hurmat mavjud bo'lgan muhitda o'quvchi o'quv topshiriqlarini oson o'zlashtiradi. Yutuqlari, mustaqil fikri, ijodiy izlanishlari yuqori baholanayotganini ko'rgan o'quvchi yanada murakkab bo'lgan o'quv topshiriqlarini bajarishga intila boshlaydi». O'qitishda muammoli ta'limdan foydalanish ham, kreativ qobiliyatni shakllantirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim metodlaridan evristik yoki tadqiqotchilik metodlari bilan birga o'quvchilarni ijodiy fikr "laboratoriyasi"ga olib kiradigan jarayon ham asosiy ahamiyatga egadir.

Kreativ salohiyatga ega o'quvchilar boshqalarga taqlid qilmasdan, o'zlari tanlagan faoliyatlarining barcha bosqichlariga kreativ va mustaqil yondashadilar. Shuning uchun ham kreativ ta'lim texnologiyalaridan boshlang'ich sinf o'quvchilarning sinfdan tashqari faoliyati davomida qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bunda tarbiyachi yo'naltiruvchi, o'quvchi ijodiy loyihalovchi sifatida ishtirok etadi.

O'qituvchining ham dars jarayoniga kreativ yondashuvi o'quvchilarning darsda berilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlari, qo'llay olishlari uchun muhim omil sanaladi. O'qituvchining kreativligi darsda ikki holatni kafolatlaydi:

- Past o'zlashtiruvchi o'quvchilarni, darsda "bir xillik" dan zerikkan o'quvchilar e'tiborini dars jarayoniga jalb etish va qiziqtirish;

- O'quvchilarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyatni aniqlash va rivojlantirish, rag'batlantirish uchun imkoniyat yaratadi.

O'quvchilarni kreativ fikrlashga o'rgatish uchun tavsiyalar:

- Yangi g'oyalar qabul qiling, bir xillikdan qoching, bu darsni boshlashingizdan tortib, o'tilgan mavzuni mustahkamlashda, yangi mavzuni bayon qilishingizda o'z aksini topsin. O'quvchi uchun yangilik bo'lsin. Bu o'quvchida a'lo kayfiyatni va darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Sinf xonasi o'quvchiga yoqadigan bo'lishi kerak. Sinf xonasining o'quvchiga yoqadigan qilib bezatilishi uning o'zini erkin va qulay his qilishiga yordam beradi.

- Darsni audio va videolardan foydalanib o'tish kerak.

- Darsni hayotga bog'lab o'tish kerak. O'quvchi faqat sinfda o'tirishi kerak emas, vaqti bilan tashqariga olib chiqib dars o'tish ham yaxshi samara beradi. O'quvchi o'zi hayotida ana shu o'rganganlarini qo'llaydi.

- Darslarda sahna ko'rinishlardan foydalanish kerak. O'quvchi keng doirada o'zini tutishni o'rganadi.

- Mavzuni o'rgatishda rasmlardan foydalanish. Masalan, bitta hikoya uchun 5 ta rasm. O'quvchi hikoyaning mazmuniga qarab rasmlarni o'rniga qo'yadi.

- Darslarda topishmoq o'yinlardan foydalaning. O'rganish jarayoni xursandchilik bilan o'tadi. O'quvchini qiyinchiliklarni yengishga tayyorlaydi.

- Ijodkorligini oshirish uchun o'quvchi mavzuga mos ko'rgazmalarni ko'rib tursin, mavzudagi voqea-hodisani tasavvur qila olsun. Bu o'quvchining mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

- O'quvchining diqqatini jalb qilishda ko'rgazmalardan keng foydalanish kerak. Masalan, taqdimot qilib ko'rsatish.

- Darsni ertak sifatida olib borish, qiziqarli hikoyaga bog'lab o'tish, o'quvchining yoqtirgan filmiga bog'lab o'tish ham o'quvchining darsga qiziqishini oshiradi.

- Darsda o'quvchilarni turli xil g'oyalarga undang. O'quvchi fikrini erkin aytsin. Bunda guruhlar bilan ishlash metodidan foydalanish yaxshi natija beradi.

- Toqatli bo'lish kerak. Bu o'quvchiga darrov baho berib qo'yishdan saqlaydi. Yana kechirimlilik, mehribonlik, mas'uliyat va o'quvchini eshita olish-bu o'quvchini fanni sevishi va yaxshi o'zlashtirishiga yordam beruvchi omil hisoblanadi.

4 K – modelini qo'yidagi interfaol metodlari asosida qo'llash mumkin.

Kaftadagi tilaklar metodi

Kerakli resurslar: har bir ishtirokchi uchun 1 tadan A4 oq qog'oz va ruchka.

Maqsad: ijobiy kayfiyatni xosil qilish, o'zaro pozitiv munosabatlarni shakllantirish, psixologik resurslarni vujudga keltirish.

Jarayon: har bir ishtirokchiga bittadan oq A4 formattadagi qog'oz beriladi va unga o'z kaftini (ya'ni varaq ustiga qo'lini qo'yib) shaklini chizish buyuriladi. Bundan so'ng hamma aylana ko'rinishida o'tirib olishladi hamda o'z yonidagi sherigiga varaqni uzatadi. Endi ular yonlaridagi sheriklaridan olgan varaqdagi kaft ichiga o'z tilak va istaklarini, tabriklarini, ihtiyoriy pozitiv hissiyotlarni, komplimentlarni yozishlari so'raladi.

Shu tarzda hamma sheriklariga soat o'nga qarab aylana bo'ylab varaqdagi kaftga yozib sherigiga uzataveradi. Bu jarayon ishtirokchilarga o'zining kafti aksi tushirilgan varaq aylanib yetib kelguncha davom etadi.

O'rin almashish metodi

O'rin almashish metodi. Bu mashg'ulotda ikkita ishtirokchi tanlab olinadi va qolgan ishtirokchilarga diqqat bilan jarayonni kuzatish tayinlanadi. Ikki ishtirokchiga bir nizoli vaziyat beriladi. Ulardan biri aniq aybdor rolini o'ynaydi. Keyin ularni roli almashtiriladi. Shu orqali nizoli paytida sherigini tushuna olish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Bu mashg'ulot orqali ishtirokchilarda nizoliy vaziyatda sherigini o'rniga o'zini qo'yib ko'ra olish, tushuna olish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar maktab darslari orqali nafaqat mavzu mazmunini o'zlashtirishlari, balki mustaqil ravishda bilim olish va yaratish qobiliyatini rivojlantirishi va eng muhimi, o'zlarini boshqarishni va jamoada ishlashni o'rganishi mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, 4K Moduli tizimi yanada yaxlit va moslashuvchan o'quvchilarni yaratish orqali ta'limni o'zgartirish imkoniyatiga ega. Ushbu modelni to'liq tatbiq etishda muammolar saqlanib qolayotgan bo'lsa-da, uning bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarni muvozanatlashiga qaratilganligi o'quvchilarni tobora murakkablashib borayotgan dunyoda rivojlanish uchun zarur bo'lgan vositalar bilan jihozlaydi. Muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilar, siyosatchilar va talabalar o'rtasidagi hamkorlik o'quv muhiti barcha to'rt o'lchovni samarali ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

4. E.G. Novolodskaya “Methods of teaching the subject “The world around us” in elementary school” Teaching aid 2016

5. G.Boymurodova, X.Sattorova, Sh.Muslimova, F.Karimova. 4-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. – T.: “Sharq”, 2017. – 240-b.

6. Begimqulov U. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: ped. fan. dok. diss. – T.: TDPU, 2007. – 305

7. Institutions / VA Slastinin, I.F. Isaev, A.I. Mashchenko, 9. I. I. Shiyonov. - 4th ed. - M., 2002.

8. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.

9. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.

10. “Boshlang‘ich sinflarda o‘qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo‘llanmasi. -T.: 2023.

11. Out of Our Minds: Learning to be Creative Ken Robinson 2011

12. Лернер И. Я. Развивающее обучение с дидактических позиций (недоступная ссылка) // Педагогика. — 1996.- № 2

13. ¹ Усольцев А. П., Шамало Т. Н., Новосёлов С. А. Организация изобретательской деятельности школьников в сетевом взаимодействии 2020

IJTIMOYIY KOMPETENTLIK MASALASINING UMUMIY VA XUSUSIY XARAKTERGA EGALIGI

Rasulova H.S.,

QarshiDU Maktabgacha ta'lim kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu tezisda Talaba yoshlar ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish jarayoni, ijtimoiy kompetentli yondashuv asosida malakali kadrlar tayyorlashning innovatsion yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etishi, kompetentlik asosida bo‘lajak professional ta’lim o‘qituvchilarida ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish muammosini tadqiq etish dolzarb masala ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: kompetentli yondashuv, innovatsiya, ijtimoiy kompetentlik, interfaol shakllar, pedagogic ta’lim.

Annatation: This thesis discusses the importance of the process of developing social competence in students, determining innovative directions for training qualified personnel based on a socially competent approach, and the urgent issue of studying the problem of developing social competence in future teachers of professional education based on competence.

Keywords: competent approach, innovation, social competence, interactive forms, pedagogical education.

Аннотация: В данной диссертации рассматривается важность процесса формирования социальной компетентности у студентов, определение инновационных направлений подготовки квалифицированных кадров на основе социально-компетентного подхода, а также актуальная проблема изучения проблемы формирования социальной компетентности у будущих педагогов профессионального образования на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетентностный подход, инновации, социальная компетентность, интерактивные формы, педагогическое образование.

Yoshlar ijtimoiy jamiyatda mustaqil ravishda ijtimoiy-kasbiy kompetentlik darajasidagi bilimga ega bo‘lishi zarur. Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasining ishlab chiqilishi va keng jamoatchilik

muhokamasiga qo'yilishi, "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" [1] tamoyilining ilgari surilgani, keyingi besh yillikda mamlakatimizda amalga oshiriladigan islohotlarning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari belgilangani muhim ahamiyatga ega. Xususan, fuqarolarning ijtimoiy madaniy huquqlarini ta'minlashning noyob tizimi yaratildi. Talaba yoshlar ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish jarayoni bevosita Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan birga, ma'naviy va ma'rifiy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlarga bog'liq. Jahon ta'lim tizimidagi islohotlar hamda pedagogik jarayonlarga innovatsion yondashuv va texnologiyalarni keng joriy etish mexanizmlari amaliyotga tatbiq etilgan. Bundan tashqari, nodavlat notijorat tashkilotlar talaba-yoshlarni davlat organlari bilan va aksincha, davlatni yoshlar bilan hamkorlik qilishining o'ziga xos "laboratoriyasi" vazifasini bajaradi. Aynan shu laboratoriyalarda talabalar davlat organlari bilan hamkorligining yangi qirralari, innovatsion g'oyalari va mexanizmlari aprobatsiyadan o'tkaziladi. Talaba-yoshlarning tashabbuslari hamisha "innovatsiyalar"ning ajralmas qismi bo'lgan. Ularning tashabbuslarisiz fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat rivojlanmaydi. Demokratik va iqtisodiy rivojlangan davlatlarda nodavlat notijorat tashkilotlarning innovatsion g'oyalari rag'batlantirilgan va shunday darajaga erishilgan.

Ijtimoiy kompetentlik masalasi umumiy va xususiy xarakterga ega bo'lgan bir qator tushunchalar orqali dolzarbdir. Ijtimoiy muxit ta'sirining ortishi bilan ta'lim olishning va yosh mutaxassislarni tayyorlashning ahamiyati ham oshib boradi. Respublikamizda ta'lim siyosati nafaqat milliy manfaatlarni, balki ta'lim tizimiga ta'sir ko'rsatadigan global rivojlanishning umumiy tendentsiyalarini ham hisobga oladi, xususan:

- talabalarning siyosiy va ijtimoiy tanlov imkoniyatlarini kengaytirish, bu yoshlarning ushbu tanlovga tayyorligini oshirish zarurligini taqozo etadi;

- talabalarning o'zaro munosabatlarini amaliyot orqali kengaytirish va shu bilan barcha aholi, xususan, yosh mutaxassislar orasida muloqot va bag'rikenglik omillari alohida ahamiyatga ega;

- Yevropa mamlakatlarida millat boyligining 70-80 foiziga yetadigan inson va ijtimoiy kapitalning ahamiyati ortib bormoqda, bu esa o'z navbatida zamonaviy talabalardan sifatli ta'lim olishni dolzarbligini oshiradi [26, 18].

Zamonaviy tadqiqotchilarning muhim qismi "kompetentlik" tushunchasini qobiliyat, ma'lum bir faoliyatni amalga oshirish imkoniyati bilan bog'laydi. A.A.Verbitskiy kompetentsiya va kompetentlik tushunchalari o'rtasidagi farqlar quyidagilardan iborat deb hisoblaydi: kompetentsiya – xabardorlik, ma'suliyat; boshqaruv, bilim, tajriba, xukmronlik doirasiga ega bo'lgan masalalar, hodisalar [15, 23]. A.A.Verbitskiyning nuqtai nazari bilan o'rtoqlashar ekanmiz, biz kompetentsiyani yosh mutaxassisning biror narsada xabardorligi, kompetentlik esa ma'lum bir sohadagi mutaxassisning bilimidir, deb tushunish kerak deb hisoblaymiz.

Kompetentlik tushunchasi, qoida tariqasida, shaxsga qaratilgan tushuncha sifatida ishlatiladi:

•yosh mutaxassisning kasbiy faoliyatga tayyorligi, ijtimoiy texnologiyalar va kasbiy faoliyat vositalariga aniq egalik qilish, tashkilot tomonidan qo'yilgan vazifalarni hal qilish qobiliyatida ifodalangan ta'lim natijasi;

•atrofdagi odamlarni o'zgartirish, maqsadlarini belgilash va ularga erishishga imkon beradigan bilim, ko'nikma va tajribalarni birlashtirish shakllarining o'ziga xosligi;

•kasbiy faoliyatni amalga oshirishni va ma'lum natijalarga erishishni ta'minlaydigan xususiyatlar (motivlar, e'tiqodlar, munosabat) to'plami;

•mutaxassisning kasbiy faoliyati natijalarining rahbariyat yoki butun jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablarga muvofiqligi.

Kompetentlik tushunchasining barcha taqdim etilgan talqinlari orasida quyidagi tarkibiy qismlarni ajratish mumkin:

•shaxs juda yaxshi biladigan mavzu sohasi;

•shaxs faoliyatining xususiyatlari, ya'ni, berilgan vazifalar va hal qilinadigan muammolarning mohiyatini aniq tushunish; muayyan sharoitlarda va muayyan vaziyatda zarur bo'lgan harakat vositalari va usullarini tanlash qobiliyati, erishilgan natijalar uchun javobgarlik hissi; xatolardan saboq olish va maqsadlarni belgilash jarayoniga tuzatishlar kiritish qobiliyati;

•shaxsning asosiy xarakteristikasi, shaxsning chuqur va barqaror qismi bo'lib, u orqali turli xil hayotiy va kasbiy vaziyatlarda odamning xatti-harakatlarini bashorat qilish mumkin;

•bitiruvchini tayyorlash sifatining yaxlit tavsifi, ta'lim natijalari toifasi;

•ideal va me'yoriy xususiyat, ma'lum bir oldindan belgilangan bilim sohasi, unda bitta kasb bilan birlashtirilgan odamlar xabardor bo'lishi kerak.

Kompetentlikning muhim belgilari quyidagi mezonlarning kombinatsiyasi bilan belgilanadigan darajani o'z ichiga oladi:

•bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasi (bilim va ko'nikmalar sifati);

•bilim va ko'nikmalarning diapazoni va kengligi;

•maxsus vazifalarni bajarish qobiliyati;

•o'z ishini oqilona tashkil etish va rejalashtirish qobiliyati;

•nostandart vaziyatlarda bilimlardan foydalanish qobiliyati texnika, texnologiya, tashkilot va mehnat sharoitlari o'zgarganda tezda moslashishdir [7,16].

Demak, kompetentlik - bu berilgan vakolat doirasida maqsadlarga erishish uchun shaxsning bilimlari, qobiliyatlari va sub'ektiv xususiyatlarining maqsadli o'zaro ta'siri jarayoni bo'lib, u kompetentsiya tomonidan belgilangan maqsadlar bilan birgalikda belgilanadi.

Xulosa qilish mumkinki, kompetentlik va kompetentsiya bir-biri bilan bog'liq holda o'rganiladi va kompetentlik darajasi (malaka) uning vakolat talablariga javob berishiga bog'liq. Kompetentsiya vazifa menejeri, ish beruvchi, rahbar tomonidan belgilanadi va kompetentlik o'quv jarayonida shakllanadi va kasbiy faoliyatda amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibroximov M.A. Professonal ta'lim yo'nalishi talabalarida ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish. Monografiya. – Namangan: "Fan ziyosi" nashriyoti, 2022 yil. – 120 b.
2. Ibroximov M. A. Xorijiy tajribalar tahlili asosida talabalar ijtimoiy-kasbiy kompetentligini rivojlantirishda hamkorlik mexanizmlari. "Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2024-yil 20-fevral. 86-88 b.
3. Maxmudov R.M. Shaxs huquqiy ijtimoiylashuvining nazariyasi va amaliyoti. O'zbekiston Resp. Ichki ishlar vazirligi Akad. – Toshkent: Fan, 2010. – 210 b.
4. Murtozayeva M.M. Ta'lim jarayonini ijtimoiy pedagogik loyihalashtirishda innovatsion usullar. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2017. – 160 b.
5. <https://www.worldbank.org/en/top>. Education for All. Last Updated: Aug 04, 2014.

TA'LIM TIZIMIDA EMOTSIONAL XAVFSIZ MUHITNI SHAKLLANTIRISH YO'NALISHLARI

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

E-mail: salimovashahlo2820@gmail.com

Annotatsiya: maqolada ta'lim tizimida emotsional xavfsiz muhitni shakllantirish bo'yicha mahalliy va xorij olimlarining fikr va mulohazalari, me'yoriy-huquqiy hujjatlar o'rganilgan. Ta'lim tizimida emotsional xavfsiz muhitni shakllantirish yo'nalishlari va xavfsiz ta'lim muhitining asosiy elementlari tadqiq etilgan. Mavzu bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: muhit, ta'lim, yo'nalish, element, ta'lim oluvchi, muassasa, emotsional, jarayon, xavf.

Аннотация: в статье изучены мнения и суждения отечественных и зарубежных ученых, а также нормативно-правовые документы, касающиеся формирования эмоционально безопасной среды в системе образования. Исследованы направления формирования эмоционально безопасной среды в образовании и основные элементы безопасной образовательной среды. Разработаны выводы и предложения по теме.

Ключевые слова: среда, образование, направление, элемент, обучающийся, учреждение, эмоциональный, процесс, безопасность.

Annotation: the article explores the views and opinions of local and foreign scholars, as well as regulatory and legal documents related to the formation of an emotionally safe environment in the education system. The directions for developing an emotionally safe environment and the key elements of a safe educational setting have been examined. Conclusions and recommendations on the topic have been developed.

Keywords: environment, education, direction, element, learner, institution, emotional, process, safety.

Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Bu jarayonda ta'lim oluvchining psixologik holati, ijtimoiy muhitdagi o'rni va emotsional farovonligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarida **emotsional xavfsiz ta'lim muhitini shakllantirish** – ta'lim oluvchilarning samarali ta'lim olishi, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishi va sog'lom psixik rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bunday muhitda ta'lim oluvchi o'z fikrini erkin ifoda eta oladi, xatolardan qo'rqmaydi va o'zini rivojlantirishga intiladi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 4-moddasida ta'lim sohasidagi asosiy printsiplarga: kamsitishlarga yo'l qo'yilmaslik, ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi, ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati [1] kiritilgan bo'lsada, bu printsiplar ta'lim jarayonlaridagi xavfsiz ta'lim muhitini to'laqonli yoritib bera olmaydi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni [2] va "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konventsiyada [3] ham bu boradagi jarayonlar batafsil bayon etilmagan.

Yuqorida keltirilgan holatlarni hisobga olib, ta'lim jarayonlarida xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda o'qituvchi va o'quvchilarning emotsional holatlarini chuqur tahlil qilish, ularning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Ta'lim oluvchilar uchun xavfsiz ta'lim muhiti – bu ularning jismonan, emotsional va ijtimoiy jihatdan o'zlarini himoyalangan his qilgan holda bilim olish, o'rganish va tajriba orttirish erkinligiga ega bo'lgan joydir. Bu muhit ta'lim oluvchilarning ta'lim jarayonlarida bilimlarini oshirishga nisbatan qiziquvchanligi va ijodkorligini rag'batlantiradi, xavflarni minimallashtiradi va ularning rivojlanishiga ko'maklashadigan qo'llab-quvvatlovchi sharoit yaratadi. Xavfsiz muhit nafaqat jismoniy xavfsizlikni, balki ta'lim oluvchilarning emotsional farovonligini, ijtimoiy qamrab olinishini va ularning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan vositalarni ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ta'limda emotsional xavfsiz muhitni shakllantirish ta'lim oluvchilarni qadrlangan va hurmat qilingan deb his qilishlariga yordam beradigan munosabatlarni rivojlantirish, aniq qoidalarni o'rnatish, akademik, ijtimoiy hamda shaxsiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash orqali ularning farovonligi va ta'lim olish tajribasini yaxshilashni anglatadi [4; 226].

Emotsional xavfsiz muhit yaratish uchun ta'lim jarayonlaridagi o'zaro bog'liqlik va qabul qilishni rag'batlantirish, ochiqlikni ta'minlash, aniq chegaralar va kutilmalarni belgilash hamda o'qituvchining doimiy ishtirokini saqlash talab etiladi. Bu elementlar o'quvchilar va mijozlar uchun xavfsiz izlanishni qo'llab-quvvatlaydi hamda shaxsiy va kasbiy onglikni oshirishga yordam beradi [5: 46].

O'tkazilgan tadqiqotlarimizga ko'ra, emotsional xavfsiz ta'lim muhiti ta'lim oluvchilarning akademik va shaxsiy xislatlarining yaxshi rivojlanishi uchun juda muhimdir. O'zlarini xavfsiz his qilgan ta'lim oluvchilar bilim olishda ko'proq savollar berishga, yangi ijodiy xislatlarni kashf etish va tengdoshlari bilan ishonchli muloqot qilishga tayyor bo'ladi. Uyda yoki ta'lim muassasasida bo'lsin, emotsional xavfsiz ta'lim muhitini shakllantirish – bu dunyoga ishonch bilan qaraydigan, qiziquvchan va har tomonlama rivojlangan ta'lim

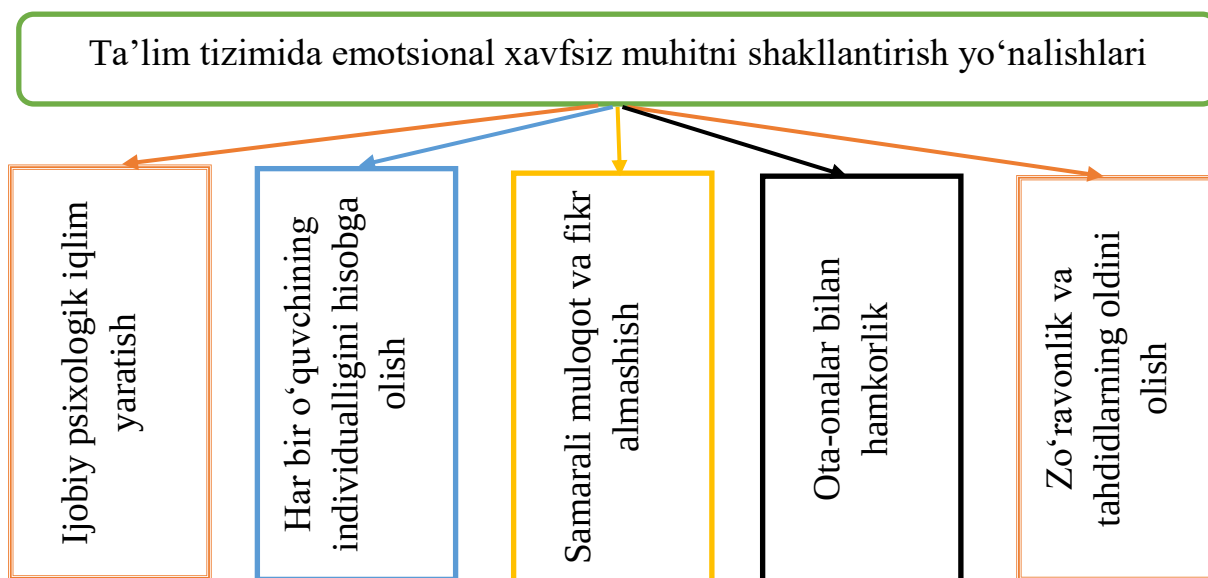
oluvchilarni tarbiyalashning kalitidir. Xavfsiz ta'lim muhiti ta'lim oluvchilarga o'z fikrlarini ochiq aytish, qiyinchiliklarni yengish va xatolardan o'rnak olish uchun ishonch va qulaylik hissini beradi.

Xavfsiz muhit nafaqat jismoniy, balki bolalarga o'zlarini qadrlanayotgan, tushunilayotgan va kuchli his qilishlarini ta'minlaydigan hissiy xavfsizlikni ham beradi. Bu erta bolalik ta'limining asosiy tamoyili bo'lib, bolalarni hayot davomidagi o'rganish va rivojlanishga tayyorlaydi.

O'tkazilgan tadqiqotlarimizdan kelib chiqib biz ta'lim tizimida emotsional xavfsiz muhitni shakllantirish yo'nalishlarini ishlab chiqdik (1-rasm).

O'qituvchi va ta'lim oluvchilar o'rtasida o'zaro hurmat, ishonch va samimiyatga asoslangan munosabatlar emotsional xavfsiz muhitning asosidir. O'qituvchi o'zining ijobiy fe'l-atvori, sabr-toqati va empatiyasi bilan ta'lim oluvchilarga namuna bo'lishi lozim.

Ta'lim oluvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari, shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish orqali ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish mumkin. Differensial yondashuv orqali ta'lim oluvchilarning o'zini namoyon qilishi uchun keng imkoniyat yaratiladi.

1-rasm. Ta'lim tizimida emotsional xavfsiz muhitni shakllantirish yo'nalishlari.

Ochiq va konstruktiv muloqot orqali ta'lim oluvchilar o'z fikrlarini erkin bildirishga, muammolarni muhokama qilishga va yechim topishga o'rganadilar. Bu esa psixologik jihatdan sog'lom ijtimoiy muhitni ta'minlaydi.

Emotsional xavfsizlikni ta'minlashda oilaning o'rni beqiyosdir. Ta'lim muassasasi va ota-onalar o'rtasidagi samarali aloqalar orqali bolalarning ehtiyojlari to'liq qamrab olinadi.

Zo'ravonlik, diskriminatsiya yoki boshqa turdagi tahdidlarni barvaqt aniqlash va ularning oldini olish uchun pedagogik va psixologik mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur. Buning uchun monitoring tizimi, ishonch qutilari, ta'lim muassasasi psixologi faoliyati muhim o'rin tutadi.

Tadqiqotchi H.R.Mahkamovaga ko'ra, oila, maktab va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik texnologiyalari, bolalarning xavfsizligini ta'minlash va ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon, bolalar uchun sog'lom va xavfsiz muhitni yaratish bilan

birga, ularning shaxsiyati va emotsional rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Har bir bolaga xavfsiz va qulay muhitda o'sish imkoniyatini taqdim etish, jamiyatimizning eng muhim vazifalaridan biridir. Buning uchun barcha tomonlar o'rtasida samarali hamkorlik va o'zaro tushunishni mustahkamlash zarur [6, 67].

Xavfsiz ta'lim muhitining asosiy elementlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: jismoniy xavfsizlik, emotsional xavfsizlik, ijtimoiy xavfsizlik, intellektual xavfsizlik.

Xulosa qiladigan bo'lsak, emotsional xavfsiz ta'lim muhiti – bu shunchaki yaxshi muhit emas, balki har bir o'quvchining o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun zarur psixologik asosdir. Shunday muhitni shakllantirishda pedagoglar, psixologlar, otalar va ta'lim oluvchilarning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Natijada, nafaqat ta'lim sifati, balki ta'lim oluvchilarning hayotga bo'lgan ijobiy munosabati ham shakllanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasining 07.01.2008 yildagi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-139-son Qonuni.

3. "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konventsia. 29.07.1994 yil.

4. Shean, M. B., & Mander, D. (2020). *Building Emotional Safety for Students in School Environments: Challenges and Opportunities* (pp. 225–248). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-3959-6_12

5. Quiros, L., Kay, L., & Montijo, A. M. (2013). *Creating Emotional Safety in the Classroom and in the Field*. 18(2), 42–47. <https://www.reflectionsnarrativesofprofessionalhelping.org/index.php/Reflections/article/download/12/70>

6. Maxkamova, Husnida Ro'ziboyevna (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA XAVFSIZ RIVOJLANISH MUHITINI YARATISHNING HAMKORLIK TEXNOLOGIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4 (9), 64-68.

TASVIRIY SAN'AT SOHALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATSION TENDENSIYALARNING O'RNI

Sulaymanova Sevaraxon Bahodirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi, p.f.b.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy tasviriy san'at sohalarining rivojlanish jarayonida integratsion tendensiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Bugungi kunda san'atning turli yo'nalishlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir, ularning bir-birini boyitishi, yangi badiiy shakllar va ifoda vositalarini yaratishda integratsiyaning muhim omil sifatida namoyon bo'layotgani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, integratsiya, integratsion tendensiyalar, san'at sohaları, badiiy ifoda, zamonaviy texnologiyalar, innovatsiya, ijodiy tafakkur, milliy san'at, globalizatsiya, ijodiy yondashuv.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение интеграционных тенденций в развитии современного изобразительного искусства. Сегодня показано, что взаимодействие различных направлений искусства, их взаимообогащение, интеграция проявляются как важный фактор создания новых художественных форм и средств выразительности.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, интеграция, интеграционные тенденции, сферы искусства, художественное выражение, современные технологии, инновации, творческое мышление, национальное искусство, глобализация, творческий подход.

Abstract: This article analyzes the role and significance of integrative trends in the development of modern fine arts. Today, it is shown that integration is an important factor in the interaction between different areas of art, their mutual enrichment, and the creation of new artistic forms and means of expression.

Keywords: Fine arts, integration, integration trends, art fields, artistic expression, modern technologies, innovation, creative thinking, national art, globalization, creative approach.

Bugungi globallashuv va tezkor innovatsiyalar zamonida tasviriy san'at sohalarining rivojlanishi yangi bosqichga ko'tarilmoqda. San'atning o'zaro aloqadorligi, turli badiiy yo'nalishlar, texnologiyalar, madaniyatlar va ilmiy yutuqlarning integratsiyasi san'atni yanada boyitib, yangi ijodiy imkoniyatlarni ochmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari, dizayn, arxitektura va boshqa sohalar bilan uyg'unlashuvi tasviriy san'atning mazmun va shakl jihatidan kengayishiga sabab bo'lmoqda. Integratsion tendensiyalar nafaqat tasviriy san'at asarlarining shakllanishida, balki ularning mazmunida, badiiy ifoda vositalarida ham yangi qirralarni yuzaga keltirmoqda. Bu jarayon san'atkorlarga o'z individual uslublarini yaratish, milliy va zamonaviy san'at an'analarini uyg'unlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, yosh avlodni zamonaviy san'at maktablari orqali innovatsion fikrlashga yo'naltirishda, ijodiy tafakkurni kengaytirishda integratsiyaning o'rni beqiyosdir.

Mazkur mavzuni yoritishda san'atshunoslik, madaniyatshunoslik, zamonaviy texnologiyalarni san'atga tatbiq etish hamda integratsion yondashuvlarni tadqiq qiluvchi manbalar muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, zamonaviy tasviriy san'atning shakllanishida va rivojlanishida fanlararo yondashuv va integratsiya muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Avvalo, klassik san'atshunos olimlar, jumladan, E.Gombrichning "San'at tarixi" asari tasviriy san'at taraqqiyotini bosqichma-bosqich tushunishda muhim metodologik asos vazifasini o'taydi. Unda san'atning tarixiy rivojlanish yo'nalishlari, badiiy maktablar va ularning o'zaro aloqasi keng yoritilgan. Zamonaviy tadqiqotlardan R.Arnheimning "San'at va vizual idrok" asari san'atning idrok etilishi va uning integrativ tafakkur orqali qanday boyishi mumkinligini tushuntiradi. Shuningdek, bu ishda turli sohalarining bir-birini to'ldirishi natijasida yangi badiiy shakllar va ifoda vositalari paydo bo'lishi ilmiy asosda ko'rsatib berilgan. Milliy kontekstda esa, O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan tasviriy san'atning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari, milliy qadriyatlar va

globallashuv sharoitida integratsion yondashuvlar masalalari keng yoritilmoqda. Xususan, A.Qosimovning “O‘zbekiston tasviriy san’atida zamonaviylik va an’ana uyg‘unligi” nomli monografiyasi milliy san’atimizda an’anaviylik va zamonaviylikning integratsiyasi masalasiga bag‘ishlangan. Bundan tashqari, ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, konferensiya materiallari va internet-resurslarda raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarining tasviriy san’atga kirib kelishi, yosh ijodkorlarning innovatsion yondashuvlari, hamda xalqaro ko‘rgazmalarning integratsion rolini yorituvchi ko‘plab ma’lumotlarga duch kelish mumkin. Jumladan, “San’at va madaniyat” jurnalida chop etilgan maqolalar tasviriy san’atda zamonaviy tendensiyalarni ilmiy tahlil qilishga xizmat qiladi. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, integratsion yondashuv zamonaviy tasviriy san’atni rivojlantirishda nafaqat shakl va mazmun yangilanishiga, balki madaniy muloqot, ijodiy fikrlashni kengaytirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishga ham xizmat qilmoqda.

Tasviriy san’at sohalarini rivojlantirishda integratsion tendensiyalar zamonaviy davrda muhim o‘rin tutmoqda. Globallashuv, texnologik taraqqiyot va madaniy aloqalarning kuchayishi tasviriy san’atning shakli, mazmuni va ifoda uslublarini boyitishga xizmat qilmoqda. Turli sohalar: raqamli texnologiyalar, dizayn, arxitektura, multimedia vositalari bilan san’atning integratsiyasi orqali yangi badiiy yo‘nalishlar va innovatsion g‘oyalar paydo bo‘lmoqda. Integratsion yondashuv ijodkorlarga keng imkoniyatlar yaratadi: ularning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi, milliy va zamonaviy san’at maktablarini uyg‘unlashtirishga ko‘maklashadi, yosh avlodni yangicha fikrlashga undaydi. O‘rganilgan adabiyotlar, ilmiy manbalar va amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, integratsion tendensiyalar tasviriy san’atning faqatgina estetik yuksalishiga emas, balki uning ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatini oshirishga ham xizmat qiladi. Kelgusida ham bu tendensiyalarni chuqurroq o‘rganish, innovatsion metodlarni keng tatbiq etish orqali tasviriy san’at sohalarini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatlari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gombrich, E.H. *San’at tarixi*. – Toshkent: “San’at”, 2010.
2. Arnheim, R. *San’at va vizual idrok*. – Moskva: “Progress”, 2003.
3. Nuriddinov, M. *Tasviriy san’at nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: “Ilm Ziya”, 2021.
4. Хренов, Н.А. *Искусство в эпоху глобализации*. – Москва: “Издательство ЛКИ”, 2015.

SHAXSDA EMOTSIONAL-IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Quldosheva Shahlo Ibragim qizi

Qarshi davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda bugungi kunda shaxs o‘rganishi, mehnat qilishi, bilim olishi, hayotiy saboqlarni egallashi va qo‘llay olishi uchun muhim sanalgan iroda kuchi va uni rivojlantirish masalalari muhim pedagogik muammo sifatida talqin etilgan, hamda pedagog-o‘qituvchi va ota onalar uchun muhim tavsiya va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: emotsional-iroda, funksiya, xulq-atvor, faoliyat, tashabbuskorlik, sabr

Аннотация: в данной диссертации вопросы силы воли и ее развития, которая считается важной для того, чтобы человек учился, работал, получал знания, приобретал и применял жизненные уроки, трактуются как важная педагогическая проблема, а также разрабатываются важные рекомендации и выводы для педагогов-педагогов и родителей.

Ключевые слова: эмоциональная воля, функция, поведение, активность, инициатива, терпение.

Abstract: In this thesis, the issue of willpower and its development, which is considered important for a person to learn, work, gain knowledge, master and apply life lessons today, is interpreted as an important pedagogical problem, and important recommendations and conclusions are developed for educators and parents.

Keywords: emotional-will, function, behavior, activity, initiative, patience

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy funksiyalarini shakllantirishda, shaxsning irodaviy fazilatlarini shakllantirish muammosi muhim oʻrin tutadi.

Shaxs shakllanishidagi faoliyatlar (ixtiyoriy, ixtiyorsiz) inson xulq atvorining shakllanishi, shaxs sifatidagi xatti harakatlari, irodasining shakllanish jarayoni koʻp zamonlardan beri pedagog-oʻqituvchilar, psixologlar, ota onalar hamda olimlarning qizgʻin bahs-munozaralariga sabab boʻlmoqda.

Psixologiya adabiyotlarida "iroda" tushunchasiga turli nazariyalar va qarashlar mavjud. Rus olimi A.V. Petrovskiy darsligida iroda "kishining oʻz oldiga qoʻygan maqsadlariga erishishda, duch kelgan qiyinchiliklarni yengib oʻtishga qaratilgan faoliyat va xulq-atvorini ongli ravishda tashkil etish hamda oʻz-oʻzini boshqarish" sifatida taʼriflanadi. M.Vohidovning qarashlariga koʻra, iroda "shaxs tomonidan aniq bir maqsadga erishish uchun oldindan belgilangan va qiyinchiliklarni, toʻsiqlarni yengish bilan bogʻliq boʻlgan qatʼiy harakatlar"ni anglatadi. Professor-psixolog E.Gʻoziyevning "Umumiy psixologiya" darsligida esa iroda "inson tomonidan tashqi va ichki qiyinchiliklarni yengish uchun amalga oshiriladigan faoliyat va harakatlarni ongli ravishda boshqarish" deb taʼriflanadi. Shunday qilib, iroda shaxsning faolligining koʻrinishi sifatida, uning maqsadlariga erishish yoʻlida duch keladigan barcha toʻsiqlarga qarshi kurashishdagi qatʼiyatini namoyon etadi. [1: 239-bet]

Maktabgacha yoshdagi bolalar taʼlim tarbiya jarayonida oʻz faoliyatlarini amalga oshirar ekan, bu ixtiyoriy va ixtiyorisiz harakatlar natijasida roʻyobga chiqadi. Tarbiyachi bolalarni muntazam ravishda taʼlimiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi vazifalarni berib, ularni shakllantiradi va maktab taʼlimiga tayyorlaydi. Har bir tarbiyalanuvchi tarbiyachi tomonidan berilgan topshiriqlarni turli xohish, istak va masʼuliyat bilan amalga oshiradi. Bu jarayon yuzaga kelishi bolalarda quyidagilarni vujudga keltiradi:

- maqsadni amalga oshirish uchun kuchli xohish va unga erishi istagi;
- maqsadga erishish yoʻlidagi imkoniyatlarni oʻrganish;

- maqsadni amalga oshirish uchun sharoit yaratish; (mavjud va inkor etuvchi to‘siqlar)
- mavjud imkoniyatlardan tanlov qilish;
- imkoniyatlardan birini yechim sifatida tanlash;
- qaror qabul qilish;
- qabul qilingan qaror orqali maqsadga erishguncha harakat qilish. [2; 7-bet]

Kichik yoshdagi bolalarda mustaqil qaror qabul qilish, uni amalga oshirish, mas’uliyatni his qilish hali shakllanish jarayonida bo‘lganligi sababli, ularda o‘z faoliyatini chuqur tahlil qilish sustdir.

Shaxsning emotsional-iroda kuchi shakllanishi, bola ko‘proq vaziyatlarni boshdan kechirib tajriba ortirganda yuzaga keladi. Ta’limiy faoliyatlarga bola o‘z-o‘zini bo‘ysundirish, faol harakatlar, hamda maqsad qo‘yish orqali erishadi.

Shaxsda emotsional-irodaviy fazilatlar shakllanishi jarayonida ota onalar hamda pedagoglar quyidagi tavsiyalarga amal qilishi muhim sanaladi:

- yangi narsalarni mustaqil bajarishi va yana qayta bajarib ko‘rish uchun bolalarga vaqt berish;
- xatoli vaziyatlar qayta va qayta vujudga kelganda asabiylashmaslik, qizishmaslik, bolaga jahl qilmaslik, xatolarini yuziga solmaslikka;
- usullar foyda bermaganda bolalar bilan yakka, uning individual xususiyatlariga tayangan holda harakat qilish;
- bolalar vaziyatlarni o‘zlari baholay olishi uchun ularni dastlab qiziqtirib o‘zlariga davom ettirishlari uchun vaqt va imkon berish;
- puxta o‘ylangan rejim hamda qat’iy kun tartibiga rioya etish;
- doimiy ravishda pedagoglar va ota onalar hamkorligini yo‘lga qo‘yish;
- muvofiqlikka amal qilish, ya’ni kecha bolaga taqiqlagan narsani birdan ixtiyoriylashtirish yoki mavjud imkoniyatidan keskin ravishda mahrum etish.

Xulosa qilib aytganda, bolada emotisonal-irodaviy fazilatlarini shakllantirish murakkab hamda serqirra jarayondir. Shaxs sifatida shakllanishi, o‘z-o‘zini boshqarish, mehnat qilish, mas’uliyat kabi jarayonlarni shakllantirish, albatta inson iroda kuchiga bog‘liq. Shu sababdan, uni taraqqiy etishida bola tug‘ilgandan, to mustaqil bo‘lguncha, turli faoliyatlar natijasida shakllantirish, ota ona, tarbiyachi va pedagoglar oldidagi muhim vazifa hisoblanadi. Ota onalar pedagoglar bilan birgalikda amalga oshirilganda, shaxs irodasini shakllantirish yanada oson kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. F.I. Xaydarov, N.X.Xalilova “Umumiy Psixologiya”-T.: Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasi, 2009. 322 bet
2. Климина Элина Александровна, “Формирование волевых качеств у детей в образовательном процессе дошкольной образовательной организации” -R.: Выпускная квалификационная работа, 2017. 94-bet

INNOVATSION VA INTEGRATSION JARAYONLAR UZVIYLIGIDA BIOTEXNOLOGIYA SOHASINI RIVOJLANTIRISH

Jovliyev Shahriyor Baxtiyor o'gli

Qarshi DU Mikrobiologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Jovliyev Baxtiyor Xolbayevich

Osiyo texnologiyalar universiteti katta oqituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada biotexnologiyaning rivojlanishida innovatsion va integratsion jarayonlarning uzviyligi, ular bir-birini to'ldirishi va kuchaytirishi, bu jarayonlarning o'zaro ta'siri biotexnologiya sohasining jadal rivojlanishiga, yangi kashfiyotlar va ilg'or texnologiyalar paydo bo'lishiga olib kelishi, yangi texnologiyalar asosida yangi turdagi dori-darmonlar, diagnostika vositalari, oziq-ovqat mahsulotlari, biomateriallar va shu kabilarni yaratish, genetik muhandislik, fermentatsiya, bioinformatika va boshqa texnologiyalar, tibbiyot, qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat sanoati, farmatsevtika, ekologiya va boshqa sohalar bilan integratsiyalash murakkab muammolarni hal qilish imkonini berishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Biotexnologiya, innovatsiya, integratsiya, ilg'or texnologiyalar, biomateriallar, genetik muhandislik, fermentatsiya, bioinformatika.

Аннотация: В данной статье освещается тесная взаимосвязь инновационных и интеграционных процессов в развитии биотехнологий, их взаимодополняемость и взаимное усиление. Взаимодействие этих процессов способствует стремительному развитию биотехнологической отрасли, появлению новых открытий и передовых технологий.

Статья подчеркивает, что на основе новых технологий создаются новые виды лекарств, диагностических средств, продуктов питания, биоматериалов и т. д. Интеграция генетической инженерии, ферментации, биоинформатики и других технологий с медициной, сельским хозяйством, пищевой промышленностью, фармацевтикой, экологией и другими отраслями позволяет решать сложные проблемы.

В целом, статья ясно и понятно освещает важную роль инновационных и интеграционных процессов в развитии биотехнологий. Приведенные в статье аргументы и примеры помогают получить полное представление о важности биотехнологической отрасли и ее будущих возможностях.

Ключевые слова: Биотехнология, инновация, интеграция, передовые технологии, биоматериалы, геновая инженерия, ферментация, биоинформатика,

Annotation: This article highlights the close relationship between innovation and integration processes in the development of biotechnology, their complementarity and mutual reinforcement. The interaction of these processes contributes to the rapid development of the biotechnology industry, the emergence of new discoveries and advanced technologies.

The article emphasizes that new technologies are used to create new types of drugs, diagnostic tools, food products, biomaterials, etc. The integration of genetic engineering,

fermentation, bioinformatics and other technologies with medicine, agriculture, food industry, pharmaceuticals, ecology and other industries allows solving complex problems.

In general, the article clearly and understandably highlights the important role of innovation and integration processes in the development of biotechnology. The arguments and examples presented in the article help to get a complete picture of the importance of the biotechnology industry and its future possibilities.

Key words: Biotechnology, innovation, integration, advanced technologies, biomaterials, genetic engineering, fermentation, bioinformatics.

Kirish. Biotexnologiyaning rivojlanishida innovatsion va integratsion jarayonlar uzviy bog‘liq bo‘lib, bir-birini to‘ldiradi va kuchaytiradi. Bu jarayonlarning o‘zaro ta’siri biotexnologiya sohasining jadal rivojlanishiga, yangi kashfiyotlar va ilg‘or texnologiyalar paydo bo‘lishiga olib keladi.

Innovatsion jarayonlar biotexnologiyada yangi g‘oyalar, usullar, texnologiyalar va mahsulotlarni yaratish va joriy etish bilan bog‘liq. Bu jarayonlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: Biotexnologiya sohasidagi ilmiy tadqiqotlar yangi kashfiyotlar, tushunchalar va texnologiyalarni yaratish, ilmiy tadqiqotlar natijasida olingan g‘oyalar va tushunchalar asosida yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirish, yangi texnologiyalar asosida yangi turdagi dori-darmonlar, diagnostika vositalari, oziq-ovqat mahsulotlari, biomateriallar va shu kabilarni yaratishga qaratilgan.

Integratsion jarayonlar biotexnologiyada turli sohalar, fanlar va texnologiyalarni birlashtirish, o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish bilan bog‘liq. Bu jarayonlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

biotexnologiya sohasida biologiya, kimyo, genetika, molekulyar biologiya, informatika va boshqa fanlarni birlashtirish;

biotexnologiyada genetik muhandislik, fermentatsiya, hujayra muhandisligi, bioinformatika va boshqa texnologiyalarni birlashtirish.

biotexnologiyani tibbiyot, qishloq xo‘jaligi, oziq-ovqat sanoati, farmatsevtika, ekologiya va boshqa sohalar bilan integratsiyalash. [1: 131]

O‘zbekiston biotexnologiya sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga e’tibor qaratdi. Xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda bir qator loyihalar amalga oshirildi. [2: 177]

Ushbu sohada rivojlanish yo‘nalishlari:

Gen muhandisligi va biotexnologiya sohalarini yanada rivojlantirish, yangi dori-darmonlar, diagnostika vositalari va o‘simliklarni yaratish;

Biotexnologiya yordamida qishloq xo‘jaligini rivojlantirish, o‘simliklarning hosildorligini oshirish, zararkunandalar va kasalliklarga chidamli navlarni yaratish;

Biotexnologiya yordamida chorva mollarining unumdorligini oshirish, ularning kasalliklarga chidamli zotlarini yaratish;

Biotexnologiya yordamida atrof-muhitni muhofaza qilish, ifloslanishni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini ishlab chiqarish. [2: 178]

Qiyinchiliklar:

Biotexnologiya sohasi juda ko'p moliyaviy resurslarni talab qiladi. Jumladan, biotexnologiya sohasida yuqori malakali mutaxassislar yetishmasligi va biotexnologiya sohasini rivojlantirish uchun zamonaviy infratuzilma zarurligi.

Kelajak istiqbollari:

O'zbekiston biotexnologiya sohasini rivojlantirishga e'tibor qaratishda davom etmoqda. Kelajakda biotexnologiya sohasi O'zbekiston iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismiga aylanishi mumkin. [3: 580]

Innovatsiya va integratsiya jarayonlarining uzviyligi biotexnologiyaning rivojlanishida quyidagi muhim omillarni ta'minlaydi:

Yangi kashfiyotlar va texnologiyalarni tezroq joriy etish: Innovatsion va integratsion jarayonlarning o'zaro hamkorligi yangi kashfiyotlar va texnologiyalarni tezroq joriy etish imkonini beradi.

Murakkab muammolarni hal qilish: Integratsiya turli sohalar va fanlarning bilim va texnologiyalarini birlashtirib, murakkab muammolarni hal qilish imkonini beradi.

Raqobatbardoshlikni oshirish: Innovatsiya va integratsiya jarayonlar biotexnologiya sohasining raqobatbardoshligini oshiradi va global miqyosda raqobat qilish imkonini beradi.

O'zbekiston mustaqillik yillarida biotexnologiya fani sezilarli darajada rivojlandi. Bu rivojlanish quyidagi omillar bilan bog'liq:

Ilmiy-tadqiqotlarning kengayishi: Mustaqillikdan so'ng biotexnologiya sohasiga ixtisoslashgan ilmiy-tadqiqot institutlari va markazlari tashkil etildi. Bu institutlar gen muhandisligi, biotexnologik usullar yordamida yangi dori-darmonlar va diagnostika vositalarini ishlab chiqarish, o'simliklarni seleksiya qilish, hayvonchilikni takomillashtirish, qishloq xo'jaligini rivojlantirish va boshqa sohalarida tadqiqotlar olib borishadi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: O'zbekistonda gen muhandisligi, biotexnologik usullar yordamida yangi dori-darmonlar va diagnostika vositalarini ishlab chiqarish, o'simliklarni seleksiya qilish, hayvonchilikni takomillashtirish, qishloq xo'jaligini rivojlantirish va boshqa sohalarida innovatsion texnologiyalar joriy etildi.

Xalqaro hamkorlikning kuchayishi: O'zbekiston biotexnologiya sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga e'tibor qaratdi. Xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda bir qator loyihalar amalga oshirildi. Bu hamkorliklar ilmiy almashinuvni, texnologiya transferini va investitsiyalarni jalb qilishni ta'minladi.

Ta'limning rivojlanishi: Biotexnologiya sohasida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash uchun O'zbekistonda bir qator universitetlar va oliy o'quv yurtlarida tegishli mutaxassisliklar ochildi. Bu biotexnologiya sohasini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan mutaxassislar bazasini shakllantirishga yordam berdi.

Xulosa qilib aytganda, biotexnologiyaning rivojlanishida innovatsiya va integratsiya jarayonlari uzviy bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi va kuchaytiradi. Bu jarayonlarning o'zaro ta'siri biotexnologiya sohasining jadal rivojlanishiga, yangi kashfiyotlar va ilg'or texnologiyalar paydo bo'lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B.X.Jovliyev. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini oshirishda biotexnologiyaning ahamiyati. "Ilm sarchashmalari" Ilmiy-nazariy, metodik jurnali, 2024 yil 10-son.130-133b

2. B.X.Jovliyev, Sh.B.Jovliyev, Biotexnologiyaning tarixi va uning hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini oshirishdagi o'ri. QITU "Yangi O'zbekiston sharoitida tarix va ijtimoiy fanlarning dolzarb masalalari, rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya. 2024-yil, 17-18-may. Respublika ilmiy - amaliy anjumani to'plami. 177-180 b

3. B.X.Jovliyev, Sh.B.Jovliyev, Oziq-ovqat biosanoatining tarixi, buguni va kelajagi. "Globallashuv davrida filologiya fanlarini o'qitishning dolzarb muammolari" mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman 2024 yil 15-16 noyabr. Xalqaro ilmiy anjuman to'plami. 580-583 b

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUN VA MOHIYATI.

Avloqulov Jamoliddin Bahriddinovich

Qarshi davlat universiteti

E-mail:avloqulovjamoliddin18@gmail.com +998939300109

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentlik, kasbiy layoqat, texnologiya, individual, funktsional, hissiy, professional.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональные способности, технология, индивидуальный, функциональный, эмоциональный, профессиональный.

Key words: professional competence, professional abilities, technology, individual, functional, emotional, professional

Insonning intellektual qobiliyatlari shaxsda mavjud bo'lgan intellektual sifatlarda ko'rinadi, bu sifatlarga ijodkorlik, tashabbus, aqlning intellektual jihatdan o'ziga xosligi, bilim orttirish va motivasion omillarning ajralmas birligi sifatidagi shaxsning kompetentligini kiritishimiz mumkin. Kasbiy ijodkorlik—bu yangi g'oyalarni yuzaga keltirish va muayyan faoliyatda ularni amalga oshirish jarayonidir. Ijodiy ish faoliyatida o'z-o'zini idora qilish, o'zining intellektual faoliyatini erkin boshqara olish, maqsadga muvofiq ravishda rejalashtira olish, bilim orttirish vazifalarini mustaqil ravishda hal qila bilish qobiliyatlari muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi jarayonini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-sonli Farmonlari [2], 2018-yil 5-sentabrda «Xalq ta'limini boshqarish jarayonini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5538-sonli [3], 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli [1], 2018-yil 5-iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifati oshirish va

ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3775-sonli Qarori [5].

O'zbekiston Respublikasini Prezidenti tomonidan qabul qilingan harakatlar strategiyasida ko'rsatilgan innovatsiya va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish, innovatsiya yutuqlarini amalda qo'llashning samarali mexanizmlarini taklif qilishda bugungi ta'lim oldida asosiy vazifa bo'lib, bo'lg'usi o'qituvchilar shaxsini yuksaltirish, ularni yangilikka bo'lgan qiziqishini hamda kreativ yondashish masalasiga ham kam e'tibor berilishi, innovatsion jarayonni rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan samarali qo'llashning ilmiy-tadqiqot, pedagogik asoslari hamda mazmunini o'rganish dolzarb bo'lib qolmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. V.A.Bodrov kasbiy rivojlanish nazariyasining umumiy qoidalarini umumlashtirgan va tahlil qilgan. Uning mohiyati: "Professionallikning muvaffaqiyati shaxsning individual-psixologik xususiyatlarining amaliyot talablari bilan muvofiq kelish darajasi bilan belgilanadi. Har bir inson bir qator kasblar talablariga mos keladi".

I.A.Valeyeva ta'rifi bo'yicha professional – bu, mehnat faoliyati jarayonida o'zini ongli ravishda o'zgartiruvchi va rivojlantiruvchi, kasbga o'zining shaxsiy ijodiy ulushini qo'shuvchi, o'zining kasbiy faoliyati natijalariga jamiyatdagi qiziqishlarni vujudga keltiruvchi va jamiyatdagi o'z kasbining obro'sini oshiruvchi insondir [6].

N.A. Muslimovning fikricha, kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashning samarali zamonaviy o'quv-metodik majmuasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish masalasi yuzasidan keng qamrovli tadqiqotlar natijasi, o'z navbatida kompetentlikni quyidagi yettita turga bo'lib o'rganadi:

1. Global kompetentlik. 2. Ijtimoiy-madaniy kompetentlik. 3. Axborot olishga kompetentlik. 4. Ijtimoiy faoliyatga oid kompetentlik. 5. O'quv-bilishga oid kompetentlik. 6. Kommunikativ kompetentlik. 7. Amaliy faoliyatga oid kompetentlik.

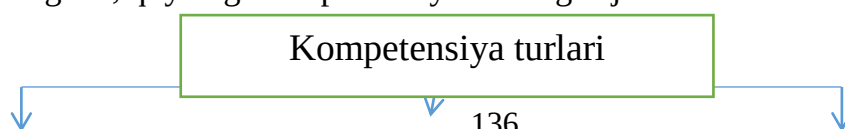
Amaliy faoliyatga oid kompetentlik esa o'z navbatida, ta'lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi mustaqil fikrlash, ijodkorlik, faollik kabi munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg'unligi, o'z-o'zini nazorat qilish va tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi [7].

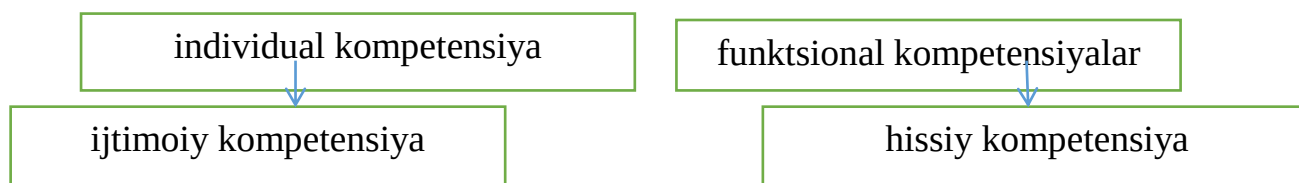
Asosiy qism.

Bugungi kunda "professional kompetensiya" atamasi tez-tez ishlatiladi. Tushuntirish lug'atlarida kompetensiya tushuncha va bilim sifatida ta'riflanadi. Lotin tilidan (competo – erishaman, bo'ysunaman, yondashaman) tarjima qilinganda "kompetensiya" inson bilimli, bilim va tajribaga ega bo'lgan bir qator masalalarni bildiradi. Bir so'z bilan aytganda, kasbiy kompetensiya bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotga aylantirish qobiliyatidir.

Kasbiy kompetensiyalar - bu kasbiy vazifalarni yoki muayyan kasbiy vazifani bajarish qobiliyati.

Shuningdek, quyidagi kompetensiya turlariga ajratiladi:

- individual kompetensiya: o'zingizni targ'ib qilish va natijalarga erishishga yordam beradigan shaxsiy xususiyatlar;
- funksional kompetensiyalar: faqat inson faoliyati sohasini nazarda tutadi;
- ijtimoiy kompetensiya: ijtimoiy guruh ichidagi kognitiv va xulq-atvor qobiliyatlarini o'z ichiga oladi;
- hissiy kompetensiya: hissiy intellekt javobgar bo'lgan kuchli va zaif tomonlaringizni tahlil qilish qobiliyati [8].

Kasbiy kompetensiya va kasbiy o'zlikni anglash butun umr davom etadigan jarayon bo'lib, inson orzu qilish, sinash, tanlash hamda ularni amalga oshirish bosqichlaridanoq kasb-hunar tanlaydi, so'ngra kasb-hunarga kirishadi, keyinchalik dunyodagi kasb-hunarlarni o'zgarishiga, o'zidagi o'zgarishga, mehnatga bo'lgan munosabatini o'zgarishiga bog'lik ravishda kasbini yoki mutaxassisligini o'zgartiradi.

Kasbiy kompetensiya deganda yana murakkab integral ta'lim, shu jumladan kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlar to'plami tushuniladi. Ko'nikma va qobiliyatlar, shaxsiy fazilatlar, fikrlashning muayyan usullari va o'z harakatlari uchun muayyan darajada javobgarlik tushuniladi.

Zamonaviy o'qituvchi timsolida komillik mujassamlashishi muhim rol o'ynaydi. Bugungi kun o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish –bu uning kunlik layoqatini, ish jarayoni unumdorligini oshirishdan iborat. Ish faoliyatida kasbiy mahoratni shakllantirish bilan bog'liq muammolarni o'rganish va uni hal etish, kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish orqali malakali mutaxassislarni tayyorlash mumkin.

Bo'lg'usi o'qituvchilarning pedagogik-psixologik bilim, ko'nikmalarini oshirish zaruriyati ta'lim muassasasiga va o'qituvchilarga qo'yilgan ijtimoiy talablarning o'sishi bilan asoslanadi. Oliy ta'lim sohasida ularning kasbiy tayyorgarlik darajasini belgilash, undagi talablarga javob beradigan jihatlarni hamda mavjud kamchiliklarni va bo'shliqlarni aniqlash asosida ta'lim berishga bo'lgan haqiqiy ehtiyojlarni belgilash amalga oshiriladi. Shu asosida innovatsiyalarni hayotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa pedagogik kompetensiyani rivojlantirishga olib keladi.

O'quv mashg'ulotlari davomida muhim ahamiyatga ega bo'lgan holatlardan yana biri talabalarning o'quv jarayonlarini ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil etish va o'quvchi shaxsiga qaratishdan iborat. Bularga talabalarda bilishga qiziqishlari, ularda burch hissi hamda ta'lim jarayonida mas'uliyat hissini shakllantirish metodlari ham kiradi. Pedagogik jarayonlarni yanada takomillashtirishda sub'ektlarning hamkorlikdagi ish faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish, erishish muhim bo'lgan maqsad va vazifalar tizimida ularning faolligini rivojlantirish samaradorligini har jihatdan mavjud motivlarga va motivlashtirishga uzviy bog'liqdir.

Xususan, Texnologiya faniga mamlakatimizda katta e'tibor qaratilayotgan ekan endilikda bizning zimmamizga bo'lajak texnologiya ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda bir qator vazifalar turadi. Ular quyidagicha:

- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirish;
- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarining kasbiy layoqatini oshirish;
- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini yanada takomillashtirish;
- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarining ijodkorlik qobiliyatini kuchaytirish;
- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarini kreativ pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarini yanada oshirish;
- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarining innovatsion texnologiyalar asosida dars o'tishlarini ta'minlash;
- Texnologiya ta'limi o'qituvchilarini dars o'qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanishini oshirish [9].

Shu kabi vazifalarni ko'rib chiqib, ularni real hayotga tadbiq etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shundagina intellektual salohiyatli, yetuk kadrlarni tayyorlab bera olamiz [10].

Shuni aytishimiz kerakki, bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishning turli xil metod, usullari bilan tanishtirish, ularning kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirish, kasbiy rivojlanish sirlari bilan qurollantirish hamda pedagogik inovatsiyalar bilan ishlash metodikasini shakllantirish ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biridir.

Xulosa. Texnologiya ta'limi darslarini amaliy mashg'ulotlarni innovatsion texnologiyalardan foydalanib tashkil etishda va o'qituvchining kasbiy kompetentligini oshirishda quyida keltirilgan mulohazalarni bajarish kerak deb o'ylaymiz:

- ta'limni real hayotga yuqori darajada yaqinlashtirilgan vaziyatda amalga oshirishni ta'minlash;
- ta'limda innovatsion texnologiyalarni foydalanish ko'nikmalarini tubdan isloh qilish;
- nazariy ma'lumotlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash va talabalarni faol mustaqil bilish jarayoniga jalb qilish imkonini yaratish;
- amaliy dars mashg'ulotlarini xalqaro talablar doirasida tashkil etish va unda pedagog kadrlarni kasbiy kompetentligini takomillashtirish;
- kasbiy va tayanch layoqatlarini shakllantirishni va rivojlantirishni ta'minlash;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabr O'RQ 637 – sonli Qarori / www.Lex.uz
2. 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi jarayonini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-sonli farmoni.

4. 2018-yil 5-sentabrdagi «Xalq ta'limini boshqarish jarayonini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5538-sonli farmoni.

5. 2018-yil 5-iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3775-sonli Qaror

OLIY TA'LIM MUASSASASIDAGI BOSHLANG'ICH TA'LIM TALABALARI SHAXSINING O'QITUVCHILIK KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH

Bahranova Hulkar Bahran Qizi

Xalqaro innovatsion universitet

pedagogika mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta'lim muassasasidagi boshlang'ich ta'lim talabalari shaxsining o'qituvchilik kasbiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish jarayonini boshqarish omilari keltirilgan. Shuningdek oliy ta'lim muassasining bitiruvchilari egallashi lozim bo'lgan kasbiy kompetentligi, uni egallashdagi integratsion jarayonlar hamda shakllanishi kerak bo'lgan kasbiy sifatlar xususida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, gnostik faoliyat, o'quv faoliyati, pedagogik faoliyat, pedagogik jarayon, o'qitish, ta'lim, tarbiya

Annotation: This article discusses the factors governing the formation and development of the teaching-professional qualities of elementary school students in higher education. Recommendations are also made on the professional competencies to be acquired by the graduates of the higher education institution, the integration processes in its acquisition, and the professional qualities to be formed.

Keywords: competence, professional competence, gnostic activity, educational activity, pedagogical activity, pedagogical process, teaching, education, upbringing

Аннотация: В данной статье рассматриваются факторы, влияющие на формирование и развитие педагогических профессиональных качеств учащихся начальных классов в высшей школе. Также даны рекомендации по профессиональным компетенциям, которыми должны овладеть выпускники вуза, интеграционным процессам их приобретения, формируемым профессиональным качествам.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, познавательная деятельность, учебная деятельность, педагогическая деятельность, педагогический процесс, обучение, образование, воспитание.

«Kasbiy kompetentlik» - xorijiy ta'lim tizimida keng tanilgan tushunchadir. So'nggi yillarda O'zbekistonning Yevropa hamjamiyatiga integratsiyalanishga intilishi sababli nafaqat kasbiy ta'lim rivojlanishi strategiyalari, balki innovatsion pedagogik

texnologiyalaridan foydalanish uchun ta'riflar asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim tizimida kompetentli yondashuv Boloniya va Kopengagen jarayonlari doirasida yagona yevropa ta'lim muhitini tashkil etish prinsiplariga yo'naltirilgan.

Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining egallagan kasbiy tayyorgarliklari (bilimlar, ko'nikma, malakalar va kompetensiyalar) natijasiga asoslaniladi. Ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zarur deb hisoblaymiz.

Ta'lim sifatini oshirish boshlang'ich ta'lim talabalarining pedagogik va kasbiy faoliyatlarining muvofiqlashtirilgan o'zaro aloqadorligi tizimini ko'zda tutadi, shakllangan o'quv ishining yakuniy natijasi esa pedagog shaxsi va uning kompetentligi hisoblanadi. Mazkur tadqiqot jarayoni tushunchaviy apparatni dastlabki aniqlashni talab etadi. Biz tomonimizdan quyidagi ta'riflar tanlandi:

Kompetentlik – mutaxassisning integral sifati bo'lib, shaxsning u yoki bu ijtimoiy rolni (professional, jamoat a'zosi, fuqaro va h.k.) ratsional amalga oshirishga tayyorligini tavsiflaydi.

Kasbiy kompetentlik – xodim (mutaxassis)ning integral sifati bo'lib, nafaqat maxsus faoliyatning u yoki bu sohasidagi bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasini, shuningdek jamiyatda samarali ishlash malakasini ifodalovchi shaxs sifatlarining majmuidir. Kompetensiya – mutaxassisning ichki va tashqi zaxiralaridan foydalanish asosida ma'lum kasbiy vazifalarni amalga oshirishga tayyorligida ifodalanuvchi ta'lim natijasidir. Maxsus kompetensiya – ma'lum mutaxassisning kasbiy faoliyatining funksional o'ziga xosligini ifodalovchi kasbiy kompetensiya.[6]

Adolf, E.F.Zeyer, I.A.Zimnyaya, V.V.Krayevskiy, N.V.Kuzmina, P.I.Pidkasistiy, V.A.Slastenin va boshqa rossiyalik olimlarning tadqiqotlari pedagogik kasbni egallashda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish darajasi tayyorgarlikning asosiy turlarini o'zlashtirish sifatiga bog'liqligini isbotlaydi. Boshlang'ich ta'lim talabasining boshqa pedagoqlardan farqli jihatlari u kelajakda o'quv fanlarining katta miqdorini o'qitishi va sinf rahbari hisoblanishidir.[2]

O'tkazilgan maktab direktorlarining (ish beruvchilar) va boshlang'ich ta'lim talabalarining anketa so'rovlari talabaning birinchi sinf o'quvchilarini yozuvga o'rgatish misolida ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish muammosi boshlang'ich ta'lim va oliy ta'lim malaka talabalarining nomuvofiqligi, shuningdek boshlang'ich sinflarda o'qitish amalga oshiriladigan o'quv-metodik majmualarining xilma-xilligi bilan bog'liq katta ilmiy va amaliy qiziqishni ifodalashini ko'rsatdi.

O'qitishning variativligi sharoitlarida talabalar har bir O'MMning xususiyatlarini bilishlari va ular bo'yicha ishlashni bilishlari kerak.

Afsuski oliy ta'lim muassasasi darsliklarida, zamonaviy o'quv-metodik majmualarida innovatsion metodikalarni kiritish lozim. Shuning uchun yosh pedagog OTMni bitirganidan so'ng qo'shimcha qayta tayyorlovdan o'tishiga to'g'ri keladi. Yuzaga kelgan vaziyatdan chiqish uchun boshlang'ich ta'lim talabasining kasbiy kompetentlik strukturasi ishlab chiqish, jarayonning ratsional texnologiyasini tanlash, boshlang'ich ta'lim talabalarida alohida kompetentliklar shakl va rivojlanganligi darajasining zaruriy nazorati muhimdir.

Boshlang'ich ta'lim talabalarining bilim, ko'nikma va malakasini oshirish bo'yicha tadqiqotlar tahlili quyidagilar o'rtasida qator ishlarni amalga oshirish imkonini berdi: boshlang'ich ta'lim talabalarining kompetentliklari darajasiga zamonaviy talablar va fanda kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishning konseptual-texnologik asoslarining yetarli ishlab chiqish; yaxshi amaliy tayyorgarlikka ega boshlang'ich ta'lim talabalariga talab va so'nggi yillarda o'quv-tarbiyaviy jarayonining talabaning nazariy tayyorgarligiga yo'naltirish; kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan boshlang'ich ta'lim talabasini takomillashtirish zarurati va maqsadga muvofiq o'quv-metodik ta'minotni ishlab chiqish; kasbiy kompetensiyalar shakllanganligi va rivojlanganligi darajasini o'lchash orqali ta'lim sifatini baholash monitoringini o'tkazish.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni.
2. Адолф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: дисс. ... д-ра пед. наук. М., 1998. – 356 с.
3. Зеер Э.Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование. - Екатеринбург, 1998. - 186 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. № 5. С. 34-42.
5. Muslimov N.A. Kasb ta'lim o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Ped. fan. dok. ...diss. –T.: 2007, – 315 b.
6. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. - М., 1997.

JISMONIY SIFATLAR VA ULARNING INSON ALOMATLIGIDAGI AHAMIYATI

Yodgorov Mansur Abduraximovich,

Sport faoliyati kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada jismoniy sifatlar va ularning inson salomatligi, psixologik holati, mehnat qobiliyati va hayot sifati bilan bog'liq ahamiyati tahlil qilinadi. Jismoniy sifatlar, jumladan kuch, chidam, moslashuvchanlik, tezlik, koordinatsiya va balans kabi turli komponentlar, nafaqat sport faoliyatida, balki kundalik hayotda ham insonning umumiy farovonligini oshirishga yordam beradi. Jismoniy sifatlarning o'sishi va rivojlanishi, shuningdek, o'zini rivojlantirish, maqsadlarga erishish va ijtimoiy faollikni oshirish kabi jihatlari ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: kuch, chidamlilik, jismoniy sifatlar, mushaklar cho'zilishi, inson salomatligi, moslashuvchanlik, salomatlik, ijtimoiy faollik.

Аннотация: В данной статье анализируются физические качества человека и их значение для его здоровья, психоэмоционального состояния, трудоспособности и качества жизни. Рассматриваются такие физические качества, как сила, выносливость, гибкость, скорость, координация и баланс, которые играют важную

роль не только в спортивной деятельности, но и в повседневной жизни, способствуя улучшению общего благополучия.

Ключевые слова: сила, выносливость, физические качества, растяжка мышц, здоровье человека, гибкость, здоровье, социальная активность.

Annotation: This article analyzes physical qualities and their significance for human health, psychological well-being, work capacity, and quality of life. Physical qualities such as strength, endurance, flexibility, speed, coordination, and balance are discussed, highlighting their role not only in sports activities but also in everyday life, contributing to the overall well-being of an individual.

Keywords: strength, endurance, physical qualities, muscle flexibility, human health, flexibility, health, social activity.

Jismoniy sifatlar — bu inson organizmining turli jismoniy faolliklar, mashqlar va sport faoliyatlarini bajarishga qobiliyati bo‘lib, ular turli darajalarda bo‘ladi va shaxsning sog‘lom va baquvvat bo‘lishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Jismoniy sifatlar nafaqat jismoniy ko‘nikmalarni, balki psixologik va ruhiy holatni ham yaxshilaydi. Ushbu maqolada jismoniy sifatlar va ularning ahamiyati haqida batafsil to‘xtalib o‘tamiz.

Jismoniy sifatlar quyidagi asosiy turkumlarga bo‘linadi:

Kuch: mushaklarning kuchayishi va ularga qarshi turish qobiliyatini anglatadi. Jismoniy tarbiya darslarida kuchni rivojlantirish orqali organizmni mustahkamlash mumkin. Kuchli insonni stress va yuklarni engish osonroq bo‘ladi.

Chidamlilik: jismoniy mashqlarni uzoq vaqt davomida davom ettirish va jismoniy yengillikni saqlash qobiliyati. Chidam ko‘proq yurak-qon tomir tizimi va nafas olish tizimining samarali ishlashini ta‘minlaydi.

Moslashuvchanlik (egilish): mushaklarning cho‘zilish qobiliyatidir. Moslashuvchanlik organizmning ishlashiga yordam beradi, jarohat olish xavfini kamaytiradi va jismoniy faollikni osonlashtiradi.

Tezlik: harakatlarning tezligi va reaksiya vaqtini anglatadi. Tezlikni rivojlantirish orqali inson o‘zini tezda va samarali harakatlarga tayyorlashni o‘rganadi.

Kooridnatsiya: harakatlarni bir-biriga moslashtirish, ya‘ni tananing turli qismlarini birgalikda ishlashga imkon beradigan qobiliyatdir. Kooridnatsiya sportchilar uchun, ayniqsa, raqobatbardosh faoliyatda, juda muhimdir.

Barqarorlik: odamning tanasining turli holatlarda va turli yuklamalarda tenglikni saqlash qobiliyatidir. Balansni rivojlantirish jismoniy faollikda o‘zini yaxshi tutish va jarohatlardan saqlanishga yordam beradi.

Talabalarda jismoniy sifatlarning shakllantirishning ahamiyati quyidagilardan iborat:

Sog‘liqni saqlash: Jismoniy sifatlarni rivojlantirish organizmning umumiy salomatligini yaxshilaydi. Kuchsiz va noorganik tana tizimi tez-tez kasalliklarga duchor bo‘ladi. Biroq, kuchli, chidamli va moslashuvchan organizm infeksiyalarga qarshi kurashishga va kasalliklarni oldini olishga yordam beradi.

Psixologik va ruhiy holat: jismoniy faoliyat va mashqlar jismoniy sifatlarni rivojlantirishi bilan birga, ruhiy barqarorlikni ham ta‘minlaydi. Doimiy jismoniy faollik

stressni kamaytiradi, kayfiyatni yaxshilaydi va o'zini yaxshi his qilishga yordam beradi. Bu ijobiy fikr va ruhiy chidamlilikni rivojlantiradi.

Mehnat qobiliyati va samaradorlik: jismoniy sifatlarni rivojlantirish ish faoliyatini yaxshilashga, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Kuchi va chidamli insonlar ish joyida ham yuqori natijalarga erishadilar. Ularning e'tibori yuqori bo'ladi, charchoqlari kamroq va ular yanada samarali ishlashadi.

O'zini rivojlantirish va maqsadlarga erishish: jismoniy sifatlarni shakllantirishda odam o'z maqsadlariga erishish yo'lida ko'p yengillik va qat'iyatni o'rganadi. Bu faqat sport faoliyatida emas, balki hayotning boshqa jabhalarida ham muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

Jismoniy tarbiya darslarida talabalar irodalilik sifatlarini shakllantirish juda muhim. Bu faqat jismoniy salomatlikni emas, balki ruhiy va ahloqiy o'sishni ham ta'minlaydi. Irodalilik — bu insonning o'zining maqsadlariga erishish yo'lidagi qat'iyatlilik, intizom, mehnatsevarlik va o'zini tuta olish qobiliyatidir.

Jismoniy tarbiya darslarida talabalar irodalilik sifatlarini shakllantirish uchun quyidagi usullarni qo'llash mumkin: ma'lum bir maqsadga erishish uchun mashg'ulotlar: darslar davomida talabalarni ma'lum bir natijaga erishishga undash, ma'lum bir sport turini o'rganish yoki bellashuvlar natijasida o'z imkoniyatlarini sinash.

Intizomni rivojlantirish: Jismoniy mashqlarni muntazam ravishda bajarish talabani intizomli qilishga yordam beradi. Talaba o'z vaqtini rejalashtirish va o'z ustida ishlashga o'rgansa, bu irodasini kuchaytiradi.

Ijobiy motivatsiya va rag'batlantirish: Har bir yutuqni va muvaffaqiyatni rag'batlantirish irodani mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, muvaffaqiyatsizliklarni yengish va qayta urinib ko'rishga undash muhimdir.

Maqsad qo'yish va o'zini nazorat qilish: Talabalarga o'z maqsadlarini belgilash va ularni amalga oshirish yo'lida o'zini nazorat qilishni o'rgatish. Masalan, jismoniy mashqlarni bajarishda vaqt va intensivlikni nazorat qilish.

Ko'nikmalarni rivojlantirish: Jismoniy tarbiya orqali talabalar nafaqat jismoniy, balki ruhiy va psixologik chidamlilikni ham rivojlantiradilar. Bu irodani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy sifatlarni nafaqat jismoniy kuchni oshirishga, balki ruhiy va psixologik holatni yaxshilashga ham yordam beradi. Ular sog'lom turmush tarzini shakllantirishga, energiyani oshirishga va ijtimoiy faollikni ta'minlashga xizmat qiladi. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish nafaqat sportchilar, balki har bir inson uchun muhimdir, chunki ular umumiy salomatlikni saqlash va hayotni yaxshilashda asosiy omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. To'laganov, K. Jismoniy tarbiya va sport asoslari. Tashkent: O'qituvchi. 2010-y
2. Shodiev, A. Jismoniy tarbiya va salomatlik. Tashkent: Sharq 2011-y.
3. Abdurakhmanov, T. Sportni rivojlantirish va uning ijtimoiy ahamiyati. Tashkent: Fan va texnologiya. 2014-y
4. Toshpulatov, F. Jismoniy tarbiya asoslari. Tashkent: Iqtisodiyot va tashkiliy menejment universiteti. 2016-y.

5. Jumaniyozov, A. Jismoniy tarbiya va sportning inson salomatligiga ta'siri. Tashkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti 2015-y
6. Raxmatov, S. Jismoniy faollik va uning salomatlikka ta'siri. Tashkent: O'zbekiston Milliy universiteti 2012-y

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI KASBIY RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK JIHATLARI

Sodiqova Dinara Alisher Qizi

Xalqaro innovatsion universitet

pedagogika mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annotatsiya: Bu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy rivojlantirish usullari va vositalari haqida fikrlar yoritilgan. Maqolada tavsifiy bayon etish metodidan foydalanilgan. O'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish har doimgi dolzarb masala hisoblanadi. Maqola oxirida xulosa berilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion yondashuv, akmeologik yondashuv, kreativlik, pedagogik mahorat, metdokik tayyorgarlik

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish va kasbiy rivojlantirish zaruriyatini belgilovchi bosh mezon bu inson oldiga qo'yilgan maqsad bo'lib, unga erishish uchun vazifalar belgilash, tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini tanlash va loyihalashtirish, maqsad va natijani muvofiqlashtirish zarur hisoblanadi. Demak, har bir o'qituvchi o'z-o'zini kasbiy rivojlantirish uchun ma'lum darajada o'z dunyoqarashiga, tafakkuri, tasavvuri va mavjud bilimiga, shaxsiy va kasbiy ehtiyojlariga asoslanadi. O'qituvchilarda o'z-o'zini kasbiy rivojlantirish yo'nalishida shakllantiriladigan ehtiyoj davlat va jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqishi lozim. Metodik tayyorgarlikni takomillashtirish va o'z-o'zini kasbiy rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj yetarlicha shakllantirilsa, o'qituvchilarda o'z kasbiga oid yangiliklarni, fan-texnika yutuqlarini o'rganishga qiziqish shakllanadi, bu o'z navbatida o'qituvchilarda mustaqil ta'lim olish ya'ni mustaqil o'rganish, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishga, bu orqali o'qituvchilarda metodik tayyorgarlikni takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilarni o'z faoliyatida ma'lum bir ijobiy natijalarga erishish, o'qituvchilar jamoasida obru-e'tibor qozonish, o'zini o'zi boshqarish va rivojlantirish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etuvchi vositalardan biri muvaffaqiyatga bo'lgan ehtiyoj bo'lib, bu ma'lum bir vazifani mas'uliyat bilan bajarish orqali ko'zlangan natijalarga erishishga xizmat qiluvchi – o'qituvchini o'zini o'zi kasbiy rivojlantirish ehtiyoji hisoblanadi. Akmeologik yondashuv nuqtai nazaridan o'z-o'zini anglash, o'zini takomillashtirish, ichki resurslarni boyitish va

qiyinchiliklarni ongli ravishda yengib o'tish qobiliyati (tashqi va ichki) o'qituvchi shaxsining rivojlanish modellari va xususiyatlari sifatida ajralib turadi. Shunday qilib, shaxsiy rivojlanishning yetakchi va hal qiluvchi omili shaxsning ijodiy tashabbusi va mustaqilligi bo'lib, bunda asosiy rol o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun motivga egaligi hisoblanadi. Shaxsni takomillashtirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishida o'zini o'zi anglash muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilarning o'zini o'zi kasbiy rivojlantirish uchun o'qituvchiga xos bo'lgan akmeologik pozitsiyaning mavjudligi (uning shaxsiy faoliyati), moslashuvchanlik (atrofdagi voqelik shartlaridan shaxsiy rivojlanish uchun foydalanish qobiliyati), jamiyatda o'z salohiyatini amalga oshirish istagi, o'zini anglashi va shuningdek, o'zini o'zi boshqarish orqali o'z kasbiy faoliyatini yanada takomillashtirishga tayyorligi muhim omillardan biri hisoblanadi. Kasbiy faoliyat subyekti sifatida rivojlanishda subyektivlik, mutaxassisning malakasi va uning shaxsiy yetukligi kabi tendensiyalar ajralib turadi. O'qituvchi professionallikni rivojlantirishga kasbiy rivojlanishning bosqichlari va darajasini (o'z taqdirini o'zi belgilash, moslashtirish, o'zini namoyon qilish, o'zini o'zi anglash) egallash orqali erishadi. O'qituvchilarga kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishda tashqi va ichki sharoitlar ta'sir qiladi (o'qituvchining o'zi qobiliyatlari va moyilligi, atrof-muhitning xususiyatlari – oilaviy, kasbiy, o'zini anglash xususiyatlari va aks etuvchi kompetensiya).

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib, metodik tayyorgarlikni takomillashtirish, kasbiy rivojlantirish uchun quyidagi vazifalarni tizimli va uzviy amalga oshirishlari muhim hisoblanadi:

- o'zini o'zi rivojlantirishga intilish;
- hayotiy va kasbiy tajribalarni o'zlashtirishga intilish;
- ta'lim berish uchun yuqori darajadagi tayyorgarlik va motivatsiyaga ega bo'lish;
- kasbiy faoliyatini innovatsion yondashuv asosida tashkil etish va o'qitish jarayonini takomillashtirish uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotga tatbiq etish.

Asosiysi, o'qituvchini uzluksiz kasbiy rivojlantirish va shu asosda uning kasbiy va metodik tayyorgarligini takomillashtirishga erishish mumkin. O'z-o'zini kasbiy rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj, bir tomondan, o'qitishning o'ziga xos xususiyati, uning ijtimoiy roli, ikkinchi tomondan, pedagogik faoliyatning doimiy o'zgarib turadigan sharoitlari bilan bog'liq bo'lgan "hayot davomida o'qish" tamoyili bilan belgilanadi. O'z-o'zini rivojlantirish uzluksizlik, universallik, maqsadga muvofiqlik, integrativlik, umumiylik, individuallashtirish, o'zaro bog'liqlik va doimiylik, past darajadan yuqori darajaga o'tishning doimiyligi, o'zgaruvchanlik kabi tamoyillarga asoslanadi.¹

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars jarayonida o'z bilimini, pedagogik mahoratini ko'rsata olishi, o'z kreativligini namoyon qila olishi, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijobiy taassurot uyg'ota olishi, darsga ijodkorona yondashuvi va turli xildagi zamonaviy metodlardan foydalanib darsni sifatli va mazmunli tarzda olib borishi hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanmoqda. Shunday ekan, har bir bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z ustida

¹ Shodiyeva Matluba Jo'rayevna, BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI KASBIY RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK JIHATLARI. Maqola

tinmay ishlashi, pedagogik mahorat ustida tinmay ishlashi , kreativlik nima ekanligini anglashi va dars jarayoniga ijobiy qo'llashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-son qarori
2. Ғозиев Э., Мамедов К. Касб психологияси. –Т.: 2003. Б.57.
3. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. –Т.: Молия, 2003. –Б. 54–56.
4. Толипов Ў. Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари / Монография. –Т.: Фан, 2004.Б.73–80
5. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. –Б. 16 –18.
6. М. Ж. Муталипова Педагогик маҳорат модули бўйича ўқув услубий мажмуа Т., 2017. 140 бет.

ZAMONAVIY TA'LIM VOSITALARI ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.

S.N.Yuldashev

Qarshi davlat universiteti dotsenti

Z.S. Xurramova

Xalqaro innovatsion universiteti magistranti

Annotasiya: Zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish pedagogik muammo, yechimi, yo'l usullari va vositalari haqida fikr yuritilgan

Аннотация: Обсуждаются педагогическая проблема, решение, пути и средства организации самостоятельной учебной деятельности учащихся на основе современных образовательных средств.

Abstract: The pedagogical problem, solution, ways and means of organizing independent educational activities of students based on modern educational tools are discussed.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, ta'lim vositalari, talabalarning mustaqil o'quv faoliyati

Ключевые слова: Современное образование, образовательные средства, самостоятельная учебная деятельность студентов.

Keywords: Modern education, educational tools, independent educational activities of students.

Zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish - zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, ta'lim jarayonini yanada interaktiv va talabalar uchun qiziqarli qilishga qaratilgan muammolardan biridir. Pedagogik nuqtai nazardan, bu muammo talabalarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini

rivojlantirish, o'quv jarayonini shaxsiylashtirish va ta'limning samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator masalalarni o'z ichiga oladi.

Mustaqil o'rganishning samaradorligi - Zamonaviy ta'lim vositalari talabalar uchun o'rganish jarayonini yanada qulay va samarali qilish imkoniyatini taqdim etadi. Biroq, ularni pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilish muhim masala hisoblanadi. Mustaqil o'rganish jarayonining samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilar talabalarga to'g'ri yo'naltirilgan resurslar va vazifalar taqdim etishlari kerak. O'qituvchi va talabalar o'rtasida aniq aloqalar, talabalarining o'z-o'zini baholash va o'z vaqtida fikr almashish imkoniyatlari muhimdir.

Bu jarayonda asosiy muammo - talabalar zamonaviy vositalardan to'g'ri foydalanishni bilmasliklari mumkin, ya'ni ular qanday resurslar bilan ishlashni, o'rganish usullarini qanday tanlashni va o'z vaqtlarini qanday samarali boshqarishni tushunmasliklari mumkin.

Zamonaviy ta'lim vositalari talabalarga katta imkoniyatlar yaratadi, lekin mustaqil o'rganish motivatsiyasi ba'zan zaif bo'lishi mumkin. Talabalar o'qish va o'rganishga bo'lgan motivatsiyalarini saqlashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, ayniqsa agar ular ko'plab onlayn resurslar orasida yo'qotib qo'yishsa yoki o'rganish jarayoni monoton bo'lsa.

Pedagogik jaryonda esa quyidagicha muammolar bu vazifani bajarishga to'sqinlik qiladi.

- talabalar o'rganishga bo'lgan qiziqishini yo'qotishi, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi qiyinchiliklar va ularning o'z vaqtida topshiriqlarni bajarishga bo'lgan motivatsiyasizligi.

Zamonaviy ta'lim vositalarining turli xil variantlari mavjud bo'lib, ularning har biri talabalarga turli darajadagi qulayliklarni yaratadi. Biroq, ularni samarali ishlatish o'qituvchilarning ta'lim metodologiyasi va texnologiya bilan ishlash ko'nikmalariga bog'liq. Agar o'qituvchilar bu vositalardan to'g'ri foydalanishni bilmasalar, ta'lim jarayonini samarasiz qilishlari mumkin.

O'qituvchilar zamonaviy vositalarni qanday tanlash va ularni darsda samarali qanday ishlatishni bilmasliklari.

Zamonaviy vositalar yordamida ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ba'zan talabalar o'zlarining o'rganish usullarini to'g'ri tanlamay, o'z vaqtlarini samarali boshqara olmaydi. Bu esa o'z-o'zini o'rganishga qarshi qarshilikni kuchaytiradi. Har bir talabaga mos keladigan o'rganish metodlarini yaratishning murakkabligi

Talabalar uchun individual o'rganish strategiyalarini yaratishda qiyinchiliklar, masalan, bir xil metodlarni barcha talabalar uchun moslashtirishning imkonsizligi.

Zamonaviy ta'lim vositalari talabalarga turli xil imkoniyatlar yaratmoqda, lekin ba'zi talabalar texnologiya bilan ishlashda tajribaga ega bo'lmasliklari mumkin. Bu tafovutlar o'rganish jarayonini tengsizlashtirishi mumkin. Shuningdek, texnologik vositalarning ba'zi turlari talabalar uchun qiyinchiliklar yaratishi mumkin, masalan, internetga kirishdagi muammolar, qurilmalar bilan ishlashdagi cheklovlar.

Texnologik vositalarga kirish imkoniyati va ularni ishlatish bo'yicha talabalar o'rtasida tafovutlarning mavjudligi.

Zamonaviy vositalar yordamida talabalarning o'rganish jarayonini baholash yanada murakkablashadi. Mustaqil o'quv faoliyatining samaradorligini baholashda o'qituvchilar yangi metodlarni qo'llashlari kerak, masalan, o'z-o'zini baholash, hamkorlikda baholash va boshqalar. Bu esa talabalar va o'qituvchilarning o'zaro baholash tizimi bo'yicha aniqlikni talab qilganligi.

Mustaqil o'rganish jarayonida talabalarni baholashning murakkabligi va baholashning shaffofligi va adolatliligini ta'minlashning qiyinligi.

Zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishdagi pedagogik muammolarni bartaraf etish uchun turli yo'llar, usullar va vositalar mavjud. Quyida har bir muammoning bartaraf etilishi uchun amaliy tavsiyalarni keltirib o'tamiz.

Mustaqil o'rganishning samaradorligi - O'quvchilarga yo'naltirilgan resurslarni yaratish: Talabalar uchun aniq va samarali resurslar tayyorlash zarur. Bunda o'qituvchilar talabalarning qiziqishlari va o'rganish ehtiyojlariga mos bo'lgan resurslarni tanlashlari lozim. Shuningdek, o'quvchilarga kerakli texnologiyalar va platformalarni qanday ishlatish haqida qo'llanmalar taqdim etilishi kerak.

- **Interaktiv darslar va mashqlar:** Darslarni interaktiv shaklda tashkil etish, talabalar o'z bilimlarini sinashlari, tahlil qilishlari va o'z fikrlarini bildirishlari uchun muhit yaratish kerak. Bu jarayon o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

- **Online platformalar:** Google Classroom, Moodle, Edmodo kabi platformalarda o'quv materiallari, topshiriqlar va mashqlarni joylashtirish.

- **Video darslar va interaktiv o'yinlar:** Kahoot, Quizlet kabi platformalarda viktorinalar va testlar o'tkazish.

Mustaqil o'rganish uchun motivatsiya - Ma'lum maqsadlar va rag'batlantirish tizimi: Talabalarni o'z o'rganish maqsadlarini belgilashga undash, rag'batlantiruvchi tizimlar yaratish (masalan, imtihonlar yoki testlarda muvaffaqiyat uchun ball to'plash, muvofiqlik sertifikatlarini olish).

- **O'rganish jarayonini shaxsiylashtirish:** O'quvchilarga o'z qiziqishlari va ehtiyojlariga mos keladigan mavzularni tanlash imkoniyatini berish. Shu bilan birga, o'quv jarayonini individual ravishda tashkil etish motivatsiyani oshiradi.

- **Gamifikatsiya:** O'rganish jarayonini o'yin elementlari bilan boyitish. Masalan, Kahoot orqali testlar o'tkazish yoki Duolingo kabi til o'rganish ilovalari yordamida o'rganish jarayonini qiziqarli qilish.

- **Trello** yoki **Notion** kabi vositalar yordamida o'quvchilarga o'z maqsadlarini belgilash va vaqtni boshqarish imkoniyatini berish.

Ta'lim resurslarining sifatli va samarali taqdim etilishi - O'qituvchilarni tayyorlash: O'qituvchilarni zamonaviy ta'lim vositalari va texnologiyalar bilan tanishtirish, ularni samarali foydalanishga o'rgatish.

- **Resurslarning sifatini tekshirish:** O'qituvchilar resurslarni tayyorlashda sifatga e'tibor berishlari, mos va dolzarb materiallarni taqdim etishlari kerak. Bunda faqat

akademik manbalarga tayanmasdan, interaktiv va amaliy resurslarni ham o'z ichiga olish lozim.

- **Onlayn kurslar va vebinarlar:** O'qituvchilar uchun zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni o'rgatadigan kurslar yoki vebinarlar tashkil etish.

- **Moodle, Edmodo** kabi platformalarda talabalarga turli resurslarni taqdim etish va samarali ishlatishni yo'lga qo'yish.

Individual o'rganishning bir xilligi - Differensatsiya yondashuvi: Har bir talabaga o'ziga mos o'rganish usullarini tanlash imkoniyatini yaratish. Differensatsiya orqali talabalar o'zlarining o'rganish darajasiga mos resurslar va vazifalar olishlari mumkin.

- **Individuellashtirilgan yo'riqnomalar:** Talabalarning o'rganish jarayonini yanada samarali qilish uchun individual maslahatlar va yo'riqnomalar taqdim etish.

- **Notion** yoki **Trello** kabi vositalar orqali har bir talabaga individual reja va o'rganish usullari yaratish.

- **Kahoot** va **Quizlet** kabi vositalarda turli darajadagi testlarni tashkil etish, har bir talabaning o'z imkoniyatlariga mos savollarni tanlash.

Texnologik tafovutlar - O'quvchilarga texnologiyalarni o'rganishda yordam berish: Texnologiyalardan foydalanish bo'yicha o'quvchilarga qo'llanmalar va yordamlashish tizimlarini yaratish.

- **O'quvchilarning texnologik imkoniyatlarini tahlil qilish:** O'quvchilarning texnologiyalarga kirish imkoniyatlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini moslashtirish. Misol uchun, internetga kirish imkoniyati cheklangan talabalar uchun offline resurslar taqdim etish.

- **Google Drive, OneDrive** kabi bulutli saqlash tizimlari orqali materiallarni taqdim etish, o'quvchilarga zarur resurslarni osongina olish imkonini yaratish.

- **Microsoft Teams** yoki **Zoom** kabi platformalarda onlayn darslarni o'tkazish, talabalar bilan masofaviy hamkorlikni kuchaytirish.

O'rganish jarayonining baholanishi - Mustaqil baholash tizimlarini joriy etish: Talabalar o'z bilimlarini baholash, o'z-o'zini nazorat qilish va hamkorlikda baholash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

- **Dastlabki va yakuniy baholash tizimini ishlab chiqish:** O'quvchilarning o'z-o'zini baholash va doimiy tahlil qilishlari uchun tizim yaratish.

- **Google Forms** yoki **Socrative** kabi vositalar orqali testlar va so'rovlar o'tkazish, talabalar bilimini baholashning turli metodlarini qo'llash.

- **Rubrikalar** va **o'z-o'zini baholash** tizimlarini joriy etish.

Zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini samarali tashkil etish uchun yuqoridagi yo'llar, usullar va vositalar pedagogik muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega. Bular orqali ta'lim jarayonini yanada samarali, interaktiv va talabalar uchun qulay qilish mumkin. O'qituvchilar va ta'lim muassasalari ushbu vositalarni to'g'ri va samarali foydalanishni ta'minlash orqali talabalarning o'z bilimlarini yanada chuqurlashtirish va mustahkamlashga yordam bera olishadi.

Zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish pedagogik nuqtai nazardan bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu

muammolarni hal qilish uchun o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalarni o'z darslariga moslashtirish, talabalarga o'rganish jarayonida qo'llaniladigan vositalar bo'yicha yo'riqnomalar berish, ularni motivatsiya qilish va samarali baholash tizimlarini yaratish zarur. Bu jarayonda pedagogik nazorat va didaktik yondashuvlar muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Qosimova, T. R.** (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ta'lim metodlari. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. **Sultonov, R. S.** (2019). Pedagogik texnologiyalar va ta'limda innovatsiyalar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
3. **Davletov, B. A.** (2021). Ta'limda interaktiv metodlar va zamonaviy texnologiyalar. Tashkent: "Ma'rifat" nashriyoti.
4. **Ismoilov, U. A.** (2022). Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini pedagogik jarayonlarga tatbiq etishning muammolari. Pedagogika va ta'lim texnologiyalari jurnalining 3-soni.
5. **Bozorov, A. M.** (2021). Mustaqil o'rganish faoliyatini pedagogik jihatdan tashkil etish: innovatsiyalar va istiqbollar. Oliy ta'limda innovatsiyalar jurnalining 4-soni.
6. **Almardanovna, S. D., & Shokirovna, A. M.** (2025). The Effectiveness of Increasing Students' Cognitive Activity in Primary Education. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 39, 66-70.
7. **Islamovna, K. G.** (2025). Preparing Elementary Students for Emergencies—As a Pedagogical Problem. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 40, 169-172.
8. **Yuldashev, S., Akramov, M., Tursunova, F., Abdullaeva, K., Shakhmurodova, D., & Ubaydullayev, A.** (2024, May). A Development of AI Connected System with Adaptive Assessments Method for Evaluation Methods in Education Field. In 2024 4th International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE) (pp. 826-830). IEEE.

EMPOWERING ENGLISH LEARNERS: THE ROLE OF CONSTRUCTIVE FEEDBACK IN CLASSROOM SUCCESS

Nargiza Akhmadova,

teacher at the Philology and Teaching Languages Department,

Karshi International University

Ahmadovnargiz35@gmail.com

Abstract

Giving helpful feedback is a key part of teaching English well. It helps students become more confident, improve their language skills, and stay motivated. Today, teachers focus more on giving feedback that supports learning, rather than just pointing out mistakes. This article looks at how good feedback helps English learners succeed. It shares useful tips and shows how feedback can build strong connections between teachers and students.

Keywords

Constructive feedback, communicative competence, formative assessment, EFL, motivation, student-centered learning

Introduction. In modern English classes, feedback is more than just correcting mistakes. It's about helping students grow and feel supported. In the past, teachers often focused on grammar mistakes or spelling. Now, feedback is used to guide students, build confidence, and improve communication.

Many English learners feel nervous about making mistakes. They might worry about being judged or feel unsure of themselves. This is where **constructive feedback** helps. It means giving clear, kind, and helpful advice. This type of feedback creates a safe space for learning. It encourages students to try, reflect, and improve.

Methodology

This article is based on a review of recent research from 2020 to 2024. It includes studies, teacher experiences, and articles from journals like TESOL Quarterly and ELT Journal. The main focus areas were:

- Types of feedback (oral, written, peer, etc.)
- How feedback is given (direct, hints, questions)
- How feedback affects learners (motivation, skills, confidence)

The article connects research with practical tips for teachers.

Results

Several important findings show how feedback helps learners:

3.1 Timely Feedback

Feedback works best when it is given right after a task. This helps students understand and fix mistakes quickly.

3.2 Clear and Specific

Feedback should be easy to understand. Saying "You used good linking words" is better than just saying "Good job."

3.3 Positive and Supportive

Students respond better when feedback includes praise and useful suggestions. A mix of both builds confidence.

3.4 Involving Students

Asking students to reflect on their work or give feedback to each other helps them think more deeply.

3.5 Using Technology

Online tools like Google Docs, Flip, or Moodle can make feedback easier and more personal. Audio comments or screen recordings are useful too.

Discussion

Good feedback acts like a bridge between what students can do now and what they can learn next. It helps students grow step by step.

When students get feedback that is kind and helpful, they feel more confident. They take more risks and try harder. This is very important in learning a new language.

Peer feedback is also powerful. When students give each other feedback using a simple checklist, they learn how to evaluate and think critically. Teachers should guide this process to keep it respectful and useful.

Teachers also need to be aware of cultural differences. Some students may not be used to open feedback. Respectful and gentle comments build trust.

But giving good feedback isn't always easy. Big class sizes, lack of time, or emotional responses can make it harder. That's why teachers need clear strategies.

Tips for Teachers: How to Give Constructive Feedback

1. Use the Feedback Sandwich

Start with something positive, then give advice, and end with encouragement.

Example: "Your ideas are great. Try to organize your paragraphs better. Keep using those strong vocabulary words!"

2. Be Clear and Helpful

Avoid saying "Improve your grammar." Instead, say "Check subject-verb agreement in sentence 3. It should be 'He goes' not 'He go.'"

3. Use Codes for Writing

Make a code system (e.g., VT = verb tense, SP = spelling). Teach students to find and fix their own mistakes.

4. Try Peer and Self-Feedback

Use checklists to help students give feedback to themselves or each other. Start with positive points only, to build confidence.

5. Use Digital Tools

Tools like Google Docs, Vocaroo, or Loom allow you to leave voice notes or real-time comments. This saves time and feels more personal.

6. Give Feedback Quickly

Try to give feedback soon after students finish a task. For speaking tasks, give quick notes or short comments right after the activity.

7. Ask Reflective Questions

Instead of giving answers, ask questions like: "Which part of your writing do you like most?" or "Can you find a sentence that needs more detail?"

8. Build a Feedback Culture

Show students how to give and receive feedback. Remind them that mistakes are part of learning. Celebrate progress, not perfection.

Conclusion

Constructive feedback is one of the most powerful tools in English teaching. When it's clear, kind, and timely, it helps students grow, feel confident, and take control of their learning. In a world where classrooms are diverse and digital, feedback should be a friendly conversation—not just correction. By focusing on connection, not just correction, teachers can truly empower their students.

References

- Brookhart, S. M. (2022). How to Give Effective Feedback to Your Students (2nd ed.). ASCD.
- Carless, D., & Winstone, N. E. (2023). Student Engagement with Feedback: Principles and Practices for Enhancing Learning. Routledge.
- Hattie, J., & Clarke, S. (2019). Visible Learning: Feedback. Routledge.
- Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
- Winstone, N. E., & Boud, D. (2023). "The Role of Feedback in Supporting Learners' Development." *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 48(1), 1–14.

FUNDAMENTALLASHTIRISH TAMOYILI ASOSIDA TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIGA "MATERIALSHUNOSLIK VA KONSTRUKSION MATERIALLAR TEXNOLOGIYASI" FANLARINI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Xolmurodov Dilmurod Sobir o'g'li
dilmu.xolmu@mail.ru

Osiyo texnologiyalar universiteti Pedagogika kafedrasida katta o'qituvchisi

Kalit so'zlari: Texnika, materialshunoslik, texnologiya, innovatsiya, baxs, texnologik xarita, talabala, o'yin, keys-stadi, loyihalar usuli.

Ключевые слова: Техника, материаловедение, технология, инновации, дебаты, технологическая карта, студент, игра, исследование случая, метод проектов.

Keywords: Technique, materials science, technology, innovation, debate, technological map, student, game, case study, project method.

Annotasiya. Ushbu maqolada texnologik ta'lim yo'nalishi talabalariga umukasbiy fanlarni o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning pedagogik asoslari o'rganilib, o'quv jarayonida zamonaviy-interfaol o'qitish usullaridan samarali foydalanish yo'llari tadqiq etilgan. Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar bilimlarini mustahkamlashda qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarning samarali qo'llash uslublari tahlil qilingan.

Абстрактный. В статье рассматриваются инновационные образовательные технологии и их педагогические основы в преподавании общепрофессиональных дисциплин студентам технологических специальностей, а также изучаются пути эффективного использования современных интерактивных методов обучения в образовательном процессе. Проанализированы методы эффективного применения инновационных технологий, используемых для закрепления знаний студентов, обучающихся в высших учебных заведениях.

Abstract. This article studies innovative educational technologies and their pedagogical foundations in teaching general professional subjects to students of technological education, and explores ways to effectively use modern interactive teaching methods in the educational process. Methods for the effective use of innovative

technologies in consolidating the knowledge of students studying in higher educational institutions are analyzed.

Bugungi zamonaviy innovatsion texnologiyalar asrining kundan-kunga yuksalib, ravnaq topib va rivojlanib borayotgan davrning asosiy yirik maqsadlaridan biri bu albatta, etuk va malakali kadrlar tayyorlash ustuvor vazifalardan biridir. Fan, texnika, texnologiya hamda zamonaviy ishlab chiqarish sohalarining rivojlanishi o'z-o'zidan har bir davlatning iqtisodiy rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Ko'p yillar davomida o'qitish metodikasi o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirishga yordam beradigan yangi o'qitish usullarini izlamoqda.

Texnologik ta'lim yo'nalishini barcha fanlar qatori talabalar tomonidan "Materialshunoslik va konstruksion materiallar" faninig o'zlashtirishlari uchun dars mashg'ulotlarni innovatsion texnologiyalar asosida olib borish bilim, ko'nikma va malakalarga ega bolishga xizmat qiladi. Materialshunoslik fanida mashinasozlik sohasida ishlatiladigan barcha metallar, qotishmalar, rangli metallar, metallmas materiallar va boshqa turdagi mahsulotlarning o'ziga xos vazifalarini, tuzilishlarini, xossalarini, vazifasiga ko'ra ishlatilishini, tarkibini hamda shu kabi barcha umumiy ma'lumotga ega bo'lishdan iboratdir.

Asosiy xomashyolaridan biri bo'lgan metallar yordamida eng so'nggi rivojlangan robotlarni yaratish va ishlab chiqarishni keng yo'lga qo'yish orqali yangidan-yangi texnologiyalarni kashf qilish joriy qilinmoqda. Har bir o'quv muassasalarida chuqur o'rganiladigan bilimlar insonning shaxsiy tasavvurini rivojlanishiga, atrof muhitning yaxshilanishiga, yangidan-yangi g'oyalar asosida o'z hayotini yaxshi tomonga o'zgartirishga xizmat qiladi. Shularni nazarda tutgan holda bugungi kunda har bir fanni chuqur o'rganib, shu olgan bilimlarini amaliyotda qo'llagan holda, o'zining yangicha g'oyalarini ilgari surib yaxshi natijalarga erishish har bir bo'lg'usi mutaxassislarning oldiga qo'ygan vazifalaridan biridir.

Ta'lim yangi bosqichga ko'tarilmoqda, o'quvchilar fikr darajasi kengaymoqda, axborot olish osonlashmoqda, bunday o'sish jarayonida o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanmaslik darsning samaradorligini pasaytirib yuboradi. Bugungi kunda axborot ko'lami juda kengayib ketdi. Agar o'qituvchi o'z ustida ishlamasa avvalgi o'rgangan bilimlari yetarli bo'lmay qoldi. Dars mavzularini kundalik hayotdagi keskin voqealar bilan bog'lab o'tilsa, turli innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa dars esda qolishiga erishilishi mumkin.

Innovatsiya-(inglizcha) yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni ifodalaydi, texnologiya esa yunoncha "texnos"- san'at, mahorat va "logos"- fan so'zlaridan olinib innovatsion texnologiya ta'lim-tarbiya shakllari, metodlari va usullariga yangicha yondashish degan ma'noni bildiradi. Innovatsion texnologiyalar pedago-gik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiri-tishdir. Innovatsion texnologiyalardan foydalanishda o'qituvchiga quyidagi bilimlarni bilish taqazo etiladi:

YaPT (yangi pedagogik texnologiya) bo'yicha xorijiy tajribalardan boxabar bo'lish;

Ta'lim jarayonini tashkil etishda didaktik o'yinlardan, interfaol usullardan foydalanish mahorati;

Ilg'or pedagogik texnologiya bo'yicha bilimlarni o'zlashtirib borish;

Bilimlarni ko'nikma va malakalarga aylantirish texnologiyasi shakllangan bo'lishi;

Dars jarayonida harakatli o'yinlardan unumli foydalana bilishi; Imkoni bo'lsa darsni internet tarmog'iga bog'lab o'ta bilishi;

O'z ustida tinmay ishlashi, har sohaga oid yangiliklarni kuzatib borishi va boshqalar;

O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va haakazo) foydalanishi mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi. Ta'limda innovatsion texnologiyalar va inter-faol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shaklga ega emasligini ham e'tirof etish kerak. Har bir o'qituvchi ta'limga individual tarzda yangilik kiritishi mumkin.

Innovatsion texnologiyalar o'qituvchi oz faoliyatidan qoniqmas-likda kelib chiqadi. Faoliyatni yangilash 3 bosqichda ya'ni tayyorgarlik, rejalashtirish va joriy etish bosqichlarida amalga oshiriladi. Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi fanining bo'limlariga asosan: metallarning tuzilishi va xossalari, qotishmalar, materiallarning konstruksion mustahkamligi, ligerlangan po'latlar, asbobsozlik materiallari, rangli metallar va ularning qotishmalari, polimerlar, pastmassalar, rezinalar, plyonka hosil qiluvchi materiallar, shishalar, nanomateriallar va boshqalar kiradi. Shu kabi bo'limlarni chuqur o'rganish oqali biz o'zimiz uchun kerakli bo'lgan ma'lumotlarga ega bo'lisimiz mumkin.

O'z sohamizdan kelib chiqqan holda biz talabalar ham kasbimizga oid barcha kerakli bilimlarni olishimiz zarur. Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyalar fanida bu usul muhim ahamiyatga ega. Chunki aynan shu fanga oid bo'lgan mavzularni talabalarga tushuntira olish pedagogdan aynan shu kabi texnologiyalarni talab etadi. 1. Texnologik xaritada ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyat bosqichlarining ketma-ketligi va mazmuni hamda ularda qo'llaniladigan vositalar tasniflanadi.

Texnologik xarita talabalarning mustaqil ishlarini nazorat qilishga yordam beradi. Mavzu rejadan farqli o'laroq texnologik xaritada o'quv mashg'ulotining bosqichlari va vaqti ta'lim beruvchi faoliyati bilan birga, ta'lim oluvchining ham faoliyati, ta'lim berishning usul, shakl va vositalari, ta'lim maqsadining o'quv yutuqlari monitoringi va baholashlari ko'rsatiladi. Ayni shu usuldan foydalanib pedagog o'zining dars o'tish terminini rejalashtirib oladi va shu reja asosida talabalarga mavzuni bayon etadi. Bu usul pedagogning saviyasi hamda tajribasini oshirish uchun eng muhim omildir. 2. Faol ta'lim berish usuli-belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tartibli tashkil etish yo'li. Ayni shu usulning eng ko'p tarqalgan va xususiyatga ega bo'lgan ta'lim usullari quyidagilar hisoblanadi: suhbat, baxs, o'yin, keystadi, loyihalar usuli, muammoli usul, aqliy hujum va boshqalar hisoblanadi. Bu usullar yordamida ta'lim oluvchi materialshunoslik faniga oid mavzularni tushunishi biroz oson kechishi mumkin bo'ladi. Chunki hammamizga ma'lumki bu fanni chuqur o'rganish uchun insondan yaratuvchanlik, qiziqish va qunt bilan o'rganish talab qilinadi. 3. Baxs (munozara)-

aniq muammo bo'yicha fikr almashish, muhokama shaklidagi ta'lim berishning faol usuli. Munozara usuli hamma vazifalarni bajaradi. Bu usuldan asosan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi: 1) Yangi bilimlarni shakllantirishda 2) O'zaro fikr almashuv ko'nikmalarini shakllantirishda 3) Ta'lim oluvchilarga shaxsiy fikrida mustahkam turish va uni himoya qilishga yordam berish Baxs-munozara yuritish bu eng muhim omildir. Chunki har bir shaxsning o'zining shaxsiy fikri bo'ladi va ayni shu fikrini baxs- munozara orqali ko'rsatib bera oladi. Ushbu maqolada texnologik ta'lim yo'nalishi talabalariga umukasbiy fanlarni o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning pedagogik asoslari o'rganilib, o'quv jarayonida zamonaviy-interfaol o'qitish usullaridan samarali foydalanish yo'llari tadqiq etilgan. Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar bilimlarini mustahkamlashda qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarning samarali qo'llash uslublari tahlil qilingan. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish ta'lim oluvchilarning mustahkam nazariy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, ularni kasbiy mahoratga aylanishini ta'minlash maqsadida, o'qitish jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiya – bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba-sinov ishlari olib borish yoki boshqa fan texnika yutuqlaridan foydalangan holda talabalarga yangi bilim berishdan iboratdir. Dars mashg'ulotlarini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanishga doir ushbu maqola bilan darslarni samarali tashkil etish haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin, hamda yuqorida aytib o'tilgan metod va o'yinlar orqali talabalarni dars jarayoniga jalb qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" T.: 2008. – 128 b.
2. А. Мавлонов. ва бошқалар. Ўқув машғулотларини ташкил этишда таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. «Тафаккур бўстони» нашриёти, Тошкент, 2013. - 142 бет.
3. N.N. Azizxo'jaeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. Toshkent 2006 y. 159 b.
4. Mirboboyev V.A. Konstruktion materiallar texnologiyasi. Toshkent, "O'qituvchi", 1991 y. - 408 b.
5. Po'latov S., Raxmonaliyev I., Qosimov Q. Materialshunoslik va konstruktion materiallar texnologiyasidan amaliy mashg'ulotlar — T. "Mehnat", 1992 y. 136 b.
6. Материаловедение. Учебник. Якубов С.Х., Эвиев В.А., Холмуродов Д.С. Карши: Изд-во "Intellect", 2021.- 222 с.

INTEGRATIV YONDASHUV TAMOYILLARI ASOSIDA TALABALARNING LINGVO-METODIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY – NAZARIY ASOSLARI

Yuldashev Sodiq Norhayevich
Qarshi davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: maqolada integrativ yondashuv tamoyillari asosida talabalarning lingvo-metodik tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari, integrativ yondashuv tamoyillari, lingvo-metodik tafakkur haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: в статье рассматриваются возможности развития лингвометодического мышления студентов на основе принципов интегративного подхода, принципов интегративного подхода, лингвометодического мышления.

Abstract: the article examines the possibilities of developing students' linguistic and methodological thinking based on the principles of an integrative approach, principles of an integrative approach, linguistic and methodological thinking.

Kalit soʻzlar: Integrativ yondashuv tamoyillari, lingvo-metodik tafakkur, tanqidiy tafakkur, kross-kultural yondashuv, koʻp sohalilik

Ключевые слова: принципы интегративного подхода, лингвометодическое мышление, критическое мышление, кросскультурный подход, мультидисциплинарность.

Keywords: principles of an integrative approach, linguistic and methodological thinking, critical thinking, cross-cultural approach, multidisciplinary.

Integrativ yondashuv tamoyillari asosida talabalarning lingvo-metodik tafakkurini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Bu mavzu, talabalarning til organish jarayonini osonlashtirish va samarali boʻlishini taʼminlashga qaratilgan boʻlib, bir nechta yondashuv va tamoyillar asosida amalga oshiriladi.

1. Integrativ yondashuv tamoyillari

Integrativ yondashuv, tilni oʻrganishda va metodik pedagogikada turli usul va yondashuvlarning uygunlashgan va bir-birini toʻldiradigan tarzda qoʻllanilishiga asoslanadi. Bu yondashuvni oʻrganishda quyidagi tamoyillarga eʼtibor qaratish lozim:

Birgalikda rivojlanish tamoyili: Integrativ yondashuv tilni organish jarayonida turli sohalarning (lingvistika, metodika, psixologiya, sotsiologiya) ozaro bogʻlanishini taʼminlaydi. Bu talabaga tilni nafaqat grammatikasini, balki uning ijtimoiy va madaniy kontekstini ham tushunishga yordam beradi.

Yana bir muhim tamoyil — tizimli yondashuv: Bu tamoyil boyicha til organishning barcha bosqichlarini tizimli ravishda yondashib organish zarur. Bunda barcha til organish jarayonlari (gapirish, tinglash, yozish, oqish) bir-biri bilan boglangan va birgalikda rivojlanishi kerak.

2. Lingvo-metodik tafakkur

Lingvo-metodik tafakkur, talabaning tilni oʻrganish va undan foydalanish boyicha chuqur nazariy va amaliy tafakkuridir. Bu, tilni nafaqat orgatish, balki uni ozlashtirish, talabalarning tilga bolgan qarashini shakllantirish va ularni didaktik yondashuvlar asosida metodik jihatdan yaxshilashga yonaltirilgan. Bu tafakkur quyidagi jihatlarni oʻz ichiga oladi:

Til va metodikaning ozaro aloqasi: Talaba, tilni orgatishda faqat til strukturasini organib qolmasdan, metodik yondashuvlarni ham bilishi kerak. Bu ularning tilni samarali ozlashtirishi va amaliyotga tadbiiq etishiga yordam beradi.

Tanqidiy tafakkur: Talaba ozlashtirilgan til bilimlarini tanqidiy nuqtai nazardan baholashi va mustaqil ravishda muammolarni hal qilishga intilishi kerak. Bu jarayon, ularni tilni organishning nafaqat nazariy jihatlarini, balki amaliyotida ham faol ishtirok etishga olib keladi.

3. Integrativ yondashuvni amaliyotga joriy etish

Integrativ yondashuvning amaliyotda qo'llanilishi, talabalarning lingvo-metodik tafakkurini rivojlantirishda muhim o`rin tutadi. Bunda quyidagi metodlar va yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

Interaktiv metodlar: Guruh ishlarini, diskussiyalarni, rolly oyinlarni va boshqa interaktiv usullarni qollash talabalarga tilni amaliyotda o`rganishga imkon beradi.

Kross-kultural yondashuv: Talabalar tilni o`rganishda boshqa madaniyatlar bilan tanishishlari va shu orqali tilning madaniy kontekstini tushunishlari mumkin.

Texnologiyalarni qo'llash: Zamonaviy texnologiyalar, masalan, onlayn platformalar, mobil ilovalar va boshqa raqamli vositalar orqali tilni organish yanada samarali va qiziqarli bo`lishi mumkin.

4. Talabalar uchun samarali ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish

Integrativ yo`ndashuv tamoyillarini qo'llagan holda, talabalarning lingvo-metodik tafakkurini rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalarni ishlab chiqish mumkin:

Fikrni rivojlantirishga yo`naltirilgan mashqlar Talabalarni til va metodikani o`rganishda fikrlashni ragbatlantirishga mo`ljallangan mashqlar.

Loyiha asosida o`qitish: Talabalar tilni organishda o`zlari mustaqil ravishda loyihalar ishlab chiqib, jamoa bilan birgalikda muammolarni hal qilish orqali amaliyotga o'tadilar.

Integrativ yondashuv — bu ta'lim, ilmiy va amaliy sohalarida turli jihatlar va elementlarning o'zaro bog'lanishini ta'minlaydigan, tizimli va keng qamrovli yondashuvdir. Integrativ yondashuvning maqsadi turli bilim sohalarini o'zaro birlashtirib, umumiy maqsadlarga erishishni osonlashtirishdir. Bu yondashuvning mohiyati, turli ilmiy va amaliy jarayonlarning o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tarzda ishlashiga qaratilgan.

Integrativ yondashuvning asosiy tamoyillari

1. **Tizimli yondashuv:** Integrativ yondashuvning eng asosiy tamoyili — tizimli yondashuvdir. Bu tamoyil bo'yicha, barcha jarayonlar va elementlar o'zaro bog'langan va muvofiqlashtirilgan bo'lishi kerak. Biror bir jarayon yoki komponent alohida o'rganilsa, uning ta'siri va ahamiyatini to'liq tushunish qiyin bo'ladi. Shuning uchun barcha elementlarni bir butun sifatida o'rganish lozim.

2. **Ko'p sohalilik:** Integrativ yondashuv bir vaqtning o'zida bir nechta sohalarini, bilimlarni va metodlarni birlashtirishni taqozo qiladi. Masalan, til o'rganish jarayonida faqat tilning grammatik jihatlarini emas, balki madaniy, ijtimoiy va psixologik omillarni ham hisobga olish kerak.

3. **O‘zaro aloqadorlik:** Har bir o‘rganilayotgan fan yoki yo‘nalishning boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqasini inobatga olish muhimdir. Buning natijasida talaba nafaqat biror bir sohada ma‘lumotga ega bo‘lib qoladi, balki uning qiziqishi va ko‘nikmalari kengayadi.

4. **Amaliyotga yo‘naltirilganlik:** Integrativ yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tadbiq etish imkonini yaratadi. Bu tamoyilga ko‘ra, o‘rganilgan bilimlar talaba yoki tadqiqotchi tomonidan real hayotda qo‘llanilishi kerak.

Integrativ yondashuvning ta’limdagi ahamiyati

Integrativ yondashuv ta’lim jarayonida quyidagi ahamiyatli jihatlarni ta’minlaydi:

- **Ko‘p jihatli o‘rganish:** Integrativ yondashuv orqali talabalar bir vaqtning o‘zida ko‘plab bilimlarni o‘rganadilar. Misol uchun, til o‘rganishda faqat grammatika emas, balki uning madaniy, ijtimoiy va kontekstual jihatlarini ham hisobga olish kerak.

- **Tushunishni chuqurlashtirish:** Integrativ yondashuv til o‘rganish jarayonida tushunchalar va bilimlar o‘rtasidagi bog‘lanishni mustahkamlaydi. Bu esa, talabalarning o‘rganilgan materialni yaxshiroq anglashiga va uni to‘liq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

- **Amaliy va nazariy bilimlarning uyg‘unligi:** Integrativ yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llashni rag‘batlantiradi. Masalan, lingvo-metodik tafakkurda tilni o‘rganish va undan amalda foydalanish bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlarga aylanadi.

Integrativ yondashuvning amaliyotda qo‘llanilishi

1. **Ta’limda:** Integrativ yondashuv ta’lim jarayonlarida talabalarni yanada samarali o‘qitish va o‘rganishga yordam beradi. Bunda talaba faqat bilimlarni o‘zlashtirish bilan qolmay, balki o‘rgangan bilimlarini real hayotda qo‘llashni ham o‘rganadi. Misol uchun, til o‘rganishda nafaqat grammatika, balki so‘z boyligini, fonetikani, tilni amaliyotda ishlatish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham e’tibor beriladi.

2. **Tadqiqotlarda:** Integrativ yondashuv ilmiy tadqiqotlarda ham qo‘llaniladi, chunki u turli fanlar o‘rtasidagi aloqani, o‘zaro ta’sirni o‘rganishga imkon yaratadi. Bunday yondashuv ilmiy izlanishlarning kengroq va chuqurroq bo‘lishini ta’minlaydi.

3. **Kasb ta’limida:** Integrativ yondashuv kasb ta’limida ham foydalidir, chunki u talabalarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi. Masalan, tilni o‘rganish jarayonida talaba uning madaniy va ijtimoiy jihatlariga ham chuqurroq kirib boradi.

Integrativ yondashuv (yoki integratsion yondashuv) – bu turli fanlar, metodologiyalar va yondashuvlarni birlashtirishga asoslangan usul bo‘lib, ularni o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali kompleks muammolarni yechishga qaratilgan. Integrativ yondashuvning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. **Ko‘p yo‘nalishlilik (Multidimensionality)** – Bu tamoyil turli sohalar va yo‘nalishlarni birlashtirishni nazarda tutadi. Masalan, insonni faqat biologik yoki psixologik jihatdan emas, balki ijtimoiy va madaniy omillarni ham hisobga olgan holda tushunish zarur.

2. **Tenglik va o‘zaro hurmat** – Integrativ yondashuvda har bir soha, metod yoki yondashuv o‘zaro teng va hurmatga loyiqdir. Bu tamoyilning maqsadi har bir fan yoki metodologiyaning o‘ziga xosligini va afzalliklarini e’tirof etishdir.

3. **Yuqori darajadagi integratsiya** – Bu tamoyil bir nechta yondashuvlarni o‘zaro integratsiya qilishda chuqur tahlil va o‘zaro bog‘lanishlarni aniqlashni o‘z ichiga

oladi. Yondashuvlarning faqat tashqi mosligi emas, balki ichki aloqalari va o‘zaro bog‘liqligini ham hisobga olish zarur.

4. **Ochiqlik va moslashuvchanlik** – Integrativ yondashuv yangi g‘oyalar, metodlar va yondashuvlarni qabul qilishga ochiq bo‘lishni anglatadi. Shuningdek, muammolar va vaziyatlar o‘zgarishi bilan yondashuvni moslashuvchan tarzda o‘zgartirish mumkinligi ta’kidlanadi.

5. **Insonning butunlikda qabul qilinishi** – Integrativ yondashuvda inson nafaqat uning aqliy yoki ruhiy holati, balki uning ijtimoiy va madaniy hayoti, tashqi muhit bilan o‘zaro aloqalari ham hisobga olinadi.

6. **Holistik yondashuv** – Muammo yoki tizimni faqat uning alohida qismlarini emas, balki ularning o‘zaro aloqalari va butun tizim sifatida ko‘rish zarur.

Integrativ yondashuv ko‘plab sohalarda, masalan, ta’lim, psixologiya, tibbiyot, ijtimoiy ish va boshqalarda qo‘llaniladi. Bu yondashuvning asosiy maqsadi – har tomonlama va chuqurroq yechimlarga erishish uchun turli bilimlar va metodlarni birlashtirish jarayoni hisoblanadi.

Integrativ yondashuv, asosan, turli bilimlar va metodlarning uyg‘unlashgan holda qo‘llanilishi va amaliyotga tatbiq etilishini ta’minlaydi. Bu yondashuv orqali talabalarning bilim va ko‘nikmalari yanada kengayadi, ularning til o‘rganishdagi muvaffaqiyati esa yanada yuqori bo‘ladi. Integrativ yondashuv pedagogikada talabalarni nafaqat bilimlarni o‘rganish, balki ulardan samarali foydalanish imkoniyatlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusufbekova, R. "Integrativ yondashuvning ta’limdagi o’rni va roli." O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti 2017

2. Husniddinova, Z. "Lingvo-metodik tafakkur va uning rivojlanishi." Fan va Ta'lim Nashriyoti 2015

3. Shomurodov, U., Nasirov, S. "Talimda lingvo-metodik yondashuv: O'zbekiston Pedagogika Akademiyasi 2016

4. Pavlova, A. "Integrativ yondashuvlar: Pedagogik metodlar va metodologiya." Akademiya Nashriyoti 2018

5. Gafurova, M., Karimova, A. "Lingvo-metodik tafakkur: Teoriya va amaliyot." Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 2020

6. Almardanovna, S. D., & Shokirovna, A. M. (2025). The Effectiveness of Increasing Students' Cognitive Activity in Primary Education. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 39, 66-70.

7. Islamovna, K. G. (2025). Preparing Elementary Students for Emergencies—As a Pedagogical Problem. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 40, 169-172.

8. Yuldashev, S., Akramov, M., Tursunova, F., Abdullaeva, K., Shakhmurodova, D., & Ubaydullayev, A. (2024, May). A Development of AI Connected System with Adaptive Assessments Method for Evaluation Methods in Education Field. In 2024 4th International

LINGVOMETODIK KOMPETENSIYANING O'RNI VA MAZMUNI

Zarina Itolmasova

QarDU doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada, lingvometodik tushuncha, uning mazmun-mohiyati, tillarni o'qitishdagi dolzarbligi va ahamiyati haqida so'z boradi. Shu bilan birga lingvometodik kompetentlik haqida tushunchalar, talabalarda lingvometodik ko'nikmalarni shakllantirish tamoyillari keng muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: akademik yuklama, lingvometodik kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, integrative shaxsiy xususiyat, til bloki, pedagogik-psixologik blok.

Abstract. In this article, we will talk about the linguistic concept, its content, relevance and importance in the teaching of languages. At the same time, concepts about linguistic competence, the principles of the formation of linguistic skills in students are widely discussed.

Keywords: academic load, linguometodic competence, professional training, integrative personality trait, language block, pedagogical-psychological block.

Аннотация. В данной статье рассматривается лингвометодическое понятие, его содержание, актуальность и значение в обучении языкам. При этом широко обсуждаются понятия лингвометодической компетентности, принципы формирования лингвометодических навыков у учащихся.

Ключевые слова: академическая нагрузка, лингвометодическая компетентность, профессиональная подготовка, интегративная черта личности, языковой блок, педагогико-психологический блок.

Kirish. Rivojlangan mamlakatlar singari O'zbekiston oliy ta'limida ham mahalliy talabalar o'rtasida akademik almashinuv dasturlariga qiziqish ortmoqda. shu munosabat bilan oliy ta'lim tizimida raqobatbardosh va bilimga chanqoq talabalar uchun qiziqarli o'quv jarayonini modernizatsiya qilish va innovatsiya kiritish zarurati paydo bo'lmoqda.

Jahon standartlariga javob bera oladigan ta'lim tizimini joriy etish talabi xorijiy tilni o'rganishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojni oshirdi. Shu sababli, chet tilini o'qitish metodikasini yosh kadrlarga chuqurroq o'rgatish chet tili bo'lajak o'qituvchilari zimmasiga ma'suliyat yukladi.

Akademik yuklamaning vaqtinchalik cheklanganligi sababli, chet tili bo'lajak o'qituvchilari talabalarga shunday ta'lim muhitini yaratish kerakki, u o'rganiladigan til haqida yaxlit lingvistik bilimlar tizimini va bu tilni o'qitishning uslubiy asosini shakllantira olsun. Ushbu tizimga bir vaqtning o'zida sodir bo'ladigan ikkita o'zaro to'ldiruvchi jarayon kiradi - tilni o'zlashtirish va bu tilni o'qitishni o'rganish.

Talabalarni chet tili o'qituvchilari sifatida kasbiy yo'naltirilgan o'qitish nuqtai nazaridan, asosiy kompetensiyalardan biri - lingvometodik kompetensiya hal qiluvchi rol

o'ynaydi, uning yuqori darajada mavjudligi o'qituvchining kasbiy kompetentligidan dalolat beradi [1, 146-bet].

Shu munosabat bilan ushbu maqolaning maqsadi - talaba-tilshunos lingvometodik kompetensiyasining mazmunini ko'rib chiqish va uni shakllantirish mumkin bo'lgan usullarni taklif qilishdir.

N. E. Sinichkina, N. A. Isaeva, A. G. Kansur, M. A. Mosina, K. E. Bezukladov, L. V. Pavlova, I. R. Pulexning tadqiqotlariga asoslanib, biz lingvometodik kompetentlikni "chuqur lingvistik bilimlar va til o'qitish metodikasi asosida o'quvchining til ta'limi sohasidagi kasbiy vazifalarni samarali hal qilish qobiliyati" deb belgilaymiz [2, 5-bet].

Talaba-filologning kasbiy tayyorgarlik tizimida lingvometodik kompetensiyaning o'rni va mazmunini aniqlaymiz.

Chet tili o'qituvchisining kasbiy tayyorgarlik tarkibiy qismlarini K. I. Salomatov, E. I. Passov, K. E. Bezukladnikov, L. V. Pavlova va boshqa olimlar o'rganishgan. Ushbu ishlarga asoslanib, biz bo'lajak chet tili o'qituvchisining lingvometodik kompetensiyasini bir qator ko'nikmalardan iborat bo'lgan til va psixologik-pedagogik ta'limning birligi sifatida ko'rib chiqamiz.

Lingvometodik kompetensiya "integrativ shaxsiy xususiyat" bo'lganligi sababli [3, 27-bet], u ko'nikmalarning ikkita asosiy blokidan iborat: 1) til bloki va 2) psixologik-pedagogik blok.

Til bloki til haqidagi lingvistik bilimlarni egallash bilan bog'liq ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Bu blokka biz gnostik ko'nikmalarni kiritamiz (til birliklarining lingvometodik tahlilini amalga oshirish; motivatsiyadan til refleksiya-sigacha bo'lgan nutq faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar; bilimdagi bo'shliqlarni aniqlash, o'zining metodologik yutuqlari yoki kamchiliklarini tahlil qilish va o'z-o'zini takomillashtirish ko'nikmalari va hokazo) va konstruktiv ko'nikmalar (individual nutq amaliyoti tajribasini qayta ishlash, nutq modellari haqidagi lingvistik bilimlar, ko'rgazmali tushuntirish usullari va hokazo) [4, 32-bet].

Psixologik-pedagogik blok o'quv jarayonini tashkil etishga yo'naltirilgan ko'nikmalardan iborat. Bu yerda biz tashkiliy ko'nikmalarni (o'quvchilarni darsning asosiy maqsadiga olib chiqish; o'quv materialini o'zlashtirilishi kerak bo'lgan vazifalarni qo'yish; o'quv harakatlarini bajarish algoritmini aniqlash; o'quvchilar guruhi uchun qiyinchilik tug'diradigan so'zlar, qoidalar yoki grammatik modellarni hisobga olish), kommunikativ-o'qitish ko'nikmalarini (o'quvchilar bilan psixologik aloqa o'rnatish va uni saqlab qolish; o'quvchilarni faol ongli nutq faoliyatiga undash, o'rganilayotgan chet tilida harakatlarga baho berish: maqto'v, ma'qullash, tanbeh va tanqidlarning darajalanishi; o'z fikrini bildirish) va tarbiyaviy lingvometodik ko'nikmalarni ajratib ko'rsatamiz.

Lingvometodik ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish lozim: 1) amaliyot mashg'ulotlarini rejalashtirish paytida ma'lum lingvometodik ko'nikmalar tanlanishi kerak; 2) samaraliroq ishlash uchun til va psixologik-pedagogik bloklardan lingvometodik ko'nikmalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni aniqlash kerak; 3) lingvometodik ko'nikmalarning o'zaro ta'sirida talabalarni o'qitish jarayonini ularning "shaxsiy ta'lim mahsuloti"ni yaratishga yo'naltirish muhimdir [5, 12-bet].

Shundan kelib chiqib, bo'lajak chet tili o'qituvchisining lingvometodik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi quyidagi tizimni ifodalaydi:

Yagona ta'lim maydonida asosiy fanlarni integratsiyalash jarayonida talabalar tomonidan olingan bilimlar bilan ifodalangan mazmun;

O'qitish tajribasini olishga yo'naltirilgan metodlar (modellashtirish, loyiha metodi, tandem-metod)

Yaratilgan mahsulotlarni tizimlashtirish uchun texnologiyalar ("Chet tili o'qituvchisining lingvometodik organayzer"i ko'rinishidagi kasbiy yo'naltirilgan portfolio)

Shunday qilib, talabalar - bo'lajak chet tili o'qituvchilarining lingvometodik kompetensiyasining o'rni va mazmunini ko'rib chiqib, biz quyidagi xulosalarga keldik:

- lingvometodik kompetensiya o'qituvchining kasbiy kompetentligini tashkil etuvchi asosiy kompetensiyalarga tegishli;
- u lingvometodik ko'nikmalar to'plamidan iborat bo'lib, biz ularni chet tilini o'zlashtirish jarayonida turli o'quv-tarbiyaviy vazifalarni hal qilish uchun o'qitish va o'rganishni tashkil etish usullari va uslublarini ongli ravishda egallash deb belgilaymiz.
- ushbu kompetensiya ko'nikmalarning ikkita asosiy blokidan iborat "integrativ shaxsiy xususiyat" hisoblanadi: 1) ko'nikmalarning til bloki: gnostik va konstruktiv; 2) ko'nikmalarning psixologik-pedagogik bloki: tashkiliy, kommunikativ-o'qitish va tarbiyaviy;
- bo'lajak chet tili o'qituvchisining lingvometodik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasini ishlab chiqishda mazmun, metodlar (modellashtirish, loyiha metodi, tandem-metod) va texnologiyalarni ("Chet tili o'qituvchisining lingvometodik organayzer"i ko'rinishidagi kasbiy yo'naltirilgan portfolio) birlashtiruvchi tizim yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Безукладов, К. Э. Целостность лингвометодической подготовки учителя иностранного языка на основе диалогического подхода / К. Э. Безукладов, М. А. Мосина // Международный журнал экспериментального образования. - М. : Академия естествознания, 2016. -№ 1. - С. 145-149.
2. Синичкина, Н. Е. Формирование лингвометодической компетенции будущего учителя родного русского языка в современном вузе : дис. ... д-ра пед. наук / Н. Е. Синичкина. - Великий Новгород, 2010. - 353 с.
3. Павлова, Л. В. Формирование лингводидактических умений будущего учителя иностранного языка в процессе профессиональной подготовки в вузе / Л. В.

Павлова, И. Р. Пулеха // Современные проблемы науки и образования. - Пермь, 2019. - № 2. - С. 27.

4. Саломатов, К. И. Система требований к профессионально направленному владению иностранным языком и пути ее реализации во внеаудиторной работе : учеб, пособие для студентов и преподавателей пед. фак. (ин-тов) иностр. яз. / К. И. Саломатов. - Куйбышев : Куйбышев. ЕПИ, 1985. - 60 с.

5. Рубцова, А. В. Основы продуктивной лингводидактики / А. В. Рубцова. - СПб. : Изд-во СПбПУ, 2017. - 184 с.

TALABALARDA KASBIY KOMPETENTLIK MADANIYATINI TARBIYALASH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI, SHAKLLARI VA METODLARI HAMDA MODELI

B.B.Karimov

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti

Annotasiya: maqolada jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun kasbiy kompetentlik madaniyatini tarbiyalash mexanizmini takomillashtirish mazmuni, shakllari va metodlari hamda modeli

Аннотация: в статье описаны содержание, формы, методы и модель совершенствования механизма воспитания культуры профессиональной компетентности студентов физического воспитания.

Abstract: the article describes the content, forms, methods and model for improving the mechanism for educating the culture of professional competence of physical education students.

Kalit so'zlar: jismoniy madaniyat, kasbiy kompetentlik, madaniyatini tarbiyalash, pedagogik mexanizm, ijtimoiy foydalilik, kompleks metodlar

Ключевые слова: физическая культура, профессиональная компетентность, культурное воспитание, педагогический механизм, социальная полезность, комплексные методы.

Keywords: physical education, professional competence, cultural education, pedagogical mechanism, social usefulness, complex methods.

Bugungi kunda dunyo miqyosida sportga katta ahamiyat berilayotganligini guvohi bo'lib turibmiz. Shu sababdan jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishida talabalarning kasbiy kompetentlik madaniyatini rivojlantirish, ularga jismoniy tarbiya sohasida yuqori darajadagi bilim va ko'nikmalarni berish, hamda ularning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladigan tizimli yondashuvni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Kasbiy kompetentlik, o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni va metodlarni o'z ichiga oladi, bu esa jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishidagi talabalarning malakasini oshirishga yordam beradi.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishidagi talabalarni kasbiy kompetentlik madaniyati bilan tarbiyalash mexanizmining takomillashtirilgan mazmuni, shakllari, metodlari va modeliga oid tahlil keltirib o'tamiz.

1. Kasbiy kompetentlik madaniyati talabaning kasbiy faoliyatni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, mahorat, ijtimoiy va etika me'yorlariga mos xulq-atvorni ifodalaydi. Jismoniy madaniyat sohasida bu kompetentlik talabaning nafaqat jismoniy mashqlarni bajarish, balki jismoniy tarbiya, sport va sog'lomlashtirish sohalarida

pedagogik yondashuvlarni samarali qo'llash, o'z maqsadlariga erishishda muvofiqlikni ta'minlashni anglatadi.

2. Kasbiy kompetentlik madaniyatini tarbiyalash mexanizmi pedagogik jarayonni samarali boshqarish uchun foydalaniladigan metodlar, shakllar, vositalar va resurslarni o'z ichiga oladi. Bu mexanizmni takomillashtirish jarayonida quyidagi tarkibiy qismlar alohida ahamiyatga ega:

2.1. Pedagogik mexanizm — bu ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarni ta'lim va tarbiya orqali kasbiy kompetentlik madaniyatiga yo'naltirishni ta'minlaydi. Pedagogik mexanizmida o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan uslublar, metodlar va pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutadi.

2.2. Maqsadli yondashuv - Kasbiy kompetentlikni tarbiyalashning maqsadi — talabalar o'z kasbiy faoliyatida jismoniy madaniyat va sport bo'yicha yuqori malakali va ijtimoiy mas'uliyatli bo'lishlari kerak. Bu maqsadga erishish uchun, talabalarga kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam berish uchun zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish kerak.

2.3. Amaliy va nazariy yondashuv - Jismoniy madaniyat sohasida kasbiy kompetentlikni tarbiyalashda amaliy va nazariy yondashuvlarning uyg'unligi talab qilinadi. Amaliy mashg'ulotlar, treninglar, sport musobaqalari va seminarlar talabalarni nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni mustahkamlashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

3. Kasbiy kompetentlik madaniyatini tarbiyalash shakllari va metodlari talabalarning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish uchun muhim vositalardir. Bu shakllar va metodlar talabalarga kasbiy kompetentlikni tarbiyalashda samarali bo'lishi uchun quyidagi yondashuvlar va metodlardan foydalanish mumkin:

3.1. Kasbiy kompetentlikni tarbiyalash shakllari talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro faoliyatni va ta'lim jarayonini tashkil etish usullaridir. Ular quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

1. Guruhli mashg'ulotlar – jismoniy madaniyat ta'limi sohasida guruhli mashg'ulotlar talabalarning jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu shakl talabalarni bir-biriga yordam berishga va ko'proq muvaffaqiyatga erishishga o'rgatadi.

2. Individual mashg'ulotlar – talabalar uchun individual mashg'ulotlar ham muhim. Bu shakl har bir talabani o'zining individual o'rganish talablariga qarab rivojlantirishga yordam beradi.

3. Praktik mashg'ulotlar – jismoniy madaniyat sohasidagi talabalar uchun amaliy mashg'ulotlar va treninglar orqali kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

3.2. Kasbiy kompetentlik madaniyatini tarbiyalashning metodlari pedagogik jarayonda amalga oshiriladigan faoliyatlar va o'qituvchining foydalanadigan metodik vositalaridir. Ba'zi asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

1. Ijtimoiy metodlar – talabalarning guruhli faoliyatlarini tashkil etish orqali jamoaviy ish va liderlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Kompleks metodlar – o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi samarali o'zaro faoliyatni tashkil etish va ilmiy tadqiqotlar yordamida jismoniy madaniyat va sport sohasida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish.

3. Innovatsion metodlar – ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar yordamida amalga oshirish, masalan, onlayn treninglar, virtual o'yinlar va simulyatsiyalar orqali talabalarni kasbiy kompetentlik madaniyatiga yo'naltirish.

4. Pedagogik texnologiyalar – jismoniy madaniyat sohasidagi o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash. Bu,

masalan, multimedia vositalaridan foydalanish, ta'lim dasturlari va platformalar orqali amalga oshiriladi.

4. Kasbiy kompetentlik madaniyatini tarbiyalash modelini ishlab chiqishda, talabalar uchun muhim maqsadlar va pedagogik vositalar tizimi yaratish kerak. Model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiqdir:

1. Nazariy ta'lim – talabalarga jismoniy madaniyat va sport sohasidagi nazariy bilimlarni taqdim etish, shu jumladan sport tibbiyoti, pedagogika va psixologiya.

2. Amaliy ta'lim – jismoniy mashg'ulotlar, sport treninglari, amaliy ishlanmalar va individual ish orqali talabalarning ko'nikmalarini rivojlantirish.

3. Psixologik tarbiya – stressni boshqarish, o'zini o'zi rivojlantirish, jamoaviy ishlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatish.

4. O'z-o'zini rivojlantirish – talabalarga o'zini o'zi baholash, o'zgarishlarga moslashish va kasbiy maqsadlar qo'yish ko'nikmalarini rivojlantirish.

5. Ijtimoiy foydalilik – talabalar orasida sog'lom raqobatni rivojlantirish va jismoniy madaniyatni keng jamoatchilikka tarqatish.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishida talabalarning kasbiy kompetentlik madaniyatini tarbiyalashning mexanizmi, shakllari, metodlari va modeli jismoniy madaniyatni rivojlantirishda muhim omildir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va amaliy mashg'ulotlar orqali talabalarning kasbiy kompetentligi oshiriladi va ular professional faoliyatga tayyorlanadi. Ushbu tizimli yondashuv kasbiy kompetentlikni rivojlantirish va jismoniy madaniyat ta'limining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Bundan tashqari quyidagi tavsiyalarga amal qilinsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

1. Jismoniy madaniyat va sportdagi kasbiy kompetentlikning ijtimoiy ahamiyati

- Kasbiy kompetentlik faqat individual darajada emas, balki jamiyatda ham muhim o'rin tutadi. Jismoniy madaniyat ta'limi sohasidagi yuqori malakali pedagoglar va trenerlar sportchilarning faqat jismoniy ko'nikmalarini rivojlantirmaydi, balki ularning jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatini, axloqiy me'yorlarini va sog'lom turmush tarzini ham shakllantiradi. Jismoniy madaniyat ta'limi, shuningdek, milliy sport muvaffaqiyatlarini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi, chunki malakali va ruhiy barqaror sportchilar jamiyatning faxri bo'ladi.

2. Stressni boshqarishning psixologik modellarini qo'llash - Sportchilarning stressni boshqarishda qo'llaniladigan psixologik modellarni kengaytirish mumkin. Masalan, "Jonli Stressni Boshqarish Modeli" (Active Coping Model), bu model yordamida sportchilar stress holatlarida faol yondashuvni qo'llashga o'rgatishadi. Bu modelga ko'ra, sportchilar muammo yuzaga kelganda, ularni hal qilishga harakat qilishadi, va bu jarayon ularda o'z-o'zini boshqarish va o'zining ichki resurslarini topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Boshqa bir model - "Tuzilgan Stressni Boshqarish Modeli" (Structured Coping Model), sportchilarga stressni tahlil qilish va unga nisbatan individual strategiyalar ishlab chiqishni o'rgatadi.

3. Fizik va psixologik tayyorgarlikning muvofiqligi - Jismoniy madaniyat va sport pedagogikasida talabalar faqat jismoniy tayyorgarlikni oshirishga e'tibor qaratmasdan, psixologik tayyorgarlikni ham qamrab olishlari zarur. Jismoniy mashqlar va sport amaliyotlari talabalarni nafaqat jismonan kuchli, balki psixologik jihatdan ham chidamli qiladi. Shuning uchun pedagogik jarayonda psixologik barqarorlikni mustahkamlash uchun stressni boshqarish, o'z-o'zini motivatsiya qilish va o'zini tahlil qilish kabi metodlarni qo'llash kerak.

4. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish - Jismoniy madaniyat ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, masalan, virtual sport sinflari, sport monitoring tizimlari va onlayn treninglar yordamida talabalarning o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida ishlovchi trening tizimlari sportchilarga yanada tezroq rivojlanishga yordam berishi mumkin. Bu texnologiyalar sportchilarni jismoniy va psixologik holatini real vaqtda baholashga imkon beradi va ularga eng mos keladigan trening rejalarini yaratadi.

5. Jismoniy madaniyat ta'limida shaxsiy va guruh psixologiyasining roli - Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda shaxsiy va guruh psixologiyasi ham muhim o'rin tutadi. Talabalarga jismoniy madaniyat va sportdagi muvaffaqiyatlar uchun faqat individual ko'nikmalar emas, balki guruhda ishlash, bir-biriga yordam berish va raqobatbardosh muhitni yaratish ham kerakligini o'rgatish zarur. Shaxsiy va guruh psixologiyasini muvofiqlashtirish sportchilarning umumiy muvaffaqiyatlariga ta'sir qiladi.

6. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda etika va axloqiy qadriyatlar - Kasbiy kompetentlik madaniyatini shakllantirishda axloqiy qadriyatlar va sportdagi etika juda muhim. Talabalarni faqat sportdagi muvaffaqiyatga yo'naltirib qolmasdan, shuningdek, ularga sportda haqiqatni hurmat qilish, o'zaro hurmat, adolat va jamoa ishlashining muhimligini o'rgatish kerak. Sportchining faqat jismoniy tayyorgarligi emas, balki uning shaxsiy etikasi ham jamiyatga xizmat qilishda muhim rol o'ynaydi.

7. Pedagogik o'qituvchilarni tayyorlashning yangi shakllari - Jismoniy madaniyat va sport pedagoglarini tayyorlashda yangi o'quv shakllari va metodlarni joriy etish zarur. Masalan, interaktiv ta'lim usullari, case-study yondashuvlari va amaliyotlarga asoslangan treninglar sport pedagoglarining malakasini oshirishda samarali bo'ladi. Bu o'qituvchilarni faqat jismoniy madaniyat bo'yicha emas, balki psixologik va axloqiy jihatdan ham tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bekmurodov, S. N., & Turaev, A. A. (2021). *Jismoniy madaniyat va sport pedagogikasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Sultonov, O. F. (2020). *Sport ta'limining nazariy asoslari*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
3. Tufanov, A. K. (2019). *Sport pedagogikasi va metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Kudryavtsev, V. D. (2004). *Jismoniy tarbiya va sportdagi innovatsion metodlar*. Moskva: Fizkultura i Sport.
5. Mendelsohn, L., & Goldstein, S. (2012). *The Psychology of Sport and Exercise: An Overview*. Boston: Allyn & Bacon.
6. Ellis, A. (2003). *Rational emotive behavior therapy: A therapist's guide*. New York: Springer Publishing.

TURIZM TA'LIMINING TIZIMINING O'ZIGA XOSLIGI.

Z.E.Normurodova

Qarshi Davlat universiteti

Turizm va marketing kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm ta'limining o'ziga xosligida turizm menejerlari kasbiy ta'limining asosiy belgilovchi qismlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Shuningdek, turizm sohasidagi yangi texnologiyalar va ilg'or xalqaro tajribani joriy etish zarurligi haqidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'z: Ta'lim, turizm ta'limi, ta'lim tizimi, turizm menejerlari, turizm sohasi, texnologiya, tajriba, pedagogik jarayon.

Аннотация: В данной статье рассматриваются ключевые факторы, определяющие профессиональное образование менеджеров по туризму в контексте туристского образования. Также представлена информация о необходимости внедрения новых технологий и передового международного опыта в сфере туризма.

Ключевые слова: Образование, туристическое образование, система образования, менеджеры по туризму, туристическая индустрия, технологии, опыт, педагогический процесс.

Annotation: This article focuses on the specifics of tourism education, the main determinants of the professional education of tourism managers, and the need to introduce new technologies and advanced international experience in the tourism sector.

Key words: Education, tourism education, education system, tourism managers, tourism industry, technology, experience, pedagogical process.

Ma'lumki, respublikamizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish milliy maqsad maqomiga ega bo'lib, jamoatchilik nazoratidagi ustuvor vazifalardan biriga aylandi. Shu sababli, o'quv jarayonining mazmuni birinchi o'ringa chiqib, u OTMlarni kadrlar bilan ta'minlash, ta'limga eng yangi texnologiyalarni joriy etish, ilmiy tadqiqot, o'quv-uslubiy va laboratoriya bazasini yaratish, jamoatchilik fikrini davlat ta'limining konstruktiv-ijodiy makoniga aylantirishni o'z ichiga oladi.

Turizm ta'limining o'ziga xosligi – turizm menejerlari kasbiy ta'limining asosiy belgilovchi qismlaridan biridir. Pedagogik jarayon mazmuniga qo'yiladigan zamonaviy talablarni hisobga olgan holda, turizm menejerlari kasbiy ta'lim dasturi hudud ehtiyojlari va mehnat bozorida ushbu yo'nalish mutaxassislariga bo'lgan talabni hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. O'quv jarayoni mazmunidagi asosiy jihat uning to'ldirilishi bo'lib, bu Davlat ta'lim standartlari (bundan keyin DTS) malaka talablariga muvofiq, mutaxassislar tayyorlashning o'ziga xos yo'nalish omillarini, zamon talablarini va ta'lim xizmatlarining bozor sharoitlarini hisobga oladi. Bularning barchasi, hududlarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'quv dasturlari komponentlariga o'ziga xos xususiyatlarni beradi.

Zamonaviy ta'limning o'ziga xosligi ijobiy tendensiyalaridan biri uni axborotlashtirilishi bo'lib, u nafaqat turizm sohasidagi tayanch va innovatsion ta'lim dasturlariga tezkor kirishni ta'minlaydi, balki o'quv jarayonining o'zini shakllantirishni ham osonlashtiradi. Bu uni barcha yoshdagi potensial iste'molchilar uchun ochiq va qulay qiladi, turizm xizmatlari mijozlari bilan ishlashning yangi texnologiyalarini joriy etishni ta'minlaydi.

Hozirgi vaqtda turistik mehnat faoliyati sohasidagi axborot savodsizligi deyarli chiqarib tashlandi, bu butun mehnat jamoasi yagona maqsadni: taqdim etilayotgan turistik xizmatlarning keng bozorida raqobatbardosh bo'lish, potensial xaridorni jalb qila oladigan "brend" segmentini rivojlantirish ko'zlaganida korporativ biznes etikasini amalga oshirish

va unga rioya qilish haqida gapirishga imkon beradi. Aynan turistik xizmatlarning yagona makoni doirasidagi axborot muloqoti ham viloyat, ham davlat darajasida umumiy maqsadlarga erishish, shakl va usullarni takomillashtirish imkonini beradi.

Turizm sohasidagi yangi texnologiyalar va ilg'or xalqaro tajribani joriy etish zarurligi haqida gapirganda, bularning barchasini o'rgatish zarurligini unutmashimiz kerak. Taklif etilayotgan yangiliklarga ko'r-ko'rona ergashmasdan, yaratilgan va ma'lum sharoitlarda foyda keltirgan namunadan shunchaki nusxa ko'chirmasdan, balki milliy mentalitetni, viloyat xususiyatlarini, uning rekreatsion va ekologik imkoniyatlarini, tabiiy va insoniy omillarni hisobga olgan holda bu jarayonni o'zgartirish talab qilinadi. Shu maqsadda turizm menejmenti sohasidagi alohida imtiyozlar bo'lib, nafaqat ushbu soha menejerlarining kasbiy bilimlari va amaliy ish ko'nikmalariga ega bo'lishlari, balki jamiyatdagi hayotni, bozor sharoitida "moslashish" amaliy tizimini bilish va ushbu biznes iyerarxik tuzilishining barcha darajalarida mustaqil ta'limga intilish istagi bo'ladi. Shu sababli, aynan ta'lim hayot sifatini yaxshilashga, jamiyatda asosiy bo'lishga mo'ljallangan yangi madaniyat turini yaratishga yordam beradi. Mazkur qoidalar turizm sohasidagi menejerlar kasbiy ta'limining o'ziga xosligini tushuntirib beradi.

Shuning uchun turizm sohasidagi ta'limga konseptual jihatdan yangicha qarash o'quv dasturlarini dolzarb va zamon bilan hamohang, qiziqarli, talabalar mustaqil ijodi uchun imkoniyatlar yaratishni taklif qiladigan qilib tuzishni nazarda tutadi. Ular shaxsiy salohiyatni rivojlantirishga hissa qo'shishi, bandlikni kafolatlaydigan amaliy ko'nikmalarni egallashni ta'minlashi, ya'ni ishsizlikka qarshi kurashning ijtimoiy jihatini bo'lishi, mehnat martabasida o'sish uchun imkoniyatlar yaratishi, ya'ni shaxsning keyingi ijtimoiylashuvining psixologik jihatini sifatida harakat qilishi kerak.

Zamonaviy mehnat bozori mutaxassisidan nafaqat muayyan sohada kasbga oid bilimlarni talab qiladi, balki butun mehnat faoliyati davomida o'z malakasini doimiy oshirish uchun shartlarni belgilaydi. Shuning uchun turizm sohasida olingan bilimlar o'zaro bog'langan faoliyat sohalariga: iqtisodiyot, menejment, viloyat boshqaruvi, ijtimoiy soha va shu kabilar integratsiya imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Bugungi kunda universitetlar va texnikumlar turizm sohasida kadrlarni nafaqat har bir viloyatda ma'lum mutaxassislarga bo'lgan o'rganilgan talab asosida, balki kasbning mashhurligidan ham kelib chiqib tayyorlamoqda. Bunday vaziyat uzoq davom eta olmaydi, chunki turizm bo'yicha kasbiy ta'limga bo'lgan ehtiyoj miqyosda emas, balki bitiruvchi kadrlarning puxta o'ylangan tuzilmasida ham ustivor tartibga soluvchi bo'lishi kerak.

Bizga qanday mutaxassis kerakligini aniqroq va to'liqroq tushunishimiz, yangi zamon talablaridan kelib chiqib ushbu mutaxassislik bo'yicha davlat ta'lim standartlarini qayta ko'rib chiqishimiz zarur. Bunda shuni e'tibordan chetda qoldirmaslik kerakki, eng ko'p tanbehlar amaliy mashg'ulotlar sifati bilan bog'liq bo'ladi.

Kasbiy mahoratni oshirish, chuqur ilmiy-uslubiy tayyorgarlik, turizm sohasi uchun zamonaviy hayot talablariga javob beradigan barcha darajadagi va yo'nalishdagi kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari korpusini shakllantirish – turizm kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning zarur sharti bo'lib hisoblanadi.

Turizm menejerlari turizm iqtisodiyotini, ushbu sohadagi meyoriy-huquqiy hujjatlarni bilishlari, turizm biznesiga oid bilimlarga va animatsiya ko'nikmalariga, tabiiy-iqlim resurslari masalalari, turizm xizmatlarining potensial xaridorlari bilan biznes muzokaralarini olib borish uslublari bo'yicha amaliy bilimga ega bo'lishi kerak, bu esa ularning kasbiy tayyorgarligining mohiyatini tashkil qiladi.

Turizm menejmenti rivojlanishiga iqtisodiy, ijtimoiy, texnik-texnologik va madaniy omillar, shuningdek, shaxsiy qadriyatlarning o'zgarishi har doim ta'sir ko'rsatgan. Bir tomondan, sayohatga bo'lgan qondirilmagan ehtiyoj ushbu yo'lda to'siqlarni yo'votish istagi bilan bog'liq, shuning uchun sayohat sotib olish qobiliyati bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Boshqa tomondan, faqat ma'lum daromadga ega bo'lgan shaxslar sayohatni amalga oshirishi mumkin, ya'ni rivojlangan iqtisodiyot beradigan daromadsiz ommaviy turizmga erishib bo'lmaydi, binobarin, boshqaruv obektining o'zi ham mavjud bo'lmaydi.

Bugungi kunda talabalarni real kasbiy faoliyat sharoitlariga moslashtirishning yangi modelini joriy etishning obektiv ehtiyoji shakllangan bo'lib, u nafaqat turizm sohasida oliy ta'lim bitiruvchilarini tayyorlash sifatini oshirishga, balki ularning kasbga yo'naltirilish, muvaffaqiyatli ishga joylashtirish va tanlagan mutaxassisligi bo'yicha mustaqil kirishiga ko'maklashishga qaratilgan.

Bugungi kunda umuman ta'lim tizimini, uning tarkibiy qismi sifatida oliy ta'limni isloh qilish nafaqat respublika, balki viloyatlar miqyosida ham amalga oshirilmoqda. Ta'kidlash kerakki, turli hududlar turli xil boshlang'ich pozitsiyalarga ega, masalan, ishsizlikning yuqori darajasi, turmush darajasining pastligi, qayta tiklana boshlagan sanoat va qishloq xo'jaligi majmualari. Bu muammolarning barchasi tog'li hududida an'anaviy ravishda bolalar salomatligi va sog'lomlashtirish bazasi hisoblangan hamda iqtisodiy rivojlanishining o'ziga xos yo'nalishi bilan ajralib turadigan Qashqadaryo viloyatiga ham xosdir.

Xulosa shuki, sohaning umuman muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zamin yaratuvchi turizm ta'limini saqlash va yanada rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shuningdek, jamiyat va zamonning kadrlarning o'ziga qo'yayotgan talablarini hisobga olgan holda, turizm kasbiy ta'limi mazmuni va sifati o'rtasidagi o'lchovlar tizimini amalga oshirish zarur. Jumladan, turizm menejerining shaxsiy rivojlanishiga – sifat jihatidan yangi kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lgan pedagogik faoliyat subektini shakllantirishning murakkab jarayoni sifatida yondashishimiz zarur. Mazkur yondashuv ijtimoiy buyurtmani amalga oshiradigan, bo'lajak mutaxassisning kasbiy va ijodiy rivojlanishi uchun sharoit yaratadigan yaxlit pedagogik tizimni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Кабушкин Н.И., Бондаренко Г. А. Менеджмент гостиниц и ресторанов: Учеб, пособие. -2-е изд. - Мн.: Новое знание, 2001. - 216 с.
2. Афанасьев В.Г. Человек в в управлении обществом /В.Г. Афанасьев. - М., 1977.
- 3.Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: Дидактический аспект. - М.» 1982. - 235с.

4.Ильина Е.Н. Педагогические аспекты подготовки студентов вк
предпринимательской деятельности в процессе обучения туроперейтингу: Автореф.
дис. канд. пед. наук. -М., 1998. - 24 с. ..

5.В.Г. Афанасьев – 1980й., Ю.К. Бабанский – 1988й., Т.А. Ильина – 1972й.

ADABIYOT DARSLARINI TASHKIL ETISHGA DOIR MULOHAZALAR

Oromova Nafosat Jo‘rayevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyot darslarini tashkil qilish yo‘llari, bu borada bajariladigan vazifalar, shuningdek dars samaradorligini oshirishda qo‘llanadigan metodlar haqida fikrlar ilmiy tarzda bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: adabiyot darsi, adabiy bilim, milliy adabiyot, asar mazmuni, badiiy asar, interfaol usul, interaktiv taqdimot, multimedia materiallari;

Adabiyot darslarini tashkil etish – bu nafaqat o‘quvchilarga adabiyot bilimlarini berish, balki ularning tafakkurini boyitish, estetik va axloqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni singdirishning muhim shaklidir. Adabiyot darslarining samarali tashkil etilishi o‘quvchilarning individual rivojlanishiga, ular orasida ijodiy fikrlash, adabiy qiziqishlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyot darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarga nafaqat adabiyotning muhim asarlarini o‘rgatish, balki ularni aniq fikrlash, his-tuyg‘ularni anglash, jamiyatdagi o‘z o‘rnini bilish kabi muhim sifatlar bilan tanishtirishdir. Buning uchun o‘qituvchi quyidagi vazifalarni bajarishi zarur:

1) O‘quvchilarning adabiy bilimlarini oshirish: Yaxshi tashkil etilgan adabiyot darslari orqali o‘quvchilar adabiyotning turli janrlarini, yozuvchi va shoirlarning asarlarini o‘rganadilar.

2) O‘quvchilarda ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni shakllantirish. Buning uchun adabiyot darslarida milliy adabiyotning o‘rni va ahamiyati haqida ma’lumot berish maqsadga muvofiq.

3) Ijodiy fikrlashni rivojlantirish: Adabiyot darslari orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifodalash, analitik va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Q. Yo‘ldoshev va Q. Husanboyevlar tomonidan tuzilgan konsepsiya hamda o‘quv dasturlari mazmuniga ma’naviyat va estetik asoslarning ustuvorligi, o‘quvchiga kashf etish lazzatini tuydirish, hamkorlikda ishlash, individuallashtirish, asar qahramonlariga tirik inson nuqtayi nazaridan yondashish tamoyillari singdirilgani adabiyot o‘qitish o‘zanlarini tubdan o‘zgartirib yubordi. Yangi avlod darsliklarida o‘quv materiallarining pedagogik vazifalarga mosligini ta’minlanishiga e’tibor qilindi. Asarlarni tanlashda tarbiyaviy maqsad, o‘quvchilar ma’naviyati, ruhiyati va estetik didini yuksaltirish masalasiga jiddiy e’tibor qaratildi.

Adabiyot darslarini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun dars jarayonida turli metodlardan foydalanish zarur. Masalan:

a) Darsni muhokama asosida tashkil etish: Darsda o'quvchilarga asar haqida bahs-munozara uyushtirish, ular o'z fikrlarini bayon etishlari, muallifning g'oyasini tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu usul o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

b) Individuallashtirilgan yondashuv: Har bir o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari va o'quv salohiyati hisobga olingan holda darsni tashkil etish muhimdir. Shu tariqa har bir o'quvchining adabiyotga bo'lgan munosabati va qiziqishi oshib boradi.

v) Darsda interfaol usullarni qo'llash: Interfaol usullar (mashqlar, guruhli ishlar, rol o'ynash, drama) o'quvchilarning faolligini oshiradi va darsni jonlantiradi. Shu bilan birga, o'quvchilarni doimo o'zaro hamkorlikka va muammolarni birgalikda yechishga undaydi.

g) Texnologiyalardan foydalanish: Zamonaviy texnologiyalarni, ayniqsa, interaktiv taqdimotlar va multimedia materiallarini ishlatish darsni yanada samarali qiladi. Bu o'quvchilarni yangi adabiy asarlar bilan tanishtirishda, ularning tasavvurini kengaytirishga yordam beradi.

Adabiyot darslarini muvaffaqiyatli tashkil etishning asosi – o'qituvchining pedagogik mahoratidir. O'qituvchi o'quvchilarda adabiyotga qiziqish uyg'otish uchun turli metodlar va vositalardan foydalanishi kerak. Bu o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi va ularda o'z bilimlarini mustahkamlashga bo'lgan istakni uyg'otadi. Shuningdek, har bir o'quvchining qobiliyatini va ehtiyojini inobatga olgan holda, o'qituvchi har biriga mos ravishda yordam beradi. Bu ularning o'zini o'zi boshqarishga va individual rivojlanishiga turtki beradi.

O'qituvchi o'quvchilarga ma'lumot berishda faqatgina o'rgatish bilan cheklanib qolmasdan, o'quvchilarga mustaqil ravishda o'rganish va fikrlarni shakllantirish imkoniyatini ham yaratishi zarur.

Adabiyot darslarida o'qish va tahlil qilish metodlari muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar asarni o'qish orqali uning mazmunini anglab olishadi hamda uni chuqur tahlil qilish va kontekstual tushunish ularga asarning yanada chuqur ma'nolarini kashf qilish imkoniyatini beradi. Buning uchun o'qituvchining tahliliy yondashuvi, yozma va og'zaki ishlari alohida ahamiyatga ega. Bu esa o'quvchilarni asarni har tomonlama tahlil qilishga, uning mazmunini, g'oyasini, kompozitsiyasini, personajlarini va boshqa badiiy jihatlarini aniqlashga o'rgatadi. O'quvchilarga asar haqida yozma insholar, referatlar, esselar yozdirish yoki og'zaki fikrlar bildirish imkoniyatini berish, ularni adabiyotga chuqurroq kirishga undaydi.

Adabiyot darslarini tashkil etish murakkab, ammo juda muhim jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarni faqatgina bilim bilan ta'minlab qolmasdan, balki ularning estetik va axloqiy rivojlanishiga, ijodiy fikrlashiga ham hissa qo'shishi lozim. Yaxshi tashkil etilgan adabiyot darsi o'quvchilarning shaxsiy va madaniy rivojlanishiga xizmat qiladi va ularda adabiyotga nisbatan chuqur hurmat uyg'otadi.

O'qituvchining mahorati, darsning metodikasi va texnologiyalardan to'g'ri foydalanish orqali adabiyot darslarini samarali tashkil etish mumkin, bu esa o'quvchilarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning tafakkurini boyitadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yoʻldoshev, Q. Husanboyeva. Oʻqituvchi kitobi: metodik qoʻllanma. 6-sinf “Adabiyot” darslik majmuasi uchun. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2001. – 160-b.
2. Karimov N. va boshq. Adabiyot: 5-sinf. Oʻqituvchilar uchun metodik qoʻllanma. – Toshkent: Sharq, 2003. – 192-b
3. Sh. Raxmatullayeva, N. Oromova. Adabiy taʼlimda nazariy maʼlumotlar – badiiy matn mazmunini anglashning asosiy vositasi sifatida. FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TAʼLIM 2024/5. 52-56-bet
4. Ниёзметова Р.Х. Узлуксиз таълим тизимида ўзбек адабиётини ўрганиш методикаси. – Тошкент: ФАН, 2007. – 29-б.

MEDIAMADANIYAT VA UNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR TAJRIBALAR

Parmonova Munisa Ilxomovna

Turon universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy taʼlim tizimida talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish metodikasi haqida gap borgan.

Annotation: This article discusses the methodology of developing information culture among students in the higher education system.

Аннотация: В данной статье рассматривается методика формирования информационной культуры у студентов в системе высшего образования.

Kalit soʻzlar: taʼlim metodlari, mediamadaniyat, innovatsion taʼlim, taʼlim sifati.

Zamonaviy axborot jamiyatida yashayotgan shaxsdan keng qamrovli axborotlar bilan ishlash, uni toʻgʻri tahlil qilish va undan samarali foydalanish talab etiladi. Ayniqsa, oliy taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun axborot bilan ishlash madaniyati muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Shu sababli, talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish taʼlim jarayonining ustuvor yoʻnalishlaridan biri boʻlishi zarur.

Talabalarda mediamadaniyatni shakllantirishning pedagogik maqsadi — oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasida hamkorlik faoliyatini tashkil etib natijaga erishish, oʻquv jarayonida oʻquvchining mustaqil fikrlay olishi, ijodiy ishlay olishi, izlanishi, tahlil eta olishi va xulosa chiqara olishi, shuningdek, oʻziga, guruhga, guruh esa unga baho bera olishi kerak. Oʻqituvchining esa bunday faoliyat uchun imkoniyat va sharoit yarata bilishi oʻqitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir darsning mavzusi, oʻquv predmetining oʻziga xos texnologiyasi bor. Media savodxonlik yakka tartibdagi jarayon boʻlib, oʻquvchi ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yoʻnaltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Interfaol bu — oʻqituvchi va oʻquvchining oʻzaro hamkorligi asosida dars samaradorligini oshirish, oʻquvchida mustaqil fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishning fikr-mulohaza, bahs orqali amalga oshirilishidir. Oʻquvchi qoʻyilgan maqsadga mustaqil, oʻzi faol ishtirok etgan holda yakka, juftlikda, guruhlarda javob topishga harakat qiladi, fikrlaydi, yozadi, soʻzga chiqadi. Dalil va asoslar orqali fikrini yoritib berishga harakat qiladi. Har qanday matematik tushuncha yoki nazariy mavzu oʻquvchilarga maʼlum bir

metodlar asosida tushuntiriladi. Ana shunday metodlar ikki yoʻnalishda boʻlib, ulardan biri oʻqituvchining tushuntirish metodlari, ikkinchisi esa oʻquvchilarning qabul qilish metodlaridir. Oʻqituvchining tushuntirish metodlari maʼruza, suhbat va mustaqil ishlardan iborat. Oʻqituvchi bir soatlik darsi jarayonida ana shu uchta metoddan foydalanib dars jarayonini olib boradi. Oʻqituvchi tomonidan tushuntirilgan mavzuni oʻquvchilar reproduktiv, evristik va izlanish metodlari yordamida qabul qiladilar. Agar oʻqituvchi dars jarayonida mavzuni maʼruza metodi bilan tushuntirsa, oʻquvchilar reproduktiv metod bilan qabul qiladilar. Bunda mavzu materialining mazmuni mantiqiy tahlil qilinmaydi, maʼruza metodi bilan dars oʻtishda oʻqituvchining oʻzi juda faol boʻlib, talabalar esa faol boʻlmaydi. Agar oʻqituvchi mavzuni suhbat metodi bilan tushuntirsa, oʻquvchilar evristik metod bilan qabul qiladilar. Bunda talabalarning tushuntirilayotgan mavzu materialiga nisbatan faolligi oshadi, chunki oʻqituvchi mavzu mazmunini mantiqiy ketma-ketlikka ega boʻlgan savollar asosida oʻquvchilar bilan birgalikda ochib beradi, bunda bevosita oʻquvchilar ham savollarga javob berish orqali dars jarayonida faol ishtirok etadilar.

Umuman olganda suhbat metodi bilan dars oʻtishning mohiyati shundan iboratki, oʻqituvchi tomonidan sinf oʻquvchilari uchun oʻtiladigan mavzu materialining mazmuni muammo qilib qoʻyiladi, soʻngra maqsadga tomon yoʻnaltiruvchi savollarni oʻquvchilarga berish orqali qoʻyilgan muammo hal qilinadi. Agar oʻqituvchi mavzuga doir misol yoki masala echmoqchi boʻlib dars jarayonini rivojlantirgan boʻlsa, u mustaqil ishlash metodi bilan dars oʻtadi, bunda oʻquvchilar qoʻyilgan masala yoki misolni yechish uchun fikrlaydilar, izlanish metodi bilan mavzuni oʻzlashtiradilar. Bunday dars jarayonida oʻquvchilar juda faol boʻladi, chunki ular echish uchun doskaga oʻqituvchi tomonidan yozib qoʻyilgan misol yoki masala yuzasidan mustaqil holda fikrlaydilar, oʻylaydilar va mantiqiy xulosa qiladilar, bu bilan ularda mantiqiy fikrlash rivojlanadi. Oʻqituvchining tushuntirish va oʻquvchining qabul qilib olish metodlari asosida ular ongida bilish deb ataluvchi psixologik jarayon hosil boʻladi. Bugun taʼlim-tarbiya jarayonini davr talablariga mos ravishda amalga oshirishning eng zarur omili boʻlgan zamonaviy darsning har biri oʻquvchilarning uchun oʻziga xos quvonch doirasiga, har bir taʼlim dargohi esa shodlik maskaniga aylanishi lozim. Xususan, darsga ishonch bilan kelib, oʻz oʻqituvchisini alohida hurmat va eʼzoz bilan kutib olish tuygʻusini shakllantirish bugungi kun taʼlim-tarbiya jarayonining asosiy mezonlaridandir. Uqituvchi dars paytida oʻquvchilarga toʻgʻri yoʻl-yoʻriq berib tursa, oʻzlashtirishi qiyin boʻlgan bolalar faol ishtirokchiga aylanganini oʻzlari bilmay qoladilar. Maʼlumki, oʻquvchi faoliyati butun taʼlim-tarbiya jarayonining asosi hisoblanib, oʻqituvchi turli-tuman usullardan foydalangan holda oʻquvchi faoliyatini aniq maqsadlar tomon yoʻnaltirib turadi.

Interfaol oʻqitishning mashqlari va uslublari. Zamonaviy didaktika jadal rivojlanib, oʻzgarayotgan jamiyatning talablari va taʼlimdagi amaliy ishlanmalarni aks ettiruvchi yangi yondashuvlar, taʼlim berish texnologiyalari bilan boyimoqda. Taʼlim berishning nazariyasi va amaliyotida oʻquvchilarning bilim olish harakatlarini faollashtirish eng dolzarb muammolardan biri boʻlgan. Keyingi vaqtlarda pedagoglarning diqqati bilim orttirishning muloqot yuritish shakliga asoslangan oʻqitishning interfaol shakl va uslublari

o'zlashtirishga qaratilgan. Ta'lim berish jarayoni quyida ko'rsatilgan talablarga amal qilgan taqdirda samarali bo'lishi va yaxshi natijalar berishi amalda isbotlangan:

➤ O'quvchilar ta'lim olish uchun ochiq va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan munosabat va hamkorlikka faol kirishib ketadilar;

➤ O'z faoliyatini tahlil qilish va shaxsiy salohiyatini amalga oshirish uchun imkonga ega bo'ladilar;

➤ Ular yaqin vaqt ichida o'z hayotida va professional faoliyatida duch kelishi muqarrar bo'lgan vaziyatga amaliy jihatdan tayyorlanib olishlari mumkin;

O'zlariga ishonishlari, o'zlarini ifodalashga qo'rqmasliklari, xatoga yo'l qo'yishlari mumkin, qachonki ular buning uchun muhokama qilinmasalar va salbiy baholanmasalar.

Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish – bu ularni zamonaviy jamiyat talablariga javob bera oladigan, mustaqil fikrlovchi, tanqidiy qarashga ega shaxs sifatida tarbiyalashning muhim jihatlaridan biridir. Oliy ta'lim tizimida bu boradagi ishlar tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Shunda talaba nafaqat o'qish jarayonida, balki butun hayoti davomida axborotdan ongli va samarali foydalana oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaeva D.X. Axborot madaniyati asoslari. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2020.

2. Rasulov A., Abdullayev M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.

3. Sagdullayeva N. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.

Internet manbalari:

www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi qonunlari va me'yoriy hujjatlari

www.ziyounet.uz – Ta'lim resurslari portali

www.unesco.org – UNESCO rasmiy sayti

ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK MEROSIDAN BOSHLANG'ICH SINFLARDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Omonov Asliddin

Osiyo texnologiyalar universitetikatta o'qituvchisi

E-mail: amanov.asliddin@gmail.ru Phone number: +998914542903

Annotatsiya: ushbu maqolada Abdulla Avloniyning pedagogik merosidan boshlang'ich sinflalarda foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada A. Avloniyning darsliklaridagi ba'zi hikoyalar va ularning sharhlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, ma'rifatparvar, darsligik, tarbiyaviy imkoniyatlar, pedagogik meros, hikoya, axloq.

Аннотация: В данной статье освещаются возможности использования педагогического наследия Абдуллы Авлони в начальных классах. В статье также упоминаются некоторые рассказы из учебников А. Авлони и комментарии к ним.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, просветитель, учебник, воспитательные возможности, педагогическое наследие, рассказ, нравственность.

Abstract: In this article, the possibilities of using the pedagogical legacy of Abdulla Avloni in primary classes are highlighted. The article also mentions some stories from A. Avloni's textbooks and their comments.

Key words: Abdulla Avloni, enlightener, textbook, educational opportunities, pedagogical heritage, story, morality.

Abdulla Avloniyning fikricha insonlarga eng muhim, ziyoda sharaf, baland daraja berguvchi narsa axloq tarbiyasidir. Abdulla Avloniy inson xulqini ikkiga-yaxshi va yomon xulqlarga bo'ladi: "Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo'lmishlar: agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni odat qilsa, yaxshilikka tavsif bo'lub, "yaxshi xulq"; agar tarbiyasiz o'sub yomon ishlarni ishlaydurgon bo'lub ketsa yomonlikka tavsif bo'lub, "yomon xulq" deb atalur".

Abdulla Avloniydan axloqiy tarbiyaga oid boy pedagogik meros qolgan. Biz A. Avloniyning she'r va hikoyalarini boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalash imkoniyatlariga ko'ra quyidagi yo'nalishlarga ajratdik:

- vatan, vatanparvarlik;
- do'stlik, o'rtoqlik;
- rostgo'ylik;
- ustoz, ota-ona va qavmu qarindoshlarga hurmat;
- ilmu ma'rifatga da'vat;
- sabr, qanoat;
- sahovat.

Vatan, vatanparvarlik haqidagi she'r va hikoyalar. XX asr boshlarida vatan, vatanparvarlik haqida ko'plab badiiy hamda pedagogik asarlar yozildi. Bular ichida Abdulla Avloniyning vatan, vatanparvarlik pedagogik haqidagi merosi o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, u hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Abdulla Avloniyning 1912-yilda nashr qilingan "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida vatan, vatanparvarlik, o'z yurtiga sadoqat va sodiqlik haqidagi "Vatanni suymak" bobida shunday yozadi: "Har bir kishining tug'ulub o'skan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deyilur. Har kim tug'ulgan, o'sgan yerini jonidan ortiq suyar...

Biz turkistonliklar o'z vatanimizni jonimizdan ortiq suydigimiz kabi, arablar Arabistonlarini, qumlik, issig' cho'llarini, eskimo'lar-shimol taraflarini, eng sovuq qor va muzlik yerlarini boshqa yerlardan ziyoda suyarlar. Agar suymasalar edi, havosi yaxshi, tiriklik oson yerlarga o'z vatanlarin tashlab, hijrat qilurlar edi".

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalashda Abdulla Avloniyning "Bahor", "Yoz", "Kuz", "Qish" she'rlari; o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda esa "Vatan" hamda "Hijron so'zi" she'rlari, ayniqsa, diqqatga sazovor.

Bizningcha, bunga asosiy sabablar:

– "Vatan" hamda "Hijron so'zi" she'rlari bevosita kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga atab yozilgan;

- bu she’rlar kichik maktab yoshidagi o’quvchilarning bilim darajasiga, dunyoqarashiga, yoshi, ruhiy holatlariga mos keladi;
- she’rlardagi ma’no va mazmun sodda, ravon tilda bayon qilingan;
- bu she’rlarning yozilganiga yuz yilga yaqin vaqt bo’lsada, ular hozirgi adabiy tilimizga mosligi bilan alohida ajralib turadi.

Abdulla Avloniyning vatan, vatanparvarlik ruhida yozilgan hikoya va she’rlari XX asr boshlaridagi pedagogik fikrlarni o’rganishda muhim ahamiyatga ega bo’lib, ularda boshlang’ich sinf o’quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash imkoniyatlari beqiyosdir.

“Turkiy guliston yoxud axloq” asarining bir bobi “Munislik” deb nomlangan. Unda “Munislik deb har kim o’z tengi, maslakdoshini topub, ulfat bo’lmakni aytilur. Dunyoning lazzati sodiq do’stlar ila suhbat qilmoqdan iboratdur” – deb ta’kidlangan.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining yoshi, bilim darajasi hamda dunyoqarashiga mos keluvchi bu bobda do’st ikki xil – sodiq, chin va nodon, yolg’on bo’lishi, ularning bir-biridan farqi, tafovutlarini ko’rsatib, yolg’on, nodon do’stdan uzoqroq yurish, ehtiyot bo’lish, chin va sodiq do’stlar qanday bo’lishi lozimligi ta’kidlab o’tilgan. Abdulla Avloniy “qissadan-hissa” usulidan unumli foydalangan. Bunda Sharq, xususan o’zbek xalq folkloridan, Sharq klassiklarining she’rlaridan va albatta, hadisi sharif namunalaridan ijodiy ravishda foydalangan. Ba’zi hollarda o’zi ham she’r bitgan. “Munislik” bobida quyidagi she’r qissadan-hissa tarzida keltirib o’tilgan:

Yaxshi do’st aybi yoru do’stini,
Ko’zgudek ro’baro’sida so’zlar.
Yomon o’rtog’ tarog’cha ming til ila,
Orqadan birmalab terib so’zlar.

Abdulla Avloniy deyarli barcha darsliklarida o’quvchilarning do’stlik, o’rtoqlik fazilatlarini o’stirishga katta e’tibor bergan. Chunonchi, “Birinch muallim” darsligidagi “Ittifoq”, “Ikkinchi muallim” darsligidagi “Yolg’on do’st”, “Ayiqlarning do’stligi” hikoyatlari bunga yaqqol misol bo’la oladi. Shu bilan birga “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi “Nifoq” bobida; “Birinch muallim” darsligidagi “Yaxshilik yerda qolmas”, “Arslon ila Ayiq”, “Xo’roz ila Bo’ri”, “Ahmad ila otasi”, “Ko’r ila cho’loq” hikoyalarida ham do’stlik, o’rtoqlik haqidagi fikrlar mavjud.

Bizningcha A. Avloniyning do’stlik, o’rtoqlik haqidagi hikoyalaridan birinchi sinfda – “Ittifoq”; ikkinchi sinfda – “Ikki do’st”; uchinchi sinfda – “Ayiqlarning do’stligi”; to’rtinchi sinfda – “Turkiy guliston yoxud axloq” darsligidagi “Munislik” matnlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

O’zbek xalqi yoshlarda rostgo’ylikni tarbiyalashga juda katta e’tibor bilan qaragan. Abdulla Avloniyning pedagogik merosida to’g’ri so’zlash, rost gapirish haqidagi she’r va hikoyalar anchagina bo’lib, “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi “Haqqoniyat”, “Kizb” boblari, bolalarga atab yozilgan “Yolg’onchi cho’pon” she’ri bunga yaqqol misol bo’la oladi. Abdulla Avloniy haqqoniyatga, to’g’ri so’zlashga quyidagicha ta’rif beradi: “Haqqoniyat deb ishda to’g’rilik, so’zda rostlikni aytilur. Inson bo’stoni salomatga, gulzori saodatga haqqoniyat yo’li ila chiqar. Insoniyatning ildizi o’lan rahmdillik, haqshunoslik, odillik kabi eng yaxshi sifatlarning onasi haqqoniyatdur”.

A. Avloniyning fikricha haqqoniyat ikki turga bo'linadi: ishda haqqoniyat, ishda to'g'rilik hamda so'zda to'g'rilik. Aql egalari, vijdon sohiblari har doim ko'rgan va bilganlarini, haqiqatni va to'g'risini so'zlaydilar. Ishda to'g'rilik birovning nafsiga, moliga xiyonat qilmaslikdir. So'zda to'g'rilik har doim rost so'zlamolikdir. Aqlli, vijdonli inson yuqoridagilarga amal qiladi.

Rostgo'ylikning teskarisi bu yolg'onchilikdir. Yolg'on so'zni A. Avloniy kizib deb ataydi. Yolg'onchi kishilarni esa kazzob deb nomlaydi. Oqil va diyonatli kishilarga yolg'on so'zlardan tillarini saqlamoq bilan birga avlodlarini yolg'onga odat qildirmasdan tarbiya qilmoqlari eng muqaddas insoniy vazifalardan hisoblanadi.

Xalq og'zaki ijodi badiiy-pedagogik asarlarga muhim ta'sir ko'rsata olishini biz bir qator pedagoglarning ta'limiy-axloqiy asarlarida ko'rishimiz mumkin. Chunonchi, Abdulla Avloniyning pedagogik merosi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Xalq og'zaki ijodi ta'sirida Abdulla Avloniy bir qator she'rlar yozgan. Ulardan boshlang'ich sinf o'quvchilarini rostgo'ylik ruhida tarbiyalashda foydalanish mumkin. "Yolg'onchi cho'pon" she'ri shular jumlasidandir.

Abdulla Avloniyning pedagogik merosida sabr, qanoat haqidagi hikoya va she'rlar ko'plab uchraydi. Ayniqsa, "Turkiy guliston yoxud axloq" asaridagi "Sabr" bobi; "Birinch muallim" darsligidagi "Taqsim", "Ochko'zlik", "Arslon ila Ayiq" kabi hikoyalar bunga yaqqol misol bo'la oladi. A. Avloniy sabrga ta'rif berib, shunday yozadi: "Sabr deb boshimizga kelgan balo va qazolarga chidamli bo'lmakni aytilur. Har bir ishda sabr va sovuqqonlik ila harakat qilmak lozimdur". Har bir kishi har bir ishda sabr va sovuqqonlik bilan harakat qilishi lozim. Har ishda sabr va matonat, qanoat bilan faoliyat ko'rsatilsa, o'sha odam o'z maqsadiga tinch va rohatda borib yetar, uning farog'atini ko'rar. Kishi shoshqaloqlik bilan ish yuritsa, o'z maqsadiga yetishi g'oyat mushkuldir. Abdulla Avloniy "Sabr" bobida nafsni tiyish, oziga qanoat qilish fikrini ilgari suradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдулла Авлониё. Танланган асарлар. 1-жилд. Тошкент: Маънавият, 1998, – 272 б.
2. Абдулла Авлониё. Танланган асарлар. 2-жилд. Тошкент: Маънавият, 1998. – 185 б.
3. Абдулла Авлониё. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 165 б.
4. Абдулла Авлониё. Ўсон миллат. –Тошкент: Шарқ, 1993. – 144 б.
5. Ҳамроев Ш.Э. Бошланғич синфларда жадидлар меросидан фойдаланиш. Монография. Қарши: "Фан ва таълим", 2021, -216 б.
6. Ҳамроев Ш.Э., Каримов Б. П., Муҳаммадиев Ш. М. "Жадидларнинг дарсликларидаги бадий матнлар асосида бошланғич синф ўқувчиларини ахлоқий тарбиялаш" Монография. Қарши: "Фан ва таълим", 2021, -186 б.

NOBIOLOGIK IXTISOSLIK TALABALARIDA EKOLOGIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Munisa Maxammadiyeva Abdusalom qizi

QarshiDU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarining nobiologik ixtisoslik talabalariga ekologik ta'lim-tarbiya berishning muhimligi yoritilgan. Bo'lajak mutaxassislar qaysi soxani egallashlaridan qat'iy nazar, tabiat va atrof muhitga ijobiy munosabatda bo'lishlari zarur. Muallif maqolada talabalar ekologik bilimlarni egallashlari va ekologik savodxon bo'lishlari muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: nobiologik ixtisoslik, uzluksiz ta'lim, turli mutaxassisliklar, ekologik ta'lim va tarbiya, ekologik dunyoqarash, ekologik konsepsiya.

Аннотация: В статье подчеркивается важность предоставления экологического образования студентам неббиологических специальностей в высших учебных заведениях. Будущие специалисты, независимо от специальности, должны иметь позитивное отношение к природе и окружающей среде. Автор в статье подчеркивает важность приобретения учащимися экологических знаний и формирования экологической грамотности.

Ключевые слова: неббиологическая специализация, непрерывное образование, различные специальности, экологическое образование и воспитание, экологическое мировоззрение, экологическая концепция.

Abstract: This article highlights the importance of environmental education for students of non-biological specialties of higher education institutions. Future specialists, regardless of the field they occupy, should have a positive attitude towards nature and the environment. The author emphasizes the importance of students acquiring environmental knowledge and becoming ecologically literate.

Keywords: non-biological specialty, continuing education, various specialties, environmental education and upbringing, ecological worldview, ecological concept.

Oliy o'quv yurtlari yil sayin xalq xo'jaligining barcha tarmoqlariga ilimli va malakali mutaxassislarni tayyorlab bermoqda. Ular bugungi o'zgaruvchan sharoitda o'z bilimlarini amaliy faoliyatlarida tatbiq eta olishga, muntazam ravishda malakasini oshirib borishga, turli sharoitda tez mo'ljal ola bilishga qodir bo'lgan muhandis, agronom, huquqshunos, iqtisodchi, pedagog, geolog, texnik, energetic, shifokor va boshqa mutaxassisliklar egalaridir. Bu mutaxassislar oliy o'quv yurtlarini bitirgach, xalq xo'jaligining turli sohalarida ishlash jarayonida atrof-muhit bilan munosabatda bo'ladilar. Bo'lajak mutaxassislar yuksak darajadagi umumiy ekologik savodxonlikka ega va kasb mahoratini egallagan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirgan, tabiatni muhofaza qilish bilan bog'liq bo'lgan o'zbek xalqining milliy an'alariga tayanadigan, tabiat qonuniyatlariga bo'ysunadigan bo'lsa tabiatga va uning zaxiralariga salbiy ta'sir etmaydi. Shu sababdan ham bo'lajak mutaxassislar o'z kasbiy faoliyati bo'yicha chuqur bilim, yuqori ekologik savodxonlikka ega bo'lishlari zarur.

Muxtaram Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, "Eng muhim masala – aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur.... Albatta bunday muammolarni faqat ma'muriy yo'l bilan hal etib bo'lmaydi. Bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga daxldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin" [1]. Bu ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshiriladigan muhim pedagogik jarayondir.

Ekologik uzluksiz ta'lim orqali yoshlarning tabiat oldidagi javobgarligini oshirib, uni ardoqlashiga, tabiiy resurslardan ilmiy asoslangan holda oqilona foydalanishiga, ekologik muammolar va ularning yechimlari bo'yicha o'z mustaqil fikrlarini bayon qilishiga, hamda shaxsiy tashabbuskorligiga erisha olgan bo'lamiz. Zero, ekologiya fanida hanuzgacha o'z yechimini topmagan ilmiy-nazariy asoslar mavjud.

Shularni e'tiborga olgan holda, yoshlarning ekologik tayyorgarligiga oid bir qator talablarni hal etish muhim masala hisoblanadi. Bularga:

- yoshlarda tabiat va jamiyatning o'zaro aloqadorligiga oid ekologik ta'lim berishning uzluksizligiga erishish;
- talabalar ta'lim-tarbiya jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilishni ekologik qadriyat sifatida anglab yetishlariga ilmiy-amaliy jihatdan sharoit yaratish;
- "tabiat-jamiyat-texnika" tizimi tufayli yuzaga kelgan ekologik muammolarni tushuntirish;
- tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchilik bilan tanishtirish;
- yoshlarda tabiatni muhofaza qilishga oid faoliyatga undovchi ekologik ta'lim berish asosida tabiat bilan sog'lom munosabatda bo'lishga o'rgatish;
- o'lkadagi ekologik muammolarni hal etishda ishtirok etish tuyg'ularini uyg'otish orqali ekologik dunyoqarash shakllantirish kabilar kiradi [3].

Ekologiya o'z mazmuniga ko'ra insoniyatning tabiat obyektlari bilan bo'ladigan barcha xilma-xil aloqalari mohiyatini aks ettiradi. Shu bois, endilikda shahar, ishlab chiqarish, texnika, qishloq xo'jaligi, suv havzalari, bioxilma-xillik, inson, shahar, mahalla ekologiyasi kabi tushunchalar mavjud.

Nobiologik ixtisoslik talabalarida ekologik savodxonlikni oshirishda, albatta ularning mutaxassisliklariga mos ravishda ekologik ma'lumotlarni to'plash va bilimlar mazmunini boyitib borish muhim masala hisoblanadi va ta'lim jarayonida o'z samarasini beradi.

Shular asosida talabaning ekologik savodxonligini oshirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya tizimini didaktik jihatdan ta'minlanishiga erishiladi. Buning uchun ekologiyaga oid o'quv materiallarini tanlash, tabiatni muhofaza qilishga oid faoliyat turlari va ular mohiyatini talabalar ongiga singdirish, insonning tabiat hodisalarini chuqur o'rganishi va tabiat qonuniyatlariga amal qilishi, mazkur hodisalarning uzviyligi va mukammalligining ustuvorligini anglashi zarur.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev, "Bugun davlatimiz tomonidan ilm-fan, ta'lim va tarbiya, madaniyatni rivojlantirish uchun qancha kuch, qancha mablag' kerak bo'lsa, hammasini topamiz. Qanday imkoniyat zarur bo'lsa – yaratamiz" deb ta'kidlaganlar [4]. Shu bois, yoshlar "Ekologiya" fanini chuqur va har tomonlama o'rganishlari, inson faoliyati (antropogen ta'sir) natijasida biosferada ro'y berayotgan hodisalarning sabab va

qonuniyatlarini tahlil etishlari, tabiat muhofazasini ilmiy asosda anglashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Biz bugun mana shu haqiqatni anglab yetmog'imiz darkor.

Binobarin, atrof-muhitni muhofaza qilish chora-tadbirlaridan ustuvori - bu yoshlarga ekologik ta'lim-tarbiya berib borishdir, chunki tabiatda bo'ladigan o'zgarishlarni to'g'ri anglay olgan inson aniq va atroflicha xulosa chiqara oladi. Shunday ekan, ekologiya fanlarini uzluksiz ta'lim tizimining barcha bug'inlarida olib borish nihoyatda muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. «Avlodlarimiz bizdan keyin ham munosib tabiiy muhitda yashashi kerak» O'zbekiston Respublikasi Prezidenti videoselektori. 03.02.2022. <https://president.uz/uz/lists/view/4955>.

2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida" gi 2019 yil 27 may 434-sonli qarori.

3. Bazarova N.Sh. Tabiat muhofazasida ekologik ta'limning ahamiyati. Ekologiya xabarnomasi jurnali. 2021 yil 2-son. 38-41-betlar.

4. Mirziyoyev Sh.M. "O'qituvchi va murabbiylar yangi O'zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir". O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020 yil 30 sentabr. <https://president.uz/oz/lists/view/3864>

ADVANCING COMMUNICATIVE PROFICIENCY IN ENGLISH AMONG STUDENTS OF NON-LINGUISTIC DISCIPLINES: THE AUTOMOTIVE ENGINEERING PERSPECTIVE

Doniyorova Gulruh Shoniyozovna

Researcher, Karshi State University

ORCID ID:0009-0001-0210-1513

Abstract. As English continues to assert its position as the global medium of academic and professional discourse, proficiency in the language has become increasingly important for students in non-linguistic disciplines. Automotive engineering students, in particular, often encounter English in professional documentation, technical collaboration, and global industry practices. This article investigates how communicative competence in English can be advanced among automotive engineering students through discipline-specific instruction.

Key words: English language, proficiency, automotive

Introduction. The increasing internationalization of education and industry has reinforced the role of English as the lingua franca across various disciplines, including engineering and applied sciences. While students in language-focused or humanities disciplines often receive substantial linguistic training, those in technical fields such as automotive engineering typically encounter only basic language instruction. Nevertheless, these students must engage with a wealth of English-language materials, ranging from academic journals to technical manuals, and frequently collaborate with international peers

and professionals. Despite this, English language instruction for non-linguistic students remains largely general in scope, rarely addressing the unique communication needs specific to technical disciplines. This lack of specificity often results in a gap between what is taught in language classrooms and what is required in professional engineering contexts. The present study seeks to bridge this gap by examining targeted, contextually appropriate pedagogical strategies for improving English communicative competence in automotive engineering students.

Literature Review.

The importance of English in technical disciplines is well documented. Crystal describes English as “the language of science” and emphasizes its dominance in academic and professional communication worldwide (Crystal 112). This extends to engineering, where English is used extensively in research publications, product specifications, and cross-border technical cooperation. Nevertheless, students in technical programs often lack the motivation or support necessary to develop strong language skills. Dudley-Evans and St John argue that many engineering students perceive English courses as peripheral, which diminishes their investment in acquiring communicative competence (9). This attitude is compounded by the prevalence of instruction that lacks relevance to students’ future professional environments.

Methodology.

This research utilized a mixed-methods design, combining quantitative and qualitative data to evaluate the effectiveness of discipline-specific language instruction. Technological tools such as Quizlet, Kahoot, and YouTube videos featuring technical content were incorporated to enhance student engagement and support vocabulary acquisition. Following the intervention, students completed a post-assessment to evaluate changes in their communicative competence, and qualitative data were gathered through focus group discussions.

Findings and Discussion

The pre-intervention assessment revealed a disparity between students’ reading and writing abilities and their proficiency in speaking and listening, particularly in professional or technical contexts. Many participants expressed anxiety about using English in academic or industry-related discussions. Post-intervention results demonstrated significant improvements. Students showed increased confidence and fluency in presenting technical content, engaging in group discussions, and interpreting specialized vocabulary. This progress was most evident in oral tasks, where performance scores improved by over 20 percent on average.

Students responded positively to the integration of technical content within language instruction. Many reported feeling more engaged and motivated when tasks reflected real-world scenarios relevant to their future careers. The use of authentic video materials and interactive apps also contributed to improved listening comprehension and vocabulary retention. Collaboration between language and engineering instructors proved critical. By jointly developing course materials, faculty ensured that language instruction was grounded in the disciplinary knowledge students were acquiring. This interdisciplinary approach

enriched the learning process and enabled students to see English as a functional tool within their professional domain.

Conclusion.

This study highlights the urgent need to advance communicative proficiency in English among students in non-linguistic disciplines, particularly in fields such as automotive engineering. As industry standards increasingly demand multilingual competence, especially in English, students must be equipped with the necessary skills to communicate effectively in both academic and professional contexts.

REFERENCE

1. Canale, Michael, and Merrill Swain. "Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing." *Applied Linguistics*, vol. 1, no. 1, 1980, pp. 1–47.
2. Crystal, David. *English as a Global Language*. 2nd ed., Cambridge UP, 2003.
3. Dudley-Evans, Tony, and Maggie Jo St John. *Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach*. Cambridge UP, 1998.
4. Gulrukh Doniyorova*, Guzal Djumayeva, Dilfuza Djabbarova and Bobir Toshmamatov (2024) "A technology for teaching ESP to those studying ecology and environmental sustainability" <https://doi.org/10.1051/bioconf/20249305001>.

INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA

Qosimova Gavhar Islomovna

Turon universitetining dotsenti. P.f.f.d (PhD)

Eshpo'latova Elnora Yo'ldoshovna

Turon universitetining magistranti

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o'qitishda integratsiya, birinchi navbatda, fanlararo aloqalarning analogi bo'lgan fanlararo aloqalarni sezilarli darajada rivojlantirish va chuqurlashtirishni, turli fanlarni o'qitishni muvofiqlashtirishdan ularning chuqur o'zaro ta'siriga o'tishni o'z ichiga olishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar. Integratsiya, zamonaviy ta'lim, sintez, muammoli ta'lim, integrative ta'lim

Аннотация. В данной статье приводится информация о том, что интеграция в преподавании предполагает, прежде всего, значительное развитие и углубление междисциплинарных связей, являющихся аналогом междисциплинарных, переход от координации преподавания различных дисциплин к их глубокому взаимодействию.

Ключевые слова. Интеграция, современное образование, синтез, проблемное образование, интегративное образование

Annotation. This article provides information that integration in teaching involves, first of all, the significant development and deepening of interdisciplinary ties, which are analogous to interdisciplinary ones, and the transition from coordinating the teaching of various disciplines to their deep interaction.

Keywords. Integration, modern education, synthesis, problem education, integrative education

O'qitishning zamonaviy usullaridan biri bu integratsiyalashgan o'qitish metodikasi. Ta'limdagi fanlararo aloqalar muammosining dolzarbligi zamonaviy dunyodagi ob'ektiv jarayonlar bilan bog'liq. O'quvchi ko'pincha individual maktab fanlari o'rtasidagi munosabatni ko'rmaydilar va ularsiz tabiatdagi ko'plab hodisalarning mohiyatini tushunish mumkin emas. Integratsiyalashgan darslar turli xil o'quv fanlarini o'rganish mavzusi bo'lgan ko'p qirrali ob'ektlarni ko'rib chiqadi. Integratsiya zamonaviy o'quvchining yangi interaktiv fikrlash uslubini shakllantirishga imkon beradi. Integratsiyalashgan darsda o'quvchi turli xil mavzulardagi ma'lumotlardan foydalangan holda, voqealar va hodisalarni butunlay yangicha talqin qilib, chuqur va ko'p qirrali bilimlarni olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Integratsiyalashgan darsda bilimlarni sintez qilish imkoniyati mavjud, bilimlarni bir sohadan boshqasiga o'tkazish qobiliyati shakllanadi. Natijada, voqelikni tabiiy ilmiy dunyoqarashning zaruriy sharti sifatida yaxlit idrok etishga erishiladi. Aynan shu darslarda ko'proq ijodiy, mustaqil, mas'uliyatli, bag'rikeng shaxsning shakllanishi sodir bo'ladi. Integratsiyalashgan dars mavzuga qiziqishni rag'batlantiradi, keskinlikni, noaniqlikni engillashtiradi va materialni ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, so'nggi paytlarda butun o'quv jarayonining asosi bo'lgan klassik fanlarni o'rganish uchun ajratilgan soatlar soni kamayib bormoqda, shuning uchun integratsiyalashgan darslar ushbu muammoni hal qilishga katta hissa qo'shmoqda.

O'qitishda integratsiya, birinchi navbatda, fanlararo aloqalarning analogi bo'lgan fanlararo aloqalarni sezilarli darajada rivojlantirish va chuqurlashtirishni, turli fanlarni o'qitishni muvofiqlashtirishdan ularning chuqur o'zaro ta'siriga o'tishni o'z ichiga oladi. Turli fanlardan bilimlarni birlashtirish integratsiyalashgan dars orqali amalga oshiriladi. Integratsiyalashgan darslar tizimi integratsiyalashgan ta'limning asosidir. Integratsiyalashgan dars-bu maxsus tashkil etilgan dars bo'lib, uning maqsadiga faqat turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirish orqali erishish mumkin, har qanday chegara muammosini ko'rib chiqish va hal qilishga qaratilgan bo'lib, o'quvchi tomonidan o'rganilayotgan masalani yaxlit, sintezlangan idrok etishga erishishga imkon beradi, turli fanlarning usullarini uyg'un ravishda birlashtiradi. amaliy yo'nalishga ega.

Integratsiyalashgan darsning belgilari:

1) maxsus tashkil etilgan dars, ya'ni agar u maxsus tashkil etilmagan bo'lsa, unda u umuman bo'lmasligi mumkin yoki u umumiy maqsad bilan birlashtirilmagan alohida darslarga bo'linadi;

2) maqsad o'ziga xos (birlashtirilgan); masalan,

a) mohiyatga chuqurroq kirib borish uchun belgilanishi mumkin o'rganilayotgan mavzu;

b) o'quvchining fanlarga qiziqishini oshirish;

c) ushbu mavzu bo'yicha o'rganilayotgan masalalarni yaxlit, sintezlangan idrok etish;

d) o'quv vaqtini tejash;

3) turli fanlardan bilimlardan keng foydalanish, ya'ni., fanlararo aloqalarni chuqur amalga oshirish. Integratsiyalashgan ta'lim umumta'lim maktablari uchun mavjud dasturlar va darsliklar doirasini kengaytiradigan, ammo o'quvchini rivojlantirish uchun zarur va mos bo'lgan turli xil fanlararo muammolarni ko'rib chiqayotganligi sababli, shuni ta'kidlash kerakki, ushbu yondashuv bilan turli xil o'qitish usullari (o'qitish va o'rganish usullari) uyg'un ravishda birlashtirilgan. mavzular: ma'ruza va suhbat, mustaqil o'quvchi ishi, kuzatish va tajriba, taqqoslash, tahlil qilish va sintez qilish; kompyuter modellarida va evristik modellarda o'qitish usullariga katta o'rin beriladi.

Integratsiyalashgan ta'lim tamoyillari integratsiyalashgan ta'limning asosiy maqsadi-o'quvchi tafakkurini rivojlantirish uchun to'liq ishlashga mo'ljallangan.

1. Bilimlarni sintez qilish. Muayyan mavzu bo'yicha o'rganilgan masalalarni yaxlit, sintezlangan, tizimlashtirilgan idrok etish fikrlash kengligini rivojlantirishga yordam beradi. Integratsiya usullari bilan o'rganilayotgan muammoni shakllantirish maqsadga muvofiqlik va fikrlash faoliyatini rivojlantiradi.

2. Chuqur o'rganish. O'rganilayotgan mavzuning mohiyatiga chuqurroq kirib borish fikrlash chuqurligini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Muammoning dolzarbligi yoki muammoning amaliy ahamiyati. Ko'rib chiqilayotgan muammoni qandaydir amaliy vaziyatda majburiy ravishda amalga oshirish ta'limning amaliy yo'nalishini kuchaytiradi, bu fikrlashning tanqidiyligini, nazariyani amaliyot bilan taqqoslash qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Yechimning alternativligi. Muayyan vaziyatga yangi yondashuvlar, muammoni hal qilishning nostandart usullari, ushbu muammoni hal qilishni tanlash qobiliyati fikrlashning moslashuvchanligini rivojlantirishga, fikrlashning o'ziga xosligini rivojlantirishga yordam beradi. Qarorlarni taqqoslash faollikni, tanqidiylikni, fikrlashni tashkil qilishni rivojlantiradi. Harakatlarning oqilona tanlovini amalga oshirish, maqsadga erishishning eng qisqa yo'lini topish istagi tufayli maqsadga muvofiqlik, ratsionallik va fikrlashni tejash rivojlanadi.

5. Qarorning isboti. Muammoni hal qilishning isboti fikrlashning isbotini rivojlantiradi.

- Integratsiya yordam beradi:
- Dunyoning yaxlit rasmini shakllantirish.
- O'quv faoliyatini tizimlashtirish va intensivlashtirish.
- Mavzularga qiziqishni oshirish va rivojlantirish.
- Fikrlashni rivojlantirish uchun maqbul sharoitlarni yaratish.
- O'quv materialini tushirish.
- Dasturiy materialni yaxshiroq o'zlashtirish.

Integratsiyadan har xil turdagi darslarda foydalanish mumkin. Bu yangi bilimlarni shakllantirish darslari, bilimlarni takrorlash, tizimlashtirish va umumlashtirish darslari bo'lishi mumkin. Integratsiyalashgan darslarning afzalliklari bor: materialni ongli ravishda o'zlashtirishga yordam berish, bilimlarni bir sohadan boshqasiga o'tkazish qobiliyatini shakllantirish, hodisalar va hodisalarni yangicha tushunishga imkon berish; mavzuga qiziqishni rag'batlantirish; chuqur va ko'p qirrali bilimlarni olishga imkon berish; keskinlik,

noaniqlikni engillashtiradi. Integratsiyalashgan darslar o'quv yili davomida ko'plab texnikalardan foydalangan holda o'tkazilishi mumkin. Bunday darslarni o'tkazish mumkin butun mavzu doirasida.

Adabiyotlar:

1. E.G. Novolodskaya "Methods of teaching the subject "The world around us" in elementary school" Teaching aid 2016
2. G.Boymurodova, X.Sattorova, Sh.Muslimova, F.Karimova. 4-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. – T.: "Sharq", 2017. – 240-b.
3. Begimqulov U. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: ped. fan. dok. diss. – T.: TDPU, 2007. – 305
4. Institutions / VA Slastinin, I.F. Isaev, A.I. Mashchenko, 9. I. I. Shiyonov. - 4th ed. - M., 2002.
5. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.
6. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-21

ONA TILI TA'LIMIDA IJODIY MATNLAR ORQALI INTUITIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING MUHIMLIGI

Baxrinova Munisa Xusniddinovna

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrasi doktoranti

E-mail: mbaxrinova@gmail.com Phone number: +998909111338

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili ta'limida ijodiy matnlar orqali intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirishning ahamiyati o'rganiladi. Ijodiy matnlar nafaqat tilni chuqur o'rganish, balki o'quvchilarda ijodiy fikrni shakllantirish va tasavvurni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada intuitiv qobiliyatlarning ta'rifi, ular o'qitishda qanday rivojlanishi va ijodiy matnlarning o'rni haqida tahlil qilish amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini qo'llab-quvvatlash va ularning intuitiv qobiliyatlarini rivojlantirish orqali yanada samarali o'rganish, tilni tezroq egallash mumkin. Maqola ta'limda ijodiy matnlarning roli va intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirish usullarini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, ijodiy matnlar, intuitiv qobiliyatlar, ta'lim, shaxsiy fikr, tasavvur, o'qitish, rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность развития интуитивных способностей у учащихся через творческие тексты в процессе обучения родному языку. Творческие тексты помогают не только углубить знания языка, но и развивают творческое мышление, воображение и личное восприятие. В статье дается

определение интуитивных способностей, рассматриваются методы их развития и роль творческих текстов в обучении. Развитие интуитивных способностей способствует лучшему усвоению материала, развитию критического мышления и быстрому освоению языка. Работа направлена на исследование роли творческих текстов в образовательном процессе и методов развития интуитивных способностей.

Ключевые слова: родной язык, творческие тексты, интуитивные способности, обучение, воображение, творческое мышление, развитие.

Annotation: This article explores the significance of developing intuitive abilities through creative texts in native language education. Creative texts not only enhance language proficiency but also foster creative thinking, imagination, and personal expression. The article provides a definition of intuitive abilities, discusses methods for their development, and examines the role of creative texts in education. Developing intuitive abilities aids in better comprehension of the language, critical thinking, and faster language acquisition. The paper focuses on exploring the role of creative texts in the educational process and the methods for nurturing intuitive abilities.

Keywords: native language, creative texts, intuitive abilities, education, imagination, creative thinking, development.

Kirish. Ona tili ta'limi — bu faqat til o'rgatish emas, balki o'quvchilarning fikrlash, tasavvur qilish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonidir. Ijodiy matnlar, ya'ni hikoyalar, she'rlar, esse va boshqa adabiy asarlar o'quvchilarda intuitiv qobiliyatlarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada, ona tili ta'limida ijodiy matnlar orqali intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirishning ahamiyati, uning o'qituvchilarga va o'quvchilarga qanday foyda keltirishi haqida fikr yuritiladi.

Ijodiy matnlar va intuitiv qobiliyatlar

Ijodiy matnlar — bu o'quvchilarni nafaqat tilni o'rganishga, balki o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, tasavvurini kengaytirishga undaydi. Masalan, hikoya yozish yoki she'r yaratish jarayonida o'quvchi o'zining ichki hissiyotlari va dunyoqarashini ifodalashga harakat qiladi. Bunday matnlar, shuningdek, o'quvchining tasavvurini faollashtiradi, uni yangi fikrlar, tasavvurlar va qarashlar bilan tanishtiradi. Bu esa intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi, chunki o'quvchilar mantiqiy fikrlash, yangi g'oyalar yaratish va ular asosida xulosa chiqarish qobiliyatini egallaydilar.

Intuitiv qobiliyatlar — bu insonning oddiy va oddiy bo'lmagan vaziyatlarda tez va to'g'ri qarorlar qabul qilish qobiliyati. Intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun o'quvchi tabiiy va hissiy reaksiyalarni tahlil qilishda yordam beradigan vositalardan biri — ijodiy matnlardir. Ijodiy matnlar o'quvchining muammolarga yondashuvini o'zgartirishga yordam beradi va ular orqali o'quvchilar o'z ichki sezgilarini rivojlantiradilar.

Ona tili ta'limida ijodiy matnlarning roli

Ona tili ta'limida ijodiy matnlarni qo'llash o'quvchilarga tilni o'rganishda o'ziga xos yondashuvni taklif etadi. Bu matnlar o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

- Ijodiy fikrlash: Ijodiy matnlar orqali o'quvchilar o'zlarini erkin ifoda etishga, yangi g'oyalar yaratishga va o'z dunyoqarashlarini shakllantirishga o'rganadilar.

- Tasavvur va tasvirlash: Ijodiy matnlar orqali o'quvchi tasavvurini kengaytiradi, yangi obrazlar yaratadi va mavjud tasavvurlarni yangilaydi.

- Kritik fikrlash: O'quvchilar ijodiy matnlarni tahlil qilishda va ularga javob berishda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradilar. Bu esa intuitiv qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

- Emotsional intellekt: Ijodiy matnlar o'quvchilarni o'z hissiyotlarini ifodalashga va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga o'rgatadi.

- Kommunikatsiya va til ko'nikmalari: Ijodiy matnlarni yaratish va tahlil qilish orqali o'quvchilar o'z til ko'nikmalarini mustahkamlashadi.

Intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirish usullari

-O'quvchilarga o'z fikrlarini ifodalash imkonini berish: O'quvchilarga ijodiy matnlar orqali o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini berish, ularning intuitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

-O'yin va topshiriqlar: Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'yinlar va ijodiy topshiriqlarni qo'llash, o'quvchilarning intuitiv qobiliyatlarini faollashtiradi.

-Tanqidiy tahlil qilish: Ijodiy matnlarni tahlil qilish va ularni baholash orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va intuitsiya rivojlanadi.

-Muammolarni yechish: Ijodiy matnlar o'quvchilarga muammolarni turlicha yechimlar bilan yondashish imkonini beradi, bu esa ularning intuitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Xulosa. Ona tili ta'limida ijodiy matnlar orqali intuitiv qobiliyatlarni rivojlantirish nafaqat til o'rganish jarayonini yaxshilaydi, balki o'quvchilarning kreativ va intuitiv fikrlash qobiliyatlarini ham shakllantiradi. Bunday matnlar o'quvchilarga o'z ichki dunyosini ifoda etish, tasavvurini kengaytirish va o'zlarini erkin namoyon etish imkonini beradi. Ta'limda ijodiy matnlarning qo'llanilishi o'quvchilarning umumiy intellektual rivojlanishiga yordam beradi va ularga tilni yanada chuqurroq o'rganishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Xudoyberdiyeva, G. (2021). Ona tili ta'limining metodikasi. Tashkent: O'qituvchi.
- 2.Mamatov, M. (2019). Ijodiy fikrlash va ona tilida o'rgatish metodikasi. Tashkent: Fan va texnologiya.
- 3.Peterson, C. (2018). The Role of Creative Texts in Language Learning. Language Teaching Journal, 12(3), 45-60.
- 4.Biryukova, N. (2017). Developing Intuitive Abilities through Education. Journal of Pedagogical Studies, 34(2), 128-136.
- 5.Salomov, R. (2020). Ijodiy ta'lim va ona tili: Tashkent: Ma'naviyat.

TA'LIM TIZIMIDA FOYDALANILADIGAN KVALIMETRIK YONDASHUVNING AFZALLIKLARI

Axmedova Aziza

Qarshi davlat universiteti doktoranti, Tel:889497277

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida talabalar bilimini oshirishda foydalaniladigan kvalimetrik yondashuvining bir qator afzalliklari haqida ma'lumotlar berilib, bu yondashuvning bir qator ta'lim tizimidagi foydali tomonlari yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Ta'lim tizimi, talabalar bilimi, kvalimetrik, yondashuv, afzalliklari, foydali tomonlari.

Abstract: This article provides information on a number of advantages of a kvalimetric approach used to raise students in the process of education, which is covered by the benefits of a number of education systems of this approach.

Keywords: Education system, students knowledge, kvalimetric approach, benefit sides.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimi ba'zi bir xususiyatlar bilan ta'riflanib, ular doimiy ravishda pedagogik tadqiqotlarning yangicha yo'nalishlari vujudga kelishiga sabab bo'ladilar. Bunga birinchi navbatda o'quv jarayonini tashkillashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan yangicha yondashuvlarga mos keluvchi o'quv materiallarini tanlash kiradi. Shu sababli har bir talabani ta'lim ehtiyojlarini qondiruvchi ta'lim tizimini yaratish maqsadida turli sohalarda ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatlarni rivojlantirish ishlari amalga oshirilmoqda. Har bir mamlakatning taraqqiyoti, istiqboli, farovonligi, ma'naviy yuksalishi orqali jahonning eng rivojlangan davlatlari qatoridan o'rin olishi - bilimli, yuqori intellektual salohiyatli yoshlarga bog'liq bo'lib har tomonlama yetuk va barkamol yoshlarni, Yurt taqdiri uchun xizmat qiladigan, fidoyi, iymonli, avlodni voyaga yetkazish hamda ta'limni sifatli va mazmun jihatdan yuqori darajaga olib chiqishi uchun birinchi o'rinda o'qituvchilar ya'ni pedagoglar zimmasiga yuklatiladi.

Ta'lim jarayoni jamiyatning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, chunki u insonlarning bilim va ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon, o'quvchilarga bilim hamda ko'nikmalarni shakllantirish, ularni dunyo qarashini kengaytirish va jamiyatning zarur ehtiyojlariga javob bera olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Ta'lim nafaqat ilmiy bilimlarni o'zlashtirish balki axloqiy, estetik, va jismoniy rivojlanish kabi ko'plab boshqa jihatlarni ham o'z ichiga oladi.

Bugungi vaqtda ta'lim jarayoni nafaqat maktablarda, balki turli ta'lim muassasalarida, masofaviy o'qitish va zamonaviy texnologiyalar yordamida ham amalga oshirilmoqda. Ta'lim o'zining samaradorligi va sifatini oshirish uchun doimiy yangilanib, takomillashib borayotgan tizimdir. Ta'lim jarayonining samaradorligi o'quvchi va o'qituvchining o'zaro aloqasi, o'qitish usullari va ta'lim resurslarining sifatiga bevosita bog'liqdir.

Ta'limning samaradorligi va sifatini oshirish, har bir talabaning o'zlashtirgan bilimlarini aniqlash uchun samarali baholash tizimiga ehtiyoj mavjud. Shuning uchun ta'lim jarayonining samaradorligi va sifatini baholash har doim dolzarb masala bo'lib kelmoqda. Ta'limning sifatini yaxshilash, o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash va o'qitish metodlarini takomillashtirish uchun har xil yondashuvlardan foydalanilmoqda. Ta'lim jarayoni talabalarni tayyorlash va ularga bilim berishdan tashqari, o'qituvchilar, ta'lim metodikalari, o'quv dasturlar va ta'lim tizimi kabi bir qator muhim jihatlarga ham asoslanadi. Hozirgi vaqtda ta'lim jarayoni yangi texnologiyalar, onlayn o'qish imkoniyatlari va innovatsion metodlar bilan yangilanib, jamiyatning rivojlanishiga hissa qo'shib

kelmoqda. Bu esa talabalarning bilim saviyasini rivojlantirishda hamda pedagoglarning ya'ni o'qituvchilarning o'z ustida muntazam ishlashga undovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

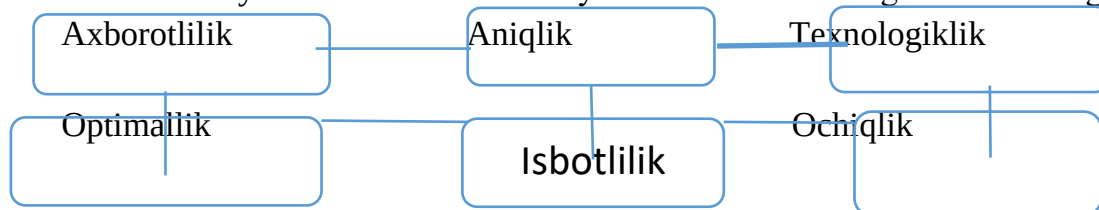
Tadqiqot jarayonida mavzuga doir adabiyotlar hamda internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariy xulosa chiqarish, analiz hamda tinte tamoyillari qo'llanildi.

MUHOKAMA.

Zamonaviy oliy ta'limda o'quv jarayonining mazmunini tanlash, tarkibiy-tuzilmaga e'tibor qaratgan holda faol amalga oshiriladigan yondashuv kvalimetrik yondashuv hisoblanadi. Kvalimetriya - har qanday ob'ektlar ya'ni predmetlar, hodisalar, jarayonlar sifatini majmuaviy, ayrim hollarda esa tizimli kvalimetrik baholashni ishlab chiqish metodologiyasi va muammolarni o'rganadigan ilmiy bilim sohasidir. Kvalimetrik yondashuvda ta'lim natijalari faqat sonli ko'rsatkichlar bilan emas, balki talabaning o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarining sifatini aniqlash orqali ham amalga oshiriladi. Bunda o'qituvchi hamda talabaning o'zaro muloqoti, dars jarayonlarining samaradorligi va o'qish metodlarini tahlil qilishning o'zi katta ahamiyatga ega.

Kvalimetrik yondashuv ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga, ta'lim sifatini yaxshilashga va individual ehtiyojlarga javob berish imkonini beradi. Bu yondashuv, o'z nabatida, ta'lim tizimidagi o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadi. Shu sababli bu yondashuvni chuqur o'rganish va joriy etish, ta'lim jarayonini yanada samarali va sifatli qilishga yordam beradi. Bu yondashuvning eng katta afzalliklaridan biri, ta'lim jarayonining individual yondashuvga asoslanishi va talabaning o'ziga xos xususiyatlari hamda ehtiyojlariga mos kelishidir. Bu orqali o'qituvchilarga faqatgina natijalar bilan emas balki, o'quvchilarning individual rivojlanishlarini to'g'ri yo'naltirishda ham yordam beradi. Shu bilan birga, kvalimetrik yondashuv o'quvchilarni o'z o'rganish jarayonlarida faol ishtirok etishga rag'batlantiradi, ularni o'z bilim va ko'nikmalarini baholashga imkon yaratadi. Bu yondashuv ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan harakatlar uchun muhim asos bo'lib ta'lim tizimini samarali va sifatli qilishda katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Kvalimetrik yondashuv turli xil tamoyillar tizimini o'z ichiga oladi. Bularga:

Axborotlilik - o'rganilayotgan hodisa haqidagi g'oyalarning har tomonlama sifat va miqdor aniqligini ko'rsatadi.

Optimallik - pedagogik tadqiqotlarni rejalashtirish, tashkil etish va o'tkazishda vaqt, kuch va vositalarni minimallashtirishda miqdoriy hamda sifat usullarini birlashtirgan tadqiqot metodikalarini optimal tanlashda ishlatiladi.

Aniqlik - olingan bilimlarning o'rganilayotgan hodisa va jarayonga haqiqiy muvofiqlik darajasini bildiradi. Ilmiy bilimlarning aniqligi bir necha komponentlardan iborat: metrik, mantiqiy-matematik, hamda semantik aniqlik.

Isbotlilik - quyidagilarda namoyon bo'ladi: nafaqat pedagogik, balki matematikmnuqtayi nazardan ham asoslangan pedagogik tadqiqotlarni baholash mantig'ida; sifat va miqdoriy tadqiqot usullarini uyg'unlashtirishga asoslangan tadqiqot metodikasida; qo'llanilgan o'lchovlarning asoslgi va ishonchliligida.

Texnologiklik - o'rganilayotgan jarayonni ko'p yoki kamroq darajada bir xil bajariladigan va yuqori samaradorlikka erishishga qaratilgan bir qator ketma - ket o'zaro bog'liq tartiblarni amallarga ajratish degan tushunchani anglatadi.

Birlashtirish - vositalarni oqilona qisqartirishni va ularni yagona tuzilmaga keltirishni nazarga tutadi.

Ochiqlik - maxsus tayyorgarlikka ega bo'lmagan pedagog - tadqiqotchi tomonidan metodikalarni qo'llanilishini bildiradi.

Kvalimetrik yondashuv ta'lim tizimida bir qator afzallik tomonlari mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Talabalar bilimlarini chuqur o'rganish : bunda talabalarning bilim hamda ko'nikmalarini faqatgina sonli baholashlar orqali emas balki, ularning fikrlash jarayoni, kreativligi, va boshqa shaxsiy xususiyatlarini baholash orqali o'rganish mumkin.

2. Shaxsiy yondashuv : bu yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlariga javob beradi, chunki har bir talabani o'ziga xos tarzda baholash imkoniyatini beradi. Talabalarning o'rgatish usullariga nisbatan turli xil fikrlarni va strategiyalarni qo'llashga yordam beradi.

3. Kengaytirilgan baholash metodlari : kvalimetrik yondashuvda o'quvchilarning bilimlari nafaqat aniq testlar yoki sinovlar yordamida, balki loyiha ishlarida, interaktiv vazifalar, guruh ishlar va yozma ishlar kabi metodlar orqali ham baholanadi.

4. O'qituvchilarga yordam : o'qituvchilar talabalarni chuqurroq tushunish va ularga mos ravishda o'rgatish uchun kengaytirilgan tahlil hamda baholash metodlaridan foydalanishlari mumkin. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarning qaysi sohalarida zaif ekanligini aniqlashda ko'mak beradi.

5. Fikr va analitik ko'nikmalarni rivojlantirish : kvalimetrik yondashuvda talabalarda fikr yuritish, analiz qilish, o'z-o'zini baholash va o'zgarishlarni qabul qilish kabi yuqori darajadagi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

6. Ta'lim tizimini doimiy takomillashtirish : ushbu yondashuv o'qitish metodologiyalarini doimiy ravishda tahlil qilish va yaxshilashga yordam beradi, chunki o'qituvchilar va boshqaruvchilar o'quv jarayonini va talabalarning muvaffaqiyatlarini doimiy ravishda kuzatib boradilar.

Umuman olganda, kvalimetrik yondashuv ta'lim tizimiga yangicha va ilg'or yondashuvlarni olib kiradi, talabalar va o'qituvchilar orasidagi samarali aloqalarni o'rnatishda muhim rol o'ynaydi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, kvalimetrik yondashuv ilmiy tadqiqotda insonning tajribalarini va hissiyotlarini chuqurroq tushunishga yordam beradigan, ayniqsa ijtimoiy

fanlarda, psixologiya va pedagogikada muhim o'rin tutadi. U usullarning moslashuvchanligi, ijtimoiy kontekstni yaxshi tushunish imkoniyatini beradi. Ta'lim jarayonida kvalimetrik yondashuv muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Denzin, N.K., Lincoln, Y.S (2011) The Sage Handbook of qualitative research.
2. Hoshimov, T.SH. Pedagogika Toshkent: O'zbekiston, 2010.
3. Xoliqov, A.A, Pedagogik mahorat. Darslik (iqtisod-moliya) 2011.
4. Usmonov, J.G`. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent 2023.
5. Avliyoqulov, N.X. O'qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiya asoslari. Buxoro 2001.

PEDAGOGICAL CHALLENGES IN THE LINGUOCULTURAL STUDY OF COLOR CONCEPTS

Arabova Gulnur Yuzboy qizi

Core doctoral student, Karshi State University

Annotatsiya. Ushbu maqolada rang konseptlarining ta'limdagi lingvistik va madaniy ahamiyati hamda ularning kognitiv rivojlanish va madaniyatlararo muloqotdagi roli tahlil qilinadi. Turli tillarda ranglarni idrok etishdagi farqlar va inklyuziv o'qitish strategiyalari muhokama qilinadi. Tadqiqot lingvistika, antropologiya va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada olib borilgan.

Kalit so'zlar: rang konseptlari, madaniyatlararo muloqot, kognitiv rivojlanish, lingvistik xilma-xillik, inklyuziv ta'lim.

Аннотация. В статье рассматривается лингвистическое и культурное значение цветовых концептов в образовании, их роль в когнитивном развитии и межкультурной коммуникации. Анализируются различия в восприятии цвета в разных языках и предлагаются инклюзивные стратегии обучения. Исследование проводится на стыке лингвистики, антропологии и педагогики.

Ключевые слова: цветовые концепты, межкультурная коммуникация, когнитивное развитие, языковое разнообразие, инклюзивное образование.

Annotations. This article explores the linguistic and cultural significance of color concepts in education, emphasizing their role in cognitive development and intercultural communication. It highlights challenges in color perception across different languages and proposes inclusive teaching strategies. The study integrates insights from linguistics, anthropology, and pedagogy.

Keywords: color concepts, intercultural communication, cognitive development, linguistic diversity, inclusive education.

There are various nations in the world, each with its own language and culture. However, merely learning a nation's language is not enough to establish fluent and effective communication with its representatives. To achieve this, one must also study the culture of that nation, particularly in connection with its language. The field that studies language in

relation to culture and culture in relation to language is called “linguoculturology.” The term “linguoculturology” originates from Latin and Russian: “lingua” (Latin) means “language,” “culture” (Russian: культура, derived from the Latin “colere-culture”) means “culture,” and “logy” comes from the Latin “logos,” meaning “knowledge” or “study.” In essence, linguoculturology is the science that explores the interconnection between language and culture. One of the key scholars in this field is V.A. Maslova, the author of the book *Linguoculturology*. She states that this discipline emerged as an independent branch of linguistics in the 1990s. It is evident that linguoculturology is a field that arose from the intersection of linguistics and cultural studies.[1;208]

Linguoculturology is a complex academic discipline that studies the interrelation and mutual influence of language and culture, considering language as a phenomenon of culture. It reflects the way a nation perceives the world through the lens of its language, as well as how language manifests a nation’s intellect and culture. In the modern anthropocentric paradigm of linguistics, linguoculturology is regarded as one of the most relevant and significant fields of study. The cultural and ethnic components that shape the “linguistic worldview” play a crucial role in forming linguocultural concepts and analyzing the semantic features of language units. The primary task of linguoculturology is to study language and culture in their interrelation, describing how they shape the linguistic picture of the world. It examines the relationship between language and culture, the reflection of cultural elements in language, and intercultural communication. While these aspects have been studied to some extent in the past, recent advancements in research methodologies have allowed for a more in-depth and scientific exploration of these topics. Though linguoculturology stands at the crossroads of linguistics and cultural studies, it is more closely aligned with cultural studies.

The study of color concepts from a linguocultural perspective is not only significant in linguistics and cultural studies but also holds great importance in pedagogy. Colors play a vital role in the educational process by influencing students' worldview, cognitive development, and cultural awareness. This section explores the pedagogical significance of color concepts, their impact on learning, and their practical applications in education. From a pedagogical standpoint, color concepts contribute to language learning, intercultural communication, and cognitive engagement in the following ways:

1. Understanding Semantic and Cultural Differences in Colors:

Through the study of color concepts, learners explore the semantic and cultural differences of color terms across languages. This enhances their understanding of not only the language but also the cultural worldview of its speakers. For instance, in English, the color “blue” is often associated with sadness, whereas in Uzbek, “ko‘k” (blue) symbolizes nature and peace. As one scholar states, “Language is not merely a collection of words; it is a means of uniting culture, traditions, and society, reflecting the history that shaped it.” [2;57]

2. Visual and Cultural Association in Language Learning:

Language acquisition is closely linked to visual and cultural elements. Colors facilitate the assimilation of culturally specific concepts. In both children and adults, colors

help form visual associations that enhance cognitive processing. Using colors in teaching strengthens visual memory, making information easier to retain and analyze. For this reason, integrating colors into teaching methodologies and lesson plans is highly recommended. Texts with color-coded elements (e.g., new vocabulary or grammatical rules) are easier for students to understand and remember. The use of diagrams, color-coded tables, and visual materials enhances the effectiveness of language instruction. [3;78]

3. Enriching Speech and Expressive Language:

Color concepts contribute to the enrichment of speech by enhancing its emotional and expressive qualities. Metaphors, idioms, and smiles related to colors make learners' speech more vivid and culturally nuanced. For example, expressions such as "black days" (a difficult period in life) and "white road" (a wish for success) are unique linguistic and cultural markers. Colors activate memory processes, facilitating easier retention of foreign words. Structuring didactic materials with the use of colors accelerates language acquisition. [4;45]

4. Avoiding Communication and Translation Errors:

The study of color concepts in pedagogy benefits both language learners and translators. Since color meanings vary across languages, direct translation can lead to miscommunication. For example, the Russian idiom "белая ворона" (literally "white crow") does not make sense in Uzbek if translated word for word. Instead, it refers to "a person who stands out from the crowd."

In the educational process, colors can be used not only to enhance visual recognition but also as a tool to support logical thinking and cognitive development. However, differences in color classification across languages and cultures can create challenges in learning. Standard color terminology may not align with the linguistic and cultural realities of all students.

To ensure that students from diverse linguistic backgrounds fully comprehend color concepts, inclusive teaching methods must be developed. Many educators have not received specialized training on how to address linguistic and cultural differences related to colors. Organizing training programs for teachers on intercultural competence and linguistic diversity can help address this issue.

Teachers can introduce color concepts by considering students' cultural and linguistic characteristics. Interactive methods such as storytelling, visual arts, and group discussions are recommended in this process. In multilingual classrooms, using two or more languages to explain color concepts can be an effective strategy.

In conclusion, using visual materials such as color codes, digital media tools, and infographics to explain color classifications across different cultures enhances the effectiveness of education. The linguistic and cultural study of color concepts is a crucial area of pedagogical research. As the role of language and culture in color perception becomes clearer, educators will have the opportunity to develop more inclusive and effective teaching strategies. In the future, interdisciplinary research combining linguistics, anthropology, cognitive psychology, and pedagogy will contribute to the development of culturally appropriate and efficient educational methods.

References

1. Маслова В.А. Лингвокультурология [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
2. Chomsky, N. (2000). *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Ausubel, D. P. (1968). *Educational Psychology: A Cognitive View*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
4. Mayer, R. E. (2001). *Multimedia Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

TALABALARDA LIDERLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Dusmurodova F.G‘

Qarshi davlat universiteti 2-kurs talabasi

O.P.Asloнова

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalar orasida liderlik sifatlarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Yetakchilikning mohiyati, uni shakllantirish usullari va innovatsion ta’lim metodlari haqida so‘z yuritiladi. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasida yoshlarning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati va qonunchilik asoslari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Liderlik, talabalar, yetakchilik, innovatsion ta’lim, kompetensiya, yoshlar siyosati.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные подходы к развитию лидерских качеств у студентов. Анализируются сущность лидерства, методы его формирования и инновационные образовательные технологии. Также изучаются государственная политика и законодательные основы Республики Узбекистан, направленные на развитие лидерских способностей молодежи.

Ключевые слова: Лидерство, студенты, руководство, инновационное образование, компетенции, молодежная политика.

Annotation. This article examines modern approaches to developing leadership qualities among students. The essence of leadership, methods, of its formation, and innovative educational technologies are analyzed. Additionally, the state policy and legislative framework of the Republic of Uzbekistan aimed at developing youth leadership abilities are reviewed.

Keywords: Leadership, students, management, innovative education, competence, youth policy.

Kirish. “Haqiqiy lider – bu lavozimi bilan emas, balki o‘z ta’siri bilan boshqaruvchi insondir.” John C. Maxwell.

O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentyabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunidagi “... yoshlarning ma’naviy, intellektual, jismoniy, axloqiy

jihtadan kamol topishiga ko‘maklashish, yoshlar uchun ochiq va sifatli ta’limni ta’minlash, yoshlarni ishga joylashtirish, ularning bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish, yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, tashqi ta’sirlar va turli xil oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash...” ustuvor yo‘nalishning muhim vazifalari sifatida belgilandi. Bundan tashqari, “Yoshlar-kelajagimiz” dasturi va “Yoshlar akademiyasi” orqali yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashga e’tibor qaratildi. Bugungi kunda yoshlarning jamiyatdagi roli tobora ortib bormoqda. Bunga asosiy sabab davlat yurtboshining yoshlarga ko‘plab imkoniyatlar eshigini ochib berganidir. Bu imkoniyatlardan lider talabalar oqilona foydalanishmoqda. Shu bilan birgalikda talabalar orasida liderlik sifatlarini shakllantirish nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki mamlakat taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy dunyoda esa yetakchilik qobiliyatlariga ega bo‘lgan yoshlar ta’lim, fan, iqtisodiyot va ijtimoiy hayotning turli jabhalarida muvaffaqiyat qozonmoqda. O‘zbekiston Respublikasida yoshlar siyosati doirasida yetakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Shu asnoda ta’lim tizimiga interaktiv metodlar, loyiha asosida o‘qitish va tadbirkorlik dasturlar joriy etilmoqda. Mazkur maqolada talabalar orasida liderlik sifatlarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi va samarali usullar tavsiya etiladi.

Asosiy qism

Talabalardagi liderlik – shaxslararo munosabatlarda ijtimoiy faollik markazida turuvchi, original g‘oya va tashabbuslarni ilgari surish orqali o‘z bilimi, qarashlari va faollik dinamikasi asosida yangi guruh yoki jamoaning shakllantirish jarayoniga xayrxohlik qiluvchi, ijtimoiy-pedagogik munosabatlarda dominantlik pozitsiyasida talabalar ommasiga umid bera oluvchi, yetaklovchi, ilhomlantiruvchi, yo‘naltiruvchi va nazorat funksiyasini bajara oladigan, talabalarga xos nostandart vaziyatni mantiqiy sintez qila oladigan, emotsional-irodaviy tafakkurga ega progressiv shaxs hatti-harakatlarini ifoda etadi.

Liderlik-bu nafaqat rahbarlik qilish, balki mas’uliyat, tashabbuskorlik, jamoa bilan ishlash, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash kabi muhim kompetinsiyalar majmuasidir. Talabalar orasida liderlik sifatlarini rivojlantirishning ham ahamiyati katta. Buning natijasida asosiy 4 xil afzalliklarga erishish mumkin. Bular:

- 1) mustaqil fikrlashga ya’ni talabalar o‘z qarorlarini qabul qilish va ularni asoslashga;
- 2) jamoada ishlash qobiliyatiga ya’ni jamoaviy loyihalar tadbirlarda yetkchilik qilish orqali talabalarning ijtimoiy faollikga o‘rganishiga;
- 3) tashabbuskorlik va kreativlikga ya’ni yangi g‘oyalar yaratish va ularni amalga oshirish qobiliyatini rivojlantirishga;
- 4) ma’suliyat hissiga ya’ni lider bo‘lish shaxsiy va jamoaviy mas’uliyatni his qilishni talab qiladi.

Bundan tashqari talabalarga liderlik sifatlarini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar ham mavjud. Zamonaviy yondashuvlarga; interaktiv ta’lim metodlarini joriy etish, mentorlik va murabbiylik dasturlari bilan ishlash, tadbirkorlik va startap loyihalarini olib borish, jamoaviy va klublar faoliyati bilan ish olib borilgan ish, axborot

texnologiyalaridan oqilona foydalanish kiradi. Hamda zamonaviy yondashuvlarning tahlilining ketma-ketligi quyidagicha:

a) Talabalarning liderligini rivojlantirishda an'anaviy ma'ruzalar o'rniga interaktiv ta'lim metodlari samaraliroq hisoblanadi. Yetakchilik ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradigan usullar mavjud:

1. Keys-stadi (Case Study) usuli - talabalar real hayotiy vaziyatlarni tahlil qiladi va ularning yechimlarini ishlab chiqadi.

2. Rol o'ynash (Role-Playing) - rahbarlik holatlarida o'zini sinab ko'rish imkoniyati beriladi.

3. Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning) – talabalar o'z g'oyalari asosida mustaqil yoki jamoaviy loyihalar yaratadilar.

b) Yetakchilik fazilatlarini rivojlantirish uchun talabalar tajribali murabbiylardan yo'l-yo'riq olishlari kerak. Ular mentorlik dasturlari orqali talabalar o'z sohasidagi mutaxassislar bilan bevosita ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar, amaliy tajriba orttiradilar va qiyinchiliklarga qanday munosabatda bo'lishni o'rganadilar, o'zlarini turli sharoitlarda sinab ko'rib, real rahbarlik qobiliyatlarini shakllantiradilar.

d) O'z biznesini boshlash esa eng samarali liderlik maktabi hisoblanadi. Universitetlarda startab inkubatorlari va yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlovchi dasturlar joriy etilishi talabalar orasida tashabbuskorlikni oshiradi.

e) Talabalarning universitetdagi turli kitoblar va ilmiy jamiyatlarga a'zo bo'lishi ularning liderlik qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Masalan:

1. Debat klublari – talabalar mantiqiy fikrlash, ishonarli nutq so'zlash va jamoani boshqarish ko'nikmalarini o'rganadilar.

2. Ko'ngillilar harakati – jamiyat uchun foydali ishlar bajarish orqali ma'suliyat hissi shakllanadi.

3. Fan va innovatsiya klublari – ilmiy izlanishlar orqali yetakchilik fazilatlarini rivojlanadi.

f) Bugungi raqamli asrda talabalar yetakchilik ko'nikmalarini quyidagi texnologiyalar yordamida rivojlantirishlari mumkin:

1. Onlayn kurslar va vebinarlar orqali bilim olish.

2. Sun'iy intellekt va innovatsion boshqaruv tizimlarini o'rganish.

3. Vertual loyiha boshqaruvi platformalaridan foydalanish.

Ushbu yondashuvlar hozirgi zamon talabidan kelib chiqqan holatda ishlab chiqilgan, bu yondashuvlar orqali liderlikka qiziqqan talabalar yetarlicha tavsiyalar olishlari mumkin.

Xulosa. Liderlik fazilatlarini shakllantirish – har bir talabani muvaffaqiyat sari yetaklovchi muhim jarayon. Negaki har bir sohada ishlaydigan insonlar orasida jamiyatga birikib ketuvchi va insonlarni o'zining faoliyati asosida jalb qila oluvchi insonlardan haqiqiy liderlar yetishib chiqadi. Yana da ularni mukammal sari yetaklashga yordam beradigan zamonaviy ta'lim metodlari, mentorlik tizimi, tadbirkorlik va jamoaviy ishlar orqali yoshlar o'z liderlik qobiliyatlarini shakllantirishlari mumkin. O'zbekiston yoshlar siyosati doirasida yetakchilikni shakllantirishga oid ko'plab imkoniyatlar yaratilgan. Eng muhimi, har bir yosh o'zida liderlik qobiliyatini rivojlantirish uchun harakat qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Mutalov, S. X. (2024). Talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishlantirishning metodolik-uslubiy asoslarini takomillashtirish. Namangan davlat universiteti.
- 2.Mardiyeva, Sh. A (2022). Talabalarda liderlik qobiliyatini shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar. Buxoro davlat universiteti.
- 3.Norqobilova. S.G. (2023). Talabalarda liderlik qobiliyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik jihatlari. Buxoro davlat universiteti ilmiy jurnali.
- 4.Maxwell, John C. (2005). The 21 Irrefutable Laws of Leadership: Follow Them and People Will Follow You. HarperCollins Publishers.
- 5.Konfutsiy. Lun Yu. (2010). (Suhbatlar va mulohazalar). Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
- 6.Mutalov. S. X. (2024). Talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishning metodologik-uslubiy asoslarini takomillashtirish. Toshkent.

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ishpulatova Dinora Rahim qizi

Qarshi Davlat Universiteti, Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimini zamonaviylashtirishga qaratilgan yondashuvlar tahlil etilgan. Jumladan, konstruktivistik va modulli ta'lim, interfaol metodlar, STEAM yondashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, baholash tizimidagi o'zgarishlar hamda ota-onalar bilan hamkorlik kabi muhim jihatlar yoritilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlarning o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, ijodiy salohiyatini oshirish va zamonaviy jamiyatga moslashuvchan shaxslarni tarbiyalashdagi o'rni keng tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim bosqichida sifatli va samarali o'qitishning yo'llari ilmiy-nazariy va amaliy asosda asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: modulli ta'lim, konstruktivistik, interfaol metodlar, STEAM, raqamli texnologiyalar, formativ baholash, globallashtirish.

Аннотация: В этой статье анализируются подходы для модернизации системы начального образования. В частности, выделяются важные аспекты, такие как конструктивное и модульное образование, интерактивные методы, STEM, использование информации и коммуникации, изменения в системе оценки и сотрудничество с родителями. В статье описывается роль современных педагогических подходов к развитию индивидуальных способностей учащихся, улучшения независимого мышления, творческого потенциала и обучения людей, гибких для современного общества. Пути качества и эффективного обучения на стадии начального образования также основаны на научной теоретической и практической основе.

Ключевые слова: модульное образование, конструкции, интерактивные методы, пара, цифровые технологии, формализация, глобализация

Abstract: This article analyzes approaches aimed at modernizing the primary education system. In particular, important aspects such as constructivist and modular education, interactive methods, the STEAM approach, the use of information and communication technologies, changes in the assessment system, and cooperation with parents are highlighted. The article comprehensively analyzes the role of modern pedagogical approaches in developing students' individual abilities, increasing their independent thinking, creative potential, and educating individuals adaptable to modern society. Also, ways of high-quality and effective teaching at the primary education stage are substantiated on a scientific, theoretical and practical basis.

Keywords: modular education, constructivist, interactive methods, STEAM, digital technologies, formative assessment, globalization.

Kirish. Har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishi, fuqarolarning intellektual salohiyati va madaniy saviyasi, aynan, ta'lim tizimining holatiga bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan olib qaraganda, ta'limning barcha bosqichlari muhim bo'lsa-da, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim inson shaxsining shakllanishida poydevor vazifasini bajaradi. Zero, bolaning bilimga bo'lgan munosabati, o'qishga qiziqishi, tafakkuri, axloqiy va ijtimoiy xulq-atvori aynan shu bosqichda shakllanadi.

Zamonaviy davr boshlang'ich ta'lim oldiga yangi talablar va vazifalarni qo'ymoqda. Endilikda o'quvchi shunchaki bilim egallovchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, muammolarni hal qiluvchi, o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan shaxs sifatida tarbiyalanishi kerak. Bu esa faqatgina zamonaviy yondashuvlar orqali amalga oshiriladi.

Zamonaviy yondashuvlarning zarurati: An'anaviy ta'lim tizimida asosan o'qituvchi faol bo'lib, o'quvchi passiv ishtirokchi sifatida ta'lim olgan. Zamonaviy ta'limda esa o'quvchi – ta'lim jarayonining markazida turadi. Unga bilim tayyor holda berilmaydi, aksincha, bilimni mustaqil ravishda izlab topishiga, tahlil qilishiga va xulosa chiqarishiga yo'l ochiladi. Shu tariqa o'quvchi faol ishtirokchi, mustaqil fikrlovchi va ijodiy shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda quyidagi ilg'or yondashuv va texnologiyalar keng qo'llanilmoqda:

Konstruktivistik yondashuv – bolalar yangi bilimni o'zlarining avvalgi bilim va tajribalariga asoslanib “qurishadi”. O'qituvchi esa jarayonga yo'naltiruvchi sifatida aralashadi.

Modulli ta'lim – o'quv mazmuni alohida modullarga bo'linib, har bir modul yakunida bilimlar mustahkamlanadi. Bu yondashuv bosqichma-bosqich o'rganish va rivojlanishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar – “Aqliy hujum”, “Insert”, “Klaster”, “B-B-B” (Bilaman–Bilmoqchiman–Bildim) kabi usullar orqali darslar jonli va samarali o'tadi. Bu metodlar bolalarda muloqot, hamkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalar – kompyuter, planshet, interaktiv doska, ta’limiy ilovalar (Quizizz, Kahoot, Wordwall va h.k.) orqali o’quv jarayonining sifatini oshirishga katta imkoniyat yaratiladi.

STEAM yondashuvi: Zamonaviy ta’limda keng ommalashayotgan yondashuvlardan biri bu – STEAM modelidir. Bu qisqartma quyidagi sohalarni bildiradi:

S – Science (fan)

T – Technology (texnologiya)

E – Engineering (muhandislik)

A – Art (san’at)

M – Mathematics (matematika)

Bu yondashuvda o’quvchilarga bilimlar ajratilgan holda emas, balki integratsiyalashgan – bir-biri bilan bog’liq holatda beriladi. Misol uchun, tabiat fanidan o’rganilgan biror mavzuni san’at darsida rasm chizish orqali mustahkamlash, matematika orqali hisoblash, texnologiya orqali loyihalashtirish STEAMning mohiyatini tashkil etadi. Bu esa o’quvchilarning amaliy fikrlashi, tizimli yondashuvi va kreativ salohiyatini rivojlantiradi.

O’quvchilarning psixologik xususiyatlari va individuallashtirilgan yondashuv :Har bir bola o’ziga xos, o’z qobiliyatiga, tushunish tezligiga, qiziqishlariga ega. Zamonaviy ta’limda bu jihatlar inobatga olinadi va har bir o’quvchi uchun alohida yondashuv qo’llaniladi. Bu orqali bola o’zini qadrlangan, tushunilgan deb hisoblaydi va ta’lim jarayonida faolroq ishtirok etadi.

Xulosa. Boshlang’ich ta’lim – shaxs shakllanishining muhim poydevoridir. Shu sababli bu bosqichda zamonaviy yondashuvlarni qo’llash nafaqat ta’lim sifatini, balki yosh avlodning kelajakda raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi, innovatsion g’oyalarga ochiq bo’lgan yetuk shaxs sifatida voyaga yetishishini ta’minlaydi. Ta’lim jarayoniga konstruktivistik yondashuv, interfaol metodlar, „STEAM texnologiyasi, o’ziga xos baholash usullari va ota-onalar bilan yaqin hamkorlikni tatbiq etish – bu sohada erishiladigan yuksak natijalarning kafolatidir. Shunday ekan, har bir pedagog zamonaviy metodlarni o’zlashtirib, o’quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda darslarni tashkil etishi lozim. Chunki ertangi taraqqiyot bugungi sifatli boshlang’ich ta’limga bog’liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Prezident Sh.Mirziyoyevning “O’qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag’ishlangan tabrik nutqi. Toshkent, 2020

2.Barkamol avlod - O`zbekiston taraqqiyotining poydevori.- T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontserni, 1997.

3.O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi

4.Sidiqova D.S (2021) Zamonaviy ta’limda masofaviy o’qitish tizimi. Ilmiy taraqqiyot 2(7),1027-1031

5..Shavkatovna, S. D. (2022). Masofaviy ta’lim sharoitida boshlang’ich ta’lim yo’nalishi talabalarning kasbiy kompetentligini takomillashtirish metodikasi. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 61-62

- 6..Ismoilova Yu.UMUMIY PEDAGOGIKA. "Fan va ta'lim "nashriyoti 2022-yil [20:50]
- 7.Murodova Zu.UMUMIY PEDAGOGIKA "Fan va ta'lim " nashriyoti, 2022-yil
- 8.To'rayev S. Qashqadaryo jadidlari – Qarshi: Nasaf, 2002.
9. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik– Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
- 10.Xujayarova N.S UMUMIY PEDAGOGIKA "Fan va ta'lim " nashriyoti, 2023-yil [1:70]

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Roziqova Farizoda

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi
2-kurs iqtidorli guruh talabasi

B. Berdiyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichida matematik savodxonlikni shakllantirish va rivojlantirishning ahamiyati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Zamonaviy metodlar orqali ta'lim samaradorligi oshirish ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: matematik savodxonlik, maktabgacha ta'lim, boshlang'ich sinflar, zamonaviy metodlar, interaktiv yondashuv, o'yinli ta'lim, raqamli texnologiyalar

Аннотация: В данной статье описано значение формирования и развития математической грамотности в дошкольном и начальном образовании, существующие проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: математическая грамотность, дошкольное образование, начальные классы, современные методы, интерактивный подход, игровое образование, цифровые технологии.

Abstract: This article describes the importance of the formation and development of mathematical literacy in preschool and primary education, existing problems and ways to solve them.

Key words: mathematical literacy, preschool education, primary grades, modern methods, interactive approach, game education, digital technologies.

"Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq". Shavkat Mirziyoyev

Bugungi kunda raqamli jamiyatda yashayotgan inson uchun matematik bilim va ko'nikmalar asosiy funksional savodxonlik turlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichida matematika faniga bo'lgan munosabat va tushunchaning shakllanishi bola keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishi uchun

poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur bosqichlarda matematik savodxonlikni rivojlantirish zamonaviy ta‘lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biridir. Matematik savodxonlik — bu nafaqat hisob-kitob qila olish, balki mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish, yechim topish, matematik til orqali fikrni ifodalash kabi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. UNESCO ta‘rifiga ko‘ra, bu insonning kundalik hayotda duch keladigan real vaziyatlarda matematik bilimdan foydalanish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish o‘yin orqali amalga oshiriladi. Rang, shakl, miqdor, ketma-ketlik, solishtirish, sanash kabi dastlabki tushunchalar orqali bola matematik tafakkurni rivojlantira boshlaydi.

Agar biz muammolar haqida gaplashadigan bo‘lsak, ular:

1. Ta‘lim muassasalarida didaktik materiallar va rivojlantiruvchi o‘yinlarning yetishmasligi;

2. Tarbiyachilarning metodik salohiyatining pastligi;

3. Individual yondashuv yetarli emasligi.

Bu muammolarga esa quyidagi yechimlarni keltirib o‘tishimiz mumkin:

- maktabgacha ta‘lim muassasalarini zamonaviy didaktik vositalar bilan ta‘minlash;

- tarbiyachilar uchun metodik qo‘llanmalar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

- montessori, STEM va o‘yinli metodikalarni joriy etish.

Boshlang‘ich sinflarda matematika darslari bola tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Dars jarayonida bolada nafaqat matematik bilim, balki mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish ko‘nikmalari ham shakllanadi. Shuning uchun pedagoglar an‘anaviy va takrorlanuvchi metodlardan qochishi, o‘quvchining individual qobiliyatlarini to‘la qonli hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyar orqali darslarni tashkil qilishi kerak bo‘ladi. Matematika darslarida hayotiy masalalar va STEAM yondashuvini tatbiq etish orqali o‘quvchilarni matematika faniga qiziqishini oshirish va matematik savodxonligi rivojlantirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda matematik savodxonlikni rivojlantirish — bu butun jamiyatning kelajagini shakllantirishga qaratilgan mas‘uliyatli vazifadir. Bu yo‘lda zamonaviy metodik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va individual rivojlanishga qaratilgan strategiyalar asosiy omillar bo‘lib xizmat qiladi. Muammolarni aniqlab, ularga kompleks yondashuv asosida yechim topish orqali biz bolalarda mustahkam matematik poydevorni shakllantira olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdiyev B. R., Shodiyev R.D., “Interactive methods of assessment of knowledge on the basis of digital education on the subject "Information technology in education"”. “International Journal Papier Public Review”. Volume-1, Issue-2. Austria. 2020 114-118 p

2. Jumayev T., Usmonova N. “Boshlang‘ich ta‘limda matematika o‘qitish metodikasi” – Toshkent: TDPU, 2021.

3. Roziqova F. "Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda zamonaviy va innavatsion ta'limdan foydalanish". "Models and methods in modern science "online conference. 2024

4. Azizxodjayeva N.H " Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat" Toshkent TDPU, 2003.

STEAM TA'LIMNING UZLUKSIZ RIVOJLANISHI: INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AMALIY KO'NIKMALAR

To'xtamurodova Nafisa Salim qizi

Qarshi Davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs iqtidorliguruh talabasi

Usmonova Moxira

Annotatsiya: Maqolada STEAM ta'limining afzalliklari, uning kelajak avlodni tayyorlashdagi o'rni, talabalarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish zarurati va STEAM ta'limi orqali ushbu maqsadga erishish mexanizmlari yoritilgan. Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, innovatsion yondashuvlar, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, amaliy ko'nikmalar.

Абстрактный: В статье освещены преимущества STEAM-образования, его роль в подготовке следующего поколения, необходимость формирования практических навыков у студентов и механизмы достижения этой цели посредством STEAM-образования.

Ключевые слова: STEAM-образование, инновационные подходы, критическое мышление, креативность, практические навыки.

Annotation: The article highlights the benefits of STEAM education, its role in preparing the next generation, the need to develop practical skills in students and the mechanisms for achieving this goal through STEAM education.

Key words: STEAM education, innovative approaches, critical thinking, creativity, practical skills.

Dunyo ta'limi shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir paytda aynan shu nuqtada STEAM ta'im o'zining muhimligini namoyon etadi .

STEAM ta'lim -bu fan ,texnologiya ,muhandislik,san'at va matematika fanlarini integratsiyalashgan holda o'qitishga qaratilgan ta'lim yondashuvini ilgari suradi. U o'quvchilarga nafaqat bilim berish,balki ularda tanqidiy fikrlash,muammolarni hal qilish ,ijodiy yondashuv va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishni maqsad qiladi .

STEAM ta'limning afzalliklari:STEAM ta'limi o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni oshiradi ,muammolarni ijodiy hal qilishga ,vaziyatga har tomonlama baho berib ,muammolarni tanqidiy hal qilish va ularga yechim topishga o'rgatadi. STEAM ta'limi o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rag'batlantirib ,mustaqil fikrlashga o'rgatadi. STEAM ta'limi o'quvchilarni yangiliklar yaratishga o'rgatadi.Yangi fikrlar bor joyda yangiliklar bo'ladi.

STEAM ta'limi o'quvchilarga faqat bilim beribgina qolmay ularda o'rganganlarini amaliyotda qo'llay olishni ham o'rgatadi. STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni ham o'rganadilar.

STEAM ta'limi o'quvchilarda jamoa bilan ishlash, o'quvchilarda o'z bilimlarini boshqalar bilan taqqoslash ,o'z kamchiliklarini o'rganib ,ularni to'ldirishga o'rgatadi

STAEAM ta'limi o'quvchilarda birgalikda ishlash, tolerantlik sifatlarini oshiradi. Global hamkorlik va resurslarning almashinuvi :Turli mamlakatlar o'rtasida STEAM ta'limi bo'yicha tajriba almashinuvi ,o'quv materiallari va loyihalarning baham ko'rilishi ushbu sohaning global miqyosda rivojlanishiga xizmat qiladi. Onlayn platformalar va xalqaro loyihalar bu jarayonni faollashtiradi.

O'quvchilarning kasbiy rivojlanishi :STEAM ta'limining samarali bo'lishi uchun o'qituvchilarining zamonaviy metodika va texnologiyalarni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Shuning uchun o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishi ,treninglar va seminarlarda ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa:Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko'nikmalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu maktab o'quvchilariga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi. O'sha. haqiqatda ishlatilishi mumkin bo'lgan bilimgina haqiqatan ham qadrlidir. STEAM ta'limining uzluksiz rivojlanishi integratsiyalashgan yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalarning faol qo'llanishi, san'atning ahamiyatini oshirish global hamkorlik va o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishi ushbu sohaning kelajagini belgilab beradi. Loyiha asosidagi ta'lim ,muammoga asoslangan ta'lim, dizayn fikrlash, o'yinlashtirish va individualizatsiyaladigan ta'lim kabi yanada qiziqarli va samarali qiladi. Laboratoriya mashg'ulotlari, robototexnika va dasturlash loyihalari ,san'at va dizayn loyihalari ,jamoaviy ishlar va taqdimot ko'nikmalarini rivojlantirish orqali o'quvchilarda yigirma birinchi asr uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalar shakllantiriladi .

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Golsh.L.V. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari; mazmun loyihalashtirish va amalga oshirish" T.2001-y , 59-b

2. Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.

3. I.V. Grosheva, L.G. Yevstafeva, D.T. Maxmudova, Sh.B. Nabixanova, S.V. Pak, G.E. Djanpeisova "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi T: 2018. 1-81-b;

4. Konyushenko S. M. STEAM ta'lim: kelajakdagi matematika va informatika o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi / S. M. Konyushenko, S. V. Kuzmin / / Baltiya davlat baliq ovlash floti Akademiyasining yangiliklari: psixologik va pedagogik fanlar. – 2019. – № 4(50). 185-189 betlar

GLOBALLASHUV JARAYONIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Uroqova Go'zal

Qarshi Davlat Universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-kurs talabasi

Kazakova Marhabo

Annotatsiya: Ushbu maqolada glaballashuv jarayonida boshlang'ich ta'lim tizimidagi yondashuvlar haqida yozilgan. Glaballashuvning boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'rni, qulayliklari va foydalanish usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Glaballashuv, innovatsiya, raqamli texnologiya, xalqaro dastur, interfaol dars, milliy madaniyat.

Аннотация: В данной статье написаны подходы в системе начального образования в условиях глобализации. Представлена роль глобализации в системе начального образования, ее преимущества и методы использования.

Ключевые слова: Глобализация, инновации, цифровые технологии, международная программа, интерактивный урок, национальная культура.

Abstract: This article describes approaches in the primary education system in the context of globalization. The role of globalization in the primary education system, its advantages and methods of use are presented.

Key words: Globalization, innovation, digital technology, international program, interactive lesson, national culture.

Hech bir davlat glaballashuv jarayonidan chetda qolmaydi. Shunday ekan avvalam bor "Glaballashuv nima?" degan savolga javob beraylik. Globallashuv atamasiga "O'zbek tilining izohli lug'ati"da shunday ta'rif berilgan Globallashuv (lotincha globus-shar, Yer sayyorasi)-jahondagi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohada o'zaro yaqinlashuvi, birlashuvi; voqea-hodisalarning bir mamlakat doirasidan chiqib, ummuminsoniy miqyosda eta bilishi, butun Yer shari qamrab olishi". Demak, globallashuv bu- biror bir narsa, hodisa yoki voqeani dunyo boylab tarqalishi hisoblanadi. Bunga misol qilib "McDonald's", "Coca-Cola" va boshqalarni olishimiz mumkin. Boshlang'ich ta'lim – bu bolalarning kelajakdagi bilim va ko'nikmalarining asosini shakllantiruvchi muhim bosqichdir. Globallashuv sharoitida boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish uchun yangi pedagogik usullar, texnologik innovatsiyalar va xalqaro tajribalardan foydalanish zarur.

Glaballashuv jarayonida raqamli texnologiyalardan ta'limda tobora keng qo'llanilmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga turli xildagi raqamli texnologiyadan foydalanish mumkin. Interfaol darsliklar va o'quv platformalari (masalan, Google Classroom, Zoom, LearningApps) – bu vositalar orqali o'quvchilar bilimlarni interaktiv tarzda o'zlashtirishadi. Virtual va kengaytirilgan realilik (VR/AR) texnologiyalaridan foydalangan holda bolalarga murakkab tushunchalarni vizual tarzda tushunishda yordam beradi. Scratch, Code.org kabi platformalar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Axborot-resurs markazlarida mavjud bo'lgan 95,645 dona elektron nashrlardan foydalanish mumkin. Globallashuv tufayli dunyo ta'lim tizimlari yaqinlashmoqda. Boshlang'ich ta'limda xalqaro dasturlarni joriy etish orqali samaradorlik oshmoqda. Misol sifatida STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at, Matematika), IB (International Baccalaureate) Primary Years Programme, PISA, TIMSS va PIRLS testlari, CLIL (Content and Language Integrated Learning) kabi xalqaro ta'lim dasturlari joriy etilmoqda. Glaballashuv orqali

ta'limda milliy va global qadriyatlarni uyg'unlashtirish mumkin. Globallashuv ta'sirida milliy madaniyatni saqlab qolish muhim. Milliy tarbiya an'analarini qo'llash – urf-odatlar, she'riyat, musiqiy merosdan foydalanish. Dinlararo va millatlararo totuvlikni o'quvchilarga o'rgatish. Global tahdidlarga qarshi immunitet hosil qilish. Ekstremizm, terrorizm, ma'naviy buzilishlarning oldini olish. Shuning bilan birga zamonaviy dunyoda o'quvchilarga yot bo'lgan tushunchalarni tushuntirishda yordam bermoqda.

Xulosa. Globallashuv boshlang'ich ta'limga yangi imkoniyatlar va qiyinchiliklar olib kelmoqda. Raqamli texnologiyalar, xalqaro standartlar, malakali o'qituvchilar va innovatsion usullardan foydalanish orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin. Kelajakda yanada integratsiyalashgan va sifatli boshlang'ich ta'lim tizimini barpo etish globallashuv sharoitida muvaffaqiyatning asosiy garovidir. Globallashuv jarayoni boshlang'ich ta'lim tizimida yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Uroqova. G. The Impact of globalization on the education system -2024
2. Boboyorova, M. Boshlang'ich ta'limda dars samaradorligini oshirish muammolari. 2020.
3. Qanoatova, F. Globallashuv asoslari.- 2013.
4. Habibullayev, Sh. Globallashuv jarayonining ma'naviyatga ta'siri.

STEAM TA'LIMINING INTEGRATION YONDASHUVLARI VA INNOVATSION RIVOJLANISH

Qosimova Charos Raxmat qizi

Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-kurs iqtidorli guruh talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqola STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) ta'limining integratsion yondashuvlari va innovatsion rivojlanishini tahlil qiladi. Maqolada STEAM ta'limining fanlararo yondashuvlari, muammo asosida o'rganish (PBL), ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, hamkorlik va jamoaviy ishning ta'lim jarayonidagi o'rni ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar : STEAM ta'limi , texnologiya , innovatsiya , tanqidiy fikrlash , ijodkorlik , amaliy faoliyat , muhandislik .

Kirish . Bugungi kunda ta'lim sohasi tezkor innovatsion o'zgarishlarga duch kelmoqda. Zamonaviy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun an'anaviy yondashuvlar yetarli emas. Shu boisdan, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) ta'limi keng ommalashib, o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. STEAM ta'limi nafaqat o'quvchilarni fanlar bo'yicha bilim bilan ta'minlaydi, balki ularning hayotiy muammolarni hal qilish, innovatsion yechimlar topish va tadbirkorlik ruhiyatini shakllantirishiga ham xizmat qiladi. STEAM ta'limining eng mashhur namunasi – Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT) bo'lib, ta'limning mazmuni institutning korporativ imidjida ham o'z aksini

topgan. Mazkur oliy ta'lim muassasasining shiori "Mens et Manus" (Aql va qo'l) deb belgilanishi ham STEAM ta'limining imkoniyatlari kengligini isbotlaydi. Massachusetts Texnologiya Instituti ta'lim oluvchiga STEAM tushunchasini oldindan o'rganish va tanishish imkoniyatini berish uchun STEAM kurslarini ishlab chiqdi. Ba'zi ta'lim muassasalarida STEAM o'quv markazlarini yaratdi. 2014-yilda Quddusda bo'lib o'tgan "STEAM forward" xalqaro konferensiyasida STEAM ta'limini maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlanishi kerakligi ta'kidlab o'tildi. Bundan STEAM ta'limining ahamiyati muhim degan xulosaga kelish mumkin bo'ladi. Xalqaro tajribalar asosida STEAM ta'limini joriy etilishi bugungi kunda ta'lim tizimiga yondashuvni va ta'limga bo'lgan munosabatini o'zgartiradi. Bugungi barcha sohalaridagi rivojlanish davrida o'quv va kasbiy fanlarni qisqartirish STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) tushunchasiz mutaxassislarni tayyorlashga yangicha qarash aniq texnologik, muhandislik ilmi va matematikasiz amalga oshirib bo'lmaydi. Xususan STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) ta'limi sharoitida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

STEAM Ta'limining Integratsion Yondashuvi STEAM ta'limi fanlararo yondashuvni ta'minlash orqali o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish imkoniyatini beradi. Ushbu yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

1. Fanlararo bog'liqlik – Ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika yo'nalishlarini birlashtirish orqali o'quvchilarga kompleks tushunchalar berish. Masalan, biologiya va dasturlashni bog'lash orqali sun'iy intellekt asosida diagnostika dasturlarini yaratish mumkin.

2. Muammo asosida o'rganish (PBL - Problem-Based Learning) – O'quvchilar real hayotdagi muammolarni tahlil qilish va yechim topish orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Masalan, global isish muammosi bo'yicha loyiha ishlab chiqish yoki atrof-muhitni muhofaza qilish usullarini ishlab chiqish.

3. Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – O'quvchilar o'z loyihalarini yaratish, muammolarni hal qilish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish orqali o'z fikrlash doirasini kengaytiradilar. Muhandislik va san'at elementlarini birlashtirib, o'z ixtirolarini ishlab chiqishlari mumkin.

4. Hamkorlik va jamoaviy ish – Guruh bo'lib ishlash orqali o'quvchilar kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Masalan, startap g'oyalarini ishlab chiqish yoki startap loyihalarini amalga oshirish orqali biznes dunyosiga tayyorgarlik ko'rishlari mumkin.

Shuningdek, STEAM ta'limining innovatsion rivojlanishi zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Ushbu jarayonda quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt – Kodlash, robototexnika va dasturlash asoslarini o'rganish orqali o'quvchilar kelajak texnologiyalariga tayyorlanadilar. Masalan, maktab o'quvchilari oddiy dasturlash tillari orqali o'zining dasturiy mahsulotlarini ishlab chiqishlari mumkin.

Virtual va kengaytirilgan reallik – O‘quv jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilish uchun VR va AR texnologiyalaridan foydalanish. Masalan, tarix darslarida o‘quvchilar virtual reallik orqali qadimiy shaharlarni tomosha qilishlari mumkin.

Gamifikatsiya va interaktiv metodlar – O‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga joriy qilish orqali motivatsiyani oshirish. Masalan, fanlarni o‘rganish jarayonini o‘yin shakliga keltirish orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirish mumkin.

Xulosa : STEAM ta’limining integratsion yondashuvlari zamonaviy ta’lim jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. U o‘quvchilarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalar, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini ham beradi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim jarayoni yanada samarali va qiziqarli bo‘lib, kelajak avlodning kreativ va texnologik jihatdan rivojlangan shaxslar bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. STEAM ta’limi kelajak uchun muhim bo‘lgan raqamli savodxonlik, ijodiy tafakkur va muhandislik bilimlarini shakllantirish orqali mamlakatning innovatsion rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. STEAM ta’lim konsepsiyasini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida: PQ-5847-son, 2019-yil 8-oktabr .

2. R.A.Mavlonova , N.H.Raxmonqulova , K.O.Matanazarova , M.K.Shirinov , S.Hafizov «Umumiy pedagogika» . «Fan va texnologiya» nashriyoti T:2018.

3. O‘tkir Tolipov, Dilnoz Ro‘ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «Toshkent innovatsiya-ziyo» T.: 2019

4. N.N.Azizxo‘jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «O‘zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg‘armasi» nashriyoti

5. <https://mitadmission.org/help/faq/motto-mens-et-manus/>

6. <https://steamcommunity.com/sharedfiles/filedetails/?id=458481163>

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARDAN FOYDALANIB DARS O‘TISH

Niyozova Sitora Otaqul qizi

Qarshi davlat universiteti

Pedagogika fakulteti, Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi

2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanib, dars tashkillashtirishning bir qancha ijobiy taraflari, mohiyati, usullari va afzalliklari haqida fikr yuritib, amaliy misollar orqali zamonaviy metodlarning ta’lim samaradorligiga ta’sirini ko‘rsatib o‘tamiz.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy yondashuv, boshlang‘ich ta‘lim, konstruktivizm, STEAM, innovatsion metod, interaktiv usullar, texnologik vositalar.

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим ряд положительных сторон, сущность, методы и преимущества организации уроков с использованием

современных педагогических подходов, а также на практических примерах продемонстрируем влияние современных методов на эффективность обучения.

Ключевые слова: Современный подход, начальное образование, конструктивизм, STEAM, инновационный метод, интерактивные методы, технологические инструменты.

Annotation: This article examines a number of positive aspects, the essence, methods, and advantages of organizing lessons using modern pedagogical approaches. It also demonstrates, through practical examples, the impact of contemporary methods on the effectiveness of education.

Keywords: Modern approach, primary education, constructivism, STEAM, innovative method, interactive methods, technological tools.

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, texnologik o'zgarishlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxs rivojining poydevorini yaratadigan asosiy davr hisoblangani uchun bu bosqichda o'qituvchining yondashuvi, metodikasi va darsni tashkil etish usuli muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajagimiz poydevori bo'lgan yoshlarning yuqori natijalarga erishishi uchun ham an'anaviy usullarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirib olib borish bugungi kunning asosiy talablari sirasiga kiradi.

Zamonaviy yondashuvlar — bu o'quvchining faolligini oshirish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o'qitish metodlaridir. Ular orasida quyidagilar alohida ajralib turadi: konstruktivistik yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, STEAM yondashuv va loyiha asosida o'qitish hozirgi kunda o'qitishdagi eng dolzarb masalalardan biridir.

Konstruktiv yondashuvga to'xtaladigan bo'lsak, bunda ko'proq o'quvchilar o'z ustida ishlashadi, ya'ni bilimni tayyor holatda emas, balki izlab topadi. Masalan, matematika darsida o'quvchilarni guruhlariga bo'lib ko'paytirishga oid (Tovuq har kuni 3 ta tuxum qo'yadi. 4 kunda nechta tuxum qo'yadi.) misol beriladi. Har bir guruh chizmalar, rasmlar chizib yechimga erishadi. Natijada o'quvchilar ko'paytirish amali bir sonni bir necha marotaba qo'shish ekanini tushunib yetishadi. O'qituvchi tushuntirish jarayonida bu mavzuni aynan o'quvchilarning o'zi "kashf etgani"ni ta'kidlab o'tadi. O'quvchilar darsda faol ishtirok etishadi. Bundan tashqari, mavzuning asosini topganlari uchun ularda o'ziga bo'lgan ishonch ortadi.

Keyingi yondashuv bu— shaxsga yo'naltirilgan yondashuv hisoblanadi. Bu yondashuvning afzalliklari— har bir o'quvchining psixologik, aqliy va ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitish. Bunda ko'proq differensial (differinsiya— lotincha "farq", "tafovut", "ajratish") topshiriqlar orqali individual yondashuvni tashkil qiladi. Masalan, ona tili darslarida diktant yozish jarayonida o'qituvchi barcha o'quvchilarga bir xil matn bermaydi: o'zlashtirish darajasi kuchli o'quvchilarga ko'proq gapli, murakkabroq matn; o'zlashirish darajasi o'rtacha o'quvchilarga osonlashtirilgan, lekin imlo qoidalari mavjud matn; qiyin o'zlashtirayotgan o'quvchilarga qisqaroq, tushunarli va yordamchi savollar bilan birga beriladigan matn taqdim etiladi. Natijada, har bir o'quvchi

o'z imkoniyatiga qarab topshiriqni bajaradi, bu esa ularni ruhlantiradi va o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Agar barcha o'quvchilarga bir hil matn berilsa, past o'zlashtiradigan o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi pasayib, o'qishga bo'lgan ishtiyoqi tushib ketishi mumkin. Lekin bunday yondashuvni tanlagan o'qituvchidan ko'proq mahorat talab qilinadi, ya'ni o'quvchilarni o'zlashtirish darajasiga qarab guruhlariga bo'lyotganda shunday harakat qilish kerakki, o'quvchilar buni sezmasligi kerak.

Navbatdagi yondashuvimiz STEAM (fan (S), texnologiya (T), muhandislik (E), san'at (A) va matematika (M)) hisoblanadi. Bu yondashuv – o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va ilmiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, 4-sinfda “Qor bo'roni” mavzusini STEAM yondashuvi asosida tashkil etish: fan – o'quvchilar qor qanday hosil bo'lishini, sovuq va nam havo qanday bo'ronlarga olib kelishini o'rganadilar; texnologiya – ijtimoiy tarmoq orqali qisqa qor bo'roni haqida qisqa video ko'riladi. Interaktiv (electron) doskada harorat grafigi berilib, u tahlil qilinadi; muhandislik – o'quvchilar guruhlariga bo'linib, qog'oz, elim va boshqa materiallardan qor bo'ronidan himoyalaniş uchun kichik boshpana modelini loyihalashtirish topshirig'i beriladi; san'at – har bir guruh qorli ob-havo manzarasini chizadi yoki loyihalagan boshpanani bezatadi; matematika – o'quvchilar boshpana modelining uzunligi, kengligi, hajmini o'lchab, geometrik shakllar asosida hisob-kitob qiladilar. Natija sifatida shuni aytishimiz mumkinki, o'quvchilar fanlararo bog'liqlikni anglaydi, ijodkorlik bilan muammoga yechim topadi, hamkorlikda ishlaydi va hayotda zarur bo'lgan bilimlarni egallashadi. Bu yondashuv nafaqat bilim, balki amalda qo'llay olish ko'nikmasini ham rivojlantiradi.

Oxirigi yondashuvimiz – muammoli o'qitish. Bunda o'quvchilar mustaqil yoki guruh bo'lib, biror amaliy topshiriqni bajaradi. Bu esa ularning mas'uliyatini oshiradi, amaliy bilim oladi. Misol sifatida quydagini keltirishimiz mumkin: 3-sinf ona tili darsida loyiha asosida o'qitish:

Mavzu: “Tabiatni asraylik”; o'qituvchi tomonidan loyiha mavzusi beriladi. Misol, loyiha mavzusi: “Toza maktab – sog'lom bolalik”. Darsdagi loyiha bosqichlar:

1. Muammo qo'yish (kirish bosqichi): o'qituvchi savol beradi: “Maktabimizda atrofni toza saqlash uchun nima qilish mumkin?”

2. Guruhlarga bo'linish: o'quvchilar 3-4 kishilik guruhlariga ajratiladi. Har bir guruh loyiha rejasini tuzadi. Masalan: 1-guruh: Axlatni saralash bo'yicha plakat tayyorlaydi; 2-guruh: “Tozalikka do'stman!” shiori ostida she'riy chiqish qiladi; 3-guruh: Daraxt ekish bo'yicha reja tuzadi va rasm chizadi; 4-guruh: Videorolik yoki sahna ko'rinishi tayyorlaydi

4. Taqdimot (yakuniy bosqich). Har bir guruh o'z loyihasini sinf oldida taqdim etadi. Qolganlar baholaydi, savol beradi, fikr bildiradi. Natijada, o'quvchilar mustaqil fikrlaydi, jamoada ishlaydi, ijod qiladi; tabiatga, tozalik va madaniyatga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi; dars mazmunli, amaliy va esda qolarli bo'ladi.

Zamonaviy yondashuvlar foydalangan holda darslarni yuqori sifatli qilib tashkillashtirishimiz mumkin, bunda quydagi usullarda foydalansak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Interaktiv metodlar: aqliy hujum, "fikrlar daraxti", klaster, rolli o'yinlar, "kim tez?" o'yinlari orqali darsni tashkillashtirish o'quvchilarni darsga faol jalb

etadi. Shuningdek, texnologik vositalar–interaktiv doskalar, videodarslar, onlayn testlar, raqamli ilovalar o‘quv jarayonini jonlantirishning asosi hisoblanadi.

Zamonaviy yondashuvlar orqali dars o‘tish nafaqat o‘quvchilarni faollashtiradi, balki ularni hayotga tayyorlaydi. Bunday yondashuvlar yordamida o‘quvchilar mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlardan chiqish, o‘z fikrini asoslab berish va dunyoqarashning kengayishi kabi muhim kompetensiyalarga ega bo‘ladi. Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy metodlarni tatbiq etish esa ta‘lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova N. “Pedagogika”. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2021. – 300 b.
2. To‘xtasinov Sh., Turaeva M. “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 280 b.
3. Hasanboyeva O.M. “Innovatsion pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 192 b.
4. Murodova. D. “STEAM yondashuvi orqali boshlang‘ich ta‘limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish”. – “Ta‘lim va taraqqiyot” ilmiy jurnali, 2022, №1(10). – B. 78–82.

ZAMONAVIY O‘QUV-TARBIYAVIY JARAYONGA INNOVATSION TAFAKKURGA ASOSLANGAN YONDASHUV

Xushvaqtova Mukarram.

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta‘limga kiritishingiz kerak bo‘lgan innovatsion va integratsion jarayonlar haqida so‘z boradi, bundan tashqari ba‘zi muommolarga yechimlar taklif etiladi. Hurmatli prezidentimiz tomonidan e‘tirof etilgan fikrlar esa dalil va isbot bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, integratsiya, pedagogika, STEAM.

Аннотация: В данной статье рассматриваются инновационные и интеграционные процессы, которые необходимо внедрить в систему образования. Кроме того, предлагаются решения некоторых проблем. Высказывания уважаемого Президента служат доказательством и обоснованием представленных идей.

Ключевые слова: инновация, интеграция, педагогика, STEAM.

Annotation: This article discusses the innovative and integrative processes that should be introduced into the education system. In addition, it offers solutions to certain problems. The opinions expressed by our esteemed President serve as evidence and justification for the arguments presented.

Keywords: innovation, integration, pedagogy, STEAM.

Bugungi kunda zamonaviy jamiyatda raqobatbardosh, ijodkor va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir. Bunga erishishda ta‘lim tizimining uzviyligi va uzluksizligini ta‘minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion va integratsion yondashuvlar ta‘lim tizimida asosiy rol o‘ynaydi. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta‘lim sohasiga alohida e‘tibor qaratib, shunday deydi: “Zamonaviy bilim va

kasb-hunar egallagan, keng dunyoqarashga ega bo'lgan, erkin fikrlaydigan, vatanparvar yoshlar – Yangi O'zbekistonning poydevoridir.”

Novatorlik bu - umumiy muammolarga xos yechimlarni o'z ichiga qamrab olgan, pedagog tafakkurini rivojlantirishning alohida bir turidir. Pedagog ta'lim va tarbiya berish jarayonida qanchalik izlanuvchan, mahoratli boslsa ham u bosqichga ko'tarilavermaydi. Innovatsion pedagogika - nazariy va amaliy muammolar yechimini lopish uchun asos qilib olingan. Innovatorlar fikricha, odatdagi mumtoz pedagogik nazariyalar eskirib qolgan, yangi sharoitda hozirgi avlodni bu yoi bilan tarbiyalash mumkin emas. Bu vaziyatda innovatsiya juda muhimdir.

Pedagogikada innovatsiya, innovatsion faoliyat, Innovatsion pedagogika, ta'limda innovatsion jarayonlarni boshqarishi kabi tushunchalar XX asrning 60-yillarida dastlab AQSH va G'arbiy Yevropa mamlakatlarida, «ta'lim texnologiyasi» tushunchasi e'tirof etilgan vaqtda paydo bo'ldi. O'sha vaqtdayoq Yevropada pedagogik innovatsiyalar markazi va instituti tashkil etildi. Bu tushunchalarning paydo bo'lishi va innovatsion ta'lim nazariyasining yaratilishi to'g'risida ma'lumot beruvchi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu tushunchalar ta'lim tizimini texnologiyalashtirish, pedagogik texnologiyalarni ta'lim tizimiga kiritish orqali ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxs ijtimoiylashuvini ta'minlash, bu borada muayyan muvaffaqiyatlarga erishish uchun ta'lim jarayonida bolaga do'stona munosabatlarni shakllantirishga urinish natijasida vujudga keldi.

Innovatsion jarayonlar - bu yangiliklarni yaratish, joriy qilish va samarali qo'llashni o'z ichiga oladi. Ta'limda bu tushuncha o'quv jarayonining metodik, texnologik, tashkiliy jihatlariga yangicha yondashishni anglatadi. Masalan, raqamli texnologiyalardan foydalanish, interaktiv dars metodlarini qo'llash, shunday bo'lishidan qat'iy nazar o'z ichiga bir qancha muammolarni oladi

- Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni yetarli darajada joriy etilmasligi ya'ni maktablarda ham haligacha texnologiyalarning yetmasligi o'quvchilarning o'rganishini susaytirmoqda bundan tashqari integratsiyalashgan ta'lim dasturlarining yo'qligi yoki yetarlicha ishlab chiqilmagani dolzarb muammolardan biri bo'lib kelyapti.

- O'qituvchilarning malaka va tayyorgarlik darajasi yetarli bo'lmagani.

- Ta'lim bosqichlari o'rtasida uzviylik va davomiylikning yo'qligi kabi muammolar kuzatiladi va bunga bir qancha yechimlar taklif etaman:

- O'qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil qilish orqali o'quvchilarning bilimlarini oshirishga erishishini mumkin.

- Integratsiyalashgan darslik va o'quv metodikalarini ishlab chiqish, ya'ni hozirgi kunda xorijdagi tajribalar kirib kelmoqda va ularni amaliyotda qo'llash orqali samaradorlikni erishishini mumkin

- Har bir ta'lim bosqichida zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni rag'batlantirish.

- Ta'limda davlat-xususiy sheriklik asosida innovatsion loyihalarni amalga oshirish orqali tajribalarimizni boyitishimiz mumkin bo'ladi. STEAM ta'lim tizimini joriy etish — bular innovatsion faoliyat namunalaridir. Prezident Sh.Mirziyoyev bu borada shunday ta'kidlaydi: “Bugun biz ta'lim tizimini tubdan isloh qilib, uni zamon talablari darajasiga olib chiqmasak, ertangi kunimiz haqida gapirish qiyin bo'ladi.

”Integratsiya - bu turli fanlar yoki tizimlarning o‘zaro bog‘lanib, yagona maqsad sari harakat qilishidir. Ta’limda integratsiya fanlararo bog‘liqlikni mustahkamlash, o‘quvchilarda keng dunyoqarash va tizimli fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu uzviylikni ta’minlaydi, ya’ni ta’lim bosqichlari o‘rtasida uzluksiz bog‘liqlik yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’limdagi innovatsion va integratsion jarayonlar uzviylik va uzluksizlikni ta’minlovchi muhim omillardandir. Ularni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish orqali jamiyatga intellektual salohiyatli, har tomonlama yetuk shaxslarni tarbiyalash mumkin. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qiladi. Sh.Mirziyoyevning quyidagi so‘zlari ushbu g‘oyaning mazmun-mohiyatini to‘liq ochib beradi: “Yangi O‘zbekistonni barpo etish – bu avvalo, yangi tafakkurli insonni tarbiyalash demakdir.”

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli farmoni “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.
3. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – xalqimiz irodasi va mustahkam intilishlari mahsulidir.”–T.:O‘zbekiston,2021.
4. Sultonova N.A. “Pedagogik innovatsiyalar”. – T.: Fan va texnologiya, 2021.

IXTISOSLASHTIRILGAN BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DARSNI TASHKIL ETISH. MATEMATIKA O‘QUV JARAYONIDA KO‘RGAZMALILIKDAN FOYDALANISH

Normuminova Sevinch Bekzod qizi

*Qarshi DU “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi
2-kurs iqtidorli guruh talabasi*

Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi dotsenti

E-mail:berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number:+99897 222 14 72

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga dars o‘tish jarayonida didaktik o‘yinlardan va ko‘rgazmali qurollardan foydalanish masalasi yoritiladi. Ko‘rgazmali qurollar va didaktik o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning matematik tushunchalarini chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Аннотация: В статье рассматривается использование дидактических игр и наглядных пособий в обучении учащихся начальной школы. Использование наглядных пособий и дидактических игр помогает учащимся углубить понимание математических концепций.

Kalit so‘z: natural son, didaktik o‘yin, ko‘rgazmali qurollar, geometrik shakllar.

Ключевые слова: натуральное число, дидактическая игра, наглядные пособия, геометрические фигуры.

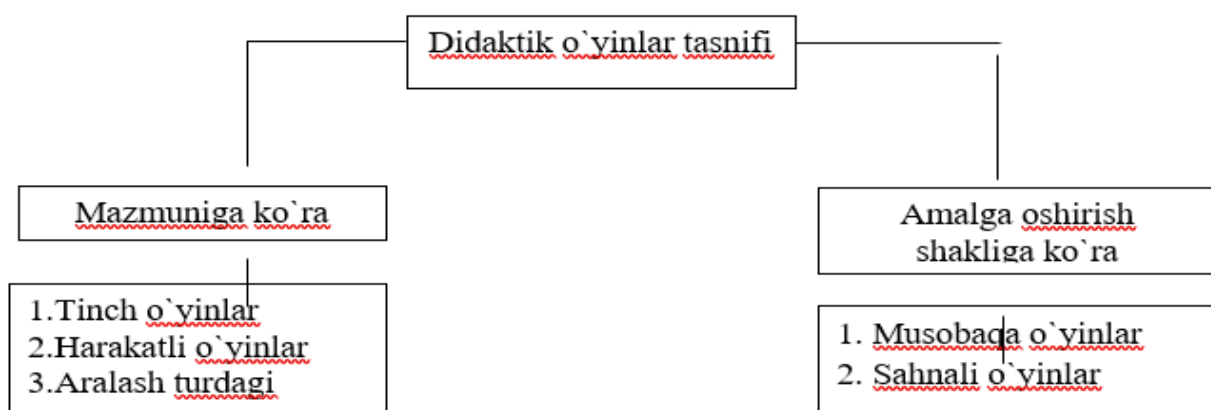
Sanoqda ishlatiladigan sonlar natural sonlar deyiladi. Natural son tushunchasi matematikaning asosiy tushunchalaridan biridir. U butun matematika fani singari kishilar amaliy faoliyatlaridagi ehtiyojlar natijasida vujudga kelgan. Turli tuman chekli to'plamlarni bir-biri bilan taqqoslash zarurati natural sonlarning vujudga kelishiga sabab bo'ldi. O'zining rivojlanish davrida natural sonlar tushunchasi bir nechta bosqichni bosib o'tdi. Juda qadim zamonlarda chekli to'plamlarni taqqoslash uchun berilgan to'plamlar orasida yoki to'plamlardan biri bilan ikkinchi to'plamning qism to'plami orasida o'zaro bir qiymatli moslik o'rnatishgan, ya'ni bu bosqichda kishilar buyumlar to'plamining sanog'ini ularni sanamasdan idrok qilganlar. Vaqt o'tishi bilan odamlar faqat sonlarni atashni emas, balki ularni belgilashni, shuningdek, ular ustida amallar bajarishni o'rganib oldilar.

Qadimgi Hindistonda sonlarni yozishning o'nli sistemasi va nol tushunchasi yaratildi. Asta-sekin natural sonlarning cheksizligi haqidagi tasavurlar hosil bo'la boshladi. Natural son tushunchasi shakllangandan so'ng sonlar mustaqil obyektlar bo'lib qoldi va ularni matematik obyektlar sifatida o'tganish imkoniyati vujudga keldi. Ma'lumki 1-sinfga qabul qilinib, maktab ostonasida ilk qadam qo'ygan bolaning faoliyatida o'yin asosiy o'rinni egallaydi. O'yin ularning eng sevimli mashg'uloti bo'lib, ular har qanday mashg'ulotni o'yin bilan uyg'unlashtirishga harakat qiladilar. Shunday ekan o'qituvchi o'quvchi faoliyatidan ularning sevimli mashg'uloti - o'yinni siqib chiqarmasdan, undan maqsadga muvofiq foydalanish bilan ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga imkon beradi.

O'yin - bola hayotining uzviy qismidir. O'yin orqali bola atrof - muhit, tabiat hodisalari, manzaralari, buyumlar, o'simliklar, hayvonlar dunyosi bilan tanishadi.

Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashkil qilishda didaktik o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Matematika darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilar zehni o'stirish, tez hisoblash ko'nikmalarini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan didaktik o'yinlar 2 xil tasnifga egadir.

Didaktik o'yinlarni xilma-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin. Didaktik o'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi:

1. O'yinning vazifasi. 2. O'yinning harakati. 3. O'yinning qoidasi. 4. O'yinning yakuni.

Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar.

Xulosa: Didaktik o'yinlar jarayonida o'quvchilar o'yin qoidalariga qat'iy rioya qilishga o'rganadilar, inoqlik his - tuyg'ulari, dunyoqarashlari shakllanib boradi.

Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar o'quvchilarning xususiyatiga ko'ra tashkil etilishi kerak. Bu esa ularga bilim berishni yengillashtirishga, ko'rgazmalilikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarni toliqtirmaslik, zeriktirmaslik imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari: Ped. fan. dok. diss... -Toshkent: TDPU, 2006. - 263 bet.

2. Shadiyev R.D. Methods and Forms to Ensure Understanding in Educational Process. Eastern European Scientific Journal. DOI 10.12851/EESJ201805. www.aurisverlag.de.

3. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped.f. doktori darajasini olish uchun dissertatsiya. - Toshkent, 2007.- 337 bet.

4. Berdiyev B. R. "Oliy ta'lim muassasalari talabalari mustaqil ta'limini boshqarishning nazariyasi va metodikasi. Monografiya "Fan va ta'lim" Qarshi – 2022 y 33-41 b.

5. Berdiyev B. R. "Matematika o'qitish metodikasi" O'quv qo'llanma "Fan va ta'lim" Qarshi – 2022 y 77-81 b.

6. Jumayeva M.E "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari" Toshkent "Yangi asr avlodi"

KO'P XONALI SONLAR KONSENTIRIDA ARIFMETIK AMALLARNI O'RGANISH

Panjiyeva Shahlo Zulfxor qizi

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi

2- kurs iqtidorli guruh talabasi

Annotatsiya: " Ko'p xonali sonlar" mavzusi materialining bayoni , asosiy g'oyalari va metodik xususiyatlari bilan tanishish.O'quvchilarga ko'p xonali sonlar ustida arifmetik amallarni bajarishni o'rgatish.

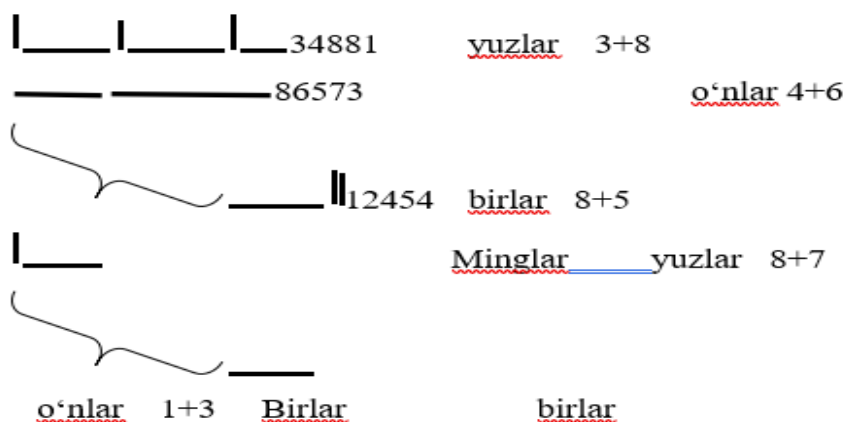
Аннотация: Введение в материал по теме «Многозначные числа», ее основные идеи и методические особенности. Научить учащихся выполнять арифметические действия с многозначными числами.

Kalit so'zlar: Ko'p xonali sonlar, arifmetik amallar, sonlarni qo'shish va ayirish,o'nliklar,yuzliklar,birliklar.

Ключевые слова: Многозначные числа, арифметические действия, сложение и вычитание чисел, десятки, сотни, единицы.

1- Topshiriq. Ko'p xonali sonlarni qo'shish va ayirish algoritmini ifodalang.

“Algoritim “ bajariladigan ishning tartibini, ketma-ketligini belgilashdir. Ko‘p xonali sonlarni qo‘shish algoritmini ko‘rib chiqamiz.masalan, 34881+86573 sonini qo‘shganimizda avval birliklarni, keyin o‘nliklarni ,so‘ng yuzlik, minglik xona birliklarini ketma-ket qo‘shish orqali misolimizni javobini topmiz.

Bunda o‘quvchilarga pastdan yuqoriga qarab misollarni tartibini belgilash orqali javobni topish mumkin. Qo‘shish bajarilayotganda yig‘indi 10 dan yuqori bo‘lsa, keyingini qo‘shiluvchini yig‘indisiga 14 bo‘lsa, 4 yoziladidao, shu tartibda davom etadi.

Ko‘p xonali sonlarni ayirishdan avval birliklar, keyin o‘nliklar, yuzliklar, mingliklar va hokazo, shu tartibda yechiladi. Agar o‘quvchilar amallarni bajarishga qiynalsalar o‘qituvchi cho‘t yordamida amallarni bajarsalar maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Sinf doskasiga yoki daftarga quyidagi misollarni yozib qo‘yamiz:

$$\begin{array}{r} \underline{\quad} 400 \quad \quad 8000 \quad \quad 300002 \\ \underline{\quad\quad\quad} \quad \underline{\quad\quad\quad} \quad \underline{\quad\quad\quad} 27 \quad 864 \quad 535 \end{array}$$

Ayirishni birliklardan boshlaymiz, lekin noldan 7ni ayirish mumkin emas. 400 sonining o‘nliklar xonasida nol turibdi. Demak, 1 ta yuzlikni olishga to‘g‘ri keladi. Bunda bitta bog‘lamda o‘nta qilib 10 ta bg‘lam sanoq cho‘plari yordamida ko‘rsatish mumkin. O‘qituvchi o‘quvchilarga 1ta yuzlik tayoqchalarini ko‘rsatadi, keyin o‘qituvchi o‘quvchilarga bu nechta o‘nlik ? deb savol beradi, shunda o‘quvchilar bitta yuzlikda 10 ta o‘nlik bor deb javob beradilar. 7 birlikni ayirish uchun 1 ta o‘nlikni olish yetarli deb ko‘rsatadi. Biz olgan yuzlik ichiga nechta o‘nlik qoladi. (9 ta o‘nlik qoladi) 400 sonida mavjud bo‘lgan to‘rtta yuzlikdan bittasini oldik, buni sedan chiqarmaslik uchun bir raqami ustiga nuqta qo‘yamiz. Bu 4 raqmi ustidagi 1 ta yuzlikni olinganini bildiradi, demak yuzliklar soni 3 ta qolgan. Yuzliklar xonasi ustiga 3 yoziladi.

Ko‘p xonali sonlarni qo‘shish va ayirish algoritmi tushuntirilgandan so‘ng shu mavzu bo‘yicha test topshiriqlarini bajartirish o‘quvchilarda mavzuni mustahkamlashning bir yo‘lidir.

1- Topshiriq. Ko‘p xonali sonlarni yozma qo‘shish va ayirish amallari ketma-ketligini berilgan topshiriqlar yordamida tahlil qiling.

Ko‘p xonali sonlarni yozma qo‘shish va ayirish uch xonali sonlarni qo‘shish va ayirish kabi bajariladi.

Bunday tushuntiriladi:

Birliklarni qo‘shamiz...

Oʻnliklarni qoʻshamiz...

Yuzliklarni qoʻshamiz...

Yozma hisoblashlar algoritmlarga doir bilimlarni kengaytirish bir necha koʻp xonali sonlarni yozma qoʻshish usullarini qarash bilan bogʻliq. Bir nechta sonning yigʻindisini hisoblash ularni ustun shaklida yozish qulay. Agar yigʻindidan bir qoʻshiluvchi ayirilsa, ikkinchi qoʻshiluvchi hosil boʻladi. Masalan,

$$\begin{array}{r} 126 \\ + 468 \\ \hline 594 \end{array}$$

qoʻshiluvchilar yigʻindi

$$594 - 126 = 468$$

Matematik oʻyin

Qarmoq

Bu oʻyindan barvha darslarda qoʻshimcha savollar berishda foydalanish mumkin. Baliqchalar shaklidagi qogʻozchalargamisollar yoziladi. Qarmoq shaklidagi tayoqchalarning uchiga ip bogʻlanadi va ip uchiga magnit toshchasi bogʻlab qoʻyiladi. Oʻquvchilar bu qarmoqlar vositasida baliqchalardan birini tutib olishlari va undagi misol va masalalarga javob berishlari lozim boʻladi.

Bu tarzda darslarni davom ettirish oʻquvchini matematika faniga qiziqishini turli tuman qobiliyatlarini, nutqini va diqqatini rivojlantirishiga samarali taʼsir koʻrsatadi. Oʻquvchilarni vaqti vaqti bilan ragʻbatlantirish oʻquvchilarning oʻziga boʻlgan ishonchini ortiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N. Hamidova va boshqalar, "Matematika" darslik. Toshkent. "Turon – Iqbol". 2007 yil.
2. Berdiyev B. R, Sharipov E.O. Matematika darslik. Qarshi "Intellect" nashriyoti 2023 yil.
3. Berdiyev B. R., "Matematika oʻqitish metodikasi". Darslik II kitob. Qarshi. "Fan va taʼlim" nashriyoti. -2021 yil
4. Berdiyev B. R., "Matematika oʻqitish metodikasidan laboratoriya va seminar mashgʻulotlarini tashkil etish texnologiyasi" Uslubiy qoʻllanma. QarDU kichik bosma xonasi. 2019 yil

BOSHLANGʻICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Xurramova Mashhura Hamza qizi

Qarshi davlat universiteti

Boshlangʻich taʼlim yoʻnalishi 2-kurs iqtidorli guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlangʻich sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati, samaradorligi va turli usullari yoritilgan. Interfaol

metodlarning o'quvchilarning nutqiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'siri batafsil tahlil qilingan.

Abstract: The article discusses the importance, effectiveness and various ways of using interactive methods in native language lessons in primary school. The influence of interactive methods on the development of students' verbal and logical thinking skills is analyzed in detail.

Аннотация: В статье рассматриваются важность, эффективность и различные способы использования интерактивных методов на уроках родного языка в начальной школе. Подробно проанализировано влияние интерактивных методов на развитие навыков вербального и логического мышления учащихся.

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, boshlang'ich sinf, ona tili, ta'lim samaradorligi, nutqiy rivojlanish.

Key words: interactive methods, primary school, native language, learning efficiency, speech development.

Ключевые слова: интерактивные методы, начальная школа, родной язык, эффективность обучения, развитие речи.

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash jarayonida interfaol metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ona tili darslarida bunday metodlardan foydalanish o'quvchilarning nutqini rivojlantirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshirish va o'z fikrini erkin ifodalashga yordam beradi. An'anaviy dars uslublariga nisbatan interfaol metodlar bolalarning darsga qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Shuningdek, bu metodlar yordamida o'quvchilar o'zaro muloqot qilish, fikr almashish va jamoaviy muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Interfaol yondashuv bolaning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, uning shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faolligi va tashabbuskorligini oshirish asosiy vazifalardan biridir. Bu metodlar orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va nutqiy ko'nikmalari kuchayadi. Dars jarayonida samarali o'rganish muhitini yaratish o'quvchilarning bilimni tezroq va puxta o'zlashtirishiga sabab bo'ladi. Interfaol metodlar yordamida o'quvchilar turli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish va xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli, boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'qituvchilar uchun muhim strategik yondashuv hisoblanadi. Interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilar ona tili fanini yaxshi o'zlashtirishadi. Chunki bu metodlar o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin ayta olish, muammolarga javob topish, guruh ishlari va muzokaralar orqali hamkorlik qilish imkonini beradi. Interfaol metodlar o'quvchilarning o'rganish jarayonida qiziqishlarini oshirib, ilmiy sohadagi bilimlarini yanada mustahkamlaydi.

Interfaol metodlarning ahamiyati, interfaol metodlar dars jarayonida faollikni va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bu metodlar bir qancha afzalliklarga ega. Jumladan, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ta'lim jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatini yaratib, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi. Shu bilan

birga bu metod diqqatini oshirib xotirani mustahkamlashga va dars jarayonini qiziqarli va interaktiv qilishga yordam beradi.

Interfaol metodlar sirasiga kiradigan metodlardan bori bu "Farqi nima?" metodi bo'lib, bu metod haqida, maqsadi, afzalliklar, foydalari va qo'llash usuli haqida batafsil ma'lumot berib o'tamiz.

Maqsadi:

O'quvchilarning taqqoslash, tahlil qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;

Ularni mavzuga qiziqtirish va mustaqil fikrlashga undash;

O'z fikrini asoslash va dalillar bilan mustahkamlash ko'nikmalarini shakllantirish;

Matn va tasvirlarni taqqoslash orqali chuqur tushunish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini oshirib, xotirani mustahkamlaydi.

Ushbu metodning foydalari haqida gapiradigan bo'lsak, bu metod mantiqiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantiradi, ya'ni ikkita matn yoki tasvir orasidagi farqlarni tahlil qilish orqali mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Bundan tashqari o'quvchilar passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi, tafsilotlarni eslab qolishga, fikrlarni tushuntirish va izohlash orqali mantiqiy va ravon gapirishga va jamoaviy shaklda bo'lsa muhokama qilish, hamkorlikda ishlash va bir- biridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilar o'z javoblarini dalillar bilan asoslashga, diqqatni jamlash va kuzatuvchanligini oshirishga o'rganadilar. Bu metod o'qituvchiga o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oson aniqlashga yordam beradi. Qo'llashda o'quvchilarga ikkita o'xshash yoki farqli matn va rasm beriladi, ular berilgan materiallarni taqqoslab, o'zlari topgan farqlarni aniqlab, har birini dalillar bilan asoslab berishadi. So'ngra yakuniy xulosa chiqariladi va natijalar tahlil qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning nutqiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu metodlarning muvaffaqiyatli qo'llanilishi ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu metodlar o'qituvchilar va o'quvchilar uchun samarali usullardan hisoblanadi. O'quvchilarning darsda faol ishtirok etishi bilimlarni puxta o'zlashtirish imkonini yaratadi. Interfaol metodlar bolalarning muloqotga undaydi va ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. O'qituvchilar uchun bu metodlar ta'lim jarayonini samarali va qiziqarli tashkil etish imkonini beradi. Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu sababli interfaol metodlardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun dolzarb va samarali yondashuvdir. Shunday ekan, barcha o'qituvchilarning interfaol metodlardan foydalanishi afzal va samarali deb bilaman va darsda qo'llashini maslahat beraman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmuratov X.S., Xusanova Z.M., Dushanov N.S., Abdullayev R.A. va Yangiboyeva O.S. qizi (2022) Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar. Science and Education, 3(1), 491-495. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2350>.

2. Hasanboyev U. Pedagogik texnologiyalar.- Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Qodirov A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi.- Toshkent: Fan, 2019.
4. Vahobov R. Interfaol o'qitish metodlari.- Toshkent: Innovatsiya, 2021.
5. Azizxo'jayev A. Pedagogik mahorat. - Toshkent : O'zbekiston, 2018.

TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASIDA TA'LIM SIFATINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI

Qurbonova Madinabonu Zafar qizi

*Qarshi davlat universiteti, Pedagogika fakulteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich
iqtidorli guruh talabasi*

Annotatsiya: Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu integratsiya ta'lim tizimi bilan ishlab chiqarish jarayonlarining uyg'unlashishini ta'minlab, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning samarali amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Ta'limning sifatini oshirish orqali kadrlar tayyorlashda innovatsion yondoshuvlar, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni yetishtirishga erishiladi.

Аннотация: Интеграция образования, науки и производства является важным фактором повышения качества образования. Эта интеграция служит эффективному осуществлению научно-технического прогресса, обеспечивая гармонизацию производственных процессов с системой образования. За счет повышения качества образования достигаются инновационные подходы к обучению персонала, формирование практических навыков, подготовка конкурентоспособных специалистов на рынке труда.

Annotation: The integration of education, science and production is an important factor in improving the quality of education. This integration serves the effective implementation of scientific and technological progress, ensuring the harmonization of production processes with the education system. By improving the quality of education, innovative approaches to staff training, the formation of practical skills, and the training of competitive specialists in the labor market are being achieved.

Kalit so'zlar: Ta'lim sifati, Fan va ishlab chiqarish integratsiyasi, Innovatsion texnologiyalar, Kadrlar tayyorlash, Ilmiy-texnikaviy taraqqiyot, Mehnat bozorida raqobatbardoshlik, Iqtisodiy rivojlanish.

Ключевые слова: Качество образования, интеграция науки и производства, инновационные технологии, обучение персонала, научно-технический прогресс, конкурентоспособность на рынке труда, экономическое развитие.

Keywords: Quality of education, integration of science and production, innovative technologies, staff training, scientific and technological progress, competitiveness in the labor market, economic development.

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi zamonaviy jamiyatda rivojlanishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu integratsiya orqali ta'lim tizimi, ilmiy

tadqiqotlar va ishlab chiqarish jarayonlarining o‘zaro bog‘lanishi, yangi innovatsion texnologiyalarni yaratish va amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Ta’lim sifatini oshirish, faqatgina ilmiy salohiyatni kuchaytirish emas, balki iqtisodiy taraqqiyotga katta turtki berishdir. Ta’limning sifatini oshirishda fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi bog‘liqlik Integratsiya orqali ta’lim tizimi ilm-fan bilan bevosita bog‘lanadi, bu esa talabalarga ilmiy tadqiqotlar asosida amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatishga imkon yaratadi. O‘quv dasturlariga ilmiy texnologiyalarni kiritish, o‘quvchilarga real hayotdagi masalalarni hal qilishda yordam beradi. Ishlab chiqarish bilan ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik, kadrlarni malakali tayyorlashda va yangi texnologiyalarni yaratishda juda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish. Fan va ishlab chiqarish integratsiyasi yangi texnologiyalarning o‘quv jarayonlariga tatbiq etilishiga imkon yaratadi. Bu innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish, texnologik yangiliklarni amaliyotga tatbiq etish va ishlab chiqarishning samaradorligini oshirishga olib keladi. Ta’lim sifatining oshishi o‘z navbatida ishlab chiqarish jarayonlarining modernizatsiyasini ta’minlaydi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni kuchaytiradi. Mehnat bozoridagi raqobatbardoshlik Ishlab chiqarish bilan integratsiya, ta’lim tizimining talab va amaliyotga moslashtirilganligini ta’minlaydi. Bu o‘quvchilarga nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajriba ham beradi. Natijada, bitiruvchilar mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘ladi, o‘z sohasida yuqori malakali mutaxassislar sifatida ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ta’limning sifatli bo‘lishi ishlab chiqarish jarayonlarida innovatsiyalarni amalga oshirishga yordam beradi. Iqtisodiy rivojlanish va innovatsion mahsulotlar. Ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiya orqali innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish tezlashadi. Ta’lim tizimi yangi texnologiyalarga ega mutaxassislarni tayyorlashni, ishlab chiqarish esa bu bilimlarni amaliyotda qo‘llashni ta’minlaydi. Natijada, yangi mahsulotlar va texnologiyalar ishlab chiqiladi, bu esa iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlaydi va mamlakatning raqobatbardoshligini oshiradi. Integratsiyaning ta’lim sifatiga ta’siri. Ta’lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi orqali ta’lim sifatini oshirishning muhim jihatlaridan biri — innovatsion yondoshuvlarni qo‘llashdir. Bu jarayon ta’limni samarali va amaliy jihatdan foydali qiladi. Shu bilan birga, integratsiya talabalar uchun yanada keng imkoniyatlar yaratadi, ular ilmiy va texnikaviy bilimlarni olish bilan birga, ularni ishlab chiqarishda qo‘llashni o‘rganadilar.

Xulosa: Ta’lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi ta’lim sifatini oshirishda, innovatsion texnologiyalarni yaratish va amaliyotga joriy etishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu integratsiya orqali ta’lim tizimi ilmiy va ishlab chiqarish jarayonlari bilan o‘zaro bog‘lanib, mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash imkonini yaratadi. Innovatsion yondoshuvlar, amaliy ko‘nikmalar va yuqori malakali kadrlar tayyorlash orqali iqtisodiy rivojlanish tezlashadi. Shuningdek, ishlab chiqarish va ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik yangi mahsulotlar va texnologiyalarni yaratish, iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Demak, ta’lim sifatini oshirish, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi orqali mamlakatning raqobatbardoshligini kuchaytiradi va rivojlanishning barqarorligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adaabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020.

2. Hasanboyeva U. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar", Toshkent, 2021.
3. Sultonov A. "Fanlararo integratsiya metodikasi", Samarqand, 2022.
4. Dewey J. "Education and Experience", New York, 1938.
5. Vygotsky L. "Thought and Language", Cambridge, 1986.

АЛГОРИТМ ПОСТРОЕНИЯ МНОГОСЛОЙНОГО ПЕРСЕПТРОНА В СИСТЕМЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОДХОДА

Khidirova Charos Murodilloyeva

Tashkentskiy universitet informatsionnix texnologiy imeni Muxammeda al-Xorezmi, Ph.D, dotsent

Davronova Zarnigor Rizamat qizi

Tashkentskiy universitet informatsionnix texnologiy imeni Muxammeda al-Xorezmi, magistrant.

Annotatsiya. Bashoratdan oldingi tahlil bosqichida aniqlangan VR tsiklik parametrlarini qo'llagan holda hosildorlikni prognozlashtirishning neyron tarmoq modellarini yaratish va «o'rgatish» metodikasi taklif etildi, bu esa modellarning qoldiq dispersiyasini kamaytirish va keyingi prognozlarning aniqligini yaxshilashga yordam berdi.

Tayanch so'zlar: algoritmi, neyron tarmoq, prognozlash, hosildorlik, sun'iy, eksperimentlar, tahlil.

Аннотация. Предложена методика создания и «обучения» нейросетевых моделей прогнозирования урожайности с применением параметров цикличности VR, выявленных на этапе предпрогнозного анализа, что способствовало снижению остаточной дисперсии моделей и улучшению точности последующих прогнозов.

Ключевые слова: алгоритм, нейросетевые, прогнозирования, урожайности, искусственный, эксперименты, анализ.

Annotation. A methodology is proposed for creating and "training" neural network models for predicting yields using the VR cycling parameters identified at the stage of pre-forecast analysis, which helped reduce the residual variance of the models and improve the accuracy of subsequent forecasts.

Keywords: algorithm, neural network, forecasting, yield, artificial, experiments, analysis.

Традиционные методы построения и использования искусственных нейронных сетей основываются на предварительном отборе репрезентативной выборки, выборе алгоритма обучения, соответствующего решаемой задаче, который в автоматическом режиме воспроизводит структуру исходных данных. В этом процессе пользователь программы нейросетевого моделирования должен обладать априорными эвристическими знаниями о структуре и особенностях данных, а также о выборе архитектуры искусственной нейросети. Некоторые исследователи отмечают, что уровень априорной информации, необходимый для успешного применения таких методов, значительно ниже, чем при использовании классических методов эконометрики и математической статистики.

Из-за сложности и разнообразия структуры искусственной нейросети, ее практическая реализация возможна только с использованием специализированной программной оболочки. В рамках исследования были проанализированы различные коммерческие программные средства, такие как пакет статистического анализа STATISTICA с модулем SNNv. 4.0, аналитическая платформа DEDUCTOR и другие. На основе оценки функциональных возможностей, удобства интеграции с другими программными средствами и доступности, для дальнейших исследований был выбран пакет STATISTICA с модулем SNNv. 4.0.

Рассмотрим более подробно особенности использования пакета ST Neural Networks для построения прогноза будущих значений алгоритма уровней прогнозирования урожайности, зависящих от времени, на основе предыдущих данных. Прогнозирование ВР является частным случаем задач регрессии, однако в пакете ST Neural Networks также возможно прогнозирование VR для номинальных переменных, включая лингвистические переменные.

В общем случае данные любого наблюдения могут одновременно попасть в три разных набора, каждый из которых может быть обучающим, контрольным или тестовым. Следовательно, вся информация распределяется системой между обучающим, контрольным и тестовым множествами.

Важно отметить, что часть первых наблюдений VR может использоваться только в качестве входных. При этом выбор номеров уровней VR должен соответствовать выходным значениям. Это означает, что первые несколько наблюдений не могут быть выбраны произвольно, так как для этого потребуются дополнительные наблюдения, которые находятся перед первым из текущих данных. Поэтому такие наблюдения сразу помечаются системой как «не учитываемые».

Алгоритм построения многослойного персептрона в системе STATISTICA:

1. Запуск модуля Нейронные сети:

- Откройте модуль "Нейронные сети" в системе STATISTICA.

2. Открытие файла с данными:

- Откройте файл с необходимыми данными, например, «Урожайность зерновых», через меню **File** → **Open**.

3. Создание файла данных: Если необходимо создать новый файл данных:

- В диалоговом окне выберите **Создать набор данных (Create Data Set)**, используя команду **Набор данных (Data Set)** из меню **Файл** → **Новый**.
- Введите необходимые значения для **количества входных переменных (Inputs)** и **выходных переменных (Outputs)** в наборе данных.
- Запустите процесс с помощью кнопки **Создать (Create)**.

Примечание: Имена входных переменных отображаются черным цветом, а выходных - голубым. Входы и выходы разделены темными вертикальными линиями.

4. **Создание сети:** После того как файл данных открыт, переходите к созданию самой сети:

- В меню **File** выберите **New** → **Network** → **Новая Сеть**.

○ **Создание структуры сети:** В диалоговом окне создайте структуру сети, установив параметры, такие как: **Количество слоев**, **Количество нейронов в каждом слое**, а также другие специфические параметры для конфигурации сети.

Этот алгоритм позволяет поэтапно настроить и построить нейросеть в системе STATISTICA, учитывая все необходимые входные и выходные данные, а также правильно настраивая архитектуру сети для решения конкретной задачи.

В поле **Type — Тип** выбирается тип сети, например **Многослойный персептрон (MLP)**. Далее необходимо задать параметры сети:

1. **Параметр Временное окно — Steps.** Этот параметр устанавливается согласно результатам авторегрессионного анализа, например, на основе лага 12 временного ряда.

2. **Параметр Горизонт — Lookahead.** Для краткосрочного прогноза этот параметр устанавливается равным 1.

Так как данные VR урожайности содержат значения одной переменной, то для нейронной сети эта переменная будет использоваться как входная и выходная в разные моменты времени. Чтобы определить переменную как входную/выходную, нужно выделить ее в заголовке таблицы и затем в появившемся меню выбрать пункт **Input/Output**.

3. В окне **No Layers — Число слоев** задается количество слоев искусственной нейросети. В этом окне доступны две кнопки:

○ **Advise — Советовать:** Эта кнопка позволяет системе рекомендовать количество слоев в промежуточной части сети, основываясь на ее анализе. Это может помочь выбрать оптимальное количество слоев для построения эффективной модели.

○ **Create — Создать:** После настройки параметров сети нажмите эту кнопку для создания сети.

При использовании кнопки **Advise — Советовать** система предложит количество слоев в промежуточном слое, что является полезной рекомендацией. Можно использовать эту рекомендацию или построить персептрон с собственной структурой, адаптируя сеть под задачу. Таким образом, интерфейс SNN позволяет гибко настраивать архитектуру сети в зависимости от специфики задачи.

4. **Кнопка Создать (Create).** После того как все параметры заданы, эта кнопка позволит вывести на рабочий экран SNN графическое изображение структуры созданной сети.

Кроме того, стоит отметить, что встроенный **Советник (Intelligent Problem Solver)** позволяет автоматизировать процесс создания и конфигурирования искусственной нейросети. Он включает в себя рекомендации по выбору временного окна и других параметров, что упрощает настройку модели и повышает ее эффективность в решении задач.

В окне **Редактора сети (Network Set Editor)** можно послойно просматривать и редактировать структуру сети, выбирать тип передаточной функции для каждого из слоев, а также настраивать синаптические потенциалы или значения активации

нейронов для каждого нейрона. Это предоставляет гибкость в настройке сети для оптимальной работы с конкретными данными.

Для имеющихся наборов данных, сформированных в **Statistica**, были проведены численные эксперименты с различными архитектурами и конфигурациями искусственной нейросети. Основной целью этих экспериментов было изучение влияния параметра «**Размер временного окна**» на конфигурацию и показатели качества создаваемой нейронной сети.

В процессе экспериментов использовались данные VR урожайности зерновых, а также встроенные средства пакета **SNN** для оценки качества построенных нейросетей. В результате этих экспериментов была проведена оценка того, как изменение размера временного окна влияет на результаты прогнозирования и качество модели.

Таким образом, была получена возможность создавать архитектуру сети - в данном случае **многослойного персептрона** - с оптимальным количеством слоев и нейронов в каждом слое. Это позволяет адаптировать нейросеть к особенностям данных и задачам прогнозирования, добиваясь лучших результатов при анализе временных рядов.

References

1. Blum W.E.H. (2006) Soil Resources - The basis of human society and the environment, *Bodenkultur* 57, 197–202
2. Scherr S.J. (1999) Soil Degradation. A Threat to Developing-Country Food Security by 2020? Food, Agriculture, and the Environment Discussion Paper 27, International Food Policy Research Institute, Washington, DC 20006-1002, USA.
3. Davis M.L., Masten S.J. (2003) Principles of Environmental Engineering and Science, McGraw-Hill Professional, ISBN 0072921862, 9780072921861, 704 p.
4. Fischer G., van Velthuisen H., Shah M., Nachtergaele F. (2002) Global Agro-ecological Assessment for Agriculture in the 21st Century: Methodology and Results, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria, 154 p.
5. Asner G.P., Heidebrecht K.B. (2005) Desertification alters regional ecosystem-climate Inter-actions, *Glob. Change Biol.* 11, 182–194.
6. Wong M.T.F., Asseng S. (2006) Determining the causes of spatial and temporal variability of wheat yields at sub-field scale using a new method of upscaling a crop model, *Plant Soil* 283, 203–215.
7. Louwagie G., Gay S.H., Burrell A. (2009) Addressing soil degradation in EU agriculture: relevant processes, practices and policies, Report on the project 'Sustainable Agriculture and Soil Conservation (SoCo)', JRC Scientific and Technical Reports, ISSN 1018 5593, 209 p.
8. Lothar Mueller, Uwe Schindler, Wilfried Mirschel, T. Graham Shepherd, Bruce C. Ball, et al. Assessing the productivity function of soils. A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 2010, 30(3), ff10.1051/agro/2009057ff. ffhal-00886548ff.
9. В.Г. Бондур, К.Ю. Гороховский, В.Ю. Игнатьев, А.Б. Мурынин, Е.В. Гапонова. Метод прогнозирования урожайности по космическим наблюдениям за

динамикой развития вегетации. Известия высших учебных заведений. Геодезия и аэрофотосъемка, № 6, 2013. Стр. 61-67.

10. Айвазян С.А. Прикладная статистика и эконометрика: Учебник для вузов / С.А. Айвазян, В.С. Мхитарян. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 1022 с.

11. Постон Т. Теория катастроф и ее приложения / Т. Постон, И. Стюарт. – М.: Мир, 1980. – 608 с

12. Пустыльник Е.И. Использование линейной модели для экстраполяции экспертных оценок / Е.И. Пустыльник, В.В. Сысоев, М.С. Чирко // Автоматизация проектирования. – М.: МДНТП, 1981. – с. 46-50.

13. Пустыльник Е. И. Об одном методе экстраполяции экспертных оценок / Е.И. Пустыльник, В.В. Сысоев, М.С. Чирко // Экономика и математические методы. – 1983. – вып. 4. – с. 716-717

OLIY TA'LIMDA GIPERMATNLI MODELLASHTIRISH JARAYONIDA MUAMMOLI O'QITISH YONDASHUVLARI

Qodirov Mirjalol Tolmasovich

Turon universiteti "Iqtisodiyot va xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada gipermatnli modellashtirish jarayonida muammoli o'qitish yondashuvlarining o'zaro aloqasi va ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Gipermatnli modellashtirish o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, axborotlarni mustaqil ravishda izlab topish va ularni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Muammoli o'qitish yondashuvi esa o'quvchilarda izlanish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada gipermatnli muhitda muammoli vaziyatlar asosida o'qitishning afzalliklari, amaliy qo'llanilish usullari hamda ta'lim sifatiga ta'siri asoslangan holda yoritilgan.

Kalit so'zlar: gipermatn, modellashtirish, muammoli o'qitish, innovatsion ta'lim texnologiyalari, mustaqil o'rganish, interfaol ta'lim, o'quv faoliyati, axborot izlash ko'nikmalari, analitik fikrlash, muammoli vaziyatlar.

Annotation: This article analyzes the relationship between problem-based learning approaches in the process of hypertext modeling and their role in increasing educational effectiveness. Hypertext modeling is considered an effective tool for activating the process of learning, developing students' skills in independent search for information and its analysis. The problem-based learning approach serves to form students' research, independent thinking and problem-solving skills. The article discusses the advantages of teaching based on problem situations in a hypertext environment, practical methods of application, and its impact on the quality of education.

Keywords: hypertext, modeling, problem-based learning, innovative educational technologies, independent learning, interactive learning, learning activities, information search skills, analytical thinking, problem situations.

KIRISH. Hozirgi davrda ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi jarayonida o'quvchilarning mustaqil bilim olish, axborotni izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur jarayonni samarali tashkil etishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan, xususan, gipermatnli modellashtirish imkoniyatlaridan keng foydalanish zarurati tug'ilmoqda. Gipermatnli modellashtirish o'quvchilarga axborot resurslari o'rtasida erkin harakatlanish, bilimlarni tizimli tarzda o'zlashtirish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muammoli o'qitish yondashuvi muhim o'rin tutadi. Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan o'qitish jarayoni o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va amaliy muammolarni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, gipermatnli modellashtirish muhitida muammoli o'qitish yondashuvining integratsiyasi ta'limni yanada interaktiv, o'quvchining individual rivojlanishiga yo'naltirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Ushbu maqolada gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish yondashuvlarining nazariy asoslari, ularning o'zaro uyg'unligi va ta'lim samaradorligiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri ilmiy tahlil qilinadi hamda amaliy qo'llanilish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI: Gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish yondashuvlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy ta'lim jarayonini takomillashtirishda ushbu metodlarning ahamiyatini ko'rsatmoqda. Abdurahmonov A.A. (2021) o'zining "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari" asarida gipermatnli texnologiyalar yordamida o'quvchilarning mustaqil o'rganish va axborot tahlili ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Muallif gipermatnli strukturalar o'quv materialini tizimli, bog'langan va individual yondashuv asosida o'zlashtirish uchun qulay sharoit yaratishini ta'kidlaydi.

Jonson M. (2019) tomonidan taqdim etilgan "Problem-Based Learning in Practice" tadqiqotida esa muammoli o'qitish yondashuvining o'quvchilarda izlanish faoliyatini faollashtirishdagi o'rni ilmiy asosda ochib berilgan. Muallifning fikricha, muammoli vaziyatlarda o'qitish jarayonida o'quvchilar faol axborot izlash, yechim ishlab chiqish va tahliliy qaror qabul qilish kabi muhim kompetensiyalarga ega bo'ladilar.

Kosaraju S. (2020) esa gipermatnli modellashtirishning o'quv jarayonida interfaollikni ta'minlashdagi rolini alohida e'tirof etadi. U gipermatn modellarining o'quvchilarda ierarxik bilim strukturalarini shakllantirish va o'zaro bog'langan axborot tarmoqlari orqali mustaqil izlanish motivatsiyasini oshirishga xizmat qilishini asoslagan.

Tahlil qilingan adabiyotlar asosida gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish yondashuvlarining zamonaviy ta'limda o'zaro bog'liq holda qo'llanilishi o'quvchilarning bilim sifati va mustaqil o'rganish kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil ekani ilmiy jihatdan asoslanganligini ko'rish mumkin.

Gipermatn tushunchasi va uning ahamiyati. **Gipermatn** (inglizcha *hypertext*) – bu matnlar va boshqa axborot resurslari o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlar orqali axborotning tuzilishini o'zgartirishga asoslangan tizimdir. Gipermatnli axborot muhitida matnlar

o'rtasidagi aloqalar, havolalar (linklar) yordamida o'rnatiladi, bu esa foydalanuvchiga biron-bir ma'lumotni topish uchun boshqa turli manbalarga tezda kirishni ta'minlaydi. Gipermatn texnologiyasining mohiyati shundan iboratki, unda har bir matn bo'lagi (yoki element) boshqa bir matn bo'lagi yoki axborot resursiga bog'lanishi mumkin, bu esa foydalanuvchiga oson va tezkor axborot olish imkoniyatini beradi.

Gipermatnli modellashtirishning nazariy asoslari. Gipermatnli modellashtirish — bu o'quv jarayonida axborotlarni tarmoqlangan va o'zaro bog'langan tarzda taqdim etish texnologiyasidir. Gipermatn texnologiyalari yordamida o'quv materiallari strukturaviy jihatdan bog'lanadi, bu esa o'quvchilarga har bir axborot blokini mustaqil tarzda o'rganish, tahlil qilish va ularning o'rtasida bog'lanishlarni izlash imkonini beradi. Gipermatnli modellashtirishni qo'llash ta'lim jarayonini interfaol va o'quvchi markazli holatga keltiradi, bu esa o'quvchilarning axborot resurslari bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Gipermatnli modellashtirishda axborotning turli formatlarda (matn, tasvir, videolar va boshqa multimediya elementlari) taqdim etilishi, o'quvchiga o'z tanloviga qarab resurslarni izlash va ulardan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bu usul o'quvchilarda analitik fikrlash, qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Gipermatnli modellashtirish jarayonida o'quvchi faqat o'rganayotgan mavzuni eslab qolish bilan cheklanmaydi, balki turli bilimlarni o'zaro bog'lash, tanlash va baholash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Muammoli o'qitish yondashuvining nazariy asoslar. Muammoli o'qitish yondashuvi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va tahliliy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik usuldir. Ushbu yondashuvda o'quvchilarga muammo taqdim etiladi, va ular uni yechish jarayonida o'z bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashga majbur bo'ladilar. Muammoli o'qitish metodida o'quvchi faqatgina tayyor bilimlarni o'zlashtirish emas, balki o'zining fikr va qarorlarini yaratishga undaydi. Bu metod o'quvchilarda izlanish, mustaqil fikrlash va jamoaviy ishlash kabi qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Muammoli o'qitish yondashuvida o'quv materiallari muammoli vaziyatlar orqali beriladi, shunda o'quvchi o'rganayotgan mavzuni faqat nazariy ma'lumotlarga tayanib emas, balki amaliy nuqtai nazardan ham tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi. Bu jarayonda o'quvchilarning o'zaro fikr almashishlari, masalalarni birgalikda hal qilishlari va turli fikrlar asosida yechim topishlari ta'minlanadi. Muammoli o'qitish yondashuvi o'quvchilarga, ayniqsa, kompleks masalalarni yechishda analitik va kreativ fikrlashni rivojlantirishda yordam beradi.

Gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitishning uyg'unligi. Gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish yondashuvlari o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun bir-birini to'ldiruvchi yondashuvlar hisoblanadi. Gipermatnli modellashtirish o'quvchiga bilimlarni izlash va o'rganish imkoniyatlarini taqdim etsa, muammoli o'qitish esa o'quvchidan mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va innovatsion yechimlar topish ko'nikmalarini talab qiladi. Bu ikkala yondashuvning integratsiyasi o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faoliyatini faollashtiradi, bilim olishni chuqurlashtiradi va uning amaliyotga qo'llanilishini oshiradi.

Gipermatnli muhitda o'quvchilarga muammoli vaziyatlar taqdim etilganida, ular gipermatnli bloklar orqali zarur bo'lgan ma'lumotlarni izlab topadilar, tahlil qilishadi va yechimlar ishlab chiqadilar. Bu jarayonda o'quvchilar mustaqil ishlashga o'rgatiladi va ularning bilim olishdagi faol ishtiroki oshadi. Masalan, axborot xavfsizligi kabi mavzularda gipermatnli tizim yordamida o'quvchilarga turli xavf-xatarlarni aniqlash, xavfsizlik choralarini ko'rish va amaliy yechimlar taklif qilish vazifalari yuklanishi mumkin.

Ta'lim jarayonida gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitishning afzalliklari. Gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitishning birgalikda qo'llanilishi ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarga quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:

- **Mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi.** O'quvchi nafaqat ma'lumotni qabul qiladi, balki uni izlab topish, baholash va tahlil qilishga majbur bo'ladi.

- **Analitik va kreativ fikrlash:** O'quvchilar muammolarni hal qilishda turli xil yechimlarni ko'rib chiqib, eng mosini tanlashga o'rgatiladi.

- **Ta'lim jarayonida interfaollik va faol ishtirok:** Gipermatnli tizimda o'quvchilarga turli shakldagi axborot manbalari taqdim etiladi, bu esa ularning ta'lim jarayonidagi ishtirokini faollashtiradi.

- **O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishi oshadi.** Muammoli vaziyatlarda bilim olishga bo'lgan motivatsiya kuchayadi, chunki o'quvchi o'zini mavzuni yechishda faol ishtirokchi sifatida his qiladi.

Xulosa. Gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish yondashuvlari zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va interfaol tarzda tashkil etishga imkon yaratadi. Gipermatnli modellashtirish o'quvchilarga axborotni tizimli va o'zaro bog'langan shaklda taqdim etish orqali ularning mustaqil o'rganish, axborotni izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu texnologiya o'quvchilarga bilimlarni mustaqil tarzda o'zlashtirish, tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

Muammoli o'qitish yondashuvi esa o'quvchilarda mustaqil fikrlash va amaliy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Muammolar asosida tashkil etilgan o'qitish jarayoni o'quvchidan faqat tayyor bilimlarni qabul qilish emas, balki ularni tahlil qilish, yangi yechimlar ishlab chiqish va amaliy topshiriqlarni bajarishda mustaqil fikr yuritishni talab qiladi. Bu metod o'quvchilarning kreativlik va analitik fikrlash qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish yondashuvlarining uyg'unlashuvi ta'lim jarayonini yanada samarali, o'quvchining bilim olishdagi faoliyatini faollashtiradi va mustaqil o'rganish motivatsiyasini oshiradi. Ushbu ikki yondashuvning integratsiyasi o'quvchilarga nafaqat ma'lumotni o'zlashtirish, balki uni amaliyotga qo'llash va yangi bilimlarni yaratish imkoniyatini beradi.

Kelajakda gipermatnli modellashtirish va muammoli o'qitish metodlarining ta'limda keng qo'llanilishi, o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada interfaol va mustaqil tarzda tashkil etishga yordam beradi. Shuningdek, bu yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi

o'quvchilarda chuqur tahliliy va innovatsion fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshiradi va o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Нельсон Т. HYPERTEXT AND HYPERMEDIA: The Future of Literature and Learning // ACM SIGGRAPH Computer Graphics. – 1987.
2. Landow G. P. Hypertext 3.0: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization. – Johns Hopkins University Press, 2006.
3. Shneiderman B. Designing the User Interface: Strategies for Effective Human-Computer Interaction. – Pearson, 2016.
4. Миллер Г. Когнитивные аспекты гипертекста и гипермедиа. – Москва: Мир, 2002.
5. Murodov Sh. Raqamli ta'lim muhitida gipermatnli texnologiyalarning ahamiyati // O'zbekistonda axborot texnologiyalari. – 2021. №3. – B. 45-52.
6. M.Qodirov. The main aspects of hypertext technology as a conceptual model of information structuring – 2023-yil 19-dekabr
7. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. – 2020-yil 23-sentabr.

Veb-resurslar:

1. UNESCO Digital Learning Resources <https://www.unesco.org>
2. Hypertext and Education: A Review <https://www.education.com>

TALABALARIGA ELEKTR MASHINALARI FANIDA TRANSFORMATORLARNING TUZILISHI VA ISHLASH MEXANIZMLARINI O'QITISH METODIKASI

Niyazov Jasur Abdirasulovich

Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Maqolada Elektroenergetika ta'limi sohasida rivojlanish tarixi va o'zlashtirish tizimining asosiy jihatlari, Elektroenergetika va elektr mashinalari fanini o'qitish tarixi hamda metodikasi haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari, raqamli mediamadaniyatida ommaviy axborot vositalarini iste'mol qilishning asosiy sabablari keltirilgan.

Kalit so'zlar. pedagogika, ommaviy axborot vositalari, raqamli texnologiyalar, televizion o'yin, internet.

Аннотация. В статье рассматривается история развития электротехнического образования и основные аспекты системы освоения, история и методика преподавания наук электротехники и электрических машин. Кроме того, представлены основные причины медиапотребления в цифровой медиакультуре.

Ключевые слова. педагогика, средства массовой информации, цифровые технологии, телевизионная игра, интернет.

Kirish. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotida Elektr energetika sohasiga oid fanlarni o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy omillardan biri-bu talabalarning bilim egallashga bo'lgan ihtiyojini oshirishdir.

Shuningdek xalq xo'jaligining barcha sohalarida turli xil elektr mashinalari, transformatorlar va boshqa elektr asbob-uskunalarini ishlatilmoqda. Elektr mashinalari va transformatorlar ma'lum quvvatga mo'ljallab tayyorlanadi. Bu quvvat mashina ishlaganda undan ajralib chiqadigan issiqlik miqdori bilan aniqlanadi. Har bir elektr mashinasi, transformator yoki boshqa elektr asbobining pasportida ularning normal sharoitda ishlashini xarakterlovchi kattaliklarning nominal qiymatlari, masalan, nominal quvvati, nominal kuchlanishi, nominal toki va boshqalar ko'rsatilgan bo'ladi.

Amalda ishlatiladigan elektr asbob-uskunalarining nominal kuchlanishi 6 V, 12V, 24 V, 36 V, 127 V, 220 V, 380 V, 660 V, 6 kV, 10 kV, 35 kV, 110 kV va boshqalarga teng bo'lishi mumkin. Ko'pgina shaharlarda past kuchlanishli elektr tarmog'ining kuchlanishi $U = 220 \text{ V}$ ga teng. Ba'zan kuchlanishi 127 V bo'lgan iste'molchini kuchlanishi 220 V bo'lgan elektr tarmog'iga ulab ishlatish kerak bo'lib qoladi. Bunday iste'molchini 220 V li elektr tarmog'iga to'g'ridan-to'g'ri ulash mumkin emas; bu holda uni elektr tarmog'iga kuchlanishni pasaytiruvchi transformator orqali ulanadi.

O'zgaruvchan tok kuchlanishining qiymatini o'zgartirib beruvchi statik elektromagnit apparat transformator deyiladi.

Elektr tarmoqlarida elektr energiyasini ma'lum masofaga uzatishda (kuchlanishni oshirish uchun) va uni iste'molchilar orasida taqsimlashda (yuqori kuchlanishni pasaytirish uchun) transformatorlar keng ishlatiladi. Talabalarning energetika sohasiga oid qiziqishi va qobiliyatlari, ularni inovatsion kasbiy faoliyatga yunaldirish orqali amalga oshiriladi. Energetika sohasidagi munosabatlardan kelib chiqqan holda yunalishdagi huquqiy iqtisodiy ijtimoiy texnologik asoslari ishlab chiqariladi. Shuningdek o'qituvchi birinchi bosqichda talabalarning amaliy ta'lim muassasining ichki tartib-qoidalari mehnatni muhofaza qilish xafsizlik texnikasi talablari elektro mantaj ishlarini bajarish qoidalari va ularning tartibi bilan tanishtiradi.

Elektr tarmog'ining muhim apparati hisoblangan transformatorni rus elektrotexnigi P N. Yablochkov 1876 yilda ixtiro qilgan. Transformatorni yanada takomillashtirish ustida rus ixtirochisi I. F. Usagin ham ko'pgina tadqiqot ishlari olib borgan.

Elektr energiyasi turli xil elektrostansiyalarda ishlab chiqariladi. Odatda, elektrostansiyalar tabiiy energetika resurslari mavjud bo'lgan rayonlarda quriladi. Bunday rayonlar esa ko'pincha sanoat markazlaridan ancha uzoqda bo'ladi. Elektrostansiyalarda ishlab chiqarilgan elektr energiyasi elektr uzatish liniyalari orqali sanoat markazlariga, ya'ni iste'molchilarga uzatiladi. So'nggi vaqtlarda elektr energiyasi *узатилиши лозим бўлган масофа ва узатиладиган quvvatlar tobora ortib bormoqda.*

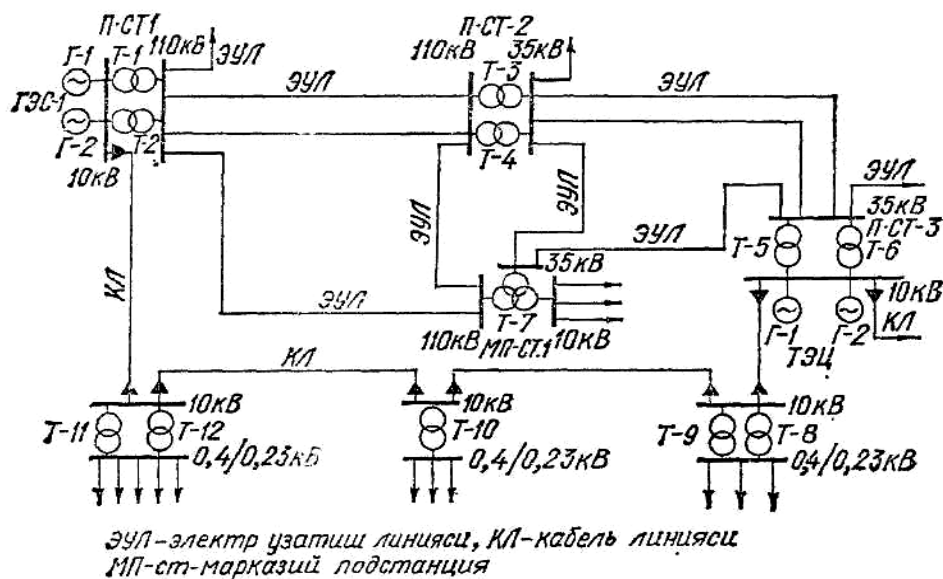
Elektr energiyasi ma'lum masofaga uzatilganda liniya simlarida sodir bo'ladigan quvvat isrofi mumkin qadar kam bo'lishi lozim. Shundagina elektr uzatish liniyasining foydali ish koeffitsiyenti katta bo'ladi, ya'ni iste'molchilarga ko'proq energiya yetib boradi. Energiya uzatuvchi liniya simlarida quvvat isrofi, asosan, ulardan o'tuvchi tok kuchining kvadratiga hamda liniya simlarining aktiv qarshiligiga bog'liqdir. Tok kuchi qancha katta bo'lsa, quvvat isrofi shuncha katta bo'ladi. Liniyalarda tok kuchi katta bo'lsa, bu simlarning ko'ndalang kesim yuzalarini katta qilib olishga to'g'ri keladi. Quvvat isrofini kamaytirish uchun simlarning aktiv qarshiligini kamaytirish lozim. Ma'lum uzunlikdagi simning aktiv

qarshiligini, asosan, uning ko'ndalang kesim yuzini kattalashtirish yo'li bilan kamaytirish mumkin.

Liniyalarda ko'ndalang kesim yuzi katta bo'lgan simlarning ishlatilishi elektr uzatuvchi liniyalar uchun sarflanadigan rangli metallar (mis, alyuminiy va boshqalar) sarfini ko'paytiradi hamda simlarning og'irligini oshirib yuboradi. Og'ir simlarni ko'tarib turish uchun baqquvat tayanchlar o'rnatish lozim bo'ladi. O'z navbatida bunday tayanchlar uchun ko'p metall va yog'och materiallar sarflash talab qilinadi. Bunday sharoitda elektr energiyasini ma'lum masofaga uzatish ancha qimmatga tushadi va ba'zan maqsadga muvofiq bo'lmay qoladi.

Bu masalani boshqacha hal qilish mumkin. Ma'lumki, elektr tokining quvvati, asosan, kuchlanish va tok kuchi qiymatlarining ko'paytmasi $R = UI$ bilan aniqlanadi. Bu formulaga muvofik, ma'lum quvvatda kuchlanish katta bo'lsa, tok kuchi kichkina bo'ladi va aksincha. Ma'lum quvvatni uzoq masofaga uzatishda kuchlanish qiymati necha marta oshirilsa, simlardan o'tadigan tok kuchining qiymati shuncha marta kamayadi. Energiya uzatishda liniya simlarida tok kuchi kichik bo'lsa, kuchlanish pasayishi ham, quvvat isrofi ham kam bo'ladi. Bundan tashqari, tok kuchi kichkina bo'lganda elektr uzatish liniyalarida ko'ndalang kesim yuzi kichikroq bo'lgan simlar ishlatishga imkon yaratiladi. Natijada liniya qurish uchun sarflanadigan rangli metallar hamda tayanchlar qurish uchun ishlatiladigan metall va yog'och materiallar sarfi kamayadi. Elektr energiyasini uzoq masofaga uzatish tannarxi arzonlashadi. Demak, elektr energiyasini uzoq masofaga kuchlanish qiymatini oshirib uzatish foydali ekan.

O'zgaruvchan tok kuchlanishi qiymatini transformatorlar yordamida istalgancha oshirish ham, pasaytirish ham mumkin. Energetika sistemalarida va yuqori hamda past kuchlanishli elektr tarmoqlarida kuchlanish qiymatini oshirib beruvchi yoki kamaytirib beruvchi transformatorlar keng ishlatiladi.

2-rasm. Energetika sistemasining bir qismi.

Hozirgi vaqtda elektrostansiyalarda ishlab turgan yoki yangi o'rnatilayotgan generatorlarning nominal kuchlanishi 6...24 kV dan oshmaydi. Energiyani uzoq masofaga,

chunonchi 10...24 kV kuchlanishda, uzatish (yuqoridagi mulohazalar asosida) maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Shuning uchun katta quvvatlarni uzoq masofaga uzatishda o'ta yuqori kuchlanishlardan (masalan, 110 kV, 220 kV, 500 kV, 750 kV va hokazo) foydalaniladi. Bunday liniyalarda quvvat isrofi ancha kamayadi, energiya uzatish liniyasining FIK katta bo'ladi. Shuning uchun ham har bir elektr stansiya qoshidagi podstansiyada kuchlanishni bir necha o'n marta oshirib beradigan kuch transformatorlari o'rnatiladi. 2-rasmdagi sxemada ko'rsatilgan T-1, T-2, T-5, T-6 transformatorlari kuchlanishni oshirib beradigan transformatorlardir.

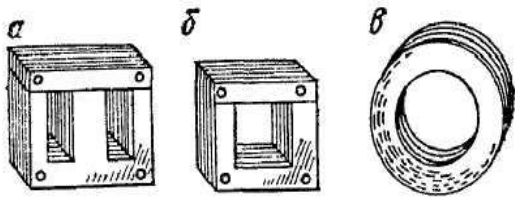
Uzatiladigan quvvat qancha katta va masofa qancha uzoq bo'lsa, elektr uzatuvchi liniya kuchlanishi shuncha katta bo'ladi. Umuman, ma'lum miqdordagi elektr quvvatini uzoq masofaga uzatishda liniya kuchlanishining qiymati texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarni hisoblab chiqish yo'li bilan aniqlanadi.

Masalan, O'zbekiston energetika sistemasida Farhod GESi bilan Toshkent va Chirchiq shaharlaridagi yuqori kuchlanishli elektr tarmoqlarini birlashtiruvchi liniyalar orqali elektr energiyasi 110 kV kuchlanishda uzatilmoqda. Kuybishevda V. I. Lenin nomli GES bilan Moskva energetika sistemasini birlashtiruvchi liniyalar orqali energiya 500 kV kuchlanishda uzatilmoqda. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda o'ta quvvatli elektr stansiyalar qurilmoqda, ularda ishlab chiqariladigan elektr energiyasini juda uzoq masofalarga, (2000 km va undan ortiq) uzatish mo'ljallanmoqda. Bu o'z navbatida yanada yuqori kuchlanishli (masalan, 750 kV, 1150 kV) o'zgaruvchan tok elektr uzatish liniyalari qurilishini talab qilmoqda. Mamlakatimizda kuchlanishi 750 kV bo'lgan magistral elektr uzatish liniyalari ishlab turibdi. Endilikda kuchlanishi 1150 kV bo'lgan elektr uzatish liniyalarini qurish o'zlashtirilmoqda. Bunday o'ta yuqori kuchlanishli liniyalar orqali Sibir, Shimoliy Qozog'iston va Ural energetika sistemalari birlashtiriladi. Ekibastuz bilan Markaziy rayonlarni birlashtiruvchi liniya elektr energiyasini kuchlanishi 1500 kV (± 750 kV) bo'lgan o'zgarmas tok bilan uzatadi. Bunday liniya orqali 6 mln. kVt quvvatni uzoq masofaga uzatish ko'zda tutilmoqda.

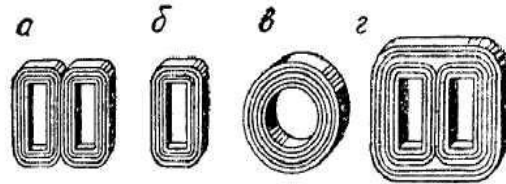
Shahar va qishloqlarda joylashgan sanoat va qishloq xo'jalik korxonalari orasida ham elektr energiyasi yuqori kuchlanishda (masalan, 6 kV, 10 kV va 35 kV) havo liniyalari yoki kabellar yordamida uzatiladi. Sanoat markazlarida uzal podstansiyalari quriladi. Bu podstansiyalarda kuchlanishni pasaytiruvchi kuch transformatorlari o'rnatiladi. Bundan tashqari, sanoat korxonalari podstansiyalarida ham kuchlanishni pasaytiruvchi transformatorlar o'rnatiladi. Bunday podstansiyalarda kuchlanishni 6, 10 va 35 kV dan 660 V yoki 400 I230 V gacha bo'lgan pasaytiruvchi transformatorlar o'rnatiladi. 2-rasmda ko'rsatilgan T-4, T-3, T-7 transformatorlari markaziy uzal podstansiyalarida; T-8, T-9, ...T-12 transformatorlari esa korxona podstansiyalarida o'rnatilgan kuchlanishi pasaytiruvchi transformatorlardir.

Shunday kilib, elektr energiyasi elektrostansiyadan iste'molchilarga yetib kelguncha uning kuchlanishi transformatorlar yordamida bir necha marta o'zgartirilgan ekan. Energetika sistemalarida va elektr tarmoqlarida o'rnatiladigan, kuchlanishni oshirib yoki pasaytirib beradigan transformatorlar *kuch transformatorlari* deyiladi. Kuch transformatorlarining quvvati 50 kVA dan 1000000 kVA gacha (standart shkala bo'yicha) bo'lishi mumkin.

Iste'molchilarni elektrenergiyasi bilai ta'minlovchi tarmoqlarda bir fazali va uch fazali transformatorlar keng ishlatiladi. Bir fazali transformator, asosan, ferromagnit o'zakdan va uning sterjenlariga o'ralgan, ikkita yoki undan ortiq chulg'amdan tuziladi.

3-rasm. Bir fazali kichik quvvatli transformatorning magnit o'tkazgichlari: a- zirkli, b-sterjenli, v-xalqasimon.

4-rasm. Lentasimon po'latdan o'ralgan magnit o'tkazgichlari: a- zirkli, b-sterjenli, v-xalqasimon, g-uch sterjenli.

Ferromagnit o'zak transformatorning magnit sistemasi, ya'ni magnit o'tkazgichi hisoblanadi. Ferromagnit o'zak magnit oqimi o'tadigan konturning magnit qarshiligini kamaytiradi va chulg'amlarning elektromagnit bog'lanishlarini kuchaytiradi. Quvvati uncha katta bo'lmagan transformatorlarning magnit sistemasi bronli (a), sterjenli (b) va toroidal (v) shaklga ega bo'lishi mumkin (3-rasm). Amalda yupqa elektrotexnika po'latidan ishlangan lentadan o'rab tayyorlangan magnit o'tkazgichlar keng qo'llaniladi (4-rasm). Transformatorlarning po'lat o'zagi yuqori legirlangan po'latdan tayyorlanadi.

Transformator ishlaganda uning chulg'amlaridan o'zgaruvchan tok o'tadi. Bu tok transformatorning magnit o'tkazgichida o'zgaruvchan magnit oqimi hosil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Majidov S.M. Elektr mashinalari va yuritmalari.- Toshkent:O'qituvchi,2002 -358 b.
- 2.Majidov S.M., Berdiyev U.T. va boshqalar. Elektr mashina va elektr yuritmalardan praktikum. - Toshkent.: O'qituvchi, 2005. -175 b.
- 3.Ibroximov U. Elektr mashinalari. – Toshkent.: O'qituvchi, 1982.-372 b.
- 4.Katsman M.M. Elektricheskiye mashini.- Moskva.: Vissaya shkola,1990 g.-463 s.
- 5.Berdiyev U.T. va Tojiyev M.A. Gidromeliorativ mashinalar elektr yuritmasi Toshkent, TIMI, 2008 y. 139 b.
- 6.Berdiyev U.T. va bosh. “Elektromexanika” fanidan amaliy mashg'ulotlarni bajarish uchun uslubiy kursatma ToshTYMI, 2010 y.
7. Yujakov B.G. “Elektricheskiy privod i preobrazovatel' podvijnogo sostava”, M-2007 g.

ELEKTR MASHINALARI FANI AMALIY MASHG'ULOTLARIDA TRANSFORMATORLARNING MAGNIT O'TKAZGICHLARIDAGI NOSOZLIKLARNI ANIQLASH

Niyazov Jasur Abdirasulovich

Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy “shipilkasiz” konstruksiyadagi magnit o'tkazgichlar qo'llanib, bu magnit o'tkazgichlarning nosozligi sabablarini o'rganish

bo'yicha amaliy mashg'ulotni tashkil etish bilan talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash va ularda ta'mirlash ishlarini bajarish bo'yicha amaliy bilim, malaka ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: elektr mashinalari, amaliy mashg'ulot, transformator, magnit o'tkazgichlik, nosozliklar va boshqalar.

ОБНАРУЖЕНИЕ НЕИСПРАВНОСТЕЙ В МАГНИТОПРОВОДАХ ТРАНСФОРМАТОРОВ В ПРАКТИЧЕСКИХ МАСТЕРСКИХ ПО ЭЛЕКТРИЧЕСКИМ МАШИНАМ

Абстрактный. В статье рассмотрены пути подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности и формирования у них практических знаний и навыков по выполнению ремонтных работ на них путем организации практического занятия по изучению причин неисправностей указанных магнитных выключателей с использованием современных «бесщелочных» конструкций.

Ключевые слова: электрические машины, практическое обучение, трансформатор, магнитная проводимость, неисправности и т. д.

DETECTION OF FAULTS IN THE MAGNETIC CONDUCTORS OF TRANSFORMERS IN PRACTICAL WORKSHOPS IN ELECTRICAL MACHINES

Abstract. The article describes the ways to prepare students for future professional activities and develop practical knowledge and skills in performing repair work on them by organizing a practical training session on studying the causes of malfunctions of these magnetic conductors using modern "sparkless" designs.

Keywords: electrical machines, practical training, transformer, magnetic conductor, malfunctions, etc.

Kirish. Oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan bo'lajak mutaxasislarni faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki hozirgi kunda tayyorlanayotgan bo'lajak mutaxasislar shiddat bilan rivojlanib borayotgan ta'lim tendensiyalari asosida o'z mutaxasislik fanini chuqur bilishi va zamonaviy bozor talablariga javob beruvchi raqobatbardosh mutaxasislarni tayyorlashda ularning zaruriy kompetensiyalarini shakillantira olishi, ularda kompetensiyalarni kelgusida kaspiy faoliyatida qullay olish mahoratini shakillantira olish talab etiladi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizasiyalashga, jumladan, oliy ta'limni modernizasiyalashga qaratilgan salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Bunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8 – oktyabrdagi PF-5847-sonli, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoniga ko'rsatilgan vazifalarni bajarish 2018-yil 5-iyundagi “ Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirayotgan keng qamrovli islohatlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risidagi PQ 3775-sonli qarorlarini amalga oshirish kadrlar tayyorlash jarayoni sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarishda ilg'or ta'lim texnologiyalardan foydalanish asosiy masalalardan biri bo'lmoqda.

Yuqoridagi vazifalarni bajarishda oliy ta'lim professor- oqituvchilari zaruriy kompetentliklari tizimini shakillantirish va rivojlantirish zaruriyatini tug'diradi. Hozirgi

vaqtda oliy ta'limning davlat ta'limi standartlari joriy etilib, bo'lajak muhandis kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan ta'lim mazmuni va texnologiyasida innovasiyalar keng joriy etilmoqda. Shu o'rinda N.A. Muslimov va Q.M. Abdullayevlarning fikricha kompetentlik- olingan nazariy bilim, ko'nikma va malakalar majmuasini amaliyotga mustaqil va ijodiy qullay olish darajasi, bu talabaning amaliyot jarayonida ham oliy ta'limdan keyingi faoliyatida ham shakillanib boradi.

Ta'lim- tarbiya jarayonini tashkil etishda didaktik bilimlar, ko'nikmalarni shakillantirish va rivojlantirish asosida talabaning mustaqil ishini tashkil etish samarali ta'lim olishni ta'minlaydi. Talabalar bu jarayonda o'zlari mustaqil ravishda ish jarayonini tashkel etishda hamda innovation yondashuvlarni amalga oshirishlari kerak. Hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarida yangi ta'lim standartlariga o'tish munosabati bilan yuqori malakali kadrlar tayyorlash masalasi dolzarb muammolardan biridir.

Nazariy mashg'ulotlarni mustaxkamlash uchun laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va amaliy mashg'ulotlarni tashkel etish bevosita ta'lim sifati samaradorligini ta'minlash bilan bir qatorda bo'lajak kasb egalarini qo'shimcha va malakalarini shakillanish darajasini oshiradi. Bu esa o'z navbatida kelajakdagi faoliyatida sodir bo'ladigan turli hil muammoli vaziyatlarning bartaraf etish yullarini ochib beradi.

Bizga ma'lumki, har bir sohada qo'llanilayotgan jihoz va uskunalarning ishlatilishi davomida eskirishi yoki notug'ri ekspluatatsiya qilinishi va boshqa turli sabablarga ko'ra shikastlanishlar sodir bo'lishi tabiiy hol va bunday shikastlanishlar bartaraf etish bevosita muxandis-texnik hodimlarni oliy ta'lim tizimidan egallagan nazariy, amaliy bilimlari orqali hal etiladi. Hozirgi vaqtda xalq xo'jaligining barcha sohalarida turli xil elektr mashinalari, transformatorlar va boshqa elektr asbob-uskunalar ishlatilmoqda. Elektr mashinalari va transformatorlar ma'lum quvvatga mo'ljallab tayyorlanadi. Bu quvvat mashina ishlaganda undan ajralib chiqadigan issiqlik miqdori bilan aniqlanadi. Har bir elektr mashinasi, transformator yoki boshqa elektr asbobining pasportida ularning normal sharoitda ishlashini xarakterlovchi kattaliklarning nominal qiymatlari, masalan, nominal quvvati, nominal kuchlanishi, nominal toki va boshqalar ko'rsatilgan bo'ladi. Iste'molchilarni elektrenergiyasi bilai ta'minlovchi tarmoqlarda bir fazali va uch fazali transformatorlar keng ishlatiladi. Bir fazali transformator, asosan. ferromagnit o'zakdan va uning sterjenlariga o'ralgan. ikkita yoki undan ortiq chulg'amdan tuziladi. Ferromagnit o'zak transformatorning magnit sistemasi, ya'ni magnit o'tkazgichi hisoblanadi. Ferromagnit o'zak magnit oqimi o'tadigan konturning magnit qarshiligini kamaytiradi va chulg'amlarning elektromagnig bog'lanishlarini kuchaytiradi. Quvvati uncha katta bo'lmagan transformatorlarning magnit sistemasi bronli (a), sterjenli (b) va toroidal (v) shaklga ega bo'lishi mumkin. Amalda yupqa elektrotexnika po'latidan ishlangan lentadan o'rab tayyorlangan magnit o'tkaz gichlar keng qo'llaniladi. Transformatorlarning po'lat o'zagi yuqori legirlangan po'latdan tayyorlanadi. Transformatorlarning salt ishlash toki birlamchi chulg'amning nomipal tokiga nisbatan juda kichkina bo'ladi va amalda nominal tokning 2 ... 10% idan oshmaydi. Dastlab transformatorning magnit o'tkazgichlarida sodir bo'ladigan nosozliklar haqida to'xtalib o'tamiz: 1-rasm.

Moyning xarakteristikasi yomonlashadi: o't olish temperaturasi, teshilish kuchlanish pasayadi salt ishlaganda isrof kamayadi.		
Transformatordan chuvillagan baland tovush chiqadi	Transformator ichidan qirsillagan ovoz chiqadi:Gaz relisida gaz paydo bo'ladi va gazdan himoya qurilmasi ishga btushadi.	Moy qorayadi va o'ziga hos o'tkir hid chiqaradi isroflar va salt ishlash toki kamayadi
Magner o'tkazgich plastinkasi izolyassiyasida nuqson bor, erga ulash sxemasi buzilgan plastinkalar orasiga nam kirgan va magnit o'tkazgichning zanglashiga sabab bo'lgan	Magnit o'tkazgichdagi buzluqlar	Salt ishlash isroflari normal bo'lganda saltishlash toki ortib ketadi.
Aktiv qism plastinkalari-ning tutashgan joyida zararlar kattalashgan. Yomon shkastlashgan tutashgan joylariga qalin qistirma quyilgan	So'tka, magnit o'tkazgichlarning buzulishi sabablari tushuntiriladi.	Magnit o'tkazgichning preslab mahkamlangan qismi bo'shagan

1-rasm. Transformatorning magnit o'tkazgichlarida sodir bo'ladigan nosozliklar.

Salt ishlash toki ikki qismdan iborat bo'ladi: salt ishlash tokining reaktiv qismi IO_r va salt ishlash tokining aktiv qismi IO_a. Salt ishlash tokining reaktiv qismi transformatorning ferromagnit o'zagida uning magnit oqimini hosil qiladi. Shuning uchun ham tokning bu qismini ko'pincha magnitlovchi tok (I_a) deyiladi. Magnitlovchi tok salt ishlash tokining asosiy qismini tashkil qiladi.

Xulosa qilib aytganda yuqorida keltirilgan elektr ta'minoti tizimida turli hil quvvatli transformatorlarning ularning magnit o'tkazgichlarida quyidagi nosozliklar uchrab turadi. Biz bunday buzluqlarni sababi va ularni bartaraf etish usullarini amaliy mashg'ulot davomida talabalarga ko'rgazmali holatda tushuntirib berganimizda mashg'ulotni samaradorligi yaxshilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Majidov S.M. Elektr mashinalari va yuritmalari.- Toshkent: O'qituvchi, 2002.-358 b.
- 2.Majidov S.M., Berdiyev U.T. va boshqalar. Elektr mashina va elektr yuritmalardan praktikum. - Toshkent.: O'qituvchi, 2005. -175 b.
- 3.Ibroximov U. Elektr mashinalari. – Toshkent.: O'qituvchi, 1982.-372 b.
- 4.Katsman M.M. Elektricheskiye mashini.- Moskva.: Visshaya shkola, 1990 g..-463 s.
- 5.Berdiyev U.T. va Tojiyev M.A. Gidromeliorativ mashinalar elektr yuritmasi Toshkent, TIMI, 2008 y. 139 b.

INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA TALABALARNING MUSTAQIL FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING PROTSESSUAL MODELI

Kilichev Nurilla Abbosovich

Qarshi davlat texnika universiteti

Email: nurillaqilichev005@gmail.com; Tel: +998 991940710.

Annotatsiya. Axborotning katta oqimi va uning tez eskirishi, o'quv faoliyatining jadallashishi va barcha bosqichlarda ta'lim mazmuni hajmining ortishi sharoitlarida talabalarning mustaqil ta'lim rejimida o'rganilayotgan fanlarning mazmunini o'zlashtirishlariga yordam beradigan kompetensiyalar o'rni ortib bormoqda. Talaba bilimning passiv iste'molchisidan muammoni shakllantirish, uni hal qilish yo'llarini tahlil qilish, optimal natijani topish va uning to'g'riligini isbotlay oladigan bilimlarning faol yaratuvchisiga o'tishi kerak. Shuning uchun ham hozirgi vaqtda talabalarning mustaqil ishi OTM da o'qitishning muhim va keng muhokama qilinayotgan muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi. Mazkur maqolada ana shular haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so'zlar: axborot, texnologiyalar, elektron, bilish, mustaqil, rivojlanish, tamoyil, tavsif, talaba, shaxs.

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИНФОРМАТИКИ

Киличев Нурилла Аббосович

Каришинский государственный технический университет

Email: nurillaqilichev005@gmail.com; Телефон: +998 991940710

Аннотация. В условиях большого потока информации и ее быстрого устаревания, ускорения учебной деятельности и увеличения объема содержания образования на всех этапах возрастает роль компетенций, способствующих усвоению учащимися содержания изучаемых дисциплин в самостоятельном режиме обучения. Ученик должен перейти от пассивного потребителя знаний к активному создателю знаний, способному сформулировать задачу, проанализировать пути ее решения, найти оптимальный результат и доказать его правильность. Именно поэтому в настоящее время самостоятельная работа студентов считается одной из важных и широко обсуждаемых проблем преподавания в вузах. Об этом говорится в данной статье.

Базовые слова: информация, технология, электроника, познание, самостоятельность, развитие, принцип, описание, ученик, личность.

PROSESSUAL MODEL OF THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT ACTIVITIES OF STUDENTS IN THE TEACHING OF INFORMATICS

Kilichev Nurilla Abbosovich

Qarshi State Technical University

Email: nurillaqilichev005@gmail.com; Tel: +998 991940710

Annotation. In the teaching of Computer Science, the PROSESSUAL model of the organization of independent activities of students in the conditions of a large flow of Information and its rapid obsolescence, acceleration of educational activity and an increase

in the volume of educational content at all stages, the role of competencies is increasing to help students master the content of the subjects studied in an independent. The student must go from a passive consumer of knowledge to an active creator of knowledge who can formulate a problem, analyze ways to solve it, find the optimal result and prove its correctness. Therefore, at present, the independent work of students is considered one of the important and widely discussed problems of teaching at the OSCE. This article reflects on these.

Base words: Information, Technology, Electronic, knowledge, independent, development, principle, description, student, person.

Kirish: Biz informatika bo'yicha mustaqil ishni talabaning maqsadli, ichki yo'naltirilgan mustaqil biluv faoliyati sifatida ko'rib chiqamiz, ushbu faoliyat talabaning axborot texnologiyalaridan foydalangan holda tobora murakkab kasbiy yo'naltirilgan vazifalarni bajarishiga asoslanib, buning natijasida ta'lim maqsadlari amalga oshiriladi, faol kasbiy pozitsiya va ijodiy faoliyat uslubi rivojlanadi.

Talabalarning mustaqil ishga munosabatini o'rganish maqsadida so'rovnoma o'tkazilgan bo'lib, unda Lesosibirsk shahridagi SibDU filialining 1-3-kurs talabalari ishtirok etdilar, uning davomida biz quyidagilarni aniqlashga harakat qildik:

- talabalarning mustaqil ishlashga munosabati;
- mustaqil faoliyatni rag'batlantiradigan o'quv mashg'ulotlari shakllari;
- talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish texnologiyasi;
- talabalar tomonidan mustaqil ishlarni bajarishda foydalaniladigan uslubiy ishlanmalar turlari [129].

Talabalar mustaqil ishlarining past samaradorligi o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan tabiatini kuchsiz aks ettiruvchi mustaqil ishning an'anaviy majburiy tizimining salbiy ko'rinishlari, shuningdek, talabalarning mustaqil ishlarini uzluksiz boshqarish va rag'batlantirish mexanizmining nomukammalligi bilan belgilanadi [129].

Oliy ta'lim Federal davlat ta'lim standartini to'laqonli amalga oshirish uchun talabalarning motivatsiyasini hamda mustaqil ta'lim madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan mustaqil ishlarni tashkil etish shakllaridan foydalanish kerak. Bu shakllardan biri bo'lib informatika fanini o'qitishning shaxsga markazlashtirilgan xarakterdagi maxsus loyihalashtirilgan axborot-ta'lim muhitida (ATM) talabalarning mustaqil ishi hisoblanadi.

Informatika fanini shaxsga markazlashtirilgan o'qitishning ATM da talabalarning boshqariladigan mustaqil ishi mustaqil ta'limga asoslangan bo'lib, o'quv jarayoni subyektlarining auditoriya yuklamasini kamaytirish imkonini beradi.

ATM da talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda quyidagilar hisobga olinadi:

- talabalarning o'quv materialini idrok etishga tayyorgarligining turli boshlang'ich darajalari;
- individual mustaqil kognitiv faoliyatning turli sur'ati, uslubi va tabiati;
- talabalarning individual ta'lim trayektoriyasini mustaqil ravishda loyihalash istagi;
- talabalarning shaxsiy vaqtini mustaqil ravishda tuzish istagi;
- mustaqil ta'lim madaniyatini shakllantirish [129].

Hozirgi vaqtda talabalarning mustaqil ishlarini boshqarishda ta'lim

texnologiyalarining imkoniyatlari faol o'rganilmoqda. Biz uchun aralash ta'lim texnologiyasi tobora qiziqroq bo'lib, u kunduzgi va elektron ta'lim shakllari birlashmasi sharoitlarida amalga oshirilib, bir-biri bilan doimiy o'zaro bog'liqlikda ishlaydigan, bir butunni tashkil etuvchi turli qismlardan iborat tizimdan iborat.

Aralash ta'limning maqsadi ta'limning ikkala shaklining kamchiliklarini bartaraf etishga harakat qilish uchun ta'lim resurslaridan foydalanagn holda kunduzgi ta'lim va elektron o'qitishning afzalliklarini birlashtirish hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. OTM da mustaqil ishning holati va uning uslubiy ta'minoti bo'yicha o'tkazilgan tahlil mustaqil ishning asosiy funksiyasini quyidagilardan iboratligini ta'kidlash imkonini beradi:

- materialni mustahkamlash, takrorlash;
- mustaqil ish asosan takrorlanadigan bo'lib, talabalarining tadqiqot faoliyatiga qaratilmagan bo'ladi;
- talabalar mustaqil ishni bajarishida o'qituvchi ko'p hollarda koordinator emas, balki maslahatchi vazifasini bajaradi;
- mustaqil ishning mavjud uslubiy ta'minoti talabaga o'zining shaxsiy ta'lim trayektoriyasini shakllantirish imkoniyatini bermaydi.

Xulosa. An'anaviy yondashuvda asosiy e'tibor butun ta'lim jarayonini boshqaradigan hamda asosiy shaxs bo'lgan o'qituvchiga qaratilgan. Aralash modelda yondashuv shaxsga markazlashgan yondashuvga o'zgaradi, asosiy e'tibor talabalarga qaratiladi. An'anaviy ta'lim jarayonini aralash ta'lim bilan almashtirishda bilim va tushunishga taalluqli darajalar talaba tomonidan yangi materialni mustaqil o'rganish orqali mustaqil o'tiladi, so'ngra foydalanish, tahlil qilish, sintez qilish va baholash eng muhim bosqichlari o'qituvchi bilan birgalikda o'tiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алексеева Т. Е. Реализация традиционных дидактических принципов в условиях информатизации образования / Т. Е. Алексеева // СИСП. – 2015. – № 5 (49). – С. 393-405.
2. Мультимедиа в образовании : специализированный учебный курс /Бент Б. Андресен, Катя ван ден Бринк ; авторизованный пер. с англ. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Дрофа, 2007. 224 с.
3. Петрова И.А. Организация самостоятельной работы студентов в личносно-центрированной информационно-образовательной среде вуза //Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 2-3. – С. 552-556; URL: <https://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=35672>
4. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. вузов / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – 2-е изд., стер. – М: Академия, 2008. – 368 с.

ИННОВАЦИЯ ВА ИНТЕГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ЯХЛИТЛИГИ: ИССИҚЛИК ЭНЕРГЕТИКАСИ СОҲАСИДАГИ МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

Шодиев Тимур Ўктамович

Қарши давлат техника университети

“Энергетика муҳандислиги” кафедраси стажер ўқитувчиси

timur.shodiev005@gmail.com, 0009-0003-0159-3725

Аннотация. Иссиқлик энергетикаси соҳасининг рақамлаштириш, экологик талаблар ва энергия самарадорлигини ошириш каби қийинчиликларни кўзлаган ҳолда ривожланмокда. Бу тенденциялар мутахассисларнинг давр талабларига мувофиқ равишдаги замонавий кўникма ва малакаларга эга бўлишини талаб этади. Мақолада Муборак иссиқлик электр станцияси мисолида инновацион ёндашувларнинг таълим тизимига интеграцияланишининг асосий жиҳатлари, уларга доир муаммолар ва ишлаб чиқилган ечимлар муҳокама этилади. Халқаро ва миллий тажрибалар асосида таълимдаги узлуксизликни таъминлашнинг амалий механизмлари такдим қилинади.

Тянч сўзлар: инновация, интеграция, иссиқлик энергетикаси, рақамли технологиялар, фанлараро таълим, энергия самарадорлиги.

ЦЕЛОСТНОСТЬ ПРОЦЕССОВ ИННОВАЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ В СФЕРЕ ТЕПЛОВОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Аннотация. Теплоэнергетическая отрасль развивается, сталкиваясь с такими вызовами, как цифровизация, экологические требования и повышение энергоэффективности. Эти тенденции требуют от специалистов соответствия современным компетенциям и навыкам, отвечающим запросам времени. В статье на примере Мубарекской теплоэлектростанции обсуждаются ключевые аспекты интеграции инновационных подходов в систему образования, связанные с ними проблемы и разработанные решения. На основе международного и национального опыта предлагаются практические механизмы обеспечения непрерывности в образовании.

Ключевые слова: инновации, интеграция, теплоэнергетика, цифровые технологии, междисциплинарное образование, энергоэффективность.

THE INTEGRITY OF INNOVATION AND INTEGRATION PROCESSES: PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE FIELD OF THERMAL ENERGY

Abstract. The heat power engineering sector is evolving amid challenges such as digitalization, environmental requirements, and improving energy efficiency. These trends demand that specialists acquire modern competencies and skills aligned with contemporary demands. The article discusses key aspects of integrating innovative approaches into the education system, using the Mubarek Heat Power Plant as a case study, along with related challenges and developed solutions. Practical mechanisms for ensuring continuity in education are proposed based on international and national experiences.

Keywords: innovation, integration, heat power engineering, digital technologies, interdisciplinary education, energy efficiency.

Ахборотлашган жамиятда энергетиканинг асосий йўналишларидан бири – иссиқлик энергетикасининг рақамли ва экологик барқарор технологияларга ўтиши ҳисобланади. Ушбу жараёнда бўлажак муҳандисларнинг касбий компетентлиликларини давр талабларига мувофиқ равишдаги замонавий талабларга мослаштирилиши муҳим аҳамият касб этади. Аммо, айтиш, рақамли технологиялар шароитидаги таълим тизими соҳанинг жадал ривожланишини ўзлаштириш олмаслик натижасида назария ва амалиёт ўртасидаги фарқ кенгайиб боради. Мақоланинг мақсади – инновацион усулларни таълимга жорий этишдаги тўсиқларни аниқлаш ва уларни бартараф этишнинг ишлаб чиқилган усулларини такдим этишдан иборат.

Инновацион ёндашувларнинг асосий йўналишлари. Иссиқлик энергетикаси таълимида инновацияларнинг асосий компонентларига рақамли технологияларнинг жорий этилиши ва фанлараро интеграция ташкил қилади. Рақамли асбоблардан фойдаланиш иссиқлик жараёнларининг мураккаб моделларини тушунишни осонлаштиради. Масалан, виртуал ва рақамли технологиялар воситасида энергетик объектларнинг ишини моделлаштириш имконияти мавжуд бўлади. Бу эса, бўлажак муҳандисларга амалий кўникма, малака ҳамда касбий компетентлиликларни шакллантиришда самарали восита бўлиб хизмат қилади.

Фанлараро ёндашув эса иссиқлик энергетикасини экология, маълумотларни таҳлил қилиш ва бошқа соҳалар билан боғлайди. Мисол учун, энергия сарфини оптимизациялашда замонавий маълумотлар базаларини ишлатиш ёки энергия тармоқларида блокчейн технологияларини қўллаш каби йўналишларнинг ўрни аниқланади.

Интеграциялаштиришдаги тўсиқлар. Инновацион таълимни амалга оширишда биринчи навбатда, технологик ва инфратузилма масалалари келиб чиқади. Кўпгина техника олий ўқув юртларида замонавий лаборатория жиҳозлари етишмаслиги, рақамли платформаларнинг аста секинлик жорий этилиши таълим сифатига салбий таъсир кўрсатади. Иккинчи навбатда, инновацион лойиҳаларни амалга оширишда тажрибали мутахассисларнинг камлиги сезилади. Таълим стандартларининг қатъияти ва технологияларнинг жадал ривожланиши ўртасидаги муносабатлар муваффақиятли интеграцияга тўғри келади.

Ҳамкорликдаги ва давр талабларига мувофиқ равишдаги замонавий ечимлар. Инновацияларнинг узлуксизлигини таъминлаш учун таълим тизимининг ҳар бир босқичида қуйидаги:

1. Ишлаб чиқариш саноати билан ҳамкорлик: ишлаб чиқарувчи корхоналар билан биргаликда амалий стажировкаларни ташкил этиш, талабаларнинг лойиҳаларини амалий ишлаб чиқиш билан боғлаш.

2. Рақамли платформаларнинг ривожлантирилиши: онлайн курслар ва виртуал тренинглар орқали маълумотларни такомиллаштиришнинг давр талабларига мувофиқ равишдаги замонавий имкониятларини жорий этиш.

3. Таълим методикаларини қайта кўриб чиқиш: лойиҳа асосида ўқитишнинг аҳамиятини ошириш, энергияни тежаш каби долзарб мавзулар бўйича ижодий

ечимларни ишлаб чиқишга рағбатлантириш каби йўналишларга эътибор қаратиш лозим.

Натижа ва хулоса

Муборак иссиқлик электр станциясидаги тажриба кўрсатишича, инновацион таълим тизимининг жорий этилиши ишлаб чиқариш самарадорлигини аниқ даражада оширишга мисол бўлади. Ушбу натижалар таълимдаги янгиликларнинг амалий фойдасини тасдиқлайди. Узлуксиз таълим тизимини ривожлантириш учун техника олий ўқув юртлари, давлат ва саноатнинг ягона мақсадлар атрофида бирлашиши зарур. Рақамли технологияларнинг амалда қўлланилиши, фанлараро ҳамкорликнинг жадал ривожланиши ва амалий тажрибага асосланган таълим – буларнинг ҳаммаси замонавий энергетика мутахассисларининг касбий компетентлигини таъминлашнинг асоси ҳисоланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Технический отчет по энергоаудиту Мубарекской ТЭЦ. Архив предприятия, 2022.
2. Клименко А.В. Цифровые технологии в энергетике. М.: Энергоиздат, 2021.
3. Исследование НИУ «МЭИ» по эффективности обучения персонала. 2019.
4. Smith, J. Virtual laboratories in engineering education. Journal of Thermal Engineering, 2020.
5. Global Energy Statistical Yearbook. 2023.

ZAMONAVIY TA'LIMDA TALABALAR TAFAKKURINI RATSIONAL SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Toshniyazov Umirbek Xurramovich

Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida talabalar tafakkurini ratsional yo'nalishda shakllantirishning dolzarb jihatlari yoritilgan. Maqolada hozirgi kunda yoshlarning fikrlash qobiliyatida uchrayotgan muammolar, xususan, tayyor axborotga tayanish, tafakkurni rivojlantirishda samarali pedagogik metodlar, zamonaviy ta'lim texnologiyalari va interfaol yondashuvlarning roli ochib berilgan.

Tayanch so'zlar. Tafakkur, ta'lim, metod, pozitsiya, interfaol, dinamikasi, evolyusiyasi, genezi.

Аннотация В данной статье освещаются актуальные аспекты формирования рационального мышления студентов в системе современного образования. В статье рассматриваются проблемы, возникающие в способности молодежи к самостоятельному мышлению, в частности, опора на готовую информацию. Также раскрыта роль эффективных педагогических методов, современных образовательных технологий и интерактивных подходов в развитии мышления.

Ключевые слова: мышление, образование, метод, позиция, интерактивность, динамика, эволюция, генезис.

Аннотация. This article highlights the relevant aspects of shaping students' rational thinking within the modern education system. It discusses current issues in the thinking abilities of young people, particularly their reliance on ready-made information. The article also explores the role of effective pedagogical methods, modern educational technologies, and interactive approaches in developing students' thinking.

Keywords: thinking, education, method, position, interactive, dynamics, evolution, genesis.

Dunyoda ta'lim strategiyasi sohasidagi izlanishning hozirgi holati, pedagogik g'oyalar va amaliyotlarning tarixiy tajribasi bilan belgilanadi. Ma'lumki, zamonaviy ta'limda tafakkur muammolariga alohida e'tibor qaratiladi. Bundan tashqari, fan, madaniyat, kasbiy faoliyat va ijtimoiy hayotning hozirgi holati ta'lim oldiga har doim yangi talablarni qo'yadi, ammo hozircha ta'lim va ijtimoiy-madaniy voqelikni o'zaro bog'laydigan real o'zgarishlar juda kam. Ta'lim falsafasi fanini rasmiylashtirish zarurati paydo bo'ldi. Mazkur omillar ushbu mavzu bo'yicha tadqiqot olib borishni va ishlanmalar taqdim etish lozimligini belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida" qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2021-yil 1-apreldagi PQ-5047-son "Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorlari hamda boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Ta'limda tafakkurni falsafiy tadqiqot ob'ekti, predmeti sifatida ko'rib chiqish va o'rganish, istiqboliga qarab amaliyotda foydalanish mumkin bo'lgan turli xil didaktik-uslubiy muammolarini aniqlash, ta'limda tafakkurni amaliyotga yo'naltirilganligining tavsifi, tafakkur va ta'lim tushunchalarini ob'ektivlashtirish, madaniy-tarixiy hamda funksional tahlil qilish, faoliyat nazariyalariga murojaat qilinishini asoslash, tafakkur tahlilida ta'limning u yoki bu g'oyasini tadqiq qilishning maxsus usullaridan foydalanish bilan uzviy bog'liqligini aniqlash, ma'lum bir fikrlash predmeti doirasida ta'lim ob'ektini tavsiflash.

"Tafakkur" va "ta'lim" ob'ektlarini ularning dinamikasi, evolyusiyasi va rivojlanishida ijtimoiy-madaniy kontekstda, shuningdek, ushbu ob'ektlar bilan ishlaydigan shaxsning o'ziga xos pozitsiyasini hisobga olgan holda ko'rib chiqishga imkon beradigan vositalarni topish. Ta'lim jarayonida tafakkurni falsafiy tadqiqot ob'ekti, predmeti sifatida ko'rib chiqilib, istiqboliga qarab uni o'rganish asosida amaliyotda foydalanish mumkin bo'lgan turli xil didaktik-uslubiy muammolari aniqlandi, ta'limda tafakkurni amaliyotga yo'naltirilganligi tavsiflanib, tafakkur va ta'lim tushunchalarini ob'ektivlashtirish, madaniy-tarixiy hamda funksional tahlil qilish orqali faoliyat nazariyalariga murojaat qilinishi asosli

ekanligi ko'rsatib berildi, tahlillarda ta'limni u yoki bu g'oyasini tadqiq qilishning maxsus usullaridan foydalanish bilan uzviy bog'liqligi aniqlandi, ma'lum bir fikrlash predmeti doirasida ta'lim ob'ekti tavsiflab berildi; "tafakkur" va "ta'lim" ob'ektlarining dinamikasi, evolyusiyasi va rivojlanishida ijtimoiy-madaniy kontekstda, ushbu ob'ektlar bilan faoliyat yuritadiganlarning o'ziga xos pozitsiyasi hisobga olinib, o'rganish vositalari taqdim etildi.

Bir tomondan, zamonaviy ijtimoiy-madaniy muammolar kontekstida ta'lim g'oyalarini qurish vositalarini ishlab chiqilishi bilan ikkinchi tomondan, pedagogik bilimlarning genezisi va ushbu sohadagi o'tmishdagi yutuqlarni hisobga olinishi bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, tadqiqot ishi bizga yangicha qarash va ta'lim tarixining ba'zi hodisalarini, uning hozirgi holatini tushunishga imkon berdi. Tafakkur bilan bog'liq masalalar nazariyaning alohida komponenti sifatida qaraladi, tafakkur - empirik va nazariy turlarga ajratiladi. Bu farq antik davrga borib taqaladi, o'zining eng aniq ko'rinishida esa nemis klassik falsafasida (Kant ishlaridagi tushuncha va aql o'rtasidagi farq) namoyon bo'ladi. Darhaqiqat, rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit nazariyasi ushbu farqga asoslanadi. Unga javob beradigan asosiy savollar – shaxsda nazariy fikrlashni shakllantirish nima uchun kerak va qanday shakllantirilishi lozim? Mavhumlikssssssssssssdan muayyanga o'tish mantig'iga amal qilgan holda, tafakkur faoliyatidan kelib chiqishi kerak. Biroq, tafakkur va faoliyat o'zaro bog'liq tushunchalar sifatida ko'riladi, bundan tashqari, ob'ektlarni tahlil qilganda ularning bir-biri bilan uyg'unlashuvi sodir bo'ladi. Bu yerda fikrlash g'oya va ongning bir qismi sifatida qaraladi.

Ushbu mulohaza kengaytirilar ekan, quyidagicha tushuntiriladi "madaniyat insonlarning buyumlarni, narsalarni va o'z muloqotini takrorlash ko'nikmalari etalonlarini belgilaydigan, ya'ni alohida ob'ektiv voqelik ko'rinishida shaxsni o'z ongi va irodasi bilan qarama-qarshi qo'yadigan ijtimoiy faoliyatning tarixan shakllangan usullarini belgilab beradigan ideal sohasi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu etalonlarda (yoki usullarda) madaniyat shakllari sifatida insonlarning ongli faoliyati tarixining zaruriy lahzalari saqlab qo'yiladi. U holda shaxsning madaniy shakllarni o'zlashtirishi ong tarixining zaruriy lahzalarida uning rivojlanishida qisqartirilgan takrorlanishi vazifasini bajaradi. Shuning uchun ong tarixi va uning ontogenezi muammosi madaniyatning tarixiy shakllanishi va uning shaxs tomonidan o'zlashtirilishi muammosi bilan ichki bog'liqdir. Bu muammolar o'rtasidagi bog'liqlik faqat madaniyat va ideallik insonlarning ongli faoliyati tarixining mantiqiy va umumiy ifodasi sifatida anglanganda paydo bo'ladi"

Ta'kidlash kerakki, an'anaviy ta'limda nazariy bilimlarni qayd etish va tahlil qilish usullari deyarli mavjud emas, barcha tashhishlash uslublari odatda, empirik bilimlar uchun ishlab chiqilgan. Nazariy bilimlar mezonlari deb quyidagilar: fanga bog'liqlik, tizimlilik va umumlashtirilganlik kabilar ko'rsatilgan. Tafakkur, refleksiya, muloqot va faoliyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ko'rib chiqiladi; ushbu o'zaro bog'liqlikka maxsus ishlanmalar bag'ishlangan (faoliyat sxemasi va shu kabilar). Nazariyaning bir qismi o'quv faoliyati sub'ektini tavsiflash va shakllantirish muammolariga bag'ishlangan. O'quv faoliyatining aks ettiruvchi sub'ekti - shaxsdir deb ko'rsatilgan.

Shunday qilib, o'quv faoliyati nazariyasining asosiy qoidalari quyidagilardan iborat: 1) Umuman bilimlarni emas, balki nazariy bilimlarni o'zlashtirish sodir bo'ladi. Bilim

mazmunini ma'lum bir fanning kelib chiqishi, shakllanishi va rivojlanishi tashkil qiladi, pirovardida tushuncha yoki qiymat shakllanadi. 2) Faoliyatning ikki o'lchovli tuzilishi aniqlanadi: a) ehtiyoj - vazifa; b) motivlar - harakatlar - vositalar - amallar. 3) O'quv vazifasi o'quv faoliyatini shakllantirish usuli bo'lib, u o'quv topshiriqlari vositasida bajariladi. 4) O'quv faoliyati - jamoaviy shaklda amalga oshiriladi. 5) Faoliyat sub'ektining o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan alohida tushunchasi kiritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бегенина Л.Ю. Реализация прикладной направленности обучения математике в средних специальных учебных заведениях с использованием информационных технологий: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 /Бегенина Лариса Юрьевна.

2. Возняк Г.М. Прикладные задачи в мотивации обучения / Г.М. Возняк // Математика в школе. – 1990. – №2.

3.Yo'ldoshev R.E. Description of the principles and approaches used in the development of a dynamic model. UzMU xabarlari 2022 1/4 89-91P

4. www.lex.uz.

OLIV TA'LIMDA TA'LIM SIFATI VA KOMPETENTLI YONDASHUVNING O'ZARO BOG'LIQLIGI.

Ravshanova Xurshida Maxmanazarovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

"Iqtisodiyot" kafedrasi assistenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada muallif oliy ta'lim sifati tushunchasi tor va keng ma'noda sharhlanadi hamda zamonaviy me'yoriy hujjatlar va jamiyat ehtiyojlari bilan bog'liq holda tahlil etiladi. Maqolada kompetentli yondashuv konsepsiyasi asosida kasbiy tayyorgarlik va ta'lim mazmuniga yangicha qarash taklif etiladi. Kompetensiya va kompetentlilik tushunchalari, ularning psixologik-pedagogik asoslari, shuningdek, boshqaruv kompetentligi va shaxsiy fazilatlarining o'zaro bog'liqligi izohlanadi. Maqola hozirgi ta'lim amaliyotiga kompetentli yondashuvni muvaffaqiyatli joriy etishning nazariy asoslarini ochib beradi hamda zamonaviy mehnat bozori talablariga javob beruvchi mutaxassislarni tayyorlashning muhim jihatlari yoritadi.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, oliy ta'lim, kompetentli yondashuv, kompetensiya, kompetentlilik, kasbiy tayyorgarlik, zamonaviy ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, boshqaruv kompetentligi, uzluksiz ta'lim, raqobatbardosh mutaxassis.

Ta'lim sifatini tor ma'noda – ta'limning me'yoriy hujjatlar talablariga muvofiqligi darajasi, hamda keng ma'noda – ta'limning shaxs, jamiyat va davlatning haqiqiy zamonaviy ehtiyojlariga muvofiqligi darajasi sifatida tushunish mumkin.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari hamjamiyati tomonidan ishlab chiqilgan oliy ta'lim sifati bo'yicha umumlashtirilgan ijtimoiy va ijtimoiy-pedagogik me'yorlarni taqdim etuvchi asosiy davlat me'yoriy hujjati bo'lib oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standarti hisoblanadi. U ta'lim dasturlari mazmunining majburiy minimumini hamda talabalarning

o'quv yuklamasining maksimal hajmini, bitiruvchilarni tayyorlash darajasiga qo'yiladigan talablarni belgilovchi federal va milliy komponentlarni o'z ichiga oladi.

Shunga qaramay, ta'lim sifati sohasida faoliyat olib borgan ko'plab tadqiqotchilar (A.V. Xutorskoy, V.D. Shadrikov, A.I. Subetto va boshq.) fikriga ko'ra, oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standarti oliy ta'lim sifatini kompleks monitoring qilishda baholash uchun yetarli me'yoriy asos bo'lib xizmat qila olmaydi, chunki "mutaxassisning ta'lim sifatini baholashning asosiy mezonini bo'lib uning shaxsiy, kasbiy va ishbilarmonlik xususiyatlarining hayot ehtiyojlariga, shu jumladan mutaxassisning o'zi, ishlab chiqarish va jamiyat ehtiyojlariga muvofiqligi" bo'lib hisoblanadi [1].

Tadqiqotchilarni oliy ta'lim bitiruvchisiga nisbatan pozitsiyasining mohiyati shu nuqtai nazardan kelib chiqadiki, unga ko'ra hozirgi vaqtda oliy ta'lim faoliyatining asosiy yo'nalishi shaxsga zamonaviy dunyoga moslashishga imkon beradigan uning bilimga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish bo'lishi kerak. Oliy ta'lim muassasalari uchun kasbiy ta'limning yangi, yanada zamonaviy mazmunli jihatlarini ishlab chiqish – bo'lajak mutaxassislarni kasbiy kompetensiyani rivojlantirish, guruhda ishlash qobiliyati, refleksiya, malaka oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish yo'lida kasbiy mehnatning dinamik dunyosi bilan o'zaro munosabatda bo'lishga o'rgatish vazifasi paydo bo'ladi.

Talabalarining bo'lajak kasbiy mahoratini belgilovchi sifat va xususiyatlarini rivojlantirish qobiliyati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki zamonaviy sharoitda jahon mehnat bozori keng dunyoqarashga ega mutaxassislarni, innovatsion bilimlarni yaratuvchilarni talab qiladi. Ta'lim mazmuni pedagogik moslashtirilgan ijtimoiy tajriba sifatida chiqadi va ma'lum faoliyat usullarini amalga oshirish bo'yicha "tayyor" bilim va tajribadan tashqari, ijodiy faoliyat va hissiy-qadriyatli munosabatlar tajribasini o'z ichiga oladi [2].

Ishlab chiqarishga kelsak, o'zgaruvchan kasbiy muhit oliy ta'limdan kasbiy savdo bozorini doimiy ravishda kuzatib borishni, jamiyat talab qiladigan inson sifatlarini tez va tizimli ravishda tasvirlashni, o'quv dasturlarini vazifani bajarishga moslashtirib tezkor loyihalashni talab qiladi. Kasbiy talablar amaliyot ehtiyojlaridan kelib chiqib, kasbiy jamoalar doirasida shakllanadi va ta'lim mazmunini ularga yo'naltiradiganlarga yetkaziladi, deb taxmin qilinadi. Binobarin, oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlashning eng muhim tamoyillaridan biri bo'lib xodimlarning raqobatbardoshligini ta'minlash maqsadida o'qitish natijalarining kasbiy faoliyatning muayyan sohasi tomonidan qo'yiladigan talablarga muvofiqligi tamoyili bo'lib hisoblanadi.

Kasbiy tayyorgarlik sifatini o'zgartirish zarurati "malaka" atamasining yetarli emasligini tushunishga ta'sir qildi. Shu sababli "kompetentlik/kompetensiya" yanada kengroq atamasi kiritildi, ushbu atamalarga asoslangan nazariy-uslubiy yondashuv esa kompetentlik yondashuvi deb nomlandi.

Kompetentli yondashuv tobora jadal kengaymoqda va OTM ta'lim amaliyotiga muvaffaqiyatli joriy etilmoqda. Oliy ta'limda yangi sifatga erishishga qaratilgan ushbu tendensiyaga amal qilgan holda, keyingi vazifa tadqiqot predmetiga muvofiq mazkur yondashuvni asoslashdan iborat bo'ladi.

Umumiy va kasb-hunar ta'limi tizimida kompetentli yondashuvning turli talqinlari bir xil ma'noli emasligi yaqqol ko'rinadi.

Pedagogikadagi kompetentli yondashuvning ba'zi umumiy elementlarini ko'rib chiqamiz. Ularning mohiyati to'rtta asosiy ko'rinishga ega [3]:

1. Kompetentli yondashuvni zamonaviy tasavvurlarining tabiiy genetik timsoli bo'lib rivojlantiruvchi va shaxsga yo'naltirilgan ta'limning psixologik-pedagogik konsepsiyalari kontekstida shakllantirilgan umumiy va shaxsiy rivojlanish g'oyalari hisoblanadi. Shu sababli, kompetensiyalar ham an'anaviy bilimlarni, ham umumlashtirilgan intellektual, kommunikativ, ijodiy, uslubiy, g'oyaviy va boshqa ko'nikmalarning har xil turlarini integratsiyalovchi fandan tashqari, metapredmet shakllanishlar sifatida ham qaraladi.

2. Kompetentli yondashuvning toifali bazasi bevosita ta'lim jarayonining maqsadga yo'nalganligi va maqsadi berilganligi g'oyasi bilan bog'liq bo'lib, unda kompetensiyalar ko'nikma va malakalarning eng yuqori, umumlashtirilgan darajasini belgilaydi. Ta'lim mazmuni esa ta'limning to'rt komponentli modeli (bilim, ko'nikma, ijodiy faoliyat tajribasi va qadriyatli munosabat tajribasi) bilan belgilanadi. Binobarin, kompetensiya madaniy timsol bilan qat'iy bog'liq bo'ladi.

3. Kompetentli yondashuv doirasida ikkita tayanch tushuncha ajratiladi: kompetensiya va kompetentlilik, bunda birinchisi "predmetlar va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan beriladigan o'zaro bog'liq shaxsiy fazilatlar majmuini o'z ichiga oladi", ikkinchisi esa "insonning tegishli kompetensiyaga, shu jumladan, uning kompetensiyaga va faoliyat predmetiga shaxsiy munosabatini egallashi, o'zlashtirishi" bilan bog'liq.

4. Ta'lim mazmuni kompetensiyalar darajalari bo'yicha farqlanadi. Bunday g'oya uchun ma'lum bir yordam bo'lib, J. Raven tomonidan bildirilgan muammolarning darajalanganligi va ularni hal qilish uchun ma'lum bir kompetensiyalar mos kelishi kerakligi haqida fikr bo'lsa, boshqa tomondan, "kompetentlilik" atamasi bilan belgilanadigan hodisalar to'plamlar va kichik to'plamlarni ifodalaydi.

Ish madaniyati o'zining shaxsga murojaat qilishida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim g'oyasiga asoslanadi. Shaxsning tuzilmasiga oid munozaralardan qat'i nazar, shaxsiy yondashuv uning maqsadi, sub'ekti, natijasi va samaradorligining asosiy mezon sifatida pedagogik jarayonni loyihalash va amalga oshirishda yo'nalganlikni anglatadi.

Boshqaruv kompetentligi tuzilmasining o'zida funksional va shaxsiy kompetentliklar ham farqlanadi. Ushbu ikki xususiyatning mavjudligi "boshqaruv kompetentligini aniqlashning ikkita asosiy usulini – funksional-tahliliy va shaxsiy xususiyatlarga asoslanadigan usulni keltirib chiqaradi". Boshqaruv amaliyotida ushbu ikkala yondashuv ham mavjud, chunki qabul qilingan standartlar doirasida kompetentlilikning funksional asosi tayanch ta'limning o'zagi bo'lib hisoblanadi, uzluksiz ta'lim tizimi esa funksional yondashuv bilan bir qatorda shaxsiy xususiyatlarni, shu jumladan xulq-atvor komponentini ham hisobga olishi kerak. Bo'lajak menejerning ish madaniyatini shakllantirish jarayonida ularni shakllantirish va rivojlantirish ishdagi muvaffaqiyat va kasbiy o'sishga erishish uchun zarur bo'lgan shaxsiy xususiyatlarga ko'proq e'tibor beramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Милорадова, Н. Г. Психология и педагогика / Н. Г. Милорадова. -М.: Гардарики, 2007. - 335 с.
2. Краевский, В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах [Текст] / В. В. Краевский. // Педагогика. — 2003. — № 2.
3. Бермус, А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентност- ного подхода в образовании / А. Г. Бермус // <http://www.eidos.ni/journal/2005/0910-12.htm>.
4. Бизнес-образование: специфика, программы, технологии, организация / под общ. ред. С. Р. Филоновича. - М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. - 690 с.
5. Бизнес-образование: специфика, программы, технологии, организация [Текст] / под общ. ред. С. Р. Филоновича. - М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. - 690 с.

YOSHLARDA KASBIY MAHORATNI SHAKLLANTIRISHDA FAOLLIKKA ASOSLANGAN YONDASHUVNING O‘RNI

Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

“Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarning kasbiy mahoratini shakllantirishda faollikka asoslangan yondashuvning nazariy asoslari yoritilgan. Faollik, shaxsga yo‘naltirilgan hamda tabaqalashtirilgan yondashuvlar asosida ta’lim oluvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, o‘quv jarayonida mustaqil faoliyatni tashkil etish, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish va ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish zaruriyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: faollikka asoslangan yondashuv, kasbiy mahorat, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, tabaqalashtirilgan yondashuv, o‘quv faoliyati, kompetensiya, pedagogik texnologiyalar.

Bugungi kunda ta’lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalardan biri – bu yoshlarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, ularda kasbiy mahorat va kompetensiyalarni shakllantirishdir. Global raqobat sharoitida nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan kadrlar zarur bo‘lib bormoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o‘quv jarayonida faollikka asoslangan yondashuv muhim metodik asos sifatida maydonga chiqmoqda. Ushbu maqolada faollikka asoslangan yondashuvning mazmun-mohiyati, ta’limdagi roli hamda yoshlarning kasbiy mahoratini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi.

“Faoliyatli yondashuv shuni nazarda tutadiki, tahsil oluvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish, axborotni idrok etish, fahmlash, eslab qolish, qo‘llash, umumlashtirish va tizimlashtirish jarayonida sodir bo‘ladi, aksincha olam va obyektlar bilan o‘zaro muloqot usullari haqidagi mavjud bilimlarni eslab qolish bilan emas” [1].

Ta’lim, har qanday holatda, inson shaxsi rivoji va takomilidagi asosiy tayanch vositadir. Shas kamoloti ta’lim takomillashuviga ham bevosita bog‘liqligi bugungi davrda hammamizga yaxshi ayon. Zamonaviy psixologiya fani ta’limni subyekt ichki faolligining omili o‘laroq ko‘radi.

“Qachonki faoliyatda bilim olish faolligini rag‘batlantirish tizimi bilan ta‘minlanuvchi harakatlar muvofiqligi, maqsadli xatti-harakatlar o‘zaro mosligi ro‘y bersa, faqat o‘shanda “ustoz – talaba” tizimi o‘zining samarador ko‘rsatkichlariga erishadi”[2].

Jamiyat taraqqiyoti va rivojida, insonlarning turmush tarzida iqtisodiyot masalasi eng muhim asoslardan biri hisoblanadi. Bu esa har qanday faoliyatda iqtisodiy yo‘nalishlarga zarur darajada e‘tibor qaratishni taqozo qiladi. Iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zaro aloqalariga aniq miqdor ifodalarini berishga targ‘ib qiluvchi ekonometrika fani so‘zsiz amaliy yo‘nalish sohasiga ega. “Ushbu fanni o‘zlashtirish talabani nafaqat o‘quv axborotini idrok qilishi, anglashi, umumlashtirish va tizimlashtirishida, balki ekonometrik masalalarni yechishda matematik-statistikaning metodlaridan foydalanishda ham namoyon bo‘ladi” [3].

Ta‘lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda vaqtidagi maqsadlarni qo‘yishda, biz materialning mazmunini saralashda, uni taqdim etish usullarida faoliyatga asoslangan yondashuvdan foydalanishni maqsadga muvofiq deb bilamiz va uni iqtisodiy mutaxassisliklar talabalariga ekonometrikani o‘qitish texnologiyasini ishlab chiqishda asosiy yondashuvlardan biri deb bilamiz.

“Yakka tartibdagi va tabaqalashtirilgan yondashuvlar tahlili. Ilmiy va metodik adabiyotlarda tahsil jarayoniga yakka tartibdagi va tabaqalashtirilgan yondashuvlarning ta‘rifini keltirishga doir turli nuqtai nazarlar uchraydi, ular ko‘pchilik tadqiqotchilarning izlanishlarida ochib berilgan”[3].

Ma‘lumki, ancha yillardan beri tabaqalashtirilgan tahsil samarali o‘qitish uslublaridan biri ekanligi o‘z isbotini topib kelayapti. “Tabaqalashtirilgan ta‘lim tizimida shaxsni rivojlantirish masalasining psixologik jihatlari B. G. Ananьев, L.S.Vigotskiy kabi mualliflarning ishlarida tadqiq etilgan. Shuningdek, ko‘plab psixologik-pedagogik tadqiqotlar tabaqalashtirilgan ta‘limda psixologik muammolar, ta‘limni tashkil etishda ta‘lim oluvchilarning individual o‘ziga xosliklari, ta‘lim jarayonini “o‘qituvchi+o‘quvchilar” [2] shaklidagi munosabatlarning xususiyatlar inobatga olingan holda differensiallash masalalariga bag‘ishlangan. Tabaqalashtirilgan tahsil sharoitida o‘quv predmeti mazmuni mazkur o‘quv fanlarini tavsiflovchi faoliyatda tahsil oluvchilarni yetaklash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Maktab ostonasiga qadam qo‘ygan bolalarning har biri o‘ziga xos alohida dunyodir. Ular ko‘nikma, tasavvur, bilimlarni egallash, qobiliyat jihatlari bo‘yicha turli-tuman ekanligi ma‘lum. Ta‘limdagi tabaqalashtirishning sabablaridan biri ana shu faktorga borib taqaladi. Uzoq vaqt ta‘limdagi yakka tartib va tabaqalashtirish o‘zlashtira olmaslik va sinfdan sinfga qolishning oldini olish vositasi sifatida ko‘rilgan. “Yakka tartibdagi tahsil deganda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish qaysi xususiyatlar va qay ko‘lamda hisobga olinishidan qat‘i nazar, uning barcha shakl va metodlarida amalga oshiriladigan tahsil jarayoni mazmuniga, texnologiyalariga va tashkil etishga intilishni tushunga holda, “differensiatsiya” tushunchasi orqali “tahsilni individuallashtirish” tushunchasi ta‘rifi keltirilib, differensiatsiya o‘quvchilarning alohida tahsili uchun allaqanday xususiyatlari asosida guruhlanadigan shaklda ularning individual xususiyatlarini e‘tiborga olish sifatida ko‘riladi” [4].

“Ta’lim-tarbiya ishida tahsilning yakka tartibi va tabaqalashtirilishi muomalada ko‘p ishlatiladigan tushunchalar sanaladi, ammo ular tadqiqotchi-olimlar tomonidan turlicha sharhlanadi”[5]. Masalan, tahsil oluvchilarga nisbatan yakka tartibdagi yondashuv tavsiflanarkan, uning mohiyati “tahsil oluvchining zaif va kuchli jihatlarini aniq bilish va uning a’lo o‘qishiga xalal beruvchi zaif jihatlar har tomonlama kamol topishi uchun maqbul sharoitlar yaratishdan iborat deb qayd etilgan”.

Pedagogik tizimda bolalar aqliy rivojlanishiga turlicha yondashish muhim. Aqliy rivojlanishning ikki darajasi haqidagi konseptual qoida tahsilni yakka tartibda va tabaqalashtirilgan tartibda amalga oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etdi [28]. Ulardan birinchisi – o‘quvchining ichki tayanch ma’lumotlari, o‘quv topshiriqlarini mustaqil bajarishdek yuzaga chiqqan qobiliyatiga aylanib ulgurgan bilim va ko‘nikmalar zaxirasi, savodxonlik ko‘lami va darajasi bilan tavsiflanuvchi dolzarb rivojlanish darajasi. Bolani aqliy rivojlantirishning ikkinchi darajasi “yaqin rivojlanish hududi” deb nomlanadi va unda o‘quvchining ma’lum vazifani mustaqil ravishda bajara olishidan hamkorlikda bajara olishga qarab rivojlanishi bilan bog‘liq imkoniyatlar nazarda tutiladi. Mazkur daraja bolaning istiqboliga qaratilganligi bilan tavsiflanadi, ya’ni u ta’lim oluvchining yaqin kelajagini, shaxs sifatida rivojlanishining dinamik holatini belgilab beradi. “Yaqin rivojlanish hududi”ni o‘quvchining o‘zi, ehtiyojlari va imkoniyatlaridan kelib chiqib, o‘z-o‘ziga nisbatan pozitsiyasi sifatida belgilanmog‘i lozim.

Bilim oluvchilarda qobiliyatlar turlicha bo‘lgani kabi mahoratlar ham turli-tuman. Ta’lim oluvchining kasbiy mahorati bir necha omil ta’sirida shakllanadi. Bulardan birinchisi – shaxsning ichki imkoniyatlari, botiniy resurslari va ochilmagan potentsiali bo‘lsa, ikkinchisi – kompetentli, mohir pedagogning ta’siridir. Bulardan tashqari, ta’lim oluvchining atrofidagi muhit va umumiy shart-sharoitlar ham kasbiy mahorat shakllanishiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatadi. Sanab o‘tilgan omillar ta’lim oluvchining boshqalar bilan munosabatlari, o‘zaro aloqalari davomida uning muayyan bilimlar va amaliy sohalarga qiziqishlarini rivojlantiradi. “Ya’ni, kasbiy mahorat:

- bilish uchun motivatsion omillar (motivlar) tizimi;
- bilimga qaratilgan harakatlar ketma-ketligi;
- maqsadlarning o‘zaro bog‘liqligi va tasavvurdagi mukammallik;
- shaxsiy intilishlarning komponenti.

Mutaxassislar va tadqiqotchilarning fikrlari hamda qarashlari bitta masalada umumiydir – “kasbiy mahorat” tushunchasi faoliyat bilan uyg‘unlikda o‘rganiladi hamda tavsif etiladi (ya’ni, faoliyatsiz kasbiy mahorat mavjud bo‘lolmaydi, kasbiy mahoratsiz faoliyat ham mukammal emas)”. Insonning barcha fazilatlarini, iste’dodlari va qobiliyatlari faqat ta’lim faoliyati davomida shakllanadi va rivojlanadi. Bundan kelib chiqadiki, insonning rivojlanishi, unda kasbiy mahoratni shakllantirish ta’lim jarayonining qanchalik qiziqarli va motivatsiyasiga bevosita bog‘liq. Faqat o‘quv fanlarini o‘rganishdagina emas, balki istiqboldagi kasbiy faoliyatda ham past darajadagi motivatsiya sharoitida talabalarga ekonometrikani o‘qitishda yuqoridagi xulosalarga tayanish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Епишева О. Б. Методическая деятельность и методическая компетентность преподавателя теории и методики обучения математике в педвузе // Проблемы теории и практики обучения математике : сб. науч. работ, представл. на Междунар. науч. конф. «64 Герценовские чтения». — СПб. : изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011.

2. Азизходжаева Н .Н . Педагогические технологии и педагогическое мастерство: Учеб. пособ. для магистратуры всех специальностей /Н .Н . Азизходжаева;; М-во высш. и сред. спец. образования Республики Узбекистан. — Т.: Издательско-полиграфический творческий дом имени Чулпана, 2005. - 200 с.

3. Хаустова О.И. Методическая система обучения студентов педвузов применению математических методов в экономике (на примере эконометрики).дисс на соиск. канд пед наук. Новосибирск. 2006. -172 с.

4. Унт И.Э Индивидуализация и дифференциация обучения. М.: Педагогика, 1990 188с.

5. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. «Kasb ta'limi yo'nalishi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etish» – TDPU, Toshkent 2006

SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA EKONOMETIKA O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM, "Iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sinergetik yondashuvning pedagogik tizimlarga, xususan, ekonometrika fanini o'qitish jarayoniga ta'siri nazariy jihatdan tahlil etiladi. Sinergetika fanlararo integratsiya, o'z-o'zini tashkil etish, betartiblikda tartib izlash kabi yondashuvlar orqali talabning mustaqil ta'lim olish salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ekonometrika fanining murakkab va ko'p parametrliligi tabiati sinergetik metodlardan foydalanishni dolzarb etadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi nisbatan teng va rezonansli aloqalar muhitida samarali o'zaro ta'sirga asoslangan sinergetik model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sinergetik yondashuv, ekonometriya, o'z-o'zini tashkil etish, pedagogik tizim, rezonans, noan'anaviy ta'lim, fanlararo integratsiya

Zamonaviy ta'lim tizimi inson tafakkurining murakkabligi, fanlararo integratsiyaning kuchayishi va yangicha fikrlash talablariga javoban moslashuvchan va samarali yondashuvlarni talab qilmoqda. So'nggi yillarda ilmiy tadqiqotlarda yangi paradigma sifatida qaralayotgan sinergetik yondashuv turli sohalarida, jumladan, pedagogik jarayonda ham keng qo'llanilmoqda. Sinergetika – bu tartib va betartiblik, evolyutsiya va o'zgarish jarayonlarini yagona tizimda o'rganuvchi fanlararo metodologiya bo'lib, o'z-o'zini tashkil etuvchi tizimlar mohiyatini tahlil etishga asoslanadi. Ekonometrika fanining statistik va matematik modellarga tayangan murakkab mazmuni uni oddiy didaktik usullar bilan tushuntirishni qiyinlashtiradi. Shu sababli o'qituvchining asosiy vazifasi – talabalarni tayyor

bilim bilan emas, balki muammolarni tahlil qilish, o'zlashtirish va ilgari surish mexanizmlarini o'zlashtirishga yo'naltirishdir. Mazkur maqolada sinergetik yondashuv asosida ekonometriya fanini o'qitishning nazariy asoslari, didaktik imkoniyatlari va amaliy usullari tahlil qilinadi. Bu orqali zamonaviy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan, o'z-o'zini rivojlantirishga undovchi samarali model taklif etiladi.

So'nggi vaqtlarda ilmiy tadqiqotlarning yangi yo'nalishi paydo bo'ldi, bu – sinergetikadir. Sinergetika doirasida tartiblangan makoniy-zamoniy tarkibiy-tuzilmalarning hosil bo'lishi yoki makoniy-zamoniy o'z-o'zini tashkil etishning “fizikaviy, kimyoviy, biologik, ekologik, ijtimoiy holatlarga tegishli bo'lgan turli tabiat tizimlarida yuz beruvchi hodisalar o'rganiladi” [1].

“Ta'lim sohasida sinergetikaning roli ikkiyoqlamalik kasb etadi. Gap ta'limga sinergetik yondashuvlar haqida, tahsil va tarbiya jarayonini tashkil etishning sinergetik usullari haqida ham, sinergetika orqali, sinergetik bilimlarni uzatish va tarqatish yo'li bilan ta'lim berish haqida ham borishi mumkin. Birinchi vaziyatda sinergetika ta'lim metodi sifatida, ikkinchi vaziyatda esa uning mazmuni o'laroq namoyon bo'ladi. Ta'limning quyidagi sinergetik metodlari ajratib ko'rsatilgan: mustaqil ta'lim, nochiziqli suhbat, uyg'otuvchi tahsil” [2].

Sinergetikaning o'ziga xos samarasi ta'lim jarayoni takomiliga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'z-o'zini tashkil etish – sinergetikaning muhim tushunchalaridan biridir. Ta'lim aspektida bu o'z-o'zini ta'lim olishga undashini anglatadi. Sir emas, eng yaxshi boshqaruv – o'z-o'zini idora qilish va boshqara olishdir. Daochilar nazariyasiga ko'ra, “imkon qadar boshqaruvga kam e'tibor qaratadigan hukmdorni yaxshi hukmdor” deb hisoblashgan. Bu fikrni tizimga nisbatan qo'llaydigan bo'lsak, “imkon qadar kamroq o'qitadigan o'qituvchi – yaxshi o'qituvchi” ko'rinishidagi fikr kelib chiqadi. Bu g'oya mohiyatan zamonaviy ta'lim maqsadlarini ifodalaydi. Ya'ni, o'qitish jarayonida o'qituvchining tayyor bilim va ma'lumotni uzatishi emas, balki o'quvchining o'z bilimlarini mustaqil ravishda to'ldirishi, ko'p intizomli bilimlar tizimida o'z o'rnini topish usullari, har bir voqelikning mohiyatidan bilim, topish usullarini egallash uchun muhit yaratish muhimdir. Xuddi shu standartlar ekonometriya ta'limi sohasida ham qo'llaniladi: ya'ni ekonometriya bo'yicha sinf mashg'ulotlariga ajratilgan soatlar soni cheklanganligi sababli, individuallik, mustaqillik va o'zini o'zi tashkil etish kabi fazilatlar muhimdir.

Ro'yxatda keltirilgan xususiyatlar orasida o'z-o'zini tashkil etish paradigmasi (ya'ni sinergetik paradigma) insonning atrof-muhit bilan munosabatlarida yangi jihatlarni ko'rsatadi. Shu bilan birga, atrof-muhit, birinchi navbatda, tabiatni, shuningdek, boshqa odamlarni (o'qituvchilar, talabalar, ta'lim muassasalari xodimlari va boshqalarni anglatadi.) inson faoliyatiga ma'lum ta'sir ko'rsatadiganlar. Biz shaxsning sinergetik paradigmasining har qanday vaziyat uchun maqbulligini yana takror qayd etamiz. Ushbu o'rinda “har qanday vaziyat” deganda chiziqli bo'lmagan vaziyat, evolyusion yo'llarni bifurkatsiya qilish vaziyati yoki chiziqli bo'lmagan muhitning kichik ta'sirlarga beriluvchanligi holati (beqarorlik) kabi vaziyatlar ko'zda tutiladi. O'z-o'zini tashkil etish xususiyatini namoyon qilish asnosida subyekt, – keyingi yo'lni tanlashni amalga oshirib, – o'zi munosabat o'rnatadigan murakkab tizim evolyusiyasining shaxsiy yo'llaridan biriga hamda o'zining qadriyatli afzalliklariga

yoʻnaladi. Subyekt oʻzi uchun nisbatan maqbul yoʻlni tanlaydi. Negaki, u murakkab tizimning ichki xususiyatlari bilan ularning belgilanish usullari majmuasining biri sanaladi. Shuning uchun biz sinergetikani chiziqli boʻlmagan, yaʼni betartib vaziyatni boshqarishning optimal usuli sifatida koʻramiz.

Muloqotlarning turli-tumanligi har bir masalaga eʼtiborli yondashishni taqozo etadi. Chiziqli boʻlmagan, yaʼni betartib munosabatlar vaziyati, ayniqsa, iqtisodiyotda matematika va statistikaning amaliy metodlarini oʻrganish davomida koʻproq kuzatiladi. Iqtisod – murakkab, dinamik, koʻp qirrali va evolyusiyaga uchrab turuvchi obyektidir, shu bois uni oʻrganish qiyin. Dialektika taqozosiga koʻra, vaqt davomida jamiyat ham, jamoatchilik ham tizim sifatida oʻzgara boradi: shunga muvofiq ravishda qonunlar takomillashadi, texnologiya sohasida innovatsion oʻzgarishlar sodir boʻladi. Shuning uchun ham bu tizimning invariantlarini topish – murakkab ish. Ekonometrika oldida turgan amaliy vazifalardan biri iqtisodiy tizimlarning rivojlanish qonuniyatlarini tahlil etish va natijalarni bashorat qilishning koʻp variantli tavsiflarga ega boʻlgan hisob-kitoblarni amalga oshirishdan iboratdir. Mazkur amaliy vazifani bajarish uchun esa taʼlim davomida sinergetika metodlaridan foydalana olish koʻnikmalariga ega boʻla borish muhim sanaladi. Sinergetika nuqtai nazaridan, taʼlim tartibi, taʼlim oluvchi va taʼlim beruvchining oʻzaro munosabatlari quyidagi koʻrinishda namoyon boʻladi. “Bu bir boshdan boshqasiga bilimlarni koʻchirib oʻtkazish emas, tayyor haqiqatlarni ommaga yetkazish ham, tortiq qilish ham emasdir. Bu ochiq muloqot, bevosita va qaytar aloqa, birgalikdagi taʼlim olish holati, muammoli vaziyatlarni hal etish natijasida aynan bir, oʻzi bilan kelishilgan tempoolamga tushishning nochiziq, yaʼni betartib vaziyatidir” [3]. Oxirgisi shuni anglatadiki, bunaqangi vaziyatda birgalikda faollik koʻrsatish tufayli taʼlim beruvchi va taʼlim oluvchi bir xil tezlikda ishlashni, bir surʼatda yashashni boshlaydi.

Boshqa har bir yoʻnalish singari pedagogikaga ham xos asosiy muammo shuki, boshqarishga kirishmay turib qanday boshqarish, kichik rezonansli taʼsir vositasi bilan inson uchun maqbul va shaxsiy rivojlanish yoʻllaridan biriga qanday turtki berish, oʻzi boshqariladigan va oʻz-oʻzini quvvatlaydigan taraqqiyotni qanday taʼminlash mumkin? Muammo yana shundaki, xaosni (tahsil oluvchining uyushmagan va oʻz-oʻzidan paydo boʻlgan intilishlarini) tartibga keltirmasdan, uni bartaraf etmasdan turib, balki ijodiy va innovatsion tus berishni qanday amalga oshirish mumkin? Taʼlimga sinergetik yondashuv ragʻbatlovchi yoki hamkorlik qiluvchi taʼlimdan, oʻzligini anglashdek yoki boshqa insonlar bilan hamkorlik qilishdek taʼlimdan tarkib topgan. Bilish, tahsil olish va yashash vaziyatlarining muayyan konfiguratsiyalari mavjud. Samaraliroq harakat qilish uchun kerakli vaqtda va kerakli joyda harakatga tushish lozim. Bu fikr har qanday fanga ham, shu jumladan, ekonometrikaga oʻqitish muammolarini hal etishda ham oʻz maʼnosini yoʻqotmayapti. Sinergetik yondashuv vaziyatida gap rezonansli, topologik toʻgʻri taʼsirlar haqida boryapti.

Yuqorida bayon qilingan fikrdan kelib chiqsak, nazdimizda ekonometrikaga oʻqitish jarayonida sinergetik yondashuvni ustuvor yondashuv sifatida qoʻllash dolzarb va asoslangan sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Аршинов В.И., Буданов В.Г. - Когнитивные основания синергетики. // Синергетическая парадигма : Нелинейное мышление в науке и искусстве. - М., 2002. - С. 67 - 108.
2. Малинецкий Г.Г. Математические основы синергетики: Хаос, структуры, вычислительный эксперимент Изд. 6-е. — М.: Либроком, 2009. -312 с.
3. Лебедева С.В. Методика обучения и воспитания (математика) Модул 1. Непрерывный курс математики: содержательный аспект: Учебно-методическое пособие с электронным приложением на CD для студентов, обучающихся по направлению подготовки 44.03.01 – педагогическое образование, профиль – математическое образование / С.В. Лебедева – Саратов, 2014 – 149 с.
4. Равшанова, М. (2024). ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ МЕТОДОМ КЕЙС-СТАДИ. Экономическое развитие и анализ, 2(4), 205-210.

2-SHO‘BA

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

SOCIAL PROJECTS AS A TOOL FOR DEVELOPING TOLERANCE IN ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN

Khairutdinova Rezeda Rafailevna

Lecturer, PhD in Philology

Russia, Kazan, Kazan federal university,

*Russia, Kazan, Federal Scientific Center of Psychological and Multidisciplinary Research,
Kazan Branch*

E-mail: rezeda_raf@mail.ru

Gazimzyanova Gulchachak Fazilovna

Fifth-year senior

Russia, Kazan, Kazan federal university

E-mail: gulchachak.gazimzyanova@mail.ru

Abstract. The article presents the results of the implementation of an extracurricular program aimed at the formation of tolerant behavior among elementary school students. The stages of the research conducted with the aim of integrating the program into the educational process of the experimental class are described. The methodology involves the use of worksheets containing reference materials for the creation of social projects as tools for the development of a tolerant personality.

Keywords: elementary school students, tolerance, social projects, worksheets.

Qisqacha sharh. Maqolada boshlang'ich maktab o'quvchilarida bag'rikenglik xatti-harakatlarini shakllantirishga qaratilgan darsdan tashqari dasturni amalga oshirish natijalari keltirilgan. Dasturni eksperimental sinfning o'quv jarayoniga birlashtirish maqsadida o'tkazilgan tadqiqot bosqichlari tasvirlangan. Metodologiya bag'rikenglik shaxsini rivojlantirish vositasi sifatida ijtimoiy loyihalarni yaratish uchun ma'lumotnomalarni o'z ichiga olgan ishchi varaqlardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich maktab o'quvchilari, bag'rikenglik, ijtimoiy loyihalar, ish varaqalari.

Аннотация. В статье представлены результаты реализации внеклассной программы, направленной на формирование толерантного поведения у учащихся начальной школы. Описаны этапы исследования, проведенного с целью интеграции программы в образовательный процесс экспериментального класса. Методика предполагает использование рабочих листов, содержащих справочные материалы для создания социальных проектов, как инструментов развития толерантной личности.

Ключевые слова: учащиеся начальной школы, толерантность, социальные проекты, рабочие листы.

The relevance of this study is due to the rapid changes in the modern world caused by technological progress, globalization, migration and other factors. These changes affect various aspects of life and require a transformation of social values, norms of behavior and priorities, which can lead to conflicts between different groups of people [1]. The need to develop harmonious relations between representatives of different cultures, religions, social groups and other communities underlines the importance of fostering tolerant behavior in every person. Tolerance allows people to respect and accept each other's differences, regardless of social, religious, cultural or gender differences, thereby reducing conflicts and contributing to building a more just society [2].

A review of the literature shows that social projects implemented in educational institutions help create an atmosphere of mutual understanding and respect for diversity. According to N. G. Alekseev, a social project is an innovative creative process aimed at building a coordinated action plan to solve pressing social problems [3]. Project activities with a social orientation should be implemented already in elementary school. The main objectives of social projects are the education of positive moral qualities, the development of creative thinking and independent work skills among younger schoolchildren [4].

The purpose of this study is to experimentally evaluate the effectiveness of social projects in fostering tolerant behavior among elementary school students. The study consists of three key stages:

1. Assessment of the level of tolerance among third grade students.
2. Development and implementation of a program for the development of tolerant behavior among elementary school students through social projects in an experimental group.
3. Analysis of the effectiveness of the proposed program for the formation of tolerant behavior in elementary school students.

An initial assessment of the level of tolerance was conducted in Bolshekaybitskaya Secondary School with third grade students. The experimental group consisted of 20 students, while the control group included 21 students.

Before the start of the experimental phase of the study, three key indicators of a tolerant personality were identified: cognitive, behavioral, and emotional [5]. To assess these indicators, the appropriate diagnostic tools for the initial assessment were selected for elementary school students. The first tool, Ya.A. Batrak's Self-assessment Questionnaire for Tolerant Behavior Skills in Elementary School students, consists of 25 questions. Based on the answers, the students were divided into three levels of self-assessment of tolerance skills: unsatisfactory, sufficient and satisfactory. The generalized results are shown in Fig. 1.

Fig. 1. Results of the initial assessment of the cognitive indicator of tolerance among students.

The analysis of the questionnaire revealed noticeable differences in the cognitive component of tolerance between the two groups, with the experimental group showing significantly fewer unsatisfactory results compared with the control group.

The second tool, "Unfinished Stories" by T. P. Gavrilova, measures students' ability to demonstrate empathy and tolerance. It is conducted individually and consists of three unfinished stories that students complete based on their beliefs. Three levels of empathy have been identified: high, medium, and low. A decision in favor of another character indicates humanistic empathy, while an egocentric decision reflects an egocentric approach (Table 1).

Table 1

Characteristics of Empathy Development Levels

Level of Empathy Development	Description of the Level
Low (Egocentric Empathy)	All scenarios resolved in the child's favor.
Medium (Mixed Humanistic and Egocentric Traits)	Some scenarios resolved in favor of others.
High (Humanistic Empathy)	All scenarios resolved in favor of others.

The summarized results of the emotional indicator assessment are presented in Fig. 2.

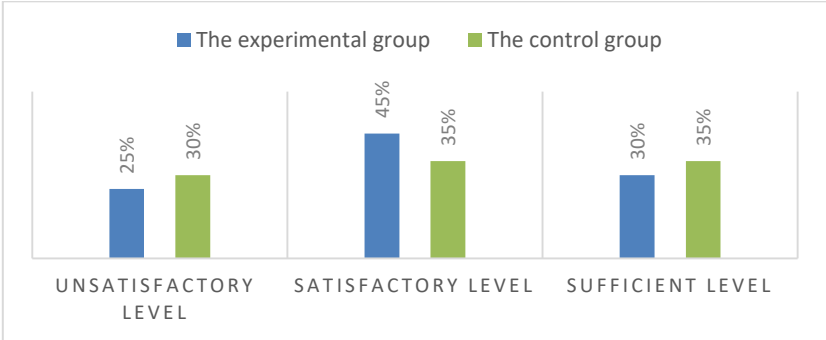

Fig. 2. Results of the initial assessment of the emotional indicator of tolerance among students.

The results showed a more balanced distribution of empathy levels in the experimental group, while in the control group there was a shift towards lower levels. Both groups showed similar results in terms of high levels of empathy, indicating a significant number of children with well-developed empathy in each group.

The third indicator, behavioral, was evaluated using the "conveyor" method of G. F. Gavrilych, which evaluates the interaction skills of students in a group. Three levels were identified: sufficient (3 points), satisfactory (2 points) and unsatisfactory (1 point). The results are shown in Fig. 3.

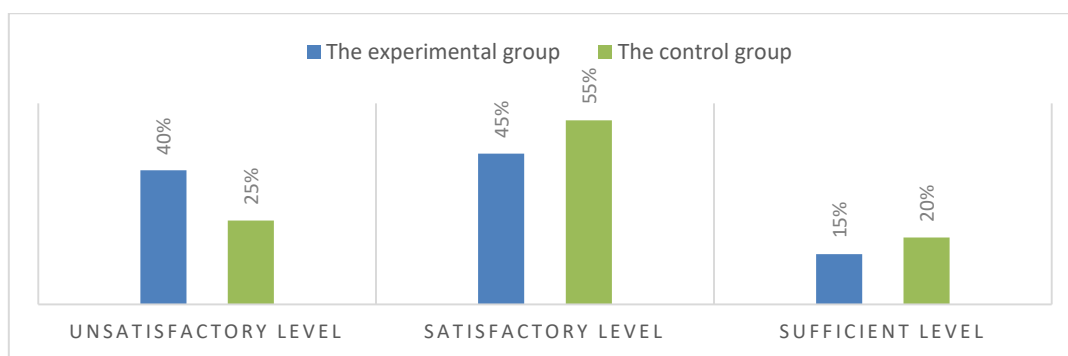

Fig. 3. Results of the initial assessment of the behavioral indicator of tolerance among students.

The data obtained showed that the majority of students in both groups had an average level of tolerance, which underscores the need for further development of communication and teamwork skills.

At the formation stage, an extracurricular program aimed at the formation of tolerant behavior was developed and implemented in the experimental classroom. The main methodological guide was a set of worksheets for creating social projects. The principles of the program included the connection of theory with practice, systematic and consistent learning, openness and transparency, reflexivity, interactivity and social partnership. A fragment of the thematic plan is presented in table 2.

Table 2

Thematic Plan of the Extracurricular Program for Developing Tolerant Behavior in Primary School Students

N	Topic	Objective
0.		
1	"What is tolerance?"	Introduce the basic concept of tolerance.
2	"Tolerance toward cultures"	Teach cultural diversity and foster respect for different traditions.
-3	4 "Tolerance toward religions"	Develop respect for religious beliefs and traditions, and promote dialogue.
-5	6 "Tolerance toward migrants"	Encourage acceptance of cultural diversity and intercultural communication.
-7	8 "Tolerance toward the elderly"	Foster respect and understanding for the elderly.
-9	1 "Tolerance toward opinions"	Teach active listening and constructive discussion of disagreements.
0-11	1 "Tolerance toward veterans"	Cultivate empathy and respect for veterans, emphasizing peace.
2-13	1 "Tolerance toward teachers"	Promote respectful and supportive attitudes toward educators.
4		

1	"Tolerance	Encourage acceptance of diverse social
5-16	toward social groups"	groups and constructive interaction.
1	"Tolerance	Foster environmental stewardship.
7-18	toward nature"	
1	"Tolerance	Develop responsible and caring attitudes
9-20	toward pets"	toward animals.
2	"Letters	of Reinforce tolerance concepts and
1	friendship"	strengthen peer relationships.

For example, the lesson on "Tolerant towards the elderly" began with the fact that students got acquainted with the worksheets containing key theoretical concepts. Then they watched the short video "Plastic Cup," which demonstrated the importance of supporting the elderly. After an organized discussion, the students were given homework: to interview their grandparents using the suggested questions. In a subsequent lesson, the participants shared their thoughts and ideas gained during these interviews, which contributed to the development of empathy and understanding.

Each lesson was organized as a social project, during which students were actively involved in learning and applying tolerance skills. Through these activities, students not only got to know different points of view, but also developed tolerance and respect, developing their empathy abilities.

Although a follow-up assessment has not yet been conducted, preliminary observations indicate positive feedback.

References

1. Gromova, C., Khairutdinova, R., Birman, D. Kalimullin, A. Teaching technologies for immigrant children: an exploratory study of elementary school teachers in Russia / C. Gromova, R. Khairutdinova, D. Birman, A. Kalimullin // Intercultural Education. – 2019. – № 30(5). – P.495-509.
2. Nemchinova, L. S. The historical context of the concept of tolerance and its impact on pedagogical thought / L. S. Nemchinova // Concept. – 2017. – №4. – P.64-70.
3. Solovtsova, I. A. Social Pedagogy: A Textbook for Pedagogical Universities / I. A. Solovtsova // Volgograd: VGIPK RO. – 2006.
4. Turdibaeva, M. U. Criteria, indicators, and qualities of a tolerant personality / M. U. Turdibaeva // Academy. – 2019. – №2(41).
5. Zholobova, M. V. Social projects as a means of forming a collective in primary school extracurricular activities / M. V. Zholobova // Alley of Science. – 2023. – №4(79).

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA ISHLAB CHIQLIGAN DASTURLAR VA DAVLAT TALABLARNING MOHIYATI

B. Xazratova

Osiyo texnologiyalar universiteti magistranti

F. Choriyeva

ANNOTATSIYA: Maqolada maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda bir qancha talab va takliflar, davlat talablari, maktab ta'limiga tayyorlash haqida tushunchalar keng tarzda yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion, xududiy, milliy, interfaol ta'lim, integrativ o'qitish.

АННОТАЦИЯ: В статье широко освещен ряд требований и предложений по развитию системы дошкольного образования, государственные требования, концепции подготовки к школьному образованию.

Ключевые слова: инновационное, региональное, национальное, интерактивное образование, интегративное обучение.

ABSTRACT: The article broadly covers a number of requirements and proposals for the development of the preschool education system, state requirements, and concepts of preparation for school education.

Keywords: innovative, regional, national, interactive education, integrative learning.

Tizimda amalga oshirilgan keng ko'lamli o'zgarishlar rossiya ta'lim So'nggi yillarda yangi o'quv texnologiyalari foydasiga standartlashtirilgan uslubiy amaliyotni rad etish zarur, bu individual xususiyatlar, ijodiy va qidiruv komponenti asosida tarkibning o'zgarishi bilan tavsiflanadi. - Vaqt emas, balki maktabgacha tarbiyachilarning kompleks rivojlanishiga hissa qo'shadigan vaqt emas, balki pedagogik jarayonni yaxshilash zarurati. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tashkilotida innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish zaruriyat bilan bog'liq:

- asosiy yo'nalishlarni aniqlash o'quv ishlari innovatsion komponentni kiritishni talab qilish;
- innovatsion jarayonlarni texnologik jihatdan qo'llab-quvvatlashning mazmunini va uni dokal va texnik jihozlarga kiritish;
- sifat jihatidan yangi tashkiliy va boshqaruv qarorlarini muntazam ravishda loyihalashtirish va izchil amalga oshirish;
- baholash mezonlarining ta'riflari innovatsion texnologiyalar

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning tashabbusi bilan, Prezidentning 2017 yil 30 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar haqida"gi 5198 - Farmoni ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi. Shu bois eng yaxshi xalqaro tajribalar asosida tizimdagi dasturiy va o'quv-metodik ta'minotni takomillashtirish maqsadida maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish zarurati paydo bo'ldi.

Undan tashqari maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun, O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son qarorini ijro etish maqsadida

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8-dekabrdagi "Boshlang'ich ta'limga bolalarni majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o'tish

bo'yicha chora-tadbirlar haqida²gi 999-sonli qarorini ijro etish doirasida O'zbekiston o'z zimmasiga 6-7yoshli bolalarning maktabga to'lovsiz majburiy bir yillik tayyorgarligi bo'yicha majburiyatni oldi va ular sonini 6100 taga yetkazish vazifasi belgilandi va bunga asosan, ushbu ta'lim uchun 6-7 yoshli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularga ta'lim-tarbiya berish va maktabga tayyorlash maqsadida, "Ilm yo'li" dasturini ishlab chiqish hamda uni tasdiqlash zarurati paydo bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining tashabbusi bilan 6-7 yoshli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularga ta'lim-tarbiya berish va maktabga tayyorlash maqsadida, "Ilm yo'li" variativ dasturi ishlab chiqildi. Mazkur dastur maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun ishlab chiqilgan "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi, O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari, "Ilm yo'li" variativ dasturi bolaning to'laqonli rivojlanishi, tarbiyalanishi va o'qishini, uning maktabda ta'lim olishga samarali tayyorlanishini ta'minlashga qaratilgan, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha xalqaro tajribalarning hisobga olinib, ishlab chiqilgan hujjat bo'lib sanaladi.

Mazkur dastur o'ziga xos bo'lib, unga ko'ra, o'quv-tarbiyaviy faoliyat kuniga 3 soat davomida amalga oshiriladi, uning majburiy qismi 80 foizni va variativ qismi esa 20 foizni tashkil etadi.

Dastur idoraviy bo'ysunishidan va mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'llanilishi mumkin:

- bolalarni maktabga majburiy bir yillik tayyorlov guruhlariga ega bo'lgan umumiy hamda ixtisoslashtirilgan tiplardagi davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlarida;
- maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimi uchun kadrlar tayyorlashni amalga oshiradigan o'rta-maxsus va oliy ta'lim muassasalarida;
- maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimi uchun pedagog-kadrlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash jarayonini amalga oshiruvchi muassasalarda.

Shuningdek, har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti, shu jumladan, maktabgacha ta'limning muqobil shakllari xududiy, milliy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa shart-sharoitlardan kelib chiqib, o'z muqobil shakllarini ishlab chiqishi mumkin.

Dastur asosiga bola shaxsining rivojlanishidagi asosiy sohalar (jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish; ijtimoiy-hissiy rivojlanish; nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari; bilish jarayonining rivojlanishi; ijodiy rivojlanish) bo'yicha O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari kiritildi. Dastur (kurrikulum)ning o'rgatuvchi jarayonidagi integratsiyalashgan yondashuv bola rivojlanishining yaxlitligini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'limi tizimini modernizatsiya qilish maktabgacha ta'limga teng imkoniyatlar yaratishning zarurati va muhimligi hamda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning muqobil va kamchiqim modellarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 999-sonli qarori

6-7 yoshli bolalarni o'qitish majburiy boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhlar dasturi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan ta'lim sektori rejasi, maktabgacha ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi, Davlat talablariga tayangan holda bolaga yo'naltirilgan sifatli pedagogikaga prinsiplariga asoslangan.

Bolaning erta rivojlanishi uning kelgusida shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bolaning erta rivojlanishiga investitsiya ajratilishi quyidagi asosiy omillar bilan belgilanadi:

- katta yoshdagi kishi intellektual qobiliyatining 70% hayotining dastlabki 5 yilida shakllanadi;

- maktabgacha ta'limga sarf-xarajatlarning iqtisodiy samaradorligi 17:1 nisbatni tashkil etadi (bolalar qamrovi 50% kam bo'lmaganda);

- umumiy ta'limda erishiladigan sezilarli yutuqlar;

- ta'limni yuqoriroq bosqichda davom ettirish uchun katta imkoniyat mavjudligi;

- g'ayriaxloqiy va jinoiy xatti-harakatlar ehtimolining kamayishi.

Dasturning maqsadlari va vazifalari maktabgacha bolalar uchun quyidagilarni ta'minlashni ko'zda tutadi:

- zarur bo'lgan rivojlanish amaliyoti va maktabga tayyorlash uchun teng imkoniyatlarni vujudga keltirish;

- 6-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan majburiy boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhlar bolalarini to'liq kunli maktabgacha ta'lim tashkilotiga berish imkoniyatiga ega bo'lmagan yoki muayyan sabablarga ko'ra, bunga intilmaydigan ota-onalarning talab-ehtiyojlarini qondirishi kerak;

- 6-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan majburiy boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhlar maktabgacha ta'limga qo'yiladigan Davlat talablariga muvofiq, 5 muhim sohada bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashi zarur (jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish;

- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;

- nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;

- bilish jarayonining rivojlanishi;

- ijodiy rivojlanish) har tomonlama uyg'un rivojlanishini ta'minlashga mo'ljallangan;

- maktab ta'limiga umumiy psixologik tayyorgarlik.

Dasturda ko'zda tutilgan vazifalar nafaqat rivojlanish markazlardagi faoliyat paytida, balki mustaqil, o'yin jarayonida hamda pedagoglarning ota-onalar bilan birgalikdagi faoliyati jarayonida ham to'liq bajarilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.T., 2017 yil.

- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni., 2017 yil 30 sentabr

3. Abduqodirova D. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. - T.: Yangi asr avlodi, 2021.

4. Hasanboyeva O., Tursunov B. Maktabgacha ta'lim metodikasi. - T.: Fan, 2020.
5. Karimova D. Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash. - T.: Innovatsiya, 2022.

BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

B. Normamatova

Xalqaro innovatsion universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: F. Choriyeva

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish, pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyat natijalarini real baholashbo'yicha fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, bilim, ko'nikma va malaka, kompyuter grafikasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается организация профессионально-педагогической деятельности, грамотное решение педагогических задач, реалистичная оценка результатов деятельности.

Ключевые слова: образование, знания, умения и навыки, компьютерная графика.

Abstract: This article examines the organization of professional and pedagogical activity, competent solution of pedagogical tasks, realistic assessment of the results of activity.

Keywords: education, knowledge, skills and abilities, computer graphics.

Kasbiy kompetentlikni shakllantirish jarayonida talabaning mustaqil ijodiy ishi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu har kimning imkoniyat va qobiliyatlarini maksimal darajada ochib bera oladi. Shuning uchun ham badiiy va dizayn ta'limotida yangi texnologiyalardan foydalanishning yangicha yondashuvlari, zamonimizga mos keladigan yangi metodlar, yondashuvlar, ta'lim shakllari zarur.

Kompyuter grafikasi – bu informatikaning asosiy bo'limlaridan biri bo'lib, u tasvirlarni hosil qilish, qayta ishlash va ularni saqlash usul hamda uslublarini o'rganadi. U inson ko'rish qobiliyati orqali qabul qila oladigan barcha turdagi va ko'rinishdagi tasvirlarni kompyuter xotirasida tasvirlashni o'z ichiga oladi.

Kompyuter grafikasining asosiy vazifasi – tasvirlarni hosil qilishdan (vizualizatsiya) iborat. Tasvirlarni hosil qilishning ko'plab usul va algoritmlari mavjud. Tasvirlar hosil qilish hozirda inson faoliyatining ko'plab sohalarida keng ko'lamda qo'llanilmoqda.

Kompyuter grafikasi tasvirlarni hosil qilish usullariga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

- rastrli (nuqtali) grafika;
- vektorli grafika;
- fraktal grafika.
- uch o'lchovli (3D) grafika;
- kompyuter grafikasi va animatsiya.

Kompyuter yordamida tashkil etiladigan darslar o'quvchilarda tasviriyl san'at fanida yuzaga kelayotgan yangi yo'nalishlar, zamonaviy bilimlar hamda raqamli texnologiyalarga oid kompetentsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada o'quvchida bugungi kunda vujudga kelayotgan yuqori sanoatli va axborot jamiyatida o'z o'rnini topa olishida ko'maklashadigan malaka va ko'nikmalar hosil bo'ladi.

Bugungi kunda Internetning keng tarqalishi, Virtual o'quv hamda ijtimoiy muhitlarning ko'payib borishi natijasida raqamli texnologiyalar va tasviriyl san'atni o'zaro integratsiyasi mahsuli hisoblangan "Grafik dizayn", "Web Dizayni", "Animatsiya", "O'yinlar (Game)Dizayni", "Raqamli tasviriyl san'at" kabi ko'plab atamalar vujudga kelmoqda. Jumladan, raqamli (kompyuter) san'ati deb kompyuter (axborot) texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan ijodiy faoliyat tushuniladi, uning natijasida raqamli shaklda badiiy asarlar olinadi.

Bu turli grafikalarining har birining o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Shuning uchun tasvirlarni qayta ishlashda tasvir xossalaridan kelib chiqqan holda grafik turlarini tanlash kerak. Masalan, rasm ko'rinishdagi tasvirlarni qayta ishlashda rastrli grafikadan foydalanish maqsadga muvofiq. Rastrli grafika rastrli tasvirlar yaratish, qayta ishlash va ularni saqlash usullarini o'rganuvchi kompyuter grafikasining bir bo'limi hisoblanadi. Rastr deb bir xil o'lchamga ega bo'lgan nuqtalar to'plamiga aytiladi. Bu nuqtalarning har biri ko'rsatilgan rangga bo'yalish xossasiga ega bo'lib, ular piksellar deb ataladi.

Rastrli tasvirlar deb bir xil o'lchamga va bir xil yacheykalarga ega bo'lgan piksellar to'plami orqali tasvirlangan tekis geometrik shakllarga aytiladi. Bu shakllarga u yoki bu usulda rang beriladi va bu ranglar fiksirlangan razryadli sonlar bilan kodlashtiriladi. Kompyuter xotirasida rastrli tasvirlarning nuqtalari rangi haqidagi ma'lumotlar biror bir usul yordamida tartiblangan massiv ko'rinishida saqlanadi.

Rastrli grafika bu – nuqtalar to'plamiga asoslangan grafika bo'lib, uning asosiy elementi nuqta hisoblanadi. Shuning uchun bu grafikada har qanday tasvir nuqtalar yordamida tashkil qilinadi. Boshqacha qilib aytganda rastrli grafika asosini rangi ko'rsatiluvchi piksel (nuqta) tashkil qiladi.

Rastrli grafikada tasvirlarning sifati bir dyumdagi nuqtalar soniga bog'liq bo'ladi. Mumkin bo'lgan nuqtalar soni (razresheniye) deganda ma'lum o'lchamli to'g'ri to'rtburchak shaklidagi to'rga bog'langan nuqtalar soni tushiniladi. Kompyuterda esa monitor ekranining bo'yi va enining piksellar bilan berilgan o'lchami hisoblanadi.

Kompyuter monitorida mumkin bo'lgan nuqtalar soni qancha ko'p bo'lsa monitor shuncha sifatli hisoblanadi.

Nuqtali tasvirlarni ekranga yoki qog'ozga chiqarish jarayoni juda oson, chunki ekranda har bir pikselga mos keluvchi har xil rangda tovlanuvchi lyuminafor zarralar uchligi mavjud. Printerda esa har bir nuqtaga rangli siyoh yoki toner tomchisi zarralari mos keladi.

Nuqtali tasvirlarning asosiy kamchiligi ularning fiksirlangan o'lchamga ega bo'lganligi, ichki strukturaga ega bo'lmasligi va xotiradan ko'p joy egalashidir.

Vektorli tasvirlar deb tuzilishi jihatidan murakkabroq bo'lgan va har xil ko'rinishga ega bo'lgan geometrik obyektlar to'plamiga aytiladi. Bunday obyektlarga misol tariqasida

to'g'ri to'rtburchaklarni, aylanalarni, ellipslarni, ko'p burchaklarni, kesmalarni va chiziqlarni keltirish mumkin. Vektorli grafikaning xarakterli xususiyatlaridan biri undagi har bir obyekt uchun ularning tashqi ko'rinishlarini o'zgartirish imkonini beradigan boshqarish parametrlari mavjud. Masalan, aylana uchun boshqarish parametri sifatida aylana diametri, rangi, turi, chiziq qalinligi va ichki sohasi rangi kabilarni olish mumkin.

Nuqtali tasvirlardan farqli ravishda vektorli tasvirlar ixtiyoriy ichki strukturaga ega bo'lishi mumkin. Vektorli tasvirlarning ichki strukturasi rassom yoki dizayner tomonidan vektorli tasvir chizilayotganida aniqlanadi. Vektorli tasvirlarning xotiradan joy egallashi, ya'ni o'lchami nuqtali tasvirlar o'lchamiga qaraganda ancha kichik bo'ladi. Bundan tashqari, vektorli tasvirlarni nuqtali tasvirlarga aylantirish foydalanuvchi ishtirokisiz, amaliy dastur tomonidan amalga oshiriladi. Lekin nuqtali tasvirlarni vektorli tasvirga aylantirish foydalanuvchidan katta mahorat talab qiladi.

Fraktal grafika – bu matematik formulalarga asoslangan grafika bo'lib, uning asosiy elementi matematik formulalar hisoblanadi. Shuning uchun kompyuter xotirasida tasvirlar emas, balki ularning formulalari saqlanadi. Bu grafika yordamida ham oddiy va murakkab strukturali tasvirlar yaratish mumkin.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki sohani chuqur o'rganish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlaridan foydalangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. - Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2006.
2. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san'at. - T.: Ilm Ziyo, 2010.
3. Oyidinov N. Rassom- o'qituvchilar tayyorlash muammolari. - T.: O'qituvchi, 1997.
4. Abdurahmonov G'. Kompozitsiya. - Toshkent: 2010.
5. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. - T.: O'qituvchi: 2004.
6. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san'at. - T.: Ilm Ziyo , 2010.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAKTERAPIYANING AHAMIYATI

Xolmatova Fotima Baxtiyor qizi

Qarshi Davlat Universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrasi doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola artpedagogik yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasini o'rganish hamda tahlil qilish to'g'risida. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablariga mos ravishda rivojlanishi muhim masalalardan hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda artpedagogik yondashuvga asoslangan holda turli qiziqarli metodikalardan foydalanish samaralidir. Bu esa pedagog xodimlardan yuksak bilm hamda yanada ko'proq izlanishni talab qiladi. "Artpedagogika" atamasini nisbatan yangi atamalardan ekanligini hisobga olgan holda maqolada ushbu atamaning ta'rifi hamda mazmun-mohiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, ertakterapiya, artpedagogika, artterapiya, diagnostika, tashxislash, tarbiyalanuvchilar.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению, анализу методики речевого развития детей дошкольного возраста на основе художественно-педагогического подхода. Одним из важных вопросов является развитие речи дошкольников в соответствии с государственными требованиями развития детей младшего и дошкольного возраста. В развитии речи дошкольников эффективно использовать различные интересные методы, основанные на художественно-педагогическом подходе. Это требует более высоких знаний и дополнительных исследований со стороны педагогов. Учитывая, что термин «художественная педагогика» является относительно новым термином, в статье представлена информация об определении и сущности этого термина.

Ключевые слова: Дошкольное образование, сказкотерапия, арт-педагогика, арт-терапия, диагностика, диагнозы, ученики.

Annotation. This article is devoted to the study, analysis of methods of speech development of preschool children based on the artistic and pedagogical approach. One of the important issues is the development of speech of preschoolers in accordance with state requirements for the development of children of primary and preschool age. In developing the speech of preschoolers, it is effective to use various interesting methods based on an artistic and pedagogical approach. This requires higher knowledge and additional research on the part of educators. Considering that the term “art pedagogy” is a relatively new term, the article provides information about the definition and essence of this term.

Key words: Preschool education, fairy tale therapy, art pedagogy, art therapy, diagnostics, diagnoses, students.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida keng foydalanilayotgan yo'nalishlardan biri artpedagogik yondashuv hisoblanadi. “Artpedagogika” va “Art-terapiya” atamaları bir biri bilan bog'liq tushunchalardek ko'rinadi. Art pedagogikaning o'ziga xos xususiyati shundaki, u rivojlanuvchi va tarbiyaviy salohiyatga ega bo'lgan badiiy va badiiy ijodiy faoliyat vositalari bilan ishlaydi. Shuning uchun ushbu yondashuv asosida faoliyat olib borilganda bu maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yanada qiziqarli bo'ladi.

Xususan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini rivojlantirishda turli san'at vositalaridan, ayniqsa ertak va hikoyalardan foydalanganda ijobiy natijaga erishiladi. Masalan, tarbiyachi xodim bolalarga turli rasmlarni ko'rsatib, kichkintoylardan ular asosida hikoya tuzib berishni so'rash orqali ular nutqini rivojlantirishga erishish mumkin.

Bola hayotining beshinchi yilida tanish ertaklarni hikoya qilib berish, voqealar to'qish, shaxsiy tajribasidan so'zlab berishga qiziqishni bildiradilar.

Bola tashabbusini qo'llab-quvvatlash yo'naltiruvchi va aniqlashtiruvchi savollarni berish, o'yin vaziyatlarini yaratish orqali amalga oshiriladi. Pedagogning sekingina hikoya mazmunini, rejasini, voqealarning ehtimoliy rivojini, so'z shaklini aytib qo'yishi birgalikdagi so'z ijodkorligida muhim ahamiyatga egadir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogi bolalarda grammatik tizimni – sintaksis, morfologiya, so'z hosil qilishni shakllantirish uchun turli vositalarni qo'llashi darkor.

Rag'batlantiruvchi til o'yinlaridan morfologiya va so'z hosil qilishni o'zlashtirish uchun; motivatsiyalardan sintaksisni rivojlantirish uchun, keng fikr bildirish uchun foydalanish muhim.

Pedagogning rahbarligi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy kompetensiyalarining rivojlanishida bosqichli xususiyatga ega. Pedagog besh yoshli bolalar bilan ishlaganda rag'batlantirishga; olti yosh bolalarda – gap tarkibini eng oddiy tahlil qilish, nutqning grammatik to'g'riligini shakllantirishga; maktabga tayyorlov guruhi bolalarida esa – hosila so'zlar o'rtasidagi rasmiy-semantik munosabatlarni oddiy tahlil qilishga, nutqiy ijodkorlikka, murakkab sintaktik tuzilmalarni ixtiyoriy tuzishga alohida ahamiyat qaratishi lozim.

Bolalarning tilga oid o'yinlarini, ularning grammatik sohasidagi faolligini rag'batlantirishning muhim vositasi didaktik o'yinlar va grammatik mazmundagi mashqlardir.

Bolalarga so'z birikmasini o'ylab ko'rish, so'ngra gapda so'zlarni bir-biri bilan to'g'ri bog'lash qobiliyati o'rgatilishi zarur. Bolalar fikrlarida murakkab sintaktik tuzilmalarni shakllantirishni yozma nutq vaziyatida, ya'ni bola matnni aytib turadigan, katta yoshli kishi esa, uni yozib boradigan vaziyatda amalga oshirish tavsiya etiladi.

So'zlarning to'g'ri tartibini qo'llashni o'rganishda bolaga bir turdagi tuzilmalardan foydalanmagan holda yordam beradigan mashqlarga alohida e'tiborni qaratish zarur. Bolada gap tarkibi haqida va har xil turdagi gaplarda leksikadan to'g'ri foydalanish haqida oddiy tasavvurlarni shakllantirish muhim.

Bolada leksikadan to'g'ri foydalanish haqida oddiy tasavvurlarni shakllantirish uchun gapda so'zlarni birlashtirishning turli usullarini, so'zlar o'rtasidagi ayrim mazmunli va grammatik bog'liqliklardan foydalanishni hamda gapni intonatsion jihatdan rasmiylashtirishni o'rgatish zarur.

Demak, nutqning grammatik tizimini shakllantirish jarayonida sintaktik birliklar bilan amallar bajarish ko'nikmasi shakllanadi. Shuningdek, muayyan muloqot sharoitida va ravon fikrlarni tuzish jarayonida til vositalarini ongli ravishda tanlash ham ta'minlanadi.

Agar bola nutqi tevarakdagilarga tushunarli bo'lsagina ishonchli muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi. Bu esa fikrni so'zlarda izchil, ravon va to'liq ifodalashga, aniq so'zlarni tanlashga, talaffuzning sofliigi va to'g'riligiga bog'liq.

Bolada bu xususiyatlar aniq reja asosida o'qitish, turli metodik usullarni qo'llash yo'li orqali qulay sharoitlarda hosil qilinadi. Bolalarning tafakkurini va uning nutqining barcha jihatlarini, shuningdek, obrazlilikni ham ularga atrofdagi hayot, oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining maishiy hayoti, kishilar mehnati, ijtimoiy voqea va hodisalar bilan, jonli tabiat va predmetli olam bilan tanishish imkonini beradigan darajada rivojlantirishda tarbiyachining o'zini beqiyos.

Maktabgacha yoshdagi bolalar borliqni faol qabul qiladilar, bu esa ularda so'z boyligining tez ortishiga olib keladi.

Og'zaki nutq bolalardan yaxshi xotirani, nutqning shakl va mazmuniga diqqatni

yo'naltirishni talab qiladi. Bundan tashqari u tafakkurga tayanadi

Lingvistik (tilshunoslik) tomondan ham monologik nutq murakkab hisoblanadi. Tinglovchilarga tushunarli bo'lishi uchun so'zlovchi monologik nutq so'zlayotganda yoyiq gaplardan, aniq lug'atdan foydalanish kerak.

Kishilarning muloqotda bo'lish jarayonida hikoya qila olish qobiliyati muhim rol o'ynaydi. Bu qobiliyat maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bilish vositasi, o'z bilimlarini, tasavvurlarini tekshirish vositasi hisoblanadi.

Bolalarda monologik nutqning shakllanishi ularda mantiqiy tafakkurning rivojlanishi bilan bog'liq sanaladi. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi monologik nutqga aylanishi uchun u tilning lug'atini va grammatik tomonini erkin egallagan bo'lishi kerak.

Ruhshunoslar monologik nutq bolalarda besh yoshdan boshlab paydo bo'ladi deb hisoblaydilar.

Ruhshunos D. B. Elkanin „Bola hayot tarzining o'zgarishi, kattalar bilan yangi munosabat la riling va yangi turdagi faoliyatlarning shakllanishi Nutq shaklini va uning vazifasini (xizmatini) farqlashga olib keladi. Muomalaning yangi vazifalari vujudga keladi, bola o'z taassurotlarini, kechinmalarini, rejalarini (niyatini) kattalarga yetkazishga harakat qiladi. Nutqning yangi shakli — monolog tarzida xabar qilish, ko'rgan va eshitganlari to'g'risida hikoya qilish paydo bo'ladi" deb yozadi.

Mantiqiy tafakkur, diqqat hikoya qilib berish jarayonida rivojlanadi. Shu munosabat bilan maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiya dasturida bolalarni hikoya qilishga o'rgatish bo'yicha har bir yosh guruhlariga ish vazifalari va mazmuni belgilab berilgan.

Bu esa maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarini tanish hikoya va ertaklarni so'zlab berishga o'rgatiladi, o'yinchoq, buyum va rasm mazmuni bo'yicha hikoyani takrorlash ko'nikmasi tarbiyalanadi, tanish ertaklardan olingan parchalarni sahnalashtirishda qatnashishga o'rgatadi.

Hikoya qilishga o'rgatish vazifalari va ularning mazmuni maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rta guruhiga kelib ancha murakkablashadi. Ushbu guruh bolalari birinchi yarim yillikda asar qahramonlarining suhbatini ifodali so'zlab berishga, tanish hikoya va ertaklarni mustaqil holda qayta hikoya qilishga o'rgatiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'rta guruhida o'quv yilining ikkinchi yarmida bolalarga tanish ertak va hikoyalarni tinglashni, ularda ishtirok etuvchi personajlarning gaplarini, o'ziga xos xususiyatlarini tushunishni, asar mazmunini hikoya qilayotgan o'rtoqlarining nutqini diqqat bilan eshitishni, asar matnini buzib hikoya qilgan joylarini payqashni o'rgatish davom ettiriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta guruhlarida o'quv yilining birinchi yarim yilligida bolalarning badiiy asarlarni qayta hikoya qilish malakasi o'stiriladi, adabiy asarlarni mazmunli, mantiqiy izchillikda, aniq va tasviriyl, ifodali hikoya qilishga o'rgatiladi.

Bolalar tarbiyachi qayta hikoya qilishni o'rgatayotgan vaqtda diqqat e'tiborini ertakning boshlanmasi, takrorlanib kelayotgan parchalarga, xulosa qismiga, hikoyalardagi qahramonlarning o'zaro nutqi kabilarga qaratishi lozim.

Tarbiyalanuvchilarga rasmlar asosida hikoya tuzishni o'rgatayotganda, avvalo, ularning mustaqil fikrlashlariga, suratda tasvirlangan voqealarga o'z munosabatlarini bildirishlariga imkon yaratish kerak. Shu bilan birga, rasmda aks ettirilgan mavzuli voqeaga qarab bolani fikr yuritishga undash muhim.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta guruh bolalarida o'quv yilining ikkinchi yarim yilligida badiiy asarlarni qayta hikoya qilishga o'rgatish davom ettiriladi.

Shuningdek bu vaqtda tarbiyalanuvchilar manzarali suratlar bo'yicha maxsus hikoyalar to'qishga, ularni surat mazmunini tushunishga, suratdagi manzarani tevarakatrofdagi manzaralar bilan taqqoslashga, o'z hikoyalarida tasviriy so'z va iboralardan foydalanishga o'rgatiladi.

Bolalar mustaqil tuzgan hikoyalaridagi personajlarga qisqacha ta'rif berishga, ularning xatti-harakatlarini baholashlariga ham diqqatni qaratishga o'rgatiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rta guruhidagi bolalar hikoya qilib berishning bir qancha turlarini egallashlari lozim. Ularga quyidagilarni misol qilib olish mumkin;

- Tanish ertaklarni qayta hikoya qilib berish.
- Ilk marta eshitgan hikoya va qisqa ertaklarni qayta hikoya qilib berish.
- Ko'rib turgan narsa-buyumlaryordamida tasviriy hikoya tuzish.
- Sujetli rasmlar bo'yicha tasviriy hikoya tuzish.
- Xotira yordamida tajribalaridan hikoya qilib berishlari.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta guruh dasturida hikoya qilishning quyidagi turlari bayon etilgan:

- Badiiy asarlarni qayta hikoya qilib berish.
- Narsa-buyumlar haqida hikoyalar hamda ularning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatuvchi belgilarni tuzish.
- Rasmlar bo'yicha tasviriy hikoya tuzish.
- Xotiradan o'z shaxsiy tajribasida kuzatgan voqea va hodisalarni, narsalarni, maktabgacha ta'lim tashkilotida va uyda nimalar qilganini, guruhda va uyda bo'lib o'tgan eng qiziqarli voqealar haqida hikoya qilib berish.
- Ta'limiy o'yinlar yordamida tasviriy hikoya tuzish.
- Ijodiy hikoya qilishga o'rgatish.

Bolalar uchun qayta hikoya qilish maqsadida tanlangan matn tushunarli bo'lishi kerak.

Har bir yosh guruhining shaxsiy xususiyatlarini, ularning qayta hikoya qilish qobiliyatlarini hisobga olgan holda qayta hikoya qilish mashg'ulotlari tuziladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni qayta hikoya qilishga o'rgatish ularga tanish bo'lgan ertaklarni takrorlashdan boshlanadi. Tarbiyachi kichkintoy bolalarni qayta hikoya qilishga o'rgatishda bolalar tarbiyachining takroriy hikoyasidagi bitta-ikkita so'zni yoki to'liq gapni takrorlaydilar:

- Chol va kampir..
- Yashashar ekan.
- Bir kuni chol...
- Kampirga debdi.

Shu tariqa bolalar sekin-asta savollar yordamida qayta hikoya qilishga o'rgana boshlaydilar. Savollar voqealar ketma-ketligini belgilashga, ishtirok etuvchilarning nomini aytishga qaratilgan bo'ladi:

— Bo'g'irsoq kimni uchratdi?

— Quyinni.

Agar bola ertakning boshlanishini yaxshi eslab qolgan bo'lsa, u holda uni mustaqil hikoya qilib bera oladi. So'ngra qayta hikoya qilish jarayonida bola qiynalsa, tarbiyachi yordamlashadi, ya'ni matnni esiga tushirishga harakat qiladi, bu ertak mazmunini oson takrorlashga yordam beradi.

Bolalarga qayta hikoya qilishlari uchun tavsiya etilgan asarlar mavzusi, mazmuni va shakli jihatdan o'rta guruhda katta farq qiladi. O'rta guruh bolalariga asarning mantiqiy bog'lanishini, uning mazmunini tushunib olishga yordam berish qayta hikoya qilishga o'rgatishdagi muhim vazifa hisoblanadi. Bunga asarni o'qigandan keyingi suhbat orqali erishish mumkin. Bunday suhbatda asosiy metodik usul bo'lib tarbiyachining savollari hisoblanadi.

Ikki guruhdagi savollar badiiy asarlar yuzasidan berilishi mumkin:

- I. asar mazmunini tushunib olishga yordam beruvchi;
- II. voqeaning ketma-ketligini esga tushirishga yordam beruvchi.

Shuningdek, bola nutqidagi lug'at boyligini aniqlash va faollashtirish, qahramonlarning ovozlari ifodali bayon etishga ta'sir etish kabilarni amalga oshirishda ham asar o'qib berilgandan keyingi suhbat yordam beradi.

Bolalar asar mazmunini tushunib olganlarini aniqlash maqsadida adabiy matn o'qib berilgandan so'ng matn yuzasidan qisqa suhbat o'tkaziladi.

Tarbiyachi bolalarga savol berish orqali ertak nima haqida ekanligini, ertak qahramonlarining harakter xususiyatini so'rab oladi.

Tarbiyachi va bolaning hamkorlikda qayta hikoya qilishlaridan o'rta guruhda keng foydalaniladi. Tarbiyachi bola qayta hikoya qilayotgan vaqtda jummalarni uning esiga tushirib turadi, esidan chiqargan so'zlarni aytib turadi. Bu esa qayta hikoya qilishning ravonligini ta'minlaydi, jumlar uzilib qolishining oldini oladi.

Muhim metodik usullardan biri – bu bolalarning qayta hikoya qilishlarini baholash hisoblanadi. O'rta guruhda tarbiyachi bolalarning hikoyasini baholaydi. Bolalarning qayta hikoya qilishini baholashda uning yaxshi tomonlarini va kamchiliklarini, harakatchanligini aytib, qisqa tahlil qilish lozim. Bolalarni qayta hikoya qilishga o'rgatish orqali tarbiyachi ularning nutq faolligini, mustaqilligini rivojlantirishga ta'sir etadi.

Adabiy asarlarni qayta hikoya qilishga o'rgatishda katta guruhlarda yangi vazifalarni hal etish nazarda tutiladi: tarbiyachining yordamchi savollarisiz ertak va hikoyalarning mazmunini bir-biriga bog'lab, izchillik bilan, ifoda vositalaridan foydalanib, grammatik tomondan to'g'ri bayon eta olishga o'rgatish. Katta guruhda ancha murakkab, hajmi kattaroq bo'lgan asarlarni qayta hikoya qilish taklif etiladi.

Tarbiyachi o'z oldiga adabiy asarlarni qayta hikoya qilish mashg'ulotida bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish, matn mazmunini bir-biriga bog'lab, ketma-ketlik bilan, nutqning ifodali vositalaridan foydalanib, aniq, grammatik jihatdan to'g'ri bayon etishga

o'rgatish vazifasini qo'yadi.

Qayta hikoya qilib berishga o'rgatish mashg'ulotini o'tkazish metodikasi maktabgacha ta'lim tashkiloti katta guruh bolalari bog'lanishli nutqining rivojlanganlik darajasiga, tarbiyachining o'z oldiga qo'ygan vazifasiga, shuningdek, qayta hikoya qilib berish uchun tavsifiya etilgan adabiy asar matniga bog'liq bo'ladi.

Qayta hikoya qilib berish mashg'uloti bir qancha qismlardan iborat bo'lishi mumkin. Bulardan biri kirish suhbat. Bu suhbat asar mazmunini idrok qilishga, bolalarning tasavvurlarini aniqlashga, kerakli emotsional holatni vujudga keltirishga va boshqalarga qaratilgan.

Tarbiyachi kirish suhbatidan so'ng bolalarga badiiy asarni o'qib beradi. Ilk marta asarni o'qib berishda bolalarga uning mazmunini esda saqlab qolish kerakligini, so'ng uni qayta hikoya qilib berish lozimligini aytish joiz emas, aks holda, badiiy asarning g'oyaviy tomonini idrok eta olmasligi mumkin.

Asar matnini ma'noli qilib, intonatsiya bilan o'qish juda muhimdir. Shunda tarbiyalanuvchilarga asardagi qahramonlarga va voqealarga o'z munosabatlarini bildirishga yordam bergan bo'lamiz.

Asar o'qib bo'lingach, uning mazmuni va shakli yuzasidan suhbat olib borish o'ta muhim. O'qib berilgan yoki hikoya qilib berilgan asar mazmuni yuzasidan beriladigan savollar rejalashtirib olingan bo'lishi kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish va diagnostikasida artpedagogik yondashuvga asoslangan holda ish olib borilganda samarali natijaga erishiladi. Art-terapiya usullaridan foydalanilganda bolalar nutqining rivojlanishi nafaqat baholash mumkin, balki tarbiyalanuvchilar nutqidagi ba'zi bir kamchiliklarni bartaraf etish imkoniyati ham yaratiladi.

Bolalar bilan ishlaganda eng muhim masalani unutmaslik kerakki, bu – ularning yosh hamda shaxsiy xususiyatlariga alohida e'tibor qaratilishi lozim ekanligi. Shuningdek, bolalar nutqi rivojlanganlik darajasini baholaganda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablarini o'rgangan holda ish olib borish muhim hisoblanadi.

Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida turli rangbaran rasmlardan foydalanib, ular so'z boyligini oshirish jarayonlari bolalarning faqatgina nutqini rivojlantiribgina qolmay, ularning ijtimoiy-hissiy rivojlanish sohalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa kelajak avlodni yetuk shaxs bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

Artpedagogik yondashuv asosida bolalar nutqini rivojlantirish va baholash tarbiyachi-pedagogdan kata mahorat hamda mas'uliyat talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi. Toshkent – 2022. – 100b

2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). – T.: "Barkamol fayz media", 2018. – 432b.

3. Колягина Виктория Геннадьевна. Арт-терапия и арт-педагогика для дошкольников. Учебно-методическое пособие. – М.: Прометей, 2022. – 164с
4. Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / М.: Изд.Центр «Академия», 2001. 248 с.
5. Nishanova Z.T, Alimova G.F, Turg'unboeva A.G', Asranboeva M.X. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi – Toshkent-2017. 194b
6. Vachkov I.V. Vvedenie v skazkoterapiyu, ili Izbushka, izbushka, povernis ko mne peredom... — M.: Genezis, 2011. — 365 s.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDA LINGVISTIK VAZIFALARDAN FOYDALANISH

Mo'minova Go'zalxon G'ulamjanovna

*Namangan davlat universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada lingvistik kompetensiya va uni shakllantirishda lingvistik vazifalarning o'rnini, ona tili darslarida lingvistik vazifalardan foydalanish haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: lingvistik kompetensiya, lingvistik vazifalar, o'yin tipidagi vazifalar, til vositalarining aloqalari, lingvistik tafakkur, kognitivlik, ijodiy qobiliyatlar.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы языковой компетенции и формирования языковых функций, а также использование языковых функций на занятиях по родному языку.

Ключевые слова: языковая компетенция, языковые задачи, игровые задачи, связи языковых средств, языковое мышление, когнитивные, творческие способности.

Abstract. This article discusses linguistic competence and the role of linguistic tasks in its formation, the use of linguistic tasks in native language lessons.

Keywords: linguistic competence, linguistic tasks, game-type tasks, relationships between language tools, linguistic thinking, cognitive, creative abilities.

Zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy bilimlarni shakllantirish orqali erkin shaxsni tarbiyalash, o'quvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, bilimlarni egallash va amalda qo'llashga e'tibor qaratilmoqda.

Lingvistik kompetensiya – o'quvchining til sistemasi haqidagi bilimga, lingvistik tafakkurga, yangi til vaziyatlarda bilim va ko'nikmalarini mustaqil qo'llash tajribasiga ega bo'lgan o'quvchining shaxsiy xislatlari tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, lingvistik kompetensiya ijtimoiy hodisa va belgilar sistemasi sifatida til haqida, tilning qurilishi va funksionalashishi haqidagi o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmasi hamda bulardan turli vaziyatlarda mahorati anglashiladi. Lingvistik kompetensiya o'quvchining ona tili fanining fonetika, leksika, frazeologiya, morfologiya, sintaksis, orfografiya, punktuatsiya singari bo'limlari haqidagi bilimlari, bu bilimlardan turli xil vaziyatlarda foydalanish

malaka va ko'nikmasidir. Ona tilini o'qitishga kompetensiyaviy yondashuv bu o'qituvchi shaxsining yoshlarni til haqidagi bilimlarini oshirish bilan birgalikda, muammoli vaziyatlarda bu bilimlardan o'rinli va maqsadga muvofiq ravishda foydalana olish qobiliyatiga ega shaxs sifatida tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishdan iboratdir.

Shuning uchun ham ona tili savodxonligi fanini o'rgatishda o'qituvchisining bosh vazifasi faqat bilimga ega yoshlarni tarbiyalash bilan cheklanmay, balki bu bilimlarga ega bo'lish bilan birgalikda yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarda o'rinli foydalana oladigan, malaka va ko'nikmasi rivojlangan shaxslarni tarbiyalashdan iboratdir. Demak, ta'limning barcha turlarida, xususan, tilga oid ta'limda kompetensiyaviylikni rivojlantirishga e'tibor qaratish barkamol avlodni tarbiyalashning tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiladi.

Lingvistik kompetensiyani shakllantirish o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish; o'quvchilarda grammatikaga oid bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublariga oid tushunchalarni) shakllantirish va rivojlantirish hamda ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda fikrini to'g'ri va ravon bayon eta olish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyani shakllantirishlarni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik kompetentlikni shakllantirishda maxsus o'yin tipidagi vazifalar - lingvistik vazifalar- muhim omil va vosita hisoblanadi.

Ehtimol, ko'pchilik uchun "vazifa" tushunchasi birinchi navbatda matematika, fizika kabi aniq fanlar bilan bog'liq tasavvur shakllantiradi. Biroq, XX asrning boshlaridayoq rus tilshunosi I.A.Boduen de Kurtene bu tushunchani lingvistikada qo'llagan. Bunday yondashuv, uning fikricha, faqat turli ma'lumotlarni yodlash va o'qilgan kitoblar va darsliklar mazmunini o'z so'zlari bilan qayta aytib berishga asoslangan.

Pedagogik amaliyotda biz ko'pincha o'quvchilar tomonidan til materialini o'zlashtirishni osonlashtirish maqsadida o'quv materialining taqdimotini "yangilash", darsga o'yin-kulgi elementlarini kiritish, o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini faollashtirish, ularning kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni rag'batlantirishga e'tibor qaratamiz. Ushbu maqsadlar uchun har xil turdagi lingvistik vazifalardan foydalanish mumkin.

Lingvistik vazifa - bu axborot tizimi bo'lib, uning elementlari obyekt (lingvistik fakt), shart (til hodisasida mujassamlangan muammo) va axborot tizimini ikki yoki undan ortiq harakatlarga aylantirish orqali lisoniy muammoni hal qilish talabidir.

Lingvistik vazifa matematik, fizik va boshqa vazifalarga qarama-qarshi bo'lib, bu grammatik topshiriqning maxsus turini tashkil etadi. Lingvistika matematika yoki fizikaga, gumanitar fanlar aniq yoki tabiiy fanlarga o'xshamaganidek, lingvistik vazifa ham matematik yoki fizik masalaga o'xshamaydi. Matematik masalalarning obyekt-miqdorlar, miqdoriy munosabatlar, fazoviy shakllar, fizik masalalarning obyekt - materiyaning xossalari va tuzilishi, uning harakat shakllari, o'zgarishlari bo'lsa, lingvistik vazifalar, eng avvalo, til vositalarinig aloqalari, munosabatlari, bog'liqliklarini aniqlashga yo'naltirilgan. Ko'rib turganimizdek, sanab o'tilgan vazifalar turlari predmet sohasiga ko'ra farqlanadi, ularning mazmuni vazifaga o'ziga xos xususiyatlarni beradi va uni tur sifatida ajratib turadi.

Bizningcha, lingvistik vazifalarning tasnifi quyidagi omillar asosida amalga oshirilishi lozim:

1) til vositalarining semantikasi va stilistikasi asosida soʻzlarning paydo boʻlishi va qoʻllanish maydoni, ularning grammatik-stilistik roli hamda uslubi asosida tasniflash;

2) muammoni hal etish metodlari asosida. Bu yerda lingvistik vazifalarni hal etishda qoʻllanib kelayotgan beshta anʼanaviy usullardan foydalanish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz: tavsiflovchi-tasvirlovchi, qiyosiy-tarixiy, taqqoslash, stilistik va estetik tahlil, soʻzlarning fonetik-fonologik xususiyatlarini inobatga olish.

Yuqorida ifoda etilgan fikrlar asosida quyidagicha xulosalar chiqarishimiz mumkin: lingvistik vazifa soddalashtirilgan sharoitda oʻquvchi ijodiy faoliyatining koʻplab elementlarini modellashtirish, muammoli taʼlim tamoyilini oʻzida mujassamlashtiradi; lingvistik tahlil, mantiqiy fikrlash malakalarini shakllantirishning samarali vositasidir. Shu bilan bir qatorda bunday turdagi vazifa oʻquvchilarni TRIZ (IMEI- itirochilik muammolarini yechish) texnologiyalaridan foydalanish malakalarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Oʻquvchilar ushbu aqliy mehnat faoliyati turini ishtiyoq bilan qabul qiladilar, chunki shaxsiy tadqiqot natijasida olingan bilim, qoida tariqasida, oʻqituvchi tomonidan tayyor shaklda taqdim etilganidan koʻra yaxshiroq idrok etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Маҳмудов А. Узлуксиз таълим жараёнига компетентлик ёндашувини жорий қилишнинг дидактик асослари // Узлуксиз таълим, 2012. – №4. – Б.8-12.

2. Улуқов Н. Лингвистик компетентликни шакллантириш омиллари // Тил ва адабиёт таълими журнали, 2018. – №6. – Б.16-17.

3. Эркинова Н. Ўқувчиларда лингвистик компетенция шакллантириш методлари//New innovations in nationale education (NINE),ISSN2180-2130, Vol 1, ISSUEL, 2022.

4. Собиров А. Узлуксиз таълимда тил компетенцияси // Нутқ маданияти ва ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари: Республика илмий-амалий анжуман материаллари. – Андижон, 2016. – Б. 87.

TARBIYACHILAR VA OTA-ONALAR BOLALARDA ISHCHANLIKNI TARBIYALASHNING ASOSIY SUB'YEKTLARI SIFATIDA.

G. Yomg'irova

*Osiyo texnologiyalar universiteti
magistranti Ilmiy rahbar. F.Choriyeva*

ANNOTATSIYA: Maktabgacha yoshdagi bolalarda tarbiyachilar va ota-onalar bolalarda ishchanlikni tarbiyalashning asosiy sifatleri haqida fikrlar berib oʻtilgan.

Kalit soʻzlar: tarbiyachilar, ota-onalar, bolalar, mehnat faoliyati.

АННОТАЦИЯ: Воспитателям и родителям детей дошкольного возраста даны мнения об основных качествах воспитания у детей трудовой этики.

Ключевые слова: воспитатели, родители, дети, трудовая деятельность.

ABSTRACT: Educators and parents of preschool children are given opinions on the

main qualities of education of children's work ethics.

Keywords: educators, parents, children, work activity.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda **mehnat faoliyatining shakllanishida** kattalarning mehnat faoliyati muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun bola mehnat jarayonlariga kirishishdan oldin mehnatning asosiy tarkibiy qismlarini ajratib olishi va anglab yetishi, mehnat malakalarini o'zlashtirishi zarur.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni **kattalar mehnati bilan tanishtirish** orqali ularga kattalarning mehnati ijtimoiy foydali mehnat bo'lib, narsa va buyumlarni yaratishga qaratilganligi, ular har bir inson uchun va butun xalq uchun zarur ekanligi to'g'risida tushuncha berib boriladi.

Masalan: o'simliklar va hayvonlarni parvarish qilish orqali ulardan olinadigan mahsulotlar kimlar uchun va nima maqsadda ishlatilishi to'g'risida bilim va tushunchalar berib boriladi. Kattalarning mehnati bilan tanishtirish kattalar mehnati to'g'risida aniq bilim va tasavvurlar berish, mehnatni va mehnat natijalarini qadrlashga o'rgatish, mehnatga qiziqish va muhabbat uyg'otish, mehnat qilish xoxishini tarbiyalash va ishning sifatli bajarilishiga o'rgatishni ko'zlab ham amalga oshiriladi.

Kattalar mehnati bilan tanishtirishning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat:

- har bir kishi mehnatining ijtimoiy mohiyati;
- mehnat ahli o'rtasidagi ijobiy munosabat;
- har qanday kasb ham muhim ekanligini tushuntirish;
- mehnat faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari bilan tanishtirish;
- mehnatning maqsadi, uning ijtimoiy ahamiyati;
- materiallarni tanlash (mehnat materiallari);
- jihozlash (mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan asboblarni tayyorlash)

Bolalar kattalar bilan birgalikda mehnat qilishlari orqali mehnat malaka va ko'nikmalarini tez va oson egallab oladilar, ularning kattalar mehnati to'g'risidagi bilimlari boyiydi, bunday mehnat bolalarga quvonch bag'ishlaydi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar quyidagi mehnat turlariga jalb qilinadi:

- o'z - o'ziga xizmat qilish
- xo'jalik va maishiy mehnat
- tabiat quchog'idagi mehnat
- qo'l mehnati.

O'z - o'ziga xizmat qilish - bolalar mehnatining bir turi bo'lib, unda bolalar ilk yoshdan boshlab mustaqil ovqatlanish, yuvinish, kiyinish va yechinishga, o'yinchoqlarni yig'ishtirib qo'yishga o'rgatiladi, **o'z - o'ziga xizmat qilish** jarayonida bolalarda mustaqillik, ma'lum maqsad bilan harakat qilish kabi sifatlar shakllanadi. Bolalar qo'llaridan kelgan ishni mustaqil bajarishga o'rganadilar. **O'z - o'ziga xizmat** bolalarda oddiy mehnat turlariga nisbatan qiziqish uyg'otadi, batartiblik, intizomli bo'lishga ham odobga o'rgatadi.

Bolalar **xo'jalik - maishiy mehnatga** bolalar bog'chasida va oilada jalb etiladi. Uning mazmuni xar xil bo'ladi: xona va bog'cha maydonchasini, xonani yig'ishtirish, idish - tovoqlarni yig'ishtirish, choy idishlarini, qo'g'irchoq kiyimlarini, mayda narsalarni yuvish,

mashg'ulotga kerakli materiallarni tayyorlab qo'yish, mashg'ulotdan keyin stol ustidagi narsalarni yig'ishtirib olish.

Tabiatdagi mehnat bolaning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'simlik va hayvonlar, yil fasllari, jonsiz tabiat to'g'risidagi bilimlar manbai, bolalarda ishchanlikni, tabiatga ehtiyotkorona munosabatini tarbiyalashda muhim sanaladi.

Qo'l mehnati mashg'ulot, o'yinlarga, mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan o'yinchoq va qazilmalarni tayyorlash bo'yicha bolalar mehnatidir. Bolalarning jamoa mehnati dastlabki jamoatchilik asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Jamoa mehnatida birgalikda harakat qilish, o'zaro yordam, shu bilan birga mehnat taqsimoti ham mujassamlashgan bo'ladi. Birgalikdagi mehnatni, masalan, xonani yig'ishtirishda, tabiatdagi mehnatda aytish mumkin. Bu yerda bolalarning ish-harakatida o'zaro mutanosiblik bo'lishi, ya'ni har bola bir xilda chaqqonlik bilan harakat qilishi kerak, buning natijasida ma'lum mehnat munosabatlari yuzaga keladi. Bunday vaziyatda tarbiyachining bolalar o'rtasida to'g'ri munosabatni o'rnatishga qaratilgan bevosita rahbarligi muhim sanaladi.

Bunday rahbarlik ma'lum izchillikda amalga oshiriladi:

1. Mehnat malakalarini shakllantirish
2. Bolalarning - umumiy mehnatini tashkil etish.
3. Bolalarning birgalikdagi mehnatini tashkil etish.

Bolalar bog'chasida mehnat tarbiyasining vazifalari va mazmunini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kerakli shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Bolalar mehnati uchun avvalo joy, vaqt, gigienik sharoitlar yaratilmog'i lozim, ozodalik, toza havo, kerakli darajadagi yorug'lik, mehnatning bolalar imkoniyatini muvofiq bo'lishi, mehnat vaqtini bolalar yoshiga qarab to'g'ri belgilash (kichik yoshli bolalar uchun 21-23 daqiqa, katta guruh bolalari uchun 26-31 daqiqa).

Bolalar harakatlarini almashtirib turishni ham e'tiborga olish kerak. Bolalarga to'g'ri mehnat tarbiyasi berishda kattalarning bir - biri bilan o'zaro do'stona munosabatda bo'lishi, hamkorlikda ishlashi ijobiy natija beradi. Ayniqsa tarbiyachining har qanday mehnatga nisbatan vijdonan munosabati, uning har xil kasb egalariga hurmat bilan qarashi katta ahamiyatga egadir,

Mehnat ta'limi jarayonida va uni tashkil etishning hamma shakllarida har xil metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi, bular quyidagilar:

- har bir mehnat jarayonini namuna asosida tushuntirib borish;
- bo'lajak mehnat faoliyati to'g'risida uning mahsulini ko'rsatish orqali suhbat;
- tarbiyachining hikoyasi.
- bolalarni mustaqil ishlashlarini mashq qildirish;
- o'yin - mashqlar va didaktik o'yinlar.

Butun mehnat jarayonini va uning ayrim qismlarini ko'rsatish, tushuntirish, eslatish, nazorat qilish, o'z-o'zini nazorat, bajarilgan ishni baholash ayniqsa zarur.

Mehnat tarbiyasi masalalari maktabgacha ta'lim tashkilotining yillik rejasida aks ettiriladi va tarbiyachilarga mehnat tarbiyasini to'g'ri rejalashtirish va amalga oshirishda yordam beradi. Bolalar bog'chasida mehnat tarbiyasini to'g'ri tashkil etish va unga

rahbarlik qilish yosh avlodni har tomonlama tarbiyalash vazifalarini amalga oshirishga yordam beradi.

Bolalarda ishchanlik, har qanday mehnatda qatnashish, boshlangan ishini oxiriga yetkazish uchun bor kuchini ayamaslik, o'z shaxsiy mehnatiga nisbatan to'g'ri munosabatni tarbiyalash.

Madaniy xulq va o'z tengdoshlariga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalash, o'zaro kelishgan holda birga ishlay olish, jamoa ishida natijaga erishguncha o'z mehnati bilan qatnashish, o'zi va o'rtoqlarining mehnatini xolisona baholash yordam berish.

Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida mehnat tarbiyasi ikki yo'nalishda amalga oshiriladi.

- Bolalarning o'zini mehnatga o'rgatish.
- Kattalar mehnati bilan tanishtirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kattalar mehnatiga bo'lgan munosabati **“Ilk qadam” tayanch dasturi asosida shakllanadi. Katta guruh** bolalarida kattalar mehnatiga hurmat va qiziqish hissi tarbiyalab boriladi. O'zbek xalqining milliy hunarmandchilik mehnati- duradgorlik bilan tanishtiriladi. Dehqon mehnati haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Bolalarda o'z tarbiyachisi va boshqalar mehnati haqidagi tushunchalari kengaytirib boriladi. Bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ularda inson va uning mehnatiga hurmat hissini shakllantirishga e'tibor qaratiladi.

Mehnat faoliyatida va bolalarning mehnat jarayonida tarkib topadigan shaxsiy fazilatlariga qo'yiladigan talablarning asta-sekin murakkablashib borishi masalalariga ham alohida e'tibor qaratiladi.

Mehnat tarbiyasiga oid bilimlar bolalarning shaxsiy mehnat faoliyatining shakllanishi, uning tashkil etilishi, rivojlantirilishi, natijalariga ta'sir etadi. Bolalar kattalarga taqlid qilib, mehnat jarayonini yaxshiroq va maqsadga muvofiq qilib bajarilishini o'rganib boradilar. Egallagan bilimlari orqali mehnatga to'g'ri munosabat, unga qiziqish, mehnat faoliyatida kattalarga taqlid qilishga intilish, buyumlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish hissini shakllantirishga asos bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, mehnat qilish jarayonida bolani zeriktirib qo'ymaslik uchun unga davomli ish bermaslik kerak. Shuning bilan birga hamisha bir xil ish topshirmasdan, ishning vaqtini chegaralab, uni xilma-xil qilib turish zarur. Aks holda bola ishdan bezor bo'ladi va ish bolani zeriktiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Sodikova Sh.A. Maktabgacha pedagogika T.: Tafakkur bo'stoni 2013
- 2.Maktabgacha ta'lim pedagogikasi”S.Sodiqova T:2010 45-60 bet
- 3.Maktabgacha pedagogika Toshkent 2019 F.Qodirova 112-116 bet

XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING TA'LIMDAGI O'RNI

Yaxshiboyeva Sitora Toshpulat qizi

Qarshi Xalqaro universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlari (XBD) haqida so'z boradi. Xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlarini global miqyosda baholash va solishtirishga yo'naltirilgan tadqiqotlar bo'lib, ular o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini o'lchash orqali ta'lim sohasidagi rivojlanishlarni kuzatadi. Maqolada PISA, TIMSS, PIRLS kabi eng mashhur xalqaro baholash dasturlari haqida ma'lumot berilgan. Har bir dastur o'zining maxsus yo'nalishi bo'yicha o'quvchilarning ko'nikmalarini baholaydi. Xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlarining sifatini oshirish va dunyo bo'ylab ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni kuzatishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, Ta'lim tizimlari, PISA, TIMSS, ta'lim sifati, global ta'lim

Аннотации: В данной статье рассматриваются международные оценочные программы (МОП), которые направлены на оценку и сравнение образовательных систем на глобальном уровне. Эти программы измеряют знания и навыки учеников, что позволяет отслеживать развитие образования. В статье представлены такие известные международные программы, как PISA, TIMSS, PIRLS, каждая из которых оценивает определённые аспекты ученических навыков. Международные оценочные программы являются важным инструментом для улучшения качества образования и мониторинга изменений в мировой образовательной сфере.

Ключевые слова: Международные оценочные программы, образовательные системы, PISA, TIMSS, качество образования, глобальное образование.

Annotation: This article discusses international assessment programs (IAPs) that are aimed at evaluating and comparing education systems on a global scale. These programs measure students' knowledge and skills, allowing for the tracking of educational development. The article provides information on well-known international programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS, each of which assesses specific aspects of student competencies. International assessment programs serve as an important tool for improving the quality of education and monitoring changes in the global education sector.

Keywords: International Assessment Programs, education systems, PISA, TIMSS, educational quality, global education.

Xalqaro baholash dasturlari (XBD) — bu butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarini baholash va solishtirishga qaratilgan muhim vositalardir. Ular ta'lim sifatini o'lchash va yaxshilash, milliy va xalqaro darajadagi ta'lim siyosatini shakllantirishda qo'llaniladi. Bunday dasturlar o'qitish usullari va natijalarini baholashda, mamlakatlar o'rtasidagi ta'lim tizimlarining samaradorligini solishtirishda katta ahamiyatga ega.

Xalqaro baholash dasturlarining turlari

PISA (Program for International Student Assessment)

PISA dasturi, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ko'nikmalarini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturidir. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning hayotga tayyorligi va ularga ta'lim jarayonida o'z bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatlarini o'lchashdir. PISA dasturi har uch yilda bir marta o'tkaziladi va uning natijalari ta'lim tizimlarining global darajadagi taqqoslanishiga yordam beradi.

TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)

TIMSS — bu matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quvchilarning ko'nikmalarini o'lchashga yo'naltirilgan xalqaro tadqiqot dasturidir. Dastur, o'quvchilarning matematik va fanlar bo'yicha bilimlarini kuzatib boradi va global ta'lim amaliyotlari haqida ma'lumot taqdim etadi. TIMSS natijalari mamlakatlarga o'z tizimlaridagi zaif va kuchli tomonlarni aniqlash imkoniyatini beradi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)

PIRLS dasturi o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini o'lchashga qaratilgan xalqaro baholash dasturidir. Bu dastur 4-sinf o'quvchilarining o'qish natijalarini tahlil qiladi va ular o'qishdagi qobiliyatlarini qanday rivojlantirish kerakligini ko'rsatadi. PIRLS nafaqat o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini, balki o'qitish jarayonining samaradorligini ham baholaydi.

Global ta'lim sifatini solishtirish: xalqaro baholash dasturlari mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarining global miqyosda qanday darajada rivojlanganini aniqlashda yordam beradi. Bu, ta'lim tizimlarini takomillashtirish uchun zarur bo'lgan o'zgarishlar va yangiliklarni kiritishda muhim vositadir.

Ta'lim siyosatini shakllantirish: XBD natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mamlakatlar o'zlarining ta'lim tizimlarini yaxshilash va global raqobatbardoshligini oshirish uchun PISA, TIMSS yoki PIRLS kabi dasturlardan olingan natijalarga asoslanib, yangi strategiyalarni ishlab chiqadilar.

O'qituvchilar va ta'lim tizimlarining rivojlanishi: xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlari va o'qituvchilarning ish faoliyatini baholashda yordam beradi. Bu dasturlar o'qituvchilarni yangi metodologiyalar va o'qitish usullari bilan tanishtirib, ta'lim sifatini oshirishga imkon yaratadi.

Xulosa: xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlarining rivojlanishi, sifatini oshirish va ta'lim siyosatining samarali amalga oshirilishini ta'minlashda muhim vositalardan biridir. PISA, TIMSS, PIRLS va ICILS kabi dasturlar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash orqali ta'lim sohasidagi global muammolarni hal qilishga yordam beradi. Bu dasturlar mamlakatlarga o'z tizimlaridagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlashga imkon yaratadi va ta'limni global darajada takomillashtirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзакаримова М. М. Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 97- 103-b.
2. Мирзакаримова М. М. “Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари”, Novateur Publications, (1), pp. 1- 128. Available at: <http://novateurpublication.org/index.php/np/article/view/23> (Accessed: 26 August 2023)
3. Мирзакаримова М. М. Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 216-222-b.
4. Mirzakarimova M. M. The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique. - 2022. 7128-7131-b
5. Madaminjonovna M. M. K. L. Methodology of educational teaching of general sciences.

6. Madaminjonovna M. M. Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies. 2023. 15-17-b.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK
TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY DIDAKTIK
TAMOYILLARI**

Alimardonova Mohichehra Bahromovna

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi, PhD.

Habibullayeva Shahrizoda O'ktam qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirishning asosiy didaktik tamoyillari ko'rib chiqiladi. Unda bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda matematik bilimlarni samarali o'rgatish metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarda mantiqiy fikrlash, son tushunchasi va geometrik shakllar haqida tasavvurlarni rivojlantirishning eng samarali usullari yoritiladi.

Kalit so'zlar: matematik tasavvurlar, didaktik tamoyillar, maktabgacha ta'lim muassasasi, turli yosh guruhlari, ilmiylik tamoyili, nazariya va amaliyotning birligi tamoyili, ko'rsatmalilik tamoyili, sistemalilik, ketma-ketlik va mustahkamlik tamoyili, individual yondashish tamoyili, mashg'ulot, didaktik talablar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные дидактические принципы формирования математических представлений у детей дошкольного возраста. Анализируются методы эффективного обучения математическим знаниям с учетом возрастных особенностей детей. Также освещены наиболее эффективные способы развития у детей логического мышления, понятия числа и представлений о геометрических формах.

Ключевые слова: математические понятия, дидактические принципы, дошкольное образовательное учреждение, разные возрастные группы, принцип научности, принцип единства теории и практики, принцип обучения, принцип системности, последовательности и последовательности, принцип индивидуального подхода, обучение, дидактические требования.

Annotation: This article examines the main didactic principles of forming mathematical concepts in preschool children. It analyzes effective methods of teaching mathematical knowledge, considering children's age characteristics. The article also highlights the most effective ways to develop logical thinking, number concepts, and understanding of geometric shapes in children.

Keywords: mathematical concepts, didactic principles, preschool educational institution, different age groups, scientific principle, principle of unity of theory and practice, principle of instruction, principle of systematicity, sequence and consistency, principle of individual approach, training, didactic requirements.

Miqdoriy tuzilishi turlicha bo'lgan to'plamlar bilan ishlash bolalarda narsalar sonini aniq belgilash zaruratini hosil qiladi. Sanoqda o'zlashtirish uchun sharoit paydo bo'ladi. Bu mashg'ulotlarda ba'zi fazoviy tasavvurlar aniqlanadi, o'ng chapni farqlash, narsalarni chapdan o'ngga qarab o'ng qo'l bilan ko'rsatish, yuqorigi va pastki (doskalar), chapdan o'ngga iboralarini tushunish ko'nikmasi mustahkamlanadi.

Bolalar shakllar - doira, kvadrat, uchburchakni sezish, harakat va diqqat-e'tiborni qaratish orqali tekshirib ko'rishni mashq qiladilar, ularni rang va hajmlaridagi farqlarga qaramasdan bilib olishni o'rganadilar.

Bolalar o'lchov munosabatlarini: uzunroq-qisqaroq, kengroq-torroq, ko'proq-kamroq haqidagi tasavvurlari va tegishli munosabatlarni aniqlash uchun yonma-yon va ustma-ust qo'yish usullaridan foydalanish ko'nikmalari mustahkamlanadi. Birinchi ta'limiy faoliyatdayoq bolalarda diqqatni jalb etish orqali bu ko'nikmalarga qiziqish uyg'otish va shug'ullanish malakasini o'stirishni davom ettirish muhim ahamiyatga ega.

Bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda quyidagi didaktik tamoyillarga asoslaniladi:

1. Ilmiylik tamoyili. Bu tamoyil maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'rganiladigan faktlarni ular fanda qanday yoritiladigan bo'lsa, shunga moslab yoritishni talab qiladi, ya'ni biz ilmiylik to'g'risida gapirar ekanmiz, birinchi navbatda, berilayotgan bilim mazmuni ilmiylik asosida tuzilgan bo'lishiga e'tibor qaratishimiz kerak.

2. Nazariya va amaliyotning birligi tamoyili. Bu tamoyil berilgan nazariy bilimlarning hayotga, amaliyotga bog'lanishini butun choralar bilan kengaytira borishni talab qiladi. Matematika nazariyadan bevosita har xil mashq va masalalarni yechishga o'tish yo'li bilan bu tamoyil keng suratda amalga oshiriladi. Haqiqatan ham yosh bolalarga har kuni ko'zi bilan ko'rib yurgan xonada, ko'chada, uydagi narsalar bilan bog'langan holda mashg'ulot o'tish, ya'ni bilim berish lozim, chunki bu bolalarning tez tushinib olishiga, o'zlashtirishiga yordam beradi.

3. Ko'rsatmalilik tamoyili. Bolalar tafakkurining aniqlikdan abstraktlikka qarab rivojlanish xususiyatlariga bog'liqdir. Matematikani o'qitishdan asosiy maqsad – mantiqiy tafakkurni rivojlantirishdan iboratdir; biroq matematikani o'qitish aniq fakt va obrazlardan ajralmasligi, aksincha, har qanday masalani o'rganishi shu aniq fakt va obrazlarni tekshirishdan boshlash kerak. Ko'rgazmalilik o'quv materialini o'zlashtirishni osonlashtiradi va bilimning mustahkam bo'lishiga yordam beradi. Masalan, doira haqida gapirganimizda bolaning har biriga doirachalardan berib qo'yib bolalar ikki qo'llari orasida ushlab ko'rishlari kerak. Uning dumaloq ekanini, tekis ekanini qo'l uchidagi bolaning hamma analizatorlari qatnashgan holda eslarida yaxshiroq qol adi.

4. Bilimlarni o'zlashtirishda sistemalilik, ketma-ketlik va mustahkamlilik tamoyili. Matematikada materialni sistemali bayon etishning ahamiyati juda katta, chunki matematikada ayrim faktlar orasidagi mantiqiy bog'lanishlar g'oyat muhimdir. Bolalarga berilayotgan bilim parcha-parcha bo'lib qolmay, bir-biri bilan bog'langan holda oson misollardan boshlanib asta-sekin murakkablashtirib borilishi lozim. Puxta o'zlashtirish esa matematikada, ayniqsa, katta ahamiyatga egadir. Matematik tushunchalar o'zaro shu qadar bog'langanki, majburiy minimumning biror qisminigina bilmagan taqdirda ham bolalar o'z

bilimlarini hayotda foydalana olmay qoladilar va matematik bilim olishni davom ettirish qiyinroq bo'ladi. Matematikada son va sanoq, kattalik, geometrik figuralar, tevarak-atrofni bilish, vaqtni chamalash malakalarini puxta egallashning ham ahamiyati juda katta.

5. Individual yondashish tamoyili. Bu tamoyil bolalarning yosh xususiyatlarini, ya'ni qobiliyatlarini, psixologiyasini hisobga olish kerak, degan talablardan kelib chiqadi va bu tamoyil matematikani o'qitish davrida amalga oshirilishi shart.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish ta'lim jarayoni nafaqat sonlar, shakllar, o'lchamlar va nisbatlarni anglash, balki umumiy aqliy rivojlanishning poydevorini qo'yishda ham muhim o'rin tutadi. Umuman olganda, matematik tasavvurlarni shakllantirishda didaktik tamoyillarni samarali qo'llash orqali nafaqat matematik bilimlar, balki bolalarning mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va yaratuvchanlik salohiyatlari ham rivojlanadi. Shu tariqa, maktabgacha ta'lim tizimi bolaning kelajakdagi o'quv faoliyatiga mustahkam poydevor yaratib, uning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarni yanada mustaqil va ijodkor shaxslar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi, bu esa ularning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyat qozonishida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr Toshkent-2022

2. Bekboyeva N.U; Aliyeva U.S. Elementar matematik tushunchalarni rivojlantirish bo'yicha ta'lim mazmuni. "Maktabgacha ta'lim" jurnali №12, Toshkent 2000 y.

3. Hasanboyeva. O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. –T.: Ilm ziyo, 2006.

4. Jumayev M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish metodikasi va nazariyasi. – T., 2007.

5. Jumayev M.E. "Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi" Toshkent. Ilm ziyo. 2010.

STEAM TA'LIMI ORQALI O'QUVCHILARNING O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Halimova Madina Abdisalim qizi

Boshlang'ich ta'lim kafedrası doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada STEAM yondashuviga asoslangan o'qitish uslublari, shuningdek o'quvchilarga tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, muammolarni hal qilishga, hamkorlikni qabul qiladigan va ijodiy jarayon orqali ishlash ko'nikmasini shakllantirilishi haqida so'z yuritiladi. Bundan tashqari maktab o'quvchilariga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini berish haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, noodatiy fikrlash, kreativlik, model, ixtiro, yondashuv, robotexnika, hamkorlik, jamoa, moslashuvchanlik.

Аннотации: В данной статье рассматриваются методы обучения, основанные на подходе STEAM, а также формирование у учащихся навыков проведения экспериментов, создания моделей, решения проблем, работы в команде и развития креативности через творческий процесс. Кроме того, в статье подчеркивается, что школьникам предоставляется не только возможность получить идеи, но и шанс применять их на практике и реализовывать в реальной жизни.

Ключевые слова: STEAM, нестандартное мышление, креативность, модель, изобретение, подход, робототехника, сотрудничество, команда, адаптивность.

STEAM – zamonaviy ta'limning muhim yondashuvi bo'lib, turli fanlar va ularning tarkibiy qismlarini o'zaro bog'lash orqali bilim va ko'nikmalarni chuqurroq va samarali o'zlashtirishga yordam beradi. U shunchaki fanlarni birlashtirish emas, balki ular orasidagi bog'liqliklarni ochib berish, tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash, umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda hamkorlik qilish ko'nikmasini rivojlantirishni ham nazarda tutadi.

Mazkur yondashuv asosida tabiiy fanlarni o'zlashtirish bir qator xususiyatlarga egaligi bilan tavsiflanadi:

Tushunish jarayonidagi aniq idrok etish: STEAM yondashuvga asoslangan o'qitish o'quvchilarga mavzuni turli burchaklaridan ko'rib chiqish va uni chuqurroq idrok etish imkonini beradi. Masalan, o'qish savodxonligi darsida o'tilgan matnni tabiiy fanlar va san'at bilan bog'lab o'rganish uning mazmunini yanada boyitadi.

Tafakkurning rivojlanishi: Turli fanlar doirasidagi mavzu yoki tushunchani konsentratsiya qilish va turli jarayonlarcha qo'llash uning mustahkam o'zlashtirilishiga yordam beradi hamda tafakkurni faollashtiradi.

Ko'nikmalarining samarali shakllanishi: STEAM yondashuvga asoslangan o'qitish o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, loyiha yaratish, hamkorlikda ishlash va boshqa muhim ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

Kreativ potensialini yuzaga chiqarilishi: Turli fanlarni birlashtirish o'quvchilarga kreativ fikrlash va yangi g'oyalarni yaratish imkonini beradi. Ular mavzuga o'ziga xos yondashuvlarni topadilar, yon tomondan fikrlaydilar, mavjud bilimlarini, vetagen tajribalarini original tarzda qo'llaydilar.

Real hayotga bog'liqlik: STEAM yondashuvga asoslangan o'qitish o'quvchilarga bilimlarni real hayotdagi vaziyatlarga qo'llashni o'rgatadi va ularning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi, ijtimoiy muammolarga turli yechim topishga va ijtimoiy ko'nikmaga ega bo'lishiga zamin yaratadi.

Motivatsiyaning oshirilishi: Qiziqarli va turli xil faoliyatlar o'quvchilarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi.

Ko'p sohalarda qo'llaniladigan bilim. STEAM ta'limining nafaqat bitta soha bilan cheklanib qolishiga yo'l qo'ymaydi. Masalan, fizika va kimyo fanlari muhandislikda, biologiya va informatika esa texnologiya va tibbiyotda qo'llaniladi. Boshqacha aytganda, STEAM ta'limi keng va turli yo'nalishlarda ishlatiladigan bilimlarni birlashtiradi.

Jamoda ishlash va kommunikatsiya. STEAM loyihalarida o'quvchilarga jamoada ishlash, boshqalar bilan samarali muloqot qilish va birgalikda muammolarni hal qilish

ko'nikmalarini o'rgatadi. Bu ko'nikmalar nafaqat ilmiy faoliyatda, balki kundalik hayotda ham foydalidir.

Shuningdek, STEAM ta'limi orqali global texnologik, ekologik va ijtimoiy muammolarni hal qilishda ishtirok etish mumkin. Kelajakda STEAM ta'limi dunyo iqtisodiyotida va jamiyatda muhim o'rin tutishi kutilmoqda, chunki u ilm-fan va texnologiyani rivojlanishini jadallashtiradi va insonlarning kreativ potentsialini ochadi.

STEAM – bu standartlar, baholash va darsni loyihalash amalga oshirish o'rtasidagi o'zgarmas bog'lanishni ta'minlaydigan integratsiyalashgan o'rganish yondashuvi hisoblanadi. Haqiqiy STEAM tajribasi fan, texnologiya, muhandislik, matematika va san'at sohalaridan ikki yoki undan ortiq standartlarni o'z ichiga oladi. So'rov, hamkorlik va jarayon asosida ta'lim STEAM yondashuvining markaziy elementlari hisoblanadi. Haqiqiy STEAM tashabbusi uchun san'atning integratsiyasi juda muhimdir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun maktablar bir nechta omillarni hisobga olishlari kerak:

STEAM – bu standartlar, baholash va darsni loyihalash amalga oshirish o'rtasidagi o'zgarmas bog'lanishni ta'minlaydigan integratsiyalashgan o'rganish yondashuvi hisoblanadi. Haqiqiy STEAM tajribasi fan, texnologiya, muhandislik, matematika va san'at sohalaridan ikki yoki undan ortiq standartlarni o'z ichiga oladi. So'rov, hamkorlik va jarayon asosida ta'lim STEAM yondashuvining markaziy elementlari hisoblanadi. Haqiqiy STEAM tashabbusi uchun san'atning integratsiyasi juda muhimdir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun maktablar bir nechta omillarni hisobga olishlari kerak:

Har bir jamoada o'qituvchilarning turli sohalardan kelgan vakillarini o'z ichiga olgan hamkorlikda rejalashtirish.

- STEAM amaliyotlari va tamoyillari bo'yicha barcha fan o'qituvchilari uchun professional rivojlanish.
- O'quv rejasi va baholashni loyihalash jarayoni uchun STEAM sxemalarini ishlab chiqish.
- Standartlar va baholashlarni moslashtirish va aniq belgilash.
- Darslarni uzluksiz amalga oshirish jarayonlari va strategiyalarini ishlab chiqish.

Xulosa STEAM ta'limi nafaqat texnologiyalarni o'rgatish, balki talabalarda ijodiy fikrlash va tahliliy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o'z navbatida nafaqat ilm-fan va texnologiyani rivojlanishiga, balki jamiyatda innovatsion yondashuvlar va muammolarni samarali hal qilishga olib keladi. Bu ta'lim yo'nalishi kelajakda dunyoning barcha sohalarida katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзакаримова М. М. Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 97- 103-b.
2. Мирзакаримова М. М. “Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари”, Novateur Publications, (1), pp. 1- 128. Available at: <http://novateurpublication.org/index.php/np/article/view/23> (Accessed: 26 August 2023)

3. Мирзакаримова М. М. Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 216-222-b.

4. Mirzakarimova M. M. The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique. - 2022. 7128-7131-b

6. Madaminjonovna M. M. K. L. Methodology of educational teaching of general sciences.

7. Madaminjonovna M. M. Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies. 2023. 15-17-b.

8. Мирзакаримова М. М. Essential composition of entrepreneurship functional literacy. International scientific and technical journal "Innovation technical and technology". 2020. 63-65-b.

O'QUV MATERIALLARINI MODELLASHTIRISH ASOSIDA O'QUVCHILARNING BOG'LANISHLI NUTQINI OSHIRISH METODIKASI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi o'qituvchisi

Hamrayeva Muhayyo Erkin qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quv materiallarini modellashtirish usullari orqali o'quvchilarning nutqiy ravonligini oshirish metodikasi o'rganiladi. Nutqiy ravonlikni rivojlantirish uchun modellashtirishga asoslangan o'quv jarayonlarini loyihalash va amalga oshirishning asosiy bosqichlari ko'rsatilgan. Shuningdek, o'quvchilarni so'zlashuv ko'nikmalarini shakllantirishda interaktiv texnikalar va vizual yordamchilardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Аннотация: В статье рассматривается методология повышения беглости речи учащихся посредством моделирования методов учебного материала. Описаны основные этапы проектирования и внедрения процессов обучения на основе моделирования для развития беглости речи. Также были проанализированы возможности использования интерактивных методик и наглядных пособий в развитии навыков говорения учащихся.

Abstract: This article studies the methodology for improving students' fluency through modeling methods of educational materials. The main stages of designing and implementing modeling-based educational processes for the development of fluency are shown. The possibilities of using interactive techniques and visual aids in developing students' speaking skills are also analyzed.

Kalit so'zlar: malaka, integrativ yondashuv, metodikalar, shaxs taraqqiyoti, ta'lim jarayoni, mahorat, bilim, tajriba, ko'nikma, tadqiqot.

Bugungi kunda til o'rgatish jarayonida o'quvchilarning nutqiy ravonligini oshirish katta ahamiyat kasb etadi. Nutqiy ravonlikning asosiy ko'rsatkichlaridan biri o'quvchilarning mazmunli va to'g'ri muloqot qila olish qobiliyatidir. Nutqiy faoliyatni

rivojlantirish uchun o'quv materiallarini modellashtirish usulidan foydalanish o'qitish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Modellashtirish o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qiladigan, interaktiv o'quv materialari va mashqlarni taqdim etish orqali amalga oshiriladi.

³Ko'plab tadqiqotlar nutqiy ravonlikni oshirish uchun interaktiv o'quv materiallari va modellashtirish texnikalari samnaradorligini tasdiqlaydi. Xorijiy tadqiqotlarda vizual yordamchilar, rolli o'yinlari, ssenariy asosida mashqlar orqali o'quvchilarning so'zlashuv qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratilad. Mahalliy tadqiqotlarda esa o'quvchilarning nutqiy faoliyatini oshirish uchun didaktik materiallar va darsliklarni o'quvchilarga moslashtirish masalalari muhokama qilingan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda o'quv materiallarini modellashtirish asosida o'quvchilarning nutqiy ravonligini oshirish metodikasi ishlab chiqilgan. Metodika nutqiy faoliyatning rivojlanishini tahlil qilish, o'quv materiallarini segmentlarga ajratish, interaktiv modellar yaratish va vizual yordamchilardan foydalanish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Natijalar

O'quv materiallarini modellashtirish asosida o'quvchilarning nutqiy ravonligini oshirish usuli an'anaviy yondashuvlarga nisbatan sezilarli yaxshilanishlarni ko'rsatdi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalar qayd etildi:

Nutqiy faoliyatni rivojlantirish: Modellashtirilgan o'quv materiallari yordamida o'quvchilar nutqiy faoliyat jarayonida tezroq javob bera olish va aniqroq gap tuza olish ko'nikmalarini rivojlantirdi. O'quvchilarning jummalarni tuzish tezligi va to'g'riligi oshdi, bu esa ularning fikrni ravon va izchil ifodalashiga yordam berdi.

So'z boyligini kengaytirish: Modellashtirish asosida yaratilgan interaktiv mashqlar orqali o'quvchilar so'z boyligini sezilarli darajada kengaytirdi. Har bir yangi mavzu yoki o'quv materiali bilan tanishtirish vaqtida yangi so'zlar va iboralarni qo'llash orqali o'quvchilar yangi leksik birliklarni tezroq o'zlashtira oldilar.

Qiyin nutqiy vaziyatlarda moslashish qobiliyati: Turli ssenariylar va real hayotiy vaziyatlar asosida o'tkazilgan mashqlar o'quvchilarning turli nutqiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini rivojlantirdi. Modellashtirish yordamida o'quvchilar o'z fikrlarini har xil kontekstlarda ifodalash imkoniyatiga ega bo'ldi, bu esa ularning nutqiy moslashuvchanligini oshirdi.

Nutqiy ravonlikning yaxshilanishi: Modellashtirilgan o'quv materiallari orqali o'quvchilar o'z nutqlarini tezroq, ravon va ishonchli gapirishga o'rgandilar. Bu metodika, o'quvchilarni noaniq iboralardan uzoqlashtirgan holda, tushunarli va aniq ifodalashga yordam berdi.

O'z-o'zini baholash va xatolarni tahlil qilish: Tadqiqot davomida o'quvchilarga o'z nutqiy faoliyatlarini tahlil qilish va xatolarni o'z-o'zlari tuzatish imkoniyati berildi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar o'z xatolarini yaxshiroq tushunishga va kelajakda ularni oldini olishga o'rgandilar. Bu usul o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

³ Nazarov, 2020

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, modellashtirish texnikasi o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda samarador ekanligi tasdiqlandi. Quyidagi asosiy jihatlar tadqiqotning muhim xulosalari hisoblanadi:

Interaktivlikning o'rni: O'quv jarayonida modellashtirilgan o'quv materiallaridan foydalanish o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qildi. An'anaviy darslarda o'quvchilar faqat passiv eshituvchilar bo'lsa, modellashtirish orqali ular o'rganish jarayonining markaziy qismiga aylandi. Bu esa ularning qiziqishini oshirib, bilimlarni samarali o'zlashtirishiga zamin yaratdi.

O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotning kuchayishi: Modellashtirish yordamida o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida ijobiy muloqot shakllandi. O'qituvchi o'quvchilarga real vaziyatlar asosida ko'rsatmalar bera oldi, bu esa dars jarayonini jonli va o'zaro hamkorlik qilish orqali darsni samarali tashkil qilishga yordam beradi. Shu tariqa, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi tushunmovchiliklar kamaydi va o'quvchilarning darsga bo'lgan ishtiyoqi oshdi. **Fikrlarni tuzilmaviy ifodalashga urg'u berish:** Modellashtirish metodikasida o'quvchilar turli vaziyatlarda fikrlarini aniq va izchil ifodalashga o'rganadilar. Bu o'quvchilarning ravon nutqiy chiqishlar qilishga tayyorligini oshirdi.

Davomiylik va takrorlash: Takrorlash jarayonida o'quvchilarning nutqiy ravonligi yanada mustahkamlandi. Takroriy mashqlar orqali ular o'rganilgan so'zlarni va iboralarni eslab qolish qobiliyatini kuchaytirdilar, bu esa nutqiy moslashuvchanlikni ta'minladi.

Kelajak uchun tavsiyalar: Modellashtirish usulini yanada rivojlantirish va o'quv jarayoniga kengroq integratsiya qilish o'qitish jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, boshqa tillarni o'qitishda ham modellashtirishdan foydalanish imkoniyatlarini o'rganish tavsiya etiladi, chunki bu usul o'quvchilarning so'zlashuv ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'quv materiallarini modellashtirish yordamida o'quvchilarning nutqiy ravonligini oshirish nafaqat ularning so'z boyligini kengaytirish va gap tuzish ko'nikmalarini yaxshilashda, balki o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda ushbu tadqiqot o'quv materiallarini modellashtirish usulidan foydalangan holda o'quvchilarning nutqiy ravonligini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari modellashtirilgan o'quv materiallari o'quvchilarning nutqiy faoliyatini yaxshilashda samarador ekanligini tasdiqladi. O'quvchilar so'z boyligini kengaytirish, jumalarni aniq va izchil tuzish hamda real nutqiy vaziyatlarga moslashish ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Interaktiv mashg'ulotlar yordamida ular o'z nutqiy xatolarini aniqlash va tuzatishni o'rganib, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirdilar. Modellashtirish asosida o'qitish usuli o'quvchilarning nutqiy faoliyatga faol ishtirokini ta'minlab, an'anaviy usullarga nisbatan yanada samaraliroq ekanini kuzatildi. Shu sababli, bu metodikani boshqa fanlar va til o'rgatish tizimlarida qo'llash o'qitish jarayonini yanada samarali qilishda yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nafosat Farxod qizi Jumanioyozova “O‘quv matnlarini modellashtirish asosida o‘quvchilar nutqiy ravonligini bog‘lanishlarini rivojlantirish metodikasi” 2023
2. Sh.Sh. Nizomova “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” 2021 ilmiy.bmti.uz
3. Zarnigor Javliyevna Xushbaqova “Boshlang‘ich sinflarda nutqiy savodxonlikni rivojlantirish” 2023 Kokand University Herald
4. Sh.Sh. Nizomova “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” 2021 ilmiy.bmti.uz
5. Hamrayeva M.E “O‘quv matnlarini ma‘no jihatidan tarkibiy tahlili” 31-son_3-to‘plam_Fevral-2024 ilmiy maqola va tezislari
6. Hamrayeva M.E “O‘quv matnlari ta‘lim vositasining birligi sifatida” “XALQ TA‘LIMI” ilmiy-metodik jurnali. 2025. № 1. www.pubedu.uz

QIZIQISHNI RAG‘BATLANTIRUVCHI MUHIT O‘QUVCHILAR NUTQIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY SHARTI SIFATIDA

Jabborova Maftuna Komil qizi

QarDU doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini shakllantirishning pedagogik shartlari haqida ma‘lumot berilgan. Shuning bilan birga, ushbu pedagogik shartni amalga oshirishda foydalaniladigan usullar haqida ko‘rsatma berilgan.

Аннотация: в данной статье представлена информация о педагогических условиях формирования речевой деятельности учащихся. При этом даются указания о методах, используемых при реализации данного педагогического условия.

Abstract: this article provides information about the pedagogical conditions for the formation of students' speech activity. At the same time, instructions are given on the methods used in the implementation of this pedagogical condition.

Kalit so‘zlar: nutqiy faoliyat, qiziqish, motivatsiya, kreativlik, intellekt, tafakkur.

Ключевые слова: речевая деятельность, интерес, мотивация, творчество, интеллект, мышление.

Key words: speech activity, interest, motivation, creativity, intellect, thinking.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning lingvistik kreativ intellektini shakllantirish muammosi bo‘yicha ko‘pgina olimlar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan. Y.M.Borshevskaya bolalardagi kreativlik rivojlanishini har xil muhitda amalga oshirishini hamda bu jarayon ma‘lum bir hodisalar yoki obyektlarga bog‘liq ekanligini organgan. G. X. Vaxitova esa, bolaga ko‘rsatilayotgan tashqi ta’sirlar natijasida o‘quv faoliyatini yanada samarador tashkil etish mumkinligini aniqlagan. V.I. Andreev o‘quvchilarning lingvistik kreativ intellektini shakllantirishning mazmun-mohiyatini, pedagogik jarayonning tashkil etish shakllarini, usullarini hamda shartlarini o‘rgangan. [3, 161-b]

O‘quvchilarning lingvistik kreativ intellektini shakllantirishda bir qancha pedagogik shartlar mavjud bo‘lib, ulardan enag asosiysi quyidagicha: ***Kichik maktab yoshidagi bolalarning nutqiy faoliyatini shakllantirishda qiziqishni rag‘batlantiruvchi muhit yaratish.***

Ta'lim jarayonini tashkil etuvchi asosiy shaxs bu pedagog hisoblanadi. Shunday ekan maktablardagi dars jarayonini qiziqarli va ijodiy kayfiyatda tashkil etish o'qituvchining eng muhim vazifalaridan biridir. Dars jarayoni shunday tashkil etilishi kerakki, bolaning qalbida **“mo'jizakor”** his-tuyg'ularni uyg'otiishi kerak. Ushbu his tuyg'ular orqali bola intellektual kreativ faoliyatini faollashtiruvchi ichki mexanizmini ishga tushiradi. Bolalarning bunday faoliyati yorqin, ijobiy hissiyotlar bilan to'yingan bo'lib, uning ushbu faoliyatidagi ijodiy ehtiyojlariga chambarchas bog'langan bo'ladi.

Bolalar ta'lim jarayonida ijodiy muammolarni hal etish bilan birgalikda yangi kashfiyotlarni kashf etishadi hamda muvaffaqiyatlaridan quvonishadi, ajablanishadi, zavqlanishadi. Dars jarayonini o'yin tarzida tashkil etilishi, bolaning o'rganayotgan materiallarini tasviriy shaklda qabul qilishiga sabab bo'ladi. Bu esa bolaning hissiy intellekti bilan bog'lanib, shug'ullanayotgan faoliyatiga yuqori darajadagi qiziqishini ta'minlaydi. 6 yoshdan 8 yoshgacha bo'lgan bolalardagi hissiy komponentlar orasida eng kuchlisi, motivatsion komponent hisoblanadi. Ushbu komponent atrofimizdagi dunyo haqidagi ma'lumotlarni mazmunli o'rganishimiz uchun imkon yaratish bilan birgalikda, kreativ intellektni shakllantirish uchun qiziqishni paydo qiladi. Bolaning tafakkurida, hayoliy vaziyatlarni yarata olishida ijodiy tasavvur ham yetakchi rol o'ynaydi. Faqatgina, berilayotgan ta'lim manbai tabiiy va tabiatga uyg'un holatda bo'lishi kerak.

V.V. Aganovning fikricha, chet tillarini o'rganishda foydalaniladigan dramatizatsiya jarayonidagi qiyofalar va qahramonlar libosi bolaning dunyoqarashini kengaytiradi. Boshqa mamlakat madaniyati haqida yaqindan tanishishga imkon beradi. Nafaqat chet tillarini, balki o'zbek tilidagi nutqiy ravonlikni oshirishga yordam beradi. Ertakdagi qahramonlar libosi va yuz ifodasi, ertak personajlarining qanday ekanligini asoslashga imkon beradi. Bolalar bu jarayonda yaxshilik va yomonlikni, mehr va qahrni, rostgo'ylik va yolg'onchilikni ajrata olishadi. [2, 26-b]

Biz o'rganayotgan muammoni yanada yaxshi tushunishda F.A.Soxina hamda O.S.Ushakovalarning asarlarida keltirilgan fikrlar qiymatli ahamiyatga egadir. [4. 153-b] Ushbu olimlar, bola nutqining rivojlanishini ongsiz tabiatiga bog'liq ekanligini ifodalovchi umumiy nazariyaga qarshi bo'lishadi. Ular o'z ishlarida, ijodiylik jarayoni til rivojlanishida faol paydo bo'lishini isbotlashgan. Kichik maktab yoshidagi bola nutqiy faoliyatga qiziqadi hamda shaxsiy “tajribalari” asosida mavjud so'zlardan, tilning grammatik, sementik qoidalariga tayangan holda yangi so'zlarni yaratadi. Shunday ekan ushbu pedagog olimlarning nuqtai nazarlariga tayangan holda, aytishimiz mumkinki, spontan nutqni rivojlantirish bola uchun samarasiz hisoblanadi.

Shuning uchun biz bola nutqini ma'lum bir maqsadga asoslangan holda, maqsadli ravishda shakllantirishimiz lozim. Lingvistik ko'nikmalarni shakllantirishda til va nutqning elementar tarkibi bilan tubdan tanishish lozim. Bunday yondashuv asosida, nutqning ijodiy uslubiga ahamiyat qaratiladi. Bu esa, boladagi qiziquvchanlikning oshishiga va nutqiy tarafdin o'z-o'zini rivojlantirishga imkon beradi. [5. 67-b]

A. V. Brushlinskogoning nazariyasiga tayangan holda, “Tushunishni- motivatsion-emotsional komponentni shakllantiruvchi bosqich”,- deb atay olamiz. Olimning aytishicha, “Ijodiylik har doim muammo yoki savol, ajablanish yoki hayratlanish asosida paydo

bo‘ladi. Ajablanish va hayratlanish bolalar uchun ham, kattalar uchun ham hissiy ahamiyatga egadir. Aynan ushbu muammoli vaziyat insonning aqliy faoliyatida paydo bo‘ladi va real hayotdagi qarama-qarshiliklarni anglab, undagi muammolarni hal etishga yordam beradi”. [1. 586-b]

Kichik maktab yoshidagi bolalarni lingvistik kreativ intellektini shakllantirishda hayotiy voqea- hodisalarda namoyon bo‘ladigan holatlarni taqqoslash usullari orqali ham erishish mumkin. Bu jarayon pedagog bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Tabiatda uchraydigan hodisalarni bola har kuni o‘z ko‘zi bilan ko‘radi va bu holatda fikrlarini bemalol bayon eta oladi. Shuning uchun **tabiatdagi qarama-qarshiliklarga oid bo‘lgan misollardan foydalaniladi**. Yomg‘ir bir vaqtning o‘zida ham yaxshi, ham yomon tarflama aks etishi mumkin. Masalan o‘qituvchi soyabonni qo‘liga ochgan holatda oladi va aytadi: “Hozir yomg‘ir yog‘ayapti. U yaxshimi?” Shunda o‘quvchilardan biri javob beradi: -“Ha albatta u juda yaxshi.” Boshqa bir o‘quvchi javob beradi: -“Yo‘q u yomon”. Shunda bolalar o‘rtasida bahs va munozarali tortishuv boshlanib ketadi. Kimdir yomg‘irni yaxshi ekanligini, yana kimdir esa uning yomon ekanligini isbotlashga harakat qiladi. Shunda o‘qituvchi “Keling bolalar nima uchun yomg‘ir yaxshi?”,- degan savolni beradi. Shunda bolalar o‘z fikrlarini bildirishni boshlashadi. Ular fikrlarini sabablar bilan ko‘rsatishadi: “Chunki o‘simliklar suvga muhtoj, qushlar va hayvonlar ham suv ichishlari kerak”. O‘qituvchi endi bolalardan nima sababdan yomg‘ir yomon ekanligini so‘raydi. Bolalar: “Chunki, yomg‘ir yog‘sa biz sayrga chiqolmaymiz, agar soyabonimiz bo‘lmasa ust- boshimiz ho‘l bo‘ladi va hokazo”,-deb javob berishadi.

Bundan shunday xulosa chiqarishimiz mumkinki, yomg‘ir yaxshi ham yomon ham bo‘lishi mumkin. Yuqoridagi bahs-munozarali suhbat, bolalarga fikrlarini ijodiy tarzda bayon qilish imkonini beradi. Bu usul nafaqat o‘z ona tilidagi nutqning rivojlanishiga, balki, chet tilillarini o‘rganishda ham qo‘llash mumkin.

Xuddi shu usulda boshqa mavzu asosida ham bahs- munozara o‘tkazishimiz mumkin. **Narsa predmetlar orasidagi qarama-qarshilik:** Masalan, qalam misolida. Qalamning yaxshi taraflari: u bilan chizamiz va rasmlarni bo‘yaymiz. Ammo uning uchi o‘tkir ekanligini hisobga olsak, o‘zimizga va boshqa insonlarga zarar yetkazishi mumkin. **Turli vaziyatlardagi qarama-qarshiliklardan:** biz turli munosabat bilan o‘tkaziladigan bayramlarga boramiz. Uning yaxshi tarafi shuki, biz musiqadan zavq olamiz, xursand bo‘lamiz, ammo yaxshi ko‘rgan hayvonimizni (mushuk yoki kuchuk) o‘zimiz bilan bayramga olib borolmasligimiz sababli sog‘inib qolishimiz yomon. **O‘lchamlardagi qarama-qarshilik:** qo‘g‘irchoqning uychasi qo‘g‘irchoq uchun katta, ammo bolalar uchun kichiklik qiladi. Bolalar stuli bolalar uchun keng, ammo kattalar uchun torlik qiladi. Bu kabi misollarni ko‘plab keltirishimiz mumkin.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, yuqoridagi misollar bolalarning har kungi kundalik faoliyatida namoyon bo‘ladi. ushbu predmetlarni, hodisalar bola har kun kundalik faoliyatida eng kamida bir marta bo‘lsa ham ishlatadi. Shuning uchun ular ishtirokida olib boriladigan qarama-qarshilikka asoslangan fikrlar reallikka asoslanadi va bola uchun tushunarli bo‘ladi. Qarama-qarshi fikrlar bildirish esa boladagi ijodiy fikrlash jarayoniga ta’sir etib, kreativ intellektini shakllantirishga yordam beradi.

Shuning bilan birga bolalar bolalar bu jarayonga qiziqib, berilib fikrlarini bildirishadi. Shunday qilib, kichik maktab yoshidagi bolalarning lingvistik kreativ intellektini shakllantirishda ular uchun qiziqarli bo'lgan usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilardagi lingvistik kreativ intellektni shakllantirishdagi muhim pedagogik shartlardan biri ham aynan, bolalar qiziqishini rag'batlantiruvchi muhitni yaratish sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. А. В. Брушлинский “Субъект, мышление, учение, воображение” Москва: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. С-560
2. В. В. Аганова. “Развитие творческих способностей дошкольников на занятиях по иностранным языкам” Санкт-Петербург: Свое издательство, 2016. – С.26-27
3. Г. Х. Вахитова Теоретическое основание и организационнопедагогические условия развития творческих способностей дошкольников: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Г. Х. Вахитова. – Томск, 2000. – 161 с.
4. Ф.А.Сохина “Психолого-педагогические основы развития речи дошкольников”– М.: Изд-во Мос. психол. – социол. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2002. 550 с
5. О.С. Ушакова “Развитие речи в дошкольном детстве как педагогическая проблема” – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2001 256 с.

MIGRANTLAR OILALARI BOLALARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Jumayeva Gulnoza Tursunpo'larovna

Turon universitetining pedagogika va psixologiya kafedrasining o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada migrantlar oilalardagi bolalarning psixologik xususiyatlari va migrantlar oilalaridagi bolalarning asosiy muammolari haqida ma'lumot berilgan. Shu bilan birga ularning oldini olish yo'llari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: migrant, muammo, muhojir, xulqi og'ishgan bolalar, mintaqa

Аннотация: В данной статье представлена информация о психологических особенностях детей в семьях мигрантов и основных проблемах детей в семьях мигрантов. При этом указываются пути их профилактики.

Ключевые слова: мигрант, проблема, мигрант, дети с отклонениями в поведении, регион

Abstract: This article provides information about the psychological characteristics of children in migrant families and the main problems of children in migrant families. At the same time, ways of their prevention are indicated.

Keywords: migrant, problem, migrant, children with behavioral disabilities, region

So'nggi paytlarda psixologiya fanida muhojirlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi muammosiga katta e'tibor berilmoqda.

Ta'kidlanishicha, oilaning boshqa mamlakatga yoki boshqa til va madaniy an'analarga ega bo'lgan mintaqaga ko'chib o'tishi natijasida odatdagi yashash sharoitlarining keskin o'zgarishi bilan migrantlar nafaqat kattalar, balki har qanday yoshdagi bolalar ham boshdan kechiradigan jiddiy noqulayliklarga duch kelishadi [5].

Boshqa mamlakatga ko'chib o'tish, turmush tarzi, ijtimoiy muhitning o'zgarishi nafaqat qarashlarda, balki yangi ongli munosabatlarni, shaxsiy ma'nolarni, xulq-atvor va faoliyat xususiyatlarini shakllantirishda ham o'zgarishlar bilan birga keladi. Migrantlar tanish ijtimoiy muhitdan – tanishlar, do'stlar, qarindoshlardan ajralib qolishadi. Ular moslashishda, dolzarb muammolarni hal qilishda va hayot ehtiyojlarini qondirishda katta rol o'ynaydigan ijtimoiy aloqalarga ega emaslar [3].

Yangi jamiyatga kirish va migrantlar va ularning bolalarining moslashuvini taqqoslashda tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, ikkinchisida bu unchalik qiyin emas. Biroq, bolalar ham ko'plab muammolarga duch kelishga majbur. Yosh bolalar juda muvaffaqiyatli moslashadilar, ammo maktab o'quvchilari uchun bu jarayon ko'pincha qiyin bo'lib chiqadi, chunki sinfda ular hamma narsada sinfdoshlariga o'xshash bo'lishi kerak – til, tashqi ko'rinish, odob-axloq va hatto fikrlar. Bundan tashqari, tajribaning og'irligi, hatto surgun paytida yosh bolalar bo'lgan bolalar haqida gap ketganda ham o'zini his qiladi [2].

V. V. Gritsenko va N. E. Shustova migratsiya jarayonida "bolalar muammolari"ning butun majmuasi paydo bo'lishini yozadilar. Ular orasida eng muhimi:

yashash joyini majburiy ravishda o'zgartirish va tanish oilaviy, tabiiy-hududiy, madaniy-kommunikativ va boshqa aloqalarning tuzilishini buzish bilan bog'liq psixologik stresslar;

identifikatsiya inqirozi, qadriyatlar va ijtimoiy me'yorlar tizimidagi buzilishlar;

hayotning turli tomonlaridan va o'zidan norozilik;

bola uchun yangi aloqa muhitiga joylashish qiyinligi, ko'pincha paydo bo'ladigan tashvish va ruhiy zo'riqish, begonalashish va rad etish, ziddiyat va tajovuzkorlikning kuchayishi [2].

G. U. Soldatovanning so'zlariga ko'ra, 5 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan majburiy migrantlar oilalaridagi bolalarning asosiy muammolari fobiya, uyqu va ishtahaning buzilishi, norozilik va tajovuzkorlik reaksiyalari bilan namoyon bo'ladigan xatti-harakatlarning buzilishi, mahalliy aholi bilan aloqa qilishda qiyinchilik, o'rganishdagi qiyinchiliklar, individual fanlarni o'zlashtirish, ijtimoiy shakllanishning yetarli emasligi, muloqot qobiliyatlari, mahalliy aholining odatlari, urf-odatlar, me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini yomon bilish [4].

Kelgan bolalar quyidagilar bilan ajralib turadi: konstruktiv ravishda muloqotga kirisha olmaslik, tengdoshlar va kattalar bilan aloqa o'rnatish, jamiyatdagi, guruhdagi shaxsiy mavqeini aniqlash, tushkunlik hissi, ruhiy muvozanatsizlik, hissiy o'zini o'zi boshqarish usullari to'g'risida elementar g'oyalarning yo'qligi-bu etarli darajada himoya reaksiyalarini keltirib chiqaradi [3]

Migratsiyaning travmatik omillari bolalarni normal rivojlanish uchun zarur bo'lgan xavfsiz, barqaror, qo'llab-quvvatlovchi muhitdan mahrum qiladi, shaxsning shakllanishi va shakllanishi jarayoni buziladi. Tajribali salbiy tajriba kognitiv jarayonlarga, shaxslararo

munosabatlarga, o'z-o'zini hurmat qilishga, xulq-atvor xususiyatlariga va umuman dunyoqarashga ta'sir qiladi. Hatto eng yosh bolalar ham dunyo, o'zlari va kelajagi haqidagi tasavvurlarida chuqur o'zgarishlarga ega [5].

Ko'pincha bolalar ota-onalari olgan jarohatlarning bilvosita qurboniga aylanishadi. Kattalar endi bolalarni tarbiyalashga odatdagi sharoitda uyda bo'lgani kabi ko'p vaqt va e'tibor bera olmaydilar; ota-onalarning o'zlari, shaxsiyat inqirozini boshdan kechirib, har doim ham o'z farzandlariga yordam berishga qodir emaslar. Qarindoshlari, qo'shnilari va yaqin atrofdagilari yo'qolishi bilan oila ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning katta qismini yo'qotadi.

Shunday qilib, bizning fikrimizcha, oilani migratsiya natijasida er-xotinlarning majburiy bir-biridan uzoqlashish ham ijobiy, ham salbiy tomonlari mavjud bo'lib, buni yanada batafsilroq keng ko'lamli tadqiqot ishlarini olib borib empirik ko'rib chiqishni talab qiladi. Migrant oilalarda ota-onalar farzandlariga nisbatan o'ta qattiqqo'l va e'tiborli bo'lishlari talab etiladi, chunki yosh bolalar doimo ota-onaning e'tiboriga muhtoj bo'ladilar. Shuning uchun ota-onalar farzandalariga e'tibor qaratishlari lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Гайдук, Т.А. Психолого-педагогическое сопровождение работы с детьми-мигрантами дошкольного возраста (разработка проекта) // Сибирский Вестник Специального образования / Т.А. Гайдук. – 2015. – № 1(14). – С. 18-20

2. Гриценко, В.В. Социально-психологическая адаптация детей вынужденных переселенцев в российском обществе // Психологический журнал. Социальная психология / В.В. Гриценко, Н.С. Шустова. – 2004. – №3. – С. 25–33.

3. Кикиани, В. А. Этнопсихологические характеристики детей из семей мигрантов / В.А. Кикиани., С.И. Здоровенко, А.А. Бареева // Молодой ученый. – 2016. – №11. – С. 1748-1750.

4. Молодцова, Т.Д. Дети из семей мигрантов и их адаптация в школьном социуме // Социологические науки. Международный журнал экспериментального образования / Т.Д. Молодцова – 2013. – №7. – С. 92-94

5. Программа по социализации (адаптации) детей мигрантов (для педагогов, психологов общеобразовательных учреждений Ханты-Мансийского автономного округа-Югры) / А. Б. Григорян. – Ханты-Мансийск: редакционно-издательский отдел АУ «Институт развития образования», 2012. – 72 с.

O'QUVCHILAR INTELLEKTUAL IMKONIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Keldiyorova Manzura G'aybullayevna

*Iqtisodiyot vpedagogika universiteti "Pedagogikva o'qitish metodikasi" kafedrası dotsenti
v.b., p.f.f.d (PhD)*

Mahkamov Abdul Qodir Ismoil o'g'li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Pedagogika yo'nalishi 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtidorlik darajalarini aniqlash, ularni alohida nazorat qilish bugungi kunda jamiyatimizda asosiy muammo sifatida qaralishi nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, individ, iqtidor, ijtimoiy-pedagogika

АННОТАЦИЯ: В данной статье предполагается, что определение уровня одаренности учащихся начальных классов, их отдельный контроль рассматривается как основная проблема в нашем обществе сегодня.

Ключевые слова: человек, личность, талант, социально-педагогика.

ANNOTATION: In this article, it is assumed that determining the level of talent of primary school students, their separate control is considered as the main problem in our society today.

Key words: person, individual, talent, socio-pedagogy

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmonida uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish, ta'lim muassasalarini qurish, rekonstruktsiya qilish va capital ta'mirlash, ularni zamonaviy o'quv va laboratoriya asboblari, kompyuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan jihozlash orqali ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash yuzasidan maqsadli chora-tadbirlarni ko'rish ustuvor yo'nalish sifatida belgilab berildi.

O'quvchilarning o'zbek tili lug'at boyligini to'liq o'zlashtirib olishlarini ta'minlash, tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish ona tili ta'limi oldidagi muhim vazifa hisoblanadi. O'quvchilar jonli nutqiy aloqaga to'g'ri talaffuz va to'g'ri yozuvni elementar nazariy ma'lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar.

Allomalarimizning fikricha, insonning tanasi, miyasi, sezgi organlari tug'ilishda mavjud, lekin aqliy bilimi, ma'naviyati, ruhi, intellektual va axloqiy xislatlari, xarakteri, urf-odatlarini, ma'lumoti tashqi muhit va boshqalar bilan muloqotda vujudga keladi. Insonning aqli, fikri ruhiy yuksalishning eng yetuk mahsuli bo'ladi.

Forobiy «Aql to'g'risida»gi risolasida axloqli kishining «o'n ikki tug'ma xislati»ni ta'riflar ekan, insonning fikrlash xususiyatiga alohida ahamiyat beradi. Olim, aql-zakovatli inson barcha masala yuzasidan o'tkaziladigan muhokama va mulohazani tez va to'g'ri tushunadigan, uning ma'nosini anglab so'zlovchining maqsadi va aytilgan fikrining chinligini tezda payqay oladigan, xotirasi juda baquvvat bo'lib, ko'rgan, eshitgan, sezgan narsalarining birontasini ham esidan chiqarmay, yodida saqlab qoladigan, zehni biror narsaning alomatini sezishi bilan, bu alomat nimani anglatishini tezda bilib oladigan, fikri va aytmoqchi bo'lgan mulohazalarini ravon bayon eta oladigan, bilimlarni osonlik bilan o'zlashtira oladigan bo'lishini alohida ta'kidlaydi. Nafaqat tibbiyot olamidagi kashfiyotlari, balki ta'lim va tarbiya sohasidagi asarlari bilan ham milliy pedagogika tarixida muhim o'rin

tutgan buyuk Sharq mutafakkiri Abu Ali ibn Sino «Tadbiri manozil» asarida insonning fikrlash qobiliyatiga, xayol-xotirasi va iroda sifatlariga yuqori baho beradi. Uning yordamida voqea va hodisalarni bir-biriga chog'ishtirib, abstraksiyalash bilan haqiqatni yolg'ondan ajratish mumkin, xotira yordamida esa idrok qilingan narsa va hodisalar kishi ongida mustahkam saqlanib qoladi va idrok qilingan bir ob'ektni ikkinchisidan ajratishga yordam beradi. Xayol kishi ongida ob'ektiv voqelikning aks ettirilishidir, deb biladi.

Buyuk qomusiy olim, faylasuf va pedagog Abu Rayhon Beruniy ham bilimlarning hosil bo'lishida aql, fikr, sezgilarining o'rni haqida so'z yuritar ekan, shunday deb yozadi: «Faqat sezgi orqali, sezgi organlari yordamida o'zlashtirilgan bilimlar xatolarga olib kelishi mumkin. Agar inson sezgilardan fikrlash va xulosa chiqarish yordamida foydalansa, ana shu sezgilar yordamida idrok qilinadigan narsalarni o'rganishda juda katta yutuqlarga erishmog'i mumkin. Istaklarga mehnat tufayli erishiladi. Olimning fikricha, faqat eshitilgan, ko'rilgan yoki umuman sezgi organlari orqali qabul qilingan ma'lumotlar shundayligicha idrok qilinmasdan, balki aql chig'irig'idan o'tkazilsa va tegishli xulosalar chiqarilsa, ana shu bilimgina haqiqiy va mustahkam bo'ladi. Jaloliddin Davoniy insoniy fazilatlardan donolikni tahlil etar ekan, inson aqliy qobiliyati, iste'dodi shakllanishi uchun quyidagi sifatlar muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi: birinchisi, zukkolik-zehn o'tkirligi. Bu kishining har bir masalani tezda hal qila olish, unda o'zi istagan natijani ola bilishida deb ko'rsatadi; ikkinchisi, fahmlilik. Bunda kishining keraksiz va ikkinchi darajali masalalarga ortiqcha to'xtalmasdan, butun diqqatni muhim va zarur masalalarga tez qarata bilish qobiliyati; uchinchisi, zehn ravshanligi deb ko'rsatiladi. Bu biror masalani hech qanday qiyinchiliksiz, oson yo'l bilan hal qilish iste'dodi; to'rtinchisi, bilimni tez egallash qobiliyati.

Kishi ma'lum masalaga butun diqqat-e'tiborini qarata olish va uni hech qanday qarama-qarshiliksiz o'zlashtirishi; beshinchisi, qo'yilgan muammoni tezda anglashi; oltinchisi, yodlash qobiliyati. Insonning ilgari his etgani va tasavvur qilganlarini esda saqlash qobiliyati; yettinchisi, xotira. Yod olingan, his qilingan narsalarni kerak bo'lganda eslash qobiliyatini tezda ishga solishi lozim, deb ko'rsatadi. Demak, Jaloliddin Davoniy kishi yoshlikdan o'z qobiliyatini o'stirishi, rivojlantirishi lozimligi, agar u haqiqiy baxt-saodatga erishmoqchi bo'lsa, yuqoridagi aqliy qobiliyatni rivojlantirishga yordam beruvchi fazilatlarni egallashga harakat qilmog'i lozim, deydi.

Ma'rifatparvar olim Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida badan tarbiyasi bilan bir qatorda fikr tarbiyasiga ham alohida ahamiyat beradi. Uning ta'kidlashicha, fikr tarbiyasi «muallimning yordamiga so'ng darajada muhtojdir» va inson hayotida muhim ahamiyatga ega:

Fikr agar yaxshi tarbiyat topsa,
Xanjar olmosdan bo'lur o'tkur.
Fikrning oynasi olursa zang,

Muammoga oid Sharq mutafakkirlari qarashlari tahlili inson qobiliyati va uni shakllantirish har qanday davrda ham dolzarb muammolardan biri bo'lib kelganligini ko'rsatadi. Zero, qobiliyatli insonlargina jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim vazifalarni amalga oshirishga qodirdirlar.

AQSh va G'arbiy Yevropa mamlakatlarida iqtidorli o'quvchilarni maxsus dasturlar bo'yicha o'qitishning qariyb yarim asrlik amaliyoti bunday ta'limning hamma yerda yuqori sifatini anglatmaydi. Iqtidorli va site'dodli o'quvchilar bo'yicha Yevropa kengashi (ESNA) eks-prezidenti Dj.Friman ta'kidlaganidek, «iqtidorlilar uchun ko'plab ta'lim dasturlari mavjud, ularning asosida hech bir ilmiy ishlanma mavjud emas, ularning tashkilotchilari o'zlarining xatosizligiga ishonch asosidagina ish ko'radilar». Tushunarliki, ilmiy ishlanma – yuqori yoki past intellektual va ijodiy imkoniyatga ega o'quvchilar uchun yaratilganidan qat'iy nazar istalgan yaxshi dastur yaratish yo'lidagi ilk qadam. Iqtidorli o'quvchilar uchun dasturlarning o'ziga xosligi nimadan iborat? U umuman mavjudmi? Avval aytilganidek, an'anaviy ta'lim dasturi iqtidorli o'quvchining rivojlanishi uchun o'tib bo'lmas to'siq bo'lishi mumkin, bu iqtidorli o'quvchilarni o'qitish muammosini hal qilish zaruratiga foydasiga asoslardan biri edi.

Bundan tashqari, mazkur muammoni o'rganishning yaga bir jahati bor. Yaxshi ma'lumki, ta'lim dasturlari samaradorligi ularning o'zlari mo'ljallangan o'quvchilarning ehtiyoj va imkoniyatlariga muvofiqligiga bog'liq. O'quvchilarning psixologik xususiyatlari yoki «iqtidorlilik belgilari» ko'pincha psixologlar orasida katta munozaraga sabab bo'ladi. iqtidorlilikning asosiy belgilari uzun «ro'yxati» mavjud, ularda iqtidorli o'quvchilarning real hayot va faoliyatda namoyon qiladigan xususiyatlari aks etgan. Odatda, bunday belgilarning mavjudligini o'quvchi xulqi xususiyatlarini kuzatishda baholash mumkin. qiyinchilik shundan iboratki, iqtidorlilik belgilarining o'zi juda rang-barang va ijtimoiy-madaniy muhitga bog'liq. bu hol iqtidorli o'quvchilar xususiyatlari «ro'yxati»ga nimalar kiritilishi, nimalar kiritilmasligi, qaysi belgilar albatta namoyon bo'lishi, qaysilari namoyon bo'lmasligi kerakligi haqidagi va sh.k. tasavvurlarda sezilarli tafovutlarni keltirib chiqaradi. Fikrimizcha, ajratiladigan belgilardan loaqal bittasi mutaxassis e'tiborini tortishi va uni muayyan vaziyatni batafsil va davomli tahlil qilishga undashi kerak degan pozitsiyani mazkur masalada tobora produktiv deb sanash mumkin.

Barbara Klarkning kitobida aqliy (intellektual), akademik, ijodiy, liderlik iqtidori va vizual hamda ijrochilik san'ati (musiq, rangtasvir, raqs, drama) sohasida iste'dodini xarakterlaydigan beshta shunday ro'yxat keltiriladi. Bizni umumiy iqtidorlilikka aloqador bo'lgan, o'quvchining aqliy (intellektual) iqtidorliliigi yotadigan ko'p sonli tavsiflardan nimani ajratish mumkinligi qiziqtiradi. Bunday tavsiflar tahlili quyidagi tobora umumiy tavsif (xarakteristika) larni ajratish imkonini beradi:

- keng qamrovli qiziquvchanlik va bilim olishga bo'lgan katta ehtiyoj;
- aqliy yuklamaga bo'lgan katta ehtiyoj;
- qandaydir mashg'ulot yoki faoliyat sohalariga yaqqol ifodalangan qiziqish, nimagadir g'ayriodatiy berilish;
- mustaqil qo'yilgan maqsadga erishish yo'lidagi qat'iyat;
- bilimlarni mustaqil ravishda yangi vaziyatda qo'llash;
- muammoni hal qilishning original usullarini topa bilish malaka-larini egallay boradilar.

O'quvchilarning tobora «umumiy xususiyatlarini» ajratayotib, biz uchun favqulodda muhim bo'lgan yana bir fakt – bunday o'quvchilar orasida individual tafovutlar spektrining

kengiligini hamma vaqt yodda tutish kerak. Bu ularning qiziqishlarining yo'nalganligiga ham, intellektual o'sish yoki ilgarilash sur'atlariga ham, nihoyat, iqtidorlikning rivojlanganlik darajasiga ham taalluqli. O'quvchilarda individual tafovutlar spektri shunchalik kengki, amalda o'quvchilarning yoshga oid xususiyatlarini to'lig'icha yopa oladi. Amaliyotda bu iqtidorli o'quvchi bilan bevosita tanishgunga qadar uning xususiyat va imkoniyatlari haqida biror aniq tasavvurlar qilish mumkin emasligida namoyon bo'ladi. Maktabga kelayotgan olti-etti yoshli o'quvchidan ma'lum doiradagi bilim va malakalarni kutishga haqlimiz. Masalan, alifboni bilish, bo'g'inlarni so'zlarga birlashtirish va yigirmagacha sanash, topishmoq va ertaklarga kiziqish. O'quvchilarning shu qadar rang-barang ehtiyoj va imkoniyatlarini qondirish uchun an'anaviy ta'lim mazmuni qanday o'zgarishlarni boshdan kechirishi kerak? Boshqacha aytganda, o'quvchilar uchun ta'lim mazmuni qaysi tamoyillarga asoslanishi lozim? Tamoyillar qandayligini aniqlash uchun bu toifa o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyoj va imkoniyatlarinigina emas, balki iqtidorli o'quvchilar ta'limi hal qilishi lozim bo'lgan vazifalarni ham bilish kerak.

Xulosa qilib aytganda Ta'limning markaziy vazifalari, aniqrog'i maqsadlari – o'quvchi individualligini kashf qilish yo'llarini ta'minlash, tizimli tafakkurni, dunyoni yaxlit idrok kilishni va shaxsning ma'naviy-axloqiy asoslarini rivojlantirish sifatida belgilandi. Bu vazifalar iqtidorli o'quvchilarni o'qitishga nisbatan spetsifik (o'ziga xos) sanalmay, balki barcha o'quvchilar uchun dolzarbdir. Bu ta'limning an'anaviy vazifalari - bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish iqtidorli o'quvchilar uchun maktabga salbiy munosabatning sababi bo'lishi mumkinligi bilan birga ijtimoiy buyurtmaning o'ziga xosligi bilan ham bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- 1.Akramova F., Ochilova G. Pedagogika. Psixologiya. Toshkent. – 2007. 299 b.
- 2.Ahmedov M., Abduraxmonova N., Jumayev M. Matematika. 1-sinf uchun darslik. Toshkent: Turon-iqbol. – 2012. 160 b.
- 3.Raximov Z.T., Muslimov Sh.N., Imomov M.P., Keldiyorova M.G'. Pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyoti – 2021. 192 b.
- 4.Burxonov S.,Xudoyorov O'., Norqulova Q. Matematika. 3-sinf uchun darslik. Toshkent: Sharq. – 2012. 206 b.

MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI BOLANING OILA SHAROITIDA KOGNITIV RIVOJLANISHIGA TA'SIR QILUVCHI KASBIY TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH

Keldiyorova Manzura G'aybullayevna

Iqtisodiyot vapedagogika universiteti

"Pedagogika va o'qitish metodikasi" kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)

Tel: 91 320 15 29 m-keldiyorova@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalari ta'limida maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarini bolaning oila sharoitida kognitiv rivojlanishiga ta'sir qiluvchi kasbiy

tushunchalarini shakllantirish va maktabgacha ta'lim yo'nalish talabalarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishga doir bo'lgan bolaning kognitiv rivojlanishida oilaning roli masalalari talqin qilingan.

Kalit so'zlar: kognitivlik, oila, bola, tarbiya, axborot, mashg'ulot.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования профессиональных представлений учащихся дошкольного образовательного учреждения заочного образования о влиянии на познавательное развитие ребенка в условиях семьи и роли семьи в познавательном развитии ребенка, касающиеся развития профессиональной подготовки обучающихся дошкольного образовательного учреждения. Ключевые слова: познание, семья, ребенок, воспитание, информация, обучение.

Annotation. The article interprets the role of the family in the cognitive development of the child, which is related to the formation of professional concepts affecting the cognitive development of the child in the family environment and the development of vocational training of students in the direction of preschool education in correspondence education of higher educational institutions.

Key words: cognition, family, child, upbringing, information, training.

Kirish. Oilada tarbiyaviy talablarning birligi tarbiyaning juda muhim tamoyilidir. Biroq, buvilar juda kamdan-kam hollarda bunga amal qilishadi.

Agar ota-onalar bolani mustaqil bo'lishga o'rgatsa, buvisi bolaning ko' mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi. U nevaralarining istaklarini bajarishga shoshiladi, ota-onasi taqiqlagan narsaga ruxsat beradi. Albatta, u buni faqat bolalarga bo'lgan sevgisi uchun qiladi, chunki u biror narsani rad etishga yoki taqiqlashga qodir emas. Biroq, bola haqiqiy talablarni noto'g'ri tushunadi: nima haqiqatan ham mumkin va nima mumkin emas. U nima to'g'ri va nima noto'g'ri ekanligini tushunmaydi va bu jiddiy stressga olib kelishi mumkin. Darhaqiqat, buvilar har qanday enagadan ko'ra ishonchliroqdir. Ular bolani butun qalbi bilan sevadilar va hech qanday tahdidga toqat qilmaydilar. Buvilar oilaviy an'analar va tajribalarni saqlaydi va o'tkazadi. Buvilar qanday qilib ko'p narsani bilishadi va ular o'z tajribalarini nabiralari bilan baham ko'rishdan xursand.

Asosiy qism. Ma'lumki, -Ilk qadam davlat o'quv dasturining MTTda ta'lim jarayonini tashkil qilish tamoyilida bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash, bolaning rivojlanishi va ijtimoiy moslashishi uchun qulay muhit yaratish, bola uchun xavfsiz muhitni ta'minlash, MTTning oila, mahalla va maktab bilan hamkorligi, milliy madaniy an'analar qadriyatini oshirish va boshqa millatlar madaniyatiga hurmat, boshqa millatlar madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, ota-onalar bilan hamkorlik kabi vazifalar belgilab berilgan.

Shu ma'noda -Ilk qadam davlat o'quv dasturining mohiyatidan anglagan holda bolaning oila sharoitida kognitiv rivojlanishiga ta'sir qiluvchi kasbiy tushunchalarni shakllantirishda dasturi amal bo'ldi. Xususan, tamoyilda bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun maktabgacha ta'lim muassasasi ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikning quyidagi shakllarini tashkil qilishi mumkin:

- ota-onalarning maktabgacha ta'lim muassasasi borasidagi fikrlarini hisobga olish;
- ilk rivojlanish masalalarida ota-onalarga bilim berish;
- ota-onalarni o'quv-tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishga jalb etish;
- ota-onalarning muassasa hayotida ishtirok etish borasidagi tashabbuslarini qo'llab

quvvatlashdan iborat. Darhaqiqat, buvilar nabiralariga chin dildan yaxshilik tilaydilar, lekin shu bilan birga ular faqat bolalarni qanday tarbiyalashni bilishlariga aminlar. Ularning harakatlarining to'g'riligi haqida 234 bahslasha olmaydi va har qanday e'tiroz dushmanlik bilan qabul qilinadi. Ota-onalar odatda buning uchun etarli vaqtga ega emaslar. Buvining hikoyalari boshqa avlodlar bilan bog'liqdir. Va busiz, to'liq huquqli oila bo'lishi mumkin emas.

Tarbiyaviy ta'sirning xatolari: - Ota-onalarga qarama-qarshilik. - Ota-ona hokimiyatini buzishi. Buvilar yoshi kattaroq va o'z farzandlari bilan o'zini tutishadi. Shu bilan birga, u o'ziga izoh berishga, bolaning huzurida ota-onalarni tanqid qilishga imkon beradi va shu bilan ota-onalarning obro'sini sezilarli darajada pasaytiradi. Ota-onani hurmat qilish esa sevgidan kam emas. - Giper parvarish. Buvilar ko'pincha nevaralarining chang zarralarini puflab, ularni har qanday qiyinchiliklardan himoya qiladilar. Ular bolalar muammolarini hal qiladilar, bolalar nizolariga aralashadilar, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini e'tiborsiz qoldiradilar (qoshiqdan ovqatlantirish, maktabgacha yoshdagi bolani kiyintirish, o'smir uchun kiyim tayyorlash), sovuqdan qo'rqish va hakoza. Haddan tashqari himoyalani sh bolani go'dakka aylantiradi, o'ziga g'amxo'rlik qila olmaydi va muammolarni hal qila olmaydi.

Bola "hamma narsa inklyuziv" rejimiga o'rganib qoladi va shafqatsiz va xudbin bo'lib o'sadi. - Buzilgan. Buvilar nabiralari uchun deyarli hamma narsaga ruxsat berishadi, chunki ular bolalarni erkalash kerakligiga qat'iy ishonadilar. Natijada, "oilaviy but" yoki manipulyator o'sishi mumkin. Buvisi bilan qisqa vaqt qolish ham bolaning xatti-harakatini o'zgartiradi. Keyin bolani tartib-intizomga chaqirish juda qiyin. - Bolalar va ota-onalar o'rtasidagi ziddiyat muqarrar. U ko'p jihatdan, jumladan, ta'lim usullarida o'zini namoyon qiladi. "Bizning zamonamizda" qarama-qarshiliklarning aksariyati shunday boshlanadi. Shu bilan birga, buvisi endi ota-onasi bilan qanday bahslashganini eslay olmaydi. Ota-onalarning tarbiyasiga bo'lgan qarashlar shunchalik farq qiladiki, jiddiy nizo kelib chiqishi mumkin. Mulohazalar: Buvisi bilan muloqot qilishning ijobiy ta'siri salbiydan ko'ra ko'proq ahamiyatga ega. Bir nechta oddiy maslahatlar oiladagi munosabatlarni murakkablashtirmaslik yoki yomonlashtirmaslikka yordam beradi:

1. Bolaga qo'yiladigan talablar birligini o'rnatish. Ular kundalik tartib, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini, ba'zi mas'uliyatlarni o'z ichiga oladi. Buvingiz bilan ushbu qoidalarga rioya qilish zarurligini muhokama qiling.

2. Xizmatkordan buvi yasamang - onangizni yoshiga qarab bola o'ziga xizmat qilishdan charchamasligiga ishontiring.

3. Farzandingizga buvisini hurmat qilishni o'rgating. Uning qo'pol va manipulyatsiya qilishiga yo'l qo'ymang.

4. Ota-onadan uzoq vaqt ajralish bolaning ruhiyatiga zarar yetkazadi.

5. Ta'limning munozarali masalalari bolalar ishtirokisiz hal qilinishi kerak. Ona, ota, bobo va buvilar bola uchun eng muhim insonlardir. Bir-biringiz bilan tushunishni toping - va keyin birgalikda ta'lim bolani chalg'itmaydi. Xulosa va tavsiyalar

1. Birgalikda bajaring Oddiy onaning iborasi: "O'yna, men bandman" - haqiqiy yordamchilarni tarbiyalashda jiddiy xato. Uy yumushlarini birgalikda bajaring. Kichkintoyni oshxonaga yoningizga qo'ying, u chuchvara tayyorlashda, marul barglarini maydalashda, stolni artishda yoki guruch saralashda qatnashsin. O'yinchoqni kattalar dazmol taxtasi yoniga qo'ying va birga dazmollang. Uy ishlari va bola bilan muloqot o'rtasida farq qilmang, lekin bu jarayonlarni birlashtiring.

2. Muvaffaqiyatlaringizni nishonlang Bolalar va kattalar bilan ishlaydigan sehrli so'zlar: "Faqat siz buni juda yaxshi qila olasiz!" Yerdan qandolat qog'ozlarini yig'ish yoki televizorning changini tozalash masalasida o'zining o'ziga xosligi va ahamiyatini anglagan bola, eng yaxshilarning eng yaxshisi deb belgilangan ishni mamnuniyat bilan bajaradi.

3. Xarakterni ko'rib chiqing 235 Bolaning u yoki bu faoliyat turiga moyilligini sezishga harakat qiling va unga o'zi yoqtirgan vazifalarni bajarishiga ishonang. Ba'zi bolalar global ishlarni yaxshi ko'radilar - polni yuvish yoki uyning atrofini tozalash. Yana biri diqqatni jamlashni va puxtalikni talab qiladigan kitoblar yoki o'yinchoqlarni saralashdir.

4. O'ynang! Zerikarli kundalik mashg'ulotlar qiziqarli o'yinlarga aylanishi mumkin. Alohida bolalar xonasi hududida changyutgichni yumshatish, sehrli stakanlarni yuvish va do'kondan onam olib kelgan oziqovqat solingan qoplarda xazina qidirish - shubhasiz, farzandlaringiz hayotida bunday sarguzashtlar ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5. Yordam haqiqiy bo'lsin! Farzandingizni shunchaki mashg'ul qilish yoki hazildan chalg'itish uchun emas, balki sizga haqiqatan ham kerak bo'lgan joyda yordam berishga chaqiring.

6.-Ana syurprezu, mana syurprez Bolalar ota-onalari uchun kutilmagan hodisalarni yaxshi ko'radilar. Ularga bunday imkoniyatni bering va ulardan kutilmagan yordam olishdan qanchalik xursand bo'lishingizni bildiring. Yuvilgan tovoq, ovqatlangan mushuk va tayyorlangan to'shak siz uchun kutilmagan sovg'a bo'lsin. Quvonchingizni yashirmang va maqto'vni kamaytirmang.

7. Mukammal ishlashni talab qilmang. Bolaning uy vazifasini mukammal bajarishini darhol kutmasligingiz kerak. Hech qanday holatda uni xafa qilmang, hatto tozalashdan keyin siz tozalashingiz kerak bo'lgan qo'shimcha axlat bo'lsa ham. Albatta, dastlab kichkina bola ko'p narsani takrorlashi kerak bo'ladi, ammo bu taraqqiyot yo'lidagi zarur qadamdir.

8. Keling, buni o'zim aniqlay olaman Agar bola uy vazifasini uzoq vaqt bajarsa, aralashmang, turtmang va undan ham ko'proq ta'na qilmang. Sabrli bo'ling va jarayonning marraga borishiga yo'l qo'ying. Aks holda, qo'rqib ketgan bola keyingi safar sizga yordam berishdan bosh tortadi va onaning o'zi har doim bolaning tashabbuslarini bajarishi kerak bo'ladi: axir, boshlangan har qanday ishni tugatish kerakligi uning boshiga tushmasligi kerak.

9. Ish jazo emas Uy ishlari yomon xulq-atvor uchun jazo bo'lmasligi kerak. Bola biror narsa qilgani uchun o'yinchoqlarni yoki narsalarni qo'yish kerak deb o'ylamasligi kerak.

10. Vazifalarni - ayol va - erkaklga ajratmang. O'g'il bolalar ham, qizlar ham qila olishlari kerak:

- idishlarni yuv,
- xonangizni tozalang
- tugmachalarni tikish
- va hatto bolg'acha mixlarni ham

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari.– T.:2018
2. Ilk qadam maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi.– T.:2018
3. Raximov Z.T., Ismoilova Z.K., Himmataliyev D.O., Xo'jayev A.A., Ashurov B.T., Keldiyorova M.G'. Pedagogika. O'quv qo'llanma. Toshkent "Chinor fayzi baland" nashriyoti – 2021. 344 b.
4. Qodirova F.R. va boshq. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim konsepsiyasi. T.: - Fan va texnologiyal nashriyoti, 2011,
5. Ishmuxamedov R. J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.T.: - Nihol nashriyoti, 2016 236

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH.

N.Baxtiyorova

Osiyo texnologiyalar universiteti magistranti

Ilmiy rahbar. F.Choriyeva

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ushbu maqolada axloqiy bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirib olishgina tarbiyachilarga atrofda kishilar xatti-harakatidagi qaysi jihatlar yaxshi-yu, qaysilari yomon ekanligini yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Insoniyat, axloq, axloqiy, johillik, nodonlik, ezgulik, pedagogik, psixologik.

АБСТРАКТНЫЙ: В данной статье только сознательное приобретение нравственных знаний просвещает педагогов, какие стороны поведения окружающих людей хороши, а какие плохи.

Ключевые слова: Человечество, мораль, нравственность, невежество, невежество, добродетель, педагогическая, психологическая.

ABSTRACT: In this article, only the conscious acquisition of moral knowledge enlightens teachers about which aspects of the behavior of people around them are good and which are bad.

Keywords: Humanity, morality, ethics, ignorance, ignorance, virtue, pedagogical, psychological.

Ertak bolalarni ijodiy tafakkurga, butun insoniyat kelajagiga muhabbat va hurmatga o'rgatadi. Bolaning bolaligini ertaklar va bolalar kitoblarisiz tasavvur qilish qiyin. Ertaklar

bolaning hayotiga bolalikdan kirib keladi va unga butun umri davomida hamroh bo'ladi. Albatta, ertaklarni o'yin-kulgi, shuningdek, zerikishning davosi deb bo'lmaydi.

Zero, ertaklar bolani takomillashtirish yo'lidir. Bola o'zi sevgan ertak qahramonlari haqidagi hikoyani qayta-qayta eshitish uchun ota-onasi yoki o'qituvchilaridan sevimli kitobini o'qishni qayta-qayta so'rashi mumkin. Ko'pincha bola asosiy qahramonlarga taqlid qiladi, ular kabi bo'lishga harakat qiladi. Axir, har bir bola haqiqatan ham qo'rqmas, kuchli bo'lishni va yaxshilik ekishni xohlaydi. Ertakda hamma narsa mumkin.

Ertaksiz bolaning barcha orzulari amalga oshgan sehrli o'lka haqida orzusi yo'q. Ertak bolaga orzu qilish imkoniyatini beradi. Men kimman? Men o'zimni kimni ko'rishni xohlayman? Agar menda sehr bo'lsa, nima qilardim? Va shuning uchun bolalar ertaklarni yaxshi ko'radilar va o'zlarining fantaziyalarida o'zlarini yaxshi sehrgarlar, devlar, parilar, sehrgarlar va boshqalar rolida tasavvur qilishadi.

Menimcha, kattalarning yetakchi vazifasi bolaning fantaziyasini to'g'ri ijobiy tomonga yo'naltirishdir, chunki unga salbiy munosabatda bo'lish unchalik qiyin emas. Aksariyat O'zbek xalq ertaklari bolaga muvaffaqiyatga ishonchni, yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alaba qozonishini etkazadi. Aynan ertak orqali bolalar "nima yaxshi va nima yomon" kabi dominant tushunchalar, shuningdek, do'stlik va xiyonat, jasorat va qo'rqqoqlik haqidagi dastlabki g'oyalar bilan tanishadilar, ya'ni axloqiy va ma'naviy qadriyatlarining asoslari. yotqizilmoqda. Ertaklar odamlar o'rtasidagi munosabatlar haqida birinchi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ertaklar tufayli bolada boshdan kechirish va rahm-shafqat, shuningdek, boshqa odam uchun baxtli bo'lish sovg'asi rivojlanadi.

Shubhasiz, ma'naviy-axloqiy tarbiyani maktabgacha yoshdagi bola bilan badiiy asarlardagi ertak qahramonlari harakatlarining axloqiy tomonlarini o'ylamasdan, odamlarning xatti-harakatlarini proyeksiya qilmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Shunday ekan, yosh bolalarning ma'naviy-axloqiy kamolotiga oid ishlarni ertakga qiziqishdan boshlash kerakligiga qat'iy ishonaman.

Ertaklarning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar va miflar hal qiluvchi ro'l o'ynagan. Ertaklarning mustaqil janr sifatida qaror topishi olam haqidagi ibtidoiy tushunchalar xayoliy shaklda ifodalangan davrlardan boshlangan. Chunki bu davrlarda aniq voqea va hodisalar, urug` va qabilalar turmushi bilan bog'liq miflar, an'anaviy urf-odatlar o'z kuchi va maishiy vazifasini yo'qotib, kishilar ongida g'aroyib narsa bo'lib anglashila boshlagan edi.

Ertak motivlarining dastlabki namunalari ta'limiy-didaktik xarakterda bo'lib, keyinchalik ijtimoiymaishiy mohiyat kasb etgan. Hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lib, xayoliy va hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik g'oya tashuvchi og'zaki hikoyalar ertak deyiladi. Ertaklar epik folklorning eng sarmahsul janri. Dunyoning hamma qit'alarida, barcha xalqlarda ertaklar va uning xalq orasida tashib yurgan ertakchilari, uning nazariyachilari – ertakshunoslar bor. O'zbek ertakchiligi ham uzoq tarixga ega.

Ertak so'zining qachondan beri aytilishini aniq ko'rsatish qiyin bo'lsa-da, uning juda qadimdan borligi, xalq og'zaki ijodining ilk adabiy janrlaridan biri ekanligi ma'lum. So'zning lug'aviy ma'nosi-aytish, aytmoq, hikoya qilmoq ma'nosini bildiradi. M.Qoshg'ariy o'z «Devonu lug'otit turk» asarida turkiy xalqlarda uning «etuk» atamasi bilan yuritilganini

qayd etadi. Unga ko'ra, etuk «biror voqeani og'zaki hikoya qilish»ni anglatadi. Shundan keyingi deyarli hamma lug'atlarda asosan «ertak» so'zi yozilib kelinadi. Fitrat asarlarida ham ertak deb keltiriladi: "El adabiyotidag'i hikoyalarga ertak deyiladi. Ertak el shoirlarining xayollari yordami bilan tuzuladir". Shu sababdan o'zbek adabiy tilida ham ushbu atama qabul qilingan.

Ammo hozirgi kunlarda ham Samarqand, Surxondaryo, Farg'ona viloyatlarining ayrim tumanlarida «matal» ham deyiladi. Namangan viloyatining Janubiy qismida «ertangi» deb yuritiladigan bu hodisa — ertangi bo'lib o'tgan, qadimgi zamonlardan qilinajak hikoya ma'nosini anglatadi. Viloyatning ayrim tumanlarida ertak atamasi keng qo'llanilsa-da, bu atama o'rnida ba'zi joylarda «bayt», «bayti» so'zlari ham qo'llaniladi.

Buxoro viloyatining ba'zi qishloqlarida ertaklarni - «shuk» yoki «ushuk» nomi bilan ataydilar. Toshkent shevasida ertak «cho'pchak» ham deyiladi. O'zbeklar orasida ertak, cho'pchak atamalaridan boshqa yana hikoya, afsona, o'tirik, tutal kabi atamalar ham uchraydi. Alisher Navoiy g'azaliyotida ertakni «cho'rchak» deb ataydi. Bularning hammasi zamonlar osha xalq orasida tasdig'ini topib kelmoqda.

Shu sababdan ham hozirda adabiy atama sifatida ertak va cho'pchak so'zlari turg'un bo'lib kelmoqda. «Ertak» so'zi «er», aslida «ir» («yir», jir) so'ziga o'xshatishni bildiruvchi «tak» qo'shimchasining qoshilishidan tarkib topgan bo'lib, qo'shiqqa o'xshash degan ma'noni anglatadi. Negaki, ertaklarning sajli boshlanmasi qo'shiqqa o'xshab ketadi.

Shuningdek, ba'zi ertaklar tarkibida she'riy qismlar ham uchrab turadi. Bu o'rinda «Musicha», «Yoriltosh» ertaklarini eslash kifoya. Lekin ertakda she'riy parchalar uchrashi odatiy hol emas. Shu sababli ertak xalq nasri namunasi hisoblanadi. «Ir yo yir» Alisher Navoiy zamonida ham og'zaki hikoya yo doston ma'nolarini anglatganki, bu xususda u shunday ma'lumotni yozib qoldirgan: Ey yirov, sen ham ishingni ko'rguz, Yotug'on birla ulug' irni tuz. Navoiy tilga olayotgan «ulug' ir» aslida doston bo'lib, uni yotug'on (hozir do'mbira) jo'rligida yirov ijro etgan. Yirov yoki jirov hozir ham xalq an'anaviy dostonlari ijrochisini anglatadi.

Qolaversa, usmonli turklarda iztek va boshqirdlarda hozir qo'llanilayotgan irtak istilohi, o'sha tarixiy qatlamni hamon ifodalab turibdi. Rost, boshqirdlarda irtek nasr va nazmdan iborat doston hodisasini bildirgan. Shuni ta'kidlash joizki, Navoiy qo'llagan «cho'rchak» istilohi hozir Toshkent muzofotida «cho'pchak» va uyg'urlarda «cho'chek» shakllarida fonetik o'zgarishga uchragan holda iste'moldadir. Ertaklarning-paydo bo'lishi haqidagi ba'zi bir mulohazalarimizni aytib o'tsak. Ertak xalq og'zaki badiiy ijodining eng qadimiy, ommaviy, hajman yirik, katta-yu kichiklar uchun baravar qiziqarli bo'lgan janrdir. Ular juda uzoq o'tmishda ibtidoiy ajdodlarimizning mifologik dunyoqarashi, qadimiy urf-odatlar, marosimlari asosida paydo bo'lgan.

Ertaklarda, odatda, xalqning maishiy turmushi va eng olijanob insoniy fazilatlar haqidagi orzu-o'ylari xayoliy va hayotiy uydirmalar vositasida bayon etiladi. Ertaklar janr sifatida uzoq muddatli shakllanish jarayonini kechirgan. Ular ibtidoiy odamlarning turmushdagi biror voqeani oddiygina hikoya qilishlari asosida yuzaga kelgan.

Ana shu hayotiy voqelik, ya'ni urug' oqsoqoli, qabila sardori, ajdodboshilarning epik talqini ertak va dostonlardagi homiy chol obrazining yaratilishi uchun dastlabki hayotiy asos

vazifasini bajargan. Homiy chol obrazi ertak, doston va rivoyatlarda bir-biriga yaqin mushtarak epik funksiyani bajaradi, ya'ni uning asosiy funksiyasi qahramonga yordam berishi va uni og'ir vaziyatdan xalos qilishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mavlonova. R, To'rayeva. O, Xoliqberdiyev. K Pedagogika Toshkent- 2011 y.
2. T.B.Joniyeva" Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishda xalq pedagogikasidan foydalanishning ahamiyati" 2023-y
3. T.B.Joniyeva" Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda xalq pedagogikasining ahamiyati" 2023-y

O'QIB TUSHUNISH MALAKASINI BAHOLASHNING PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI

Q.Holigova

Xalqaro innovatsion universiteti magistranti

Ilmiy rahbar. F.Choriyeva

ANNOTATSIYA: Maqolada insonlar o'rtasidagi muloqot jarayoni to'rt xil kognitiv malaka asosida amalga oshishi, mazkur nutqiy malakalar o'zaro bog'liqlikda rivojlanishi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: axloqiy sifatlarni, mustaqillik, tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, irodaviy sifatlarni, qiziqqonlik, faollik.

АБСТРАКТНЫЙ: В статье высказывается мнение, что процесс общения между людьми осуществляется на основе четырех различных когнитивных навыков, причем эти речевые навыки развиваются взаимозависимо.

Ключевые слова: моральные качества, самостоятельность, инициатива, целеустремленность, волевые качества, любознательность, активность.

ABSTRACT: The article expresses the opinion that the process of communication between people is carried out on the basis of four different cognitive skills, and these speech skills develop interdependently.

Keywords: moral qualities, independence, initiative, purposefulness, volitional qualities, curiosity, activity.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchilarning psixofizologik xususiyatlarni hisobga olish muhim ahamiyatga molik. Shu bois bitiruvchi sinflarning o'qib tushunish malakasini baholash jarayonida ularning o'ziga xos yosh xususiyatlarini, albatta, e'tibordan qochirmaslik lozim. Negaki, bitiruvchi sinf o'quvchilari 17-18 yoshda bo'lishadi.

Bu yoshda o'quvchilar o'spirinlik davrini boshdan kechirayotgan bo'lishadi. O'spirinlik davrida shaxs mustaqil hayotga qadam qo'yayotgan individ sifatida o'zi uchun yangi tuyg'ularni, holatlarni boshdan kechira boshlaydi. Bu davr o'smirlik davridan jo'shqinlik, tashabbuskorligi bilan farq qiladi, ayniqsa, o'quvchilarda qiziqqonlik, faollik, qiziquvchanlik kabi axloqiy sifatlarni, mustaqillik, tashabbuskorlik, qat'iyatlilik kabi irodaviy sifatlarni, muhabbatga moyillik, o'z kuchiga ishonish, hazilkashlik, yangilikni tez qabul qilish kabi emotsional xislatlarning ko'zga tashlanishi bilan xarakterlanadi. Bu esa

o'quvchilarning jamiyat ichida o'zini tutishida, ta'lim olishida, shaxslar bilan munosabatida o'zini namayon qiladi. Shuningdek, bu davrda o'quvchi shaxs sifatida jimoniy va aqliy jihatdan shakllanib, barkamollik kasb eta boshlaydi. Moddiy va ma'naviy voqelikka o'z munosabatini bildirish shakllanadi. Jamiyat orasida o'zini ko'rsatish, shaxs ekanligini tan oldirish hissiyotlar ustun bo'ladi.

O'spirin yoshidagi o'quvchilarda tafakkur rivojlanishi tezlashadi. Bu davrda o'quvchilarning aqliy qobiliyati quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turishi qayd etiladi:

- tafakkur mazmundorligi;
- tafakkur kengligi;
- tafakkur mustaqilligi;
- aqlning tashabbuskorligi;
- aqlning pishiqligi;
- tafakkurning tezligi.

Shu o'rinda shuni ham ta'kidlashimiz kerakki, ilk o'spirinlik davrida o'quvchi oxirgi qarorga kelishida qiynaladi, fikrini tez o'zgaradi. Bu tafakkur tezligi bilan dalillanadi. Ammo bu o'tkinchi bo'lib, o'spirinlik davrining so'nggi bosqichida esa o'quvchi mulohozakor, qat'iy azimli bo'lib boradi.

Ayniqsa, eshitilgan, o'qilgan material asosida tuzilgan topshiriqlar mustaqil xulosa chiqarishga, voqelikni to'la idrok etishga, hodisalar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni topa olishga, olingan bilimni qo'llay olishga, hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yonaltirilgan bo'lishi lozim. Bunda turli video tasvirlar, mazmunli rasmlar, ixcham hikoyalar, axborot matnlaridan foydalanish mumkin. Shunda ta'lim, fanga, tarbiya, voqelikni idrok etishga o'zida rag'bat his etadi.

Psixolingvistikaga oid ilmiy tadqiqotlardan ma'lumki, insonlar o'rtasidagi muloqot jarayoni to'rt xil kognitiv malaka asosida amalga oshadi, mazkur nutqiy malakalar o'zaro bog'liqlikda rivojlanadi. Bu ko'nimalar og'zaki va yozma nutq bilan bog'liq. So'zlash va tinglab tushunish malakalari og'zaki nutq bilan bog'liq bo'lsa, yozish va o'qib tushunish yozma nutq bilan bog'liq tarzda amalga oshadi. Shuningdek, mazkur ko'nikmalar muloqot jarayonida mazmunni ifodalashi yoki idrok qilishi nuqtai nazaridan ham bir-biridan farqlanadi.

Umuman, bu jarayonlar psixolingvistikada kodlash (fikrni signallar: tovush yoki grafemalar bilan ifodalash) va dekodlash (grafemalar yoki tovush bilan ifodalangan ma'lumotlarni idrok qilish) jarayoni deb yuritiladi. Bu tushunchalar psixolingvistik tadqiqotlarda o'rganilgan, ilmiy asoslangan. Dekodlash jarayoni psixologiyada nutqiy persepsiya deb ataladi. Persepsiya – bu insonning borliqni idrok qilishi jarayoni. Nutqiy persepsiya esa bu verbal va vizual birliklar yordamida borliqdagi hodisalarni idrok qilish, talqin qilish va tushunish jarayonidir. Idrok qilish tinglab tushunish yoki o'qib tushunish tarzida amalga oshadi. Tinglab tushunish og'zaki nutqda ifodalangan ma'lumotlarni anglash, fahmlash, idrok qilish demakdir. O'qib tushunish esa grafemalarda, tasvirlarda, chizmalarda, rasmlarda ifodalangan ma'lumotlarni anglash, idrok qilish, fahmlashdir.

O'qib tushunish jarayonida matndagi turli chiziqlar majmuini qabul qilamiz, ular grafema deb ataladi. U vizual kirish leksikonidagi mavjud so'zlar bilan solishtiriladi va so'z

chizmadan iborat tashqi shaklidan mazmundan iborat mohiyatiga aylanadi hamda idrok qilinadi. YA'ni, mazkur tasvirga bog'langan ma'no faollashadi. Bir so'z bilan aytganda, yozma matndagi so'zni turli belgilar tizimi – grafemalar yig'indisi sifatida qabul qilamiz va uni mazmun parchasi sifatida idrok qila boshlaymiz.

Shuni ham ta'kidlashimiz kerakki, “matnni o'qish, uni tushunish jarayoni pedagogik (biror shaxs tomonidan takrorlab o'rgatish), psixologik (diqqatni yiqqan holda o'rganilayotgan narsaga qarash), jismoniy (boshqa harakatlarni to'xtatgan holda ko'zni faqat belgi, bo'g'in yoki so'zga qaratish) va fiziologik (o'rgatilayotgan harf yo so'zni takrorlay olish, o'qiy olish qobiliyatining mavjud yoki mavjud emasligi) jarayon hisoblanadi”. Shuning uchun ham o'qib tushunish murakkab nutqiy psixofiziologik faoliyat. Bu jarayon haqida ko'plab xorij va o'zbek olimlari ilmiy ishlar qilgan, tajribalar o'tkazgan va ularning tahlillari asosida natijalarni taqdim qilgan.

Fiziologlarning ma'lumotlariga ko'ra, “o'qib tushunish bosh miyaning ensa qismidagi neyronlar ta'sirlanishi asosida amalga oshadi, ya'ni ko'z soqqasining harakatlanishi, ko'rish va sezgi qobiliyatlari bosh miya qismidagi o'rta miyaning tepasida joylashgan oraliq miya funksiyasi orqali boshqariladi. Oraliq miya bosh miya yarimsharlari bilan qoplangan, u yerda ko'rish do'mboqlari joylashgan. Ko'rish do'mbog'i – tuxumsimon shakldagi bir juft kulrang modda (nerv hujayralari to'plami), unda barcha sezgi a'zolari orqali seziladigan ta'sirlar oldin ko'rish do'mbog'i orqali qabul qilinib, keyin bosh miya yarimsharlari markazlariga o'tkaziladi”. Bu jarayon sog'lom odamlarda deyarli bir xil kechadi.

Matnni o'qigan barchada ham bu bosqichlar amalga oshavermaydi. Shuning uchun ham muayyan matnni bir xil o'qib chiqqan o'quvchilar tushunishining har xil bo'lishini guvohi bo'lamiz. Bu uning fiziologik va psixologik jihatlariga bog'liq, ya'ni qabul qilish qobiliyati yoki ruhiy-psixik yoki jismoniy holatlariga bog'liq bo'lishi mumkin. Umuman, matnni o'qib tushunishga ta'sir etuvchi bir nechta omil bor.

Shuning uchun pedagogik o'lchovlarga doir tadqiqotlarda o'qib tushunish malakasini baholashda natijalarga salbiy ta'sir etuvchi omillar quyidagicha guruhlashtiriladi:

- matn bilan bog'liq bo'lgan omillar;
- o'qib tushunuvchi bilan bog'liq omillar;
- topshiriq bilan bog'liq omillar.

Matn bilan bog'liq bo'lgan omillar – matn tilining “og'ir”ligi, berilish uslubining murakkabligi, matn turlari va unda mavzulari bilan bog'liq bo'lgan omillar.

O'qib tushunuvchi bilan bog'liq omillar – o'quvchining yoshi, fiziologik va psixologik holati, tajribasi, kognitiv darajasi bilan bog'liq omillar.

Topshiriq bilan bog'liq omillar – topshiriqlar hajmi, miqdori, mazmunining aniq va lo'nda ifodalanganligi bilan bog'liq omillar.

Shuning uchun ham o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash jarayonida o'qib tushunish malakasini baholash konstruktlerini belgilashga, baholash jarayonida foydalaniladigan matnlarni tanlashga, u asosida topshiriqlar tuzishda uning mazmunini belgilashga alohida e'tibor bilan yondashish talab etiladi. Shuningdek, shveytsariyalik psixolog J.Piajening ta'kidlaganidek, “bolaning aqliy o'sishi o'zining ichki qonunlari

asosida rivojlana borib, sifat jihatdan o'ziga xos bir qator genetik bosqichlarni bosib o'tadi".YA'ni bola fiziologik tomondan o'sib boradi, unda namoyon bo'luvchi ko'nikmalar ham bosqichma-bosqich rivojlanadi. Shu bois baholash jarayonida ham o'quvchining yosh xususiyatidan kelib chiqib mezonlar belgilanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, har bir o'quvchi fikrini og'zaki yoki yozma ifodalashi, o'zgalar fikrini, matndagi axborotlarni idrok eta olishi psixofiziologik jarayon, baholashda foydalaniladigan savol va topshiriqlar uning nutqiy malaka va tafakkurini rivojlantirishga ruhiy jihatdan ham, jismoniy jihatdan ham mos bo'lishi, ularda mustaqil munosabatini bayon etishga, hayotni va o'zgalarni anglash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azimova I. O'zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi: monografiya. -T., 2019. 158 bet
2. Ismailov A. v.b,. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash. - Toshkent, «Sharq», 2019, 92 b.
3. O'zbek tilini o'rganish va o'qitishni qayta qurish hamda takomillashtirish dolzarb masalalari. O'zbek tili doimiy anjumani birinchi yig'inining tezislari. -Samarqand,
- 5.Sodiqov B.,Oripoya,Shaxmurova. Yosh fiziologiya va gigiyena darslik. -T.:Yangi asr ayloidi - 2009. 285 B.

TALABALARNI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALAR HAMKORLIGINI TASHKIL ETISHGA O'RGATISH METODIKASINI

Turdiqulova Luiza Zayniddinovna

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti NTM o'qituvchisi.

Bolalar sog'lig'ining yomonlashishi (aqliy, jismoniy); ijtimoiy himoyalanmagan ota-onalar va bolalar foizining ko'payishiga olib keladigan jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy muammolari, ijtimoiy-psixologik tashvish, charchoq, moddiy va iqtisodiy funksiyalarni oila ichida qayta taqsimlash, inqirozlar fonida oilaviy hayotni tashkil etishdagi qiyinchiliklar;

ota-onalarning shaxsiy muammolari: charchoq, ruhiy va jismoniy stress, hayot xavfsizligining pasayishi tufayli tashvishlanish, yolg'izlik tuyg'usining kuchayishi (ayniqsa, to'liq bo'lmagan oilalarda), o'zaro tushunishning yetishmasligi va h.k.

Shu bois, so'nggi yillarda oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yangi falsafasi ishlab chiqila boshlandi. Bu ota-onalar farzand tarbiyasi uchun javobgardir, qolgan barcha ijtimoiy esa ularning tarbiyaviy faoliyatini qo'llab-quvvatlashga va to'ldirishga chaqiriladi degan fikrga asoslanadi. [2]. Shunga muvofiq, maktabgacha ta'lim tashkilotining oila bilan ishlashdagi pozitsiyasi o'zgarib bormoqda. Har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti nafaqat bolani tarbiyalaydi, balki ota-onalarga bolalarni tarbiyalash bo'yicha maslahat beradi. Pedagog nafaqat bolalar tarbiyachisi, balki ularni tarbiyalashda ota-onaning hamkori hisoblanadi.[1]

Bolalarda mas'uliyat hissini shakllantirishda tarbiyachi va ota-ona hamkorligini tashkil etishning metodik imkoniyatlari xilma-xil.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatining zamonaviy sharoitida ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik munosabatlari ustuvor vazifa bo'lib, jamiyat hayotida ro'y berayotgan bu tendensiyalarni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Mutaxassislarining fikricha, hamkorlik jarayonida tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasidagi muloqot ochiqlik, o'zaro tushunish va ishonch tamoyillariga asoslangan bo'lishi kerak. Ota-onalar maktabgacha ta'lim tashkiloti xizmatlarining asosiy ijtimoiy mijozlari hisoblanadi, shuning uchun tarbiyachi-pedagoglarning harakatlari oila manfaatlari va ehtiyojlariga asoslangan bo'lishi kerak. Aynan shuning uchun ko'plab bolalar bog'chalari ota-onalarning haqiqiy ehtiyojlarini hisobga oladigan va ota-onalarning faol pozitsiyasini shakllantirishga yordam beradigan ishning yangi shakllari va usullarini izlashga qaratilgan. [3].

Maktabgacha ta'lim sohasidagi ilg'or tajribalar natijalariga ko'ra, tarbiyalanuvchilarning ota-onalari bilan ishlashda ijtimoiy mavqeini, oilaning mikroiqlimini, ota-onalarning qiziqishlarini va ota-onalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatiga qiziqish darajasini hisobga olgan holda differensial yondashuvga ega bo'lishi kerak. Bunda oilaning pedagogik savodxonlik madaniyatidan kelib chiqqan holda ota-onalar bilan ishlashni tashkil etishning o'zaro talablari ham shakllantirilishi maqsadga muvofiq.

Oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yangi falsafasi ham yangi munosabatlarni nazarda tutadi. O'ziga xos vazifalarga ega bo'lgan holda, ular bir-birining o'rnini bosa olmaydi, shuning uchun ular o'rtasida aloqa o'rnatish maktabgacha yoshdagi bolada mas'uliyat hissini shakllantirishning zarur shartidir.

Bolalarda mas'uliyat hissini shakllantirishda tarbiyachi-pedagog va ota-ona hamkorligini tashkil etish quyidagi yondashuvlarni o'z ichiga oladi:

Axborot almashish va pedagogik bilimlarni targ'ib qilishdagi hamkorlikdan tarbiyachi va ota-onalar o'rtasida dialogik yo'nalishdagi shaxslararo muloqot sifatida hamkorlikka o'tish. Bu yerda asosiy konsepsiya dialogdir, bu shaxsan teng muloqot, tajribani birgalikda qo'lga kiritishni anglatadi.

Ota-onalarning bilimga bo'lgan ehtiyojlari va istaklarini inobatga olgan holda, bolalarning rivojlanishiga ta'sir qiladigan muammolarga muloqot mazmunini yo'naltirish ham dolzarbdir. Bu so'z yaxshi ma'noda, tarbiyachi-pedagog ota-onaning "ko'rsatmalariga ergashadi" degan ma'noni anglatadi. ega

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, "oila - maktabgacha ta'lim tashkiloti" kontekstidagi asosiy nuqta – bu bola tarbiyasi jarayonida tarbiyachi-pedagog va ota-onalarning shaxsiy o'zaro ta'siri. Shu sababli, hozirgi vaqtda bolalar bog'chasining ota-onalar uchun ochiqligi tamoyilini amalga oshirish ayniqsa muhimdir. Bu tamoyil ota-onalar o'z xohishiga ko'ra, ular uchun qulay vaqtda, bolalar bog'chasidagi farzandining faoliyati, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi muloqot uslubi, shu jumladan, guruh hayoti bilan erkin tanishishi mumkinligini nazarda tutadi.

Tarbiyaning ta'lim mazmuni, shakllari va usullarining o'zgaruvchanligi ham o'zaro ta'sirning yangi tamoyillariga tegishli. Zamonaviy ota-ona ham yangi mavzuni, ham eskisini o'rganishi kerak. Shuning uchun tarbiyachilar ota-onalar bilan ishlashni, ta'limning turli shakllaridan foydalangan holda, ota-onalarni "tarbiyachi-pedagog" qilib shakllantirishlari kerak. [4].

Maktabgacha ta'lim tashkiloti va tarbiyalanuvchilar oilalari bilan o'zaro ta'sirning ijobiy xarakteristikalarini kundalik ishlar, uchrashuvlarga asoslanadi.

Bunday hamkorlikning rivojlanishi quyidagilardan iborat:

- pedagoglar va ota-onalar o'rtasidagi ishonchga asoslangan munosabatlar majburan o'rnatilishi mumkin emas, u ikkala tomonning tabiiy xohishiga asoslanadi;
- o'zaro ta'sir (hamkorlik) jarayoni izchillik bilan rivojlantiriladi.

Oila va bolalar bog'chasi o'zining o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lib, ular bir-birining o'rnini bosa olmaydi. Izchillikning muhim sharti oila va bolalar bog'chasi o'rtasida ishonchli ishchanlik aloqalarini o'rnatish bo'lib, uning davomida ota-onalar, tarbiyachi-pedagoglarning tarbiyaviy nuqtai nazarlari aniqlashtiriladi. Yuqorida ta'kidlangandek, maktabgacha ta'lim tashkiloti ishida ota-onalar ishtirok etadigan ochiq ijtimoiy-pedagogik majmuaga aylanishi lozim. Bu bolalar manfaatida amalga oshiriladigan o'zaro ta'sir, hamkorlikdir. [5].

Ota-onalar tarbiyachi-pedagogning bolaga yaxshi munosabatda bo'lishiga ishonch hosil qilishlari, pedagogning tarbiya masalalarida kompetentligini his qilishlari, lekin, asosiysi, uning shaxsiy fazilatlarini (g'amxo'rlik, insonlarga diqqat-e'tibor, mehr, ezigulik, sezgirlik) qadrlashlari muhimdir. Bunday ishonch o'zidan o'zi yuzaga kelmaydi: tarbiyachi bolaga nisbatan mehri, uni yaxshi ko'rishi, bolaning yaxshi tomonlarini rivojlantirishi, oliyjanoblighi, unga marhamat ko'rsatishi bilan ishonch qozonadi. Bunga yana muloqot madaniyati, xushmuomalalik va o'zaro bir-birini tushunishni qo'shsak – psixologiya manzarasi yetarli darajada to'liq bo'ladi. Pedagog va ota-onalarning o'zaro ta'sirining maqsadga muvofiq tashkil qilinishi bosqichma-bosqich amalga oshirilishi shart va uning vazifasi ota-onalarning faol pedagogik pozitsiyasini shakllantirishdan iborat. [4].

Bolaning ijtimoiy tarbiyaga moslashishi, gigienik qarash, ratsional ovqatlanish, chiniqtirish, kun tartibi, uqalash, gimnastika masalalari bo'yicha tavsiyalarni ota-onalarga nafaqat tarbiyachi, balki bolalar bog'chasining tibbiyot xodimlari ham beradi. Bunday maslahatlar individual yondashuv asosida yakka tartibda berilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. P. Yusupova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent. "O'qituvchi". 1998yil.1-396bet.
2. Xasanboeva O.I. va boshqalar. Toshkent, «Fan va texnologiyalar» nashriyoti. 2007 yil. 1-274bet
3. Zunnunov A. Pedagogika tarixi // Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – T.: 2004. 1-487bet.
4. Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU.2000yil.1-333bet.
5. Hasanboyeva O. Oila pedagogikasi.– T.: Aloqachi. 2014 Darslik1-184bet.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA HUQUQIY MADANIYAT ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH.

G'ayratova Rushana Qarshi davlat universiteti
Pedagogika fakulteti, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Аннотация: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining huquqiy madaniyatini shakllantirishga bag'ishlangan. Huquqiy madaniyat - bu shaxsning huquqi va burchlari to'g'risidagi tushunchalari, huquqiy bilimlarini, aslo, odob-axloq normalari va ijtimoiy adolatni xosiyatli ravishda qabul qilishidir.

Kalit so'zlar: Huquqiy madaniyat, huquqiy bilim, huquqiy madaniyat.

Аннотация: Статья посвящена формированию правовой культуры учащихся младших классов. Правовая культура — это понимание человеком своих прав и обязанностей, правовые знания, а также характерное принятие им моральных норм и социальной справедливости.

Ключевые слова: Правовая культура, правовые знания, правовая культура.

Abstract: The article is devoted to the formation of legal culture of primary school students. Legal culture is a person's understanding of their rights and obligations, legal knowledge, as well as their characteristic acceptance of moral norms and social justice.

Keywords: Legal culture, legal knowledge, legal culture.

Hozirgi davrda o'sib kelayotgan yosh avlodning huquqiy madaniyati va huquqiy savodxonligi jamiyatimiz taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi"da ta'kidlanganidek, yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori, hamda davlat huquqiy tizimini yetukligining ifodasidir. U jamiyatdagi turli xil hayotiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatuvchi fuqarolar, barcha ijtimoiy guruhlarining jipslashuviga ko'mak- lashuvchi, jamiyatning yahlitligi hamda botartibligini ta'minlovchi va mustahkamlovchi omildir. Qonunni hurmat qilish, huquqiy demokratik jamiyatning siyosiy va huquqiy tizimlarining samarali faoliyat ko'rsatishining asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyat deganda kishilarning huquqiy bilimlari, huquqiy savodxonlik darajasi, ularning qonunlarga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarni ijro etish, hayotga tadbqiq eta olish darajasi, huquqbuzarliklarga nisbatan murosasiz bo'lishi, qonunlarga itoatkorlik, faollik, tashabbuskorlik darajasini tushunamiz. Demak, jamiyatimizning ma'naviy yangilanishi aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatiga chambarchas bog'liq. Shuning uchun ham bu masala, bizda davlat siyosati darajasiga ko'tarilmoqda.

Huquqiy demokratik davlatni vujudga keltirishning asosiy shartlaridan biri ham jamiyat a'zolari huquqiy ong va huquqiy madaniyatini to'g'ri shakllatirishdir. Buning uchun hukumatimiz rahbariyati tomonidan barcha shart-sharoitlar yaratib berilmoqda, fuqarolarning haq-huquqlarini kafolatlanmoqda.

Yosh avlodning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining o'sishi, ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin tutadi. Bu esa yoshlarimizdan huquqiy savodxonlikni, yani huquqiy bilimlarni o'zlashtirish va yuridik ma'lumotlarga ega bo'lishni talab etadi. Huquqiy savodxonlik yoshlarning ma'lum huquqiy normalar va huquq tarmoqlari haqida ma'lumotga ega bo'lishgina emas, balki turli xil huquqiy ko'rinishlar, davlat va jamiyatning huquqiy asoslari rivojlanishi to'g'risida xabardorlik ham demakdir.

Huquqiy savodxonlik amadagi qonunlarni o'rganish, ularni hayotga tadbiq qilish va huquq-tartibot sohasidagi boshqa faoliyatlar yordamida shakllanadi. Yoshlarda qonunlarga bo'lgan hurmatni oshirish va amalda namoyon etishning o'zi huquqiy ong va huquqiy madaniyatning namoyon bo'lishidir. Huquqqa bo'lgan hurmatni shakllantirishda yuridik me'yorlarga amal qilish kata ta'sir ko'rsatadi. Ushbu o'rinda muhtaram Prezidentimizning quyidagi fikrlariga to'xtalamiz: " ... huquqiy madaniyat saviyasi qabul qilingan qonunlar soni bilan emas, balki ushbu qonunlarning barcha darajalarda ijro etilishi bilan belgilanadi. Ushbu muhim ishda odamlarda qonunlarga va normative hujjatlarga nisbatan chuqur hurmat hissini tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir. Zero huquqiy normalar odamlar ongiga singgan va ular orqali amal qilgan taqdiridagina yashaydi va ro'yobga chiqadi".

Huquqiy tarbiya shaxsga nisbatan tashkiliy, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan ta'sir etish vositasi bo'lib, qonunlarni aniq bajarish, ularga itoat etish hurmat qilish maqsadlarida o'z tasirini ko'rsatadi.

Qonunga itoatkorlik - huquqiy davlatning asosiy tamoyillaridandir. Huquqiy davlat bitta hokimiyatdan tashkil topadi, uning hukmdori bitta bo'ladi. Bu yagona hukmdor esa qonundir. Qonunga barcha mansabdor shaxslar ham, barcha fuqarolar ham birday bo'ysunadi. Ayni shu qoid bilan barchaning qonun oldida tengligi ta'minlanadi.

Yoshlarga qonunga itoatkorlik talabi jamiyatning manfaatlarini ifoda etishini huquqiy qonunlarga rioya qilish faqat xalq manfaatlariga ham xizmat qilishini tushuntirish lozim. huquqiy qonunlarga rioya qilish faqat xalq manfaatlariga ham xizmat qilishini tushuntirish lozim.

Konstitutsiya va qonunlarga rioya qilish, boshqa kishilarning huquq- erkinliklari qadr-qimmat va sha'nini izzat-ikrom qilish, mamlakatimiz tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini asrab-avaylashda ishtirok etish, atrof-muhitga ehtiyotkorlik va e'zoz bilan munosabatda bo'lish, O'zbekiston Respublikasini himoya qilish kabi burchlarni yoshlarimiz ongiga singdirib borish lozim.

Jamiyat a'zolarining aksariyati qonunlarga ongli ravishda, qanchalik og'ishmay rioya qilsa, mazkur jamiyatning huquqiylikka yaqin ekanligiga, ularning e'tiqodi qanchalik mustahkam bo'lsa, yurtimizda inson huquqlari va demokratiya tamoyillari shunchalik kuchli kafolatlangan bo'ladi. Qonun bilan kafolatlangan xalq mafaatlari esa ma'naviyatimiz va milliy manfaatimizga xizmat qilishi shubhasizdir.

Burch hissi. Burch- kishining biror shaxs, oila, jamoa, el-yurt, Vatan va insoniyat oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushuncha. Burchda obyektiv munosabatlar ifodalanadi, yani u jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy hamda axloqiy negizlari bilan belgilanadi. Burchning o'ziga hos xususiyatlari mavjud bo'lib, u insonning ichki kechinmalari, tashqaridan turib nazorat qilinmaydigan murakkab ruhiy holatini ifodalaydi. Burch "iymon-e'tiqod", "onglilik", "odoblilik", "halollik", "vijdon" kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Burch qanday vazifa, kimning oldidagi majburiyat ekanligiga qarab bir necha turlarga bo'linadi: shaxsiy burch, oila burchi, jamoa burchi, milliy burch, ijtimoiy burch va umuminsoniy burch. Ijtimoiy va shaxsiy burch, oilada ota-onalik burchi, farzandlik burchi va boshqa burchlar bor.

Burch nisbiy tushuncha. U ijtimoiy taraqqiyot jarayonida mazmunan boyib, shaklan o'zgarib boradi. Hozirgi sharoitda insonning tabiat va avlodlar oldidagi burchi yangicha mazmun kasb etmoqda, oilaviy burch esa jamiyat oldida turgan maqsadlar bilan yanada uyg'unlashmoqda. Ona Vatanga, xalqqa xizmat qilish eng ulug' va sharaflı burch hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda o'z tarkibida mahalla, xotin-qizlar, ma'naviyat va yoshlar tashkilotlari vakillari, katta hayot tajribasiga ega bo'lgan keksalar, pedagoglar, ziyolilar, huquq-tartibot, hokimiyat idoralari xodimlari, deputatlarni birlash- tirgan ikki yuzdan ziyod ana shunday komissiya samarali faoliyat ko'rsatyapti. Bu komissiyalar jamoatchilik e'tiborini voyaga yetmaganlar o'rtasida uchrab turadigan huquqiy, ma'naviy-axloqiy muammolarga qaratish va ularni hokimiyat, huquq-tartibot idoralari, nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda hal etishda, ayniqsa, muhim va ta'sirchan ijtimoiy omil vazifasini bajarmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Aliyev, A. (2020). "Bolalarga huquqiy tarbiya berish usullari." Tashkent: O'qituvchi.
2. Jumaniyazov, S. (2019). "Huquqiy madaniyat va uning ta'limdagi roli." Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Mamatov, R. (2021). "Boshlang'ich sinfda huquqiy masalalar bilan ishlash." Samarqand: Yangi avlod.
4. Saidov, X. (2022). "O'zbekiston Respublikasining bolalar huquqlari to'g'risidagi qonuni." Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
5. Ruziev, M. (2018). "Ta'lim jarayonida huquqiy madaniyatni shakllantirish." Tashkent: Ma'rifat.
6. Ismoilova, D. (2020). "Bola huquqlari va ularni himoya qilish haqida." Andijon: Andijon davlat universiteti nashri.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA MA'NAVİY-AXLOQIY TARBIYAGA OID FIKRLARI TAHLILI

M.Ibragimova

Xalqaro innovatsion universiteti magistranti

Ilmiy rahbar. F.Choriyeva

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada yoshlarimizni umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda ma'naviy merosdan keng foydalanish milliy madaniyatimiz rivojiga muhim o'rin tutishi ustuvor vazifa ekanligi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, axloqiy, ta'limiy, insoniy fazilatlar ijodkorlik, o'zlikni anglash.

АННОТАЦИЯ: В данной статье высказаны мнения, что широкое использование духовного наследия в воспитании нашей молодежи на основе общечеловеческих и национальных ценностей является приоритетной задачей развития нашей национальной культуры.

Ключевые слова: воспитание, нравственность, воспитание, человеческие качества, творчество, самосознание.

ANNOTATION: This article expresses the opinion that the widespread use of spiritual heritage in the education of our youth based on universal and national values is a priority task in the development of our national culture.

Keywords: education, morality, education, human qualities, creativity, self-awareness.

Yosh avlodni ta'lim-tarbiya jarayoni har bir jamiyat uchun dolzarb, ahamiyatli bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Chunki, jamiyat taraqqiyoti ko'p jihatdan shu jamiyat a'zolarining qanchalik bilimli, ongli, ma'naviy, axloqiy jihatdan yetuk tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Isoniyatning shu kungacha bosib o'tgan murakkab rivojlanish yo'li ezgu maqsadlarga uzluksiz ma'naviy tarbiya bilangina erishish mumkinligini isbotlab kelgan.

Zero, ma'naviyat – inson hayotining asosi irodani baquvvat qiladigan va vijdonni uyg'otadigan beqiyos kuch, barcha dunyoqarashning mezonidir. Yoshlarimizni umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda ma'naviy merosdan keng foydalanish milliy madaniyatimiz rivojiga muhim o'rin tutadi. Sharq mutafakkirlari me'rosini o'rganish, undan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish har bir pedagogning vazifasi hisoblanadi. Inson ma'naviy kamoloti barcha zamonlarda ham yuksak aql egalarining diqqat markazida bo'lgan. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Forobiyning “Fozil odamlar shahri”, Ibn Sinoning “Solomon va Absol”, Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'atit turk”, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Husayn Voiz Koshifiyning Husayn Boyqaroning o'g'li Abdulmuhsin Mirzoga bag'ishlab yozgan “Axloqi Muhsiniy”, “G'utuvvatnomai Sultoniyy” asarlari buning yorqin dalilidir.

Mazmun-mohiyatiga ko'ra ularning har birini ijtimoiy “Odoblar qomusi” deb baholash mumkin. Binobarin, Alisher Navoiyning ta'limiy - axloqiy qarashlarida ham inson kamoloti masalasi asosiy o'rinni egallaydi. So'z mulkining sultoni Alisher Navoiy o'z ijodiyotida komil inson tarbiyasi bilan bog'liq ta'limiy-axloqiy muammoni tiriklikning tub mohiyati sifatida talqin etishi bejiz emas. Akademik V.Zohidov qayd qilganidek, “Navoiy ijodining, amaliy faoliyatining eng asosiy, markaziy masalasi, yo'nalish nuqtasi har narsadan oldin inson taqdiri, baxt-u saodati, uning yaxshi yashashi, bu uchun zarur jamiyat masalalaridir” .

“Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g'ururi, sha'n-u sharafini dunyoga tarannum etgan o'lmas so'z san'atkoridir. Ta'bir joiz bo'lsa, olamda turkiy va forsiy tilda so'zlovchi biron bir inson yo'qki, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e'tiqod bilan qaramasa”, - deb ta'riflaydilar

Alisher Navoiyning butun umri davomidagi inson tabiati va ma'naviyatiga oid kuzatishlari, axloqiy-ta'limiy xulosalari “Xamsa”, “Nazmul javohir”, “Munojot”, “Vaqfiya”, “Majolis-un nafois”, “Arba'in”, “Mahbub ul-qulub” kabi asarlarida o'z aksini

topgan. Buyuk shoir “Mahbub ul-qulub” asarida o‘z kuzatishlari xususida quyidagilarni yozadi: “Har ko‘cha-ko‘yda yuribman va olam ahlidin har xil kishilarga o‘zimni yetkazibman. Yaxshi va yomonlikning aslini ham, zahrini ham tatib ko‘rdim. Goh pastkash va baxil kishilar qoshida xo‘rlandim va razil-nokaslar oldida e‘tiborsiz bo‘ldim. Kimki, har xil kishilar bilan suhbatlashish va yaqinlashishni havas qilsa, kaminaning bu tajribasi yoshlar uchun yetarlidir”.

G‘azal mulkning sultoni Alisher Navoiy ko‘plab asarlarida inson hayoti, uning tarbiyasi bilan bog‘liq foydali fikrlarni ko‘p bor takrorlagan. Allomaning lirik merosi, “Xamsa” si va qator doston hamda tazkiralarda komil inson, uning jamiyatda tutgan o‘rni o‘ziga xos talqin etilganki, qancha asr o‘tsa ham, zamonlar o‘zgarsa ham hamon o‘z ahamiyatini yo‘qotmay kelmoqda. Professor S.Nishonovanning fikricha, Navoiy tasavvuridagi komil insonga xos bo‘lgan chin insoniy fazilatlar ijodkorlik, o‘zlikni anglashga kuchli ishtiyoq, ilm-fanga muhabbat kabi xislatlar bilan chambarchas bog‘liq. Chunki, baxtli hayotga intilgan ijodkor, oqil, qobiliyatli har bir kishi o‘zining kuch-quvvati va aql-u zakovatiga ishonadi. Shuning uchun Navoiy ilm-fanning inson tafakkuri, ma‘naviy kamolotida tutgan o‘rni va roli xususida so‘z yuritar ekan, ilmni qorong‘ilikni yoritadigan chiroq, hayot yo‘lini nurafshon etadigan quyosh, odamlarning haqiqiy qiyofasini ko‘rsatadigan omil sifatida ta‘riflaydi.

Buyuk alloma Alisher Navoiy tarbiya sohasida bir butun asar yaratmagan bo‘lsa ham, o‘zining bu haqidagi fikrlarini turli ilmiy va adabiy asarlarida ifodalagan. Mana shu asarlardan foydalanib, yosh avlodni ma‘naviy jihatdan yetuk, barkamol shaxs qilib tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. Navoiyning didaktikaga oid asarlaridan eng muhimi “Mahbubul qulub”dir. Kitob uch qismdan iborat. Birinchi qismda jamiyatning turli tabaqalari to‘g‘risida, ikkinchi qismda axloq va olijanob fazilatlar to‘g‘risida so‘z yuritiladi. Uchinchi qismda esa tarbiyaviy va ma‘rifiy ahamiyatga ega bo‘lgan hikmatli so‘zlar va maqollar berilgan. Asarda maktabdorlar, mudarrislar haqida ham yaxshi gaplar aytilgan. Uning “Dabiriston ahli zikrida” deb atalgan 18-faslida o‘qituvchilarning fazilatlari va faoliyatlari ta‘riflangan.

Alisher Navoiy Fikriga ko‘ra: “Go‘zal xulq-atvor, yaxshi xulq nishonasi o‘ntadir: yaxshilik qilish, insofli bo‘lish, boshqa odamdan ayb qidirmaslik, nojo‘ya harakat qilayotganni to‘g‘ri yo‘lga boshlash, aybiga iqror bo‘lganning uzrini qabul qilish, boshqalar mashaqqatini zimmaga olish, faqat o‘z manfaatini ko‘zlamaslik, ochiq yuzli va shirin so‘zli bo‘lish, muhtojlar hojatini chiqarish, muloyim va tavozeli bo‘lish”. Alisher Navoiy mazkur asarida kishilarni “munosib kishilar”, “nomunosib kishilar” tarzida 2 guruhga ajratar ekan, “nomunosib kishilar”dan ehtiyotkorlikka chaqiradi.

Navoiy xalq bolalarini o‘qitish va tarbiyalash uchun maktablar ochish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilgan. Uning fikricha, maktab xalqqa nur keltiradi, to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatadi, bolalarni bilimli qiladi. Mamlakat, xalq uchun maktab g‘oyat katta ahamiyatga molik:

Bo‘lur g‘am ulug‘larga mazhab yo‘li.

Chu yoshlarga boshlansa, maktab yo‘li.

Ma‘nosi: bolalar uchun maktab bo‘lmasa, kattalar ham o‘z yo‘llaridan adashadilar.

Demak, xalqni ma'rifatli qilishda maktabning roli kattadir. Shuning uchun Navoiy Sulton Xusayn Boyqaro bilan suhbatlarida, unga yozgan xatlarida ma'rifat masalalariga oid fikrlarida buni yaqqol ko'rishimiz mumkin. Alisher Navoiyning asarlaridagi e'tiborga molik jihatlardan biri shundaki, uning ilm ahllariga cheksiz hurmati, ustoz-murabbiylarga ko'rsatgan ehtiromi va o'z asarlarida ahli fozil, ahli ilm hamda ahli hunarga bag'ishlab aytgan iliq so'zlari bilan bir qatorda yosh bola tarbiyasiga oid qimmatli fikrlaridir.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy ta'lim-tarbiya ishlarining naqadar nozik jarayon ekanini yaxshi anglagan holda, komil insonni tarbiyalash masalasini eng oliy maqsad sifatida chuqur talqin va tadbiiq etgan. Navoiy asarlarida aql-zakovat durdonalarini o'zlashtirish barkamollikka erishishning muhim omillaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami 20 tomlik 16-tom. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Fan nashriyoti Toshkent.: – 2000. – 329
2. Alisher Navoiy Hayrat ul-abror. T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1998. – 262-bet
3. A.Navoiy. Hikmatlar S.Mutallibov, E.Ochilov. – T.: "Sharq", 2004. – 162 b
4. Alisher Navoiy. Tula asarlar tuplami. 10 jilddik. 1-10 jildlar

SHAXSDA EMOTSIONAL-IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Quldosheva Shahlo Ibragim qizi

Qarshi davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: ushbu tezisdagi bugungi kunda shaxs o'rganishi, mehnat qilishi, bilim olishi, hayotiy saboqlarni egallashi va qo'llay olishi uchun muhim sanalgan iroda kuchi va uni rivojlantirish masalalari muhim pedagogik muammo sifatida talqin etilgan, hamda pedagog-o'qituvchi va ota onalar uchun muhim tavsiya va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: emotsional-iroda, funktsiya, xulq-atvor, faoliyat, tashabbuskorlik, sabr

Аннотация: в данной диссертации вопросы силы воли и ее развития, которая считается важной для того, чтобы человек учился, работал, получал знания, приобретал и применял жизненные уроки, трактуются как важная педагогическая проблема, а также разрабатываются важные рекомендации и выводы для педагогов-педагогов и родителей.

Ключевые слова: эмоциональная воля, функция, поведение, активность, инициатива, терпение.

Abstract: In this thesis, the issue of willpower and its development, which is considered important for a person to learn, work, gain knowledge, master and apply life lessons today, is interpreted as an important pedagogical problem, and important recommendations and conclusions are developed for educators and parents.

Keywords: emotional-will, function, behavior, activity, initiative, patience

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy funksiyalarini shakllantirishda, shaxsning irodaviy fazilatlarini shakllantirish muammosi muhim o'rin tutadi.

Shaxs shakllanishidagi faoliyatlar (ixtiyoriy, ixtiyorsiz) inson xulq atvorining shakllanishi, shaxs sifatidagi xatti harakatlari, irodasining shakllanish jarayoni ko'p zamonlardan beri pedagog-o'qituvchilar, psixologlar, ota onalar hamda olimlarning qizg'in bahs-munozaralariga sabab bo'lmoqda.

Psixologiya adabiyotlarida "iroda" tushunchasiga turli nazariyalar va qarashlar mavjud. Rus olimi A.V. Petrovskiy darsligida iroda "kishining o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishishda, duch kelgan qiyinchiliklarni yengib o'tishga qaratilgan faoliyat va xulq-atvorini ongli ravishda tashkil etish hamda o'z-o'zini boshqarish" sifatida ta'riflanadi. Q.Turg'unovning asarida esa iroda "shaxsning ongli harakatlari, o'z-o'zini anglash jarayonida ayniqsa maqsadga erishish yo'lida yuzaga keladigan jismoniy va ruhiy to'siqlarni yengish orqali namoyon bo'ladigan ixtiyoriy faollik" deb ta'riflanadi. M.Vohidovning qarashlariga ko'ra, iroda "shaxs tomonidan aniq bir maqsadga erishish uchun oldindan belgilangan va qiyinchiliklarni, to'siqlarni yengish bilan bog'liq bo'lgan qat'iy harakatlar"ni anglatadi. Professor-psixolog E.G'oziyevning "Umumiy psixologiya" darsligida esa iroda "inson tomonidan tashqi va ichki qiyinchiliklarni yengish uchun amalga oshiriladigan faoliyat va harakatlarni ongli ravishda boshqarish" deb ta'riflanadi. Shunday qilib, iroda shaxsning faolligining ko'rinishi sifatida, uning maqsadlariga erishish yo'lida duch keladigan barcha to'siqlarga qarshi kurashishdagi qat'iyatini namoyon etadi. [1: 239-bet]

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim tarbiya jarayonida o'z faoliyatlarini amalga oshirar ekan, bu ixtiyoriy va ixtiyorisiz harakatlar natijasida ro'yobga chiqadi. Tarbiyachi bolalarni muntazam ravishda ta'limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi vazifalarni berib, ularni shakllantiradi va maktab ta'limiga tayyorlaydi. Har bir tarbiyalanuvchi tarbiyachi tomonidan berilgan topshiriqlarni turli xohish, istak va mas'uliyat bilan amalga oshiradi. Bu jarayon yuzaga kelishi bolalarda quyidagilarni vujudga keltiradi:

- maqsadni amalga oshirish uchun kuchli xohish va unga erishi istagi;
- maqsadga erishish yo'lidagi imkoniyatlarni o'rganish;
- maqsadni amalga oshirish uchun sharoit yaratish; (mavjud va inkor etuvchi to'siqlar)
- mavjud imkoniyatlardan tanlov qilish;
- imkoniyatlardan birini yechim sifatida tanlash;
- qaror qabul qilish;
- qabul qilingan qaror orqali maqsadga erishguncha harakat qilish. [2; 7-bet]

Kichik yoshdagi bolalarda mustaqil qaror qabul qilish, uni amalga oshirish, mas'uliyatni his qilish hali shakllanish jarayonida bo'lganligi sababli, ularda o'z faoliyatini chuqur tahlil qilish sustdir. Mustaqillik, qat'iy qaror qabul qilish, mas'uliyat, sabr, iroda, tashabbuskorlik, jasorat, intizom kabi sifatarning yaxshi shakllanmasligi bolaning kelgusida ta'lim olishi, turli mehnat faoliyatini amalga oshirishi, mustaqil qaror qabul qilishi va amalga oshirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shaxsning emotsional-iroda kuchi shakllanishi, bola ko‘proq vaziyatlarni boshdan kechirib tajriba ortirganda yuzaga keladi. Ta’limiy faoliyatlarga bola o‘z-o‘zini bo‘ysundirish, faol harakatlar, hamda maqsad qo‘yish orqali erishadi.

Shaxsda emotsional-irodaviy fazilatlar shakllanishi jarayonida ota onalar hamda pedagoglar quyidagi tavsiyalarga amal qilishi muhim sanaladi:

- yangi narsalarni mustaqil bajarishi va yana qayta bajarib ko‘rish uchun bolalarga vaqt berish;
- bolalar qilayotgan xatolarini sabr bilan to‘g‘rlashga ko‘mak berish;
- xatoli vaziyatlar qayta va qayta vujudga kelganda asabiylashmaslik, qizishmaslik, bolaga jahl qilmaslik, xatolarini yuziga solmaslikka;
- usullar foyda bermaganda bolalar bilan yakka, uning individual xususiyatlariga tayangan holda harakat qilish;
- bolalar vaziyatlarni o‘zlari baholay olishi uchun ularni dastlab qiziqtirib o‘zlariga davom ettirishlari uchun vaqt va imkon berish;
- puxta o‘ylangan rejim hamda qat’iy kun tartibiga rioya etish;
- doimiy ravishda pedagoglar va ota onalar hamkorligini yo‘lga qo‘yish;
- muvofiqlikka amal qilish, ya’ni kecha bolaga taqiqlagan narsani birdan ixtiyoriylashtirish yoki mavjud imkoniyatidan keskin ravishda mahrum etish.

Xulosa qilib aytganda, bolada emotisonal-irodaviy fazilatlarini shakllantirish murakkab hamda serqirra jarayondir. Shaxs sifatida shakllanishi, o‘z-o‘zini boshqarish, mehnat qilish, mas’uliyat kabi jarayonlarni shakllantirish, albatta inson iroda kuchiga bog‘liq. Shu sababdan, uni taraqqiy etishida bola tug‘ilgandan, to mustaqil bo‘lguncha, turli faoliyatlar natijasida shakllantirish, ota ona, tarbiyachi va pedagoglar oldidagi muhim vazifa hisoblanadi. Ota onalar pedagoglar bilan birgalikda amalga oshirilganda, shaxs irodasini shakllantirish yanada oson kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. F.I. Xaydarov, N.X.Xalilova “Umumiy Psixologiya”-T.: Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasi, 2009. 322 bet
2. Климина Элина Александровна, “Формирование волевых качеств у детей в образовательном процессе дошкольной образовательной организации” -R.: Выпускная квалификационная работа, 2017. 94-bet

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING BILIM O‘ZLASHTIRISH MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI

Moyliyeva Xumora

Turon universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası

katta o‘qituvchisi , moyliyevaxumora@gmail.com

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aqliy rivojlanishi, ularning intellektual faolligi, bilim olish va o‘zlashtirish mustaqilligini rivojlantirish maktab ta’limining maqsadi bo‘lib, bu borada ko‘plab tajribalar to‘plangan, sezilarli

muvaffaqiyatlarga erishilgan. Shaxsni rivojlantirish jarayoni axborotga bo'lgan ehtiyoj, o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini shakllantirishdan boshlanadi.

Kalit so'zlar: didaktik, kognitiv, ong, motivatsion, maqsadli komponent, axloqiy komponent, hissiy komponent.

Abstract: The mental development of primary school students, their intellectual activity, the development of independence in obtaining and mastering knowledge is the goal of school education, in this regard, a lot of experience has been accumulated, significant successes have been achieved. The process of personality development begins with the formation of the need for information, self-awareness and the ability to self-development.

Keywords: didactic, cognitive, consciousness, motivational, goal-oriented component, moral component, emotional component.

Аннотация: Умственное развитие учащихся младших классов, их интеллектуальная активность, развитие самостоятельности в приобретении и усвоении знаний являются целями школьного образования, и в этом отношении накоплен большой опыт и достигнуты значительные успехи. Процесс развития личности начинается с формирования потребности в информации, самосознания и способности к саморазвитию.

Ключевые слова: дидактический, когнитивный, сознание, мотивационный, целевой компонент, нравственный компонент, эмоциональный компонент

Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish shaxsning har tomonlama kamol topishiga, insonning ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Voqelikka ongli munosabatda bo'lgan shaxsni shakllantirish murakkab va ayni paytda ko'p qirrali muammodir. Bu zanjirning bo'g'inlaridan biri ta'lim bo'lib, jamiyatimiz hayotining barcha sohalarini qayta qurish sharoitida alohida ahamiyatga ega.

Rivojlantiruvchi ta'limning didaktik xususiyati ham shundaki, o'quvchining mustaqil o'zlashtirishi uning faoliyati, ongi, kognitiv jarayonlari, his-tuyg'ularining shakllanishi hamda atrof-olamga bo'lgan munosabatning faol shakllangani bilan belgilaydi. Bu shuni anglatadiki, o'quvchi shaxsiyatining rivojlanishi faqat faol bilish jarayoniga kiritilganda faol o'rganish bilan sodir bo'lishi mumkin, "o'quvchini savollarga faol javob izlashga va boshqalarning tishlari bilan chaynab yutmaslikka o'rgatish kerak" [1].

Tadqiqot muammosidan kelib chiqib o'quvchilarni o'zlashtirishlarida mustaqillikni rivojlantirishda bir qator komponentlarni ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiq [3].

Maqsadli komponent - maqsadlarni belgilash bilan tavsiflanadi. Ko'pincha maqsadlar o'qituvchi tomonidan belgilanadi;

Axloqiy komponent - bu o'z-o'zini real hayot bilan uyg'unligida namoyon bo'ladi. Agar, o'quvchi o'z faoliyatini amaliy hayot bilan noto'g'ri bog'lasa, ijtimoiy muammolarga qiziqishni his qilmasa bunda o'quvchilarining intellektual qobiliyati rivojlanmaydi. Chunki ular muammolarni hal qilishda faqat muntazam takrorlashdan foydalangan holda oldindan belgilangan stanlardan foydalanadilar. Shuningdek, tanqidiylikning yo'qligi, fikrlashning mustaqilligi muammoli vazifalarni hal qila olmaslikda namoyon bo'ladi. Mustaqil faoliyat tabiatida mantiqiy, bir yo'nalishli, ya'ni konvergent fikrlash ustunlik qiladi.

Motivatsion komponent- motivatsiya tarkibini kuchaytirish orqali mavzuga qiziqish, ehtiyojni shakllantirishga qaratiladi. Agar o'quvchilarda mavzuga qiziqish sezilmasa, faqat ma'lum vaziyatlardagina motivatsiya berilsa, bilim hajmi kichik, yuzaki, parcha-parcha, bo'linib ketishida namoyon bo'ladi. Bu esa o'quvchining o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'z-o'zini tartibga solish komponenti- o'quvchida o'z harakatlarini tushunish, o'ziga nisbatan talabchanlik, bilim o'zlashtirish jarayonida majburiy emas ixtiyoriy mustaqil harakatni amalga oshirish bilan tavsiflanadi.

Adabiyotlar:

1. Алексеев Н.А. Психолого-педагогические проблемы развивающего дифференцированного обучения: Монография. - Челябинск: Изд-во ЧГПИ «Факел», 1995. - 167 с.

2. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования: Специальность 030500.06 - Профессиональное обучение (информатика, вычислительная техника и компьютерные технологии) / Мин. образования РФ. - М.: 2000. - 20 с.

3. Люблинская А.А. Детская психология. Уч. пособие для ст-тов пед. институтов. - М.: Просвещение, 1971. - 415 с.

LOKAL SHAROITDA O'QUVCHILARGA ONA TILINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Negmatova Nigora Begmat qizi

Qarshi Davlat Universiteti doktoranti

ANNOTATSIYA. Ushbu ilmiy maqolada o'quvchilarga ona tilini mahalliy sharoitda o'qitish metodikasini takomillashtirish masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda dars o'tish usullari, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, madaniy kontekstni e'tiborga olish va interaktiv yondashuvlarning samaradorligi yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mahalliy sharoitda dars o'tilishi tilni o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradi hamda o'quvchilarning ona tiliga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shuningdek, maqolada ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, mahalliy kontekst, o'qitish metodikasi, interaktiv yondashuv, zamonaviy texnologiyalar, madaniy kontekst, o'zlashtirish samaradorligi.

KIRISH

Ona tilini o'qitish metodikasi pedagogik fan sifatida boy tajribaga ega bo'lsa-da, bu fan doirasida bir qator muammolar ham yuzaga kelgan. Bunga sabab, ta'lim jarayoniga bir qator zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi, umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darsliklarining yangilanishi, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun yangi darsliklarning yaratilganligidir. Bu o'zgarishlar tegishli nazariy qarashlar, tahlillar va metodik ko'rsatmalarni o'zbek tili o'qitish metodikasi fanining o'rganish ob'yektiga

aylantiradi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, mazkur fan mazmunini quyidagicha ta'riflash mumkin: ona tili ta'limining izchil tizimini ishlab chiqish, ona tili darslarini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarni tanlash va amaliyotga joriy etish, hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, interaktiv o'qitish usullarini aks ettiruvchi metodik soha ilmiy asoslarini ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA USLUBLAR

Mahalliy sharoitda o'quvchilarga ona tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish uchun bir qator muhim choralarni amalga oshirish zarur. Eng avvalo, ta'lim dasturlarini mahalliy til xususiyatlariga moslashtirish kerak. Buning uchun mintaqaviy sheva va talaffuzlarni chuqur o'rganish, mahalliy adabiyot va folklorni ta'lim jarayoniga kiritish muhimdir. O'quvchilarga o'z hududlariga xos lingvistik xususiyatlarni tushunish, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish va o'qish jarayonida qo'llashga yordam beruvchi maxsus ta'lim materiallari va dasturlar ishlab chiqilishi lozim.

Ikkinchidan, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish talab etiladi. Multimedia vositalari, interaktiv o'quv platformalari, video darslar va raqamli resurslar ona tilini o'qitishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarni mustaqil tadqiqotlar olib borishga, mahalliy sheva va talaffuzlarni lingvistik jihatdan o'rganishga, ularni zamonaviy lingvistika bilan taqqoslashga va ona tilining amaliy hayotdagi qo'llanishiga yo'naltirish lozim.

Bundan tashqari, amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish zarur. Til o'rganish faqat nazariy bilim bilan cheklanmasligi, balki amaliyot orqali mustahkamlanishi lozim. Darslar interaktiv shaklda tashkil etilishi, o'quvchilarga ona tilini real hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkonini berishi kerak. Mahalliy yozuvchilar, shoirlar va tilshunoslar bilan uchrashuvlar o'tkazish, mintaqashunoslik tadqiqotlarini olib borish, folklor namunalariga asoslangan ijodiy ishlar tayyorlash orqali ona tilining amaliy ahamiyati oshiriladi.

Shuningdek, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy faollikni rivojlantirish kerak. Ular mahalliy til va madaniyat bo'yicha tadqiqotlar olib borish, loyihalar yaratish va tanlovlarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lishlari lozim. Insholar, maqolalar va ilmiy tadqiqot ishlarini tizimli ravishda tayyorlash ularning yozma va og'zaki nutq malakasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

O'zlashtirish natijalarini baholash va tahlil qilish jarayonini takomillashtirish ham katta ahamiyatga ega. Ona tilini o'qitish jarayoni doimiy nazorat ostida bo'lishi va o'quvchilarning bilimni baholashning yangi usullari ishlab chiqilishi zarur. An'anaviy imtihon tizimidan tashqari, interaktiv testlar, loyiha ishlari va taqdimotlar orqali bilimni baholash o'quvchilarning bilim darajasini aniqroq aniqlash imkonini beradi.

Umuman olganda, mahalliy kontekstda ona tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish uchun ta'lim dasturlarini hududiy xususiyatlarga moslashtirish, innovatsion o'qitish texnologiyalaridan foydalanish, amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish, o'quvchilarni tadqiqot va ijodiy faoliyatga jalb etish, samarali baholash tizimini ishlab chiqish zarur. Bu chora-tadbirlar ona tilini samarali o'qitish va uni real hayotda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Ona tili ta'limi har bir jamiyatning madaniy va intellektual taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, mahalliy kontekstni inobatga olgan holda, ona tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Mahalliy sharoitga moslashtirilgan ta'lim metodlari orqali o'quvchilar nafaqat tilni grammatik jihatdan o'zlashtiradilar, balki uni o'z hududining ijtimoiy-madaniy muhitida samarali qo'llashni ham o'rganadilar.

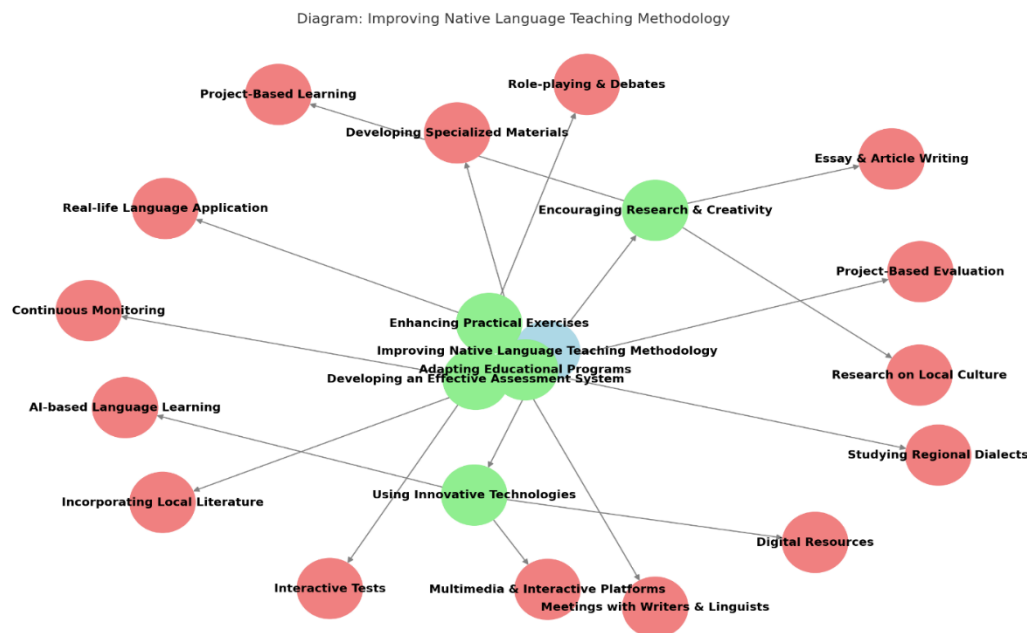
Mahalliy til xususiyatlarini o'rganish orqali o'quvchilar yozma va og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantiribgina qolmay, balki o'z hududining madaniy merosini chuqurroq anglay boshlaydilar. Shu bois, mahalliy kontekstda o'qitish nafaqat tilni rivojlantirishga, balki madaniy va ijtimoiy identitetni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Bunday metodika o'quvchilarga ona tilining turli jihatlarini tahlil qilish, ularni kundalik hayotda qo'llash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Metodikaning maqsad va vazifalari

Maqsad: O'quvchilar ona tilini o'z hududining madaniy va tilshunoslik kontekstida chuqur o'zlashtirishlarini ta'minlash.

Vazifalar:

- Ona tilini mahalliy kontekstda o'qitishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish.
- O'quvchilarning ona tili orqali mahalliy adabiyot va madaniyat bilan tanishuv doirasini kengaytirish.

1-shakl. Ona tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish

- Ona tilida og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish
- Ta'lim jarayonida interaktiv va innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Metodikaning asosiy bosqichlari

1. Nazariy asoslarni shakllantirish

Mahalliy kontekstda ona tilini o'qitish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni o'rganish

Mahalliy tilning mavjud adabiy va lingvistik xususiyatlarini aniqlash

Mintaqaviy til xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini takomillashtirish

Mintaqaviy sheva va talaffuz xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilish

2. Amaliy mashg'ulotlar va interaktiv usullar

O'quvchilar bilan birgalikda mahalliy adabiy asarlarni tahlil qilish

Interaktiv mashqlar (rol o'ynash, munozaralar, loyihalar) orqali mintaqaviy til xususiyatlarini o'rgatish

Real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar orqali ona tilida og'zaki va yozma ko'nikmalarni mustahkamlash

Mahalliy tarixiy va madaniy manbalarni o'rganish orqali tilning mintaqaviy o'ziga xosligini yoritish

3. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Ona tilini o'qitishda mobil ilovalar va onlayn platformalardan foydalanish

Mahalliy ommaviy axborot vositalari (gazeta maqolalari, podkastlar, bloglar) asosida darslar tashkil etish

Ona tilining kommunikativ jihatlarini multimedia ta'lim resurslari orqali tushuntirish

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanib o'quvchilarga moslashtirilgan shaxsiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish

4. Natijalarni baholash va takomillashtirish

O'quvchilarning bilimini formatif (jarayonli) va summativ (yakuniy) baholash usullari orqali tahlil qilish

O'quv dasturlarini o'quvchilarning ehtiyojlari va mintaqaviy til xususiyatlariga moslashtirish

Metodika samaradorligini oshirish uchun muntazam monitoring va tahlil o'tkazish

O'quvchilar fikr-mulohazalarini tahlil qilish hamda til o'rganish jarayonidagi qiyinchiliklarini aniqlash

XULOSA

Ona tilini mahalliy kontekstda o'qitish o'quvchilarga uni nafaqat grammatik va lingvistik jihatdan o'zlashtirish, balki ijtimoiy-madaniy muhitda to'g'ri qo'llash imkonini ham beradi. Mahalliy adabiyot, tarix va madaniyatni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o'quvchilarda tilga nisbatan chuqurroq tushuncha shakllanadi. Ushbu metodika o'quvchilarning amaliy til ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga ularning milliy va madaniy identitetini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, mahalliy kontekst asosida o'qitish zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashganda yanada samarali bo'ladi. Multimedia vositalaridan foydalanish, interaktiv usullarni qo'llash va real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish o'quvchilarga ona tilini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bois, ona tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish doimiy yangilanishni talab etadi va bu, o'z navbatida, zamonaviy ta'lim tizimi samaradorligini oshiradi.

Kelajakda ona tilini o'qitish metodikasini yanada takomillashtirish uchun innovatsion texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanish, hamda

o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Natijada, ona tili nafaqat ta'lim jarayonining bir qismi bo'lib qoladi, balki kundalik hayotda amaliy qo'llaniladigan til sifatida real natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'ofurov, A. (2020). Ona tili va adabiyotini o'qitish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti.
2. Rahimov, B. (2018). Til va madaniyat: Mahalliy shevalarning o'rnini. Samarqand: Ilmiy nashrlar markazi.
3. Qosimov, O. (2019). Tilni interaktiv usullar orqali o'qitish metodikasi. Buxoro: Ta'lim va fan.
4. Karimova, Z. (2021). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ona tilini o'qitish. Toshkent: Innovatsion nashrlar.
5. Nasriddinov, H. (2017). Ona tilini o'qitishda lingvistik va didaktik yondashuvlar. Namangan: Ma'naviyat.
6. Xolmirzayev, S. (2022). O'zbek tilining ijtimoiy-madaniy jihatlari va o'qitish metodikasi. Qarshi: Ilmiy Meros.

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDOSHUVLAR

Razzoqov Davron Niyozovich

OTU "Pedagogika" kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

Anonsatsiya. Maqolada maktabgacha va maktab ta'lim tizimida innovatsion yondoshuvlarning ta'lim jarayoniga qo'llanishi, ularning ta'lim sifatini oshirishdagi roli va ahamiyati tahlil etilgan. Innovatsion yondoshuvlar, masalan, STEM ta'limi, raqamli texnologiyalar va interaktiv ta'lim metodlari, o'quvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, ta'lim tizimidagi yangiliklarning samaradorligi va ularning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'siri haqida so'z yuritiladi. Ushbu maqola, ta'lim tizimida innovatsion metodlarning qo'llanilishi va ularning zamonaviy ehtiyojlarga javob berishi masalalariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, innovatsion yondoshuvlar, STEM ta'limi, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta'lim, ta'lim metodlari, kreativ fikrlash.

Аннотация: В статье рассматривается использование инновационных подходов в системе дошкольного и школьного образования, их роль и значение в улучшении качества образования. Инновационные подходы, такие как STEM-образование, цифровые технологии и интерактивные методы обучения, способствуют развитию творческого мышления, независимости и практических навыков у учащихся. Также обсуждаются эффективностии инновационных методов в образовательном процессе и их положительное влияние на систему образования. Статья направлена на анализ применения инновационных методов в образовательной системе и их соответствие современным требованиям.

Ключевые слова: дошкольное образование, школьное образование, инновационные подходы, STEM-образование, цифровые технологии, интерактивное обучение, образовательные методы, креативное мышление.

Abstract: This article discusses the application of innovative approaches in preschool and school education systems, focusing on their role and importance in improving the quality of education. Innovative approaches, such as STEM education, digital technologies, and interactive teaching methods, help to develop creativity, independent thinking, and practical skills in students. The article also addresses the effectiveness of these innovative methods in the educational process and their positive impact on the education system. The article focuses on the application of innovative methods in education and their alignment with modern needs.

Keywords: Preschool education, school education, innovative approaches, STEM education, digital technologies, interactive teaching, teaching methods, creative thinking.

Zamonaviy ta'lim tizimi, xususan, maktabgacha va maktab ta'limida innovatsion yondoshuvlarni joriy etish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yangi, samarali usullar bilan rivojlantirishni taqozo etmoqda. Ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishi nafaqat ta'lim metodlarining yangilanishini, balki butun pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishni ko'zda tutadi. Innovatsion yondoshuvlar ta'lim jarayonida o'quvchilarga mustaqil fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim tizimining innovatsion rivojlanish ehtiyoji. Innovatsion yondoshuvlarning ta'lim tizimiga kiritilishi ta'lim sifatini oshirish uchun muhim omil bo'lib, bu jarayon ta'limga yangilik kiritishning zarurligini anglatadi. Maktabgacha va maktab ta'lim tizimlarida o'quvchilarga zamonaviy pedagogik metodlarni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'rgatish va ularga interaktiv muhit yaratish ta'limni samarali qilishga yordam beradi. Bugungi kunda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, pedagogik jarayonni zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish talab qilinmoqda [1:92].

Innovatsion yondoshuvlarning ta'lim jarayonidagi o'рни. Maktabgacha va maktab ta'lim tizimida innovatsion yondoshuvlar ta'lim jarayonining har bir bosqichida muhim o'rin tutadi. O'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarda yangi ko'nikmalarni shakllantirishi mumkin. Shuningdek, interaktiv ta'lim metodlari, masofaviy ta'lim platformalari va raqamli resurslardan foydalanish o'quvchilarning o'zaro hamkorligini rivojlantirishga, ularning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi [1:113].

Maktabgacha ta'limda innovatsiyalar. Maktabgacha ta'limda innovatsion metodlar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. O'rnirazova N. (2018) maktabgacha ta'limda innovatsion metodlar va pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi bolalarning intellektual va emosional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, yangi pedagogik texnologiyalar yordamida maktabgacha ta'lim muassasalarida o'quvchilarda ijodiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin [2:45].

Innovatsion metodlar yordamida o'quvchilarga o'rgatilayotgan bilimlar nafaqat nazariy, balki amaliy shaklda bo'lishi zarur. Bu metodlar o'quvchilarga masalalarni yechish jarayonida yangi yondoshuvlarni qo'llashga yordam beradi va ularni hayotga tayyorlaydi.

Maktab ta'limida innovatsion metodlarni qo'llash. Maktab ta'limida innovatsion metodlarni qo'llash o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishga imkon beradi. Jalolov S. (2019) maktab ta'lim tizimida STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta'limining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. STEM yondoshuvi orqali o'quvchilarga amaliy bilimlarni shakllantirish va zamonaviy texnologiyalarni o'rganish imkoniyati yaratiladi. STEM ta'limi fan va texnologiyalarni o'zaro bog'lashni ta'minlaydi va o'quvchilarni muammolarni hal qilishga o'rgatadi [3:113].

Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, interaktiv ta'lim vositalari, guruhli ishlash metodlari o'quvchilarda jamoda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlaydi. O'quvchilarga yangi metodlarni o'rgatish orqali o'zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni maktab ta'limiga joriy etish. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish nafaqat o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga, balki ta'lim tizimining o'zini yangilashga imkon yaratadi. Shodmonov M. (2020) zamonaviy pedagogik yondoshuvlar va metodlar orqali ta'lim jarayonining interaktivligini oshirishni taklif qiladi. Ta'limda sun'iy intellekt va raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarga yanada qiziqarli va samarali o'rganish imkonini yaratadi. Raqamli platformalar yordamida masofaviy ta'limni joriy etish o'quvchilarning bilim olish usulini yangilashga yordam beradi [5:150].

Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'limda individual yondoshuvni qo'llash imkonini beradi, bu esa o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni ta'minlaydi. Bundan tashqari, masofaviy ta'lim va interaktiv platformalar o'quvchilarga joylashuvdan qat'i nazar, bilim olish imkoniyatini beradi, bu esa ta'limning o'zgaruvchan va moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Xulosa. Maktabgacha va maktab ta'lim tizimida innovatsion yondoshuvlarni qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion metodlar va texnologiyalar yordamida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin. STEM ta'limi va interaktiv metodlar ta'lim tizimini yanada samarali va zamonaviy qilishda muhim vosita bo'lib, o'quvchilarga kompleks bilimlarni o'rganishga imkon yaratadi. Shuningdek, raqamli va masofaviy ta'lim platformalari yordamida ta'limning sifatini oshirish mumkin.

Innovatsion yondoshuvlarning ta'lim tizimiga joriy etilishi, o'quvchilarga yangi bilim va ko'nikmalarni berish, ularning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy vositalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanboyeva M. Texnologik ta'lim asoslari. – Toshkent: “Innovatsiya ziyo”, 2020. – 200 b.
2. O'rnizayova N. Maktabgacha ta'limning innovatsion metodlari. – Toshkent: “Fan va ta'lim”, 2018. – 180 b.

3. Jalolov S. Maktab ta'lim tizimi: zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "O'zbekiston", 2019. – 250 b.
4. Qodirov R. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning maktabgacha ta'limdagi o'rni. – Toshkent: "Zarafshon", 2021. – 220 b.
5. Shodmonov M. Zamonaviy pedagogik yondoshuvlar va metodlar. – Toshkent: "Sharq", 2020. – 280 b.
6. Akramov A. Ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion yondoshuvlar. – Toshkent: "O'zbekiston xalq ta'limi", 2017. – 300 b.

TARBIYALANUVCHILARNING TAYANCH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARINING TAHLILI

Raxmatova Maftuna Uktamjan qizi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Ilmiy rahbar: PhD dots. M.P.Imomov

Annotatsiya: Maqola mazmunida tarbiyalanuvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni, maktabgacha yoshdagi bolalarda tayanch kompetensiyalari, kompetensiyaviy yondashish asosida maktabgacha yoshdagi bolalar fikrlash faolligini rivojlantirish masalalari keltirilgan. Shu bilan birgalikda maktabgacha yoshdagi bolalarga kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantiruvchi markazlarda ta'limiy faoliyatlarni tashkil etish to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, rivojlantirish, ta'lim, bola, tarbiya, rivojlanish markazi, nutq, muloqot, bilish jarayoni, ijtimoiy, kommunikativ, tayanch, maktabgacha yosh.

Аннотация: В содержании статьи представлены процесс развития базовых компетенций детей, базовые компетенции дошкольников, вопросы развития мыслительной деятельности дошкольников на основе компетентного подхода. При этом упоминается об организации образовательной деятельности в центрах развития детей дошкольного возраста на основе компетентного подхода.

Ключевые слова: компетентность, развитие, образование, ребенок, воспитание, центр развития, речь, общение, познавательный процесс, социальный, коммуникативный, опорный, дошкольный возраст.

Abstract: The article presents the process of developing basic competencies of students, basic competencies in preschool children, issues of developing thinking activity of preschool children based on a competency-based approach. At the same time, it discusses the organization of educational activities in centers that develop preschool children based on a competency-based approach

Key words: competence, development, education, child, upbringing, development center, speech, communication, cognitive process, social, communicative, support, preschool age.

Mamlakatimizda ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida maktabgacha ta'lim tizimini qayta ko'rib chiqish va uni yanada takomillashtirish vazifalari

belgilab berildi. Bu muammolarni to'laonli hal etishda o'qituvchi-pedagogning intellektual salohiyati va kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham amalga oshirilayotgan ishlarni pedagogik tahlil qilish, ta'lim-tarbiyaviy jarayonlarining samarali kechishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keldi.

"Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi asosida kompetensiyaviy yondashuv jarayonida pedagogik-psixologik, metodik, badiiy adabiyotlar soni va sifati, har bir yosh guruhiga mos va xos adabiyotlar bilan boyitib borish ham muhim masaladir. Bolalarni o'ynab turib o'ylashga undovchi muammoli vaziyatlarni o'yinlarda aks ettiruvchi ta'limiy rivojlantiruvchi o'yin markazlari tashkil etish va ular faoliyatini muvofiqlashtirishda otalalar va jamoatchilikning jalb qilinishi va boshqa shu kabi omillar maktabgacha ta'lim mazmunini oshiradi.

Maktabgacha ta'lim bolaning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. U ta'limning keyingi bosqichlarida, shuningdek, butun hayoti davomida rivojlanib boradi. Davlat o'quv dasturi kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan. Bu maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayonida bolalar faoliyatining turli-tuman turlarida shakllanadigan kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Kompetensiya – bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuidir.

Kompetentli bola o'z bilim, ko'nikma va malakalarini muayyan vaziyatda safarbar qilishi va qo'llashi, o'z maqsadiga erishishi va rivojlanishning har bir bosqichida yoshiga mos keladigan vazifalarni hal qilishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv bolalarning bilish bilan bog'liq bo'lgan ehtiyojlari, muammolar va imkoniyatlarga samarali javob berish qobiliyatini shakllantirish, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, shaxsiy ("Men" konsepsiyasi)ni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolaning tayanch kompetensiyalari kommunikativ, ijtimoiy, shaxsiy, bilish hisoblanadi.

Kommunikativ kompetentsiya - bu murakkab muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalariga ega bo'lish, muloqotda madaniy me'yorlar va cheklovlarni bilish, urf-odatlar, an'analar, odob-axloq qoidalarini bilish. Kommunikativ kompetentsiya quyidagi qobiliyatlardan iborat: - Siz muloqot qiladigan kommunikativ vaziyatning ijtimoiy-psixologik prognozini bering; Kommunikativ vaziyatning o'ziga xosligi asosida muloqot jarayonini ijtimoiy va psixologik jihatdan dasturlash; Kommunikativ vaziyatda muloqot jarayonlarini ijtimoiy-psixologik boshqarishni amalga oshirish.

Kommunikativ kompetensiya – atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabatlarning konstruktiv usullari va vositalariga ega bo'lishni taqozo qiladi; muloqot qilish va yuzaga kelgan o'yin, bilish, maishiy va ijodiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish qobiliyati. Bu kompetensiyaga nutqni rivojlanish ham kiradi. Nutq bolaning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi hamda dunyoni bilishi uchun zarur vositadir. Mazmunga boy va rag'batlantiruvchi ta'lim muhitida bolalar og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradilar, bu ularga o'zlariga ishonishga, boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishga, dunyo haqidagi tushunchalarini shakllantirishga, mashg'ulotlarda ishtirok etishga va loyiha

ishlarini jamoa bo'lib bajarishga yordam beradi. Bolalar kattalar va boshqa bolalar tomonidan tushunilishlari uchun o'zlarini namoyon etishlari mumkin. Ular aytilganlarni tushunish uchun tinglaydilar va kuzatadilar; savol va topshiriqlarni eshitadilar va shunga mos javob berishadi. Ular nutqni, ayniqsa o'qish va yozishni o'z ichiga olgan mashg'ulotlarga ijobiy qarashadi. Ular nutqning turli shakl va funktsiyalarini biladilar, ulardan foydalanadilar va kerak bo'lganda ularni turli xil muloqot holatlarida moslashtiradilar. Bu kompetensiya, shuningdek, axborot olish uchun turli xil aloqa vositalari va kanallardan mustaqil foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi; ta'lim olishi va rivojlanishida foydalanish uchun kerakli ma'lumotlarni qidirish, tahlil qilish va tanlash, ularni tartibga solish, o'zgartirish, saqlash qobiliyatini mustahkamlaydi.

Ijtimoiy kompetensiya – bu bolaning belgilangan tartib va odob-ahloq qoidalariga rioya qilgan holda tengdoshlari va kattalar bilan birgalikda ishlash qobiliyati. Bolalar boshqalarni hurmat qilishni va ularning aytganlarini hisobga olishni o'rganadilar. Guruhlarda samarali ishlash uchun zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalariga amal qiladilar. Muammoli vaziyatlarda ular yoshi va individual rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda ularni hal qilish harakatlarini amalga oshiradilar. Ular tobora ko'proq o'zlarini guruhning bir qismi sifatida ko'radilar va o'z huquq hamda majburiyatlari borligini tushunadilar. Ular individual farqlarga ochiq. Bolalar boshqalar bilan uyg'unlikda yashashlari mumkin. Ular turli insonlar bilan muloqot qilishadi va atrofdagilarning madaniy jihatdan xilma-xilligini tan oladilar, ularga yordam beradilar va qo'llab-quvvatlay oladilar.

Shaxsiy kompetensiya ("Men" konsepsiyasini yaratish). Shaxsiy kompetensiyani rivojlantirish orqali bola maktabgacha yoshda shakllanadigan va butun hayoti davomida takomillashib boradigan bir qator xususiyatlarni namoyish etadi. Bu kompetensiya bolaning o'z-o'ziga g'amxo'rlik qilish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatini hamda kundalik hayotini boshqarish va barqaror sog'lom turmush tarzini amalda qo'llash mahoratini o'z ichiga oladi.

Bilish kompetensiyasi - bilim olish, o'qish va o'rganish; mustaqil ravishda izlanish, tahlil qilish va atrofolamni tushunish uchun kerakli ma'lumotlarni tanlash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Harakat va o'zaro munosabatlar orqali bolalar bilim olish va o'rganish strategiyalarini ishlab chiqadilar. Ular atrofolamdagi yangi ob'yektlarni o'rganadilar va kashf etadilar. Boshqalar bilan o'yin va o'zaro muloqot jarayonida ular kuzatadilar va tajriba o'tkazadilar. Ular muammolarni tushunish va hal qilish uchun yangi imkoniyatlar topadilar. Ular o'zlarining kashfiyotlari bilan o'rtoqlashadilar va asta-sekin mustaqil, o'z-o'zini boshqaradigan, tahlil qila oladigan va ijodkor shaxsga aylanadilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilishga oid faollikni rivojlantirish savollarda, mulohazalarda, namoyon bo'ladi va alohida sohadagi maqsadga yo'nalganlik bilan tavsiflanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilishga oid faollikni rivojlantirish uchun muhim vosita o'yin texnologiyalaridan foydalaniladigan mashg'ulotlar hisoblanadi. Shuningdek, bola o'zini o'z faoliyatining subyekti sifatida his qilishi uchun barcha mumkin bo'lgan va yoshiga mos bo'lgan jihozlardan samarali foydalanish ham bolaning kompetensiyalarini to'laqonli rivojlanishi uchun xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida markazlardagi faoliyatlar ham bolaning tayanch kompetensiyalari rivojlanishi uchun juda muhim hisoblanadi. Markazlardagi faoliyatlar orqali bolaning bilish jarayonlari shakllantirish, diqqat, sezgi idrok, mayda matorikalarini o'stirib borish, bolalarda insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirib borib, ijobiy obrazlarni yaratish imkoniyati ham paydo bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tayanch kompetensiyalari — bu bolalarning rivojlanishida asosiy qobiliyatlar va ko'nikmalarning shakllanishi, ular o'zlarining har xil faoliyatlarida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar. Bu kompetensiyalar turli jihatlar bo'yicha bolalarning rivojlanishida asosiy o'rin tutadi.

Maktabgacha ta'lim jarayonida bu kompetensiyalarni rivojlantirish bolalarning umumiy rivojlanishiga asos bo'ladi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor yaratadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki maktabgacha ta'lim bolaning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. U ta'limning keyingi bosqichlarida, shuningdek, butun hayoti davomida rivojlanib boradi. Misol uchun kommunikativ kompetensiyani aytadigan bo'lsak nafaqat bola hayoti uchun balki kattalar hayotida ham muhim hisoblanadi. Inson muloqotga kirishmas ekan ijtimoiylasha olmaydi. Bilish kompetensiyani esa bu insonni komolotga yetaklaydi. Shunday ekan bolaga ta'lim berishda tayanch kompetensiyalarini doimo e'tiborda olish va rivojlantirib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 2020-yil 22-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-son qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi Muvofiqlashtiruvchi kengashining 2022-yil 4-fevraldagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri.

3. Imomov M.P. Maktabgacha ta'limni boshqarishning me'yoriy asoslari. – T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2024

4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – T., 2018.

Internet resurslar:

<https://galitravel.ru;>

<https://uzbekistan.learningpassport.unicef.org/>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ НА УРОКАХ МУЗЫКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Галиева Эльвира Маратовна

студентка Института психологии и образования КФУ

Аннотация: в статье освещены основные элементы современных образовательных технологий «Музыкально-компьютерные технологии», главной и актуальной особенностью современных технологий является ее практическая направленность: нацеленность на освоение учащимися практических форм музицирования, лежащих в его основе практических знаний, навыков и умений.

Ключевые слова: музыкально-компьютерные технологии, обучение музыке, общеобразовательная школа.

Современный мир стал веком высоких компьютерных технологий и электронной системы. Для того, чтобы внедрить современные технологии в учебный процесс, учитель должен обладать знаниями в новых образовательных технологиях и современных методик. Современный мир технологий формирует новую систему образования, которая требует обновлений. Стимуляция познания и творчества в деятельности учащихся младших классов является основной целью применения новейших технологий на уроках музыки.

Выделяются два подхода к пониманию сущности нетрадиционных форм урока (НФУ).

Первый подход НФУ заключается в отклонении от организованной структуры с применением в сочетании с разнообразных методических приемов.

«Основной формой учебного процесса все же остается традиционный урок, но в который обязательно вносятся элементы современных технологий развития познавательных способностей учащихся. А это, прежде всего шестиуровневое развитие познавательных способностей: знание; понимание; применение; анализ; синтез; оценка» В. И. Сластенин [1, с. 39].

Согласно данному высказыванию материал к уроку, источники информации по теме, тексты и задания должны отбираться более тщательно. Таблицы, конспекты, заполнение карточек, решение кроссвордов, дебаты и доклады на заданные темы, подготовка и защита рефератов – это те виды деятельности, на которые опирается педагог.

Сущность второго подхода определяется применением инноваций, современных форм урока, которые в настоящее время широко используются в школах. Это конференции, круглые столы, уроки-дебаты и аукционы и так далее. [2, с.67].

На уроках музыки с целью повышения интереса учащихся, возможно:

1. использование в работе электронные образовательные ресурсы (ЭОР) и цифровые образовательные ресурсы (ЦОР);
2. работа с Интернет-источниками;
3. использование умной доски;
4. проведение, а также организация конференций;
5. создание интерактивных залов для проведения дистанционных дебатов, конференций и т. д.
6. создание собственного цифрового образовательного пространства;

7. создание собственной мультимедийной библиотеки.

С целью развития интереса у учащихся младших классов учителя в настоящее время используют различные программы и электронные образовательные источники. Одним из примеров является CD-ROMe. На данном источнике содержатся «Энциклопедия классической музыки». Эта энциклопедия включает в себя биографии более 300 композиторов. Также имеется информация о знаменитых исполнителях разных веков, жанры классической и современной музыки, рассказывается об устройстве различных музыкальных инструментов.

На диске содержится и слайды, а также видео - и аудио фрагменты, которые рассказывают об истории музыкального искусства разных стран, это раскрывает огромный мир классики в музыке.

Чтобы достичь наивысшего усвоения информации школьником, а также развить заинтересованность к уроку музыки необходимо синтезировать мультимедийные компоненты, применение интерактива на уроках, а также компьютерное моделирование дает возможность воспринимать информацию на эмоциональном, слуховом и зрительном уровне.

CD-ROM содержит следующие энциклопедии:

1. «Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия» на 10 CD;
2. «Большая Советская Энциклопедия» на 3 CD;
3. «Энциклопедия современной музыки» на 2 CD.

Учащиеся могут воспользоваться данными энциклопедиями для подготовки докладов, рефератов и творческих работ по музыкальному искусству. Данные энциклопедии являются электронными форматами обычных книжных изданий, а именно энциклопедий, словарей, справочников. Данные электронные источники объединяют в себе наглядные и справочные материалы. Преимущества электронных ресурсов заключаются в следующем:

- удобная система поиска;
- поддерживают функцию печати, копирования и вставки в другие документы энциклопедических статей и иллюстраций;
- удобная система навигации на основе гиперссылок;
- содержатся видео и аудио файлы;
- содержатся викторины с быстрой обработкой результатов.

Еще одним из способов повышения заинтересованности учащихся младших классов к уроку музыки является использование программы PowerPoint. Н.Шаврыгина считает, что данный вид деятельности способствует проявлению творческой индивидуальности как для учителя и ученика, избегается стандартный подход к проведению урока [4, с. 26].

С помощью презентаций педагог дополняет свой рассказ слайд-картинками, на которых изображаются красочные картинки, фотографии, иллюстрации, возможно изображение диаграмм, а также включать видеофрагменты и сопровождать дикторским текстом. В основном такие уроки посвящаются творчеству композиторов или произведениям музыкальных сценических жанров.

Игра на элементарных музыкальных инструментах является одним из любимых видов деятельности учащихся на уроках музыки. Например, компьютерные программы MIDI-секвенсеры (Anvil-studio, Jam) дают возможность услышать оркестры различных тембров. Такие программы дают возможность ученику использовать различные музыкальные инструменты для создания аудиозаписей. В ходе проведения такого урока появляются новые творческие способности ученика как аранжировка и инструментовка.

Широкую популярность в последнее время приобретает использование караоке. Использование караоке на уроке музыки может быть полезным и эффективным инструментом для обучения учеников различным музыкальным навыкам. Караоке может быть использовано для представления ученикам новых жанров музыки и знакомства с разнообразными исполнителями. В процессе пения под музыку ученики могут учиться распознавать музыкальные инструменты и узнавать особенности звучания каждого из них. Караоке можно использовать для создания собственных аранжировок песен, добавления новых припевов или даже написания собственных текстов. Караоке может стать средством для объединения учеников и развития их коммуникативных и организационных навыков. Вместе они могут выбирать песни, распределять роли и работать над выступлением.

Познавательный интерес является внешним стимулом процессов воспитания и обучения, также рассматривается как средство стимулирования познавательной деятельности ученика. Познавательный интерес в учебной деятельности рассматривается как эффективный инструмент учителя, это делает процесс обучения увлекательным, можно выделить те аспекты, которые привлекают внимание учеников, стимулируют мышление и так далее. Повышению интереса на традиционных уроках музыки способствуют разные творческие задания и упражнения, игры на музыкальных инструментах, беседы, рассказы, пение и так далее.

Для повышения интереса учащихся могут применяться различные нетрадиционные формы уроков музыки: интегрированные уроки (музыка - чтение, музыка - изо, музыка - труд, музыка – ритмика); урок- путешествие, урок- экскурсия, КВН, урок-игра, урок-сказка, урок-концерт, урок музыки с использованием инновационных технологий, инновация в организации педагогического процесса, включающие в себя различные компьютерные программы, информационные средства, CD, DVD, MP3-диски, караоке, Интернет ресурсы мультимедиа и презентации, созданные как учителем, так и учеником, электронные учебные материалы и так далее.

Список используемых источников

1. Гордиенко, Т. П. Традиционное и новаторское в уроке музыки с позиции здоровьесбережения / Т. П. Гордиенко, Ю. А. Орлова. – Текст: электронный // Проблемы современного педагогического образования. – 2018. – № 61-1. – С. 38-41

2. Панфилова, В. В. Использование цифровых технологий на уроках слушания музыки и музыкальной литературы в ДМШ и ДШИ / В. В. Панфилова. – Текст: непосредственный // Музыка в школе. – 2019. – № 2. – С. 62-64

3. Петрунина, М. А. Особенности музыкально-творческой деятельности в образовательном пространстве школы / М. А. Петрунина. – Текст: непосредственный // Начальная школа. – 2019. – № 11. – С. 65-69

4. Шаврыгина, Н. Электронный учебник на уроках музыки, литературного чтения и литературы / Н. Шаврыгина, Л. Ненашева. – Текст: непосредственный // Искусство в школе. – 2019. – № 4. – С. 26-

SANOGENIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI

Uljayeva Xurshida Azamat qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya Ushbu tadqiqot sanogenik tafakkurning intellektual va emotsional farovonlikni oshirishdagi rolini o'rganadi. Turli psixologik, pedagogik va texnologik yondashuvlarni tahlil qilish orqali uning rivojlanishi uchun samarali usullar aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik treninglar, muammoli ta'lim, reflektiv tafakkur texnikalari va raqamli vositalarning kombinatsiyasi stressga chidamlilik, kognitiv moslashuvchanlik va emotsional boshqaruvga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Tadqiqot sanogenik tafakkurni ta'lim muhitida optimallashtirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: sanogenik tafakkur, psixologik trening, muammoli ta'lim, kognitiv moslashuvchanlik, emotsional barqarorlik, texnologik integratsiya.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ САНОГЕННОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению роли саногенного мышления в повышении интеллектуального и эмоционального благополучия. Путём анализа различных психологических, педагогических и технологических подходов были выявлены эффективные методы его развития. Результаты исследования показывают, что сочетание психологических тренингов, проблемного обучения, техник рефлексивного мышления и цифровых инструментов способствует устойчивости к стрессу, когнитивной гибкости и эмоциональному саморегулированию. В исследовании подчёркивается необходимость комплексного подхода к оптимизации саногенного мышления в образовательной среде.

Ключевые слова: саногенное мышление, психологический тренинг, проблемное обучение, когнитивная гибкость, эмоциональная устойчивость, технологическая интеграция.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SANOGENIC THINKING

Abstract. This study explores the role of sanogenic thinking in enhancing intellectual and emotional well-being. Through the analysis of various psychological, pedagogical, and technological approaches, effective methods for its development have been identified. The results indicate that a combination of psychological training, problem-based learning,

reflective thinking techniques, and digital tools significantly contributes to stress resilience, cognitive flexibility, and emotional regulation. The research highlights the necessity of a comprehensive approach to optimizing sanogenic thinking in educational settings.

Keywords: sanogenic thinking, psychological training, problem-based learning, cognitive flexibility, emotional stability, technological integration.

Globalizatsiya sharoitida ta'lim jarayonida shaxsning intellektual va psixologik farovonligini ta'minlash muhim masalaga aylangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – innovatsion fikrlaydigan, yuqori intellektual salohiyatga ega yangi avlodni tarbiyalashdan iborat. Ayniqsa, sanogenik tafakkurni rivojlantirish yoshlarning sog'lig'i va ijodiy fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi [1:45].

Sanogenik tafakkur shaxsning psixologik holatini boshqarish, stress omillariga bardosh berish va hayotiy muammolarga samarali yechim topish qobiliyatini anglatadi. Psixologiya va pedagogika sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sanogenik tafakkurni shakllantirish metodikasini takomillashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi, talabalarning psixologik barqarorligini mustahkamlaydi va ularning ijtimoiy moslashuvchanligini kuchaytiradi [2:112].

So'nggi yillarda sanogenik tafakkurga oid ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Masalan, L.S. Vygotskiy inson tafakkuri va nutq rivojlanishining ijtimoiy-madaniy jihatlarini o'rgangan va tashqi omillarning tafakkur shakllanishiga ta'sirini ta'kidlagan [3:55]. A. Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasi esa o'z-o'zini boshqarish va o'ziga ishonchning kognitiv rivojlanishga ta'sirini ko'rsatadi [4:23].

Tadqiqotlar sanogenik tafakkur nafaqat psixologik holatni yaxshilashi, balki hayot sifati oshishiga ham xizmat qilishini ko'rsatmoqda [5:134]. N.V. Samoukina sanogenik tafakkurni shakllantirishda pedagogik va psixologik yondashuvlarni taklif qilgan [6:41]. A.V. Brushlinskiy esa kognitiv jarayonlarni optimallashtirish va ularning rivojlanish bosqichlarini ilmiy asoslab bergan [7:99].

B.G. Ananyev kognitiv rivojlanishga ta'sir qiluvchi psixologik omillarni o'rganar ekan, S.L. Rubinshteyn tafakkur jarayonlarining motivatsion jihatlarini ochib bergan [8:150]. R.S. Nemov esa zamonaviy texnologiyalarning sanogenik tafakkurga ta'sirini yoritgan [9:35].

Shuningdek, E.F. Zeer kasbiy tafakkur psixologiyasini tahlil qilgan va uni ta'limga integratsiyalash yo'llarini ko'rsatgan [10:78]. L.A. Petrovskaya psixologik diagnostika asoslari va tafakkur rivojini yoritgan [11:115]. A.R. Luriya esa tafakkur va mantiqiy tahlilning biologik va psixologik mexanizmlarini o'rgangan [12:45].

Mazkur tadqiqotning maqsadi – sanogenik tafakkurning ilmiy asoslarini o'rganish, uni ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilish hamda metodik yondashuvlar orqali samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatishdir. Sanogenik tafakkurni rivojlantirish orqali psixologik barqaror, intellektual salohiyatli va ijtimoiy moslashuvchan avlodni shakllantirishga hissa qo'shish mumkin.

Tadqiqotda sanogenik tafakkurni rivojlantirishga oid turli ilmiy yondashuv va metodlar o'rganildi. Ilmiy maqolalar, ilgari olib borilgan tadqiqotlar hamda nazariy manbalar tahlil qilinib, samarali metodlar aniqlandi. Psixologik, pedagogik, neyrobiologik va ta'limiy manbalar asosida zamonaviy yondashuvlar baholandi.

O'rganilgan metodlar quyidagi asosiy jihatlar asosida guruhlashtirildi:

- Psixologik yondashuvlar – tafakkur va emotsional holat o'rtasidagi bog'liqlik;
- Pedagogik metodlar – sanogenik tafakkurni o'qitish orqali shakllantirish texnikalari;
- Kognitiv va neyrobiologik tahlillar – tafakkur jarayonlarining shakllanishini o'rganish;
- Texnologik ta'sir – raqamli muhitning sanogenik tafakkurga ta'sirini baholash.

Quyidagi jadvalda metodlar tahlil qilingan (1-jadval):

1-jadval

Sanogenik tafakkurni rivojlantirishda qo'llaniladigan metodlarning tahlili

Metod	Tavsifi	Afzalliklari	Cheklovlari
Psixologik trening	Stressga chidamlilik va emotsiyalarni boshqarish mashqlari	Motivatsiyani oshiradi, psixologik barqarorlikni ta'minlaydi	Doimiy mashg'ulot talab etadi
Muammoli ta'lim (PBL)	Mustaqil muammoni hal qilish orqali tafakkurni rivojlantiradi	Mustaqillik va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi	Talabalar qobiliyatiga qarab farqlanadi
Reflektiv tafakkur	O'z fikr va emotsiyalarini tahlil qilish	O'z-o'zini anglashni oshiradi	Har doim chuqur tahlil qilish oson emas
Meditatsiya va mindfulness	Diqqatni jamlash va stressni kamaytirish texnikalari	Konsentratsiyani oshiradi, fikrlashni optimallashtiradi	Doimiylik talab etiladi, natija sekin
Axborot texnologiyalari	Raqamli vositalar yordamida tafakkurni shakllantirish	O'quv jarayonini qiziqarli qiladi, tez o'zlashtirishga yordam beradi	E'tibor chalg'ishi mumkin

Keltirilgan metodlar turli ta'lim muhitlarida sinovdan o'tkazilgan va samaradorligi tasdiqlangan. Masalan, psixologik trening va reflektiv tafakkur texnikalari kombinatsiyasi eng yuqori natija bergan.

Turli yondashuvlarning tahlili sanogenik tafakkurni rivojlantirishda samarali metodlar mavjudligini ko'rsatdi. Psixologik, pedagogik va texnologik yondashuvlarning integratsiyalashgan qo'llanilishi kognitiv nazorat, stressga chidamlilik va ijodiy fikrlashni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa Tadqiqotdan xulosa qilish mumkinki, sanogenik tafakkurni shakllantirishda psixologik trening, pedagogik metodlar, mindfulness amaliyotlari va raqamli texnologiyalarni integratsiyalash eng samarali yondashuv hisoblanadi. Bu metodlar orqali

kognitiv moslashuvchanlik, emotsional barqarorlik va muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Kelgusida bu metodlarni yanada takomillashtirish va turli ta'lim muhitlarida tatbiq etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O'zbekiston strategiyasi* (pp. 45–67). Toshkent: O'zbekiston.
2. Abulkhanova, K. A. (1999). *Субъект психологии* (pp. 112–130). Москва: Наука.
3. Выготский, Л. С. (1982). *Мышление и речь* (pp. 55–78). Москва: Педагогика.
4. Bandura, A. (1977). *Social learning theory* (pp. 23–45). Englewood Cliffs: Prentice Hall.
5. Немов, Р. С. (2003). *Психология* (pp. 134–156). Москва: Владос.
6. Самоукина, Н. В. (2007). *Психологическая культура и развитие личности* (pp. 41–60). Москва: Академия.
7. Брушлинский, А. В. (1989). *Психология мышления* (pp. 99–120). Москва: Наука.
8. Зейгарник, Б. В. (1999). *Патопсихология* (pp. 150–168). Москва: МГУ.
9. Ломов, Б. Ф. (1984). *Методологические и теоретические проблемы психологии* (pp. 35–57). Москва: Наука.
10. Зеер, Э. Ф. (2009). *Психология профессионального мышления* (pp. 78–101). Москва: Наука.
11. Петровская, Л. А. (1992). *Психологическая диагностика и мышление* (pp. 115–138). Москва: Наука.
12. Лурия, А. Р. (1975). *Мышление и логический анализ* (pp. 45–70). Москва: Наука.

INKLYUZIV TA'LIMDA ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI O'QITISH METODLARI

Shoyimova Farangiz Mustafo qizi

Qarshi DU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

Rahbar: O. P. Aslonova

Qarshi davlat universiteti boshlang'ich ta'lim kafedrası professori

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ularning qanday darajalari inklyuziv sinflarda o'qiy olishlari, dars jarayonida qanday metodlardan foydalanilsa ularga darsni samarali o'tish mumkunligi haqida ma'lumotlar kiritilgan.

Kalit so'zlar: nuqsonli bola, zaif eshituvchi, o'qituvchi.

Аннотация: В статье содержится информация о том, на каких уровнях могут обучаться дети с нарушениями слуха в инклюзивных классах, а также о том, какие методы используются в процессе урока, чтобы они могли эффективно его завершить.

Ключевые слова: ребенок-инвалид, нарушение слуха, учитель.

Abstract: The article contains information about the levels at which children with hearing impairments can study in inclusive classes, as well as about the methods used during the lesson so that they can complete it effectively.

Keywords: disabled child, hearing impairment, teacher.

1997-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan “Nogiron shaxslar xuquqlari to‘g‘risida”gi Deklaratsiya qabul qilindi. Deklaratsiyada “Nogiron insonlarni hurmat qilish huquqi ularda tug‘ilganidanoq mavjud bo‘lishi ularning darajalari qay darajada bo‘lishidan qat’i nazar ular o‘z tengdoshlari bilan bir xil xuquqlarga egadirlar va shu bilan birga mumkin qadar to‘laonli yaxshi hayot huquqiga ham ega”,-deb e’tirof etilgan.

Inklyuziv ta’lim sog‘lom o‘quvchi va imkoniyati cheklangan o‘quvchining bir sinfda barcha imkoniyatlardan foydalangan holda ta’lim olishidir. Inklyuziv sinfda yordamga muhtoj o‘quvchi o‘zining teng qo‘rlari bilan birgalikda imkoniyatlardan foydalangan holda ta’lim oladi. Inklyuziv sinfda eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘qitish metodlarini ko‘rib chiqishdan oldin eshitishda nuqsonning vujudga kelishi, uning turlari va qaysi darajadagi o‘quvchilar inklyuziv sinfga qabul qilinishi haqida tushunchaga ega bo‘lib olamiz.

Eshitishda nuqsonning vujudga kelishi tug‘ma va orttirilgan bo‘ladi. L.N.Neyman tadqiqotlariga ko‘ra eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning 25-30 foizida bu tug‘ma bo‘ladi. Bunga sabab onaning xomiladorlik davrida turli dorilarni bilib bilmasdan istemol qilganligi yoki xomiladorlik davrida turli kasalliklar bilan kasallanishi, otaning ichkilik ichib turishi va boshqa holatlar sabab bo‘lishi mumkin. Eshitishdagi orttirilgan nuqsonlar bolaning ilk yoshida otit, parotit, meningit, qizamiq, qizilcha va gripp kasalliklari bilan kasallanishi ba’zi hollarda karlik yoki turli darajadagi eshitishga olib elishi mumkin. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar alohida yordamga muhtoj bolalar qatoriga kiradi, chunki bu bolaning ta’lim olishida salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Karlik - eshitishning mutlaqo yo‘qligi, eshitning pasayishiki unda og‘zaki nutq faqat qisman eshitish apparati yordamida idrok etiladi.

Zaif eshitish – har ikkala quloq bilan eshitishning pasayishi, unda nutqni idrok etishda qiyinchiliklar yuzaga keladi, biroq ovoz kuchaytirilganda uni idrok etishi mumkin bo‘ladi.

Kech kar bo‘lganlar – nutqni egallagandan keyin, 2-3 yoshlarida qandaydir kasalliklar, jarohatlar sababli eshitish qobiliyatini yo‘qotgan bolalar.

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolaning lug‘at boyligi kam bo‘ladi. Ular so‘zlarni to‘g‘ri va ravon aytishda qiynalishadi, so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qila olishmaydi, ba’zi so‘zlarni esa tushirib qoldirishadi va boshqa holatlar ham ko‘zatiladi.

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni o‘qitish jarayonida turli usullardan va metodlardan foydalanish mumkin. Bu usullar albatta bolaga mavzuni tushunishida va uni anglab yetishida yordam berishi kerak. Misol uchun turli harakatlar ko‘rsatilgan rasmlarni ketma-ket joylashtirib ikki o‘quvchini doskaga chiqarib shu harakatlarni bajarishlarini aytish kerak. Bolalar birgalikda bu harakatlarni bajarishadi va bu jarayonda eshitishda nuqsoni bo‘lgan bola rasmlar orqali yonidagi o‘rtog‘i bilan bu harakatlarni amalga oshiradi.

Bu jarayon eshitishda nuqsoni bo'lgan bola uchun juda qo'lay chunki u ko'rish orqali bu amallarni bajaradi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga dars o'tishda iloji boricha darsni ko'rgazmali shaklda tashkil qilish maqul. Bunda bir narsa unutmazlik kerak foydalanayotgan metodlarimiz aynan mavzuga oid bo'lishi va asosan mavzu yoritilishi kerak. Dars jarayonida mimikalar va harakatlar yordamida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaga qaragan holarda gapirish kerak.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishda ularning ota onalari bilan birgalikda hamkorlik qilish ham muhimdir. O'qituvchi maktabda eshitishda nuqsoni bo'lgan bola bilan birga ishlaydi turli mashqlar bajaradi o'qituvchi bolaga mavzuni tushuntirish uchun tabiiyki turli usullardan foydalanadi. O'qituvchi foydalangan usullar yaxshiroq foyda berishi uchun ota ona uyda farzandi bilan birgalikda vazifalarni bajarishi bola bilan shug'ullanishi kerak. Agarda o'qituvchi va o'quvchining ota-onasi birgalikda ishlashsa qilinayotgan barcha ishlar mashg'ulotlar yanada samaraliroq ish beradi.

“Karrali gul” metodi va bu metod orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanga va kara jadvalini yodlashga qiziqtirish mumkin. Ushbu metod nafaqat eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun balki sog'lom o'quvchilar uchun ham juda qulay. Bu metodni qullash orqali o'quvchi matematika faniga qiziqishini oshirish mumkin chunki ular ko'rib turgan shaklingizni o'zlari o'z qo'llari bilan yasashadi va aynan shu shaklni emas balki o'zlari estagan shakllarni qog'ozdan qirqib yasab chiqishadi va raqamlarni joylashtiradilar.

“Asalari” metodi ham qiziqarli b'olib, bu metodni o'qish savodxonligi ona tili matematika va tabiiy fan darslarida qo'llash mumkin.

Metod qiziqarli, turli ranglardan va ko'p qirrali ekanligi bilan o'quvchini o'ziga tortadi. Metoddan qanday foydalaniladi? Ushbu metoddan fan yuzasidan kerakli terminlar tanlab olinadi va unga tigishli bo'lgan so'zlar ham aralash qilib yopishtirib chiqiladi. Masalan: kasb va asosiy terminlar o'qituvchi, shifokor, rassom, sportchi va tikuvchi endi

esa terminlarga tegishli bo'lgan so'zlarni yozib olamiz rangli qalam, qog'oz va mo'yqalam bu kabi so'zlar aralashtirib tashlanadi va o'quvchilar bu so'zlar qaysi kasbni aks ettirayotganligini topishadi. Ma'lumotlarni o'quvchilarning yoshlariga qarab murakkablashtirib borish mumkin.

Metodning qulayligi bitta fanda emas balki bir nechta fanlarda foydalanish mumkin va metodni aynan kerakli so'zlarni top deb emas balki ular haqida ma'lumotlar so'rashimiz ham mumkin bu esa o'quvchining nutqini o'stirishga yordam beradi. Bu metodimiz ham eshitishda nuqsoni bo'lgan va sog'lom o'quvchilar uchun mo'ljallangan. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchi ham bimalol bu metodga mos ravishda javob bera oladi.

Foydalanilgan addabiyotlar:

1. "Ta'lim hamma uchun" milliy dasturini joriy qilish bosqichlari. O'RXTV, YUNISEF, RTM, - T., 2005
2. Maxsus pedagogika. M.U. Xamidova Toshkent 2021
3. Tuve Yonson. Inklyuziv ta'lim. – BMT Rivojlantirish dasturi. -T., 2003
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. -T., 1997

2-SINF „O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Yo'ldoshev Nazar O'sarovich

Osiyo texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi

Primova Gulsevar Xolyor qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya. Boshlang'ich sinflarda didaktik o'yinlar yordamida darsni samarali tashkil etish o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. O'yinlar orqali o'quvchilar faollikni, ijodkorlikni va jamoaviy ishlashni o'rganadilar. Didaktik o'yinlar darsni jonlantiradi, o'quvchilarda qiziqishni oshiradi va ularga bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Аннотация. Эффективная организация урока с помощью дидактических игр в начальных классах делает процесс обучения учащихся интересным и эффективным. Через игры учащиеся учатся активности, творчеству и командной работе. Дидактические игры оживляют урок, повышают интерес учащихся и помогают им закрепить знания.

Abstract. Effective organization of the lesson using didactic games in primary grades makes the process of learning interesting and effective for students. Through games, students learn activity, creativity, and teamwork. Didactic games enliven the lesson, increase interest in students, and help them consolidate knowledge.

Kalit so'zlar: jamoaviy ishlash, mustaqil va ijodiy fikrlash, kreativ fikrlash, ijtimoiy ko'nikma, ilmiy asoslar, samarali o'zlashtirish, rag'batlantiruvchi material, ijodkorlikni rivojlantirish, individual yondoshuv, didaktik metod, tanqidiy tahlil.

Ключевые слова: работа в команде, самостоятельное и творческое мышление, творческое мышление, социальные навыки, научные основы, эффективное обучение, стимулирующий материал, развитие творческих способностей, индивидуальный подход, дидактический метод, критический анализ.

Key words: teamwork, independent and creative thinking, creative thinking, social skills, scientific foundations, effective learning, stimulating material, creativity development, individual approach, didactic method, critical analysis.

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan davrda o'quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatish, o'z ustida ishlash ko'nikmasini hosil qilishda o'qituvchining roli katta. Bunda har bir o'qituvchining oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri yangi ta'lim texnologiyaning innovatsion usullaridan dars jarayonida o'rinli foydalanish va o'quvchilarning yakka tartibda ishlashiga erishishdir.

Didaktika o'qitish, ta'lim jarayonini tashkil etish va metodlarini o'rganadigan fan bo'lib, uning asosiy maqsadi samarali ta'lim berish va o'rgatishdir. Didaktika o'qitishning maqsadlarini belgilash, o'qitish usullari va vositalarini aniqlash, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar orqali ta'lim sifatini takomillashtirishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarga qiziqarli va samarali tarzda ta'lim olish imkonini yaratadi. Bunday o'yinlar o'qituvchilarga va talabalar uchun ilmiy bilimlarni o'rganishda yordam beradi, shu bilan birga o'yin jarayonida ijtimoiy ko'nikmalar va kreativ fikrlashni rivojlantiradi.

Didaktika, ya'ni ta'lim jarayonining ilmiy asoslarini o'rganuvchi fan, o'quvchilarga bir qancha foydali tomonlarni taqdim etadi. Quyida didaktikaning o'quvchilarga foydali tomonlarini keltirib o'tish mumkin:

- **Samarali ta'lim usullarini qo'llash:** Didaktika o'quvchilarga ma'lumotlarni samarali o'zlashtirish uchun turli usullarni ishlab chiqadi. Bu o'quvchilarning bilimlarni va yaxshiroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

- **Motivatsiyani oshirish:** Didaktika, o'quvchilarga ta'lim jarayonida qiziqarli va rag'batlantiruvchi materiallar taqdim etadi, bu esa o'quvchilarning o'qish va o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

- **Kreativlikni rivojlantirish:** Didaktik metodlar o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi, chunki o'quvchilar turli xil o'yinlar, loyihalar va amaliy mashqlar orqali o'z fikrlashini kengaytirishadi.

- **O'qitishning individual yondoshuvi:** Didaktika o'qituvchilarga har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olgan holda individual yondoshuvni amalga oshirishga yordam beradi. Bu, o'quvchilarning qobiliyatlariga mos ravishda o'qitish imkonini beradi.

- **Ijtimoiy va shaxsiy ko'nikmalarni rivojlantirish:** Didaktik metodlar, ayniqsa, guruhli ishlash va rol o'ynash kabi faol o'yinlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni (hamkorlik, muloqot, va boshqalar) rivojlantirishga yordam beradi.

- **Kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlash:** Didaktik metodlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini, tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

-**O'quv jarayonini qiziqarli qilish:** Didaktik o'yinlar, mashqlar va boshqa interaktiv metodlar o'quvchilarni darsda faol ishtirok etishga undaydi va ularning o'rganishga bo'lgan istagini oshiradi.

- **Bilimlarni amaliyotga tadbqiq etish:** Didaktika o'quvchilarga o'rganilgan bilimlarni real hayotda qo'llash imkoniyatini yaratadi, bu esa ularning bilimlarini amaliyotda mustahkamlashga yordam beradi.

-**O'qitish va o'rganishda muvozanatni saqlash:** Didaktika o'qituvchiga darsning samaradorligini tahlil qilish va kerakli o'zgartirishlar kiritish imkonini beradi. Bu, o'quvchilarning o'qish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Darsni samarali tashkil etish uchun quyidagi ba'zi didaktik o'yinlardan foydalanilsa, dars yanada samaraliroq bo'ladi:

-Krossvordlar va so'z o'yinlari – Bu o'yinlar o'quvchilarga yangi so'zlar o'rganish va ularga asoslangan bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi.

-Ko'rgazma o'yinlari – Ma'lumotlarni taqdim etish va muammolarni hal qilish jarayonida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

-Rol o'ynash o'yinlari – O'quvchilar turli rollarda ishtirok etib, o'rgatilayotgan mavzu bilan bevosita tanishadilar.

-Loyiha o'yinlari – O'quvchilar o'zlarining mustaqil ishlarini bajarish, yaratish va jamoaviy ravishda ishlashga imkon beradi.

-Mantiqiy o'yinlar – O'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, masalan, "kim nima qilish kerak?" kabi o'yinlar.

Didaktik o'yinlar ta'lim jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarni qiziqtiradi va bilimlarni o'zlashtirishni osonlashtiradi.

Didaktik o'yinlarni darsda qo'llash usullari:

- O'yinni boshlanishda kiritish: O'yinni darsning boshlanishida kiritish, o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va darsga tayyorligini oshirish mumkin. Bu usul o'quvchilarga mavzu bo'yicha dastlabki tasavvur hosil qilishda yordam beradi.

- O'yin orqali mavzu mustahkamlash: O'yin darsning oxiriga yaqinroq kiritilib, o'rgangan materialni mustahkamlash va baholash uchun ishlatilishi mumkin. Bu usul o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholashga imkon beradi.

- Individual va jamoaviy o'yinlar: O'yinlar o'quvchilarning individual va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun mos ravishda tashkil qilinishi kerak. Jamoaviy o'yinlar o'quvchilarni bir-biriga yordam berishga undaydi.

- Darsni o'yin shaklida tashkil etish: Ba'zan butun darsni o'yin shaklida tashkil etish samarali bo'lishi mumkin. Masalan, o'yinlarning ko'pchiligi o'quvchilarni o'zlashtirilgan materialni qayta ishlashga va muammolarni yechishga undaydi.

Boshlang'ich sinflarda didaktik o'yinlar yordamida darsni samarali tashkil etish o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. O'yinlar orqali o'quvchilar faollikni, ijodkorlikni va jamoaviy ishlashni o'rganadilar. Didaktik o'yinlar darsni

jonlantiradi, o'quvchilarda qiziqishni oshiradi va ularga bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Shuning uchun o'qituvchilar didaktik o'yinlarni o'z darslarida samarali qo'llashni o'rgatib, o'quvchilarni muvaffaqiyatli o'qitishda yordam bera olishadi.

Didaktik o'yinlarning dars jarayonidagi roli:

- O'quvchilarni faollashtirish: Didaktik o'yinlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'yin davomida o'quvchilar ma'lum bir maqsadga erishishga intiladi, bu esa ularning bilimlarni o'zlashtirishda faolligini oshiradi.

- Emotsional rivojlanish: O'yinlar o'quvchilarni ruhiy jihatdan rivojlantiradi. O'yin davomida o'quvchilar muvaffaqiyatlarga erishganida o'zlarini xursand va ishonchli his qilishadi, bu esa ularda o'rganishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.

- Tajribani mustahkamlash: Didaktik o'yinlar o'quvchilarga o'rgatilgan mavzularni amalda qo'llash imkonini beradi. Masalan, o'qish savodxonligi darslarida o'yinlar orqali obrazlarni taqqoslash, tushunchalarni yanada mustahkamlash mumkin.

- O'zaro hamkorlikni rivojlantirish: Ko'pgina o'yinlar jamoaviy ishlashni talab qiladi. Bu esa o'quvchilarga o'zaro hurmat va hamkorlikni o'rgatadi, ularni birgalikda ishlashga va muammolarni birgalikda hal qilishga o'rgatadi.

Boshlang'ich sinflarda darsni quyidagi interfaol metodlardan foydalanib darsni yanada samaradorliroq qilish mumkin.

Avtofokis usuli- dars jarayonini yanada qiziqarli va interfaol qilishga mo'ljallangan. Bu usul o'quvchilarning e'tiborini darsga qaratish, xushyorligini oshirish va ularni faol ishtirokiga undash uchun ishlatiladi. Ushbu metodni boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi darsida qo'llash mumkin. Buning uchun dars boshida o'quvchilarga bir xil miqdorda qizil, oq, sariq va yashil kartochkalar tarqatiladi. Dars davomida o'quvchilar odatdagidek o'qituvchiniong so'zlarini tinglashadi. Kutilmaganda o'qituvchji ma'lum bir rang nomini masalan, yashil rang etadi. Yashil rangli kartochkasi mavjud o'quvchilar o'rinlaridan turishadi, o'rinlaridan turishadi. Keyin ularga boshqa o'quvchilar mavzuga oid savollar bertishadi, o'qituvchi savollarga berilgan to'g'ri javoblarning hisobini yuritgan holatda dars so'ngida faol o'quvchilarni rag'batlantiradi. Bu usul o'quvchilarni dars davomida hushyor ushlaydi va usul asosida turli rag'batlantirishlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda didaktik o'yinlar boshlang'ich sinflarda darslarni samarali o'tkazishda juda foydalidir. Ular o'quvchilarga faqat ma'lumotlarni o'zlashtirishni emas, balki ijtimoiy va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishni ham ta'minlaydi. Shu tarzda, didaktika o'quvchilarning nafaqat bilim olish jarayonini yaxshilaydi, balki ular uchun umumiy rivojlanish va ijtimoiy ko'nikmalarni ham mustahkamlaydi. O'yinlarni qo'llash orqali o'quvchilar ta'lim jarayoniga qiziqish bilan yondashadilar, o'zlarini erkin his qiladilar va o'rganish jarayonidan zavqlanadilar. Shu sababli, didaktik o'yinlar ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning ilmiy va shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 459 b.
2. Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi.Ona tili. (1-11-sinf) 2020-yil.

- 3.Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Bayoz. 2022. -304 b.
- 4.Yusupov M. Boshlang'ch sinf o'qish darslarining o'ziga xos xususiyatlari. T.: 2020, 36- bet.
- 5.Saidahmedov N. Redagogik mahorat va redagogik texnologiya. . -T.: O'zMU. 2013.

“O'QISH SAVODXONLI”GI DARSLARIDA ERTAK MATNI USTIDA ISHLASH

Yo'ldoshev Nazar O'sarovich

Osiyo texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi

Baxriyeva Charos Baxtiyor qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya. Boshlang'ich sinflarning o'qish savodxonligi darslarida garchi ilmiy jihatdan bo'lmasada, amaliy jihatdan turli janrdagi asarlar bilan tanishadilar. Amaliy jihatdan o'qib o'rganadilar. Har xil janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o'ziga xosdir. Xalq og'zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, ma'nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir.

Аннотация. На занятиях по грамотности чтения начальных классов знакомятся с произведениями разных жанров, хотя и не научно, а практически. Они учатся практически. Художественные произведения разных жанров имеют свои особенности по построению и стилю. Естественно, текст каждого жанра лингвистически уникален. Одной из причин, почему жанр сказки хорошо воспринимается и читается детьми в фольклоре, является выразительность, острота, смысл и близость языка сказок.

Abstract. In reading literacy classes in primary grades, although not scientifically, they are introduced to works of various genres in a practical way. They learn by reading practically. Works of art of various genres have their own characteristics in terms of structure and style. Naturally, the text of a work of each genre is also linguistically unique. One of the reasons why the fairy tale genre is well received and read with interest by children in folk oral literature is the expressiveness, sharpness, meaningfulness and closeness of the fairy tale language to the vernacular.

Kalit so'zlar: mustaqil hayotga yo'naltirish, badiiy asar qurilishi, davr bilan hamnafas bo'lganligi, poetik ijod, to'qima va uydirma, sehrli sarguzasht, axloqiy, intellektual, hissiy va madaniy rivojlanish, g'ayritabiiy jasorat, syujet voqealarining asosini tashkil etadi.

Ключевые слова: ориентация на самостоятельную жизнь, построение художественного произведения, идущий в ногу со временем, поэтическое творчество, плетение и художественная литература, волшебное приключение, нравственное,

интеллектуальное, эмоциональное и культурное развитие, сверхъестественное мужество составляют основу сюжетных событий.

Key words: orientation to independent life, construction of a work of art, keeping up with the times, poetic creativity, texture and fiction, magical adventure, moral, intellectual, emotional and cultural development, supernatural courage, and plot events form the basis.

O'zbekiston Respublikasida huquqiy demokratik davlatni barpo etish, jamiyatimizning ijtimoiy-ma'maviy taraqqiyoti ko'p jihatdan ta'lim tizimidagi islohotlarning samaradorligiga bog'liq. Bugungi kunda mamlakatimiz ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish muvaffaqiyatli amalga oshirib kelinmoqda. O'zgarishlarning samarasini o'qish savodxonligi fanini o'qitish metodikasi, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, o'quv dasturlarida uzviylik, darsliklarning mazmuni va sifati davr bilan hamnafas bo'lganligi, amaldagi o'quv dasturlar o'quvchilarni ta'limning navbatdagi bosqichiga tayorlash, erkin va mustaqil hayotga yo'naltirish masalasi e'tiborda ekanligi ko'rinmoqda.

Boshlang'ich sinflarning o'qish savodxonligi darslarida garchi ilmiy jihatdan bo'lmasada, amaliy jihatdan turli janrdagi asarlar bilan tanishadilar. Amaliy jihatdan o'qib o'rganadilar. Har xil janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o'ziga xosdir. Masalan, ertaklar bolalar tarbiyasida juda muhim vosita bo'lib, ularning axloqiy, intellektual, hissiy va madaniy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Ertak — xalq og'zaki poetik ijodining asosiy janrlaridan biri bo'lib, to'qima va uydirmaga asoslangan sehrli sarguzasht va maishiy xarakterdagi epik badiiy asar. Asosan, nasr shaklida yaratilgan. Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'oti turk" asarida "etuk" shaklida uchraydi va biror voqeani og'zaki tarzda hikoya qilish ma'nosini bildiradi. Ertak Surxondaryo, Samarqand, Farg'ona o'zbeklari orasida matal, Buxoro atrofida tuman va qishloqlarda ushuk, Xorazmda varsaqi, Toshkent shahri va uning atrofida cho'pchak deb ataladi. Ertak hayot haqiqatining hayoliy va hayotiy uydirmalar asosida tasvirlanganligi, tilsim va sehr vositalariga asoslanishi, voqea va harakatlarning ajoyibg'aroyib holatlarda kechishi, qahramonlarning g'ayritabiiy jasorati bilan folklorning boshqa janrlaridan farq qiladi. Ertaklarda uydirma muhim mezon bo'lib, syujet voqealarining asosini tashkil etadi, syujet chizig'idagi dinamik harakatning konflikt yechimini ta'minlaydi.

Ertaklarda ko'pincha yaxshilik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, qahramonning yengishlari, sehrli kuchlar va inoyatlar tasvirlanadi. Ertaklar xalq og'zaki ijodining o'ziga xos shakli bo'lib, ular avloddan-avlodga o'tib, turli millatlar va xalqlarda turlicha shakl va mazmunga ega. Ertaklarda hikoya qahramonlari ko'pincha o'z maqsadlariga erishish uchun sarguzashtlarga chiqadilar. Bunday asarlar insonning ijobiy va salbiy fazilatlarini, axloqiy qadriyatlarni, xalqlarning urf-odatlarini va qadriyatlarini ko'rsatadi. Ertak janri, o'zi bilan birga didaktik, ma'naviy, o'rgatish maqsadini ham olib keladi, chunki ular ko'pincha o'qituvchi rolini o'ynaydi va axloqiy saboqlarni yetkazish uchun ishlatiladi.

Xayoliy va hayotiy uydirmalarning ishtiroki, syujet chizig'ida tutgan o'rni va vazifasiga ko'ra, ertaklarni 2 guruhga — xayoliy uydirmalar asos bo'lgan ertaklar, hayotiy

uydirmalar asos bo'lgan ertaklarga bo'lish mumkin. Xayoliy uydirmalar asosidagi ertaklar syujeti mo'jizali, sehrli; hayotiy uydirmalarga asoslangan ertaklar syujeti esa hayotiy tarzda bo'lib, unda real voqea-hodisalar tasvirlanadi. Ertakda, asosan, uch maqsad hikoya qilinadi. Birinchisida ideal qahramonning jasorati, yovuz kuchlarga qarshi chiqib, xalq manfaatini himoya qilishi, ikkinchisida, asosan, bosh qahramonning o'zga yurt malikalariga yoki parizodlariga oshiq bo'lib uylanishi, kasalga dori topishi, ajdar va devlar olib qochgan kishilarni ozod qilishi, uchinchisida esa adolatsizlikka, zulmga qarshi chiqishi kabi maqsadlar bayon qilinadi. Birinchi maqsad pahlavonning faol harakati va g'ayritabiiy kuchqudrati bilan amalga oshsa, ikkinchi maqsad passiv qahramonga yordam beruvchi tilsim vositalari yordamida, uchinchi maqsad esa bosh qahramonning aql idroki, tadbirkorligi bilan amalga oshadi.

Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so'z va iboralarning qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta'sirchanligi, ifoda vositalarining jonliligi, bolalar uchun juda qiziqarliligidir. Ertakda qatnashuvchilar ko'pincha rahm dil, saxiy, adolatli ham da ularning aksi bo'lgan yovuz, baxil, ochko'z kishilar timsoli bo'ladi.

Xalq og'zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, ma'nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir. Ertaklarning ko'pchiligida real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo'shib ketadi.

Ertakning o'tkir, maroqli sujeti, voqea rivojidadagi favqulodda ajoyibvaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgulik kuchining — yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalami o'ziga tortadi.

"O'qish savodxonligi" darsliklarida kiritilgan ertaklar har xil bo'lishi mumkin, ammo umumiy ravishda, bolalarning o'qish savodxonligini rivojlantirishga yordam beradigan, axloqiy saboqlar beradigan va o'zbek xalq ertaklarining asosiy namunalarini o'z ichiga olgan ertaklar mavjud. Quyida o'quv darsliklarida kiritib o'tilgan ertaklarga to'xtalib o'tamiz.

1-sinfda keltirilgan "Qizil boshlik" — Grimm aka-ukalar tomonidan yozilgan, odatda sehrli elementlarni o'z ichiga olgan, axloqiy saboqlar beradigan ertak. "Tulki va qushlar" — Hayvonlar haqida bo'lgan ertak, unda axloqiy saboqlar va ijtimoiy muammolar ko'rsatiladi. "Beshbarmoq" — O'zbek xalq ertagi, axloqiy saboqlarni o'rgatish uchun keltirilgan.

2-sinfda "Kichkina qiz va ajdarho" — O'zbek xalq ertagi, jasorat va mehr-oqibat haqida, "Sehrli qo'shiqlar" — fantastik va sehrli voqealar bilan bog'liq ertak, "Boy va kambag'al" — ijtimoiy mavzularga oid, axloqiy saboqlar beruvchi ertak hisoblanadi.

3-sinf o'qish savodxonligi darsligida "Qahramonning sayohati" — tarixiy va fantastik elementlarni birlashtirgan ertagi, "Erto'rni topgan qiz" — nomli keltirilgan o'zbek xalq ertagi, bilim va mashaqqat bilan bog'liq tushunchalarni ifodalaydi.

4-sinf o'qish savodxonligu darsligida esa "Birinchi qo'shiq" — Axloqiy va didaktik saboqlar bilan boyitilgan ertak, "Shoh va usta" — Tarixiy mavzularda axloqiy saboqlarni beradigan ertak, "Qahramonlik va irodali ishlar" — Ijodiy va axloqiy erkinlikni targ'ib qiluvchi ertaklar keltirib o'tilgan.

Darsliklardagi mavjud ertaklar o'quvchilarning yoshiga, qiziqishlariga va rivojlanish darajasiga mos ravishda tanlanadi. Darsliklar va ta'lim muassasalarida turli xil ertaklar o'zgarib turadi, lekin umumiy maqsad-bolalarni o'qish savodxonligi bilan birgalikda axloqiy, madaniy va estetik jihatlardan rivojlantirishdir.

Ertaklarning turli xil turlari mavjud. Ular odatda voqealar, mavzular yoki mazmuniga qarab tasniflanadi. Asosiy ertak turlari quyidagilar:

1. Sehrli ertaklar (fantastik ertaklar): Bu turdagi ertaklarda odatda sehrli voqealar, jodugarlar, sehrli buyumlar, fantastik mavjudotlar, sehrli kuchlar va koinotdagi mavjudotlar ishtirok etadi. Misollar: "Aladdin va sehrli lampa", "Qizil boshlik".

2. Hayvonlar haqidagi ertaklar: Bu ertaklarda hayvonlar inson kabi xulq-atvorni namoyon etadi. Ular ko'pincha axloqiy saboqlar berish yoki ma'lum ijtimoiy va axloqiy masalalarni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Misollar: "Qush va bo'ri", "Ayi va qushlar".

3. Afsonaviy (yoki folklor) ertaklar: Bu turdagi ertaklar xalqning tarixiy, diniy yoki mifologik qadriyatlarini aks ettiradi. Ular odatda xalqning qadimiy e'tiqodlari, jahon yaratilishi va mashhur qahramonlar haqida hikoya qiladi. Misollar: "Ertoj va uning do'sti", "O'g'il va qo'shiqlar".

4. Ijtimoiy ertaklar: Bu turlar, asosan, odamlar o'rtasidagi munosabatlar, jamiyatning axloqiy qadriyatlari yoki ijtimoiy adolatni o'rganish bilan bog'liq bo'ladi. Ular odatda turli ijtimoiy va axloqiy masalalarni yoritadi. Misollar: "Qul va shoh", "Kuchli qo'l va kichik qalb".

5. Tarixiy ertaklar: Tarixiy voqealar yoki tarixiy shaxslar bilan bog'liq bo'lgan ertaklar. Bu ertaklarda tarixiy voqealar yoki insonlarning haqiqiy hayotidagi sarguzashtlar fantastik elementlar bilan aralashadi. Misollar: "Erkaklar va sevgi", "Jadidlar va yirik shahar".

6. Maishiy (tushunarli) ertaklar: Bu turdagi ertaklar odatdagi hayotda ro'y berishi mumkin bo'lgan voqealar haqida hikoya qiladi, lekin ularning badiiy va axloqiy maqsadi bor. Bu ertaklar ko'pincha bolalar va o'sirlar uchun tushunarli va sodda bo'ladi. Misollar: "Qizaloq va kichik hayvonlar", "Nodir bolalar".

Bu turdagi ertaklar bir-biri bilan kesishib ketishi mumkin va ayrim ertaklar bir nechta turga mos kelishi mumkin. Ertaklarning maqsadi ko'pincha axloqiy, madaniy, va ma'naviy saboqlar berishdir.

Ertakning pedagogik qiymati shundan iboratki, o'quvchilar unda to'g'rilik, halollik g'alaba qilganidan, kambag'al kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, ya'ni yaxshilik, ezgulik ro'yobga chiqqanidan va yom onlik, yovuzlik mahkumlikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday bo'lishini istaydilar. Bunday g'alaba maishiy ertaklardan tashqari, sehrli ertaklarda ham ifodalangan.

O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida „Kishilardagi qanday sifatlar sizga yoqdi? (yoki yoqmadi?)“, „Nima uchun?“, „... nima uchun jazolandi? (yoki rag'batlantirildi?)“, „Nima uchun ertakdagi ba'zi qahramonlarga hatto tabiat kuchlari ham yordam beradi? (yoki ba'zilaridan yuz o'giradi?)“ kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladilar, muhokama qilib, xulosaga keladilar.

Ertak matni ustida ishlashda tanlab o'qish, savollarga javob berish, o'quvchilarning o'zlari ertak mazmuniga oid savollar tuzib, javob berishlari, reja tuzish, qayta hikoyalash, ijodiy davom ettirish, ertak aytish, qahramonlarni grafik tasvirlash kabi ish turlaridan foydalaniladi. Bunday ertaklarda hayvonlarning odatlari tahlil qilinadi, ammo ularni kishilar xarakteriga taqqoslash tavsiya qilinmaydi. Maktab tajribasidan ma'lumki, kichik yoshdagi o'quvchilar ertakdagi hayvonlar gapirmasligini, tulki va turna bir-birinikiga mehmonga bormasligini yaxshi biladilar, ammo ertaklar dunyosini hayotiy hikoya kabi qabul qiladilar. Ertakni o'qib tahlil qilganda, barcha ishlar uning mazmunini yaxshi idrok etishga, sujet rivojini, qatnashuvchi personajlarning xatti-harakati, o'zaro munosabatlarini to'g'ri tasavvur etishga yo'naltiriladi.

Xulosa qilib aytganda, ertak bolalarda qahramonlarning xatti harakatini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini o'stirishi bilan birga yaxshilikning doimo g'alaba qozonishiga ishonch uyg'otadi. Ertak ustida ishlashda bolalarni ertakni o'qishgagina emas, balki uni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Chunki ertak aytish og'zaki nutqni o'stiradi, bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi. Ertaklar bolalarga o'zaro hurmat, yordam berish, adolatni qadrlash kabi jamiyatda muhim bo'lgan axloqiy qadriyatlarni o'rganishda yordam beradi. Shu sababli ham ertak janri boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy, intellektual, hissiy va madaniy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 459 b.
2. Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi. Ona tili. (1-11-sinf) 2020-yil.
3. Qosimova K., Matchonov S., Gulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Bayoz. 2022. -304 b.
4. Yusupov M. Boshlang'ich sinf o'qish darslarining o'ziga xos xususiyatlari. T.: 2020, 36- bet.
5. Saidahmedov N. Redagogik mahorat va redagogik texnologiya. . -T.: O'zMU. 2013.

ИНТЕГРАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ (SEL) В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Маслахова Камилля Миграчовна

студент, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань, Россия

Каюмова Лейсан Рафисовна

доцент, к.н., Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань, Россия

INTEGRATION OF SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING (SEL) INTO THE PRIMARY SCHOOL EDUCATIONAL PROCESS AS A MEANS OF DEVELOPING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN YOUNGER STUDENTS

Maslakhova Kamilya Migrachyovna

Student, Kazan Volga Region Federal University, Kazan, Russia

Kayumova Leysan Rafisovna

Associate Professor, PhD in Pedagogy, Kazan Volga Region Federal University, Kazan, Russia

**IJTIMOIIY-EMOTSIYAVIY TA'LIMNI (SEL) BOSHLANG'ICH MAKTAB
TA'LIM JARAYONIGA INTEGRATSIYA QILISH – YOSH MAKTAB
O'QUVCHILARIDA EMOTSIYAVIY INTELEKTNI RIVOJLANTIRISH
VOSITASI SIFATIDA**

Maslaxova Kamila Migrachovna

Talaba, Qozon Volga Mintaqaviy Federal Universiteti, Qozon, Rossiya

Kayumova Leysan Rafisovna

Dotsent, Pedagogika fanlari nomzodi, Qozon Volga Mintaqaviy Federal Universiteti, Qozon, Rossiya

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются возможности интеграции социально-эмоционального обучения (SEL) в образовательный процесс начальной школы как средства развития эмоционального интеллекта младших школьников. Описываются ключевые компоненты SEL, выделяются психолого-педагогические условия для его внедрения. Делается вывод о значимости SEL в формировании гармонично развитой личности ребенка и создании благоприятной образовательной среды.

Ключевые слова: социально-эмоциональное обучение, эмоциональный интеллект, начальная школа, SEL, педагогические условия.

ABSTRACT. The article explores the potential of integrating Social and Emotional Learning (SEL) into the primary school curriculum as a means of developing young learners' emotional intelligence. It outlines the key components of SEL and defines the psychological and pedagogical conditions required for its implementation. The paper concludes by emphasizing the importance of SEL in shaping well-rounded student personalities and creating a supportive educational environment.

Keywords: social and emotional learning, emotional intelligence, primary school, SEL, pedagogical conditions.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ijtimoiy va emotsional o'qitishni (SEL) boshlang'ich sinf o'quv jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Mazkur yondashuv kichik yoshdagi o'quvchilarda emotsional intellektni rivojlantirishga xizmat qiladi. SELning asosiy komponentlari, uni joriy etish uchun zarur bo'lgan psixologik va pedagogik sharoitlar tahlil qilinadi. Xulosa tariqasida SELning bolalarda uyg'un shaxsiy fazilatlarini shakllantirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-emotsional o'qitish, emotsional intellekt, boshlang'ich maktab, SEL, pedagogik sharoitlar.

Введение. Современная образовательная практика все более ориентируется на формирование не только когнитивных навыков, но и на развитие социально-

эмоциональных компетенций учащихся. Особенно актуальным это становится в начальной школе, где закладываются основы личности ребенка, его отношения к себе, окружающим и учебной деятельности. В отечественной психологической науке значительное внимание уделяется концепции эмоционального мышления, автором которой является О.К. Тихомиров. В своих исследованиях он обосновал, что эмоциональные состояния оказывают существенное влияние на процесс мышления и принятия решений. Эмоции могут как способствовать поиску решений, выполняя эвристическую функцию, так и ограничивать мышление. Согласно Тихомирову, положительные эмоции стимулируют расширение когнитивных границ и способствуют возникновению креативных идей, тогда как отрицательные, напротив, могут сужать перспективу и снижать гибкость умственных процессов [1]. В связи с этим, интеграция социально-эмоционального обучения (Social and Emotional Learning – SEL) в образовательный процесс приобретает особую значимость. SEL представляет собой системный подход к воспитанию эмоционального интеллекта, формированию навыков саморегуляции, эмпатии, взаимодействия и принятия ответственных решений.

Ряд исследований подтверждает эффективность SEL в снижении уровня тревожности и агрессивного поведения у детей, повышении академической успеваемости, а также укреплении межличностных связей между учащимися и педагогами. В условиях начальной школы SEL может быть встроено в различные виды деятельности – от учебных заданий до игровых и творческих форм, включая элементы арт-терапии, психогимнастики и сказкотерапии.

Цель данного исследования – рассмотреть потенциал интеграции социально-эмоционального обучения в образовательный процесс младших школьников как инструмента развития их эмоционального интеллекта и психоэмоционального благополучия.

Теоретические основы социально-эмоционального обучения (SEL). Понятие социально-эмоционального обучения (SEL) появилось в научно-педагогическом дискурсе в начале 1990-х годов благодаря деятельности организации **CASEL (Collaborative for Academic, Social and Emotional Learning)**[2]. Именно CASEL предложила системный подход к развитию у учащихся пяти ключевых компетенций, необходимых для полноценного функционирования в обществе.[3] Эти компетенции легли в основу модели SEL(рисунок 1):

1. **Самоосознание (self-awareness)** – понимание собственных эмоций, мыслей и ценностей, а также их влияния на поведение.

2. **Саморегуляция (self-management)** – умение контролировать импульсы, управлять стрессом, ставить цели и достигать их.

3. **Социальная осознанность (social awareness)** – способность проявлять сочувствие, уважать различия и понимать чувства других людей.

4. **Навыки построения взаимоотношений (relationship skills)** – умение выстраивать и поддерживать здоровые отношения, сотрудничать, разрешать конфликты.

5. Ответственное принятие решений (responsible decision-making) – способность обдумывать последствия своих поступков и принимать решения, основанные на этических нормах.

Эти компоненты SEL тесно связаны с понятием **эмоционального интеллекта**, который, по определению Д. Гоулмана[4], представляет собой совокупность способностей к осознанию, пониманию и управлению как собственными эмоциями, так и эмоциями других людей. Включение SEL в школьную практику способствует не только развитию эмоционального интеллекта, но и созданию более благоприятной и поддерживающей образовательной среды.

Рисунок 1 – модель социально-эмоционального обучения CASEL

Современные исследования [5] подтверждают, что программы SEL, реализованные на уровне начального образования, положительно сказываются на общем уровне школьной адаптации, эмоционального благополучия и успеваемости учеников. При этом SEL не рассматривается как отдельный предмет, а встраивается в учебный процесс сквозным образом – через повседневное общение, совместные проекты, работу в группах, обсуждения и рефлексия.

Таким образом, SEL выступает не только как педагогическая технология, но и как ценностно-ориентированная система формирования личности ребенка.

Психолого-педагогические условия внедрения SEL в начальной школе. Интеграция социально-эмоционального обучения в образовательный процесс требует определённых психолого-педагогических условий, обеспечивающих эффективность формирования эмоционального интеллекта у младших школьников. Согласно исследованию П.М. Якобсона, в этом возрасте дети особенно чувствительны к эмоциональному климату в коллективе, к способу общения взрослых и характеру взаимодействия с окружающими[6]. Поэтому создание эмоционально безопасной,

поддерживающей и насыщенной среды – одно из важнейших условий успешной реализации SEL.

Во-первых, ключевую роль играет **личность педагога**. Учитель становится не просто носителем знаний, а моделью эмоциональной устойчивости, эмпатии, конструктивного общения. От его способности замечать и уважать эмоциональное состояние ребёнка напрямую зависит уровень доверия и открытости в классе. Педагог, владеющий принципами SEL, помогает детям не только понимать, что они чувствуют, но и учит, как безопасно выражать эмоции, решать конфликты и проявлять заботу о других.

Во-вторых, важным условием является **организация развивающей среды**, в которой у детей есть возможность выбирать, действовать самостоятельно, взаимодействовать в паре и группе, рефлексировать над своим поведением. Пространство должно быть зонировано так, чтобы ребёнок мог переключаться между активностью и отдыхом, индивидуальной и групповой работой. Такие условия способствуют снижению тревожности, развитию навыков саморегуляции и формированию позитивного самоощущения.

В-третьих, необходима **системная интеграция SEL в учебные предметы** и внеурочную деятельность. Элементы SEL можно внедрять через литературные и художественные произведения, обсуждение жизненных ситуаций, совместное творчество, настольные игры, а также через такие методы, как сказкотерапия, психогимнастика, игры драматизации. Эти формы помогают детям осмысленно проживать эмоции, тренировать социальные навыки и учиться работать в команде.

Наконец, значимым фактором является **включённость семьи**. Родители становятся партнёрами школы в воспитании эмоционального интеллекта: они могут использовать те же подходы дома, обсуждать с ребёнком чувства, формировать навыки самопонимания и эмпатии. Эффективная реализация SEL возможна лишь при тесном сотрудничестве между школой и семьёй.

Заключение. Формирование эмоционального интеллекта в начальной школе становится важнейшим направлением в современной образовательной практике. Социально-эмоциональное обучение (SEL) выступает как эффективный инструмент, направленный не только на развитие личностных и коммуникативных качеств учащихся, но и на создание благоприятной образовательной среды, способствующей успешной адаптации ребёнка в социуме.

Интеграция SEL в учебный процесс позволяет формировать у младших школьников навыки самопонимания, саморегуляции, эмпатии и конструктивного общения. Это достигается не за счёт усложнения учебных программ, а через внедрение педагогических подходов, ориентированных на развитие эмоциональной сферы. Развитие эмоционального интеллекта посредством SEL способствует не только повышению качества школьной жизни, но и формированию устойчивых оснований для будущего личностного и академического роста. Таким образом, SEL должно рассматриваться как необходимый компонент современного образования,

обеспечивающий преемственность в формировании эмоционально зрелой и социально адаптированной личности.

Список литературы

1. Тихомиров, О.К. Психология мышления / О.К.Тихомиров. – Москва: Изд-во МГУ, 1984. – 88 с.
2. Gedikoglu, M. Social and emotional learning: An evidence review and synthesis of key issues. – London: Education Policy Institute, 2021. – 35 p.
3. OECD. Skills for social progress: The power of social and emotional skills // OECD Skills Studies. – Paris: OECD Publishing, 2015. – Retrieved April 6, 2025, from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264226159-en>
4. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект. – Москва: АСТ-МОСКВА, 2013. - 478 с.
5. Brackett, M. A. RULER: A Theory-Driven, Systemic Approach to Social, Emotional, and Academic Learning / M.A.Brackett, S.E.Rivers, P.Salovey // Educational Psychologist. – 2019. – № 54(3). – P. 129-149
6. Якобсон, П.М. Психология чувств и мотивации: Избранные психологические труды. – Москва: Ин-т практ. психологии, 1998. - 304 с.

ZAMONAVIY TA'LIM STANDARTLARINI AMALGA OSHIRISH SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BILISH QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH

Rashitova Alsu Rifatovna

Talaba, Qozon Volga Mintaqaviy Federal Universiteti, Qozon, Rossiya

E-mail: arashitova2002@gmail.com

Kayumova Leysan Rafisovna

*Dotsent, Pedagogika fanlari nomzodi, Qozon Volga Mintaqaviy Federal Universiteti,
Qozon, Rossiya*

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ

Рашитова Алсу Рифатовна

*студент, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань,
Россия*

E-mail: arashitova2002@gmail.com

Каюмова Лейсан Рафисовна

*доцент, к.н., Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань,
Россия*

FORMATION OF COGNITIVE INTEREST AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL STANDARDS

Rashitova Alsu

Student, Kazan Volga Region Federal University, Kazan, Russia

ANNOTATSIYA. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish qiziqishini shakllantirishning nazariy asoslari hamda uni o'quv va o'quvdan tashqari faoliyatda rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, pedagogik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: bilish qiziqishi; boshlang'ich maktab; motivatsiya.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются теоретические основы формирования познавательного интереса у младших школьников, а также методы и приёмы, способствующие его развитию в учебной и внеурочной деятельности. Подчеркивается значимость педагогической поддержки.

Ключевые слова: познавательный интерес; начальная школа; мотивация.

ABSTRACT. The article examines the theoretical foundations of the formation of cognitive interest in primary school students, as well as methods and techniques that contribute to its development in educational and extracurricular activities. The importance of pedagogical support is emphasized.

Keywords: cognitive interest; primary school; motivation.

В условиях обновления содержания образования и повышения его качества, особое внимание уделяется развитию у обучающихся их познавательной активности и интереса, особенно на этапе начального общего образования. Младший школьный возраст рассматривается как наиболее благоприятный период для формирования устойчивой мотивации к учению. Именно в этот период закладываются основы познавательной деятельности, формируются учебные привычки, интерес к исследованию окружающего мира, развитию критического и творческого мышления.

Познавательный интерес – это сложное интегративное качество личности, включающее интеллектуальную, эмоциональную и волевую компоненты. Он проявляется как избирательное отношение ребенка к учебной информации, сопровождаемое положительными эмоциями и стремлением к самостоятельному получению знаний. Развитие познавательного интереса способствует не только успешному усвоению учебного материала, но и формированию внутренней учебной мотивации, важной для дальнейшего образования.

Согласно психологическим исследованиям, интерес является устойчивым мотивом познания, который возникает на основе потребности в новом, в расширении представлений о мире. В начальной школе дети отличаются естественной любознательностью, стремлением к исследованию и экспериментированию. Однако без грамотной педагогической поддержки этот интерес может угаснуть под влиянием формализма, перегрузки или неадекватного подхода со стороны учителя. Поэтому задача педагога – поддержать и развить это ценное качество, создав условия для его устойчивого формирования.

В отечественной педагогике вопросы формирования познавательного интереса были подробно изучены в работах Г.И. Щукиной [7], М.И. Скаткина [5], Л.П. Аристовой [1] и других ученых. Они рассматривали интерес как ведущий мотив учебной деятельности, способный побуждать учащегося к активной и целенаправленной работе. Г.И. Щукина, в частности, выделяла три характерные особенности познавательного интереса у младших школьников: избирательность, эмоциональная окрашенность и активность. Избирательность проявляется в предпочтении определённых тем или видов деятельности; эмоциональная окрашенность – в удовольствии от самого процесса познания; активность – в стремлении к самостоятельному поиску и решению задач. [7]

Современные исследователи, такие как Т.Б. Юлдашева [8], А.Б. Закирова и др. [3], акцентируют внимание на личностно-ориентированном подходе к развитию интереса. Они утверждают, что эффективное формирование познавательной мотивации возможно только при индивидуализации учебного процесса, учёте возрастных, психологических и интеллектуальных особенностей учащихся. Это особенно актуально в условиях перехода к обновлённым образовательным стандартам, ориентированным на развитие универсальных учебных действий. [6]

В педагогической практике применяются различные методы и приёмы, направленные на формирование познавательного интереса у младших школьников. Особое место занимает проектная деятельность, способствующая формированию исследовательских навыков, умению работать в команде, самостоятельно ставить цели и достигать их. В начальной школе проекты должны быть конкретными, посильными и увлекательными. Например, проект «Мир профессий», где дети собирают информацию о различных профессиях, берут интервью у родителей, рисуют, составляют презентации – позволяет не только закрепить знания, но и расширить кругозор учащихся.

Проблемное обучение – ещё один действенный метод, активно способствующий развитию интереса. Его суть заключается в создании на уроках проблемных ситуаций, требующих от учащихся выдвижения гипотез, логического анализа и поиска решений. Например, учитель может задать вопрос: «Почему зимой деревья теряют листья?» – и предложить детям самим найти ответ, используя опыт, наблюдение, справочную литературу. Такой подход развивает мышление, воображение, повышает эмоциональную вовлечённость в учебный процесс.

Игровые технологии занимают значительное место в обучении младших школьников. Именно через игру ребенок познаёт мир, осваивает социальные роли, развивает коммуникативные навыки. Дидактические игры, ролевые ситуации, обучающие квесты, не только повышают мотивацию, но и способствуют лучшему усвоению знаний. Например, при изучении темы «Погода» можно провести игру «Синоптики», где дети в командах составляют прогноз погоды, используя знания о природных явлениях.

Использование цифровых образовательных ресурсов также становится важным инструментом формирования познавательного интереса. Интерактивные доски,

обучающие платформы, мультимедийные презентации, приложения с элементами геймификации делают обучение более ярким, динамичным и доступным. Важно при этом соблюдать баланс и не допускать перегрузки ребёнка техническими средствами – цифровые технологии должны выступать не как замена традиционного обучения, а как его логичное и полезное дополнение.

Внеурочная деятельность предоставляет широкие возможности для удовлетворения индивидуальных познавательных потребностей школьников. Кружки, факультативы, исследовательские клубы, творческие мастерские создают условия для реализации учеником собственных интересов и способностей. Например, в кружке «Юные исследователи природы» учащиеся могут проводить простые эксперименты, вести наблюдения, оформлять мини-исследования, участвовать в школьных научных конференциях. Это помогает им почувствовать вкус к познанию, развить инициативу, самостоятельность и уверенность в своих силах.

Кроме того, внеурочная деятельность способствует социализации ребёнка, укреплению его коммуникативных навыков, умению взаимодействовать в коллективе, что также положительно сказывается на его общем развитии и учебной мотивации. [4]

Для успешной педагогической работы важна своевременная и систематическая диагностика уровня сформированности познавательного интереса. Диагностический инструментарий может включать: наблюдение за поведением учащихся в разных учебных ситуациях; анализ продуктов деятельности (творческие работы, проекты, сочинения, дневники наблюдений); анкетирование и опросы детей и родителей; тестирование на выявление уровня мотивации; собеседования, направленные на выявление интересов и предпочтений ребенка.

Формирование познавательного интереса невозможно без создания благоприятной образовательной среды, стимулирующей любознательность, инициативу и творчество. Такая среда должна быть насыщенной, вариативной, эмоционально комфортной. Важно использовать наглядные материалы, предметы окружающего мира, проводить экскурсии, организовывать встречи с интересными людьми.

Отдельную роль в формировании интереса играет личность учителя. Его увлеченность предметом, энтузиазм, способность эмоционально преподнести материал, поддерживать и поощрять стремление ребёнка к знаниям – всё это оказывает мощное влияние на уровень познавательной активности учащихся. Учитель, умеющий «зажечь» интерес, способен пробудить у ребёнка желание учиться, узнавать новое, думать и исследовать. [2]

Развитие познавательного интереса у младших школьников является важнейшей задачей современного образования. От того, насколько успешно она решается в начальной школе, во многом зависит дальнейшее отношение ребёнка к учению, его учебные достижения и стремление к саморазвитию. Сформированный интерес становится прочной основой для всей последующей образовательной траектории личности.

Для эффективного формирования познавательного интереса необходим системный подход, объединяющий разнообразные педагогические методы и формы работы, учитывающий индивидуальные особенности учащихся и создающий условия для реализации их внутреннего потенциала. Современные педагогические технологии, интеграция традиционного и инновационного, использование ресурсов внеурочной деятельности и цифровой среды позволяют значительно расширить возможности школьного образования и сделать его по-настоящему интересным, развивающим и мотивирующим.

Список литературы

1. Аристова, Л.П. Познавательные интересы школьников и пути их формирования. – М.: Просвещение, 1980.
2. Бим-Бад, Б.М. Психологическая энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003.
3. Закирова, А.Б. Личностно-ориентированное обучение в начальной школе. – Уфа: Башкирский университет, 2020.
4. Маркова, А.К. Мотивация учения школьников. – М.: Просвещение, 1990.
5. Скаткин, М.Н. Педагогика. – М.: Просвещение, 1984.
6. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования (ФГОС НОО) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fgosreestr.ru>.
7. Щукина, Г.И. Пробуждение познавательного интереса у школьников. – М.: Просвещение, 1971.
8. Юлдашева, Т.Б. Формирование познавательного интереса у младших школьников: теория и практика. – Казань: Центр инновационных технологий, 2019.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В БИЛИНГВАЛЬНОЙ СРЕДЕ

Галимова Азалия Рамилевна

студент, Казанский Приволжский Федеральный университет,

Казань, Россия

Сабирова Эльвира Гильфановна

доцент, к.н., Казанский Приволжский Федеральный университет,

Казань, Россия

FEATURES OF GAMIFICATION APPLICATION IN TEACHING PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN A BILINGUAL ENVIRONMENT

Galimova Azalia Ramilevna

Student, Kazan Volga Federal University,

Kazan, Russia

Sabirova Elvira Gilfanovna

*Associate Professor, PhD, Kazan Volga Federal University,
Kazan, Russia*

**BILINGVALLIK MUHITIDA BOSHQICH MAKTAB O'QUVCHILARINI
O'QITISHDA GAMIFIKATSIYANING QO'LLANISH XUSUSIYATLARI**

Azaliya Ramilovna Galimova

*Talaba, Qozon Volga Federal Universiteti,
Qozon, Rossiya*

Elvira Gil'fanovna Sabirova

*Dotsent, fan nomzodi, Qozon Volga Federal Universiteti,
Qozon, Rossiya*

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается использование геймификации в билингвальном обучении младших школьников. Описаны преимущества игрового подхода, такие как создание естественной языковой среды, снижение языкового барьера, развитие речевых навыков и повышение мотивации к обучению. Также уделено внимание роли цифровых технологий и межкультурной коммуникации в образовательном процессе. Геймификация представлена как эффективный инструмент, дополняющий традиционные методы обучения и способствующий комплексному развитию учащихся.

Ключевые слова: геймификация, билингвальное обучение, младшие школьники, мотивация к обучению, цифровые технологии, межкультурная коммуникация.

ANNOTATION. The article discusses the use of gamification in bilingual education for primary school students. The advantages of the game-based approach are described, including the creation of a natural language environment, reduction of language barriers, development of speech skills, and increased motivation to learn. Attention is also given to the role of digital technologies and intercultural communication in the educational process. Gamification is presented as an effective tool that complements traditional teaching methods and contributes to the comprehensive development of students.

Keywords: gamification, bilingual education, primary school students, learning motivation, digital technologies, intercultural communication.

XULOSA. Maqolada kichik yoshdagi o'quvchilarning bilingval ta'limida gamifikatsiyadan foydalanish masalasi ko'rib chiqilgan. O'yin uslubining afzalliklari, jumladan, tabiiy til muhitini yaratish, til to'sig'ini kamaytirish, nutq ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quv motivatsiyasini oshirish haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va madaniyatlararo muloqotning o'quv jarayonidagi roli ta'kidlangan. Gamifikatsiya an'anaviy ta'lim usullarini to'ldiruvchi va o'quvchilarning kompleks rivojlanishiga yordam beruvchi samarali vosita sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: gamifikatsiya, bilingval ta'lim, kichik yoshdagi o'quvchilar, o'quv motivatsiyasi, raqamli texnologiyalar, madaniyatlararo muloqot.

В современном мире знание нескольких языков становится важным навыком, необходимым для успешной интеграции в глобальное общество. Билингвальное обучение, которое предполагает освоение двух языков одновременно, является

сложным процессом, особенно для младших школьников. В этом возрасте дети находятся на этапе активного формирования когнитивных способностей и речевых навыков, а также отличаются высокой чувствительностью к учебной мотивации. В связи с этим возникает необходимость внедрения инновационных подходов к обучению, которые способны повысить интерес учащихся и облегчить процесс усвоения материала. Одним из таких подходов является геймификация – использование игровых механик в образовательном процессе. Цель данной работы заключается в анализе возможностей геймификации для оптимизации билингвального обучения младших школьников и выявлении ключевых факторов ее эффективного применения.

Одним из важнейших преимуществ геймификации является создание естественной языковой среды, которая способствует погружению учащихся в изучаемый язык. В отличие от традиционных методов обучения, где язык часто воспринимается как абстрактная система правил и грамматических конструкций, геймификация позволяет интегрировать языковой материал в контекст реального общения. Игровые сценарии моделируют жизненные ситуации, такие как покупка товаров в магазине, путешествия или общение с друзьями. Например, ролевые игры дают возможность детям выступать в роли покупателей или туристов, что стимулирует их использовать изучаемый язык для достижения конкретных целей.

Кроме того, игровые задания способствуют развитию навыков импровизации и адаптации к различным коммуникативным ситуациям. Это особенно важно для билингвального обучения, где дети сталкиваются с необходимостью переключения между двумя языковыми системами. Геймификация помогает им освоить этот процесс естественным образом. [6:401]

Еще одним значимым аспектом геймификации является снижение уровня тревожности и преодоление языкового барьера. Для многих младших школьников изучение второго языка связано с определенными трудностями: страхом ошибиться, неуверенностью в своих знаниях и боязнью быть непонятыми. Игровая среда создает комфортные условия для обучения, где ошибки воспринимаются как часть процесса обучения, а не как неудачи. Например, виртуальные персонажи или игровые задания позволяют детям экспериментировать с языком без страха осуждения со стороны сверстников или учителей.

Игровой контекст также стимулирует детей к активному взаимодействию с языком. Например, выполнение заданий в формате квестов требует от учащихся использования изучаемого языка для решения задач или достижения игровых целей. Это помогает детям развивать уверенность в своих языковых навыках и формировать положительное отношение к изучению второго языка.

Геймификация оказывает положительное влияние на развитие всех видов речевой деятельности: аудирования, говорения, чтения и письма. Интерактивные задания требуют от учащихся активного восприятия устной речи (аудирование), использования языка для общения (говорение), чтения текстов или инструкций (чтение) и выполнения письменных заданий (письмо). Например, сюжетные игры

могут включать диалоги между персонажами или задания на составление писем или отчетов.

Особое внимание следует уделить развитию навыков аудирования и говорения. В игровой среде дети сталкиваются с разнообразными речевыми ситуациями, что позволяет им развивать способность понимать устную речь и реагировать на нее. Кроме того, чтение игровых сценариев способствует формированию грамотности и расширению словарного запаса. [5:296]

Геймификация предоставляет широкие возможности для персонализации образовательного процесса. Современные игровые платформы позволяют адаптировать задания под индивидуальные особенности учащихся: их уровень подготовки, темп обучения и предпочтения. Например, приложения Duolingo или Quizizz предлагают задания разного уровня сложности, что позволяет каждому ученику двигаться по своему образовательному маршруту.

Персонализация особенно важна для младших школьников, которые отличаются высокой вариативностью когнитивных способностей и учебной мотивации. Адаптация заданий помогает снизить уровень тревожности и повысить комфорт обучения. [4:720]

Важным аспектом геймификации является использование цифровых технологий для создания интерактивной образовательной среды. Такие платформы, как Duolingo, LinguaLeo и Quizizz, предлагают инновационные форматы обучения, где игровые элементы способствуют повышению учебной активности и ускоренному усвоению материала. Например, Duolingo предоставляет задания на перевод предложений или выбор правильных ответов в игровом формате. [2:232]

Кроме того, современные технологии позволяют интегрировать VR (виртуальную реальность) и AR (дополненную реальность) в образовательный процесс. Эти технологии создают эффект погружения в языковую среду: дети могут виртуально посетить страны изучаемого языка или участвовать в культурных мероприятиях. [1:250-253]

Геймификация способствует развитию навыков межкультурной коммуникации — важного аспекта билингвального обучения. Интеграция элементов культуры изучаемого языка через игровые сценарии помогает детям понять традиции, обычаи и особенности стран второго языка. Например, сюжетные линии могут быть основаны на национальных праздниках или литературных произведениях.

Такой подход не только расширяет лексический запас учащихся, но также формирует уважительное отношение к другим культурам и способствует развитию глобальной компетентности. [3:272]

Таким образом, геймификация является мощным инструментом билингвального обучения младших школьников. Она создает условия для естественного освоения языка через игровой контекст, снижает уровень тревожности и повышает учебную мотивацию. Кроме того, геймификация способствует комплексному развитию речевых навыков, персонализации обучения и развитию

межкультурной компетентности учащихся. Использование цифровых технологий открывает новые возможности для создания интерактивной образовательной среды.

Внедрение геймификации требует тщательной проработки игровых сценариев и учета возрастных особенностей младших школьников. Только при соблюдении этих условий данный подход сможет стать эффективным инструментом оптимизации билингвального обучения.

Список использованной литературы

1. Барышникова Е.В., Караваев Н.Л., Корнилов К.Ю. Геймификация в обучении лексической стороне английской речи младших школьников // Молодой ученый. – 2021. – №50. – С. 250–253.
2. Губарева Е. А., Горбунов В., Ватолкина Н. Ш. Инженерная педагогика. Современные технологии инженерного образования. Учебник для вузов. М.: Лань, 2022. 232 с.
3. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. Учебное пособие для вузов. В 2-х частях. Часть 2. Общественная педагогика. М.: Юрайт, 2019. 272 с.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогика. Учебник для СПО. М.: Юрайт, 2019. 720 с.
5. Лукашевич В. В, Пронина Е.Н. Психология и педагогика. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 296 с.
6. Савенков А. И. Педагогика. Исследовательский подход. М.: Юрайт, 2024. 401 с.

НЕТРАДИЦИОННЫЕ СПОСОБЫ ПОДДЕРЖАНИЯ ВНИМАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Д.Л. Миронова

Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования "Казанский (Приволжский) федеральный университет".

Аннотация. Актуальность данной статьи обусловлена необходимостью адаптации образовательного процесса к современным социокультурным условиям, в которых умение концентрировать внимание, быстро переключаться между различными видами деятельности и активно взаимодействовать с информацией приобретает особое значение. Традиционные методы организации уроков не всегда способны удовлетворить потребности современных школьников, которые требуют более динамичных и вовлекающих форм обучения. В статье рассматриваются нетрадиционные организационные моменты урока как средство поддержания внимания младших школьников. Исследование направлено на выявление эффективности использования нетрадиционных организационных моментов урока для поддержания внимания младших школьников.

Ключевые слова: внимание младших школьников, нетрадиционные организационные моменты урока, поддержание внимания, образовательные технологии.

NON-TRADITIONAL WAYS TO MAINTAIN ATTENTION OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

D.L. Mironova

Federal State Autonomous Educational Institution of Higher Education "Kazan (Volga Region) Federal University".

Abstract. The relevance of this article is due to the need to adapt the educational process to modern socio-cultural conditions, in which the ability to concentrate, quickly switch between different types of activities and actively interact with information is of particular importance. Traditional methods of organizing lessons are not always able to meet the needs of modern schoolchildren, who require more dynamic and engaging forms of learning. The article considers non-traditional organizational moments of the lesson as a means of maintaining the attention of primary school students. The study is aimed at identifying the effectiveness of using non-traditional organizational moments of the lesson to maintain the attention of primary school students.

Keywords: attention of primary school students, non-traditional organizational moments of the lesson, maintaining attention, educational technologies.

Современный этап развития системы образования характеризуется стремительными технологическими изменениями и усложнением социальных и психологических условий, в которых осуществляется процесс обучения. Перед педагогами стоит задача модернизации образовательного процесса с учетом потребностей нового поколения младших школьников, которые выросли в условиях информационного перенасыщения и высокой динамики окружающего мира. В условиях повышенной сенсорной нагрузки и разнообразия внешних стимулов возникает необходимость пересмотра традиционных методов организации уроков, которые, будучи основанными на однообразных формах подачи материала, уже не способны удерживать внимание детей на должном уровне. В этом контексте использование нетрадиционных организационных моментов урока выступает как перспективное направление, способное радикально преобразовать подходы к поддержанию внимания и активности обучающихся младшего школьного возраста [1, с. 128].

Нетрадиционные организационные моменты урока, включающие в себя разнохарактерные формы и методы взаимодействия с учащимися, такие как игровые технологии, интерактивные задания, элементы сюрприза и творческие активности, становятся важнейшим инструментом не только для повышения уровня внимания на уроке, но и для развития у младших школьников таких метапредметных компетенций, как способность к сотрудничеству, критическое мышление и творческая инициатива. Учитывая, что начальное образование является фундаментом для формирования у ребенка познавательного интереса и мотивации к обучению, внедрение нетрадиционных организационных форм может способствовать не только улучшению учебных показателей, но и созданию позитивного отношения к учебному процессу в целом.

Теоретическое понимание возрастных закономерностей развития внимания младших школьников базируется на многолетних исследованиях психологов и педагогов, которые анализировали как физиологические, так и психические основы данного процесса. Внимание, будучи важнейшим психическим процессом, выполняет функцию фильтрации и отбора информации, необходимой для осуществления как внешней деятельности (например, восприятие окружающего мира и взаимодействие с объектами), так и внутренней деятельности (например, управление мыслями и планирование действий).

Внимание младшего школьника является не только инструментом, но и важнейшим условием для становления других когнитивных функций, что подчеркивает его основополагающую роль в психическом становлении. Развитие внимания у учащихся младшего школьного возраста, как подчеркивает С.Л. Рубинштейн, связано с организацией их поведения и зависит от факторов внешней среды, которые выступают в качестве главных источников генетического понимания данного феномена. Внимание нельзя рассматривать изолированно, поскольку его совершенствование сопряжено с формированием когнитивных функций, эмоциональной сферы и социальной активности ребенка, что делает его комплексным психическим процессом, вовлекающим различные уровни психической регуляции [3, с. 73].

Особое внимание в процессе становления произвольного внимания следует уделить его избирательности, поскольку на данном этапе развития ребенок учится сознательно выбирать объекты, на которые следует направить внимание, и удерживать концентрацию на них, что резко контрастирует с механизмами непроизвольного внимания, которые реагируют на любые яркие и новые стимулы. Произвольное внимание, напротив, предполагает способность к игнорированию незначительных или отвлекающих элементов среды, что играет критически значимую роль в контексте выполнения учебных заданий, поскольку ребенок учится сосредотачиваться на поставленных задачах даже при наличии посторонних отвлекающих факторов.

Психолого-педагогические условия, обеспечивающие поддержание произвольного и непроизвольного внимания на уроке, составляют сложную систему факторов, где возрастные и когнитивные особенности младших школьников играют решающую роль в построении учебного процесса. Ученики начальных классов преимущественно зависят от непроизвольного внимания, которое, будучи автоматическим и не требующим сознательных усилий, активизируется под воздействием ярких, насыщенных или необычных стимулов [5, с. 62].

Непроизвольное внимание, возникающее спонтанно в ответ на новые или неожиданные стимулы, должно активно поддерживаться посредством создания учебной среды, способной естественным образом привлекать и удерживать внимание младших школьников. В то же время начало школьного обучения характеризуется процессом интеллектуализации, который оказывает глубокое влияние на отдельные свойства внимания. Его объем, который на этапе поступления в школу составляет

лишь 1-2 единицы, тесно коррелирует с уровнем умственного развития ребенка и к концу начальной школы возрастает до 4-5 единиц, что свидетельствует о качественных изменениях в когнитивной активности.

Одним из основных условий эффективного поддержания как произвольного, так и непроизвольного внимания является необходимость постоянного чередования видов деятельности в рамках учебного процесса, поскольку длительное выполнение однотипных заданий неизбежно приводит к утомлению и снижению концентрации учеников, что обуславливает необходимость смены интеллектуальной и практической работы. Включение физкультминуток и динамических пауз не только способствует восстановлению уровня внимания, но и обеспечивает его поддержание на оптимальном уровне, так как физическая активность стимулирует переключение внимания, улучшая тем самым его устойчивость и повышая общую результативность образовательной деятельности [7, с. 24].

Анализ структуры урока показал, что традиционные и нетрадиционные организационные подходы обладают комплексом характерных особенностей, которые по-разному способствуют достижению образовательных целей и реализации потенциала учащихся. Традиционные организационные формы характеризуются устойчивой, регламентированной последовательностью этапов, обеспечивая структурную целостность и когнитивную упорядоченность, что создает базис для системного усвоения знаний и устойчивого формирования учебных умений. В противоположность этому, нетрадиционные формы ориентированы на создание гибкой образовательной среды, способствующей развитию метакогнитивных способностей, инициативности и способности к критической рефлексии.

Исследование возрастных закономерностей развития внимания у детей младшего школьного возраста выявило, что внимание развивается через этапы от спонтанной реакции на стимулы к осознанной концентрации, с переходом от непроизвольного к произвольному и послепроизвольному контролю. У младших школьников внимание ограничено по объему, что требует адаптации учебного материала и создания поддерживающей среды, повышающей устойчивость и распределяемость внимания.

Поддержание произвольного и непроизвольного внимания у младших школьников зависит от созданных педагогических условий, учитывающих их индивидуальные особенности. Успешное формирование обоих типов внимания зависит от создания благоприятной учебной среды, использования разнообразных методов активизации внимания и мотивации учащихся – все это способствует развитию навыков саморегуляции, что положительно сказывается на учебной успеваемости и общем когнитивном развитии детей.

Список литературы

1. Бондарев, И.П. Физиология внимания / И.П. Бондарев, О.И. Вылегжанин, Д.С. Чичерин. — Москва: Наука, 2002. — 236 с.
2. Выготский, Л.С. Проблемы общей психологии / Л.С. Выготский. — Москва: Педагогика, 1982. — 504 с.

3. Галушко, И.Г. Формирование произвольного внимания у младших школьников / И.Г. Галушко // Вопросы педагогики. — 2010. — № 3. — С. 89-95.
4. Григорович, Л.А. Общая психология / Л.А. Григорович. — Минск: Аверсэв, 2004. — 124 с.
5. Литвинова, А.Г. Внимание как психический процесс / А.Г. Литвинова // Вестник психологии. — 2005. — № 2. — С. 42-49.
6. Мамаева, В.В. Психология внимания / В.В. Мамаева. — Санкт-Петербург: Питер, 2005. — 208 с.
7. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — Санкт-Петербург: Питер, 2002. — 720 с.
8. Черемошкина, Л.В. Психология внимания / Л.В. Черемошкина. — Москва: Академия, 2002. — 224 с.

IJTIMOIY MAS'ULIYAT TUSHUNCHASINING ILMIY ASOSLARI VA SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Muhammadiyeva Manzura Maratovna

Qarshi Du dotsenti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif ijtimoiy mas'uliyat tushunchasining ilmiy asoslari va uning shakllanish bosqichlari tahlil qilinadi. ijtimoiy mas'uliyatning mohiyati, falsafiy, sotsiologik, psixologik va huquqiy yondashuvlardan kelib chiqqan holda chuqur o'rganiladi. Shuningdek, uning tarixiy shakllanishi antik davrdan zamonaviy jamiyatgacha bo'lgan davrlar orqali ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Shaxs, mezon, talab, mas'uliyat, axloq, nazorat, odat, javobgarlik, fazilat, inson, ong.

Аннотация: В статье автор анализирует научные основы концепции социальной ответственности и этапы ее становления. Сущность социальной ответственности изучается углубленно, на основе философских, социологических, психологических и правовых подходов. В нем также рассматривается его историческое формирование на протяжении периодов от античности до современного общества.

Ключевые слова: Личность, критерий, требование, ответственность, мораль, контроль, привычка, подотчетность, добродетель, человек, сознание.

Abstract: In the article, the author analyzes the scientific foundations of the concept of social responsibility and the stages of its formation. The essence of social responsibility is studied in depth, based on philosophical, sociological, psychological and legal approaches. It also examines its historical formation throughout the periods from antiquity to modern society.

Key words: Personality, criterion, requirement, responsibility, morality, control, habit, accountability, virtue, man, consciousness

Har davrda va har qanday jamiyatda ham shaxs faoliyatining natijadorligi va yuqori samaradorligi undagi ijtimoiy mas'uliyatlilikning shakllanganlik darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ijtimoiy hayotda ma'suliyat bilan amalga oshirilayotgan faoliyat natijasida shaxs albatta yuqori samaradorlikka erishadi va shu bilan birga intizomlilik, vatanparvarlik, insonparvarlik, sabr-qanoatlilik kabi yuksak ma'naviy-axloqiy hamda irodaviy sifatlarni ham egallab boradi.

Mas'uliyatni rivojlantirish zamonaviy ijtimoiy-pedagogik faoliyatning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu shaxsiy xususiyatning jamiyat uchun ham, shaxsning o'zi uchun ham qadrliligi bilan bog'liq. Hozirgi vaqtda o'z-o'zini faollik, o'z-o'zini anglash, mustaqillik qadrini e'lon qilgan jamiyat qaror qabul qila oladigan, ularni amalga oshirish yo'llarini topa oladigan, eng muhimi, o'z xatti-harakati natijasi uchun mas'ul bo'ladigan fuqarolarga ehtiyoj ortib bormoqda. Inson uchun mas'uliyat - bu qadriyat, chunki u shaxsning yaxlitligining asosi bo'lib, o'z qarorlari va harakatlarining ahamiyati nuqtai nazaridan o'zini to'liq baholash imkonini beradi.

Ilmiy kategoriya sifatida mas'uliyat falsafada eng rivojlangan. Mas'uliyatni inson mavjudligining qadriyati va uning faoliyatiga konstruktiv ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy tartibga soluvchi sifatida nazariy va uslubiy asoslash uzoq vaqt oldin boshlangan.

Mas'uliyatlilik—"shaxsning o'z harakatlari natijalarini belgilangan maqsadlarga, jamiyatda yoki jamoaviy meyorlarga mos kelishini anglash qobiliyati, buning natijasida umumiy ishda ishtirokchilik hissi paydo bo'ladi, agar u mos kelmasa, burchning bajarilmaganligini his qiladi". [2; 321-6.]

"Ijtimoiy mas'uliyat insonning o'zini tor xudbin manfaatlarga va umuman ijtimoiy manfaatlarga muvofiq tutishga moyillik, qabul qilingan meyorlarga amal qilish mas'uliyatining ko'plab uchraydigan shakllaridan biri hisoblanadi" [1;171b.]. Bizningcha, bu o'rinda grammatik va leksik xatoliklarga yo'l qo'yilgan. Mualliflar e'tirof etmoqchi bo'lgan g'oyani quyidagi tarzda ifodalash to'g'ri bo'lgan bo'lardi: "Ijtimoiy mas'uliyat shaxsning jamiyat tomonidan e'tirof etilgan mavjud meyoriy talablar nuqtai nazaridan shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarini qondirishga nisbatan munosabati, javobgarlikni his etgan holda yondashishi".

Ijtimoiy mas'uliyat tushunchasi, uni shakllantirish bosqichlari quyidagicha izohlanadi:

-Antik davrda ijtimoiy mas'uliyat asosan axloqiy qarashlar orqali izohlangan. Masalan, Demokrit va Sokrat insonning jamiyatdagi o'rni va burchi haqida yozgan. Demokrit va Sokrat mas'uliyatni shaxsning ichki sifati sifatida talqin etadi. Qadimgi yunon falsafasi insonda nafaqat hayotda o'z yo'lini tanlash qobiliyatini, balki ichki e'tiqodga asoslanib, o'z tanlovi uchun javobgar bo'lish qobiliyatini ham qadrlaydi. Aristotelning fikricha, o'z qarorlari uchun to'liq javobgarlikni o'z zimmasiga olish zarurati axloqiy, ijtimoiy rivojlangan shaxsga xosdir. Ksenofont, Konfutsiy, Lao-Tszi, Platon, Seneka va boshqa antik mutafakkirlarning asarlari ham mas'uliyat masalasini ochib beradi va shaxsiy javobgarlik masalasini o'rganishga urinishadi. Qadimgi rimliklar namunaviy qonun yaratadilar va javobgarlik masalalarini huquqiy vositalar orqali hal qila boshlaydilar.

-O'rta asrlarda diniy qadriyatlar asosida mas'uliyat ilohiy buyruqlar doirasida talqin qilingan. Masalan, islom ta'limotining asosiy manbalaridan biri bo'lgan Hadislarda ham mas'uliyat masalasiga alohida to'xtalib o'tilgan bo'lib, unda farzand tarbiyasidagi ota-ona mas'uliyati, rahbarning jamoa ahli oldidagi mas'uliyati, yoshlarning jamoa ishonchini oqlash borasidagi mas'uliyati masalalari yetakchilik qiladi.

-Yangi davrda (XVII–XIX asrlar) insonning erkinligi va individualligi asosida javobgarlik tushunchasi rivojlangan. Mill o'zining "Utilitarizm" asarida ("Utilitarizm", 1863) tashqi jazo hali mas'uliyat emasligini ko'rsatib, "inson tabiati"ga murojaat etgan holda shaxsning mas'uliyatligini tushuntirishga harakat qilgan. U uchun mas'uliyatlilik, birinchi navbatda, insonning ichki o'ziga xos xususiyati, yetkazilgan zarar uchun ichki jazo, pushaymon bo'lish va o'z-o'zini jazolash, jamiyatga foyda keltira olmaslik uchundir. [5; 43-b.]

-XX asrda ijtimoiy mas'uliyat kontseptsiyasi iqtisodiy va siyosiy tizimlar, korporativ boshqaruv, davlat siyosati doirasida kengroq talqin etila boshlandi. Mas'uliyatlilikning falsafiy va psixologik tahlilining metodologik asoslari S.L.Rubinshteynning tadqiqot ishlarida ochib berilgan. Muallif erkin odam o'z xatti-harakatlarini o'zi belgilaydi, shu bilan birga o'zi va boshqa odamlar uchun mas'uliyatli bo'lishligini ko'rsatib bergan. S.Rubinshteyn o'z tadqiqotlarida mas'uliyatlilik muammosini yecha turib, inson tomonidan o'z harakatlarining natijalarini oldindan sezishi mumkinligiga urg'u beradi.

-Zamonaviy davrda esa ijtimoiy mas'uliyat ekologik barqarorlik, inson huquqlari, gender tengligi, korporativ boshqaruv va global etik meyorlar bilan bevosita bog'liq bo'lib qoldi. Zamonaviy mualliflarning javobgarlik atamasi haqidagi falsafiy qarashlarini umumlashtirib, ular falsafiy lug'atda keltirilgan: "javobgarlik-bu shaxsning jamiyatga bo'lgan alohida ijtimoiy va axloqiy-huquqiy munosabatini aks yettiruvchi axloq va huquq kategoriyasi, bu uning axloqiy burchini va huquqiy normalarini bajarish bilan tavsiflanadi" [3;153]. Ushbu ta'rifda javobgarlik nafaqat shaxsiy munosabatlarning axloqiy tomonini aks yettiradi, balki uning ijtimoiy-huquqiy tarkibiy qismini ham ko'rsatadi.

Xulosa sifatida aytish joizki, ijtimoiy mas'uliyat — bu faqat axloqiy tushuncha emas, balki ijtimoiy-ilmiy kategoriya bo'lib, u shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni muvofiqlashtiradi. Uning shakllanishi jamiyat taraqqiyoti, ma'naviy qadriyatlar va siyosiy-huquqiy tizimlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda ijtimoiy mas'uliyat barqaror rivojlanish, inson huquqlarini ta'minlash va ijtimoiy adolatni qaror toptirishning asosiy omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

- 1.Oliy ta'lim (lug'at-ma'lumotnoma). –Toshkent: "Moliya" nashriyoti, 2003, 456 b.
- 2.O'zbek tilining izohli lug'ati. J. II. / Tahrir hay'ati: T.Mirzayev va b.q. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. -671 b.
- 3.Малышевский, А.Ф. Философско-терминологический словарь / А.Ф. Малышевский. - Калуга: Гриф, 2004. - 330 с.
- 4.Muhammadiyeva M.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida faoliyatlar integratsiyasi jarayonida mas'uliyatlilikni shakllantirish metodikasi. P.f.f.d. ... diss. –Qarshi, 2021. – 131 bet.

5.Ясвин В.А. История и психология формирования экологической культуры / В.А. Ясвин. - Москва: Наука, 1999. - 100 с.

TALABALARNI BELGILI-O'QUV MODELLARI ASOSIDA YARIM O'TKAZGICHLI PRIBORLAR BILAN ISHLASHGA O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

S.X.Djumayeva

Qarshi davlat universiteti tyutori

Annotasiya: ushbu maqolada talabalarni belgili-o'quv modellari asosida yarim o'tkazgichli priborlar bilan ishlashga o'rgatish metodikasini takomillashtirish bo'yicha fikr yuritilgan

Аннотация: В статье рассматривается совершенствование методики обучения студентов работе с полупроводниковыми приборами на основе моделей маркированного обучения.

Abstract: The article discusses the improvement of the methodology for teaching students to work with semiconductor devices based on labeled learning models.

Kalit soʻzlar: belgili-o'quv, yarim o'tkazgich, virtual simulyatsiy, kognitiv strategiy

Ключевые слова: обучение на основе знаков, полупроводник, виртуальное моделирование, когнитивная стратегия

Keywords: sign-based learning, semiconductor, virtual simulation, cognitive strategy

Talabalarni yarim o'tkazgichli priborlar bilan ishlashga o'rgatish metodikasini takomillashtirish uchun bir necha asosiy yondashuvlarni ko'rib chiqish mumkin. Bu metodikalarni joriy etish o'quv jarayonini samarali qilish va talabalarni zamonaviy texnologiyalarga tayyorlash uchun muhimdir.

Talabalar yarim o'tkazgichli priborlar va elektron komponentlar bilan ishlashni o'rganish uchun nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy tajribalarga ham ega bo'lishlari kerak. Shu maqsadda:

Nazariy darslarda yarim o'tkazgichli materiallarning xususiyatlari, ishlash prinsiplari va ular bilan ishlashdagi asosiy qonuniyatlar tushuntiriladi.

Amaliy mashg'ulotlarda talabalar laboratoriyasida yoki maxsus trenajyorlarda yarim o'tkazgichli priborlar va ularning ishlashini sinashadi. Bu orqali bilimlarini real sharoitlarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Talabalarning o'quv jarayonini yanada samarali qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni, masalan, **virtual laboratoriyalar** va **simulyatorlardan** foydalanish mumkin. Bu talabalar uchun:

Virtual simulyatsiyalar orqali o'rganish materiallarini mustahkamlash.

Interaktiv dasturlar orqali turli xil yarim o'tkazgichli priborlarning ishlash printsiplarini sinab ko'rish.

3D modellash yordamida yarim o'tkazgichli elementlarning tarkibi va tuzilishini ko'rsatish.

O'quv kursida, talabalar eng yangi yarim o'tkazgichli priborlar va texnologiyalar bilan tanishishlari kerak. Masalan:

Gibrid qurilmalar (masalan, GaAs, SiGe kabi).

Nanoteknologiyalarning qo'llanilishi yarim o'tkazgichli tizimlarda.

Optoelektronika va fotonika.

Kvant kompyuter texnologiyalari bilan bog'liq bilimlarni kiritish.

Talabalarni real muammolarni hal qilishga o'rgatish uchun:

Loyihalar asosida o'rgatish usulidan foydalanish. Talabalar o'zlarining bilimlarini amaliyotga tatbiq etib, turli xil loyihalarni bajaradilar (masalan, yarim o'tkazgichli sensorlar, diodlar, tranzistorlar va boshqalar).

Problema-yechim metodologiyasi: o'quv jarayonida talabalar ilg'or masalalarni hal qilishga qaratilgan muammolarni yechadilar. Bu jarayon ularning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Talabalar o'qish jarayonida sanoat va ilmiy tadqiqot markazlari bilan hamkorlikda ishlashlari kerak. Bu:

Stajirovkalar va ishlab chiqarish amaliyotlari talabalarni real ish sharoitlariga tayyorlashga yordam beradi.

Sanoatning amaliy ehtiyojlariga moslashgan darsliklar va o'quv resurslarini ishlab chiqish.

Mutaxassislar bilan uchrashuvlar: sanoat vakillari, ilmiy tadqiqotchilar va amaliyotchilar bilan muloqot o'tkazish, talabalar uchun qiziqarli bo'lgan sohalarda tajriba almashish.

Yarim o'tkazgichli priborlar bilan ishlash ko'plab fanlarning (elektronika, fizika, kimyo, materialshunoslik, informatika) kesishgan nuqtasida joylashgan. Shuning uchun:

Fanni kompleks o'rgatish: fizikaviy, matematik va kimyoviy asoslarni birgalikda o'rgatish.

Interdisipliner kurslar: elektronika va materialshunoslikni birlashtirgan kurslarni tashkil etish.

Simulyatsiya dasturlari yordamida talabalar yarim o'tkazgichli priborlarning ishlashini va tasavvur qilishini osonlashtiradi.

Dasturlash va modellashtirish: yarim o'tkazgichli qurilmalarning ishlash prinsiplari va ularning tizimdagi rolini tushunish uchun, talabalar oddiy dasturlash tillarida kod yozishni o'rganishlari mumkin.

"Belgili-o'quv modellari" atamasi, asosan, o'quv jarayonida qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlarni, metod va texnikalarni ifodalaydi. Bu modellar o'quvchilarning ma'lum bir bilim va ko'nikmalarni samarali o'zlashtirishlari uchun tizimli yondashuvlarni taqdim etadi. Belgili-o'quv modellari talabalarning o'qish jarayonini rejalashtirish va tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Bunday modellarda ta'lim jarayoni xalqaro va milliy ta'lim standartlariga moslashtiriladi. Masalan:

ISTQB (International Software Testing Qualifications Board) kabi xalqaro sertifikatlar talabalarni xalqaro darajadagi bilimlar bilan ta'minlashga yordam beradi.

NATO yoki ISO standartlari kabi texnik va ilmiy modellarga asoslangan o'quv dasturlari.

O'quv jarayoni muammolarni hal qilish asosida tashkil etiladi. Talabalar amaliy masalalarni yechishda o'rganadilar, bu esa ularni real dunyo sharoitlariga tayyorlashga yordam beradi.

Loyihaviy o'qitish: Talabalar yarim o'tkazgichli priborlar yoki boshqa texnologiyalar bo'yicha amaliy loyihalar yaratishadi.

Muammo-yechim yondashuvi: Har bir talaba o'zini muammo hal qiluvchi sifatida tasavvur qilib, mustaqil yoki jamoa sifatida yechimlar izlaydi.

Konstruktivizm o'quvchilarning o'z-o'zini o'rganishi, tajriba orqali bilim hosil qilishga qaratilgan yondashuvdir. Bu modelda talabalar yangi bilimlarni o'z tajribalari va oldingi bilimlariga asoslanib yaratadilar.

Aktiv o'rgatish: Talabalar o'quv jarayonida faol ishtirok etadilar, muammolarni o'zlari yechadilar va bilimlarini sinab ko'radilar.

Kooperativ o'qitish: Jamoaviy ishlar, guruh bo'lib o'qish orqali talabalar bir-biridan o'rganadilar.

Bu modelda talabalar maqsadlar asosida ta'lim olishadi. Talabalar o'quv dasturini tamomlashdan oldin ma'lum bir maqsadlarga erishishlari kerak. Bu yondashuv o'quvchilarga o'z maqsadlarini belgilab, unga erishish uchun zarur resurslar va ko'nikmalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Motivatsiya va natijaga yo'naltirilgan o'qitish: Talabalar o'zlarining o'rganish maqsadlarini belgilab, ularga erishishga qaratilgan faoliyat olib boradilar.

Modular ta'lim o'z ichiga mustaqil o'quv bloklarini oladi. Har bir modul o'zining ma'lum bir mavzusi yoki ko'nikmasini o'zlashtirishga yo'naltirilgan.

Modular kurslar: Talabalar o'quv dasturini bir nechta modullarga ajratishadi va har bir modulni yakunlagach, yangi modulga o'tishadi.

O'quv jarayoni bosqichma-bosqich: Har bir modul bir-biriga ulanib, talabalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bu modelda an'anaviy o'quv usullarini va onlayn o'quv resurslarini birlashtiradi. Talabalar ba'zi mavzularni yuzma-yuz tarzda o'rganishadi, ba'zilarini esa masofaviy tarzda.

Onlayn va oflayn o'qishning integratsiyasi: Talabalar nazariy bilimlarni onlayn kurslarda o'rganib, amaliy mashg'ulotlarni laboratoriyalarda bajarishadi.

Flexible learning: Talabalar o'z vaqtlarini va resurslarini optimallashtirish orqali o'qishni boshqaradilar.

Kognitiv model talabalar qanday qilib ma'lumotlarni eslab qolishlari, qayta ishlashlari va yangi bilimlarga asoslangan qarorlar qabul qilishlari kerakligini o'rganishga qaratilgan. Bu model, ayniqsa, murakkab tizimlarni tushunish va ular bilan ishlashda yordam beradi.

Kognitiv strategiyalar: Talabalar o'z bilimlarini qayta ishlash, xotiradan foydalanish va muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

Analitik yondashuv: Yarim o'tkazgichli priborlar bilan ishlashda kognitiv model talabalarni tizimli fikrlashga va muammolarni chuqur tahlil qilishga o'rgatadi.

Tajribali mutaxassislar yoki o'qituvchilar talabalar bilan yaqindan ishlashadi. Maslahatlar, individual qo'llanmalar va yo'naltirishlar talabalar uchun o'quv jarayonini yengillashtiradi.

Mentorlik: Talabalar o'zlariga tayinlangan mentorlardan bilim va tajriba olishadi.

Maxsus ko'nikmalarni rivojlantirish: Mentoring yordami bilan talabalar o'z sohalarida maxsus bilimlarni rivojlantiradilar.

Modelda o'quv jarayoni o'yinlar orqali amalga oshiriladi, bu talabalar uchun o'rganishni qiziqarli va samarali qiladi. Har bir o'qish jarayoni o'yin va baholash elementlari bilan bog'lanadi.

Ballar va mukofotlar: Talabalar har bir muvaffaqiyatli bajarilgan vazifaga ballar olishadi, bu ularning motivatsiyasini oshiradi.

Sertifikatlar va raqobat: O'yinlashtirilgan yondashuv talabalarni o'zaro raqobatlashishga va o'rganishga rag'batlantiradi.

Yuqoridagi metodikalarni amaliyotga joriy etish orqali talabalarni yarim o'tkazgichli priborlar bilan ishlashda chuqur va tizimli bilimlarga ega bo'lishini ta'minlash mumkin. Bu yondashuv nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagich axulosa qilish mumkin: **Interaktiv va amaliy yondashuvlar:** Talabalar yarim o'tkazgichli priborlar bilan ishlashda nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy tajriba va ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. Loyihaviy o'qitish va muammo-yechim metodologiyasi orqali o'quvchilar real dunyo sharoitlarida o'z bilimlarini sinab ko'rishadi.

Zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish: Virtual laboratoriyalar, simulyatorlar va onlayn resurslardan foydalanish talabalarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtiradi va ularga o'quv jarayonini interaktiv ravishda boshqarish imkonini beradi.

Konstruktivist yondashuv: Talabalar o'z tajribalari asosida bilim hosil qilib, o'rganish jarayonida faol ishtirok etishlari kerak. Bu o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Sanoat bilan hamkorlik: Talabalar sanoat ehtiyojlari bilan tanishib, real amaliyotda o'z bilimlarini tatbiq etishlari uchun stajirovkalar va sanoat mutaxassislari bilan aloqalar o'rnatilishi lozim.

Modular va aralash ta'lim (blended learning): O'quv jarayonida an'anaviy va onlayn o'quv resurslarini birlashtirish talabalar uchun moslashuvchan va samarali o'quv imkoniyatlarini yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. **J.P. Colinge.** *Silicon Nanoelectronics*. Springer, 2007.
2. **Y. Taur, T.H. Ning.** *Fundamentals of Modern VLSI Devices*. Cambridge University Press, 1998.
3. **R. F. Pierret.** *Semiconductor Device Fundamentals*. Addison-Wesley, 1996.
4. **S. M. Sze, Kwok K. Ng.** *Physics of Semiconductor Devices*. Wiley, 2006.
5. **Karl M. Kapp.** *The Gamification of Learning and Instruction*. Pfeiffer, 2012.
6. **Michael H. Jones.** *Teaching Electronics and Semiconductor Devices: A Practical Guide for Educators*. CRC Press, 2015.

O'QUVCHILAR KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA TEXNOLOGIK TA'LIMNING O'RNI

Tuxliyev Muslimbek Sherzod og'li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti "Maktabgacha ta'lim" kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarning kreativ fikrlashini shakllantirish va rivojlantirishda texnologik ta'limning tutgan o'rni o'rganiladi. Texnologik fanlar orqali o'quvchilarda amaliy ko'nikmalar bilan birga mustaqil fikrlash, muammo yechish va yangicha yondashuvni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, innovatsion ta'lim metodlari va ijodkorlikni rag'batlantiruvchi vositalarning ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, texnologik ta'lim, ijodkorlik, innovatsion metodlar, amaliy mashg'ulotlar, loyiha asosidagi ta'lim, STEAM yondashuvi, texnologik kompetensiya, muammo yechish ko'nikmasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль технологического образования в формировании и развитии креативного мышления у учащихся. Анализируются возможности развития самостоятельного мышления, решения проблем и инновационного подхода через технологические дисциплины наряду с формированием практических навыков. Освещается влияние современных технологий, инновационных методов обучения и средств, способствующих развитию творческого потенциала.

Ключевые слова: креативное мышление, технологическое образование, творчество, инновационные методы, практические занятия, проектное обучение, STEAM-подход, технологическая компетентность, навыки решения проблем.

Abstract: This article explores the role of technological education in developing and enhancing students' creative thinking. It analyzes how technological subjects contribute not only to the acquisition of practical skills but also to fostering independent thinking, problem-solving abilities, and innovative approaches. The article highlights the impact of modern technologies, innovative teaching methods, and tools that encourage creativity.

Keywords: creative thinking, technological education, creativity, innovative methods, practical sessions, project-based learning, STEAM approach, technological competence, problem-solving skills.

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri – o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ayniqsa kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bugungi kunda jahon miqyosida ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar va innovatsion yondashuvlar ana shu maqsadga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, texnologik ta'lim orqali o'quvchilar nafaqat amaliy bilimlarni o'zlashtiradi, balki ularda muammo yechishga yo'naltirilgan, yangilikka ochiq fikrlash shakllanadi.

Bu jarayonda **texnologik ta'limning o'rni beqiyosdir**. Texnologik ta'lim – bu texnika, ishlab chiqarish, dizayn, konstruktorlik asoslari kabi yo'nalishlarda o'quvchilarni

amaliy faoliyatga jalb etadigan, ularni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va muammolarni hal qilishga o'rgatuvchi ta'lim turidir. Aynan texnologik fanlar orqali o'quvchilar qiziqarli va amaliy topshiriqlarni bajarib, o'z g'oyalarini hayotga tadbiq etishni o'rganadilar.

Nazariy manbalarda qayd etilishicha, kreativ fikrlash quyidagi yo'nalishlar orqali rivojlanadi: muammoli vazifalar yechish, loyiha ishlari bajarish, tanqidiy fikrlashni faollashtirish, fantaziya va tasavvur bilan ishlash, yangi mahsulotlar yaratish. Texnologik ta'lim ana shu harakatlarning barchasini o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, **STEAM** yondashuvi – ya'ni fan (S), texnologiya (T), muhandislik (E), san'at (A) va matematika (M) integratsiyasiga asoslangan ta'lim modeli ham o'quvchilarda ijodkorlikni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu orqali o'quvchilar hayotiy muammolarni kompleks tarzda yechishga, fanlararo bog'liqlikda fikrlashga va yangicha mahsulotlar yaratishga qodir bo'ladilar. Shu bois, texnologik ta'lim o'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish, ularni mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatish va zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos raqobatbardosh shaxs sifatida kamol toptirishda muhim vositadir.

Kreativ fikrlash – bu mavjud ma'lumotlardan foydalangan holda yangi, noodatiy g'oyalarni ilgari surish, muammolarga yangicha yondashuv bilan qarash qobiliyatidir. Ushbu ko'nikma insonning ijodiy salohiyatini ochib beradi va hayotda muvaffaqiyatga erishishda muhim rol o'ynaydi.

Texnologik ta'lim esa – ishlab chiqarish jarayonlariga oid bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish bilan birga, o'quvchida muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, rejalashtirish va innovatsion echimlar topish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayon, albatta, kreativ fikrlash bilan chambarchas bog'liqdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, texnologik ta'limda foydalaniladigan metodlar — loyiha asosidagi ta'lim, muammoli o'qitish, laboratoriya ishlari va tajribalar — o'quvchilarning faolligini oshirib, ularni izlanishga undaydi. Ayniqsa, STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) orqali fanlararo bog'liqlikda fikrlash qobiliyatlari kengayadi.

Texnologik ta'limda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi amaliy yondashuvlar muvaffaqiyatli natija beradi:

1. Loyiha asosidagi o'qitish (Project-Based Learning). O'quvchilar mustaqil yoki guruhlarda ishlash orqali real hayotdagi muammolarga yechim topishga harakat qiladi. Bu usulda ularning kreativ fikrlash, jamoaviy ishlash va tashabbus ko'rsatish qobiliyatlari rivojlanadi.

2. Amaliy mashg'ulotlar va tajribalar. Qo'l mehnati, texnologik ishlanmalar bilan bog'liq darslar o'quvchilarni izlanishga undaydi. Masalan, yog'ochdan mahsulot yasash, 3D modellash, robototexnika asosida ishlash – bu jarayonlarda ijodiy qarorlar muhim o'rin tutadi.

3. Muammoli vaziyatlarda ishlash. O'qituvchi o'quvchilarga noan'anaviy, ochiq tugallangan savollarni beradi. O'quvchilar o'zlarining tahliliy va kreativ fikrlashiga asoslanib yechim taklif qiladi.

4. STEAM loyihalari orqali fanlararo bog‘liqlik yaratish. Biror muammoni fizika, matematika, san‘at va texnologiyalarni uyg‘unlashtirgan holda hal qilish — bu jarayonda har bir o‘quvchi o‘z qiziqishi doirasida kreativ yondashuvni qo‘llaydi.

Texnologik ta‘lim orqali kreativ fikrlashni qanday rivojlantirish mumkin?

✓ **Loyiha asosida o‘qitish.** O‘quvchilar kichik loyihalarni yaratish orqali o‘z g‘oyalarini namoyon qiladi, muammoni mustaqil hal qiladi, yangi echimlar taklif qiladi. Masalan:

Maket tayyorlash;

Dizayn loyihalari;

Mahsulot yaratish (model, konstruksiya va boshqalar).

✓ **STEAM yondashuvi.** STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Math) – fanlar integratsiyasiga asoslangan ta‘lim tizimi. Bu yondashuv o‘quvchilarda analitik fikrlash, muhandislik tafakkuri va ijodkorlikni uyg‘unlashtirishga yordam beradi.

✓ **Robototexnika va raqamli texnologiyalar.** Texnologik mashg‘ulotlarda robototexnika, 3D-model, kodlash, mikrotexnika kabi yo‘nalishlardan foydalanish o‘quvchilarni zamonaviy texnologiyalarga yaqinlashtiradi va ularning fikrlashini kengaytiradi.

✓ **Didaktik o‘yinlar va muammoli vazifalar.** O‘quvchilarni ijodiy o‘ylashga undovchi topshiriqlar: “Nimani yangicha qilish mumkin?”, “Agar sen bo‘lsang...”, “Shartli resurslardan foydalanib qanday yechim toparding?” kabi savollar ijodiy fikrni rag‘batlantiradi.

Texnologik ta‘limda kreativ fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining roli muhim:

-O‘quvchilarning fikrini qadrlash;

-Erkin muhit yaratish;

-Innovatsion metodlardan foydalanish (klaster, brainstorming, fishbone diagram, 6W, PMI usullari);

-Har bir topshiriqda tanqidiy va ijodiy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish.

-Pedagogik tavsiyalar:

- O‘qituvchilar dars jarayonida ijodiy vazifalar, ochiq savollar va innovatsion topshiriqlardan faol foydalanishlari lozim.

- O‘quvchilarning fikrlarini qadrlash, har bir yangicha taklifni rag‘batlantirish muhitini yaratish kerak.

- Raqamli texnologiyalar (simulyatsiyalar, 3D dizayn dasturlari, Arduino va boshqa dasturiy platformalar)dan foydalanish o‘quvchini mustaqil va ijodiy ishlashga yo‘naltiradi.

- “Kreativ portfoliolar” orqali o‘quvchilarning yutuqlarini tizimli tarzda aks ettirish foydalidir.

Xulosa qilib aytganda, texnologik ta‘lim kreativ fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu yo‘nalishdagi yondashuvlar nafaqat bilim, balki zamonaviy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Shu boisdan texnologik ta‘limda ijodkorlikka asoslangan metodlar, innovatsion loyihalar va zamonaviy texnologiyalarni keng qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarning hayotga

tayyor, ijodiy fikrlovchi, tashabbuskor shaxs sifatida shakllanishida texnologik ta'limning o'rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. To'raqulov, A., & Abdullayeva, M. (2022). Texnologik ta'lim asoslari. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. Abdurahmonova, Z. (2021). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va ularni amaliyotda qo'llash. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Karimov, A. (2020). Kreativ fikrlash va pedagogik innovatsiyalar. Toshkent: O'qituvchi.
4. Turdiyeva, S. (2023). "STEAM yondashuvi orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish." Pedagogik mahorat jurnali, №2, 45–49-betlar.
5. Jalolov, J. (2018). Pedagogik texnologiyalar: Nazariya va amaliyot. Toshkent: TDPU nashriyoti.

O'QUVCHILAR XULQIDA YUZAGA KELADIGAN SALBIY O'ZGARISHLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

F.A.Choriyeva

QarDU dotsenti

Annotatsiya: Maqolada salbiy o'zgarishlarga olib keluvchi omillar, masalan, stress, ijtimoiy izolyatsiya, ta'lim tizimidagi kamchiliklar va shaxsiy muammolar muhokama qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning xulqiy buzilishlari - agressiya, depressiya va ijtimoiy adaptatsiya muammolari kabi holatlar o'z o'rnida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: stress, tashvish, ijtimoiy izolyatsiya, motivatsiya yetishmasligi, emotsional barqarorli, agressiya.

Аннотация. В статье рассматриваются факторы, приводящие к негативным изменениям, такие как стресс, социальная изоляция, недостатки в системе образования, личные проблемы. Также рассматриваются случаи поведенческих нарушений у студентов, таких как агрессия, депрессия, проблемы социальной адаптации.

Ключевые слова: стресс, тревожность, социальная изоляция, отсутствие мотивации, эмоциональная устойчивость, агрессия.

Annotation. The article examines factors that lead to negative changes, such as stress, social isolation, shortcomings in the education system, personal problems. It also examines cases of behavioral disorders in students, such as aggression, depression, problems with social adaptation.

Key words: stress, anxiety, social isolation, lack of motivation, emotional stability, aggression.

O'quvchilarning xulqi har doim o'zgarishlarga uchraydi. Bu o'zgarishlar, ayniqsa, salbiy tomonga qarab yuz beradigan holatlar, bolaning psixologik holati, ijtimoiy muhiti va

oilaviy munosabatlari bilan bog'liqdir. Maqolamizda o'quvchilar xulqidagi salbiy o'zgarishlarning psixologik xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Stress – bu insonning muhitdagi talablarga javob berish jarayonida yuzaga keladigan emotsional holatdir. O'quvchilar uchun ta'lim jarayonidagi bosim, imtihonlar, do'stlar bilan munosabatlar stressni ko'paytirishi mumkin. Stress o'z navbatida agressivlik, depressiya yoki chetlashish kabi salbiy xulq-atvorlarni kirib kelishiga olib keladi.

Biz tadqiq etayotgan muammoning samarali yechimini topish uchun o'quvchilar xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarning tipologiyasi va turlarini oydinlashtirib olish maqsadga muvofiq. Ya'ni, bolalar xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarni tiplarga umumlashtirgan holda ilmiy tasnif qilish lozim bo'ladi. Bunda o'quvchilar xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarning eng muhim ko'rinishlari va xususiyatlari kayd etiladi. Xulq-atvor tipologiyasi salbiy o'zgarishlar o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutni ochib berishga, ularning aynan o'xshash tomonlarini aniqlashga qaratiladi. Ana shu jihatlarni hisobga olib, bolalar xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarni quyidagi tiplarga ajratish mumkin:

Noto'g'ri tashkil etilgan tarbiya natijasida xulq-atvorida salbiy o'zgarishlar mavjud bo'lgan bolalar.

Rivojlanishidagi (psixologik va fiziologik) kamchiligi natijasida xulq-atvorida salbiy o'zgarishlar kuzatiladigan bolalar.

Ijtimoiy muhit natijasida xulq-atvorida salbiy o'zgarishlar mavjud bo'lgan bolalar.

Zararli axborotlar ta'sirida xulq-atvorida salbiy o'zgarishlar mavjud bo'lgan bolalar va boshqalar.

O'quvchilar xulqidagi salbiy o'zgarishlarni korreksiyalash ishi pedagogika va psixologiyaning g'oyat murakkab va kam ishlangan muammosi bo'lib, keyingi vaqtlarda bunga ko'proq e'tibor berilmoqda. Mazkur muammo yosh avlodning bir butun holda rivojlanishi, kamoloti, psixologik mexanizmlari, tarbiyalanganlik darajasini o'rganish va diagnostika qilishni talab etadi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning o'ziga xos individual, ayrim xususiyatlarini bilish, anglash va korreksiyalash imkonini beradi.

Har bir o'quvchi faoliyat davrida moddiy va ijtimoiy muhitning o'zaro aloqasi jarayonida kamolga erishib boradi. Faoliyatsiz o'quvchilarning shakllanishi hamda to'g'ri rivojlanishini tasavvur etib bo'lmaydi. Bu jarayonda bolaning ijtimoiy aloqalar - jamiyat, guruh va jamoaga faol kirishib ketishi uning keyingi hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur faoliyatda o'quvchilarning shakllanib borish sur'ati, bolaga xos bo'lgan ayrim xususiyatlarning namoyon bo'lishiga imkon beradi. O'quvchilar o'z faoliyatini mashg'ulot, o'yin, muloqot jarayonida amalga oshirib boradi. Ana shu faoliyatda, o'quvchining yurish-turishi, xulq-atvori, ma'naviyati va madaniyati yaqqol sezila boshlaydi. Ba'zi hollarda o'quvchilarda axloqiy sifatlar meyor ko'rsatkichlariga mos bo'lishi bilan birga xulqida salbiy o'zgarishlar kuzatiladigan o'quvchilarning ham borligi tarbiya jarayonini tashkil etishda xatoliklar mavjudligini ko'rsatib turibdi.

Xulqida salbiy o'zgarishi kuzatiladigan bolalar haqida allomalarimiz quyidagi fikrni bildirib o'tganlar: "Nobop farzand ortiqcha barmoqqa o'xshaydi, kesib tashlasang og'ritadi. Kesmasang, har joyda izza qilib, yuzingni yerga qaratadi". Zero, "Pedagogika" bolaning salomatligi va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmoq, tanini pok tutmoq, yaxshi xulqlarni

o'rgatmoq, yomon xulqlardan asrab o'stirmoq" ekan, bola xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarni aniqlash, diagnostika qilish va korrektsiyalash muhim vazifadir. Buning uchun o'quvchilar xulq-atvorida namoyon bo'ladigan salbiy o'zgarishlarning ko'rinishlari va tipologiyasini aniqlab olish maqsadga muvofiq.

Oilaviy muhit ham o'quvchining psixologik holatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi nizolar, egidan tashqarilardan kelayotgan bosimlar farzandlarda xavotir va qobiliyatsizlik hissini yuzaga chiqarishi va ularning xulqiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Shu bilan birga, aksetent darajasi (ya'ni odamning stressga qarshi turish qobiliyati) yuqori bo'lgan odamlarda shoshilinch vaziyatlarda qaror qabul qilish imkoniyati yaxshilanadi. Ammo aksincha past aksetent darajasi bo'lgan o'quvchilar tez-tez xato qilishlari va salbiy reaksiyalarga javob berishlari mumkin.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, o'quvchilar xulqiy o'zgarishlari ko'p sabablarga bog'langan bo'lishi mumkin: stress, ijtimoiy izolyatsiya, emotsional noziklik va oilaviy munosabatlar ularning psixologik holatiga ta'sir qiluvchi omillardir. Bunday muammolarni hal qilish uchun pedagogika mutaxassislari, psixologlar va ota-onalar birgalikda ishlashlari zarur. Farzandlarning emotsional barqarorligini ta'minlash uchun yengil stress manbalari va ijobiy muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Boboyev, A. "O'quvchilarning psixologiyasi: xulq va munosabatlar". Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. (2020).
2. Sidorov, V. (2019). "Psixologiya molodeji: problemi i puti resheniya". Moskva: Nauka.
3. Petrova, YE. "Xulqatonlik va ijtimoiy munosabatlar". Toshkent: Fan va texnologiyalar. (2021).
4. Kamolov, Sh. "O'quvchi yoshlarda stress va uning oqibatlari". Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashri. (2018).
5. Mahmudov, R. "Psixologik mushkulliklarni yengishning metodlari". Toshkent: O'zbek davlat pedagogika universiteti. (2022).

MAKTABGA TAYYORLOV YOSHIDAGI BOLALARNING KO'RGAZMALI-OBRAZLI TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHGA DOIR XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Keldiyarova Vazira Botirovna

Qarshi davlat universiteti, Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarning ko'rgazmali-obrazli tafakkurini shakllantirishga doir xorijiy tajribalar tahlil qilinadi. Maqolada ko'rgazmali-obrazli tafakkurning ahamiyati, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va xorijiy tajribalar asosida taklif etilayotgan metodlar ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar, bolalar ta'limidagi innovatsion yondashuvlar va amaliyotlar orqali ko'rgazmali tafakkurni rivojlantirishda qanday foydali bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ko'rgazmali-obrazli tafakkur, maktabga tayyorlov, xorijiy tajribalar, bolalar ta'limi, innovatsion metodlar.

Аннотация. В данной статье анализируются зарубежные практики формирования наглядно-образного мышления у детей дошкольного возраста. Рассматривается важность наглядно-образного мышления, факторы, влияющие на его развитие, а также методы, предлагаемые на основе зарубежного опыта. Полученные результаты показывают, как инновационные подходы и практики в образовании могут способствовать развитию наглядного мышления у детей.

Ключевые слова: Наглядно-образное мышление, подготовка к школе, зарубежный опыт, детское образование, инновационные методы.

Annotation. This article analyzes foreign practices for shaping visual-imaginative thinking in preschool children. It discusses the importance of visual-imaginative thinking, the factors influencing its development, and the methods proposed based on foreign experiences. The results obtained demonstrate how innovative approaches and practices in education can be beneficial in developing visual thinking in children.

Keywords: Visual-imaginative thinking, school readiness, foreign experiences, children's education, innovative methods.

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalar uchun ko'rgazmali-obrazli tafakkur muhim ahamiyatga ega. Ushbu tafakkur turi bolalarning o'z fikrlarini ifodalash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishda yordam beradi. Ko'rgazmali-obrazli tafakkur, asosan, bolalarning o'z tajribalarini vizual va obrazli shaklda ifodalash qobiliyatidir. Xorijiy tajribalar ko'rsatadiki, ko'rgazmali-obrazli tafakkurni shakllantirish uchun turli metod va yondashuvlar qo'llaniladi. Ushbu maqolada xorijiy tajribalar asosida bolalar ta'limida ko'rgazmali-obrazli tafakkurni rivojlantirishga doir usullar tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqotda xorijiy tajribalarni o'rganish uchun bir qator metodologik yondashuvlar qo'llanildi.

Ba'zi adabiyotlarni tahlil qilish o'rganish, xorijiy va mahalliy manbalarni o'rganish orqali ko'rgazmali-obrazli tafakkur haqida mavjud bilimlar tahlil qilindi. O'qituvchilar, psixologlar va ta'lim mutaxassislari tomonidan yozilgan maqolalar, kitoblar va tadqiqotlar o'rganildi. Bu jarayonda bolalar ta'limida ko'rgazmali metodlarning ahamiyati va ularning samaradorligi haqida ma'lumotlar to'plandi.

Shuningdek olingan ma'lumotlarni qiyosiy tahlil qilish orqali turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan metodlar va yondashuvlar solishtirildi. Masalan, Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlarida bolalar ta'limida qo'llanilayotgan innovatsion metodlar, shuningdek, O'zbekistondagi amaliyotlar bilan taqqoslandi. Bu jarayon bolalarning ko'rgazmali tafakkurini shakllantirishda qanday farqlar va o'xshashliklar mavjudligini aniqlashga yordam berdi.

Bu jarayonda metodlarning samaradorligi, bolalar uchun qiziqarli va foydali bo'lishi, shuningdek, ularning ta'lim jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganildi. Tahlil natijalari bolalar ta'limida ko'rgazmali-obrazli tafakkurni rivojlantirish uchun yangi yondashuvlar va metodlarni taklif etishga imkon berdi.

O'rganilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ko'rgazmali-obrazli tafakkurni shakllantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Interaktiv o'yinlar: Bolalar uchun mo'ljallangan interaktiv o'yinlar ko'rgazmali tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi. Finlyandiya ta'lim tizimida o'yin orqali ta'lim berish usullari keng qo'llaniladi. O'yinlar bolalarga o'zaro muloqot qilish, strategiyalar ishlab chiqish va ijodiy fikrlash imkoniyatini beradi. O'yinlar orqali bolalar muammolarni hal qilishda ko'rgazmali yondashuvlarni qo'llashni o'rganadilar.

San'at va qo'l san'atlari: San'at darslari bolalarning ijodkorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shvetsiyada bolalarga san'at orqali o'z fikrlarini ifodalash imkoniyati beriladi. Rasm chizish, qo'l san'atlari va boshqa ijodiy faoliyatlar bolalarning ko'rgazmali tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. San'at darslari bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash va ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Tabiat bilan bog'lanish: Tabiatga chiqish va tajriba o'tkazish orqali bolalar ko'rgazmali tafakkurni rivojlantiradilar. Yaponiyada bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali ularning tafakkurini shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Tabiiy muhitda bolalar o'z tajribalarini to'playdilar va ularni ko'rgazmali shaklda ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Tabiat bilan bog'lanish bolalarga o'z atrofidagi dunyoni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Multimediya resurslar: Raqamli texnologiyalar va multimedia resurslar bolalarning ko'rgazmali tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. AQShda raqamli o'quv dasturlari bolalarga ko'rgazmali materiallarni taqdim etadi. Video darslar, interaktiv ilovalar va virtual ekskursiyalar bolalarning qiziqishini oshiradi va ularning ko'rgazmali tafakkurini rivojlantiradi. Multimedia resurslar bolalarga o'z bilimlarini kengaytirish va tasavvurlarini rivojlantirishda yordam beradi.

Ota-onalar va o'qituvchilar bilan hamkorlik: Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalar ta'limida ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida samarali hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalarning ko'rgazmali tafakkurini rivojlantirishda qo'shimcha yordam ko'rsatishlari mumkin. Masalan, uyda ijodiy faoliyatlarni tashkil etish, bolalar bilan birgalikda san'at va qo'l san'atlari bilan shug'ullanish orqali. Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik bolalar uchun ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarning ko'rgazmali-obrazli tafakkurini shakllantirishda xorijiy tajribalar muhim ahamiyatga ega. Interaktiv o'yinlar, san'at, tabiat bilan bog'lanish va multimedia resurslar orqali bolalar o'z fikrlarini ifodalash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ushbu metodlar ta'lim jarayonida qo'llanilishi bolalarning tafakkurini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Kelajakda bolalar ta'limini yanada takomillashtirish uchun xorijiy tajribalar asosida yangi metodlar ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ilk qadam" davlat o'quv davturi, Toshkent-2019.
2. Davlat ta'lim standartlari. 3. "Ilk qadam" davlat o'quv davturi. – Toshkent, 2018.
3. Qayumova N.M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2013.

4. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. New York: Routledge.
5. Kuhlthau, C. C. (2004). Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services. Westport, CT: Libraries Unlimited.
6. Edwards, C. P., & Gandini, L. (2011). The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach to Early Childhood Education. Santa Barbara, CA: Praeger.

O'QUVCHILARDA PEDAGOGIK PROFILAKTIKA ASOSIDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Yoziyeva Umida

Turon universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası

Dotsenti, yoziyevaumida@gmail.com

Annotatsiya: Ta'lim muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi aspektlarning nazariy-fundamental bilimlarni kengaytirilganligi, boshlang'ich sinf o'quvchilariga zararli axborotlar ta'sirining psixologik-pedagogik mohiyati aniqlanganligi, virtual addiksiyadan profilaktikani ta'minlovchi modelning samaradorligi ilmiy asoslanganligi va empirik jihatdan tasdiqlanganligi bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: virtual, tobelik, serfing, addiksiya, arkada, azart.

Abstract: The theoretical and fundamental knowledge of the aspects that negatively affect the educational environment has been expanded, the psychological and pedagogical nature of the impact of harmful information on primary school students has been identified, and the effectiveness of the model that provides prevention of virtual addiction is scientifically based and empirically confirmed.

Keywords: virtual, dependence, surfing, addiction, arcade, excitement.

Аннотация: Расширены теоретические и фундаментальные знания об аспектах, негативно влияющих на образовательную среду, выявлена психолого-педагогическая сущность воздействия вредной информации на учащихся младших классов, научно обоснована и эмпирически подтверждена эффективность модели, обеспечивающей профилактику виртуальной зависимости.

Ключевые слова: виртуальный, зависимость, серфинг, пристрастие, аркада, азарт.

Ushbu virtual addiksiya turlarining har biri haqida to'xtalib o'tamiz.

1. Virtual o'yinlarga tobelik – bunday addiksiya turida inson virtual o'yinlarga yolg'iz yoki guruhli o'yinlarda muntazam ishtirok etib boradi. Uning hayoti kompyuter monitoriga bog'lanib qoladi. U real olamdan uzilib qoladi. U yaqinlari, do'stlari bilan muloqot qilish, o'qish yoki ishlashdan ko'ra virtual o'yinlar o'ynashni ma'qul ko'radi, hayoti shu bilan bog'liq bo'lib qoladi.

2. Ijtimoiy tarmoqlarga tobelik – bunda inson hayotini internet-muloqotlarsiz tasavvur eta olmay qoladi. U bir vaqtning o'zida bir nechta tarmoqlar orqali bir nechta insonlar bilan muloqot qiladi. Real muloqotdan ko'ra unga virtual muloqot qiziqarliroq bo'lib tuyuladi. Bunday tobelikka ko'pincha tortinchoq, real olamda o'ziga juda past baho

beradigan insonlar uchraydi. Ular uchun real olamda biror kishi bilan muloqot qilish qiyin, soʻzlashish qiyin kechadi. Tarmoqda turli ijtimoiy tarmoqlar yoki forumlarda anonim holda ular oʻz imkoniyatlarini koʻproq namoyon etish imkoniyati mavjud, deb hisoblaydilar.

3. “Serfing” – virtual olamda bemaqsad, cheksiz harakatlanishga kuchli ehtiyoj sezadigan insonlarda uchraydi. Addiksiyaning bu turiga duchor boʻlganlar internet saytlarining unisidan bunisiga bemaqsad sayr qiladilar. Ularning fikricha, bu holat addiksiya hisoblanmaydi, chunki ular muntazam bir tarmoqda yoki bir oʻyinda mashgʻul emaslar. Ammo “serfing” larning bu bemaqsad harakati ham virtual addiksiya hisoblanadi, chunki ular bunday “sayr”larsiz hayotlarini tasavvur qila olmaydilar. Bundan tashqari ular oʻzlari uchun keraksiz boʻlgan va hech qachon kerak boʻlmaydigan axborotlar bilan vaqtlarini bekor oʻtkazadilar.

Virtual addiksiyaning dastlab ogohlantiruvchi belgilari – muntazam ravishda elektron pochta yoki ijtimoiy tarmoqni tekshirib turish, navbatdagi on-layn seansni kutish, kompyuter oldida uzoq oʻtirish, internet uchun koʻproq vaqt va koʻproq mablagʻ sarflay boshlash hisoblanadi.

Virtual addiksiya haqida gapirganda shuni alohida taʼkidlash muhimki, uning asosini inson faoliyatini ragʻbatlantiradigan va unga yoʻnalish beradigan subyektiv ehtiyojlar tashkil etadi. Agar inson oʻz ehtiyojlarini ijtimoiy jihatdan maqbul boʻlgan, meyorlarga mos boʻlgan shaklda qanoatlantira olmasa, unda bu ehtiyojlarini ijtimoiy meyorlarga zid boʻlgan shaklda ham qondirishga harakat qiladi. Bunday holatda esa unga internet yoki kompyuter yordam beradi. Chunki virtual olamdagi ijtimoiy nomaqbul boʻlgan xatti-harakatlar jazolanmaydi.

Koʻpincha virtual addiksiya muammosi kasallikmi yoki ijtimoiy muammoni, degan tortishuvlar boʻlib turadi. Bu ijtimoiy, tibbiy va psixologik jihatdan salbiy oqibatlariga olib keluvchi kasallik hisoblanadi. Bunday kasallikni hatto bolalar emas, katta yoshdagi insonlar mustaqil yengib oʻta olmaydilar.

Virtual addiksiyaning dastlabki belgilarini ota-onalar aniqlashlari va oldini olishga harakat qilishlari lozim boʻladi. Buning belgilari sifatida quyidagilarni keltirib oʻtish mumkin:

bola boshqa faoliyatga qiziqishni yoʻqotadi;

oʻzining butun boʻsh vaqtini kompyuterda oʻtkazishga intiladi;

boshqa bolalar bilan bevosita muloqot oʻrnatishdan koʻra virtual muloqotni tanlaydi yoki faqat kompyuter oʻyinlari bilan mashgʻul boʻladi;

ota-onalar bilan aloqa yoʻqoladi; bola kompyuterda qancha vaqt oʻtkazganini yashiradi;

kattalar yoki ota-onalar tomonidan kompyuter, planshet yoki telefon bilan bogʻliq har qanday cheklovlariga asabiy munosabatda boʻladilar. Bunga nisbatan keskin qarshilik koʻrsatadilar, yigʻlashlari yoki toʻpolon qilishlari, isyon koʻtarishlari mumkin;

vaqt topishlari bilanoq kompyuter oldida oʻtiradilar;

bolaning kayfiyati kompyuter oʻyinlari davomida erishadigan muvaffaqiyatlariga yoki muvaffaqiyatsizliklariga bogʻliq.

Kompyuter oʻyinlari addiksiyaga olib kelishiga koʻra quyidagi turlarga boʻlinadi:

arkadalar – bu o‘yinlardagi psixologik bog‘liqlik ko‘pincha qisqa muddatli xarakterga ega, ya’ni tezkor harakat qilish, otishma, transport vositalarini boshqarish, jang qilish orqali turli sovrinlarni yig‘ish o‘yinning asosiy mohiyatini tashkil etadi;

boshqotirmalar – bu o‘yin turiga har xil stol o‘yinlarining kompyuter versiyalari, shuningdek, kompyuter dasturlari ko‘rinishida amalga oshirilgan boshqotirmalarning har xil turlari kiradi. Kuchli ehtirosga asoslangan motivatsiya bu yerda sun’iy intellektdan ustunligini isbotlash istagi bilan birlashtirilgan;

reaksiya tezligiga doir o‘yinlar. Bu o‘yinlarning arkada o‘yinlaridan farqi shundaki, ular syujet chizig‘iga ega emas va qoida tariqasida, butunlay mavhum, real hayot bilan bog‘liq emas.

an’anaviy azart o‘yinlarining kompyuterlashtirilgan versiyalari (karta o‘yinlari, ruletka, o‘yin avtomatlari) – bu kompyuter o‘yinlariga qaramlikni shakllantirishning psixologik jihatlari va ularning haqiqiy analoglari o‘xshashligi bilan belgilanadi Internet vositachiligidagi o‘yin faoliyati xilma-xildir.

Agar kompyuter va gadjetlarga qaramlikning oldini olish haqida gapiradigan bo‘lsak, shu o‘rinda ota-onalarning shaxsiy namunasi juda muhimdir. Agar ota-onalar bolasi uchun kuniga kompyuter o‘yinlari yoki internetda ishlash uchun bir oz vaqtga ruxsat bersalar, unda o‘zlari ham ko‘p vaqtlarini kompyuterda o‘tkazmasliklari kerak.

Bundan tashqari bolaning tengdoshlari bilan muloqotini qo‘llab-quvvatlash o‘ta muhim hisoblanadi. Albatta, farzandining o‘rtoqlari haqida aniqroq ma’lumotga ega bo‘lish lozim. Bolaning tengdoshlari bilan toza havoda o‘tkazadigan vaqti, birgalikdagi sevimli mashg‘ulotlari ota-ona tomonidan qo‘llab-quvvatlab turilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yoziyeva U.L. Pedagogical Conditions For The Formation Of Information Competence In Students On The Basis Of The Prevention Of Vertical Adhesion// Eurasian Scientific Herald (ESH). – Bryussel, 2023. №25. – B. 43-48.

2. Yoziyeva U.L. O‘quvchilarda axborot tahdidini bartaraf etishning pedagogik shart-sharoitlari // Bola va zamon. – Toshkent, 2016. №4. – B. 135-137. (13.00.00. №1)

3. Yoziyeva U.L. Axborot manbalari, turlari va ulardan foydalanishning zaruriy didaktik tamoyillari // Ta’lim, fan va innovatsiya. – Toshkent, 2023. №4. – B. 258-261. (13.00.00. №18)

4. Yoziyeva U.L. O‘quvchilarda virtual addiksiya profilaktikasi asosida axborot kompetensiyasini shakllantirish pedagogik muammo sifatida// O‘zMU xabarlar. – Toshkent, 2023. №1/9. – B. 82-85. (13.00.00. №15)

O‘SMIRLARNING DESTRUKTIV AXBOROTLARGA MOYILLIGIDA INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING ROLI

Kulatova Svetlana Yuldashevna

Qarshi davlat universiteti, Psixologiya kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlarning destruktiv axborotlarga moyilligi ularning individual psixologik xususiyatlari bilan qanday bog‘liqligi tahlil qilinadi.

Tadqiqotda emotsional beqarorlik, identitet izlanishlari, ijtimoiy konformizm va tanqidiy fikrlashning sustligi kabi omillar bu moyillikni kuchaytiruvchi omillar sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: o'smirlar, destruktiv axborot, individual psixologik xususiyatlar, emotsional beqarorlik, identitet izlanishi, ijtimoiy konformizm, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье анализируется, как склонность подростков к деструктивной информации связана с их индивидуальными психологическими особенностями. В исследовании подчеркиваются такие факторы, как эмоциональная нестабильность, поиск идентичности, социальный конформизм и слабое критическое мышление как усиливающие эту склонность.

Ключевая слова: подростки, деструктивная информация, индивидуальные психологические особенности, эмоциональная нестабильность, поиск идентичности, социальный конформизм, критическое мышление.

Annotation: This article analyzes how adolescents' susceptibility to destructive information is connected to their individual psychological characteristics. The study highlights factors such as emotional instability, identity exploration, social conformity, and weak critical thinking as contributing elements.

Key words: adolescents, destructive information, individual psychological traits, emotional instability, identity exploration, social conformity, critical thinking.

Bugungi raqamli axborot asrida o'smir yoshidagi shaxslar ko'plab destruktiv, ya'ni salbiy, buzg'unchi axborotlar oqimi ta'sirida qolmoqda. Bu holat o'smirlarning individual psixologik xususiyatlariga bevosita bog'liqdir. Olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda aniqlanishicha, o'smirlar hali ongli ravishda axborotni saralash, baholash va uning mohiyatini chuqur anglash qobiliyatiga to'liq ega emas. Bu yoshda shaxsning kognitiv, emotsional va ijtimoiy jihatlar hali shakllanish bosqichida bo'ladi. Shu sababli ularning destruktiv axborotga nisbatan immuniteti sust bo'ladi.

O'smirlarning individual xususiyatlari orasida emotsional beqarorlik, identitet izlanishlari, ijtimoiy konformizm va tanqidiy fikrlashning sustligi destruktiv axborotga nisbatan ochiqlikni kuchaytiruvchi omillardan hisoblanadi. Ayniqsa, o'zini anglash motivi hali shakllanmagan, o'z «men»ini izlayotgan o'smirlar tashqi manbalardan kelayotgan har qanday axborotni qabul qilishga moyil bo'ladi. Ular uchun mashhur bo'lish, tengdoshlar orasida o'z o'rnini topish, o'ziga nisbatan ijobiy munosabat uyg'otish kabi ehtiyojlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Destruktiv axborot esa aynan shu ehtiyojlarga ta'sir qilish orqali ularni o'z domiga tortadi. O'smirlar o'z psixologik holatlarini idrok etish va boshqarish imkoniyatiga ega bo'lmagan davrda, ularning emotsional beqarorligi kuchayadi.

O'smirlarning hissiy holatlari ko'pincha tashqi omillarga bog'liq bo'lib, ular hayotning turli masalalariga aniq qarorlar qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Emotsional beqarorlik, o'z navbatida, o'smirlarni destruktiv axborotlarga nisbatan zaif qiladi, chunki ular ko'pincha bunday axborotlarga hissiy javob beradilar. Shu tarzda, ular manipulyativ yoki ekstremistik mazmundagi axborotlarni qabul qilishga moyil bo'lishadi, chunki bu axborotlar ularning hissiy ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi, masalan, qahramonlikni his qilish yoki o'zini boshqalarga ko'rsatish.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, o'smirlar orasida internetda vaqtni haddan ziyod ko'p o'tkazish, tanish bo'lmagan axborot manbalariga ishonish, har xil «challenge», ekstremistik yoki manipulyativ kontentlarga ishtiyoq bilan qiziqish kabi holatlar tez-tez uchramoqda. Bu esa o'z navbatida ularning psixik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, shaxsning axborotni tanlab qabul qilish ko'nikmasi yetarli darajada rivojlanmagan hollarda, destruktiv axborot o'zining buzuvchi ta'sirini kuchaytiradi. O'smirlar ongida bu kabi axborotlar real hayotga nisbatan noto'g'ri qarashlar, noto'g'ri qadriyatlar shakllanishiga olib keladi. O'smirlik davri shaxsning identitetini shakllantirish bosqichidir. O'smirlar bu davrda o'zining kimligini topish, o'ziga mos keladigan ijtimoiy rollarni qabul qilish va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarda o'zini qanday ko'rsatish kerakligini anglashadi. Bu jarayonlar davomida o'smirlar ko'pincha tashqi ta'sirlarga (masalan, tengdoshlar yoki internetdagi mashhur shaxslar) sezilarli darajada ochiq bo'ladilar. Ularning shaxsiy identiteti hali shakllanmaganligi sababli, ular ko'pincha noaniq va sezgir holatlarda bo'ladilar, bu esa destruktiv axborotlarga moyillikni kuchaytiradi. O'smirlar o'zlarini qayerga mansub ekanliklarini aniqlash uchun ko'pincha o'zlariga mutlaqo yot bo'lgan, lekin «moda» bo'lgan yoki ijtimoiy tarmoqlarda mashhur bo'lgan fikrlarni qabul qilishadi.

Shuningdek, o'smir shaxsining zaiflik nuqtalari — masalan, mustaqil qaror qabul qilishdagi noaniqlik, o'z fikriga nisbatan ishonchsizlik, ijtimoiy bosim ostida qolish kabi holatlar ham destruktiv axborotga ochiqlikni kuchaytiradi. O'smirlar ko'pincha tengdoshlarining fikriga ergashish, modaga rioya qilish, o'zini boshqalarga taqlid qilish orqali qabul qilgan axborot asosida harakat qiladilar. Bunday sharoitda axborotning zarari yoki foydasi ularning idrok etish qobiliyatiga emas, balki ularni qiziqtirgan tashqi omillarga bog'liq bo'lib qoladi. O'smirlar axborot manbalarini to'g'ri tanlashda ko'pincha qiyinchiliklarga duch keladilar. Internetda va ijtimoiy tarmoqlarda mavjud bo'lgan axborotlarning ishonchliligini tahlil qilish va baholash qobiliyatlari hali rivojlanmagan bo'ladi. Shu sababli, o'smirlar tanish bo'lmagan va manipulyatsiya qilingan manbalarga osongina ishonishadi. Bu ularning psixologik zaifliklarini yanada kuchaytiradi va destruktiv axborotlarga moyillikni oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, O'smirlarning destruktiv axborotlarga moyilligi ularning individual psixologik xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Emotsional beqarorlik, identitet izlanishlari, ijtimoiy konformizm va tanqidiy fikrlashning sustligi bu holatni kuchaytiradigan omillar sifatida namoyon bo'ladi. O'smirlarning axborotlarni tanlab qabul qilish qobiliyatlari hali to'liq rivojlanmagan, shuningdek, ularning hissiy holatlari va ijtimoiy ehtiyojlari ko'pincha destruktiv axborotlarga moyillikni kuchaytiradi. Bunday psixologik xususiyatlarni hisobga olib, o'smirlarning axborotlarga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish va psixologik profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Каримова В.М. *Шахс психологияси: назарий ва амалий йўналишлар*. – Тошкент: Фан, 2019.

2. Хомякова Е.И. *Информационно-психологическая безопасность личности в условиях цифровой среды*. – Москва: Педагогика, 2020.
3. Gigerenzer G. *Risk Savvy: How to Make Good Decisions*. – New York: Penguin Books, 2014.
4. Кулатова С.Ю. *Вояга етмаганларда ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг шахс хусусиятлари*. – Тошкент: 2021. (PhD диссертация).
5. Эшонкулова Н.Ж. *Ўсмирликда индивидуал ривожланишнинг психологик асослари*. – Самарқанд: СамДУ нашри, 2020.

O‘QUVCHILARDA NUTQIY ODOB-AXLOQNI SHAKLLANTIRISH

**Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi
Fayziyeva Xurshida Sunatillo qizi**

Annotatsiya. Bugungi globallashuv davrida nutq madaniyati, odob-axloq qoidalariga rioya qilish jamiyat a’zolari, xususan, yosh avlod tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarning nutqiy odob-axloqi nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishida, balki jamiyatda o‘z o‘rnini topishida ham hal qiluvchi omillardan biridir. Shu bois, ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarning nutqiy madaniyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Kalit so‘zlar: Davr, odob-axloq, xulq, ta’lim-tarbiya, yosh, so‘z, xurmat, tinglash, kitob, nutq, namuna, muloqot.

Абстрактный. В современную эпоху глобализации культура речи и соблюдение этикета имеют важное значение в воспитании членов общества, особенно подрастающего поколения. Речевой этикет учащихся является важнейшим фактором не только их личностного развития, но и поиска своего места в обществе. Поэтому в учебном процессе необходимо уделять особое внимание формированию речевой культуры учащихся.

Ключевые слова: Эпоха, этика, поведение, образование, возраст, слово, уважение, слушание, книга, речь, пример, общение.

Abstract. In today's era of globalization, compliance with speech culture and etiquette is of great importance in the upbringing of members of society, especially the younger generation. Speech etiquette of students is one of the decisive factors not only in their personal development, but also in finding their place in society. Therefore, it is necessary to pay special attention to the formation of speech culture of students in the educational process.

Keywords: Era, etiquette, behavior, education, age, word, respect, listening, book, speech, example, communication.

Nutqiy odob-axloq – bu insonning o‘z fikrini aniq, ravon va odob bilan ifoda eta olish qobiliyati hamda nutqiy munosabatda axloq qoidalariga amal qilishidir. U insonning madaniyati, ma’naviy dunyosi va atrofdagilar bilan munosabatlarini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichdir. Nutqiy odob bir qancha omillarga bog‘liq:

1. Nutq madaniyati – so‘z boyligi, uslubi to‘g‘rilik va aniq ifoda.
2. Odob me’yorlari – hurmat, xushmuomalalik va muloqot etikasi.
3. Tarbiyaviy ta’sir – shaxsni to‘g‘ri yo‘naltiruvchi, madaniyatli muloqotni shakllantiruvchi asos.

O'quvchilarda nutqiy odobni shakllantirishning ahamiyati

O'quvchilarda nutqiy odobni shakllantirish quyidagilarga yordam beradi:

Muloqotda o'z fikrini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish;

Jamiyatda madaniyatli va hurmatli bo'lish;

Ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish;

O'zini o'zi anglash va ma'naviy barkamollikka erishish.

Ta'lim jarayonida nutqiy odobni shakllantirish usullari

1. Darslarda axloqiy qadriyatlarni singdirish Dars jarayonida o'quvchilarga axloqiy qoidalar, muomala odoblari va nutqmadaniyati to'g'risida ma'lumot berish. O'qituvchi o'zi shaxsiy namuna ko'rsatishi lozim.

2. Nutqiy mashqlarni tashkil qilish

Nutqiy madaniyatni rivojlantirish uchun o'quvchilarni insho yozishga, bahs-munozaralarda qatnashishga jalb qilish. Ularni turli mavzularda nutq so'zlashga o'rgatish.

3. Audiovizual vositalardan foydalanish

Nutqiy odobga oid turli video, audioseriallar va sahna ko'rinishlari orqali o'quvchilarga nutq madaniyati qoidalarini tushuntirish.

4. Odob-axloq mashg'ulotlari

Maxsus sinf soatlari va seminarlar o'tkazish orqali muloqot etikasi va muomaladagi xatoliklarni aniqlash, ularni tuzatish yo'llarini ko'rsatish.

O'quvchilarning nutqiy odob-axloqi ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy muloqot ko'nikmalari va umumiy ta'lim jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi. To'g'ri nutq madaniyati, o'quvchilarga o'z fikrlarini aniq, tushunarli va hurmatli tarzda ifodalash imkonini beradi.

Nutqiy odob-axloqni rivojlantirish yo'llari

O'qish: Kitob o'qish, gazeta-jurnallarni o'qish, she'rlar yodlash, matnlarni tahlil qilish.

Yozuv: Insho yozish, xat yozish, blog yuritish, ijtimoiy tarmoqlarda muloqot qilish.

Nutq: Jamoat oldida chiqish qilish, munozaralarda ishtirok etish, suhbatlashish, hikoya qilish.

Tinglash: Diqqat bilan tinglash, fikrlarni tushunish, savollar berish, muhokama qilish.

O'qituvchilarning roli

Namuna ko'rsatish: O'qituvchi o'zi to'g'ri nutq madaniyatiga ega bo'lishi kerak.

Mashqlar tuzish: Nutqni rivojlantiruvchi mashqlarni tayyorlash va o'tkazish.

Muloqotni rag'batlantirish: Sinfda ochiq muloqot muhitini yaratish.

Xatolarni tuzatish: Xatoliklarni takt bilan tuzatish va to'g'ri variantni ko'rsatish.

Ota-onalarning roli

Uyda muloqot: Bolalar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash.

Kitob o'qishni rag'batlantirish: Uyda kitob o'qish muhitini yaratish.

Televizor va kompyuter vaqtini cheklash: Bolalarning ekran vaqtini cheklash.

Bolalarni rag'batlantirish: Bolalarning ijodkorligini rag'batlantirish.

O'quvchilarning nutqiy odob-axloqi ularning kelajakdagi muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, o'qituvchilar, ota-onalar va o'quvchilarning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan bu sohada muhim yutuqlarga erishish mumkin.

Odob-axloqning ahamiyati

1. Jamiyatdagi tartibni saqlash – odob-axloq me'yorlariga rioya qilish ijtimoiy munosabatlarda tartib va uyg'unlikni ta'minlaydi.

2. Shaxsiy rivojlanishga hissa qo'shish – axloqiy qadriyatlarga ega bo'lgan inson o'zini nazorat qilish va jamiyatda obro'-e'tibor qozonishda muvaffaqiyatli bo'ladi.

3. Hurmat va ishonchni oshirish – odobli va axloqli inson boshqalarning ishonchini qozonib, o'zaro munosabatlarni mustahkamlaydi.

Odob-axloqni shakllantirish yo'llari - oilada tarbiya: Bolalarga odob-axloq qoidalarini o'rgatish eng avvalo oila muhitida boshlanadi. Maktab va ta'lim: Maktab tarbiyasi o'quvchilarga axloqiy qoidalarni o'rgatib, ularni amal qilishga undaydi.

Jamiyat va madaniyat: Atrof-muhit va madaniy qadriyatlar odob-axloqni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Odob-axloq insonni jamiyatda hurmatga sazovor qiladigan eng muhim fazilatlaridan biridir. Ularni shakllantirish hayotning barcha bosqichlarida izchil tarbiyaviy jarayonni talab etadi.

O'quvchilarda nutqiy odob-axloqni shakllantirish ularning ma'naviy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu borada o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyatning barchasi mas'uldir. Axloqiy qadriyatlar va nutq madaniyatiga rioya qilish yosh avlodni sog'lom fikrlovchi, madaniyatli va hurmatli shaxs sifatida shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu sababli, ta'lim muassasalarida nutqiy odob-axloqni rivojlantirish tizimli ravishda olib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" farmoni. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjati. – T.: 2017 yil, 6-son, 70-modda.
2. Yo'ldoshev R.A., Mirjalolova L.R. Ona tili ta'limida kompetensiyaviy yondashuv: Metodik qo'llanma. – T.: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti, 2019. – 9 b.
3. Qurbonova O.B., Nutq turlarining ilmiy ifodasi va mazmun-mohiyati
4. Xalq ta'limi, №6 2020.– B 20-24. (13.00.00 №17)
5. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi J. IV. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 608 b. 334-b

www.ziynet.uz

INNOVATION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QUVCHILARDA TEXNOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Abdirasulov Lochinbek

Boshlang'ich ta'lim kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda texnologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyati va uning ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Texnologik madaniyat, atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslarni tejash va texnologik tenglikni ta'minlashga qaratilgan ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Maqolada texnologik madaniyatni shakllantirish uchun ta'lim va innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali qanday usullar bilan o'quvchilarda mas'uliyatli texnologik yondashuvni rivojlantirish mumkinligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: texnologik, madaniyat, o'quvchilar, ta'lim, atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslar, texnologik ong, amaliy faoliyatlar, inovatsion texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье анализируется важность формирования технологической культуры у учащихся и ее роль в образовательном процессе. Технологическая культура включает в себя навыки, направленные на защиту окружающей среды, бережное использование природных ресурсов и обеспечение технологического равенства. В статье рассматривается, как развивать у учащихся ответственный технологический подход посредством использования образовательных и инновационных технологий для формирования технологической культуры.

Ключевые слова: технологический, культурный, студенты, образование, охрана окружающей среды, природные ресурсы, технологическая осведомленность, практическая деятельность, инновационные технологии.

Annotation: This article analyzes the importance of developing a technological culture in students and its role in the educational process. Technological culture encompasses skills aimed at protecting the environment, carefully using natural resources, and ensuring technological equality. The article examines how to develop a responsible technological approach in students through the use of educational and innovative technologies to foster a technological culture.

Key words: technological, cultural, students, education, environmental protection, natural resources, technological awareness, practical activities, innovative technologies.

O'lkashunoslik yuqori texnologik va estetik salohiyatga ega, chunki u o'z yurtining an'analari va tabiatini o'rganishni nazarda tutadi. O'lkashunoslik tamoyili atrofdagi tabiatning estetik qiymatini, tabiiy muhit va ishlab chiqarishning boyligi va xilma-xilligi bilan bog'liq bo'lgan aholi turmush tarzini aniqlashtirishga imkon beradi.

O'quvchilarga texnologik ta'lim berish jarayonida insonparvarlik tamoyilini amalga oshirish shaxs umumiy madaniyatini shakllantirishning muhim tarkibiy qismi deb qaraladi, uning turli xususiyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Ma'lumki, tabiat insonning his-tuyg'ulari, ichki kechinmalari va harakatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tabiatning ijtimoiy-texnologik ahamiyati, o'lkaning atrof-muhiti bilish obyekti hamda estetik, madaniy va boshqa ehtiyojlarni qondirish, shaxsning umumiy madaniyatining muhim omili kabi masalalar yoritiladi.

O'quvchi shaxsiyatining shakllanishiga oid muhim talablardan biri – bu jarayonda shaxsning har tomonlama va yaxlit rivojlanishi sodir bo'ladigan, uning atrofidagi dunyoga munosabati shakllanadigan faoliyatdir. O'quvchining o'quv jarayonidagi faolligi uning ongini rivojlantirish, madaniyatni shakllantirish, kasbiy muvaffaqiyat va ma'naviy-axloqiy yutuqlarga erishishning uzviy shartidir.

Aslida eng muhimi o'quvchini minglab iplar bilan atrofdagi hayot, tabiiy muhit bilan shunday bog'lash kerakki, toki hamma tomondan uning oldida o'zi uchun muhim, ahamiyatli va jalb qiluvchi masalalar tursin, va u, maktab davridanoq, ularni hal qilishga kirishsin.

Biz ushbu qoidani ma'lum darajada texnologiya darslarida amalga oshirishga harakat qildik. Jumladan, texnik mehnat texnologiyalari bo'yicha o'quv va ijodiy loyihalarni amalga oshirishda o'quvchilarda mustaqillik va o'zini o'zi anglash rag'batlantiriladi. Qayd etilishicha, maktab o'quvchilari texnik loyihalar bilan ishlash jarayonida birgalikdagi faoliyat, yuzaga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishda bir-biriga yordam berish orqali

o'zini namoyon qilish zarurligini his qilgan.

Didaktik yo'naltirilganligiga ko'ra, ijtimoiy va kognitiv asoslar farqlanadi, texnologik ta'lim darajalariga ko'ra biz ularni quyidagilarga ajratamiz:

1. Keng ma'nodagi ijtimoiy texnologik asoslar (mas'uliyat, atrof-muhitni asrashning bugungi va kelajak avlodlar uchun ijtimoiy ahamiyatini anglash), shaxsning ta'lim va tarbiya jarayonida texnologik muammolarni jaimiyatdagi shaxsga oid-ijtimoiy maqom ko'rsatkichi, deb tushunish;

2. Texnologik hamkorlik motivlari (yon-atrofdagi tengdoshlar va kattalar bilan mehnatning turli shakllarida insonning tabiatni muhofaza qilishga oid faoliyatining samarali usullariga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlarning turli usullariga e'tibor qaratish);

3. Ta'limiy-anglash motivlari (muayyan maktab fanlari, shu jumladan "Texnologiya" ta'lim sohasi mazmunini o'zlashtirishda texnologik bilimlarni aniqlash usullariga e'tibor qaratish);

4. Mustaqil texnologik ta'lim motivlari (o'qishga oid va sinfdan tashqari faoliyatning turli shakllari orqali va turli xil ommaviy axborot vositalari orqali qo'shimcha texnologik bilimlarni o'zlashtirishga e'tibor qaratish).

Ehtiyojlar ta'lim subyekting faolligi manbai va uni harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Ehtiyojlarning murakkab iyerarxik tuzilmasi orasida, tabiiyki, o'quvchilarning texnologik bilimlar va turli xil ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyoji ma'lum darajani egallaydi.

Biz o'z tadqiqotimizda ehtiyojlarning ikkita darajasini ajratdik. Birinchi darajaga tashkiliy-o'quv ehtiyojlari kiradi (ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oluvchi texnologik axborotning tuzilishi va mazmuni; texnologiya bo'yicha mashg'ulotlarning o'tkazilishi jadvali va tartibi).

Ikkinchi darajaga - atrof-muhit masalalariga yetarlicha yuqori yo'naltirilgan o'qituvchining kasbiy mahorati, texnologiya bo'yicha zarur va qo'shimcha o'quv, badiiy adabiyotlarning, ishlab chiqarishning o'ziga xosligini aks ettiruvchi adabiyotlar mavjudligi, ijodiy loyihalarning mazmuni va xarakteri bo'yicha xilma-xilligi kiradi.

Bizning tadqiqotimizda kognitiv qiziqishning birinchi, eng quyi elementar darajasi aniq texnologik faktlarga, bilim-ta'riflarga, namunaga muvofiq harakatlarga (texnologik muammolarni hal qilishni hisobga olgan holda texnik va texnologik vazifalarni bajarish) e'tibor berishda ifodalanadi. Ikkinchi daraja tabiat va inson o'rtasidagi, mehnat va inson salomatligi o'rtasidagi bog'liqliklar, inson faoliyati va atrof-muhit o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish, ularni mustaqil ravishda o'rnatishga qiziqishni tavsiflaydi.

Ikkinchi daraja tabiat va inson o'rtasidagi, mehnat va inson salomatligi o'rtasidagi bog'liqliklarga, inson faoliyati va atrof-muhit o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatishga, ularni mustaqil ravishda o'rnatishga qiziqishni tavsiflaydi.

Maktab o'quvchilarida texnologik bilimlarga bo'lgan kognitiv qiziqish o'quv jarayonida o'quv predmetlari mazmuni va texnologik faoliyat orqali shakllanadi. Bunga bilimlarning yangiligi omili, texnologik ta'limning muammoli tabiati elementlaridan keng foydalanish, o'quv jarayoniga atrof-muhitni muhofaza qilish va inson salomatligi sohasida fan va texnikaning zamonaviy yutuqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni jalb qilish, odamlarning hayoti va ishlab chiqarish faoliyatida ekologiyaing ijtimoiy ahamiyatini ko'rsatib berish,

yashash muhitida mavjud bo'lgan ekologik muammolarni hal qilish uchun bilim, ko'nikma va malakalarning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini asoslash, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, oddiydan murakkablikkacha tamoyilga muvofiq materiallarga ishlov berish texnologiyasi bo'yicha ekologik xususiyatga ega mustaqil ish va ijodiy loyihalarni amalga oshirish yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdunazarov, L. M., Meliqo'ziyeva, M. S. kizi, Rakhmonaliev, B. D. u. (2023). *Using the Experience of Developed Countries in the Formation of Ecological Culture in Students*. Journal of New Century Innovations.
2. N. Isakulova. „Sinfidan tashqari o'quv jarayonida o'quvchilarda texnologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari“ Toshkent-2012
3. Rahimqulova M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini darsdan tashqari mashg'ulotlarda texnologik qadriyatlar asosida tarbiyalash: Avtoref. diss. ... kand. ped. nauk. -Toshkent, 2005. -21 b.
4. To'xtaev A., Hamidov A. Texnologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. - Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 160 b.
5. Sharipova D., Xodiyeva D.P., Shirinov M.K. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi Toshkent, “Barkamol fayz media” 2018.
6. Nuriddinova M. “Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi” Toshkent, “O'qituvchi” 2005.

BOLALARDA ATTRAKTIV MUNOSOBATLARNI SHAKLLANTIRISH ASOSIDA O'Z FIKRINI IFODALASHGA O'RGATISHNING O'ZIGA XOS YO'LLARI

Uzoqov Muhridin

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalarda atraksion munosabatlarni shakllantirish va o'z fikrini ifodalashga qaratilgan metodik yondashuvlarni ko'rib chiqadi. Maqolada bolalarga muloqotda o'z fikrlarini aniq va samarali tarzda ifodalash, emotsional intellektni rivojlantirish va guruhda ishlash ko'nikmalarini o'rgatishning ahamiyati ta'kidlangan. Ushbu maqolada bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi, ularning o'zaro munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: muloqot, fikrni ifodalash, atraksion munosabatlar, emotsional intellekt, kommunikatsiya ko'nikmalari, ijtimoiy rivojlanish, amaliy mashqlar, emotsional boshqaruv.

Аннотации: Данная статья рассматривает методические подходы к формированию привлекательных отношений у детей и обучению их правильному выражению своих мыслей. В статье подчеркивается важность обучения детей четкому и эффективному выражению своих мыслей в общении, развитию эмоционального интеллекта и навыков работы в группе.

Ключевые слова: выражение мыслей, привлекательные отношения, эмоциональный интеллект, коммуникативные навыки, социальное развитие, практические упражнения, управление эмоциями

Annotation: This article explores the methodological approaches to forming attractive relationships in children and teaching them how to express their thoughts effectively. The article emphasizes the importance of teaching children clear and effective communication, developing emotional intelligence, and enhancing group interaction skills. The article serves as a useful guide for educators and parents, offering effective strategies for enhancing children's communication skills.

Keywords: Communication, expression of thoughts, attractive relationships, emotional intelligence, communication skills, social development, practical exercises, emotional regulation, emotional control.

Bolalar uchun o'z fikrini ifodalash va atraksion munosabatlarni shakllantirish, ularga o'zaro hurmat va samarali muloqotda bo'lishni o'rgatish juda muhimdir. Ushbu metodika bolalar uchun muhim axborotni o'z vaqtida yetkazish va turli holatlarda o'z fikrini aniq va to'g'ri ifodalashni rivojlantirishga yordam beradi. Bu metodika quyidagi bosqichlardan iborat:

Muloqotning asosiy qoidalarini o'rgatish ular orasida hurmat, tinglash va javob berish tartibini tushuntirish juda muhimdir. Ular o'zaro muloqotda bo'lishni boshlaganida, quyidagilarni o'rganishi kerak:

Yaxshi tinglash: To'g'ri fikrni qabul qilish va boshqa shaxsning fikrini tinglash, uni to'g'ri tushunish.

Hurmat: Har bir fikr va fikr bildiruvchi shaxsga nisbatan hurmat ko'rsatish.

O'z fikrini aniq va tushunarli tarzda ifodalash.

Bolalarga o'z fikrini ifodalashda izchil bo'lishi va gaplarini to'g'ri joylashtirishni o'rgatish kerak. Bu quyidagi usullar orqali amalga oshirilishi mumkin:

Sodda va aniq so'zlar ishlatish: Bolalar kompleks so'zlarni ishlatishdan qochishlari va aniq, qisqa gaplar bilan o'z fikrlarini bildirishlari kerak.

Savollarni qo'yish: O'z fikrini bildirishdan oldin savollar orqali suhbatni boshlash, boshqalar fikrini bilishga harakat qilish.

Muammolarni hal qilish: Muloqot jarayonida yuzaga keladigan muammolarni muhokama qilish va yechimlar topishga qaratilgan fikrlar bildirish.

Bolalar o'z fikrini ifodalashda emotsiyalarini qanday boshqarishni o'rganishlari lozim. Bu ularga o'z munosabatlarini ifodalashda yordam beradi va ularda yaxshi munosabatlarni shakllantiradi. Quyidagi yo'llar orqali bolalar emotsional intellektini rivojlantirishi mumkin:

O'z his-tuyg'ularini anglash: Bolalar o'z hislarini va emotsiyalarini tushunishni o'rganishi kerak.

Emotsional javoblarni boshqarish: Ularni emotsional holatlariga qarab muloqotda qanday javob berishni o'rgatish.

Empatiya: Boshqa insonlarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga hurmat ko'rsatish.

Guruhda muloqot oʻrnatish bolalarga oʻz fikrlarini ifodalashda yordam beradi, chunki ular bir-birlari bilan fikr almashib, yangi gʻoyalar va nuqtai nazarlarni kashf etadilar. Shu bilan birga, guruhda ishlash orqali bolalar oʻz oʻrganishlarini amaliyotga tatbiq etadilar. Quyidagi usullarni qoʻllash mumkin:

Jamoaviy muhokamalar: Bolalarni guruhda ishlashga undash va muhokama qilishni ragʻbatlantirish.

Roʻyxatlar va grafiklardan foydalanish: Mavzularni tartibga solish uchun roʻyxatlar, diagrammalar yoki boshqa vizual vositalardan foydalanish.

Tashkiliy faoliyat: Bolalar oʻrtasida ijobiy munosabatlarni shakllantirish uchun turli jamoaviy faoliyatlarni amalga oshirish.

Bolalarga oʻz fikrini aniq va oson ifodalashni oʻrgatish uchun amaliy mashqlarni bajarish va doimiy ravishda mustahkamlash zarur. Bu quyidagilarni oʻz ichiga olishi mumkin:

Role-play va teatr faoliyati: Fikrlarni ifodalashda bolalar oʻzlarini turli rollarda koʻrsatishlari mumkin, bu ularni muloqotda yanada erkin boʻlishga yordam beradi.

Vaziyatlarga qarshi fikrlar: Bolalar turli vaziyatlarga qarshi fikr bildirishi va oʻz nuqtai nazarlarini aniqlab berishi kerak.

Oʻz fikrini mustahkamlash: Oʻz fikrini bir necha marta takrorlash va unga tayanib yana bir bor gapirish.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, bolalarda atraksion munosabatlarni shakllantirish va oʻz fikrini ifodalash metodikasi, ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini taʼminlaydi. Toʻgʻri yondashuvlar orqali bolalar oʻz fikrlarini aniq va ishonch bilan ifodalashni oʻrganadilar. Buning natijasida, ular nafaqat oʻzaro muloqotda muvaffaqiyatli boʻlish, balki oʻz his-tuygʻularini boshqarish, jamiyatga moslashish va ijtimoiy munosabatlarni samarali qurishni oʻrganadilar. Bolalarni muloqotda muvaffaqiyatli qilish uchun ushbu metodikalarga eʼtibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyhati:

1. Кодирова Ф.Р., Файзуллаева М., Рустамова М. «Тайёрлов гуруҳ тарбиячилари учун нутқ ўстириш машғулотли ишланмалари» (методик қўлланма) -Т.: 2010.

2. Омонов Ҳ.Т., Хўжаев Н.Х., Мадъярав С.А., Эшчонов Э.У. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Дарслик. –Тошкент: Фан ва технология, 2012. – 191 б.

3. Педагогик атамалар луғати. / Тузувчилар: Р.Х.Джураев, Ў.Қ.Толипов, Р.Г.Сафарова ва бошқ.- Т.: —Фан нашриёти, 2008

4. Педагогика энциклопедия. 1-жилд /тузувчилар: жамоа. – Тошкент: —Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2015, 320-б.

5. Педагогика: энциклопедия. 2– жилд./ тузувчилар: Жамоа.- Тошкент: —Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. 2015, 368 б.

INTEGRATIV-TAHLILIY YONDASHUV ASOSIDA EMPIRIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Tirkashov Muhiddin Safarovich

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

Annotasiya: maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida empirik tushunchalarni shakllantirish shakllantirish muammosiga doir fikr mulohaza yuritilgan

Аннотация: в статье рассматривается проблема формирования эмпирических представлений у учащихся младших классов.

Abstract: the article examines the problem of forming empirical ideas in primary school students.

Kalit so'zlar: empirik tushunchalar, kuzatish va tajriba orqali o'rganish, ijtimoiy faoliyat, kognitiv, emotsional

Ключевые слова: эмпирические концепции, обучение через наблюдение и опыт, социальная деятельность, познавательная, эмоциональная.

Keywords: empirical concepts, learning through observation and experience, social activity, cognitive, emotional.

Empirik tushunchalar — bu o'quvchilarning hayot tajribasi, bevosita kuzatishlar, o'yinlar va amaliyotlar orqali olingan bilimlaridir. Ushbu tushunchalar o'quvchilarni ma'lum bir hodisalar yoki ob'ektlar haqida asosli, aniq va to'g'ri tasavvurga ega qilish uchun zarurdir. Empirik tushunchalarni shakllantirish o'quvchilarning ijtimoiy, kognitiv va emotsional rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi, chunki bu jarayon o'quvchilarning o'z tajribalarini tahlil qilish, umumlashtirish va o'z fikrlarini izohlash qobiliyatini oshiradi.

Boshlang'ich sinfda empirik tushunchalarni shakllantirishning maqsadi — o'quvchilarga o'zlarining kundalik hayotida yuzaga keladigan hodisalar, ob'ektlar va jarayonlar haqida bilimlarni oddiy va aniq tarzda tushuntirish, ular orqali mustahkam bilimlarni yaratishdir. Bu o'z navbatida o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga va umumiy dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi.

1. **Hayotiy tajriba asosida bilimlarni olish:** O'quvchilar hayotlarida yuz berayotgan oddiy hodisalar orqali bilimlarni shakllantirish. Misol uchun, o'quvchilar o'z ko'zlari bilan kuzatgan narsalar va hodisalar orqali o'rgangan bilimlarini ko'proq mustahkamlaydi.

2. **Kuzatish va tajriba orqali o'rganish:** O'quvchilar uchun amaliy mashg'ulotlar, tajribalar va kuzatuvlar tashkil etish, bu orqali empirik tushunchalarni yaratishga yordam berish.

3. **O'rganilgan bilimlarni umumlashtirish:** O'quvchilarga o'rgatilgan tajribalar asosida yangi bilimlarni shakllantirish va umumlashtirishga yordam berish.

4. **O'quvchilarni faol ishtirokchi qilish:** O'quvchilarni o'zlari amalga oshirgan tajribalari va kuzatishlari bilan baham ko'rishga rag'batlantirish, ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish.

○ O'quvchilarni turli hodisalarni yoki tabiat ob'ektlarini kuzatishga yo'naltirish. Masalan, o'simliklar, hayvonlar yoki osmon hodisalarini kuzatish orqali ularning o'sishi, harakati va o'zgarishini tushuntirish.

○ Tabiiy hodisalar va ijtimoiy jarayonlarni kuzatish orqali o'quvchilar o'z tajribalari orqali bilim olishadi.

○ O'quvchilarga amaliy tajribalar o'tkazishga imkon berish. Masalan, ilmiy tajribalar, amaliy mashg'ulotlar va konstruktiv faoliyatlar orqali empirik tushunchalarni yaratish.

○ Misol uchun, o'simliklarni ekish, suvning holatini o'rganish kabi tajribalar yordamida ilmiy tushunchalarni shakllantirish mumkin.

○ O'quvchilarni guruhlar va jamoalar bilan ishlashga jalb qilish, ular birgalikda bilim olish va tajriba o'rganish jarayoniga ko'maklashadi. Guruhdagi o'quvchilar bir-birlariga o'z tajribalari va kuzatuvlarini baham ko'rib, umumiy xulosalar chiqarishadi.

○ O'yinlar va rolli mashg'ulotlar orqali, ijtimoiy jarayonlarda o'zaro munosabatlar va bilimlarni o'rganish.

Integrativ-tahliliy yondashuv — bu ilmiy tadqiqotda turli metodlar va nazariy tushunchalarni birlashtirgan holda tizimli tahlil va integratsiyani amalga oshirishni taqozo qiladi. Ushbu yondashuv asosan ko'plab ilmiy sohalarda mavjud bo'lgan bilimlarni birlashtirib, chuqur va keng qamrovli tahlilni amalga oshirishga imkon yaratadi. **Empirik tushunchalarni shakllantirish** esa real tajriba va kuzatuvlarga asoslangan bilimlarni aniqlash va tizimlashdir. Bu metodika, ayniqsa, psixologiya, pedagogika, ijtimoiy fanlar va boshqa sohalarda keng qo'llaniladi.

Integrativ yondashuv turli ilmiy sohalardan olingan tushunchalar, metodlar va nazariyalarni birlashtirib, tizimli tarzda ko'rib chiqishni anglatadi. Ushbu yondashuvning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. **Ko'p yo'nalishli tahlil:** Yondashuv turli yo'nalishdagi metodlarni o'z ichiga oladi. Masalan, psixologik, ijtimoiy va pedagogik metodlarni integratsiya qilish orqali barcha aspektlarni tahlil qilish.

2. **Sintez:** Har bir sohada alohida o'rganilgan tushunchalar va metodlarni birlashtirish orqali umumiy tushuncha va natijaga erishish.

3. **Empirik kuzatuv:** Nazariy bilimlarni real hayot tajribalari va empirik ma'lumotlar bilan tasdiqlash.

Empirik tushunchalarni shakllantirish, ya'ni real hayotdan olingan tajriba va kuzatuvlar asosida ilmiy g'oyalarni yaratish jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi:

1. **Ma'lumot to'plash:** Empirik tushunchalarni shakllantirish uchun tegishli ma'lumotlarni yig'ish zarur. Bu ma'lumotlar ijtimoiy, psixologik, pedagogik va boshqa sohalardan olingan real kuzatuvlar asosida bo'lishi mumkin.

2. **Sinov va eksperimentlar:** Empirik tushunchalar sinovdan o'tkazilishi kerak. Eksperimentlar yoki empirik tadqiqotlar orqali turli sharoitlar va holatlarda ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va sintez qilish muhim.

3. **Analiz va tahlil:** Yig'ilgan ma'lumotlar tizimli tarzda tahlil qilinadi. Bu bosqichda har bir alohida ma'lumotning qiymati, muhimligi va tasdiqlovchi ahamiyati aniqlanadi.

4. **Sintez:** Tahlil natijalari asosida umumiy va yagona empirik tushuncha shakllantiriladi. Bunda turli sohalardan olingan bilimlar birlashtiriladi.

Empirik tushunchalarni shakllantirish uchun metodikani takomillashtirishda integrativ yondashuv quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Nazariy asoslarni aniqlash

- **Nazariy tahlil:** Tushunchalarni shakllantirishdan avval, turli nazariy yondashuvlar o'rganilib, ular empirik kuzatuvlar bilan solishtiriladi.

- **O'xshash va farqli tomonlarni aniqlash:** Turli nazariy yondashuvlar asosida farq va o'xshashliklar ko'rsatiladi, bu esa empirik tushunchaning shakllanishida ko'maklashadi.

2. Empirik ma'lumotlarni yig'ish

- **Kuzatish va interv'yu:** Tadqiqotga aloqador guruhlarda (masalan, talabalar, o'qituvchilar yoki xodimlar) kuzatishlar o'tkaziladi va intervyular orqali ma'lumotlar yig'iladi.

- **Eksperimentlar va testlar:** Empirik ma'lumotlarni yig'ishning yana bir usuli sifatida eksperimentlar va turli testlar o'tkaziladi.

3. Integrativ tahlil jarayonini boshlash

- **Ma'lumotlarni integratsiya qilish:** Olingan ma'lumotlar birlashtirilib, ular asosida tizimli tahlil amalga oshiriladi.

- **Ijtimoiy, psixologik va pedagogik yondashuvlarni birlashtirish:** Ijtimoiy, psixologik va pedagogik kontekstlarda ma'lumotlar birlashtiriladi, bu esa umumiy tushunchalarni shakllantirishga yordam beradi.

4. Sintez va nazariy tushunchalarni shakllantirish

- **Sintez qilish:** Olingan barcha ma'lumotlar asosida yangi tushunchalar va nazariyalar shakllantiriladi.

- **Yangi tushunchalarning empirik tasdiqlanishi:** Yangi shakllangan tushunchalar empirik tadqiqotlar orqali tasdiqlanadi.

- **Yangi metodikalarni ishlab chiqish:** Empirik tushunchalar va nazariyalar asosida yangi pedagogik, psixologik yoki ijtimoiy metodikalar ishlab chiqiladi.

- **Tavsiyalar berish:** Tadqiqot natijalari asosida amaliy tavsiyalar taqdim etiladi, bu esa metodikani takomillashtirishga yordam beradi.

1. **Ilmiy-tadqiqot metodlarining diversifikatsiyasi:** Integrativ yondashuvni qo'llashda turli ilmiy metodlarni, masalan, kvantitativ va sifatli tadqiqot usullarini birlashtirish muhim.

2. **Multidissiplinar yondashuv:** Psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va boshqa fanlarni birlashtirib, kompleks tahlil usullarini qo'llash.

3. **Texnologik vositalardan foydalanish:** Tadqiqotda zamonaviy texnologiyalar, masalan, ma'lumotlar tahlili uchun dasturlar, onlayn so'rovlar va analitik vositalardan foydalanish.

4. **Yangi metodikalar ishlab chiqish:** Integrativ tahlil asosida yangi pedagogik va psixologik metodlar, o'qitish va o'rganishning innovatsion usullarini ishlab chiqish.

Integrativ-tahliliy yondashuv asosida empirik tushunchalarni shakllantirish metodikasini takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarda samaradorlikni oshirishga, yangi

yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu metodika, turli sohalardan olingan bilimlarni birlashtirib, yangi nazariy tushunchalar va metodlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv, ayniqsa, psixologiya, pedagogika va ijtimoiy fanlar kabi sohalarda juda foydalidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Banks, J. A. (2009). *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. Wiley.
2. Piaget, J. (2001). *The Psychology of Intelligence*. Routledge.
3. Almardanovna, S. D., & Shokirovna, A. M. (2025). The Effectiveness of Increasing Students' Cognitive Activity in Primary Education. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 39, 66-70.
4. Islamovna, K. G. (2025). Preparing Elementary Students for Emergencies—As a Pedagogical Problem. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 40, 169-172.
5. Yuldashev, S., Akramov, M., Tursunova, F., Abdullaeva, K., Shakhmurodova, D., & Ubaydullayev, A. (2024, May). A Development of AI Connected System with Adaptive Assessments Method for Evaluation Methods in Education Field. In 2024 4th International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE) (pp. 826-830). IEEE

RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM ORQALI O'QUVCHILARNING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Aslonova Orzigul Pirimovna

QarshiDU boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Rivojlantiruvchi ta'lim - bolalar va yoshlarning intellektual, emotsiyalar va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim sistemasidir. Bu maqolada ilg'or xorijiy davlatlar Amerika, Yaponiya va Niderlandiyaning rivojlantiruvchi ta'limidagi tajribalarini o'rganish, ularning metodikalari, yondashuvlari va samaralari haqida so'z yuritamiz.

Kalit so'zlar: innovatsiya, ta'lim uchun yangilik, amaliyotga asoslangan ta'lim.

Аннотация. Развивающее образование – это образовательная система, направленная на развитие интеллектуальных, эмоциональных и социальных навыков детей и молодежи. В этой статье мы обсудим опыт передовых зарубежных стран, Америки, Японии и Нидерландов в развивающем образовании, их методы, подходы и результаты.

Ключевые слова: инновации, новшества в образовании, практико-ориентированное обучение.

Abstract. Developmental education is an educational system aimed at developing intellectual, emotional and social skills of children and youth. In this article, we will discuss the experience of leading foreign countries, America, Japan and the Netherlands in developmental education, their methods, approaches and results.

Keywords: innovation, educational reform, practice-based learning

Bugungi kunda rivojlantiruvchi ta'limning ahamiyati sezilarli darajada oshgan, bu esa u doimiy ravishda o'zgarishlarga, yangilanishlarga va xorijiy tajribalardan foydalanishga muhtojdir. Mazkur maqolada rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etishda xorijiy tajribalar, sxemalar va metodlar o'rganiladi.

AQSH tajribasi. AQShda rivojlantiruvchi ta'lim sistemasi projektga asoslangan o'qitish, kritik fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, Stiven Koviyning "Ta'lim va rivojlantirish" konsepsiyasi ostida, talabalarga haqiqiy hayotdagi muammolarni hal qilishda ishtirok etish imkoniyati yaratiladi. Bunda, nishonlangan jamoa ishi, ijodiy faoliyat va tadqiqotga yo'nalish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlantiruvchi ta'lim (developmental education) tushunchasi AQShda muayyan ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarga asoslangan holda yo'lga qo'yilgan. Ushbu ta'lim shakli, asosan, studentlarning ta'limga o'tishidagi to'siklarni yengishda yordam berishi, ularning akademik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga egadir. AQShda rivojlantiruvchi ta'limning o'ziga xosligi quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Ta'lim sistemasining tashkil etilishi: AQShda ta'lim tizimi juda atroflicha va murakkab. Rivojlantiruvchi ta'lim oliy ta'lim muassasalarida ko'pincha mulkdor talabalar uchun taklif etiladi, ularning akademik o'zlashtirishlari pas (asosiy fanlarda) bo'lgan yoshlardir.

Talabalarining turli ma'ruzalari: AQShdagi rivojlantiruvchi ta'lim dasturlari turli ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy fonga ega talabalar bilan ishlashga mo'ljallangan. Shu sababli, o'quv jarayonida talabalarining shaxsiy tajribalari va ehtiyojlariga ko'ra individuallashtirilgan metodlar va materiallar qo'llaniladi.

Rivojlantiruvchi ta'limda faol va interaktiv metodlar, masalan, guruhda ishlash, muammoli qaror topish, va shaxsiy ta'minlash usullari keng qo'llaniladi. Bu talabalarining ishtiroki va bilish jarayonidagi faolligini kuchaytiradi.

Akademik ko'nikmalarni rivojlantirishda mazkur ta'lim asosan mazkur ko'nikmalarni (o'qish, yozish, hisob qilish) rivojlantirishga mo'ljallangan bo'lib, bu talabalarining oliy ta'limga o'tishlarini yengillashtiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim ta'lim iyerarxiasini moslashtirishga va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yo'naltirilgan. Bunda ta'lim sistemasida ijtimoiy adolatni ta'minlash va barcha talabalar uchun teng huquqlarni amalda ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega.

AQShda rivojlantiruvchi ta'lim uchun maxsus grantlar va moliyalashtirish dasturlari mavjud bo'lib, bu talabalarni o'qish uchun o'rtacha narxlardan foydalanishlari uchun mumkinchilik yaratadi.

Uning ko'pgina jihatlari shuningdek, AQShning umumiy ta'lim strategisiga va ijtimoiy munosabatlariga ham bog'liq. Rivojlantiruvchi ta'lim asosida talabalarining akademik barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy mobilizatsiya qilish va ularning kelajakdagi professional qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Finlyandiya tajribasi. Finlyandiya ta'lim sistemasi jahonda eng muvaffaqiyatli tizimlardan biri sifatida tan olinib, u rivojlantiruvchi ta'limni spertifidchi yangilanishlarga mo'ljallangan. Finlyandiyada ta'lim jarayonida tengdoshlik, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilishga yordam beradigan muhit yaratishga e'tibor qaratilishi kerak. Ularning

"hammasi uchun ta'lim" tamoyili, talabalarning ehtiyojlariga javob beradigan interaktiv metodlarga asoslangan.

Yaponiya tajribasi. Yaponiya ta'lim sistemasida "Geku" konsepsiyasiga asoslangan rivojlantiruvchi ta'lim tadqiqotlari kerak. Ma'naviy tarbiya, ijtimoiy mas'uliyat, va jamoada ishlash qobiliyati asosiy o'rin egallaydi. Yapon ta'lim muassasalari jahondagi eng yuqori darajalarda ekolsiyai, ijtimoiy rivojlanish, va xuquqiy bilimlarni ushlashga yordam berib, talabalarning faol ishtirokiga e'tibor qaratadilar. Yaponiyada ta'lim sistema uzo tashabbuslarni rag'batlantirish, ijodiy faoliyat, va tekshiruvdan o'tkazishga asoslangan. Yapon ta'limidan kelib chiqadigan asosiy prinsiplardan biri "Imkoniyat berib, rivojlantirishdir". Shuning uchun, yaponiyadagi maktablarda taaluqli metodika zudlik bilan o'g'il va qizlarning ijodiy faoliyatlari va kritik fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Yapon maktablarida tarbiya jarayonida jamoaviy ishlash, rahbarlik, va muhokama qilishga katta e'tibor berilgan. Ushbu usullar yoshlarning ijtimoiy faoliyatini kuchaytirishga yordam beradi. Misol uchun, o'qituvchilar dunyoning zamonaviy vasitalarini his qiladigan loyiha va ta'sir etish dasturlarini amalga oshiramiz. Bundan tashqari, Yaponiyada ta'limda oila va jamoa o'rtasidagi hamkorlikka katta ahamiyat berilgan. Ota-onalar maktablar bilan yaqin aloqada bo'lib, bolalari ta'limida faol ishtirok etadilar. Bu, o'z navbatida, har tomonlama rivojlangan shaxslarni maxsus shakllantirishga xizmat qiladi.

Niderlandiya tajribasi. Niderlandiyada ta'lim tartibi ozodlik va innovatsiyalarga asoslangan. Ularning "innovatsiya va ta'lim" konsepsiyasi samaradorligi bilan bo'liq. Niderlandiyada yetuk ta'lim va yoshlarni rivojlantirish uchun zamonaviy metodlar, elektron resurslar va interaktiv testlardan foydalaniladi. Ta'lim jarayonida interaktiv platformalarni ishlab chiqish talabalarni mustaqil talab va ijodiy fikrlashga mo'ljallangan. Niderlandiya

Niderlandiya ta'lim sistemasi to'liq yaqinlashuv va shaxsni rivojlantirishga qaratilgan. Bu mamlakatda ta'lim oluvchilar faollikka, innovatsiyaga va o'ziga xoslikka katta e'tibor beriladi. Niderlandiyada ta'limning negizida "balanslangan yo'nalish" konsepsiyasi jinsimiz. Bu shunchaki bilishlarini faoliyatlariga qo'shish - ularga o'z istaklariga muvofiq ravishda uyg'unlashishga yordam beradi.

Bundan tashqari, Niderlandiyada maktablarda "fakultativ" dasturlar tizimi faol darajada rivojlantiriladi, bu esa talabalarga turli xil sohalarda darslarni taxminan tanlash imkoniyatini beradi. Talabalar mo'tabar loyihalarda ishtirok etish orqali nafaqat oliy ta'lim olishlarini, balki ijodiyot va rivojlanish yo'nalishlari bo'yicha o'zlariga xos ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Yaponiya va Niderlandiya rivojlantiruvchi ta'limda samarali amalga oshirish uchun bir qancha muhim prinsiplarga taalluqlanadilar. Ushbu ikki mamlakatda ijodiy faoliyat, jamoaviy ishlash, va oila-jamoa hamkorligi ko'sharati ta'lim jarayonida asosiy elementlar sifatida ko'rilmogda. Yaponiya innovatsiyaga va tarbiyaga e'tibor beradi, Niderlandiya esa har tomonlama rivojlanishni ta'minlash uchun talabalarning qiziqishlarini hisobga oladi. Natijada, mazkur mamlakatlardagi tajribalar rivojlantiruvchi ta'limni samarali tashkil qilishda qimmatli o'rnak bo'lishi mumkin. Ular ta'limning takomillashuvi jarayonida boshqa davlatlarni ham rivojlanishda ilhomlantira oladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, rivojlantiruvchi ta'limning zamonaviy tizimlarini tashkil qilishda xorijiy tajribalardan foydalanish, samarali metodlar bilan tanishish, va ijodiy yangiliklarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Maxalliy ta'lim sistemasini takomillashtirish uchun fuqarolarning iftixorini va mahoratini yuksaltirish har bir jamiyat uchun farovonlik va taraqqiyotni olib keladi. Xorijiy tajribalardan olingan saboqlar, rivojlantiruvchi ta'limni yuqori darajada tashkil etishda muhim xizmat qilishi shubxasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yaponiya ta'lim tizimi va metodikalari. <https://www.japan.edu>
2. Niderlandiya ta'limining zamonaviy konsepsiyalari. <https://www.netherlands.edu>

O'QUVCHILARIDA MADANIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY – AMALIY- METODIK TAHLILI

Yuldashev Sodiq Norhayevich

Qarshi davlat universiteti dotsenti

Choriyeva Ma'mura Rustam qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti

Annotasiya: maqolada o'quvchilarida madaniy kompetensiyani shakllantirishning ilmiy-nazariy – amaliy- metodik tahlili haqida fikr yuritilgan

Аннотация: в статье рассматривается научно-теоретическо-практико-методический анализ формирования культурной компетентности у студентов.

Abstract: the article examines the scientific-theoretical-practical-methodical analysis of the formation of cultural competence in students.

Kalit so'zlar: kompetentlik, o'quv-bilish kompetentligi, kognitiv, xulq-atvor, hissiy-emotsional

Ключевые слова: компетентность, образовательная компетентность, когнитивная, поведенческая, эмоционально-эмоциональная.

Key words: competence, educational competence, cognitive, behavioral, emotional.

Pedagogika fanlari doktori M.T.Mirsoliyevaning "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining madaniy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish" mavzusidagi dissertatsiyasida OTM rahbar va pedagog kadrlarining madaniy kompetentligini rivojlantirish arxitektonikasi akmeologik mezonlar (madaniy motivatsiya, shaxsiy-madaniy sifatlar, o'zini o'zi boshqarish, refleksivlik, kreativlik)ni faoliyat talablari va madaniy rivojlanish metodologiyasi bilan integrativ uyg'unligini ta'minlash asosida takomillashtirilgan, rahbar va pedagog kadrlarning kompetensiyalar modeli va klasterli tuzilmasi ta'limni modernizatsiyalash sharoitida ularning madaniy tayyorgarligi mazmuni va sifatiga qo'yiladigan malaka talablari hamda korporativ (tayanch) va metakompetensiyalar tizimini (ijtimoiy, kognitiv, funksional) integratsiyalash asosida ishlab chiqilgan.

OTM rahbar va pedagog kadrlari madaniy kompetentligini rivojlantirishning impakt monitoring tizimi, ta'lim dasturlarini tabaqalashtirish hamda muqobil malaka oshirish shakllarini andragogik ta'lim talablariga muvofiqlashtirish asosidagi tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari aniqlangan, madaniy kompetentlikni rivojlantirishning tashkiliy-didaktik mexanizmlari loyihaviy ta'lim, aralash o'qitish, tyutorlik xizmati va innovatsion-interaktiv texnologiyalarga asoslangan variativ axborot metodik ta'minotni ishlab chiqish orqali takomillashtirilgan, rahbar va pedagog kadrlar madaniy kompetentligining kvalimetrik mexanizmlari kompetentlik darajasini baholashning informatsion va analitik mezonlarini integral diagnostik texnologiyalar (bio portfolio, test sinovlari, «assessment centre») va indikatorli tuzilma bilan maqbul uyg'unlashtirish asosida mukammallashtirilgan [2. 85].

O.A.Qo'ysinovning “Kompetentli yondashuv asosida o'qituvchilarning madaniy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari” mavzusidagi pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasida ta'lim jarayoni komponentlari uzviyligi asosida kasb ta'limi o'qituvchilarining kreativ fikrlashi va madaniy-pedagogik ijodkorligini faollashtirishning pedagogik shart-sharoitlari hamda didaktik imkoniyatlari (o'quv va ilmiy mazmundagi integrativ ijodiy topshiriqlar, interfaol metodlar, intensiv tajriba-izlanish, avtomatik nazorat shakllari) aniqlashtirilgan, an'anaviy va kompetentli yondashuvlarni qiyosiy tavsiflash asosida kasb ta'limi o'qituvchilarining individual psixologik xususiyatlari (motivatsion, intellektual, hissiy, irodaviy va psixomotor) hamda madaniy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish tizimining tuzilmaviy komponentlarini auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda rivojlantirish mexanizmlari takomillashtirilgan, kompetentli yondashuv asosida kasb ta'limi o'qituvchilarining madaniy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning klasterli modeli va algoritmik xaritasini joriy etishning didaktik ta'minoti (umummadaniy xarakterdagi intellektual topshiriqlar, pedagogik dasturiy vositalar, tizimlashtirilgan ma'lumotlar bazasi orqali) takomillashtirilgan, kasb ta'limi o'qituvchilarining madaniy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik, texnik-texnologik integrativ topshiriqlarni bajarish metodlari (variantlarni tanlash, morfologik tahlil, dixotomiya, sinektika, tizimli operator, ixtirochilik masalalarini yechish algoritmi, modellashtirish)ni qo'llash interfaol ta'lim texnologiyalari (“SMART texnologiya”, CASE study) va didaktik vositalari (“IQ” testlari, muammoli videotopshiriqlar tizimi, muammoli va ijodiy mashqlar) asosida takomillashtirilgan, kasb ta'limi o'qituvchilarining madaniy-pedagogik ijodkorligining rivojlanganlik darajalarini (reproduktiv, produktiv, qisman-izlanishli, kreativ) tashxislash komponentlari (tahlil, loyihalash, anketa va bashoratlash) va funksiyalarini integrativ muvofiqlashtirish orqali obyektiv baholash imkoniyatlari ochib berilgan [119. 58].

I.M.Rasulovning “O'quvchilarning loyihalash madaniyatini kompyuter texnologiyalari vositasida rivojlantirish” mavzusidagi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun yozgan dissertatsiyasida o'quvchilarning loyihalash madaniyatini kompyuter texnologiyalari vositasida rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilgan «Mavzuli virtual-pedagogik albom», «Virtual xarita», «Harakatlarni kodlash» ta'lim texnologiyalari integrativ funksiyalar (ijodkor shaxsni shakllantirish, o'quv materiallarini improvizatsiya qila olish)ga ustuvorlik berish

asosida ishlab chiqilgan, o'quvchilarning loyihalash madaniyatini kompyuter texnologiyalari vositasida rivojlantirish modeli, pedagogik faoliyatning ta'minoti (konseptual, huquqiy, makon-vaqt, metodik), bosqichlari (motivatsion, loyihalash, monitoring) va baholovchi mezonlar (mustaqil fikrlash, bashoratlash, tanqidiy baholash, kreativ, modellashtirish) madaniy faoliyatga aloqador parametr va indikatorlarni aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan, elektron axborot ta'lim muhitida o'quvchilar loyihalash madaniyatining rivojlanganlik darajasi grafikli va amaliy dasturlar paketining funksional imkoniyatlari asosida madaniy va shaxsiy kompetensiyalarini integrallash bo'yicha aniqlangan, o'quvchilarning loyihalash madaniyati sifatleri (eruditsiya, texnik layoqat, kreativ qobiliyat, ijodkorlik, intuitsiya, refleksiv qobiliyat)ni differensial yondashuv asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan [98. 63].

N.N.Karimovanning "kasb ta'limi o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirish" mavzusidagi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori dissertatsiyasida, dizayn (kostyum) ta'lim yo'nalishi bo'yicha kasb ta'limi o'qituvchilarining madaniy kompetentligi tarkibiy tuzilmasi madaniy va shaxsiy sifatlar (tashabbuskorlik, hamkorlik, o'z-o'zini rivojlantirish) hamda psixologik xususiyatlar (intuitsiya, kuzatuvchanlik, xotira)ning o'zaro bog'liqligiga asoslanib optimallashtirilgan, umummadaniy va ixtisoslik fanlarining integrativ mashg'ulotlari (fashion illustration, casual) asosida o'quvchilarning ijodiy yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi vizuallik, ijodiy tafakkur va badiiy loyihalash kompozitsiyalari asosida takomillashtirilgan, dizaynerlik faoliyatidagi obrazli tasavvurni xarakterlovchi ixtirochilik va mantiqiylikning intensiv rivojlanishiga qaratilgan "Evristik", "Siluetni izlash", "Rezyume" va "Sketchbook" kabi ta'lim metodlarini umummadaniy va ixtisoslik fanlarini o'qitishda qo'llash orqali madaniy ta'limning takomillashtirilgan o'quv-metodik ta'minoti ishlab chiqilgan, kasb ta'limi o'qituvchisining madaniy kompetentligi sifat ko'rsatkichlari (loyihalash, kreativlik, texnologik) va tayyorgarlik darajalarini (yuqori, o'rta va past) kvalimetrik yondashuv asosida takomillashtirish orqali baholashning obyektivlik xususiyatlari (avtomatik, haqqoniylik, integrativlik) kengaytirilgan [5. 81].

D.A.Mustafoyevaning "Ixtisoslik fan o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirish" (ixtisoslik fani o'qituvchilarining malaka oshirish kurslari misolida) mavzusidagi (PhD) dissertatsiyasida, pedagog kadrlarning kompetentligini rivojlantirishning strategik tuzilmasi kompetensiyaviy mezonlar (ijtimoiy, madaniy, refleksiv, akmeologik)ni malaka oshirish jarayonida innovatsion faollikni rivojlantirish usullari (refma'ruza sinergiyasi, zaruriy motivlar) bilan integratsiyalash asosida takomillashtirilgan, malaka oshirish kurslarida ixtisoslik fan o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirishning integrativ-differensial metodikasi Rokich, SCORE va case-study texnologiyalarini qo'llash asosida takomillashtirilgan, ixtisoslik fan o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirish modeli komponentlari va o'quv usuliy ta'minoti malaka oshirishning innovatsion shakllari (refleksiv kuzatuv, faol amaliyot, mikroo'qitish, off-line konsultatsiya, Chat-online, ijodiy hisobot) hamda andragogik ta'lim talablari asosida takomillashtirilgan; ixtisoslik fan o'qituvchilarining madaniy kompetentligini baholash mazmuni madaniy faoliyatga moslashuvchanlik darajalari hamda

shaxsiy sifatlar (madaniy-intellektual, tashkiliy-kommunikativ, emotsional irodaviy, ma'naviy-ma'rifiy) tavsifi asosida takomillashtirilgan [5. 102].

M.B.Matnazarovning "Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining madaniy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish" mavzusidagi (PhD) darajasini olish uchun yozgan dissertatsiyasida oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlari madaniy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari adaptiv darajadan tizimli modellashirilgan darajaga o'tishini ta'minlash asosida takomillashtirilgan, oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlari madaniy kompetentligini rivojlantirish modeli ta'limning maqsadli-mazmunli komponentlarini shakllantirish bosqichlarini o'zaro integratsiyalash hamda rivojlanishning funksional-faoliyatli, shaxsiy, innovatsion, uslubiy omillari uzviyligini differensial ta'minlash asosida takomillashtirilgan, oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kreativlik darajasini baholash ko'rsatkichlari kreativ fikrlash, o'quv muammoli vaziyatlarni yaratish va boshqarish hamda psixologik ko'nikmalarga ustuvorlik berish asosida ishlab chiqilgan, oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining madaniy kompetentligini uzluksiz rivojlantirishning ta'lim mazmuni individual ta'lim dasturlarini malaka oshirishning bevosita va muqobil shakllari bilan uyg'unlashtirish asosida ishlab chiqilgan [7. 80].

Sh.R.Uraqovning "Oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarni tayyorlashning kompetent yondashuvga asoslangan pedagogik tizimini takomillashtirish" mavzusidagi (PhD) dissertatsiyasida o'qituvchilarning madaniy faoliyati tuzilmasi asosiy va qo'shimcha pedagogik funksiyalarni (boshqarish, tashkil etish, loyihalash, metodik ta'minlash, texnologik) tasniflash hamda umummadaniy va sohaga yo'naltirilgan kompetensiyalar (kognitiv, ijtimoiy)ni aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan, o'z-o'zini baholashga yo'naltirilgan automonitoring metodining pedagogik imkoniyatlari madaniy-pedagogik kompetentlik darajalariga oid motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv ko'rsatkichlarini tizimli baholashga ustuvorlik berish asosida kengaytirilgan, kasb-hunar kollejlariga o'qituvchilarni tayyorlash bosqichlari samaradorligini tashxislash metodikasi pedagogik faoliyatga yo'nalganlikning integral tahlil yondashuvi (motivatsion, diagnostik, kvalimetrik) asosida takomillashtirilgan, oliy ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya ishlarining innovatsion shakllarini tizimlashtirishga qaratilgan kompleks dastur asosida fakultativ seminarlar, o'quvchilar loyihasi, o'quvchilar klubi va to'garagiga oid ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan [8. 109].

S.S.Babadjonovning "Pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi («Informatika va axborot texnologiyalari» fanini o'qitish misolida)" mavzusidagi (PhD) dissertatsiyasida o'qituvchining mediakompetentligi madaniy pedagogik faoliyati bilan bog'lanib, mediasiyosatni amalga oshirish, ta'lim jarayoniga media tushunchalarni joriy etish va mediatexnologiyalardan foydalanish, o'z-o'zini madaniy rivojlantirish layoqatlari mazmunini hamda mezonlarini aniqlash orqali pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilari mediakompetentligini rivojlantirish mazmuni takomillashtirilgan, pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilari mediakompetentligining mediabilim va mediatahlil etish darajalariga mediakreativlik darajasini kiritish orqali o'quvchilarning media

ijodkorligi va mediaraqobatligi qobiliyatlarini shakllantirish imkoniyatlari kengaytirilgan, pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilari mediakompetentligini «Informatika va axborot texnologiyalari» va «Multimedia texnologiyalari» fanlarining mazmuni, o'qitish usul va vositalari tarmoq, mobil va multimedia texnologiyalarining mediata'limiy imkoniyatlarini kengaytirish orqali rivojlantirish mexanizmi takomillashtirilgan, pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilarini mediata'limni tadbiq etishga tayyorgarligini baholash yuzasidan pedagogik mediakompetentligini rivojlantirishga qaratilgan hamda mediakreativlik kabi darajasini ta'minlab beruvchi multimediali axborot-ta'lim resurslari ishlab chiqilgan [9. 37].

Yuqorida keltirilgan dissertatsiyalarda pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishning integrallashgan metodik ta'minoti (reproduktiv, ijodiy-izlanish va novatorlik bosqichlari mazmuni) kvalimetrik parametrlarning prognostik xususiyatlariga ustuvorlik berish asosida takomillashtirilgan, oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kreativlik darajasini baholash ko'rsatkichlari kreativ fikrlash, o'quv muammoli vaziyatlarni yaratish va boshqarish hamda psixologik ko'nikmalarga ustuvorlik berish asosida ishlab chiqilgan, o'z-o'zini baholashga yo'naltirilgan automonitoring metodining pedagogik imkoniyatlari madaniy-pedagogik kompetentlik darajalariga oid motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv ko'rsatkichlarini tizimli baholashga ustuvorlik berish asosida kengaytirilgan, ta'lim jarayoniga media tushunchalarni joriy etish va mediatexnologiyalardan foydalanish, o'z-o'zini madaniy rivojlantirish layoqatlari mazmunini hamda mezonlarini aniqlash orqali pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quvchilari mediakompetentligini rivojlantirish mazmunini takomillashtirishga doir fikr-mulohozalar bayon qilingan.

O'quv materialini ta'lim oluvchilar tayyorgarligi darajasiga qarab taqdim etish, baholash, boshqarish, turli shaklda nazorat qilish, interfaol muloqotni amalga oshirish) didaktik imkoniyatlari aniqlangan, madaniy kompetentlikni rivojlantirishning tashkiliy-didaktik mexanizmlari loyihaviy ta'lim, aralash o'qitish, tyutorlik xizmati va innovatsion-interaktiv texnologiyalarga asoslangan variativ axborot metodik ta'minotni ishlab chiqish orqali takomillashtirilgan, kompetentli yondashuv asosida kasb ta'limi o'qituvchilarining madaniy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning klasterli modeli va algoritmik xaritasini joriy etishning didaktik ta'minoti (umummadaniy xarakterdagi intellektual topshiriqlar, pedagogik dasturiy vositalar, tizimlashtirilgan ma'lumotlar bazasi orqali) takomillashtirilgan, axborot-kommunikatsiya va ilg'or pedagogik texnologiyalar vositasida o'qituvchilar pedagogik mahoratini rivojlantirish mexanizmlarini mukammallashtirishning ilmiy-nazariy hamda tashkiliy-metodik asoslari ishlab chiqilganiga doir fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Elektron axborot ta'lim muhitida o'quvchilar loyihalash madaniyatining rivojlanganlik darajasi grafikli va amaliy dasturlar paketining funksional imkoniyatlari asosida madaniy va shaxsiy kompetensiyalarini integrallash bo'yicha aniqlangan, umummadaniy va ixtisoslik fanlarining integrativ mashg'ulotlari (fashion illustration, casual) asosida o'quvchilarning ijodiy yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi vizuallik, ijodiy tafakkur va badiiy loyihalash kompozitsiyalari asosida takomillashtirilgan. kasb ta'limi o'qituvchilarining o'quv-bilish kompetentligini

o'qitishning modul-reyting, "Case-Problem-Method", "Case-Incident-Method" ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirishning tashkiliy-pedagogik tuzilmasi ishlab chiqilgan, pedagoglarni madaniy tayyorlash jarayonining innovatsion metodik tizimini tashkil etuvchi maqsadli, mazmunli, tashkiliy-jarayonli, pedagogik sharoitlar, natijaviy-baholash qismlari mazmunini aniqlashtirishga doir fikr-mulohazalar yuritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova, T. R. (2020). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ta'lim metodlari*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. Sultonov, R. S. (2019). *Pedagogik texnologiyalar va ta'limda innovatsiyalar*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
3. Davletov, B. A. (2021). *Ta'limda interaktiv metodlar va zamonaviy texnologiyalar*. Tashkent: "Ma'rifat" nashriyoti.
4. Ismoilov, U. A. (2022). *Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini pedagogik jarayonlarga tatbiq etishning muammolari. Pedagogika va ta'lim texnologiyalari jurnalining 3-soni*.
5. Bozorov, A. M. (2021). *Mustaqil o'rganish faoliyatini pedagogik jihatdan tashkil etish: innovatsiyalar va istiqbollar. Oliy ta'limda innovatsiyalar jurnalining 4-soni*.
6. Almardanovna, S. D., & Shokirovna, A. M. (2025). The Effectiveness of Increasing Students' Cognitive Activity in Primary Education. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 39, 66-70.
7. Islamovna, K. G. (2025). Preparing Elementary Students for Emergencies—As a Pedagogical Problem. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 40, 169-172.
8. Yuldashev, S., Akramov, M., Tursunova, F., Abdullaeva, K., Shakhmurodova, D., & Ubaydullayev, A. (2024, May). A Development of AI Connected System with Adaptive Assessments Method for Evaluation Methods in Education Field. In 2024 4th International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE) (pp. 826-830). IEEE.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ОДАРЕННОСТИ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ МОДИФИЦИРОВАННЫХ ЗАДАНИЙ

Раимбердиев Аскаржон Асрорович

Преподаватель Каршинского государственного университета

Аннотация: В статье рассматривается проблема определения и развития одаренности учащихся на уроках родного языка с использованием модифицированных заданий. Одаренность рассматривается как многофакторное явление, включающее интеллектуальные, творческие и личностные аспекты.

Annotation: The article examines the problem of defining and developing giftedness in students in native language lessons using modified tasks. Giftedness is considered as a multifactorial phenomenon, including intellectual, creative and personal aspects.

Ключевые слова: одарённость, компетенция, технология, методы, диалог.

Keywords: genius, competence, technology, methods, dialogue.

Современное образование стремится к индивидуализации обучения, что особенно актуально для работы с одаренными детьми. Важной задачей учителя родного языка является не только выявление одаренности, но и ее развитие. Одним из эффективных способов достижения этой цели являются модифицированные задания, которые позволяют адаптировать учебный процесс под потребности и способности каждого ученика.

Одаренность — это сложное многофакторное явление, которое включает в себя не только высокий уровень интеллекта, но и творческие способности, мотивацию к обучению и уникальные личностные качества. Важно понимать, что одаренные дети могут проявлять свои способности в различных областях, включая язык и литературу.

Развитию одарённости учащихся способствует создание проблемной ситуации. Проблемный диалог обеспечивает высокую познавательную мотивацию учащихся, а припоминание того, что учащиеся уже изучали, превращает учение в творческий процесс.

Методика определения одаренности

Определение одаренности на уроках родного языка может осуществляться через различные формы диагностики:

1. Тестирование – использование тестов на уровень языковой грамотности и творческого мышления.
2. Наблюдение – систематическое наблюдение за работой учащихся в классе, их активностью и инициативой.
3. Анализ работ – оценка письменных и устных заданий, где можно выявить творческий подход и оригинальность мышления.

Тема и цель урока осознаются детьми, становятся близкими и понятными им. Перед чтением любого текста применяю приём «прогнозирования», то есть ученикам предлагаю сначала ориентировочные действия (рассмотри заглавие, иллюстрации, обрати внимание на жанр, структуру произведения).

Затем исполнительные действия по выявлению образного, эмоционального и логического содержания произведения, его формы (учащиеся проводят наблюдение за текстом, поясняют, представляют в своём воображении события, героев, рассуждают, сравнивают факты, эпизоды, выражают своё эмоциональное отношение к ним, выясняют позицию автора и т.д.). Таким образом, технология продуктивного чтения помогает большинству моих учащихся вычитывать информацию из текстов разных видов, этот навык необходим при изучении различных учебных предметов.

Модифицированные задания как средство развития одаренности

Модифицированные задания — это задания, которые адаптированы под уровень подготовки и интересы учащихся. Они могут включать:

1. Разноуровневые задания – задачи различной сложности, позволяющие каждому ученику работать в своем темпе.

2. Творческие проекты – задания, которые требуют от учащихся применения знаний в нестандартных ситуациях (например, создание рассказа или поэмы).

3. Групповые работы – сотрудничество между учащимися для решения комплексных задач, что развивает коммуникативные навыки и креативность.

Примеры модифицированных заданий

1. Создание литературного произведения: Учащиеся могут написать рассказ на заданную тему, при этом более одаренные дети могут предложить альтернативные концовки или развить сюжет в разных жанрах.

2. Анализ текста: Предложить ученикам проанализировать известное произведение, при этом одаренные дети могут сравнить его с другими произведениями автора или провести параллели с современными событиями.

3. Кроссворды и викторины: Создание кроссвордов на основе изучаемого материала помогает развивать лексические навыки, а более сложные вопросы могут быть предложены для более одаренных учеников.

Заключение

Использование модифицированных заданий на уроках родного языка представляет собой эффективный способ определения и развития одаренности учащихся. Такой подход позволяет не только учитывать индивидуальные особенности каждого ученика, но и создавать благоприятные условия для их творческого роста. Важно, чтобы учителя были готовы к экспериментам и использовали разнообразные методики для достижения наилучших результатов в обучении одаренных детей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. Кн. 2/ В.И.Андреев. – Казань, 1998.

2. Асмолов А.Г. «Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе», М: Просвещение, 2010.

3. Богатенкова Н.И./ Н.В.Богатенкова, И.В.Муштавинкая. – Технология развития критического мышления на уроках истории. – 2001.

4. Бондаренко С.М., Граник Г.Г., Концева Л.А. «Как учить работать с книгой». - М.,1995.

5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г.К.Селевко. – М., 1998.

1. Raimberdiev A. Elimination of social and pedagogical problems in working with talented students. // Journal of Pedagogical Inventions and Practices. 2770-2367 <https://zienjournals.com> Date of Publication: ISSN NO: 2770-2367. 18.02.2022.

2. Raimberdiev A. COVERAGE OF THE PROBLEM OF PERSONALITY GIFTEDNESS IN THE SPIRITUAL HERITAGE OF THE EAST. // American Journal of Pedagogical and Educational Research. ISSN (E): 2832-9791. Volume 15, | August, 2023.

3. Раимбердиев А.А. Педагогик таълимотлар тизимида иктидорлилик муаммоси. // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендирий. – Нукус, 2021.

4. Раимбердиев А.А. БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ОЛИБ БОРИЛАДИГАН ИШ УСУЛЛАРИ. // ҚарДУ ХАБАРЛАРИ Илмий-назарий, услубий журнал 2021 йил 3 сон.

5. Raimberdiyev A.A. Shaxs iqtidori va qobiliyatlarning psixologik strukturasi. // Ta'lim, fan va innovatsiya. Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal 4/2021.

6. Raimberdiyev A.A. Shaxs iqtidori va uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni muammosining talqini. // ҚарДУ ХАБАРЛАРИ Илмий-назарий, услубий журнал 2022 йил 4 сон.

7. Raimberdiyev A.A. BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA IQTIDORLILIKNI TASHXISLASH VA RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH. // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. – Нукус, 2023.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ - UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMINING BOSHLANG'ICH BOSQICHI

*Muratova Shaxnoza Ibatovna,
Ibragimova Gulobat Raxmat qizi
Osiyo texnologiyalari universiteti
Pedagogika kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimining uzluksiz ta'limdagi o'rni, uning mazmun-mohiyati va ijtimoiy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, uzluksiz ta'lim, tarbiya, rivojlanish, ta'lim tizimi, tayyorgarligi

Аннотация: В статье рассматривается роль системы дошкольного образования в непрерывном образовании, ее содержание, сущность и социальная значимость.

Ключевые слова: дошкольное образование, непрерывное образование, воспитание, развитие, система образования, подготовка

Abstract: This article discusses the role of the preschool education system in continuing education, its content, essence, and social significance.

Keywords: preschool education, continuing education, upbringing, development, education system, preparation

XXI asrda ta'limga bo'lgan yondashuv tubdan o'zgardi. Bola rivojining ilk yillari — uning shaxsiyati, aqliy salohiyati, ijtimoiy va nutqiy ko'nikmalarining shakllanishi uchun hal qiluvchi davr hisoblanadi. Shu bois, bugungi kunda maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining eng muhim, asosiy va poydevor bosqichi sifatida qaralmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimining mazmuni va vazifalari .Maktabgacha ta'lim — bu bola hayotidagi eng muhim, hissiyotlarga boy, asosiy ko'nikmalar shakllanadigan bosqich bo'lib, 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. O'zbekiston Respublikasining 2021-yilgi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida ham maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining birinchi bosqichi sifatida belgilangan. Asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Bolaning aqliy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash;

- Nutq, muloqot va axloqiy tarbiyani shakllantirish;
- Mustaqil fikrlash, kuzatish, eslab qolish kabi psixik jarayonlarni rivojlantirish;
- Maktabga tayyorlov.

Uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rni Maktabgacha ta'lim — bu bola uchun rasmiy ta'lim bilan tanishishning ilk bosqichidir. Shu nuqtai nazardan, u quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

• **Tayanch tayyorgarlik vazifasi:** Bola keyingi bosqich – boshlang'ich maktabga psixologik, emotsional va kognitiv tayyor bo'ladi.

• **Kompensator rol:** Kam imkoniyatli yoki muhitdan yetarlicha ta'sir olmagan bolalarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash.

• **Integrativ yondashuv:** O'yin, nutq, ijod, harakat orqali o'rgatish — bu bosqich o'rgatishdan ko'ra ko'proq rivojlantirishga qaratilgan. **Maktabgacha ta'limdagi yondashuvlar va metodlar** Bugungi kunda O'zbekistonda maktabgacha ta'limga quyidagi yondashuvlar keng joriy etilmoqda:

- **Ilk qadam** davlat dasturiga asoslangan faoliyat;
- **O'yin orqali o'rgatish** — o'yin asosida bilim, ko'nikma va malakalarni singdirish;
- **Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim** — har bir bolaning individualligini inobatga olish;
- **STEAM yondashuvi** — tabiat, texnika, san'at, matematika va boshqa fanlarni integratsiya qilish orqali o'qitish.

Maktabgacha ta'limning psixologik asoslari: Maktabgacha ta'limning psixologik asoslari, bolalarning rivojlanishiga va o'qishdan oldin psixologik tayyorgarlikni ta'minlashga qaratilgan bilimlar va metodlarni o'z ichiga oladi. Bu soha, o'smirlar psixologiyasini chuqur tushunishga, ularning kognitiv va emotsional holatlarini hisobga olishga va ta'lim jarayonini samarali boshqarishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun psixologik muhit, ularning aqlli va ruhiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalar ma'lumotni o'z tajribalaridan olishadi va uni o'z fikrlash tizimlariga moslashtiradilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'proq sezgi, his-tuyg'ular va sinovlar orqali o'rganadilar. Bu yoshdagi bolalar hali aniq bir xulosalar chiqarishdan ko'ra, kuzatish va amaliyotga tayanadilar. Shuning uchun, maktabgacha ta'limda bolalar bilan o'ynash va tajriba asosida o'rganish muhim hisoblanadi. Maktabgacha ta'limning psixologik asoslaridan biri — bolalarga mukammal va moslashuvchan kognitiv muhit yaratishdir. Bu, bolalarning o'z fikrlarini mustaqil ravishda ifodalashga, savollar berishga va yangi bilimlarni o'zlashtirishga imkon yaratadi. Psixolog L.S. Vygotskiy, J. Piyaje va boshqa olimlar bola hayotining dastlabki 6-7 yilini **“oltin davr”** deb atashadi. Bu davrda bola:

- Atrofdagi borliqni qabul qilish;
- Til, muloqot, hissiy holatlarni anglash;
- Ijtimoiy normalarni o'rganish;
- Mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ushbu bosqichda bolaning miyasi nihoyatda faol bo'lib, har qanday ta'sir — ijobiy yoki salbiy — kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta'sir qiladi. **Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv** bolalarning bilish bilan

bog'liq bo'lgan ehtiyojlari, muammolar va imkoniyatlarga samarali javob berish qobiliyatini shakllantirish, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, shaxsiy ("Men" konsepsiyasi) ni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Rivojlanish sohalar bo'yicha kompetensiyalarni o'zaro bog'liq holda takomillashtirish bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, shuningdek, uning maktab ta'limi bo'lgan keyingi bosqichiga muammosiz o'tishi va unga tayyor bo'lishi, boshlang'ich ta'limda kompetensiyalarni shakllantirishi uchun zarurdir.

Bolaning kompetensiyalari bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi: *jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi, ijtimoiy-hissiy rivojlanish, nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari, ilish jarayonining rivojlanishi, ijodiy rivojlanish.* **Xulosa:** Maktabgacha ta'lim — bu nafaqat ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini, balki jamiyatning intellektual, madaniy va axloqiy poydevorini yaratadigan eng muhim bosqichdir. Ushbu bosqichdagi samarali faoliyat tufayli bola mustaqil, fikrlovchi, ijtimoiy moslashuvchan shaxs sifatida shakllana boshlaydi. Shu sabab, maktabgacha ta'limda ishlayotgan har bir pedagog bolalarning qobiliyatini aniqlash va ochish yo'lida innovatsion, mehribon va mas'ul bo'lishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021.
2. "Ilk qadam" o'quv dasturi. – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim agentligi, 2021.
3. UNESCO. "Early Childhood Care and Education: Global Report." – Paris, 2020.
4. Shodmonova Z., Karimova N. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" – Toshkent: Fan, 2022.
5. Montessori M. "Bola shaxsini rivojlantirish" – Toshkent: Ma'rifat, 2019.
6. Vygotsky L.S. "Bolaning psixik rivojlanishi" – Moskva, 1996.
7. www.maktabgacha.uz – Maktabgacha ta'lim agentligi rasmiy sayti.

BOLALAR NUTQINI O'STIRISHDA ERTAKLARNI O'RNI

Muminova Nilufar Abdurahmonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti

Nosirova Zerda Zarif qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodi, ayniqsa ertaklar janrining kichik yoshdagi bolalarning intellektual, axloqiy va estetik rivojlanishidagi didaktik va pedagogik salohiyati tahlil etilgan. Ertaklar orqali axloqiy qadriyatlar ezgulik va yovuzlik, vatanparvarlik, do'stlik, halollik va adolat bolalar ongiga singdirilishi zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: nutq, og'zaki nutq, tafakkur, xalq og'zaki ijodi.

Annotation: This article analyzes the didactic and pedagogical potential of Uzbek folk oral literature, particularly the fairy tale genre, in the intellectual, moral, and aesthetic development of young children. It substantiates the necessity of instilling moral values such

as kindness and evil, patriotism, friendship, honesty, and justice in children's consciousness through fairy tales.

Keywords: speech, oral speech, thinking, folk oral literature.

Аннотация. В данной статье проанализирован дидактический и педагогический потенциал узбекского народного устного творчества, в частности жанра сказок, в интеллектуальном, нравственном и эстетическом развитии детей младшего возраста. Обоснована необходимость внедрения в сознание детей нравственных ценностей, таких как добро и зло, патриотизм, дружба, честность и справедливость через сказки.

Ключевые слова: речь, устная речь, мышление, народное устное творчество.

Xalq og‘zaki ijodi namunalari bolalarga aqliy, axloqiy va estetik tarbiya berishda, nutqini har taraflama rivojlantirishda va boyitishda katta ta’sir etuvchi vosita hisoblanadi. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalari xilma-xil janrlardan tarkib topgan og‘zaki so‘z san’ati bo‘lib, o‘zbek xalqining dunyoqarashi, badiiy zavqi ijodiy salohiyati, orzu va intilishlarini aks ettiradi. Xalq og‘zaki ijodi materiallarida ijtimoiy hodisalar, kurashlar, vatanni dushmandan mudofaa qilish, xalqning orzu-umidlari, urf-odatlar, rasm-rusmlari, marosimlari va boshqa turmush hodisalari ifodalanadi.

Har bir janrni ifodali tarzda bolalarga yetkaza olingandagina, uning g‘oyaviy mazmunini to‘g‘ri idrok ettira olish mumkin. Bolalarda badiiy asarni idrok etish qobiliyati o‘z-o‘zidan vujudga kelmaydi, uni bolaning ilk yoshidan boshlab rivojlantirish va tarbiyalash kerak, shundagina bola keyinchalik badiiy asarlarni diqqat bilan tinglashga, badiiy nutqqa e’tibor berishga o‘rganadi. Bolalar ongiga badiiy asarlarning axloqiy, estetik mohiyatini yetkazish - bu murakkab vazifa hisoblanadi.

Kichik yoshdagi bolalar eng avvalo ertaklar bilan tanishadilar. Ma’lumki, ertaklar xalq og‘zaki ijodiyotining eng qadimiy ommaviy va keng tarqalgan janrlardan biridir. Ertak atamasi Mahmud Qoshg‘ariyning XI asrda yozilgan ”Devonu lug‘atit turk” asarida ”etuk” tarzda qo‘llanganidan bilsa bo‘ladi: ”Etuk - hikoya, ertak; biror maqsadni shohga bildirish, hikoya qilish uchun ham bu so‘z qo‘llanadi. Asli bir narsani hikoya qilishdan olingan”[3].

Bola dunyoqarashining shakllanishida ertaklarning o‘rni beqiyos. Kichkin-toylar ertaklarning sehrli olamiga sayr qilish orqali murg‘ak tafakkurlarida haqiqiy hayot haqida tasavvur hosil qilish bilan birga jajji qalblarida ezgulikka muhabbat va yovuzlikka nafrat hissini tuyadilar.

Kichik yoshdagi bolalar uchun yozilgan asarlarda qahramonlarning xarakteridagi xususiyatlardan biri ajratib ko‘rsatiladi. Masalan: ”Quyoning uyhasi” ertagida tulki ayyor, kuchsizlar ustidan hukmronlik qiluvchi, xo‘roz esa botir, topqir, kuchsizlarni himoya qiluvchi sifatida tasvirlanadi.

Asar shunday tarzda muhokama etib olingach, uni ifodali bayon etish ustida ishlanadi. Bu uch yo‘nalishda olib boriladi: 1) emotsional va obrazli ifodalilik, intonatsiyaning xilma-xilligi va boyligi ustida ishlash; 2) asarning ayrim qismlari o‘rtasiga mantiqiy urg‘u qo‘yish; 3) aniq va to‘g‘ri talaffuzni hosil qilish hamda har bir so‘zni to‘g‘ri talaffuz etishga erishish kerak, shundagina bolalar uni to‘g‘ri idrok etadilar.

Tarbiyachi bunday tayyorgarlik jarayonida adabiy asarning g‘oyaviy mazmuniga tushunib yetadi va matnni esda saqlay oladi, o‘zining kichik tinglovchilari bilan erkin muloqotda bo‘ladi va uning nutqi ravon, aniq bo‘lib, ishonchli chiqadi, aytilayotgan so‘z ishonarli, ta’sirchan, bolalar uchun tushunarli bo‘ladi.

Tarbiyachi tomonidan o‘qib yoki hikoya qilib berish uchun tanlangan badiiy asarlarning g‘oyaviy mazmuni bolalarga tushunarli bo‘lsa, ularning yuragiga yetib borsa, asar o‘zining tarbiyaviy rolini bajargan bo‘ladi.

Xalq og‘zaki ijodiyoti namunalarini bolalarga kitobdan o‘qib bermasdan, hikoya qilib bergan ma’qul. Tarbiyachi dastur asosida o‘qib berishi yoki hikoya qilib berishi uchun asar tanlagach, asarning g‘oyaviy mazmuni va uning tili bolalarga tushunarlimi yoki yo‘qmi, shuni oldindan tasavvur etishi kerak. Agar tarbiyachi ulardagi ayrim ifodalar, so‘zlar bolalarga tushunarli emasligini taxmin qilsa, u holda muallifning bayon etmoqchi bo‘lgan fikrlarini bolalar tomonidan idrok etish qiyinlashadi. Mana shunday hollarni oldindan bilgan tarbiyachi bolalarga ma’nosi tushunarsiz bo‘lgan so‘zlarni quyidagi usullar yordamida tushuntirishi lozim: asarni hikoya qilayotgan vaqtda to‘xtalmasdan (uzoq pauza qilmasdan), yangi so‘zni sinonimi bilan yoki qisqa jumlar bilan tushuntirishi kerak. Masalan, K.D.Ushinskiyning “Sabr qilishni o‘rgan” nomli asarini o‘qib berishda “g‘o‘ra” so‘zi uchraydi, bu so‘z hammaga tushunarli bo‘lavermaydi, shu sababli tarbiyachi bu so‘zni o‘qiyotganda bolalarga tushunarli bo‘lgan “xom” so‘zini ishlatadi. Demak, tarbiyachi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishdan avval asardagi ayrim so‘zlarni, ya’ni bolalar tushunishi qiyin bo‘lgan so‘zlarni qaysi so‘zlar bilan almashtirishni belgilab oladi. Agar ayrim notanish so‘zlar va jumlar bolalarga muallifning asosiy fikrini idrok qilishlariga xalaqit bermasa, u holda ushbu so‘zlarning ma’nosini tushuntirish shart emas.

Ertaklarni tinglashning asosiy tarbiyaviy vazifasi bolalarni barkamol inson ruhida shakllantirishga qaratiladi. Shuning uchun ertaklarni tinglash orqali kichik yoshdagi bolalarning umumiy kamolotiga, ularda vatanparvarlik, do‘stlik, o‘rtoqlik qadriyatlarini shakllantirish, jamoa ichida o‘zini boshqarish, mehnatsevarlik, halollik, rostgo‘ylik, o‘qishga ongli munosabatda bo‘lish kabi ijobiy xususiyatlarni tarbiyalashga alohida e’tibor berish lozim

Xulosa qilib aytganda, ertaklar xalqning necha-necha ming yilliklar davomidagi hayotiy tajribalarini umumlashtirgan holda uning ijtimoiy ongida, estetik didida, axloqiy qarashlarida, e’tiqodida kechgan o‘rish – o‘zgarishlarning badiiy tarixi sifatida o‘ziga xos ahamiyat kasb etgan. Shu bois hozir ham kichik yoshdagi bolalar tomonidan miriqib tinglanadi, sevilib o‘qiladi, eng muhimi, navqiron avlodning ma’naviy-axloqiy jihaddan kamol topishida ertaklar beqiyos ta’sir ko‘rsatib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Jo‘raqulova, M. *Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy adabiyot orqali tarbiyalash*. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti. 2019
- 2.Karimova, M. *Bolalar bilan ishlash metodikasi: badiiy asarlar asosida*. Toshkent: Iste’dod nashriyoti. 2016
- 3.Mahmud Qoshg‘ariy. *Devonu lug‘atit turk* Toshkent: 1960.
4. Ushinskiy K.D. *Bolalar uchun hikoyalar*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. 1990
- 5.Qosimova, Z. *Ertaklar va ularning tarbiyaviy ahamiyati*. Navoiy, Pedagogika universiteti nashriyoti. 2017

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI NUTQ MADANIYATI BILAN TANISHTIRISH

Moxigul Almardonova,

SHDPI Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

Moxigul.almardonova@bk.ru

Shoxista Norboboyeva,

SHDPI Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini tashkillashtirish, o'quvchilarning axloqiy va estetik hissiyotlarini tarbiyalashga qaratilgan tushunchalar ifodalab berilgan. Rivojlangan davlatlarda lingvodidaktika va nutqiy faoliyatni rivojlantirish, ona tili darslarida kontrastiv lingvistika, kompetent yondashuvni rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqolada nutq madaniyati fanining xususiyatlari, afzalliklari, meyorlari haqida, nutqning shakllari, turlari haqida ma'lumot berilgan. Mashhur notiqnlarning fikrlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Nutq madaniyati, suxandon, Demosfen, ichki va tashqi nutq, adabiy til me'yorlari, Mark Tulliy Sitseron.

Аннотация: В статье представлены концепции, направленные на организацию творческой деятельности учащихся и воспитание нравственно-эстетических чувств учащихся в процессе обучения родному языку в начальной школе. В развитых странах уделяется внимание развитию лингводидактики и речевой деятельности, контрастивной лингвистики, компетентного подхода на уроках родного языка. В статье дается информация об особенностях, преимуществах и критериях науки о культуре речи, а также о формах и видах речи. Приводятся мнения известных ораторов.

Ключевые слова: Культура речи, ораторское искусство, Демосфен, внутренняя и внешняя речь, нормы литературного языка, Марк Туллий Цицерон.

Abstract: The article presents concepts aimed at organizing the creative activity of students in primary school native language education, educating students' moral and aesthetic feelings. In developed countries, attention is paid to the development of linguistic didactics and speech activity, contrastive linguistics, and a competent approach in native language lessons. This article provides information about the characteristics, advantages, and standards of the science of speech culture, as well as about the forms and types of speech. The opinions of famous speakers are cited.

Key words: Culture of speech, oratory, Demosthenes, internal and external speech, norms of literary language, Marcus Tullius Cicero.

Bilamizki, to'g'ri tashkillashtirilgan boshlang'ich ta'lim va tarbiya jarayoni inson kamolotini ta' minlovchi muhim davrdir." Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir", - deya bejizga aytishmagan. Komil inson belgisi - axloq va odobdir. Inson odobi esa uning so'zlashish madaniyatida o'zini namoyon qiladi. Yuksak nutq madaniyati san'atini egallash quyidagi yo'nalishlarni vujudga keltirgan. Notiqlik, voizlik, ritorika, oratorlik, xatoba, krasnorichie kabilar shular jumlasidandir.

MUHOKAMA Va NATIJALAR.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida madaniyatli nutqni - to'g'ri, ravon, ifodali, sof, aniq, jo'yali, o'rinlilik sifatlarini shakllantirish biz, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining vazifasidir. Madaniyatli nutq deganda nutq shakllarining har ikkisi - og'zaki va yozma nutq tushuniladi. Og'zaki nutq yozma nutqdan avval paydo bo'lgan. Bu nutqdan biz kundalik faoliyatimizda, madaniy sohalarda, ma'rifiy jabhalarda, xususan, dars mashg'ulotlarida, majlis, radio - televideniya kabi juda ko'p sohalarda foydalanamiz. Yozma nutq esa og'zaki

nutqdan ustun turadi. Chunki u manba. Har qanday ogʻzaki nutq qogʻozga qoralanmasa, u yoʻqolib ketadi. Yozma nutq bu ilmdir, u tajriba, xulosa, esdalik, insho, bayoz, muhokama, mulohaza va natijadir. Ogʻzaki nutq ham, yozma nutq ham inson tafakkuri mahsulidir. Shu oʻrinda tilshunos Nusratilla Jumayevning quyidagi fikrlarini keltirish lozim. "Yozma nutq bilan shugʻullanmagan notiq nutqining rivoji sust, sayqal topishi qiyin kechadi. Uning soʻz boyligi, ifoda imkoniyatlari cheklangan boʻladi". Tafakkur bu nutq turlaridan biri hisoblangan ichki nutqdir. Ichki nutq bu passiv nutq hisoblanadi, biroq har qanday tashqi nutqqa asos bu ichki nutq hisoblanadi. Inson har qanday nutqni avval ongida rejalashtirib, ilmlari bilan boyitib, goʻzal fikrlar bilan sayqallamas, uning soʻzlari boshqalarga taʼsir qilmaydi. Bunday nutq egasi yaxshi suxandon boʻla olmaydi.

Madaniyatli nutq egasi adabiy til meʼyorlariga muvofiq soʻzlaydi va yozadi, jumla tuzadi. Adabiy til meʼyorlari quyidagilar: Talaffuz, imlo, morfologik va lugʻaviy meʼyorlar hisoblanadi. Rimning mashhur notigʻi Mark Tulliy Sitseron oʻzining "Notiq" asarida "hatto soʻz neʼ matidan benasib kishilar ham yaxshi, ifodali talaffuzi tufayli suxandonlik mevasini terganlar, koʻpgina suxanoro odamlar esa talaffuzi yaxshimasligi sababli noʻnoq hisoblanganlar". Mashhur yunon notigʻi Demosfen esa "birinchi ish, ikkinchi ish, uchinchi ish ham talaffuzdir", degan. Toʻgʻri talaffuz koʻnikmasiga ega boʻlish bizdan orfoepik, fonetik va fonologik bilimlarimiz keng boʻlishini talab qiladi. Toʻgʻri nafas olish, yaʼni aralash nafas olish bu pastki qovurgʻalar va diafragma ishtirokida nafas olishdir. H va X harflarini farqlash va toʻgʻri talaffuz qilish, qaratqich va tushum kelishigi qoʻshimchalarini nutqda toʻgʻri qoʻllash muhimdir.

Imloviy meʼyor orfografik va morfemik qoidalarini bilishni taqozo etadi.

Agarda biz morfologik va sintaktik meʼyor qoidalaridan xabardor boʻlmasak, xoh u ogʻzaki va xoh yozma nutq boʻlsin, namunali nutq tuza olmaymiz. Lugʻaviy meʼyorlarni bilishimiz, bizning fikrlarimiz teran, nutqimiz ravon va ifodali boʻlishi uchun soʻz boyligimiz koʻp boʻlishi kerak. Xalqimizda aksariyat kishilarga nisbatan "soʻzni topib soʻzlaydi" iborasi ishlatiladi. Bunday insonlarning fikrlash, tafakkur qilish doirasi keng boʻladi. Tafakkur qilishga qanday erishish mumkin?

1. Oʻqish kitobi boshlangʻich sinf oʻquvchilarining kelajagi uchun muhim poydevordir. Bu fan bolaga axloq-odob, toʻgʻrilik va halollik, Vatanga va ota-onaga muhabbat kabi koʻpgina xislatlarni shakllantiradi. Gumanitar fanlar bolaning tafakkur va tasavvur olamini boyitadi. U muhokama va mushohada yuritishga, tanqidiy va tahliliy baholashga, fikrlashga oʻrganadi. Aniq fanlar esa innovatsion texnologiyalar, yangiliklar qilishga yoʻl ochadi.

2. Sheʼr yodlash, bu jarayon inson xotirasini misli koʻrilmagan darajada mustahkam qiladi.

3. Badiiy kitoblar mutolaa qilish.

4. Har bir bolani sheʼr, hikoya, ertak yozishga qiziqtirish, topshiriq berish, ijod qilishga undash.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarini yozma nutqi bilan ishlayotganda husnixat malakalariga etibor berishimiz lozim.

Madaniyatli nutq bir nechta aloqaviy sifatlarga ega bo'ladi. Suxandon nutqining Eng oliy fazilati bu to'g'rilikdir. Bu esa adabiy til me'yorlariga muvofiq kelishdir. Inson nutqi uchun muhim talab bu soflikdir. Soflik adabiy til me'yorlaridan yot, begona unsurlardan xoli nutqdir. Begona unsurlar vulgarizm, varvarizm, jargon, Argo, konselyarizmlar, shevaga oid so'zlar va boshqalardir. Yana bir sifat aniqlik - mutanosiblik,

Sinonimlar, antonimlar, omonimlar, iboralar va ko'chma so'zlardan to'g'ri foydalana olishdir. Rus tilshunosi V. N. Golovin aniqlik haqida shunday fikrlar qoldirgan. ". Nutqning aniqligi so'zning narsa va hodisalardan aks etgan borliq belgilari bilan qat'iy mos kelishidir".

Yaxlit bir tizim, fikrlar rivoji nutqimizni mantiqiylik bilan sifatlantiradi. Mantiqiylikda 2 ta shart bor.

1. Ekstrolingvistik - to'g'ri mulohaza qilish, fikrlash.

2. Sof lingvistik - jumlar o'rtasidagi mazmuniy bog'liqlik

Ifodaviylik o'qituvchi nutqi uchun muhim sifattir. Jo'yalilik, boylik, o'rinlilik - barchasi nutqning kommunikativ sifatlardir.

XULOSA.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'qituvchidan o'quvchilarning kommunikativ sifatlarni shakllantirish talab qilinmoqda. Ta'lim va tarbiya vositasida komil insonni tarbiyalash ustuvor vazifadir. Buning uchun esa o'qituvchi o'zining asosiy quroli so'z bilan ta'sir qila oladi. O'quvchilarni ona tiliga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, hurmat va muhabbat tuyg'ularini singdirish, o'z ona tilining nufuzini ko'tarishga bo'lgan intilishlarini mustahkamlash asosiy vazifadir.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF -5712-son Farmoni.- Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06/19/5712/3034-son, 29.04.2019y

2. Muxitdinova X.S. O'zbek tilini o'qitish metodikasi (o'zga tilli guruhlarda) / Monografiya. T., 2021.

3. Rasulov R, Husanov N, Moydinov Q " Nutq madaniyati va notiqlik san' atii" Toshkent. 2006.

4. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового) / Учебное пособие. М., 2007

5. Begmatov E, " Notiqning nodir boyligi" Toshkent., Fan: 1990

YAKKABOG' TUMANI TOPONIMLARINING LINGVOMADANIY QARASHLARDA TUPROQ VA O'SIMLIK BILAN BOG'LIQ NOMLAR VA TOG'LAR VA RELYEF BILAN BOG'LIQ NOMLAR

Sayfullayev Zuxriddin Asliddin o'g'li

Shaxrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Geografik nomlarni, atamalarni o'rganish mustaqillikka erishganimizdan so'ng yanada katta ahamiyat kasb etmoqda. O'z xalqining, o'z mamlakatining hozirgi davrdagi taraqqiyotini va madaniyatini chuqurroq o'rganmoqchi bo'lgan har bir kishi, shubhasiz uning tarixini mukammal bilishi kerak. Mustaqillik yillarida respublikamizda buyuk ajdodlarimizni qayta tanish, yashab turgan hududlarimiz nomlarini qayta o'rganish kabi muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

Kalit so'zlar. Toponim, lingvist, gumanitar, etnograf, arxeolog, dialekt, obyekt, Yakkabog' tumani, Eskiyo'rg'on, Yangiyo'rg'on, arxeologiya, etnografiya.

Annotation. The study of Geographical Names, terms is gaining even greater importance after independence. Anyone who wants to delve deeper into the progress and culture of their people, their country in the present should undoubtedly know its history perfectly. During the years of independence, important works are being carried out in our republic, such as the re-acquaintance of our great ancestors, the Re-study of the names of our inhabited territories. **Keywords.** Toponym, linguist, humanitarian, ethnographer, archaeologist, dialect, object, Yakkabog district, ESKIKURGAN, YANGIKURGAN, archeology, ethnography.

Аннотация. Изучение географических названий, терминов приобретает еще большее значение после обретения независимости. Каждый, кто хочет глубже понять прогресс и культуру своего народа, своей страны в настоящем, несомненно, должен в совершенстве знать ее историю. В годы независимости в нашей республике проводятся важные работы, такие как повторное знакомство с нашими великими предками, повторное изучение названий наших населенных территорий.

Ключевые слова. Топоним, лингвист, гуманитарий, этнограф, археолог, диалект, объект, район Яккабог, Эскикурган, Янгикурган, археология, этнография.

Kirish. Tilshunoslikning muhim bir sohasi bo'lgan toponimika ma'lum hududda yashovchi xalqlarning tarixni turli bosqichida qanday hayot kechirganliklari, ularning rivojlanish yo'llari va usullari, hayotning turli bosqichlarida yuz bergan hodisalarni aniqlash, shuningdek ushbu xalqning tiliga mos bo'lgan qonuniyatlar va hodisalarni yoritishdek katta ilmiy ahamiyatga egadir. Yakkabog' tumani toponimlarini chuqur o'rganish uchun yozma manbalar, arxeologik ma'lumotlar va mahalliy og'zaki an'analarni qo'llash zarur. Tadqiqotlarda lingvistik, tarixiy va geografik usullarni uyg'unlashtirish samarali natijalar beradi.

4. Tuproq va o'simliklar bilan bog'liq nomlar

- **"Qizilqum":** Qizil qumli tuproqli hudud. Bu nom tuproq tarkibidagi temir oksidi ko'pligini bildiradi 19.
- **"Chimqo'rg'on":** "Chim" (mahalliy shevada "yashil") va "qo'rg'on" (mustahkam joy) so'zlarining qo'shilishi. Yashil o'simliklar bilan qoplangan hududni tasvirlaydi 89.
- **"Sho'ra" va "Archazor":** Tumanning cho'l va tog'li qismlarida tarqalgan o'simlik turlariga ishora qiluvchi nomlar 1.

Yakkabog' tumani tabiiy geografik obyektlarga oid toponimlari
Yakkabog' tumani (Qashqadaryo viloyati) tabiiy geografik xususiyatlarini aks ettiruvchi

toponimlar mintaqaning relyefi, suv manbalari, o'simliklar va tuproq tarkibi bilan chambarchas bog'liq. Quyida ularning asosiy turlari va talqini keltirilgan: Tilshunoslikning bu muhim sohasi Respublikamizda anchagina rivojlangan. Bu, albatta, o'zbek tilshunosligining yutug'idir. Joy nomlariga bag'ishlangan materiallar, kuzatishlar va yerli kishilarning og'zidan yozib olingan ma'lumotlar asosida yig'iladi. Shuningdek, qishloq fuqarolar yig'ini xaritasi va turli tarixiy va ilmiy manbalardan ham foydalanilishi mumkin.

1. Tog'lar va relyef bilan bog'liq nomlar

- **"Hisor tizmalari"**: Tumanning sharqiy chekkasida joylashgan baland tog' tizmalari. "Hisor" so'zi qadimgi turkiy tillarda "qo'riq" yoki "mustahkam joy" ma'nosini anglatadi 18.

- **"Chaqchar" va "Beshnov"**: Hisor tizmasining janubiy-g'arbiy tarmoqlari. Bu nomlar mahalliy shevada tog'ning shakli yoki o'tmishdagi voqealar bilan bog'liq bo'lishi mumkin 29.

- **"Adir"**: Tog' etaklaridagi pasttekisliklar uchun ishlatiladigan umumiy atama (masalan, "Adirsoy") 8.

3. Suv omborlari va sug'orish tizimlari

- **"No'g'ayli suv ombori"**: "No'g'ay" etnonimi bilan bog'liq bo'lib, tarixiy qabilalar faoliyatini aks ettiradi 18.

- **"Qorabog'"**: "Qora" (quyuq rang) va "bog'" so'zlaridan hosil bo'lib, suv resurslari bilan bog'liq hududni anglatadi 9.

- **"Darxon" va "Qurjab" ariqlari**: Sug'orish kanallarining nomlari mahalliy geografik joylashuvga moslashgan 2.

Yakkabog' tumani (Qashqadaryo viloyati) toponimlari orqali mintaqaning tarixiy voqealarini, etnik madaniy jarayonlarini va tabiiy o'zgarishlarini kuzatish mumkin. Quyida voqealar bilan bog'liq bo'lgan asosiy toponimlar va ularning lingvomadaniy talqini keltirilgan:

5. "Chimqo'rg'on"

- **Voqea bog'liqligi**: Tarixiy manbalarda ko'p marta qayd etilgan mustahkam punkt.

- **Dialektal xususiyat**:

- "Chim" – mahalliy shevada "yashil" ma'nosini beradi (adabiy tilga nisbatan).

Toponimika fanining rivojlanishiga geografiya, etnografiya, tarix arxeologiya va nihoyat tilshunoslik kabi fanlarning barcha sohalarida ishlovchi olimlar o'z hissalarini qo'shib kelmoqdalar. Ammo tarixchi, geograf, etnograf, arxeolog va lingvist toponimikaga murojaat qilar ekan, ularning har biri bu fanni o'zicha tekshiradi. Biz asosiy maqsadni, qaysi fan nuqtayi nazaridan o'rganmaylik, geografik joy nomlarini to'g'ri, ilmiy izohlashga qaratishimiz lozim. Keyingi yillarda joy nomlarini o'rganish bo'yicha jahon miqyosida ko'pgina ishlar qilindi va qilinmoqda. Bu ishga yirik mutaxassis olimlar jalb qilinmoqda. Jahon miqyosida bir qancha toponimik ilmiy markazlar ishlab turibdi. O'zbek va chet tillarida toponimikaga oid kitoblar, to'plamlar, shuningdek, ayrim maqolalar juda ko'p.

Xulosa. Xulosa qilib aytganimizda, joy nomlari bilan shug'ullanish faqat tilshunoslarni ishi bo'lmay, balki tarixchilar, etnograflar, geograflar, tilshunoslar, arxeologlarning, qolaversa, qishloq ziyolilari, keng jamoatchilikning ishi bo'lmog'i kerak.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, kishi atoqli otlari, toponimlari va etnonimiyasiga munosabat tubdan o'zgardi. Endilikda bu nomlar nafaqat lisoniy material, balki xalq tarixi, madaniyati va ma'naviyatining nodir merosi sifatida ham e'zozlanadigan va o'rganiladigan bo'ldi. Natijada o'zbek onomastikasining tadqiq yo'nalishlari yanada kengaydi va nufuzi oshdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **"O'zbekiston joy nomlari izohli lug'ati"**. Mualliflar: R.Y.Xudoyberganov, N.Uluqov, M.T.Mirakmalov va boshqalar (2025) 4 Mazkur lug'atda Yakkabog' tumanidagi katta obyektlar, tarixiy va zamonaviy nomlar haqida izohlar keltirilgan.
2. **"Qashqadaryo qishloqnomasi"** (To'ra Nafasov, 2009) Tuman toponimlarining etimologiyasi va tarixiy konteksti haqida ma'lumotlar beradi 1012
3. **"O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"** Yakkabog' tumani va uning joy nomlari haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan 212

3-SHO'BA

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA YANGI TA'LIM DASTURLARI, METOD VA TEXNOLOGIYALARNING TADBIQI

BO'LAJAK MUHANDISLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonda bo'lajak muhandislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari keltirilgan. Bundan tashqari, maqolamizda «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini o'qitish yordamida kasbiy tayyorgarlikni o'rganishga kompetentlikka asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan yondashiladi.

Shuningdek, tayyorgarlik rivojlanayotgan hayotda ishlashga, nostandart xarakterdagi muammolarni hal qilishga tayyor bo'lish imkoniyati, kasbiy faoliyatga tayyorgarlik, shu jumladan, raqamli texnologiyalar sharoitida innovatsion xususiyat, raqamli texnologiyalarga ega bo'lish, davr talablarga muvofiq ravishda yangi zamonaviy sharoitlarga moslashish, nostandart mazmundagi muammolarni hal qilishning mohiyati aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: amaliy faoliyat, texnik tizimlar, axborot texnologiyalari, Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti, pedagogik mexanizmlar va boshqalar.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Эргашев Нуриддин Гайратович

Профессор Каршинского государственного технического университета

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Электронная почта: finaledition2@mail.ru; Телефон: (99) 098-01-00.

Аннотация. В данной статье представлены педагогические механизмы подготовки будущих инженеров к профессиональной деятельности в образовательном процессе. Кроме того, в нашей исследовательской работе к изучению профессиональной подготовки с помощью преподавания дисциплины «Информационные технологии в технических системах» подойдут с позиций компетентностного подхода.

Также в подготовке отражается возможность готовности работать в развивающейся жизни, решать проблемы нестандартного характера, подготовка к профессиональной деятельности, в том числе инновационного характера в условиях цифровых технологий, обладание цифровыми технологиями, адаптация к новым

современным условиям в соответствии с требованиями эпохи, характер решения проблем нестандартного содержания.

Ключевые слова: практическая деятельность, технические системы, информационные технологии, иерархический подход, дидактическое обеспечение, цифровое образование, инновационная деятельность, цифровая образовательная среда, педагогические механизмы и др.

PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR PREPARING FUTURE ENGINEERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

Ergashev Nuriddin Gayratovich.

Professor of Karshi State Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00.

Abstract. This article presents pedagogical mechanisms for preparing future engineers for professional activities in the educational process. In addition, in our research work, the study of professional training using the teaching of "Information Technology in technical systems" is approached from the point of view of a competency-based approach.

Also, the preparation reflects the possibility of being ready to work in a developing life, to solve problems of a non-standard nature, preparation for professional activity, including an innovative feature in the conditions of digital technologies, the acquisition of digital technologies, adaptation to new modern conditions in accordance with the requirements of the period, the essence of solving problems of non-standard content.

Keywords: practical activity, technical systems, information technologies, hierarchical approach, didactic support, digital education, innovative activity, digital educational environment, pedagogical mechanisms, etc.

Kirish (Introduction). Raqamli texnologiyalar sharoitida texnika oliy o'quv yurtlarining turli yo'nalishdagi talabalarining kasbiy faoliyatga tayyorgalik darajasini tashxislash quyidagilarni: kasbiy faoliyatga tayyorgarlikning muayyan darajasida kompetensiyalarni shakllantirishni aniqlash; tashxislashni amalga oshirish mazmunan tayyorlash; maqsadlarga mos keladigan tashxislash shakllari va metodlarini tanlash; tashxislash muolajalarini amalga oshirish va aks ettirish kabilarni o'z ichiga oldi. Mazkur maqolamizda talabalar ya'ni bo'lajak muxandis kadrlar malakasi darajasi ko'rsatkichlarini aniqladik, baholash tizimini va o'qituvchi hal qila olishi kerak bo'lgan vazifalar ro'yxatini ishlab chiqildi. Shuning bilan birga, ular alohida ta'kidlashdi AKT sohasidagi asosiy va qo'shimcha kompetensiyalar ajratib ko'rsatildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Texnika oliy oliy o'quv yurtlari talabalarining turli yo'nalishdagi ixtisosliklardagi talabalarda «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini o'qitish orqali kasbiy faoliyatga tayyorgarligini shakllantirishni diagnostika qilish, kompetentlikka asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan G.I.Xozyainov kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni shakllantirishni mutaxassislarni tayyorlashning uzoq jarayonining maqsadi va natijasi sifatida, kasbiy funksiyalarni bajarishga tayyorgarlikni shakllantirish sifatida o'rganadi; O.V.Akulova, A.P.Tryapitsina,

A.V.Xutorskoy - kasbiy muammolarni hal qilish imkonini beruvchi kompetensiyalarni egallash sifatida; E.V.Bondarevskaya, V.A.Borodovskiy, E.I.Isayev, I.F.Isayev, G.A.Karaxanova, N.V.Kuzmina, A.A.Rean va V.I.Slobodchikov kasbiy va pedagogik madaniyatning shakllanishini o'rganadi. E.R.Orudjaliyev texnika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari turli ixtisoslikdagi bakalavrlarining mutaxassislik fanlarini o'qitish yordamida kasbiy faoliyatga tayyorgarligi tashxislashni o'rganadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Amalga oshirilayotgan har bir dastur uchun kompetentlikka asoslangan yondashuv asosida biz o'quv fanlari doirasida shakllanishi kerak bo'lgan "Davlat ta'lim standarti"ga muvofiq kompetensiyalarni va faqat amalga oshirilayotgan dastur uchun xarakterli bo'lgan maxsus (shakllangan) kompetensiyalar aniqlandi va taklif etildi.

Yuqorida ta'kidlangan turli yo'nalishdagi ixtisosliklar talabalarining raqamli ta'lim kontekstida kasbiy faoliyatga tayyorgarligi quyidagi: raqamli texnologiyalar asosida kontentdan foydalanish va yaratish, shu jumladan, ma'lumot qidirish va almashish, savollarga javob berish, boshqa insonlar bilan muloqot qilishlarni raqamli texnologiyalar sharoitida ta'lim jarayonini loyihalash qobiliyati, raqamli ta'lim sharoitida kasbiy amaliyotda yangi muammolarni hal qilish imkonini beruvchi zamonaviy texnologiyalarni tanlash va qo'llashga tayyorlik raqamli savodxonlikni o'zlashtirishdan iborat edi [1, 171].

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Talabalarni kelgusidagi kasbiy muxandislik faoliyatga tayyorgarlik turli yo'nalishdagi ixtisoslik talabalarida butun o'qish davrida shakllantirilishini ta'kidlab, bo'lajak muxandis kadrlarni ishimizda «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini iyerarxik o'qitish sharoitida ta'limning barcha bosqichlarida kompetensiyalarni shakllantirishga tashxislash maqsadga muvofiqligi ta'kidlanadi.

Mashg'ulotlar uchun guruhlarini tashkil qilish masalasi bo'yicha juda ko'p turli xil ilmiy tadqiqotchilar va fikrlar mulohazalar mavjud - har xil yoki bir xil yoshdagi, har xil yoki bir xil mavzudagi, raqamli texnologiyalarga tayyorgarlik darajasi har xil yoki bir xil - juda ko'p turli xil tadqiqotchilar va fikr mulohazalari mavjud. Mazkur maqolamizda, «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanidan o'quv materialini zamonaviy texnologiyalar nuqtai nazaridan idrok etishga tayyorligi turli yo'nalishdagi ixtisosliklardagi talabalar bilan guruhda ishlash bir qator muhim afzalliklarga ega.

Tadqiqot jarayonida o'qituvchi va talabalarning ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga tayyorgarligi darajasini attestatsiyadan o'tkazish tizimini ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida ushbu tizim mazkur tadqiqot sharoitimizga moslashtirildi va kirish nazorati uchun foydalanildi[1, 17].

Tadqiqotlarni "Raqamli texnologiyalar kompetensiyasi" atamasining ta'rifi nuqtai nazaridan o'rganish mazkur tadqiqot ishimiz doirasida unga aniqlik kiritish imkoniyatini berdi. Raqamli texnologiyalar kompetensiyasi deganda ushbu maqolamizda bo'lajak muhandislar texnika oliy o'quv yurtining turli yo'nalishdagi mutaxassis kadrlarining kelgusidagi kasbiy faoliyatida raqamli texnologiyalarini kelgusidagi kasbiy faoliyatlarida amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llash imkonini beradigan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarining tizimli namoyon bo'lishi tushuniladi. Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida o'qitish sharoitida bo'lajak muhandislarni «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari»

fanidan talabalarni samarali o'qitish uchun talabalarning raqamli texnologiyalari nuqtai nazaridan tayyorgarlik darajasini tushunish muhim rol o'ynaydi.

Bunday bilim talablarga o'ziga xos ta'lim yo'lini tashkil qilishda va uning turli darajalarida kasbiy mutaxassislik yo'nalishda yordam ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega. Kirish nazorati raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligi darajasi haqida obyektiv tasavvur beradi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Mazkur maqolamiz doirasida an'anaviy sharoitlarda kirish nazoratini ta'minlaydi: kunduzgi ixtiyoriy asosda va darajalar bo'yicha taqsimlangan vazifalar to'plami edi. Olingan natijalarni tahlil qilish o'ziga xos tartibda rivojlanish trayektoriyasini tashkil etish uchun asos bo'lib xizmat qildi. Bakalavrlarga kelsak, kirish testlari talabalarga "kredit" olish yoki tegishli kursda o'qishni davom ettirishga yordam beradi. Kirish nazoratining obyektivligi baholash tizimining ochiqqligi, bilimlar tizimiga ochiq kirish va aniq ko'rsatkichlar tizimi bilan ta'minlanadi.

Har bir talabalarning zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish darajasini tushunishi bo'lajak muhandislarni iyerarxik tayyorlash «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini o'qitish sharoitida dasturlar bo'yicha oqilona va samarali o'qitishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqot uzluksiz ta'lim monitoringi yo'nalishlaridan biri - bo'lajak muhandislarning Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini o'qitish sharoitida kasbiy faoliyatga tayyorgarligini monitoringini ko'rib chiqadi. O'rganilayotgan tizimning maqsadi, vazifalari, amalga oshirish mexanizmi, samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilinadi. Aynan monitoring Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida o'qitishning rivojlanishini taxmin qilish uchun asos bo'ladi, chunki u ma'lumot olishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi, ularsiz tegishli tashxisini tasavvur qilib bo'lmaydi. Ushbu maqolamizda o'z navbatida, ta'lim sohasida rejalashtirish, mutaxassislar tayyorlash raqamli ta'lim tizimini rivojlantirishning vazifalari, strategiyalari va tendensiyalariga javob bermaydigan mavhum modellarini yaratishga aylanadi.

Ushbu konsepsiyada: ta'lim tizimi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, saqlash va tarqatish tizimi sifatida va ilmiy tadqiqotlar olib borish yoki boshqaruv nazoratini tashkil etish jarayonida ma'lumot olish vositasi sifatida (tizimning holatini baholash usullari to'plami) ikki nuqtai nazar jihatidan ko'rib chiqiladi. Didaktikada matematik tahlil metodlaridan, ta'lim nazariyasidan, o'quv fanlarini o'qitishning o'ziga xos metodlaridan foydalanish ta'lim sifatini miqdoriy jihatdan baholashga yordam beradi. Monitoringning maqsadlari, uning turi yoki obyektidan qat'i nazar, har doim boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun axborot ta'minoti bilan bog'liq. Shu asosda tadqiqotchilar monitoringni boshqaruv qarorlarining turlaridan biri va ayni paytda bosqichlari sifatida ko'rib chiqishni taklif qiladilar.

Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarning kelgusidagi kasbiy faoliyatlariga Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida tayyorgarligini «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini o'qitishni turli yo'nalishdagi mutaxassisliklarda rivojlantirish va monitoring qilish vazifalari ketma-ket bosqichlar tizimini o'z ichiga oladi, bunda har bir

keyingi vazifani hal qilish avvalgisini hal qilish natijasida yuzaga keladi. Mazkur maqolamizda monitoring faoliyati quyidagi:

Birinchi bosqichda bo'lajak muxandis kadrlarni kelgusidagi ishlab chiqarish faoliyatlaridagi maqsadlarga nisbatan innovatsion faoliyatga tayyorgarligi holati to'g'risida dastlabki ma'lumotlar shakllantirildi.

Ikkinchi bosqichda oraliq ma'lumotlarni umumlashtirish asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar shakllantirildi.

Uchinchi bosqichda o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalardan foydalanish tahlili asosida turli yo'nalishdagi ixtisosliklar bo'yicha talablarning «Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari» fanini o'qitish jarayonida innovatsion faoliyatga tayyorgarligi darajasi to'g'risida ma'lumotlar shakllantirilishi kabi bosqichlarda amalga oshirildi.

Tadqiqot jarayonida biz iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida tayyorgarlik darajalari talabalarga texnik tizimlardagi axborot texnologiyalari fanini o'qitish orqali talabalar "harakati" ning quyidagi: ular bir tomondan monitoring obyekti vazifasini bajaradi (chunki aynan shu bosqichlarda biz ularni kuzatishimiz mumkin. harakatlar), boshqa tomondan, ular o'zini monitoring qilish bosqichlari edi: kasbiy faoliyatning yangi turi uchun o'quv dasturini tanlash; ta'lim ehtiyojlarini monitoring qilish; kasbiy rivojlanish muhitini yaratish; ta'lim muhitida o'rganish; ishlab chiqarish sohasida mehnat qilib turgan muxandis kadrlarning ish tajribasidan kelib chiqqan holda raqamli ta'lim muhitida, shu jumladan, malaka oshirish darajasida kasbiy faoliyatga Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida o'qitish samaradorligini monitoring qilish kabi bosqichlari aniqlandi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Mazkur maqolamizda raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarining kasbiy faoliyatning davr talablariga muvofiq ravishda zamonaviy turiga tayyorligi monitoringi Iyerarxik tuzilmaviy yondashuv asosida o'qitishning turli darajalarida amalga oshirildi. Turli davrlarda talabalarining turli yo'nalishdagi ixtisoslik guruhlarida tadqiqotda ishtirok etdilar.

Tinglovchilarning barcha guruhlarida monitoring tabiiy sharoitda amalga oshirildi. Tajriba sinov davomida mazkur maqolamizda bo'lajak pedagogik kadrlarning texnik tizimlardagi axborot texnologiyalari fanini o'qitishda innovatsion faoliyatga tayyorligini monitoring qilish modeli ni ishlab chiqildi, bu tadqiqotda bo'lajak muxandis kadrlarning raqamli texnologiyalar sharoitida davr talablariga muvofiq ravishdagi zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun ishlatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

6. Кларин, М.В. Инновационные модели в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М.: Арена, 1994. – 365 с.

7. Бендова, Л.В. Педагогическая деятельность тьютора в сети открытого дистанционного профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Бендова. – М., 2006. – 23 с.

8. Ergashev Nuriddin G'ayratovich. Uzluksiz ta'lim sharoitida muxandislar malakasini oshirishni rivojlantirishning metodik shartlari. Journal of integrated education and research. ISSN 2181-3558, Volume 1, Issue 2, July 2022, 54-59 b. www.rnasav.com.

9. Аракелов, А.В. Комплексная инновационная технология профильного обучения в структуре послевузовского педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук / А.В. Аракелов. – Краснодар, 2008. – 452 с. : 34 ил.

10. Аршинов, В.И. Философия образования и синергетика: как философия образования может содействовать становлению новой модели образования / В.И. Аршинов // Синергетика и психология. – М.: Когито-Центр, 2004. – 205 с.

TALABALARNING INGLIZ TILIDAGI NUTQIY KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISH MODELI VA UNI SAMARALI AMALGA OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Temirova Orzigul Yo'ldoshevna

Turon universiteti 1-kurs magistranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogikada modellashtirish usullarini qo'llash bilan bog'liq dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi. Modellashtirish va model tushunchalari batafsil ko'rib chiqiladi, ularning asosiy xarakteristikalari umumlashtiriladi va bu tushunchalarga ta'riflar beriladi. Muallif bo'lajak o'qituvchilarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning tarkibiy va funksional modelini taqdim etadi. Strukturaviy-funksional modelning asosiy komponentlari asoslanadi va tavsiflanadi. Loyihalashtirilgan modelni muvaffaqiyatli amalga oshirishning pedagogik shartlari aniqlanadi va tushuntiriladi. Ushbu maqolaning maqsadi ilmiy va ma'rifiy; tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: model, modellashtirish, bo'lajak o'qituvchilar, kasbiy kompetensiyalar, pedagogik shartlar, ta'lim tizimi, ta'lim jarayoni.

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЕЕ ЭФФЕКТИВНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с применением методов моделирования в педагогике. Подробно рассмотрены понятия моделирования и модели, обобщены их основные характеристики и даны определения этим понятиям. Автор представляет структурно-функциональную модель развития коммуникативной компетентности английского языка у будущих педагогов. Обоснованы и описаны основные компоненты структурно-функциональной модели. Определены и объяснены педагогические условия успешной реализации проектируемой модели. Цель данной статьи-научная и образовательная; результаты исследований могут быть использованы в учебном процессе подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: модель, моделирование, будущие учителя, профессиональные компетенции, педагогические условия, система образования, образовательный процесс.

THE MODEL FOR THE FORMATION OF SPEECH COMPETENCE OF STUDENTS IN ENGLISH AND THE PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR ITS EFFECTIVE IMPLEMENTATION

Annotation. This article will cover current issues related to the application of modeling methods in pedagogy. Modeling and model concepts are examined in detail, their main characteristics are summarized, and definitions are given to these concepts. The author presents a structural and functional model of the development of communicative competence of the English language in future teachers. The main components of the structural-functional model are justified and described. The pedagogical conditions for the successful implementation of the designed model are determined and explained. The purpose of this article is scientific and Educational; the results of the study can be applied in the educational process of training future teachers.

Keywords: model, modeling, future teachers, professional competencies, pedagogical conditions, educational system, educational process.

Kirish (Introduction). Zamonaviy ta'lim, tizim sifatida, uni modernizatsiya qilishga yordam beradigan turli omillar ta'sirini boshdan kechirmoqda. Ta'lim tizimini XXI asrning yangi voqeliklariga moslashtirish pedagogika fani uchun dolzarb bo'lib bormoqda, binobarin, kadrlar va ularning rivojlanishi ta'limning eng hal qiluvchi kapitaliga aylanmoqda. Shunday ekan, pedagogik kadrlar tayyorlashning asosiy maqsadini barkamol, raqobatbardosh, mas'uliyatli, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini puxta egallagan, uzluksiz kasbiy o'sishga, ijtimoiy va kasbiy harakatchanlikka qodir bo'lgan, tegishli daraja va profildagi malakali xodimlarni tayyorlash sifatida belgilash mumkin.

Universitetda kasbiy tayyorgarlik yaxlit pedagogik tizimdir. Butunlik, birinchi navbatda, tizimning rivojlanish darajasi, uning tarkibiy qismlarining ichki aloqasi, ularning uyg'un o'zaro ta'siri va rivojlanishini anglatadi. O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi - bu tarkibiy elementlarning nisbiy avtonomiyasiga ega dinamik tizim. Ingliz tilini o'qitish ushbu tizimning tarkibiy qismi sifatida talabalarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayonni ifodalaydi. Bo'lajak o'qituvchilarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha o'zaro bog'liq chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish uchun ilmiy bilimlarning hozirgi darajasini aks ettiruvchi yangi pedagogik model zarur [10].

Zamonaviy ilm-fanda modellashtirishdan foydalanishni o'rganib chiqqandan so'ng, biz o'z oldimizga shunday vazifani qo'ydik: mustaqil qarorlar qabul qilish va pedagogik jarayonni boshqarish qobiliyatiga ega bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash bo'yicha jamiyatning talablarini hisobga olgan holda, kasbiy ta'lim tizimi doirasida bo'lajak o'qituvchilarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish modelini yaratish.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Pedagogik jarayonni o'rganishning asosiy usuli sifatida biz bo'lajak o'qituvchilarning ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda pedagogik jarayonning haqiqiy ishlashini obyektiv tekshirishga imkon beradigan modellashtirish usulidan foydalandik.

Birinchidan, biz “modellashirish” va “model” tushunchalarini aniqlab olishimiz kerak, so‘ngra bo‘lajak o‘qituvchilarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning tarkibiy va funksional modelini ishlab chiqamiz.

Modellashirish o‘rganilayotgan obyektning xususiyatlarini model deb ataladigan boshqa, maxsus yaratilgan obyekt shaklida takrorlashni o‘z ichiga oladi. Model tabiiy yoki ijtimoiy voqelikning ma’lum bir qismining analogi sifatida asl nusxa, uning xususiyatlari va tuzilishi haqidagi bilimlarni saqlash va kengaytirish, shuningdek uni o‘zgartirish va boshqarish uchun xizmat qiladi.

Modellashirish - obyekt bilan bilvosita ishlash usuli bo‘lib, unda obyektning o‘zi o‘rganilmaydi, balki unga obyektiv ravishda mos keladigan yordamchi sun‘iy yoki tabiiy tizimdir. Ushbu tizim bilish uchun muhim bo‘lgan, bilishning ma’lum bosqichlarida obyektни almashtirishga qodir bo‘lgan va tadqiqot davomida o‘rganilayotgan obyekt to‘g‘risidagi ma’lumotlarga bir ma’noda aylantirilishi mumkin bo‘lgan va eksperimental tekshirishga imkon beradigan ma’lumotlar bilan belgilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Modellashirish usuli ilmiy tadqiqotning o‘ziga xos usullaridan biridir. Masalan, V.V.Krayevskiy “modellashirish fanning nazariy darajasini oshirish vazifasi bilan bog‘liq holda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u abstraksiya va ideallashtirish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular orqali modellashirilgan obyektlarning modellarda aks ettirilgan tomonlari yoritib beriladi” [9], deb ko‘rsatadi. V.I.Zagvyazinskiy modellashirish jarayonini quyidagicha ta’riflaydi: “Tadqiqotchi real jarayonlarning xarakterli belgilari va ularning tendensiyalarini o‘rganib, asosiy g‘oyaga tayangan holda yangi kombinatsiyalarni izlaydi, ularni aqliy tartibga soladi, ya’ni o‘rganilayotgan tizimning kerakli holatini modellashiradi” [5].

Pedagogik modellashirish - pedagogik loyihalash maqsadini (tizim, vaziyat, jarayon), shuningdek, ushbu maqsadga erishish yo‘lini o‘z ichiga olgan modelni yaratish. Belgilangan maqsad uni amalga oshirish uchun zarur fazilatlar va tarkibiy qismlarni tanlashni talab qiladi. Amaliy ishda model o‘zgartiriladi, takomillashtiriladi va maqsadga erishish uchun zarur bo‘lgan texnologiyalar, faoliyat bosqichlari va pedagogik sharoitlar tavsiflanadi. Yakuniy bosqichda, qurilish bosqichida modelni muvaffaqiyatli amalga oshirish shartlari aniqlanadi [9].

G.V.Suxodonskiyning fikricha, model deganda, asl nusxaning tuzilishi va xossalarini soddalashtirilgan va umumlashtirilgan shaklda aks ettiruvchi va takrorlovchi sxema yoki ramziy shakllar ko‘rinishida sun‘iy ravishda yaratilgan obyekt tushuniladi [1].

V.A.Shtoff o‘z asarlarida model - unda aks ettirilgan tadqiqot obyekti to‘g‘risida yangi ma’lumotlarni olish imkonini beruvchi aqliy o‘ylab topilgan yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizim ekanligini ta’kidlaydi [11].

V.I.Zagvyazinskiy modelni maxsus tuzilgan obyekt-analog, modellashirishning yakuniy natijasi, asl nusxada yashiringan, murakkabligi tufayli aniq bo‘lmagan narsani ochib berishga imkon beradigan narsa deb ta’riflaydi [9].

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Tadqiqotimizda ilmiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish orqali biz modelning quyidagi ta’rifiga amal qilamiz: aqliy yoki kontseptual tasvir, har qanday obyekt, jarayon yoki hodisaning asosiy tipik belgilarini ramziy shaklda

aks ettiruvchi analogi. Bu bir qator takliflar asoslanishi mumkin bo'lgan rasmiylashtirilgan nazariya, ijtimoiy jarayonlardagi tuzilma, xatti-harakatlar turlari va o'zaro ta'sir shakllarining ramziy ko'rinishi, shuningdek, real jarayonlarning mo'ljallanganidan og'ishlarini o'lchash standarti.

Kasbiy ta'lim tizimi doirasida bo'lajak o'qituvchilarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish modelini ishlab chiqishda biz tizimli, o'quvchiga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlardan foydalandik. Kasb-hunar ta'limi tizimida bo'lajak o'qituvchilar uchun ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini modellashtirishda ushbu yondashuvlardan foydalanish modelning tarkibiy qismlarini ta'lim jarayoniga tatbiq etishda kutilgan natijalarga erishish imkonini beradi.

Ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish modelining asosiy tarkibiy qismlari, ularning o'zaro ta'siri uning ishlashi va yaxlitligini ta'minlaydi - maqsad, mazmun, funksional-dagnostik va natijaviy komponentlar.

Talabalarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish modelining maqsadli komponenti maqsad va vazifalar tizimining birligi bilan ifodalanadi, ularning har tomonlama hal etilishi unga erishishni ta'minlaydi.

Maqsadni belgilash har qanday tadqiqotni o'tkazishda eng muhim bosqichdir. Modellashtirish nazariyasida maqsad tizimning istalgan holati yoki uning faoliyati natijalari sifatida aniqlanadi. Bu boshqa barcha komponentlarni yaxlit bir butunlikka birlashtirish, ularni maqsadli tanlash va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadigan maqsadli komponentdir.

VL Bespalko, AA Verbitskiy, VS Lednev, V. Okon, NF Talyzina, Y.T. Tatur va boshqa olimlar [8] ta'lim maqsadlarini aniqlash masalasiga bag'ishlangan.

Shunday qilib, NF Talyzinaning fikricha, oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlash maqsadlarini ishlab chiqishda boshlang'ich nuqta ta'limni hayot bilan bog'lash tamoyilidir. Ta'lim maqsadlarini ishlab chiqishda jamiyatning mutaxassisga qo'yadigan talablarini boshqarish, ya'ni "ijtimoiy buyurtma" ni amalga oshirish va ta'lim maqsadlarini mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatda hal qiladigan vazifalar nuqtai nazaridan tavsiflash kerak. Bunda maqsad qo'yishning asosi faoliyatga asoslangan yondashuv bo'lib, bunda olingan nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar faoliyat elementlari sifatida qaraladi va mutaxassislar tayyorlashning pirovard maqsadi kasbiy faoliyatga tayyorlikni shakllantirish hisoblanadi [7].

A.A.Verbitskiy ham faoliyatga asoslangan yondashuvga tayanib, kasbiy ta'limning asosiy maqsadi o'quvchining o'qish davridagi kelajakdagi kasbiy faoliyatining yaxlit strukturasi shakllantirish ekanligini ta'kidlaydi. Tizimning o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar, uning maqsadlari doimo ikki toifaga bo'linadi - barqarorlashtirish va rivojlanish. Barqarorlashtirish maqsadlari erishilgan rivojlanish va faoliyat darajasini saqlab qolishga qaratilgan. Rivojlanish maqsadlari tizim hozirda mavjud bo'lmagan qo'shimcha resurslarni yaratishga yoki u intilayotgan yangi holatlarga erishishga qaratilgan. Maqsadni malakali belgilash va taqdim etish nafaqat muammoni hal qilish jarayonini etarlicha aniq tushunishga, balki maqsadga erishish bosqichlari va vositalarini aniqlashga imkon beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarda ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish modeli uchun maqsadlarni ishlab chiqish uning mazmunini loyihalash uchun asos bo'ladi. Talabalar ushbu mazmunni o'zlashtirar ekan, ushbu tizimning barcha funksiyalari amalga oshiriladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Ingliz tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish modeli uning ta'lim, tarbiya va rivojlanish funksiyalarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligida ifodalangan ko'p funksiyalilik bilan tavsiflanadi. Mutaxassislar tayyorlashda talabaning o'qitish, tarbiyalash va shaxsiy rivojlanishi o'rtasidagi chegaralar nisbiy bo'lgani uchun ularning farqlanishi shartli. Ushbu model funksiyalarini shartli ravishda farqlash uning mohiyatini samarali nazariy tahlil qilish uchun zarur va o'quv jarayonini tashkil qilish uchun maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдали́на, Л.В. Практика развития профессиональной компетентности современного специалиста: коллективная монография; Воронеж, 2010. - 156 с. EDN: <https://elibrary.ru/QYCBQP>

2. Абдали́на, Л.В. Некоторые аспекты исследования инновационной направленности личности [Текст]/ Л.В. Абдали́на ; Вестник Воронежского государственного технического университета, 2014. - Т. 10. - № 3-2. - С. 4-7.

3. Абдали́на Л.В. Потенциал личности как фактор самореализации; Материалы II-ой международной научно-практической конференции «Инновационный взгляд на образование и развитие личности : в 2-х частях; под ред. Э.П. Комаровой. - Воронеж, 2015. - С. 12-14. EDN: <https://elibrary.ru/VARMSV>

4. Боры́тко Н.М. Моделирование в психолого-педагогических исследованиях; Известия Волгоградского государственного педагогического университета. - Волгоград : ВГПУ, 2006. - № 1. - С. 11-17.

5. Звя́гинский В.И. Исследовательская деятельность педагога :учеб. пос. для студ. Вузов. - М. : Академия, 2008. - 176 с.

6. Кня́зева В.В. Педагогика: словарь научных терминов. - М. :Вузовская книга, 2009. - 872 с.

7. Рассказов Ф.Д. Современные образовательные технологии : учебно-методическое пособие; Сургут : ИЦ СурГУ, 2012. - 76 с.

8. Рассказов Ф.Д. Профессионально-педагогическая деятельность педагога и самореализация студента: материалы международной научно-практической конференции «Личностно-ориентированное профессиональное образование» [Текст]/ Ф.Д. Рассказов, Е.А. Штыхлина. -Москва, 2005. - 394 с. EDN: <https://elibrary.ru/UNWNJR>

9. Рото́ва Н.А. Модель развития коммуникативной компетенции педагога[Текст] / Н.А. Рото́ва ;Современные исследования социальных проблем, 2014. - № 9.

10. Секреты педагогического мастерства[Текст]/ Н.С.Бирюкова, Ф. Д. Рассказов, [и др.] ;подобщ. ред. Е.В. Коротаевой, С.С.Чернова. - Новосибирск: ЦРНС, 2009. - 222 с. EDN: <https://elibrary.ru/UIAYLL>

11. Штоф В.А. Проблемы методологии научного познания [Текст] / В.А. Штоф. - М. :Высшая школа, 1978. - 269 с.

12. Gayratovich, E. N., & Yuldashevna, T. O. (2020). Use of visualized electronic textbooks to increase the effectiveness of teaching foreign languages. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8, 12.

ENHANCING CHEMISTRY EDUCATION THROUGH SIMULATION: A GENERALIZED PERSPECTIVE ON MODELLO PARTICELLARE

Firuz Davronova

2nd year of PhD student of KarSU, firuzadavronova612@gmail.com

Abstract: This paper explores the educational impact of simulation-based learning tools in chemistry, with a focus on the “Modello Particellare” simulation. The tool offers dynamic visualization of thermal particle dynamics and phase transitions, helping students understand submicroscopic behavior intuitively. By generalizing the use of Modello Particellare, we highlight its role in bridging theoretical chemistry concepts with tangible visualization, promoting active learning, and addressing traditional instructional gaps. Additionally, the paper discusses the simulation’s benefits, limitations, and recommendations for effective integration into various educational contexts.

Key words: Dynamics of thermal particles, phase transitions, interactive simulation, Brownian motion, submicroscopic visualization, simulation-based learning.

Introduction. Advances in educational technology have transformed how students interact with scientific concepts. In chemistry education, complex topics like thermal particle dynamics and phase transitions require innovative teaching methods that can bridge macroscopic observations with submicroscopic behavior. Traditional teaching methods often fall short in making invisible particle interactions comprehensible. Visualization tools and simulations have thus become crucial for meaningful learning [1:46]. Among these, the “Modello Particellare” simulation provides an accessible, interactive platform for illustrating fundamental concepts, enhancing both student engagement and conceptual understanding. Models allow students to explore chemical phenomena in a virtual environment, allowing them to control processes and safely conduct experiments interactively. Primarily, students gain experience in independently analyzing real data and drawing conclusions while working with the software. According to Jurinovich and Domenice digital tools are highly effective in engaging students with real-time spectroscopic analysis [2:787].

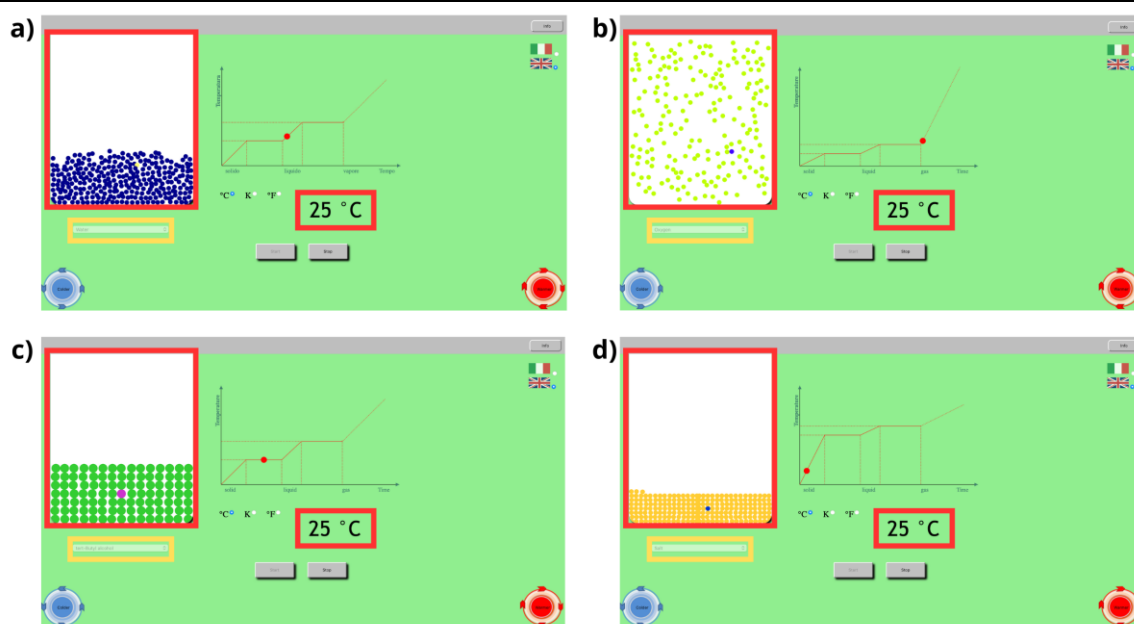
Overview of Modello Particellare simulation

Modello Particellare is a free, interactive web-based tool developed using HTML5, JavaScript, XML, and Canvas technologies. It simulates the molecular behavior of substances such as water, oxygen, table salt, and tert-butyl alcohol under varying thermal conditions. The simulation provides real-time visualization of particle dynamics across different phases: solid, liquid, and gas. Through intuitive controls, students can manipulate

temperature settings and observe phase transitions while monitoring corresponding phase diagrams (see figure 1).

Figure 1. Simulation of different substances in different states at room temperature (25 °C)

This figure has the simulation of four substances at 25 °C: (a) water, (b) oxygen, (c) third-butyl alcohol and (d) salt. Each subfigure shows a molecular (left) and a corresponding temperature graph (right). Water molecules appear very full but mobile, indicating a liquid state. Oxygen molecules are widely scattered and quickly, which represents a gas. Alcohol and third-butyl salt exhibit fixed and orderly network structures, characteristics of solids at room temperature.

The Modello Particellare simulation offers multiple pedagogical advantages, including visualization of abstract concepts, active learning and engagement, bridging theory and reality, adaptability across educational levels, and promoting autonomous learning.

Discussions. The “Modello Particellare” simulation presents a range of pedagogical advantages that make it a valuable tool to teach dynamics of thermal particles and phase transitions. One of its key strengths is found in its visual and interactive nature, which allows students to observe the molecular movement in real time. This facilitates a deeper conceptual understanding of the behavior of particles at the submicroscopic level. In addition, simulation promotes active learning by allowing users to manipulate variables such as temperature and observe the resulting physical changes. This interactivity improves the student’s commitment and encourages experimentation. The model also unites the gap between abstract theory and observable phenomena, reinforcing key scientific concepts such as diffusion, condensation and Brownian motion.

Another benefit of simulation is its versatility through educational levels. Whether it is used in high school or undergraduate environments, it can be adapted to coincide with the previous knowledge of the student, so it is an accessible teaching assistance [3:42]. Particle-

based simulations are aligned with constructivist learning theories by allowing students to actively build understanding through visual research and manipulation. Interactive models help reveal and correct alternative conceptions, especially when students make predictions and try them in real-time environments. When used beyond contexts in the classroom, such simulations can promote autonomous learning and promote a deeper commitment to chemical phenomena.

Conclusion. Simulation-based learning tools like Modello Particellare offer powerful ways to enhance chemistry education by making abstract concepts visible and interactive. The simulation's dynamic features foster deeper engagement, active learning, and better retention of complex ideas such as thermal dynamics and phase transitions. Thoughtful integration can significantly enrich students' learning experiences.

References:

1. Henry, C.M., 2004. Visualizations and translations: at the Chemical Education Conference, discuss the challenge of chemistry communication. *Chemical & Engineering News*, 82 (40), pp.46–48.
2. Jurinovich, S. and Domenice, V., 2022. Digital tool for the analysis of UV spectra -Vis of olive oils and educational activities with high school students and undergraduate students. *Journal of Chemical Education*, 99 (2), pp. 787–798. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.1c01015>
3. Reina, M., Santana, A., Santana, G. and Montesdeoca, M., 2024. Silver: Online platform for automated tasks with open response chemistry questions. *Educational Sciences*, 14 (1), pp.42–58. <https://doi.org/10.3390/educsci14010042>

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODI

Ruzimurodov Ixtiyor Nishonovich

Qarshi davlat texnika universiteti, p f b f d,(PhD), dotsent,

Muhammadiyev Soxibnazar Shovkat o'g'li

Qarshi davlat texnika universiteti talabasi,

Chirchiq DPU talabasi Nishonov Sardor Ixtiyor o'g'li

Ixtiyor31031976@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarga matematikadan dasturiy mahsulotlar yaratish usullarini, dasturlash tilidan foydalanib, dasturiy mahsulotini ishlab chiqishni o'rgatish haqida ilmiy fikrlar o'rta tashlangan. Axborotni qidirish, tanqidiy tahlil qilish va sintez qilish, vazifalarni hal qilishda tizimli yondashuvni qo'llay olish o'rganilgan. Axborot tizimi komponentlari, shu jumladan ma'lumotlar bazasi modellari va inson-kompyuter interfeysi modellarini ishlab chiqish qobiliyati. Shuningdek, malakali yondashuv nuqtai nazaridan talabaning kasbiy faoliyatda olingan bilimlarni qo'llash qobiliyati va tayyorligini rivojlantirishda ahamiyati haqida ilmiy xulosalar beriladi. Loyihalash metodidan foydalanildi.

Kalit so'zlar: Dasturiy mahsulotlar, python dasturlash tili, dasturiy vosita, dastur

kodi, grafigi, fanlarni bir-biriga integratsiya qilish, kompilyatsiya, axborotni qidirish, tanqidiy tahlil qilish va sintez qilish, vazifalarni hal qilishda tizimli yondashuvni qo'llay olish. Fikrlash madaniyatiga ega, axborotni umumlashtirish, tahlil qilish, idrok etish, maqsadlar qo'yish va unga erishish yo'llarini tanlay bilish.

Kirish: Raqamli texnologiyalar sharoitida XXI asr boshiga kelib keskin rivojlanishi tufayli har bir insonning kundalik hayotiga mustahkam o'rnashib qoldi. Ilmiy-pedagogik soha ham bundan mustasno emas. U raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va turli sohalaridagi bilimlarning o'sishiga yanada ko'proq hissa qo'shadi. Ko'pgina tadqiqotchilarining ta'kidlashicha, dunyoda axborot hajmi yildan yilga oshib borayotganligi sababli bunday hajmlarni saqlash va qayta ishlash masalalari esa hamon ochiqliciga qolmoqda[5]. Raqamli texnologiyalar bilan bir qatorda har qanday sohada muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat olib borish uchun egallanishi zarur bo'lgan tegishli bilimlar hajmi ham ortadi. Raqamli texnologiyalar sharoitida sohani rivojlantirishning hozirgi darajasiga mos kelishi kerak va ma'lumotlarning haddan ziyod ko'pligi sababli o'qituvchi ularni an'anaviy usulda talabalarga reproduktiv yetkazish uning ahamiyatini yo'qotadi. Bunday vaziyatda bilim va ko'nikmalarni qayta ishlab chiqishga asoslangan ta'lim tizimi iqtisodiyot, sanoat va ilm-fanni rivojlantirishning hozirgi darajasiga yuqori malakali kadrlarni tayyorlash vazifasini bajara olmaydi. Ta'limning bilimli va kompetentli yondashuvga o'tish zamonaviy dunyoda bilim, muloqot, tashkiliy, axloqiy va boshqa muammolarni mustaqil ravishda hal qilish bo'yicha ta'lim tajribasini rivojlantirish usuli sifatida qaraladi[1].

Tadqiqot metodologiyasi: Axborot izlash va qayta ishlash, o'z-o'zini tarbiyalash usullari orqali o'quvchilarning mustaqilligi va mas'uliyatini oshirish, axborot bilan ishlashning yangi usullarini joriy etish, mavzuiy kompetensiyalarni rivojlantirishda motivatsiyani oshirish, shuningdek, axborot izlash va qayta ishlash, talabalarning mustaqil ishlashiga ajratilgan vaqtni oshirishga e'tibor qaratilishi lozim.

Talabalarda kompetensiyalarni rivojlantirishda motivatsiyani oshirishda analitik metodologiyaning bosh bug'ini sanalmish kompetentlik usulidan foydalanish katta samara beradi. "Kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalarini ajratish uchun asos sifatida A.A.Verbitskiy shaxsning faoliyati sifatini belgilovchi shartlarning obyektivligi va subyektivligidan foydalanadi. Kompetensiya-shaxsning kompetentligini amalga oshirish imkoniyatlari va chegaralarini belgilovchi obyektiv shart-sharoitlar majmui. Kompetentlik-bu o'z kasbiy faoliyatida kasbiy masalalarni samarali hal etish va hayotning istalgan sohasida zarur harakatlarni bajarish imkonini beruvchi bilim, ko'nikma va malakalar majmuidir [3].

Zamonaviy ta'lim amaliyotida matematik tayyorgarlik fundamental va amaliy fanlarni jadal rivojlantirish xususiyatiga ega, shuningdek matematika murakkab o'quv fani sifatida jamiyatning axborotlashtirish darajasini oshirishi barobarida matematik ta'lim mazmuni doimiy o'sishini ta'minlaydi[1]. Shunday qilib, matematikaning ilmiy mavzu sifatidagi xususiyatlari yuqori darajada formallashtirish bilan ajralib turadi. Shu bilan birga matematik fani muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun talaba matematik tafakkur kabi tushunchaning asosi bo'lgan idrokning psixofiziologik xususiyatlari sifatida aqliy va mantiqiy tafakkurning rivojlangan darajasiga ega bo'lishi kerak.

Natijalar va muhokama: Axborotni qidirish, tanqidiy tahlil qilish va sintez qilish, vazifalarni hal qilishda tizimli yondashuvni qo'llay olish; o'z vaqtini boshqara olish, hayot davomida ta'lim ta'moyillariga asoslangan o'z-o'zini rivojlantirish trayektoriyasini qurish va amalga oshirish; matematik va tabiiy-ilmiy va umumkasbiy bilimlarini, matematik analiz va modellashtirish usullarini, nazariy va eksperimental tadqiqotlarni kasbiy faoliyatda qo'llay olish; raqamli texnologiyalaridan foydalangan holda va axborot xavfsizligining asosiy talablarini hisobga olgan holda axborot-bibliografik madaniyat asosida kasbiy faoliyatning namunaviy vazifalarini hal eta olish.

Raqamli texnologiyalar sharoitida matematik masalalarni rasmiylashtirish bosqichi modellashtirishning birinchi bosqichi hisoblanadi. Keyin formallashtirish elementlari kiritiladi: o'zgaruvchilar, parametrlar va rasmiy belgilar, indekslar bilan tanishish, matematik formulalarni kiritish. Raqamli texnologiyalar sharoitida ta'lim yo'nalishi talabalarining matematik kompetensiyaning majburiy tarkibiy qismi sifatida formallashtirish kompetensiyasini joriy etishni belgilaydi.

Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirish fanlarni o'qitishda mazkur misollarni yechishda loyihalash metodidan foydalanamiz. Loyihalash metodidan foydalanish talabalarning loyihalash kompetentligini rivojlantirish keying o'rinda matematik hisoblashda dasturlash tillarini qo'llash natijasida matematik kompetentligini rivojlantirishga erishiladi.

Loyihalash metodi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Algoritmash
2. Blok sxemani ishlab chiqish
3. Modellashtirish
4. Dasturlash
5. Vizualashtirish
6. Dasturiy mahsulotni testlash

Ushbu misolni $z = 3x^2y + 5x - 3y + 4$ funksiyaning I tartibli xususiy hosilasi

$$f'_x = (3x^2y + 5x - 3y + 4)'_x = 6xy + 5, \quad f'_y = (3x^2y + 5x - 3y + 4)'_y = 3x^2 - 3, \text{ ga}$$

teng. Loyihalash metodidan foydalanib bosqichma-bosqich amalga oshirib boramiz, 1-2-bosqichida algoritmni, 3-bosqichida olingan ma'lumotlarni jadvalga joylashtiramiz. 4-bosqichda dasturlash amalga oshiriladi. 5-6-bosqichlarida vizualashtirish amalga oshiriladi. Oxirgi 7-bosqichda dastur keng qamrovli sinovdan o'tkaziladi.

Misolni Python dasturlash tili orqali dastur kodini, grafigini keltirib o'tamiz

import numpy as np

import matplotlib.pyplot as plt

x va y qiymatlari uchun grid yaratamiz

x = np.linspace(-2, 2, 100)

y = np.linspace(-2, 2, 100)

X, Y = np.meshgrid(x, y)

x bo'yicha xususiy hosila: $\partial z / \partial x = 6xy + 5$

Zx = 6*X*Y + 5

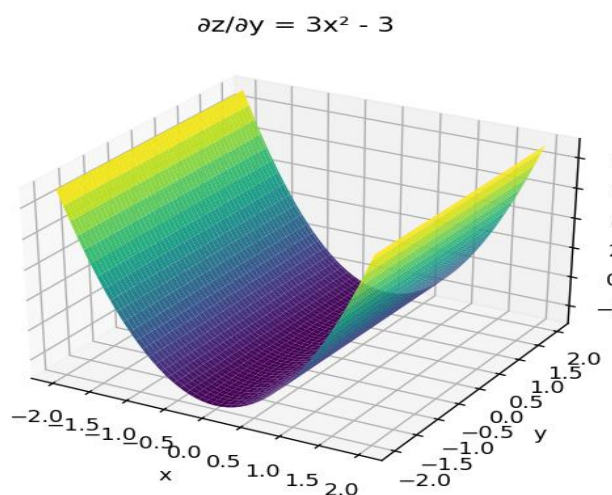
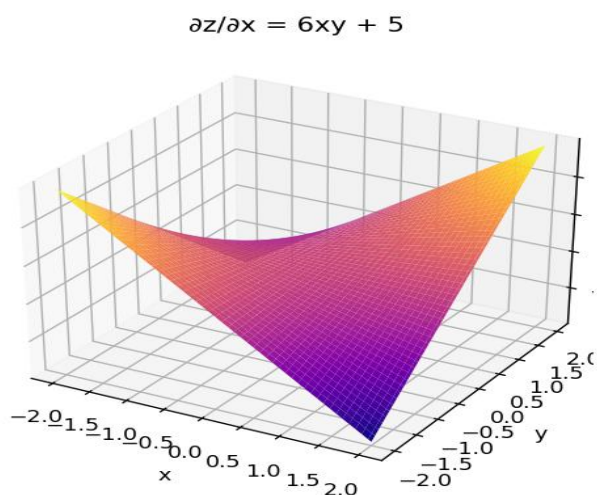
```

# y bo'yicha xususiy hosila:  $\partial z / \partial y = 3x^2 - 3$ 
Zy = 3*X**2 - 3
# Grafiklarni chizamiz
fig = plt.figure(figsize=(14, 6))
#  $\partial z / \partial x$  grafigi
ax1 = fig.add_subplot(121, projection='3d')
ax1.plot_surface(X, Y, Zx, cmap='plasma')
ax1.set_title(" $\partial z / \partial x = 6xy + 5$ ")
ax1.set_xlabel('x')
ax1.set_ylabel('y')
ax1.set_zlabel(' $\partial z / \partial x$ ')
#  $\partial z / \partial y$  grafigi
ax2 = fig.add_subplot(122, projection='3d')
ax2.plot_surface(X, Y, Zy, cmap='viridis')
ax2.set_title(" $\partial z / \partial y = 3x^2 - 3$ ")
ax2.set_xlabel('x')
ax2.set_ylabel('y')
ax2.set_zlabel(' $\partial z / \partial y$ ')
plt.tight_layout()
plt.show()

```

Figure 1

— □ ×

Xulosa va takliflar: Raqamli texnologiyalar sharoitida Python dasturlash tili yordamida matematik modellashirishning kompetensiyalarini aniqlash matematik bilim va usullarni chiziqli va obektga yo'nalgan dasturlash tillari yordamida kasbiy masalalarni yechish jarayonida matematik modellarni qurish, tahlil qilish va talqin qilishda yangilash va qo'llash qobiliyati deb belgilaymiz. Shuning uchun dasturlash tillarida matematik

modellashirishni qo'llay olish matematik kompetentlikka uzviy bog'liqdir.

Demak, matematikani o'qitish jarayonida matematik va kasbiy muammolarni hal qilish, bilim va o'z-o'zini bilish sohasini kengaytirish uchun yetarli vosita va usullarni tanlash va boshqa ko'nikmalar kompyuter fanlari va muhandislik bakalavr va kasbdagi o'z-o'zini tasdiqlash dunyosining professional tasvirining ajralmas qismidir. Shu munosabat bilan matematikani o'qitishda o'quvchilarning metakognitiv qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo.Soatov. Oliy matematika. Toshkent "O'qituvchi", 1995y.
2. Банникова, Т.М. Профессиональная математическая подготовка бакалавра: компетентностный подход: монография / Т.М. Банникова, Н.А. Баранова, Н.И. Леонов. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2012. – 152
3. Коростелев, А.А. Компетентностный подход: проблемы терминологии / А.А. Коростелев, О.Н. Ярыгин // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. – 2011. – №. 2. – С. 212
4. Lee, J.J. Gamification in Education: What, How, Why Bother? / J.J. Lee, J. Hammer // Academic Exchange Quarterly. – 2011. – Vol.15. – №2.
5. Есин, Р.В. Геймификация в электронных обучающих курсах на базе LMS Moodle / Р.В. Есин, Ю.В. Вайнштейн // Материалы Международной научно-практической конференции «Информатизация образования: теория и практика». – Омск, 2017. – С. 111–114.
6. Муслимов Н.А., Сайфуров Д, Усмонбоева М, Тўраев А. Web технологиялар асосида электрон ахборот таълим ресурсларини яратиш ва уларни амалиётга жорий этиш. Ўқув методик қўлланма. – Тошкент: 2015. – 128 б
7. Ruzimurodov I.N. "Elektron ta'lim muhitida dasturlarni kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish" PhD.Dissertatsiya. Toshkent-2022 yil.
8. Зеер, Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с
9. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. "Фан" нашриёти, Тошкент, 2009. – 145 б.
10. Муслимов Н.А., Сайфуров Д, Усмонбоева М, Тўраев А. Web технологиялар асосида электрон ахборот таълим ресурсларини яратиш ва уларни амалиётга жорий этиш. Ўқув методик қўлланма. – Тошкент: 2015. – 128 б.
11. Тураев С.Ж, Дастурий воситалар асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш методикасини такомиллаштириш. PhD диссертацияси. –Тошкент-2019 й. - 198 б.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ЧЕРЧЕНИЮ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Очилов Ф. Э. – профессор университета экономики и педагогики, Республика
Узбекистан*

*Сатторов Б.Н. – профессор, директор политехникума Касбинского района, г.
Майманак, Республика Узбекистан*

*Лосякин Александр Михайлович – директор Витебского государственного
технического колледжа, Республика Беларусь*

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы и перспективы внедрения искусственного интеллекта (ИИ) в обучение черчению в системе профессионального образования. Авторы анализируют ключевые вызовы, такие как дефицит квалифицированных преподавателей, сложность освоения традиционных методов и ограниченные возможности персонализации обучения. Предлагаются решения на основе ИИ, включая автоматизированную проверку чертежей, интеллектуальные учебные помощники, адаптивные платформы и интеграцию с CAD-системами. Особое внимание уделено потенциалу ИИ в повышении качества образования, оптимизации учебного процесса и подготовке специалистов, соответствующих современным требованиям рынка труда.

Ключевые слова: искусственный интеллект, профессиональное образование, обучение черчению, автоматизированная проверка, CAD-системы, персонализированное обучение, виртуальная реальность, цифровизация образования.

Abstract: The article examines the challenges and prospects of integrating artificial intelligence (AI) into teaching technical drawing in vocational education. The authors analyze key issues, such as the shortage of qualified instructors, difficulties in mastering traditional methods, and limited opportunities for personalized learning. AI-based solutions are proposed, including automated drawing assessment, intelligent tutoring systems, adaptive learning platforms, and integration with CAD software. Special attention is paid to the potential of AI in improving education quality, optimizing the learning process, and training specialists who meet modern labor market demands.

Keywords: artificial intelligence, vocational education, technical drawing, automated assessment, CAD systems, personalized learning, virtual reality, digitalization of education.

Annotatsiya: Maqolada kasbiy ta'limda chizmachilik fanlarini o'qitishda sun'iy intellekt (SI)dan foydalanishning muammolari va istiqbollari ko'rib chiqildi. Mualliflar malakali o'qituvchilar etishmasligi, an'anaviy usullarni o'zlashtirish qiyinchiliklari va individuallashtirilgan ta'lim imkoniyatlarining cheklanganligi kabi asosiy muammolarni tahlil qiladi. SI asosidagi yechimlar, jumladan, avtomatlashtirilgan chizmalarni tekshirish, intellektual ta'lim yordamchilari, moslashuvchi platformalar va CAD tizimlari bilan integratsiyalashgan usul taklif etiladi. Ta'lim sifatini oshirish, o'quv jarayonini optimallashtirish va zamonaviy bozor talablariga mos mutaxassislar tayyorlashda SIning imkoniyatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, kasbiy ta'lim, chizmachilikni o'qitish, avtomatlashtirilgan tekshirish, CAD tizimlari, individuallashtirilgan ta'lim, virtual muhit, ta'limni raqamlashtirish.

Нельзя представить развитие экономики без новых технологий и без современной техники и оборудования. Черчение, является неотъемлемой частью профессионального образования в инженерных, строительных и технических специальностях. С развитием технологий искусственного интеллекта появляются новые возможности для улучшения процесса обучения, однако существуют и определённые проблемы, требующие решения. Хотим рассмотреть вопрос ключевые вызовы и перспективы внедрения ИИ в преподавание черчения.

Вопросы модернизации обучения черчению в условиях цифровизации образования активно рассматриваются в современной научной литературе. Многие исследователи подчёркивают необходимость внедрения новых технологий, включая элементы искусственного интеллекта, в процесс преподавания инженерной графики и черчения.

Исследователи педагоги Петухов С.А. и Крылов А.В. отмечают, что традиционные методы преподавания черчения теряют свою эффективность в условиях изменяющихся требований профессионального образования. Основными проблемами они называют снижение интереса обучающихся, нехватку квалифицированных кадров, а также устаревшую материально-техническую базу.

Иванова Е.П. и Смирнов И.О. посвящают свои исследования внедрению цифровых платформ, таких как AutoCAD и Компас-3D, в учебный процесс. Эти авторы приходят к выводу, что использование современных САПР-средств способствует повышению визуализации учебного материала, вовлечённости студентов и качеству усвоения графических навыков.

Исследователи – педагоги из Узбекистана Мунарова Р.У. и Юсупова С.З. изучает вопрос эффективности использования искусственного интеллекта в области образования, подчёркивая его потенциал в повышении качества обучения и устойчивого развития [1 – 266, 2 - 269].

Исследование Willis et al. представляет генеративные модели для создания инженерных эскизов, что является шагом к синтезу и композиции параметрических CAD-моделей.

Из дальнего зарубежья Zhang Chen, исследователь в области компьютерного зрения и графики, имеет ряд публикаций, посвящённых нейронным рендерингам и 3D-реконструкции, что может быть применимо в образовательных целях.

На данный момент почти во всех странах существует некоторые проблемы обучения черчению в профессиональном образовании. В первых, недостаток квалифицированных преподавателей – так как, обучение черчению требует высокой квалификации, однако во многих учебных заведениях наблюдается дефицит опытных специалистов. В вторых, сложность освоения традиционных методов – студенты часто сталкиваются с трудностями при изучении ручного черчения и работы с классическими инструментами. Во третьих, ограниченные возможности персонализации – традиционные методики не всегда позволяют адаптировать процесс обучения под индивидуальные потребности студентов. Высокая трудоёмкость проверки работ – преподаватели тратят значительное время на анализ и исправление ошибок учащихся, которое является следующей проблемой обучения черчению на основе традиционных методов. Следующими проблемами на наш взгляд является не обеспечение процесс обучения черчению современными средствами обучения, такими как, передовые программные обеспечение, которое ограничивает возможности студентов в освоении актуальных технологий.

Исходя из вышеперечисленных недостатков традиционной методики преподавания черчения в профессиональном образовании, считаем необходимым внедрение искусственного интеллекта в процесс обучения черчению

Использование ИИ может значительно изменить процесс преподавания черчения, сделав его более доступным, эффективным и интересным [3 – 234]. В качестве основных направлений применения ИИ в процессе обучения черчению можно рекомендовать следующие пути и методы решения проблемных вопросов:

- автоматизированные системы проверки чертежей – алгоритмы машинного обучения могут анализировать чертежи студентов и учащихся, выявлять ошибки и предлагать исправления в автоматическом режиме;
- интеллектуальные учебные помощники – чат-боты и виртуальные ассистенты на основе ИИ могут предоставлять пояснения, отвечать на вопросы студентов, учащихся и помогать в освоении сложных тем;
- персонализированное обучение – адаптивные платформы с ИИ могут настраивать сложность заданий и тестов в зависимости от уровня подготовки и успехов каждого студента.
- генерация учебных материалов – искусственный интеллект способен создавать интерактивные учебные пособия, автоматические упражнения и тесты для студентов, которое позволяет проверки, самопроверки знания студентов и учащихся на любой стадии обучения;
- интеграция ИИ с CAD-системами – обучение работе с современными инструментами черчения, такими как AutoCAD, SolidWorks и другие, может быть упрощено за счёт внедрения умных подсказок и автоматической корректировки ошибок;
- использование технологий дополненной и виртуальной реальности – создание симуляторов для практического обучения черчению в трёхмерной среде.
- развитие дистанционных курсов на основе ИИ – создание онлайн-курсов с ИИ-интерактивностью, позволяющих студентам и учащимся учиться в удобное время и в удобном темпе;
- автоматическая оценка и анализ прогресса – системы на основе ИИ могут не только проверять работы студентов и учащихся, но и формировать отчёты о прогрессе, предлагая рекомендации для дальнейшего обучения.

Использование ИИ может значительно изменить процесс преподавания черчения, сделав его более доступным и эффективным. Основные направления рекомендуемые с применением ИИ при обучении черчению могут быть следующие: автоматизированная проверка чертежей – системы, основанные на машинном обучении, способны анализировать работы студентов, выявлять ошибки и предлагать исправления; интерактивные обучающие платформы – виртуальные ассистенты на основе ИИ могут давать подсказки и рекомендации в режиме реального времени; персонализированные образовательные траектории – адаптивные системы могут подстраивать сложность заданий в зависимости от уровня знаний и навыков студента; автоматическая генерация учебных материалов – ИИ может создавать упражнения и тесты для отработки навыков черчения; виртуальная и дополненная реальность – интеграция ИИ с VR/AR позволяет создавать интерактивные обучающие среды для более глубокого погружения в процесс черчения.

В этом плане представляет интерес проведенные ранее авторами исследования по данной тематике. Нами сделаны попытки по изучению и внедрению ИИ и

компьютерных технологии на процесс обучения черчению [4 – 146, 5 – 309, 6 – 90, 7 – 507]

Использование искусственного интеллекта в обучении черчению открывает широкие перспективы:

- рост доступности образования – студенты смогут изучать черчение без необходимости присутствия преподавателя, используя онлайн-ресурсы;
- повышение качества подготовки специалистов – точная проверка ошибок и адаптивное обучение позволят студентам быстрее осваивать сложные темы;
- оптимизация учебного процесса – преподаватели смогут тратить больше времени на работу со сложными случаями, а не на рутинную проверку работ;
- интеграция с промышленными стандартами – внедрение ИИ поможет студентам освоить современные инструменты проектирования, востребованные на рынке труда.

Таким образом, исходя из выше проделанную работу по изучению внедрению ИИ на процесс обучения черчению на профессиональном образовании можно сделать следующие выводы:

1. Анализ научных источников показывает наличие устойчивой тенденции к цифровизации преподавания черчения, в том числе с привлечением технологий искусственного интеллекта, что открывает новые возможности для повышения эффективности и доступности профессионального образования.
2. Несмотря на существующие трудности, внедрение искусственного интеллекта в обучение черчению представляет собой перспективное направление, которое может значительно повысить эффективность образовательного процесса.
3. Развитие технологий внедрение искусственного интеллекта в обучение черчению позволит решить ряд актуальных проблем, улучшить подготовку специалистов и адаптировать учебные программы под современные реалии.

Список использованный литературы

1. Munarova R.U., Yusupova S.Z. Искусственный интеллект в образовании: проблемы и возможности для устойчивого развития. Kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari. Xalqaro ilmiy texnik konferensiya materiallari 2-qism. Jizzax. - 266-bet.
2. Munarova R.U., Alimova M.A., Erjigitova S.T. Роль искусственного интеллекта в образовании. Kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari. Xalqaro ilmiy texnik konferensiya materiallari 2-qism. Jizzax. - 269-bet
3. Kozimov, J. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 2(7), 233–243. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/journal-science-innovative/article/view/36063>
4. Очилов Ф. Э. Искусственный интеллект: новые горизонты в обучении черчение // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў, Илимий-методикалык журнал №6/2. 2024. Нөкис, 146-150 стр.
5. Очилов Ф.Э. Использование информационных технологии на уроках черчения. // Материалы Международной научно-практической конференции «СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОПЫТ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ», посвященной 75-летию доктора педагогических наук, профессора Узакбаевой Сахипжамал Аскарловны 16 октября, 2024 год, Алматы, 2024. Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана, 309-312 стр

6. Очилов Ф.Э., Хўжақулов Э.Э. Формирование и развитие пространственного воображения на уроках черчения как средства улучшающий качества образование в школе // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендирийў, Илимий-методикалық журнал №3/3. 2022. Нөкис, 90-93 бетлар.

7. Ochilov Farkhod, Khuzhakulov Elbek. Modeling as a method of formation and development of spatial imagination at school in drawing lessons // Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities ISSN 2749-0866. Vol.2 Issue 1.5 Pedagogical sciences. 507-511 pages.
<https://berlinstudies.de/index.php/berlinstudies/article/view/416>

TARIX FANI TA'LIMIDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Gulnora Nurullayeva,

Turon universiteti nodavlat oliy ta'lim tashkiloti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanishning nazariy asoslari, amaliy tajribasi va samaradorligini oshirish yo'llari keng tarzda yoritiladi. Didaktik materiallar o'quvchilarga tarixiy voqealar, shaxslar va jarayonlarni vizual tarzda tasavvur qilishga, tarixiy manbalar bilan ishlashga, tarixiy dalillarni tahlil qilishga va o'z fikrlarini bildirishga imkon berishi haqida maqolada ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: didaktika, didaktik material, bilish nazariyasi, matnli material, bilish jarayoni, interaktiv doskalar, internet resurslari, shaxsning rivojlanishi, bilim, ko'nikma, malaka.

Аннотация. В данной статье широко освещены теоретические основы использования дидактических материалов в историческом образовании, практический опыт и пути повышения их эффективности. Дидактические материалы позволяют студентам наглядно представить исторические события, лица и процессы, работать в историческими источниками, анализировать исторические свидетельства и высказывать свое мнение, показано в статье.

Ключевые слова: дидактика, дидактический материал, когнитивная теория, текстовый материал, познавательный процесс, интерактивные доски, интернет-доски, развития личности, знания, умение, компетентность.

Abstract. This article broadly covers the theoretical foundations of using didactic materials in historical education, practical experience and ways to improve their effectiveness. Didactic materials allow students to visualize historical events, people and processes, work with historical sources, analyze historical evidence and express their opinions, as shown in the article.

Key words: didactics, didactic material, cognitive theory, text material, cognitive process, interactive whiteboards, Internet whiteboards, personal development, knowledge, skills, competence.

Jahon ta'lim tizimining shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrida ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va ularda mustaqil fikrlashni shakllantirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Bunda tarix fanining o'rni

beqiyosdir, chunki u jamiyatning o'tmishini o'rganish, tarixiy jarayonlarning sabab-oqibatlarini anglash va kelajak uchun saboq chiqarish imkonini beradi. Tarix fanining o'qitilishida didaktik materiallardan foydalanish ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va tushunarli qilish imkonini beradi.

Didaktik materiallar – bu o'qituvchi tomonidan dars jarayonida qo'llaniladigan o'quv qurollari bo'lib, ular o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga, mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga va qiziqishni uyg'otishga xizmat qiladi. Didaktik materiallar ta'limning turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin va ularning samaradorligi ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va didaktik materiallarni maqsadli qo'llashga bog'liqdir.

Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanishning nazariy asoslari quyidagi ta'limotlarga asoslanadi:

1. *Bilish nazariyasi (gnoseologiya)*: Bilish nazariyasi bilish jarayonining mohiyatini, shakllarini va qonuniyatlarini o'rganadi. Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish bilish jarayonini faollashtirishga, o'quvchilarning tarixiy voqealar, shaxslar va jarayonlar haqidagi bilimlarini shakllantirishga yordam beradi. Didaktik materiallar o'quvchilarga tarixiy manbalar bilan ishlash, tarixiy dalillarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish imkonini beradi.

2. *Didaktika*: Didaktika ta'limning nazariy asoslarini, ta'lim maqsadlarini, prinsiplarini, usullarini va vositalarini o'rganadi. Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish didaktikaning asosiy prinsiplariga, jumladan, ilmiylik, ko'rgazmalilik, sistemalilik, faollik va individuallashtirish prinsiplariga asoslanadi.

3. *Psixologiya*: Psixologiya insonning ruhiy faoliyatini, bilish jarayonlarini, shaxsning rivojlanishini va ta'limga ta'sir etuvchi omillarni o'rganadi. Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning diqqatini jalb qilish, xotirasini mustahkamlash va qiziqishini uyg'otishga yordam beradi.

4. *Pedagogika*: Pedagogika ta'lim va tarbiya nazariyasini, o'qituvchining faoliyatini va o'quvchilar bilan munosabatlarini o'rganadi. Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirishga, o'quv jarayonini samarali tashkil etishga va o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishga yordam beradi.

Didaktik materiallar ta'lim jarayonining muhim qismi bo'lib, ular ta'lim maqsadlariga erishishga, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga, mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga va qiziqishni uyg'otishga xizmat qiladi.

Tarix ta'limida qo'llaniladigan didaktik materiallar xilma-xil bo'lib, ularni quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

Ko'rgazmali materiallar: Ko'rgazmali materiallarga xaritalar, sxemalar, jadvallar, rasmlar, fotosuratlar, plakatlar, slaydlar va videofilmlar kiradi. Ushbu materiallar o'quvchilarga tarixiy voqealar, shaxslar va jarayonlarni vizual tarzda tasavvur qilishga, ular o'rtaidagi aloqadorlikni anglashga va xotirasini mustahkamlashga yordam beradi.

Matnli materiallar: Matnli materiallarga tarixiy manbalar (hujjatlar, xatlar, xotiralar, badiiy asarlar), darsliklar, qo'llanmalar, maqolalar va testlar kiradi. Ushbu materiallar

o'quvchilarga tarixiy ma'lumotlarni o'qish, tahlil qilish, baholash va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Amaliy materiallar: Amaliy materiallarga tarixiy o'yinlar, krossvordlar, viktorinalar, rebuslar, modellashtirish va tarixiy obyektlarning maketlari kiradi. Ushbu materiallar o'quvchilarga tarixiy voqealarni faol tarzda o'rganishga, bilimlarini mustahkamlashga va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Texnik vositalar: Texnik vositalarga kompyuterlar, proyektorlar, interaktiv doskalar va internet resurslari kiradi. Ushbu vositalar o'qituvchilarga darsni yanada qiziqarli, interaktiv va samarali qilishga, o'quvchilarga tarixiy ma'lumotlarni turli shakllarda taqdim etishga va ularning mustaqil ishlashini tashkil etishga yordam beradi. Texnik vositalardan foydalanish, xususan, kompyuterlar va internet resurslaridan foydalanish o'quvchilarga tarixiy ma'lumotlarni turli shakllarda olishga, virtual sayohatlar qilishga va tarixiy obyektlarni ko'rishga imkon beradi. Interaktiv doskalardan foydalanish darsni yanada qiziqarli va interaktiv qilishga, o'quvchilarning faolligini oshirishga va bilim darajasini ko'tarishga yordam beradi.

Didaktik materiallarni qo'llash usullari o'qituvchining mahoratiga, darsning maqsadiga va o'quvchilarning individual xususiyatlariga bog'liqdir. O'qituvchi didaktik materiallarni to'g'ri tanlash, ularni dars jarayoniga mos ravishda qo'llash va o'quvchilarning faolligini ta'minlash orqali ta'lim samaradorligini oshirishi mumkin.

Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanishning amaliy tajribasi ko'p yillik tarixga ega. Ko'plab o'qituvchilar o'z dars jarayonlarida didaktik materiallardan muvaffaqiyatli foydalanib kelmoqdalar va buning natijasida o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi va mustaqil fikrlashi sezilarli darajada oshganligini qayd etmoqdalar. Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanishning amaliy tajribasi shuni ko'rsatadiki, didaktik materiallar ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va tushunarli qilish imkonini beradi.

Didaktik materiallarni tanlashda darsning maqsadini, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini, mavzuning murakkabligini va mavjud sharoitlarni hisobga olish zarur. Didaktik materiallar ilmiy, aniq, tushunarli va qiziqarli bo'lishi kerak.

Didaktik materiallarni dars jarayoniga mos ravishda, maqsadli va samarali qo'llash zarur. Didaktik materiallar darsning maqsadiga erishishga, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yordam berishi kerak. Didaktik materiallarni haddan tashqari ko'p qo'llash darsning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Didaktik materiallardan foydalanish jarayonida o'quvchilarning faolligini ta'minlash zarur. O'quvchilar tarixiy ma'lumotlarni mustaqil tarzda o'rganish, tahlil qilish, baholash va umumlashtirishga jalb qilinishi kerak. O'quvchilarning savollariga javob berish, ularning fikrlarini qo'llab-quvvatlash va munozaralar tashkil etish orqali ularning faolligini oshirish mumkin.

Texnik vositalardan (kompyuterlar, proyektorlar, interaktiv doskalar, internet resurslari) darsni yanada qiziqarli, interaktiv va samarali qilish uchun foydalanish zarur. Texnik vositalardan foydalanishda o'quvchilarning sog'lig'ini hisobga olish va dars vaqtini to'g'ri taqsimlash zarur.

Tarix o'qituvchisi didaktika, psixologiya, pedagogika va axborot texnologiyalari sohasida yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi muntazam ravishda o'z malakasini oshirib borishi, yangi didaktik materiallar va usullar bilan tanishishi va ularni o'z dars jarayonida qo'llashi zarur.

Didaktik materiallarning sifati ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Didaktik materiallarni yaratishda ilmiylik, aniqlik, tushunarlik, qiziqarlilik va zamonaviy talablarga javob berish kabi jihatlarga e'tibor qaratish zarur. Didaktik materiallarni yaratishda tarixchi olimlar, pedagoglar va dizaynerlar bilan hamkorlik qilish maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi yo'llarni amalga oshirish orqali tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish va o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi va mustaqil fikrlashini rivojlantirish mumkin.

Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va tushunarli qilish imkonini beradi. Didaktik materiallar o'quvchilarga tarixiy voqealar, shaxslar va jarayonlarni vizual tarzda tasavvur qilishga, tarixiy manbalar bilan ishlashga, tarixiy dalillarni tahlil qilishga va o'z fikrlarini bildirishga imkon beradi. Tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun didaktik materiallarni to'g'ri tanlash, ularni dars jarayoniga mos ravishda qo'llash, o'quvchilarning faolligini ta'minlash, texnik vositalardan samarali foydalanish va o'qituvchining malakasini oshirish zarur.

Kelgusida tarix ta'limida didaktik materiallardan foydalanish sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish, yangi didaktik materiallar yaratish va ularni amaliyotga joriy etish, shuningdek, o'qituvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bu O'zbekistonda tarix ta'limi sifatini oshirishga, yosh avlodning tarixiy ongini shakllantirishga va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shadmanova S. Tarix tadqiqotlarining metodologiyasi va zamonaviy usullari. – T.: Barkamol fayz media, 2018.
2. Alimova D.A., Ilxamov Z.A. Tarix fani metodologiyasi. –T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018.
3. Umumiy pedagogika. I-qism -T.: O'zkitobsavdo, 2019.
4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti -T.: Sano-standart, 2017.
5. Umumiy pedagogika. Qism I: darslik / O.Musurmonova [va boshq.]. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020.
6. Nurullayeva G.U. «Ta'lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari: dolzarbligi, muammolari va istiqbollari» xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2024 yil 26-27- aprel. 88 b.
7. Abdullayeva Sh.A., Nusratova H.Ch., Abdullayev F.A., To'rayev A.B. Umumiy pedagogika. -T.: Zuxra baraka biznes, 2021.
8. Tolipov, O', Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat - T.: Innovatsiya-ziyo, 2019.

9. Nishanova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi (O'quv qo'llanma). -T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jarng'armasi, 2006.

TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHISINING RAQAMLI KOMPETENTLIGI

Nurmamotov Romazan Abdirashid o'g'li.

Qarshi davlat universiteti

Texnologik ta'lim kafedrası tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola "Texnologiya fani o'qituvchisining raqamli kompetentligi" mavzusiga bag'ishlanib, o'qituvchilarning raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish va ta'lim jarayonida samarali qo'llashdagi ahamiyatini yoritadi. Raqamli kompetentlik texnologiya fanini o'qituvchilari uchun nafaqat texnik bilimlarni, balki pedagogik yondoshuvlarni ham o'z ichiga oladi. Maqolada, raqamli kompetentlikning ta'rifi, uning ta'lim jarayonidagi roli va texnologiya fanini o'qituvchilarni tayyorlashda muhim o'rin tutganligi tahlil qilinadi.

Shuningdek, maqolada o'qituvchilarning raqamli texnologiyalarni o'qitishda qanday samarali foydalanishi, interaktiv vositalar va onlayn resurslarni pedagogik jarayonga qanday integratsiya qilish zarurligi haqida so'z yuritiladi. O'qituvchining raqamli kompetentligini rivojlantirish, uning ta'limdagi innovatsion metodlarni qo'llashda, shuningdek, o'quvchilarning kreativ va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli alohida ta'kidlanadi.

Maqola, texnologiya fani o'qituvchilarining raqamli kompetentligini shakllantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar, zarur o'quv dasturlari va metodik yondoshuvlarni taklif etadi. O'qituvchilarning raqamli ko'nikmalarini oshirish, zamonaviy ta'lim tizimida muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun muhim omil bo'lib, bu maqola o'qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish jarayonida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'z va tushunchalar: Raqamli kompetentlik, texnologiya fani, o'qituvchi malakasi, pedagogik yondoshuvlar, raqamli ta'lim vositalari, innovatsion ta'lim usullari, ta'limda texnologiyalar, o'quvchilarning raqamli ko'nikmalari, o'qituvchilarning raqamli malakasi, zamonaviy pedagogika, raqamli o'qish vositalari.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar global miqyosda ta'lim jarayonining yangi bosqichga o'tishini ta'minlayapti. Bunday o'zgarishlarning asosiy sabablaridan biri innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishidir. Zamonaviy texnologiyalar nafaqat kundalik hayotimizni, balki ta'lim tizimini ham tubdan o'zgartirmoqda. Shu nuqtai nazardan, texnologiya fani o'qituvchilari uchun raqamli kompetentlikning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Raqamli kompetentlik nafaqat o'qituvchilarning texnologik vositalardan samarali foydalanishini, balki ularning pedagogik faoliyatida yangicha yondoshuvlar va metodlarni qo'llashga ham imkon yaratadi.

Raqamli kompetentlik – bu o'qituvchining raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llashdagi malakasi va qobiliyatidir. O'qituvchilarning raqamli kompetentligi o'z ichiga raqamli vositalardan foydalanish, internet resurslarini pedagogik maqsadlar uchun ishlatish, o'quvchilarga innovatsion metodlarni o'rgatish va ta'limni zamonaviy texnologiyalar yordamida rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Raqamli kompetentlikning o'qituvchilar uchun alohida ahamiyati shundaki, zamonaviy ta'lim tizimida texnologiyalarni qo'llash orqali nafaqat o'quvchilarni bilim bilan ta'minlash, balki ularga kreativ fikrlash, mustaqil izlanish va ilg'or texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari ham yaratiladi.

Bundan tashqari, raqamli kompetentlikning ta'lim jarayonida qo'llanilishi o'qituvchilarni o'z bilimlarini kengaytirishga, pedagogik metodlarni takomillashtirishga va yangilashga undaydi. Masalan, interaktiv ta'lim texnologiyalari, masofaviy o'qitish platformalari, onlayn testlar va boshqa raqamli resurslar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni tashkil etishda yordam beradi. Bu o'zgarishlar o'qituvchining o'quvchilarni o'rgatishda innovatsion yondoshuvlar va metodlarni joriy etish imkoniyatini beradi.

Ta'limda raqamli kompetentlikni rivojlantirish, o'qituvchining malakasini oshirish va yangi pedagogik yondoshuvlar va texnologiyalarni o'zlashtirishga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining raqamli texnologiyalarni o'rganishi, o'z bilim va ko'nikmalarini yangilashi nafaqat uning o'z ishining samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarga ta'lim berishda yangi imkoniyatlarni yaratadi.

Raqamli ta'lim vositalarining yordamida o'quvchilar interaktiv o'qish, vizual va auditorial materiallar orqali yanada samarali o'rganishlari mumkin. Bu nafaqat bilimlarni o'zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi, balki o'quvchilarning ijodiy fikrlash va masalalarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, o'qituvchilar o'z faoliyatlarini monitoring qilish va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ta'lim tizimida raqamli kompetentlikni rivojlantirish shuningdek, o'quvchilarni global dunyoqarashga ega bo'lishi, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish, va 21-asr kompetensiyalarini rivojlantirish uchun zarur vosita hisoblanadi. Bu jarayonning davomida o'qituvchilar va o'quvchilar uchun raqamli muhitning ta'lim jarayoniga integratsiyasi yangi imkoniyatlarni ochib beradi va ta'limning sifatini yanada oshiradi.

Demak, raqamli kompetentlik texnologiya fani o'qituvchilari uchun nafaqat texnologiyalarga bo'lgan qiziqishni oshirish, balki o'quvchilarning ta'lim olishi va ularning bilimlarini kengaytirishga imkon beradigan asosiy vosita hisoblanadi. Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash o'qituvchilarga pedagogik faoliyatini yangi va samarali usullar bilan amalga oshirish imkoniyatini taqdim etadi.

Maqolada texnologiya fani o'qituvchisining raqamli kompetentligi masalasi batafsil tahlil etildi. Raqamli kompetentlik o'qituvchining ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llash, o'quvchilarni yangi pedagogik metodlar va innovatsion uslublar bilan ta'minlashdagi asosiy omil hisoblanadi. O'qituvchilar raqamli vositalardan foydalanish orqali o'quvchilarning bilimlarini kengaytirish, ularning kreativ va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon yaratadilar. Shuningdek, raqamli kompetentlik nafaqat o'qituvchilarning texnologik bilimlarini oshirishni, balki ularning pedagogik yondoshuvlarini yangilash va takomillashtirishni talab qiladi.

Texnologiya fani o'qituvchilari uchun raqamli kompetentlikning rivojlanishi, nafaqat o'quvchilarning ta'lim olish samaradorligini oshiradi, balki o'qituvchilarning o'z malakalarini doimiy ravishda yangilab borishiga, pedagogik innovatsiyalarni qo'llashga yordam beradi. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalarning o'zni tobora ortib bormoqda va bu o'qituvchilardan yangi ko'nikmalarni egallashni talab qiladi.

Shu sababli, texnologiya fani o'qituvchilarining raqamli kompetentliklarini oshirish uchun ta'lim tizimida maxsus dasturlar, treninglar va resurslar yaratish zarur. Bu o'qituvchilarning raqamli vositalarni o'rganish va pedagogik jarayonga integratsiya qilishni osonlashtiradi. Raqamli kompetentlikni rivojlantirish, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning zamonaviy texnologiyalar yordamida bilim olish jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi.

1. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategyasi to'g'risida PF-6079 05.10.2020.
2. Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari. P.f.d. DCs .Toshkent 2007.160 b.
3. Вортанова.Е.Л. Индистия российских медиа:цифровое будущее.Монагирафия.М.:Медиа Мир.2017.160 б.
4. Козлова Н.Ш. Цифровое технологии в образовании //Вестник Майкопского.Гор.тех.унив.2019.Вын.//40 б.
5. Anorbayeva F.U. Ta'lim jараёнларини рақамлаштириш.//Analytical journal of Education and Derelopment.//jul-2022 7-10.

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМООПРЕДЕЛЕНИЮ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ВИДЕОПРОЕКТОВ

К.Э. Купорова,

*студентка пятого курса Института психологии и образования Казанского
федерального университета;*

Громова Ч.Р., кандидат психологических наук,

*доцент кафедры начального образования Института психологии и
образования Казанского федерального университета, Россия.*

Аннотация. В данной статье представлены результаты исследования по использованию метода видеопроектов для развития готовности к профессиональному самоопределению младших школьников. В младшем школьном детстве происходит умственная, мотивационно-смысловая подготовка к будущей трудовой деятельности. Проведенное нами констатирующее исследование с использованием трехчастной модели показала преимущественно средний уровень готовности к выбору профессии у учащихся начальных классов. Для формирования готовности к профессиональному самоопределению младших школьников мы используем метод видеопроектов, по результатам которого можем утверждать, что проведенная работа была эффективной для когнитивного и мотивационного компонента готовности к профессиональному самоопределению

Ключевые слова: готовность к профессиональному самоопределению, мотивационный, когнитивный, деятельностный компонент, учащиеся младшего школьного возраста, видеопроекты.

Formation of readiness for professional self-determination in primary school students through video projects

K.E. Kuporova, fifth-year student of the Institute of Psychology and Education, Kazan Federal University;

Ch.R. Gromova, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Elementary Education, Institute of Psychology and Education, Kazan Federal University, Russia.

Abstract. This article presents the results of the research on the use of the method of video projects for the development of readiness for professional self-determination of junior

schoolchildren. In junior school childhood mental, motivational and semantic preparation for future labor activity takes place. Our conclusive study using a three-part model showed predominantly average level of readiness to choose a profession among elementary school students. To form readiness for professional self-determination of junior schoolchildren we use the method of video projects, according to the results of which we can state that the conducted work was effective for the cognitive and motivational component of readiness for professional self-determination

Keywords: readiness for professional self-determination, motivational, cognitive, activity component, primary school students, video projects.

Для младшего школьника профессиональное самоопределение не является ведущей деятельностью. Но тем не менее, также как и в дошкольном детстве, в данном возрасте идет умственная, мотивационно-смысловая подготовка к профессиональной деятельности.

Профессиональное самоопределение у младших школьников помогает им лучше понять свои интересы и способности. Это важный этап, когда дети начинают осознавать, что им нравится и в чем они могут быть хороши. Такое осознание играет большую роль в будущем, когда придет время выбрать профессию.

Знакомство с различными профессиями на раннем возрасте помогает детям не только развивать амбиции, но и понимать, что успех связан с усилиями и упорством. Это время, когда дети узнают, чем занимаются люди в разных сферах, какова специфика их работы и какие условия труда существуют в этих профессиях. К вопросу о профессиональном самоопределении в младшем школьном возрасте в разное время обращались такие деятели науки, как Траут Д. В., Антонова М. В., Варданын В. А., Паламарчук Е. В. и др. [1, 2, 6, 7].

Исследователи подчеркивают важность раннего начала профессионального развития детей. В своей работе О. Ю. Елькина отмечает, что формирование продуктивного опыта у младших школьников способствует развитию их интеллектуальных и познавательных способностей, а также помогает в подготовке к выбору профессии [3].

На эмпирическом этапе исследования мы измерили уровень готовности к самоопределению младших школьников согласно трехкомпонентной модели: когнитивный, деятельностный, мотивационный.

Для определения каждого из компонентов были использованы следующие методики: анкета «Знаешь ли ты профессии?» (когнитивный компонент), лист наблюдения для учителей Д. В. Траута, Н. А. Серовой, М. В. Астаховой (деятельностный компонент), методика «Три желания» (мотивационный) [5].

Экспериментальной базой исследования стало МБОУ «Аксубаевская средняя общеобразовательная школа №3» Аксубаевского муниципального района Республики Татарстан. В эксперименте приняли участие обучающиеся 2 классов. Экспериментальной группой был выбран 2 «А» класс в количестве 16 обучающихся, контрольной группой – 2 «Б» класс также в количестве 16 обучающихся.

Полученные результаты в ходе экспериментальной работы указывают на преимущественно средний уровень готовности к профессиональному самоопределению младших школьников. Изученным учащимся свойственны средние проявления мотивационно-когнитивного и низкие показатели, деятельностного и компонентов. Полученные результаты указывают на необходимость проведения работы по повышению компонентов готовности к профессиональному самоопределению младших школьников.

Для формирования готовности к профессиональному самоопределению младших школьников мы используем метод видеопроектов. Согласно А. С. Литову, создание видеопрокта происходит в несколько этапов. В первую очередь определяется тема. На этом этапе важно четко сформулировать цели и задачи, учитывая доступные ресурсы, такие как интеллектуальные, материальные и финансовые возможности. Затем разрабатывается план работы, где подробно описываются основные шаги и сроки их выполнения [4]. После этого начинается сбор необходимой информации. Ее изучение и анализ позволяют заложить прочную основу для дальнейшей работы. На основе собранных данных создается сценарий проекта, в котором продумываются структура и содержание. Далее наступает этап реализации. Идея воплощается в жизнь с опорой на составленный план. Завершив основные работы, проводится обсуждение. Этот процесс помогает выявить возможные недочеты и скорректировать проект. Когда работа готова, она представляется на защиту. В ходе презентации проект оценивается по качеству исполнения и соответствию поставленным целям. Завершающим этапом становится публикация. Результаты могут быть представлены в печатном формате, размещены в Интернете или опубликованы иным образом.

Видеокамеры, смартфоны и планшеты сейчас являются неотъемлемой частью повседневной жизни, и многие дети знакомы с этими устройствами, что делает возможность использовать видео как образовательный инструмент намного проще, начиная с младших классов [8]. Современные платформы, такие как Windows Movie Maker, CapCut, iMovie, Movavi или Clips Cut, позволяют создавать простые видеопрокты без необходимости глубоких технических знаний.

Для оценки эффективности разработанной программы мы повторно диагностировали при помощи тех же методик, которые были использованы на констатирующем этапе исследования. В экспериментальной группе произошли большие сдвиги в повышении уровня готовности к профессиональному самоопределению по всем трем компонентам после формирующего исследования. Статистические достоверные отличия на уровне значимости $p \leq 0,01$ в экспериментальной группе мы на контрольном этапе мы обнаружили для когнитивного и мотивационного компонента готовности к профессиональному самоопределению, причем существенное снижение произошло количества детей с низким значением по указанным параметрам.

Список литературы

1. Антонова М. В. Подходы к проектированию содержания педагогической поддержки профессионального самоопределения младших школьников // Гуманизация образования. – 2017. – № 6. – С. 97-106.
2. Варданын, В. А. Сущность и структура готовности к профессиональному самоопределению подростков / В. А. Варданын, А. П. Русяев // Мир науки. Педагогика и психология. — 2019. — № 5(7). — С.3.
3. Елькина О. Ю. Продуктивный опыт младших школьников: состояние и перспективы развития: книга для учителя. – Directmedia, 2015.
4. Литов А. С. Применение мультимедийных проектов с целью развития творческой активности школьников / А. С. Литов // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. — 2011. — № 4 (20). — С. 154-159.
5. Малахова, Н. О. Диагностика профессионального самоопределения младших школьников в рамках реализации межведомственного долгосрочного профориентационного проекта «Сто дорог - одна моя» / Н. О. Малахова // Образование. Карьера. Общество. — 2021. — № 4 (71). — С. 27-29.
6. Паламарчук Е. В. Профориентация в начальной школе / Е. В. Паламарчук // Вестник науки и образования. — 2021. — № 12-1 (115). — С. 102-106.
7. Траут, Д. В. Профессиональное самоопределение обучающихся начальной школы / Д. В. Траут, Н. А. Серова, М. В. Астахова // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2021. – №2 (42). – С. 154-160.
8. Ширинкина Е. В. Видеотехнологии как детерминанта вовлекающего обучения / Е. В. Ширинкина // Инновационные проекты и программы в образовании. — 2022. — № 2 (80). — С. 69-76.

КОРПОРАТИВНАЯ КУЛЬТУРА ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ СЛУЖАЩИХ.

Сохибов А. Р.

к.п.н., проф. Шахрисабзского государственного педагогического института

Кадирова Мадина Эльмурадовна

***Магистрант 1 курса Шахрисабзского государственного
педагогического института.***

Ключевые слова: Корпоратив, корпоративная культура, интеграция, индивидуальность, инновации, стиль управления, сотрудничество, муниципальные и муниципальные служащие.

Аннотация: В данной научной статье особое внимание уделяется понятиям корпоративной и корпоративной культуры, а также культурному общению и интеграции государственных и муниципальных служащих, а также разрабатываются предложения и рекомендации.

Сегодня во всех сферах создается новая инновационная среда. Они варьируются от рыночной экономики до среды образования и профессиональной подготовки. Развитие каждой страны в основном формируется на основе зависимости от корпоративной культуры государства, интегрированной среды и совместных стратегических целей муниципальных служащих и государства. Корпоративное управление ориентировано на рынок и свободу хозяйствующих субъектов [1, 3]. Если дать определение словам корпоративная и корпоративная культура, то слово корпоративное (лат. - *corporatio* - союз, объединение, сообщество), то есть различное. Не будет преувеличением сказать, что сотрудничество на местах. Потому что корпорация может существовать между странами или внутри небольшой организации. Такое сообщество возникает из культурных традиций и ценностей стран, предприятий и организаций. Например, Узбекистан развивает с зарубежными странами определенные инновации и технологии на основе своих культурных ценностей. На предприятиях каждый принятый закон и постановление основывается на индивидуальности человека и его духовных потребностях.

В одних источниках корпорация определяется как взаимное сотрудничество, основанное на культурных ценностях. В другой литературе, например, слово «корпоративный» многозначно и употребляется в нескольких значениях. Термин корпорация означает взаимное сотрудничество и слияние в различных областях. Например, академическая мобильность – это взаимная интеграция и сотрудничество в сфере образования и обучения, а процесс приобретения знаний, навыков и способностей всех высокообразованных лиц организуется на основе корпоративного партнерства разных стран. Корпоративная культура заключается в том, что каждая организация, будь то в социальной сфере или в экономической и политической сфере, действует посредством законов, нормативных актов, культурных взглядов и системы ценностей, установленных государством. Имена сотрудников небольшой организации, организационные задачи, праздники, ежемесячная зарплата или премии и премии. Все это формируется на основе принятого общего управления, культурных взглядов и нескольких лет исторических традиций и ценностей определенной страны. В общем, если в какой-либо стране формируются культурные традиции, то экономический рост формируется в каждой отрасли этой страны. Кроме того, развитие корпоративных структур положительно влияет на рост экономической, социальной и политической сферы каждой страны. Кто такие муниципальные и муниципальные служащие?

Слово муниципалитет (нем.*munität*, фр.*munitété*, от латыни: *municipium*) — самоуправляющаяся административно-территориальная единица (обычно группа населенных пунктов, город, поселок городского типа или деревня) с четко определенной территорией и проживающим на ней населением. Если я говорю это исходя из собственного понимания, то могу привести пример муниципального управления на территории Узбекистана, поскольку эта организация является органом самоуправления и вместе с государством осуществляет управление корпорацией. В

других источниках слово «муниципальный» определяется следующим образом, то есть оно означает «орган самоуправления, организация».

Существует несколько комплексов методов развития муниципального управления и корпоративной культуры, и они осуществляются на основе определенной области. Существует только одна концепция корпоративного образования, и ее преимуществ много. Среди них академическая мобильность и кооперативное обучение. Это положительно влияет на устойчивое развитие отрасли, на развитие новых инновационных образовательных технологий, а главное на развитие знаний, умений и способностей личности. В частности, это положительно влияет на образовательные технологии и формы в системе образования, повышает активность квалифицированных кадров и создает положительные возможности. По этой причине, как бы хорошо ни была организована корпоративная культура государственных и муниципальных служащих, развитие наблюдается в любой сфере.

В заключение можно сказать, что корпоративная культура государственных и муниципальных служащих не является новой концепцией. Их развитие имело место и раньше, но не было научно обоснованным, и к настоящему времени корпоративное управление стало охватывать все сферы. В результате экономический рост наблюдался во всех сферах. Единственные изменения в сфере образования – это позитивные корпорации. Но есть и негативные корпорации. Это негативные изменения в определенной сфере в результате сотрудничества, но это тоже служит интересам определенной сферы. Корпоративная культура очень важна в муниципальном управлении, она обеспечивает связь организаций с государством. Их цель – в том же направлении. То есть оно будет направлено на развитие и экономический рост отрасли. Понятие корпоративной культуры также основано на системе ценностей определенной страны. Даже в небольших организациях корпоративная культура проявляется в виде утвержденных правовых норм.

Список использованной литературы

1. Ходиев Б.Ю. Учебное пособие по корпоративному менеджменту Ташкент 2012 г.
2. Ходиев Б.Ю. Учебное пособие по корпоративному менеджменту Ташкент 2012
3. Soxibov. A.R. Etnopedagogika. Darslik. Toshkent “Makon Savdo Print” X K - 2024. 414 bet.
4. Soxibov. A.R. Umumiy pedagogika Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil.
5. Soxibov. A.R. Pedagogik fikrlar taraqqiyoti Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARDA VERBAL NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

***Meyliyeva Matluba Bayramali qizi,**
Osiyo Texnologiyalari Universiteti magistranti*

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirishning ahamiyati yoritiladi. Maktabga tayyorlov bosqichidagi bolalarda verbal nutqni shakllantirish faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki kognitiv rivojlanishning muhim elementi sifatida qaraladi. Maqolada nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi pedagogik usullar, lingvistik yondashuvlar va bolalar psixologiyasi asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, verbal nutqni rivojlantirishda milliy ta'lim dasturlarining, xususan, "Ilk qadam" singari dasturlarning samarali integratsiyasi va amaliy ahamiyati o'rganiladi.

Kalit so'zlar: verbal nutq, maktabga tayyorlov guruhi, kognitiv rivojlanish, bolalar psixologiyasi, pedagogik usullar, lingvistik yondashuvlar, "Ilk qadam", ta'lim dasturi.

Kirish. Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabga tayyorlov bosqichida bolalarning verbal nutqi faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki ularning kognitiv rivojlanishining asosiy omili sifatida ham qaraladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning taxminan 10-15 foizi nutq rivojlanishida kechikishlarga duch keladi, bu esa ularning keyingi ta'lim jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha taida "Ilk qadam" davlat dasturi orqali verbal nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu dastur bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning nutqiy ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning 85 foizi "Ilk qadam" dasturi asosida ta'lim olgan, bu esa nutq rivojlanishining sifat ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirgan.

Mazkur maqola maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Unda lingvistik yondashuvlar, pedagogik usullar va bolalar psixologiyasining asosiy tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy ta'lim dasturlarining verbal nutqni rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Adabiyot tahlili. Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nutq rivojlanishi bolalarning kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning taxminan 10-15 foizi nutq rivojlanishida kechikishlarga duch keladi, bu esa ularning keyingi ta'lim jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimi doirasida "Ilk qadam" davlat dasturi orqali verbal nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu dastur bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning nutqiy ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, lingvistik yondashuvlar va didaktik o'yinlar bolalarning nutq rivojlanishida samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, zamonaviy

interfaol metodlar, masalan, mediata'lim va nostandart yondashuvlar, bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirish bo'yicha nazariy va amaliy yondashuvlar qo'llaniladi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Adabiyotlar tahlili: Mavjud ilmiy va pedagogik adabiyotlarni o'rganish orqali verbal nutqni rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash.

2. Eksperimental tadqiqot: Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirish bo'yicha pedagogik usullarni sinovdan o'tkazish.

3. Statistik tahlil: Tadqiqot natijalarini statistik usullar yordamida baholash va ularning samaradorligini aniqlash.

4. Milliy ta'lim dasturlarini integratsiya qilish: "Ilk qadam" davlat dasturining verbal nutqni rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyatini o'rganish.

Tadqiqot davomida lingvistik yondashuvlar, didaktik o'yinlar va interfaol metodlar asosida bolalarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik usullar qo'llaniladi. Ushbu metodologiya bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirish va ularning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Natijalar va muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirish bo'yicha pedagogik usullar va lingvistik yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatdi. Eksperimental tadqiqot davomida bolalarning nutqiy ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilandi. Jumladan, bolalarning bog'lanishli nutqni shakllantirish ko'rsatkichlari 2024-yilda o'tkazilgan dastlabki bosqichda 65% ni tashkil etgan bo'lsa, eksperiment yakunida ushbu ko'rsatkich 85% ga yetdi. Statistik tahlil shuni ko'rsatadiki, "Ilk qadam" davlat dasturi asosida ta'lim olgan bolalar verbal nutqni rivojlantirishda yuqori natijalarga erishgan. Ushbu dastur asosida ta'lim olgan bolalarning nutqiy faoliyati rivojlanish ko'rsatkichlari 90% ni tashkil etdi, bu esa boshqa metodologiyalar asosida ta'lim olgan bolalarning ko'rsatkichlaridan 15% ga yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, lingvistik yondashuvlar va didaktik o'yinlar bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirishda muhim rol o'ynadi. Tadqiqot davomida interfaol metodlar, masalan, multimedia vositalari va nostandart yondashuvlar, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishga yordam berdi. Ushbu metodlar bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirishda samarali vosita sifatida o'zini namoyon qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirishda milliy ta'lim dasturlarining integratsiyasi va pedagogik usullarning uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. Ushbu natijalar maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar va milliy ta'lim dasturlarining muhimligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, verbal nutqni rivojlantirish faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki bolalarning kognitiv rivojlanishining asosiy omili sifatida qaralishi lozim. Statistik tahlillar

shuni ko'rsatadiki, "Ilk qadam" davlat dasturi asosida ta'lim olgan bolalarning nutqiy rivojlanish ko'rsatkichlari boshqa metodologiyalar asosida ta'lim olgan bolalarga nisbatan 15% ga yuqori bo'lgan. Ushbu natijalar milliy ta'lim dasturlarining verbal nutqni rivojlantirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Shuningdek, lingvistik yondashuvlar va didaktik o'yinlar bolalarning bog'lanishli nutqini shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

Muhokama davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shundaki, interfaol metodlar, masalan, multimedia vositalari va nostandart yondashuvlar, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishda samarali vosita sifatida o'zini namoyon qildi. Ushbu metodlar bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirish va ularning o'z fikrlarini erkin ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga yordam berdi. Biroq, tadqiqot davomida ayrim cheklovlar ham kuzatildi. Jumladan, pedagogik usullarni qo'llashda tarbiyachilarning malakasi va tajribasi muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Shuningdek, bolalarning individual xususiyatlari va oilaviy muhitining ta'siri ham nutq rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Ushbu omillarni hisobga olgan holda, kelgusida tadqiqotlarni yanada kengaytirish va pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarur.

Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda. Ushbu natijalar asosida milliy ta'lim dasturlarini yanada rivojlantirish va pedagogik usullarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin.

Xulosa. Mazkur tadqiqot maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining verbal nutqini rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar va milliy ta'lim dasturlarining muhimligini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, verbal nutqni rivojlantirish faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki bolalarning kognitiv rivojlanishining asosiy omili sifatida qaralishi lozim. Statistik tahlillar "Ilk qadam" davlat dasturi asosida ta'lim olgan bolalarning nutqiy rivojlanish ko'rsatkichlari boshqa metodologiyalar asosida ta'lim olgan bolalarga nisbatan yuqori ekanligini tasdiqladi. Ushbu dastur bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirishda samarali vosita sifatida o'zini namoyon qildi. Shuningdek, lingvistik yondashuvlar va didaktik o'yinlar bolalarning bog'lanishli nutqini shakllantirishda muhim rol o'ynadi.

Tadqiqot davomida interfaol metodlar, masalan, multimedia vositalari va nostandart yondashuvlar, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishda samarali vosita sifatida o'zini namoyon qildi. Ushbu metodlar bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirish va ularning o'z fikrlarini erkin ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga yordam berdi. Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda. Ushbu natijalar asosida milliy ta'lim dasturlarini yanada rivojlantirish va pedagogik usullarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirova F.R., Fayzullaeva M.A. Tayyorlov guruhlarida nutqni rivojlantirish ta'limiy faoliyatini tashkil etish. Toshkent, 2021.
2. Raximova S.S. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishning lingvistik asoslari. Toshkent, 2020.

3. Yuldasheva D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy tasvirlar orqali izchil nutqni rivojlantirish. Toshkent, 2022.

4. Sheraliyevna X. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish. Toshkent, 2023.

BASIC PRINCIPLES OF TEACHING THE SUBJECT “INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS” IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE BASIS OF A HIERARCHICAL STRUCTURAL APPROACH

Ergashev Nuriddin Gayratovich

Professor of the Asian University of Technologies

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

Email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Annotatation. This article considers the process of adapting the proposed conditions for teaching the subject “Information Technologies in Technical Systems” in various specialties in the context of digital technologies, the feasibility of implementing the curriculum, its goals, and the causal factors that determine its specific features and content.

In addition, the content and principles of the proposed concept for organizing the teaching process of the subject “Information Technologies in Technical Systems” based on a hierarchical structural approach in the context of digitalization are revealed.

Keywords: hierarchical structural approach, digital education, digitalization, “Information Technologies in Technical Systems”, the concept of the teaching process based on a hierarchical structural approach, principles, etc.

Introduction. It is important to emphasize the importance of improving the practice-oriented educational process, developing curricula taking into account professional standards, actively involving employers in the process of formulating educational outcomes, and preparing specialists who are ready to carry out real practical activities at any stage of training. The elimination of educational boundaries between educational levels, the transition to devaluing the importance of higher education by focusing on short-term educational programs, which will ensure the formation of relevant educational outcomes of students in the environment of digital technologies and the establishment of content, pace of change and previous conditions.

The teaching of the discipline "Information Technologies in Technical Systems", which characterizes the pedagogical process considered in the environment of digital technologies in all spheres of society, based on a hierarchical structural approach in specialties of various directions, determines the following principles of education: the balance of integration of online and offline components, the main focus on independent learning, the emphasis on active and interactive methods, the visualization of educational content, the dynamics of processes in modern society in an information society, the diversity of educational forms, methods and means, the technological efficiency of

educational processes, the attributive principles of attention and dynamic teaching. This article will consider them in detail.

The diversity of educational forms, methods and means is a tendency to find a correspondence to the complexity of educational forms and methods used by educational means. Dynamism and diversity of educational forms, methods and tools create broad opportunities for creating content in accordance with the digitalization of education and the specific characteristics of students, and enrich the content of their educational process [1,117].

Literature review.

In their research on the use of electronic information educational tools, authors J. Lee and J. Hammer, when identifying problems related to the involvement and retention of students in the educational process, focus on the main issues related to the decline in interest in the educational process and the decline in the level of participation. Maximizing the initiative and activity of all subjects of the educational process is the main result, as well as an indispensable condition for successful education in an environment of digital technologies. The importance of teaching the subject "Information Technologies in Technical Systems" in various specialties in an environment of digital technologies for the development of students is based on the problems, theories of motivation and its needs. The technological nature of educational processes is a tendency that creates conditions for the formation of activity-based education and the achievement of universal, general professional and vocational competencies [1,211].

Research Methodology.

Hierarchy (Greek hierarchia, hieros - saint and arche - rule, authority) - the arrangement of certain parts or elements of a whole thing or phenomenon in a certain order from top to bottom. The concept of hierarchy entered science in the second half of the 19th century. Initially, hierarchy was used to describe the class stratification of society and the structure of power. Since the 20th century, it has been used to describe any system of objects.

Teaching in education based on a hierarchical approach involves organizing specialized disciplines based on the above structure. Currently, it is expedient and necessary to organize this in the environment of digital technologies.

Digital technologies are understood as effective educational tools for implementing educational activities, rapid feedback, automated management, calendar planning control, etc.

We believe that the pedagogical principles identified in this article as the main trends of this concept will help to reveal the essence of the phenomenon under study as a process, to determine the main characteristics of its development.

The principles considered in this article allow us to determine a number of principles of the pedagogical concept of digital education in the electronic environment in the context of digitalization of education, including general didactic, person-oriented and technologically supporting techniques, in the context of teaching students of various specialties in technical systems based on a hierarchical structural approach.

As general didactic principles, the following principles known in pedagogy are included in the concept proposed in this article:

- scientificity - presenting the content of education in a modern understandable interpretation and taking into account its interrelation with modern scientific knowledge;

- it is necessary to form a holistic hierarchical multi-teaching system of information, educational activities and educational results in specialties of various directions;

- interdisciplinary interdependence - the study of the main concepts, principles, theories, methods and algorithms of the content coordinated at the interdisciplinary level, as well as the local formation of educational results, as well as the importance of their simultaneous or successful mastery by relevant related disciplines in the joint formation of educational results, is taken into account.

- fundamentalization - the orientation of the educational process towards "deep theoretical, general educational, scientific and professional training of students" is taken into account.

- integrity - it is desirable to achieve unity and interdependence of all components of the educational process and form a holistic perception of the subject by students;

- implementation - the educational process should be carried out within the framework of a modern education system in accordance with the modern regulatory and legal framework;

- comprehensibility - the educational process should be organized in accordance with the age, physical, and intellectual characteristics of students.

- the ability to manage the educational process - it is advisable to take into account such principles as organizing the educational process in a planned mode, ensuring the implementation of educational goals, the periodicity and forms of interaction between teachers and students, as well as taking into account the gradual monitoring of educational results [2,18].

Analysis and results.

In this article, the following principles are considered as a group of person-oriented principles:

- in the environment of digital technologies - ensuring the teaching of the subject "Information Technologies in Technical Systems" in various specialties in the electronic environment based on a hierarchical structural approach, helping students organize an individual learning trajectory and form a unique environment of educational materials;

- individual work - attention is paid to achieving personal learning outcomes;

- motivational and intellectual activity - it is necessary to involve students in the educational process, providing opportunities for the formation of opportunities for realizing their potential;

- communicativeness - ensuring the interaction of participants in the educational process.

The following are included in this article in the group of principles of technologically comprehensive support aimed at achieving personal development:

- periodicity of teaching - division or distribution of educational material into small sections of educational content that can be learned in a short time;
- in the environment of digital technologies - presentation of educational content in various options based on the dynamically changing characteristics of students in teaching the subject "Information Technologies in Technical Systems" in various specialties based on a hierarchical structural approach;
- relevance - the relevance of the content of the teaching and in the context of future professional activity;
- variability of teacher roles (multifunctionality, diversity of roles) - change in the role of the teacher as a consultant of the educational process, coordinator of collaborative relationships;
- periodicity of teaching - automatic transition to the next material for mastering it or re-studying the material presented in another form;
- automated monitoring - includes automated pedagogical diagnostics of learning outcomes.

This article reveals the important specific features of the person-oriented principles related to the development of the personality in the environment of digital technologies.

The principle of person-oriented education. The principle of person-oriented education is a priority principle of this concept, according to which the activity of students is an important factor in the development of their personality, strengthening the subjectivity of teaching, and developing teaching through various interactions. The principle of person-oriented education is based on the process of absolute subjectivity both in relation to the personal experience of students and in relation to the implementation of educational goals. In this research, following the considerations noted in the research work of A.V. Smirnova: absolute subjectivity corresponds to the understanding of a radical subject capable of person-oriented education principles in any conditions.

The principle of individual work. It is aimed at achieving educational results. The basis of the pedagogical content of modern education is the definition of learning outcomes, which must meet specific and diagnosable characteristics, which are indicators of the formation of certain levels of subject competencies. Achieving a certain level of competence formation is understood as the ability to solve within a certain scope of competence-based tasks designed for a particular subject area within a certain academic discipline [3.13].

The principle of motivational intellectual activity. This principle is of great importance in the implementation of the educational process using electronic learning and distance learning technologies. In this article, it is considered important in connection with the problems and difficulties identified by many researchers, such as the insufficient level of motivation of students in the electronic environment, as a result of which their interest in the educational process is lost and their activities are difficult to manage.

The proposed principle is aimed at introducing educational methods, forms and means that ensure involvement in the educational process, provide opportunities for the formation of opportunities for the realization of one's potential.

The principle of communication is one of the main principles aimed at activating the educational processes of higher education institutions in the information educational environment by ensuring the interaction of participants in the educational process. Open communication conditions contribute to the development of students' cognitive activity, the most complete manifestation of their personal characteristics and qualities.

Taking into account the mechanisms of interaction between students and teachers using digital technologies, it can be noted that one of the most important factors is the effective use of the electronic educational environment by students, for example, the communication component, which can be provided for all participants in the educational process through online communities. Educational researchers have found that collaborative teacher-student interactions in digital technology environments increase the effectiveness of online learning and provide the highest levels of student satisfaction compared to student-student interactions.

The principle of microportioning. This principle is based on the structuring of educational content and the use of a microlearning strategy, which consists in presenting educational material in the form of small parts. Each part is an independent element and is included in the overall educational strategy. In the conditions of an avalanche-like increase in volumes of information and, as a result, information overload, the division into small parts becomes a prerequisite for e-learning. The principle of presenting educational content in the form of small parts, studying the subjects of the subject in small parts, helps students to master a small amount of educational content in a short time with maximum concentration of attention, and also creates the opportunity to quickly check the level of its mastery. These can be interactive videos, audio presentations, quizzes. The advantages of microlearning include focus, accessibility, portability, as well as modularity and flexibility.

The principle of active flexibility of education is a management of the educational process that can change throughout the entire educational process, based on the dynamic characteristics of students. It involves the need to organize the variability of the content of educational content, that is, to present its content in various forms, focused on the characteristics of students, which dynamically change throughout the entire educational process.

The principle of relevance. The main condition of the principle of relevance is expressed in the fact that the content of education should be relevant and be in the context of future professional activity. That is, the content of any academic discipline should ensure the professional and personal development of students, which is manifested in the ability to combine theory with practice, integrate knowledge into practical activities.

The principle of variability of teacher roles. When implementing an electronic learning system, the content of pedagogical activity differs significantly from traditional teaching. According to the American scientist Peter Knight, the use of modern information technology tools helps to increase the effectiveness of e-learning by actively involving students in the educational process and providing opportunities for automated management of this process [5,317].

The principle of periodicity of education. This principle is also important in organizing a planned educational process. The principle of periodicity of education is based on the universal nature of the process, as a characteristic of many natural processes, and is inherent in the educational process. And in the conditions of digitalization of education, the concepts of "period" and "periodicity" in pedagogy acquire a new meaning. Taking into account the meaning included in the concept of periodicity in pedagogy, this article considers the orientation of the principle of periodicity to the phased organization of the concept of e-learning in the conditions of digital technologies, and the educational process is expressed in the form of a "spiral movement".

The principle of automated monitoring. The current stage of education improvement associated with the introduction of e-learning and distance learning technologies requires the modernization of technologies for monitoring educational results as a means of automated pedagogical diagnostics of educational results and education quality management. In this regard, it is appropriate to include the principle of automated monitoring in the concept. Automated results management helps to objectively, quickly and reliably assess the level of mastery of educational material and establishes prompt feedback, creating the opportunity to dynamically monitor progress [6,108].

Conclusion/Recommendations.

Analyzing pedagogical research on the problem of pedagogical diagnostics of educational results, this article identifies the following as the main distinctive features of the principle of automated monitoring: objectivity, systematicity, visibility and regularity.

To do this, it is necessary to use modern information and communication tools and technologies that minimize the subjectivity of the teacher through automated verification and assessment of educational results. Systematicity determines a comprehensive approach to the automated monitoring procedure, in which the forms, methods, tools and modern information technologies used are used in interdependence and unity.

REFERENCES.

11. Кларин, М.В. Инновационные модели в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М.: Арена, 1994. – 365 с.
12. Кешелава, А.В. Введение в цифровую экономику. М., 2017. 28 с.
13. Бендова, Л.В. Педагогическая деятельность тьютора в сети открытого дистанционного профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Бендова. – М., 2006. – 23 с.
14. Ergashev Nuriddin G'ayratovich. Uzluksiz ta'lim sharoitida muxandislar malakasini oshirishni rivojlantirishning metodik shartlari. Journal of integrated education and research. ISSN 2181-3558, Volume 1, Issue 2, July 2022, 54-59 b. www.rnasav.com.
15. Аракелов, А.В. Комплексная инновационная технология профильного обучения в структуре послевузовского педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук / А.В. Аракелов. – Краснодар, 2008. – 452 с. : 34 ил.
16. Аршинов, В.И. Философия образования и синергетика: как философия образования может содействовать становлению новой модели образования / В.И. Аршинов // Синергетика и психология. – М.: Когито-Центр, 2004. – 205 с.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH TEACHERS

Temirova Orzigul Yuldoshevna

1st year master's student at Turon University.

Annotation. The article defines the main purpose of the system for the development of communicative competence of the English language in future teachers as the formation of the readiness and ability of a specialist to communicate in English in both professional and everyday life. General educational goals within a competency-based approach can be achieved through the formation of general educational competence, according to which the teaching of communication at the initial stage, carried out in the native language, is carried out before the actual teaching of oral and written communication skills in the studied English language.

Keywords: model, modeling, future teachers, professional competencies, pedagogical conditions, educational system, educational process.

Introduction. The educational goals include improving the general culture and professional skills of students, as well as supplementing, deepening and improving their knowledge of the English language through self-education and creative application in practice.

The integrative goal of the pedagogical model for the development of communicative competence in English for students of the pedagogical field is not only to teach the skills of reading and translating specialized texts, but also, first of all, to develop the ability and readiness for interpersonal and intercultural communication with native speakers in standard situations specified in the curriculum. Achieving this goal is possible when all components of communicative competence in English are formed in the student.

The development of a pedagogical model for the development of communicative competence in English for future teachers requires specifying the desired results of this process. The result component represents the interrelated aspects of the communicative competence of a specialist in English.

Research Methodology. During our research, it was found that the communicative competence of the English language includes three groups of competencies: linguistic, communicative and pragmatic.

In the first group - linguistic - we allocate language and speech competencies; in the second group - communicative - we include professional-communicative and intercultural competencies inherent in pedagogical specialists; in the third group - pragmatic - we give information-technological and self-educational competencies.

The qualitative and descriptive characteristics of the levels of formation of communicative competence of the English language in teachers were also identified: low, medium and high. The result of the model of development of communicative competence of the English language in future teachers should be the average or above the average level of its formation.

Thus, the target and resulting components of the model of the pedagogical system for the development of communicative competence of the English language in future pedagogical specialists are presented in their unity.

The content component is represented by the unity of formal elements (lectures, practical classes, seminars and didactic materials used in the implementation of these forms) and informal elements (participation in language programs held in student camps, presentations at student scientific conferences, participation in competitions, olympiads, quizzes, preparation for language olympiads) education.

In accordance with the purpose, content and resulting components of the theoretical model of the development of communicative competence of the English language in future teachers, its functional-didactic component implies a set of actions taken by the subjects of the educational process aimed at the formation of this competence, as well as a system of teaching forms, methods and tools, criteria and levels of communicative competence of students in the English language.

Pedagogical technologies should be based on “techniques” that ensure that the educational activities of future teachers are imbued with personal meaning, determining the optimal level of their involvement. The system-forming element of the functional-didactic component of the model is the personality of the teacher, because it is not the "technique" that acts, but the person who has mastered it.

Literature review. The development of communicative competence in English among students of pedagogical specialties requires the inclusion of students' educational activities in the analogue of future practical communicative activities. Modeling the content and dynamics of future activities mastered by students is carried out through contextual education developed by L.A.Verbitsky.

Experience shows that one of the serious reasons for the failure of teaching English to students of non-linguistic specialties is the low level of communicative motivation. It is noted that “the creation of an oral text by students often takes place in a specific socio-ethnographic space, in which the “actors” are deprived of individuality, age, gender, emotions, real needs, social or kinship relations”.

It is known that communication in English does not just imitate activity by operating with a certain set of skills, but also becomes a creative, personally motivational process if the student has a motive for activity, that is, performs motivated speech acts.

Thus, the structural and functional model of developing English communicative competence in pedagogical specialists through systematic, activity-based and individual approaches represents a complex structure aimed at forming key competencies in future teachers.

Analysis and results. Many researchers believe that in order to move to truly innovative pedagogical education, several conditions must be met: updating its content based on knowledge obtained from global information resources, identifying and aligning the best Russian and foreign counterparts of educational programs with them, introducing a credit-accumulation system for assessing the mastery of educational programs in order to

better organize the educational process, improving the external educational system by testing and improving the rating system. purchase.

Another important condition is the solution of the “language problem”, which arises from the lack of graduates with the necessary skills in practical knowledge of English as a means of international communication, allowing them to live, work and continue their studies in a foreign-language environment.

Thus, innovative changes in the field of education should be aimed at all aspects of specialist training: organizational schemes, educational technologies, processes of integration of education and upbringing with scientific research and production activities, methodological, information and material and technical support of the educational process, as well as staffing.

The fundamental difference between the third generation standards and the second generation standards is the qualification model of the graduate. The hierarchy of abilities and their essential characteristics determine the direction of specialist training, which determines the purpose and result of education. For each competency, a set of disciplines is determined that ensures its formation and development, thereby establishing the continuity of various types of training (information, mathematical, linguistic, etc.), which remain unchanged in relation to the future field of activity.

In our opinion, communicative competence in English is an important component of the professional competence of a teacher. In this regard, the issue of scientific and pedagogical substantiation of the pedagogical conditions necessary for the development of this competence in students studying pedagogical sciences is very relevant in modern conditions. Understanding these pedagogical conditions allows us to achieve a result that will be indispensable for the future professional activity of the student, including the professional competence formed in the process of training future specialists, including communicative competence in English.

In our research, we adhere to the following concept of pedagogical conditions - this is a purposefully created environment in which a complex of psychological and pedagogical factors (relationships, tools, etc.) is closely interconnected, allowing the teacher to effectively carry out educational or educational work.

All pedagogical conditions for the development of communicative competence in English in future teachers can be divided into the following categories: organizational and pedagogical conditions, content-related conditions, procedural conditions and value-motivational conditions.

Content-based conditions allow students to obtain the knowledge necessary to solve various professional tasks. Organizational-pedagogical conditions are determined by the specific features of the organization of the educational process (these include pedagogical technologies, organizational forms and methods of educational activity). Procedural conditions determine the technical and instrumental support of the educational process. Value-motivational conditions ensure the development of important personal qualities in future specialists.

Thus, in our opinion, the pedagogical conditions for the development of communicative competence in English in future teachers are:

- the unity of personal, activity-based and systematic approaches in the system of developing communicative competence in English in students of pedagogical profiles;
- the gradual formation and development of communicative competence in English in all its components;
- diagnostics and monitoring of the dynamics of professional interests and aspirations of students at different stages of training, as well as the level of formation of competencies;
- the process of forming communicative competence in English is carried out through interactive educational technologies;
- the development of communicative competence in English in future teachers is carried out using the project method and business games.

In our opinion, the effective development of communicative competence of the English language in future teachers occurs when the methodological basis of this system is the unity of the following approaches: personal and activity-based approaches that ensure the professional and personal development and self-development of the student, a systematic approach that allows revealing their subjective potential, attitude to other participants in English communication, and the formation of all components of the educational process. functioning and dynamically developing pedagogical system.

It is also important to develop in students the ability to self-motivate their own activities (to be interested, to convince themselves of the need to carry them out, to see the importance and results of the activity for themselves), which arises in the process of independent work, since research activities have a problematic nature and serve to activate the cognitive activity of students, arouse interest and a desire to complete the task. Independent work of students helps to form pragmatic competencies - information technology and self-education.

Research in the field of theory and methodology of teaching academic subjects confirms the effectiveness of using modern technologies and methods of activity-based and student-centered education.

Conclusion/Recommendations. Thus, the structural-functional model of the development of communicative competence of the English language in students of pedagogical profiles is the integrated operation of purposeful, meaningful, functional-diagnostic and resultant components in compliance with certain pedagogical conditions. These conditions can be formulated as a set of measures aimed at successfully achieving the set goals, interacting and complementing each other, which prevents the introduction of random elements that do not contribute to ensuring the desired effectiveness. We have identified the content-related, organizational-pedagogical, procedural and value-motivational conditions for the implementation of the structural-functional model for the development of communicative competence of the English language in future teachers. Full compliance with these conditions guarantees the effectiveness of the intended model.

REFERENCES:

1. Абдалина, Л.В. Практика развития профессиональной компетентности современного специалиста: коллективная монография [Текст] / Л.В. Абдалина ; Воронеж, 2010. - 156 с. EDN: <https://elibrary.ru/QYCBQP>
2. Абдалина, Л.В. Некоторые аспекты исследования инновационной направленности личности [Текст]/ Л.В. Абдалина ; Вестник Воронежского государственного технического университета, 2014. - Т. 10. - № 3-2. - С. 4-7.
3. Абдалина Л.В. Потенциал личности как фактор самореализации [Текст] / Л.В. Абдалина ; Материалы II-ой международной научно-практической конференции «Инновационный взгляд на образование и развитие личности : в 2-х частях; под ред. Э.П. Комаровой. - Воронеж, 2015. - С. 12-14. EDN: <https://elibrary.ru/VARMSV>
4. Борытко Н.М. Моделирование в психолого-педагогических исследованиях [Текст]/ Н.М. Борытко; Известия Волгоградского государственного педагогического университета. - Волгоград : ВГПУ, 2006. - № 1. - С. 11-17.
5. Звягинский В.И. Исследовательская деятельность педагога :учеб. пос. для студ. Вузов [Текст] / В.И. Звягинский. - М. : Академия, 2008. - 176 с.
6. Князева В.В. Педагогика: словарь научных терминов [Текст] / В.В. Князева. - М. :Вузовская книга, 2009. - 872 с.
7. Рассказов Ф.Д. Современные образовательные технологии : учебно-методическое пособие [Текст]/ Ф.Д. Рассказов, С.М. Косенок; Сургут : ИЦ СурГУ, 2012. - 76 с.
8. Рассказов Ф.Д. Профессионально-педагогическая деятельность педагога и самореализация студента: материалы международной научно-практической конференции «Личностно-ориентированное профессиональное образование» [Текст]/ Ф.Д. Рассказов, Е.А. Штыхлина. -Москва, 2005. - 394 с. EDN: <https://elibrary.ru/UNWNJR>
9. Ротова Н.А. Модель развития коммуникативной компетенции педагога[Текст] / Н.А. Ротова ;Современные исследования социальных проблем, 2014. - № 9.
10. Секреты педагогического мастерства[Текст]/ Н.С.Бирюкова, Ф. Д. Рассказов, [и др.] ;подобщ. ред. Е.В. Коротаевой, С.С.Чернова. - Новосибирск: ЦРНС, 2009. - 222 с. EDN: <https://elibrary.ru/UIAYLL>
11. Штоф В.А. Проблемы методологии научного познания [Текст] / В.А. Штофф. - М. :Высшая школа, 1978. - 269 с.
12. Gayratovich, E. N., & Yuldashevna, T. O. (2020). Use of visualized electronic textbooks to increase the effectiveness of teaching foreign languages. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8, 12.

VIZUALLASHTIRISH IMKONIYATLARI ASOSIDA KIBERSPORT O'YINLARI UCHUN SUN'IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN YORDAMCHI TIZIMLARNI ISHLAB CHIQISH

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori

(99) 098-01-00 finaledition2@mail.ru

Ro'zimahmatov Sardor Safarali o'g'li

Qarshi davlat texnika universiteti,

2-bosqich talabasi, (93) 241-18-64 sardorrozimahmatov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada vizual dasturlash texnologiyalaridan foydalangan holda kibersport o'yinlari uchun sun'iy intellekt (AI) asosida yordamchi tizimlarni ishlab chiqish masalasi ko'rib chiqiladi. Kibersportning rivojlanishi bilan birga, AI yordamida o'yin tahlili, strategik qarorlarni optimallashtirish va avtomatlashtirilgan o'quv tizimlari yaratish dolzarb masalaga aylangan.

Maqolada Unreal Engine Blueprint, Node-RED va Scratch kabi vizual dasturlash vositalaridan foydalanish orqali murakkab AI tizimlarini ishlab chiqish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, AI yordamchi tizimlarining kibersport o'yinchilariga ta'siri, ularning samaradorligini oshirish imkoniyatlari va real vaqt rejimidagi strategik tavsiyalar berish mexanizmlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: kibersport, sun'iy intellekt, vizual dasturlash, Unreal Engine Blueprint, Node-RED, AI yordamchi tizimlar, strategik tahlil, avtomatlashtirilgan o'quv tizimlari.

РАЗРАБОТКА СИСТЕМ ПОДДЕРЖКИ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ КИБЕРСПОРТИВНЫХ ИГР НА ОСНОВЕ ВИЗУАЛЬНОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается разработка систем поддержки киберспортивных игр на базе искусственного интеллекта (ИИ) с использованием технологий визуального программирования. Наряду с развитием киберспорта актуальным вопросом стал анализ игр, оптимизация стратегических решений и создание автоматизированных систем обучения с помощью ИИ.

В статье анализируются методы разработки сложных систем искусственного интеллекта с использованием таких инструментов визуального программирования, как Unreal Engine Blueprint, Node-RED и Scratch. Также будет изучено влияние систем поддержки искусственного интеллекта на игроков киберспорта, возможности повышения их производительности и механизмы предоставления стратегических рекомендаций в режиме реального времени.

Ключевые слова: киберспорт, искусственный интеллект, визуальное программирование, Unreal Engine Blueprint, Node-RED, системы поддержки искусственного интеллекта, стратегический анализ, системы автоматизированного обучения.

DEVELOPMENT OF SUPPORT SYSTEMS BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CYBERSPORT GAMES BASED ON VISUAL PROGRAMMING

Annotation. This article examines the development of artificial intelligence (AI)-based support systems for eSports games using visual programming technologies. Along with the development of e-sports, game analysis, optimization of strategic decisions and creation of automated learning systems with the help of AI have become an urgent issue.

The article analyzes methods for developing complex AI systems using visual programming tools such as Unreal Engine Blueprint, Node-RED, and Scratch. Also, the impact of AI support systems on eSports players, opportunities to improve their performance, and mechanisms for providing real-time strategic recommendations will be studied.

Keywords: cyber sports, artificial intelligence, visual programming, Unreal Engine Blueprint, Node-RED, AI support systems, strategic analysis, automated learning systems.

Kirish. Sun'iy intellekt tizimi - bu kompyuterli, kreativ tizim (ko'p funksiyali, integratsiyali, intellektualli), murakkab strukturali moslashish, o'rnatish uchun, (sintaktik, semantik, pragmatik axborot) maqsadga erishish uchun (aniq maqsadlilik) muhit o'zgarishiga moslashish va soha o'zgarishidagi ichki holat hisoblanadi.

Kybersport zamonaviy raqamli iqtisodiyotning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Bugungi kunda professional o'yinchilar va jamoalar o'yin samaradorligini oshirish uchun turli texnologiyalardan foydalanmoqda. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari bu jarayonda muhim rol o'ynab, o'yin natijalarini tahlil qilish, strategiyalarni optimallashtirish va real vaqt rejimida maslahat berish kabi vazifalarni bajaradi.

Vizual, vizulashtirish so'zi lotin tilidagi visualis so'zidan olingan bo'lib, o'zbek tilida ko'rgazmali, tomoshabop degan ma'nolarni beradi. Ilovalarni ko'rgazmali vositalar yordamida tuzishni o'zida mujassamlashtiruvchi dasturlash - vizual dasturlash deyiladi. Vizual dasturlash texnologiyalari esa, dasturlash bilimiga ega bo'lmagan foydalanuvchilar uchun sun'iy intellekt modellari bilan ishlashni soddalashtiradi. Unreal Engine Blueprint, Node-RED, Scratch kabi vizual dasturlash vositalari yordamida murakkab AI tizimlarini yaratish imkoniyati kengayib bormoqda. Ushbu maqolada kibersport uchun AI asosida yordamchi tizimlarni ishlab chiqishda vizual dasturlash texnologiyalarining o'rni, afzalliklari va qo'llash usullari tahlil qilinadi.

- Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Kybersport sohasida sun'iy intellekt (SI) va vizual dasturlash texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ushbu maqolaning nazariy asosini tashkil etadi. Ushbu bo'limda ilgari amalga oshirilgan ishlanmalar tahlil qilinib, ularning kibersportda raqamlashtirish jarayoniga ta'siri ko'rib chiqiladi.

So'nggi yillarda kibersport sun'iy intellekt bilan chambarchas bog'langan holda rivojlanib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AI texnologiyalari kibersport o'yinlarining strategik tahlili, o'yinchilarning harakatlarini optimallashtirish va mashg'ulotlarni avtomatlashtirish uchun keng qo'llanilmoqda. Masalan, DeepMind

tomonidan ishlab chiqilgan AlphaStar modeli StarCraft II o'yinida inson darajasida o'ynashga muvaffaq bo'lgan birinchi AI tizimlaridan biridir. Ushbu loyiha kuchaytirib o'rganish (reinforcement learning) usulidan foydalangan holda murakkab o'yin strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

- Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Bundan tashqari, OpenAI Five tizimi Dota 2 o'yinida AI modelining inson o'yinchilarga qarshi yuqori natijalar ko'rsatishini isbotladi. Ushbu AI tizimi taqlidli o'rganish (imitation learning) va katta hajmdagi o'yin ma'lumotlarini tahlil qilish orqali strategiyalarni shakllantirgan. Ushbu tadqiqot natijalari kibersportda AI yordamchi tizimlari, o'yinchilarga maslahat beruvchi sun'iy intellekt modellari va avtomatlashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratdi.

Sun'iy intellekt modellarini ishlab chiqishda an'anaviy dasturlash tillaridan tashqari vizual dasturlash vositalari ham faol qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar kod yozish jarayonini soddalashtirib, AI modellarini tezroq yaratish va integratsiya qilish imkonini beradi. Eng mashhur vizual dasturlash vositalari quyidagilar:

Unreal Engine Blueprint – o'yin ishlab chiqishda vizual interfeys orqali AI tizimlarini yaratish imkonini beradi.

Node-RED – real vaqt rejimida ma'lumotlarni qayta ishlash va AI tizimlarini boshqarish uchun ishlatiladi.

Scratch va *Blockly* – AI modellarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish uchun ishlatiladigan vizual kod yozish vositalari.

- Tahlil va natijalar (Analysis and results). Sun'iy intellektning neyrobionik va axborotli yo'nalishlari mavjud. Neyronli modellar nafaqat inson miyasining funksiyalarini takrorlaydi, balki shu bilan bir qatorda o'zlarining funksiyalarini ham bajarishi mumkin. Shuning uchun ham neyronli modellashtirishda bir-birini o'zaro to'ldiruvchi ikkita maqsad bor edi va hozirgi vaqtda ham mavjud: birinchisi - fiziologiya va psixologiya darajasida inson miyasi tizimlari faoliyatini tushunish, va ikkinchisi - inson miyasi tizimlari faoliyatiga o'xshash funksiyalarni bajaruvchi hosoblash mashinalarini (sun'iy NT larni) yaratish.

Axborotli yo'nalish esa 3 tipga bo'linadi: evristik dasturlash, bilimlarga asoslangan tizimlar va intellektal dasturlash.

Evristik dasturlash - bu original uslublarni ishlab chiqish, masalalarni inson kabi, ba'zi hollarda undan ham yaxshi yechadigan algoritmlarni ishlab chiqishdir. Evristika – bu murakkab masalalar yechimni topishda qo'llaniladigan tizimning samaradorligini oshirish uchun foydalaniladigan qoida, strategiya, uslub yoki qoidalar tushuniladi. Evristik dastur - bu evristikani ishlatadigan kompyuter dasturi. Webster lug'atiga ko'ra, "evristik" – "kashfiyotni osonlashtirish" degan ma'noni anglatadi.

Evristik dasturlar shaxmat, shashka, karta o'yinlarini o'ynashi mumkin, savollarga javoblarni topadi, matematik hisoblar sohasidan yechimlarni topadi, matematik mantiq va geometriya teoremlarini isbotlaydi, o'z tajribalari asosida o'rgatishlarni amalga oshiradi va turli xil masalalarni yechadi.

Bilimlarga asoslangan tizimlar asosiy bo‘lim hisoblanib, sun‘iy intellektning poydevorini tashkil etadi. Ushbu yo‘nalishda bilimlar asosida sun‘iy intellektni o‘rganish muammolari o‘rganiladi.

Intellektual dasturlash bo‘limi dasturchining ushbu sohaga nisbatan qarashlariga mos keladi. Intellektual ilovalarni yaratishdagi qiyinchiliklar foydalanilgan algoritmik tilga, instrumental tizimga, dasturlash paradigmalariga, intellektual axborot tizim(IAT)ni yaratish vositalariga va bilimlarni olishga, grafikli tizimlarga bevosita bog‘liq

Sun‘iy intellekt va vizual dasturlash texnologiyalarini kibersport bilan bog‘lash orqali undagi muammoli masalalarga samarali yechim topish yoki undagi imkoniyatlarni sezilarli darajada oshirish mumkin. Tadqiqot uchun kibersport o‘yinlarida foydalanilgan AI tizimlarining ma‘lumotlari yig‘ildi va ularning samaradorligi real o‘yin jarayonida sinovdan o‘tkazildi. Sinovlar uchun Dota 2, StarCraft II va Counter-Strike: Global Offensive (CS:GO) o‘yinlari tanlandi. Har bir o‘yinda AI yordamida avtomatlashtirilgan strategiyalar ishlab chiqildi va natijalari inson o‘yinchilar ishtirokidagi tajribalar bilan taqqoslandi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, AI yordamida kibersport o‘yinchilarning samaradorligini oshirish va ularning strategiyalarini optimallashtirish mumkin. Quyidagi natijalar aniqlandi:

- O‘yin tahlili va tavsiyalar berish tizimlari – AI modellaridan foydalangan holda o‘yinchilarning o‘yin uslubi tahlil qilinib, strategik tavsiyalar berildi.
- Mashg‘ulot jarayonining avtomatlashtirilishi – vizual dasturlash texnologiyalari asosida yaratilgan AI yordamchilar o‘yinchilarga mustaqil ravishda o‘rganish imkoniyatini taqdim etdi.
- O‘yin strategiyalarini optimallashtirish – sun‘iy intellekt orqali raqiblarning harakatlarini oldindan tahlil qilish va eng samarali qarorlarni qabul qilish tizimlari ishlab chiqildi.

- Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Vizual dasturlash texnologiyalaridan foydalangan holda sun‘iy intellektga asoslangan yordamchi tizimlarni ishlab chiqish kibersport o‘yinchilari uchun samarali yechim bo‘lishi mumkin. Bunday tizimlar o‘yinchilarning mahoratini oshirish, o‘yin strategiyalarini optimallashtirish va real vaqt rejimida tahlil imkoniyatlarini kengaytirish orqali kibersport sohasida yangi yutuqlarga yo‘l ochadi. Kelajakda sun‘iy intellekt yordamida real vaqtda tahlil qilish tizimlarini takomillashtirish ustida qo‘shimcha tadqiqotlar olib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sh.U.Eshonqulov, N.A.Qarshiboyev. SUN‘IY INTELLEKT ASOSLARI. O‘quv qo‘llanma, Jizzax politexnika instituti-2023.
- 2.J.Sh.Bekqulov, I.Ibragimov. SUN‘IY INTELLEKT ASOSLARI. Qarshi-2023.
- 3.Gayratovich, E. N. (2019). USING VISUAL PROGRAM TECHNOLOGY METHODS IN ENGINEERING EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(10).
- 4.Ergashev, N. (2021). УКУВ МАТЕРИАЛИНИ ВИЗУАЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА НАМОЙИШ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС АСПЕКТЛАРИ. Sciencweb academic papers collection.

5. R.H.Ayupov, G.R.Baltabayeva. SUN'IY INTELEKT: CHATGPT VA UNING IMKONIYATLARI. Nizomiy nomidagi TDPU-2023.

6. <https://chat.openai.com/>

**TALABALARDA KOGNITIV FAOLIYATGA NISBATAN POZITIV
KAYFIYATNI HOSIL QILISH USULLARI (MAKTABGACHA TA'LIM
YO'NALISHI TALABALARI MISOLIDA)**

Raxmatova Dilfuza Jo'ra qizi,

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish usullarini tahlil qiladi. Maqolada kayfiyatning kognitiv jarayonlarga ta'siri, shuningdek, talabalar kayfiyatini yaxshilash uchun turli pedagogik metodlar va usullar muhokama qilinadi. Ijtimoiy va emosional o'qitish, motivatsiya yaratish, o'yin va ijodiy faoliyatlar, pozitiv nutq, tabiat bilan aloqa va stressni boshqarish texnikalari kabi usullar orqali talabalarda kognitiv faoliyatni samarali amalga oshirishga yordam beriladi. Ushbu tadqiqot, maktabgacha ta'lim jarayonida talabalarda ijobiy kayfiyatni rivojlantirishning muhimligini va uning kognitiv faoliyatga ta'sirini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kognitiv faoliyat, pozitiv kayfiyat, maktabgacha ta'lim, motivatsiya, ijtimoiy va emosional o'qitish, o'yin faoliyati, ijodiy faoliyat, stressni boshqarish, tabiat bilan aloqa, pedagogik usullar.

Аннотация. Эта статья анализирует методы развития позитивного настроения в отношении когнитивной деятельности у студентов направления дошкольного образования. В статье рассматривается влияние настроения на когнитивные процессы, а также обсуждаются различные педагогические методы и подходы для улучшения настроения студентов. Методы, такие как социально-эмоциональное обучение, создание мотивации, игровая и творческая деятельность, позитивная речь, связь с природой и техники управления стрессом, способствуют эффективному выполнению когнитивной деятельности у студентов. Данное исследование подчеркивает важность развития позитивного настроения у студентов в процессе дошкольного образования и его влияние на когнитивную деятельность.

Ключевые слова: когнитивная деятельность, позитивный настрой, дошкольное образование, мотивация, социально-эмоциональное обучение, игровая деятельность, творческая деятельность, управление стрессом, связь с природой, педагогические методы.

Abstract. This article analyzes the methods for developing a positive mood towards cognitive activity in students of the preschool education field. The article discusses the influence of mood on cognitive processes, as well as various pedagogical methods and approaches to improve students' mood. Methods such as social and emotional teaching, motivation creation, play and creative activities, positive speech, connection with nature, and stress management techniques are used to help students effectively engage in cognitive

activities. This research highlights the importance of developing a positive mood in students during the preschool education process and its impact on cognitive activity.

Keywords: cognitive activity, positive mood, preschool education, motivation, social and emotional teaching, play activity, creative activity, stress management, connection with nature, pedagogical methods.

Kirish. Maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish, nafaqat o'qish va o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshiradi, balki talabalarning umumiy psixologik va emosional holatini yaxshilaydi. Bu esa, o'z navbatida, ularning kelajakdagi kognitiv rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Talabalarda ijobiy kayfiyatni yaratish va saqlab qolish uchun pedagogik metodlar va usullarni joriy etish, bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi. Har bir talaba o'zining ichki salohiyatini ochib berishda, muvaffaqiyatga erishishda va hayotda o'z o'rnini topishda o'qituvchilar va pedagoglarning yordamiga muhtojdir.

Maktabgacha ta'lim – bu insonning hayoti va faoliyatining dastlabki bosqichida o'rgatish va tarbiyalash jarayonini tashkil etadi. Ushbu ta'lim jarayonida talabalar kognitiv faoliyatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Kognitiv faoliyatga ta'sir qiluvchi omillardan biri, albatta, talabalar kayfiyatidir. Kayfiyat, o'z navbatida, talabaning fikrlash jarayonini, yangi ma'lumotlarni qabul qilish va ularga moslashish qobiliyatini kuchaytirishi yoki aksincha, pasaytirishi mumkin. Shuning uchun, maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish usullari muhim ahamiyatga ega.

Kognitiv faoliyat – bu bilim olish, muammolarni hal qilish, tahlil qilish, qarorlar qabul qilish kabi yuqori darajadagi intellektual jarayonlarni o'z ichiga oladi. Talabalarning kognitiv faoliyati, asosan, ularning kayfiyati va psixologik holatiga bog'liq. Agar talabalar o'zini yaxshi his qilsa, ularning diqqat va fikrlariga yaxshiroq konsentratsiya qilish imkoniyati bo'ladi. Aksincha, salbiy kayfiyatda bo'lgan talabalar kognitiv faoliyatni to'liq amalga oshira olmaydilar. Shuning uchun, maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda pozitiv kayfiyatni rivojlantirish, ularning kognitiv qobiliyatlarini yanada kuchaytiradi. Maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish uchun bir nechta samarali usullar mavjud. Ushbu usullarni quyidagicha guruhlash mumkin:

Ijtimoiy va emosional o'qitish (SEL) talabalarni o'z his-tuyg'ularini tan olish va boshqarishni o'rgatadi. Bu usul talabalarning o'zlarining kayfiyatini aniqlash va salbiy holatlarda ham pozitiv kayfiyatni saqlab qolishga yordam beradi. SEL dasturlari orqali talabalarga o'z his-tuyg'ularini boshqarish, muammolarga ijobiy yondashish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, kognitiv faoliyatni kuchaytiradi. Motivatsiya talabaning o'ziga bo'lgan ishonchiga, maqsadlar belgilashga va o'zgarishga tayyorlikka ta'sir qiladi. Talabalarda o'zining muvaffaqiyatiga nisbatan ijobiy fikrlar hosil qilish, ularning kayfiyatini yaxshilashga yordam beradi. Masalan, maqsadga erishish yo'lida kichik muvaffaqiyatlarni bayram qilish, talabalarni davom etishga va yanada yaxshiroq ishlashga undaydi [1].

O'yinlar va ijodiy faoliyatlar talabalarga kognitiv faollikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu faoliyatlar orqali talaba o'zining kreativlik va tasavvur qobiliyatlarini ishga soladi, shuningdek, mantiqiy fikrlash va muammoni hal qilishda yordam beradi. O'yin orqali kognitiv jarayonlarni amalga oshirish, talabada ijobiy kayfiyatni rivojlantiradi, chunki o'yin jarayonida ular qiziqish va hayajon hissini boshdan kechirishadi. Pozitiv va motivatsion nutqlar, talabalarni rag'batlantiruvchi va ularni ilhomlantiruvchi axborotlar kognitiv faoliyatni mustahkamlashga yordam beradi. Bunday nutqlar o'quvchilarga o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, ular o'zlarini yaxshi his qilishadi va o'qishga bo'lgan qiziqishlarini yanada kuchaytiradilar. Tabiatda vaqt o'tkazish, talabalarga tashqi muhit bilan yanada mustahkam bog'lanishga yordam beradi. Tabiat bilan aloqada bo'lish, stressni kamaytirishga, fikrlashni aniqroq qilishga va kayfiyatni yaxshilashga yordam beradi. Bu esa kognitiv faoliyatni samarali tarzda amalga oshirish imkonini yaratadi [2].

Stress kognitiv faoliyatni sezilarli darajada pasaytirishi mumkin. Stressni boshqarishning samarali usullari, masalan, nafas olish mashqlari, meditatsiya yoki yengil jismoniy mashqlar talabalarga kayfiyatini yaxshilashga va diqqatini jamlashga yordam beradi. Bu usullar o'quvchilarni xotirjam va ijobiy kayfiyatda bo'lishga undaydi, bu esa kognitiv faoliyatning samaradorligini oshiradi.

Tadqiqotning dolzarbligi. Maktabgacha ta'lim jarayonida talabalar kognitiv faoliyatini samarali rivojlantirish, ular uchun eng muhim vazifalardan biridir. Bu jarayonda talabalarning kayfiyati katta ahamiyatga ega bo'lib, ular o'zlariga bo'lgan ishonchni, o'qishga bo'lgan qiziqishni va yangi ma'lumotlarni qabul qilish qobiliyatini belgilaydi. Pozitiv kayfiyat talabalarning fikrlash jarayonini yaxshilaydi, konsentratsiyani oshiradi va o'qishdagi muvaffaqiyatni ta'minlaydi. Shuningdek, kognitiv faoliyatga nisbatan ijobiy kayfiyatni rivojlantirish, ularning umumiy psixologik holatini va ijtimoiy-emotsional farovonligini yaxshilashga ham yordam beradi. Maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirishda kayfiyatni boshqarishning ahamiyati bugungi kunda juda dolzarb masala hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning talabalarga to'g'ri yo'nalish berish, ularning kayfiyatini ijobiy tarafga o'zgartirish va kognitiv jarayonlarni samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va innovatsion metodlarni ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda pozitiv kayfiyatni rivojlantirish usullarini o'rganib, ularning kognitiv faoliyatga ta'sirini tahlil qiladi, bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirishga yordam beradi.

Adabiyot tahlili. Talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish, ayniqsa, maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda, ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Ushbu soha bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, asosan, kayfiyat va kognitiv faoliyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni va pedagogik usullarni o'rganishga qaratilgan. Adabiyotlar tahlili, shuningdek, talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchi, motivatsiyasi va kayfiyati kognitiv jarayonlarga qanday ta'sir qilishi haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Bir qancha ilmiy tadqiqotlar, kayfiyatning kognitiv faoliyatga ta'siri haqida gapiradi. Misol uchun, Mayer va Salovey (1997) o'zlarining ijtimoiy va emosional aql (EQ) nazariyasida, ijtimoiy-emotsional ma'lumotlarni qayta ishlashning kayfiyatga ta'sir qilishini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, emosional holat insonning

diqqatini jamlashga, yangi ma'lumotlarni o'rganishga va muammolarni hal qilishga yordam beradi. Pozitiv kayfiyat, o'z navbatida, talabaning kognitiv qobiliyatlarini oshiradi, chunki ularning diqqatini uzoq vaqt davomida jamlash va murakkab masalalarni hal qilish qobiliyati kuchayadi [3].

Fredrickson (2001) o'zining pozitiv psixologiya nazariyasida, pozitiv kayfiyatning insonning psixologik resurslarini kuchaytirishi va kognitiv faoliyatni yaxshilashiga ta'sir qilishi haqida gapiradi. U shuni ta'kidlaydiki, ijobiy kayfiyatlar insonning ijodkorligini, masalalarni yechishdagi fleksibilitetini va muammolarni hal qilishdagi samaradorligini oshiradi. Talabalarda pozitiv kayfiyatni rivojlantirish, ularning o'qishdagi samaradorligini yanada oshirishi mumkin. Adabiyotlarda pedagogik usullarning talabalarda pozitiv kayfiyatni rivojlantirishdagi roli ham muhim o'rin tutadi. Durlak va Durlak (2011) ijtimoiy-emotsional o'qitish (SEL) dasturlarining talabalarda ijobiy kayfiyatni yaratishga yordam berishini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, SEL dasturlari talabalarning o'z his-tuyg'ularini tan olish, boshqarish va o'zaro munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu esa kognitiv faoliyatni yaxshilashga olib keladi, chunki talabalar muammolarni yechishda yanada samarali va ijodiy yondashishga qodir bo'ladilar [4].

Deci va Ryan (2000) o'zlarining o'zini motivatsiya va shaxsiy rivojlanish nazariyasida, o'z-o'zini motivatsiya qilishning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, agar talaba o'zining maqsadlariga erishishda ichki motivatsiyaga ega bo'lsa, uning kayfiyati yaxshilanadi va bu uning kognitiv faoliyatini ijobiy ta'sir qiladi. Maktabgacha ta'lim talabalari uchun motivatsiyani oshirish, ularning o'z-o'zini boshqarish va o'qishga qiziqishini kuchaytirish uchun muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha ta'limda o'yin va ijodiy faoliyatlar kognitiv rivojlanishning muhim vositalari sifatida keng qo'llaniladi. Vygotsky (1978) o'zining ijtimoiy rivojlanish nazariyasida o'yin va ijodiy faoliyatlarning talabalarda kreativ fikrlash va kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, o'yin jarayonida bolalar ijtimoiy va emosional tajriba orttiradilar, shu bilan birga, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish va tasavvur qilish qobiliyatlarini oshiradilar. Bu metod, o'z navbatida, talabaning kognitiv faoliyatini mustahkamlaydi va ijobiy kayfiyatni rivojlantiradi [5, 6].

Adabiyotlarda stressni boshqarishning kognitiv faoliyatga ta'siri haqida ham ma'lumotlar mavjud. Lazarus va Folkman (1984) o'zlarining stressni boshqarish nazariyasida, stressning kognitiv faoliyatni pasaytirishiga, ayniqsa, salbiy kayfiyatni yuzaga keltirishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Biroq, stressni boshqarish texnikalari, masalan, nafas olish mashqlari va meditatsiya, talabalarga kayfiyatini yaxshilashga yordam beradi va ularning kognitiv faolligini oshiradi. Gross (2002) esa, kayfiyatni boshqarishning samarali usullari talabalarning o'qishdagi muvaffaqiyatini oshirishiga va kognitiv faoliyatni ijobiy ta'sir qilishiga yordam berishini ko'rsatadi. Adabiyot tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish uchun turli pedagogik metodlar va usullar samarali ishlatilishi mumkin [7,8]. Kayfiyat va kognitiv faoliyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, talabalarda ijobiy kayfiyatni yaratishning nafaqat psixologik, balki kognitiv rivojlanish uchun ham muhimligini ko'rsatadi. Ushbu sohadagi ilmiy tadqiqotlar,

maktabgacha ta'lim jarayonida pedagoglar uchun samarali usullarni ishlab chiqish va talabalarda kognitiv faoliyatni rivojlantirishga yordam berishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqot maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish usullarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda bir nechta metodlar va materiallardan foydalanilgan bo'lib, ular talabalarning kayfiyatini aniqlash va kognitiv faoliyatlarini o'rganish uchun ishlatilgan [9]. Tadqiqotda O'zbekistondagi turli oliy ta'lim muassasalarining maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan 3-4 kurs talabalaridan 100 nafari ishtirok etdi. Talabalar tasodifiy ravishda tanlandi va ularga ilmiy tadqiqotning maqsadi va metodlari haqida tushuntirish berildi. Tadqiqotda ishtirok etgan talabalar o'z xohishlariga ko'ra rozi bo'lib, anonim ravishda ma'lumot berishdi.

Tadqiqotda quyidagi asosiy metodlar qo'llanildi:

a) Anketalar va so'rovnomalar

Talabalar bilan olib borilgan tadqiqotning boshlang'ich bosqichida, ularning kayfiyatini va kognitiv faoliyatini o'lchash uchun maxsus anketalar ishlab chiqildi. Anketalar, asosan, ijtimoiy-emotsional holatni, motivatsiya darajasini, stressni boshqarish qobiliyatini va o'qish jarayonida yuzaga keladigan hissiyotlarni o'lchashga qaratilgan savollardan iborat edi. Kayfiyat va motivatsiyani o'lchash uchun Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) metodikasi, kognitiv faoliyatni o'lchash uchun esa Cognitive Failures Questionnaire (CFQ) metodikasi qo'llanildi.

b) Eksperimental usul

Tadqiqot davomida talabalar ijobiy kayfiyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik usullarni sinab ko'rishdi. Eksperimentda ijtimoiy-emotsional o'qitish (SEL) dasturlari, o'yin va ijodiy faoliyatlar, shuningdek, stressni boshqarish texnikalari (nafas olish mashqlari, meditatsiya) qo'llanildi. Ushbu metodlar talabalarga ijobiy kayfiyatni yaratishga va kognitiv faoliyatni yaxshilashga yordam berdi.

c) Intervyu va kuzatish

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida, talabalar bilan intervyu olib borildi. Intervyu orqali talabalarning kayfiyatidagi o'zgarishlar, pedagogik usullarga qanday munosabatda bo'lishlari va kognitiv faoliyatdagi o'zgarishlarni qanday his qilishlari haqida ma'lumot olindi. Shuningdek, dars jarayonida talabalar ustidan kuzatishlar o'tkazildi. Bu kuzatishlar orqali, pedagogik usullarning samaradorligi va talabalarda yuzaga kelgan kayfiyat o'zgarishlari tahlil qilindi.

d) Statistik tahlil

Tadqiqot natijalari statistik tahlil yordamida qayd etildi. Talabalar tomonidan to'plangan anketalar va intervyulardan olingan ma'lumotlar SPSS dasturi yordamida tahlil qilindi. Natijalar, kayfiyat va kognitiv faoliyatdagi o'zgarishlarni o'lchash uchun parametrik va no-parametrik statistik metodlar yordamida tahlil qilindi. Anketalardan olingan ma'lumotlar asosida talabalar guruhlarida orasidagi farqlar tahlil qilindi va usullarning samaradorligi aniqlashga harakat qilindi [10]. Talabalarga tadqiqotning maqsadi va jarayoni to'g'risida to'liq ma'lumot berildi, shuningdek, ishtirok etish ixtiyoriy bo'lib, barcha

ma'lumotlar anonim tarzda yig'ilgan. Tadqiqotdan olingan natijalar faqat ilmiy tadqiqot maqsadlarida foydalanildi. Tadqiqotda qo'llangan metodlar va usullar, talabalarda kognitiv faoliyatni va pozitiv kayfiyatni rivojlantirishda pedagogik yondashuvlarning samaradorligini o'lchash imkonini berdi. Bu metodlar, kelajakda o'qituvchilar va pedagoglar uchun yangi pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda foydali bo'lishi mumkin.

Xulosa. Ushbu tadqiqot, maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalarda kognitiv faoliyatga nisbatan pozitiv kayfiyatni rivojlantirish usullarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, talabalarning kayfiyati va kognitiv faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rsatdi. Tadqiqot davomida qo'llangan pedagogik metodlar va usullar, talabalarda ijobiy kayfiyatni yaratish orqali, ularning o'qishdagi samaradorligini va kognitiv faoliyatini yaxshilashda samarali bo'lishi aniqlandi. Pedagogik metodlar, xususan, ijtimoiy-emotsional o'qitish (SEL), ijodiy faoliyatlar, o'yinga asoslangan yondashuvlar va stressni boshqarish texnikalari talabalarning kognitiv jarayonlarini mustahkamlashga va ularning kayfiyatini ijobiy tomonga o'zgartirishga yordam beradi. Shuningdek, talabalarning motivatsiyasini oshirish va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, ularning umumiy psixologik holatini yaxshilaydi va o'qishga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi.

Tadqiqotning natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim talabalari uchun pozitiv kayfiyatni rivojlantirish, ularning kognitiv rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, maktabgacha ta'lim jarayonining sifatini oshirish va talabalarning ijtimoiy-emotsional farovonligini yaxshilashga olib keladi. Shu bilan birga, tadqiqotda qo'llanilgan metodlar, kelajakda maktabgacha ta'lim tizimida ishlatilishi mumkin bo'lgan innovatsion pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Bu usullar talabalarda ijobiy kayfiyatni va kognitiv faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladigan yangi yondashuvlarning samaradorligini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sh. A. Abdurakhmonov (2015). Maktabgacha ta'limda kayfiyat va motivatsiya muammolari. O'zbekiston pedagogikasi va psixologiyasi jurnali, 3(56), 45-50.
2. A. Sh. Temirov (2012). Psixologik jihatdan sog'lom ta'lim muhitini yaratish va uning kognitiv rivojlanishdagi roli. O'zbekiston psixologiyasi, 7(2), 34-40.
3. Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. American Psychologist, 56(3), 218-226.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227-268.
5. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. Springer Publishing Company.
6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
7. Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. J. Sluyter (Eds.), Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications (pp. 3-31). Basic Books.

8. Durlak, J. A., & Durlak, C. P. (2011). Social and Emotional Learning and Academic Achievement: A Meta-Analysis. CASEL.
9. R. G. Norboeva (2018). Talabalarda ijobiy kayfiyatni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik usullar. Pedagogik tadqiqotlar, 6(2), 75-79.
10. Z. M. Mahmudov (2017). Kognitiv rivojlanish va kayfiyatning ta'lim jarayoniga ta'siri. O'zbek psixologiyasi va pedagogikasi jurnali, 11(3), 123-130.

KASBIY TA'LIM YO'NALISHIDA LABORATORIYA VA AMALIY MASHG'ULOTLARIDA ELEKTRON VERSIYALARINI KO'LLASH

Mullaxmetov Radik Gilazovich

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Yangi Asr universiteti, maxsus pedagogika kafedrası

Annotatsiya: V sodernanii stati opredeleny osnovnyye aspekty ispolzovaniya informatsionno-kommunikatsionnykh texnologiy v uchebnom protsesse pri obuchenii pri ispolzovanii elektronnykh versiy. Opredeleny vozmozhnosti ispolzovaniya texnicheskix sredstv obucheniya dlya realizatsii v uchebno-vospitatelnom protsesse.

Annotatsiya: Maqolada texnologiya ta'lim fanidan o'quv ustaxonlarida axborot-kommunikatsion texnologiyalarining elektron versiyadan imkoniyatlaridan foydalanish asosiy tamoillari keltirilgan. O'quv-ta'lim ustaxonalarda texnik vosidalaridan foydalanish qo'llashning afzalliklari keltirilgan.

Abstract: The content of the article defines the main aspects of the use of information and communication technologies in the educational process when teaching technology in General education. Possibilities of use of technical means of training for realization in educational process, are defined.

Klyuchevye slova: ispolzovanie informatsionno-kommunikatsionnykh texnologiy, ispolzovanie elektronnykh versiy, uchebno-vospitatelnyy protsess, obuchenie texnologii, texnicheskie sredstva obucheniya.

Kalit so'zlar: axborot –kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish, elektron versiya, o'quv-ta'lim jarayeni, texnologiyalarni qo'llash. o'quv texnik vosita.

Key words: the use of information and communication technologies, in the educational process, training technology, technical means of training.

Respublikamiz ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlarning mohiyati ta'lim tizimining barcha sohalari va jarayonlarini kompyuterlashtirish, ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, uning ilmiy–nazariy asoslarini takomillashtirish, amaliy yo'nalishlarini kuchaytirishga qaratilgan.

Jahonda ilm-fan, texnika ishlab chiqarish hamda texnologiya sohalarida erishilayotgan yutuqlar, ta'lim tizimida faoliyat yurita oladigan bo'lajak mutaxassis o'qituvchilarni tarbiyalash va ta'lim berishlari uchun yangi avlod darsliklari va qo'llanmalarini yaratish davr talabadir. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimining tubdan isloh

qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish to'g'risidagi farmonlari ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan islohotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi..

Bugungi kun talabi yosh avlodga beriladigan ta'lim-tarbiyani kelajakka, ijodiy kuchlarni rivojlantirishga, fan-texnika taraqqiyotining istiqboliga muvofiqlashtirish zarurligini taqozo etmoqda. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarini bitirayotgan kichik mutaxassislar nafaqat amaldagi texnika va texnologiyalarni, balki kelajakda yaratiladigan yuqori texnologiyalarni qisqa muddatda o'zlashtirishga tayyor bo'lishlari lozim. Bunga mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin jadal taraqqiy ettirilgan avtomobilsozlik, tog'-kon, neft-gaz, kimyo va yengil sanoat korxonalarining ishga tushirilayotganligi, eng ilg'or texnologiyalarning jadal sur'atlar bilan kirib kelayotganligi muhim asoslarni yaratmoqda.

XXI asr – kompyuterlar asrida kichik mutaxassislarning ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlab, uni kompyuter vositasida tasvirlash ko'nikmalariga ega bo'lishi muhim omillardan hisoblanadi.

Fanlarni o'qitilish holati zamonaviy talablar darajasida tashkil etilmayotganligining asosiy sabablari quyidagilardan iborat deb bilamiz:

1. Umumkasbiy fanlarni o'qitishda yangi axborot va pedagogik texnologiyalaridan unumli foydalanilmasligi.

2. Umumkasbiy fanlar darslarida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yetarlicha ahamiyat berilmasligi.

3. Umumkasbiy fanlarni darslarida o'quvchilar bilan individual ishlashning talab darajasida emasligi.

4. Kasb-hunar kollejlarda o'qitiladigan umumkasbiy fanlarni mazmunida kompyuterga oid bilimlar yetarli darajada aks etmaganligi.

Respublikamizning har tomonlama taraqqiy etishi, uning madaniy, iqtisodiy va ma'naviy o'sishi kelajak avlodning yetuk, barkamol shaxs bo'lib yetishishiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» to'g'risidagi Qonunlarida, shuningdek, kasb-hunar ta'limiga tegishli o'quv-me'yoriy hujjatlarda yuksak ma'naviyatli va aqliy salohiyatli barkamol o'quvchi shaxsini shakllantirish, o'zlashtirilishi talab etiladigan bilim, ko'nikma va malakalarning sifatiga alohida e'tibor qaratilgan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida o'quvchilarning mahorat va malakasini chuqur rivojlantirish ta'lim jarayonida o'quv-tarbiyaviy masalalar bilan bir qatorda o'quvchilarning mehnat, politexnik va kasbiy tayyorgarligiga ham alohida e'tibor berish zarurligini taqozo etadi.

Ma'lumki, ishlab chiqarish sohasida faoliyat yuritish uchun tayyorlanadigan kichik mutaxassislarning intellektual salohiyati ta'lim jarayonida shakllantiriladi.

Ishlab-chiqarishni avtomatlashtirish, loyihalash ishlarini kompyuterlashtirish, umuman, turli xil yuqori samaradorlikka ega bo'lgan texnologik jarayonlar, bularning hammasi fan-texnika taraqqiyoti natijasida yuzaga keladi. Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi, avvalo, jamiyatning intellektual salohiyatiga, politexnik tafakkurining rivojlanganligiga bog'liq.

Ya'ni, bugungi kunda zamonaviy ishlab chiqarish mutaxassislarning umumkasbiy tayyorgarligi ularning turli zamonaviy texnik vositalar bilan ishlay olishiga ham bog'liq. Shu bois, yuqori texnologik jarayonlarga kompyuterdan foydalanishning politexnik ahamiyati va uning ta'lim samaradorligini oshirishdagi rolini aniqlash muhim o'rin tutadi.

Darhaqiqat, keyingi yillarda o'quvchilarga taklif etiladigan axborotlar tez sur'atlar bilan ortib bormoqda. «O'quvchilarga hamisha yangilanib turadigan axborotni mustaqil ravishda o'zlashtirib olishga va o'qishni bitirib ketgandan keyin jadal sur'atlar bilan o'sib borayotgan fan-texnika taraqqiyotidan orqada qolib ketmaslik imkonini beradigan qobiliyatlar taraqqiyotini beruvchi tafakkur sifatlarini tarkib toptirish muammosi birinchi o'ringa chiqib bormoqda».

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish borasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilayotganligi, elektron darsliklar yaratilayotganligini kuzatish mumkin. Ammo o'quvchilarning umumkasbiy fanlar orkali bilim va malakalarini shakllantirishga qaratilgan maxsus kompyuter texnologiyalarini yaratish muammosi to'la hal etilmagan.

Umumkasbiy fanlar o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki barkamol shaxsni shakllantirish maqsadini yuzaga chiqarishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. U o'quvchi shaxsida umumiy mehnat madaniyatining tarkibiy qismi sifatida kuzatuvchanlik, tartiblilik, aniqlik, intizomlilik kasbiy sifatlarini tarbiyalaydi hamda nozik didni tarkib toptiradi.

Ko'rinib turibdiki, o'quvchilar birgina topshiriqni bajarish jarayonida idrok etilayotgan ob'ektni kuzatish, uni fikran o'zgartirish, tasavvur qilish kabi bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishi uchun o'zlarining barcha intellektual, emotsional va jismoniy quvvatlarini ishga solishlari lozim.

O'quvchining har tomonlama rivojlanishi uchun ularga o'z qiziqishlari, qobiliyat va iqtidorlaridan kelib chiqqan holda ta'lim berish va ularning o'quv-bilish faolligini ta'minlovchi vositalardan samarali foydalanish, darsda o'quv materialini ko'plab maqsadli ko'rgazmali materiallar bilan boyitish, ta'lim jarayonida pedagogik shart-sharoit va psixologik qulaylikni vujudga keltiradi.

XI asrda yashab ijod etgan yurtdoshimiz Burxoniddin Zarnudjiy ta'lim jarayonida o'qituvchi bilim, darslik sifatining o'quvchi ehtiyojlariga mos bo'lishiga alohida e'tibor qaratib, «bilimlarga bo'lgan qiziqish shuni talab etadiki, o'quvchi o'qituvchisiga va o'rganayotgan fani, kitobiga nisbatan to'la qanoatli bo'lsin, toki muvaffaqiyatsizlikni o'zidan yiroqlashtirsin, bilimning maxsus bo'limiga nisbatan ham shunday ish tutmoq kerak. Bularning aksi esa, o'qituvchiga nisbatan nomutanosiblikka, vaqtni yo'qotishga, mashg'ulotlarning tartibsizligiga sabab bo'ladi» deb, ta'kidlaydi.

Yuqoridagi fikrlarga qo'shimcha ravishda, umumkasbiy fan o'qituvchisining kompyuter madaniyati va savodxonligi shakllangan hamda ishlab chiqarish moddiy-texnika bazasining uzluksiz yangilanib turishidagi o'zgarishlarga kasbiy va psixologik tayyorgarligi rivojlangan bo'lishi shart. Ya'ni, bugungi kun davr talabi umumkasbiy fan o'qituvchisidan zamonaviy axborot texnologiyalarni bilishi va ulardan o'zining kasbiy faoliyatida o'rinli foydalana olish malakalariga ega bo'lishni taqozo etmoqda.

Ta'lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi va sifati o'qituvchi va o'quvchilarning kompyuter madaniyati va kompyuter savodxonligi qay darajada shakllanganligiga bog'liq.

Kompyuter madaniyatining shakllanganligi – bu o'quvchilarning kompyuterga bo'lgan ilmiy munosabatining yuzaga kelishi, ya'ni kompyuter intellektual ongimizni rivojlantirish vositasi ekanligini anglab yetganligi bilan ifodalanadi.

Kompyuter savodxonligi deganda o'quvchining kompyuter texnologiyalari imkoniyatlaridan kerakli joyda o'rinli foydalana olish bilim, ko'nikma va malakasiga ega bo'lishi tushuniladi.

Demak, ta'lim tizimida kompyuter texnologiyasidan qachonki darsni kompyuter bilan o'tishga ehtiyoj katta bo'lsa, ya'ni kompyutersiz o'tilganga nisbatan u bir necha afzalliklarga ega bo'lganda foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Ma'lumki, kasb-hunar kollejlari mutaxassislar tayyorlash uchun mo'ljallangan o'quv rejalariga ta'lim yo'nalishiga ko'ra umumkasbiy fanlar o'quvchilarda shakllantiriladigan bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni murakkabligi bilan ajralib turadi.

Biroq, amalga oshirilgan tadqiqotlar tahlili kasb-hunar kollejlari texnik chizmachilik o'quv fanini o'qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish muammosi alohida tadqiqot ishi sifatida tadqiq etilmaganligini ko'rsatdi. Bu boradagi masalalarning ilmiy-pedagogik jihatdan o'z yechimini topmaganligi grafika fanlarini o'qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, mutaxassis fan o'qituvchilari hamda o'quvchilarning kompyuter grafikasini samarali o'zlashtirishida, respublikamiz sanoati va ishlab chiqarishini malakali kichik mutaxassislar bilan ta'minlashda bir qator muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: – “O'zbekistan”, 2017 – 54 b.

2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: – “O'zbekistan”, 2017 – 102 b.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida». 07.02.2017 y. PF-4947. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida” 30.06.2017 y., PF-5099-son. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 27-son, 607-modda.

5. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. - T.: TDPU, 2003. - 174 b.

6. G'ulomov S.S. Axborot tizimlari va texnologiyalari. - T.: Sharq, 2014 - 592 b.

7. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogic texnologiya asoslari. - T.: O'qituvchi, 2004. - 102 b.

АКТУАЛЬНЫЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНОВ МИРА В НОВЕЙШЕМ ЭПОХЕ

Сохибов А. Р.

к.п.н., проф. Шахрисабзского государственного педагогического института

Севинова Гулойим Гулом кизи

магистрант 1-го курса Шахрисабзского государственного педагогического института, guloyimsevinova@gmail.com

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные проблемы, возникающие в различных регионах современного мира. Рассматриваются социальные, экономические, экологические и политические кризисы в глобальном и региональном масштабе, их причины и возможные решения. В частности, исследуются такие проблемы, как изменение климата, миграция, демографические изменения, нехватка ресурсов, геополитические конфликты и негативные последствия технологического развития. В статье проводится научный анализ указанных вопросов и предлагаются рекомендации для обеспечения устойчивого развития, актуальные проблемы регионов мира в новейшем эпохе.

Ключевые слова: Глобальные проблемы, экономический кризис, изменение климата, миграция, демографические проблемы, нехватка ресурсов, геополитические конфликты, технологическое развитие, устойчивость, международное сотрудничество.

Введение: В современную эпоху перед человечеством стоят глобальные проблемы, отличающиеся своей сложностью и масштабностью. Эти проблемы угрожают не только стабильному развитию отдельных регионов, но и всей планеты. В последние десятилетия XX века актуальными оставались такие вопросы, как угроза ядерной войны, глобальные финансовые кризисы, эпидемии и экологические проблемы. В начале XXI века возникли новые вызовы, например, разрушение озонового слоя. Изменение климата является одной из наиболее серьезных проблем, проявляющихся в виде повышения глобальной температуры, таяния ледников и повышения уровня моря. Например, в 2020 году глобальная температура была на 1,2°C выше доиндустриального уровня. Если эта тенденция сохранится, то к 2050 году ожидается рост температуры на 1,5°C, что может привести к множеству экологических и социальных проблем⁴. Демографические изменения также остаются актуальным вопросом, поскольку в одних регионах наблюдается резкий рост населения, а в других – его сокращение. По данным ООН, к 2050 году численность населения Земли достигнет 9,7 миллиарда человек, что приведет к увеличению спроса на продовольственные, водные и энергетические ресурсы. Кроме того, технологический прогресс порождает новые вызовы. Например, развитие искусственного интеллекта и автоматизации трансформирует рынок труда, что приводит к исчезновению одних профессий и появлению новых. В данной статье на

⁴ Rahmonov Q., Narbayev S. K., Muqimov Z. M. Yer resurslarini boshqarish //Toshkent–2018, TIQXMMI o ‘quv qo ‘llanma. – 2018.

научной основе рассматриваются актуальные проблемы современных мировых регионов, их причины и возможные пути решения. Анализируются основные угрозы, выявляются их взаимосвязи, а также предлагаются стратегии преодоления данных проблем⁵.

Анализ литературы

Научная литература, посвященная актуальным проблемам современных мировых регионов, охватывает широкий спектр исследований. Эти проблемы проявляются в социальной, экономической, экологической и политической сферах, а их взаимосвязь и влияние подробно анализируются во многих научных работах. Изменение климата является одной из центральных тем исследований, охватывающих такие явления, как повышение глобальной температуры, таяние ледников и подъем уровня моря. Например, в 2020 году глобальная температура была на 1,2°C выше доиндустриального уровня⁶. Если данная тенденция сохранится, то к 2050 году ожидается рост температуры на 1,5°C, что может привести к значительным экологическим и социальным проблемам. Демографические изменения также являются важной темой исследований. В одних регионах наблюдается резкий рост численности населения, в других – его снижение. Согласно данным ООН, к 2050 году численность мирового населения достигнет 9,7 миллиарда человек, что значительно увеличит спрос на продовольственные, водные и энергетические ресурсы. Технологическое развитие также влечет за собой новые вызовы. Например, искусственный интеллект и автоматизация приводят к трансформации рынка труда, исчезновению традиционных профессий и появлению новых. Кроме того, в научной литературе широко освещены такие вопросы, как геополитические конфликты и нехватка природных ресурсов. Эти проблемы создают угрозу региональной стабильности и требуют новых подходов к международному сотрудничеству и устойчивому развитию.

Методология.

В данном исследовании для анализа актуальных проблем мировых регионов в современную эпоху использован комплексный подход. Во-первых, был проведен анализ существующей научной литературы и статистических данных. Во-вторых, для изучения проблем в различных регионах применен метод сравнительного анализа. В-третьих, для выявления причин возникновения проблем и их последствий была использована причинно-следственная аналитика. Статистические данные были получены из международных организаций, таких как ООН, Всемирный банк и Международный валютный фонд. Для прогнозирования использовались современные экономические и социальные методы моделирования. Например, для прогнозов изменения климата использовались климатические модели, а для демографических изменений — методы демографического прогнозирования. Результаты исследования позволяют глубже понять проблемы и разработать эффективные стратегии для их решения. Также, с помощью сравнительного анализа проблем в разных регионах,

⁵ Шахмурова Г. А., Азимбаев Н., Азизова А. География ва география таълимидаги муаммолари.

⁶ Normatovich a. S. Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish hisobini yuritish masalalari //1-son, 1-jild iyul 2022 1-qism. – 2023. – с. 132.

были выделены общие и уникальные аспекты, что позволило предложить подходы, соответствующие каждому региону⁷.

Результаты

Это исследование направлено на анализ актуальных проблем мировых регионов в современную эпоху, и результаты показывают, что глобальное изменение климата, демографические изменения, технологический прогресс и геополитические противоречия являются наиболее серьезными проблемами на сегодняшний день. Вследствие изменения климата наблюдается повышение температур, таяние ледников и повышение уровня моря. Например, в 2020 году глобальная температура была на 1,2°C выше доиндустриального уровня, и если эта тенденция продолжится, в 2050 году температура может увеличиться на 1,5°C. Это может привести к нарушению экологического баланса, усилению засухи, нехватки воды и проблем с продовольственным обеспечением. Демографические изменения также проявляются по-разному в разных частях мира. В некоторых странах резкий рост населения приводит к увеличению спроса на ресурсы, в то время как в других регионах наблюдается демографическое снижение⁸. Согласно данным ООН на 2022 год, прогнозируется, что к 2050 году население мира достигнет 9,7 миллиардов человек. Такой рост населения может усилить давление на ресурсы, такие как продовольствие, вода и энергия. В то же время экономическое развитие и процесс урбанизации увеличивают масштабы миграции населения, что вызывает социальные проблемы. Технологический прогресс, связанный с широким применением искусственного интеллекта и автоматизации, приводит к значительным изменениям на рынке труда. Согласно отчету Всемирного экономического форума 2023 года, в ближайшие 10 лет может быть утеряно около 85 миллионов рабочих мест из-за искусственного интеллекта и робототехники, в то время как будет создано 97 миллионов новых рабочих мест. Однако для адаптации к новым профессиям необходимо переобучать население и осваивать новые навыки. Кроме того, геополитические противоречия и нехватка ресурсов продолжают оставаться основными угрозами мировой экономике и стабильности. Международные конфликты и конкуренция за природные ресурсы прямо влияют на глобальную торговлю, энергетическое снабжение и миграционные потоки. В 2022 году Международный валютный фонд отметил замедление глобального экономического роста и рост инфляции, что связано с геополитической нестабильностью и энергетическим кризисом. Эти результаты показывают, что для решения современных проблем необходимо укрепить международное сотрудничество, разработать и внедрить стратегии устойчивого развития, а также расширить научные исследования. Для снижения проблем, связанных с изменением климата, важно внедрять зеленые технологии, эффективно использовать ресурсы и обеспечивать экологическую устойчивость. Для решения проблем, возникающих в

⁷ Otamurodovna X. G. Tabiiy resurslarining sanoat tarmoqlaridagi o'rni //International Congress on Models and methods in modern investigations. – 2022.

⁸ Shohbozbek E. Renewal of the social sphere and stable society system in the process of reforms //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – Т. 4. – №. 09. – С. 16-20.

связи с ростом населения, необходимо разработать демографические стратегии и адаптировать систему образования к требованиям современного рынка труда. Также для смягчения негативных последствий технологического прогресса необходимо усилить сотрудничество между государственным и частным секторами и реализовать экономическую политику, направленную на создание новых рабочих мест.

Для снижения рисков, связанных с геополитическими противоречиями и нехваткой ресурсов, необходимо укрепить дипломатический диалог и международные соглашения, а также развивать альтернативные источники энергии. В целом, глубокий анализ актуальных мировых проблем подтверждает взаимосвязь этих проблем и важность международного сотрудничества. Для достижения устойчивого развития и решения глобальных проблем в будущем необходимо работать на основе инновационных подходов, передовых технологий и стратегий международного сотрудничества.

Обсуждение

Результаты данного исследования ещё раз подтвердили необходимость комплексного подхода к актуальным проблемам регионов мира в современную эпоху. Изменение климата, демографические изменения, технологическое развитие и геополитические противоречия являются взаимосвязанными процессами, которые оказывают влияние на глобальный уровень. Экологические проблемы, возникающие в результате изменения климата, такие как засухи, нехватка воды и экстремальные погодные явления, особенно угрожают социально-экономической стабильности развивающихся стран. Согласно отчету ООН за 2024 год, повышение глобальной температуры на 1,5°C может привести к тому, что более 100 миллионов людей окажутся в бедности. Для замедления этого процесса необходимо применить интегрированные стратегии «зеленой экономики» на международном уровне. Анализы демографических изменений показали, что в некоторых регионах резкое увеличение населения может усилить давление на продовольственные и водные ресурсы, а также повысить экономическую и политическую нестабильность. Например, в Африке к 2025 году численность населения может достичь 2,5 миллиардов человек. Это, в свою очередь, приведет к увеличению миграционных потоков и росту потребности в социальных услугах. Для контроля этой ситуации необходимо внедрять цели устойчивого развития, повышать уровень здравоохранения и образования. Отрицательные последствия технологического прогресса, в частности сокращение рабочих мест на рынке труда, также являются серьезной проблемой.

Согласно данным Всемирного экономического форума, искусственный интеллект и процессы автоматизации могут добавить 15 триллионов долларов к глобальной экономике к 2030 году, но при этом 375 миллионов рабочих будут нуждаться в переквалификации⁹. Для успешного управления этими процессами необходимо адаптировать образовательные системы к новым профессиям и

⁹ Ergashbayev S. (2025). Yoshlarning ma'naviyat dunyoqarashini rivojlantirishda uzluksiz ta'lim jarayonlarining o'rni (rivojlangan davlatlar tajribasi misolida). Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal, 2(2), 3–9.

разрабатывать инновационные учебные программы. Геополитические противоречия и нехватка ресурсов остаются основными препятствиями для регионального сотрудничества и глобального мира. Конкуренция за энергетические ресурсы, особенно борьба за газ и нефть, усиливает противоречия на Ближнем Востоке и в Центральной Азии. Согласно данным Международного валютного фонда, рост цен на энергетику в 2023 году привел к увеличению инфляции на 6,5%. Для смягчения этих противоречий необходимо укреплять международные дипломатические связи и развивать альтернативные источники энергии.

Заключение.

Современные глобальные проблемы мира, такие как изменение климата, демографическое давление, технологические революции и геополитические противоречия, являются сложными процессами, которые взаимосвязаны и оказывают влияние на глобальную стабильность. Результаты данного исследования показали, что для решения этих проблем необходимы международное сотрудничество, инновационные подходы и долгосрочные стратегии. Экологические проблемы, возникающие в результате изменения климата, оказывают негативное воздействие на мировую экономику и социальные системы. Для замедления этого процесса необходимо снизить выбросы углерода, перейти на возобновляемые источники энергии и укрепить экологическую политику. Для смягчения последствий демографических изменений необходимо развивать образовательные системы, адаптировать их к современному рынку труда и увеличивать инвестиции в человеческий капитал.

Список использованных источников

1. Rahmonov Q., Narbayev S. K., Muqimov Z. M. Yer resurslarini boshqarish //Toshkent–2018, TIQXMMI o ‘quv qo ‘llanma. – 2018.
2. Шахмурова Г. А., Азимбаев Н., Азизова А. География ва география таълимидаги муаммолари.
3. Normatovich a. S. Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish hisobini yuritish masalalari //1-son, 1-jild iyul 2022 1-qism. – 2023. – с. 132.
4. Otamurodovna x. G. Tabiiy resurslarining sanoat tarmoqlaridagi o ‘rni //international congress on models and methods in modern investigations. – 2022.
5. Shohbozbek E. Renewal of the social sphere and stable society system in the process of reforms //american journal of social sciences and humanity research. – 2024. – т. 4. – №. 09. – с. 16-20..
6. Ergashbayev, S. (2025). Yoshlarning ma’naviyat dunyoqarashini rivojlantirishda uzluksiz ta’lim jarayonlarining o ‘rni (rivojlangan davlatlar tajribasi misolida). Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal, 2(2), 3–9.
7. Soxibov. A.R. Etnopedagogika. Darslik. Toshkent “Makon Savdo Print” X K - 2024. 414 bet.
8. Soxibov. A.R. Umumiy pedagogika Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil.
9. Soxibov. A.R. Pedagogik fikrlar taraqqiyoti Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA NAFOSAT. TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH

Charos Yahyo qizi

Qarshi davlat Universiteti pedagogika fakulteti,

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-kurs talabasi Islomova

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Maqolada nafosat tarbiyasining mohiyati va mazmuni, uning bolalar shaxsining shakllanishidagi o'rni, shuningdek, boshlang'ich ta'limda nafosat tarbiyasini rivojlantirishning samarali usullari va vositalari ko'rib chiqiladi. Maqolada o'qituvchilar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar berilgan, ular yordamida o'quvchilarda go'zallikni his eta olish, san'atga qiziqish, estetik did va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: Nafosat tarbiyasi, boshlang'ich sinf, go'zallikni his etish, estetik did, ijodiy qobiliyatlar, san'at, estetik rivojlanish.

Annotation: This article focuses on the issues of developing aesthetic education in primary school students. The article examines the essence of aesthetic education, its role in the formation of a child's personality, as well as effective methods and tools for developing aesthetic education in primary education. The article provides practical recommendations for teachers and parents, with the help of which it is possible to develop in students a sense of beauty, interest in art, aesthetic taste, and creative abilities.

Keywords: Aesthetic education, primary school, sense of beauty, aesthetic taste, creative abilities, artaesthetic development.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам развития эстетического воспитания у учащихся начальных классов. В статье рассматривается сущность эстетического воспитания, его роль в формировании личности ребенка, а также эффективные методы и средства развития эстетического воспитания в начальном образовании. В статье даются практические рекомендации для учителей и родителей, с помощью которых можно развить у учащихся чувство прекрасного, интерес к искусству, эстетический вкус и творческие способности.

Ключевые слова: Эстетическое воспитание начальная школа, чувство прекрасного, эстетический вкус творческие способности искусство эстетическое развитие.

Kirish: Jamiyatning har bir a'zosi barkamol shaxs bo'lib yetishishi uchun nafaqat bilim olishi, balki ma'naviy va estetik jihatdan ham rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari, yosh avlodning estetik didi va dunyoqarashini shakllantirishda nafosat tarbiyasining o'rni beqiyosdir. Go'zallikni his etish, san'at asarlaridan zavqlanish, atrof-muhitga mehr bilan qarash kabi fazilatlar bolalarning kelajakda jamiyatga foydali, ma'naviy boy shaxs bo'lib yetishishiga zamin yaratadi. Bugungi kunda globallashuv jarayonida axborot oqimining tezligi, turli xil madaniy unsurlarning aralashuvi yosh avlodning estetik didiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda nafosat tarbiyasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish,

bolalarning go'zallikka intilish tuyg'usini uyg'otish, ularni san'at olamiga olib kirish dolzarb vazifalardan biridir. Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga, bu borada pedagoglar va otalarga amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va san'atshunoslik sohalarida keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar nafosat tarbiyasining shaxs shakllanishidagi ahamiyatini, uning mazmunini, usullarini va vositalarini o'rganishga qaratilgan. Pedagogika klassiklari asarlari: Yan Amos Komenskiy, Iogann Geynrix Pestalotssi, Anton Semenovich Makarenko, Vasiliy Aleksandrovich Suxomlinskiy kabi pedagoglarning asarlarida nafosat tarbiyasining mohiyati, uning axloqiy va aqliy tarbiya bilan bog'liqligi, bolalarning his-tuyg'ularini rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya tadqiqotlari: L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin, V.V. Davidov kabi psixologlarning ishlarida bolalarning yosh xususiyatlari, ularning estetik idroki, his-tuyg'ulari va ijodiy qobiliyatlarining rivojlanish qonuniyatlari tahlil qilingan.

O'zbekistonlik olimlarning tadqiqotlari: G'.G'ulomov, Q.Hoshimov, M.Quronov, N.Muslimov va boshqa o'zbekistonlik olimlarning asarlarida milliy qadriyatlarimizga asoslangan nafosat tarbiyasi, bolalarning estetik didini shakllantirish, ularni san'atga yo'naltirish masalalari ko'rib chiqilgan. O'quv dasturlari va qo'llanmalar: Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan musiqa, tasviriy san'at, adabiyot o'quv dasturlari va qo'llanmalarida nafosat tarbiyasiga oid materiallar, mashg'ulotlar va O'qituvchilar uchun mo'ljallangan metodik qo'llanmalarda nafosat tarbiyasini tashkil etish, darslarni interaktiv usullarda o'tkazish, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Nafosat tarbiyasiga oid ilmiy maqolalar va konferensiya materiallarida ushbu sohadagi zamonaviy yondashuvlar, innovatsion metodlar va ilg'or tajribalar yoritilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirish masalasi ko'p yillik tarixga ega va turli nuqtai nazarlardan o'rganilgan. Biroq, globallashuv davrida yosh avlodning estetik didini shakllantirish, ularni milliy qadriyatlarimizga asoslangan san'at asarlari bilan tanishtirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha yangi tadqiqotlar o'tkazish dolzarb vazifa bo'lib kelmoqda

Nazariy metodlar:

Adabiyotlar tahlili: Mavzuga oid ilmiy-pedagogik, psixologik, metodik adabiyotlarni, o'quv dasturlari va qo'llanmalarni o'rganish.

Qiyosiy tahlil: Nafosat tarbiyasining turli nazariyalarini va modellarini qiyoslash, ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash.

Sistemali tahlil: Nafosat tarbiyasining tizimli xarakterini, uning komponentlarini va o'zaro aloqalarini o'rganish.

Empirik metodlar:

Kuzatuv: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dars jarayonida, sinfdan tashqari tadbirlarda estetik idrokini, his-tuyg'ularini, ijodiy faolligini kuzatish.

So'rov: O'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida anketalar, intervyular va suhbatlar o'tkazish.

Test: O'quvchilarning estetik bilimlari, didi va qobiliyatlarini aniqlash uchun testlar o'tkaPedagogik tajriba: Nafosat tarbiyasini rivojlantirish bo'yicha yangi metodlarni va vositalarni amaliyotda sinab ko'rish va targ'ib qilish. Ijodiy ishlar tahlili:

O'quvchilarning rasmlari, qo'lyozmalari, hunarmandchilik ishlarini tahlil qilish. Ma'lumotlarni qayta ishlash: Olingan empirik ma'lumotlarni matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlash va tahlil qilish. Diagrammalar va grafiklar tuzish: Tadqiqot natijalarini vizual tarzda ifodalash. Tayyorgarlik bosqichi: Tadqiqot mavzusini aniqlash, maqsad va vazifalarni belgilash, tadqiqot metodlarini tanlash, Tadqiqot o'tkazish bosqichi: Empirik ma'lumotlarni to'plash (kuzatuv, so'rov, test, pedagogik tajriba)adabiyotlar Ma'lumotlarni tahlil qilish bosqichi: Olingan ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish va umumlashtirish. Natijalarni rasmiylashtirish bosqichi: Tadqiqot natijalarini hisobot, maqola, dissertatsiya shaklida rasmiylashtirish.

Ushbu tadqiqot metodlari va bosqichlari boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirish masalasini har tomonlama o'rganishga va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Natija va muhokama. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirishda olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini rivojlantirishda quyidagi omillarga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega ekanligi aytib o'tildi. Darslarda nafosat tarbiyasiga oid materiallarni integratsiyalash, san'at asarlari bilan tanishtirish, ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali o'quvchilarning estetik bilimlarini oshirish. Turli xil to'garaklar (musiqqa, rassomlik, hunarmandchilik), ekskursiyalar (muzeylar, teatrlar, ko'rgazmalar) tashkil etish orqali o'quvchilarning san'atga qiziqishini uyg'otish va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Ota-onalarni nafosat tarbiyasi jarayoniga jalb etish, ularning farzandlari bilan birgalikda san'at asarlarini yaratish, madaniy tadbirlarga tashrif buyurishini tashkil etish. Darslarda va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda interaktiv metodlardan (muhokama, rolli o'yinlar, loyihalar) foydalanish orqali o'quvchilarning faolligini oshirish va ularning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish. O'zbek xalqining madaniy merosini o'rganish, milliy san'at asarlari bilan tanishtirish orqali o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish va ularning estetik didini rivojlantirish. Olingan natijalar nafosat tarbiyasining boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiy rivojlanishida muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi. Nafosat tarbiyasi orqali o'quvchilarning estetik idroki, his-tuyg'ulari, ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi, ularning dunyoqarashi kengayadi, axloqiy va ma'naviy qadriyatlari shakllanadi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilar ekanmiz, nafosat tarbiyasjarayonida o'qituvchining roli alohida ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash lozim. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni go'zallik olamiga olib kiruvchi, ularning estetik didini shakllantiruvchi, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi shaxs bo'lishi kerak. Shuningdek, ota-onalarning ham nafosat tarbiyasi jarayonida faol ishtirok etishi muhim. Ota-onalar farzandlari bilan birgalikda san'at asarlarini yaratish, madaniy tadbirlarga tashrif buyurish orqali ularning estetik rivojlanishiga o'z hissasini qo'shishlari mumkin. Tadqiqot davomida aniqlangan

muammolardan biri - boshlang'ich sinflarda nafasot tarbiyasi darslariga yetarli e'tibor berilmasligidir. Ko'pincha, bu darslar ikkinchi darajali deb hisoblanadi va ularga ajratilgan vaqt kamaytiriladi. Natijada, o'quvchilarning estetik bilimlari va qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmay qoladi. Shuning uchun ham, kelgusida nafasot tarbiyasi darslarining sifatini oshirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, o'quv jarayoniga zamonaviy metodlarni joriy etish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafasot tarbiyasini rivojlantirish - bugungi kunning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Ushbu jarayon yosh avlodning ma'naviy dunyosini boyitish, estetik didini shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni go'zallik qonuniyatlari asosida tarbiyalashga qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nafasot tarbiyasi o'quvchilarning aqliy, axloqiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar natijasida nafasot tarbiyasining samarali usullari va vositalari aniqlandi. O'quv jarayonida san'at asarlaridan foydalanish, interaktiv metodlarni qo'llash, sinfdan tashqari tadbirlarni tashkil etish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish nafasot tarbiyasining natijadorligini oshiradi. Shuningdek, milliy qadriyatlarimizga asoslangan nafasot tarbiyasi bolalarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish va ularning estetik didini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafasot tarbiyasini rivojlantirish - uzluksiz va kompleks jarayon bo'lib, unga davlat, jamiyat, o'qituvchilar va ota-onalar birgalikda mas'uliyat bilan yondashishlari lozim. Nafasot tarbiyasi orqali yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash - kelajak avlodning baxtli va farovon hayotining garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Farrux Qodirov. Aholiga xizmat ko'rsatish sohasining modellashtirishni tizimli imitatsiya qilish. *Biznes-Ekspert*. Tom 173. Nomer №5. Stranitsi 102-106. Data publikatsii 2022.
2. Farrux, Qodirov. "Foreign experience in the development of medical services to the population." *Xorazm Ma'mun akademiyasi* (2022).
3. Qodirov, Farrux "Aholiga sog'liqni saqlash xizmat ko'rsatishning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishi tahlili." *AGRO ILM* (2022).

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING IJODIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Nayimova Aziza Dilmurot qizi

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqola boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish usullarini tahlil qiladi. Unda muammoli vaziyatlar, loyiha asosida ta'lim, badiiy faoliyatlar va zamonaviy texnologiyalar orqali ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'qituvchining rahbarlik roli va ijodiy yondashuvdagi ahamiyati ham yoritiladi. Maqola amaliy metodlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'z: boshlang'ich ta'lim, ijodiy fikrlash, innovatsion ta'lim metodlari, muommoli vaziyatlar, loyiha asosida ta'lim, vizual san'at, texnologiyalarni qo'llash, pedagogik yondashuvlar.

Annotation: This article analyzes methods for developing creative thinking skills in primary education. It explores the use of problem-based situations, project-based learning, artistic activities, and modern technologies to enhance students' creativity. The teacher's leadership role and importance in fostering creative approaches are also highlighted. The article helps identify practical methods for promoting creative thinking in primary school students.

Keywords: primary education, creative thinking, innovative teaching methods, problem-solving situations, project-based learning, visual arts, use of technology, pedagogical approaches.

Boshlang'ich ta'lim - bu bolalarning ta'lim olish yo'lidagi muhim bosqichdir. Bu davrda ularning nafaqat bilim olishlari, balki ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish ham juda muhimdir. Ijodiy fikrlash bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur bo'lgan mustaqil noan'anaviy yondashuvni shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim ijodiy fikrlashning poydevorini qo'yadigan davr bo'lib, bu jarayonda bolalarning kashfiyot qilish, yangi g'oyalarni izlash va yechimlar topish qobiliyatlari shakllanadi. Ijodiy fikrlashning boshlang'ich ta'limdagi o'rni bolalarga dars materiallarini o'rganishda, balki hayotda duch keladigan muammolarni hal qilishda ham yordam beradi. Ijodiy fikrlashning afzalliklari: bolalarning fikrlash jarayonini kengaytiradi, qiyin vaziyatlarda noan'anaviy yechimlar topadi, o'zlariga bo'lgan ishonchni oshiradi va ularning shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muammoli vaziyatlardan foydalanish.

Muammoli vaziyatlar usuli o'quvchilarning noan'anaviy fikrlashini rivojlantirishning samarali usulidir. Ushbu usulda o'qituvchi o'quvchilarni muammoli vaziyatlar bilan tanishtiradi va ulardan turli xil yechimlar topishini talab qiladi. Muammoli vaziyatlar yordamida o'quvchilar mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va bir nechta yechim variantlarini taklif qilish qobiliyatini rivojlantiradilar. Amaliyotda qo'llash: matematik masalalar, ijtimoiy fanlar bo'yicha muammolar, yoki ekologik mavzudagi masalalar orqali o'quvchilarni ijodiy tarzda fikrlashga undaydi.

Vizual va badiiy faoliyatlarning o'rni.

Vizual san'at va badiiy faoliyat bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Rasm chizish, haykaltaroshlik, qo'l mehnati kabi faoliyatlar o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini va g'oyalarini vizual tarzda ifodalash imkonini beradi. Bunday faoliyatlar bolalarning mantiqiy fikrlashini, xayolotini va tasavvur qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Amaliy mashqlar: mavzuga oid ijodiy asarlar yaratish (masalan, tabiatni tasvirlash yoki kitob qahramonlarini rasmga olish) orqali bolalar ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Texnologiyalardan foydalanish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

Zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini yanada rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Raqamli vositalar orqali o'quvchilar o'z g'oyalarini raqamli formatda ifoda etishadi, virtual loyihalar yaratishadi yoki grafik dasturlardan foydalanadilar. Texnologiyalarning keng qo'llanilishi o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularning qobiliyatlarini yangi darajaga olib chiqadi. Amaliy qo'llanilishi: o'quvchilar dasturlash asosida o'z mini-o'yinlarini yaratishi yoki grafik dasturlar orqali raqamli san'at asarlarini ishlab chiqishi mumkin.

O'qituvchining roli va muvofiqlashtiruvchi faoliyat.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchining roli juda muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilarga erkinlik va motivatsiya berishi, shuningdek, ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlashi lozim. Ular o'quvchilarning ijodiy loyihalari va fikrlash jarayonini doimiy

kuzatib, zarur hollarda yordam berishlari kerak. O'qituvchining rahbarlik qilishi va muvofiqlashtiruvchi yondashuvi o'quvchilarni samarali ijodiy faoliyatga jalb qilishda asosiy omillar bo'lib xizmat qiladi. Amaliy yondashuv: o'qituvchi o'quvchilarga masalalar, loyihalar va topshiriqlarni berib, ularga ma'lum vaqt davomida mustaqil ravishda yechim topishni tavsiya qilishi mumkin.

Xulosa shuki, boshlang'ich ta'limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish kelajak avlodning muvaffaqiyatli bo'lishida muhim omil hisoblanadi. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun turli usullar va metodlar qo'llanishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, muammoli vaziyatlar loyiha asosida ta'lim, vizual va badiiy faoliyatlar, shuni, texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning fikrlash ko'nikmalari kengaytiriladi. Demak, o'qituvchining roli va yondashuvlari bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ular o'quvchilarga ijodiy yondashuvda yordam berishi lozim. Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda ijodiy fikrlashni shakllantirish uchun qulay va samarali ta'lim muhitini yaratish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanboeva, M. (2019). Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Xodjayev, N. (2020). Didaktika va ta'lim metodlari. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Robinson, K. (2011). Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Oxford: Capstone Publishing.
5. Jonassen, D. H. (2011). Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. Routledge.
6. Runco, M. A., & Acar, S. (2012). Divergent Thinking as an Indicator of Creative Potential. Creativity Research Journal, 24(1), 66–75.
7. Ministry of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan (2023). Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Toshkent.

IXTISOSLASHTIRILGAN BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARNI TASHKIL ETISH

Quvvatova Ozoda Gulbek qizi

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi I-bosqich talabasi

Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrasi dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annotatsiya: ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan boshlang'ich sinflarda darslarni tashkil etish tamoyillari, innovatsion ta'lim usullarini va samarali o'quv muhitini yaratish masalalari yoritilgan. Maqola ixtisoslashtirilgan sinflarda ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Аннотация: В статье рассматриваются принципы организации уроков в профильных начальных классах, инновационные методы обучения и создание эффективной среды обучения. В статье содержатся научно-практические рекомендации по повышению эффективности обучения в профильных классах.

Abstract: The article examines the principles of organizing lessons in specialized primary classes, innovative teaching methods and creating an effective learning environment. The article contains scientific and practical recommendations for improving the effectiveness of teaching in specialized classes.

Kalit soʻzlar: Ixtisoslashtirilgan sinflar, boshlangʻich taʼlim, innovatsion metodlar, oʻquv dasturi, pedagogik strategiyalar, taʼlim samadorligi, amaliy tavsiyalar

Ключевые слова: Специализированные классы, начальное образование, инновационные методы, учебная программа, педагогические стратегии, эффективность обучения, практические рекомендации.

Key words: Specialized classes, primary education, innovative methods, curriculum, pedagogical strategies, teaching effectiveness, practical recommendations.

Zamonaviy taʼlim tizimida boshlangʻich sinflarning ixtisoslashtirilishi tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Chunki har bir bolanning oʻziga xos qobiliyatlar, qiziqishlari va intellectual imkoniyatlari bor.

Darslar oʻquv reja asosida tashkil qilinib, oʻquvchilarni baʼzi fanlardan chuqur oʻqitish va tarbiyalashdan iborat. Oʻquvchilarni matematik tafakkurini, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. Oʻquv reja tashkil qilish jarayonida dars mashgʻulotining jihozlanishiga ham katta eʼtibor berish kerak. Masalan, koʻrgazmali qurollar, darslik, oʻquv qoʻllanmalar. Shu bilan birga dars jarayoniga mavzu yuzasidan topshiriqlar berish ham muhim boʻladi.

Ixtisoslashtirilgan boshlangʻich sinfnig asosiy vazifalari quyidagilardan iborat. Umumiy oʻrta taʼlimning boshlangʻich sinfida chuqurlashtirilgan fanlari boʻyicha oʻquvchilarni DTS talablaridan oshadigan chuqur taʼlim tayyorgarligini taʼminlash; Oʻquvchilarning ijodiy salohiyatini namoyon qilish va faollashtirish; Oʻquvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil tadqiqotchilik faoliyati koʻnikmalarini shakllantirish va rivojlantirish.

Professional dastur taʼlimlarini ongli tanlash va keyinchalik oʻzlashtirish uchun asos yaratish.

Dars turlari:

1. Anʼanaviy dars.

2. Noanʼanaviy dars

Anʼanaviy dars nima ?

Anʼanaviy dars - oʻqituvchi rahbarligida oʻtkaziladigan dars etaplari boʻyicha ketma-ket tarzda olib boriladigan dars turlari.

Noanʼanaviy dars nima?

Noan'anaviy dars bu- bilim olishga qiziqtiruvchi ,bilim doiralarini kengaytiruvchi , ularda hozirjavoblikni tarbiyalovchi, faollashtiruvchi, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi kabi didaktik funksiyalarni bajaradi.

Noan'anaviy (ta'lim jarayoni markazida o'quvchi bo'lgan) o'qitish metodlarining afzalliklari: o'qitish mazmunini yaxshi o'zlashtirish olib kelish; tushunchalarni amaliyotda qo'llash uchun sharoitlar yaratilishi; o'qitish usullarining turli xil ko'rinishlari taklif etilishi va hokazolar.

Matematikaga ixtisoslashtirilgan boshlang'ich sinflarda matematika mashg'ulotlari tartibi.

Matematikaga ixtisoslashtirilgan boshlang'ich sinflarda matematika mashg'ulotlari quyidagi tartibda olib boriladi :

- 1.Sharq mutafakkirlari merosini o'rganish.
- 2.Ularning asarlarida uchraydigan ayrim boshlang'ichga xos bo'lgan matematik qoidalar, qonuniyatlar , xossalar o'rganiladi.
- 3.Murakkab masalalar.
- 4.Didaktik topshiriqlar (topqirlikka oid , ziyraklikka oid topshiriqlar , krosvordlar ,...) .
- 5.Mantiqiy masalalar.

Qo'shishga tegishli xossalar.

1. Sonlar ketma-ket ortib boruvchi bo'libgina qolmay, 2 tadan, 3 tadan, 4 tadan ortib boruvchi bo'lsin .

Birov aytsaki , qatordagi sonlarning birinchisi 5, ikkinchisi 8, uchinchisi 11, ya'ni keyingi har biri oldingisidan 3 tadan ortiq bo'lsa , unday qatordagi 7 ta son yig'indisi qancha desa , shunday 2 ta qator yozamiz:

$$5+8+11+14+17+20+23=98$$

$$23+20+17+14+11+8+5=98$$

Natijadan shu narsa ma'lumki , bitta qator yig'indisi:

$$7*((5+23):2)=7*14=98$$

Demak , qatordagi sonlar yig'indisining yarmi bilan qatordagi sonlar sanog'i ko'paytmasiga teng bo'ladi.

2. Sonlar qatoridagi toq sonlar yig'indisi sonlar sanog'ining o'z-o'ziga ko'paytmasiga teng . Masalan , qatordagi sonlar : $1+3+5+7+9+11$ bo'lsin . Sanog'i 6 ta. Yig'indisi $6*6=36$ bo'ladi. Shuningdek, $1+3=2*2=4$; $1+3+5=3*3=9$; $1+3+5+7=4*4=16$; $1+3+5+7+... +33+37+39=20*20=400$. Chunki bu qatordagi sonlar sanog'i 20 ta, qonuniyatni chiqarish uchun $1+3+5+7$ qatorni $1+(2+1)+(3+2)+(4+3)$ ko'rinishda yoki $1+2+3+4+1+2++3$, yoki $1+2+3+4+3+2+1$, yoki $1+2+3+2++1+4$ ko'rinishda, yoki $(1+3)*3+4$ yoki $4s(3++1)=4*4=16$ ko'rinishda yozamiz .

Masala.

Yo'l nazoratchilari uchun jami 19 ta neksiya va ikki g'ildirakli mototsikl berishdi. Ularning g'ildiraklari soni jami 162 ta . Nechta 2 g'ildirakli mototsikl berishgan. Berilgan:

Neksiya 19 ta - $19*4=76$ g'ildiraklar soni

Jami g'ildiraklar soni : 162 ta

Topish kerak mototsikllar sonini ?

Yechish: $(162-76):2=41$

Javob: 41 ta mototsikl berilgan.

Natural sonlar ustida arifmetik amallar bajarish tartibi

Natural son deb , sanash (sanoq) uchun ishlatiladigan sonlarga aytiladi.

Natural sonlar to‘plami N harfi bilan belgilanadi. Natural sonlar qatori cheksiz 1,2,3,4, ... (0 (nol) natural son emas).

Natural sonlar ustida arifmetik amallar.

Natural songa natural son qo‘shilsa natija har doim natural son bo‘ladi.

$$10+22=32$$

Natural sondan natural son ayrilsa natija natural son bo‘lishi ham mumkin , natural son bo‘lmasligi ham mumkin.

$$10+22=32$$

Natural sondan natural son ayrilsa natija natural son bo‘lishi ham mumkin , natural son bo‘lmasligi ham mumkin.

$$14-6=8$$

$$11-34=-23$$

Bunda 14 va 11 soni kamayuvchi, 6 va 34soni ayriluvchi , 8 va (-23) esa ayirma deyiladi.

Handwritten calculation showing the sum of several numbers grouped into three pairs:

$$94+95+63+76+25+137=$$

The pairs are grouped as follows:

- $94+76=170$ (red bracket)
- $95+25=120$ (purple bracket)
- $63+137=200$ (teal bracket)

The final sum is:

$$=170+120+200=490$$

Yechish:

$$\text{Ya'ni } (94+76)=170 \quad 95+25=120$$

$$63+137=200 \quad \text{Javob: 490.}$$

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdiyev B. R. „Matematika o‘qitish metodikasi” kitob.(O‘O‘Y uchun darslik) Qarshi. „Fan va Ta’lim” 2021-yil 260-bet.

2. Berdiyev B. R. „Matematika o‘qitish metodikasi” O‘quv qo‘llanma „Fan va Ta’lim” Qarshi- 2022y 77-81-bet

3. Jumayev M . E. va Tadjiyeva Z. G‘. „Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi” T. „Fan va texnologiya “, 2005y. 312-bet.

4. Jumayev M.E. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasidan praktikum. (OO‘Y uchun o‘quv qo‘llanma) Toshkent. “O‘qituvchi”, 2004 yil.

5. Berdiyev B.R, Matematika o‘qitish metodikasi. II kitob. (OO‘Y uchun darslik.) Qarshi. “ Fan va ta’lim ”, 2021 yil. 250 b.

NEFT VA GAZ SANOATIDAGI UNIVERSITET TALABALARI UCHUN PROFESSIONAL RIVOJLANISH JARAYONINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARINI RIVOJLANTIRISH

Sagdullayeva Farangiz

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada neft va gaz sektori bo'yicha universitet talabalari uchun professional rivojlanish jarayonlarining samaradorligini baholashda aniq mezonlarni o'rnatilishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Texnik ko'nikmalar, sanoatga aloqadorlik, intervyu, miqdoriy so'rovlar, muammolarni hal qilish ko'nikmalari, moslashuvchanlik qobiliyati

Аннотация. В статье рассматривается вопрос создания четких критериев оценки эффективности процессов профессионального развития студентов вузов нефтегазового сектора.

Ключевые слова: Техническая компетентность, Соответствие отрасли, Навыки решения проблем, Адаптивность

Abstract. The article examines the issue of creating clear criteria for assessing the effectiveness of professional development processes for students of higher education institutions in the oil and gas sector.

Key words: Technical Proficiency, Industry Relevance, Problem-Solving Skills, Adaptability.

Neft va gaz sanoati tezkor texnologik yangilanishlar va rivojlanayotgan bozor dinamikalarini bilan ajralib turadi, bu esa nafaqat texnik jihatdan malakali, balki o'zgarishga moslashuvchan ishchi kuchini zarur qiladi. Ko'plab universitetlar ta'lim dasturlarini sanoat ehtiyojlariga moslashtirishga intilayotgan bir paytda, talabalar uchun professional rivojlanishni ta'minlash juda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada neft va gaz sanoatidagi talabalar uchun maxsus ishlab chiqilgan professional rivojlanish jarayonlarining samaradorligini baholash mezonlarini rivojlantirish haqida gapiriladi.

Ushbu tadqiqot sifatli intervyu va miqdoriy so'rovlarni birlashtirgan aralash metodlar tadqiqot dizaynidan foydalandi. Asosiy ko'nikmalar va malakalar haqida fikrlarni to'plash uchun sanoat mutaxassisleri, o'qituvchilar va talabalar bilan yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi. Sifatli ma'lumotlar mavzu bo'yicha tahlil qilindi, miqdoriy so'rovlar esa neft va gaz dasturlarida o'qiyotgan universitet talabalariga tarqatib, ularning hozirgi ta'lim samaradorligi haqida fikrlarini hisoblash uchun olib borildi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil qilindi va samarali kasbiy rivojlanish uchun eng muhim me'yorlar belgilandi.

Tahlil natijalari universitet talabalari uchun neft va gaz sanoati sohasidagi professional rivojlanish dasturlari samaradorligi uchun zarur deb hisoblangan to'rtta asosiy mezonni aniqladi:

1. Texnik ko'nikmalar: Talabalarning sanoatga xos texnologiyalar va uskunalarni boshqarish va ularga xizmat ko'rsatish qobiliyati.

Neft va gaz sanoati texnologik jarayonlarga asoslangan bo'lib, talabalar bu jarayonlarni samarali boshqarish va amalga oshirish uchun texnik bilimlarga ega bo'lishlari kerak. Shuningdek, neft va gaz sohasida turli xil uskunalar va texnologiyalar ishlatiladi. Talabalar ushbu uskunalar bilan ishlashni, ularning texnik xususiyatlarini tushunishni va kerak bo'lganda ta'mirlash ko'nikmalarini o'rganishlari zarur. Bundan tashqari, neft va gaz sohasida xavfsizlik juda muhimdir. Talabalar texnik ko'nikmalar orqali xavf-xatarlarni baholash va ulardan qochish, ish joyida xavfsiz ish sharoitlarini yaratishda yordam berishlari kerak.

2. Sanoatga aloqadorlik: Ta'lim dasturlarining hozirgi sanoat standartlari, amaliyotlari va yangi texnologiyalar bilan mos kelishi.

Tez-tez amaliy mashg'ulotlar va stajirovkalar orqali talabalar ish jarayonida eng zamonaviy texnologiyalar va usullar bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ta'lim jarayonida nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko'nikmalarni egallash, talabalarni sanoat ehtiyojlariga mos keladigan mutaxassislariga aylantiradi. Shu bilan bir qatorda, ta'lim dasturlari orqali talabalar energetika sohasidagi yangi texnologiyalar va innovatsiyalar bilan tanishishadi, bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi. Talabalarga loyiha boshqaruvi va muhandislik usullarini o'rganish orqali katta hajmdagi inshootlar yoki tizimlarni muvaffaqiyatli boshqarish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyati beriladi.

3. Muammolarni hal qilish ko'nikmalari: Haqiqiy dunyo muammolarini tanqidiy fikrlash va innovatsion yondashuvlar orqali hal qilish qobiliyati.

Neft va gaz sohasida murakkab tizimlar va jarayonlar mavjud bo'lib, ularni kashf etish va qazib olishdan to qayta ishlash va taqsimlashgacha o'z ichiga oladi. Talabalar ushbu tizimlarni tahlil qilish va ularga bo'linish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak, shunda muammolarga samarali yechim topa olishadi. Muammolarni hal qilish qobiliyatlari neft va gaz talabalari uchun juda muhimdir, chunki bu ularga sohaga oid murakkab muammolarni hal etish va uning doimiy rivojlanishiga hissa qo'shish imkonini beradi.

4. Moslashuvchanlik: Sanoatdagi o'zgarishlarga, jumladan, tartibga solishdagi o'zgarishlar va texnologik yutuqlarga moslashishga tayyorlik.

Neft va gaz sanoati doimiy ravishda o'zgarib turadigan bozorlarga, texnologiyalarga va qonunchilikka bog'liq bo'lgan bir soha. Talabalar moslashuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lishlari ular yangi sharoitlarga tezda moslashishlariga yordam beradi. Ushbu sohada yangiliklar va texnologik o'zgarishlar ko'p. Talabalar yangi g'oyalar va texnologiyalarni qabul qilishga tayyor bo'lishlari kerak. Shuningdek, moslashuvchanlik turli vaziyatlarda turlicha fikrlash va muammolarni samarali hal qilish imkonini beradi. Bu qobiliyat, shuningdek, kutilmagan vaziyatlarga tezda javob berish qobiliyatini ham ta'minlaydi. Shu sababli, moslashuvchanlik qobiliyati talabalar uchun neft va gaz sohasida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun juda muhimdir.

So'rovlar shuni ko'rsatdiki, talablarning 85% o'z dasturlarida moslashuvchanlikka yetarli e'tibor berilmayapti deb hisoblasa, 90% ta'lim beruvchilar esa ta'lim dasturlarining tez-tez yangilanib turishini sanoat tendentsiyalariga javob berish zarurligini tan olishdi.

O'rnatilgan mezonlar professional rivojlanish jarayonlarini baholash uchun keng qamrovli asos yaratadi va universitetlarni ta'lim takliflarini yaxshilashda yo'naltirish uchun

muhimdir. Ushbu mezonlarni dastur rivojlantirish jarayoniga kiritish, talabalar neft va gaz sanoatida muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni olishlarini ta'minlash imkonini beradi. Shuningdek, akademik muassasalar va sanoat ishtirokchilari o'rtasida doimiy hamkorlik, ta'lim dasturlarining dolzarbligini va samaradorligini saqlab qolish uchun muhimdir.

Neft va gaz sanoatida muhandislik ta'limi talabalarining professional rivojlanishi, kelgusidagi muvaffaqiyat uchun zarur. Baholash mezonlarining rivojlanishi, universitetlarga talabalarining qobiliyatlarini yaxshilash, ularni ishga tayyorlash va eng zamonaviy sanoat talablarini qondirish imkonini beradi. Shu orqali, sohada malakali kadrlarni tayyorlash dasturi yanada samarali va diskursiv ravishda amalga oshiriladi. Ushbu tadqiqot neft va gaz sektori bo'yicha ta'lim samaradorligi atrofida davom etayotgan muloqotga hissa qo'shadi. Bu yerda ishlab chiqilgan mezonlar universitetlarga o'z professional rivojlanish jarayonlarini baholash va yaxshilash uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar dastur takliflarining talabalar ishga joylashishi va sanoat faoliyati ustiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Clairmont, K. (2017). Educating Engineers for the 21st Century: Perspectives on the Effective Implementation of Professional Development. Springer.
2. Sage, A. P. (2019). Knowledge-Based Systems for the Oil and Gas Industry. Handbook of Oil and Gas Science and Engineering.
3. Kirkpatrick, D. L., & Kirkpatrick, J. D. (2006). Evaluating Training Programs: The Four Levels. Berrett-Koehler Publishers.
4. Colvin, C. (2019). The Importance of Professional Development in Oil and Gas. Journal of Petroleum Technology, 71(12), 38-46.
5. Society of Petroleum Engineers (SPE). (2020). Guidelines for Professional Development in Engineering Education.
6. Smith, J. (2020). Professional Development in the Oil and Gas Industry. Journal of Energy Research.
7. Brown, A. & Green, T. (2021). Engineering Education and Industry Needs: A Comparative Study. International Journal of Engineering Education.
8. Taylor, L. (2019). Measuring Psychological Factors in Student Satisfaction. Educational Psychology Review.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ЭПОХЕ

Сохибов А. Р.

к.п.н., проф. Шахрисабского государственного педагогического института

Набиева Азиза Камиловна

Магистрант I курса Шахрисабзский, государственный педагогический

институт, azizanabiyeva0727@gmail.com

Orcid:0009-0005-0656-5605

Аннотации : В статье содержится информация о неразрывной связи языка и культуры, причинах исчезновения национальных языков, важной роли языка в жизни человека.

Ключевые слова : язык, языковая культура, этнокультура, этнос , культурная глобализация , глобализация, межкультурная коммуникация.

Введение. Язык и этнокультура являются неотъемлемой частью человеческого общества и играют важную роль в реализации национальной идентичности, отражении и развитии культурного наследия. Поэтому изучение гармонии языка и культуры и проводимые в этом отношении эксперименты служат снижению воздействия глобализации на национальные языки. Одной из наиболее актуальных проблем в области языка и этнокультуры на данный момент является исчезновение национальных языков. По данным ЮНЕСКО, в мире существует более 7000 языков, большинству из них грозит исчезновение. Эту ситуацию вызвало несколько факторов.

Можно однозначно сказать, что доминирование доминирующих языков на международной арене увеличило спрос на доминирующий язык и снизило использование национального языка в общении. Благодаря этому сферы использования минорных языков ограничиваются, а потребность в доминирующих языках в сферах науки, техники и бизнеса возрастает. Теперь нам необходимо найти решение следующих вопросов о роли языка и культуры в жизни человека.

В XXI веке появились области языкознания, изучающие язык не только как средство общения и результат мышления, но и как культурный открыватель нации. В. Гумбольдт, А.А. Первый камень в фундамент был заложен в научных работах Потебни и других ученых. Например, В. Гумбольдт говорил: «Границы языка моей нации определяют границы моего мировоззрения».

Язык не только отражает существование, но и преобразует в его сознание существование и среду, в которой живет человек. Из-за этого в следующем тысячелетии западная философия развивается на основе процесса использования языка. А. М. Хайдеггер, один из ведущих мыслителей современности, называл язык «домом бытия». Благодаря этому языкознание занимает ведущее методологическое положение в системе любых общественных наук, без которого невозможно изучение культуры.

Большая часть информации об окружающем мире доходит до человека посредством языка. Оказывается, человек живет в мире понятий. Концепция может не отражать реальную вещь. Мир понятий возникает в результате психических, духовных и социальных потребностей. Информация приходит в этот мир, конечно же, через слова. И успех человека в обществе зависит от того, как он умеет пользоваться словами. Причина успеха связана не только с культурой речи, но особенно со способностью проникать в загадочный мир языка.

Что касается термина культура, то в современной научной литературе этот термин выражается в различных значениях. По мнению экспертов, термины «Культура» и «Культур» в переводе с латыни означают «возделывание» и «забота».

Позже оно употреблялось в значении «быть просвещенным», «быть образованным», «быть знающим». Термин «маданият», широко используемый в узбекском языке, на арабском означает «цивилизация».

Если по данным американских культурологов А. Кребера и К. Клаксона в 1952 г., данному культурному феномену дано определение 164, то в новейшей литературе это число превышает 400. Научное понимание культуры в современную эпоху создано в результате осознания своеобразия духовности и духа, которое создавалось и продолжает создаваться человечеством.

Роль языка и культуры в жизни человека велика, и они играют важную роль в определении личности, мировоззрения и места человека в обществе. Общаясь на родном языке, человек приобщается к своей нации и культуре, а поколения передают свои знания и опыт следующему поколению. Язык развивает способность людей мыслить и позволяет осуществлять творческий подход.

В целях сохранения национальных языков и культуры необходимо отдавать приоритет родному языку в образовательных учреждениях, а дети должны получать прекрасное образование на родном языке в школе. Молодое поколение не должно забывать свой родной язык при изучении иностранного. Важно пропагандировать национальный язык в средствах массовой информации и увеличивать контент на национальном языке в Интернете.

Кроме того, для сохранения национальных языков важно, чтобы государство разрабатывало различные законы и внедряло их на национальном уровне, обеспечивало ведение официальных документов на родном языке, поддерживало ведущую роль национального языка в образовательных учреждениях, а также обучало молодежь не только родному языку, но и иностранным языкам. Важное значение имеет также передача культурного наследия, сформированного на протяжении веков, молодому поколению, а также использование ИИ и автоматизированных переводческих сервисов для сохранения и распространения языка.

В деле сохранения родного языка ответственны не только государство, но и каждый член общества. Именно поэтому проводятся массовые языковые праздники, агитационные мероприятия и культурные фестивали, организуемые ответственными лицами. Они привлекают внимание общества к тому, что язык является важной ценностью нации и что необходимо передавать его будущим поколениям.

В заключение отметим, что язык и этнокультура сегодня сталкиваются со многими глобальными угрозами и проблемами. Для их решения необходимо принимать конкретные меры и действия посредством государственной политики, научных исследований, технологий и инструментов массовой культуры.

Литературы

1. Умиджон Кузиев Языкознание. Наманган 2021.
2. Адхамджон Аширов. Этнология - Ташкент «Новое издание» 2014г.
3. Шоира Усмонова Лингвистическая культура – Ташкент 2019.
4. Сафаров.Ш. Когнитивная лингвистика. - Джизак: Сангзор 2006 г.

5.Всемирный доклад ЮНЕСКО : Инвестирование в культурное разнообразие и межкультурный диалог. Париж: Издательство ЮНЕСКО.

6. Soxibov. A.R. Etnopedagogika. Darslik. Toshkent “Makon Savdo Print” X K - 2024. 414 bet.

7.Soxibov. A.R. Umumiy pedagogika Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil.

8.Soxibov. A.R. Pedagogik fikrlar taraqqiyoti Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil

KONSTRUKTIV FAOLIYAT PEDAGOGIK FAOLIYATNING ASOSIY MEZONI SIFATIDA

Muxammadiyeva Nilufar Sheraliyevna

Qarshi DU, “Boshlang’ich ta’lim” kafedrası doktoranti

E-mail:

2@gmail.com Phone number: +998912198507

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlash jarayonining zamonaviy paradigmaları va konseptual yondashuvlarini tahlil qiladi. Unda shaxsga yo’naltirilgan ta’lim modeli, pedagog va talabalar o’rtasidagi hamkorlik, kognitiv va faoliyat paradigmaları haqida fikr yuritilgan. Muallif ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish zarurligini ta’kidlab, pedagogik yondashuvlarning asosiy tamoyillarini bayon etadi. Shuningdek, oliy ta’limda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati muhokama qilinadi.

Kalit so’zlar: konseptual yondashuv, *paradegma*, konseptuallik, konstruktiv, kognitiv, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, ijtimoiy ma’suliyat, kreativlik

Аннотации: Данная статья анализирует современные парадигмы и концептуальные подходы к подготовке специалистов в высших учебных заведениях. Рассматривается модель личностно-ориентированного обучения, взаимодействие между преподавателями и студентами, а также когнитивные и деятельностные парадигмы. Автор подчеркивает необходимость гуманизации образовательного процесса и излагает основные принципы педагогического подхода. Кроме того, обсуждается важность внедрения современных технологий и инновационных методов в высшем образовании.

Ключевые слова: Концептуальный подход, Парадигма Концептуальность, Конструктивный, Когнитивный, Личностно-ориентированное обучение, Социальная ответственность, Креативность

Annotation: This article analyzes modern paradigms and conceptual approaches to training specialists in higher education institutions. It examines the student-centered learning model, interaction between teachers and students, as well as cognitive and activity-based paradigms. The author emphasizes the need for the humanization of the educational process and outlines the fundamental principles of the pedagogical approach. Additionally, the importance of integrating modern technologies and innovative methods in higher education is discussed.

Keywords: Conceptual approach, Paradigma, Conceptuality, Constructive, Cognitive, Person-centered education, Social responsibility, Creativity

Zamonaviy oily ta'lim tizimi mutaxassislar tayyorlashda yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Bu jarayonda konseptual yondashuvlar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli muhim ahamiyat kasb etadi. Talaba va pedagog o'rtasidagi hamkorlik, insonparvarlik muhiti va individual rivojlanishga e'tibor-zamonaviy ta'lim paradigmasining asosiy mezonlaridandir. Ushbu maqolada oily ta'limda qo'llanilayotgan konseptual yondashuvlar va ularning amaliy ahamiyati yoritiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida (OTM) mutaxassislar tayyorlashning mazmuni va texnologiyasini rivojlantirish holati ta'limning zamonaviy paradigmasini amalga oshiradigan konseptual yondashuvlarni batafsil ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Shaxsga yo'naltirilganligi ta'lim quyidagilar bilan bog'liq: birinchidan, ta'limning har bir darajasi uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida tan olingan; ikkinchidan, ta'lim jarayoni subyektlararo munosabatlari o'zaro ta'sirning ijobiy yo'nalishiga ega bo'ladi; uchinchidan, pedagoglar va talabalarining teng huquqli sheriklar sifatidagi hamkorligi OTMda insonparvarlik muhitini yaratish uchun asos bo'ladi; to'rtinchidan, oliy ta'limning shaxsning o'zligini namoyon etishiga yo'naltirilganligi, har bir talabaning o'z ta'lim yo'nalishini tanlash erkinligi tamoyilini amalga oshirish imkonini beradi.

Oliy ta'lim paradigmalari ustida to'xtaladigan bo'lsak, xususan, kognitiv va faollik paradigmalari mavjud. Kognitiv paradigmasiga ko'ra, tarkibni va uning barcha tarkibiy elementlarini tanlash tadqiqot faoliyati sifatida qabul qilinadi va shaxsiy jihatlar kognitiv faollikni rivojlantirishga qaratilgan.

Faoliyat paradigmasi esa aniq funksional yo'nalishga ega, chunki ta'limning maqsadi mehnat faoliyatining muvaffaqiyatini ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalarining barqaror tizimini shakllantirishdir.

Paradigmalarni tanlash ixtisoslik va mutaxassislikning o'ziga xos xususiyatlari, o'quv fanining mazmuni va pedagogning talabalar bilan ishlash tajribasi bilan belgilanadi.

Barcha tadqiqotchilarning pozitsiyasini inobatga olgan holda, hozirgi ijtimoiy-madaniy va pedagogik vaziyat oliy ta'limni shaxsga yo'naltirilgan paradigmasiga yanada faolroq qayta yo'naltirishni talab qiladi. Bu ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etish holatlari bilan bog'liq.

Pedagoglar talabaga yo'naltirilgan paradigma zarurligini tushunadilar, ammo mavjud pedagogik stereotiplar tufayli uni amalga oshirmaydilar.

Shu bois talabalarga ta'lim berish amaliyotiga tayyorgarlik jarayonida shaxsga yo'naltirilgan munosabatlar modelini his etish, uslubiy vositalarga ega bo'lish, insonparvarlik pozitsiyasini tushunish, qabul qilish va amalga oshirish imkoniyatini berish talab etiladi.

Bunga pedagog kadrlarni, shu jumladan boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashning maxsus ishlab chiqilgan texnologiyasi sharti va mazmuni orqali erishish mumkin. Bir qator tadqiqotchilarning ma'lum bir konseptual yondashuv o'quv jarayonini loyihalash va amalga oshirishni tartibga soluvchi rol o'ynaydi degan fikriga qo'shilish mumkin. Yondashuvlar yig'indisi oliy ta'limning asosi bo'lib, pedagogik kategoriyalar sifatida mazmun va texnologiyani qurish xususiyatlarini aks ettiradi.

Kontseptual yondashuvlar har xil turdagi pedagogik muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Konseptuallik tamoyillarini asosini, pedagogika ixtisosliklari talabalari uchun to'liqlilik tamoyili; talabalarni pedagogik tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirish tamoyili; ilmiy nashrlarda va meyoriy hujjatlarda o'z aksini topgan oliy ta'limning zamonaviy talablariga muvofiqligi tamoyili; talabalarning metodik madaniyatini shakllantirishga asoslangan bilim olishning faol-konstruktiv usuli tamoyillari kabilari tashkil etadi.

Kontseptual yondashuvlar qatoriga shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaga asoslangan, integrativ, tizimli faoliyat kabilarni kiritamiz. Tadqiqotimiz muammosini hisobga olgan holda har biriga qisqacha tavsif beramiz.

“Yondashuv” murakkab pedagogik vosita sifatida uchta komponentni o'z ichiga olganligini inobatga olib, fikr yuritamiz:

- o'quv amaliyotini o'rganish va isloh qilish jarayonida qo'llaniladigan asosiy tushunchalar;

- boshlang'ich nuqta sifatidagi tamoyillar, pedagog va talabalarning turli faoliyatlarini amalga oshirishning asosiy qoidalari;

- ta'lim jarayonini tashkil etish usullari, vositalari va shakllari.

Tahlilni shaxsga yo'naltirilgan yondashuvdan boshlaymiz. Uning mohiyatini ko'rib chiqishda mamlakatimizda ham, xorijda ham ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ilmiy-metodik adabiyotlarda “gumanistik yondashuv”, “shaxsiy-faoliyatli yondashuv”, “shaxsga yo'naltirilgan yondashuv” kabi atamalar aniqlangan.

Tadqiqotimizda oxirgi atamadan foydalanamiz. Ta'limning “shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi”ning zamonaviy konsepsiyasi o'tgan asrda faoliyatning gumanistik yo'nalishi uchun asosiy ma'lumot nuqtai nazaridan taqdim etilgan. Insonparvarlikni shaxsga yo'naltirilgan ta'limning yetakchi pedagogik tamoyili deb xisoblashadi. Aynan insonparvarlik pedagogga shaxsning madaniy jihatdan mos keladigan o'zini o'zi rivojlantirish maqsadlari, vositalari, shartlari bilan bog'liq ish usullarini aniqlashtirishga imkon beradi. Belgilangan tamoyilni amalga oshirish uchun pedagog keng dunyoqarashga ega bo'lishi kerak. Erkinlik gumanistik dunyoqarashning yetakchi antropologik holati sifatida qaralib, uni uch darajaga ajratishadi:

- 1) makrodaraja davlatning fuqarolarga nisbatan muayyan siyosatini nazarda tutadi;

- 2) mezodaraja ijtimoiy institutlar, ta'lim muassasalari tomonidan yaratilgan gumanitar yo'naltirilgan dasturlarda namoyon bo'ladi;

- 3) mikrodaraja inson qadr-qimmatini saqlashga, shaxsiy salohiyatni ro'yobga chiqarishga imkon beradigan insonlar o'rtasidagi bevosita aloqalar bilan tavsiflanadi.

Ta'limni shaxsga yo'naltirilganlik g'oyasi quyidagi qoidalar shaklida:

- shaxs o'ziga xos xususiyatlari bilan ta'limning loyihalashtirilgan, o'lchangan, aniq belgilangan maxsus maqsadi sifatida ifodalanadi;

- ma'lum bir tizimli mazmun mavjud bo'lgandagina, ta'lim oluvchining shaxsiga pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq ta'sir ko'rsatish imkoni bo'ladi;

- mazmun sifatida shaxs va shaxsning refleksiya, o'z-o'zini ixtiyoriy tartibga solish, ijtimoiy mas'uliyat, kreativlik kabi funksiyalari ifodalaniladi va tushuniladi;

- shaxsiy tajribani o'zlashtirish maxsus yaratilgan shaxsga yo'naltirilgan texnologiyani qo'llashda yuzaga keladi, uning asosiy maqsadi shaxsni rivojlantirish uchun vaziyatni yaratishdir. Vaziyat talabaning o'zini o'zi tashkil etish mexanizmlarini faollashtiradigan pedagogik shartlar to'plami bilan tavsiflanadi. Ta'limni insonparvarlashtirishni madaniyat, jamiyat, shaxs qadriyatlariga asoslangan shaxs va jamiyatning yaxlit o'zaro ta'siri sifatida: altruistik munosabatdan qo'yidagi ko'rinishda foydalanadi zo'ravonlik qilmaslik, adolat, ixtiyoriylik, erkinlik, o'ziga va boshqa insonlarga ijobiy munosabat, o'zaro munosabatlarda, ijtimoiy faollikda, konstruktiv birdamlikda, hamkorlikda va hamdardlikda qaraladi.

Insonparvarlashtirish shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishining sharti, shuningdek, shaxsni bilish, muloqot qilish, ijodkorlik hamda pedagog va talabalarning turmush tarzi subyekti sifatida shakllantirish jarayoni hamda pedagog va talabalarni hayot tarzining asosiy elementi hisoblanadi - yangi pedagogik tafakkur ta'lim jarayonining dialogik mohiyatidir. Pedagogik ta'limning insonparvarlik maqsadi, pedagog shaxsining uzluksiz umumiy va kasbiy rivojlanishi sifatida namoyon bo'lishi, bunda bo'lajak pedagogning shaxsiy pozitsiyasi, uning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalari mujassamlashgan. Pedagog madaniyatning shakllantirish funksiyasini tiklash va uning kasbiy tayyorgarligi mazmunini shakllantirishga madaniy yondashuvning reallik tamoyilini amalga oshirish talab etiladi.

Maqolaning xulosasida oliy ta'lim tizimini shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida rivojlantirish zarurligi ta'kidlanadi. Muallif ta'lim jarayonida insonparvarlik, talabalarning erkin tanlov imkoniyati va kreativ fikrlashini rivojlantirish muhimligini qayd etadi. Pedagoglar tomonidan zamonaviy yondashuvlarni qo'llash, shaxsiy va kasbiy rivojlanishni ta'minlovchi metodlarni joriy etish talab etiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va metodikalar asosida talabalarning faolligini oshirish muhimligi xulosa qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J. Hasanboyeva, X. A. To'raqulov, I. Sh. Alqarov, N. O'. Usmanov «Pedagogika» darslik «Noshir»T.: 2020-yil 399 bet
2. I. Azimova, K. Mavlonova, S. Qurbonov, Sh. Tursun, Z. Ro'zmetova "Ona-tili va o'qish savodxonligi" Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik "Respublika ta'lim markazi" T.:2022-yil 1-nashr 142 bet
3. R. Mavlonova, N. Raxmonqulova, K. Matnazarova, M. Shirinova, S.Hafizov «Umumiy pedagogika» darslik «Fan va texnologiya» T.: 2018-yil 530 bet
4. Ismailova Z, Maxsudov P, Ergashev O «Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi» darslik T.: 2020-yil 262 bet
5. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasi". Darslik II kitob. Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. -2021 yil
6. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya va seminar mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi" Uslubiy qo'llanma QarDU kichik bosma xonasi. 2019 yil

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI O'QUVCHILAR BILIMLARINI ANIQLASH VA BAHOLASH MEZONI SIFATIDA

Muhammadiyeva Lola

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlari (XBD) haqida so'z boradi. Xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlarini global miqyosda baholash va solishtirishga yo'naltirilgan tadqiqotlar bo'lib, ular o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini o'lchash orqali ta'lim sohasidagi rivojlanishlarni kuzatadi. Xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlarining sifatini oshirish va dunyo bo'ylab ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni kuzatishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, Ta'lim tizimlari, PISA, TIMSS, ta'lim sifati, global ta'lim

Аннотации: В данной статье рассматриваются международные оценочные программы (МОП), которые направлены на оценку и сравнение образовательных систем на глобальном уровне. Эти программы измеряют знания и навыки учеников, что позволяет отслеживать развитие образования. Международные оценочные программы являются важным инструментом для улучшения качества образования и мониторинга изменений в мировой образовательной сфере.

Ключевые слова: Международные оценочные программы, образовательные системы, PISA, TIMSS, качество образования, глобальное образование.

Annotation: This article discusses international assessment programs (IAPs) that are aimed at evaluating and comparing education systems on a global scale. These programs measure students' knowledge and skills, allowing for the tracking of educational development. International assessment programs serve as an important tool for improving the quality of education and monitoring changes in the global education sector.

Keywords: International Assessment Programs, education systems, PISA, TIMSS, educational quality, global education.

Xalqaro baholash dasturlari (XBD) — bu butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarini baholash va solishtirishga qaratilgan muhim vositalardir. Ular ta'lim sifatini o'lchash va yaxshilash, milliy va xalqaro darajadagi ta'lim siyosatini shakllantirishda qo'llaniladi. Bunday dasturlar o'qitish usullari va natijalarini baholashda, mamlakatlar o'rtasidagi ta'lim tizimlarining samaradorligini solishtirishda katta ahamiyatga ega.

Xalqaro baholash dasturlarining turlari quyidagilardan iborat.

PISA (Program for International Student Assessment)

PISA dasturi, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ko'nikmalarini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturidir. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning hayotga tayyorligi va ularga ta'lim jarayonida o'z bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatlarini o'lchashdir. PISA dasturi har uch yilda bir marta o'tkaziladi va uning natijalari ta'lim tizimlarining global darajadagi taqqoslanishiga yordam beradi.

TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)

TIMSS — bu matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quvchilarning ko'nikmalarini o'lchashga yo'naltirilgan xalqaro tadqiqot dasturidir. Dastur, o'quvchilarning matematik va fanlar bo'yicha bilimlarini kuzatib boradi va global ta'lim amaliyotlari haqida ma'lumot taqdim etadi. TIMSS natijalari mamlakatlarga o'z tizimlaridagi zaif va kuchli tomonlarni aniqlash imkoniyatini beradi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)

PIRLS dasturi o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini o'lchashga qaratilgan xalqaro baholash

dasturidir. Bu dastur 4-sinf o'quvchilarining o'qish natijalarini tahlil qiladi va ular o'qishdagi qobiliyatlarini qanday rivojlantirish kerakligini ko'rsatadi. PIRLS nafaqat o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini, balki o'qitish jarayonining samaradorligini ham baholaydi.

Global ta'lim sifatini solishtirish: xalqaro baholash dasturlari mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarining global miqyosda qanday darajada rivojlanganini aniqlashda yordam beradi. Bu, ta'lim tizimlarini takomillashtirish uchun zarur bo'lgan o'zgarishlar va yangiliklarni kiritishda muhim vositadir.

Ta'lim siyosatini shakllantirish: XBD natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mamlakatlar o'zlarining ta'lim tizimlarini yaxshilash va global raqobatbardoshligini oshirish uchun PISA, TIMSS yoki PIRLS kabi dasturlardan olingan natijalarga asoslanib, yangi strategiyalarni ishlab chiqadilar.

O'qituvchilar va ta'lim tizimlarining rivojlanishi: xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlari va o'qituvchilarning ish faoliyatini baholashda yordam beradi. Bu dasturlar o'qituvchilarni yangi metodologiyalar va o'qitish usullari bilan tanishtirib, ta'lim sifatini oshirishga imkon yaratadi.

Xulosa: xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimlarining rivojlanishi, sifatini oshirish va ta'lim siyosatining samarali amalga oshirilishini ta'minlashda muhim vositalardan biridir. PISA, TIMSS, PIRLS va ICILS kabi dasturlar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash orqali ta'lim sohasidagi global muammolarni hal qilishga yordam beradi. Bu dasturlar mamlakatlarga o'z tizimlaridagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlashga imkon yaratadi va ta'limni global darajada takomillashtirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзакаримова М. М. Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 97- 103-b.
2. Мирзакаримова М. М. “Хорижий тилларни тадбиркорликка йўналтириб ўқитишнинг дидактик асослари”, Novateur Publications, (1), pp. 1- 128. Available at: <http://novateurpublication.org/index.php/np/article/view/23> (Accessed: 26 August 2023)
3. Мирзакаримова М. М. Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education. Toshkent - 2020. 216-222-b.
4. Mirzakarimova M. M. The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique. - 2022. 7128-7131-b
5. Madaminjonovna M. M. K. L. Methodology of educational teaching of general sciences.
6. Madaminjonovna M. M. Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies. 2023. 15-17-b.

MATEMATIKA DARSLARIDA MIQDORLARNING O'LCHOV BIRLIKLARI VA ULAR USTIDA ISHLASH

To'rayeva Kamola Vosidjon qizi

Qarshi DU “Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU “Boshlang'ich ta'lim” kafedrasi dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Kalit so'z: miqdor, uzunlik, jism massasi va hajmi, sirt yuzi, vaqt, millimetr, santimetr, detsimetr, metr, gramm, kilogram, soat, kun, oy, yil, asr

Ключевые слова: количество, длина, масса и объем, площадь поверхности, миллиметр, сантиметр, дециметр, метр, грамм, килограмм, час, день, месяц, год, век

Key words: quantity, length, mass and volume, surface area, millimeter, centimeter, decimeter, meter, gram, kilogram, hour, day, month, year, century

Annatatsiya: Miqdor tushunchasi muhim hisoblangani bois uni o'rganish kichik sinflardan boshlanadi. Boshlang'ich sinflarda uzunlik, jismning massasi va hajmi, vaqt, figuraning yuzi kabi miqdorlar o'rganiladi.

Аннотация: Поскольку понятие количества считается важным, его изучение начинается в младших классах. В начальных классах изучаются такие величины, как длина, масса и объем предмета, время, площадь фигуры.

Miqdor - asosiy matematik tushuncha. Kesma uzunligi, sirt yuzi, jism massasi va hajmi kabi bir nechta tushunchalarning umumlashmasidir. Miqdor tushunchasi muhim hisoblangani bois uni o'rganish kichik sinflardan boshlanadi. Boshlang'ich sinflarda uzunlik, jismning massasi va hajmi, vaqt, figuraning yuzi kabi miqdorlar o'rganiladi. Boshlang'ich sinflarda bu miqdorlar asosiy miqdorlar deyiladi. Bunday miqdorlarni kichik sinflardan o'rgatish orqali o'quvchi yoshlarda sodda shaklda bo'lsa ham miqdorlar, o'lchov birliklari haqida tasavvur shakllantiriladi.

Miqdorlarning o'lchov birliklari quyidagilardir:

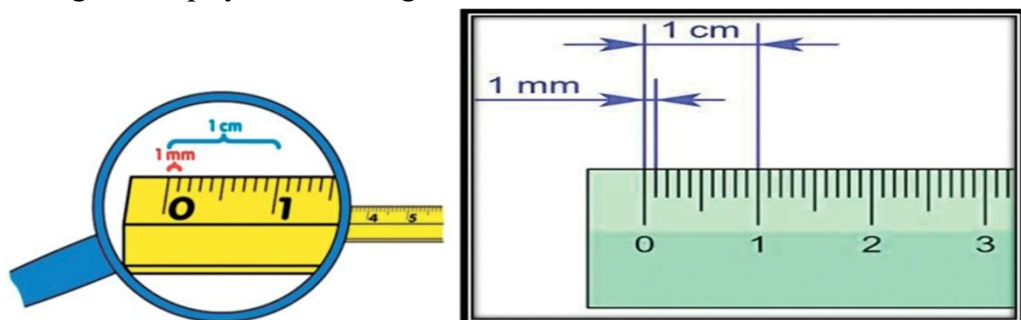

Uzunlik o'lchov birligi - **SANTIMETR**

Uzunlik o'lchov belgisi santimetr qisqacha «sm» bilan belgilanadi.

Santimetрни chizg'ich yordamida o'lchaymiz. Chizg'ich bilan o'lchaganimizda 0 dan boshlab chizg'ichni qo'yamiz. Chizg'ichimiz 10 cm ekan.

Rasmda ko'rsatilgan chizg'ichda 0 dan 1 gacha bo'lgan uzunlik bu – 1 cmga teng. 1 cm esa 10 mm (millimeter) ga teng ekanligi tushuntirib o'tiladi(millimetr o'lchovi o'tilganda bu haqida to'liq to'xtalib o'tiladi)

Uzunlik o'lchov birliklari- **DETSIMETR**

Detsimetr uzunlik o'lchov birligi qisqacha "dm" ko'rinishida ifodalanadi. O'quvchilarga detsimetrni o'rgatishda chizg'ichdan foydalanamiz, ya'ni 10 cm ni o'lchab, 10cm 1dmga teng ekanligini tushuntiramiz (avvalo chizg'ich haqida qisqacha tushuncha berib o'tish zarur).

Uzunlik o'lchov birligi - **METR**

Uzunlikning asosiy birligi metr bo'lib, qolgan o'lchov birliklar asosiy birlikni 10, 100, 1000marta kattalashtirish yoki kichraytirish yo'li bilan hosil bo'ladi. Metr qisqacha "m" shaklida belgilanadi.Metrni 10 marta kichraytirishda detsi, 100 marta kichraytirishda santi, va 1000 marta kichraytirishda milli old qo'shimchasi qo'shiladi. Metrni 1000 marta kattalashtirganimizda kilo qo'shimchasi qo'shiladi. Uzunlik o'lchov birligi-

MILLIMETR

UZUNLIK O'LCHOV BIRLIKLARI: millimetr, santimetr, detsimetr, metr, kilometr.

VAQT O'LCHOV BIRLIGI: soat, kun, hafta, oy, yil, asr

Detsimetr va santimetrdan kichik uzunlik o'lchov birligi - millimetr ham bor. Millimetрни "mm" shaklida qisqacha yozish mumkin.Chizg'ichdagi har bir chiziq millimetрни bildiradi. Ushbu rasmda ko'rinib turibdiki, chizg'ichda 0 va 1 orasida 10 tachiziq bor. Bu 10 ta chiziq 10mm ni bildiradi. 10mm esa, 1cm ga tengdir. Uzunlik o'lchov birligi - **KILOMETR**

Keyingi uzunlik o'lchov birligi kilometrdir. U qisqartirilgan shaklda "km" ko'rinishida yoziladi. Kilometr tushunchasi o'zidan kichik bo'lgan uzunlik o'lchov birliklari yordamida tushuntiriladi. Asosan yo'llar kilometr bilan ifodalanadi. 1 km = 1000 m ligidan ham buni ko'rish mumkin. Ya'ni kilometr ancha katta uzunliklarni o'lchaydi.

Massa birliklari ham uzunlik birliklari kabi bir-biridan 10, 100, 1000 martaga farq qiladi. Massaning o'lchov birligi kilogramm hisoblanadi. Massani tarozi yordamida o'lchash mumkin. Kilogramm qisqacha kg tarzida yoziladi.

Gramm ham massa o'lchov birligi hisoblanadi va u qisqacha gr tarzida yoziladi. Og'ir yuklarni o'lchashda kattaroq hajm birligi- sentner va tonnadan foydalaniladi. Va ular qisqacha s va t tarzida yoziladi :

1kg =1000gr 1s= 100kg 1t=1000kg

Massa birliklari orasida quyidagi munosabat mavjud:

Vaqt hodisa kechishi davomiyligini ifodalaydi. Soat- vaqtni o'lchovchi asbob hisoblanadi. Vaqt o'lchovining asosiy birliklari: yil, hafta, sutka, soat, minut hisoblanadi. O'qituvchining vazifasi, o'quvchilarni soatlardan amaliy foydalanishga o'rgatish, shuningdek, hodisaning qancha vaqt davom etganligini, boshlanishi va oxirini aniqlash bilan bog'liq bo'lgan masalalarni yechishda kalendardan foydalanishga o'rgatish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped.f. doktori darajasini olish uchun dissertatsiya. - Toshkent, 2007.- 337 bet.
2. Musayev O.Q. Kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagogik qobiliyatlar kompleksini takomillashtirish: ped. bo'y. fal. dok. (Phd) diss. –T., 2016. – B.66.
3. Berdiyev B. R. "Oliy ta'lim muassasalari talabalari mustaqil ta'limini boshqarishning nazariyasi va metodikasi. Monografiya "Fan va ta'lim" Qarshi – 2022 y 33-41 b.
4. Berdiyev B. R. "Matematika o'qitish metodikasi" O'quv qo'llanma "Fan va ta'lim" Qarshi – 2022 y 77-81 b.
5. Jumayeva M.E "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari" Toshkent "Yangi asr avlodi".

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALAR NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVNING AHAMIYATI

Jo'rayeva Mohira Yunus qizi,

QDU doktoranti, OTU assistenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada professional ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda integratsiyalashgan yondashuvning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritiladi. Xususan, ona tili, ingliz tili va o'qituvchi nutqi madaniyati fanlarining uzviy bog'liqlikda olib borilishi orqali talabalar pedagogik nutqining shakllanishiga xizmat qiluvchi didaktik va metodik yo'nalishlar tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va raqamli vositalarning nutqiy kompetensiyani shakllantirishdagi roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, raqamli vositalar, baholash mezonlari, multimediyaviy vositalari, ijodiy yondashish.

Абстрактный. В статье рассматриваются научно-теоретические основы и практические возможности комплексного подхода к формированию речевой компетентности студентов, обучающихся в профессиональных образовательных

организациях. В частности, анализируются дидактические и методические направления, обслуживающие формирование педагогической речи учащихся через неразрывную связь предметов родного языка, английского языка и речевой культуры учителя. В статье также раскрывается роль современных педагогических технологий, интерактивных методов и цифровых средств в формировании речевой компетенции.

Ключевые слова: профессиональное образование, цифровые инструменты, критерии оценки, мультимедийные инструменты, творческий подход.

Abstract. The article examines the scientific and theoretical foundations and practical possibilities of an integrated approach to the formation of speech competence of students studying in professional educational organizations. In particular, the didactic and methodological directions serving the formation of pedagogical speech of students through the inseparable connection of the subjects of the native language, English language and speech culture of the teacher are analyzed. The article also reveals the role of modern pedagogical technologies, interactive methods and digital means in the formation of speech competence.

Key words: professional education, digital tools, assessment criteria, multimedia tools, creativity.

Bugungi kunda professional ta'lim tizimi zamonaviy metod va yondashuvlarga asoslanmoqda. Xususan, talabalar nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda integratsiyalashgan yondashuv muhim ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik nutq – bu o'qituvchi shaxsining kasbiy ifodasidir. U orqali nafaqat bilim, balki tarbiya, ijtimoiy madaniyat, etika ham yetkaziladi. Shuning uchun pedagogik nutq o'qituvchilik faoliyatining asosiy komponentlaridan biri sifatida shakllanishi lozim.

Integratsiyalashgan yondashuvda ona tili, ingliz tili va o'qituvchi nutqi madaniyati fanlari bir-birini to'ldiradi. Ona tili – uslubiy aniqlik va grammatik ifoda, ingliz tili – lingvistik va madaniyatlararo kompetensiya, o'qituvchi nutqi – ovoz, artikulyatsiya va auditoriya bilan muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarni nafaqat bir tilda, balki turli madaniy va lingvistik muhitda erkin va ta'sirchan fikr bildirishga tayyorlaydi. Bu esa zamonaviy o'qituvchi uchun muhim bo'lgan global kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu jarayonda “Fishbone”, “Jigsaw”, “Debat”, “Case study” kabi interaktiv metodlar, Canva, Padlet, Zoom kabi raqamli vositalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Har bir metod talabalarni fikrlashga, muloqotga va ijodiy yondashuvga yo'naltiradi.

Talabalar bunday muhitda mustaqil fikr bildiradi, o'zini erkin ifoda etadi, nutqiy faollikka intiladi va kasbiy tayyorgarlikda yuqori natijaga erishadi. Integratsiyalashgan yondashuv faqatgina fanlararo bog'liqlikni ifodalab qolmay, balki ta'lim jarayonining mantiqiy izchilligi va tizimlilik tamoyillariga asoslanadi. Bunda har bir fan o'ziga xos funksiyani bajaradi va talabada uzviy, kompleks ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ona tili fanida talabalar stilistik norma, funksional uslublar, nutq janrlari va tahliliy fikrlash asoslarini o'zlashtiradilar. Ushbu ko'nikmalar ularga o'z fikrini aniq, lo'nda va

uslubiy to'g'ri ifodalash imkonini beradi. Bu ayniqsa, og'zaki chiqishlar, taqdimotlar va savol-javob jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Ingliz tili fanida esa talabalar xalqaro kommunikatsiyaga mos nutqiy muhitda ishlash, kasbiy leksika va iboralarni o'zlashtirish, madaniyatlararo farqlarni tushunish va til vositasida global fikr almashish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularga nafaqat tilni bilish, balki kommunikativ kompetensiyani xalqaro kontekstda rivojlantirish imkonini beradi. O'qituvchi nutqi madaniyati fanida esa talabalar auditoriya oldida o'zini tutish, ovoz va artikulyatsiyani boshqarish, tinglovchi bilan muloqotni samarali tashkil etish, so'zning ta'sirchanligini oshirish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar orqali o'z kompetensiyalarini mustahkamlab boradilar. Bunday mashg'ulotlar orqali ular real kasbiy vaziyatlarga tayyorlanadilar.

Bundan tashqari, integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida baholash mezonlari ham o'zgaradi. Endilikda talabalar faqat grammatik bilimlarga emas, balki muloqotga kirisha olish, o'z fikrini mustaqil ifodalash, vaziyatga mos ravishda til vositalarini tanlash ko'nikmalari bo'yicha baholanadi. Bu esa nutqiy kompetensiyani sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Pedagogik faoliyatda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Multimedia vositalari, virtual ta'lim muhitlari, video-tahlil, elektron portfoliolar orqali talabalar o'z nutqini baholaydi, takomillashtiradi va ijodiy yondashishni o'rganadi. Shu asosda aytish mumkinki, nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda integratsiyalashgan yondashuv talabalarni kommunikativ, ijtimoiy va psixologik jihatdan to'laqonli shakllantirishda hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Bu yondashuv professional ta'lim tizimida o'qituvchi tayyorlashda metodik va amaliy jihatdan keng tatbiq etilishi lozim. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, pedagogik ta'lim yo'nalishida nutqiy kompetensiyani shakllantirishga integratsiyalashgan fanlararo yondashuvni joriy etish orqali ta'lim sifati sezilarli darajada oshmoqda. Tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, integratsiya asosidagi yondashuv o'quvchilarda til qobiliyatlari, madaniyatlararo muloqot, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy moslashuvchanlik kabi zamonaviy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda fanlararo integratsiya va zamonaviy metodlardan foydalanish talabalarni kelajakda ta'sirchan va malakali pedagog sifatida shakllantirishda muhim omildir. Bu yondashuv nafaqat kasbiy, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning ham poydevorini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Krashen S. Second Language Acquisition and Second Language Learning. Oxford: Pergamon Press, 1981.
2. Gardner R.C., Lambert W.E. Attitudes and Motivation in Second-Language Learning. Rowley: Newbury House, 1972.
3. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 1997.
4. Vygotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.
5. Mechelli A., et al. Structural plasticity in the bilingual brain. Nature, 2004.
6. Baddeley A. Working memory, thought, and action. Oxford: Oxford University Press, 2007.

INTELLEKTUAL O‘QITISH TIZIMLARINING DASTURIY ARXITEKTURASI VA O‘QUV JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKT MODELLARIDAN FOYDALANISH

To‘rayev Muzaffar Farmonovich,

Qarshi davlat texnika universiteti dotsenti;

Egamberdiyeva Nasiba Shavkat qizi,

*Qarshi ixtisoslashtirilgan san’at maktabi “Informatika” fani o‘qituvchisi, mustaqil
tadqiqotchi.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt tizimlarini inson faoliyatining turli sohalarida qo‘llanilishi, ta’lim tizimida sun’iy intellektdan foydalanishning o‘ziga xos jihatlari, intellektual o‘qitish tizimlari yordamida zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan asosiy talablar hamda sun’iy intellekt va zamonaviy algoritmlar asosida ta’lim sifatini oshirish yo‘nalishlari muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, internet buyumlar, ta’lim platformalari, raqamli texnologiyalar, robototexnika, ekspert tizimlari, virtual laboratoriyalar, neyron tarmoqlar, Data Mining, Big Data, LMS tizimlari, ma’lumotlar bazasi, modellashtirish.*

Аннотация: В данной статье обсуждаются применение систем искусственного интеллекта в различных сферах человеческой деятельности, особенности использования искусственного интеллекта в системе образования, основные требования к организации современного обучения с использованием интеллектуальных обучающих систем, а также направления повышения качества образования на основе искусственного интеллекта и современных алгоритмов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, интернет вещей, образовательные платформы, цифровые технологии, робототехника, экспертные системы, виртуальные лаборатории, нейронные сети, интеллектуальный анализ данных, большие данные, системы управления обучением, базы данных, моделирование.

Abstract: This article discusses the application of artificial intelligence systems in various areas of human activity, the specific aspects of using artificial intelligence in the education system, the main requirements for organizing modern education using intelligent learning systems, and directions for improving the quality of education based on artificial intelligence and modern algorithms.

Key words. artificial intelligence, internet of things, educational platforms, digital technologies, robotics, expert systems, virtual laboratories, neural networks, Data Mining, Big Data, LMS systems, databases, modeling.

Jaxonda fan va texnika taraqqiyoti, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini boshqarish va uning kelajagini belgilab berishda insonlarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya va sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish salohiyati muhimligini ko‘rsatmoqda.

Dunyoning yetakshi oliy ta’lim muassasalari va ilmiy tadqiqot markazlarida sun’iy intellekt va inson faoliyatining o‘zaro bog‘liqligini tadqiq qilish, intellektual jarayonlarni kibernetik modellashtirish, sun’iy intellektga asoslangan intellektual o‘qitish tizimlarini ta’lim jarayoniga qo‘llash, ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashtirilgan o‘qitish tizimlari ishlab chiqish, inson ongi faoliyati bilan o‘xshash bo‘lgan

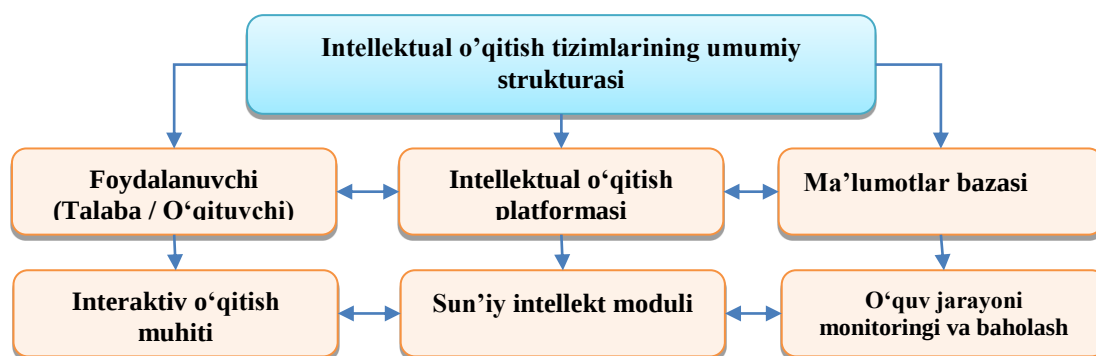
ma'lumotlarni qayta ishlashga yo'naltirilgan qator tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Sun'iy intellekt (SI) va neyron tarmoqlari kabi ilg'or texnologiyalar ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi natijasida intellektual o'qitish tizimlarini yaratish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Mamlakatimizda sun'iy intellekt sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni yanada kengaytirish va bu sohadagi ilmiy izlanishlarni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi[1].

Barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim tizimida ham intellektual tizimlarni qo'llash muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Ko'pchilik sun'iy intellektning ta'limda qo'llanilishini "robot o'qituvchilar" sifatida tushunishadi, bu haqiqatdan biroz farq qiladi. Sun'iy intellektni shaxsiylashtirilgan ta'lim tizimlarida, ma'lumotlarni izlash, chat-botlar, talabalar uchun maxsus ta'lim tizimlarida, inklyuziv ta'lim tizimlarida, o'quv jarayonining nazorat tizimlarida, talabalar bilimni baholash tizimlarida uchratishimiz mumkin. Bunday tizimlardan foydalanib, nafaqat talabalarning bilimlarini oshirish balki, o'qituvchilarning yukini kamaytirilishi ham mumkin[3].

Ta'limda suniy intellektdan foydalanishning asosiy elementlaridan biri ta'lim faoliyatini sifat va samaradorligini oshirish uchun ta'lim tuzulmasiga oid ma'lumotlardan tezkor va qulay ko'rinishda foydalanishni taqozo qiladi. Buning asosiy mazmuni ta'lim faoliyati bilan bog'liq o'quv-uslubiy, o'quv qo'llanma, darsliklar, virtual resurslar va ilmiy ishlar hamda turli ko'rinishdagi xar-xil ma'lumotlardan an'anaviy va onlayn tizimlarda foydalanishni taqozo qilsa bir tomondan, ikkinchi tomondan ulardan foydalanishda turli dasturiy vositalarni qo'llab ta'lim tizimida ma'lumotlarni olishning zamonaviy usul va uslublari hamda o'quv jarayonida zamonaviy metodikalardan foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayoniga moslashuvchan ta'lim tizimlari ya'ni, har bir talabaning bilim darajasiga mos ravishda o'quv materiallarini taklif qilish, shaxsiy ta'lim trayektoriyalarini yaratish, talabalar qobiliyatiga qarab individual ta'lim yo'nalishini shakllantirish, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari, testlarni avtomatik tekshirish, talabalar natijalarini real vaqtda baholash, ta'limiy chat-botlar va virtual o'qituvchilar orqali talabalar savollariga sun'iy intellekt orqali javob berish, virtual laboratoriyalar va interaktiv ta'lim platformalari orqali amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish kabi yo'nalishlarda samarali tatbiq etilmoqda[4].

1-rasm. Intellektual o'qitish tizimlarining umumiy strukturasi

Ushbu struktura asosida ishlab chiqilgan tizim talabalarga individual yondashuvni ta'minlab, ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Bugungi kunda sun'iy intellekt va zamonaviy algoritmlar asosida ta'lim sifatini oshirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda:

Mashinaviy o'rganish algoritmlari. Mashinaviy o'rganish (Machine Learning) algoritmlari ta'lim jarayonida katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va talabalar bilimlarini tahlil qilish imkoniyatini beradi. Uning asosiy algoritmlari quyidagilardan iborat:

- Neural Networks (Neyron tarmoqlar) – murakkab bilim modellarini yaratish va avtomatik ravishda talabalar natijalarini prognoz qilish.
- Decision Trees (Qaror daraxtlari) – talabalar ta'lim natijalari asosida baholash va kelajakdagi bilim darajalarini aniqlash.
- Natural Language Processing (NLP) – talabalar yozgan matnlarni avtomatik baholash, nutqni aniqlash va interaktiv suhbatlar tashkil etish.

Deep Learning va sun'iy neyron tarmoqlar. Chuqur o'rganish (Deep Learning) algoritmlarining quyidagi jihatlari bilan ta'lim jarayonida samarali ishlatiladi:

Matn va nutqni tahlil qilish (chat-botlar, avtomatik tarjima), virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar yaratish, intellektual baholash tizimlari orqali avtomatik testlarni tahlil qilish va hk.

Data Mining va ta'limdagi Big Data texnologiyalari. Talabalar faoliyatining statistik tahlili, shaxsiylashtirilgan ta'lim jarayonlarini ishlab chiqish hamda o'quv materiallarining samaradorligini aniqlashdan iborat.

1-jadval

Ta'lim jarayoniga intellektual o'qitish tizimlarini qo'llashning asosiy yo'nalishlari

Yo'nalish	Qo'llaniladigan texnologiyalar	Kutilayotgan natijalar
Shaxsiylashtirilgan o'qitish	Sun'iy intellekt (SI), ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari	Talabalarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o'qitish
Avtomatlashtirilgan baholash	Ekspert tizimlar, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP)	Test natijalarini avtomatik tahlil qilish, xatolarni aniqlash
Virtual o'quv yordamchilari	Chatbotlar, ovozli yordamchilar (AI assistant)	Talabalarga uzluksiz rejimida maslahat berish va yo'l-yo'riq ko'rsatish
Ma'lumotlarni intellektual tahlil qilish	Ma'lumotlar bazasi, Big Data, mashinani o'rganish (ML)	O'quvchilarning qiyinchiliklarini tahlil qilish va tavsiyalar berish
Simulyatsiya va VR texnologiyalari	Virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR)	Amaliy ko'nikmalarni real sharoitga yaqin muhitda o'rganish
Moslashuvchan ta'lim muhitlari	O'quv platformalari, sun'iy intellektga asoslangan LMS tizimlari	O'qitish jarayonini moslashuvchan boshqarish va monitoring qilish
Interaktiv o'yinli ta'lim	Gamifikatsiya, sun'iy intellekt yordamida	O'quvchilarning faolligini oshirish va ta'lim jarayoniga qiziqish

	o'yinlarni moslashtirish	uyg'otish

Intellektual tizimlar sun'iy intellekt metodlari va vositalarining avtomatlashtirilgan o'qitish sohasida qo'llanilishining amaliy natijasi bo'lib, ta'lim tizimlarining yangi avlodi hisoblanadi. Bu tizimlar yordamida ta'lim jarayonida ma'lumotlarni tahlil qilish va ulardan foydalanishning samaradorligi oshiriladi. Ma'lumotlarga asoslangan tahlil o'qituvchilarga talabalar faoliyati haqida tushuncha hosil qilish, tendentsiyalarni aniqlash va o'quv qarorlarini yaxshiroq xabardor qilish uchun natijalarni kuzatish imkonini beradi. Bu talabalarning yuqori sifatli ta'lim olishlarini va o'quv maqsadlariga erishishlarini ta'minlashga yordam beradi[5].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'limga tatbiq etish bo'yicha quyidagi tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. o'qituvchilarni sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishga o'rgatish; sun'iy intellekt tizimlarini ta'lim dasturlariga moslashtirish; o'quv jarayonida interaktiv o'quv muhitlarini keng joriy etish; maxsus algoritmlar yordamida o'quv jarayonini shaxsiylashtirish hamda sun'iy intellekt texnologiyalari asosida innovatsion ta'lim platformalarini yaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-sonli "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
2. Жуков, Л.А Решетникова Н.В. Приложения нейронных сетей: Учебное пособие для студентов, учащихся лица и ЗПШНИ / Л.А. Жуков, Н.В. Решетникова. Красноярск: ИПЦКГТУ, 2007. 154 с.
3. М.Тим Джонс Программирование искусственного интеллекта в приложениях // Пер. с англ. Осикон А. И. М: ДМК Пресс, 2006, 312 с.
4. G'ulomov S.S. va boshqalar "Axborot tizimlari va texnologiyalari". Oliy o'quv yurti talabalar uchun darslik. - T: «Sharq», 2000 y. 336-368 b.
5. Raximov N.O. Intellektual o'qitish tizimlarida bilimlarni ifodalash modellari // TATU xabarlar. – Toshkent. №4. 2010. 64-68 b.

DIFFERENSIAL GEOMETRIYA FANIDA CHIZIQ VA SIRT GA DOIR MAVZULARINI O'RGANISHDA INTEGRATIV YONDASHUVLAR

Qaypnazarova G.X

f.-m.f.n., dotsent, Nukus davlat pedagogika institute

Annotasiya. Ushbu maqolada differensial geometriya kursida chiziq va sirtlar mavzusini zamonaviy integrativ yondashuvlar asosida o'qitishning samarali yo'llari yoritiladi. Mazkur yondashuvlar talabalarning mavzuni chuqur tushunishiga, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. **Kalit so'zlar:** Differensial geometriya, chiziq, sirt, geometrik xossalalar, integrativ yondashuv, guruhli ishlash.

Аннотация. В данной статье освещаются эффективные методы преподавания темы линий и поверхностей в курсе дифференциальной геометрии на основе интегративных подходов. Эти подходы способствуют глубокому пониманию темы студентами и развитию практических навыков.

Ключевые слова: Дифференциальная геометрия, кривая, поверхность, геометрические свойства, интегративный подход, групповая работа.

Annotation. This article highlights effective methods of teaching the topic of curves and surfaces in the course of differential geometry based on integrative approaches. These approaches help students gain a deeper understanding of the subject and develop practical skills.

Keywords: Differential geometry, curve, surface, geometric properties, integrative approach, group work.

Bugungi kunda ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlar asosida fanlarni o'qitish dolzarb masalalardan biriga aylangan. Ayniqsa, aniq fanlar, xususan, differensial geometriyada mavzularni an'anaviy shaklda emas, balki integrativ va vizual metodlar asosida o'qitish talabalarning mavzuni chuqur anglashiga, mustahkam bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishiga xizmat qiladi.

Differensial geometriyada chiziq va sirt tushunchalari fazoviy shakllarning lokal (yaqin atrofdagi) xossalarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Bu mavzuni o'zlashtirish uchun talabalar matematik analiz, vektor algebra va geometriyaga oid asosiy bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Pedagogik talim yurtlarida matematika talim yo'nalishi talabalariga maruza darslarida sirt tushunchasini o'rgatish ikki skalyar argumentli vektor funksiya haqida ma'lumot berish bilan boshlanadi. Shuning bilan birga, topologik ta'rifi keyin esa, Evklid fazosida tenglamalarini berilishi keltiriladi.

Maruza darslarida talabalarni faqat tinglovchi sifatida qoldirmasdan, ularning ham faol ishtirokini ta'minlash uchun integrativ yondoshuvlar qilish maqsadga muvofiq. Talabalarga oldindan chiziqlarga doir ma'lumotlarni ma'lum tartibda jadvalda yozib kelish vazifasi beriladi va uni sirt mavzusida ishlatish mumkin. O'qituvchi sirtga doir darsda talabalarga ikki argumentli vektor funksiya tarifini beradi va berilgan ma'lumotni tayyorlab kelgan jadvalga, kerakli ustunga yozishni aytadi. Shunday tarzda, boshqa kerakli ma'lumotlarni, masalan, elementar sirt, sodda sirt tariflarini beradi va ular ham yozib qo'yiladi. Keyin tenglamalariga o'tiladi va ularni ham jadval tushurish taklif qilinadi va dars maruza tugagandan so'ng yozilgan malumotlarni taqqoslash topshiriladi. Chiziqni tushungan talaba sirtni ham shu asosda bosqichma-bosqich o'zlashtira oladi. Shu usulda talabalarga mavzu tushuntirilsa, talabalarning mavzuni tushunishga va yodda tutishlariga ham yozilgan tenglama va formulalarni ishlatishga yordam beradi. Shuningdek sirtlarning tuzilmasi va xossalarini tushunishda intuitiv va amaliy yondashuv beradi.

Xususiyat	Chiziq	Sirt
Funksiya	Agar I intervalning birorta t soniga V^3 fazoning malum bir $\vec{r}$ vektori mos qo'yilgan bo'lsa, u holda bu 513vektor I intervaldagi t argumentli vector funksiya deyiladi va $\vec{r} = \vec{r}(t)$	Agar ikki o'lchamli G intervalning har bir (u, v) jupligiga birorta qoida bilan V^3 fazoning malum bir $\vec{r}(u, v)$ vektori mos qo'yilgan bo'lsa, u holda G intervalda (u, v) skalyar argumentli 513vektor

	ko'rinishda yoziladi.[4]	funkciya berilgan deyiladi va $\vec{r} = \vec{r}(u, v)$ ko'rinishda yoziladi.[4]
Ta'rif	Tekislikdagi (fazodagi) $\mathcal{V}$ to'plam birorta ochiq intervalning topologik akslantirishdagi obrazi bo'lsa, u <i>elementar chiziq</i> deyiladi.	Fazodagi Φ to'plam tekislikdagi elementar sohaning gomeomorf obrazi bo'lsa, u <i>elementar sirt</i> deyiladi .
Parametrlar soni	1 (masalan, t)	2 (masalan, u, v)
Ifoda ko'rinishi	$\vec{r}(t) = (x(t), y(t), z(t))$	$\vec{r}(u, v) = (x(u, v), y(u, v), z(u, v))$
Geometrik o'lchami	1-o'lchamli	2-o'lchamli
Urinma vektor(lar)	1 ta	2 ta
Tushuntirish	Nuqtalar oralig'i bo'yicha harakat	Koordinatalar oralig'ida yoyilgan nuqtalar to'plami
Tadbiqlari	mashinalar, robot mexanizmlari, temir yo'l egri chiziqlari	samolyot qanotlari, avtomobil korpusi, suv kemalari shakllarini

Talabalar sirtlar va chiziqlar orasidagi farqlarni o amaliy mashg'ulotlarda ham o'rganish juda foydali. Chiziqni va sirtlarni GeoGebra yoki Desmos kabi dasturlar yordamida 2D va 3D shakllarni yaratish va talabalarga ko'rsatish va ular bilan birga shlash, chiziq va sirtlar mavzusidagi asosiy tushunchalarni tekshirish uchun qisqa viktorinalar va savollarni tashkil qilish kerak bo'ladi. Masalan , “Sirt nima? U qanday xususiyatlarga ega?” va h.k. Bu savollarni talabalarga javob berishlari so'raladi, yoki o'zaro muhokama qilishga imkon beriladi. Guruh ishlari va munozaralar tashkil qilgan holda ham, sirt va chiziqlar haqida talabalarga guruhlar orqali muammolarni yechishga topshiriqlar berish mumkin. Masalan, talabalarga turli xil geometrik shakllar beriladi, va ular ularning chiziq yoki sirt ekanligini aniqlashlari kerak.Chiziqlar va sirtlarni taqqoslash orqali talabalarga bu tushunchalarni o'rgatish uchun interaktiv va amaliy yondashuvlardan foydalanish juda samarali. Dars davomida talabalarga nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar va vizual materiallar bilan birlashtirib, ular o'zlari o'rgangan materialni real hayotda qanday qo'llashni ko'rishlari mumkin. Guruh ishlari, testlar, 3D modellash va simulyatsiyalar yordamida darsni yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Adabiyotlar

1. Атанасьян, В. А., Базилов, И. И.Геометрия: Учебник для вузов. Часть 2., М.: Наука, 1991, с.312
2. Birman, J. S.Differential Geometry of Curves and Surfaces. Dover Publications, 2011,p. 312

3. Кобаяши, С., Номицу, К. Основы дифференциальной геометрии. М.: Наука, 1969. с.282

4. Полат.Е.С. *Современные педагогические технологии*. М.: Юрайт, 2019, 320 с.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA INDIVIDUAL TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH.

Surayyyo Arziqulova Fayzullayevna,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi, Tel:94 527 70 72

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarini metodik va ilmiy jihatdan qullab quvvatlash maqsadida oliy ta'lim muassasalaridan mutaxassislarning biriktirilganligi, kollej o'qituvchilariga va talabalarga ilmiy metodik yordam, davra suhbatlari va master klasslar olib borish va individual ta'lim texnologiyalarini joriy etish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, oliy ta'lim, metodik yordam master klasslar, individual ta'lim, texnologiyalar.

Абстрактный: В статье рассматриваются вопросы привлечения специалистов высших учебных заведений для методического и научного обеспечения деятельности профессиональных образовательных учреждений, оказания научно-методической помощи преподавателям и студентам колледжей, проведения круглых столов и мастер-классов, внедрения индивидуальных образовательных технологий.

Ключевые слова: Профессиональное образование, высшее образование, методическая помощь, мастер-классы, индивидуальное обучение, технологии.

Abstract: The article examines the issues of attracting specialists from higher education institutions for methodological and scientific support of the activities of professional educational institutions, providing scientific and methodological assistance to teachers and students of colleges, holding round tables and master classes, and introducing individual educational technologies.

Keywords: Professional education, higher education, methodological assistance, master classes, individual training, technologies.

Kirish. Mavzuning dolzarbligi shundaki, 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq, shuningdek, oliy ta'lim muassasalari huzuridagi texnikumlarni o'z yo'nalishlari bo'yicha turdosh oliy ta'lim hamda tarmoq tashkilotlariga biriktirish, o'rta maxsus va professional ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini yanada takomillashtirish maqsadida: 2021 yil 31-avgustdagi PQ-5241 sonli qaroriga muvofiq va O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 6-martdagi 44-sonli buyrig'i ijrosini ta'minlash maqsadida, respublika bo'yicha Professional ta'lim muassasalarini metodik va ilmiy jihatdan qullab quvvatlash maqsadida oliy ta'lim muassasalaridan professor o'qituvchilar biriktirildi. Chora-tadbirlar ishlab

chiqilib, reja asosida kollej o'qituvchilariga va talabalarga ilmiy metodik yordam, davra suhbatlari va master klasslar olib borish rejalashtirildi.

Binobarin, Shaharisabz davlat pedagogika instituti ham Shahrisabz pedagogika kollejiga birlashtirilgan bo'lib, chora-tadbirlar ishlab chiqildi, reja asosida kollej o'qituvchilariga va talabalarga ilmiy metodik yordam, davra suhbatlari va master klasslar olib borilmoqda.

Bugungi kunda mehnat bozori dinamik o'zgarib bormoqda va har bir mutaxassisdan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalar, mustaqil fikrlash va moslashuvchanlik talab etiladi. Shu sababli, professional ta'lim muassasalarida individual ta'lim texnologiyalarini joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Individual ta'lim texnologiyasi — bu o'quvchining qobiliyat, ehtiyoj, qiziqish va bilim darajasidan kelib chiqib, unga mos o'qitish uslubi va tempini tanlash, har bir talaba uchun shaxsiy o'quv yo'nalishini ishlab chiqish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida shaxsga yo'naltirilgan interaktiv munosabatlar tizimini yaratishdan iboratdir.

Professional ta'lim muassasalarining o'ziga xosligi o'quvchilar turli darajadagi umumiy bilim bilan keladilar. Amaliyotga yo'naltirilgan o'quv dasturlar mavjud. Har bir o'quvchi kasbga ega bo'lishga tayyorlanadi, bu esa ko'nikma va kompetensiyalarni chuqur egallashni talab qiladi.

Individual yondashuvning afzalliklari esa o'quvchining mustaqil ishlash ko'nikmasi rivojlanadi. Qobiliyatli o'quvchilar ilg'or sur'atda o'qishni davom ettiradi. Pastroq tayyorgarlikka ega bo'lganlar ortda qolmasdan, o'z tezligida rivojlanadi. O'quv jarayonida motivatsiya ortadi, ishtirok faollashadi.

Professional ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan individual ta'lim texnologiyalaridan quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin

1. **Modulli o'qitish texnologiyasi** – har bir modul o'z maqsadi, mazmuni va nazorati bilan ajralgan bo'lib, o'quvchi uni o'z tezligida o'zlashtiradi.

2. **Portfolio texnologiyasi** – o'quvchining yutuqlari va o'sish dinamikasini aks ettiruvchi shaxsiy portfeli yuritiladi.

3. **Masofaviy o'qitish platformalari** – Moodle, Google Classroom, Edmodo orqali o'z-o'zini o'qitish imkoni yaratiladi.

4. **Individual o'quv rejalari** – o'quvchining ehtiyojlari asosida maxsus o'quv yo'nalishi tuziladi.

5. **Refleksiya va diagnostika metodlari** – har bir bosqichda o'quvchi rivoji baholanib, individual tuzatishlar kiritiladi.

Individual ta'lim texnologiyalarida o'qituvchi roli faqat bilim beruvchi emas, balki konsultant, murabbiy va yo'l ko'rsatuvchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Har bir o'quvchining shaxsiy o'ziga xosligini inobatga oladi. Ta'limni differensiallashtirish, individuallashtirish va shaxsga yo'naltirish tamoyillariga amal qiladi.

Muammolar va ularni hal etish yo'llari

Muammo	Yechim
O'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emas	Malaka oshirish kurslari, treninglar tashkil etish
Texnik baza yetishmovchiligi	Raqamli ta'lim vositalarini modernizatsiya qilish
Vaqt jihatdan murakkabliklar	Ta'limni loyihalashtirish va resurslarni to'g'ri taqsimlash

8. Xulosa va tavsiyalar. Professional ta'limda individual yondashuv o'quvchilarning maksimal salohiyatini ochishga xizmat qiladi. Bu texnologiya orqali o'qitish sifati, motivatsiya va natijadorlik oshadi. Har bir professional ta'lim muassasasi bu yondashuvni o'z metodikasiga moslab joriy qilishi zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – 2020-yil 23-sentabr (yangi tahrir).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4954-son qarori: "Professional ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". – 2021-yil 6-fevral.
5. Qurbonov A., Rajabov A. "Ta'limda zamonaviy texnologiyalar". – T.: Fan va texnologiya, 2019.
6. Toshxo'jayev B., Umarov X. "Kasb-hunar ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar". – T.: TDPU, 2021.
7. UNESCO. "Personalized learning: implications for teaching and learning". – Paris: UNESCO Publishing, 2021.

MATEMATIKADA KOMBINATORIKA ELEMENTLARI, MANTIQUIY MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODLARI

Pirimova Mohinur Furqat Qizi

Xalqaro innovatsion universitet, pedagogika mutaxassisligi 1-kurs magistranti.

Ilmiy rahbar: Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annatatsiya: aziz o'quvchi e'tiboringizga taqdim etilayotgan mazkur mustaqil ish boshlang'ich sinflarda kombinatorika, mantiq elementlari va mulohazalarga oid nazariy ma'lumotlar hamda mavzuni mustahkamlashga qaratilgan amaliy topshiriqlarni o'z ichiga olgan.

Аннотация: данная самостоятельная работа, представленная вашему вниманию, уважаемый читатель, включает теоретические сведения по комбинаторике, элементы логики и рассуждения, а также практические задания, направленные на закрепление предмета.

Abstract: this independent work, presented to your attention, dear reader, includes theoretical information on combinatorics, elements of logic and reasoning, as well as practical tasks aimed at consolidating the subject.

Kalit soʻzlar: kombinatorika, mantiq elementlari, tushunchalar, sodda ifodalar, mantiqiy fikrlash.

Ключевые слова: комбинаторика, элементы логики, понятия, простые выражения, логические рассуждения.

Key words: combinatorics, elements of logic, concepts, simple expressions, logical reasoning.

Kombinatorika (lotincha combinare-birlashtirish) kombinator analiz kombinator matematikaning chekli toʻplamlar ustida bajariladigan amallarni oʻrganadigan boʻlimi. Kombinatorikaga oid dastlabki maʼlumotlar qadimdan maʼlum XVII – XVIII asrlarda (kombinatorika tushunchasini birinchi boʻlib fanga kiritgan matematik Gotfrid Vilgelm Leybnits 1646-1716-yillarda yashab ijod qilgan) kombinatorikaning asosiy masalalari koʻp hadlilar nazariyasi va ehtimollik nazariyasi talabi bilan oʻrganilgan. XX asrda elektron-hisoblash mashinalar kompyuterlar yaratilishi bilan kombinatorika kengayib texnika va iqtisodiyotda tatbiq qilina boshlandi.

Mantiq tushunchasiga toʻxtaladigan boʻlsak F Engelsning (1820-yil 28-noyabrda Germaniyaning Vuppertal shahrida tavallud topgan. 1895-yil 5-avgustda Londonda vafot etgan). “Tabiat dialektikasi” kitobida quyidagicha aytib oʻtilgan.

“Hozirgi zamon faniga falsafada va ijtimoiy hayot sohalarida ajoyib yangiliklarni tahlil qilish uchun yangicha munosabat, yangicha mantiqiy fikrlash kerak. Yangiliklarni tushunib olish va uni himoya qilish uchun.

Kombinatorika tushunchasini birinchi boʻlib fanga kiritgan nemis olimi **Gotfrid Vilgelm Leybnits** (1646-1716) dir.

Kombinatorika elementlari maktabda 3-sinfdan boshlab oʻqitiladi.

3-sinf darsligida asosan kombinatorika elementlarining boshlangʻich tushunchalari oʻqitiladi. Ushbu darslikda oʻquvchilarning tushunishlari uchun soda ifodali qilib quyidagicha qoida berilgan. “Kombinatorika masalalarda berilgan topshiriqni nechta usulda bajarish mumkinligini aniqlanadi.”

Masalan: 9,0,4 raqamlari berilgan. Bu raqamlardan foydalanib nechta uch xonali 10 hosil qilish mumkin?

Javob: 409,490,904,940

Masalan: Boʻrining inidan quyonning iniga 3 ta, quyonning inidan ayiqning iniga 2 ta yoʻl bor. Boʻri mehmonga borish uchun quyonning inidan oʻtib ayiqnikiga nechta yoʻl orqali bora oladi.

Javob : $3 \times 2 = 6$

Masalan: Katakcha o‘rniga qaysi raqamni qo‘yish mumkin? Javob variantlari nechta?

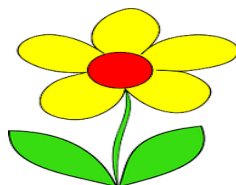
- 1) $3x = 2$ 3) $8x = 4$
 2) $3x = 1$ 4) $5x = 3$
 1) $3 \times 7 = 21$ 2) $3 \times 4 = 12$ 3) $8 \times 5 = 40$
 $3 \times 8 = 24$ $3 \times 5 = 15$ $8 \times 6 = 48$
 $3 \times 9 = 27$ $3 \times 6 = 18$ 4) $5 \times 6 = 30$ $5 \times 7 = 35$

1-masala . Sinfda to‘rtta o‘quvchi bir-biri bilan qo‘l berib ko‘rishmoqda. Ko‘rishishlar soni nechta bo‘ladi? Javob : 6 ta

Izoh: Sinfdagi o‘quvchilarni nomlab olamiz. Masalan: Alibek, Bahrom, Salim, Dilshod. (A:B), (A:S),(A:D),(B:S),(B:D),(S:D)

2-masala.Qizil , sariq va oq gular yonma-yon ochilib turibdi . Asalari har bir gulga faqat bir marta qo‘nishi mumkin. U hamma gullarni necha usulda aylanib chiqa oladi.

Javob: 6 xil usulda qo‘na oladi.

Izoh: Qizil gulni -> Q

Sariq gulni -> S

Oq gulni -> O harf bilan belgilaymiz.

Demak asalari gullarga 6 xil usulda qo‘na olishi mumkin ekan.

3-masala.To‘rtburchak chizing .Uning burchaklarini A,B,E,D harflar yordamida belgilang To‘rtburchakdagi harflarini shunday ketma-ketlikda yana necha usulda belgilash mumkin? Har bir usulni chizmada ko‘rsating.

Javob: 4 xil usulda belgilash mumkin

Izoh: 1-burchaklar -> A,B,C,D

2-burchaklar -> B,A,C,D

3-burchaklar ->C,A,B,D

4- Burchaklar -> D,A,B,C

Kombinatorikaning asosiy savoli “qancha?”, asosiy masalasi esa berilgan chekli sondagi obyektlarning u yoki bu shartga bo‘ysunuvchi har xil kombinatsiyalarini sanashdir.

Variantlarni birma-bir qarab chiqishda quyidagi ikkita qoidaga amal qilish maqsadga muvofiq.

1.“Kombinatsiyalarni harflar yoki raqamlar ketma- ketligi bilan belgilaymiz,bunda belgilash bir qiymatli bo‘lish kerak “

2.“Kombinatsiyalarni alifbo tartibida (agar belgilash harflar ishlatilsa) yoki sonlarni o‘shish tartibida yozib chiqish”

Bunday holatda birorta ham variant qolib ketmaydi va ayrim variantlarning takrorlanishiga yo‘l qo‘yilmadi.

1-masala . Madina olma ,nok va mandarin yemoqchi . Buni u nechta usul bilan bajarish mumkin.

O-olma, N - nok , M - mandarin ketma ketligida yeyish ehtimoli.

ONM - > olma,mandarin,nok

NOM - > nok,olma,mandarin

NMO - > nok,mandarin,olma

MON - > Mandarin,olma , nok

MNO - > Mandarin,nok,olma

Javob: Madina mevalarni 6 xil usulda yeyishi mumkin.

1-masala. Birinchi raqami 2 bo'lgan va 1,2,3,4 va 5 raqamlardan tashkil topgan uch xonali sonlari nechta?

	1	2	3	4	5
1	211	212	213	214	215
2	221	222	223	224	225
3	234	232	233	234	235
4	241	242	243	244	245
5	251	252	253	254	255

Javob: $5 \times 5 = 25$ ta son

2-masala. Maktabda beshta 11-sinf mavjud. Shu sinflardan ikki nafar navbatchini tanlashimiz kerak. Bunda har qanday juftliklarda turli sinf o'quvchilari bo'lishi kerak. Buni nechta usulda amalga oshirsa bo'ladi?

Sinflarni 1,2,3,4,5 raqamlar bilan belgilaymiz va variantlarni yozib chiqamiz: (1:2),(1:3),(1:4),(1:5),(2:3),(2:4),(2:5),(3:4),(3:5),(4:5).

Javob: 10 ta usul bilan

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi.(OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.

2. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. I kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil. 260 b.

3. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil. 250 b.

4. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (OO'Y uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.

5. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil. 250 b.

6. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiy qoidalar. Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2020 yil.

7. Yo'ldoshev J.T. Masalalar yechish bo'yicha praktitum . Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA YANGI TA'LIM DASTURLARI, METOD VA TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

M.N.Xo'jamberdiyeva

Osiyo texnologiyalari universiteti

katta o'qituvchisi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, (Phd)

G.O'.Xolmo'minova

Osiyo texnologiyalari universiteti talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada Professional ta'lim muassasalari tashkil etilishi va bu muassasalarda yangi ta'lim dasturlarini joriy etilishi, dual ta'lim tizmining joriy etilishi, qo'llanilishi va natijalari. Bundan tashqari professional ta'lim tizimida har xil yangicha metodlarni amalda qo'llash orqali samarali natijalarga erishish. Professional ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalardan unumli foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, dual ta'lim, metodlar, og'izaki metod, ko'rgazmali metod, amaliy metod, zamonaviy axborot texnologiya.

Аннотация: В этой статье рассматривается создание профессиональных учебных заведений и внедрение новых образовательных программ в этих учреждениях, внедрение, применение и результаты системы двойного образования. Кроме того, в системе профессионального образования достигаются эффективные результаты за счет применения на практике различных новых методов. В профессиональном образовании речь идет о эффективном использовании современных информационных технологий.

Ключевые слова: профессиональное обучение, двойное обучение, методы, устный метод, наглядный метод, практический метод, современная информационная технология.

ANOTATION: In this article, the establishment of professional educational institutions and the introduction of new educational programs in these institutions, the introduction, application and results of the dual educational range. In addition to achieve effective results through the practical application of various new methods in the professional education system. In Professional education, modern information talks about the productive use of technology.

Keywords: professional education, dual education, methods, oral method, visual method, applied method, modern information technology.

Bugungi kunda yangi ta'lim paradigmasi professional ta'lim muassasalari o'qituvchilari bilim, ko'nikma va malakalarni o'qitish axborot berish darajasidan shaxs shakllanishidagi rivojlanishini boshqarish darajasiga ko'tarishdan iborat. Bu jarayonda professional ta'lim tizimida yangi ta'lim dasturlarini shakllantirish, o'qitish usullarida yangicha metod va texnologiyalarni amalda qo'llash ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishda yetakchi vazifasini bajaradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentabr PF-5812-son Farmoni asosida 3

yillik majburiy ta'lim shaklida bo'lgan kasb-hunar kollejarinegizida ta'limning xalqaro standart tasniflagichi darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim muassasalari tashkil etildi.

Ushbu tizim xalqaro standartlarga mos tashkil etilganligi xalqaro tashkilotlar tomonidan ham yuqori baholandi. Tizimga bo'lgan ishonch hamda uni rivojlantirish borasida hozirgi kunda ko'plab xorijiy hamkorlar bilan bir qancha loyihalar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, Yevropa Ittifoqi Komissiyasi, YuNESKO, Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ), Osiyo taraqqiyot banki, Shveysariyaning O'zbekistondagi elchixonasi Helvetas Uzbekistan tashkilotlari bilan professional ta'lim tizimida xalqaro tajribalar asosida kadrlar tayyorlash borasida hamkorlik ishlari amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy – axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish asosiy vazifalaridan qilib belgilangan. Shuningdek xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, shu jumladan, o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish, oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish zarurligi ta'kidlangan.

Shunday xorijiy tajribalardan biri sifatida professional ta'limining dual tizimi dunyo miqyosida amaliyotda qo'llanib kelinmoqda. Bu ta'lim muassasasida nazariy mashg'ulotlar va ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarini birlashtirgan kadrlar tayyorlashning keng tarqalgan va tan olingan shakli. Dual ta'lim tizimi Germaniyada keng tarqalgan bo'lib, uning ta'limiy va iqtisodiy yutuqlari dual ta'limining ahamiyati haqida gap boradi. Germaniya kadrlar malakasi bo'yicha yetakchilardan biri bo'lib, uning dual ta'lim tizimi ko'p jihatdan butun Yevropa Ittifoqi uchun namuna hisoblanadi.

Hozirgi kunda professional ta'lim tizimidan yangi pedagogika va axborot texnologiyalarini qo'llash, zamonaviy o'quv uslubiy majmualarini ishlab chiqish muammolariga qaratilgan. Shuningdek, professional ta'lim tizimi maqsadida xorijiy mamlakatlarning kasbiy ta'lim tajribalaridan foydalanilmoqda. Ushbu ishlarning amalga oshirish ta'lim sohasida xalqimizning boy merosi buyuk mutafakkirlarimizning g'oyalari va davrimizning ilg'or yangiliklarini o'zida mujassamlashtirgan metodik tizimining yaratishiga asos bo'lib kelmoqda.

Professional ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalarning kasb -hunarga moyilligi, layoqatlari bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning tanlagan yo'nalishlari bo'yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb egallashlari uchun dual o'qitishni samarali tashkil qilish yo'lga qo'yilmoqda.

Respublikamizda o'z sohasining mutaxassis kadrlarga ehtiyoji bor, ularga yetarlicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish muhim. Demakki, professional kadrlarni tayyorlash uchun professional ta'lim ishlab chiqildi. Kundan kun tez va to'xtovsiz rivojlanib borayotgan davlatlar qatorida turish uchun ta'lim tizimini ham rivojlantirish lozim. Rivojlanib

borayotgan davrda professional ta'limda metod va zamonaviy texnologiyalarini ishlatish samarali hisoblanadi. Shu sababli professional ta'lim tizimidagi ushbu amaliy kasbiy ta'lim metodlari ham yuqori malakali mutaxassis tayyorlashga yordam beradi. Amaliy kasbiy ta'lim metodlari – o'qituvchi bilan o'quvchining hamkorlikdagi faoliyat usullari bo'lib, ular yordamida o'quvchilar tomonidan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilishiga erishiladi, ularda kasbiy maxorat asoslari shakllantiriladi, aqliy va jismoniy kuchlar hamda ijobiy qobiliyatlar rivojlanadi.

Amaliy kasbiy ta'lim metodlari quyidagilar: og'izaki, ko'rgazmali va amaliy metodlar. Ushbu metodlarga qisqacha ta'rif berib o'tamiz.

Og'izaki metodlarga o'quv materiallarining o'qituvchi tomonidan og'izaki bayon qilinishiga, tushuntirish yoki suhbat orqali o'quvchilarga yetarli axborotni berib borish nazarda tutiladi.

Ko'rgazmali metodlar – bu ta'lim berish jarayonida bilimlarni har xil ko'rgazmali o'quv qurollari foydalangan holda o'qitish nazarda tutiladi. Masalan: asliy o'quv qurollari; tasviriy o'quv qurollari; aralash o'quv qurollari shular jumlasidan.

Amaliy metodlar – berilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rgatish. Ya'ni o'quvchilarda amaliy bilimlarni rivojlantiradi. Ushbu metodni qo'llashdan maqsad – o'quvchilarda yetarli ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun amaliyot va laboratoriya xonalarida o'quv obyekti bilan ishlash jarayonini tashkil etish.

Shu bilan birga zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'quvchilarga bilim berish zarur. Buning uchun o'qituvchining o'zi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni bilishi zarur. Professional ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish joriy etilmoqda va shu yerda ta'lim olayotganlarga zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha bilimlar berilmoqda.

Xulosa qishimiz mumkinki, professional ta'lim muassasalarida yangi ta'lim dasturlari bilan ishlash, yangi metodlar qo'llash va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana olish orqali o'quvchilarga ta'lim berish muhim rol o'ynamoqda. Professional ta'lim tizimida o'qituvchilarni o'z ustida ishlashi va bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish ko'zda tutilmoqda. Bu bilan birga yangi dasturlar bilan ishlash, yangicha metodlar bilan ishlash va zamonaviy axborot texnologiyalari bilan ishlash orqali yuqori natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora- tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812- sonli Farmoni 2019 yil 6 sentabr

2. "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora tadbirlari" Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi 163-sonli qarori.

3. Sh. Avazov va boshqalar "Amaliy kasbiy ta'lim metodikasi va texnologiyalari" Toshkent. 2014 – yil

4. Munavvarov A.Q. "Pedagogika" T. "O'qituvchi" Toshkent 1996 - yil

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM DIZAYNIGA INNOVATSION YONDASHUVLARI

Avazova Munisa

QDU doktoranti, OTU assistant-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida ta'lim dizaynini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish masalasi yoritiladi. Ta'lim dizayni – bu o'quv jarayonini samarali va tizimli tashkil etishga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, unda o'quv dasturlari, metodik ta'minot, pedagogik texnologiyalar va baholash mexanizmlari uyg'un holda qo'llaniladi. Maqolada o'quv loyihalarini rejalashtirish, vizual va raqamli materiallar bilan boyitish, interaktiv vositalardan foydalanish orqali o'quvchi faoliyatini faollashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim dizayni, masofaviy ta'lim, gibrid ta'lim, raqamli platforma.

Zamonaviy professional ta'lim tizimi nafaqat bilim berishga, balki mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va kasbiy jihatdan tayyor kadrlarni tarbiyalashga qaratilgan. Shu maqsadda ta'lim dizayni tushunchasi tobora muhim o'rin egallamoqda. Ta'lim dizayni – bu o'quv maqsadlari, vositalari, metodlari va baholash mezonlarini oldindan rejalashtirish orqali o'quv jarayonini samarali tashkil etish usulidir. Ta'lim dizaynini samarali tashkil etishda Bloomin taksonomiyasi, Ganj modelidagi bosqichlar va ADDIE modeliga asoslangan yondashuvlar pedagoglar uchun muhim yo'riqnoma vazifasini bajaradi. Ular o'qituvchi faoliyatini bosqichma-bosqich rejalashtirish, tahlil qilish va baholash imkonini beradi.

Masofaviy va gibrid ta'lim formatlarida dizayn jarayoni ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Bu holatda o'quvchilarning mustaqil ishlashini rag'batlantiruvchi topshiriqlar, vizualizatsiyalangan resurslar va turli interaktiv vositalar yordamida dars mazmuni yetkaziladi. Bundan tashqari, ta'lim dizayni o'quvchilarning individual o'zlashirish sur'atlarini, bilim olishdagi uslublarini hisobga olgan holda moslashtirilgan resurslar yaratishga xizmat qiladi. Bu esa differensial yondashuv tamoyilini ta'lim jarayonida amaliyotga tadbiq etish imkonini beradi. Dizaynlashtirilgan ta'lim texnologiyasida dars markazli, konstruktiv va interaktiv bo'lishi bilan ajralib turadi. Bunda har bir dars bosqichi aniq rejalashtiriladi: kirish (motivatsiya), asosiy faoliyat (bilim va ko'nikma hosil qilish), yakun (mustahkamlash va baholash).

Ta'lim dizaynining asosiy elementlari: o'quv maqsadlari, o'quv mazmuni, o'quv faoliyati shakllari, didaktik materiallar, o'qitish metodlari va baholash mexanizmlaridan iborat. Professional ta'limda bu elementlarni tizimli integratsiya qilish orqali o'quvchi faoliyatini individuallashtirish, moslashuvchan va ijodiy yondashuvni shakllantirish mumkin. O'quv dizaynining samaradorligini oshirishda vizual materiallar (grafikalar, infografikalar, jadvallar), raqamli platformalar (Google Classroom, Moodle, Teams) va muqobil baholash (portfolio, loyiha asosidagi baholash, o'zaro baholash) muhim o'rin tutadi. Innovatsion yondashuvlar asosidagi ta'lim dizayni o'qituvchidan nafaqat texnologik

savodxonlikni, balki pedagogik refleksiya, loyihalash ko'nikmasi va talaba ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ta'lim dizayni professional ta'lim muassasalarida samarali, natijaga yo'naltirilgan, ijodkor va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiruvchi o'quv muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shu boisdan, ta'lim loyihasini rejalashtirish pedagogik faoliyatning ajralmas qismiga aylanishi zarur. Shunday ekan, professional ta'lim muassasalarida ta'lim dizayniga asoslangan yondashuvlar kelajakda o'qitish sifatini oshirish, raqobatbardosh mutaxassis tayyorlash va ta'limdagi samaradorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Reigeluth, C.M. Instructional-Design Theories and Models. New York: Routledge, 1999.
2. Merrill, M.D. First Principles of Instruction. San Francisco: Pfeiffer, 2002.
3. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Fan, 2006.
4. Hasanboyeva O.X. Kasbiy ta'limda interaktiv metodlar. – T.: TDPU, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.

TARBIYA – IJTIMOY TARIXIY JARAYON SIFATIDA

O'.U.G'uzarov

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada tarbiya – ijtimoiy tarixiy jarayon ekanligi, tarbiya prinsiplari, ijtimoiy tajriba haqida fikr yuritiladi.

Аннотация: В статье рассматривается тот факт, что образование — это общественно-исторический процесс, принципы образования и социальный опыт.

Abstract: The article examines the fact that education is a socio-historical process, the principles of education and social experience.

Kalit so'zlar: Tarbiya, ijtimoiy tarbiya, tarbiya prinsiplari

Ключевые слова: Образование, социальное образование, принципы образования.

Keywords: Education, social education, principles of education.

Hozirgi davrda mamlakatimizda tarbiyaviy ishlarning mazmuni barkamol avlodni shakllantirishga qaratilgan. Respublikada sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodni XXI asr talablariga to'liq javob beradigan har tomonlama rivojlangan shaxslar etib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar hamda imkoniyatlar yaratilgan. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik hujjatlar, dasturlar va rejalar ishlab chiqilgan.

Tarbiya - yosh avlodni har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, shaxsni aqliy, jismoniy, axloqiy,

ma'naviy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, insonning jamiyatda yashashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan xususiyatlarini tarkib toptirishning jarayonlaridir.

Tarbiya insoniyat jamiyatining ajralmas va doimiy tarkibiy qismi bo'lib, u har bir avlodning keyingi avlodga bilim, tajriba, qadriyat va axloqiy mezonlarni uzatish vositasidir. Tarbiya faqat shaxsiy yoki oilaviy masala emas, balki ijtimoiy-tarixiy hodisa sifatida jamiyat taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi.

Tarbiya jamiyatda mavjud bo'lgan qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar, madaniyat va urf-odatlarini yosh avlod ongiga singdirish vositasidir. Har bir jamiyat o'zining tarixiy taraqqiyoti davomida shakllantirgan ijtimoiy tajribasini tarbiya orqali saqlab qoladi va rivojlantiradi. Shunday qilib, tarbiya jamiyatning o'zini-o'zi qayta ishlab chiqish va takomillashtirish mexanizmi hisoblanadi.

Tarbiya har bir davrda jamiyatning siyosiy tuzumi, diniy e'tiqodlari, iqtisodiy sharoitlari va madaniy darajasiga bog'liq ravishda turlicha shakllangan. Masalan:

- **Qadimgi davrlarda** tarbiya asosan amaliy hayotiy ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan bo'lgan;

- **O'rta asrlarda** diniy tarbiya yetakchi o'rinni egallagan;

- **Ma'rifatparvarlik davrida** esa ilm-fan, axloqiy tarbiya asosiy e'tiborga tushgan;

- **Zamonaviy davrda** esa shaxs erkinligi, kreativ fikrlash va fuqarolik tarbiyasi ustuvor ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Tarbiya jarayoni nafaqat oilada, balki maktab, jamiyat, OAV, diniy tashkilotlar, san'at va madaniyat muassasalari orqali ham amalga oshiriladi. Har bir ijtimoiy institut yosh avlodga muayyan ijtimoiy rol va qadriyatlarni singdiradi.

Tarbiya shaxsni tarkib toptirishga qaratilgan bo'lib, shaxs va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar asosida rivojlanadi. Tarbiya inson shaxsini shakllantirish, uning ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar majmuini anglatadi. Tarbiya nafaqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan jarayonlar bo'libgina qolmay, uning yetakchi g'oyalari ommaviy axborot vositalari, gazeta va jurnallar orqali singdirilgan mafkurani ham o'z ichiga oladi.

Zero, tarbiya ta'limga nisbatan kengroq bo'lgan tushunchadir. Bunday tarbiyaning oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishini nazarda tutadi. Shu jihatdan, tarbiya ta'lim olish bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi. Ta'lim-tarbiya orqali shaxsda ezgu ma'naviy-axloqiy sifatlar tashkil topadi. Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimovning quyidagi fikrlarini keltirish maqsadga muvofiqdir: "Albatta, ta'lim-tarbiya ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan muhim omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini va shu asosda, ongni o'zgartirmasdan turib, ma'naviyatni rivojlantirib bo'lmaydi. Har qaysi ota-on, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo, shaxsni ko'rish kerak. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlarni voyaga yetkazish — ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim".

Tarbiya jarayoni – bu shaxsning axloqiy, intellektual, estetik, jismoniy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga qaratilgan, uning ongida ma'naviy va axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar va ko'nikmalarni shakllantirish jarayonidir. Tarbiya jarayoni faqatgina bolalar va o'smirlar bilan cheklanmaydi; bu jarayon barcha yoshdagi insonlarni o'z ichiga oladi va jamiyatning barcha qatlamlarida o'z aksini topadi.

Tarbiya jarayonining asosiy maqsadi – har bir insonni ma'naviy, axloqiy va jismoniy jihatdan mukammal, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirishdir. Tarbiya jarayoni davomida insonning ijtimoiy o'zgarishlarga moslashishi, uning shaxsiy va kasbiy salohiyati, jamiyatga foydali bo'lishi uchun zarur bo'lgan xususiyatlar rivojlanadi.

Tarbiya jarayoni o'zining ko'p qirrali va murakkab xususiyatlariga ega. U o'z ichiga nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki insonning hissiy, ma'naviy, axloqiy va jismoniy holatini ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun tarbiya, faqat maktab yoki o'quv muassasalarida amalga oshiriladigan jarayon bo'lib qolmay, balki butun jamiyatning vazifasiga aylanishi kerak.

Tarbiya jarayonining samarali bo'lishi uchun bir qator muhim prinsiplarga asoslanadi. Ushbu prinsiplar tarbiya jarayonining qonuniyatlari, metodologik asoslari va maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega. Quyida tarbiya jarayonining asosiy prinsiplari keltirilgan:

Tarbiya jarayoni tizimli bo'lishi kerak. Bu prinsip, tarbiya jarayonining barcha komponentlari o'zaro bog'langanligini va bir-birini to'ldirishi kerakligini anglatadi. Maktab, oilaviy ta'lim, ijtimoiy muhit va boshqa institutlar bir-biri bilan uyg'un ishlashi zarur.

Tarbiya jarayoni uzluksiz va doimiy bo'lishi kerak. Insonning rivojlanish jarayoni boshlang'ich yoshdan boshlab doimiy ravishda davom etadi. Tarbiya jarayonida uzilishlar bo'lmasligi kerak, chunki har bir bosqichda yangi ko'nikmalar va qadriyatlar shakllanadi.

Tarbiya jarayonida shaxsning faol ishtiroki va mustaqilligi muhim ahamiyatga ega. Tarbiya nafaqat o'rgatish, balki shaxsni faol ravishda o'zini anglash, o'z fikrini bildirish va ijtimoiy muhitda mustaqil qarorlar qabul qilishga o'rgatishi kerak.

Tarbiya jarayoni har bir shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olib amalga oshirilishi lozim. Har bir inson o'zining o'ziga xos ehtiyojlari, qobiliyatlari, xarakteri va qiziqishlariga ega, shuning uchun tarbiya shaxsga mos ravishda olib borilishi kerak.

Tarbiya jarayoni jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy, ijtimoiy va madaniy me'yorlarga mos bo'lishi kerak. Jamiyatning qadriyatlari, qonunlari va urf-odatlariga mos ravishda tarbiya yunalishi muhimdir.

Tarbiya jarayonida tarbiyachilar va ta'lim beruvchilarning roli juda muhim. Ular o'z bilimlari, tajribalari va shaxsiy namunasi bilan tarbiyalanuvchilarni to'g'ri yo'naltirishi kerak.

Tarbiya jarayonida insonning axloqiy qadriyatlari, halollik, adolat, o'zaro hurmat kabi tushunchalar asosiy o'rin tutadi. Shaxsning axloqiy shakllanishi jamiyatda hurmat va ishonchni yaratadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib shuni aytish joizki, Tarbiya – bu shunchaki bola yoki o'smirni odob-axloqqa o'rgatish emas, balki jamiyatning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va istiqboldagi maqsadlarini avlodlar davomiyligida ta'minlovchi murakkab, ko'p qirrali

ijtimoiy-tarixiy jarayondir. U doimo yangilanib boradi va jamiyat taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Insonning boy ma'naviy-tarixiy jarayonida samarali foydalanish, o'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvar, xalqparvar, yuksak ma'naviyatli qilib voyaga yetkazish, insoniy fazilatlarni singdirishda tarbiyaviy ishlarni to'g'ri tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov, I. A. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2020.
2. Hasanboyeva, S. T. *Pedagogika: tarbiya va ta'lim nazariyasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. 2019.
3. Karimov, N.. *Ma'naviyat asoslari va tarbiya jarayonining ijtimoiy omillari*. Toshkent: "Yangi asr avlodi". 2018
4. To'xtaeva, M. X.. "Tarbiya ijtimoiy-tarixiy zarurat sifatida" // *Pedagogik ta'lim va kasb-hunar ta'limi* jurnali. №3, 45–49-betlar. 2021
5. G'ofurov, Q. *Tarbiya jarayonining maqsadi va ijtimoiy asoslari*. Samarqand: "Ilm ziyo". 2022.

SENSORLAR ORQALI OLINGAN SIGNALLARNI QAYTA ISHLASH

Qarshiyeva Jamila Yashnar qizi

TATU 1-bosqich tayanch doktoranti, Osiyo texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada turli xil sensorlar yordamida olingan biosignallarni qayta ishlash usullari, shu jumladan filtrlash, raqamlashtirish, xususiyatlarni ajratish va tasniflash jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu usullarning tibbiyot va texnologik sohalardagi amaliy qo'llanilishi bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Sensor, biosignal, filtrlash, raqamlashtirish, EEG, EMG, EKG, tahlil, tasniflash, tibbiy diagnostika.

Annotation: In this article, signal processing techniques of biosignals obtained from various sensors are analyzed, including filtering, digitization, feature extraction, and classification. The practical applications of these techniques in medicine and technology are also described.

Keywords: Sensor, biosignal, filtering, digitization, EEG, EMG, ECG, analysis, classification, medical diagnostics.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы обработки биосигналов, полученных с помощью различных датчиков, включая фильтрацию, оцифровку, извлечение признаков и классификацию. Также описаны практические применения этих методов в медицине и технологиях.

Ключевые слова: Сенсор, биосигнал, фильтрация, оцифровка, ЭЭГ, ЭМГ, ЭКГ, анализ, классификация, медицинская диагностика.

Asosiy qism: Sensorlar orqali olingan signallarni qayta ishlash zamonaviy tibbiyot, sport, robototexnika va aqlli qurilmalarda muhim ahamiyatga ega. Sensorlar inson

tanadagi fiziologik jarayonlarni aniqlash va monitoring qilishga yordam beradi. Bu signallar asosan analog shaklda bo'ladi va dastlab kuchaytirilib, so'ngra raqamlashtiriladi. Birinchi bosqichda analog signal kuchaytirilib (amplifikatsiya), filtrlar orqali shovqinlardan tozalanadi. Masalan, past-o'tkazuvchi, yuqori-o'tkazuvchi yoki notch filtrlar ishlatiladi. So'ngra signal Analog-to-Digital Converter (ADC) yordamida raqamli shaklga o'tkaziladi.[2] Raqamli signalga ishlov berishda Fourier yoki Wavelet transformatsiyalari orqali chastotalar aniqlanadi. Statistik analiz yordamida signalning asosiy parametrlarini baholash mumkin (masalan, o'rtacha, dispersiya, maksimum qiymatlar).[4] [Xususiyatlarni ajratib olishdan so'ng, tasniflash algoritmlari (KNN, SVM, CNN) orqali signalning turini yoki holatini aniqlash mumkin. Bu tibbiy diagnostika, protez boshqaruvi va emotsional holatni aniqlashda qo'llaniladi.

Shu tarzda, sensorlardan olingan signallarni qayta ishlash usullari yordamida sog'liqni saqlash sohasida real-vaqti monitoring, kasalliklarni erta aniqlash va individual terapiya yo'llarini taklif qilish imkoniyati yaratiladi. Diskret va uzluksiz spektrlarning o'lchamlari har xil bo'lishiga e'tibor bering. Diskret spektr signal bilan bir xil o'lchamga ega, uzluksiz spektrning o'lchami signal o'lchamining chastota o'lchamiga nisbati bilan teng. Agar, masalan, signal elektr quvvati bilan ifodalanadigan bo'lsa, u holda diskret spektr volts [V] bilan, uzluksiz spektr esa gerts [V / Gs] uchun volts bilan o'lchanadi. Shuning uchun doimiy spektr uchun "spektral zichlik" atamasi ham qo'llaniladi. Avvalo davriy signallarning spektral ko'rinishini ko'rib chiqamiz.

Matematikadan ma'lumki, har qanday davriy funksiya Diriklet shartlarini qondirish (zaruriy shartlardan biri energiya cheklangan bo'lishi kerak) Furye qatori bilan trigonometrik shaklda ifodalanishi mumkin: bu erda signalning davrdagi o'rtacha qiymati aniqlanadi va doimiy komponent deb ataladi. Chastotani signalning asosiy chastotasi (birinchi garmonikaning chastotasi), uning ko'paytmalarini esa yuqori garmonikalar deyiladi. Ifoda (3) quyidagicha ifodalanishi mumkin: A va b koeffitsientlari uchun teskari bog'liqliklar shaklga ega.[2]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. qizi Qarshiyeva, J. Y. (2023). MATLAB TIZIMIDA SIGNALLARNI APPROKSIMATSIYALASH. *GOLDEN BRAIN*, 1(28), 191-195.
2. qizi Qarshiyeva, J. Y. (2023). MATLAB TIZIMIDA SIGNALLARNI INTERPOLYATSIYALASH MASALALARINI YECHISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(28), 186-190.
3. КАРШИЕВА, Д. (2022). К ВОПРОСУ ЦИФРОВОЙ ОБРАБОТКИ СИГНАЛОВ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СЕНСОРАХ. In *Молодежь и системная модернизация страны* (pp. 364-367).
4. Элов, Д. Б. (2023). БАЛАНСИРОВКА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДАТЧИКОВ В БЕСПРОВОДНЫХ СЕНСОРНЫХ СЕТЯХ: BALANCING THE ENERGY CHARACTERISTICS OF SENSORS IN WIRELESS SENSOR NETWORKS. *Молодой специалист*, 2(10), 29-33.

BIOSIGNALLARGA ISHLOV BERISH USULLARI VA QO`LLANILISHI

Qarshiyeva Jamila Yashnar qizi

TATU 1-bosqich tayanch doktoranti

Osiyo texnologiyalar universiteti o`qituvchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada biosignallarga ishlov berishning nazariy asoslari, texnologik bosqichlari va amaliy qo`llanilish sohalari yoritilgan. Biosignallar turlari, ularga ishlov berishning asosiy metodlari, shuningdek sun'iy intellekt va dasturlash tillari yordamida ularni tahlil qilish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Maqola tibbiyot, axborot texnologiyalari va muhandislik yo'nalishida o'qiyotgan talabalar uchun foydalidir.

Kalit so'zlar: biosignal, signalga ishlov berish, EKG, EEG, EMG, sun'iy intellekt, filtr, tasniflash, tibbiy diagnostika

Annotation: This article discusses the theoretical foundations, technological stages, and practical applications of biosignal processing. It reviews the types of biosignals, core processing methods, and possibilities of analyzing these signals using artificial intelligence and programming tools. The article is useful for students studying medicine, information technology, and engineering.

Keywords: biosignal, signal processing, ECG, EEG, EMG, artificial intelligence, filtering, classification, medical diagnostics

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы, этапы обработки и практическое применение биосигналов. Изложены основные виды биосигналов, методы их обработки, а также возможности анализа с использованием искусственного интеллекта и языков программирования. Статья будет полезна студентам, обучающимся по направлениям медицины, информационных технологий и инженерии.

Ключевые слова: биосигнал, обработка сигналов, ЭКГ, ЭЭГ, ЭМГ, искусственный интеллект, фильтрация, классификация, медицинская диагностика

Asosiy qism: Zamonaviy texnologiyalar va tibbiy diagnostika vositalari rivojlanishi bilan biosignallarga ishlov berish sohasi keng ahamiyat kasb etmoqda. Biosignallar inson yoki hayvon organizmidagi fiziologik faoliyatni ifodalaydigan signal bo'lib, ular yurak urishi, miya to'liqlari, mushak harakati va boshqa hayotiy ko'rsatkichlar shaklida ifodalanadi. Ular asosan EKG (elektrokardiogramma), EEG (elektroensefalogramma), EMG (elektromiogramma) kabi turlarda bo'ladi. Misol uchun [2]

1. Signalni olish (registratsiya): Maxsus datchiklar yordamida biosignallar olinadi.
2. Raqamlashtirish (ADC – analogdan raqamli signalga o'tkazish): Analog signallar raqamli ko'rinishga o'tkaziladi.
3. Filtrlash: Shovqinlarni yo'qotish (masalan, 50 Hz elektr shovqini).
 - Past chastotali filtr
 - Yuqori chastotali filtr
 - Band-pass filtr

4. Xususiyatlarni ajratish (Feature extraction): Signalning asosiy parametrlarini aniqlash (amplituda, chastota, dispersiya).[4]

5. Tasniflash (Classification): Signallarni ma'lum guruhlariga ajratish uchun algoritmlar (masalan, K-NN, SVM, neyron tarmoqlar) ishlatiladi.

6. Vizualizatsiya: Grafik ko'rinishda aks ettirish, tibbiyot xodimlariga qulaylik yaratadi.

Signallarga Ishlov berishda qo'llaniladigan texnologiyalar quyidagilardan iborat.

- MATLAB / Python — signalga ishlov berish uchun keng tarqalgan dasturlash muhitlari.

- Digital Signal Processing (DSP) qurilmalari

- Sun'iy intellekt (AI) va mashinaviy o'rganish (ML) algoritmlari

- Tibbiy diagnostika: Yurak kasalliklarini erta aniqlash.

- Nevrologiya: Miya faolligini tahlil qilish orqali epilepsiya, uyqu buzilishlarini aniqlash.

- Protez boshqaruvi: EMG signallari yordamida bionik protezlarni boshqarish.

- Sog'liqni monitoring qilish: Smart soatlar va tibbiy qurilmalar orqali yurak urishi, nafas olish tezligini kuzatish.

Signallarni olish (Acquisition): Sensorlar, elektrodlardan foydalanib signal olinadi.

Oldindan ishlov berish (Preprocessing): Shovqin va buzilishlarni kamaytirish uchun filtrlash, normalizatsiya, artefaktlarni olib tashlash ishlari bajariladi.

Xususiyatlarni ajratib olish (Feature extraction): Amplituda, chastota, dispersiya kabi parametrlar aniqlanadi. Fourier va Wavelet transformatsiyalari ishlatiladi.

Tasniflash (Classification): KNN, SVM, Random Forest va Deep Learning usullari orqali signal tahlil qilinadi.[1]

Vizualizatsiya va tahlil: Grafiklar orqali signalning vaqtga bog'liqligi va spektral tarkibi ko'rsatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. qizi Qarshiyeva, J. Y. (2023). MATLAB TIZIMIDA SIGNALLARNI APPROKSIMATSIYALASH. *GOLDEN BRAIN*, 1(28), 191-195.

2. qizi Qarshiyeva, J. Y. (2023). MATLAB TIZIMIDA SIGNALLARNI INTERPOLYATSIYALASH MASALALARINI YECHISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(28), 186-190.

3. КАРШИЕВА, Д. (2022). К ВОПРОСУ ЦИФРОВОЙ ОБРАБОТКИ СИГНАЛОВ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СЕНСОРАХ. In *Молодежь и системная модернизация страны* (pp. 364-367).

4. ЭЛОВ, Д. Б. (2023). БАЛАНСИРОВКА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДАТЧИКОВ В БЕСПРОВОДНЫХ СЕНСОРНЫХ СЕТЯХ: BALANCING THE ENERGY CHARACTERISTICS OF SENSORS IN WIRELESS SENSOR NETWORKS. *Молодой специалист*, 2(10), 29-33.

AHOLINI FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH VA FUQARO MUHOFAZASI YO‘NALISHIDA FAVQULODDA VAZIYATLAR BOSHQARMASI HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI O‘QITISH MARKAZINING ASOSIY VAZIFALARI

Davkarov Kamoliddin Saparalievich,
Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi.

Annotatsiya: Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi Hayot faoliyati xavfsizligi o‘quv markazi (keyingi o‘rinlarda – markaz) asosiy vazifalari, funksiyalari, huquq, majburiyatlari va faoliyatini tashkil etish hamda amalga oshirish tartibini belgilaydi.

Markaz o‘z faoliyatini O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, Qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, farmoyishlari, O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri - Fuqaro muhofazasi boshlig‘ining hamda Favqulodda vaziyatlar vazirining buyruq va ko‘rsatmalari, Favqulodda vaziyatlar vazirligi faoliyatini tartibga soluvchi boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlar talablari asosida olib boradi.

Kalit so‘z: Markaz rahbar hodimlarini “Aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi bo‘yicha” qayta tayyorgarlikdan o‘tkazadi.

Kirish. Markazning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bunday vaziyatlarda harakat qilish davlat quyi tizimi (keyingi o‘rinlarda – FVDqT), tuman va shahar boshqaruv, fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, mansabdor shaxslar va mutaxassislarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi yo‘nalishida tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

aholining barcha qatlamini zilzilada harakatlanishga tayyorlashga mo‘ljallangan milliy elektron platforma orqali malakasini oshirish va qayta tayyorgarlikdan o‘tkazish;

ishlab chiqarishda band bo‘lmagan aholini yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan favqulodda vaziyatlarni oldini olish, sodir bo‘lganda to‘g‘ri harakat qilish va oqibatlarini bartaraf etishga tayyorlash;

ta‘lim tashkilotlari o‘quvchilari va talabalarini favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakatlanishga tayyorlash tadbirlarini tashkil etish va o‘tkazishda ishtirok etish;

soha yo‘nalishidagi o‘quv adabiyotlar va tarqatma materiallarini (plakat, buklet, liflet va eslatmalar) tayyorlash va nashrdan chiqarish;

aholi o‘rtasida favqulodda vaziyatlarni oldini olish va yuzaga kelganda to‘g‘ri harakatlanishga oid tushunchalarni targ‘ibot-tashviqot etish.

Yuklatilgan vazifalardan kelib chiqqan holda, Markaz quyidagi funksiyalarni amalga oshiradi:

a) FVDqT, tuman va shahar boshqaruv, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, mansabdor shaxslar va mutaxassislarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi yo‘nalishida tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish sohasida:

favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi yo‘nalishida tinglovchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo‘yicha ishchi o‘quv reja va ishchi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va Fuqaro muhofazasi instituti bilan kelishish;

favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi yo‘nalishi bo‘yicha tinglovchilar bilan jamlash rejasini ishlab chiqish;

tasdiqlangan o'quv reja va dasturlar asosida o'quv kursi mashg'ulotlarini tashkil etish hamda o'tkazish;

tinglovchilarning o'quv kursi davomida olgan bilimlari baholanishini tashkil etish hamda belgilangan namunadagi guvohnoma berish.

b) aholining barcha qatlamini zilzilada harakatlanishga tayyorlashga mo'ljallangan milliy elektron platforma orqali malakasini oshirish va qayta tayyorgarlikdan o'tkazish sohasida:

yillik jamlash rejasiga kiritilgan tinglovchilar tarkibini mustaqil tarzda aholini zilzilaga tayyorlashga mo'ljallangan milliy elektron platforma malaka oshirish o'quv kurslarida ishtirok etishini tashkil etish;

ishlab chiqarishda band bo'lmagan aholi va ta'lim tashkilotlari o'quvchilari, talabalari o'rtasida mustaqil tarzda aholini zilzilaga tayyorlashga mo'ljallangan milliy elektron platforma orqali malaka oshirishlari yuzasidan targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish.

v) ishlab chiqarishda band bo'lmagan aholini yuzaga kelishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarni oldini olish, sodir bo'lganda to'g'ri harakat qilish va oqibatlarini bartaraf etishga tayyorlash sohasida:

mahalla fuqarolar yig'ini hududidagi ishlab chiqarish bilan band bo'lmagan aholi bilan davra suhbatlari tashkil etish va o'tkazish;

"Mahalla fuqaro muhofazasi" tuzilmalari shaxsiy tarkibi bilan favqulodda vaziyatlarni oldini olish va sodir bo'lganda bartaraf etish bo'yicha seminar mashg'ulotlari tashkil etish;

mahalla fuqarolar yig'inidagi xonadonlarda mavsumiy favqulodda vaziyatlarni oldini olish bo'yicha profilaktika tadbirlarida ishtirok etish;

aholini qo'mondonlik-shtab, taktik-maxsus o'quv mashg'ulotlarga jalb etilishini tashkillashtirish.

g) ta'lim tashkilotlari o'quvchilari va talabalarini favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakatlanishga tayyorlash tadbirlarini tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish sohasida:

ta'lim tashkilotlarida seminarlar, davra suhbatlari, amaliy mashqlar, fuqaro muhofazasi tadbirlari hamda "Yosh qutqaruvchi" sport musobaqalari tadbirlarini tashkillashtirish va o'tkazish;

ta'lim tashkilotlarida zilzila vaqtida to'g'ri harakatlanish qoidalarini o'rgatishga mo'ljallangan darsdan tashqari mashg'ulotlar o'tkazilishini tashkil etish;

yozgi dam oldirish va sog'lomlashtirish oromgohlarida favqulodda vaziyatlarni oldini olish va yuzaga kelganda to'g'ri harakatlanish bo'yicha fuqaro muhofazasi tadbirlari hamda "Yosh qutqaruvchi" sport musobaqalari tadbirlarini tashkillashtirish va o'tkazish.

d) soha yo'nalishidagi o'quv-uslubiy va ilmiy ishlanmalarni tayyorlash va nashrdan chiqarish sohasida:

o'quv adabiyotlari va tarqatma materiallarni (bukletlar, plakatlar va h.k.) tayyorlash bo'yicha tadbirlarni rejalashtirish hamda bajarilishini ta'minlash;

soha yo'nalishidagi ishlab chiqilgan, tegishli kengashlarda tasdiqlangan o'quv-uslubiy va ilmiy ishlanmalarni nashrdan chiqarish.

ye) aholi o'rtasida favqulodda vaziyatlarni oldini olish va yuzaga kelganda to'g'ri harakatlanishga oid bilimlarni targ'ibot-tashviqot etish sohasida:

ommaviy axborot vositalari (televedeniya, radio, gazeta va jurnallar, ijtimoiy tarmoqlar) va aholi ko'p to'planadigan maskanlarda (bozor, supermarket, gipermarket, istiroxat bog'lari va h.k.)

orqali favqulodda vaziyatlarni oldini olish va yuzaga kelganda to'g'ri harakatlanish bo'yicha targ'ibot-tashviqot olib borish;

soha yo'nalishidagi buklet, plakat, eslatmalar ishlab chiqish, ularning tarqatilishini tashkil etish;

Favqulodda vaziyatlar va yong'inlarni oldini olish, yuzaga kelganda to'g'ri harakat qilish bo'yicha targ'ibot-tashviqot tadbirlari doirasida turli idora, tashkilot va muassasalarda favqulodda vaziyatlarni oldini olishga qaratilgan suhbatlar o'tkazib borish.

Markaz o'ziga yuklatilgan vazifa va funksiyalarni bajarishda quyidagi huquqlarga ega: jamlash rejalarini shakllantirish uchun hududdagi idora, tashkilot va muassasalar bilan hamkorlikni amalga oshirish;

boshqarma moddiy-texnik bazasi hamda malakali mutaxassislaridan o'quv-ko'rgazmali va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish uchun foydalanish;

olis hududlardagi tinglovchilarni malakasini oshirish uchun markazlashgan holda ko'chma mashg'ulotlar tashkil etish;

Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi mansabdor shaxslaridan Markazga yuklatilgan vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan rasmiy hujjatlar, ma'lumot va axborotlarni so'rash va olish;

korxona, tashkilot va muassasalarga tinglovchilar o'quv faoliyatiga doir ma'lumotnoma va boshqa turdagi hujjatlarni taqdim etish;

vakolati doirasida byudjetdan tashqari mablag'lar ishlab topish faoliyatini amalga oshirish.

Markazning majburiyatlari quyidagilardan iborat:

tumanlar va shaharlar miqyosidagi tashkilotlar rahbarlari, mas'ul mutaxassislari, qutqaruv tuzilmalari, fuqaro muhofazasi tuzilmalari boshliqlari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining rahbarlarini soha yo'nalishida tayyorgarlikdan o'tib borishlarini tashkil etish, ushbu tadbirlarni muvofiqlashtirish;

aholi o'rtasida soha yo'nalishidagi targ'ibot-tashviqot va profilaktika tadbirlarini muntazam olib borishda faol ishtirok etish;

Markazga yuklatilgan vazifa va funksiyalardan kelib chiqqan holda belgilangan chora-tadbirlarni to'liq va samarali bajarish;

o'z faoliyatini rivojlantirish yo'nalishidagi reja, tadbir, dastur, "Yo'l xaritalari" va boshqa dasturiy hujjatlarni samarali amalga oshirishdan iborat.

Markaz qonunchilik hujjatlariga asosan, soha yo'nalishidagi boshqa majburiyatlarni ham bajarishi mumkin.

Markaz faoliyatini tashkil etish yo'nalishlari bir qancha bo'lib, ular xususida batafsil to'xtalib o'tamiz.

Markaz shaxsiy tarkibini jamlash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

Markaz boshlig'i - kamida magistr darajasiga ega (yoki diplomli mutaxassis) bo'lgan nomzodlar tarkibidan, hududiy Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi boshlig'ining Shaxsiy xavfsizlik bo'limi bilan kelishilgan taqdimnomasi hamda Fuqaro muhofazasi instituti xulosasiga asosan, O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vaziri buyrug'i bilan;

Markaz pedagoglari – kamida magistr darajasiga ega (yoki diplomli mutaxassis) bo‘lgan nomzodlar tarkibidan, pedagog xodimlarni tanlov asosida ishga qabul qilish bo‘yicha Favqulodda vaziyatlar vazirining buyrug‘i bilan belgilangan tartiblar asosida, hududiy Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi boshlig‘ining buyrug‘i bilan.

Markazning o‘quv, o‘quv-uslubiy va ilmiy tadqiqot faoliyatiga O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Fuqaro muhofazasi instituti (keyingi o‘rinlarda – Institut) rahbarlik qiladi.

Markaz shaxsiy tarkibiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri Markaz boshlig‘i rahbarlik qiladi, Markaz boshlig‘i bo‘lmagan vaqtda (vakant, ta‘til, kasallik, xizmat safari va boshqalar) yoki lavozimidan ozod etilganda, uning vazifalari hududiy Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi boshlig‘i tomonidan tayinlangan xodimga vaqtincha yuklatiladi.

Markazda o‘quv jarayonini tashkil etish va amalga oshirish Favqulodda vaziyatlar vazirligining tegishli nizom, yo‘riqnoma va tartiblari asosida amalga oshiriladi.

Markaz mansabdor shaxslar va mutaxassislarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi yo‘nalishidagi faoliyatni amalga oshirish uchun qo‘shimcha kasbiy bilim, malaka va ko‘nikmalarning zarur hajmi egallashi uchun **tayyorlash va malakasini oshirish** bilan shug‘ullanadi.

Markazning ta‘lim shakllari quyidagilardan iborat:

ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta‘lim olish;

ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta‘lim olish (masofaviy);

dual ta‘lim.

Markaz boshlig‘i to‘g‘ridan-to‘g‘ri hududiy Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi boshlig‘iga, o‘quv-uslubiy jihatdan Fuqaro muhofazasi institutiga bo‘ysunadi:

tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash borasida chora-tadbirlarni ishlab chiqish;

ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohasida band bo‘lmagan aholini, ishlab chiqarish ob‘ektlari (korxona va tashkilotlar), muassasalar (maktabgacha ta‘lim va o‘quv, dam olish, davolanish muassasalari va boshqalar) va boshqa idoralar ishchi-xizmatchilarini yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilishga tayyorlash tadbirlarini nazoratini amalga oshirish va tegishli korxona, tashkilot, muassasa va boshqa idoralarga boshqarma boshlig‘i nomidan o‘rnatilgan tartibda xatlar, ko‘rsatmalar tayyorlash;

aholini yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilishga o‘rgatish ishlarini olib borilishining nazorat tekshiruvlarini o‘rnatilgan tartibda amalga oshirish;

Markaz shaxsiy tarkibining kasbiy, ma‘naviy va ruhiy tayyorgarligini va ular o‘rtasidagi vazifalar taqsimotini belgilab berishni amalga oshirish;

Markaz xodimlarini navbatdagi ta‘tilga chiqishlari, xizmat vazifalarini sidqidildan samarali bajargan xodimlarni rag‘batlantirish yoki aksincha bo‘lganda chora ko‘rish borasida boshqarma boshlig‘iga takliflar bilan chiqish;

Markazning ish tartibi, ichki tartib qoidalari, o‘quv dasturlari, xodimlar ish rejalarini, shuningdek sinov o‘tkazish va o‘quv mashg‘ulotlari jadvallarini tasdiqlash, ularning o‘z

vaqtida bajarilishini nazorat qilish;

FVDT hududiy quyi tizimi yillik asosiy tadbirlar rejasiga aholini va rahbarlar tarkibini tayyorlash tadbirlari to'g'risida takliflar kiritish;

vazirlik faoliyatiga tegishli masalalar bo'yicha komission tekshiruv tadbirlarida qatnashish;

o'qitishning eng samarali usullarini tahlil qilish, umumlashtirish va hayotga tadbiq etish borasida takliflar kiritish;

viloyat, shaharlar va tumanlar hokimliklariga, korxona, tashkilot, muassasa va boshqa idoralarga hamda vazirlik Markaziy apparati tuzilmalariga yozma ravishda murojaat etishni faqat boshqarma boshlig'i (boshqarma boshlig'i yo'qligida uning vazifasini bajaruvchisi) orqali amalga oshirish.

Markaz faoliyatini o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha amaldagi Yo'riqnoma va Qoidalariga asosan yo'lga qo'yish;

Markaz oldiga qo'yilgan vazifalarini o'z vaqtida va sifatli bajarilishini ta'minlash hamda nazoratini amalga oshirish;

Markazda belgilangan tinglovchilar toifalarini yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishga tayyorlash uchun jamlash rejalarini ishlab chiqish;

o'quv mashg'ulotlari sifatini, o'quv-uslubiy bazani takomillashtirish va pedagoglarga uslubiy yordam ko'rsatish;

o'quv jarayonida mehnat muhofazasi va xavfsizlik qoidalariga rioya etilishini ta'minlash;

Markaz ish faoliyati bo'yicha hisobotlar tayyorlash;

aholini yuzaga kelishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishga tayyorlash tadbirlari monitoringini yuritish;

rejalashtirish va hisobot hujjatlarini o'z vaqtida sifatli ishlab chiqish hamda Fuqaro muhofazasi institutiga taqdim etilishini ta'minlash;

Fuqaro muhofazasi instituti topshiriqlari, ko'rsatmalarini o'z vaqtida, sifatli bajarilishini ta'minlash;

Markaz shaxsiy tarkibining kasbiy, ma'naviy va ruhiy tayyorgarligini hamda ular o'rtasidagi vazifalar taqsimotini amalga oshirish, shaxsiy kasbiy mahoratini va qo'l ostidagi pedagoglar bilan ishlashni to'g'ri tashkil qilish;

Vazirlik, Fuqaro muhofazasi instituti va boshqarma rahbariyatining buyruq va ko'rsatmalarini o'z vaqtida sifatli bajarilishini ta'minlash;

Markaz ish yuritish hujjatlarini belgilangan tartibda nomenklatura asosida olib borilishini ta'minlash.

Markaz faoliyati davomida O'quv, uslubiy, ilmiy va tarbiyaviy ishlar amalga oshirib boriladi.

O'quv ishlari O'quv markazi faoliyatining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi va o'quv mashg'ulotlarining barcha turlarini, tinglovchilarning o'quv materiallarni o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun yakuniy nazoratlarni rejalashtirish, tashkillashtirish va o'tkazish tadbirlarini o'z ichiga oladi.

O'quv markazda o'quv jarayonining tashkillashtirilishi rahbar va mutaxassislarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha Davlat talablarini bajarilishini ta'minlashi lozim.

Uslubiy ishlarining asosiy mazmunini quyidagilar tashkil etadi:

o'quv jarayonini boshqarish va tashkil etishni takomillashtirish, o'qituvchilar mehnatini tashkil etish, ularning pedagogik mahoratini oshirish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqish va o'tkazish;

tinglovchilar malakasini oshirishga mos holda o'quv dasturlari, o'quv va mavzular rejalari hamda boshqa o'quv jarayonini rejalashtirish hujjatlarini ilmiy asoslangan talablar tizimi asosida ishlab chiqish va muhokama qilish;

barcha turdagi o'quv mashg'ulotlarni o'tkazishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish, ularni muhokama qilish hamda qo'llash;

tinglovchilarga mustaqil o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish uslubiyotini ishlab chiqish, muhokama qilish hamda takliflar berish;

horijiy va respublikadagi yetakchi oliy ta'lim muassasalari uslubiy ishlarining ilg'or tajribasini o'rganish, umumlashtirish va tadbiq etish.

Ilmiy ishlar O'quv markazning asosiy faoliyat turlaridan hamda o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ilmiy ishlar turlari Favqulodda vaziyatlar vazirligi tomonidan belgilangan ish turlariga muvofiq tashkil etiladi va o'tkaziladi.

Ilmiy ishlarining asosiy yo'nalishlari va shakllari:

aholini va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida amaliy va innovatsion ilmiy tadqiqotlar olib borish;

potensial xavfli ob'ektlarning barqarorligini oshirish, favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha kompleks maqsadli dasturlarni ishlab chiqishda ishtirok etish;

o'quv va ilmiy-uslubiy materiallar, ilmiy maqolalar, ilmiy ma'ruzalar, axborotnomalarni ishlab chiqish;

Fuqaro muhofazasiga oid rahbarlik hujjatlari, nizomlar va rahbarlik materiallarini ishlab chiqishda ishtirok etish;

ilmiy-amaliy konferensiya va seminarlar o'tkazish, sohadagi muammoli masalalarni hal etish bo'yicha ilmiy muassasalar, oliy o'quv yurtlari bilan ijodiy aloqalarni mustahkamlash;

ilmiy-ma'rifiy ishlar, ilmiy-amaliy anjumanlar materiallari, plakatlar va boshqa ko'rgazmali vositalarni tahrir qilish va taqriz berish.

O'quv markazda tarbiyaviy-mafkuraviy ishlar o'quv jarayoni integratsiyalashgan yondashuvga asoslangan ma'naviy-ma'rifiy, madaniy-ma'rifiy ishlarining vazifalari bilan birgalikda tashkil etilib, xodimlarning intizomini mustahkamlash bo'yicha tadbirlarga va boshqaruv hujjatlari talablariga muvofiq amalga oshiriladi.

Tarbiyaviy-mafkuraviy ishlar Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi rahbariyati, pedagoglar va tinglovchilar tarkibi hamda boshqa mas'ul bo'limlar tarkibida tashkil etiladi va o'tkaziladi. Tarbiyaviy-mafkuraviy ishni tashkillashtirish ta'limning turli shakllari va usullari, ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlikdan foydalanib o'quv yiliga mo'ljallangan kompleks tadbirlarni rejalashtirishga asoslangan bo'lishi kerak.

Tinglovchilar kontingentini shakllantirish. Tinglovchilar kontingentini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish asosan:

tumanlar va shaharlar Favqulodda vaziyatlarni oldini olish va bartaraf etish hududiy komissiyasi a'zolari;

tumanlar va shaharlar FVDqTga kiruvchi tashkilotlar, bolalarni sog'lomlashtirish oromgohlari va dam olish muassasalari, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari, umumta'lim maktablari, akademik litseylar, kasb-hunar ta'limi muassasalari direktorlari va ularning o'rinbosarlari;

iqtisodiyot ob'ektlari faoliyatining barqarorligini oshirish hamda evakuatsiya komissiyasi raislari, ularning o'rinbosarlari;

umumta'lim maktablar fanlari tarkibiga integratsiya qilingan "Hayot xavfsizligi asoslari" o'quv kursi, kasb-hunar ta'lim muassasalari "Hayot faoliyati xavfsizligi" hamda akademik litseylar, umumta'lim maktablarining "Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik" fanlari o'qituvchilari;

fuqaro muhofazasi tuzilmalari komandirlari;

mahalla fuqarolar yig'inlari raislari;

shahar va tuman FVDT xizmatlari va potensial-xavfli ob'ektlarning navbatchi dispetcherlari;

tashkilotlar, muassasalar va korxonalar fuqaro muhofazasi bo'yicha mutaxassislar;

tashkiliy-huquqiy shakli va mulkchilik shaklidan qat'iy nazar muassasa va tashkilotlar xodimlari hisobidan shakllantiriladi.

O'quv markazida tinglovchilarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va fuqaro muhofazasi yo'nalishida tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyat va Toshkent shahar hokimlarining tegishli buyruqlari bilan tasdiqlangan jamlash Rejasi asosida amalga oshiriladi.

Tashkiliy-huquqiy shakli va mulkchilik shaklidan qat'iy nazar muassasa va tashkilotlar xodimlarini shartnoma asosida tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tuzilgan shartnomalarga muvofiq amalga oshiriladi.

Tinglovchilar Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi boshlig'ining buyrug'i bilan o'qishga qabul qilinadi. O'quv guruhlar 15-20 nafar tinglovchilardan iborat bo'lgan holda tuziladi.

Tinglovchilar quyidagi huquqlarga ega:

O'quv markazning kutubxona va boshqa axborot resurslaridan to'lovsiz foydalanishga;

O'quv markazi tomonidan amalga oshirilayotgan o'quv jarayoniga oid moslamalar, asbob, uskuna va jihozlardan, auditoriyalardan foydalanishga;

birinchi tibbiy yordam olishga;

Favqulodda vaziyatlar boshqarmasida olib borilayotgan, jamoat va ommaviy madaniy tadbirlarda hamda sport to'garaklari faoliyatida ishtirok etishga.

Tinglovchilar quyidagilarga majbur:

tasdiqlangan o'quv dasturlari, rejalari va jadvallari asosida barcha turdagi mashg'ulotlarga qatnashishga, belgilangan muddatlarda o'quv topshiriqlarini bajarishga hamda sinovlar topshirishga;

O'zbekiston Respublikasi Qonunlari va boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlari hamda Favqulodda vaziyatlar vazirligi buyruq va meyoriy hujjatlari, shuningdek Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi (O'quv markazi) ichki tartibi talablarini bilish va bajarishga;

O'quv markazning o'quv va boshqa mulkini avaylab ishlatish, hudud va o'quv binolari va xonalarida tozalikni saqlash va tartibiga rioya qilishga;

mehnat va ichki intizom qoidalariga rioya qilishga.

O'quv dasturining barcha talablarini bajargan tinglovchilarga yakuniy sinov topshirishga ruxsat beriladi.

Tinglovchilarning o'quv kurslarini bitirishlari Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi boshlig'ining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

O'quv dasturini bajarmagan tinglovchilar O'quv markazi o'quv kurslarini faqatgina "tinglab" o'tishganligi rasmiylashtiriladi va ularga tegishli guvohnoma berilmaydi, shuningdek bu haqda ularning ish va xizmat joylariga ma'lumot yuboriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabr kunidagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida" Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 17-avgust kunidagi "Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida" Qonuni.

3. O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 26-may kunidagi "Fuqaro muhofazasi to'g'risida" Qonuni

4. O'zbekiston Respublikasining 2009-yil 30-sentabr kunidagi "Yong'in xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 10 apreldagi "Favqulodda vaziyatlar tuzilmalarining faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4276-sonli qarori

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 sentabrdagi "Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi 754-sonli qarori.

"HAYOT XAVFSIZLIGI ASOSLARI" KURSI MAVZULARINI FANLARARO BOG'LANISH TAMOYILLARI VA USULLARI

Davkarov Kamoliddin Saparalievich

Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya Ma'lumki, pedagogika jamiyatning rivojlanish qonun-qoidalariga tayangan holda taraqqiy etadi. Pedagogikada qonuniyatlar deganda –qonuniyatlarning aniq sharoitlardagi harakat ifodasi tushuniladi. Qonuniyatlarning asosiy xususiyati ular pedagogikada ehtimoliy-statistik xarakter berishda aks etadi, qoidalarni esa ta'lim jarayonida amalga oshirishni hamma holatlarda ham aniq ko'rib bo'lmaydi

O'qitish qonuniyatlari (qoidalari)- bu o'qitish jarayonining tarkibiy qismlari, komponentlari o'rtasidagi ob'ektiv, muhim, barqaror, takrorlanuvchi aloqalardir.

Tashqi qonuniyatlar ijtimoiy jarayonlar va sharoitlar: ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy

vaziyatlar, madaniyat darajasi, jamiyatning ma'lum bir tipdagi shaxslarga bo'lgan ehtiyoji va ta'lim darajasini tavsiflaydi.

O'qitish jarayonining ichki qonuniyatlariga uning komponentlararo aloqalari hisoblanib, bularga: maqsadlar, mazmun, metodlar, vositalar va shakllar o'rtasidagi aloqalar kiradi.

Har qanday ta'lim jarayonlariga umumiy qonuniyatlar xos bo'lib, ular ta'limning barcha tizimlarini qamrab oladi. Umumiy qonuniyatlarga quyidagilar kiradi:

Kalit so'z: Umumta'lim maktablar fanlari tarkibiga integratsiya qilingan "Hayot xavfsizligi asoslari" o'quv kursi fan o'qituvchilari toifasiga mo'ljallangan.

Mavzularni o'qitishda metodlar va usullar yordamida olib borish.

Ta'lim berish metodlari deganda pedagogning ish usullarini tushunmoq kerak. O'qitish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, nihoyatda xilma-xil va turli xarakterdagi omillarga bog'liq. O'qituvchi o'qitish metodlarining bitmas tuganmas xazinasiga ega. O'qitish metodlarini har xil klassifikatsiyalarini tahlil qilmay, ularning ba'zilarini keltirib o'tamiz.

1. O'qitishda talabani harakatlari xarakteristikasiga ko'ra:

- a) Faol metodlar
- b) Passiv metodlar

2. O'quv ishining turlariga qarab:

- a) bilimlarni o'zlashtirishning dastlabki metodi;
- b) bilimlarni takomillashtirish metodi;
- v) bilimlarni tekshirib ko'rish va baholash metodi;

3. Bilim manbalariga qarab:

- a) Og'zaki metodlar;
- b) Ko'rgazmali metodlar;
- v) Amaliy metodlar.

Og'zaki metodlar. Agar talabalar asosiy o'quv axborotini o'qituvchining o'quv mulohazalari va isbotlari jarayonida yoki darslik mavzulari asosida olsalar, bunday metodlar Og'zaki metodlar jumlasiga kiradi (tushuntirish, hikoya, suhbat, va h.k.).

Og'zaki metodlardan foydalanish jarayonida ko'rgazmali qurollardan foydalanish mumkin. Ammo ular yordamchi rol o'ynaydilar.

Bayon darsda ko'rgazmali vositalardan foydalanish yoki foydalanmasligiga bog'liq bo'lmagan holda tuziladi. Masalan, o'qituvchi tikuv mashinasining tuzilishini va ishlash tartibini tushuntirayotganda kinematik sxemadan foydalanishi mumkin. Lekin isbot mantig'ini kinematik sxema belgilamaydi, balki u tushunchani o'zlashtirishda yordam beradi xolos.

Og'zaki metodlardan foydalanish muvaffaqiyatining asosiy ko'rsatkichlari - talabalarning yangi bilimlarni eslab qolishlari va aytib bera olishlaridir. Og'zaki metodlarda talabalar o'qituvchi mulohazalari jarayonini takrorlaydilar, unga taqlid qiladilar.

Talaba o'qituvchining tushuntirish mantig'iga qanchalik yaqinlashsa, materialni shunchalik muvaffaqiyatliroq o'zlashtiradi.

Og'zaki metodlardan asosan yangi materialni o'rganish paytida foydalaniladi va

bilimlarni egallashning boshqa usullari bilan qo'shib olib borilsagina ular ta'limda yaxshi samara beradi.

Ko'rgazmali metodlar deganda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar va texnika vositalariga ko'p darajada bog'liq bo'lgan o'quv materialini o'zlashtirish formalari tushuniladi.

Ta'limning ko'rgazmali vositalari bilimlarni o'rganish va o'zlashtirish xarakterini belgilaydi. Masalan, tikuv mashinasi detallari namunalari ko'rsatilishi mexanizmlarining ishlashi virtual yoki model orqali yoki tikuv mashinasida bajariladigan texnologik jarayon videotasviri namoyish qilinishi mumkin, deylik.

Asosiy maqsad dars mazmuni, albatta. O'qituvchi esa qo'shimcha tuzatish kiritishi mumkin xolos.

Ta'limning bunday metodlaridan foydalanilganda talabalarning bilish faoliyati ko'rgazmali vositalar yordamida shakllanadigan yoki esga tushiradigan hissiy obrazlarga, tasavvurlarga bog'liq bo'ladi. Ko'rgazmali qurollar bilimlarni tizimga solish va boyitishda, shuningdek talabalarning fikr yuritish faoliyatini aktivlashtirishda yordam beradi.

Ta'limning ko'rgazmali metodlari talabalarning bilim faoliyatida obrazli va mantiqiy, konkret va abstrakt, hissiy va aqliy jihatlarining nisbatini chuqur tushunishni talab etadi.

Amaliy metodlar. Mashqlar, mustaqil topshiriqlar, amaliy va tajriba ishlari asosida o'quv materialini egallash formalari ta'limning amaliy metodlari jumlasiga kiradi. Ana shu metodlar yordamida amaliy ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. Bunda ko'nikmani shakllantirish jarayoni o'quv faoliyatida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ko'nikmalarni egallashning muvaffaqiyati uni shakllantirish sharoitiga bog'liq.

O'qitish metodlari o'quv jarayonining amalga oshirish, ya'ni o'qitish va o'qish usullari bo'lganligidan, har bir metodni ikki tomondan o'qituvchi faoliyati va talabalar faoliyati nuqtai nazaridan qarash kerak. Shuning uchun ham o'qitish metodini bilim manbalari bo'yicha quyidagicha guruhlaymiz:

Og'zaki metodlar	Ko'rgazmali metodlar	Amaliy metodlar
A) Suhbat maqsadni tushuntirish, talabalarga muammoli savol berish, talabalarning javoblarini muhokama qilish. B) O'quv adabiyoti bilan mustaqil ishlash. Maqsadni tushuntirish. Topshiriqning mazmuni va talabalarning ish tartibini aniqlash, talabalar ishiga rahbarlik qilish, yakun yasash. V) Ovoz yozishdan va radio, televideniya, multimedia resurslaridan foydalanish. Maqsadni	A) Ko'rgazmali o'quv adabi-yotlari, rasmlar va sxemalarni, videotasvirlar, Multimedialar, tajribaviy mehnat usullarini namoyish qilish. Maqsadni tushuntirish, topshiriqni aniqlash, texnika vositalarini boshqarish, tajribalarni amalda ko'rsatish. B) Talabalarning ob'ekt va jarayonning mustaqil kuzatishlari. Maqsadni tushuntirish, kuzatish ob'ektlarini aniqlash, talabalarning kuzatishlariga rahbarlik qilish, yakun yasash.	A) Laboratoriya va amaliy ishlar, maqsadni tushuntirish, talabalar ishini tartibini va mazmunini aniqlash hamda rahbarlik qilish. Yakun yasash. B) Mashqlar. Maqsadni tushuntirish, talabalar ishini tartibini va mazmunini tushuntirish, yakun yasash. V) Talabalarning ijo-diy ishlari.

tushuntirish, kompyuter, texnika va multimedia vositalarini boshqarish. Talabalarni idrok etishiga rahbarlik qilish va yakun yasash.		Maqsadni tushuntirish, muam-mo qo'yish, talabalar ishiga rahbarlik qilish va yakun yasash.

Keyingi yillarda pedagogika fani va amaliyotida ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda faollashtirishga yo'naltirilgan faol metodlarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishga katta e'tibor qaratilayapti.

Biz, faollashtirishni ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy omillardan biri sifatida qaraymiz. Faollashtirish lotincha so'zdan olingan bo'lib - faol, ishchan ma'nosini anglatadi, ya'ni shaxsning aqli va irodasini kuchaytirish orqali uning bilim olish va o'rgatish, faollashtirish qobiliyatini tushuniladi.

Faol ta'lim deganda - biz ta'lim-tarbiya jarayonida talaba va o'qituvchilarning ongli va faol ishtiroki, mustaqil va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi omillar majmuini tushunamiz.

Ta'lim oluvchining umumiy faolligi uning bilim va ko'nikmalarni egallash, jarayon va hodisalarning mohiyatini anglab olishga qaratilgan faoliyatini bildiradi.

Faollik tufayli shakllantiriladigan bilim, ko'nikma va malakalar ta'lim oluvchining "shaxsiy mulki"ga ko'chadi va bu bilimlarni istagan paytda ishga solish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ta'lim oluvchining faqatgina o'rganilayotgan ob'ektga, jarayonga yoki hodisaga ongli munosabati natijasida bilim, amaliy ko'nikma va ijobiy shaxsiy xislatlari hamda fazilatlar shakllanadi.

A.M.Matyushkinning fikricha faol bilish – ta'lim jarayonida muntazam ravishda, birin-ketin topshiriqlar berish, muammoli vaziyatlar hosil qilish natijasida yuzaga keladi. Faollik onglik natijasida vujudga kelar ekan, bu hol fanlarni o'rganish mazmuni, shakli, usul va vositalarini o'zaro muvofiqlashtirishni ham taqozo etadi. Faollik darajasini belgilashda o'quv materialning murakkablik darajasi inobatga olinishi lozim.

Ta'lim oluvchilarning bilim olish va o'rganish faoliyatini faollashtirishda psixologik hamda pedagogik muammolar yuzaga keladi. Chunki, psixologlar ta'lim oluvchilarning bilim olish va o'rganish faolligini psixologik xususiyat sifatida, pedagoglar esa ta'lim jarayonining asosiy qonuniyati va zamonaviy talabi sifatida qaraydilar.

O'qituvchi ta'lim oluvchilarning bilim olish va o'rganish faolligini oshirish uchun o'quv materialini murakkablik darajasidan kelib chiqib, mashg'ulotni o'tkazishning turli shakllari va usullarini ishlab chiqishi kerak.

Faollashtirish darajasi birinchidan, ta'lim oluvchilarning o'quv materialini o'rganishga motivatsiya uyg'otish, ularda mustaqil ishlash va izlanish qobiliyatlari qanday darajada ekanligi bilan belgilansa, ikkinchidan, o'qituvchi tomonidan o'qitish va o'rgatish jarayonini faollashtirish maqsadida yaratilgan sharoit, ta'limning shakli va faol usullari hamda didaktik vositalarga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitishda talabalar faoliyatini

faollashtirishdan oldin ularning dastlabki bilim darajasi, o'zlashtirgan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishi ko'nikmalarni hamda mustaqil ishlash qobiliyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Chunki, ushbu xususiyatlarni har tomonlama tahlil qilmay turib, talabalarning faol faoliyat ko'rsatish darajasi haqida fikr yuritib bo'lmaydi.

Ta'lim oluvchilarni faollashtirish asosan faol o'qitish usullarni qo'llash orqali amalga oshiriladi.

Keyingi paytlarda pedagogik amaliyotda ko'pdan "ta'limning faol shakl va usullari" atamasi qo'llanila boshlagan. U talabalar o'quv faoliyatining yuksak darajasini ta'min etuvchi qator pedagogik texnologiyalar guruhini o'zida uyg'unlashtiradi.

So'nggi vaqtlarda esa yana bir atama keng tarqalgan bo'lib, u "interfaol ta'lim"dir. «Interactive Lear»ning atamasi ingliz tilida ta'lim sub'ekti (o'qituvchi, trener, rahbar, boshqaruvchi) bilan faol aloqadorlikka asoslangan *ta'lim* ma'nosini anglatadi. Mohiyatan u kommunikativ texnologiyaning variantlaridan biri (model)ni bildiradi. Boshqacharoq qilib aytganda, interfaol ta'lim - ta'lim ob'ekti va sub'ekti o'rtasidagi a'lo darajada tashkillashtirilgan o'zaro hamkorlik munosabatidan iborat bo'lib, ular o'rtasidagi o'zaro ikkiyoqlama (teskari) axborot almashinuviga asoslanadi.

Ta'lim muassasalari talabalarining erkin va mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun turli muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish malakalarini shakllantirishni hamda ularning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydigan zamonaviy ta'lim texnologiyalari va usullaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va usullarini qo'llash, o'qitish jarayonida ijodiy muhitni yuzaga keltiradi, talabalar faolligini oshiradi, o'qituvchi esa tayyor bilimlarni yetkazuvchi emas, balki talabalarning bilimlarini mustaqil o'zlashtirilishi uchun sharoit yaratib beruvchi, ta'lim jarayonining yo'naltiruvchisi yoki maslahatchisiga aylanadi.

Talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun ularning har biriga alohida individual yondashish lozim. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri talabalarni turli darajadagi muammoli savollarni yoki topshiriqlarni yechishga jalb etish, ularning yechimlarini mustaqil izlab topishga o'rgatishdan iboratdir. Amaliyotda ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida muammoli savollar yoki topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Bo'lg'usi kichik mutaxassislarni Akademik litsey va Ta'lim muassasalarida tayyorlash davrida ijtimoiy jihatdan ahamiyatga ega bo'lgan ushbu bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, hamda ta'lim oluvchilarning fikrlash jarayoni va faoliyatini faollashtirish usullarini tanlash eng asosiy muammo bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Buning uchun pedagogik jarayon nimani anglatishini ko'rib chiqamiz.

Jarayon – (lotincha "prozessys" so'zidan olingan bo'lib), oldinga harakat, o'zgarish degan ma'noni anglatadi.

Pedagogik jarayon – ta'lim beruvchi bilan ta'lim oluvchi o'rtasidagi belgilangan maqsadga erishishga yo'naltirilgan va belgilangan natijaga olib keluvchi o'zaro ta'sir jarayonidir.

Ta'lim jarayoni bevosita quyidagilar bilan bog'liq:

ta'lim beruvchi bilan ta'lim oluvchining o'zaro munosabatiga;

ta'lim texnologiyalariga.

Usul – (grekcha “metodos” soʻzidan olingan boʻlib, izlanish yoki bilish yoʻli, nazariya, taʼlimot maʼnosini anglatadi) konkret vazifani yechishga boʻysundirilgan, borliqni amaliy yoki nazariy oʻzlashtirish operatsiyalarining yoki yoʻllarining yigʻindisi.

U taʼlim texnologiyalarida zamonaviy usullar, shakllar, vositalarda muhim oʻringa ega.

Taʼlim jarayonida usullarsiz, qoʻyilgan maqsadga, belgilangan mazmunni amalga oshirishga, bilish faoliyatini faollashtirishga, sezilarli natijalarga erishish mumkin emas.

Usullar natijaga erishishni taʼminlaydi. Usullar taʼlim mazmunini amalga qoʻllashni taʼminlaydi, bunda taʼlim beruvchi faoliyatini tashkil etish yoʻli – dars berish usullaridir, taʼlim oluvchining faoliyati esa – oʻrganish usullaridir.

Maqsadlar taʼlim oluvchilar bilan birgalikdagi faoliyatida vositalar yordamida amalga oshiriladi, usullar esa, ularni amaliy bajarilishini taʼminlaydi.

Oʻqitish usuli – oʻqitishda belgilangan maqsadga erishish uchun taʼlim oluvchi va taʼlim beruvchining oʻzaro bogʻliq faoliyatini tashkil etishning tartibga solingan usulidir.

Dars berish usullari – taʼlim beruvchining faoliyatini tashkillashtirish vositasidir, oʻqitish usullari esa, taʼlim oluvchining faoliyatini tashkil qilish vositasidir.

Faol usullarni oʻquv jarayoniga qoʻllash, oʻqituvchidan ijodkorlik faoliyatini, qolaversa, oʻzi dars berayotgan fan (mutaxassislik)ni Blum taksonomiyasining tahlil, sintez va baholash darajalarida oʻzlashtirgan boʻlishini talab qiladi. Bu-turli variantlarda fikrlash uchun imkoniyat yaratadi.

Faol taʼlim usullaridan oʻrinli va maqsadli foydalanilganda pirovard natija – taʼlim samaradorligi anʼanaviy taʼlimdagiga nisbatan har doim yuqori boʻladi. Eng asosiysi talabada mustaqil fikrlash, turli masalalarni va muammolarni mustaqil yechimini topish, oʻz-oʻzini nazorat qilish kabi masalalarning shakllanishini taʼminlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabr kunidagi OʻRQ-637-son “Taʼlim toʻgʻrisida” Qonuni.
2. Oʻzbekiston Respublikasining 2022-yil 17-avgust kunidagi “Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnologiyalar xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish toʻgʻrisida” Qonuni.
3. Oʻzbekiston Respublikasining 2000-yil 26-may kunidagi “Fuqaro muhofazasi toʻgʻrisida” Qonuni
4. Oʻzbekiston Respublikasining 2009-yil 30-sentabr kunidagi “Yongʻin xavfsizligi toʻgʻrisida”gi Qonuni
5. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 10 apreldagi “Favqulodda vaziyatlar tuzilmalarining faoliyatini yanada takomillashtirish boʻyicha tashkiliy chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi PQ-4276-sonli qarori
6. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 sentabrdagi “Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish toʻgʻrisida”gi 754-sonli qarori.

DASTURIY TA'MINOT ARXITEKTURASI FANINI O'QITISHDA METODIK TA'MOYILLARINI QO'LLASH

R.N.Abdullayev

(QDTU “Kompyuter tizimlarning dasturiy va texnik ta'minoti” kafedrası kata o'qituvchisi

Kalit so'zlar: *dasturiy ta'minot arxitekturası, monolit, mikroxizmatli, qatlamli arxitektura), dizayn naqshlari, komponentlararo bog'liqlik, tizimlilik, izchillik tamoyillari, interfaol yondoshuv, differensiallashtirish tamoyili.*

Annotatsiya: Dasturiy ta'minot arxitekturası fanini o'qitishda metodik ta'moyillarini qo'llash dasturiy injiniring sohasa talabalarini bilim salohiyatini oshiraishda kata ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy kompetentlikni oshirish esa dasturchilarni muvaffaqiyatga olib boruvchi asosiy omillardandir. Ushbu maqolada ushbu fan doirasida metodik tamoyillarni qo'llashning nazariy asoslari va amaliy jihatlari yoritiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot texnologiyalari va dasturiy ta'minot fanlari alohida o'rin egallaydi. Xususan, “Dasturiy ta'minot arxitekturası” fanini samarali o'qitish, nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishni talab etadi.

Dasturiy ta'minot arxitekturası fanining mazmuni Dasturiy ta'minot arxitekturası' fani dasturiy tizimlarni loyihalashda arxitektura yechimlarini ishlab chiqish, ularni baholash va amalga oshirish jarayonlarini o'rgatadi. Fan quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi: arxitektura uslublari (monolit, mikroxizmatli, qatlamli arxitektura), dizayn naqshlari, komponentlararo bog'liqlik va modulizatsiya. Fan orqali talabalar dasturiy mahsulotlarning strukturaviy tuzilmasini chuqur anglab yetadilar va real tizimlarda qo'llash malakasini hosil qiladilar.

Ta'lim jarayonida metodik tamoyillarni qo'llash Metodik tamoyillar — bu ta'lim jarayonini tashkil etish va uni samarali amalga oshirishga yo'naltirilgan umumiy didaktik qoidalar bo'lib, ular asosida pedagogik faoliyat rejalashtiriladi va olib boriladi. Ushbu tamoyillarni puxta qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarda mustahkam nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish mumkin. Ayniqsa, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini talab qiluvchi fanlar, xususan, “Dasturiy ta'minot arxitekturası” fanini o'qitishda metodik tamoyillar muhim o'rin tutadi.

Quyida eng asosiy metodik tamoyillar va ularning “Dasturiy ta'minot arxitekturası” fanini o'qitishdagi roli yoritiladi:

1. Tizimlilik tamoyili

Tizimlilik — bu ta'lim mazmunini uzviy va mantiqiy bog'langan holda, bosqichma-bosqich bayon qilishni nazarda tutadi. Bu tamoyil asosida bilimlar bir-birini to'ldiradi, takrorlanadi va chuqurlashadi.

Dasturiy ta'minot arxitekturası fanida tizimlilik tamoyili orqali arxitektura modellari, qatlamlar, komponentlar va ularning o'zaro bog'liqligi bosqichma-bosqich tushuntiriladi.

2. Izchillik tamoyili.

Izchillik tamoyili o'quv materialini osondan murakkabga, aniqdan mavhumga qarab ketma-ketlikda o'rgatishni ta'minlaydi.

Bu fan doirasida dastlab arxitektura asoslari, so'ngra turli arxitektura naqshlari (design patterns), tizimlararo integratsiya va optimallashtirish mavzulari beriladi.

3. Nazariy va amaliy uyg'unlik tamoyili

Bu tamoyil o'quvchilarga nazariy bilimlarni faqat eslab qolmasdan, amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash imkonini beradi.

Misol uchun, talabalar biror dasturiy loyiha uchun arxitektura dizaynini nazariy tahlil qilish bilan birga, uni dasturiy vositalarda (UML diagrammalari, CASE vositalari) modellashtrish orqali o'zlashtiradilar.

4. Interfaol yondashuv tamoyili

Interfaol yondashuv — bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida faol muloqotni yo'lga qo'yish, savol-javob, guruhlarda ishlash, muammoni hal qilish metodlaridan foydalanishni anglatadi.

“Dasturiy ta'minot arxitekturasini” fanida interfaol usullar, masalan, *case-study*, *project-based learning*, *brainstorming* metodlari orqali o'quvchilarni real muammolarni yechishga jalb qilish mumkin.

5. Differensiallashtirish tamoyili

Bu tamoyil har bir talabani individual qobiliyatiga qarab o'qitishni nazarda tutadi. Ularning tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va o'rganish tezligini inobatga olish orqali individual yondashuv ta'minlanadi.

Dasturiy loyihalarni mustaqil yoki jamoaviy tarzda berish, murakkablik darajasini farqlash orqali talabalar qobiliyatiga mos topshiriqlar taqdim etish mumkin.

Amaliy mashg'ulotlar va interaktiv metodlar

Fan doirasida talabalarning bilimlarini mustahkamlash maqsadida amaliy mashg'ulotlar, loyiha ishlari va laboratoriya mashg'ulotlari muhim o'rin tutadi. Shuningdek, *case-study*, *brainstorming*, jamoaviy ishlashlar kabi interaktiv metodlar samaradorlikni oshiradi. Masalan, talabalarga real hayotdagi dasturiy tizim loyihasi ustida ishlash topshirig'i beriladi va ular arxitektura modellarini tanlab asoslab berishlari talab qilinadi.

Natijalarni baholash va tahlil qilish

Ta'lim samaradorligini oshirishda baholash mezonlari muhim ahamiyatga ega. Testlar, topshiriqlar, amaliy imtihonlar va loyihaviy ishlar orqali talabani bilim darajasi baholanadi. Shuningdek, baholash natijalarini tahlil qilish orqali metodik yondashuvlar takomillashtiriladi va talabalarning o'zlashtirish darajasi bo'yicha individual yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Dasturiy ta'minot arxitekturasini fanini zamonaviy metodik tamoyillar asosida o'qitish natijasida talabalar nazariy bilimlarni mustahkam egallaydi, amaliy ko'nikmalar hosil qiladi va kasbiy faoliyatga tayyorlanadi. Metodik yondashuvlarning izchil va samarali qo'llanilishi o'quv jarayonining sifatini oshiradi, innovatsion ta'lim muhiti shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ABDULLAYEV, Ravshan. "DASTURIY TA'MINOT ARXITEKTURASI KURSI MAZMUNINI PEDAGOGIK LOYIHALASHTIRISHNING METODIK SHARTLARI." *ACTA NUUZ* 1.1.7 (2024): 42-44.
2. Robert C. Martin, *Clean Architecture: A Craftsman's Guide to Software Structure and Design* (2017)
3. Bass L., Clements P., Kazman R., *Software Architecture: Foundations, Theory, and Practice*, Carnegie Mellon University Press.
4. SOFTWARE DESIGN AS AN ELEMENT OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF AN INFORMATICS TEACHER. *Intent Research Scientific Journal-(IRSJ) ISSN (E): 2980-4612 Volume 2, Issue 12, December-2023 Website: intentresearch.org/index.php/irsj/index*
5. SOFTWARE PROCESS DESIGN PROBLEMS AND METHODOLOGICAL, TECHNOLOGICAL, INSTRUMENTAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT. *American Journal of Pedagogical and Educational Research ISSN (E): 2832-9791| Volume 19, | December, 2023 <https://americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/1687>*

**WAYS TO SOLVE INNOVATION AND INTEGRATION PROBLEMS IN THE
CONTEXT OF TRAINING AND ADVANCED TRAINING OF EDUCATION
PERSONNEL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE AUTHOR'S
«TECHNOLOGY FOR THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL
COMPETENCE COMPETITIVENESS OF PERSONALITIES», USING
DIAGNOSTIC, CORRECTIVE, DIGITAL METHODS, THE SPSS PROGRAM AND
ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Chudakova Vira

PhD in Psychology, Academician of the «Academy of Sciences Turon»;

Senior Researcher: «Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine», «Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine», Founder of the «Academy of Competitive Innovative Leader «PROFI» (Kiev, Ukraine) +380987167380 nika777vera@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

**ПУТИ РЕШЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОБЛЕМ В
УСЛОВИЯХ ПОДГОТОВКИ И ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ КАДРОВ
ОБРАЗОВАНИЯ, ПО РЕАЛИЗАЦИИ АВТОРСКОЙ «ТЕХНОЛОГИИ
ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЛИЧНОСТИ»,
С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ, КОРРЕКЦИОННЫХ,
ЦИФРОВЫХ МЕТОДОВ, ПРОГРАММ SPSS
И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Чудакова Вера

доктор PhD по психологическим наукам, академик «Академии наук Турон», старший

научный сотрудник: «Институт педагогики Национальной академии педагогических наук Украины», «Институт психологии имени Г.С.Костюка Национальной академии педагогических наук Украины», учредитель «Академии конкурентоспособного инновационного лидера «ПРОФИ», тренер, психотерапевт, коуч. г. Киев, Украина
+380987167380 nika777vera@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

Abstract: The article presents the ways of solving innovation and integration problems, in the context of training and advanced training of educational personnel, in the process of implementing the author's «Technology for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal in the Context of Innovative Activities of Organizations» (author, V. Chudakova), using integrative tools: diagnostic, correctional, digital methods, SPSS programs and artificial intelligence. The content and results of the «Technology» and two models of its implementation are disclosed: «1. Diagnostic model of examination of competence of personal competitiveness»; «2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching».

Key words: technology for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal, integrative tools, diagnostic model of examination, correctional and developmental model, examination, training and coaching, digital methods, SPSS program.

Аннотация: В статье представлены пути решения инновационно-интеграционных проблем, в условиях подготовки и повышения квалификации кадров образования, в процессе внедрения авторской «Технологии формирования психологических компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности организаций» (автор, В. Чудакова), с использованием интегративного инструментария: диагностических, коррекционных, цифровых методов, программ SPSS и искусственного интеллекта. Раскрыто содержание и результаты «Технологии» и двух моделей ее реализации: «1. Диагностическая модель экспертизы компетентностей конкурентоспособности личности»; «2. Коррекционно-развивающая модель рефлексивно-инновационного тренинга, коучинга».

Ключевые слова: технология формирование психологических компетентностей конкурентоспособности личности, интегративный инструментарий, диагностическая модель экспертизы, коррекционно-развивающая модель, экспертиза, тренинг-коучинг, цифровые методы, программа SPSS.

In the modern world, characterized by high dynamics of changes, integration processes, uncertainty and competition, these aspects acquire special significance. The development of key competence acquires a special place. It has been revealed that psychological factors are an important and complex barrier to the formation of individual competitiveness competence, which are necessary for successful self-realization of the individual, to ensure its competitiveness in the labor market, mobility and career prospects.

To solve the above-mentioned urgent and socially significant problems (tasks), we have developed the author's «Technology for the Formation of Psychological competence

Competitiveness of Personal in the Context of Innovative Activity of an Organization», hereinafter referred to as «Technology» (author, V. R. Chudakova) [1-10]. At the same time, the use of integrative tools: diagnostic, correctional, digital and STEM methods, the SPSS program and artificial intelligence, occupies a special place, and this makes it possible to make the process of implementing the «Technology» more effective. The competitiveness and success of an individual in a rapidly changing world depends on the results of its implementation, and which is an effective tool for improving the quality of education and the competitiveness of the state.

To ensure the continuity and continuity of innovative integration processes in the context of training for advanced training in personnel education, in the process of implementing the author's «Technology», we *used* a comprehensive approach, including integration at the level of educational programs, continuity in the content of training, organizational and methodological support, support at the level of educational institutions and the effective use of the potential of integrative tools: valid psychodiagnostic, correctional and developmental and digital methods, SPSS programs and artificial intelligence.

We will reveal *the main aspects of the relevance and objectives of the ways to solve innovative and integration processes* in the context of training and advanced training of teaching staff, for the implementation of the author's «Technology for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal, using integrative tools. Table 1 presents their content.

Table 1

The main aspects of relevance and tasks of ways to solve innovation and integration processes in the implementation of the author's «Technology»

The main aspects of relevance, tasks and solutions for innovation and integration processes
1. Compliance with modern educational trends:
1). Integrative approach: It is important to note that modern education strives to integrate various disciplines (pedagogy, psychology, information and communication and digital) approaches and technologies to ensure holistic and effective learning. - The combination of psychological competence, personality development and digital tools is a striking example of such integration. - It is important to note that the most effective is the integrative approach, which combines the use of digital technologies with traditional methods of psychological work (consulting, training, coaching). - The combination of various methods allows you to create a comprehensive system for the development of psychological competence and individual competitiveness.
2). Individualization and differentiation: The use of digital diagnostic methods supported by SPSS and artificial intelligence allows for a more accurate assessment of individual personality traits, their strengths and weaknesses. This creates the basis for personalized programs for the development of psychological competence and competitiveness.

3). Competency-based approach: Modern educational standards are focused on the formation of key competence , among which an important place is occupied by psychological resilience, emotional intelligence, self-regulation skills and other aspects of psychological competence that make up a competitive personality.
2. Improving the quality of training of teaching staff, when implementing the “Technology”:
1). Mastering modern tools: Preparing teachers to use SPSS and artificial intelligence tools in diagnostics and correction expands their professional arsenal, makes them more competent and competitive in the labor market.
2) Developing research skills: The use of SPSS statistical methods helps teachers develop analytical and critical thinking, their ability to conduct their own research and evaluate the effectiveness of pedagogical interventions.
3). The use of scientific methods of diagnostics and correction, supported by SPSS and artificial intelligence, increases the scientific validity of pedagogical activity.
3. Tasks of effective for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal in the context of innovative activities of organizations
1). Accurate diagnostics. Digital diagnostic methods using SPSS and artificial intelligence can provide a more objective and in-depth assessment of the psychological characteristics of an individual than traditional methods.
2). Timely correction. Based on diagnostic data, it is possible to develop and implement individualized correction programs aimed at developing the necessary psychological qualities and increasing the competitiveness of students.
3) Prediction and Prevention: Data analysis using SPSS and artificial intelligence can help identify risk groups and develop preventive measures to prevent psychological problems and promote successful socialization of students.
4) Making informed decisions: Data obtained using digital methods and analyzed in SPSS can serve as a basis for making informed management decisions at the level of the educational institution and the education system.
5). Monitoring and evaluation of effectiveness: The use of digital tools allows for systematic monitoring of the progress of participants in the educational process in developing their psychological competence and personal competitiveness, as well as evaluating the effectiveness of the implemented author's «Technology».

Thus, the integration of diagnostic, correctional, digital methods, SPSS and artificial intelligence in the process of training and advanced training of teaching staff, for the implementation of the author's «Technology for the Formation of Psychological Competence and Competitive Personality» is a relevant, promising direction that meets the challenges of modern education and contributes to improving its quality. Let us present the key features and ways to solve innovative integration problems in the process of implementing the «Technology», which are given in Tables 2 and 3.

Considering the complexity and multi-component nature of the task of implementing

the author's «Technology», *the following key features of their solution can be identified*: 1). Integration of heterogeneous elements. 2). Methodological complexity. 3). Technological barriers. 4). Psychological resistance to change. 5). Personnel support. 6). Adaptation. 7). Efficiency assessment. Their substantive content is given in Table 2.

Table 2

Key features of the tasks of implementing the author's «Technology» in the context of solving innovation and integration problems

1. Features of «Technology» in the context of solving innovation and integration problems:
1). Integration of heterogeneous elements: –The technology itself involves the integration of the author's approach, diagnostic, correction, digital methods, statistical analysis of SPSS and the capabilities of artificial intelligence. –Problems can arise at the intersection of these different areas, requiring a deep understanding of each of them and the ways of their effective interaction.
2). Methodological complexity: –Developing and implementing a professional development program that incorporates such innovative elements requires a well-designed methodology. –Difficulties may arise in determining the optimal sequence of training, choosing effective methods for transferring knowledge and skills in working with new tools, and evaluating training results.
3). Technological barriers: –The use of SPSS and artificial intelligence presupposes a certain level of digital literacy of psychological and pedagogical staff. –Problems may be related to insufficient knowledge of these tools, the lack of necessary equipment or software in educational institutions, as well as the need to adapt existing IT infrastructures.
4). Psychological resistance to change: –The introduction of new technologies and approaches often causes resistance from psychological and pedagogical staff. –This may be due to concerns about the complexity of new tools, increased workload, lack of confidence in their own abilities, or a conservative attitude towards innovation.
5). Personnel support: –To effectively implement the advanced training program, specialists with competence in pedagogy and psychology, as well as in digital technologies, statistics and artificial intelligence are needed. –Finding and attracting such specialists can be a significant problem.
6). Adaptation: –The author's «Technology» (by V. Chudakova) and digital integrative tools may require adaptation to specific working conditions of psychological and pedagogical staff, the specifics of educational institutions and the needs of students. –Problems may arise when attempting universal implementation without taking into account contextual factors.
7). Evaluation of effectiveness: –Assessing the effectiveness of a professional development program that includes such innovative elements is a complex task. –It is necessary to develop adequate criteria and assessment methods that allow tracking the

dynamics of the formation of psychological competence and competitiveness of an individual, as well as the impact of the technologies used on this process.

Also, we will reveal the main ways to solve innovation and integration problems within the framework of the implementation of the «Technology» in the process of improving the qualifications of personnel, these include: 1). Interdisciplinary cooperation. 2). Modular structure of the program. 3). Practice-oriented approach. 4). Development of digital competence of psychological and pedagogical personnel. 5). Psychological support and motivation. 6). Flexibility and adaptability. 7). Development of a performance assessment system. 8). Creation of a community of practice. 9). Involvement of tutors and mentors. Their content is given in Table 3.

Table 3

Ways to solve innovation and integration problems in the process of implementing the author's «Technology»

Ways to solve innovation and integration problems in the process of implementing the «Technology» and scaling up the advanced training program
1). Interdisciplinary cooperation: –Organization of close interaction between specialists in the field of pedagogy, psychology, information technology, statistics and artificial intelligence at all stages of the development and implementation of the program. –This allowed for a comprehensive approach and consideration of all aspects of integration.
2). Modular structure of the program: –Development of a program for advanced training in the form of modules that consistently master various aspects of technology. –This allowed psychological and pedagogical personnel to gradually immerse themselves in new material and master the necessary skills step by step.
3). Practice-oriented approach: –Emphasis on the practical application of the methods and tools studied. Inclusion in the program of trainings, master classes, coaching, work with real professional situations and data.
4). Development of digital competence of psychological and pedagogical staff: –Organization of special courses and seminars on mastering SPSS and the basics of artificial intelligence, focused on the needs of psychological and pedagogical personnel. –Providing technical support and access to the necessary resources.
5). Psychological support and motivation: –Conducting explanatory work aimed at forming a positive attitude towards innovation. –Organizing seminars and trainings on change management, developing confidence and overcoming fears associated with the use of new technologies.
6). Flexibility and adaptability: –Provide for the possibility of adapting the program and the tools used to various educational contexts and levels of training of psychological and pedagogical personnel. –Collect feedback and make adjustments based on the experience of implementation.
7). Development of a performance evaluation system: –Defining clear

evaluation criteria and developing tools for monitoring the dynamics of development of psychological competence and competitiveness of psychological and pedagogical personnel. Using both quantitative (e.g., testing results) and qualitative (e.g., practice analysis) evaluation methods.
8) Creating a community of practice: –Formation of a professional community of psychological and pedagogical personnel mastering and applying the author's technology and digital tools. –Organization of platforms for exchanging experience, discussing emerging problems and finding joint solutions.
9). Involvement of tutors and mentors: –Training qualified tutors and mentors capable of providing individual support to psychological and pedagogical staff in the process of mastering new technologies and integrating them into practice.

The solution to the above-mentioned innovation and integration problems required a systematic approach, consideration of many factors and active interaction of all interested parties. Successful implementation of the author's «Technology» using modern integrative digital tools can significantly improve the quality of training of psychological and pedagogical personnel and their competitiveness in a dynamically developing educational environment. We note that the use of integrative tools based on the application of diagnostic and corrective digital methods, SPSS programs and artificial intelligence is of particular importance in the process of studying the problem of «formation of psychological competence of individual competitiveness», which is a relevant and priority area of development of the personnel management system in modern organizations.

Let us present for consideration the author's «Technology for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal in the Context of Innovative Activity of an Organization» (author, V. P. Chudakova) [1-10]. The relevance of its development is confirmed by the fact that in modern conditions the «labor market» and «personality market» are developing, making high demands on the younger generation, on university graduates. Today's graduates will soon have to take on the entire burden of problems that need to be solved in the post-industrial, digital society of modern civilized market relations. In this regard, one of the priority tasks of education is to create conditions for the formation of a competitive personality.

In order to solve the above-mentioned problems, we have developed and are implementing our own «*Technology*» [1; 2; 3-5; 7-10], which *consists* of two interconnected and complementary models: «1. Diagnostic model of examination of psychological competence Competitiveness of Personal, *we will reveal* the components of the assessment components of diagnostic methods and the results of its implementation, the content of the structure of factors and the results using digital and STEM methods, the SPSS program and artificial intelligence. «2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching», which consists of 2 programs - individual and general programs.

Let us present the features of the implementation of the “Technology” and its implementation models, reveal their structural components, integrative tools, content, purpose, and potential implementation opportunities (given in Table 4).

Contents and results of the implementation of the author's «Technology»

Contents of «Technology for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal in the Context of Innovative Activity of an Organization»
«Technology for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal in the Context of Innovative Activity of an Organization» (<i>Technology</i>) consists of 2 models: «1. Diagnostic model of examination of psychological competence Competitiveness of Personal» «2. Corrective-developmental model of reflexive-innovative training, coaching», which consists of 2 programs - individual and general. Let's consider them:
Contents and results of implementation of «1. Diagnostic model of examination of psychological competence Competitiveness of Personal».
Evaluation components and results of the implementation of the diagnostic model of expertise: <i>The state of formation of the personal competitiveness competence is determined</i> , in particular: - innovativeness; personal qualities; - praxeological competence (psychological and professional), - cognitive; - communicative; - reflectivity and self-awareness of oneself as a professional; - motivational; self-actualization; - competence of psychological resilience, stress resistance and ability to quickly adapt; emotional-volitional self-regulation; conflict resolution; - goal setting, psychotechnologies of setting and achieving goals.
Contents and results of implementation of “2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching”
The purpose of developing reflexive-innovative training and coaching is to reveal: theoretical-methodological, diagnostic, and practice-oriented prerequisites for “forming the competence of individual competitiveness in the context of the organization’s innovative activities.” To implement the correction model , we have developed and implemented two original programs of special psychological training: 1) a general program and 2) an individual program of reflexive-innovative training, coaching. Let us consider their features and the results of implementation.
1). The program for training experts-trainers for the implementation of the “Technology” – This general program of reflexive-innovative training, coaching (RIT):
The goal of the general RIT program : - <i>training of expert trainers for the implementation of «Technology 2»</i>; - <i>mastering psychological and pedagogical knowledge, skills, and abilities in conducting examinations (diagnostics, assessment, forecasting) and using correctional and developmental interactive methods to form the competence of individual competitiveness in the context of innovative activities.</i> Which allows for the implementation of «Technology No. 2» in educational practice.

Contents of the «general program» of RIT.
The “General Program” of the course consists of 7 sections, each of which is a logical continuation and completion of the previous one and has its own educational development cycle, together they represent a system of preparation and development of the arsenal of personal effectiveness of a person. Sections (modules) Special course program: <i>Section 1.</i> Theory and practice of the problem of implementing competence-oriented training through the prism of an integrated system of scientific and methodological support for developing individual competitiveness competence in the context of innovative activities. <i>Section 2.</i> Conceptual foundations for implementing the «Psychological and organizational technology for developing individual competitiveness competence in the context of innovative activities» presents an applied structural-functional, project-modeling aspect of implementing the problem. <i>Section 3.</i> Implementation of the «Diagnostic model for assessing individual competitiveness competence in the context of innovative activities». <i>Section 4.</i> Implementation of the «Correctional and developmental model for developing competitive personality competence in the context of innovative activities». <i>Section 5.</i> Reflexive and innovative training, coaching: «Modern psychotechnologies for developing competitive personality competence in the context of innovative activities», which consists of 12 modules (individual program), each subsequent module is a logical continuation and completion of the previous one. <i>Section 6.</i> Comparative analysis and forecasting of the results of the implementation of the technology before and after the implementation of special psychological training within the framework of the corrective and developmental impact of reflexive-innovative training, coaching. <i>Section 7.</i> Realities, prospects and results of the effectiveness of the implementation of the author's technology.
Features of the implementation of the general program.
The program is implemented : in the inter-course and course period of advanced training in the education system; in the system of personnel training and retraining. Form of study: full-time and distance. The special course is conducted with appropriately selected groups of teachers, managers and heads of educational organizations, psychologists, methodologists in the inter-course and course period of advanced training.
2). “Individual” program of reflexive-innovative training, coaching (RIT): “Modern psychological technologies for the Formation of Psychological competence Competitiveness of Personal in the Context of Innovative Activity»
The goal of the “individual” program: mastering certain socio-psychological knowledge, abilities, skills, competence necessary in the sphere of communication, activity, personal development and correction, for the formation of individual competitiveness competence in the context of the organization’s innovative activities.
Contents of the «individual» RIT program
«Individual program» of RIT: consists of 12 modules (each subsequent module

is a logical continuation and completion of the previous one): *1st module*: Theoretical and methodological means of conducting reflexive-innovative training, coaching (RIT). *2nd module*: Development of communicative and interactive competence. *3rd module*: Competence of overcoming psychological problems: fears, phobias and other traumatic memories. *4th module*: Competence of overcoming life crises, development of psychological stability, stress resistance and the ability to quickly adapt. *5th module*: Competence of reflection, self-awareness, skills of using effective strategies for creating adequate self-esteem and self-confidence. *6th module*: Competence of preventing and resolving interpersonal contradictions and conflict situations. *7th module*: Development of goal-setting competence: strategies and tactics for setting and achieving goals. *Module VIII*: Competence in overcoming professional stress and burnout syndrome of an individual and an organization. *Module IX*: Competence in creating positive motivation. *Module X*: Competence in mastering the art of public speaking. *Module XI*: Competence in «technologies for effectively conducting discussions and types of disputes». *Module XII*: Sources and results of modern psychotechnologies for developing individual competitiveness competence, features of their use.

Potential and possibilities of implementation of the individual RIT program

Potential opportunities for the implementation of RIT. The program is designed to facilitate *the training* of specialists in the process of professional activity, *the development of* scientific and methodological psychological support for the formation of individual competitiveness competence in the context of innovative activity, as professionals in modern innovative organizations. **The program is implemented:** in the inter-course and course period of advanced training in the education system; in the system of training and retraining of personnel. **Form of study:** full-time and distance.

A systematic and comprehensive approach will allow for the effective integration of the author's innovative «Technology» using modern digital tools into the process of training and advanced training of education personnel, contributing to the formation of psychologically competent and competitive specialists.

Conclusion. Summing up the publication, we note that the presented tasks and ways of solving innovation and integration problems in the context of training and advanced training of educational personnel, in the process of implementing the author's «Technology», using integrative tools: diagnostic and correction digital methods, SPSS programs and artificial intelligence, opens up prospects for further study of the problem of forming psychological competence of Competitiveness of Personal in the context of innovative activities. The author sees them in improving the system of training, retraining, advanced training, namely: - *creation of* a system of professional education of specialists in general, and special psychological training of expert trainers in the direction of forming psychological competence of individual competitiveness in the context of innovative activities; - *creation of* a system of psychological counseling on selection, selection,

correction, development, forecasting the effectiveness of professional activities; - *formation of individual competitiveness in the context of innovative activities*. The author's «Technology» is effectively introduced into the international educational and scientific space, on the basis of educational institutions of Ukraine (2016-2025); in the Republic of Uzbekistan (2018-2025) within the framework of advanced training courses (international internship).

List of references

1. Чудакова В. П. Апробація і впровадження рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу «Сучасні психотехнології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності» у рамках міжнародного стажування та академічної мобільності: українсько-узбецький досвід (у форматі фотOVERнісажу). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, № 2 (89) / II квартал / 2023. С. 50-56 URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/2/7.pdf> DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-50-67](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-50-67)
2. Чудакова В. П., Баратов Ш. Р., Чупров Л. Ф., Шаріпов Ш. С. Психологічне забезпечення освітнього процесу: психологічна служба в школі – створення, сучасний стан та перспективи // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щоквартальний науково-методичний журнал – Київ: ІОД, – 2019. – № 2 (73). С. 39–46 DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2\(73\)-39-46](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2(73)-39-46) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/2/8.pdf>
3. Чудакова В. П. Досвід впровадження та зміст програми «Технології та інтегративний інструментарій формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності», в рамках міжнародного стажування та міжнародної літньої школи «Узбекистан-Україна 2023» В. Чудакової (у форматі фотOVERнісажу, частина 2.12). розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, №3(90) / III квартал / 2023. (90)-83-100 URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/3/12>
4. Чудакова В. П. Інтегративні методи і технологія експертизи і корекції формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності (частина 1). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. – Київ: ІОД, – 2020. № 4 (79). – С. 63-69. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4\(79\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4(79)-63-69) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2020/4/12.pdf>
5. Чудакова В. П. Науково-методичне забезпечення та особливості реалізації «психолого-організаційної технології формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності організацій». // Теоретичні та прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєвєродонецьк, 2021. № 3 (56). Т. 2. 422 с. С. 311-326. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-311-325> URL: http://tppjournal.com.ua/n56y2k21_tom_2_a27.html

6. Чудакова В. П. Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання: Навчальна програма. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 25 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/21-29-CHudakova.pdf>

7. Чудакова В. П. «Технологія формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості у швидкозмінних умовах інноваційної діяльності організацій», з використанням діагностичних, корекційних, цифрових і STEM методів, програм SPSS і штучного інтелекту. // «Освіта та розвиток обдарованої особистості»: щоквартальний науково-методичний журнал. № 1 (96) / I квартал / 2025. С. 91-106 URL: <https://otr.iod.gov.ua/ojs/index.php/otr/article/view/137/229> DOI: [https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1\(96\)-13](https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1(96)-13)

8. Chudakova V. P. (2024) Integrative toolkit for the implementation of the «technology for the formation of psychological competence of individual competitiveness in the context of innovative activity» using diagnostic, correctional, digital, STEM methods, SPSS programs and artificial intelligence. Moderní aspekty vědy: XLIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut, 377-389. DOI: <https://doi.org/10.52058/49-2024>

9. Chudakova V. P., Maksimenko S. D., Abdullayeva B. S., Bafaev M. M., Kariyev A.D., Temirov K. U. (2022) Psychological measurements of the integrative indicator «innovativeness» - expertise tools of «psychological readiness for innovative activity» and «competence of competitiveness of the individual» using digital and STEM and methods: Ukrainian, Uzbek, Kazakhstani experience. // Actual problems of the psychology of learning in the modern socio-cultural situation: a collection of theses of scientific reports of the round table dedicated to the creative heritage of I.O. Sinytsia (Kyiv, November 2, 2022). Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – м. Київ, Україна. – 186 р. – Р.158-166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732732>

10. Usarov J. E., Khimmataliev D. O., Kuvatova N. B., Atakhujaeva Sh.A., Chudakova V. P., Akbarova N. N. (2022) Pedagogical competence. Study guide., 184 b. DOI: <https://doi.org/10.15350/9785002044672>

ВЗАИМОСВЯЗЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭНЕРГЕТИКЕ И ОБРАЗОВАНИИ: ОПЫТ СИСТЕМЫ МАСЛОСНАБЖЕНИЯ МУБАРЕКСКОЙ ТЭЦ

Шодиев Тимур Уктамович

Каршинский государственный технический университет кафедра

«Инженерная энергетика» стажер преподаватель

Аннотация. Статья посвящена анализу работы системы маслоснабжения Мубарекской тепловой электростанции (ТЭЦ) в контексте взаимосвязи инновационных технологий и интеграции образовательных процессов. Рассмотрены ключевые аспекты проектирования, эксплуатации и модернизации системы, а также роль образовательных программ в подготовке специалистов для энергетической отрасли. На примере Мубарекской ТЭЦ продемонстрировано, как внедрение

современных технологий требует обновления учебных курсов и усиления взаимодействия между промышленностью и образовательными учреждениями. Подчёркивается важность адаптации образовательных стандартов к быстро меняющимся технологическим требованиям.

Ключевые слова: маслоснабжение, тепловая электростанция, инновации, интеграция образования, предиктивное обслуживание, подготовка кадров.

THE INTEGRITY OF INNOVATION AND INTEGRATION PROCESSES: PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE FIELD OF THERMAL ENERGY

Abstract. The article analyzes the operation of the oil supply system at the Mubarek Thermal Power Plant (TEPP) in the context of the interplay between innovative technologies and the integration of educational processes. It examines key aspects of the system's design, operation, and modernization, as well as the role of educational programs in training specialists for the energy sector. Using the Mubarek TEPP as a case study, the article demonstrates how the adoption of modern technologies necessitates updates to educational curricula and stronger collaboration between industry and educational institutions. The importance of adapting educational standards to rapidly changing technological demands is emphasized.

Keywords: oil supply, thermal power plant, innovations, education integration, predictive maintenance, personnel training.

Современные энергетические объекты сталкиваются с необходимостью внедрения инноваций для повышения эффективности и потребностью в квалифицированных кадрах. Система маслоснабжения, обеспечивающая работу турбин и генераторов, служит примером области, где технические инновации тесно связаны с образовательными процессами.

Описание системы маслоснабжения Мубарекской ТЭЦ. Система включает:

- Резервуары для хранения масла;
- Насосные станции с автоматизированным управлением;
- Фильтрационные модули и системы мониторинга;
- Датчики давления и температуры, интегрированные в систему управления.

Особенностью Мубарекской ТЭЦ является использование предиктивной аналитики для прогнозирования износа оборудования, что способствует повышению надежности.

Проблемы и решения

1. Загрязнение масла: Внедрение многоступенчатой фильтрации и обучение персонала методам контроля.

2. Устаревшее оборудование: Поэтапная замена насосов на энергоэффективные модели с параллельным обучением инженеров.

3. Дефицит кадров: Сотрудничество с профильными вузами для разработки специализированных учебных программ.

Инновации и их связь с образованием. Внедрение цифровых платформ для мониторинга маслоснабжения потребовало:

- Обновления учебных программ по направлению «Цифровые технологии в энергетике»;
- Проведения мастер-классов от сотрудников ТЭЦ для студентов;
- Создания лабораторий на базе вузов-партнеров.

Интеграция образования и производства. Примеры успешной коллаборации:

- Стажировки студентов с доступом к реальным данным системы маслоснабжения;
- Совместные исследования по экологическим аспектам использования масел, интегрированные в учебные дисциплины.

Заключение

Опыт Мубарекской ТЭЦ подтверждает, что инновации в энергетике требуют трансформации образовательных подходов. Перспективным направлением является развитие дуального обучения и цифровых симуляторов, моделирующих работу энергетических систем.

Литература :

1. Иванов А.В. *Современные системы маслоснабжения ТЭЦ*. М.: Энергоиздат, 2020.
2. Петрова С.К. *Интеграция образования и промышленности: мировой опыт*. СПб: Наука, 2021.
3. Отчет о технической модернизации Мубарекской ТЭЦ (2021–2023 гг.).
4. Гулямов Р.Т. *Цифровизация энергетических объектов Узбекистана*. Ташкент: Узбекэнерго, 2022.
5. Международный журнал «Energy Innovations and Education». Vol. 12, 2023.

“PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA” TUSHUNCHASINI OLDINDAN LOYIHALASHTIRILGAN TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI AMALIYOTDA TIZIMLI VA IZCHIL JORIY ETISH

Norqulov Usmon Elomonovich

Qarshi davlat texnika universiteti

Annototsiya: Texnologiyadan foydalanishning eng muhim natijasi bo‘lib vazifalarni qismlarga bo‘lish zarurati hisoblanadi. Buning sababi shundaki, amaliyotda ma’lum harakatlarning bir qismi sifatida individual amallarning noadekvat yoki etarlicha bo‘lmagan amalga oshirilishi muayyan muammolarni hal qilish va o‘quv maqsadlarini to‘liq amalga oshirish qiyin bo‘lishiga olib keladi. Ushbu maqolada talabalar amaliy tayyorgarligini tashkil etishning pedagogik texnologiya mazmuni uchta komponentga ajratib ko‘rsatilgan.

Tayanch so‘zlar: Tarbiya, pedagogik, axborot, didaktik, muhandis, texnologiya, psixologiya, model.

Kirish. Muhandisning kasbiy tafakkuri samaradorligini aniqlash uchun u nazariy refleksiv tafakkur sifatida ko‘rib chiqilib, jumladan, texnik vositalar holatini tashhishtlash va

bashorat qilish, mazmunli tahlil qilish va nosozliklarni tezkor bartaraf etish, har xil turdagi ishlarni rejalashtirish qobiliyatidan iborat kasbiy muhandislik muammolarini hal qilishning umumiy tamoyillarini bilishni o'z ichiga oladi [1].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Ilmiy adabiyotlar tahlili hamda amaliy ish tajribasi zamonaviy muhandis kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyati samarali an'analarni saqlab qolgan holda, ko'plab tashabbuslarni amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishni talab qiladigan tadqiqotchilik innovasion tabiatidir, degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Ta'lim texnologiyasiga murojaat qilib, pedagogika fani jamlangan ijtimoiy tajriba mazmunini singdirish (interiorizatsiya) va uni individual tajriba mazmuniga aylantirish jarayonlarini qamrab olishi qayd etilgan [2]. Pedagogika ta'lim jarayonini amalga oshirish imkonini beruvchi tegishli vositalarni ishlab chiqish vazifalarini o'z ichiga oladi. Xususan, texnologiya ilmiy va boshqa tashkillashtirilgan bilimlarni amaliy masalalarga tizimli ravishda qo'llashni anglatadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Texnologiyadan foydalanishning eng muhim natijasi bo'lib vazifalarni qismlarga bo'lish zarurati hisoblanadi. Buning sababi shundaki, amaliyotda ma'lum harakatlarning bir qismi sifatida individual amallarning noadekvat yoki etarlicha bo'lmagan amalga oshirilishi muayyan muammolarni hal qilish va o'quv maqsadlarini to'liq amalga oshirish qiyin bo'lishiga olib keladi. Batafsillashtirilgan va shuning uchun tashkillashtirilgan bilimlar o'qitish jarayonida samarali harakatlarga olib kelishi mumkin, chunki pedagogik ta'sir – axborot ta'siri bo'lib, uning natijasi shunga asoslanadiki, taqdim etilayotgan bilimlarning ma'lum porsiyalarini o'zlashtirish hisobidan yangi pozisiyalar, ko'nikmalar shakllantirilishi, atvorni tartibga solishning yangi mexanizmlarini belgilovchi yangi rollar va qadriyatlar o'zlashtirilishi mumkin [2].

Ta'lim texnologiyalarining holatini tavsiflashda biz quyidagi ishlanmalardan, xususan, “pedagogik texnologiya” tushunchasini oldindan loyihalashtirilgan ta'lim-tarbiya jarayonini amaliyotda tizimli va izchil joriy etish sifatidagi ta'rifdan foydalanamiz [3]. Har qanday ta'lim-tarbiya jarayoni pedagogik tizim bo'lganligi sababli, pedagogik texnologiyani “amaliyotda joriy etilayotgan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deb ta'riflash mumkin. Bundan kelib chiqadiki, har qanday pedagogik texnologiyaning takrorlanishi va rejalashtirilgan samaradorligi uning tizimlilik va tuzilmaliligiga bog'liq bo'ladi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Pedagogik texnologiyaning mazmuni va vazifasini aniqlab olamiz. Pedagogik texnologiya mazmuni uchta komponentga ajratib ko'rsatilgan [3].

Birinchidan, maqsadni belgilash – pedagogik texnologiya jarayonining markaziy muammosi sifatida. Buning yanada dolzarbligi shundaki, yaqin vaqtgacha ta'lim muassasalarida maqsad qo'yish ularning kompetensiyasidan tashqarida chiqarilgan edi, bu jarayonning o'zi esa davlatning siyosiy tuzilmalari va turli vazirliklarning vakolatiga kirgandi. Bunday sharoitda pedagoglar maqsadlar tavsifini chetlab o'tib, o'quv rejalarini, dasturlarini ishlab chiqishga va qo'llanmalar yozishga intiladi. Bunday yondashuv, maqsad yo'qligida, hech qanday samara bera olmaydi. Aytish mumkinki, ko'plab yangi zamonaviy

ta'lim dasturlarining kamchiliklari ularning tizimsizligi, yaxlitlik yo'qligi, epizodik va fragmentar tabiatidan iborat. Bunda maqsadni belgilash ikki jihatdan ko'rib chiqiladi: tashhislash, maqsadni belgilash, o'qitish sifatini ob'ektiv nazorat qilish (maqsadlarga erishish) hamda talaba shaxsini rivojlantirish.

Ikkinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonini dastlabki loyihalash va keyinchalik loyihalarni auditoriyada "didaktik vazifa" va "o'qitish texnologiyasi" kontekstida takrorlash.

Uchinchidan, pedagogik texnologiya doirasida talabaning o'quv-biluv faoliyatining tuzilmasi va mazmunini belgilaydigan didaktik jarayon loyihasini amalga oshirish. Pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismlarini tahlil qilish, nima uchun har qanday holatda ham yaxlitlikni saqlash ham o'rta, ham oliy bosqich zamonaviy maktabning faoliyatida rasmiyatchilikka olib kelishini tushunish imkonini beradi.

Pedagogik texnologiyani ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishda asosiy nuqta bo'lib tuzilmaviy va mazmuniy yaxlitlik tamoyili hisoblanadi. Uning mohiyati ta'limning butun davri uchun pedagogik tizimning barcha tarkibiy qismlarining ham gorizontol, ham vertikal bo'ylab uyg'un o'zaro ta'siriga erishishdan iborat. Shu bilan birga, tizimning modulli tashkil etilishidan foydalanilmasa, tizim komponentlarining biriga boshqalarni tuzatmasdan o'zgartirishlar kiritish samarasiz bo'ladi. Yaxlitlikning yo'qligi (uni amalga oshirishga imkon beradigan umumiy maqsad yo'qligida) o'quv fanlarini rasmiy ravishda farqlash va har qanday muammoni ulardan biriga aniq kiritish imkonini beradi.

Aytib o'tilgan qiyinchilik va kamchiliklarni bartaraf etishning istiqbolli yo'nalishi bo'lib, birinchi navbatda, rejalashtirish, bashoratlash, yaratish, bajarish va rasmiylashtirishni amalga oshirishning umumiy shakli sifatida ta'limning loyiha madaniyati hisoblanadi [4].

Mazkur maqsadlarga kasbiy tayyorlash jarayonida o'qitishning turli shakl va usullarini qo'llash orqali erishiladi. Oliy ta'limda shakllangan o'qitishning asosiy tashkiliy shakllari bo'lib ma'ruzalar, seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va mustaqil ta'lim hisoblanadi. Boshqa atamalarda aytib o'tilgan tashkiliy shakllarga o'qitishning frontal, guruh yoki jamoaviy va individual shakllari mos keladi. O'qitishning frontal shakli o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning birgalikda-individual shaklini nazarda tutadi. O'quv ishini jamoada tashkil etish faoliyatning birgalikda-o'zaro ta'sir qiluvchi turini ifodalaydi va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Tashkil etishning ushbu shaklida samarali hissiy identifikasiya sodir bo'lishi mumkin – shaxslararo tenglashtirish bo'lib, unda guruh a'zolaridan har biri boshqalarning holatini o'zining holatidek his qiladi, ya'ni guruhning har bir a'zosiga hamfikir bo'lish qobiliyati rivojlanadi. Bu orqali guruhning o'z a'zolarining shaxsiy fazilatlarini hamda ularning birgalikdagi faoliyatning muvaffaqiyati va samaradorligi uchun ahamiyatini dolzarblashtirish va baholash qobiliyatining ko'rsatkichi bo'lgan ijtimoiy appersepsiya mustahkamlanadi [2].

Talabalarining shaxslararo muloqoti ular o'rtasidagi bevosita o'zaro ta'sirni va ularning birgalikdagi muvofiqlashtirilgan faoliyatini talab qiladigan mashg'ulotdagi guruh ishlarini olib borishda qulay tarzda amalga oshiriladi, deb hisoblanadi. Bunday faoliyat ularning motivasiyasini o'zgartiradi va o'qitish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Hamkorlik, sheriklik muhitida, o'zaro tushunishni ta'minlaydigan dialog asosida guruhda,

shuningdek, pedagog va talabalar o'rtasida shaxslararo muloqotni o'rnatish motivasiyaga ta'sir qiladi va qulay hissiy muhitni ta'minlab, samarali o'qitish muhitini yaratishga hissa qo'shadi. Bunda o'qitish muvaffaqiyatini oshirish maqsadida talabalarning ijobiy hissiy holatini tashkil etish muammosini hal qilishga pedagogik jarayonni tashkil etishning shaxsiy-rolli shakli eng ko'p yordam beradi.

O'quv dasturlarida aks ettirilishi kerak bo'lgan barcha ko'nikmalarni, har doim ham aks ettirib bo'lmaydi, ayniqsa ajratilgan vaqt miqdori sarflangan bo'lsa. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu etishmayotgan bilim va ko'nikmalar rivojlanishning dolzarb yo'nalishlari – Akmeologiya, Valeologiya, Tashabbus va Ijodkorlik yo'nalishlari konsepsiyasiga mos keladi [2].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Yuqoridagilarni umumlashtirib qayd etishimiz mumkinki, muhandislik kasbiy ta'limining barcha psixologik-pedagogik jihatlarini ko'rib chiqish chuqurligi va hajmi jihatdan juda katta tadqiqotlarni talab qiladi; jumladan, bunday o'rganish muhandislik ta'limi vazifalarini murakkablashtirishga olib kelsa ham, biroq muhandislik ta'limi sifatini oshirishning psixologik-pedagogik asoslarini ishlab chiqishni ta'minlaydigan muayyan yo'nalishlarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Хофман И. Активная память/ И. Хофман.- М.: Прогресс, 1986.-310с.
2. Байчоров К.У. Образовательные стандарты как основа разработки новых технологий подготовки специалиста: Дис... д.-ра пед. наук: 13.00.08.- СПб.,1998
3. Беспалко В. П. Слагаемые педагогической технологии/В.П. Беспалко.- М.: Педагогика, 1989. - 190с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология/ И.А.Зимняя.- Ростов н/Д.,-477 с.

4-SHO'BA

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA HAMDA IJTIMOIIY SOHALARNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI

MENTAL XARITA VA UNDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Nurullayeva Sh.U.

Qarshi davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya: Mazkur ma'ruzada pedagogik ta'lim jarayonidagi ma'ruza mashg'ulotlarida mental xaritadan foydalanish orqali ma'ruza mashg'ulotlari samaradorligini oshirishga doir mulohazalar bayon etilgan. Jumladan, mental xarita turlari, ulardan foydalanish yo'llari, ahamiyati, afzalliklari hamda pedagogik shartlari xususida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mental xarita, rang, tasvir, so'z, markaziy obraz.

Аннотация: В данной лекции представлены комментарии по повышению эффективности лекций путем использования ментальной карты в лекционных занятиях педагогического образовательного процесса. В частности, обсуждались виды ментальных карт, способы их использования, значение, преимущества и педагогические условия.

Ключевые слова: ментальная карта, цвет, образ, слово, центральный образ.

Abstract: This lecture presents comments on increasing the effectiveness of lectures by using a mind map in lectures of the pedagogical educational process. In particular, the types of mind maps, methods of their use, meaning, advantages and pedagogical conditions were discussed.

Keywords: mind map, color, image, word, central image.

Mental xarita tuzish ma'ruza mashg'ulotlari uchun qulay metodlardan biri bo'lib, u ma'ruza mazmuni haqida yaxlit va aniq tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Mental xaritani tuzish konspekt yozish yoki o'quv materialini yuzasidan qaydlar tayyorlashga nisbatan qiziqarli jarayon bo'lib hisoblanadi. Chunki mental xaritani tuzish tuzuvchi uchun ijodiy, quvnoq va qiziqarli jarayon bo'lib hisoblanadi.

Mental xaritani turlicha tarmoqlash, turli rasm va suratlar bilan to'ldirish mumkin. Xarita individuallikni ham ifodalab, insonlarning biror bir jarayonga doir tasavvurlarini, qarashlarini, tushunchalarini o'zida aks ettiradi. Oddiy chizmalarga qaraganda mental xarita aynan yorqinligi, rang barangligi, turli qiziqarli rasmlardan iborat ekanligi bilan ham qiziqish uyg'otadi.

Mental xaritaning bir qancha afzal jihatlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardir:

Mental xarita tuzilmasiga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri miyamizda saqlangan ma'lumotlar, tafakkur jarayoni tuzilmasiga mos keladi;

Mental xarita alohida g'oyalar o'rtasidagi iyerarxiya va o'zaro bog'lanishlarni ko'rsatadi, bu bilish obyekti (matn, hodisa yoki jarayon) haqida umumiy manzarani ifodalaydi;

Mental xaritada turli rasm, ranglar, yo'g'on va ingichka, rangli chiziqlardan foydalanilishi o'zlashtiriladigan ma'lumotlarni osonroq yodda saqlashga yordam berdi;

Muhim aspektlaridan yana biri mental xarita xotirada saqlangan ma'lumotlarni qayta yodga tushirish uchun juda qulay hisoblanadi;

Mental xaritani har kim ham tuzishi mumkin. Asosiysi Mental xarita tuzish bu ijodiy, o'yin tarzida kechuvchi jarayon bo'lib, tuzuvchi uchun aqliy mehnatdek og'ir tuyulmaydi.

Mental xarita turli maqsad va tartibda tuzilishi mumkin:

1. Aqliy hujum asosida tuzilgan mental xarita.
2. Qaydlar uchun mental xarita tuzish.
3. Xotirada saqlash uchun tuziladigan mental xarita.
4. O'qiladigan ma'lumotlarni yaxshiroq anglash uchun tuziladigan mental xarita.
5. Jamoaviy loyihani amalga oshirishda qo'llaniladigan mental xarita.
6. Darsning tuzilmasi, umumiy mazmunini ochib berish uchun foydalaniladigan mental xarita.
7. Topshiriqlarni bajarishga doir mental xarita.
8. Esse mental xarita.
9. Grammatik mental xarita.
10. Shaxsiy yoki jamoa faoliyatini tashkil etishga doir mental xarita.

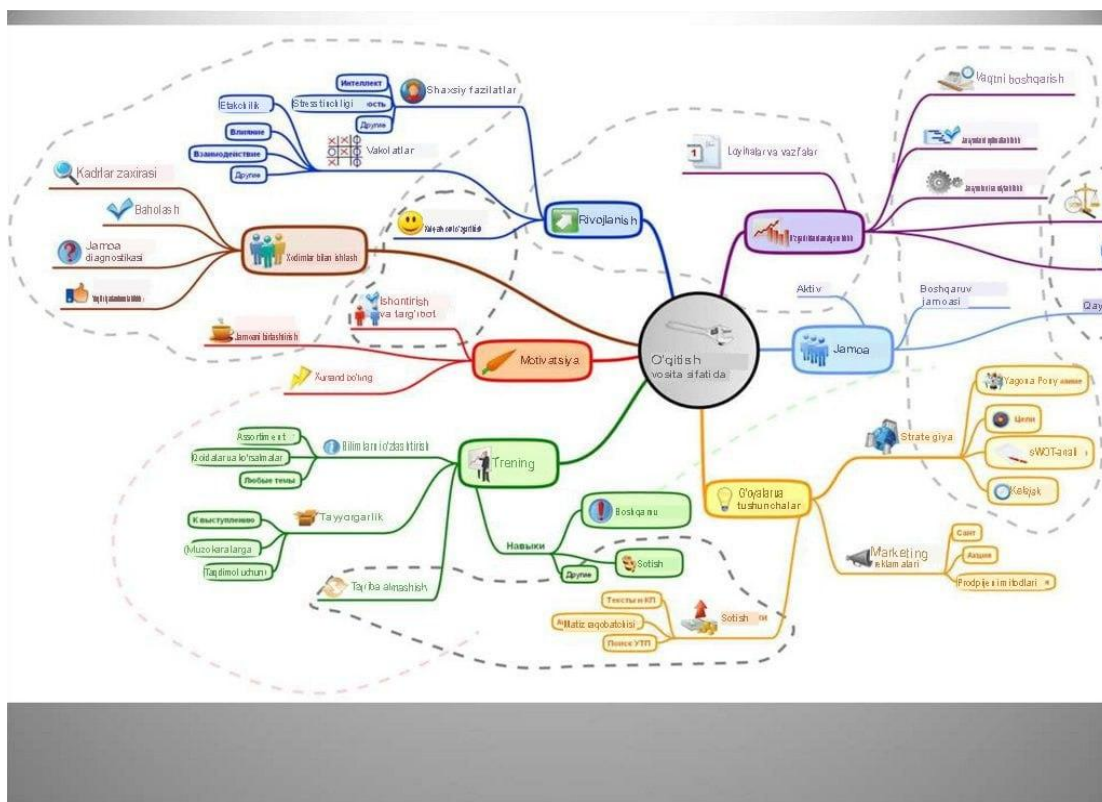
Mental xaritada quyidagi uchta tarkibiy qism bo'ladi:

1. Markaziy obraz. U o'rganilayotgan mavzuni ifodalashi lozim (Inson tili mental xaritada ona siymosi).

2. Markaziy obrazdan chiquvchi qalin shoxlar. Bu shoxlar o'rganilayotgan muammoning asosiy mavzularini tasvirlaydi.

3. O'z navbatida asosiy shoxlar kichik temachalarni ifodalovchi shoxchalarga bo'linib ketadi. Har bir shoxda bitta kalit so'z yoki tasvir bo'lishi kerak.

"Ta'lim mazmuni" mavzusidagi ma'ruza mashg'ulotini tashkil etishda quyidagi quyidagicha mental xaritadan foydalanish mumkin bo'ladi:

1-rasm. Ta'lim mazmuni mavzusiga doir mental xarita.

Mental xarita tuzishda quyidagilarga e'tibor berish zarur: rang, tasvir, so'z.

Pedagogik ta'lim jarayonida nazariy mashg'ulotlarni tashkil etishda asosiy e'tibor o'qituvchining axborot berish shakli, o'zaro muloqotlariga qaratiladi. Shunga ko'ra talabalarning mashg'ulot mavzusiga doir yaxlit tasavvurlarini hosil qilish maqsadida mental xarita metodidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Фан ва технология», 2017, 60 б.
2. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Сано-стандарт”, 2015. – 208 б.
3. Nurullaeva, S. (2024). Modeling the pedagogical training of future teachers. In E3S Web of Conferences (Vol. 538, p. 05043). EDP Sciences.
4. Ro'zieva D. I., Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Innovatsiya -ziyo, 2019.

TALABALAR ILMIY PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONINI MODELLASHTRISH ASOSLARI

Yo'ldoshev Rustam Elmurodovich
Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarni tadqiqiy faoliyatga tayyorlashdagi muhim pedagogik yondashuvlarga doir tajribalar tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: pedagogik ta'lim, model, komponent, ta'lim, metod, magistr,

Аннотация. В данном исследовании был проанализирован опыт важных педагогических проектов в развитии студентов к научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: педагогическое образование, модель, компонент, образование, метод, мастер,

Annotation. This study analyzed the experience of important pedagogical projects in the development of students for research activities.

Keywords: pedagogical education, model, component, education, method, master,

Mazkur maqolada talabalarni tadqiqiy faoliyatga tayyorlashdagi muhim pedagogik yondashuvlarga doir tajribalar haqida tushuntirish berilgan jumaladan Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi o'quv rejasining tahlilida "Ilmiy tadqiqotlar metodologiyasi", "Boshlang'ich ta'lim fanlari nazariyasi", "Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish metodikasi", "Pedagogik modellashtirish" fanlarni o'zlashtirishga qaratilgan komponentlarni tahlil qilishga harakat qilganmiz.

Bu fanlarni o'rganishda talabaning ijodkorlik qobiliyati, mantiqiy va kreativ tafakkuri hamda og'zaki va xorijiy tilda so'zlashuvi shakllanadi. Talaba bahs-munozaralarga bemalol aralashadigan, o'z fikrini tortinmasdan bayon qiladigan darajaga yetadi. Shuningdek, me'yoriy hujjatlarni yuritish, bilimlarini mustaqil ravishda chuqurlashtirish, faoliyati davomida o'z mahorati hamda tajribalarini namoyon eta oladi.[3]

Magistrlarni tayyorlashning samarali bo'lishiga erishish uchun tadqiqotchilik kompetensiyasining tarkibiy qismlari hisoblangan apikal va implitsitiv komponentlarining o'zaro bir-birlarini to'ldirishini ta'minlash lozim.

Tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda asosiy e'tibor tahsil oluvchilarning mustaqil ishlarni tashkil qilish va yuritish mahoratlariga qaratilishi lozim. Tahsil oluvchilarning mustaqil ishida tadqiqotchilik kompetensiyasining har ikki tarkibiy qismi (apikal va implitsitiv kompetentlik) namoyon bo'ladi. Rahbarlar vazifasiga ko'ra talabalarga ilmiy ishlarida bir xil vazifa berilmasligini loyihalashtirish kiradi. Shuningdek, ularga taqsimlanadigan topshiriqlarning teng taqsimlanishiga va talabaning muayyan kompetentligi namoyon bo'lishi lozim.

Ta'limning yuqorida keltirilgan mundariyasi asosida jarayonlarni tashkil etishda magistrnlarni tayyorlash modelining texnologik komponentlari taqdim qilinadi.

Magistrlarni tayyorlash asosida an'anaviy ta'lim va masofaviy ta'lim texnologiyalarining uyg'unlashuvi yotadi. An'anaviy ta'lim – ko'rgazmali bayon asosiga qurilgan bo'lib, har qanday ta'lim jarayoni uchun joriy etiluvchanligi bilan ham ahamiyatlidir. Ilg'or pedagogik texnologiyalar pedagogik amaliyotlarda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Boshlang'ich ta'lim magistrnlarni tayyorlashda mazkur texnologiya, nazarda tutilgan maqsadlarga yetishish imkoniyatlarini kamaytiradi. Biroq shunga qaramay magistrnlarni tayyorlash jarayonida shunday fanlar, bo'limlar yoki mavzular borki, ularning tub mohiyatini faqat ko'rgazmali bayon uslubidagina yetarlicha ochib berish mumkin va aynan shu bois ko'rgazmali bayon uslubi texnologik komponentning tub negizi shaklida namoyon bo'ladi.

Masofaviy ta'lim texnologiyasi magistrlar tayyorlash jarayoni negizining ikkinchi qismi sifatida qaraladi. Magistrlar faoliyatida mustaqil ishlari uchun ajratiladigan vaqt juda ko'p boisidan masofaviy ta'lim texnologiyasida ishtirokchilarining o'zaro hamkorliklarini tashkil etsa bo'ladi.

Masofaviy ta'lim shaklida ta'limning pedagog, talaba va kommunikatsion texnologiyalariga e'tibor qaratish qabul qilingan. Zamonaviy ta'lim jarayonlarining texnik jihatdan yuqori darajada ta'minlanganligi mazkur texnologiyalarga xos bo'lgan tamoyillarni samarali tarzda joriy etish imkonini beradi. Biroq ushbu texnologiyalarga asoslangan ta'limda hali nazorat tizimi yetarlicha aniqlikda ishlab chiqilmaganligi uchun masofaviy ta'lim boshqa pedagogik texnologiyalar, xususan, innovatsion texnologiyalar bilan to'ldirilgandagina kerakli samarani berishi mumkin.

An'anaviy va masofaviy ta'lim texnologiyalarining uyg'unlashuvi invariativ bo'lib, darsning har qanday shaklida qo'llanilishi mumkinligi bilan ham ahamiyatlidir. Aytish lozimki, talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish samaradorligi faqat innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash natijasidagina ta'minlanishi mumkin.

Magistratura talabalarining ilmiy faoliyatlarida muammoli, kontekstli, loyihaviy, faoliyatli, modulli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu ta'lim texnologiyalari modelning texnologik komponentida o'z ifodasini topgan. Bu texnologiyalar talabalarining o'z qobiliyat va imkoniyatlarini to'liq ochib berishiga xizmat qiladi.

Magistratura talabalarini tayyorlashni yuqori sifatda amalga oshirish uchun pedagogik jarayonlarda faol ta'lim metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metodlar orasida eng samaralilaridan biri bu loyihalar metodidir. Loyihalar metodi XIX asrning oxirlari – XX asrning oxirlarida mashhur amerikalik pedagog va psixolog J.Dyui tomonidan asos solingan va ishlab chiqilgan.[1]

Loyihalar metodining xususiyati unda pedagogik maqsadga erishish ilmiy yoki amaliy muammoni alohida detallar ko'rinishida ishlab chiqish va tahlil etish orqali amalga oshiriladi. Loyihalar metodi alohida detallar ko'rinishida ishlab chiqilgan yechim natijasida aniq va "idrok etiladigan"ganga erishiladi. Loyihalar metodini joriy etishda magistratura talabalariga har xil fan sohalari bo'yicha bilimlarning umumlashmasini talab etadigan amaliy muammo yoki masalani hal etish uchun mustaqil bilimlar olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Loyihani amalga oshirish magistratura talabasiga o'z-o'zini rivojlantirish va mustaqil ravishda bilim olish uchun motivatsiya beradi. Loyihani nazariy va amaliy jihatdan amaliyotga joriy qilish pedagogik jarayonning yaxlitligini, butunligini ta'minlaydi, shuningdek, talabalarni o'qitish, rivojlantirish va tarbiyalash jarayonlarini uyg'unlashgan holda tashkil etish imkonini beradi hamda ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlarning integratsiyasini ta'minlab, ta'limning differensiyalanishiga erishishga yordam beradi.

Ijodiy loyiha ustida ishlar ekan, magistratura talabasi: "Men nimalarga qodirman?", "O'z bilimlarimni qayerda qo'llashim mumkin bo'ladi?", "Hali nimalar qilib ulgurishim va yana nimalarni o'rganishim zarur?" kabi savollar ustida bosh qotiradi. Loyiha mavzusini taqsimlashda talabalarining alohida xususiyatlari, ta'limiy ehtiyojlari va ilmiy moyilliklari

hisobga olinadi, ya'ni o'zlashtirishi yuqori bo'lgan talabalarga murakkabroq topshiriqlar beriladi. Bu yondashuv, ya'ni har bir talaba individual ravishda hisobga olinishi, pedagogdan har bir talabani hamma tomondan o'rganishni talab etadi. Ya'ni loyiha metodini joriy etar ekan o'qituvchi barcha talabalarning tabiatini, bilim darajasini, qobiliyatini, ta'sirchanligi va qiziqishlarini yaxshi o'rgangan bo'lishi zarur. Loyihalar metodining shaxsga qaratilgan ta'limdagi o'ziga xos xususiyatlaridan biri ham ushbu talabda o'z aksini topadi.

Loyihalar metodi talabalar ishining hajmi va sur'atini differensiyalashni ta'minlaydiki, bu magistrlar tayyorlash faoliyatida juda muhim sanaladi. Shuningdek, mazkur metod har bir talabaning tahsil olish yo'nalishini individuallashtirish, har bir talabada kommunikativ xususiyatlarni rivojlantirish, nutq va tafakkurni o'stirish, o'z nuqtayi nazarini qat'iyat bilan himoya qilish va boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash kabi ta'limiy va shaxsiy fazilatlarni shakllantiradi. O'qituvchi tomonidan qo'yilgan maqsadning talabalar uchun umumiy maqsadga aylanishi uchun mazkur maqsad shaxsiy xususiyatlarga ega bo'lishi lozim. Loyihada ko'zlangan aniq maqsadning mavjudligi tadqiqotchida motivatsiyani kuchaytirishning kuchli vositasidir: ularda yangi bilimlarni o'zlashtirishga ishtiyoq oshadi, bilim olishdan shaxsiy manfaat paydo bo'ladi, nazariy bilimlarning amaliyotga joriy qilishni ongli ravishda his qiladi, mustaqil ishda hosil bo'lgan ko'nikmalarni yangi bilimlarni olishga sarf qilish qobiliyati rivojlanadi.

Loyihalar metodi ta'lim jarayonida asosiy o'ringa chiqadigan bo'lsa, u holda loyihaviy ta'lim texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Loyihaviy ta'lim texnologiyasi talabalarning loyihalashtirish qobiliyatini shakllantirishga yo'naltiriladi va bu xususiyat tadqiqotchilik kompetensiyasining shakllanishi uchun zarur sharoitlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Жукова, Н.М. Проблемы проектирования программ учебных дисциплин в вузе: история и современность [Текст] / Н.М. Жукова, В. П. Косырев, П.Ф. Кубрушко // Теория и практика профессионально педагогического образования : коллект. монография / под ред. Г.М. Романцева, В.А. Федорова, М.М. Дудиной. – Екатеринбург : РГППУ, 2013. – Т. 3. – С. 203–222.

2. Yo'ldoshev R.E. Dynamic modeling mechanism of the training system for masters of primary education // Middle european scientific bulletin 2022 volume 30 page 120-130.

3. Yo'ldoshev R.E. Description of the principles and approaches used in the development of a dynamic model. UzMU xabarлари 2022 1/4 89-91P

4. Yo'ldoshev R.E. Structural components of the dynamic model of the system of training primary education masters. Eurasian scientific herald vol 12/ 21-23

5. Yo'ldashev R.E Principles of Educational Technologies and Modular Education in the Introduction of a Dynamic Model of the System of Training Primary Education Masters. Eurasian research bulletin vol 12/ 28-32

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ НА САМООЦЕНКУ РЕБЕНКА В ШКОЛЕ

Шалбурова Н.

магистр 1 курса, направления Психолого-педагогического образования, профиль Педагог-психолог факультета педагогического образования
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б.Городовикова», РФ, г.Элиста

Аннотация: статья посвящена вопросам исследования влияния семейных традиций на уровень самооценки подростков 14-15 лет с использованием шкалы самооценки Розенберга. Представлены результаты исследования способствующие поддержанию и укреплению семейных связей через традиции и развитию уверенности в себе и улучшению психологического состояния ребенка в школе. Материалы статьи могут быть рекомендованы родителям и педагогам развитие семейных традиций с учетом интересов и потребностей современных подростков

Ключевые слова: семейные традиции, ребенок, влияние, самооценка, школа, обучение, восприятие.

Annotation: The article is devoted to the study of the influence of family traditions on the level of self-esteem of adolescents aged 14-15 years using the Rosenberg self-assessment scale. The results of the study are presented, which contribute to the maintenance and strengthening of family ties through traditions and the development of self-confidence and improve the psychological state of the child at school. The materials of the article can be recommended to parents and teachers to develop family traditions, taking into account the interests and needs of modern teenagers.

Keywords: family traditions, child, influence, self-esteem, school, education, perception.

Актуальность вопроса о влиянии семейных традиций на самооценку ребенка определяется растущими исследованиями в области психологии и социологии, которые показывают, что семейная среда играет ключевую роль в формировании личностных характеристик и эмоционального состояния ребенка. Самооценка, определяемая как оценка индивидом собственных возможностей, качеств и ценностей, является важным аспектом психического здоровья и общего благополучия человека.

Семейные традиции являются важными аспектами, которые формируют не только идентичность, но и эмоциональное состояние каждого человека. Эти элементы деятельности в семье влияют на личность и ее восприятие мира вокруг. Семейные традиции имеют ярко выраженный ритуальный характер, передаваемый из поколения в поколение.

Эти семейные традиции играют важную роль в формировании культурной идентичности людей, создавая ту уникальную связь между поколениями. Семейные традиции включают не только очевидные вещи, такие как праздники и совместные поездки, но и менее заметные привычки, манеры поведения, отношение к миру, негласные правила и роли, а также жизненные сценарии. Все это формирует поведение членов семьи и оказывает значительное влияние на воспитание детей. Исследователь Т. В. Андреева отмечает, что семейные правила играют важную организационную роль в жизни семьи [1].

Самооценка – это элемент самосознания, характеризующийся эмоционально насыщенными оценками самого себя как личности, собственных способностей нравственных качеств и поступков, которые выступают важным регулятором поведения [3, с. 109].

Самооценка может быть общей (касается общих чувств и возможностей) и конкретной (связана с отдельными аспектами внешности). Она также подразделяется на стабильную (адекватную или неадекватную) и нестабильную, которая часто встречается у подростков. Нестабильная самооценка характеризуется резкими колебаниями в восприятии самого себя и выделяют три типа самооценки: низкая (недооценивание своих способностей), адекватная (реалистичное понимание себя) и высокая (преувеличение своих достоинств) [3, с. 204].

Самооценка представляет собой осознание индивидуального значения и самооценки человека в контексте его взаимодействий с окружающими. В соответствии с социокультурной теорией Л. С. Выготского, самооценка является результатом социального взаимодействия и находится под воздействием культурной среды, в которой находится ребенок. Выготский подчеркивал, что развитие ребенка обусловлено взаимодействиями и культурными артефактами, что в свою очередь указывает на важность значимых отношений, способствующих когнитивному и эмоциональному росту каждого ребенка.

Семейные традиции несомненно влияют на положительное самоощущение ребенка. Устанавливая определенные стандарты, эти элементы создают атмосферу принадлежности и идентичности, что, в свою очередь, создает прочный фундамент для формирования здоровой самооценки. Каким образом ребенок оценивает себя, во многом зависит от его восприятия и практики семейных традиций. Позитивное восприятие традиций может значительно повысить уверенность ребенка в себе, тогда как негативный опыт может вызвать неуверенность и тревогу.

Множество факторов влияют на самооценку ребенка через призму социализации в семье. Во-первых, эмоциональная поддержка и внимание со стороны родителей создают положительный эмоциональный фон, необходимый для развития уверенности. Во-вторых, активное участие ребенка в семейных традициях дает ему возможность ощутить свою значимость как члена семьи, тем самым укрепляя взаимные связи. В-третьих, наличие ясных норм и правил внутри семьи способствует тому, что ребенок чувствует себя в безопасности и уверенности в своем будущем. В-четвертых, формируются определенные модели поведения. Семейные традиции обуславливают способы взаимодействия с окружающим миром, формируя навыки, методы решения проблем и формируя уверенность в собственных силах. В-пятых, соблюдение духовных ценностей помогает ребенку осознать важность этических норм и моральных стандартов, что также сказывается на его самооценке.

В итоге, можно сделать предположение, что чем положительнее ребенок воспринимает и участвует в семейных традициях, тем выше его самооценка. Участие в ритуалах и традициях помогает ребенку почувствовать себя важной частью семьи и общества, а духовные ценности, передаваемые в ходе социализации, создают прочный фундамент для формирования как личной, так и социальной идентичности.

Таким образом, целью данного исследования стало изучение того, каким образом восприятие семейных традиций влияет на уровень самооценки подростков 14-15 лет, используя для этого шкалу самооценки Розенберга.

Для проведения опроса были использованы следующие методы:

1. Анкетирование – для оценки восприятия семейных традиций у подростков.

2. Шкала самооценки Розенберга – стандартизированный инструмент для измерения уровня самооценки.

В исследовании приняли участие 53 школьника в возрасте от 14 до 15 лет, проживающих в одном регионе. Гендерное распределение было примерно равным: 25 мальчиков и 28 девочек.

Анкета для оценки отношения к семейным традициям включала вопросы о том, насколько важны для подростка такие традиции, как совместные праздники, семейные ужины, общие поездки, соблюдение религиозных обрядов и другие обычаи. Шкала самооценки Розенберга состоит из 10 утверждений, каждое из которых оценивается по четырехбалльной шкале. Общий балл позволяет определить уровень самооценки респондента. После обработки результатов анкетирования и применения шкалы Розенберга были получены следующие данные:

1. Подростки, которые положительно воспринимали семейные традиции, показали высокий уровень самооценки. Из них:

- Высокий уровень восприятия традиций: 34 человек (64,2%).

- Средний уровень самооценки составил 8 баллов по шкале Розенберга (из 10).

2. Подросткам, которые негативно относились к семейным традициям, был характерен низкий уровень самооценки. Их количество составило:

- Низкий уровень восприятия традиций: 12 человек (22,6%).

- Среднее значение самооценки составило 4 балла по шкале.

3. Оставшиеся участники (13,2%) имели нейтральное отношение к семейным традициям и средний уровень самооценки около 6 баллов.

На основе полученных данных можно сделать вывод, что существует прямая связь между восприятием семейных традиций и уровнем самооценки у подростков. Большинство подростков (64,2%), которые высоко оценивают важность семейных традиций в своей жизни, демонстрируют высокий уровень самооценки (в среднем 8 баллов), что подтверждает гипотезу о том, что активное участие в семейных традициях способствует повышению самооценки. Это объясняется чувством принадлежности к семье, уважением к её истории и культурным нормам, что формирует позитивное самовосприятие.

Подростки с низким уровнем восприятия семейных традиций (22,6%) могут испытывать недостаток поддержки со стороны семьи, что отражается на их самооценке (средний показатель 4 балла). Они могут ощущать себя менее значимыми или менее важными членами своей семьи, испытывая трудности с формированием собственной идентичности. Это указывает на то, что отсутствие интереса к семейным ценностям и традициям может негативно сказываться на уровне самооценки подростков.

Небольшая группа подростков (13,2%) имела нейтральное мнение относительно семейных традиций. У этих участников наблюдался средний уровень самооценки, что говорит о том, что влияние семейных традиций на самооценку может быть не столь выраженным.

Результаты исследования показали, что положительное восприятие семейных традиций является важным фактором формирования высокой самооценки среди подростков 14-15 лет. Поддержание и укрепление семейных связей через традиции может способствовать развитию уверенности в себе и улучшению психологического состояния молодых людей.

Основываясь на результатах исследования, можно предложить несколько рекомендаций для родителей и педагогов:

1. Активизация участия в семейных традициях. Родителям следует уделять больше внимания вовлечению подростков в традиционные мероприятия, создавая условия для совместного отдыха и общения. Важно учитывать интересы и потребности детей, чтобы эти события стали для них значимыми и приятными.

2. Создание новых традиций. Если существующие традиции кажутся устаревшими или скучными для подростков, стоит подумать о создании новых совместных мероприятий, которые будут интересны всем членам семьи. Например, можно организовать регулярные походы в театр, кино или на природу.

3. Общение и поддержка. Родители должны поддерживать открытый диалог с детьми, обсуждать с ними важные темы и помогать им справляться с возникающими проблемами. Чувство понимания и принятия со стороны взрослых существенно влияет на формирование здорового самовосприятия у подростков.

4. Работа над самооценкой. Педагогам рекомендуется проводить специальные занятия и тренинги, направленные на повышение самооценки учащихся. Это могут быть групповые обсуждения, ролевые игры, упражнения на самопознание и развитие уверенности в своих силах.

Заключение

Проведенное исследование подтвердило прямую взаимосвязь между восприятием семейных традиций и уровнем самооценки у подростков 14-15 лет. Результаты показывают, что подростки, которые активно участвуют в семейных традициях и воспринимают их как значимые аспекты своей жизни, обладают более высоким уровнем самооценки. Напротив, те, кто имеет негативное отношение к семейным традициям, склонны демонстрировать низкую самооценку. Это подчеркивает важность создания благоприятной семейной атмосферы, где подростки чувствуют поддержку, уважение и принадлежность к коллективу.

Родители и педагоги должны обратить особое внимание на поддержание и развитие семейных традиций, учитывая интересы и потребности современных подростков. Создание условий для активного участия молодежи в традиционных мероприятиях поможет укрепить семейные связи и повысить уверенность в себе у подрастающего поколения. Важно также вести открытый диалог с подростками, обсуждая с ними их переживания и помогая решать возникающие проблемы. Такой подход будет способствовать формированию здоровой самооценки и психологической устойчивости у молодых людей.

Результаты данного исследования могут служить основой для дальнейших исследований в этой области, направленных на разработку программ поддержки подростков и укрепления семейных связей.

Список литературы

1. Андреева, Т.В. Семейная психология: Учебн.пособие. – СПб:Речь, 2004. – 244 с.
2. Сухопарова А.А. Психологические особенности воспитания детей в полной и неполной семье // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – №3 (40). – С. 215-217.
3. Мухина Ю.И. Самооценка как форма проявления самосознания // Вопросы науки и образования. – 2018. – №3 (15). – С. 203-206.

TURLI FAOLIYATLAR ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING EMOTSIONAL IRODAVIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Suyunov Odiljon Orif o'g'li
Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

Annotasiya: ushbu maqolada turli faoliyatlar asosida bo'lajak o'qituvchilarining emotsional irodaviy sifatlarni rivojlantirish metodikasi, emotsional sifatlari, iroda haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматривается методика развития эмоционально-волевых качеств будущих учителей на основе различных видов деятельности, эмоциональных качеств и силы воли.

Abstract: The article examines the methodology for developing emotional-volitional qualities of future teachers based on various types of activities, emotional qualities and willpower.

Kalit so'zlar: emotsional, iroda, irodaviy sifatlari, emotsional barqarorlik

Ключевые слова: эмоциональность, воля, волевые качества, эмоциональная устойчивость

Keywords: emotionality, will, volitional qualities, emotional stability

Hozirgi ta'lim tizimi o'zgaruvchan va talablarga boy ijtimoiy sharoitda faoliyat yuritayotgan bo'lajak pedagoglardan nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalar, balki emotsional barqarorlik, iroda mustahkamligi, ijtimoiy-psixologik tayyorgarlikni ham talab qiladi. Shu sababli, ularning emotsional-irodaviy sifatlarini rivojlantirish masalasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Emotsional sifatlari – bu shaxsning hissiy reaksiyalarini, holatini, empatiya darajasini, stressga chidamliligini, o'zini boshqarish qobiliyatini belgilovchi xususiyatlar majmuasidir. O'qituvchi kasbida bu jihatlari o'quvchilarga nisbatan mehr-oqibatli munosabat, muloqotda ijobiylik, konfliktlarga bardoshlilik kabi holatlarda namoyon bo'ladi.

Inson shaxsining shakllanishi va uning ijtimoiy muhitga moslashuvi jarayonida emotsional va irodaviy sifatlari muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, pedagogik kasb egalarining kasbiy shakllanishida bu sifatlari nafaqat kasbiy samaradorlik, balki shaxsiy barqarorlikning ham negizini tashkil qiladi.

Emotsiyalar — bu insonning tashqi va ichki muhitga nisbatan bo'lgan hissiy munosabati bo'lib, ular odamning xatti-harakatini, munosabatini va qarorlarini belgilaydi. Emotsional sifatlari deganda, insonning quyidagi individual xususiyatlari tushuniladi:

Emotsional barqarorlik – stressli holatlarda o'zini tuta olish;

Empatiya – boshqalarning holatini tushunish va unga mos reaksiya berish;

O'zini anglash – o'z his-tuyg'ularini to'g'ri idrok etish;

Hissiy intellekt – emotsiyalarni boshqarish, o'z-o'zini rag'batlantira olish va ijtimoiy munosabatlarni samarali tashkil etish qobiliyati.

Daniel Goleman ta'kidlaganidek, emotsional intellekt darajasi inson muvaffaqiyatida IQ ko'rsatkichidan ham ko'proq ahamiyatga ega.

Iroda – bu ongli faoliyatni maqsadga yo‘naltirish va unga erishishda ichki to‘siqlarni yengish jarayonidir. O‘qituvchining iroda kuchi – bu murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, qat‘iyatli bo‘lish, sabr-toqatli va izchil ishlashda aks etadi.

Shaxsning ongli ravishda harakatini boshqarish, qaror qabul qilish, maqsad sari intilish va to‘siqlarni yengib o‘tish qobiliyatidir. Irodaviy sifatlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Qat‘iyatlilik – boshlagan ishni oxiriga yetkazish;

Sabrlilik – murakkab sharoitda shoshilinch yoki hissiy qarorlar qabul qilmaslik;

Mustaqil fikrlash – tashqi bosimga qaramay to‘g‘ri qaror qabul qilish;

O‘z-o‘zini boshqarish – impulsni nazorat qilish va uzoq muddatli

O‘qituvchilik faoliyati doimiy muloqot, turli yoshdagi shaxslar bilan ishlash, psixologik yuklamalarga duch kelish bilan bog‘liq. Bu holatda emotsional-irodaviy sifatlarning roli quyidagicha namoyon bo‘ladi:

O‘quvchi bilan sog‘lom munosabatni shakllantirish;

Stressli va nizoli vaziyatlarda to‘g‘ri yo‘l tutish;

Ijodiy va samarali dars o‘tkazish uchun ichki intizomni saqlash;

Doimiy o‘zini rivojlantirish va kasbiy o‘shiga intilish.

Pedagogik faoliyatda shaxsning hissiy va irodaviy barqarorligi yuqori bo‘lsa, u o‘quvchilar bilan samarali aloqa o‘rnatadi, ijobiy pedagogik muhitni shakllantiradi va kasbiy charchash (burnout) sindromidan holi bo‘ladi.

Faoliyat turi
Psixologik treninglar
Reflektiv mashg‘ulotlar
Sport-sog‘lomlashtirish
Madaniy-ma‘naviy ishlar
Ijodiy faoliyatlar
Maqsadi
Emotsional ongini rivojlantirish
O‘z-o‘zini anglash va emotsiyalarni boshqarish
Stressni kamaytirish, iroda mustahkamligi
Empatiya va axloqiy barqarorlikni kuchaytirish
Ijodiy emotsiyalarni rivojlantirish
Amalga oshirish shakli
Rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar tahlili
Avtobiografik esse, guruhli muhokamalar
Jismoniy mashg‘ulotlar, jamoaviy sport o‘yinlari
Teatr, adabiyot tahlili, mushohadali suhbatlar
Rassomlik, musiqa, drama klublari

Emotsional-irodaviy sifatlar o'qituvchilik kasbining psixologik va axloqiy poydevorini tashkil etadi. Ularni maqsadli shakllantirish orqali bo'lajak pedagoglarning kasbiy muvaffaqiyat darajasini oshirish, ta'lim jarayonining sifatini yaxshilash va insoniy munosabatlarni boyitish mumkin

Adabiyotlar ro'yxati

1. Sharikov, A.G. *O'zini anglash va emotsiyalarni boshqarish*. Moskva: Psikhologiya. 2006
2. Smirnova, E.S. *O'qituvchining psixologik tayyorgarligi: metodik asoslar*. Moskva: Akademiya. 2011.
3. Bershadskiy, M.A. *Emotsional-psixologik barqarorlik: ta'lim tizimida qo'llanilishi*. M.: Psikhologiya. 2015.

PEDAGOGIK DASTURIY TA'MINOTNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI VA UNING TADQIQOT METODLARI

Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi,

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik dasturiy ta'minotning ta'lim jarayonini individuallashtirish, vizualizatsiya qilish, teskari aloqa o'rnatish va nazoratni kuchaytirish kabi didaktik imkoniyatlarga egaligi haqida, ushbu texnologiyalar o'quv jarayoniga joriy etilganda, talabalarning o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ta'kidlangan. Shuningdek, ular orqali talabalarning mustaqil ta'lim olishi, eksperimentlarni amalga oshirishi va murakkab jarayonlarni tushunishi osonlashishi hamda bu texnologiyalar o'quv motivatsiyasini oshirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va o'quv materiallarini samarali o'zlashtirish imkoniyatlarini yaratishi haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: *dasturiy ta'minot (DT), pedagogik dasturiy ta'minot (PDT), o'quv-dasturiy ta'minot, dastur, ta'lim, jarayon, model, modellashtirish, obyekt.*

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОГРАММНОГО СРЕДСТВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ И МЕТОДЫ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье говорится о том, что педагогическое программное обеспечение обладает такими дидактическими возможностями, как индивидуализация, визуализация, обратная связь и усиление контроля над учебным процессом, подчеркивается, что при внедрении этих технологий в учебный процесс оно служит для повышения эффективности усвоения учащимися. В них также приводится информация о том, что благодаря им учащимся будет легче самостоятельно обучаться, проводить эксперименты и понимать сложные процессы, а также о том, что эти технологии позволят повысить мотивацию к обучению, развить логическое мышление и эффективно усваивать учебный материал.

Ключевые слова: *программного средств, педагогического программного средств (ППС), учебное программное средств, программа, обучение, процесс, модель, моделирование, объект.*

THE ROLE OF PEDAGOGICAL SOFTWARE IN THE EDUCATIONAL PROCESS AND METHODS OF ITS RESEARCH

Annotation. This article says that pedagogical software has such didactic capabilities as individualization, visualization, feedback and increased control over the educational process, it is emphasized that when these technologies are introduced into the educational process, it serves to increase the effectiveness of learning by students. They also provide information that they will make it easier for students to learn independently, conduct experiments and understand complex processes, as well as that these technologies will increase motivation to learn, develop logical thinking and effectively assimilate educational material.

Base words: *software tools, educational software tools (EST), educational software, program, training, process, model, modeling, object.*

Bizga ma'lumki, ta'lim sohasiga kompyuter texnologiyalari, shu jumladan, boshqa turli xil axborot vositalarining kirib kelishi va joriy etilishi an'anaviy tarz o'tadigan o'qitish texnologiyalarining o'zgarishiga o'zining sezilarli darajadagi ta'sirini ko'rsatmoqda. Zamonaviy elektron texnologiyalar yordamida yangi axborot texnologiyalarining turli xil pedagogik fanlarda qo'llanilishi dasturiy ta'minotni (DT) ishlab chiqishda va ulardan foydalanishda o'z ahamiyatini kuchaytirmoqda [1, 46].

I.V.Robertning bildirgan fikriga binoan, o'qitish amaliyotida juda keng ko'lamda tarqalgan dasturiy ta'minotlar (uslubiy maqsadiga ko'ra tipologiya) sifatida quyidagilarni ko'rib chiqishimiz mumkin [2, 86]:

O'quv dasturiy ta'minot – o'quv va (yoki) amaliy faoliyatda ko'nikma hosil qilish va mazkur ko'nikmalarga ega bo'lishni boshlaydigan, dastur tuzish davomida fikr-mulohazalar orqali o'rnatilgan hamda talabaga bilimlarni uzatish uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Dastur-simulyatorlar – ta'limdagi faoliyati hamda o'zini-o'zi tayyorlash va rivojlantirish ko'nikmalarni amalda qo'llash uchun mo'ljallangan bo'ladi. Ular amalda o'rganilgan narsalarni takrorlashda yoki mustahkamlashda yangi o'quv materiallarini o'z ichiga olmaydi.

Nazorat dasturlari – o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasini kuzatish (o'z-o'zini boshqarish) uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Axborot-ma'lumot dasturlari va dasturiy ta'minot tizimlari – foydalanuvchilar uchun muhim sanalgan barcha ma'lumotlarni ko'rsatish uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Imitatsion dasturlar – ba'zi bir chegaralangan miqdordagi parametrlardan foydalanish bilan uning asosiy strukturaviy yoki funksional xususiyatlarini o'rganish orqali reallikning ma'lum bir qismini ifodalaydi.

Ixtiyoriy kompozitsiyalarni modellashtirish dasturlari – Talabalarga biror bir reallikni modellashtirish orqali asosiy elementlar va funktsiyalar turlarini taqdim etadi. Ular asosan obyekt, hodisa, jarayon yoki biror vaziyatni o'rganish va tadqiq qilish orqali modelni yaratish uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Ko'rgazmali dasturlar – o'quv materiallarini vizual tarzda namoyish etish, o'rganilayotgan hodisalar, jarayonlar, obyektlar orasidagi o'zaro munosabat qonuniyatlarini vizualizatsiya qilishga mo'ljallangan bo'ladi.

O'yin dasturlari – optimal qarorlarni qabul qilish yoki harakatning eng maqbul strategiyasini ishlab chiqqan holda, mantiqiy fikrlash va ma'lumotlarni tizimlashtirish qobiliyatini rivojlantirish orqali o'quv holatlarini "o'ynash"ga mo'ljallangan bo'ladi.

Bo'sh vaqt uchun dasturlar – e'tiborni va reaksiyani rivojlantirishda talabalarning darsdan hamda maktabdan tashqari faoliyatidagi ishlarni tashkil etishga mo'ljallangan bo'ladi.

Pedagogik dasturiy ta'minot (PDT)da didaktik funktsiyalari bo'yicha tasniflashda bir yoki bir nechta funktsiyalarni amalga oshirishga mo'ljallangan pedagogik dasturiy ta'minotni ajratib ko'rsatishda tavsiviy xarakterga ega [3, 134].

Shu sababdan, PDTning ikki turdagi darajasini alohida ko'rsatish mumkin: **I daraja** - monofunksionalli PDT (namoyish qilish, pedagogik dasturiy ta'minotni boshqarish, kompyuter simulyatorlari va boshqalar) bo'lsa, **II daraja** esa - ko'p funktsiyali PDT (AOS, integratsiyalashgan o'quv muhiti va boshqalar) hisoblanadi.

Dasturiy ta'minotni o'quv jarayoniga joriy etishda, agar didaktik tamoyillar nazariyasiga tayangan holda eng muhim bo'lgan quyidagi uslubiy maqsadlarni amalga oshirsa, bu o'zini albatta oqlaydi [4, 80]:

- o'quv jarayonini individuallashtirish va differensiallashtirish (bunda, turli darajadagi murakkablik bo'yicha maqsadga yo'naltirilgan bosqichma-bosqich rivojlanish imkoniyati mavjud);

- teskari aloqa, diagnostika (bunda, talaba tomonidan noto'g'ri harakatlarning sabablari ko'rsatiladi) va o'quv faoliyati natijalarini baholash orqali nazorat qilish;

- o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini to'g'rilashni bajarish;

- talabalarni ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish va o'z-o'zini tayyorlashni amalga oshirish;

- yuqori mehnat talab qiladigan hisoblash ishlari va EHM (Elektron hisoblash mashinalari)da raqamli tahlil bilan bog'liq bo'lgan tadbirlarni bajarish orqali o'qitish vaqtidan ozod qilish (ta'lim sifatiga zarar yetkazmasdan);

- o'rganilayotgan jarayonlar vizualizatsiyasi (o'rganilayotgan jarayonlar dinamikasini vizual tarzda ko'rsatish; real hayotdagi yashiringan jarayonlarni vizual tarzda tasvirlash bilan birga ularni rivojlanishida, vaqt va fazoviy harakatda kuzatib borish; o'rganilayotgan naqshlarning grafik ko'rinishdagi talqini);

- o'rganilayotgan yoki tekshirilayotgan jarayonlar yoki real modelga o'tish va orqaga (yoki o'tishsiz) hodisalarni modellash va imitatsiya qilish;

- uskunalar to'plami orqali (yoki ularsiz) kompyuter dasturida haqiqiy tajribalarni imitatsiya sharoitida laboratoriya ishlarini (fizika, kimyo fanlari bo'yicha) bajarish;

- ta'lim faoliyati uchun kerak bo'ladigan va axborot tarmog'iga kirishni ta'minlay oladigan ma'lumotlar bazalarini yaratish va ulardan oqilona foydalanish;

- o'quv motivatsiyasini mustahkamlash (misol uchun, dasturning ko'rgazmali qo'llanmalari yoki o'yin holatlarini kiritish orqali yoki axborot-mavzu muhitiga "sho'ng'ish" orqali);

- talabani o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasi bilan qurollantirish;

- dasturga kiritilgan barcha operatsiyalarning mantiqiy ketma-ketligini tizimli ravishda bajarishi tufayli fikrlashning ma'lum bir turining tarkibiy qismlarini shakllantirish (misol uchun, mantiqiy);

- ba'zi bir murakkab vaziyatlarda optimal yoki o'zgaruvchan qarorlarni qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish;

- ta'lim faoliyatining algoritmik va axborot madaniyatini shakllantirish (matn muharriri, elektron jadvallar, ma'lumotlar bazalari yoki integratsiyalangan foydalanuvchi paketlaridan foydalanish orqali).

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, pedagogik dasturiy ta'minot ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Uning turli shakllari – o'quv dasturiy ta'minot, simulyatorlar, nazorat dasturlari, axborot-ma'lumot tizimlari, imitatsion dasturlar va boshqalar – talabalarning bilim olish jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения. – Москва: Академия, 2005. – С. 45-53.

2. Роберт И.В. Новые информационные технологии в обучении: Дидактические проблемы. – Москва: Педагогика-Пресс, 2001. – С. 85-97.

3. Филатов О.К., Буняев М.М. Интеграция информационных технологий в учебный процесс // Педагогические инновации. – Москва: МГУ, 2010. – С. 132-138.

4. Mayer R.E. Multimedia Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – С. 76-85.

INTEGRATIV YONDASHUV TAMOYILLARI ASOSIDA TALABALARNING LINGVO-METODIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Yuldashev Sodiq Norchayevich

Qarshi davlat universiteti dotsenti

Mahmudova Shodiyaxon Qobil qizi

Qarshi davlat universiteti doktoranti

Talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirish metodikasi – bu o'quvchilarning til va metodologiya sohasidagi tafakkurini shakllantirishga qaratilgan o'qitish va o'rganish usullarining tizimi. Bu metodika talabalarni til o'rgatish va o'qitish jarayoniga chuqurroq kirishishga, ularning o'qituvchilik, tilshunoslik va metodik bilimlarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyida talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirishning asosiy metodik yondashuvlari keltirilgan:

1. Aktiv va interaktiv metodlar

Talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirishda faqat nazariy bilimlarni berish emas, balki amaliy mashqlar va interaktiv faoliyatlarga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu, talabalarni o'z bilimlarini amalda qo'llashga undaydi.

- **Gruplar bilan ishlash:** Talabalar guruhlariga bo'linib, til o'rganishning turli jihatlarini birgalikda o'rganadilar. Bu usul orqali ular tilni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish va metodlarni bir-biriga o'rgatishadi.

- **Rol o'ynash:** Talabalar muayyan vaziyatlarda tilni ishlatish uchun rol o'ynash orqali o'rganadilar. Masalan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni o'ynash yoki turli kommunikativ vaziyatlarda tilni qo'llash.

- **Vazifalar va topshiriqlar:** Talabalarga interaktiv vazifalar berish, masalan, matnni tahlil qilish, video materiallar asosida savollar berish, qisqacha muhokama qilish va o'z fikrlarini ifodalashni o'rgatish.

Talabalar o'rgangan metod va yondashuvlarni tahlil qilib, ularning samaradorligini baholashlari kerak. Refleksiya jarayoni orqali ular o'z o'rganishlarini qayta ko'rib chiqadilar, va bu ularning metodik tafakkurini yanada rivojlantiradi.

- **Reflektiv mashqlar:** Talabalar o'rganilgan materiallar bo'yicha o'z fikrlarini tahlil qilishlari, metodlar va yondashuvlarning afzalliklari va kamchiliklarini muhokama qilishlari kerak. Bu usul orqali ular o'qitishning samarali metodlarini aniqlashga yordam beradi.

- **Kritik fikrlashni rivojlantirish:** Talabalarni o'z bilimlarini kritik tahlil qilishga va yangi yondashuvlarga ochiq bo'lishga o'rgatish. Bu metodik tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

3. Ko'p tilda va madaniyatda ishlash: Talabalar turli tillarda va madaniy kontekstlarda o'rganishni davom ettirishi zarur. Bu ularning lingvo-metodik tafakkurini kengaytiradi va tilning boshqa madaniyatlar bilan bog'liqligini tushunishga yordam beradi.

- **Ko'p tilli o'qitish:** Talabalar turli tillarda o'rganadigan texnikalar va metodlarni taqqoslash, shuningdek, til o'rganishning umumiy prinsiplari haqida bilim olishlari kerak.

- **Madaniy yondashuv:** Talabalar o'rgatishda turli madaniyatlar va ularning til bilan aloqasi haqidagi bilimlarni olishlari muhim. Bu orqali ular tilni faqat grammatika yoki leksika sifatida emas, balki madaniyat bilan bog'liq ravishda o'rganishadi.

4. O'rganishning shaxsiylashtirilgan yondashuvi: Talabalar uchun shaxsiy o'rganish rejalarini ishlab chiqish, ularning o'z o'rganish usullarini yaratishga yordam beradi. Har bir talaba o'z ehtiyojlari va qiziqishlari asosida tilni o'rganishi kerak.

- **Shaxsiy o'rganish rejasi:** Har bir talaba uchun shaxsiy o'rganish rejasini tuzish va o'qish jarayonini o'ziga moslashtirish. Bu, o'z navbatida, metodik tafakkurga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Individuallashtirilgan masalalar va topshiriqlar:** Talabalarga o'z qiziqishlariga mos vazifalar berish, ularni o'rgatish usullari bilan tanishtirish va metodlarni individual tarzda o'rganish.

5. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llash: Zamonaviy texnologiyalar talabalarning lingvo-metodik tafakkurini rivojlantirishda muhim rol

o'ynaydi. Innovatsion texnologiyalar, masalan, onlayn kurslar, video darslar va interaktiv platformalar talabalarning til o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

- **Onlayn ta'lim resurslari:** Talabalarga o'quv resurslaridan (onlayn kurslar, video materiallar, interaktiv darslar) foydalanishni o'rgatish.

- **Gamifikatsiya va interaktiv texnologiyalar:** O'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish uchun gamifikatsiya, interaktiv dasturlar va mobil ilovalarni qo'llash.

6. O'zaro fikr almashish va hamkorlik: Talabalar o'rtasida o'zaro fikr almashish, o'rganilgan metodlar va yondashuvlarni bir-biriga tushuntirish orqali o'qituvchilik metodologiyasini rivojlantirishadi. Bu yondashuv talabalarni o'z bilimlarini yanada chuqurroq o'zlashtirishga undaydi.

- **Seminar va diskussiyalar:** Talabalarni seminarlar va guruh muhokamalariga jalb qilish. Bu o'rganilgan metodlarni tahlil qilish, ularning afzalliklarini va kamchiliklarini aniqlashga yordam beradi.

- **Tajribalar o'rganish:** Talabalar bir-birining pedagogik yondashuvlarini tahlil qilish va sinovdan o'tkazishlari kerak. Bu jarayonda ular yangi metodlarni o'rganishadi va tajriba almashadilar.

Talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish – bu o'quvchilarning til o'rganish va o'rgatish bo'yicha metodik va tafakkuriy ko'nikmalarini yanada chuqurlashtirish va samarali qilishga qaratilgan jarayondir. Ushbu metodikaning takomillashtirilishi nafaqat talabalarning nazariy bilimlarini, balki ularning amaliy ko'nikmalarini, yaratgan metodlar va texnologiyalarga bo'lgan yondashuvlarini ham rivojlantiradi. Quyida talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo'yicha ba'zi yondashuvlar keltirilgan.

1. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish: Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga qo'shish talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Interaktiv platformalar, mobil ilovalar, va sun'iy intellektga asoslangan vositalar yordamida talabalarga til o'rganish va metodlarni qo'llashning yangi imkoniyatlari taqdim etiladi.

- **Interaktiv darslar va onlayn platformalar:** Talabalar uchun onlayn o'quv platformalarini (masalan, Duolingo, Quizlet, Kahoot) yaratish va integratsiya qilish. Bu yordamida talaba o'quv jarayonida faol ishtirok etadi va o'rganish jarayonini o'zlashtirishga yanada ko'proq imkoniyatlar yaratadi.

- **Sun'iy intellekt va adaptiv o'qitish:** Talabalarning o'rganish jarayoniga sun'iy intellekt asosida tayyorlangan testlar va mashqlarni qo'shish, shuningdek, adaptiv o'qitish tizimlarini joriy etish. Bu tizimlar talabaning individual o'rganish darajasiga qarab turli mashqlarni va metodlarni tavsiya qiladi.

2. Ko'p tilda o'qitish va madaniy yondashuvni kuchaytirish: Talabalarda til o'rganishga chuqurroq yondashuvni shakllantirishda ko'p tilda o'qitish va madaniyatlararo muloqotni kuchaytirish muhimdir. Bu yondashuv talabalarning lingvo-metodik tafakkurini kengaytiradi va ularni tilni faqat o'qish yoki yozish emas, balki madaniyat va ijtimoiy kontekstda tushunishga undaydi.

- **Madaniyatlararo taqqoslash:** Turli tillarda va madaniyatlarda o'rganishning o'ziga xos jihatlarini taqqoslash. Talabalar uchun o'quv materiallarini turli madaniy kontekstlarda ko'rib chiqish va tilni madaniy o'ziga xosliklar bilan bog'lash. Masalan, o'zbek va ingliz tillaridagi xushomad, xushmuomalalik va suhbat uslublarini taqqoslash.

- **Ko'p tilda amaliy mashqlar:** Talabalarni ko'p tilda muloqot qilishga rag'batlantirish, til o'rganishni ularning kundalik hayotiga qo'llash. Masalan, ikki tilda parallel matnlar bilan ishlash, ko'p tilli guruhlarda munozaralar o'tkazish.

3. Reflektiv metodlarni kuchaytirish: Talabalar o'z o'rganish jarayonini tahlil qilib, metodlar va yondashuvlarning samaradorligini baholashlari kerak. Bu metodik tafakkurga qo'shimcha ravishda, o'zgarishlarga moslashish va yangi metodlarni qabul qilishda yordam beradi.

- **Reflektiv jurnal tutish:** Talabalar o'qitish jarayonida o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va o'rganishdagi muvaffaqiyatlari yoki qiyinchiliklarini yozib borishlari kerak. Bu ularning o'rganish jarayonini o'z-o'zini baholash va takomillashtirishga yordam beradi.

- **Samarali fikr almashish:** Talabalar o'rtasida muntazam ravishda o'z bilimlarini, o'rganish jarayonidagi muvaffaqiyatlar va xatolarini baham ko'rish uchun o'quv muhokamalari o'tkazish. Bu metodik tafakkurni oshiradi va o'qituvchi ham, talaba ham birgalikda o'rganishni davom ettiradi.

4. Pedagogik usullarni diversifikatsiya qilish: Talabalarni til o'rganish jarayonida faol ishtirok etishga jalb qilish uchun pedagogik usullarni diversifikatsiya qilish, ya'ni turli xil o'quv metodlari va yondashuvlarini birlashtirish muhimdir. Bu talabalarga o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

- **Aktiv va passiv usullarni uyg'unlashtirish:** Talabalarni guruhlariga bo'lib, amaliy mashqlar va muammolarni yechish uchun passiv tinglovchidan faollarga aylantirish. Masalan, talaffuzni va grammatikani o'rgatishda interaktiv va didaktik metodlarni qo'llash.

- **Gamifikatsiya:** O'quv jarayonini qiziqarli va o'zgacha qilish uchun o'yin elementlarini (ballar, belgilash, ko'rsatilgan yutuqlar) o'rganishga kiritish. Talabalar bu usul orqali o'z bilimlarini yangi shaklda sinovdan o'tkazadilar.

5. Shaxsiylashtirilgan o'qitishni joriy etish: Har bir talabaning o'rganish usuli va tezligi turlicha bo'lishi mumkin. Shuning uchun o'quv jarayonini individual tarzda tashkil etish talabalar o'rtasida muvaffaqiyatli lingvo-metodik tafakkur rivojlanishini ta'minlaydi.

- **Individual yondashuv:** Talabalar uchun o'rganish jarayonini individual tarzda moslashtirish. Masalan, bir talaba uchun ko'proq amaliy mashqlar, boshqasiga esa nazariy bilimlar asosida mashqlar berish.

- **Dinamika va qo'llab-quvvatlash:** Talabalarga doimiy tarzda o'qish va o'rganish uchun qo'llab-quvvatlashni taqdim etish. Ularni muntazam ravishda fikr almashish va o'rganish jarayonida yordam berish.

6. Pragmatik yondashuvni kuchaytirish: Pragmatik yondashuv tilni faqat grammatik yoki leksik jihatdan emas, balki uning amaliy qo'llanilishi nuqtai nazaridan o'rganishni anglatadi. Talabalar tilni amalda, hayotda qanday ishlatilishini tushunishlari kerak.

- **Amaliy muloqot orqali o'rganish:** Talabalar o'rganayotgan tillarini real hayotdagi vaziyatlarga nisbatan o'rganishlari kerak. Misol uchun, talabalarga turli madaniy kontekstlar va ijtimoiy vaziyatlarda tilni qanday ishlatishlari haqida o'rganish imkoniyatlari taqdim etish.

- **Pragmatik mashqlar:** Tilni real hayot vaziyatlarida, masalan, biznes, ta'lim yoki kundalik muloqotda qanday qo'llashni o'rgatish.

Talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish o'quv jarayonini yanada samarali, interaktiv va shaxsiylashtirilgan qilishga yordam beradi. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash, ko'p tilli va madaniy yondashuvni kuchaytirish, reflektiv metodlar va pedagogik usullarni diversifikatsiya qilish orqali talabalarning lingvo-metodik tafakkuri yanada rivojlanadi. Bu o'z navbatida, tilni o'rganish va o'rgatishda yuqori samaradorlikka erishishni ta'minlaydi.

Talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirish metodikasi nafaqat tilni o'rgatish, balki uni o'qitishda samarali yondashuvlarni qo'llashni ta'minlashga qaratilgan. Yuqorida keltirilgan metodik yondashuvlar talabalarning til o'rganish va o'rgatishdagi metodologik ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, ularning tafakkurini kengaytiradi. Shu bilan birga, talabalar o'rganadigan metodlar va yondashuvlarni samarali qo'llash orqali lingvo-metodik tafakkurlarini yanada chuqurlashtiradilar.

Talabalarda lingvo-metodik tafakkurni rivojlantirish jarayoni til o'rganish va o'rgatishda keng qamrovli yondashuvlarni, metodlarni va texnologiyalarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Bu esa talabalarga tilni nafaqat amaliyotda, balki o'qitishda ham muvaffaqiyatli ishlatish imkonini yaratadi. Shu orqali ularning o'qituvchilik va tilshunoslik sohasidagi bilimlari yanada rivojlanadi.

Integrativ yondashuv, asosan, turli bilimlar va metodlarning uyg'unlashgan holda qo'llanilishi va amaliyotga tatbiq etilishini ta'minlaydi. Bu yondashuv orqali talabalarning bilim va ko'nikmalari yanada kengayadi, ularning til o'rganishdagi muvaffaqiyati esa yanada yuqori bo'ladi. Integrativ yondashuv pedagogikada talabalarni nafaqat bilimlarni o'rganish, balki ulardan samarali foydalanish imkoniyatlarini yaratadi.

Integrativ yondashuv talabalarning lingvo-metodik tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu, nafaqat til organishning nazariy asoslarini, balki metodik yondashuvlarning amaliy qollanishini ham o'z ichiga oladi. Talabalarga tilni faqat organish emas, balki uni ijtimoiy va madaniy jihatlarini ham anglash imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusufbekova, R. "Integrativ yondashuvning ta'limdagi o'rni va roli." O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti 2017

2. Husniddinova, Z. "Lingvo-metodik tafakkur va uning rivojlanishi." Fan va Ta'lim Nashriyoti 2015

3. Shomurodov, U., Nasirov, S. "Talimda lingvo-metodik yondashuv: O'zbekiston Pedagogika Akademiyasi 2016

4. Pavlova, A. "Integrativ yondashuvlar: Pedagogik metodlar va metodologiya." Akademiya Nashriyoti 2018

5. Gafurova, M., Karimova, A. "Lingvo-metodik tafakkur: Teoriya va amaliyot." Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 2020
6. Almardanovna, S. D., & Shokirovna, A. M. (2025). The Effectiveness of Increasing Students' Cognitive Activity in Primary Education. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 39, 66-70.
7. Islamovna, K. G. (2025). Preparing Elementary Students for Emergencies—As a Pedagogical Problem. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 40, 169-172.
8. Yuldashev, S., Akramov, M., Tursunova, F., Abdullaeva, K., Shakhmurodova, D., & Ubaydullayev, A. (2024, May). A Development of AI Connected System with Adaptive Assessments Method for Evaluation Methods in Education Field. In 2024 4th International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE) (pp. 826-830). IEEE.

GREECE AND ROME CULTURE ANCIENT

Akram Sohbov

Professor of Shahrizabz, State Pedagogical Institute

Sultonova Zahro Baxtiyor qizi

Shahrizabz State Pedagogical Institute, Master^{1st}-year Theory and history of pedagogy Orcid: 0009-0001-1973-7008

Annotation: This article covers the culture of Ancient Greece and Rome. Antiquity occupies a special place in the centuries-old history of the development of human society mainly related to his contribution to world culture. At the same time, antiquity culture (as well as the culture of other periods) often a number of researchers defined by the concept of "civilization". This is the definition of concepts leads to uncertainty in understanding the content of culture. This article covers the culture of Ancient Greece and Rome. Antiquity occupies a special place in the centuries-old history of the development of human society mainly related to his contribution to world culture.

Keywords: Culture, cultural development, ancient, Greek, Roman, civilization.

Under culture, modern science existed in nature apart from man unlike things, everything created by people is different in other words, all the creative activities of people with their diversity and versatility understands. By civilization we understand one of the periods of cultural history. In this work, I will discuss the topic of culture as well as ancient science I will look into it. This topic is interesting and relevant, because the ancient culture of mankind is the greatest creation. The importance of this topic is that Europe The roots of civilization go back to ancient times, and I think that each person is his own interested in the history of civilization. Epic of architecture and sculpture in antiquity universality of poetry and dramaturgy, natural science and philosophical knowledge significance was revealed. In historical terms, Antiquity is the period of history that encompassed Greco-Roman slave society means In other words, the civilization of antiquity is Ancient Greece and Ancient.

It is one of the periods of cultural development that took place on the borders of Rome. Under culture, modern science existed in nature apart from man unlike things, everything created by people is different in other words, all the creative activities of people with their diversity and versatility understands. By civilization we understand one well as ancient science I will look into it. This topic is interesting and relevant, because the ancient culture of mankind is the greatest creation. The roots of civilization go back to ancient times, and I think that each person is his own interested in the history of civilization. Epic of architecture and sculpture in antiquity universality of poetry and dramaturgy, natural science and philosophical knowledge significance was revealed. In historical terms, Antiquity is the period of history that encompassed Greco-Roman slave society means In other words, the civilization of antiquity is Ancient Greece and Ancient .

It is one of the periods of cultural development that took place on the borders of Rome. Ancient Greek and Roman culture is considered one of the main foundations of Western civilization. These cultures had a significant influence on art, philosophy, law, politics, and architecture. Roman culture was heavily inspired by Greek culture, especially in the fields of art, philosophy, and religion. Ancient Greek and Roman civilizations laid the foundation for European civilization. This traditional culture, which was influenced by Ancient Eastern civilizations, was both a continuation and culmination of cultural development. This culture, which first emerged in Ancient Greece and later reached its peak, significantly influenced the formation of Roman culture in the 3rd century BCE, leaving an indelible mark on world history under the name "Antique Culture."

In Latin, the word *antiquus* means "ancient." However, from a historical perspective, the Antique period marks the final stage of the Ancient World, representing the highest level of cultural and state development. This era is primarily characterized by Greek and Roman culture. Greek Classical civilization fully developed between the 11th and 9th centuries BCE. The fall of the Roman Empire in the 5th century CE due to barbarian invasions led to the decline of Antique culture. The term "antique" is mainly associated with Greek-Roman society and culture, especially in Europe, as European nations built their cultural progress based on Greek and Roman heritage, considering these civilizations the most ancient sources of knowledge.

Greek Mythology: According to Greek beliefs, in the beginning, the world was composed of Chaos. From Chaos, Gaia (Earth) and Tartarus (the Underworld) emerged. Uranus, the sky god, was born from Gaia, and from their union, the Titan Kronos was born. Kronos overthrew his father Uranus and became the ruler. The Titans were considered great gods. From Kronos, several gods were born: Hades, Poseidon, Hestia, Demeter, Hera, and Zeus. Led by Zeus, these younger gods overthrew the Titans and took control of the world. Zeus was considered the supreme god, the ancestor of gods, and the wielder of thunderbolts. His wife, Hera, was the goddess of the sky and the protector of marriage. Poseidon was the god of the sea, Demeter was the goddess of fertility, Hestia was the goddess of the hearth, and Hades was the ruler of the underworld.

Several other gods were also born from Zeus: Athena, the goddess of wisdom and war; Apollo, the god of light and arts; Artemis, the goddess of the moon and hunting;

Hephaestus, the god of blacksmiths; Aphrodite, the goddess of beauty and love; and Dionysus, the god of wine. Many of Zeus' children were deities.

Greek religion contained traces of totemism, as certain animals and birds were associated with gods. Additionally, the Greeks worshiped secondary deities such as Nymphs and Centaurs. They believed that Dryads lived in forests, Satyrs in the wild, Naiads in the sea, and Sirens as half-women, half-birds. Demigods, who were born from the union of gods and mortal women, were also highly revered. The most famous of them was Heracles, known for his twelve heroic labors.

Greek Festivals and Cultural Development: Greek festivals dedicated to the gods were not purely religious events; they also included physical competitions, music, and songs. Greek city-states held their own festivals, sports competitions, and oracle ceremonies, which united the Greek people. The Olympic Games were held in Olympia in honor of Zeus.

During the 7th–6th centuries BCE, Greek culture and science developed significantly, with scholars such as Herodotus, Democritus, Protagoras, Hippocrates, Socrates, Plato, and Aristotle making major contributions. The city of Miletus in Asia Minor became a center of learning. Greek scholars built on the knowledge of Egyptian and Mesopotamian scholars, attempting to explain natural and social phenomena. Herodotus, known as the "Father of History," traveled to Egypt, Babylon, Syria, Asia Minor, and the Black Sea region, documenting his findings in *Histories*.

Democritus (460–370 BCE) proposed that all matter was composed of tiny, indivisible particles called atoms. Hippocrates (460–375 BCE), a physician from the island of Kos, laid the foundation for medical science and authored the Hippocratic Corpus. Socrates (469–399 BCE) encouraged philosophical inquiry through dialogue but was sentenced to death for his views. Aristotle (384–322 BCE), known as the "First Teacher" in the East, wrote numerous works and organized knowledge into different scientific fields.

Greek Literature and Theater: Greek literature flourished with myths and epics such as Prometheus, Heracles, Daedalus and Icarus, Jason and the Argonauts, *The Odyssey*, and *The Iliad*. These stories depicted Greek life and history. Homer, an 8th-century BCE poet, is credited with *The Iliad* and *The Odyssey*, which recount the Trojan War.

Greek theater originated in the 7th century BCE from religious festivals dedicated to Dionysus. Theaters could hold up to 25,000 spectators. Playwrights such as Aeschylus, Sophocles, and Euripides wrote tragedies, while Aristophanes was known for his comedies. Aeschylus, considered the "Father of Tragedy," wrote *Prometheus Bound* and *The Persians*, while Sophocles wrote *Oedipus Rex* and *Antigone*.

Greek Architecture, Art, and Science: Greek architecture developed three classical styles: Doric, Ionic, and Corinthian. Temples, theaters, and government buildings were built in these styles. The Parthenon in Athens is a prime example of Greek architecture. Greek painters decorated pottery with mythological scenes. The Library of Alexandria housed over 700,000 manuscripts, making it a major center of learning.

Roman Civilization and Cultural Contributions: Roman civilization flourished with a population of 1–1.5 million in the 1st century BCE. Roman architecture included

structures such as the Pantheon (a temple dedicated to all gods) and the Colosseum, which could hold 50,000 spectators. Rome built advanced

infrastructure, including roads, aqueducts, and sewage systems. Education in Rome consisted of three stages: primary school, grammar school, and rhetoric school. Higher education focused on law, literature, history, and rhetoric.

During the 1st–2nd centuries CE, Roman scholars advanced medicine, geography, and natural sciences. Notable figures included Ptolemy (astronomy), Strabo (geography), and Pliny the Elder (Natural History). Galen (129–199 CE) made significant contributions to anatomy and medicine.

Roman literature emerged under Greek influence, with historians documenting Roman history in Latin. Cicero (106–43 BCE) was a renowned orator whose works defined Roman prose. Poets such as Lucretius, Horace, and Ovid shaped Roman poetry. Roman sculpture focused on realism, capturing emotions and personality. By the 4th century CE, Christianity became the dominant religion, replacing earlier polytheistic beliefs. The Roman Empire's division into Western and Eastern halves in 395 CE marked the transition to the medieval era.

REFERENCE

1. Sergeyenko M., Jizn Drevnego Rima, M. - L., 1964;
2. Utchenko S. L., Krizis i padeniye Rimskoy respubliki, M, 1965;
3. Sokolov G., Iskustvo Drevnego Rima, M., 1971;
4. Soxibov. A.R. Etnopedagogika. Darslik. Toshkent “Makon Savdo Print” X K - 2024. 414 bet.
5. Soxibov. A.R. Umumiy pedagogika Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil.
6. Soxibov. A.R. Pedagogik fikrlar taraqqiyoti Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil
7. Alimuhamedov A., History of Ancient Literature, T., 1975
8. Dobrynina V.I. Culture and civilization / V.I. Dobrynina, - M., 1994. - 106 p.
7. Kumanetsky K.K. History of ancient Greek and Roman culture. / K.K. Kumanetsky, M., Higher School, 1990. - 452 p.
8. Nemirovskaya L.Z. Cultural studies. History and theory of culture. / L.Z. Nemirovskaya, M., 1992. - 297p.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ ДЕВИАЦИЙ ПОВЕДЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ МЕТОДОВ ПСИХОДРАМЫ

Ибрагимова К. А.,

*магистр первого года обучения Института психологии и образования
Казанского федерального университета;*

Громова Ч.Р., кандидат психологических наук, доцент кафедры начального образования Института психологии и образования Казанского федерального университета, Россия.

Аннотация. В данной статье обосновывается возможность использования метода психодрамы для коррекции девиаций поведения в начальной школе.

Выделяются виды и причины отклоняющегося поведения среди младших школьников. Показано, что метод психодрамы, представляющий собой ролевую игру, имитирующую реальные и важные для человека жизненные ситуации. Данный метод является наиболее удачным в помощи понимания своего и чужого состояния и внутреннего мира посредством использования протоязыка. Поэтому может быть успешно использован в работе с учащимися склонными к девиантному поведению.

Ключевые слова: учащиеся младшего школьного возраста, девиантное поведение, психодрама.

PEDAGOGICAL CORRECTION OF BEHAVIOURAL DEVIATIONS IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN THROUGH PSYCHODRAMA METHODS

K.A. Ibragimova,

*Master's student of the first year of study, Institute of Psychology and Education,
Kazan Federal University;*

Ch.R. Gromova, *Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Department of Primary Education, Institute of Psychology and Education, Kazan Federal
University, Russia.*

Abstract. This article substantiates the possibility of using the psychodrama method for the correction of behaviour deviations in primary school. Types and causes of deviant behaviour among junior schoolchildren are singled out. It is shown that the method of psychodrama, which is a role-playing game imitating real and important for a person life situations. This method is the most successful in helping to understand one's own and others' state and inner world through the use of protolanguage. Therefore, it can be successfully used in work with students prone to deviant behaviour.

Keywords: primary school students, deviant behaviour, psychodrama.

Актуальность исследования обусловлена тем, что с развитием образования острой всё продолжает оставаться проблема отклоняющегося поведения детей и подростков. В наше время детей, попавших в группу риска достаточно много, и их число растет с каждым годом всё больше. Не исчезает также проблема школьной дезадаптации, которая проявляется в достаточно низкой успеваемости, в отклонениях от общепринятых норм поведения, как в школе, так и в социуме в целом, а также в трудностях взаимоотношений с социумом. Все ранее перечисленные факторы в будущем могут привести к росту детской преступности. Поэтому важным является незамедлительное вмешательство в процесс деформации личности и направить ее в русло закрепления позитивных качеств, ведь именно этот возраст наиболее благоприятен для профилактики и коррекции.

Прежде, чем затронуть вопрос о возможности работы с детьми с девиантным поведением, следует обратить внимание на само слово “девиантное”, чтобы понять, с чем в дальнейшем нам предстоит столкнуться.

Девиантное поведение выражается в определенных поступках и действиях, идущих вразрез с культурными, социальными и нравственными нормами, принятыми

в обществе и в той среде, в которой находится ребенок. В обычном понимании учащийся с девиантным поведением – это так называемый «трудный ребенок» [5].

Причин возникновения девиантного поведения достаточно много и важным является разобраться в многообразии способствующих факторов ведь именно это и станет отправной точкой в решении возникшей проблемы. Итак, каковы причины девиантного поведения. К биологическим факторам относятся хронические и вспыхнувшие в период вынашивания инфекционные болезни матери, переживание ею стрессовых состояний, пренебрежение принципами здорового образа жизни, нарушение внутриутробного развития, отягощенная наследственность — аномалии зрения и слуха, задержка умственного развития, инфекционные поражения нервной системы, особенности физиологии организма — речевые и телесные дефекты, внешняя непривлекательность, особенности переходного возраста. Можно также выделить психологические факторы: сформировавшийся комплекс неполноценности, который нужно чем-то компенсировать, психопатологии или акцентуации характера. Выражаются в нервно-психических заболеваниях, психопатии, неврастении, пограничных состояниях, повышающих возбудимость нервной системы и обуславливающих неадекватные реакции ребенка / подростка. Девиации могут быть связаны с социально-психологическими факторами: стресс, переживаемый и испытываемый в период адаптации к школе и связанный с отношениями, складывающимися с одноклассниками и учителями [2], игнорирование со стороны взрослых половозрастных и индивидуальных особенностей детей, приводящее к нарушениям процесса социализации, социальное неравенство (материальные трудности в семье, порождает комплексы, гнев, зависть что в свою очередь не лучшим образом влияет на мироощущение и поведение) [4], стремление к признанию, демонстрация собственных возможностей [3], пусть даже в необычной форме, низкая моральность, духовность общества и института семьи [5]. Безразличие окружающих, халатность родителей и педагогов приводит к организации асоциальных групп, в которых дети / подростки получают поддержку и одобрение своих действий [4]. Молодые люди легко подвергаются влиянию таких групп. Они начинают принимать их нормы и ценности, что может привести к усугублению ситуации.

Раньше формировании девиантного поведения подростков рассуждали в случаях табакокурения, увлечения алкоголем, при наркомании и проституции. Сегодня же детские психологи и психиатры к примерам девиантного поведения также относят: непослушание, выражающееся в шалостях, озорстве, школьные прогулы, детский негативизм, проявляющийся в упрямстве, капризах, своеволии, недисциплинированности, жестокость по отношению к другим людям и животным, воровство, лживость (частое, беспричинное вранье), побеги из дома, агрессия, чрезмерная конфликтность и драчливость, бродяжничество, увлеченность азартными играми, суицидальные наклонности, отказ от соблюдения правил [8].

Главным показателем наличия отклонений в поведении (который не зависит от специфики и психологических причин девиантного поведения) является, конечно же, агрессивность. Девиантное поведение — своеобразный крик о помощи, так как оно

сигнализирует о том, что человек не может справиться с ситуацией привычными способами. Теперь становится понятно, что дети с девиациями в поведении нуждаются в психолого-педагогической помощи [6].

Психодрама (первый в мире групповой метод, введенный психиатром Дж. Л. Морено) – один из способов правильно и безвредно повлиять на субъект. Данный метод представляет собой ролевую игру, в ходе которой используется драматическая импровизация как способ изучения и переосмысления внутреннего мира человека и создаются условия для спонтанного выражения чувств, связанных с наиболее важными для клиента проблемами посредством использования протоязыка (языка чувств, мимики, жестов). Проигрывание проблемных ситуаций помогает клиенту лучше понимать свое состояние, свой внутренний мир [1].

Чтобы провести психодраму правильно, нужно, конечно же, знать условия ее проведения:

- 1) Оптимальная численность группы – 6-9 человек.
- 2) Группа не может состоять из участников с большой разницей в возрасте или с разным психическим состоянием.
- 3) Важна регулярность, системность занятия. Усредненный вариант: встречи один раз в неделю, длина занятия – 1,5-2 часа [6].

Психодрама начинается с разогрева (т.е. с создания доверительной атмосферы, различных упражнений на знакомство, сплоченность), потом переходит к фазе действия (во время которого протагонист организует представление на определившуюся тему) и заканчивается обсуждением психодраматических действий, обменом эмоциями и чувствами.

Постоянными действующими лицами психодрамы являются психодраматист, исполняющий роль ведущего и терапевта (он побуждает к активности, направляет, помогает) и протагонист, чьи переживания и идеи разбираются на занятии. Помогают в осуществлении затеи Вспомогательные «я» - участники, которых протагонист выбрал для воплощения ролей в своем сценарии. Они импровизируют, но направление движения диктует протагонист и психодраматист [9].

Психодрама позволяет через разыгрывание драматической ситуации изучить внутренний мир ребенка и создать условия для спонтанного выражения чувств и выплеска эмоций, связанных с наиболее важными для человека проблемами. Данная методика удобна тем, что подходит абсолютно под любые виды групп, у нее существуют разные направления и методики (самые популярные: монолог, обмен ролями, двойник, зеркало). Выбор определенного психодраматического приема зависит от состава группы, а также от того, насколько участники готовы спонтанно действовать для достижения общегрупповой цели в процессе выполнения каких-либо упражнений. Все упражнения эффективны, подстроены под каждого клиента и направлены на решение разного типа проблем. Элементы психодрамы могут быть использованы для решения образовательных, профилактических или развивающих и коррекционных задач и направлены на работу с детьми, испытывающими тревогу, повышенную агрессию, коммуникативные сложности [7].

Несомненным достоинством данного метода является полное вовлечение в активную работу всех членов группы, особенно это касается тех участников, что были выбраны в качестве вспомогательных «Я». Психодрама – отличный способ помочь каждому его участнику понять и реализовать себя (создавая для этого всевозможные условия), научиться быть в гармонии с самим собой, совладать со своими эмоциями, выражать свои чувства и мысли безвредным способом, а также психодрама способна не только научить клиента открыто говорить о своих проблемах, но и справляться с ними, решать их, не причиняя вреда ни себе, ни окружающим.

Список литературных источников

1. Айхингер, А. Детская психодрама в индивидуальной и семейной психотерапии в детском саду и школе / А. Айхингер, В. Холл. – Москва: Генезис, 2013. – 117 с.
2. Безруких, М. Проблемные дети / М. Безруких. – Москва: УРАО, 2017. – 305 с.
3. Бойко, А. А. Социально-педагогические аспекты профилактики асоциального поведения учащихся / А. А. Бойко, А. А. Божович. – Москва: АРКТИ, 2018. – 276 с..
4. Буянов, М. Ребенок из неблагополучной семьи / М. Буянов. – Москва: 2013. – 231 с.
5. Змановская, Е. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения / Е. Змановская. – Москва: Просвещение, 2015. – 261 с.
6. Книжникова, С. Научно-педагогические идеи о профилактике девиантного поведения детей в условиях школы / С. Книжникова // Педагогика: педагогические науки. – 2020. – № 10. – С. 5-18
7. Крюгер, Р. Лечение психодрамой: теория и практика / Р. Крюгер. – Москва: Класс, 2022. – 736 с.
8. Лосева, О. Девиантное поведение младших школьников как психолого-педагогическая проблема / О. Лосева // Наука и реальность. – 2021. – № 3 (7). – С. 1-4.
9. Шутценбергер, А. Психодрама / А. Шутценбергер. – Санкт- Петербург: Питер, 2021. – 240 с.

ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В XX ВЕКА.

Сохибов А. Р.

к.п.н.,проф. Шахрисабского государственного педагогического института

Курбанова Севара Санжар кизи

*магистрант 1 курса Шахрисабского государственного педагогического
института qurbonovasevara20@gmail.com*

Аннотация: В статье освещаются уникальные традиции и новые изменения в русской литературе XX века, крайние подходы и творческие направления, такие течения, как реализм, символизм, новаторство, авангард и экзистенциализм,

творчество известных писателей своего времени, великое наследие традиций литературы XX века, таких как Антон Чехов, Борис Ключевский, Лев Толстой, Александр Солженицын, а также актуальные проблемы того времени в творчестве царя.

Ключевые слова: традиции русской литературы XX века, крайние подходы, творческие направления, реализм, символизм, новаторство, авангард, экзистенциализм, Антон Чехов, Борис Ключевский, Лев Толстой, Александр Солженицын, Анна Ахматова, Федор Достоевский, Михаил Булгаков.

В литературе XX века традиции русской литературы отличаются своим новым развитием. Также в этом столетии важное место в русской литературе заняли такие темы, как национальная идентичность, исторические проблемы и социальная несправедливость. Популярные писатели, такие как Антон Чехов, Лев Толстой, Владимир Нанок, Федор Достоевский, освещали человеческие эмоции, трудности и сложные стороны жизни. В этот период в литературе появляются новые понятия, связанные с общественно-политическими проблемами, внутренним миром и психологией человека, жизнью и ее измерениями. В литературу также вошли некоторые экспериментальные подходы, которые расширили дискуссию и предложили новые способы выражения. Русские литературные критики использовали крайние подходы главным образом для критики сложности человеческой природы, социальной психологии и механической жизни. Такие подходы проливают свет на процессы самореализации через временные ситуации, личное творчество и невзгоды. Их использование позволяет глубже понять литературное произведение, проанализировать внутренние переживания героев, их выбор и решения. В результате экстремальные ситуации помогают раскрыть в литературе истинные чувства и образ жизни человека.

Традиции русской литературы XX века воплощают в себе многогранные изменения и творческие направления. В этот период развился ряд течений, таких как реализм, символизм и новаторство. Это важные творческие течения в русской литературе, и каждое из них имеет свой подход и стиль.

Реализм, появившийся в середине XIX века, стремится ясно и реалистично изобразить жизнь. Писатели-реалисты Лев Толстой и Федор Достоевский изучали социальные проблемы, психологию человека и сложности повседневной жизни, социальную справедливость, права человека и реалии обычной жизни. Волшебный жанр реализма сочетает в себе элементы фэнтези и реализма. Михаил Булгаков и Андрей Белый создали ряд произведений в этом направлении.

В XX веке в русской литературе появился ряд важных проявлений. К ним относятся: Федор Достоевский, писавший в начале этого столетия и внесший значительный вклад в изучение психологии человека, проблем морали и экзистенциализма.

Анна Ахматова – поэтесса, в произведениях которой отражены ужасы любви, утраты и кризиса.

Борис Ключевский выражал социальные и политические проблемы своего времени в своих романах и рассказах.

Михаил Булгаков показал связь художественной литературы и реальной жизни через свой роман «Мастер и Маргарита».

Владимир Набоков известен такими произведениями, как «Лолита», обогащенными расширенными психологическими и эстетическими идеями.

Александр Солженицын описал борьбу с тиранией советской власти в произведении «Архипелаг ГУЛАГ».

Эти писатели оставили глубокий след в русской литературе, стремясь к человеческой жизни, свободе и справедливости, и освещали соответствующие проблемы в своем творчестве.

Антон Павлович Чехов – один из самых известных писателей русской литературы, широко известен главным образом своими рассказами и пьесами. Его творчество характеризуется глубоким пониманием человеческой психологии, повседневных реалий и социальных проблем. Социальная справедливость, сложность любви, человеческое чувство одиночества часто отражаются в произведениях Чехова. Он известен такими рассказами, как «Я бир эрде», «Маленькие люди», «Спекулянт». В пьесах Чехова «Дядя Ваня», «Три сестры», «Летнее бунгало» освещаются социальные проблемы, семейные отношения и романтические чувства. Его стиль письма прост и понятен, но глубок по смыслу. Чехов известен в литературе «правилом Чехова», что означает, что каждый герой должен иметь цель в произведении, что делает его произведения более впечатляющими и привлекательными.

Социальные проблемы играют важную роль в творчестве Льва Толстого. В своих произведениях он подробно останавливается на несправедливости, войне, правах человека, ценностях и моральных вопросах. В романе «Война и мир» Толстой показал влияние войны на жизнь, внутренний мир человека и общественный строй. Эта работа освещает сложную ситуацию между войной и миром. В романе «Анна Каренина» речь идет о любви, семейных отношениях и различиях между социальными классами. Через Анну и ее жизнь Толстой показал конфликт между законами общества и человеческими эмоциями. В его работах также рассматриваются сельские жители и вопросы жизни, доходов, бедности и духовного развития. В целом Лев Толстой в своих произведениях выражает социальные проблемы реально и искренне.

Борис Ключевский занимает уникальное место в русской литературе, его произведения посвящены глубокому исследованию социальных проблем. В произведениях Ключевского часто затрагиваются такие темы, как аскетизм, человеческая природа, конфликты между социальными классами, реальность жизни и образа жизни. Его рассказы описывают образ жизни простых людей, а также раскрывают социальную несправедливость, угнетение и влияние современной России. Сюда также входят вопросы сельской жизни, различия между сельскими и городскими районами и постановления.

В своих произведениях Ключевский сумел через рассказы показать социальные и политические изменения своего времени, что еще больше обогащает его литературное наследие. Его творчество напрямую раскрывает сложные проблемы своего времени.

Александр Солженицын – важная фигура в русской литературе, внесший в своих произведениях большой вклад в национальную традицию и общественную литературу. Его работы особенно посвящены репрессиям и законам о правах человека в советское время.

Через «трехтомный роман» (в который входит произведение «Архипелаг ГУЛАГ») Солженицын выразил восстания системы ГУЛАГа, жизнь людей в тюрьмах и угнетение их. Можно сказать, что это произведение для многих людей является символом печали и отчаяния, но в то же время независимости и сильной воли.

Также в «Первом звонке» Солженицын умело описывает уникальные трудности и социальные проблемы интеллектуальной и просвещенной жизни. Его произведения соответствуют традициям реализма и экзистенциализма русской литературы, стремятся понять сложность человечества, демонстрируют серьезный подход к этическим проблемам в литературе. Чтение произведений Солженицына позволяет глубоко задуматься над темами человеческой свободы, справедливости и поиска истины.

В заключение можно сказать, эти течения и подходы показывают богатство и разнообразие русской литературы. Экстремальные подходы привели к серьезным изменениям в литературе. Они связаны с современными проблемами, внутренними конфликтами человечества, авангардными стилями. Писатели и поэты использовали крайние подходы для описания сложных сторон человеческой жизни и законов, войны, репрессий, депрессии, угнетения и психологического стресса. Эти подходы часто представляют собой сильные эмоции, меняющуюся реальность и сильные выражения. Традиции русской литературы XX века служили констатацией и размышлением над важнейшими проблемами человечества, отражали социальную, политическую и культурную среду своего времени.

Список использованной литературы:

1. Бердников Г. П., Чехов М., 1978;
2. Полоцкая Е. А., А. П. Чехов и движение художественной мысли, М., 1979;
3. Бяли Г. А., Чехов и русский реализм, М., 1981. Наим Каримов.
3. Soxibov. A.R. Etnopedagogika. Darslik. Toshkent “Makon Savdo Print” X K - 2024. 414 bet.
- 4.Soxibov. A.R. Umumiy pedagogika Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil.
- 5.Soxibov. A.R. Pedagogik fikrlar taraqqiyoti Darslik. Qarshi “Nasaf” 2023 yil

БАДИЙ АСАРЛАРНИНГ ТАЛАБАЛАРДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ИДЕАЛЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ РОЛИ

Зиётов Фаррух Саодилла ўғли

Қарши давлат университети 1-босқич докторанти

Резюме. Бадий асарларнинг ўзига хос тарбиявий имкониятга эга. Тарбиявий имконият бадий асарларнинг қизиқарли сюжетларга бойлиги, бадий ифодавийлиги, таъсирчанлиги, ҳаётий воқеликлар негизида қурилиши, асосий ғояларнинг қаҳрамонлар ўртасида диалоглар ёрдамида очиқ берилиши каби хусусиятлари билан белгиланади. Шу сабабли асарлар давомида бадий асарлардан шахсни тарбиялашда самарали фойдаланиб келинган. Тезисда бадий асарларнинг талабаларда маънавий-ахлоқий идеалларни ривожлантиришдаги роли кўрсатиб берилган.

Таянч тушунчалар: бадий асар, талаба, идеал, маънавий-ахлоқий идеал, ривожлантириш.

Резюме. Художественные произведения обладают особым воспитательным потенциалом. Этот потенциал определяется такими характеристиками, как насыщенность художественных произведений интересными сюжетами, художественная выразительность, воздействие, построение на основе реальных жизненных реалий, раскрытие основных идей через диалоги между персонажами. Благодаря этим особенностям на протяжении веков художественная литература эффективно использовалась в процессе нравственного и духовного воспитания личности. В тезисе показана роль художественных произведений в формировании духовно-нравственных идеалов у студентов.

Ключевые слова: художественное произведение, студент, идеал, духовно-нравственный идеал, развитие.

Abstract. Works of literature possess a unique pedagogical potential. This potential is determined by such characteristics as the saturation of artistic works with interesting plots, artistic expressiveness, impact, construction on the basis of real life realities, disclosure of main ideas through dialogues between characters. Furthermore, key ideas are often revealed through dialogues between characters, enhancing their didactic function. For these reasons, literary works have been effectively utilized for centuries in the moral and ethical development of individuals. This thesis highlights the role of literary works in fostering spiritual and moral ideals among university students.

Key words: literary work, student, ideal, spiritual and moral ideal, development.

Глобаллашув шароитида турли мафкуравий оқимлар томонидан шахснинг онгини эгаллаш, уни манипуляция қилиш йўлида жиддий, оқибати хавотирли ҳаракатлар олиб борилмоқда. Мавжуд вазият ёшлар, жумладан, талабаларда маънавий-ахлоқий қадриятлар ва идеаллар тўғрисидаги қарашларни ҳосил қилиш, уларга асосланган шахсий ва касбий фаолият дастурига эга бўлишларини таъминлаш дозарб аҳамиятга эга. Бинобарин, “ахлоқий қадриятлар замирида маълум (статик

хусусиятга эга) идеал туради. Идеал ахлоқни назорат қилиши, ўзнинг траекториясидан чиқармаслик вазифасини ўтайди” [3: -110].

Бадий асарларнинг асосий ғоясини эзулик ва ёзувлик, эркинлик ва эрксизлик, адолат ва адолатсизлик, ижтимоий тенглиги ва тенгсизлик, ахлоқлилик ва ахлоқсизлик, тинчлик ва уруш, дўстлик ва душманлик, экологик барқарорлик ва беқарорлик, атрофдагиларга нисбатан ҳурмат кўрсатиш ва ҳурматсизлик, ватанпарварлик ва ватанфурушлик, толерантлик ва интолерантлик, гўзаллик ва хунуклик, ботирлик ва кўрқоқлик, ростгўйлик ва ёлғончилик, орият ва орсизлик, андиша ва андишасизлик, ишонч ва ишончсизлик, садоқат ва хиёнат каби кўплаб ўзаро зиддиятли ғоялар ўртасидаги кураш мавзулар ташкил қилади. Маънавий-ахлоқий идеаллар айнан мана шу ғояларга асосланади. Қолаверса, маънавий-ахлоқий идеаллар бошқалар учун ахлоқий намуна бўла оладиган етук шахс образи, қиёфасини ёритишга хизмат қилади.

Бадий адабиётлар миллий қаҳрамонлар, тарихий (атоқли) шахслар ёки оддий инсонлар образида маънавий-ахлоқий етук (идеал) шахс қиёфаларининг таъсирчан, ифодавий баён қилиниши талабаларда уларнинг шахсига бўлган қизиқишни уйғотади. Бинобарин, ўз моҳиятига кўра етук, идеал шахс образи орқали “ўзига хос ривожланганлик, етуклик, мукаммаллик ҳодисасини ифодаланади. Ушбу ҳодиса, яъни, идеал адабиётда ёзувчи ёки шоирнинг у ҳақидаги образли тасаввури кўринишида акс этади. Идеалнинг характерли хусусияти унинг оммавийлиги (омма учун мослиги) саналади. Амалий жихатдан идеал шахс интилишларининг якуний мақсади ҳисобланади” [1: 11-12].

ОТМда ташкил қилинадиган тарбиявий тадбирларнинг маънавий-ахлоқий идеалларга асосланиши талабаларни мазкур ғоялар билан яқиндан таништириш, уларда бу турдаги идеалларга ҳурмат ҳиссини тарбиялашга хизмат қилади. Шу билан бирга маънавий-ахлоқий идеалларнинг устуворлигига асосланган тадбирларда талабалар ўзлари учун намуна бўладиган маънавий-ахлоқий идеал – қаҳрамонни танлайди.

Бадий асарларнинг талабаларда маънавий-ахлоқий идеалларни ривожлантиришдаги ролини қуйидагилар билан баҳолаш мумкин:

Бадий асарлар қизиқарли сюжетларга бойлиги ва ранг-баранглигига кўра талабаларда маънавий-ахлоқий идеалларга бўлган қизиқишни уйғотади.

Воқеликнинг бир сюжетдан иккинчисига кўчиш, қаҳрамонларнинг алмашинуви, улар ўртасидаги муносабат ва зиддиятлар талабаларнинг диққатини бадий асарга кучли жалб қилади. Сюжетлар ўртасидаги кескин буришлар талабаларда асар қаҳрамони ёки қаҳрамонларининг тақдирига нисбатан қизиқиш уйғотади. Натижада талабалар асарни янада чуқурроқ, диққат билан ўрганишга интилади.

Ҳодисаларнинг динамикаси эса талабалар диққатининг барқарор бўлишини таъминлабгина қолмай, уни муайян муддат сақлаб туради. Натижада тарбиявий аҳамиятга эга бўлган маънавий-ахлоқий идеаллар, қадриятлар талабаларнинг онгига осон сингади.

Бадий ифодавийликнинг устуворлиги талабаларнинг асар воқеликлари, қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари, ички кечинмаларидан таъсирланишга олиб келади. Ижобий ҳолатлардан завқланиш эса талабаларда эстетик ҳис-туйғуларни, жумладан, бадий ва эстетик дидни тарбиялайди. Юксак маҳорат билан ифодаланган бадий тасвирлар, ёрқин эпитетлар (“нарсаси, воқеаси, ҳодисаси ва шу қабиладарнинг сифат-фазилятларини яққол, жонли тасвирлаш ёки тасвирли қилиб кўрсатиш учун уларнинг номига қўшиб ишлатиладиган сифатловчи сўзлар”) [2], жозибали метафоралар талабаларни бадий асар “воқеликлари”дан таъсирлантиради. Чиройли, завқли баён қилинган асар мазмуни билан танишиш талабаларнинг руҳий эҳтиёжларини қондирибгина қолмай, уларни ижтимоий ва табиий борлиққа нисбатан самимий муносабатда бўлиш, атрофдагиларга яхшилик қилишга ундайди.

Асарларнинг бадий ифодавийлиги талабаларнинг ҳис-туйғуларига изчил таъсир этар экан, улар қаҳрамонлари дуч келаётган қийинчиликларни яхшироқ ҳис қилади, улар билан бирга мавжуд муаммоларга ечим топишга интилади.

Бадий асарларнинг таъсирчанлиги уларда ифодаланаётган ғоялар орқали шахсонини, ҳиссиёти ва руҳиятига бирдек таъсир кўрсатиш имкониятини яратади. Асар воқеликларининг ижобий ва салбий мазмуни, қаҳрамонлар бошидан кечириётган қувончли ва қайғули вазиятлар, улар эришаётган ютуқлар, дуч келаётган чорасизлик, муваффақиятсизликлар талабаларни улар билан ҳиссий боғланишини таъминлайди. Натижада талабалар бошқаларнинг муаммо ва қийинчиликларига бефарқ бўлмасликка, имкон қадар уларга ёрдам беришга интилади. Бадий асар қаҳрамонларига нисбатан ҳамдардлик ўз навбатида талабаларни реал ҳаётда ҳам атрофдагиларга эътиборли бўлишга, оғир вазиятларда уларга ёрдам кўрсатишга ўргатади. Талабалар чорасиз вазиятдаги шахс учун берилган биргина далда, руҳиятни кўтариш учун айтилган фикр ҳам кучли руҳий қувват беришини тушуниб етади.

Асарда ёритилган кучли ҳиссий бадий ифодалар, қаҳрамонларнинг қийин вазиятлардаги матонати, юрт озодлиги, эрки йўлидаги қатъий позицияси, курашиш усуллари, мардлик, жасорат, қаҳрамонлик намуналари ўқувчининг хотирасида узоқ вақт сақланади. Уларнинг намунаси орқали талабаларда реал вазиятларда тўғри ҳаракатланиш, оқилона қарорлар қабул қилиш, яхши ва ёмонни ажратиш, истиқболни кўра олиш қобилиятлари ривожланади.

Бадий асар сюжетининг ҳаётий воқелиklar негизига қурилиши эса талабаларнинг самарали ижтимоийлашуви учун ўзига хос концепцияни тақдим қилади. Ушбу концепция орқали талабаларда асар қаҳрамонларининг тажрибасидан сабоқ чиқаради. Турли вазиятларда ўзларини сеvimли қаҳрамонлари билан солиштириш, уларга ғойибона мурожаат қилиш, маслаҳатлашиш орқали тўғри, самарали йўлни танлашга муваффақ бўлади.

Ҳаётий муаммоларнинг бадий талқини талабаларнинг диққатини жамиятдаги мавжуд ижтимоий масалаларга тортади. Улар тўғрисида фикр юритиш, таҳлилларни амалга ошириш ва ечимни излашга ундайди. Бунинг натижасида талабаларда ижтимоий фаоллик юзага келади.

Асосий ғояларнинг қаҳрамонлар ўртасида диалоглар ёрдамида очиб берилиши, улар ўртасидаги баҳс-мунозаралар, фикрий зиддият, тўқнашувлар талабаларни мустақил фикрлашга, воқеа ва жараёнларни кўп томонлама таҳлил қилишга, у ёки бу образнинг хатти-ҳаракати, позицияси ва ёндашувини баҳолашда шошиб хулоса чиқармасликка ўргатади. Қолаверса, асар, унинг ғоялари таъсирида ўзи учун тўғри хулоса чиқариб олади.

Қаҳрамонлар ўртасидаги диалоглар асарнинг асосий, муҳим, устувор ғояларини очиб бериш билан бирга уларнинг мазмунини тўғри англашга ёрдам беради.

Бадий асарлар воситасида талабаларнинг онги, тафаккури ривожланади, дунёқараши кенгаяди. Шу билан бирга улар маънавий-ахлоқий қарашларнинг мазмунини, жамият, кишилар ҳаётидаги аҳамиятини теранроқ англайди. Улар ёрдамида талабалар турли макон ва замонда яшаган, яшаётган кишиларнинг ижтимоий ҳаёт тарзи, маданий ривожланиш даражаси, ҳаётий интилишлари ва ижтимоий мақсадлари билан танишади, турли миллатларнинг инсоният тарихида тутган ўрнини, жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссасини баҳолайди. Бадий асарларда ёритилган воқеликлари турли тарихий жараёнларни танқидий баҳолашга, маънавий-ахлоқий мазмунига кўра салбий бўлган иллатларни инкор қилиш, уларга қарши курашиш малкаларини ривожлантиради.

ОТМда бадий асарлар воситасида ташкил қилинаётган тарбиявий тадбирлар орқали талабаларнинг комил инсон, етук жамият тўғрисидаги тасаввурлари ойдинлашади. Бадий қаҳрамонлар намунасида ўзлари учун маънавий-ахлоқий идеални танлайди, ҳаётда ҳам уларга ўхшашга, улардек ҳаракат қилишга интилади.

Демак, юқорида қайд қилинган хусусиятлар бадий асарларнинг тарбиявий имкониятларини янада кенгайтириб, талабаларда маънавий-ахлоқий идеаллар орқали қадриятлар тизимини ҳосил қилади. Бадий асарларнинг таъсирчанлиги талабаларда ҳиссиётни ривожлантиради. Уларда ижтимоий ва табиий борлиққа нисбатан эмпатия, ҳамдардликни шакллантиради. Қолаверса, мустақил фикрлаш, аниқ ҳаётий вазиятлар бўйича оқилona қарорлар қабул қилиш қобилиятини ривожлантиради. Шу боис ОТМ талабалари ўртасида ахлоқий тарбияни ташкил қилишда бадий асарларнинг педагогик имкониятларидан ўринли фойдаланиш талаб қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Славина В.А. Проблема идеала в русской литературе, критике, публицистике первой половины ХХ века: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М.: 2005. – С. 10-11.
2. Epitet // <https://savodxon.uz/izoh?epitet>.
3. Юсупова Ф.З. Ахлоқий тафаккур ривожланишида қадрият ва идеал тушунчаларининг ўзаро нисбати // Falsafa va hayot Xalqaro jurnal. – Т.: 2022. - 2-maxsus son. – 110-б.

INGLIZ KLASSIK ADABIYOTI MISOLIDA TALABALARDA MA'NAVIY-AXLOQIY IDEALLARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Ziyotov Farruh Saodilla o'g'li.

Qarshi davlat universiteti 1 bosqich doktoranti

Annotatsiya Mazkur maqolada ingliz klassik adabiyoti namunalaridan foydalanib, talabalarda ma'naviy-axloqiy ideallarni shakllantirish texnologiyalari tahlil qilinadi. Adabiyotning inson tarbiyasidagi o'rnini, uning axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi roli va zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion usullardan foydalanish masalalari keng yoritiladi. Shuningdek, ingliz klassik adabiyotining asosiy yo'nalishlari va ularning axloqiy tarbiyaga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ingliz klassik adabiyoti, ma'naviy-axloqiy tarbiya, innovatsion texnologiyalar, ta'lim jarayoni, talaba, interfaol metodlar, axloqiy qadriyatlar, estetik tarbiya, tanqidiy tafakkur.

Kirish Har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishi, unda yashovchi aholining ma'naviy-axloqiy saviyasi nechog'lik yuksakligiga bog'liq. O'quvchi-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalasi davlatimizning ta'lim sohasini isloh qilish bo'yicha asosiy hujjatlarida «Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy an'alariga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalar ishlab chiqilib amaliyotga joriy etiladi», - deb belgilab qo'yilgan. Bugungi ba'zi bir yoshlar ma'naviyatining qisman buzilayotganligi, ayrimlarining bizga mutlaqo yot bo'lgan urf-odat, madaniyatga berilib ketayotganligi, voyaga etmagan yoshlar o'rtasida turli bezorilik, jinoyat sodir etish hollari uchrab turishi barchamizni tashvishga solmoqda. Bunday yoshlar kelajakda Vatan ravnaqi uchun o'zlarining qanday hissalarini qo'sha oladilar, qanday kadr bo'lib etishadilar. Vaholanki, mustaqil O'zbekistonning jahondagi rivojlangan mamlakatlar darajasida ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy rivojlanishi ko'p jihatdan yosh avlodni kamol toptirishga, uni yangi ijtimoiy munosabatlarga erkin kirisha oladigan, umuminsoniy qadriyatlarni e'tirof etadigan, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga yo'nalgan ijtimoiy faol, yuqori madaniyatli, malakali kadrlar bo'lib etishishiga bog'liq. Shu asnoda jahon adabiyoti yoshlarni ma'naviy yetukligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ingliz klassik adabiyoti – dunyo adabiy merosining eng muhim qismlaridan biri bo'lib, u nafaqat estetik zavq bag'ishlaydi, balki insoniy qadriyatlarni ham shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Ingliz adabiyoti namunalarida aks etgan ijtimoiy adolat, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-oqibat kabi g'oyalar yosh avlodni ma'naviy jihatdan kamol toptirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu adabiyot inson ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatib, axloqiy tanlovlarni to'g'ri amalga oshirishga yo'naltiradi. **Ingliz Klassik Adabiyotining Ma'naviy-Axloqiy Tarbiyada O'rnini** Ingliz klassik adabiyoti asarlarida inson ruhiyati, axloqiy tanlovlar va ma'naviy qadriyatlar chuqur yoritilgan. Masalan: **Uilyam Shekspirning "Hamlet" tragediyasi** – insonning vijdoniy azoblari, adolat va axloqiy mas'uliyat masalalarini ochib beradi. **Jonatan Sviftning "Gulliverning sayohatlari" asari** – jamiyatdagi axloqiy muammolarni hajviy va

allegorik yo'sinda ko'rsatib, talabalarni tanqidiy fikrlashga undaydi. **Jeyn Ostinning "G'urur va Andisha" romani** – shaxsiy fazilatlarining jamiyatdagi o'rni, hurmat, samimiylilik va sevgi kabi axloqiy tushunchalarni yoritadi. **Charlz Dikkensning "Ikki shahar haqida qissa" romani** – insonparvarlik, fidoiylilik va adolat g'oyalarini o'z ichiga oladi. **Jorj Oruellning "1984" romani** – axloqiy mas'uliyat va totalitarizm tahdidi haqida chuqur falsafiy tahlil. Bu kabi asarlar yoshlarni mustaqil fikrlashga, hayotiy tajribalar asosida to'g'ri xulosa chiqarishga undaydi.

Ma'naviy-Axloqiy Ideallarni Rivojlantirish Texnologiyalari. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani rivojlantirishda quyidagi texnologiyalardan foydalanish mumkin:

1. Interfaol ta'lim metodlari – Talabalar o'rtasida adabiy asarlar yuzasidan bahs-munozaralar tashkil etish orqali ularning axloqiy qarashlarini shakllantirish.
2. Rol o'ynash usuli – Talabalar tomonidan asarlar asosida sahna ko'rinishlari tayyorlanib, personajlarning axloqiy muammolari jonli tahlil qilinadi.
3. Tahliliy yondashuv – Asarlarni tahlil qilish orqali undagi axloqiy qadriyatlarni anglash va ularni hayotiy voqealar bilan bog'lash.
4. Raqamli texnologiyalar – Elektron kutubxonalar, audiokitoblar, onlayn seminarlar orqali talabalar mustaqil ravishda ingliz adabiyotini o'rganishlari mumkin.
5. Muammoli ta'lim – Talabalarga adabiy asarlardagi axloqiy muammolarni hal etish bo'yicha mustaqil fikr yuritish imkonini berish.
6. Kross-kultural yondashuv – Ingliz adabiyotini o'zbek adabiyoti bilan qiyoslab o'rganish, shunga asoslangan axloqiy g'oyalarni tahlil qilish.
7. Badiiy tafakkurni rivojlantirish – Talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun badiiy esse va tahliliy maqolalar yozdirish.

Innovatsion Ta'lim Usullari Talabalarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda innovatsion ta'lim usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi:

• Onlayn platformalar orqali ingliz klassik adabiyoti bo'yicha maxsus kurslarni tashkil etish.
• Virtual reallik va simulyatsiya yordamida talabalarning o'zlarini adabiy obrazlar o'rnida his qilishlariga imkon yaratish.
• Loyiha asosida ta'lim – Talabalarga ma'lum bir asar yoki yozuvchi ijodi bo'yicha loyiha tayyorlash vazifasi beriladi.
• Gamifikatsiya – Adabiy asarlarni o'rganish jarayonida o'yin elementlarini qo'shish orqali talabalarni qiziqtirish.
• Adabiy teatrlashtirish – Asarlarni o'zlashtirishda dramatik sahnalashtirish usulidan foydalanish.

Xulosa Ingliz klassik adabiyotidan foydalanish talabalarda ma'naviy-axloqiy ideallarni rivojlantirishda samarali usullardan biridir. Zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol va innovatsion texnologiyalardan foydalanish esa bu jarayonning samaradorligini yanada oshiradi. Shu boisdan, ta'lim muassasalarida ingliz adabiyotini o'qitish jarayonida axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor qaratish lozim. Adabiyot orqali yoshlarning ma'naviy olamini

boyitish, ularni ijtimoiy va shaxsiy mas'uliyatni his qilishga undash kelajak avlod tarbiyasida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh, R. G. (2021). THE ROLE OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN THE SPIRITUAL FORMATION OF STUDENTS. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(11), 317-320.
2. Mahkam Mahmud, Nazarbek Rahim Oltin shodalar Toshkent 2010 y 86b
3. Маркова А.К. Формирование мотивация учения в школьном возрасте. Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983 г. 96–201 с.
4. Matthew J., Traxler., M. A.Gernbacher “Handbook of psycholinguistics” 2 nd edition, USA 2006. – p.1197.

BO‘LAJAK MUHANDISLARNING AXBOROTLI-INTELEKTUAL KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MODELI

Absamatov Zuxriddin Axmad o‘g‘li

Qarshi davlat texnika universiteti, Oliy matematika kafedrasi v.b.dotsenti

Annotatsiya: Maskur maqolada axborotli–intelektual ko‘nikmalarini rivojlantirish, muhandislarning kasbiy ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, yangi texnologiyalarni qo‘llash metodikasini ishlab chiqish, modellashtirish dasturlaridan foydalanish, muhandislarni dasturlarda mashq qildirish, muhandislar matematik modelni yaratishlari bo‘yicha, zamonaviy modellashtirish metodologiyalari tahlili, modellashtirish dasturlaridan foydalanishda o‘ziga xos modellari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Intellektual ko'nikmalar, kompetentli yondashuv, samarali ta'lim, informatsion va pedagogik texnologiyala, **intellektual rivojlanish modellari.**

Kirish.O‘zbekistonning jadal rivojlanayotgan sanoat va texnologik jarayonlari, ayniqsa, muhandislik sohasida yuqori malakali, fikrlay oladigan, muammolarga yangicha qaray oladigan va mustaqil qarorlar qabul qilishga qodir mutaxassislarni yetishtirishni talab qilmoqda. Bu esa bo‘lajak muhandislarni tayyorlash jarayonida nafaqat texnik bilimlar, balki intellektual va kognitiv ko‘nikmalarni ham kompleks tarzda rivojlantirishni zarur qiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, sun‘iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar asosida shakllanayotgan axborot jamiyatida talabalar nafaqat bilim egallovchilari, balki bilim yaratuvchilari sifatida shakllanishi kerak. Shu munosabat bilan, talabalarda axborotli-intellektual kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan psixologik mexanizmlar, zamonaviy ta’lim texnologiyalari va amaliy dasturlarni birlashtirgan kompleks yondashuvlar dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bo'lajak muhandislarda intellektual va intellektual ko'nikmalarni rivojlantirish psixologik mexanizmlar, ta'lim texnologiyalari va amaliy tajribalarni birlashtirgan ko'p qirrali jarayondir. Keng qamrovli model innovatsion o'qitish usullari va faol ta'lim strategiyalari orqali intellektual kompetentlikni rivojlantirishning muhimligini ta'kidlaydi.

Talabalarning axborotli–intellektual ko‘nikmalarini shakllantirishda psixologik mexanizmlar hal qiluvchi o‘rin egallaydi. Bu mexanizmlar nafaqat bilim olish jarayonini yengillashtiradi, balki o‘quvchining ichki motivatsiyasi, tafakkur faoliyati, emotsional barqarorligi va o‘z-o‘zini anglash darajasini oshirish orqali intellektual o‘sishga kuchli turtki beradi.

Talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyati va intellektual muammolarga jalb qilish ularning kasbiy o‘sishi uchun zarur bo‘lgan o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini anglashga yordam beradi [2]

Bundan tashqari, o‘z-o‘zini baholash, ichki motivatsiya, ijtimoiy tan olinuvchanlik, shaxsiy maqsadlar bilan uyg‘un ta‘lim maqsadlari mavjud bo‘lgan ta‘lim muhitida psixologik mexanizmlar eng samarali ishlaydi. Bunday muhit talabaning psixik resurslarini faollashtiradi, ularni yuqori darajadagi tafakkur faoliyatiga safarbar qiladi va kognitiv qobiliyatlarining barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi.

Samarali ta‘lim texnologiyalari zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida shakllanib, o‘quvchilarning intellektual kompetensiyalarini oshirishga xizmat qiladi. Bunda amaliy mashg‘ulotlar, muammoli vaziyatlarni hal etish metodikasi, loyihaviy va interaktiv o‘qitish shakllari muhim o‘rin egallaydi. Xususan, Marra tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlarda talabalarni faol o‘quv jarayoniga jalb qilish, ularning tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishi isbotlangan. Bu jarayonda “faoliyatga asoslangan o‘qitish” (active learning) yondashuvi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Samarali ta‘lim texnologiyalari intellektual kompetensiyalarni oshirishga mo‘ljallangan bo‘lib, amaliy o‘rganish va o‘quv dasturida faol ishtirok etishni o‘z ichiga oladi [3].

Texnik fikrlash va muammolarni hal qilish bo‘yicha topshiriqlarning integratsiyasi esa o‘quvchilarda strukturaviy tahlil, algoritmik fikrlash va muqobil yechimlar topish kabi kompetensiyalarni rivojlantiradi. Bu yondashuv, ayniqsa, muhandislik va texnik yo‘nalishlardagi ta‘lim jarayonida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Texnik fikrlash va muammolarni hal qilish vazifalarini integratsiyalash o‘quvchilarni yechimlarni yaratish va tahlil qilishga undaydi, ijodkorlik va innovatsiyalarni rag‘batlantiradi [4].

Haqiqiy muammolar asosida ishlab chiqilgan ta‘limiy stsenariylar talabalarni faqatgina nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmasdan, ularni amaliy muhitda qo‘llashga undaydi. Karabaevna tadqiqotlarida qayd etilishicha, real vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar — masalan, sanoatdagi muammo tahlili, qurilishda yuzaga keladigan muammolar yoki texnologik nosozliklar — talabalarning texnik fikrlash, tahliliy yondashuv va qaror qabul qilish salohiyatini kuchaytiradi. Haqiqiy muammolarni hal qilish stsenariylari texnik ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun juda muhimdir, chunki ular talabalardan nazariy bilimlarni amaliy kontekstlarda qo‘llashni talab qiladi [4].

Talabalarning intellektual imkoniyatlarini takomillashtirish va ularning sanoat qiyinchiliklariga tayyorligini ta‘minlash uchun uzluksiz baholash va mulohazalar mexanizmlari zarurdir[2].

Intellektual rivojlanishga e‘tibor qaratish juda muhim bo‘lsa-da, ba‘zilar kognitiv ko‘nikmalarga haddan tashqari e‘tibor berish muhandislar uchun amalda muhim ahamiyatga

ega bo'lgan texnik malakalar va amaliy tajribaning ahamiyatiga soya solishi mumkinligini ta'kidlashadi.

Kelajakdagi muhandislarning intellektual rivojlanishi asosiy kompetentlikdan kontekstni chuqurroq tushunishga, dalillarni yig'ishga va tanqidiy hukmga o'tadigan ko'p qirrali jarayondir.

Intellektual rivojlanish modellari

Uilyam Perri modeli: Ushbu model talabaning kognitiv rivojlanishini ketma-ket bosqichlarga bo'ladi va ayniqsa oliy ta'lim kontekstida qo'llaniladi. Dastlabki **dualistik bosqichda** talabalar bilimni faqat "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" deb baholaydilar. Keyinchalik ular **ko'p nuqtai nazarlarni tan olish, shubhalanish, va kontekstga asoslangan bilimni tushunish** darajasiga o'sadi.

Belenkiy va boshqalar modeli: Ushbu yondashuv ayollar bilim qurish uslublarini o'rganish orqali intellektual rivojlanishni o'rganadi. Modelda **ovoz (voice)**, ya'ni shaxsning o'z tajribasi, hissiyotlari va shaxsiy fikrini erkin ifoda eta olishi asosiy o'rinda turadi. Talaba **"bilim qabul qiluvchidan" (received knowledge)** boshlab, **"shaxsiy bilim yaratuvchi"ga** (constructed knowledge) aylanadi. Bu model talabalar ongida **o'z fikriga ishonch hosil qilish, metakognitiv tafakkur va sub'ektiv tajribaning akademik rivojlanishdagi rolini** kuchaytiradi. **Felder va Brent modeli:** Bu model ko'proq **muhandislik va texnik ta'lim** uchun moslashtirilgan bo'lib, talabalarni **ekspertga xos fikrlashga** yo'naltiradi. Ularga **dalillarni tahlil qilish, turli nazariyalarni solishtirish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash** orqali bilim qurish imkoniyati beriladi.

Bu modellarning umumiy jihati shundaki, ular intellektual o'sishni faqat bilimlarni yod olish orqali emas, balki **bilim qurish, mantiqiy asoslash, tushuncha yaratish, va turli qarashlarni tan olish** orqali shakllantirishga urg'u beradi. Ular **shaxsiy tafakkur jarayonini** rivojlantirib, zamonaviy jamiyatda mustaqil fikrlovchi mutaxassislar yetishtirishga xizmat qiladi.

Intellektual rivojlanish modellari: Taqqoslovchi jadval

Model	Asosiy bosqichlar	Intellektual rivojlanishga ta'siri	Amaliy qo'llanilishi
Uilyam Perri modeli	Dualistik fikrlash →	Tanqidiy fikrlashni	Oliy ta'limda
	Ko'p fikrlilik →	rivojlantiradi, bilimning	tanqidiy
	Relyativistik tushuncha	nisbiyligini tushunishga olib keladi	tafakkurni shakllantirish
Belenkiy va boshqalar modeli	Qabul qilingan bilim →	Shaxsiy tajriba, ovoz va	Metakognitiv
	Sub'ektiv bilim →	nuqtai nazarni	ko'nikmalar va
	Konstruktsiyalangan bilim	intellektual o'sishda aks ettiradi	shaxsiy ongni rivojlantirish
Felder va Brent modeli	Dalil to'plash →	Tizimli va analitik	Muhandislik va
	qilish →	fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi	texnik fanlarda kompetensiyaviy ta'lim

Talabaga markazlashtirilgan o'rganish (Learner-Centered Learning): Ushbu yondashuv talabaning o'quv jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlab, ularni o'z bilimlari uchun mas'ul bo'lishga undaydi. O'rganishda faol ishtirok etish va mas'uliyatni rag'batlantiradi, tanqidiy fikrlash va dalillarga asoslangan hukmni rivojlantiradi[6]

O'quv vazifalaridagi xilma-xillik: Bir xil formatdagi mashg'ulotlar o'quvchilarni tez zeriktirib qo'yadi, shuning uchun turli tipdagi topshiriqlar — misol uchun, og'zaki muhokama, yozma refleksiya, grafik modellashtirish, real hayotdagi keyslar, muqobil qarorlar ishlab chiqish — talabalarni yanada chuqurroq fikrlashga va yangi bilimlarni turli kontekstlarda qo'llashga rag'batlantiradi.

Fikr-mulohaza mexanizmlari (Feedback mechanisms): O'quvchilar uchun muntazam va maqsadga yo'naltirilgan fikr-mulohaza — ayniqsa murakkab topshiriqlarda — intellektual rivojlanishning muhim komponentidir. **Formativ baholash, o'zaro fikr almashish, elektron reflektiv kundaliklar, va portfolio baholash** kabi vositalar yordamida talaba o'z bilimidagi bo'shliqlarni anglab, ularni bartaraf etishga harakat qiladi. Talabalarga murakkab vazifalar bajarishda rahbarlik qilish va intellektual qobiliyatlarini oshirish uchun zarur[6]

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak muhandislarda intellektual va axborotli-intellektual kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimi uchun strategik ahamiyatga ega masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun psixologik mexanizmlar, zamonaviy ta'lim texnologiyalari va ilg'or o'quv strategiyalarining birgalikda qo'llanilishi muhimdir. Intellektual rivojlanish modellarining, xususan, Uilyam Perri, Belenkiy va Felder-Brent yondashuvlarining amaliyotga tatbiqi esa talabalarning kognitiv taraqqiyotini bosqichma-bosqich rivojlantirishga imkon beradi. Bu esa nafaqat akademik muvaffaqiyat, balki kasbiy yetuklik va jamiyatda faol ishtirok eta oladigan mutaxassislarni tayyorlashda muhim omildir.

Kelajakda ushbu integrativ yondashuvlarni didaktik jarayonga chuqur singdirish, har bir talabaning individual salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiluvchi o'quv muhitini yaratish orqali ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Shunday qilib, kompleks yondashuvlar asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni O'zbekistonning innovatsion taraqqiyotiga mos muhandis kadrlar tayyorlashning muhim negiziga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1¹ Narikbaeva, L. M. (2016). University Students' Giftedness Diagnosis and Development. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(17), 10289–10300. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1119289.pdf>

2² Tur, O., Shabunina, V., Butyrina, M., Tur, A., Krot, V., & Denys, M. (2021). *Psychological and Educational Conditions for Developing Intellectual Competence of Electrical Engineering Students*. <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598774>

3³ Marra, R. M., Palmer, B., & Litzinger, T. A. (1998). *A Longitudinal And Cross Sectional Study Of Engineering Student Intellectual Development As Measured By The Perry Model*. <https://peer.asee.org/a-longitudinal-and-cross-sectional-study-of-engineering-student-intellectual-development-as-measured-by-the-perry-model>

⁴. Ismailova, Z. K., Khimmataliev, D. O., Kuziiev, N. M., Shabarova, U. N., & Almardonov, O. M. (2020). *Formation of a system of methods of technical thinking future engineers*. 7(5), 787–794. <https://www.jcreview.com/index.php?mno=100472>

⁵. Uzokov, S. Z. ogli. (2024). Development of students' intellectual competence. *Current Research Journal of Pedagogics*. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-05-04-08>

⁶. Felder, R. M., & Brent, R. (2004). The Intellectual Development of Science and Engineering Students. Part 2: Teaching to Promote Growth. *Journal of Engineering Education*, 93(4), 279–291. <https://doi.org/10.1002/J.2168-9830.2004.TB00817.X>

AXBOROT ASRIDA KITOB O'QISH KO'NIKMASINI SAQLAB QOLISHNING PSIXOLOGIK SHART – SHAROITLARI

Soatov Asadulloh Jabborovich

Turon universiteti Pedagogika va psixologiyakafedrasi dotsenti, p.f.f.d (PhD).

Annotatsiya. Maqolada kitob o'qishning ilmiy ahamiyati va bu ko'nikmani shakllantirishda zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'sirini inobatga olishning psixologik mexanizmlari yoritilgan.

Tayanch tushunchalar: kitob, bilim, dunyoqarash, diqqat, tafakkur, intellekt, axborot, axborot texnologiyalari.

Абстрактный. В статье рассматривается научное значение чтения книг и психологические механизмы учета влияния современных информационных технологий на формирование этого навыка.

Ключевые понятия: книга, знание, мировоззрение, внимание, мышление, интеллект, информация, информационные технологии.

Abstract. The article discusses the scientific significance of reading books and the psychological mechanisms of taking into account the influence of modern information technologies in the formation of this skill.

Key concepts: book, knowledge, worldview, attention, thinking, intellect, information, information technologies.

Kitob yosh avlodga ta'sir etishning eng qulay vositasidir, u insonning psixik jarayonlariga (diqqat, sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur va nutq), his-tuyg'usiga (emotsiya, motivatsiya va iroda), axloqiga, hatti-harakatiga (o'yin, o'qish va mehnat), dunyoqarashiga eng katta ta'sir ko'rsatuvchi vositadir. Kitob o'qish va o'qiganlaridan xulosalar chiqara olish ko'nikmasi insonda o'ziga bo'lgan ishonch tuyg'usining rivojlanishiga xizmat qiladi. Kitob mutolaasi orqali inson o'z bilimini, dunyoqarashini kengaytiradi. Bilimli, savodli, madaniyatli, jismonan baquvvat, ma'naviy etuk, ruhan tetik va e'tiqodi mustahkam inson bo'lib voyaga yetadi.

O'quvchilar ma'naviyati tadrijiy rivojlanib boruvchi faol jarayondir. Shu bois kitob o'qishda o'quvchilarning yosh xususiyatini hisobga olish ularning ratsional o'sishiga olib kelsa, ma'naviy darajasini hisobga olish esa intellektini rivojlantiradi. Bunning uchun

dastavval, kichik hajmdagi badiiy asarlarni o'qish, kitob o'qish ko'nikmasi shakllanganidan so'ng esa yirik janrdagi adabiyotlarni mutola qilish, keyinchalik esa ixtisoslik bo'yicha yozilgan ilmiy kitoblarni o'qish maqsadga muvofiqdir.

Kitob – bu nafaqat ilmning manbai, balki inson ruhining beqiyos o'sishi va taraqqiyotining asosiy kalitidir. Tarix davomida kitoblar insoniyatning eng qadrli xazinasini bo'lib kelgan, ularning har bir sahifasi aql va tafakkurni, ruhiyat va his-tuyg'ularni boyitishda beqiyos o'rin tutadi. Bugungi kunda ham, kitob o'qish, avvalo, ilmiy yutuqlar va ma'naviy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi, insoniyatni yuksaltiruvchi eng qudratli vositadir.

Har bir kitobda yangi bilimlar, yangi dunyoqarash va yangi tajribalar yashaydi. Ilmiy, badiiy, tarixiy asarlarni o'qigan kishi nafaqat o'zi yashayotgan davrni angelaydi, balki o'tgan zamonlar va kelajak haqida ham chuqurroq tasavvurga ega bo'ladi. Kitob o'qish, ayniqsa, intellektual rivojlanishning muhim omili sifatida, odamni tafakkur qilishga undaydi, unda kompleks tahlil qilish va to'g'ri xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi.

Kitob o'qish insonning ruhiy salomatligini saqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy hayotning shiddatli ritmi, axborotning haddan tashqari ko'pligi va kundalik muammolar odamni jismoniy va ruhiy jihatdan tez toliqtirmoqda. Kitob o'qish esa insonni ichki tinchlikka olib keladi, uni xayol dunyosiga olib kirib, murakkab vaziyatlarda tasavvur qilish imkoniyatini yaratadi. Badiiy adabiyot, ayniqsa, insonni boshqa olamga olib borib, ruhiy holatini yaxshilaydi, stressni kamaytiradi va yuqori darajadagi ichki tinchlikni saqlashga yordam beradi.

Bugungi kunda kishilarning ommatan kitob o'qimay qo'yishiga sabab bo'lgan asosiy omillardan biri bu zamonaviy texnologiyalardir. Zamonaviy texnologiyalar hayotimizning har bir jabhasiga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Telefonlar, ijtimoiy tarmoqlar, video o'yinlar va boshqa raqamli platformalar odamlarning diqqatini tortmoqda, bu esa kitob o'qishga bo'lgan ehtiyojni so'ndirmoqda. Haqiqiy ilm ahli uchun esa kitob o'qishning ahamiyati o'zgarishsiz qolmoqda. Zamonaviy texnologiyalar ta'siriga moyil kishilar kitob o'qish ko'nikmasini rivojlantirish uchun quyidagi maslahatlarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. O'qish uchun alohida vaqt ajratish. Zamonaviy texnologiyalar odamlarni doimiy ravishda mashg'ulotlar va bildirishnomalar bilan chalg'itadi. Bu jarayonda chalg'imaslik uchun kitob o'qishga qulay joy va doimiy vaqt ajratish muhimdir. Masalan, har kuni ertalab yoki kechqurun bir soat vaqt o'qishga bag'ishlansa, bu nafaqat o'qish odatini shakllantiradi, balki raqamli dunyoning ta'siridan himoya qiladi.

2. O'qish muhitini yaratish. Kitob o'qish uchun qulay va sokin muhit yaratish zarur. Texnologiyalar va raqamli qurilmalar insonning diqqatini osonlikcha chalg'itishi mumkin, shuning uchun telefonni yoki boshqa raqamli qurilmalarni o'qish vaqtida chetga qo'yish yoki "uchish" rejimiga o'tkazish kerak. Qulay sharoit, o'rindiqlik, yorug'lik bilan bezatilgan xona bu jarayonni yanada yoqimli va samarali qiladi.

3. O'qish materialini tanlashda ehtiyotkorlik. Kitobni faqat kitob do'konlaridan yoki ma'lumotlarga boy va e'tiborga loyiq platformalardan olish muhimdir. Qog'ozli kitoblar ham, o'quvchini ekranning yorqinligidan himoya qiladi, bu esa ko'zlar uchun ham foydalidir. Elektron kitob o'qishning afzalligi bo'lsa-da, qog'ozli kitoblar nafaqat o'qish jarayonini yanada mukammallashtiradi, balki diqqatimizni ham kuchaytiradi.

4. Diqqatni jamlashni o'rganish. Texnologiyalarning doimiy ta'siri odamlarning diqqatini susaytirmoqda. Shu bois kitob o'qish jarayonida diqqatni jamlab o'qishga harakat qilish muhimdir. O'qish davomida, har safar chalg'ishlarga duch kelganda, bu chalg'ishlarning sababini aniqlab, uni bartaraf etishga harakat qilish lozim.

5. O'qishning maqsadini aniqlash. Kitob o'qishning maqsadini aniq belgilash, o'qishning samaradorligini oshiradi. Badiiy asarlar dunyoqarashni kengaytirish va hissiy rivojlanish maqsadida o'qilsa, ilmiy kitoblar esa yangi bilimlar olish, sohani chuqur o'rganish maqsadida o'qiladi. Har bir kitobni o'qishdan oldin uning maqsadini anglash, diqqatni jamlashni osonlashtiradi.

6. O'qish va texnologiya orasida muvozanatni saqlash. Zamonaviy texnologiyalarni butunlay inkor etishdan ko'ra, ularni o'qish jarayonida yordamchi vosita sifatida ishlatish yaxshi natija beradi. Masalan, elektron kitob o'qish uchun zamonaviy qurilmalardan foydalanish mumkin, lekin shu bilan birga, ko'p vaqtni elektron qurilmalarda o'tkazmaslikka harakat qilish kerak. Buning uchun internetdan faqat zaruriy ma'lumotlarni olish maqsadida foydalanish va kitob o'qish uchun alohida vaqt ajratish lozim.

Kitob insonga nafaqat bilim beruvchi, balki uning dunyoqarashini boyituvchi, ruhiyatini kuchaytiruvchi, tafakkurini kengaytiruvchi beqiyos vositadir. Kitob o'qish zamonaviy sharoitda, insonni nafaqat intellektual jihatdan, balki ruhiy jihatdan ham rivojlantiradi. Shu sababli, kitob o'qishning ahamiyati har qachongidan ham yuqori bo'lib qolmoqda. O'qigan inson hech qachon yolg'iz qolmaydi, chunki kitoblar uning sodiq yo'ldoshiga, bilimlar manbaiga, fikrlash va ijod qilish qudratiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy texnologiyalar bizni har tomondan o'rab olgan va ularning ta'siridan butunlay qochish qiyin. Biroq, kitob o'qish uchun qat'iy vaqt ajratish, qulay muhit yaratish va o'qishning maqsadini aniqlash orqali kitobga bo'lgan muhabbatni saqlab qolish mumkin. Bu jarayonda texnologiyalarni to'g'ri boshqarish va ularning chalg'itishiga qarshi turish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Soatov A.J. Diqqat va uning ta'limiy ahamiyati. "Xalq ta'limi" ilmiy-metodik jurnalning 3-maxsus soni. 2021.55-58 b.

2. Уринова Л.Ш. Роль внимания в процессе восприятия. Modern scientific challenges and trends. Warsaw. 24.05.2023. 74-77-b.

O'QUVCHILARNING TA'LIM JARAYONIGA STEAM YONDASHUVLARINING AHAMIYATI

Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti,
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Anotatsiya: Maqolada STEAM yondashuv asosida o'quvchilar o'rgangan nazariy bilimlarni haqiqiy hayotlarida, faoliyatlarida bajarib ko'rishlarini hamda yondashuvning ta'lim jarayonidagi dolzarb ahamiyati haqida qisqacha ma'lumotlar ko'rsatib o'tilgan.

Annotation: The article briefly describes how students apply the theoretical knowledge they have learned through the STEAM approach in their real lives and activities, and the current importance of the approach in the educational process.

Аннотация: В статье кратко описывается, как студенты применяют полученные ими теоретические знания на основе подхода STEAM в своей реальной жизни и деятельности, а также современная значимость подхода в образовательном процессе.

Kalit soʻzlar: STEAM yondashuv, anʼanaviy yondashuv, integratsiya, amaliy koʻnikma, maxsus treninglar, ijodkorlikni tarbiyalash, yangiliklar yaratishga boʻlgan qiziqishlarini rivojlantirish.

Keywords: STEAM approach, traditional approach, integration, practical skills, special training, fostering creativity, developing interest in creating innovations.

Ключевые слова: STEAM-подход, традиционный подход, интеграция, практические навыки, специальное обучение, развитие креативности, развитие интереса к созданию инноваций.

Globallashuv sharoitida shiddat bilan rivojlanib borayotgan davr, davlat va jamiyat oldiga dolzarbligi va qamrovi kun sayin ortib borayotgan zamonaviy talablarni qoʻymoqda. Olamshumul strategik maqsadlarga erishish, yangi marralarni zabt etish, rivojlangan davlatlar qatoridan oʻrin olish uchun mamlakatda bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli kadrlar, mutaxassislarining oʻrni beqiyosdir. Bunday raqobatbardosh kadrlarga boʻlgan ehtiyojni qondirish zamirida inson kapitali, inson va uning salohiyatini kashf etish hamda uni katta maqsadlarga erishishga safarbar qilish kabi ulugʻvor vazifalar turadi.

Bu kabi vazifalarga erishishda oʻquvchining oʻquv-bilish faoliyatini samarali tashkil etish, mazkur jarayonning sifat va samaradorligini oshirishga doir innovatsion texnologiyalarni qoʻllash muhim ahamiyat kasb etadi. STEAM texnologiyasi zamonaviy dunyoda eng koʻp talab etilayotgan fanlarni oʻzida mujassamlashtirganligi, integratsion yondashuv asosida oʻqitishni nazarda tutganligi bilan hozirgi kunda dunyo taʼlim tizimining eng asosiy innovatsion texnologiyalaridan biriga aylandi.

Oʻzbekistonda taʼlim jarayonida olib borilayotgan islohotlarda STEAM yondashuvi tobora koʻproq ahamiyat kasb etmoqda. Davlat tomonidan taʼlim sifatini yaxshilash, zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan islohotlar doirasida STEAM yondashuvi quyidagi yoʻnalishlarda qoʻllanilmoqda:

Oʻquv dasturlarini yangilash: Maktab oʻquv dasturlari STEAM fanlarini integratsiyalashtirishga yoʻnaltirilmoqda. Fanlar oʻrtasidagi bogʻliqlikni koʻrsatib, oʻquvchilarning amaliy koʻnikmalarini rivojlantirishga qaratilgan yangi fanlar va kurslar kiritilmoqda. Masalan, robototexnika, 3D modellash, dasturlash asoslari kabi fanlar oʻquv dasturlariga kiritilmoqda.

STEAM taʼlim markazlari va laboratoriyalari: Mamlakat boʻylab STEAM taʼlim markazlari va zamonaviy jihozlangan laboratoriyalar ochilmoqda. Bu yerda oʻquvchilar

amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, loyihalar ustida ishlash va o'z bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: O'qituvchilar STEAM yondashuvi asosida dars berish usullarini o'rganish uchun maxsus treninglar va kurslarga jalb qilinmoqda. Ularga yangi texnologiyalar bilan ishlash, o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish va loyiha asosida o'qitish usullarini o'rgatishga qaratilgan ta'lim berilmoqda.

Loyiha asosidagi o'qitish: Ta'lim jarayonida loyiha asosidagi o'qitishga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. O'quvchilar hayotiy muammolarni hal qilishga qaratilgan loyihalar ustida mustaqil yoki jamoada ishlashlari kerak bo'ladi. Bu ularning muammo hal qilish, ijodiy fikrlash va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Texnologiyalardan foydalanish: Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiya-lardan, jumladan, kompyuterlar, interaktiv doskalar, robotlar, 3D printerlar va boshqa jihozlardan foydalanish ko'paymoqda. Bu o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini tezlashtiradi va o'rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Xalqaro hamkorlik: O'zbekiston STEAM ta'limi sohasida xalqaro tashkilotlar va mamlakatlar bilan hamkorlikni rivojlantirmoqda. Tajriba almashish, yangi texnologiyalar va usullarni o'rganish uchun xorijiy mutaxassislar jalb qilinmoqda.

STEAM yondashuv – bu o'quvchilarni jalb qilish va ularning 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim uslubi bo'lib, u Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika fanlarini integratsiyalashtirgan holda qo'llaydi. Bu yondashuv o'quvchilarga bilimni nafaqat nazariy tarzda, balki amaliy tarzda, haqiqiy muammolarni hal qilish orqali o'zlashtirishga imkon beradi.

STEAM yondashuvi quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

- Interdisiplinarlik: STEAM yondashuvi turli fanlarni bir-biri bilan bog'lab o'rganishga imkon beradi. Bu o'quvchilarga muammolarni turli burchaklardan ko'rish va ularga ijodiy yechimlar topishga yordam beradi.

- Amaliylik: STEAM loyihalari o'quvchilarga o'z bilimlarini amalda qo'llash imkonini beradi. Bu ularga o'rganayotgan mavzuni chuqurroq tushunishga va ularni keyinchalik hayotda qo'llashga yordam beradi.

- Muammolarni hal qilish: STEAM yondashuvi o'quvchilarni haqiqiy dunyo muammolarini hal qilishga o'rgatishga qaratilgan. Bu ularga muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va ularga ijodiy yechimlar topishga o'rgatishni o'z ichiga oladi.

- Ijodkorlik: STEAM yondashuvi o'quvchilarni o'zlarini ijodiy ifoda etishga rag'batlantiradi. Bu ularga turli xil g'oyalarni ishlab chiqish, yangi narsalarni yaratish va o'zlarini qiziqtirgan sohalarda tajriba o'tkazishga imkon beradi.

- Texnologiyalarni qo'llash: STEAM yondashuvi o'quvchilarni texnologiya-lardan foydalanishga rag'batlantiradi. Bu ularga yangi texnologiyalarni o'rganish, ularni o'z maqsadlari uchun qo'llash va o'zlarini 21-asr ko'nikmalariga moslashtirishga imkon beradi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, STEAM yondashuvi o'quvchilarga 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin bo'lgan muhim ta'lim yondashuvidir. Ularga bilimni amalda qo'llash, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi, bu esa ularni kelajakda muvaffaqiyatli kadr

bo‘lishga tayyorlaydi. Shunday qilib, O‘zbekistonda ta’lim islohotlari doirasida STEAM yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Ammo, ushbu yondashuvni samarali amalga oshirish uchun qo‘shimcha resurslar, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va o‘quv dasturlarini yanada moslashtirish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yuldoshev J.T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari divergent tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped.fan.fal.dok. ... diss. Qarshi, 2022. – 162 b.
2. Yuldoshev J.T. Ta’lim jarayonida STEAM texnologiyasidan foydalanish orqali o‘quvchilarda samarali bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish. “Globalashuv sharoitida innovatsion texnologiyalar va oliy ta’limning dolzarb muammolari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, 2023-yil 5-iyun.
3. Yuldoshev J.T. Fanlarni o‘qitishda STEAM yondashuvning o‘rni va ahamiyati. Mug‘allim ham yzliksiz bilimlen-dirio‘. Ilimiy-metodikaliq jurnal. 2023 3/1-san, iyun-iyul.
4. The Whole-Brain Child: 12 Revolutionary Strategies to Nurture Your Child’s Developing Mind by Daniel J. Siegel and Tina Payne Bryson. 2011.

ТАЛАБАЛАРНИНГ САНОГЕН ФИКРЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИГА ОИД ЭМПИРИК ТАДҚИҚОТЛАР ДАСТУРИ ВА ТАШКИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

Карахонова О.Ю.

Қариш давлат университети

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент

Аннотация. Мақолада саноген фикрлашда эмпирик тадқиқотлар методикаси, эмпирик тадқиқотнинг асосий мақсадлари ва эмпирик тадқиқотлар асосида саноген фикрлашни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Шунингдек, талабаларда саноген фикрлашни шакллантириш муаммоси доирасида амалга оширилган методлар таҳлили келтирилган.

Таянч тушунчалар: Эмпирик тадқиқот, “эйфорик фаоллик”, “ички рефрактер, иродавий фаоллик”, “дисфорик фаоллик”, когнитив-рефлексив мезон, дискурсив, аналитик ва интуитив фикрлаш.

Аннотация. В статье описывается методология эмпирического исследования саногенного мышления, основные цели эмпирического исследования и особенности формирования саногенного мышления на основе эмпирического исследования. Также представлен анализ методов, реализуемых в рамках проблемы формирования саногенного мышления у студентов.

Основные понятия: Эмпирическое исследование, «эйфорическая активность», «внутренняя рефрактерная, волевая активность», «дисфорическая активность», когнитивно-рефлексивный критерий, дискурсивное, аналитическое и интуитивное мышление.

Annotation. The article describes the methodology of empirical research of sanogenic thinking, the main goals of empirical research and the features of the formation of sanogenic thinking based on empirical research. It also presents an analysis of the methods

implemented within the framework of the problem of the formation of sanogenic thinking in students.

Key concepts: Empirical research, “euphoric activity”, “internal refractory, volitional activity”, “dysphoric activity”, cognitive-reflexive criterion, discursive, analytical and intuitive thinking.

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган таълим-тарбия соҳасидаги стратегик вазифаларнинг асосий йўналиши соғлом фикр юрита оладиган, жамият ва шахс манфаатлари учун зарур бўладиган ривожланиш истиқболларини аниқ белгилайдиган етук мутахассис кадрлар тайёрлаш масалаларига қаратилганлиги билан тавсифланади. Бу эса талабаларда саноген фикрлаш кўникмаларини шакллантириш орқали унинг инновацион педагогик асосларини ишлаб чиқиш заруратини юзага келтиради. Шу сабабли, талабаларда саноген фикрлаш кўникмасини шакллантириш ва мазкур жараёнга таъсир этувчи омилларни аниқлаштириш асосий масалалардан бири сифатида белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Аҳолининг соғлом овқатланишини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги 10.11.2020 йилдаги ПҚ-4887-сонли қарорида 2025 йилга қадар Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш, 2022 йилга қадар юқумли бўлмаган касалликлар профилактикаси, аҳолининг соғлом турмуш тарзини қўллаб-қувватлаш ва жисмоний фаоллиги даражасини ошириш концепциялари ҳамда соғлом турмуш тарзини кенг татбиқ этиш ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тасдиқланди. Ушбу қарорларга асосан бугунги кунда соғлом фикр юрита оладиган талаба ва ёшларни етиштириш муҳим вазифалардан биридир.

Саноген фикрлаш деганда, онгли равишда салбий ҳиссий кечинмаларни енгишга йўналтирилган, руҳий саломатлик ва ўз “Мен”ининг ижобий имиджини қўллаб-қувватлашга қаратилган фикрлашни тушунилади.

Шахс саноген фикрлаш жараёнида ўз кечинмаларини ақлий фикрлашга мослаштиради [2; 96].

Ю.Орловнинг саноген фикрлаш ҳақидаги умумий тушунчасига қўшилиб, унинг айрим қарама-қаршиликларига тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб биламиз. Олим саноген фикрлаш позитив фикрлаш турларидан бири эканлигини таъкидлайди, лекин манбаларда бу фикрлаш турларини бир-бирига тенглаштирилганини ҳам учратамиз. Позитив ва саноген фикрлаш ўртасидаги асосий фарқларни аниқлаш зарурати юзага келади. Ўз тадқиқотларида саноген ва патоген фикрлашни кўриб чиққан ҳолда, олим “фикрлаш услуги” тушунчасини ишлатади, аммо фикрлаш услуги анъанавий равишда фикрлаш жараёнининг маълум индивидуал хусусиятлари сифатида тушунилади [3; 103]. Фикрлаш турининг асосий хусусиятлари ривожланиш даражаси масалан, дискурсив (аналитик) ва интуитив; фикрлаш жараёнининг ундовчи механизмлари мазмунига кўра - баҳоловчи фикрлаш, эмоционал фикрлаш ва бошқалар билан белгиланади [3; 105]. Шундай экан, саноген ва патоген фикрлаш фикрлашнинг алоҳида турлари бўлиб ҳисобланади.

Талабаларнинг саноген фикрлаш хусусиятларини эмпирик тарзда аниқлаштиришда амалга оширилган назарий таҳлил учун аниқ вазифаларни шакллантириш ва унинг методологиясини асослаш имконини беради. Эмпирик тадқиқотнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат эди:

- 1) талабаларда саноген фикрлашнинг ривожланиш даражасини аниқлаш;
- 2) талабаларнинг саноген фикрлаш хусусиятларини аниқлаш;
- 3) факторли таҳлилни ўтказиш ва саноген фикрлашни шакллантириш омилларини аниқлаш;
- 4) ўрганилаётган хусусиятларнинг корреляцион таҳлилни ўтказиш ва саноген фикрлаш билан алоқаларни аниқлаш;
- 5) саноген ва патоген фикрлайдиган талабанинг педагогик-психологик портретини шакллантириш.

Муайян тадқиқот муаммоларини ҳал қилиш мақсадида талабаларнинг саноген фикрлашини тадқиқ қилиш мавзуси бўйича таълимий, анланувчи ва трансформатив (ўзга шаклга келтирувчи) ҳаракатларни амалга ошириш тартиби ёки кетма-кетлигини тушунамиз.

Тадқиқот методларини танлаш унинг предметини ва амалга оширишнинг ўзига хос ҳолатини, шунингдек тизимли ёндашув, ишончли маълумотларни олиш ва олинган натижаларни тўғри математик ҳисоб-китоб қилиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Эмпирик тадқиқот ўтказиш учун ташхислаш методлари ва усуллари тўплами танланган.

Саноген фикрлашнинг умумий ривожланиш даражасини аниқлаш учун Л.Рубцова методикасидан фойдаланилди (Х.Корнелиус ва С.Фейр сўровномасининг мослаштирилган варианты; методиканинг алоҳида блоклари Л.Рубцова томонидан Ч.Спилбергнинг ўз-ўзини баҳолаш шкаласи, Ж.Тейлорнинг ҳавотир, ташвиш намоён бўлишининг шкаласи ва Д.Ротгернинг назорат локуси (инсон ўз муваффақияти ёки омадсизлиги сабабини қандай тушинтириши, масалан, ўзи сабабли (ички назорат локуси) ёки ташқи омиллар сабабли (ташқи назорат локуси; бошқарув манбаси шкаласи асосида) ишлаб чиқилган. Бу метод талабаларда саноген ёки патоген фикрлашнинг устунлигини тенг ифодаланишини ташхислаш имконини беради. Талабаларнинг ҳар бир саволга жавобларини алоҳида таҳлил қилиш патоген фикрлаш намоён бўлишининг ўзига хос шакллари аниқлашга имкон беради, гуруҳни оммавий, фронтал текшириш эса, унда патоген фикрлашнинг ўзига хос шакллари тарқалиши ва етакчилик қилишини аниқлаш имконини беради.

Саноген фикрлаш шаклланганлигининг когнитив-рефлексив мезонининг методлари:

Рефлексивликнинг ривожланиш даражасини ташхислаш методикаси, А. Карповнинг сўровномаси.

Саноген рефлексия саноген фикрлашга эришиш воситасидир [4; 478], шунинг учун талаба ёшларнинг рефлексивлик даражасини ўрганиш биз учун муҳим ҳисобланади. Рефлексивликни ташхислаш методикаси шахсда ўз “мен”и доирасидан ташқарига чиқиш, ўз “мен”и образини маълум ҳодисалар ва шахсиятлар билан

таққослаш орқали ниманидир тушуниш, ўрганиш ва таҳлил қилиш қобилияти сифатида шахсда рефлексивликнинг ривожланиш даражасини аниқлашга мўлжалланган. Рефлексивлик, импульсивликнинг акси сифатида, ҳаракат қилишдан олдин барча гипотезаларни ҳаёлан кўриб чиқадиган, уларнинг эҳтимоли кам бўлганларини рад этадиган, “вазифани” ҳал қилишнинг турли хил вариантларини ҳисобга олган ҳолда ўйланган ва эҳтиёткорлик билан қарор қабул қиладиган инсонларни тавсифлайди.

Н. Левитовнинг ригидликни (фикрлаш, ҳатти-ҳаракатлар ёки эмоционал реакциянинг мослашувчан эмаслиги; стрессли вазиятларда шахсий фазилатларни тасвирлаш учун ишлатилади) аниқлаш тести.

Тест атроф-муҳитнинг ўзгарувчан талабларига мувофиқ ҳаракатчанлик, ўзгарувчанлик, фикрлашнинг мослашувчанлиги ва бошқаларнинг етарлича эмаслиги сифатида ригидликни аниқлашга қаратилган.

Бундан ташқари саноген фикрлаш шаклланганлигининг ҳиссий мезонининг методлари:

Л. Рабиновичнинг тўрт модалли ҳиссий сўровномаси.

Тест респондентларнинг мустаҳкам ҳиссий кечинмаларини, уларнинг оптимистик ёки пессимистик бўлишга, ижобий ёки салбий ҳиссий фонга мойиллигини, хусусан, қуйидаги шкалаларга: кувонч, ғазаб, кўрқув ва қайғуни аниқлаш имконини беради.

В. Бойконинг атроф-муҳит стимули (турткиси) таъсирига ҳиссий реакция турини таъхис қилиш методикаси. Методика қуйидаги параметрлар бўйича атроф-муҳит стимули таъсирига ҳиссий реакция турини аниқлашга қаратилган: 1) “ташқи эйфорик фаоллик”, “ички рефрактер (иродавий) фаоллик” ва “сиртда дисфорик фаоллик”; 2) стимулларнинг табиати: ижобий, амбивалент (икки томонлама) ёки нейтрал ва салбий турлардан иборат.

Ҳаётда яшашдан мақсад, атроф-муҳитга бўлган муносабатлар, кундалик ҳаёт шароитларига реакция билдириш усуллари ва бошқалар инсоннинг фикрлаши ва тафаккури билан белгиланади. Руҳиятнинг фаровон ҳолати мезонларига ҳиссий барқарорлик (ўз-ўзини назорат қилиш); ёшга мос равишда ҳис-туйғуларнинг етуклиги; салбий (кўрқув, ғазаб, чанқоқлик, ҳасад ва бошқалар) ҳис-туйғуларни бошқариш; ҳис-туйғуларни табиий равишда эркин ифодалаш; кувониш қобилияти; соғлиғининг одатий оптимал ҳолатини сақлаб қолишни [5; 145] ўз ичига олувчи ижобий ҳиссий ҳолатлар кириши ушбу методикадан фойдаланиш саноген фикрлашнинг ҳиссий параметрини ўлчаш имконини беради.

Ушбу юқорида келтирилган методикалар орқали талабаларни саноген фикрлаш кўникмасини шакллантиришда фойдаланиш муҳим аҳамият касб этиб, тузилган эмпирик тадқиқот дастури ва танлаб олинган бир-бирини тўлдирувчи таъхис методлари комплекси олинган маълумотларнинг ишончлилигини таъминлай олади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. “Аҳолининг соғлом овқатланишини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги 10.11.2020 йилдаги ПҚ-4887-сонли қарори
2. Орлов Ю.М. Оздоровляющее (саногенное) мышление / составитель А.В. Ребёнок. Серия: Управление поведением, кн.1. - Издание 2-е изд., исправленное. - М.: Слайдинг, 2006. - 96 с.
3. Орлов Ю. М. Саногенное мышление / Ю. М. Орлов. - М. : Слайдинг, 2003. – 103 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. - СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
5. Дубровский К. М. Методика директивного группового внушения / К. М. Дубровский. // Психотерапия в курортологии / Под ред.
6. Карахонова О. Ю. Муғаллим ҳам ўзлик сиз билимлендириў. Илимий-методикалық журнал. 2024.2-сон.108 б.
7. Karaxonova O. Yu. Sanogen fikrlashni shakllantirishning muhim jihatlari. Development of science 2024/6 VOLUME 1 ISSN 3030 -3907. 193 b.
8. Муродова З. К. Развитие научного и профессионального творчества у будущих учителей. Бюллетень науки и практики, 7(4), 416-421. (2021).
9. Muradova Z.K. Constructions of developing scientific and professional creativity in future teachers. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 2022.-101-104с.
10. Xalilova X. M., Modern technological approach in science club in primary grades. «Эканомика и социум» 2024 . -498 с

OILAVIY NIZOLARNI OLDINI OLISHDA PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING PSIXOLOGIK YONDASHUVLARI

Toshpo'latov Anvar Shokir og'li

*Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Kasbi tumani IIB inspektor
psixologi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilaviy nizolarni barvaqt aniqlash va ularni oldini olishda profilaktika inspektorlarining psixologik yondashuvlari tahlil qilinadi. Oilaviy muammolar bilan bog'liq vaziyatlarda inspektorlarning psixologik bilim va ko'nikmalari, shuningdek, empatiya, bag'rikenglik va muloqot madaniyatini qo'llay olish qobiliyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada psixologik yondashuvlar asosida ijtimoiy noxush holatlarning oldini olish, nizoli vaziyatlarni bartaraf etish hamda oilaviy muhitda sog'lom munosabatlarni tiklash imkoniyatlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, oilaviy nizolar, psixologik yondashuv, muloqot madaniyati, bag'rikenglik, ijtimoiy profilaktika, psixologik ko'mak, nizolarni bartaraf etish.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические подходы сотрудников профилактики в раннем выявлении и предотвращении семейных конфликтов. В ситуациях, связанных с семейными проблемами, важное значение

имеют психологические знания и навыки инспекторов, а также их способность применять эмпатию, толерантность и культуру общения. В статье изучаются возможности предотвращения социальных неблагоприятных ситуаций, урегулирования конфликтов и восстановления здоровых отношений в семье на основе психологических подходов.

Ключевые слова: инспектор профилактики, семейные конфликты, психологический подход, культура общения, толерантность, социальная профилактика, психологическая помощь, урегулирование конфликтов.

Abstract: This article examines the psychological approaches employed by prevention inspectors in the early detection and prevention of family conflicts. In situations related to family problems, the inspectors' psychological knowledge and skills, as well as their ability to apply empathy, tolerance, and communication culture, play a significant role. The article explores the possibilities of preventing social issues, resolving conflicts, and restoring healthy relationships within the family through psychological approaches.

Keywords: prevention inspector, family conflicts, psychological approach, communication culture, tolerance, social prevention, psychological support, conflict resolution.

Zamonaviy jamiyatda oilaviy muammolar va nizolar turli ijtimoiy xavflarga sabab bo'layotgani bejiz emas. Bunday holatlarni barvaqt aniqlash va samarali hal etishda profilaktika inspektorlarining roli beqiyosdir. Ayniqsa, ularning psixologik yondashuvlardan foydalangan holda muammoga yondashishi, nizoli vaziyatlarda empatiya va muloqot madaniyatini qo'llay olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada ana shu jarayonlarning samaradorligi, asosiy yo'nalishlari va amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Profilaktika inspektorlari oilalarda yuzaga kelayotgan nizolarni aniqlash, baholash va hal etishga qaratilgan kompleks faoliyatni amalga oshiradi. Ularning vazifalari:

- Oilaviy muammolarni erta aniqlash.
- Ijtimoiy xavfni baholash;
- Zarur hollarda boshqa mutaxassislarni (psixolog, pedagog, yurist) jalb qilish;
- Oilalar bilan tushuntirish ishlari olib borish;
- Voyaga yetmaganlar huquqlarini himoya qilish.

Oilaviy ziddiyatlar ko'p hollarda ruhiy tushkunlik, muloqot yetishmovchiligi, iqtisodiy muammolar, ijtimoiy tengsizlik yoki gender munosabatlaridagi nomutanosiblikdan kelib chiqadi. Bunday holatlarda faqat huquqiy choralar bilan muammoni hal qilish yetarli emas. Shuning uchun ham profilaktika inspektorlarining psixologik yondashuvlardan foydalanish qobiliyati muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda[1:87].

Oilaviy nizolar – bu oilaviy munosabatlarda kelib chiqadigan, ikki yoki undan ortiq a'zolar o'rtasidagi qarama-qarshilik, tushunmovchilik yoki psixologik ziddiyatlardan iborat murakkab jarayondir. Ular quyidagi asosiy sabablarga ko'ra yuzaga keladi:

- Kommunikativ muammolar (tushunmaslik, noto'g'ri muloqot);
- Rollararo ziddiyatlar (ota-onalik, er-xotinlik rollarining aralashishi);

- Ijtimoiy-iqtisodiy bosim (moliyaviy tanglik, ish joyi yo'qligi);
- Ruhiy beqarorlik va shaxsiy xususiyatlar (asabiylik, empatiya yetishmasligi);
- Tarbiya usullaridagi kelishmovchiliklar.

Psixologik nazariyalarda bu turdagi nizolar shaxslararo ziddiyat sifatida ko'riladi va ularni bartaraf etishda hissiy ong, muloqot madaniyati va o'zini anglash darajasi muhim ahamiyat kasb etadi[4:60].

Psixologik yondashuvning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

- Empatiya – nizodagi har ikki tomonning holatini chuqur tushunish;
- Faol tinglash – muammoni eshitish va uning mohiyatini to'g'ri anglash;
- Stressga bardoshlilik – og'ir ruhiy bosim ostida to'g'ri qaror qabul qilish;
- Motivatsion suhbatlar – nizoli taraflarni murosaga chaqirish;
- Psixoprofilaktika usullari – oilaviy muhitda sog'lom psixologik muvozanatni tiklashga qaratilgan usullar.

Profilaktika inspektori ko'plab holatlarda birinchi bo'lib nizoli oilaga murojaat qiladi. Ularning harakati holatni bevosita baholash, taraflarning psixologik holatini tahlil qilish va zaruriyat bo'lsa, psixolog, ijtimoiy xodim, mahalla faollari bilan hamkorlikni tashkil etishdan iborat bo'ladi. Ular o'z faoliyatida muloqot madaniyatiga asoslangan yondashuvni qo'llaydi: salmoqli tinglovchi bo'lish, norozilikni boshqarish, hissiyotlar ustidan nazoratni saqlash va madaniyatli fikr almashish kabi ko'nikmalarga tayanadi.

Amaliyotda qo'llanilayotgan yondashuvlardan biri bu loyiha asosidagi profilaktika hisoblanadi. Masalan, "Sog'lom oila – sog'lom jamiyat" yoki "Ota-onalar maktabi" kabi dasturlar orqali muammoli oilalar bilan tizimli ishlash, ularni monitoring qilish, ruhiy tarbiyani kuchaytirish orqali ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Alohida ta'kidlash joizki, profilaktika inspektorining kasbiy tayyorgarligi faqat huquqiy bilimlar bilan cheklanmasligi kerak. Ular doimiy ravishda psixologik treninglarda ishtirok etishi, konfliktologiya, stress menejment, oilaviy psixologiya kabi yo'nalishlarda bilim va malakani oshirib borishi zarur. Bu esa ularni yanada samarali, professional va hal qiluvchi vosita sifatida shakllantiradi[2:36].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oilaviy nizolarni barvaqt aniqlash va samarali bartaraf etishda profilaktika inspektorlarining psixologik yondashuvi muhim o'rin tutadi. Ulardan nafaqat huquqiy jihatdan savodli, balki psixologik jihatdan tayyor, empatiyaga ega, muammoni tahlil qila oladigan, muloqot madaniyatiga ega shaxslar bo'lish talab etiladi. Psixologik yondashuvga asoslangan faoliyat nafaqat mavjud nizolarni hal etishga, balki kelajakda ularning oldini olishga xizmat qiladi. Shu sababli, profilaktika inspektorlarining psixologik kompetensiyalarini rivojlantirish jamiyat barqarorligi va sog'lom oilaviy muhitni ta'minlashda strategik ahamiyatga ega.

Mavzu yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Psixologik malakani oshirish – Inspektorlar uchun nizolarni boshqarish va empatiya bo'yicha treninglar o'tkazish.

2. Psixologlar bilan hamkorlik – Oilaviy nizolarni bartaraf etishda mutaxassis psixologlarni jalb qilish.

3. Monitoring tizimini joriy etish – Muammoli oilalarni ro‘yxatga olib, ularni doimiy kuzatib borish.

4. Ma’rifiy seminarlar tashkil etish – Ota-onalar va er-xotinlar uchun sog‘lom muloqot bo‘yicha seminarlar o‘tkazish.

5. Emotsional yordam ko‘rsatish – Inspektorlar uchun stressni kamaytiruvchi psixologik yordam tizimini yaratish.

6. Qadriyatlarni targ‘ib qilish – Bag‘rikenglik va hurmatni targ‘ib etuvchi ommaviy tadbirlar va media loyihalarni kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova, R. A. (2021). Oilaviy psixologiya asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.

2. Abdurahmonov, Q. X. (2020). Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy ishlar. Toshkent: Iqtisod-Moliya.

3. G‘ulomov, A., & Abdullayeva, N. (2019). Huquqbuzarliklarni oldini olishda ichki ishlar organlarining roli. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.

4. Sharipova, D. R. (2022). “Profilaktika inspektorlari faoliyatining psixologik jihatlarini”, Pedagogik izlanishlar jurnali, №4, 45–50-betlar.

5. Ismoilova, Z. (2023). Nizolar psixologiyasi: nazariya va amaliyot. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ У ШКОЛЬНИКОВ НА НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЯХ

Муджикова К.А.,

*Аспирант ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б.Городовикова», РФ, г.Элиста*

Аннотация. На протяжении последних нескольких лет правительство РФ активно внедряет патриотическое воспитание, приобщает новое поколение к традициям, обычаям, религиозным нормам, а также ценностям и правопорядочности. Все это реализовывалось в рамках воспитательной работы и предполагало, что с каждым новым поколением российское общество будет преображаться. Однако, последние события показали, что народные традиции, культура и память предков – это также залог безопасности государственной целостности. И вопрос формирования культуры безопасности стал относиться как к методическим проблемам, так и к общей стратегии формирования системы образования. Цель работы - провести обзор актуальной литературы за последние 5 лет, в области формирования культуры безопасности с опорой на традиции. Ключевой методикой, ставшей основой написания работы стал анализ работ отечественных исследователей, педагогов и методистов. В заключении отмечено, что на сегодняшний день вопросы культуры безопасности не только актуальны, но и перспективны в плане разработок новых учебных пособий, методических рекомендаций и систем проведения занятий со школьниками.

Ключевые слова: культура безопасности, российское общество, школьное образование, народные традиции, патриотизм

FORMATION OF A SAFETY CULTURE BASED ON FOLK TRADITIONS

Annotation. Over the past few years, the Russian government has been actively implementing patriotic education, introducing new generations to traditions, customs, religious norms, as well as values and legal integrity. All this was implemented as part of educational work and assumed that with each new generation, Russian society would be transformed. However, recent events have shown that folk traditions, culture and ancestral memory are also the key to the security of state integrity. And the issue of forming a safety culture began to relate both to methodological problems and to the general strategy of forming the education system. The purpose of the work is to review the relevant literature over the past 5 years in the field of forming a safety culture based on tradition. The key methodology that became the basis for writing the work was the analysis of the work of Russian researchers, teachers and methodologists. In conclusion, it was noted that today the issues of safety culture are not only relevant, but also promising in terms of developing new textbooks, methodological recommendations and systems for conducting classes with schoolchildren.

Keywords: safety culture, Russian society, school education, folk traditions, patriotism

Культура – многогранное явление и включает в себя самые разнообразные явления и понятия. В частности, одна из сторон культуры – это безопасность, которое включает в себя и уверенность в будущем, и чувство комфорта, и фундаментальную веру в нерушимость созданной государством системы. Культура безопасности личности предполагает наличие охранных механизмов, таких как закон, нормы и правила. В то время как культура, чаще всего, опирается на обычаи, традиции и ценности, культура безопасности является более широким понятием, которое предполагает наличие знаний о правилах взаимодействия разнообразных групп населения в не зависимости от национальных отличий.

Культура безопасности личности – понятие, которое, как правило не имеет четкой формулировки, его нет в законодательстве, как и нет в разработках отечественных специалистов. Однако, вопрос формирования культуры безопасности – это процесс защиты ценностей и традиций народов населяющих страну.

Обращение к традициям, религиозным нормам и обычаям оказались важными элементами воспитания толерантного, по отношению к ближайшим соседям, общества.

В последующие годы именно эти элементы стали основой, на которой формировалась система воспитательной работы в современной школе. Последняя должна была воспитать патриотов, что, в свою очередь, предполагало наличие барьера от множества внешних угроз.

Таким образом, за первые два десятилетия XXI века вопрос реализации национальной безопасности пересматривался, дополнялся и был нацелен на формирование общей картины благополучного государства, в котором живут патриоты, любящие свою страну и проявляющие уважение друг к другу.

В воспитании следующих поколений необходимо уделять особое внимание таким аспектам, как гордость героическим прошлым, толерантное отношение к проявлениям различных культур, принятие и знания существующих в стране религий и как следствие различных норм поведения, мировоззрения и традиций.

Политика культуры безопасности опирается не только на идею сохранения религиозных норм и традиций сформированных на протяжении историко-культурного развития народа.

Важным направлением в внеурочной деятельности в современной школе является распространение знаний о культуре своего народа, его традициях и обычаях. Считается, что такой подход не только обезопасит страну от утечки перспективных специалистов за рубежом, но также даст основу для формирования патриотизма в стране с более высоким морально-нравственным и культурным обликом. И если в ВУЗах воспитательная работа, в основном, реализуется за счет внеурочной – досуговой деятельности, то в системе школьного и дошкольного образования поставленных целей добиваются через чтение, постановки в государственных праздниках и художественными выставками [5; 8; 10].

С другой стороны, что из себя представляют традиционные ценности и духовно-нравственные нормы - вопрос, который обсуждается не один год, что приводит к необходимости подстраиваться под интересы различных субъектов страны, население которых может быть поликультурным. Но, как отмечает А. И. Овчинников, все принятые нормативные акты имели под собой такие ключевые нормативные акты, как законы о безопасности и о стратегии развития стран, в частности РФ [7.с 35-41].

Важно отметить, что такое решение оказалось важным в области планировании систем безопасности населения, которое, в силу ряда обстоятельств, постепенно теряло связь с исконной культурой, ключевыми традициями и нормами.

В тоже время, идея формирования национальной безопасности через традиции предполагает более широкое понимание традиций, чем историко-культурные особенности развития той или иной этнической группы. В данном ключе традиции могут рассматриваться как наднациональное явление, которое должно объединять всех жителей государства, в независимости от религии и культурных особенностей отдельных наций, проживающих на территории страны. Как результат – активное внедрение общенациональных праздников, происхождение которых относится к общему историческому прошлому (как «День народного единства», который начали отмечать с 2005 года, но его принятие произошло сравнительно недавно), распространение новых международных ценностей и идей, а так же вечных абсолютов справедливости, чести и честности, милосердия и добра, свободы, равенства и ответственности.

Необходимо отметить, что указанные идеи и ценности транслируются и передаются из поколение в поколение уже многие годы, они вплелись в фольклор, стали частью воспитательной системы, на которую опираются как родители, так и педагоги.

По мнению исследователей Т.А. Шергиной и М.М. Поповым, преемственность поколений, знание традиций народов живущих рядом, возможность передать опыт следующим поколениям накладывает на ребёнка определённую ответственность, что становится опорой в процессе его взросления. И это является системой восприятия культуры, как оплота безопасности, так как именно она способно передать правила и нормы закреплённые в обществе [10. с. 331-334].

Но, как правило в самой школьной программе отведено ограниченное количество часов на изучение культуры, традиций и норм различных народов России. Что говорит о том, что важной составляющей культуры безопасности является дополнительная работа, которая проводится с учащимися. Дополнительное образование, как отдельное направление не зависит от школьной программы и включает курсы утверждённые в рамках государственной программы формирования национального самосознания детей и подростков.

Исследователи А. И. Васильева и И. Р. Тагариева отмечают, что дополнительное образование позволяет широко использовать современные технологии, сочетать их с художественными приёмами, игровыми методами и проектными подходами к обучению. Разработка соответствующих программ – это, как правило возможность повысить у детей такие навыки, как

умение сотрудничать и работать в команде;
взаимопомощь;
критическое мышление;
самообучение;
творческий подход к решению задач;
командная работа.

И как показала практика применения программ дополнительного образования, основанных на идеях просвещения в области народных традиций и культуры безопасности, школьники от 7 до 15 лет активно включаются в игровые формы работы и не только узнают народные традиции, но и передают их старшим поколениям [1. с.71-75].

Безусловно, воспитание в школьниках культуры безопасности – это особый аспект воспитательной и методической работы. Так как с одной стороны идет процесс реализации установленных правительством стандартов и целей, которые предполагают воспитание патриотически настроенной молодёжи. С другой, стоит вопрос о профессиональном подходе к разработке соответствующих материалов, которые помогут практикующим педагогам внедрять в образовательный процесс те или иные приемы и занятия, которые смогут предоставить необходимые знания, закрепить новые навыки и умения.

Все это говорит о перспективности рассматриваемой темы для дальнейших методических разработок, исследований, основанных на практике реализации новых программ, уроков и форм внеучебной деятельности. Кроме того, дальнейшие исследования могут быть полезны для совершенствования нормативной базы формирующей общую концепцию безопасности в стране.

Список литературы

1. Васильева А. И., Тагариева И. Р. Возможности формирования национального самосознания школьников средствами культурно-развивающей среды в системе дополнительного образования // Высшее образование сегодня. 2022. №7. с.71-75. DOI: 10.18137/RNU.HET.22.07.P.071
2. Иванова Е. Ю. Этнокультурные традиции как средство патриотического воспитания крымских караимов // Гуманитарные науки . 2022. №2 (58). с.33-38
3. Катагощина М. В., Панаев Н. С. Возрождение традиционной культуры как элемент политики национальной безопасности стран Центральной Азии в 1991-2010-е гг. // Genesis: исторические исследования. 2024. №4. с.32-42. DOI:10.25136/2409-868X.2024.4.70464
4. Малышева Е. М., Хасанова С. Г. Базовые традиционные российские духовно-нравственные ценности в условиях современного противостояния с Западом // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2023. №11. с.79-85. <https://doi.org/10.23672/SAE.2023.11.11.039>
5. Морозова А. Ю., Ежкова Н. С. Формирование у старших дошкольников знаний о народных промыслах России // Символ науки. 2024. №2-2-1. с.107-109
6. Небрятенко Г. Г., Студеникина С. В. Нормативно-правовое закрепление государственной политики по сохранению традиционных российских духовно-

нравственных ценностей // Правовой порядок и правовые ценности. 2024. №4. с.24-30.<https://doi.org/10.23947/2949-1843-2024-2-4-24-30>

7. Овчинников А. И. Национальная безопасность и традиционные духовно-нравственные ценности: вопросы законодательного обеспечения // Вестник юридического факультета Южного федерального университета. 2022. №1. с.35-42. DOI: 10.18522/2313-6138-2022-9-1-4

8. Рейма О.Я. Досуговая деятельность как основа патриотического и этнокультурного воспитания студентов в ВУЗе // Проблемы современного педагогического образования. 2023. №80-1. с.255-259

9. Хабибуллина Н. И. Правовая культура общества и культурные ценности // Символ науки. 2023. №7-2. с.66-69

10. Шергина Т. А., Попов М. М. Этнокультурное воспитание в школе посредством театральной постановки на тему народных сказок в условиях Арктики // Проблемы современного педагогического образования. 2021. №73-1. с.331-334

TABIY FANLARNI O‘QITISHNI O‘ZIGA XOSLIGINI HISOBGA OLISHDA GLOKALIZATSIYA SHAROITINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Norinov Faxriyot Qurbonovich

Qarshi DU mustaqil izlanuvchisi

Glokalizatsiya sharoitida tabiat haqidagi fanni uchta bir-biridan farqlanuvchi sohalarga ajratish mumkin va muhim tomoni shundaki, ularning har uchchalasi turli ta’limotlarni qiziqtirgan bir xil ma’lumotlarga tayanib faoliyat olib boradi. Yer haqidagi fan sohasining barchasi ulkan geologik davrlar masshtablarida mujassam topgan jarayonlarning sodir bo’lish tezligi bilan fundamental tarzda ish ko’radi. Qamrov kengligiga ko’ra, har uchchala soha ma’lum darajada globallik xususiyatiga ega va ularning o’rganish obyektlari geotizim potensial hajmi hamda uning barqarorlik masalalari bilan uzviy bog’liqdir. Jumladan:

-geologik faol qatlam, qobiqqa yaqin qatlamlar va ularda kechadigan ichki jarayonlar (gidrogeologiya, tuproq shakllanishi va eroziyasi, iqlim o’zgarishi, magmatizm va tabiat tarixini talqin etishimiz uchun asos vazifasini o’taydigan boshqa faol jarayonlar, jarayonning sodir bo’lish ehtimolini baholash va bashorat qilish);

-tabiiy resurslarni tekshirish va ulardan foydalanish (bu sohada harakat usuli o’tgan asr mobaynida – faqat qazilma konlarni axtarish, qazib chiqarish, vizuallashtirishning sezgir va samarali texnologiyalari joriy etilganligini istisno etsak – deyarli o’zgarmadi va aytish lozimki, mazkur texnologiyalar qazilma konlarining davrlar mobaynida pasayib borayotgan mahsuldorlik darajasining o’rnini qoplash, qazilma konlardan foydalanish tartibini takomillashtirish, ishlab chiqarish bilan qazilma konlardan foydalanish ravnaqi, ishlab chiqarish va ekologiya o’rtasida kengayib borayotgan bog’liqliklar natijasi o’laroq, ishlab chiqildi);

Yerning Quyosh sistemasi paydo bo’lgandan to hozirgi kunga qadar davr ichidagi tarixi (geodinamika, kosmik tasvir i quyosh sistemasidagi sayyoralarni o’rganish sohasida sodir bo’lgan o’zgarishlar va shu kabilar).

Bugungi kunda tez sur’atlarda rivojlanayotgan, muhimligi umume’tirofga sazovor bo’la borayotgan bu uchta ilm-fan sohasi geologiyaning bo’limlari hisoblanadi.

Geologiyani bu uchta bo'limi global ilmiy-siyosiy masalalarning ajralmas qismi. Shuning uchun jamiyat va jamoatchilik nazarida ular qiziqarli – faqat bu borada zarur ma'lumotlar hamda axborotlarning jamiyatga to'liq va tezkor yetkazilib turilishi bois ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko'plab xorijiy davlatlarda, jumladan mamlakatimiz maktab ta'limi Davlat ta'limi standartlari bo'yicha joriy etilgan yangi qoidalar, shu jumladan, Yer haqidagi fan sohasida ham yangiliklar tatbiq etilishi geologiyani umumiy o'rta ta'lim tizimida o'z o'rnini topishi sari tashlangan dastlabki qadamlar bo'lmoqda.

Avvalo fundamental tadqiqotlarning jamiyat uchun foydali ekanligini tushuntirib berishni o'rganish lozim. Buning uchun keng qamrovli ilmiy tavsiflarni, ulardan kasbga oid terminlarni olib tashlab, umumlashtira bilish va sodda, tushunarli ko'rinishga keltirib, jamoatchilikka taqdim eta olish kerak bo'ladi. Qolaversa, sof ilmiy bayon uslubiga xos bo'lgan mulohazaviy asoslardan voz kechib, yangi ilmiy loyihalardan keladigan sof foyda va potensial imkoniyatlarning tub mohiyatini tushuntirish uslubiga o'tish lozim.

Biz intilayotgan global kishilik jamiyatida Yer ekotizimining potensial hajmi va barqarorligi eng dolzarb masala darajasiga ko'tarilmoqda. Jamiyat taraqqiyotning shunday yo'lini topishi kerakki, toki atrof-muhit sofliğiga putur yetkazmasdan, Yerdagi mavjud resurslarni isrof qilmasdan, kishilarning umumjahon miqyosida farovonligini ta'minlash imkoni yaralsin. Shu jihatdan qaralsa, Yer haqidagi fanlar XXI asr ilm-fani olamida markaziy o'rinni egallashi muqarrar.

Tabiiy fanlarning ta'limiy maqomini oshirishning maqsadga muvofiqligi bu fanni o'qitish metodikasining boshqa fanlardan, shular qatorida geografiyadan ham tubdan farq qilishi bilan izohlanadi. O'qitish metodikasidagi mavjud farqlar fanning nazariy sohasida ham, soha bo'yicha kasbiy faoliyatga tayyorlash fanlari mundarijasining to'ldirilish tarzida ham namoyon bo'ladi. Yana boshqa tomondan, tabiiy fanlarning tarixiy metodologiyasiz biologiya o'tmish va kelajak o'rtasida bog'lanishsiz bo'lib qoladi, tabiiy jarayonlarning kimyosi abstraktlashadi, geografiya esa geologiya metodikasining ishtiroksiz sababsiz oqibatlar majmuasiga aylanib qoladi. ~

Tabiiy fanlarning umumta'lim fanlaridan biri sifatida ta'lim mazmun-mundarijasiga kiritilishi uchun bu fan yordamida hal etiladigan masalalar hamda uning o'ziga xos jihatlari asos bo'lib xizmat qiladi. Jumladan:

-tabiiy fanlar Yerning bir necha milliard yillarga teng yoshi haqida ilmiy tafakkur shakllanishi uchun zamin yaratadi;

-tabiiy fanlarga oid dala sharoitida va laboratoriya majmualarida olib borilgan tadqiqotlar usul va mazmun jihatdan o'ziga xos bo'lib, boshqa fanlar sohasida olib borilgan tadqiqotlardan tubdan farq qiladi;

-vaqt va makon tushunchasi geologiya atomlar shakllanish jarayonidan Koinot paydo bo'lish darajasigacha bo'lgan davrlar hamda jarayonlarni qamrab oladi;

- tabiiy fanlar tabiatshunoslik va tabiiy fanlar uchun qat'iy fanlararo bog'lab turuvchilik vazifasini bajaradi;

- tabiiy fanlar jamiyatning ekologik savodxonligini oshirishda va ekologik ta'limni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi;

- tabiiy fanlar majmuasiga kiruvchi fanlar bilimlarni aniqlashtirish va asbtraklashtirishning turli darajalarini o'zida mujassam etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Turdiqulov E. Inson va havo. - T.: «Yozuvchi», 2002. - 48 b.
2. To'xtayev A. S. Ekologiya / Pedagogika institutlarining talabalari uchun o'quv qo'llanma. – T.: “O'qituvchi”, 2001. - 144 b.

РАЗВИТИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ В КОЛЛЕКТИВЕ

Наликова Гиляна Анатольевна

*магистр I курса, направления подготовки Педагог-психолог,
Калмыцкий государственный университет им. Б.Б.Городовикова,
Российская Федерация, г. Элиста E-mail:wnkgd1@mail.ru*

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальная проблема формирования и развития толерантности в студенческой среде как фундаментального фактора успешной социализации и профессионального становления будущих специалистов. Исследуются многоаспектные подходы к пониманию толерантности не только как терпимости к иным взглядам, но и как активной нравственной позиции, способствующей конструктивному взаимодействию в поликультурном образовательном пространстве.

Abstract: This article examines the current problem of the formation and development of tolerance in the student environment as a fundamental factor in the successful socialization and professional development of future specialists. Multifaceted approaches to understanding tolerance are explored not only as tolerance for other views, but also as an active moral position that promotes constructive interaction in a multicultural educational space.

Ключевые слова: толерантность, студенческий коллектив, межкультурная коммуникация, высшее образование, личностное развитие, групповое взаимодействие, образовательная среда.

Keywords: tolerance, student body, intercultural communication, higher education, personal development, group interaction, educational environment;

В современном мире, характеризующемся глобализацией и культурным многообразием, развитие толерантности у молодого поколения становится одной из ключевых задач образования. Особую актуальность эта задача приобретает в студенческой среде, где происходит интенсивное формирование профессиональных и личностных качеств будущих специалистов. Студенческий коллектив представляет собой микромодель общества, в котором сосуществуют представители различных социальных групп, культур, национальностей и мировоззрений.

Толерантность, как отмечает Асмолов А.Г., является «не просто терпимостью к чужим мнениям, верованиям и поведению, а активной нравственной позицией и психологической готовностью к терпимости во имя позитивного взаимодействия с людьми иной культуры, нации, религии, социальной среды» [2]. Данное определение подчеркивает активный характер толерантности, что особенно важно для формирования этого качества в студенческой среде.

Актуальность темы обусловлена несколькими факторами. Во-первых, возрастающая мобильность студентов и интернационализация образования приводят к тому, что современные вузы становятся все более мультикультурными. Во-вторых,

в условиях информационного общества и цифровой трансформации усиливается разнообразие мнений и точек зрения, что требует от молодых людей умения вести конструктивный диалог. В-третьих, динамичные социально-экономические изменения создают ситуации неопределенности и потенциальной конфликтности, что повышает значимость толерантного отношения к окружающим.

Целью данной статьи является анализ теоретических подходов и практических методов развития толерантности у студентов в коллективе, а также разработка рекомендаций по совершенствованию этого процесса в современных условиях.

Понятие толерантности имеет длительную историю развития и различные интерпретации. В работах Солдатовой Г.У. отмечается, что «этимологически термин "толерантность" происходит от латинского "tolerantia" – терпение, терпимость, и исторически использовался для обозначения веротерпимости и религиозной свободы» [5]. Однако современное понимание толерантности существенно шире и включает в себя различные аспекты межличностных и межгрупповых отношений.

Декларация принципов толерантности, принятая ЮНЕСКО в 1995 году, определяет толерантность как «уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявлений человеческой индивидуальности» [10]. Это определение подчеркивает активный характер толерантности, который выходит за рамки простого терпения или снисходительности.

Как отмечает Кленова М.А., «в психолого-педагогическом контексте толерантность рассматривается как интегративное личностное качество, характеризующееся способностью к пониманию, диалогу, сотрудничеству на основе уважения к многообразию мира и признания равных прав всех людей» [13]. Данный подход акцентирует внимание на толерантности как на качестве, которое можно и нужно целенаправленно развивать.

Современные исследователи выделяют несколько структурных компонентов толерантности. Согласно концепции Бондыревой С.К., структура толерантности включает в себя следующие элементы:

- Когнитивный компонент – знания о толерантности, ее сущности и проявлениях, а также осознание собственных стереотипов и предубеждений;
- Эмоциональный компонент – эмпатия, уважение к другим, принятие их такими, какие они есть;
- Поведенческий компонент – навыки конструктивного взаимодействия, умение разрешать конфликты ненасильственным путем;
- Ценностно-смысловой компонент – признание ценности многообразия, уважение прав и свобод других людей [4].

Данная модель позволяет рассматривать развитие толерантности как комплексный процесс, затрагивающий различные сферы личности студента.

Крылова Н.Б. в своих исследованиях подчеркивает, что «толерантность формируется не как изолированное качество, а в контексте развития общей культуры личности, ее гражданской и профессиональной идентичности» [15]. Это

обуславливает необходимость интеграции задач по формированию толерантности в общую систему воспитательной работы в вузе.

В современной научной литературе выделяются различные типы толерантности. Лебедева Н.М. предлагает следующую классификацию:

- Этническая толерантность – принятие и уважение представителей других этносов и культур;
- Социальная толерантность – терпимое отношение к различным социальным группам (по возрасту, полу, социальному положению и т.д.);
- Коммуникативная толерантность – уважение к чужому мнению, умение слушать и вести диалог;
- Профессиональная толерантность – принятие различных стилей профессиональной деятельности и мышления [16].

В контексте студенческого коллектива особое значение приобретают все перечисленные типы толерантности, однако, как отмечает Райс Ф., «на этапе профессионального становления наиболее актуальным становится развитие коммуникативной и профессиональной толерантности, поскольку они напрямую связаны с будущей успешностью в трудовой деятельности» [22].

Развитие толерантности в студенческом возрасте обусловлено рядом индивидуально-психологических факторов. Исследования Петровского А.В. показывают, что «уровень развития толерантности связан с такими личностными характеристиками, как эмпатия, гибкость мышления, открытость новому опыту, самоуважение и уверенность в себе» [21]

Согласно данным исследованиям Зимней И.А., "личная толерантность развивается наиболее интенсивно в период вхождения человека в новую социальную среду, что делает студенческий возраст сенситивным периодом для формирования данного качества" [11]. Важно отметить, что индивидуальные особенности когнитивного стиля также оказывают влияние на восприимчивость студентов к развитию толерантных установок.

Исследования показывают, что студенты с высоким уровнем рефлексивности и внутренним локусом контроля демонстрируют более высокие показатели толерантности, что обусловлено их способностью критически оценивать собственные установки и предубеждения [8]. Это подтверждает необходимость развития рефлексивных способностей как важного условия становления толерантной личности.

Среди социально-педагогических факторов, влияющих на формирование толерантности, Сластенин В.А. выделяет "организационную культуру учебного заведения, представленную традициями, ценностями и нормами взаимодействия" [24]. Атмосфера уважения и принятия многообразия в образовательной среде выступает важным контекстуальным фактором развития толерантности.

По моему мнению, особое значение в формировании толерантной среды имеет позиция преподавателя как фасилитатора межкультурного диалога. Преподаватель, демонстрирующий толерантные установки в собственном поведении, создает образец для подражания и формирует соответствующие ожидания от студентов. Как отмечает

Андреева Г.М., "моделирование толерантного поведения педагогом является более эффективным инструментом формирования данного качества, чем прямые дидактические воздействия" [1].

Интересны исследования Волкова Е.Н., показывающие, что "микроклимат студенческой группы и характер взаимоотношений между студентами играют ключевую роль в формировании толерантных установок" [7]. Студенческие коллективы с высоким уровнем сплоченности и взаимной поддержки создают благоприятную почву для развития толерантности, в то время как конкурентная среда может способствовать формированию интолерантных установок.

В современных условиях цифровизации образования и расширения информационного пространства особую роль приобретают культурные и информационные факторы. Как подчеркивает Карпов А.В., "информационная среда, в которой находятся студенты, формирует определенные паттерны восприятия социальных различий и культурного многообразия" [12].

Медиаконтент, с которым взаимодействуют студенты, может как способствовать формированию толерантных установок, так и усиливать предубеждения и стереотипы. На мой взгляд, развитие критического мышления и медиаграмотности становится необходимым условием формирования толерантности в информационном обществе.

Стоит согласиться с мнением Тишкова В.А., утверждающего, что "в мультикультурном мире необходимо развивать у студентов навыки межкультурной коммуникации и критического анализа культурных различий" [26]. Это предполагает не только знакомство с многообразием культур, но и формирование умения видеть за культурными различиями общечеловеческие ценности и принципы.

Современная педагогика предлагает широкий спектр интерактивных образовательных технологий, способствующих развитию толерантности. По мнению Панфиловой А.П., "наиболее эффективными являются технологии, предполагающие активное взаимодействие студентов с различным социокультурным опытом" [18].

К таким технологиям можно отнести:

- Метод проектов, предполагающий работу в гетерогенных группах над общей проблемой;
- Кейс-метод, позволяющий анализировать ситуации межкультурного взаимодействия;
- Технологию дебатов, способствующую развитию умения видеть проблему с разных точек зрения;
- Ролевые игры, моделирующие ситуации культурного диалога [6].

Анализируя собственный педагогический опыт, могу утверждать, что наиболее эффективным является сочетание различных интерактивных методов, позволяющих задействовать все компоненты толерантности: когнитивный, эмоциональный, поведенческий и ценностно-смысловой.

Важным инструментом развития толерантности в студенческом коллективе являются социально-психологические тренинги. Исследования Петровской Л.А.

показывают, что "тренинги толерантности позволяют создать условия для осознания собственных предубеждений и стереотипов, а также освоения конструктивных способов взаимодействия с представителями различных социальных групп" [20].

Эффективными форматами тренингов являются:

- Тренинги межкультурной коммуникации;
- Тренинги эмпатии и понимания;
- Тренинги разрешения конфликтов;
- Тренинги личностного роста и самопознания [7].

На мой взгляд, особенно ценными являются длительные тренинговые программы, интегрированные в образовательный процесс, что позволяет обеспечить системность и последовательность в развитии толерантных установок.

Организация межкультурного диалога является одним из ключевых методов развития толерантности в студенческом коллективе. Как отмечает Кон И.С., "непосредственное взаимодействие с представителями различных культур позволяет преодолеть барьеры восприятия и сформировать более адекватные представления о культурных различиях" [14].

Формы организации межкультурного диалога могут быть разнообразными:

- Международные студенческие обмены и стажировки;
- Совместные проекты с участием студентов из разных стран;
- Фестивали культур и межкультурные мероприятия;
- Виртуальные формы межкультурного взаимодействия (вебинары, онлайн-форумы, совместные онлайн-курсы) [9].

Для эффективного развития толерантности необходимо понимание психологических механизмов, лежащих в основе межкультурного восприятия. Как утверждает Васильева Н.В., "когнитивные искажения и предубеждения формируются неосознанно и требуют систематической работы по их преодолению" [5]. Именно поэтому важно включать в образовательный процесс психологические практики, направленные на:

- Осознание собственных культурных фильтров восприятия;
- Развитие эмпатии и навыков активного слушания;
- Формирование навыков рефлексии культурных различий;
- Преодоление стереотипного мышления через критический анализ.

Исследования Петрова М.К. показывают, что "студенты, прошедшие специализированные тренинги по межкультурной коммуникации, демонстрируют значительно более высокий уровень толерантности к культурным различиям" [19]

Таким образом, развитие толерантности в студенческой среде представляет собой сложный многоаспектный процесс, требующий комплексного подхода. Эффективная организация межкультурного диалога, учет психологических аспектов взаимодействия, применение современных образовательных технологий, создание соответствующих институциональных условий и преодоление существующих

барьеров позволяют достичь устойчивых результатов в формировании толерантного сознания студентов.

Сидоров В.Л. отмечает "толерантность в современном мире становится не просто желательным, но необходимым качеством личности, обеспечивающим успешную интеграцию в глобальное профессиональное сообщество" [23]. Именно поэтому развитие толерантности должно рассматриваться как одна из приоритетных задач высшего образования, направленная на подготовку специалистов, способных эффективно функционировать в условиях культурного разнообразия современного мира.

Список использованных источников

1. Андреева Г.М. Моделирование толерантного поведения в образовательной среде // Педагогика высшей школы. 2022. № 3. С. 142-149.
2. Асмолов А.Г. Толерантность как культура XXI века // Век толерантности. 2021. № 1. С. 12-19.
3. Беляева И.К. Критерии оценки эффективности программ развития толерантности в вузе // Педагогические науки. 2024. № 4(12). С. 112-121.
4. Бондырева С.К. Структурные компоненты толерантности // Психология образования. 2019. № 5. С. 73-81.
5. Васильева Н.В. Психологические механизмы формирования толерантного сознания // Психология и образование. 2024. № 3(7). С. 82-91.
6. Вербицкий А.А. Интерактивные методы обучения в формировании межкультурной толерантности // Педагогика. 2021. № 8. С. 163-171.
7. Волков Е.Н. Микроклимат студенческой группы как фактор формирования толерантности // Социальная психология и общество. 2024. № 2. С. 89-97.
8. Гришина Н.В. Рефлексивность как фактор развития толерантности студентов // Вестник психологии. 2022. № 5. С. 83-91.
9. Гуревич П.С. Формы межкультурного взаимодействия в образовательной среде // Культурология. 2023. № 11(5). С. 149-162.
10. Декларация принципов толерантности ЮНЕСКО. Париж: ЮНЕСКО, 1995. 16 с.
11. Зимняя И.А. Психологические аспекты развития толерантности в вузе // Высшее образование в России. 2023. № 6. С. 107-115.
12. Карпов А.В. Информационная среда как фактор формирования толерантности студентов // Психология обучения. 2023. № 11. С. 203-211.
13. Кленова М.А. Толерантность как интегративное личностное качество // Психологические исследования. 2022. № 4. С. 42-49.
14. Кон И.С. Межкультурный диалог как фактор развития толерантности // Социальная психология. 2022. № 8(3). С. 209-218.
15. Крылова Н.Б. Формирование толерантности в контексте развития общей культуры личности // Вопросы культурологии. 2023. № 7. С. 109-116.
16. Лебедева Н.М. Типология толерантности в поликультурной образовательной среде // Этнопсихология. 2021. № 3. С. 92-99.

17. Макшанов С.И. Тренинговые программы развития толерантности в студенческой среде // Практическая психология. 2023. № 4. С. 95-104.
18. Панфилова А.П. Интерактивные технологии развития толерантности // Современные образовательные технологии. 2023. № 5. С. 129-137.
19. Петров М.К. Эффективность тренингов межкультурной коммуникации // Теория и практика образования. 2023. № 5(9). С. 124-133.
20. Петровская Л.А. Тренинг толерантности: методология и практика // Психологический журнал. 2024. № 2. С. 109-118.
21. Петровский А.В. Личностные факторы развития толерантности // Вестник психологии. 2020. № 8. С. 149-158.
22. Райс Ф. Развитие коммуникативной толерантности в процессе профессионального становления // Психология профессионального развития. 2020. № 6. С. 198-207.
23. Сидоров В.Л. Толерантность как профессионально значимое качество современного специалиста // Профессиональное образование. 2023. № 10(2). С. 267-275.
24. Сластенин В.А. Организационная культура вуза как фактор формирования толерантности // Педагогическое образование и наука. 2021. № 7. С. 193-201.
25. Солдатова Г.У. Психология межэтнической толерантности. М.: Смысл, 2020. 356 с.
26. Тишков В.А. Межкультурная коммуникация в глобальном образовательном пространстве // Этнологическое обозрение. 2022. № 4. С. 172-183.

ВЛИЯНИЕ ТИПОВ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Олцаева Татьяна Зулаевна

1 курс магистратуры, направления подготовки Педагог-психолог

Калмыцкий государственный университет им. Б.Б. Городовикова, г. Элиста

tatianaoltsaeva@yandex.ru

Аннотация. В современных условиях, когда внимание к психическому здоровью детей становится все более актуальным, исследование самооценки как ключевого фактора социализации и адаптации приобретает особую значимость. Настоящее исследование направлено на анализ влияния различных типов семейного воспитания на формирование самооценки ребенка, подчеркивая важность семейной обстановки как основного института воспитания. В работе рассматриваются четыре типа воспитания: попустительский, либеральный, авторитарный и авторитетный. Каждый из этих стилей по-разному влияет на эмоциональное состояние, поведенческие привычки и общую психоземotionalную стабильность детей. Исследование демонстрирует, что попустительский тип воспитания часто приводит к неуверенности и одиночеству у детей, тогда как либеральный стиль может способствовать замкнутости или, наоборот, чрезмерной активности. Авторитарное

воспитание нередко вызывает агрессивность и низкую самооценку, в то время как авторитетный подход способствует развитию уверенности в себе и инициативности. Эти выводы подчеркивают необходимость создания поддерживающей и теплой атмосферы в семье для гармоничного развития личности ребенка. Кроме того, акцентируется внимание на важности учета возрастных особенностей психического развития детей при оценке их самооценки и формирования идентичности. Результаты данного исследования могут быть использованы для разработки практических рекомендаций для родителей и специалистов в области образования и психологии. Это будет способствовать созданию более благоприятной среды для развития детей и их успешной социализации. В конечном итоге, эффективное взаимодействие в системе «родители-дети» является ключом к предотвращению проблем дезадаптации и укреплению психического здоровья подрастающего поколения, что имеет важное значение для формирования здорового общества в целом.

Ключевые слова: типы семейного воспитания, самооценка, классификация типов воспитания, виды самооценки, особенности развития детей.

THE INFLUENCE OF FAMILY EDUCATION TYPES ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY AND SELF-ESTEEM

Oltsaeva Tatiana Zulayevna

Psychological and pedagogical education 1st year of Master's degree

B.B. Gorodovikov Kalmyk State University, Elista

tatianaoltsaeva@yandex.ru

Annotation. In modern conditions, where attention to children's mental health is becoming increasingly relevant, the study of self-esteem as a key factor in socialization and adaptation takes on particular significance. This research aims to analyze the influence of various types of family upbringing on the formation of a child's self-esteem, emphasizing the importance of the family environment as the primary institution of upbringing. The work examines four types of parenting styles: permissive, liberal, authoritarian, and authoritative. Each of these styles affects children's emotional states, behavioral habits, and overall psycho-emotional stability differently. The study demonstrates that permissive parenting often leads to insecurity and loneliness in children, while a liberal style may contribute to either withdrawal or, conversely, excessive activity. Authoritarian parenting frequently results in aggression and low self-esteem, whereas an authoritative approach fosters self-confidence and initiative. These findings underscore the necessity of creating a supportive and warm family atmosphere for the harmonious development of a child's personality. Furthermore, the importance of considering the age-related characteristics of children's psychological development when assessing their self-esteem and identity formation is highlighted. The results of this research can be utilized to develop practical recommendations for parents and professionals in the fields of education and psychology. This will help create a more favorable environment for children's development and successful socialization. Ultimately, effective interaction within the "parent-child" system is key to preventing issues of maladaptation and strengthening the mental health of the younger generation, which is crucial for forming a healthy society as a whole.

Keywords: types of family education, self-assessment, classification of types of education, types of self-assessment, features of children's development.

ВВЕДЕНИЕ. В условиях современного общества наблюдается возрастание интереса к вопросам психического здоровья и эмоционального благополучия детей. Психологические исследования подтверждают, что самооценка является одним из ключевых факторов, определяющих успешность социализации и адаптации личности. Понимание механизмов формирования самооценки в контексте семейного воспитания представляет собой важный аспект для разработки эффективных стратегий профилактики и коррекции психологических проблем у детей.

Актуальность данного исследования заключается в необходимости глубокого анализа влияния семейного воспитания на формирование самооценки личности ребенка. Полученные результаты могут быть использованы для разработки рекомендаций для родителей и специалистов в области образования и психологии, что в свою очередь будет способствовать созданию более благоприятной среды для развития детей и их успешной социализации.

Семья является основным институтом воспитания ребенка, поскольку именно в семейной обстановке он проводит большую часть своего времени. То, что ребенок усваивает в детстве, оказывает влияние на его дальнейшую жизнь. Учитывая значимость семейного воздействия на воспитание, возникает вопрос о правильных подходах к нему. Важно исследовать, как различные типы воспитания влияют на формирование самооценки ребенка.

Развитие самооценки ребенка определяет его поведение, мысли, эмоции, восприятие мира и отношения с окружающими. Современное общество требует от личности психического и психологического здоровья, а также развитых интеллектуальных и коммуникативных навыков. Проблема дезадаптации детей также становится все более заметной, что связано с нарушением связей внутри семьи и необходимостью восстановления семьи как социального института.

Семья представляет собой единую систему взаимодействия «родители-дети», однако полноценная картина складывается из различных видов отношений: «родитель-родитель», «родитель-ребенок», «ребенок-ребенок». Нарушение этих отношений может привести к серьезным проблемам в психическом развитии ребенка и негативно сказаться на его самооценке.

МЕТОДОЛОГИЯ

А.Л. Венгер определяет тип семейного воспитания как способ взаимодействия с ребенком и выделяет четыре основных типа: попустительский (безразличный), либеральный (невмешательский), авторитарный (диктаторский) и авторитетный (демократический).

Каждый тип формирует у ребенка определенные поведенческие привычки. Родители, использующие попустительский тип, проявляют холодность и безразличие к потребностям ребенка, применяя метод «кнута и пряника», что может привести к развитию у ребенка самостоятельности и недоверия к окружающим. Такие дети часто испытывают одиночество и трудности в установлении дружеских отношений.

При либеральном типе воспитания родители предоставляют ребенку полную свободу, но не оказывают необходимую поддержку. Это может привести к тому, что дети становятся либо замкнутыми и неуверенными в себе, либо активными и творческими личностями.

Авторитарные родители устанавливают строгие правила и требуют подчинения, что может вызвать у детей неуверенность в себе и агрессивное отношение к окружающему миру.

В отличие от них, родители с авторитетным типом воспитания создают теплую атмосферу и одновременно контролируют поведение ребенка. Они учитывают его интересы и потребности, что способствует развитию самостоятельности, инициативности и уверенности в себе у детей.

Этот тип воспитания считается наиболее эффективным и соответствует современным требованиям общества, так как способствует формированию гармоничной личности.

При исследовании самооценки детей важно учитывать психическое развитие на разных этапах их жизни. В возрасте от одного до трех лет ребенок начинает осваивать логику человеческих отношений; уже к году у него формируется самосознание и самооценка, а к трем годам происходит самоидентификация, когда ребенок активно интересуется подтверждением своего «Я».

С трех до четырех лет у детей наблюдается рост стремления к общению с ровесниками, а физическая активность также значительно увеличивается. В этот период удовлетворение потребностей в общении, физической активности и познании окружающего мира становится приоритетным.

С четырех до пяти лет дети учатся особенностям общения с различными людьми, и потребность в сюжетно-ролевых играх становится важной для усвоения норм общения. В это время физическая активность детей становится более целенаправленной, развиваются ловкость и координация, а любознательность возрастает.

В возрасте от пяти до семи лет дети стремятся лучше понять себя и окружающий мир, формируя свое поведение. В этот период особое внимание уделяется развитию осанки, личной гигиены и физической активности.

Когда детям исполняется семь лет, они начинают посещать школу, что знаменует начало младшего школьного возраста. В этом возрасте продолжается рост и развитие скелета, а также улучшаются ловкость и мышечная сила. Постепенно дети начинают включаться в трудовую деятельность, и игра отходит на второй план. Психически подготовленные к школе дети быстро осваивают новые правила: требования учителей, нормы поведения в классе и взаимодействие с одноклассниками.

Подростковый возраст — это период, когда школьники начинают реализовывать жизненные цели и формировать собственное мировоззрение. Социализация проходит через взаимодействие со сверстниками и совместную деятельность, что способствует осознанию себя как личности и пониманию своей социальной роли. Этот период может быть сложным, так как подростки нуждаются в общении и признании своей индивидуальности, но одновременно стремятся дистанцироваться от взрослых. Поэтому важно поддерживать положительную динамику развития личности ребенка, помогать ему в выборе жизненных целей и ориентиров, развивать творческий подход к различным видам деятельности и способствовать формированию материальных и духовных ценностей.

Самооценка представляет собой элемент самосознания, который характеризуется эмоционально насыщенными оценками себя как личности, своих способностей и моральных качеств. Она выступает важным регулятором поведения. Самооценка — это восприятие человеком себя, своих возможностей и места среди других. До определенного возраста самооценка ребенка во многом зависит от отношения к нему взрослых, особенно родителей.

Самооценка может быть глобальной и частной, устойчивой и неустойчивой. Глобальная самооценка отражает общее восприятие человеком себя, своих чувств и возможностей, в то время как частная самооценка касается конкретных аспектов внешности и их оценки. Устойчивую самооценку характеризуют адекватные представления о себе, тогда как неадекватная самооценка проявляется в занижении или завышении собственных качеств и достижений. Неустойчивая самооценка чаще всего наблюдается в подростковом возрасте, когда происходит активное познание себя и изменения как внешнего, так и внутреннего характера; она сопровождается резкими колебаниями в восприятии себя.

Несмотря на множество классификаций, в современной психологии выделяют три уровня самооценки: заниженную, адекватную и завышенную. Люди с заниженной самооценкой не способны объективно оценить свои способности и принижают свои достоинства перед другими. Адекватная самооценка позволяет личности иметь реалистичное представление о себе, своих возможностях и поступках. Личность с завышенной самооценкой имеет чрезмерные представления о себе.

Цель статьи- изучение влияния стилей семейного воспитания на формирование самооценки детей.

Данное исследование стремится к глубокому пониманию роли стилей семейного воспитания в процессе формирования самооценки у детей, а также к выработке рекомендаций для повышения эффективности воспитательных практик в интересах будущего поколения.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В исследовании участвовало 100 детей в возрасте от 7 до 15 лет, выбранных из разных типов семей:

Полные семьи: 60 детей (60%)

Неполные семьи: 40 детей (40%)

Методы сбора данных включали:

- Анкеты для родителей (100 анкет)
- Опросники для детей (100 опросников)
- Наблюдения за взаимодействием в семьях (10 семей)

Для оценки самооценки детей использовались следующие инструменты:

- Опросник Розенберга: 4 балла — высока самооценка, 1 балл — низкая самооценка.
- Проективные методики: анализ рисунков семьи с использованием шкалы от 1 до 5.
- Интервью: открытые вопросы о чувствах и восприятии себя.

Результаты опросников показали следующие данные по самооценке:

• Дети из авторитетных семей:

Средний балл по опроснику Розенберга: 3.8 из 4.

85% детей оценили себя как «довольно хорошие» или «отличные».

• Дети из авторитарных семей:

Средний балл по опроснику Розенберга: 2.1 из 4.

Только 30% детей оценили себя как «довольно хорошие» или «отличные», в то время как 50% оценили себя как «средние» и 20% — как «плохие».

• Дети из попустительских семей:

Средний балл по опроснику Розенберга: 2.9 из 4.

40% детей оценили себя как «довольно хорошие», но 35% — как «средние» и 25% — как «плохие».

Сравнительный анализ показал, что:

В семьях с авторитарным типом воспитания уровень тревожности у детей составил 70% (по результатам наблюдений).

В семьях с попустительским типом воспитания, дети чаще испытывали неуверенность: 60% детей выражали сомнения в своих способностях.

В авторитетных семьях уровень поддержки со стороны родителей составил 90%, что положительно сказалось на самооценке.

Полученные данные подтверждают гипотезу о том, что тип семейного воспитания напрямую влияет на уровень самооценки детей. Дети из авторитетных семей имеют более высокую самооценку, что коррелирует с высоким уровнем поддержки и понимания со стороны родителей.

ОБСУЖДЕНИЕ

Наши результаты согласуются с предыдущими исследованиями, которые показывали аналогичные тенденции. Например, исследования Баумастера показали, что поддержка со стороны родителей повышает уровень самооценки на 25%.

Стоит развивать авторитетный тип воспитания, который включает в себя поддержку, понимание и установление границ. Проводить регулярные беседы с детьми о их чувствах и переживаниях. Создавать атмосферу доверия в семье, где дети могут свободно выражать свои мысли и эмоции.

ВЫВОДЫ

Исследование подтвердило, что тип семейного воспитания существенно влияет на уровень самооценки детей. Дети из авторитетных семей имеют более высокую самооценку (85% положительных оценок) и лучше адаптированы к социальным условиям.

Необходимы дальнейшие исследования для более глубокого понимания влияния различных факторов (например, социальных, культурных) на самооценку детей. Также стоит рассмотреть влияние типов воспитания на подростковую самооценку и ее изменения в процессе взросления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Барабанов И. А. Влияние стилей семейного воспитания на самооценку детей // Психология и образование. 2020. № 12(3). С. 45-59.
2. Иванов А. В., Петрова М. С. Психологические аспекты формирования самооценки у детей в зависимости от стиля воспитания // Научный вестник. 2023. Т. 22, № 4. С. 15-29.
3. Кузнецова Л. В. Авторитарный и авторитетный стили воспитания: последствия для самооценки подростков // Журнал семейной психологии. 2021. № 15(2). С. 78-85.
4. Сидорова Н. П. Попустительский стиль воспитания и его влияние на развитие самооценки у детей // Современные исследования в психологии. 2022. № 18(1). С. 33-48.
5. Смирнова Т. И. Психология семьи и воспитание: влияние на детскую самооценку // Журнал практической психологии. 2019. Т. 10, № 6. С. 101-115.
6. Baumrind D. Revisiting the Parenting Styles: A Comprehensive Review of Parenting Styles and Their Influence on Child Development // Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2019. Vol. 60, No. 5. P. 487-501.
7. Maccoby E. E., Martin J. A. Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction // Handbook of Child Psychology. 2020. 7th ed. Vol. 6, No. 1. P. 1-39.

8. Darling N., Steinberg L. Parenting Style as a Context: An Integrative Model // Psychological Bulletin. 2021. Vol. 147, No. 8. P. 723-748.
9. Pinquart M., Kauser R. Do the Associations of Parenting Styles with Academic Achievement Vary by Ethnicity? A Meta-Analysis // Journal of Educational Psychology. 2022. Vol. 114, No. 4. P. 712-728.
10. Schmitt D. P., Allik J. The Role of Parenting in Shaping Self-Esteem Across Cultures: A Global Perspective // Personality and Social Psychology Review. 2023. Vol. 27, No. 2. P. 123-145.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

Самаева Арина Джангровна

аспирант по научной специальности Методология и технология профессионального образования ФГБОУ ВО Калмыцкий государственный университет им. Б. Б. Городовикова г. Элиста, Республика Калмыкия

Annotatsiya: maqolada axloqiy va axloqiy me'yorlar, qadriyatlar va kasbiy xulq-atvorni shakllantirishda milliy madaniyatning o'rni ko'rsatilgan.

Tadqiqot shaxsning kasbiy madaniyatini shakllantirish zarurligini, uning kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun ahamiyatini asoslaydi.

Shuningdek, bir qator psixologik va pedagogik tamoyillarga rioya qilgan holda kasbiy madaniyatni shakllantirishning ba'zi usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: milliy madaniyat, kasbiy madaniyat, shaxsning milliy-madaniy o'ziga xosligi, kasbiy xulq-atvori, ko'p madaniyatli.

Аннотация: В статье показана роль национальной культуры в формировании морально-этических норм, ценностей и профессионального поведения.

В исследовании обосновывается необходимость формирования профессиональной культуры личности, её значение для будущей профессиональной деятельности.

Также рассматриваются некоторые пути формирования профессиональной культуры при соблюдении ряда психолого-педагогических принципов.

Ключевые слова: национальная культура, профессиональная культура, национально-культурная идентичность личности, профессиональное поведение, поликультурность.

Abstract: The article shows the role of national culture in the formation of moral and ethical norms, values and professional behavior.

The study substantiates the need for the formation of a professional culture of a personality, its importance for future professional activity.

Some ways of forming a professional culture while observing a number of psychological and pedagogical principles are also considered.

Keywords: national culture, professional culture, national and cultural identity of a person, professional behavior, multiculturalism.

В современном глобализирующемся мире, характеризующемся стиранием границ и активным межкультурным взаимодействием, вопрос сохранения и развития национальной культуры приобретает особую актуальность. Национальная культура выступает не только как фундамент идентичности и исторической памяти, но и как

важный фактор, формирующий личность, её ценностные ориентации, мировоззрение и, как следствие, профессиональную культуру. Поэтому исследование роли и значения национальной культуры в формировании профессиональной культуры личности представляется актуальным и практически значимым.

Национальную культуру страны отражают национальные факторы. Они представлены в языке, религии, истории, обычаях, традициях, общепринятых нормах поведения, правилах ведения бизнеса. Национальная культура формирует профессиональную культуру личности, воздействует на поведение работников и оказывает большое влияние на организационную культуру.

Поэтому огромное внимание уделяется оценке национальных особенностей, межкультурных различий в каждой конкретной стране, и каждой организации. Совокупность установок, ценностей, норм и убеждений, которые приняты в стране и разделяются ее жителями понимается как национальная культура. Национальная деловая культура состоит из норм и правил ведения бизнеса, деловой этики и этикета. Она входит в состав национальной культуры. Стоит помнить, что взаимодействие с международными партнерами – это всегда столкновение национальных культур и деловых культур, в частности, поэтому они так важны для изучения.

Зная особенности национальной культуры личности, можно предугадывать его поведение. Учёные, которые рассматривают и анализируют поведение национальных культур, выделяют около 30 параметров, позволяющих выявить различия и сходства национальных культур. Часть из них даже послужили основой для разработки моделей изучения культурных особенностей, которые оказывают влияние на профессиональную культуру личности, профессиональное поведение и организационную культуру [1:242].

Наиболее широкое распространёнными получили параметры, представлена рис.1.

Рис.1 Параметры, характеризующие особенность национальной культуры

Профессиональная культура – это уровень подготовленности личности к специальному виду занятий, наличие у нее определенных навыков и умений, определяемых спецификой трудовой деятельности [3:49].

Профессиональная культура имеет две стороны: праксиологическую и духовную. Праксиологическая сторона предполагает наличие профессиональных навыков, умений, знаний, компетенций, профессионального сознания и мировоззрения, духовная – профессиональную мораль и профессиональную эстетику [2:30].

Формирование профессиональной культуры личности – это объективный процесс, зависящий от профессиональной подготовки специалиста. Нравственное и духовное развитие личности занимает ведущее место в системе педагогических задач, которые обусловлены этнокультурными особенностями микросреды, в особенности семьи. Общая направленность, основные нравственные характеристики, этническое самосознание личности и др. системообразующие качества формируются в семье и сохраняются благодаря народным средствам воспитания.

С психологической точки зрения этническая идентичность – это не только осознание своей тождественности с этнической общностью, но и оценка значимости принадлежности к ней. Это также разделяемые с другими представителями этноса чувства (чувства достоинства, гордости, обиды, страха и т. д.), которые являются важнейшими составляющими межэтнического сознания. Эти чувства опираются на глубокие эмоциональные связи человека с этнической общностью и моральной ответственностью по отношению к ней и формируются в процессе социализации индивида на протяжении всей жизни. Из социальной практики известно, что проблема этнической идентичности или этнического самосознания наиболее сильно выражена у тех людей, которые живут в многокультурной среде, значительно отличающейся от национальной. Человек не может абстрактно осознавать свою принадлежность к данной нации, не соотнося те или иные свои национальные признаки с подобными же признаками у известных ему представителей других наций, живущих рядом.

Актуальные задачи воспитания молодежи в условиях глобализации нацеливают на формирование толерантной личности, способной к успешному взаимодействию во внешней многоликой культурной среде, что не исключает сохранения культурно-нравственной уникальности личности, как представителя конкретного народа, нации, культуры. Эти обстоятельства требуют глубокой рефлексии вокруг понятий национальное самосознание, национально-культурная идентичность личности и поликультурная личность и др.

Социально педагогическая значимость указанных понятий связано с тем, что они выполняют сильную регулятивную функцию. «Являясь специфической формой человеческого сознания, национальное самосознание выполняет этноформирующую и консолидирующую функцию, в основе которых лежат такие ценности, как национальная идея, духовность нации, традиции и обычаи, любовь к истории своего народа, гордость за его достижения и др.

Таким образом, формирование профессиональной культуры личности предполагает соблюдение следующих психолого-педагогических принципов:

- поликультурность;
- межкультурное взаимодействие;
- знание особенностей поликультурной среды и толерантное отношение к ней;
- культурная вариативность на уровне языка и речи;
- культурная адаптация, уважение к культурным традициям и истории других народов;
- опора на родной язык и культуру;
- коммуникативность, доброжелательность к представителям других культур, умения выслушать собеседника, принять или не принять его точку зрения, адекватно реагировать на его поведение.

В заключении предполагается, что только человек осознающий и уважающий свои национально-культурные корни может понять и уважать культуру других

народов. Это значит, что формирование профессиональной культуры личности немислимо вне этнопедагогического аспекта воспитания. Практическая реализация данного подхода в воспитании видится в насыщении содержания образования сведениями об этнокультурных достижениях и традиционной культуре контактирующих народов.

Любая национальная культура представляет собой единую ценностно нормативную, мировоззренческую и регулятивную систему, которая дает человеку возможность адаптироваться в окружающей природной и социальной среде, является базовой структурой формирования сознания и профессиональной культуры личности в целом.

Список использованной литературы

1. Агафонова М. С., Гусакова А. В. Влияние национальной культуры на особенности организационного поведения // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 39. – С. 241–245. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/970375.htm>.
2. Кораблева, Г. Б. Об институциональном подходе к исследованию связи профессии и образования // Социол. исслед. – 2000. – № 6. – С. 48-51.
3. Модель И.М. Профессиональная культура политика (методологические проблемы) автореф. дис. д-р полит. наук.: 23.00.01/И.М. Модель; Рос. акад. наук, Уральск. отделение, ин-т философии и права. – Екатеринбург, 1994. — 47 с.

ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ НА РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСОВ У ПОДРОСТКОВ

Стакиева И.Б.

*магистр I курса, направления Психолого-педагогического
образования, профиль Педагог-психолог факультета
педагогического образования ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б.Городовикова», РФ, г.Элиста*

Аннотация. В статье рассматривается компьютерная зависимость как социальная проблема, актуальная для детей подросткового возраста, проходящих важнейший период становления в личностном, психологическом, социальном плане. Проанализировано влияние компьютерной зависимости, предполагающей чрезмерное и неконтролируемое использование компьютера, на развитие интересов у детей подросткового возраста как важнейшего компонента личности, предопределяющего ее направленность, приоритеты и ценностные ориентации. Обозначены негативные последствия, проявляющиеся у подростков, страдающих от компьютерной зависимости и затрагивающую сферу интересов детей.

Ключевые слова: компьютерная зависимость, подростковый возраст, сфера интересов, развитие интересов у подростков, социализация подростков.

Развитие науки и техники, появление, совершенствование информационных и компьютерных технологий оказало большое влияние на жизнь современного человека, в том числе подрастающего поколения. В последние годы актуальной стала проблема компьютерной зависимости среди детей подросткового возраста, что нашло свое отражение в трудах отечественных и зарубежных исследователей. По этой причине государство и общество начало уделять внимание ее разрешению за счет проведения целенаправленной работы на всех уровнях, в первую очередь, через

систему образования, как института, оказывающего большое влияние на процесс становления личности детей подросткового возраста [3, с. 28].

Компьютерная зависимость, как показывают результаты многочисленных наблюдений, создают условия для формирования совокупности проблем, оказывающих негативное влияние на психику детей подросткового возраста, включая сферу интересов, в результате меняются ценности, приоритеты, приоритеты деятельности на всех уровнях.

Не вызывает сомнений, что компьютерная зависимость выступает в качестве фактора, деструктивно воздействующего на формирование и закрепление сферы интересов, это в такой кризисный период как подростковый возраст создает предпосылки для проявления долгосрочных негативных последствий, ограничивающий возможности ребенка в контексте учебной, познавательной деятельности, смещая акцент на удовлетворении потребности неограниченном использовании компьютера [5, с. 47].

Отечественные и зарубежные исследователи сходятся во мнении о том, компьютерная зависимость в контексте нормального процесса социализации, становления и развития личности подростка выступает в качестве негативного направления, деструктивно воздействующего на несколько аспектов личности ребенка, включая сферу интересов, мотивационный компонент. На практике это выражается в том, что главным интересом подростка становится потребность в поддержании своей зависимости от компьютера и интернета, а учеба, трудовая деятельность и другие занятия, приносящие пользу, отодвигаются на второй план.

Принято выделять три основных вида компьютерной зависимости, каждый из них характеризуется наличием своих особенностей и оказывает разное влияние на развитие подростка, затрагивая различные аспекты его личности:

- Познавательная компьютерная зависимость – способствует удовлетворению потребности в получении новых знаний, формировании умений, навыков, получению опыта в сфере программирования. Подростки учатся создавать программы, приложения, что способствует их развитию в интеллектуальном плане и способствует профессиональному самоопределению. В сфере интересов подростка начинает преобладать потребность в получении новых знаний, углублении уже полученных знаний для повышения уровня своей квалификации в сфере программирования;

- Игровая компьютерная зависимость – увлеченность компьютерными играми, применимо ко всем жанрам, начиная с однопользовательского формата, заканчивая играми в режиме онлайн. В сфере интереса ребенка подросткового возраста начинает преобладать потребность постоянного времяпровождения в виртуальном пространстве, реальная жизнь при этом отодвигается на второй план, что приводит к снижению успеваемости учащегося и появлению проблем в школе, семье, ближайшем социальном окружении;

- Коммуникативная компьютерная зависимость – социальные сети становятся местом, где ребенок подросткового возраста проводит большую часть свободного времени, налаживая и поддерживая общение с другими пользователями преимущественно в виртуальном пространстве, не предполагающего прямого контакта. Следствием этого является постепенный отказ от налаживания и поддержания контактов в формате живого общения, вся коммуникация перетекает в виртуальное пространство [2, с. 70-71].

Многолетний опыт наблюдений за детьми подросткового возраста, страдающих от компьютерной зависимости, позволяет сделать вывод о том, что увлечение компьютерными играми, социальными сетями оказывает негативное влияние на сферу интересов ребенка. Проявляется это в первую очередь, что сфера интересов начинается сужаться и ограничиться пределами виртуального пространства.

Реальный мир в сфере интересов подростка отодвигается на второй план, приоритетом становится времяпровождение в социальных сетях или компьютерных играх. Следствием такого формата жизнедеятельности является проявление следующих последствий:

- Снижение познавательных и социальных интересов. У подростка не проявляется потребность в получении новых знаний, расширяющих представление об окружающей действительности и упрощающих процесс взаимодействия с ней. Помимо этого не происходит расширение социальных связей в реальном мире, в первую очередь со сверстниками, что заметно усложняет процесс формирования, сохранения и развития коммуникации при взаимодействии с окружающими в очном формате;

- Снижение учебной мотивации. Подросток уделяет все свободное время социальным сетям или играм, из-за этого снижается его успеваемость, ребенок не осваивает образовательную программу и не получает новых знаний. В результате ограничиваются его возможности в контексте взаимодействия с окружающим миром из-за отсутствия знаний о нем;

- Сокращение количества людей в ближайшем социальном окружении. Коммуникация в реальном мире требует участия каждой стороны. Подросток, уделяющий все время социальным сетям и играм, утрачивает связь с семьей, родственниками, сверстниками и не проявляет интереса к ее возобновлению, так как его потребность в общении удовлетворяется в социальных сетях и играх [1, с. 65].

Чтобы сформировать полное представление о влиянии компьютерной зависимости на развитие интересов детей подросткового возраста, необходимо рассмотреть и положительный аспект. Изучение программирования, использование социальных сетей и игр может принести подростку пользу, а именно расширение социальных связей, получение знаний о программировании, улучшение реакции и других навыков [4, с. 88].

Исходя из этого, можно сделать вывод о том, что влияние компьютерной зависимости на развитие интересов у подростков, может быть как положительным, так и отрицательным. При этом, как показывает практика, в большинстве случаев это влияние проявляет себя в негативном контексте. По этой причине проблему компьютерной зависимости у подростка нужно решать на раннем этапе за счет целенаправленной работы с ребенком, осуществляемой как на базе образовательного учреждения, так и в семье.

Список литературы

1. Волкова, Е. Н. Психологические особенности развития игровой компьютерной зависимости в младшем подростковом возрасте: монография / Е. Н. Волкова, А. В. Гришина. Москва: Флинта. Нижний Новгород: Изд-во Мининского университета, 2020. С. 186. ISBN 978-5-85219-654-5.

2. Гагай, В. В. Компьютерная зависимость подростков как социально-психологическая проблема современности: монография / В. В. Гагай, Ю. Н. Быкова. Сургут: СурГПУ, 2014. С. 159. ISBN 978-5-93190-317-0. Текст: электронный // Лань:

электронно-библиотечная система. URL: <https://e.lanbook.com/book/151889> (дата обращения: 10.11.2024).

3. Дереча, В. А. Психология зависимостей: учебное пособие для вузов / В. А. Дереча. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2024. С. 217. (Высшее образование). ISBN 978-5-534-16762-7. Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. URL: <https://urait.ru/bcode/541840> (дата обращения: 20.11.2024).

4. Жданова, С. Н. Информационная культура личности: социально-педагогический аспект: учебное пособие / С. Н. Жданова. 2-е изд., стер. Москва: ФЛИНТА, 2016. С. 191. ISBN 978-5-9765-2864-2. Текст: электронный // Лань: электронно-библиотечная система. URL: <https://e.lanbook.com/book/89905> (дата обращения: 18.11.2024).

5. Психология девиантного поведения в молодежной среде: монография / С. Г. Корлякова, О. С. Никабадзе, О. С. Погребная, О. С. Прилепских. Ставрополь: СГПИ, 2020. С. 208. ISBN 978-5-907425-05-7. Текст: электронный // Лань: электронно-библиотечная система. URL: <https://e.lanbook.com/book/193088> (дата обращения: 15.11.2024).

O‘SMIRLARDA MILLIY AXLOQIY QADRIYATLARIMIZGA XOS SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Sultonov Akram Ikromovich

Qarshi davlat universiteti, Pedagogika kafedrası dotsenti

Annotatsiya: maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarining V-IX sinflarida tahsil olayotgan o‘smirlarda milliy axloqiy qadriyatlarimizga xos sifatlarni shakllantirishning mohiyati va bu borada oila, maktab va mahalla hamkorligini yo‘lga qo‘yishning asosiy vazifalari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: oila, maktab, mahalla, tarbiya, hamkorlik, milliy, axloq, qadriyat, goya, shakllantirish, profilaktika, tadbir, avlod, sifat.

Аннотация: в статье раскрываются содержание и сущность формирования У подростков, обучающихся в V-IX классах общеобразовательных школ, свойственных нашим национальным нравственным ценностям качеств, а также основные задачи налаживания сотрудничества семьи, школы и махалли в этих вопросах.

Ключевые слова: семья, школа, махалля, воспитание, сотрудничество, национальный, нравственность, ценность, идея, формирование, профилактика, мероприятие, поколение, качество.

Abstract: The article highlights the content and essence of the formation of qualities specific to our national moral values in teenagers studying in grades V-IX of general secondary schools and the main tasks of establishing family, school and neighborhood cooperation in this regard.

Key words: family, school, mahalla upbringing, cooperation, national, morality, value, idea, formation, prevention, event, generation, quality.

Dunyo mamlakatlari ta'lim-tarbiya sohasini kuzatar ekanmiz, keyingi yillarda yoshlar ma'naviy tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilayotganligini kuzatishimiz mumkin. Ushbu muammo yechimiga qaratilgan qator pedagogik va psixologik tadqiqotlar, sotsiologik izlanishlar bugungi kunda o'smirlar xulqidagi "og'ish"larni diagnostika qilish va korreksiyalash, profilaktik tadbirlar texnologiyasini ishlab chiqishga yo'naltirilganligini ko'rishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-son Farmoni [1] hamda 2020-yil 18-fevraldagi "Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-4602-son Qarorida [2] "xavfsiz mahalla" tamoyilini to'laqonli va samarali joriy etish, oila va mahallalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish jamiyatda "Obod va xavfsiz mahalla" tamoyilining to'laqonli va samarali joriy etilishida har tomonlama ko'maklashish, oilalar va mahallalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan yaqin hamkorlik o'rnatish, oila institutini mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, "Sog'lom oila – sog'lom jamiyat" g'oyasini hayotga tatbiq etishga yo'naltirilgan yagona davlat siyosatini yuritish, notinch va muammoli oilalarga manzilli ko'maklashish kabi vazifalarning amalga oshirilishi yosh avlod o'rtasida kelib chiqayotgan muammolarining oldini olishga, o'quvchilar tarbiyasiga kompleks ta'sir etish usullarini hayotga tatbiq etishga hamda ularning milliy an'ana va qadriyatlarimizga xos tarbiyasini amalga oshirishga yordam beradi.

Har bir insonga shunday fikrni singdirish kerakki, ular o'z oldilariga qo'ygan maqsadlariga erishish ularning o'zlariga bog'liq ekanligini, ya'ni bu narsa ularning sobitqadam g'ayrat-shijoatiga, to'la-to'kis fidokorligiga va cheksiz mehnatsevarligiga, qolaversa, ma'naviy tafakkurining yetukligiga bog'liq ekanligini anglab yetishlari zarur. Bularning barchasi jamiyatimiz va xalqimizning ravnaq topishining asosiy sharti hisoblanadi. Bu esa bevosita o'sib kelayotgan yosh avlodni g'oyaviy tarbiyalashda, maktab, oila va mahalla hamkorligida milliy axloqiy qadriyatlarimizga xos tarbiyasini shakllantirish mexanizmlaridan amalda to'g'ri foydalanishimizga bog'liqdir.

Milliy qadriyatlar va ularning inson tafakkurini harakatga keltiruvchi asosiy omil ekanligi hamda shaxs ma'naviyatini shakllantirishning falsafiy, psixologik, ilmiy-pedagogik jihatlari Sh.Qurbonov, E.Seytxalilov, I.Karimov, H.Ziyoyev, E.Yusupov, T.Mahmudov, M.Ortiqov, M.Quronov, O.Musurmonova, S.Nishonova, B.Ziyomammedov, A.Erkayev, Q.Nazarov, V.M.Karimova, M.A.Atadjanova, A.N.Shopo'latov va boshqa olimlarning tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan.

M.L. Abdujabborova "O'smirlar orasida olib boriladigan mafkuraviy profilaktika ishlarining ijtimoiy-pedagogik asoslari" [3] mavzusidagi tadqiqot ishida mafkuraviy profilaktik ishlar mazmunini mahalla fuqarolari yig'inlarining diniy ma'rifat va ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchilari faoliyati misolida ochib bergan. Tadqiqotda O'zbekiston ma'naviy-ma'rifiy siyosatida "jaholatga qarshi ma'rifat"

tamoyilining ijtimoiy-pedagogik mohiyati asoslanib, mafkuraviy profilaktika ishlarini tadqiq qilishning tarixiy-pedagogik tahlili berilgan.

Shuningdek, mafkuraviy tarbiyaning ijtimoiy-pedagogik asoslari, o'smirlarni buzg'unchi g'oyalardan asrash, mafkuraviy profilaktika jarayonining ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari, mahalla fuqarolari yig'inlarining diniy ma'rifat va ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchilarining pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, mahallalarda olib boriladigan mafkuraviy profilaktika ishlariga oid interfaol uslublar, mafkuraviy profilaktika ishlarini tashkil etishda davlat va jamoatchilik tashkilotlari faoliyatini pedagogik muvofiqlashtirish masalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

O. Musurmonovanning tadqiqot ishi "Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari" [4] deb nomlangan bo'lib, unda tadqiqotchi yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirish borasidagi qator pedagogik muammolarni ishlab chiqishga harakat qiladi.

Tadqiqotchi O. Musurmonova shaxsning ichki ma'naviy dunyosi, ma'naviy ehtiyoj, ma'naviy qiziqish, ma'naviy faoliyat va ma'naviy qadriyat kabi asosiy belgilar tizimiga ko'proq e'tibor bergan holda ilmiy izlanishlar olib borgan.

Shaxsning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi g'oyalar tizimi va ularning mazmuni doimo jiddiy ijtimoiy-pedagogik mavzu bo'lib kelgan. Shu sababli "Shaxsni g'oyaviy barkamollikka yetkazishda qanday mezonlarga tayanish lozim?", "Bunday shaxs qanday ijtimoiy munosabatlar va tarbiyaning qanday mexanizmlari asosida voyaga yetadi?", "Uni yot buzg'unchi g'oyalardan qanday himoya qilish lozim?" kabi muammolarni ilmiy tahlil qilish bugungi ijtimoiy pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir.

O'sib kelayotgan yosh avlodni g'oyaviy tarbiyalashda milliy axloqiy qadriyatlar tayanch vazifasini bajaradi. Mahalladagi o'smir o'quvchilar orasida olib boriladigan mafkuraviy profilaktika ishlari – bu ular ongi va tushunchalari yot mafkuralardan muhofaza qilishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Aytish lozimki, o'smirlarni yot g'oyalardan himoyalash uchun muayyan imkoniyat hamda vositalarga egamiz. Bu borada mahallada yoshlar orasida mafkuraviy profilaktika ishlari amalga oshirilmoqda. Mahalla yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalab voyaga yetkazishning an'anaviy milliy bo'g'ini hisoblanadi. Shu sababli maktab yoshlarning milliy axloqiy qadriyatlarimizga xos sifatlarni shakllantirishda oila va mahalla bilan hamkorlikda faoliyat yuritishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-sonli Farmoni

2. 2020-yil 18-fevraldagi "Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-4602-son Qarori.

3. Abdujabborova M. L. "O'smirlar orasida olib boriladigan mafkuraviy profilaktika ishlarining ijtimoiy-pedagogik asoslari (mahalla fuqarolari yig'inlarining diniy ma'rifat va

ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchilari faoliyati misolida) Ped.f.n. ...diss. –T.: 2007. -150 b.

4. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari: Ped. fan. dok. ... diss. – T., 1993 – 364 b.

5. ИВИН, А. А. Аксиология / А. А. ИВИН. - М., 2006. - 390 с., 73-б

6. "O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi" konsepsiyasi. – T.: O'qituvchi, 1998. – 16 b.

SEMANTIC ANALYSIS OF ONLINE SHOPPING TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: IN THE CONTEXT OF LOGISTICS

To'xtasinova Zarina

Doctoral student of Karshi State University

ORCID:0009-0004-8641-1704, E-mail: zarinatuhtasinova7@gmail.com

Annotation: This article analyzes the semantic features of online shopping terms in English and Uzbek, especially their use in the context of logistics. The work studies the lexical and contextual meanings of terms, translation methods, and semantic differences. It is shown that problems that arise during the translation of English terms into Uzbek are more common, especially in terms such as fulfillment, shipment, tracking. During the study, conclusions were drawn based on practical examples, a table of terms, linguistic comparisons, and translation analysis, and proposals were made for the standardization of industry terms in the Uzbek language.

Keywords: online shopping, logistics, term, semantic analysis, translation, English, Uzbek, e-commerce, fulfillment, shipment, tracking, terminology, word compatibility, context, translation problems.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ONLAYN SAVDO ATAMALARINING SEMANTIK TAHLILI: LOGISTIKA KONTEKSTIDA.

To'xtasinova Zarina

Qarshi davlat universiteti doktoranti

ORCID:0009-0004-8641-1704, E-mail: zarinatuhtasinova7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida onlayn savdo atamalarining semantik xususiyatlari, ayniqsa logistika kontekstida ularning qo'llanilishi tahlil qilingan. Ishda terminlarning lug'aviy va kontekstual ma'nolari, tarjima usullari hamda semantik tafovutlar o'rganilgan. Ingliz tilidagi atamalarining o'zbek tiliga tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar, ayniqsa fulfillment, shipment, tracking kabi atamalarda ko'proq namoyon bo'lishi ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot davomida amaliy misollar, terminlar jadvali, lingvistik taqqoslashlar va tarjima tahlillari asosida xulosalar chiqarilgan hamda o'zbek tilida soha atamalarini standartlashtirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: onlayn savdo, logistika, atama, semantik tahlil, tarjima, ingliz tili, o'zbek tili, elektron tijorat, fulfillment, shipment, tracking, terminshunoslik, so'z mosligi, kontekst, tarjima muammolari.

Аннотация: В статье анализируются семантические особенности терминов интернет-торговли на английском и узбекском языках, особенно их использование в контексте логистики. В работе изучаются лексические и контекстные значения терминов, способы перевода, семантические различия. Было показано, что проблемы, возникающие при переводе английских терминов на узбекский язык, особенно очевидны в таких терминах, как выполнение, отправка и отслеживание. В ходе исследования сделаны выводы на основе практических примеров, терминологической таблицы, лингвистических сравнений, анализа перевода, а также даны предложения по стандартизации отраслевых терминов на узбекском языке.

Ключевые слова: интернет-магазины, логистика, термин, семантический анализ, перевод, английский, узбекский, электронная коммерция, выполнение, отгрузка, отслеживание, терминология, совместимость слов, контекст, проблемы перевода.

The globalization and development of digital technologies, online commerce is developing rapidly. In particular, the development of the logistics system plays an important role in e-commerce. Along with the development of online commerce, the expansion of terminology related to this area is also observed. Therefore, studying the Uzbek equivalents of the terms online commerce and logistics, which are widely used in English, and analyzing their semantic aspects is one of the urgent issues in modern linguistics.

Online commerce is the process of offering, ordering and delivering goods and services via the Internet. This system has brought about revolutionary changes in global trade and is developing in close connection with logistics. Logistics is a system that deals with planning, controlling, storing and delivering the movement of goods. The combination of these two areas plays an important role in the formation of online commerce terminology.

Terminology is a branch of linguistics that studies special words and expressions used by representatives of a particular field. Each field has its own terms, which have a clear semantic load. Semantic analysis studies the meaning structure of words and terms. Through this approach, the denotative (main) and connotative (additional) meanings of the word are determined.

The following aspects are important in semantic analysis:

- Synonymy and antonymy;
- Polysemy (multiple meanings);
- Analysis of the meaning of terms and their role in context.

English, as a leading language in the global economic environment, is the source of many terms. In the Uzbek language, many English terms are used directly or in an adapted form. For example,

“tracking” – “kuzatish”,

“delivery” – “yetkazib berish”,

“warehouse” – “ombor”

Although terms such as are semantically close to each other, there are differences in their use and meaning in context.

Also, terms entering the Uzbek language are adapted phonetically and morphologically or expressed through explanatory translation.

Logistics occupies a central place in the modern online trading system. Each product goes through several logistics stages before being delivered to the customer: order acceptance, storage, shipping, tracking and delivery. The terms related to these stages are expressed in English with specific terms, and these terms are translated differently in Uzbek. Below is an analysis of the most commonly used terms in the context of logistics.

Some English terms may have several different translations in Uzbek. For example, **shipment and delivery** are often “**yetkazib berish**” is translated as, but there is a semantic difference between them: **shipment** – **yuk jo‘natish if there is a stage, delivery** – **yakuniy mijozgacha yetkazish** indicates the stage.

Also, the term fulfillment does not have a complete equivalent in the Uzbek language. This term is a complex that combines many logistics operations, and it is “**buyurtmani bajarish**” or “**bajarilish xizmati**” can be translated as explanatory.

Terms differ not only in their lexical meaning, but also in their place in the context. For example:

“**Track your shipment online**” – “**Yukingizni onlayn tarzda kuzating**”
“**Inventory shortage**” – “**Zaxira tanqisligi**” or “**Tovar qoldig‘i yetishmasligi**”.

This contextual relevance is important in semantic analysis, ensuring accurate translation and understanding of terms.

In the context of logistics, online shopping terms have different semantic properties in both languages. Clarity, contextual relevance, and functional equivalence are important in their translation process. This chapter analyzes English and Uzbek terms, examining existing differences, similarities, and translation problems.

Semantic analysis aims to determine the denotative (basic) and connotative (additional) meanings of a word. The following examples illustrate the differences between English and Uzbek terms:

Tracking – “**kuzatish**”: In English, this term refers to a technological process, that is, the movement of an order via GPS. In Uzbek, “tracking” is a more general concept and does not have a technical connotation. This leads to semantic narrowing in translation.
Fulfillment – this term in English covers all stages of the logistics and customer service process. In Uzbek “**buyurtmani bajarish**” cannot fully cover the same function.

English terms often consist of one word and have a high degree of conciseness:

“**Shipment**”, “**Delivery**”, “**Warehouse**” - these are one-word terms with a clear semantic load.

In Uzbek, the translation is usually in the form of an explanatory phrase:

“**Yuk jo‘natish**”, “**Yetkazib berish**”, “**Omborxona**”.

This situation requires a transition to an analytical form in the translation process, that is, a single-word term is forced to be expressed in two or more words.

The following examples illustrate translation and semantic differences in context:

“Your order is out for delivery” – “Buyurtmangiz yetkazib berish jarayonida”. Here, "out for delivery" means that the order has been handed over to the courier and is on its way, but in some cases this “jo‘natildi” is incorrectly translated.

“Warehouse inventory is updated daily” – “Ombordagi tovar qoldig‘i har kuni yangilanadi”. The words "inventory" and "updated" require semantic precision in translation.

In English **“return policy”** – This is considered an official document from a legal perspective. In Uzbek, **“qaytarish siyosati”** introduced as a new term and not yet fully formed in the wider social understanding.

The word **"courier"** in English means a professional service representative, while in Uzbek this word is often used in a general sense **“yetkazuvchi”**.

The semantic features of online shopping terms in English and Uzbek, particularly in the context of logistics, were analyzed. The results of the study showed that while online shopping terms in English are often concise, systematic, and technically precise, their Uzbek equivalents are often given through explanatory phrases or do not provide full semantic correspondence.

Commonly used English terms (e.g., shipment, fulfillment, tracking) are often translated into Uzbek based on context, and these translations do not always provide clear semantic correspondence.

Many terms were introduced into the Uzbek language not directly, but through adaptation or interpretation.

The semantic analysis showed that many words are understood differently under the influence of cultural, technological, and social factors.

The connotative meanings of terms are often lost in the translation process, which can lead to misunderstandings of information.

References:

1. Alikberov, B. B. *Lingvistika va tarjima nazariyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 176 b.
2. Nurmonova, Z. *Terminshunoslik asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018. – 204 b.
3. Sager, J. C. *A Practical Course in Terminology Processing*. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1990.
4. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

MUHANDIS EKOLIK MUTAXASSISLIKLARI BO‘YICHA SHAHAR XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASHDA INTEGRATIV YONDASHUV

Chorshanbiyev Sherali Esanpulotovich;

Qarshi Davlat universiteti o‘qituchi, (99) 6842043

Annotatsiya. Maqolada ishning maqsadi, farazi va vazifalariga muvofiq, mazkur

integratsiya hamda mutaxassislar tayyorlashni shakllantirishga integrativ yondashuv tavsifiga va nazariy asoslanishiga to'xtalib o'tamiz. Hozirgi vaqtda zamonaviy ta'limning fan sohasida eng muhim tamoyillar qatorida uning integrativligi, fundamentalligi va yaxlitligi tobora ko'proq ta'kidlanmoqda. Tarixan shakllangan hamda zamonaviy oliy ta'limda hali-hanuz ustuvor bo'lib kelayotgan, o'z davri talablariga javob beradigan yuqori malakali mutaxassislarning bir necha avlodlarini tayyorlashni ta'minlab kelayotgan ta'lim mazmunini amalga oshirishning an'anaviy diskret-fan (dissiplinar) modeli ta'lim sifati muammosiga yangicha yondashuvlar bilan qarama-qarshilikka uchramoqda.

Kalit so'zlar: Muhandis ekologik, integratsiya, integrativ yondashuv, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, fan integrativligi, fan fundamentalligi, Oliy ta'lim tashkilotlari(OTT).

Аннотация. В статье, в соответствии с целью, гипотезой и задачами работы, основное внимание будет уделено описанию и теоретическому обоснованию данной интеграции и интегративного подхода к формированию подготовки специалиста. В настоящее время среди важнейших принципов современного образования в области естественных наук все больше подчеркиваются его интегративность, фундаментальность и целостность.

Традиционная дискретно-предметная (дисциплинарная) модель реализации содержания образования, исторически сложившаяся и по сей день являющаяся приоритетной в современной высшей школе, обеспечивающая подготовку нескольких поколений высококвалифицированных специалистов, отвечающих требованиям своего времени, вступает в противоречие с новыми подходами к проблеме качества образования.

Ключевые слова: Инженерная экология, интеграция, интегративный подход, современные образовательные технологии, интегративность науки, фундаментализм науки, высшие учебные заведения (ВУЗ).

Annotation. In the article, in accordance with the purpose, hypothesis, and objectives of the work, we will focus on the description and theoretical justification of this integration and the integrative approach to the formation of specialist training. Currently, among the most important principles of modern education in the field of science, its integrativeness, fundamentality and integrity are increasingly emphasized. The traditional discrete-discipline (disciplinary) model of implementing educational content, which has been historically formed and is still a priority in modern higher education, ensuring the training of several generations of highly qualified specialists who meet the requirements of their time, is coming into conflict with new approaches to the problem of the quality of education.

Keywords: Engineering ecology, integration, integrative approach, modern educational technologies, science integrativity, science fundamentalism, Higher Education Organizations (HEO).

Kirish. Yangi ijtimoiy-ekologik-iqtisodiy munosabatlar, muhandislik-texnik zamonaviy mutaxassisning bilim darajasi va kasbiy mahoratiga tobora ortib borayotgan talablar ilmiy-pedagogik hamjamiyatda tahsil oluvchilarning o'zaro bog'langan bilimlar tizimini shakllantirishda cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lgan ta'limning an'anaviy

modelida tuzatish kiritish zarurligi haqidagi o'sib borayotgan tushunishga olib keladi [1, 148]. Mazkur muammo, ayniqsa, Oliy ta'lim tashkiloti(OTT) muassasalari uchun dolzarb bo'lib, bu kasbiy muhandislik faoliyatining yaqqol ifodalangan integrativ-fanlararo tabiati bilan bog'liqdir.

Bugungi kunda Oliy ta'lim tashkiloti(OTT) muassasalarida zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etishni to'xtatib turgan jihatlardan asosiysi bo'lib fan sentrizmi (markazchiligi) hisoblanadi. Bu holat talabalar uchun yong'in xavfsizligi muhandisi kasbini egallash yo'lida jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Shu sababli, fanlarning joriy an'anaviy tabaqalanishi integratsion tendensiyalariga yo'l berishi kerak bo'lib, bu, ko'plab mahalliy olimlar fikricha, kasbiy tayyorgarlikning mazmunli va uslubiy tomonlarini ta'minlashda ustunlik qilishi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Mamlakatimizda yangi O'zbekistonni barpo etishdek ulug' maqsadga erishish yo'lida asosiy tayanchimiz bo'lgan azmu shijoatli yoshlarga e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish, ularga barcha sohalarida o'z iqtidori va salohiyatini to'liq namoyon etishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratib berish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Shu bois bugungi kunda Oliy ta'lim tashkiloti muassasalaridagi ta'lim jarayoni integratsion pedagogik texnologiyalarda tashkil etish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

Biroq, bugungi kunda ham kuzatilayotgan tayanch o'quv kurslarida mavjud bo'lgan materiallarning takrorlanishi, ularning mutaxassislik bilan kuchsiz integratsiyalashuvi hali-hanuz to'sqinlik qilmoqda. Bu kasbiy faoliyatning integrativ tabiati va ta'lim tizimida muhandislik-texnik soha mutaxassislari tayyorlashning diskret-intizomiy tizimi o'rtasida; Oliy ta'lim tashkiloti muassasalarida o'quv rejalaridagi fanlarning asoslanmagan keng nomenklaturasi hamda talabalarni tayyorlash mazmunini ekologik-iqtisodiy va maxsus (ixtisoslik) integratsiyasi tendensiyasi o'rtasida; Oliy ta'lim tashkiloti muassasalarining mutaxassislar tayyorlash mazmunining ekologik-iqtisodiy va maxsus (ixtisoslik) integratsiyasini amalga oshirish zarurati hamda o'quv fanlarini integratsiyalash konsepsiyasi, tamoyillari va texnologiyasining yo'qligi o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning kuchayishiga olib keladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Mazkur tadqiqot ishimizda Oliy ta'lim tashkiloti muassasalaridagi ta'lim jarayoni integratsion pedagogik texnologiyalar uchun katta imkoniyatlarga ega. Biroq, bugungi kunda ham kuzatilayotgan tayanch o'quv kurslarida mavjud bo'lgan materiallarning takrorlanishi, ularning mutaxassislik bilan kuchsiz integratsiyalashuvi hali-hanuz to'sqinlik qilmoqda.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Bu kasbiy faoliyatning integrativ tabiati va ta'lim tizimida muhandislik-texnik soha mutaxassislari tayyorlashning diskret-intizomiy tizimi o'rtasida; Oliy ta'lim tashkiloti muassasalarida o'quv rejalaridagi fanlarning asoslanmagan keng nomenklaturasi hamda talabalarni tayyorlash mazmunini ekologik-iqtisodiy va maxsus (ixtisoslik) integratsiyasi tendensiyasi o'rtasida; Oliy ta'lim tashkiloti muassasalarining mutaxassislar tayyorlash mazmunining ekologik-iqtisodiy va maxsus (ixtisoslik) integratsiyasini amalga oshirish

zarurati hamda o'quv fanlarini integratsiyalash konsepsiyasi, tamoyillari va texnologiyasining yo'qligi o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning kuchayishiga olib keladi.

Oliy ta'lim tashkiloti muassasalarida muhandislik-texnik yo'nalishda malakali mutaxassisni shakllantirish innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish bilan bog'liq. Muammoning integrativ yechimi dolzarbligi bir qator o'zaro bog'liq sabablar bilan belgilanadi:

- jamiyatning GPS MCHS RF bilimdon va malakali, kasbiy faoliyatda innovatsiyalarni adekvat qabul qila oladigan; raqobat muhitida kasbiy faoliyat ko'lamini kengaytira va yangilay oladigan, nazariya va amaliyotning integratsiyasi, harakatchanlik va o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanlik darajasida tayyorlangan yuqori malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoji;

- oliy kasbiy ta'limdagi islohotlar;

- kasbiy pedagogikada oliy kasbiy ta'lim sharoitida integratsiya nazariyasining, oliy kasbiy ta'limning bir va ko'p bosqichli tizimlarining birlashuvining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

- integratsiyani ta'limning muhim xususiyati sifatida tushunish, talabalarning o'z ta'lim faoliyati subyektlari sifatida, kasbiy muammolarni faol va ijodiy hal qiluvchilari sifatida kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga integratsiyalashgan yondashuvning ilmiy asoslarini ishlab chiqish muhimligi;

- zamonaviy ijtimoiy-tarixiy sharoitda eski va yangi, an'ana va innovatsiyalarning integral mosligini saqlab qolish; ta'limni progressiv, evolyutsion rivojlanishga yo'naltirish;

- bo'lajak mutaxassisdan intergativ fikrlash uslubini, kasbiy pozitsiyani tanlashni va shaxs sifatida kasbda o'z-o'zini ro'yobga chiqarishni talab qiladigan kasbiy faoliyat integrativligi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Shuningdek, ilmiy bilimlarni nafaqat umumiy nazariyalarda, balki integrallashgan o'quv fanlarida ham fan integratsiyasining muhim omili sifatida biluv jarayoni samaradorligini oshirish imkoniyati hisoblanadi. Joriy an'anaviy modelning oqilona varianti sifatida o'qitish mazmuni elementlarining integratsiyasi xizmat qilishi mumkin bo'lib, buning uchun asos sifatida texnik Oliy ta'lim tashkiloti muassasalarida beriladigan bilimlar hajmi va xilma-xilligining doimiy o'sishi, shuningdek, muhandislik faoliyati va tafakkuri uslubining evolyutsiyasi bo'lishi mumkin [2, 66b].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R. Sultonov Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish asoslari. T.: «Musiq», 2007.

2. O_zbekiston Respublikasi tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasining ma'ruzalari. T.: «O_qituvchi», 2001y .

3. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. T.: «O_qituvchi». 1994.

4. Holmo_minov J. Ekologiya va qonun. T.: «Adolat», 2000.

5. Egamberdiyev R, Eshchonov R. Ekologiya asoslari. T.: «Zar qalam», 2004.

6. Ergashev A. Umumiy ekologiya. T.: «O_zbekiston», 2003-y.

O'SMIRLARDA KUZATILADIGAN SUITSIDUAL XULQNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Shavkat Ixtiyorov,

Xalqaro innovatsion universiteti, magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada hozirgi kundagi o'smirlarda kuzatiladigan suitsidual xulqning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari mazmuni haqida so'z yuritilgan. Xususan, o'smirda ro'y beradigan psixofiziologik, biologik o'zgarishlar natijasida uning psixik dunyosiga tub burilish namoyon qilishlariga doir muhim jihatlar ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'smir, kamolot, inqiroz, shaxs, suitsid, jizzakilik, impulsivlik, agressiya, stress.

Аннотация. В статье рассматриваются социально-психологические особенности суицидального поведения, наблюдаемого у современных подростков. В частности, освещаются важные аспекты психофизиологических и биологических изменений, происходящих в организме подростков и приводящих к радикальному изменению их психического мира.

Ключевые слова: Подростковый возраст, зрелость, кризис, личность, самоубийство, сексуальность, импульсивность, агрессия, стресс.

O'smirlik insonning balog'atga yetish davri bo'lib, o'ziga xos xususiyati bilan kamolotning boshqa pog'onalardan keskin farqlanadi. O'smirda ro'y beradigan psixofiziologik, biologik o'zgarishlar natijasida uning psixik dunyosiga tub burilish nuqtasi vujudga keladi. Balog'at davriga 11 (12-15) yoshli qizlar va o'g'il bolalar kiradilar. Kamolotning mazkur davrida jismoniy va jinsiy yetilish amalga oshadi. O'smirlik davrida ayniqsa, psixologik jihatdan turli o'zgarishlar yuz beradi. Bu davrda o'smirlarda o'zining ichki "meni" ustun bo'lib qoladi. Ular har ishda o'zlarini ko'rsatishni xohlashadi. Ko'pincha diqqat markazida turishni yoqtirishadi. Ularda o'ziga xos jizzakilik paydo bo'ladi. Bu davrda o'smirlarga negativ munosabat qilib bo'lmaydi. Ko'p hollarda sizning unga nisbatan biror ishni ta'qiqlashingiz, uni kamsityotgandek tuyiladi. Chunki u alohida shaxs, uning shaxsiy fikri, o'z shaxsiy ishlari bor sifatid qaraydilar. Ayrim ota-onalar bu davrga kelib o'smir farzandlarini tarbiyalashga qiynalib qolishadi. Buning asosiy sababi bolaga bir xil munosabatda bo'lishlaridir.

Bolalar har bir yosh davrda har xil munosabat va turlicha tarbiya berish kerak. 8-yoshlik davrida bergan tarbiya va munosabatini 12 yoshda beraolmaysiz. Hozirgi bolalar ota-onalariga ishonmay qo'yishgan o'rtoqlariga va xatto o'zlari unchalik yaxshi bilmaydigan kishilarga ishonishadi, ichki sirlarini ularga aytishadi, ular har yerdan ma'lumot olishadi. Bu ma'lumotlarning qanchalik to'g'ri va aniqligini esa tahlil qilib o'tirishmaydi. Ayniqsa, bugungi globallashuv jarayonida internet oqimlaridan kirib kelayotgan turli informatsiyalar ko'proq yoshlar ongini zaxarlaydi. Buning natijasida bola psixikasida turli xil o'zgarishlar sodir bo'ladi – bu nafaqat o'ziga, balki, oilaga, jamiyatga ham zarar yetkazish; Suitsid oqibatida jismoniy va ruhiy shikastlanish; Suitsidga qo'l urish natijasida atrofdagi kishilarning ijobiy munosabatni yo'qotish. Eng muhimi suitsid

shunchaki e'tiborni tortish usuli emas, bu jiddiy muammo. Suitsid juda yomon salbiy oqibatlariga olib keladi. Suitsid nafaqat insonning o'ziga zarar yetkazish, balki oilasiga, atrofdagilarga, shuningdek, jamiyatga ham zarar yetkazishdir. Suitsid natijasida inson o'lmay qolishi mumkin, ammo uning nomiga tushadigan dog', atrofdagi insonlarning unga nisbatan beradigan salbiy baholari to umrini oxirigacha saqlanib qoladi. Suitsidga qo'l urush natijasida inson ham fiziologik, ham psixologik ziyon ko'radi.

O'smirlar suitsidini o'rganishga qaratilgan ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar bilan tanishar ekanmiz, tadqiqotlarda bolalar va o'smirlar suitsidal xulqning shakllanishi, rivojlanib borishi to'g'risida fikr yuritilgan. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki bolalar va o'smirlar suitsidal xulqini ifodalovchi quyidagi xususiyatlarni keltirib o'tiladi. Xulq atvor o'zgarishining turli xil ko'rinishlari hamda suitsidal xulq atvorning paydo bo'lishi ga quyidagi omillar sabab bo'ladi: -O'z-o'zini past baholash; -emotsional beqarorlik; -impulsivlik; -agressiya; -stress; -atrofdagilar bilan munosabatning yaxshi emasligi sabab bo'ladi. Maqbul bo'lmagan vaziyatlar va kechinmalarga nisbatan bo'lgan shikoyatlar sabab bo'lishi mumkin. Ayrim tadqiqotlar affektiv holatlar bolalar va o'smirlarda suitsidal xulq atvorning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Hozirgi kunda yoshlarga ta'lim tarbiya berish jarayonida biz ota-onalar va o'qituvchilar hamkorlikda ishlab ularning orzu umidlari ro'yobga chiqishi uchun barcha shart sharoitlarni yaratib berishimiz lozim. Yoshlar bizning kelajagimizdir. Yoshlarga berilgan e'tibor kelajakga berilgan e'tibordir. Barchamizga ma'lumki psixologlar insonni yosh davrlarga bo'lib o'rganishgan va har bir yosh davri o'zining psixologik – fiziologik xususiyatlari bilan bir biridan farq qiladi. O'smirlik davri 11 yoshdan 15, 16 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. O'smirlik davri bolalarda turli xil yoshlarda va qizlarda ertaroq yigitlarda kechroq boshlanishi mumkin.

O'z joniga qasd qilish insoniyat jamiyatining ilk davridan to hozirgacha davom etib kelayotgan voqealardir. Bunda faqat shaxsning hayotdan ko'ngilli ravishda ketishi holatiga nisbatan munosabatlarning o'zgarishini ko'zdatish mumkin. O'z joniga qasd qilish holatlariga nisbatan jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida va turli madaniyatlarda munosabat o'ziga xos bo'lganligi ko'zdatiladi.

XX asr o'zining barcha sarosimaligiga qaramasdan, insonlarni yuz yil oldin tasavvur qilish ham qiyin bo'lgan qulayliklar bilan o'rab oldi. Bunga moddiy turmush darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarning aynan suitsidlar soni bo'yicha yetakchilik qilayotganligi sabab bo'lgan. Shunga ko'ra, suitsidal xulqning bir nechta omillari tafovutlanadi[1].

1. Axloqiy omil. XX asrga kelib xulq-atvorning axloqiy motivatsiyasini o'zgartirish tendentsiyasi yuzaga keladi. Oldinlari uning asosida muhokama qilinmaydigan holatlar ya'ni, mantiq, hissiyot, aql-idrokka emas - e'tiqodga murojaat etish yotadi. Agar cherkov o'z joniga qasd qilishni man etsa - bu muhokama etilmaydi. Hozirga kelib XVIII va XIX asrlardagi hodisalar ta'sirida shakllangan e'tiqod inqirozi yuz berishi aniq. Bu ma'naviy halokat emas, balki rivojlanishning tabiiy bosqichidir.

2. Psixologik omil. N.A.Berdyayev yozganidek: "O'z joniga qasd qilish psixologik hodisadir va uni tushunish uchun o'z hayotini tugatishga qaror qilgan insonning ruhiy holatini tushunish lozim. O'z joniga qasd qilish hayotning maxsus, o'ziga xos daqiqasida,

qora to'liqlar ko'ngilni qamrab olgan, umid uchqunlari so'nggan paytida sodir etiladi. O'z joniga qasd qilish psixologiyasi eng avvalo, chorasizlik psixologiyasidir”.

Ommaviy madaniyat apparati orqali jamiyat doimiy ravishda qandaydir hayotiy muvaffaqiyat standartlarini qabul qildirishga o'rinadi va unga mos kelmaslik fojia sifatida idrok etiladi.

3. Ijtimoiy omil. Texnik inqilob va urbanizatsiya oqibatida o'tgan asrning patriarxal dunyosi vayron bo'ldi. Inson o'zini o'rab turgan hayotiy kenglik ustidan bevosita nazoratni yo'qotib, shaxs va jamiyat o'zaro munosabatlari ko'llami ham buzildi. Har qanday ijtimoiy larza, ijtimoiy mavqening ommaviy o'zgarishi o'z joniga qasd qilishlarning ko'payishiga olib keldi.

Shundan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, o'z joniga qasd qilish holatlari tarixiy davrlar mobaynida har qanday jamiyat-ning doimiy yo'ldoshi hisoblangan. SHunday fikrlar borki, ba'zi odamlar shunchaki o'zini o'zi hayotdan mahrum qilishlari lozim. Bunda alohida individ ko'zatuv ustivorligini yo'qotib, nazorat predmetini insonning ijtimoiyligi tashkil etadi.

Suitsid fenomenini ko'pincha psixologik inqiroz haqidagi tasavvurlar bilan bog'laydilar. Ushbu vaziyatda inqiroz, shaxsning hayotiy o'ta zarur ehtiyojlarni qondirish yo'lidagi to'siqlarga duch kelishi vaziyatida kelib chiqadigan emotsional holat sifatida tushuniladi ya'ni, ular shunday to'siqlarki, odam uni o'zining oldingi hayotiy tajribasidagi muammolarni hal qilish usullari bilan bartaraf eta olmaydi[3].

Xulosa qilib aytganda psixologik inqiroz, tashqi sharoitlar tomonidan kelib chiqadigan xavf ta'siri (inson psixikasiga) ostida yuzaga keladigan emotsional turg'unlikning ichki buzilishi sifatida ko'riladi.

ADABIYOTLAR

1. Umarov.B. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2019, 171-172b.
2. U.Qodirov. Yoshlarni destruktiv ta'sirlardan himoyalashning psixologik jihatlari. Toshkent, "Fan va texnologiyalar", 2013, 246b.
3. Suitsidologiya: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологовЮ психологов, психотерапевтов и в художественных текстах. - М.: «Когито -Центр», 2001. -569b.
4. L. Olimov, A. Nazarov Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi. – Toshkent “Tafakkur avlodi”-2020. 197 – bet

OILADA YURIDIK TUSHUNCHALAR SHAKLLANISHIDA SHAXS ASAB TIZIMI TIPLARINING TA’SIRI

Kamilova Madina Xamidjanovna

Qarshi davlat universiteti, Psixologiya kafedrası tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada oilada yuridik tushunchalar shakllanishida shaxs asab tizimi tiplarining ta'siri muammosi o'rganilgan. Unda muammoning nazariy va amaliy jihatlari, bu borada muallif tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari haqida so'z borgan.

Muallif tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mazkur muammoni o'rganish bugungi kunda ham juda dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: jamiyat, oila, farzand, qonun, yuridik tushuncha, huquqiy madaniyat, huquqiy savodxonlik, asab tipi.

Аннотация. В статье рассматривается проблема влияния отдельных типов нервной системы на формирование правовых понятий в семье. В ней рассказывается о теоретических и практических аспектах проблемы, авторских научных изысканиях в этой связи. Исследования, проведенные автором, показывают, что изучение данной проблемы остается весьма актуальным и на сегодняшний день.

Ключевые слова: общество, семья, ребенок, право, правовая концепция, правовая культура, правовая грамотность, нервный тип.

Annotation. The article deals with the problem of the influence of certain types of the nervous system on the formation of legal concepts in the family. It tells about the theoretical and practical aspects of the problem, the author's scientific research in this regard. The studies conducted by the author show that the study of this problem remains very relevant today.

Key words: society, family, child, law, legal concept, legal culture, legal literacy, nervous type.

Oilaning tarixiy ildizlariga nazar tashlaydigan bo'lsak, yurtimizda oila azaldan muqaddas dargoh sifatida yuksak qadrlanib kelinadi. Uni asrash, bu aziz maskanning buzilishiga yo'l qo'ymaslik doimo jamiyatimizning doimiy diqqat-e'tiborida bo'lib kelgan va bu qadriyat bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Zero, oilalarning mustahkamligi jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, milliy xavfsizligini, uning ravnaqi, taraqqiyotini belgilovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mamlakatimizda oila – yurt tayanchi, uning ishonchli kelajagi, millat sharafiga yuksaklarga ko'taradigan mehr – muruvvat, hayotbaxsh harorat, madaniyat va ma'naviyat o'chog'i hisoblanadi. Bunda oila boshliqlari – er bilan xotinning ahilligi, birbirini e'zozlashi, hurmat-ehtirom ko'rsatishi, o'z xulqi, odobiyu, madaniyati bilan farzandlariga ibrat bo'lishi kabi qator sifatlar oilaning mustahkam va baxtli bo'lishiga zamin yaratgan.

Keyingi yillarda mamlakatimizda oilalar mustahkamligini ta'minlash, ayniqsa, oilaviy ajralishlarni oldini olish va yoshlarni oilaga tayyorlash borasidagi ishlarni tamomila yangi bosqichga ko'tarish muhim yo'nalishlardan biri sifatida qarab kelinmoqda. Shu o'rinda 2020 yil 18 fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmon juda muhim bo'lib, u mamlakatimizda oilaviy qadriyatlar va oila instituti rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yurtboshimiz tashabbusi bilan tashkil etilgan Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan biri ham oila institutining tarixiy ildizlarini yuzaga chiqarish, oilaviy qadriyatlarni rivojlantirishdan iborat. [1. 2020]

O'tgan davr mobaynida davlatimiz tomonidan yurtimizdagi oilalar, ayniqsa, katta hayot ostonasiga endi qadam qo'yayotgan yosh oilalar mustahkamligi, ularning jamiyatning bir bo'lagi sifatida mustaqil shakllanib borishi uchun ko'plab amaliy ishlar olib borilmoqda. Xususan, ularning huquqiy madaniyati va huquqiy savodxonligini oshirish, iqtisodiy faoliyatni keng yo'lga qo'yish, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish masalalari davlatning muhim maqsadlari qatoridan joy oldi. Ma'lumki, huquqiy madaniyat kishi umumiy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, unga ega bo'lish uchun qonunga rioya etish, qonun asosida ish tutish lozim bo'ladi. Bunda huquqiy madaniyatlilik nafaqat o'z haq-huquqlarini bilish, uni anglab yetish, balki el-yurtga fidoyilik, halollik, o'zgalar huquqini hurmat qilish, Vatanga sadoqat va ezgu ishlarni hayotiy tamoyilga aylantirib olinganligini ham bildiradi.[2. 135]

Bizning ilmiy tadqiqot ishimiz oilada yuridik tushunchalarni shakllantirishda asab tizimi tiplarining ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Shu maqsadda tajriba-sinov ishlarida Qashqadaryo viloyatining Qarshi shahri va G'uzor tumani oilalarida yashovchi 150 nafar sinaluvchilar jalb etildi. Biz tajriba-sinov ishlarida sinaluvchilarda yuridik tushunchalar shakllanishida asab tizimi tiplarining ta'sirini ifodalovchi ko'rsatkichlarni o'rganish maqsadida YE.Ilinning "Tepping testi"dan foydalandik. [3.128]

Tajribada sinaluvchilarda yuridik tushunchalarini shakllantirish bo'yicha dasturni tatbiq etgandan so'ng ularning asab tizimi xususiyatlariga ko'ra, quyidagicha ko'rinish oldi.

1-jadval

Sinaluvchilarda tushunchalar shakllanishida asab tizimi tiplarining ta'sirini ifodalovchi ko'rsatkichlari

	Umumiy		Kuchli asab tizimli		O'rtacha kuchli asab tizimli		O'rtacha kuchsiz asab tizimli		Kuchsiz asab tizimli		
	M	σ	M	σ	M	σ	M	Σ	M	Σ	
Tushunchalardan xabardorlik	5,51	1,54	8,0	1,62	4,46	0,80	2,77	0,42	2,41	0,51	
Tushunchalarni ta'riflash	4,93	1,38	6,73	1,03	3,90	0,94	1,33	0,48	1,12	0,42	
Tushunchalarni taqqoslash	3,30	1,48	5,36	,91	3,07	1,0	1,72	0,89	1,65	0,75	
Tushunchalarni umumlashtirish	3,16	1,12	5,30	1,12	2,96	0,66	1,75	0,92	1,50	0,75	

Tushunchalarni qo'llanish sohasini bilish	3,64	1,74	5,48	1,18	3,53	1,18	1,77	0,94	1,25	0,86	

Sinaluvchilar asab tizimini tushunchalarning shakllanishidagi o'zni quyidagicha ko'rinish oldi:

Umumiy qiymatlar bo'yicha sinaluvchilar natijalarining o'rtacha ko'rsatkichlari "tushunchalardan xabardorlik" (5,51), "tushunchalarni ta'riflash" (4,93), "tushunchalarni taqqoslash" (3,30), "tushunchalarni umumlashtirish" (3,16) va "tushunchalarni qo'llash sohasini bilish" (3,64) bo'yicha ushbu ko'rinishni oldi. Bundan shu narsa ko'rinadiki, sinaluvchilar o'zlari biladigan tushunchalarni esga tushirish va ulardan xabardorlikni 10-12 ta so'z bilan cheklangan deyish mumkin. Kuchsiz asab tizimli sinaluvlar huquqshunoslik bilan bog'liq oddiy tushunchalarni, xususan, "davlat", "huquq", "nikoh", "nikohni qayd etish", "aliment", "mehnat", "avans", "ayb", "jazo", "ekologiya", "norma", "shartnoma", "bayram kunlari", "prokuratura", "sanksiya", "qasddan jinoyat qilish", "voyaga yetmaganlar jinoyati" kabi tushunchalarni ko'proq esga tushirishga maqbul bo'ldilar.

O'rtacha asab tizimidagi sinaluvchilar esa tushunchalarni esga tushurishda yuqoridagi tushunchalar bilan bir qatorda, "ma'muriy huquq", "fuqarolik huquqi", "davlat boshqaruvi", "davlat shakllari", "unitar davlat", "federatsiya", "prezidentlik respublikasi", "moliyaviy huquq", "jinoiy huquq", "ma'muriy javobgarlik" kabi tushunchalarni ta'kidlab o'tdilar.

Tushunchalarni ta'riflashda bu ko'rsatkich umumiy o'rtacha holat bo'yicha 3-4 tadan tushunchani ta'riflay olganliklaridan dalolat bermoqda. Bu esa o'rtachadan past ko'rsatkichdir.

Tushunchalarni taqqoslashda taqdim etilgan 30 ta yuridik tushunchalaridan 7-9 tasini o'zaro qiyoslashga erishgan deyish mumkin. Bu holat umumiy jihatdan ijobiy hol sifatida qaralmaydi. Bu holatda sinaluvchilar davlat shakllariga aloqador tushunchalar "monarxiya" ko'rinishiga asoslangan boshqaruvni, xususan, "mutloq monarxiya" va "cheklangan monarxiya", "demokratiya" bilan "totalitar", "prezidentlik respublikasi" bilan "parlamentar respublika" tushunchalarini o'zaro taqqoslashda qiynalmadilar. Ular yuridik tushunchalarini amaliyotda qo'llanish xususiyatlari bilan bog'liq holatlarni taqqoslashda esa biror cheklanishga sabab bo'lib qoldi. Ular "ijtimoiy normalar"ni o'zaro taqqoslashda esa "axloq normalari" bilan "huquqiy normalar"ni, "diniy normalar" bilan "an'ana va marosim normalar"ni o'zaro xususiyatlarni taqqoslab bergan hollarida, "jamoat birlashmalar normalari" bilan "huquq normalari", "axloq normalari" o'rtasidagi o'ziga xoslikni taqqoslashda qiyinchilikka duch keldilar.

Tushunchalarni umumlashtirish bilan bog'liq holatda esa sinaluvchilarda umumiy jihatdan biroz qiyinchilik tug'dirgani kuzatildi. Aynan bu borada sinaluvchilar yuridik tushunchalarining xossalriga ko'ra umumlashtirishlarida 5-6 tadan iborat tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettirishga erishdilar. Bu hodisa ham o'rtachadan quyi

ko'rsatkich ifodasidir. O'z navbatida sinaluvchilar tushunchalarni qo'llash sohaslarini izohlashda ham an'anaviy ko'rsatkich bilan cheklandilar. Ammo sinaluvlarning asab tizimi tiplariga ko'ra, tushunchalarni shakllanganlik holatida ko'rsatkichlar o'ziga xos ko'rinish oldi deyish mumkin.

Kuchli asab tizimiga mansub sinaluvchilarda tushunchalarning shakllanishida natijalar ancha ijobiy ko'rinish olganligining guvohi bo'lamiz. Ularda "tushunchalardan xabardorlik" – 8,0 ko'rinishida, "tushunchalarni ta'riflash" – 6,73, "tushunchalarni taqqoslash" – 5,36, "tushunchalarni umumlashtirish" 5,36 va "tushunchalarni qo'llash sohasini bilish" 5,48 ko'rinishga ega bo'ldi. Asab tizimi kuchli sinaluvchilar o'zlari biladigan tushunchalarni esga tushirish va ularni sanab berishda o'rtacha 22-24 ta tushunchani keltira oldilar. Tushunchalarni ta'riflashda bu ko'rsatkich umumiy o'rtacha 6-7 tushunchani ta'riflashga harakat qilganliklari, tushunchalarning taqqoslashda taqdim etilgan 30 ta yuridik tushunchalaridan 17-20 tasini o'zaro qiyoslashga erishdilar.

Shuningdek, tushunchalarni umumlashtirishda ham ular ijobiy ko'rsatkichni aks ettira oldilar va tushunchalar o'rtasidagi o'zaro xususiyatiga ko'ra, umumlashtirishda kam yanglishishlarga yo'l qo'yildi, deyish mumkin. Sinaluvchilar tushunchalarning shakllanganligini xarakterlovchi jarayonlarning keyingi bosqichida ularni qo'llash sohaslarini izohlashda ham 10 ta tushunchadan 6 ta tushunchani qo'llanish yo'nalishlarini ijobiy tarzda izohlay oldilar.

Kuchli asab tizimli sinaluvchilarda esa tushunchalarning ko'lami keng bo'lishi bilan bir qatorda, O'zbekiston Respublikasining qonuniy-hujjatlari, xususan, "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi" "O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi", "O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeks", "O'zbekiston Respublikasi jinoyat-ijroiya kodeksi", "O'zbekiston Respublikasining Xo'jalik protsessual kodekslar"i kabi yuridik tushunchalarini keltirib o'tdilar.

Shuningdek, ular "ijtimoiy normalar"ning barcha turlari o'rtasidagi o'ziga xos mazmuni mavjudligini va ularning mohiyatini taqqoslay oldilar. Masalan, "axloq normalari-shaxsning xulq-atvorida namoyon bo'luvchi xatti-harakatlarni tartibga solish qoidasi", "huquq normalari-davlat tomonidan tartibga solib turuvchi xulq-atvor qoidalari va qonunga asoslanish", "diniy normalar-shaxs va din ishlariga aloqador faoliyat egalarining hamda diniy marosimlarni tartibga solish qoidalari" tarzda taqqoslash qobiliyatlarini namoyon qildilar. [4. 296]

Xulosa qilib aytganda, tajriba davomida asab tizimi toifalariga ko'ra sinaluvchilarni yuridik tushunchalarini o'zlashtirish ko'rsatkichlarida kuchli asab tizimi, o'rtacha asab tizimli, o'rtacha kuchsiz asab tizimli, kuchsiz asab tizimli sinaluvchilarda tajriba-sinov va nazorat guruhi sinaluvchilari o'rtasida o'zlashtirish ko'rsatkichlari samaradorligini ifodalovchi qiymatlar olindi. Bu holat o'zlashtirish jarayonida sinaluvchilarning asab tizimi toifalari bo'yicha tushunchalarni shakllanishida keskin tafovut borligi anglatmaydi. Farzandlarning yuridik tushunchalarini o'zlashtirishda oila – maktab hamkorligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bunda bilish qobiliyatlari, o'quv ko'nikmalari va bilish imkoniyatini namoyon bo'lish mexanizmlari izchil komponentlarga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада кўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сонли Фармони// URL: <http://www.lex.uz>.

2. Жўраев Б. Хукукий саводхонлик – шахс баркамоллигининг муҳим компоненти // Илмий ахборотнома Самду-№2, Самарканд .– 2014.- Б. 135-138.

3. Узоқов Х., Ғозиев Э., Тожиев А. Оила этикаси ва психологияси. -Т.: Ўқитувчи. 1992.- 128 б.

4. Шоумаров Ғ.Б. Оила психологияси. (Академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчилари учун ўқув кўлланма.) – Т.: “Шарқ”, 2008. –296-б.

O'QITUVCHILARNING PROFESSIONAL RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Muradova Zulfiya Kayumovna,

Qarshi davlat universiteti, dotsenti,

Jovqayev Behro'z Bekzod o'g'li

Sport fakulteti Dzyudo yo'nalishi 3-kurs talabasi

E-mail: murodova_zulfiya@mail.ru, tel: (91) 463 76 78

Annotatsiya. Ta'lim tizimining samaradorligi va saviyasini oshirish ko'p jihatdan pedagoglarning kasbiy o'sishiga bog'liq. Ushbu maqola zamonaviy pedagogik amaliyotlar o'qituvchi malakasini oshirishi va o'quv jarayoniga qanday foydali ta'sir ko'rsatishini o'rganadi. O'quv jarayoni sifatini va talabalarning bilim darajasini oshirish maqsadida o'qituvchilarning professional rivojlanishi uchun bir qator zamonaviy pedagogik texnika va yondashuvlar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy malaka, raqamli texnologiya, inklyuziv ta'lim, innovatsiya, texnologiya, kompetensiya.

Абстрактный: Повышение эффективности и качества системы образования во многом зависит от профессионального развития педагогов. В статье рассматривается, как современные педагогические практики могут улучшить навыки учителей и оказать благотворное влияние на процесс обучения. Проанализирован ряд современных педагогических технологий и подходов к профессиональному развитию учителей с целью повышения качества образовательного процесса и уровня знаний студентов.

Ключевые слова: Профессиональные квалификации, цифровые технологии, инклюзивное образование, инновации, технологии, компетентность.

Abstract: Improving the efficiency and level of the education system largely depends on the professional development of teachers. This article examines how modern pedagogical practices improve teacher qualifications and have a beneficial effect on the educational process. A number of modern pedagogical techniques and approaches for the

professional development of teachers are analyzed in order to improve the quality of the educational process and the level of knowledge of students.

Keywords: Professional qualifications, digital technology, inclusive education, innovation, technology, competence.

Ta'lim tizimining samarali ishlashining muhim tarkibiy qismi pedagoglarning kasbiy malakasini oshirishdir. Ular talabalarga bilim berishdan tashqari, jamiyatning ijtimoiy va madaniy rivojlanishi uchun zarurdir. Shunday qilib, o'qituvchilar malakasini oshirish, zamonaviy tendentsiyalar va pedagogik yondashuvlarni joriy etish ta'lim tizimining sifati va uning jamiyatdagi o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi bugungi kunda ta'lim sohasida ro'y berayotgan mahalliy va jahon miqyosidagi o'zgarishlar natijasida yuzaga kelgan yangi texnikalar, texnologiyalar va ijodiy pedagogik yondashuvlar bilan yaxshilanadi. Maktab tizimining ilg'or sifat ko'rsatkichlariga erishish va uning kelajagini shakllantirish uchun ushbu yondashuv hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga raqamli texnologiyalar sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bugungi kunda o'qituvchilar virtual o'quv platformalari, vebinarlar, smartfon ilovalari va onlayn kurslar tufayli o'z martabalarini oshirish uchun ko'plab imkoniyatlarga ega. Ushbu raqamli manbalar o'qituvchilarga yangi o'qitish strategiyalarini kashf qilish imkoniyatini beradi va talabalarga zamonaviy, interaktiv ta'lim olish imkoniyatini beradi. O'qituvchilarni zamonaviy dunyo talablariga moslashtirish, ularga yangi pedagogik usullarni o'rganishga yordam berish va o'qitishni samarali tashkil etishning eng muhim vositasi ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiyalashdir. Bundan tashqari, ushbu protsedura o'qituvchilarga o'z ishlarini baholash, ijodiy tushunchalarni qo'llash va har bir talabaga shaxsiy yondashuvni taqdim etish imkoniyatini beradi.

Pedagogik hamkorlikni takomillashtirish o'qituvchilarning kasbiy o'sishining yana bir muhim tendensiyasidir. O'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish ko'p jihatdan ularning tajriba almashishi, guruh o'rganishi va bir-biri bilan maslahatlashuviga bog'liq. Bunday hamkorlik o'qituvchilarga yangi strategiya va texnikalarni o'rganishdan tashqari o'z tajribalarini boshqalar bilan bo'lishish imkonini beradi. O'qituvchilar bir-birlarini qo'llab-quvvatlab, sinfda yangi tushuncha va taktikalarni sinab ko'rishlari sababli, jamoaviy ish ham pedagogik yangiliklarni tezroq va muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi. Ushbu tartib pedagogik madaniyatni shakllantirish, o'qituvchilarning o'z kasbiga bo'lgan ishtiyoqini oshirish, ta'lim muassasalarining umumiy saviyasini oshirishga xizmat qilmoqda. Umuman olganda, ta'lim tizimining samaradorligi o'qituvchilarning faol hamkorligi orqali ko'tariladi, bu esa o'z-o'zini tahlil qilish va uzluksiz o'rganish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Inklyuziv ta'limga e'tibor ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining malakasini oshirishdagi eng yangi ishlanmalardan biridir. O'qituvchilar endi bir qator talabalarga ega bo'lgan o'qituvchilarni sinfga qanday kiritishni o'rganmoqdalar. Nogiron bolalar yoki etnik yoki madaniy jihatdan turli guruhlar bilan ishlashda bu ayniqsa muhimdir. Bir qator ta'lim

strategiyalarini qo'llash orqali o'qituvchilar har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirishga intiladi. Inklyuziv ta'limni ta'minlash uchun o'qituvchilar doimiy ravishda pedagogik qobiliyatlarini takomillashtirib borishlari kerak.

Hissiy va ijtimoiy kompetensiyalarning o'sishi ijtimoiy ta'lim o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishidagi yana bir tendentsiyadir. O'qituvchilarning o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ularning his-tuyg'ularini tushunish va ijtimoiy muammolarni hal qilish qobiliyati ta'lim jarayoni uchun juda muhimdir. Ijtimoiy va hissiy intellektni oshirish uchun o'qituvchilar maxsus treninglar va kurslarda qatnashishlari kerak. Buning natijasida ijtimoiy muhit barqarorlashadi, o'quvchilarning psixologik holati yaxshilanadi.

Ta'limdagi muhim va so'nggi yutuqlardan biri shaxsiylashtirishdir. Har bir bolaning o'rganish ehtiyojlari va usullari har xil, shuning uchun o'qituvchilar individual yondashuvni qo'llashlari kerak. Bunga erishish uchun o'qituvchilar turli diagnostika vositalaridan, baholash usullaridan va o'quv analitikasidan foydalanib, o'quvchilarning o'zgaruvchan talablarini aniqlaydilar, so'ngra ularning o'qitish strategiyalarini shunga moslashtiradilar. Bu o'qituvchilarga o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va har bir talaba o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Har bir talabaning o'ziga xos talablarini qondirish orqali shaxsiylashtirish o'quv jarayonining samaradorligini va motivatsiyasini oshiradi.

O'qituvchilarning kasbiy o'sishida innovatsion pedagogik usullarni qo'llash ham katta foyda keltiradi. Masalan, "o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim" va "o'yinlar orqali o'qitish" kabi zamonaviy pedagogik strategiyalar o'qituvchilarni yanada samarali va xayoliy ishlashga undaydi. Talabalarning motivatsiyasini yaxshilash va o'quv jarayonini yanada dinamik, qiziqarli va samarali qilish bilan bir qatorda, bu strategiyalar o'qituvchilarga o'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlarini yanada samarali qondirish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ta'lim tizimining sifatini oshirish ko'p jihatdan o'qituvchilarning ijtimoiy sohalardagi kasbiy o'sishiga bog'liq. Yangi tendentsiyalar, raqamli texnologiyalardan foydalanish, inklyuziv ta'lim, pedagogik hamkorlik va ijtimoiy va hissiy intellektning o'sishi o'qituvchilarning malakasini oshiradigan va ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradigan elementlardan biridir. Bundan tashqari, o'qituvchilarning doimiy malakasini oshirish va oshirish ta'lim zamonaviy talablarga javob beradigan tarzda o'zgarishini kafolatlaydi. O'z bilimi va qobiliyatini yangilab turuvchi o'qituvchilar nafaqat o'quvchilarga mukammal ta'lim beradi, balki jamiyatning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishiga ham yordam beradi. Shu sababli, o'qituvchilarning malakasini oshirish nafaqat ta'lim tizimini, balki butun jamiyatni o'zgartirish va ijtimoiy barqarorlikka yo'naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 3775-son Qarori. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06.06.2018 y., 07/18/3775/1313-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.

3. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: IQTISOD DUNYOSI, 2018. – B.30.

4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017. – 416 b.

5. Karaxonova O. Y. Sanogen fikrlashni shakllantirishning muhim jihatlari. Development of science Ilmiy jurnal 2024/6 ISSN 3030 -3907 193-204 b

6. Karaxonova O.Yu. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining sanogen fikrlashni shakllantirishda kompyuter o‘yinlarining ta’siri. Electronic education scientific journal 2023. ISSN2181-1199 97-b

7. Muradova Z.K. Constructions of developing scientific and professional creativity in future teachers. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 2022.-101-104c.

8. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. – T.: Sharq, 2000. – 318 b.

9. Fayzullayeva G. Sh. — "O‘qituvchining o‘z-o‘zini rivojlantirishi va uzluksiz kasbiy rivojlanishi" (2023)

SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH TEXNALOGIYALARI ORALI TALABALARNING KAMMUNIKATIV QOBILIYATINI SHAKILLANTIRISHDA PSIXOLOGIK MASLAHAT TIZIMINI TASHKIL ETISH

Egamnazarov Murod Yusupovich

Jizzax davlat pedagogika instituti

Umumiy psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolada shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalari orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatini shakllantirishda psixologik maslahat tizimi shakllantirilgan va bu maslahat orqali dars o‘tish tizimining texnologik tamonlari yoritilgan.

Аннотация: В данной статье описывается система психологического консультирования в формировании коммуникативных способностей студентов с помощью лично-ориентированных технологий обучения, а через это консультирование описываются технологические аспекты системы обучения.

Annotation: This article describes the system of psychological counseling in the formation of students' communicative abilities through person-centered learning technologies, and through this advice describes the technological aspects of the teaching system.

Kalit so‘zlar: shaxs, texnologiya, ta’lim tarbiya, o‘qitish tizimi, kommunikatsiya, psixologik maslahat, tashkillashtirish, joriy etish, shaxs qobiliyati, o‘qituvchi faoliyati.

Ключевые слова: личность, технология, образование, система обучения, общение, психологическое консультирование, организация, реализация, личностные способности, педагогическая деятельность.

Keywords: personality, technology, education, teaching system, communication, psychological counseling, organization, implementation, personal ability, teacher activity.

Jahon ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish orqali insonlar uchun hayoti mobaynida sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish vazifalari yetakchilik qilmoqda.

Shu munosabatga asoslangan holda yurtimizda ham keng ko'lamli ta'limni tashkil etishga qaratilgan siyosiy harakatlar amalga oshirilmoqda.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi"¹⁰ ning 4.4.-"Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish" yo'nalishida: uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yo'lini davom ettirish, sifatli ta'lim xizmatlarini imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy usullarini tadbiq etgan holda yuqori malakali kadrlar tayyorlash masalalariga alohida o'rin ajratilgan bo'lib, unda davlat tamonidan yoshlar bilan ishlash siyosatini takomillashtirish, intellektual rivojlangan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash, ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va uni baholash mezonlarini xalqaro standartlarga muofiqlashtirish, zamonaviy pedagogik nazariyalar va ilg'or dunyoqarashdagi o'qituvchi shaxsini shakllantirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilab berildi.

Sifatli ta'lim deganda biz nimani tushunamiz ?

Sifatli talim ekanligini qanday baniqlaymiz?

Sifatli talimga qo'yiladigan asosiy talablar niumalardan iborat?

Sifatli talimni qanday yarata olamiz?

Sifatli ta'lim avvalam bor bu har tamonlama yetuk ijobiy fikrlay oladigan shaxsni yetkaza olish va bugungi zamonaviy axboratlashuv davrida raqobatbardosh kadrlarni voyaga yetkazish demakdir. Buning uchun

- Shaxsning ijtimoiy muhit hodisalarini o'rganish va atroflicha yondashuv tarzini yaratish.

1. Ota onasining kelib chiqish darajasi va bolaga bo'lgan munosabat tarzi
2. Oilada ko'p farzandlilik yoki yakka farzandlilik holatlari munosabatlarini o'rganish
3. Mahalla tizimi bilan o'zaro kommunikativ munosabatlarning shakllanganligi munosabatini o'rganish.

- Shaxsning psixologik imkoniyat salohiyatlari hisobga olish va shunga asoslangan holda o'qitish tizimini tashkillashtirish.

1. Yoshga doir rivojlangalikning qay darajadagi holatlari
2. Psixik presses holatlarining ishlash funksiyasining dinamikasi

¹⁰Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони.-Тошкент, 2017 йил 7 февраль

3. Psixik holatlarining yoshga doir tamoni va shaxsiy holat ko'rsatkichlari.

4. Psixik xususiyatlarning yoshga doir tamoni va shaxsiy holat ko'rsatkichlari.

- Shaxsning ijtimoiylashuvi holatlarini o'rganish orqali ta'lim tizimini tashkillashtirish.

1. Shaxsning idealistik g'oyalarini o'rgangan holatda ta'lim tizimiga moslashtirish va umumiy fikrlarini shakllantirish.

2. Shaxsning realistik g'oyalarini ijtimoiy jamiyat g'oyalari manfaatlariga moslashtirish va jalb etish tizimini shakllantirish.

3. Shaxsga ijtimoiy jamiyat munosabatlarini to'g'ri yo'lga qo'yish. Bola, o'quvchi yoki farzandim emas balkim shaxs sifatida shaxs qadrini shakllantirish sifatida talqin etilishini tashkillashtirish.

- Talaba va o'qituvchi munosabat tizimini to'g'ri yo'lga qo'yish orqali ta'lim tizimini tashkillashtirish.

1. Talaba tamonidan istaklarining to'g'ri bayon etilishini nazorat qilish

2. O'qituvchi tamonidan talabaga to'g'ri muloqat tizimini tashkil etish.

3. Fikr almashinish va munosabat bildirish muhitini yaratish.

Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda shaxsga yo'naltirilgan o'qitish tizimini joriy etish va bu o'qitish tizimi orqali sifatli ta'limni yaratish, sifatli ta'lim tizimi orqali talabalarning har tamonlama qobiliyatlarini shakllantirish, eng asosiysi kommunikativ qobiliyat tizimini shakllantirishga erishgan bo'lar edik.

Bu tizimda asosiy vosita sifatida darsni loyihalashtirishni to'g'ri yo'lga qo'yish va tashkillashtira olish tizimiga bog'liqdir. Bu jarayonda o'z navbatida ta'lim texnologiyalari yetakchi faoliyatga aylanadi. Bu jarayonda ta'lim texnologiyalariga bir muncha oydinlik kiritib o'tamiz.

Texnologiya so'zi (yunon. "texno" – san'at, mahorat, malaka, "logos" – fan, ta'limot, tushuncha, fikr, ma'no) so'zi ishlab chiqarishda yangi sifat va miqdor o'zgarishlariga olib keluvchi samarali usullar yig'indisi, tizim ma'nosida qo'llaniladi.

Pedagogik texnologiya – bu butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'z oldiga ta'lim shakllarini samaradorlashtirish vazifasini qo'yuvchi texnik hamda shaxs resurslari va ularning o'zaro aloqasini hisobga olgan holda bilimlarni yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli uslubidir (YuNeSKO).

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatini shakllantirishning psixologik maslahat va ko'rsatmalarga asoslangan holda tashkil etilsa ta'lim jarayonida ayniqsa oliy o'quv yurti talabalari miqyosida sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlar yasaladi zero zamonaviy, raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan ehtiyoj jamiyat uchun zaruriy omil hisoblanadi. Yuqoridagi munosabatlarga asoslangan holda quyidagicha tavsiya va ko'rsatmalar bera olishimiz mumkin o'zgarish.

1. Dars jarayonida o'qituvchi tamonidan o'quvchiga munosabat emas shaxsga munosabat tizimi sifatida qarash zero shaxs sifatida o'quvchilarni talqin etish birmuncha o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida muloqatmandlik munosabatlarini to'g'ri yo'lga qo'yiladi.

2. Dars jarayonida muammoni qo'yish va bu muammoning amaliy ahamiyatini o'qituvchi tamonidan ko'rsata olib va birgalikda ishalash, sabab va oqibatlarini ko'rsata olish orqali pedagogik faoliyatining samarali bo'lishiga erishiladi.

3. Dars vaqtida guruhlariga bo'lish va guruhlar o'rtasida qarama qarshilik fikrlarini hosil qildirish orqali yangi fikrlarni shakllantirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони. - Тошкент, 2017 йил 7 февраль

2. Sh.S.Shoyimova va boshqalar: Ta'lim texnologiyalari – Darslik. – T.: «IJODPRINT», 2020.-310 bet.

3. Informatsionniye i kommunikatsionniye texnologii v obrazovanii : monografiya / Pod.redaksiyey: Badarcha Dendeva – M. : IITO YuNeSKO, 2013. – 320 str

4. Egamnazarov M.Yu. Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. – Buxoro, , 2019. № 6. – b. 44-47.

5. Egamnazarov M.Yu. Formation of communicative competence of future teachers in the context of ideas of a personally-oriented approach epra. International Journal of Research and Development. Volume: 6 Issue: 8 August 2021. – P. 75-77

SUN'IY INTELEKT ASOSIDA YARATILGAN LUG'ATLARDAGI ETNOMADANIY BIRLIKLARNING TALQINI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA

Yusupova Mushtariy Baxtiyor qizi

Karshi State University, Doctorate (PhD) student

E-mail: mushtariyyusupova1999@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola sun'iy intellekt asosidagi lug'atlardagi etnomadaniy birliklarning talqinini ingliz va o'zbek tillari misolida o'rganadi. Ushbu tadqiqotda, sun'iy intellekt tarjima tizimlarining etnomadaniy iboralarini qanday ishlashi va madaniy kontekstning tarjimaga ta'siri tahlil qilinadi. Maqola, frazeologizm, maqollar va ramzli ifodalar kabi madaniy birliklarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolarni va sun'iy intellekt tizimlarining cheklovlarini ko'rsatadi. Bunda, literal tarjima, madaniy tafovutlar va kontekstga asoslangan tarjima kabi strategiyalarni qo'llash zarurligi ta'kidlanadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi misollarni tahlil qilish orqali, maqola madaniyatga asoslangan yondashuvlarning tarjima aniqligini yaxshilashdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, etnomadaniy birliklar, mashina tarjimasi, madaniy kontekst, tarjima tizimlari, ingliz tili, o'zbek tili, frazeologizm*

Аннотация. Статья посвящена интерпретации этнокультурных единиц в лексиконах, основанных на искусственном интеллекте (ИИ), с фокусом на английский и узбекский языки. Исследуется, как системы машинного перевода ИИ обрабатывают этнокультурные выражения и как культурные контексты влияют на

процесс перевода. В статье подчеркивается важность учета культурных нюансов при переводе идиом, пословиц и фразеологических выражений. Рассматриваются проблемы перевода с использованием ИИ, включая ограничения буквального перевода, влияние культурных различий и стратегии улучшения систем перевода ИИ, такие как контекстный перевод и интеграция с культурными базами знаний. Приводятся примеры как на английском, так и на узбекском языках, что подчеркивает значимость культурной осведомленности для улучшения точности машинного перевода.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, этнокультурные единицы, машинный перевод, культурный контекст, системы перевода, английский, узбекский, фразеологический язык*

Annotation. This article explores the interpretation of ethnocultural units in artificial intelligence (AI)-based lexicons, with a focus on English and Uzbek languages. It examines how AI translation systems handle ethnocultural expressions and how cultural contexts influence the translation process. The study emphasizes the importance of considering cultural nuances when translating idioms, proverbs, and figurative expressions. The article discusses challenges in AI translation, including the limitations of literal translation, the impact of cultural differences, and strategies for improving AI translation systems, such as context-aware translation and integration with cultural knowledge bases. By analyzing examples from both English and Uzbek, the article highlights the importance of cultural awareness in improving machine translation accuracy.

Keywords: *artificial intelligence, ethnocultural units, machine translation, cultural context, translation systems, English, Uzbek, figurative language.*

Sun'iy intellekt (SI) va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalarining jadal rivojlanishi, tarjima va lingvistik ishlov berish sohalarida yangicha yondashuvlarni yuzaga keltirdi. Sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlari, masalan, Google Translate va ChatGPT, tillararo muloqotni osonlashtirishda muhim vositalarga aylandi. Biroq, ushbu tizimlar ko'pincha til va madaniyatga xos bo'lgan **etnomadaniy birliklar** — iboralar, maqollar, kinoyalar — ni noto'g'ri tarjima qilishadi. Bu esa madaniyatlararo tafovutlarni hisobga olishda muammolarni keltirib chiqaradi.

Etnomadaniy birliklar — bu har bir millat madaniyatiga xos bo'lgan frazeologizmlar, maqollar, iboralar, kinoyalar va ramzli ifodalardir. Ular millatning tarixiy, ijtimoiy va madaniy hayotini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarida ham etnomadaniy birliklar keng tarqalgan bo'lib, ularning tarjimasi tilshunoslikda va tarjimashunoslikda alohida o'rin tutadi.

Etnomadaniy birliklarning to'g'ri tarjimasi tilni tushunishda muhim omil bo'lsa-da, madaniy kontekstni hisobga olish juda zarur. Shu sababli, SI tizimlari ko'pincha **madaniy tafovutlarni** hisobga olmasdan, so'zma-so'z tarjima qilishadi va bu noto'g'ri talqinlarga olib keladi.

Sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlarining eng katta muammosi — ular ko'pincha **madaniyatlararo tafovutlarni** hisobga olmaydi. Har bir til va madaniyatning

o‘ziga xos xususiyatlari bor, va bu xususiyatlarni to‘g‘ri anglash uchun tilshunoslik va madaniyatshunoslik bilimlari zarur.

1. Madaniyatlararo tafovutlar va ularning SI tizimlariga ta’siri

Tarjima jarayonida madaniyatga oid ifodalarni tan olish va ularni to‘g‘ri anglatish SI tizimlari uchun qiyinchilik tug‘diradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ba’zi iboralar bir-biriga to‘g‘ri kelmasligi mumkin. Misol uchun:

- **Inglizcha:** “You can’t have your cake and eat it too” — bu ibora bir narsani qo‘lga kiritish uchun boshqa narsadan voz kechish zarurligini bildiradi.

- **O‘zbekcha:** “Peshonaga yozilganni o‘zgartirib bo‘lmaydi” — bu ibora nasib va taqdirga ishora qiladi, lekin ingliz tilida bunday ibora yo‘qdir.

Bunday holatlar, SI tizimlarining faqat tilni emas, balki **madaniyatni** ham tushunishi zarurligini ko‘rsatadi. Aks holda, tilshunoslikka oid qiyinchiliklar yuzaga keladi.

2. Literal tarjima va uning oqibatlari

SI tizimlari ko‘pincha **literal tarjima** (so‘zma-so‘z tarjima) qilishadi, bu esa madaniy semantikaning o‘zgartirilishiga olib keladi. Misol uchun, inglizcha “cold turkey” iborasi o‘zbekchaga so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, “sovuq turkiyaga” aylanadi, bu esa o‘zbek tilida ma’no anglatmaydi. To‘g‘ri tarjima “keskin tarzda, birdaniga to‘xtatish” bo‘lishi kerak.

Shuningdek, ba’zi madaniy birliklar bunday tizimlar tomonidan noto‘g‘ri talqin qilinadi. **Masalan:**

- **“Break the ice”** ingliz tilida “ilk suhbatni boshlash” degan ma’noni anglatadi, lekin o‘zbek tilida bunday ifoda mavjud emas. Shuning uchun bu iborani tarjima qilishda SI tizimlari ko‘pincha “muzni sinish” yoki “muzni parchalash” kabi noto‘g‘ri variantlar taklif qiladi.

Bunday holatlar, sun’iy intellektning **madaniy kontekstni hisobga olishdagi** cheklovlarini ko‘rsatadi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi etnomadaniy birliklarni tahlil qilish

Saodat Aripova (2023) o‘z tadqiqotida ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizm va iboralarning tarjima jarayonidagi muammolarni o‘rganib, madaniyatlararo tafovutlarning tarjimada qanday aks etishini ko‘rsatgan. Aripova ingliz va o‘zbek tillaridagi **etnomadaniy birliklarning** o‘ziga xosliklarini tahlil qilib, har bir tilning madaniyatiga mos keladigan iboralarning **ayniqsa o‘zgaruvchan** ekanligini ta’kidlagan.

3. Madaniy baza bilan integratsiya qilish

SI tizimlarining madaniyatga mos tarjima qilishini ta’minlash uchun **madaniyatga oid bilimlar bazasini** yaratish zarur. Bu baza, tilning tarixi, an’analari, va milliy ramzlaridan iborat bo‘lishi mumkin. **Masalan**, ingliz tilidagi “Christmas” iborasini o‘zbek tiliga tarjima qilishda **yangi yil** deb tarjima qilish mumkin, ammo buni **madaniy ramz** sifatida o‘zgartirib, **Rojdestvo** deb tarjima qilish, an’anaviy bayramni to‘g‘ri aks ettirishga yordam beradi.

Sun’iy intellektda madaniyatga mos tarjima strategiyalari

1. Kontekstga asoslangan tarjima

Sun'iy intellekt tizimlarining kontekstga asoslangan tarjimasida madaniyatlararo tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi. Bunda SI tizimi faqat soʻzlarni emas, balki butun jumlaning maʼnosini tahlil qiladi.

2. Multimodal tarjima tizimlari

Bunday tizimlar, matn bilan birga, tasvir, audio va video maʼlumotlarni ham ishlov berish imkoniyatini taqdim etadi. Bu esa, madaniyatni chuqurroq tushunishga va SI tizimlarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Oʻrganishga asoslangan yondashuv

SI tizimlari oʻz-oʻzini oʻrganish jarayonini amalga oshirish orqali, madaniyatga oid soʻzlarni aniqlik bilan tarjima qilishni oʻrganishi mumkin.

Xulosa

Sun'iy intellekt asosida yaratilgan lugʻatlar va tarjima tizimlari, ingliz va oʻzbek tillaridagi etnomadaniy birliklarning toʻgʻri talqini uchun koʻplab qiyinchiliklarga duch keladi. Madaniyatlarni tushunish va ularni tarjimada aks ettirish uchun yanada ilgʻor yondashuvlar va texnologiyalar zarur. Bunday tizimlar, madaniyatni chuqurroq anglash uchun kontekstga asoslangan yondashuvlarni, madaniy baza bilan integratsiyani va multimodal tizimlarni qoʻllashlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripova, S. T. (2023). *Linguistic and Cultural Characteristics in the Translation of Stories Between English and Uzbek Languages: A Comprehensive Analysis*.
2. Anik, M. A., et al. (2025). *Preserving Cultural Identity with Context-Aware Translation Through Multi-Agent AI Systems*.
3. Ashurokhunova, D. T. (2024). *The Importance of Understanding Cultural Context in Translation Between English and Uzbek Languages*.
4. Miller, D. J., & Hughes, T. P. (2022). *Artificial Intelligence in Language Translation: Challenges and Opportunities for the Next Generation of AI Systems*. *Journal of Language Technology*, 29(4), 431-451.
5. Norris, W. H. (2021). *Machine Translation and Cultural Understanding: Bridging the Gap Between Languages and Traditions*. Cambridge University Press.
6. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
7. Nielsen, R. L., & Cook, D. B. (2023). *Ethnolinguistic Approaches in Translation and Interpretation Studies*. Oxford University Press.
8. Shu, Q., & Lee, J. H. (2024). *Contextual Machine Translation: The Role of Cultural Knowledge in AI Translation Systems*. *International Journal of Translation Studies*, 11(3), 187-202.
9. Jang, E. H. (2023). *The Intersection of Culture and Technology in Modern Translation Practices*. *Journal of Linguistic and Cultural Studies*, 15(2), 103-119.

TALABA YOSHLARDA LIDERLIK XUSUSIYATLARINI SHAKLLASHI

S. M. Tuychiyeva

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Psixologiya kafedrası mudiri, Prof. v.b

Karimov Jamshid Avloqulovich

Toshkent amaliy fanlar universiteti

psixologiya yo'nalishi I-bosqich magistri

Anatatsiya. Tarix davomida yetakchining jamiyatdagi roli juda katta bo'lib kelmoqda. Insonlar har doim to'g'ri yo'ldan boruvchilar nafaqat to'g'ri yo'ldan boruvchilarga, balki favqulodda vaziyatlarda ham javobgarlikni o'z zimmalariga olishga qodir bo'lgan insonlarga muhtoj bo'lishgan. Barcha davrlarda ham yetakchilarning o'ni beqiyos bo'lib kelgan. Ular jamiyatni oqilona qarorlar chiqrib to'g'ri boshqarib kelishgan. Qiyinchilik davrlarida ham to'g'ri yo'l tutib qiyin vaziyatlardan uzoqlashganlar. Qadimda ham talabalar o'zining bilimi, aqli yetakchilik salohiyati bilan boshqa talabalardan ajralib turishgan. hamma vaqt ham yetakchi talabalar jamiyat rivoji uchun o'zlarining aqli zakovati bilan o'z hissalarini qo'shganlar. Yetakchi talabalar o'z jamoasini doimo oldinga yetaklashga harakat qilib keladi. Ushbu maqolada talabalarda liderlik xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'z: Talaba, liderlik, jamiyat, jamoa, shaxs, yetakchilik fazilatlari, yetakchilik qobiliyatlari, yetakchilik ko'nikmalari.

Аннотация. На протяжении всей истории роль лидера в обществе была огромна. Людям всегда нужны были люди, которые не только правильно поступают, но и умеют брать на себя ответственность в экстренных ситуациях. Во все времена роль лидеров всегда была неоценима. Они правильно управляли обществом, принимая мудрые решения. Даже в трудные времена они избегают сложных ситуаций, поступая правильно. В прошлом студенты отличались от других студентов своими знаниями, интеллектом и лидерским потенциалом. Студенческие лидеры постоянно стараются работать на опережение своего сообщества. В данной статье освещаются особенности лидерства у студентов.

Ключевые слова: студент, лидерство, сообщество, команда, личность, лидерские качества, лидерские навыки, лидерские навыки.

Lider bu – oilani, jamoni, jamiyatni oldinga yetaklovchi shaxsdir. Yo'l boshlovchi, qiyin vaziyatlardan olib chiquvchi, o'z jamodoshlariga yordam, ko'mak beruvchi shax hisoblanadi. Yetakchilik - bu ma'lum bir vaziyat uchun turli xil jamiyat manbalarining eng samarali kombinatsiyasiga asoslangan va odamlarni umumiy maqsadlarga erishishga undashga qaratilgan boshqaruv o'zaro ta'sirining bir turi. Yetakchilik har kimning sa'y-harakatlarini tashkilot maqsadlariga erishishga yo'naltirish orqali shaxsga ham, guruhga ham ta'sir o'tkazish qobiliyati.

Lider deganda faqat insonlar ustida yetakchilik qilib, ularga o'z so'zini o'tkaza olish va biror ishni amalga oshirishi emas, balki insonning vijdonan amalga oshiradigan faoliyati hamda vijdonan qabul qiladigan qarorlarini ham tushunish mumkin.

Talaba bu – o'z bilimlarini oshirish, yangi bilimlar egallash ularni amaliyotda qo'llash uchun bilim, ilm talab qiluvchi yoshlardir.

Zamonaviy hayot yoshlarga bir qancha talablarni, vazifalarni yuklamoqda. Yoshlar ijtimoiy munosabatlarga, insonlar bilan o'zaro munosabat faol qo'shilish va iqtisodiy, siyosiy

va ma'naviy sohalarda va boshqa sohalarda ilg'or bo'lish kabi vazifalarni yuklaydi. Lider talaba yoshlar qanday bo'ladi va qanday bolishi kerak ularning qanday xususiyatlari bor degan savollar tug'ilishi tabiiy. Lider talaba qanday bo'lishi kerak degan savolga quidagicha javob berishga harakat qilamiz. Lider talaba o'zining ilmi, aql zakovati, harakatchanligi bilan ajralib turadi. Bunday talabalar o'z kelajaklarini o'zlari mustaqil yarata olishadi. Yo'lidagi qiyinchiliklarni oqilona bartaraf etishga harakat qiladi. O'z jamoadoshlariga yordamlashadi.

Talaba orasida yetakchilik uchun asdoydil harakat qilishadi. Ular har sohada o'zlarini ko'rsatishadi. Guruhdoshlari bilan biron bir masalalarga yechim izlayotganlarida o'zlarining ajralib turuvchi yechimlari bilan o'rta chiqadilar. Lider talabaning bir qancha xususiyatlarini sanab o'tadigan bo'lsak ular quyidagilardir:

Birinchidan, lider talabada jamoadoshlariga nisbatan bilimlroq, aqilliroq bilim ko'lam, dunyo qarashi keng bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, yetakchi talaba turli vaziyatlarda o'z jamoadoshlarini to'g'ri vaziyatga olib chiqa olishlari, qiyinchilikka duch kelgan jamoadoshiga yordam bera olishi kerak,

Uchinchidan, jamoani boshqara olishi, democrat bo'lishi kerak. Shu va boshqa xususiyatlarga ega bo'lishlari kerak. Har qanday aqilli, bilimli talaba lider bolavermaydi. Lider bo'lish uchun bu xususiyatlari o'zi yetarli bo'lmaydi. Yetakchilik uchun juda ko'p xususiyatlari bo'lishi lozim.

Lider talabaning muhim sifati bu o'z guruhining yetakchisi, bilimdoni bo'lish hisoblanar ekan, u o'ziga zarur bo'lgan bilimlarni yetarlicha o'zlashtirishi zarur. Agar bunday bo'lmas ekan, albatta, biror bir talab kelib uning liderligini egallashi muqarrar. Shu bilan birga liderlik o'z-o'zidan bo'lib qoladigan holat yoki jarayon emas, u tug'ma yoki yillar mobaynida shakllanishi ham mumkin bo'lgan jarayon hisoblanadi. Uning yuzaga chiqishi ham shart-sharoitlar bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Yetakchilik talabalar o'rtasida vaqtinchalik ham bo'lishi mumkin. Bu biron bir jarayonni tugashi bilan belgilanadi. Chunki ma'lum bir vaziyatni boshqa hech kim emas, aynan bir talaba vaziyatni yaxshiladi. Shuni tushunishimiz kerakki, lider hamma vaqt ham lider bo'lib qolavermaydi. talabaning liderlik xususiyati, avvalo, uning o'ziga bo'lgan ishonchida ham namoyon bo'ladi. Talab o'ziga ishonar ekan, uning birinchi hatti-harakatlaridayoq liderligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Uning o'ziga bo'lgan ishonchi har qanday vaziyatda juda muhim sanaladi. Kishilarning biror bir muammoga duch kelganida va unga yechim topolmaganida ham uning ishonchi uni qiyin vaziyatdan chiqib ketishiga sababchi bo'lishi mumkin. Talab guruhda, biron bir jamoasida liderlikni olmoqchi bo'lsa oz' ustida ko'proq ishlashlari kerak. Talabning liderligi uning qat'iyatliligi bilan bergan javoblarida ham namoyon bo'lishi kerak. Shu bilan birga lider talaba mantiqan tushunuvchan va keng mulohazali bo'lishi asosiy xususiyatlaridan birihisoblanadi. Yetakchilik qilayotgan talaba lider hisoblanar ekan, u ushbu yo'nalishdagi qoidalar va chegaralarni belgilovchi shaxs hisoblanadi. Liderlikda qat'iyat, tafovut bilan birga mehribonlik ham muhim hisoblanadi. Yetakchi talab yetakchilik qilayotgan jamoa uning faqat ishbilarmonligini, qat'iyatliligini emas, balki mehribonligini ham tavsiflashi zarur.

Lider talaba o'zining fikrlash doirasidan kelib chiqqan holda namoyon bo'lishi mumkin. Liderlik ko'pincha talabalarni ma'lum bir insonlar ustidan yetakchilikni olib borishga qaratilgan faoliyatida namoyon bo'ladi, biroq liderlikning ham o'z qonun-qoidalari va majburiyatlari bor. talabada kechadigan barcha psixik holatlar, psixik faoliyatlar insonning ongi bilan bog'liq ekan, insonni boshqarib turadigan bu ong o'z o'rnida tog'ri qaror qabul qila olishni bilishi kerak. Ko'pchilik talablar ko'pincha o'zlarini xaq deb o'ylashadi. Ammo lider talaba nafaqat o'zini, balki o'zgalarning ham to'g'ri fikrlarini anglay olib ularga adolatli fikr berish orqali ham o'zlarini namoyon qilishi mumkin.

Ayrim yetakchi talabalarda shunday bir holatlarga ham duch kelamizki, ya'ni ko'pincha ular boshqalarni kamsitgan holda o'zlarini bilimli, o'zlarini ulardan ustun hisoblaydilar, biroq lider talaba boshqa talabalarining ham xaqqligini tan olgan holda ularga to'g'ri yondashish orqali o'zining liderligini yana bir bor isbotlashadi. Lider talaba shunday talabaki, u kerakli paytda to'g'ri qaror qabul qila oladi. Boshqalarda qanday holat kechayotganini ham oldindan biladi, ko'ra oladi. Shunday bir ishni amalga oshiradiki, bunda jamoa birlashgan holda faoliyat olib boradi. Liderlikni faqat faoliyat yoki biror-bir jarayon bilan bog'lab emas, balki ularning xatti-harakatlari xarakteri bilan ham bog'lab tushunish, o'rganish mumkin. Lider talaba bo'lish uchun talabalar, eng avvalo, yuksak bilimlarga, yuksak tafakkurga ega bo'lishi lozim, chunki yuksak tafakkurgina uning barcha insonlardan balki talabalardan alohida ajralib turishiga sababchi bo'ladi. Chunki, bilimli talaba hech qachon boshqalar nazaridan yoki yakka ajralib qolmaydi. Shunday ekan, lider talaba bo'lish bu talabning o'ziga bog'liq bo'lgan holatdir. Har bir talaba o'z ustida ishlasa, tinimsiz mehnat qilsa u albatta o'ylagan rejalarni amalga oshiradi va lider talabaga aylanadi.

Talabalar lider bo'lishlari, liderlik xususiyatlarini rivojlantirish uchun bir qancha talablarni amalga oshiradilar va hech qachon ham liderliklarini yo'qotib qo'yishmaydilar. Birinchidan, erta uyg'onadilar – ertalab erta tursa vaqti ham ko'proq bo'ladi. Nonushtasiz ko'chaga chiqmaydilar. Natijada ko'chadan nonushta ham qilmaydilar shu bilan birga pullarini tejab qolishadi. Ikkinchidan, ular reja asosida ishlaydilar. Har bir kunini reja bilan o'tkazadilar. Ularning rejalari bilimlarini oshirishga vaqtini unumli sarflashga yordam beradi. Ular keraksiz narsalarga vatq sarflamaydilar. Uchinchidan, darslarini, topshiriqlarini o'z vaqtida bajaradilar va shunga odatlanadilar. To'rtinchidan, lider talabalar halol bo'ladilar. Hechkimning ishonchini yo'qotmaydilar. Shu sababli ularga muhim topshiriqlar ham berishadi. Lider talabalarining muhim xususiyatlaridan bir shundaki, ularning nutqidir. Lider talabalar o'zlariga ishonch bilan nutq qiladilar. O'zlarining nutqlari bilan jamoadoshlarining orasida bir qarorga kelishlariga turtki bo'ladi. Ularning nutqida aniqlik, birnon bir masalaga yechim bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, lider talabalar har tomonlama yetuk bo'lishlari kerak. Bu ularning eng muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Lider talaba qachonki o'z ustida ishlasa, o'z bilimlarini oshirib borsagina o'zi istagan darajada jamiyatda o'z o'rnini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Баева, И. А. Психологическая безопасность в образовании / И. А. Баева. Психологическая безопасность в образовании. Санкт-Петербург: Союз. 2002. 172с.

2. Байлук В.В. Человечествоведение Самообразовательная и самовоспитательная реализация личности как законы успеха. Екатеринбург, 2012.

OLIY TA'LIM TALABALARIDA TA'LIM VA TARBIYA JARAYONINI AXBOROT TEXNALOGIYALARI BILAN SAMARALI TASHKIL ETISH.

A.A.Umirov

Qarshi davlat universiteti, "Boshlang'ich" ta'lim " kafedrasida katta o'qituvchisi.

Аннотация: Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rinni egallashi, muhim ahamiyat kasb etadi.

Калит so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim, tarbiya, yosh avlod, talabalar, ma'naviyat, faol, ijtimoiy faol.

Аннотация: Сегодня процесс образования и воспитания заключается в подготовке подрастающего поколения к жизни на основе социального заказа, отражающего потребности общества. В процессе обучения и воспитания молодым людям важно усвоить знания, этикет, обычаи, культуру и трудовые навыки, накопленные их предками, занять достойное место в обществе на основе жизненного опыта.

Ключевые слова: начальное образование, образование, воспитание, подрастающее поколение, учащиеся, духовность, активный, социально активный.

Annotation: Today, the process of education and upbringing is to prepare the younger generation for life on the basis of a social order that reflects the needs of society. In the process of education and upbringing, it is important for young people to acquire the knowledge, manners, customs, culture and labor skills accumulated by their ancestors, to take their rightful place in society on the basis of life experience.

Keywords: primary education, education, upbringing, young generation, students, spirituality, active, socially active.

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rinni egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim. Boshlang'ich ta'limda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot – kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimediyavositalarini

keng joriy etish orqali o'qitish sifatini tubdan yaxshilash va yanada rivojlantirish ko'zda tutilganligi dolzarb vazifalarimizdan biridir.

Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadiga erishish, ya'ni bolada o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qish savodxonligini tarkib toptirish, bolalarni turli ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish uchun boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limiy faoliyatni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarini shakllantirish, sifat samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarini faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. Barcha umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi. **Axborot** deb inson sezgi organlari orqali qabul qiladigan barcha ma'lumotlarga aytiladi. Axborot lotincha **informatio** so'zidan olingan bo'lib, tushuntirish, biror narsani bayon qilish yoki biror narsa yoki hodisa haqidagi ma'lumot ma'nosini anglatadi. Axborot deganda atrof muhitdan, (tabiatdan yoki jamiyatdan) sezgi a'zolarimiz (ko'z, quloq, burun, og'iz, teri) orqali qabul qilib, anglab oladigan har qanday ma'lumotni tushunamiz).

Axborotni inson tomonidan qabul qilinish: Tabiatni kuzatib, insonlar bilan muloqatda bo'lib, kitob va gazetalar o'qib, televizion ko'rsatuvlar ko'rib biz axborot olamiz. Masalan, ko'chada ketayotganimizda ko'zimiz orqali axborot yig'amiz. Ko'zning nerv hujayralarida yig'ilgan axborot murakkab ravishda almashinadi va bosh miyaning ko'rish bo'limlariga uzatiladi. Bu erda axborotga navbatdagi ishlov beriladi va ishlov natijasidan shu zahotiyoq foydalaniladi. Muskullarimizga signallar (axborotlar) yuboriladi. Buning natijasida biz svetofor chirog'iga qarab yo'ldan o'tishimiz yoki to'xtashimiz mumkin.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi; bolaning o'qishiga bo'lgan ijobiy munosabatini, bugungi kunda eng zarur bo'lgan o'qish savodxonligi, turli ma'lumotlar bilan

ishlash, asosiy matematik amallarni bilish va ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o'z- o'zini boshqarish, jamoada o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta'limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

[1].O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun to'plami 2017 yil, 6-son, 70-modda.

[2].Ilmiy – pedagogik va o'quv – metodik nashrlar orqali inoformatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish; profilaktika texnologiya va mexanizm Respublika ilmiy – amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. – T. 2017. 319 bet.

[3].A.Umirov Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalari. O'quv qo'llanma.Qarshi.2023.-322 b

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MUAMMOLI TOPSHIRIQLAR ORQALI O'QUVCHILARNING MANTIQUIY TAFAKKURINI O`STIRISH

A.Nabiyev

Qarshi davlat universiteti dotsenti

Annotasiya: Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf matematika darslarida muammoli topshiriqlar orqali o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini o'stirishmetodlari, vositalari va imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются методы, средства и возможности развития логического мышления учащихся посредством проблемных заданий на уроках математики в начальной школе.

Abstract: The article examines the methods, means and possibilities of developing students' logical thinking through problem-solving tasks in mathematics lessons in primary school.

Kalit so'zlar: mantiq, tafakkur, muammo, pedagogik muammo

Ключевые слова: логика, мышление, проблема, педагогическая проблема

Key words: logic, thinking, problem, pedagogical problem

Pedagogik muammo – bu ta'lim-tarbiya jarayonida hal etilishi lozim bo'lgan, dolzarb, tizimli va ilmiy asosda yondashuvni talab qiluvchi masaladir.

Zamonaviy umumta'lim muassasalarida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini shakllantirish jarayoni yetarli darajada tizimlashtirilmagan; mavjud metodikalar esa ko'proq reproduktiv (yodlashga asoslangan) o'qitishga yo'naltirilganligi sababli, o'quvchilarning mustaqil, tahliliy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari sust rivojlanmoqda.

Mantiqiy tafakkur — bu insonning fikrlash jarayonida **asosli, tartibli va izchil xulosalar** chiqarish qobiliyatidir. U orqali inson atrofdagi voqealarni tahlil qiladi, sabab–natija bog'liqliklarini tushunadi va to'g'ri qarorlar chiqaradi.

Bu tafakkur turi quyidagi qobiliyatlarni o'z ichiga oladi:

Tahlil qilish (masalan, muammo qismlarini ajratib ko'rish),

Taqoslash (o'xshashlik va farqlarni aniqlash),

Umumlashtirish (umumiy xulosa chiqarish),

Sabab–natija aloqasini anglash,

Nazariy bilimni amaliyotda qo'llash.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish metodlari

– O'quvchilarga yechimini o'zi topishi kerak bo'lgan savollar yoki holatlar taqdim etiladi.

Masalan: “Agar suv bug‘lanmasa, tabiatda qanday o‘zgarishlar bo‘lardi?”

– Berilgan ikki tushuncha, voqea yoki shaxsiy fikrlar o‘rtasida o‘xshashlik va farqni aniqlash.

Masalan: “Tarbiyaning maqsadi va vositasi o‘rtasidagi farq nima?”

– “Qaysi ortiqcha?”, “Nimani davom ettirish kerak?”, “Sabab – natijani top” kabi testlar orqali.

– Turli ijtimoiy yoki axloqiy mavzularda o‘quvchilar fikr bildiradi va asoslaydi.

Masalan: “Axloq – o‘z-o‘zini nazorat qilishmi yoki jamiyat talabi?”

"Nima bo'lardi agar..." texnikasi

– Shartli holatlardan foydalanib, oqibatni tahlil qilish.

Masalan: “Agar maktabda baho qo'yilmasa, natija qanday bo'lardi?”

Shakllar	Vositalar
Guruhli ish, kichik guruhlarda fikr	Interaktiv doska, onlayn viktorinalar (Kahoot, Quizizz)
Aqliy hujum (brainstorming)	Mantiqiy o‘yinlar (shaxmat, sudoku, tangram)
Veb-kvestlar, loyihaviy ishlar	Kitoblar, eslatmalar, video-muhokamalar
Debatlar, rolli o‘yinlar	Diagramma, grafik, mantiqiy zanjirlar

Ko‘nikma	Baholash savollari
Tahlil qilish	Voqealar orasidagi sabab–natijani tushuntira oladimi?
Solishtirish	Farq va o‘xshashliklarni aniq ayta oladimi?
Xulosa chiqarish	O‘z fikrini asosli va aniq bayon qila oladimi?
Tanqidiy baho berish	Qarama-qarshi fikrga munosabat bildiradimi?

Tadqiqot metodlari

- Nazariy tahlil: pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o‘rganish.
- Tajriba-sinov ishlari: muammoli topshiriqlarni darslarda qo‘llab, natijalarni kuzatish.
- So‘rovnoma va suhbatlar: o‘qituvchilar va o‘quvchilar bilan.

- Matematik tahlil va kuzatuv: o'quvchilarning natijalarini baholash.
- Taqqoslash va umumlashtirish.

Muammoli topshiriqlarga misollar:

1-sinf:

- *O'quvchilarga shunday topshiriq beriladi:*
 “Sandiqda 3 ta qizil, 2 ta ko'k va 1 ta sariq shar bor. Qaysi rangdagi sharlar ko'proq? Qanday aniqlading?”
 Bu orqali taqqoslash va mantiqiy fikrlash ko'nikmasi shakllanadi.

2-sinf:

“Fazilat va Komil bir xil kundalik ishni bajarishadi. Fazilat 2 soatda, Komil 3 soatda bajardi. Kim tezroq ishni bajardi va nima uchun?”

3-sinf:

“Sizda 15 dona olma bor. Har bir savatchaga 4 tadan joylashtirmoqchisiz. Barcha olmalarni qanday joylashtirish mumkin?”

4-sinf:

“Pochtachi har bir ko'chada 5 ta xat tashladi. 6 ta ko'chaga xat olib bordi. Nechta xat kerak bo'ldi? Agar yana 2 ko'cha qo'shilsa-chi?”
 Bu yerda matematik fikrlash va ifodaviy tafakkur kuchayadi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, matematika darslari bu borada keng imkoniyatlar yaratadi, chunki unda tahlil qilish, solishtirish, sabab–natijani aniqlash, umumlashtirish kabi fikrlash operatsiyalari faol qo'llaniladi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, amaldagi boshlang'ich ta'lim tizimida ko'proq tayyor bilim va algoritmik yondashuvlar ustuvorlik qilmoqda. Bu esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va mantiqiy tafakkurining rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda. Shu nuqtayi nazardan muammoli topshiriqlarni dars jarayoniga kiritish va ular asosida interaktiv metodlarni qo'llash o'quvchilarda tahliliy fikrlashni rag'batlantiradi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Axmedov, N. A., & Turg'unov, S. T. (2018). Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: «Fan va texnologiya» nashriyoti.
2. Karimova, R. X. (2021). Boshlang'ich ta'limda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Qodirov, A. (2019). Matematika darslarida mantiqiy tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslari // *Pedagogika va psixologiya* ilmiy-amaliy jurnali. – №2. – B. 47–51.
4. Rasulova, Z. Sh. (2020). Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muammoli topshiriqlarning o'rni // *Ilmiy izlanishlar – pedagogika va psixologiya*. – №3.
5. Egamberdiyev, N. (2020). Boshlang'ich sinfda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish // *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar* ilmiy jurnali. – №4. – B. 22–26.

MEDIA TA'LIMNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH NAZARIYASI VA METODIKASI

Nekboyev Xurshid Xoliyorovich;

*Qarshi davlat texnika universiteti, Axborot tizimlari va texnologiyalari
kafedrası dotsenti (PhD), (91) 597-74-47*

Annotatsiya. Ushbu maqolada media ta'limning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi, medianing falsafasi va nazariyasi, ommaviy kommunikatsiya vositalari (media) axborotni yaratish, yozib olish, undan nusxa olish, tirajlash, saqlash, tarqatish, idrok qilish, muallif va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashish vositasi hisoblanishi, mediata'lim, maktab o'quvchilari va talabalar tomonidan ommaviy axborot vositalari qonuniyatlarini o'rganishlarini yoqlaydigan pedagogika fani doirasidagi maxsus yo'nalish sifatida, o'quvchi va talabalarga media dunyosi hamda mediamadaniyat asarlariga moslashishi ommaviy axborot vositalari tilini o'zlashtirish mediamadaniyat asarlarini tahlil qilish fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: medianing falsafasi va nazariyasi, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti va boshqalar.

Абстрактный. В данной статье изложены теория и методика формирования коммуникативной компетентности в медиаобразовании, философия и теория медиа, то, что средства массовой коммуникации (СМИ) являются средством создания, записи, копирования, тиражирования, хранения, распространения, восприятия информации, а также обмена информацией между автором и массовой аудиторией, медиаобразование, как особое направление в рамках педагогической науки, способствующее изучению школьниками и студентами закономерностей массовых медиа, адаптации учащихся и студентов к медиамыру и произведениям медиакультуры, овладению языком медиа, анализу произведений медиакультуры, мнений.

Ключевые слова: философия и теория медиа, дидактическое обеспечение, цифровое образование, инновационная деятельность, цифровая образовательная среда и др.

Abstract. This article presents the theory and methodology of developing communicative competence in media education, the philosophy and theory of media, the fact that mass media (mass media) are a means of creating, recording, copying, replicating, storing, distributing, perceiving information, as well as exchanging information between the author and the mass audience, media education, as a special direction within the framework of pedagogical science that promotes the study by schoolchildren and students of the laws of mass media, the adaptation of schoolchildren and students to the media world and works of media culture, mastery of the language of media, analysis of works of media culture, opinions.

Key Words: philosophers and theories of media, didactic support, digital education, innovative activation, digital educational environment, etc.

Turli yillarda media ta'limi muammolari ustida olib borilgan tadqiqotlar tahlili va

tadqiqotchilar asarlarini o'rganish hozirgi davrda media ta'lim turli talqin qilinishi ko'rsatdi. "Media ta'lim - o'quvchilar individualligini rivojlantirishda ommaviy kommunikatsiya vositalari va axborotdan (matbuot, radio, kino, televideniye, video, kompyuter texnikasi, fotografiya) foydalanish tizimi sifatida ko'rib, bilim to'playdigan ana'anviy o'quv fanlaridan farqli o'laroq rivojlantirish tizimining o'zi, birinchi navbatda, maktab o'quvchisi emotsional-intellektual rivojlanishi jarayoni va uning imkoniyatlarini modellashtiradigan badiiy-ijodiy faoliyat amaliyotini ko'zda tutadi" [1].

"Media ta'lim - media bilan muloqot qilish, ijodiy, kommunikativ qobiliyatlarni, tanqidiy tafakkurni, talqin qilish, mediamatnlarni tahlil qilish va baholash ko'nikmasini shakllantirish, mediatexnika yordamida o'z-o'zini ifodalashning turli shakllariga o'rgatish maqsadida ommaviy axborot vositalari yordamida va uning materialida shaxsning ta'lim olishi va rivojlanishi jarayonidir"

"Pedagogik nazariya va amaliyotida o'ziga xos, mustaqil soha sifatida ko'riladigan ommaviy kommunikatsiyaning zamonaviy vositalarini o'zlashtirish uchun nazariyani o'rganish va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish; uni bilimning boshqa, masalan, matematika, fizika, geografiya kabi sohalarini o'qitishda foydalaniladigan yordamchi vositalardan farqlash lozim" [2].

"Ta'lim oluvchilarni turli o'quv fanlarni o'rganishda media ta'lim jihatlarini kuchaytirish yo'li bilan axborot makonida yashashga tayyorlash amalga oshiriladi" [3].

Yetakchi mutaxassislari o'rtasida so'rovnoma o'tkazilganida, ushba so'rovnomada mutaxassislarning aksariyati quyidagi YUNESKO ta'rifini ma'qullashini ko'rsatgan: "Media ta'lim medianing barcha turlari (bosma va grafika, tovushli, ekranli va shu kabilar) va turli texnologiyalar bilan bog'liq; u insonlarga ommaviy kommunikatsiyadan ularning sotsiumida qanday foydalanilishini tushunish, boshqa insonlar bilan muloqot qilishda mediadan foydalanish qobiyaliyatlarini egallash; insonga quyidagilarni bilish imkonini beradi:

- 1) media matnlarni tahlil qilish, tanqidiy o'zlashtirish va yaratish;
- 2) media matnlarning manbalarini aniqlash, ularning siyosiy, ijtimoiy, tijoratga oid yoki madaniy manfaatlari, ularning kontekstini aniqlash;
- 3) media tarqatadigan media matnlarni va qadriyatlarni talqin qilish;
- 4) shaxsiy media matnlarni yaratish, tarqatish va undan manfaatdor auditoriyaga ega bo'lish uchun tegishli medialarni tanlash;
- 5) idrok qilish uchun ham, uni ishlab chiqarish uchun ham mediaga erkin kirish imkoniyatiga ega bo'lish [4].

Media ta'lim har qanday mamlakat fuqarosining o'z-o'zini erkin ifodalash bo'yicha asosiy huquqlari va ahborotga huquqining bir qismi bo'lib, demokratiyani qo'llab-quvvatlash vositasi hisoblanadi. Media ta'limni barcha mamlakatlar o'quv rejalariga, qo'shimcha, norasmiy va "butun hayot davomida" ta'lim tizimiga joriy qilish tavsiya etiladi [5].

Ayni vaqtda zamonaviy madaniy vaziyatda media ta'lim pedagogik yo'nalish sifatida badiiy ta'lim, san'atshunoslik, madaniyatshunoslik, madaniyat va san'at tarixi, psixologiya kabilarning ajralmas komponentasi sifatida namoyon bo'ladi.

Media madaniyat mahsuloti – media matn – ma’lumotga ega, medianing har qanday ko‘rinishi va janrida bayon qilingan habar (gazeta maqolasi, teleko‘rsatuv, videoklip, film va shu kabilar) sifatida ifodalanadi. Media matnlar quyidagi turli ko‘rsatkichlar bo‘yicha tabaqalashtirilgan auditoriya uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin: ommaviy va elitar, global va lokal, ko‘p millatli yoki etnosli, shahar va qishloq aholisi, erkaklar va ayollar, bolalar-o‘smir-yoshlar, ateistik va diniy va shu kabilar.

Media ta’lim mazmuniga media sohada san’atshunoslik asoslari (media turlari va janrlari, medianing sotsiumdagi vazifalari, media til, media tarixi va shu kabilar), nazariy bilimlar qo‘llanilishining asosiy sohalari (ommaviy axborotning professional vositalari, havaskorlar media sohasi, mediani tarqatish kanallari, media sohada klublar, to‘garaklar harakatlari, ta’limiy, hordiq chiqarish muassasalari va shu kabilar) haqida ma’lumotlar, media material asosida mashg‘ulotlar o‘tkazish kabilar kiradi.

Media madaniyat asarlarini o‘rganish media ta’limning quyidagi asosiy tushunchalariga tayanadi – “media agentligi” (“axborot manbasi”), “mediamatn toifasi”, “mediamatn tili”, “media texnologiyasi”, “media toifasi”, “medianing auditoriyasi” va shu kabilar.

Media agentligi (media matn taqdim etuvchisi, media ma’lumot manbasi, media industriyasi) – qoidaga ko‘ra, ommaviy auditoriya uchun mo‘ljallangan media matnlarni yaratadigan va tarqatadigan telekanal, nashriyot, kinostudiya kabilarda ishlaydigan tashkilotlar, shaxslar guruhi va texnik vositalar majmui.

Media toifasi – media matnlarning har xil turlari (matbuot, televideniye, kinematograf va shu kabilar.), shakllari (reklamaga oid, hujjatli, ta’limiy va shu kabilar) va janrlari (maqola, intervyu, reportaj, drama, komediya va shu kabilar).

Media ta’lim auditoriyasi (ta’lim oluvchisi) – media matn mo‘ljallangan insonlar guruhi (maktab o‘quvchilari, talabalar, o‘qituvchilar, pedagoglar, media soha, ya’ni mediateka, o‘quv televideniyesi kabilarning xodimlari).

Media texnologiyasi – 1) media matnni ishlab chiqarish uchun zarur apparatura, asboblari va materiallar; 2) aniq texnik vositalar, kompozitsiya, janrlar va shu kabilardan foydalanish nuqtai nazaridan media matnlarni yaratish usullari.

Media til – aniq media matnlarni yaratishda foydalaniladigan ifodalilik vosita va usullari majmuasidir. Medialar o‘quvchi, foydalanuvchi va tinglovchilar bilan verbal, tasviriy yoki audiovizual tillarda “muloqot” qilish qobiliyatiga egadir. Aniq media matnlarni yaratishda vosita va usullar majmuasi (kodlar va shartlar to‘plami, ular yordamida voqelik qayta anglanadi va taqdim qilinadi) qo‘llanilishi mumkin. Masalan, kino va televideniye ham ko‘rish, ham tovushli vositalarini o‘z ichiga olgan audiovizual tildan foydalanadi, matbuot tili verbal (bosmadan chiqarilgan matn) va grafik (illyustratsiya, fotosuratlar) obrazlarni birga qo‘shib qo‘llaydi.

Mediani taqdim qilish (reprezentatsiyasi) – media matnda insonlar sotsiumi (odamlar, voqealar, g‘oyalar va shu kabilar) hayotini aks ettirish (reprezentatsiyasi) jarayoni.

1987 yili Yevropa Ittifoqi “Media ta’lim va yangi texnologiyalar bo‘yicha rezolyutsiya”ni qabul qilgan, unda media ta’limga juda katta e’tibor berilgan: “Media ta’lim imkon qadar ertaroq boshlanishi va maktabda ta’lim olish yillarida o‘rganilishi zarur

bo'lgan fan sifatida davom ettirilish kerak" [6]. Ko'plab mamlakatlarda (Kanada, Avstraliya, Buyuk Britaniya, Fransiya va shu kabilarda) o'rta va oliy ta'lim muassasalarida tashkil topgan media talim tizimi mavjud. Qator mamlakatlarda media ta'lim maktab fanlariga integratsiya qilingan, Avstraliya va Kanadada esa, xususan, uni o'rganish maktabgacha yoshda boshlanadi. Afsuski, mamlakatimizda maktab o'quvchilari va talabalar media ta'limi majburiy emas va maktab hamda OTM o'quv dasturlariga kiritilmagan, kiritilgan bo'lsa ham tanlov fan ko'rinishiga egadir.

Shu bilan birga hozirgi vaqtda media ta'limning ustuvorligi va dolzarbligi hech kimda shubha tug'dirmaydi. Taniqli media pedagog L. Masterman (L. Masterman) tomonidan asoslab berilgan zamonaviy ta'lim jarayonida media ta'lim o'rnini ortib borishining sabablari ham dolzarbligini saqlab kelmoqda, bular:

1. Mediani iste'mol qilish yuqori darajasi va zamonaviy jamiyatlarning ommaviy axborot vositalari bilan to'yinganligi.

2. Sanoat sohasi sifatidagi media va uning auditoriya ongiga ta'sirining mafkuraviy jihatdan muhim ahamiyat kasb etishi.

3. Media ma'lumotlar sonining tezkor ortishi, uni boshqarish va tarqatish mexanizmlarining kuchayishi.

4. Assosiy demokratik jarayonlarga media kirib borishining intensivligi.

5. Barcha sohalarda vizual kommunikatsiya va axborot ahamiyatining ortishi.

6. Maktab o'quvchilari va talabalarni kelgusidan paydo bo'ladigan jamiyat talablarga mos kelishga yo'naltirib o'qitishning zaruriyati.

7. Axborotni xususiylashtirishning milliy va xalqaro jarayonlarining o'sib borishi [7].

O'z rivojlanishining barcha bosqichlarida media ta'lim media madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi, media madaniyat media sohasidagi moddiy va intellektual qadriyatlar majmui, shuningdek ularni takror ishlab chiqarish va jamiyatda faoliyat yuritishning tarixan belgilangan tizimi sifatida qaraladi. Bunda mediani idrok qilish tipologiyasi, muallif intuitsiyasi kabilarni hisobga olgan holda, ommaviy madaniyat katta rol o'ynaydi, uning muvaffaqiyati va o'zgarmas mashhurligi asosining folklorligi, ko'ngilochar janrga yo'nalganligi, "emotsional jihatdan farqlanish", kompensatsiya funksiyasi kabilari bilan shartlab berilgan.

Masalan, folklorlik va afsonalarga (miflarga) tayanish ommaviy audiovizual media madaniyat asarlarining o'zgarmas mashhurligi uchun kuchli rag'bat bo'lib xizmat qiladi. "Ommaviy madaniyatning aksariyat janrlari amaliy tajriba mantig'iga bo'ysunmaydigan voqelikni yaxlit ommaviy tarzda his qilishning shakli sifatidagi afsonaning asosiy tarkibiy qismlarini o'z tuzilishida saqlab keladi... Ushbu janrlarning aksariyati barcha atributlar va rasmiylashtirilishining o'ziga xos xususiyatlariga ega majmuaviy zamonaviy afsona sifatida ifodalanadi" [39, 343-b.]. "Mif, ya'ni afsona - yaxlit konstruksiyadir, uning nafi ham shunda, chunki zarur xarakteristikalar soni avtomatik ravishda namoyon bo'ladi. Mif ishlatilganda butun matnlarni yaratish zaruratining ham keragi yo'q, ommaviy ongga faqat u yoki bu afsonaga yo'naltiradigan jiddiy xarakteristikalariga shama qilish, aytib turishning o'zi kifoya qiladi" [8].

Mifologik yoki afsonaviylik ya'ni ertakka oidlik tomoshabinni, ayniqsa yosh

tomoshabinni har doim o'ziga tortadi. Bejiz emas, aksariyat mashhur media matnlarda Qadimgi Yunon afsonalarida yoki milliy ertaklarimizda xususan, Kenja botir, Muqbil toshotar, Ahmadlar haqidagi ertaklar motivlari aks sadosi sezilib turadi. "Auditoriya (masalan, maktab o'quvchilari) buni sezmasligi mumkin, lekin baribir g'ayri ixtiyoriy ravishda ertakka oid, hayoliy voqealar, afsonaviy qahramonlarga ergashishi mumkin". Bunga bog'liq ravishda mass-media yaratgan afsonaviy voqelik medianing deyarli barcha turlari va janrlarida aks ettiriladi. Ushbu ma'noda audiovizual matnlar bundan mustasno emas. Masalan, madaniy mifologiya asoslaridan biri Ezgulik va Yovuzlik o'rtasidagi kurashni olaylik. Ushbu mavzu asosida kinematografiyada va televideniya son-sanoqsiz afsonaviy versiyalar mavjud, masalan, jangovar filmlar, "unda jangchi dunyoni terroristlar uyushtirgan yadroviy halokatdan qutqaradi, sarguzashtli hikoya, unda olim qahramon qizni jinoyatchilar changalidan qutqarib, xazina topadi, jasur o't o'chiruvchi haqidagi xujjatli film, ajdarhoni yenggan pahlavon haqidagi ertak va shu kabilar. Insonlar bunday afsonalarni qiziqish bilan ko'radi va ularga mos ma'lumotni oson o'zlashtiradilar" [9].

Shunday qilib, media san'atning har qanday asari auditoriyaga media – ta'lim-tarbiya, ongni rivojlantirish, xulq atvor, qarashlar, javob ta'sirlar, emotsional ta'sirlarni shakllantirish, ma'lumotlarni tarqatish kabi sohalarda o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Усов Ю.Н. Медиаобразование. Программа для учащихся 10-11 класса общеобразовательной школы//Основы экранной культуры. Цикл программ/Рук. Ю.Н.Усов. – М., 1998.
2. Шариков А.В., Фазульянова С.Н., Петрушкина Е.В. На пути гармонизации медиа и общества (медиаресурсы и медиаобразование в школах Самары). Самара, 2006. 50 с. Шариков, 1991, 3-б.
3. Зазнобина, Л. С. Проект стандарта медиаобразования, интегрированного в гуманитарные и естественнонаучные дисциплины начального и среднего общего образования [Текст] / Л. С.Зазнобина. - М. : Просвещение, 1999. – 40 с.Зазнобина, 1998, 32-б.
4. Федоров А.В. Бўлажак педагогларга медиатаълим бериш. Таганрог, 2005. 83-85-б.
5. Федоров А.В. Медиаобразование: социологические опросы. Таганрог: Изд-во Кучма, 2007. 228 с.
6. Федоров А.В. Медиаобразование будущих педагогов. Таганрог: Изд-во Кучма, 2005. 314 с. Федоров, 2005, с. 331
7. Мастерман Л. Обучение языку средств массовой информации // Специалист. 1993. № 4. С. 22-23. Мастерман, 1993
8. Костина М.В. Строение и динамика развития генеративных побегов в роде *Ulmus* (*Ulmaceae*) // Ботан. журн. – 2006.- Т. 91. № 7 .Костина, 2006, С.343.
9. Гулевич, О.А. Психология межгрупповых отношений : учебное пособие / О.А. Гулевич. – Москва: Московский психолого-социальный институт, 2008. – 432 с. Гулевич, 2008, 210-211-б

KOGNITIV BILISH ASOSIDA QAROR QABUL QILISHGA O'RGATISH METODIKASI

N.B.Usmonov

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada kognitiv bilish asosida qaror qabul qilishga o'rgatish metodikasi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматривается методика обучения принятию решений на основе когнитивных знаний.

Abstract: The article discusses the methodology of teaching decision-making based on cognitive knowledge.

Kalit soʻzlar: kognitiv, qaror qabul qilish, qaror qabul qilishdagi toʻsiqlar

Ключевые слова: когнитивные, принятие решений, барьеры в принятии решений

Key words: cognitive, decision making, barriers to decision making

Insonning o'ziga yoki guruhga zarur bo'lgan tanlovni qilish jarayonga qaror qabul qilish deyiladi. Qaror qabul qilish, kishilarning kundalik hayotida, ishlarida, ijtimoiy munosabatlarida va boshqa ko'plab sohalarda muhim rol o'ynaydi. Har bir qaror biror maqsadga erishish, muammoni hal qilish yoki yangi imkoniyatlar yaratish uchun qabul qilinadi.

Qaror qabul qilish jarayoni mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va turli variantlarni ko'rib chiqishni talab etadi. Biroq, qarorlar ko'pincha kognitiv biaslar, his-tuyg'ular va tashqi omillar ta'sirida qabul qilinadi, bu esa ba'zida noto'g'ri qarorlar qabul qilishga olib keladi.

Qaror qabul qilish jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

1. **Muammoni aniqlash:** Qaror qabul qilish jarayoni biror muammoni aniqlash bilan boshlanadi. Muammo — bu hal qilinishi kerak bo'lgan holat yoki qiyinchilikdir. Masalan, o'qish davomida qanday fanni tanlash kerakligi yoki yangi ish topish muammosi.

2. **Ma'lumotlarni yig'ish:** Muammo aniqlangach, qaror qabul qilish jarayonida tegishli ma'lumotlarni yig'ish zarur. Bu bosqichda inson mavjud variantlar va imkoniyatlar haqida ma'lumot to'playdi.

3. **Variantlarni ko'rib chiqish:** Har bir qaror bir nechta imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Bu bosqichda turli variantlar tahlil qilinadi, har birining foydalari va kamchiliklari baholanadi.

4. **Tanlov qilish:** Variantlar tahlil qilingandan so'ng, eng maqbul variantni tanlash bosqichi boshlanadi. Bu bosqichda maqsadga eng mos keladigan, uzoq muddatda foyda keltiradigan qaror tanlanadi.

5. **Qarorni amalga oshirish:** Tanlangan variantni amalga oshirish uchun reja tuzish va uni amalga qo'llash kerak. Bu bosqichda qarorni amalga oshirish uchun zarur resurslar va vaqt belgilab olinadi.

6. **Qaror natijalarini baholash:** Qaror amalga oshirilganidan so'ng, uning natijalari baholanadi. Agar qaror kutgan natijani bermasa, kelajakda yaxshilanish uchun yangi qarorlar qabul qilish mumkin.

Kognitiv bilishlar — bu insonning qaror qabul qilish jarayonidagi tizimli xatolar bo'lib, ular asosan ong osti fikrlash va his-tuyg'ular orqali sodir bo'ladi. Kognitiv biaslar qarorlarni noto'g'ri qilishga olib kelishi mumkin. Ba'zi keng tarqalgan kognitiv biaslar quyidagilar:

1. **Tasdiqlash xatosi (Confirmation bias):** Insonlar o'zlarining ilgari shakllangan fikrlarini tasdiqlovchi ma'lumotlarni qidiradilar va qarama-qarshi dalillarga e'tibor bermaydilar. Bu bias qarorlarni noto'g'ri qabul qilishga olib kelishi mumkin.

2. **Anchoring bias (Boshqa ma'lumotlarga asoslanish):** Birinchi ma'lumot yoki boshlang'ich raqam qaror qabul qilishda haddan tashqari ko'p ahamiyatga ega bo'ladi. Masalan, birinchi taklifni ko'rib, boshqa variantlar baholanmasligi mumkin.

3. **Aksincha tasdiqlash (Contrary confirmation bias):** Odamlar o'z qarorlarini tasdiqlovchi dalillarni qidirishadi va qarama-qarshi dalillarga e'tibor bermaydilar.

4. **Sotsial ta'sir (Social influence):** Guruhning fikri yoki jamiyatning umumiy qarashlari, odamlarning qarorlarini qabul qilishda katta ta'sir ko'rsatishi mumkin.

5. **Tushunish biasi (Availability heuristic):** Odamlar qarorlar qabul qilishda eng so'nggi yoki eng ko'p uchragan voqealarni asos qilib olishadi. Bu, masalan, yangiliklarda ko'rsatilgan voqealarni qaror qabul qilishda asos qilib olishga olib keladi.

6. **Haddan tashqari optimizm (Overconfidence bias):** Insonlar o'zlarining qarorlariga juda ishonch bilan yondashadilar, bu esa ba'zan noto'g'ri qarorlar qabul qilishga olib keladi.

Qaror qabul qilish jarayonini yaxshilash uchun bir necha usullar mavjud:

1. **Ma'lumotlarni yaxshilab tahlil qilish:** Qaror qabul qilishda kengaytirilgan va aniq ma'lumotlarni to'plash zarur. O'z qarorlarini asoslashda faqat biror bitta manbaga emas, balki turli manbalarga tayanish muhimdir.

2. **Kognitiv bilishlarni aniqlash:** Kognitiv bilishlar qaror qabul qilishda katta ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun ularni aniqlash va oldini olish uchun ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak. Qaror qabul qilishda o'z xatoliklarini tan olish va ularni to'g'rilash foydalidir.

3. **His-tuyg'ulardan xabardor bo'lish:** His-tuyg'ular qaror qabul qilishda muhim ahamiyatga ega, lekin ular qarorlarni noto'g'ri qilishi mumkin. Shuning uchun qaror qabul qilishda mantiqiy va rasionallikka asoslangan yondashuvni qo'llash zarur.

4. **Turli nuqtai nazarlardan qarash:** Qaror qabul qilishda bir nechta nuqtai nazarni hisobga olish, masalan, boshqalar bilan maslahatlashish yoki guruh fikrini tinglash, qarorning to'g'riligini yaxshilashi mumkin.

5. **Qarorlar oldidan vaqt ajratish:** Qaror qabul qilishdan oldin vaqt ajratib, barcha variantlarni baholash va tahlil qilish kerak. Tez va o'ylamasdan qabul qilingan qarorlar ko'pincha noto'g'ri bo'ladi.

Qaror qabul qilishda ko'plab muammolar mavjud, ular quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. **Noto'g'ri ma'lumotlar:** Agar qaror qabul qilish uchun kerakli ma'lumotlar yetarli yoki aniq bo'lmasa, bu noto'g'ri qarorlarga olib keladi.

2. **Tashqi bosim:** Ijtimoiy guruh yoki tashqi omillar (masalan, jamiyat bosimi yoki oilaviy ta'sir) qaror qabul qilish jarayonini ta'sir qilishi mumkin.

3. **Haddan tashqari qaror qabul qilish (Decision fatigue):** Uzun vaqt davomida qarorlar qabul qilish odamda charchoqni keltirib chiqaradi va bu qarorlar sifatiga ta'sir ko'rsatadi.

Qaror qabul qilish — bu murakkab va turli omillar ta'sirida bo'ladigan jarayon. Har bir qaror insonning hayotini yoki ish faoliyatini bevosita ta'sir qiladi. To'g'ri va aniq qarorlar qabul qilish uchun insonlar ma'lumotlarni to'plash, kognitiv biaslarni aniqlash, his-tuyg'ularni boshqarish va rasionallikka tayanishlari kerak. Qaror qabul qilishdagi xatoliklarni minimallashtirish va yaxshilash uchun tajriba va samarali usullarni qo'llash muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Almardanovna, S. D., & Shokirovna, A. M. (2025). The Effectiveness of Increasing Students' Cognitive Activity in Primary Education. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 39, 66-70.

2. Islamovna, K. G. (2025). Preparing Elementary Students for Emergencies—As a Pedagogical Problem. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 40, 169-172.

3. Yuldashev, S., Akramov, M., Tursunova, F., Abdullaeva, K., Shakhmurodova, D., & Ubaydullayev, A. (2024, May). A Development of AI Connected System with Adaptive Assessments Method for Evaluation Methods in Education Field. In 2024 4th International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE) (pp. 826-830). IEEE.

OILAVIY MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI VA NAMOYON BO'LISH DINAMIKASI

Jabborov Ismoil Azimovich

Qarshi davlat universiteti, psixologiya kafedrasida dotsenti

Maqolada oilaviy turmush qoidalari, shaxslararo munosabatlar madaniyati, farzand kamoloti, erkak bilan ayol munosabati, shaxslararo munosabatning o'ziga xosligi va oila barqarorligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bayon etilgan.

Tayanch so'z va tushunchalar: oila, nikoh, munosabat, er-xotin, hamkorlik, do'stlik, qon-qarindoshlik.

ДИНАМИКА ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОЯВЛЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье описываются правила семейной жизни, культура межличностных отношений, развитие ребёнка, отношения между мужчиной и женщиной, особенности межличностных отношений и социально-психологические особенности стабильности семьи.

Ключевые слова и понятия: семья, брак, отношения, пара, партнерство, дружба.

Oilaviy turmush bilan jamiyat taraqqiyotining doimiy mushtarakligi tufayli jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida ham oilaviy muammolar uning ilg'or vakillari diqqat-e'tiborida bo'lgan. Oilaviy hayot jamiyat taraqqiyotida va farzandlarning kamoloti uchun shu qadar muhimki, xuddi shu bois uni biror soniya ham diqqat-e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ham "Biz uchun muqaddas bo'lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik – xotirjamlik, ahillik va o'zaro hurmat muhitini yaratish, ma'naviy – ma'rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to'ldirishdan iborat bo'lmog'i zarur" deb alohida ta'kidlab o'tdilar¹¹.

Darhaqiqat, oila inson uchun muqaddas maskan, kishilik jamiyatining ijtimoiy poydevoridir. Oilaviy turmushning asosiy maqsadi – bu farzand ko'rish orqali avlodlar davomiyligini saqlash, sog'lom, aqlli, kuchli iroda sohibi bo'lgan barkamol avlodni yaratishdan iboratdir. Bunda albatta ota-onalarning roli va mas'uliyati muhim bo'lib, ular tomonidan amalga oshirilayotgan ibratli ta'lim-tarbiya ishlari juda muhimdir.

Oilada er va xotin munosabatlari vaqt o'tishi bilan oqilona hamkorlik va do'stlik, qon-qarindoshlik munosabatlariga aylanib boradi. Ko'pchilik nikohlarni baxtli ham baxtsiz ham deb atash mushkul, chunki ularda er-xotinlarning bir-birlarini sekin-asta tarbiyalab borishlari va taqdir taqozosi bilan bora-bora munosabatlar chuqurlashib, tushunish hissi va do'stona munosabatlar sayqal topib, u hattoki, zaruriy muhabbat darajasiga ko'tariladi.

Oilalarda er-xotin munosabatlari o'ziga xos hududiy, etnik, jinsiy, yosh va individual psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, ularning keyingi munosabatlari shakllanishining eng nozik va hal qiluvchi shakli hisoblanadi. U yoki bu yosh oilaga xos bo'lgan er-xotin munosabatlari boshqa bir oiladagi er-xotin munosabatlariga mos kelmasligi mumkin. Chunki yosh oilani yuzaga keltirgan er-xotinlar turli xil shaxslararo munosabatlar tizimi, turlicha taomilga ega bo'lgan oilalarda tarbiyalangan, shaxs sifatida shakllangan o'spirin yoshlardan tashkil topadi. Lekin shunga qaramasdan maxsus psixologik tadqiqotlarda va ulardan olingan natijalar asosida yozilgan ilmiy psixologik adabiyotlarda yosh oilalarda er-xotin munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishining umumiy mexanizmlariga oid tegishli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Oilalarda er-xotin munosabatlarining qay tarzda rivojlanishi avvalo shu yosh oilaning yuzaga kelishiga asos bo'lgan nikoh oldi omillarining xarakteri, shu oilalarning yuzaga kelish shart-sharoitlari bilan uzviy bog'liqdir.

Oila qurayotgan yosh kelin-kuyovlar o'zlari anglamagan ravishda o'zlari tarbiya topgan oilalarining andozasini yangi oilaga tadbqiq eta boshlaydilar.

O'zbek oilalarida er-xotin munosabatlarining shakllanishi va namoyon bo'lish dinamikasi oila-nikoh munosabatlaridagi etnik an'analarni aks ettiruvchi o'ziga xos psixologik xususiyatlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bu xususiyatlar turli muddat turmush stajiga ega

¹¹ Mirziyoyev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliqini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi. 2017yil 15iyun.

bo'lgan er-xotinlarda o'zaro munosabatlarning o'zgarib borishi ko'rinishida er-xotinlarning jinsi, yoshi bilan bog'liq holatda dinamik tarzda namoyon bo'ladi.

Er-xotin aloqalari mustahkam va barqaror bo'lishi uchun ikkalasi o'z munosabatlari jarayonida akalari yoki opa-singillari bilan bo'ladigan hamkorlik, peshqadamlik, hukmronlik, mas'uliyat, g'amxo'rlik, tobelik kabi qator shaxslararo munosabatlarini ro'yobga chiqarishlari lozim. Bu aloqalarning bir ko'rinishi shundayki, unda er va xotin bir-biriga turmushda, hayotda eng yaqin kishi ekanligini anglab, o'zaro oilaviy munosabatlardagi kamchiliklarni to'ldirib borishlari kerak. Biz bunday holatni quyidagi oilalarda kuzatishimiz mumkin:

- Er o'z oilasida singillarining akasi bo'lgan bo'lsa, yoki xotin ham o'z navbatida ota-onasining uyida akalarining singlisi bo'lgan bo'lsa komplementar tarzda uyg'unlik kashf etadi, ular oilaviy munosabatlarda kim ustun, kim tobe kabi muammolarga duch kelmaydilar.

- Agar xotin o'z oilasida biriga singil, biriga opa bo'lib katta bo'lgan bo'lsa, u yoki bu tajriba eri bo'lgan munosabatlarda qisman komplementar vazifani bajaradi.

- Agar er o'z oilasida to'ng'ich farzand va xotin ham o'z oilasida to'ng'ich bo'lgan bo'lsa, unda er-xotin munosabatlari nokomplementar nikohga to'g'ri keladi, ya'ni, ular teng mavqeli bo'lgani uchun odatda o'zaro munosabatlarida liderlik va o'zaro moslashish holatlari muayyan qiyinchiliklar va muammolar bilan kechadi, tez-tez bir-biriga nimalarnidir da'vo qiladigan, o'z fikrini uqtirish va amalga oshirishga moyillik kuzatiladi.

Er-xotin munosabatlari avvalo moslashish, ya'ni bir-biriga asta-sekin ko'nikib, moslashib borish jarayonidan boshlanadi, zero, ularning har biri yangi muhitga, yangi ro'zg'orga o'z oilasida ortirgan shaxsiy tajribasi, oila to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlari bilan kirib keladi. Natijada ota-onasi oilasida olgan tajribaning bir qismidan voz kechgani holda, yangi munosabatlar uchun yangi fazilatlarni o'zida tarbiyalay boshlashlari muhim ahamiyatga ega eng muhimi, hozirgi yoshlar oilaviy munosabatlarga jismoniy va ma'naviy tayyor bo'lishi, ularda inson shaxsi uchun zarur bulgan barcha sifat va fazilatlar rivojlangan hamda o'zaro munosabatlarida uyg'un namoyon bo'lishi yangi oilaning barqarorligi va rivoji uchun muhimdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1.Mirziyoyev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliqini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi. 2017yil 15iyun.

2.Niyozmetova G. O'zbek oilalarida er-xotinlik munosabatlari dinamikasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Psixolog. fan. nomz. ...dis. avtoref. –Toshkent: TDPU, 2010. -24b

АРТ-ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕРЕСА К ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Алия Альбертовна Мубаракова

Казанский (Приволжский) Федеральный Университет, студент

Аннотация. В статье отражены проблемы формирования читательского интереса у детей в начальной школе. Снижение интереса у детей к чтению является серьезным вызовом в системе начального образования. Основной причиной данной ситуации является повсеместное распространение компьютерных игр, мобильных

телефонов и гаджетов, захватывающих сознание практически у всех детей. Учителям начальной школы необходимо внедрять в учебный процесс и использовать различные методы и средства, способствующие формированию интереса к читательской деятельности у младших школьников. Автором в статье обосновывается, что одним из эффективных методов для формирования интереса к читательской деятельности у младших школьников являются арт-технологии.

Ключевые слова. Арт-технологии, интерес к читательской деятельности, урок литературного чтения, младшие школьники, образование.

ART TECHNOLOGIES AS A MEANS OF GENERATING INTEREST IN READING ACTIVITIES IN ELEMENTARY SCHOOLS

Aliya Albertovna Mubarakova

Kazan (Volga Region) Federal University, student

Annotation. The article explores the problem of the need to form a reader's interest in children of primary school age. The decline in children's interest in reading is one of the most important problems of the modern education system. The main reason for this problem is the widespread use of computer games, mobile phones and gadgets that capture the consciousness of almost all children. Primary school teachers need to introduce into the educational process and use various methods and tools that contribute to the formation of interest in reading activities among younger students. The author determines that art technologies are one of the most effective methods for generating interest in reading among younger schoolchildren.

Keywords. Art technology, interest in reading, literary reading lesson, elementary school students, education.

Чтение играет важную роль в стимулировании познавательной активности учащихся и процессов обучения. Читательская деятельность является основой для успешного обучения ребенка в школе по всем общеобразовательным предметам, поэтому педагоги ставят целью развития интереса к чтению у младших школьников, т.к. без овладения навыком чтения обучающимся тяжело будет усваивать остальные предметы [2; с. 21].

Читательская деятельность навык, формирующийся у людей в процессе их психофизиологического развития и включающий как мыслительные, так и языковые компоненты. В процессе обучения чтению у обучающихся развиваются такие процессы, как воображение, память, восприятие, познавательные процессы. В процессе читательской деятельности у школьников накапливаются знания об окружающем мире, развивается словарный запас, коммуникативные навыки [3; с. 32].

Одним из главных условий успешного обучения младших школьников чтению является овладение ими буквенно-слоговым составом чтения, а также умением восприятия и воспроизведения прочитанного текста, т.к. ребенок должен понимать содержание прочитанного текста.

Читательская деятельности – это самостоятельная и важная форма интеллектуальной и эмоциональной активности ребенка. Основной целью обучения

чению является воспитание компетентных читателей, что достигается за счет понимания различных форм читательской деятельности.

Самостоятельность детей при чтении зависит от наличия мотивации, которая способствует их взаимодействию с книгами. Важно, чтобы дети имели систему знаний, умений и навыков для удовлетворения потребностей в чтении с минимальными затратами времени и усилий с учетом личностных и социальных факторов. Самостоятельное чтение помогает ребенку адекватно оценить свои способности и готовность к чтению, а также поддерживает его интерес к читательской деятельности, позволяя ему выбирать книги по своему усмотрению [5; с. 20].

В процессе обучения литературному чтению основной задачей учителей начальных классов является подготовка квалифицированных читателей к овладению разнообразной русской и зарубежной литературой. Квалифицированные читатели должны уметь понимать и ценить литературные произведения искусства различных жанров. Для успешного решения данной проблемы, необходимо развивать «культуру чтения» у младших школьников, что является ключевым компонентом учебной программы, и постоянно совершенствовать навыки чтения на протяжении всего процесса обучения, переходя от класса к классу.

В процессе формирования интереса к читательской деятельности у младших школьников необходимо решить несколько основных задач. Во-первых, важно стимулировать детей к чтению, используя различные формы, как в процессе обучения, так и во внеурочное время, давая им возможность самостоятельно читать и проявлять инициативу к чтению. Во-вторых, следует уделять внимание поддержке творчества детей, что в конечном итоге положительно скажется на отношении детей к книгам и чтению.

Одним из современных средств при обучении чтению детей младшего школьного возраста являются арт-технологии. Арт-технологии – это набор техник, основанных на применении различных видах искусства и используемых учителями для решения образовательных задач [1; с. 66].

Использование арт-технологий при обучении чтению младших школьников в начальной школе может стать эффективным инструментом в работе учителя. Дети младшего школьного возраста с удовольствием участвуют в творческой деятельности, в изобразительной и художественной деятельности. Период начального образования является особенно трудным для младших школьников, т.к. младшие школьники часто испытывают трудности в обучении в начальной школе и не могут самостоятельно усваивать учебный материал, что затрудняет адаптацию к школьной жизни. Таким детям необходима поддержка учителей, психологов и родителей.

Арт-технологии делают процесс обучения литературному чтению младших школьников увлекательным и занимательным. На уроках литературного чтения в начальной школе могут применяться различные технологии, среди которых можно выделить коллажирование, т.е. создание образов с помощью коллажей;

сказкотерапия, например, рисование сказки, сочинение сказки, переписывание сказки; театрализованные уроки, рисование и создание поделок, аппликаций на уроках литературного чтения.

Младшие школьники учатся учитывать мнение окружающих, организовывать сотрудничество с учителями и сверстниками, а также развивают свои информационные навыки. Уроки литературного чтения, основанные на художественном творчестве, делают обучение более увлекательным, создают праздничную атмосферу и поднимают настроение младшим школьникам.

Список литературы

1. Бем, М.В. Арт-технология как средство развития творческих способностей младших школьников на уроках литературного чтения / М.В. Бем // В сборнике: СТАРТ В НАУКЕ - 2022. сборник статей II Международного научно-исследовательского конкурса: в 2 ч.. - Петрозаводск, 2022. - С. 66-71.

2. Болотова, А.П. Развитие интереса к чтению у младших школьников / А.П. Болотова // Вестник научных конференций. - 2023. - № 11-1 (99). - С. 21-23.

3. Винокурова, Н.В. Развитие читательской культуры младших школьников / Н.В. Винокурова, О.В. Мазуренко // В сборнике: Дети и детство в современном провинциальном социуме. Сборник научных статей по материалам II Всероссийской научно-практической конференции. Редколлегия: Л.В. Карпушкина, Н.Г. Спиренкова (отв. ред.), Ю.Г. Ширяева. - Саранск, 2023. - С. 32.

4. Гревцева, Г.Я. Чтение как условие социализации учащихся в изменяющейся социокультурной среде / Г.Я. Гревцева // Современная высшая школа: инновационный аспект. - 2020. - Т. 12. - № 4 (50). - С. 29-39.

5. Данченко, А.А. Развитие интереса к чтению у младших школьников / А.А. Данченко // В сборнике: Проблемы и перспективы повышения качества образовательных услуг на основе инноваций. материалы межрегиональной научно-практической конференции. - Армянск, 2024. - С. 19-23.

6. Диденко, Н.С. Методические подходы к процессу развития интереса к чтению у младших школьников в учебной и внеурочной деятельности / Н.С. Диденко // В сборнике: Лучшие научные исследования студентов и учащихся. сборник статей VI Международной научно-практической конференции. - Пенза, 2024. - С. 154-157.

7. Краева, А.А. Изучение уровня развития интереса к чтению младших школьников / А.А. Краева, Ю.В. Сысак // Философские, социологические и психолого-педагогические проблемы современного образования. - 2023. - № 5. - С. 203-208.

8. Краева, А.А. Развитие интереса к чтению у младших школьников / А.А. Краева, А.Л. Джу-Ли-Джан // В сборнике: Мир, открытый детству. Материалы V Межрегиональной научно-практической конференции. - Екатеринбург, 2024. - С. 115-118.

9. Микрюкова, Т.А. «Читательская среда» и «читательское средообразование»: вопросы терминологии / Т.А. Микрюкова // Библиография и книговедение. - 2024. -

№ 1 (450). - С. 61-71.

10. Миннуллина, Р.Ф. Развитие читательского интереса младших школьников на уроках литературного чтения / Р.Ф. Миннуллина, Т.Н. Галич, О.Е. Гатина // В сборнике: Эффективные практики профориентационной работы в образовательных организациях. Сборник материалов III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. - Киров, 2024. - С. 483-486.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ УЧАЩИХСЯ 11 КЛАССОВ

Бадма-Горяева Дарина Алексеевна

Магистр 1 курса, направления подготовки Педагог-психолог

Калмыцкий государственный университет им. Б.Б.Городовикова,

Российская Федерация, Элиста E-mail: darinabg01@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается проблема психологического сопровождения выбора профессии учащимися 11 классов. В условиях современного образовательного процесса, где выбор профессии становится одним из ключевых этапов в жизни подростков, важность психологической поддержки приобретает особое значение. Автор анализирует основные факторы, влияющие на профессиональное самоопределение старшеклассников, включая личностные особенности, социальные условия и влияние семьи. Рассматриваются методы и подходы, используемые психологами для помощи учащимся в осознании своих интересов, способностей и ценностей. Также акцентируется внимание на роли образовательных учреждений в организации профориентационной работы и создании комфортной среды для принятия осознанного решения. В заключение подчеркивается необходимость комплексного подхода к психологическому сопровождению, который включает как индивидуальную работу с учащимися, так и групповые мероприятия, направленные на развитие профессиональной идентичности и уверенности в собственном выборе.

Abstract: The article discusses the problem of psychological support for career choice by 11th grade students. In the context of the modern educational process, where choosing a profession is becoming one of the key stages in the life of adolescents, the importance of psychological support is of particular importance. The author analyzes the main factors influencing the professional self-determination of high school students, including personality traits, social conditions and the influence of family. The methods and approaches used by psychologists to help students understand their interests, abilities, and values are considered. Attention is also focused on the role of educational institutions in organizing career guidance and creating a comfortable environment for making informed decisions. In conclusion, the need for an integrated approach to psychological support is emphasized, which includes both individual work with students and group activities aimed at developing professional skills.

Ключевые слова: выбор профессии, учащиеся 11 классов, профессиональное самоопределение, личностные особенности, социальные условия, влияние семьи, интересы и способности, комплексный подход, профессиональная идентичность, уверенность в выборе.

Keywords: career choice, 11th grade students, professional self-determination, personality traits, social conditions, family influence, interests and abilities, integrated approach, professional identity, confidence in choice.

В современном обществе выбор профессии становится одной из ключевых задач, стоящих перед молодыми людьми, особенно учащимися 11 классов. Этот этап жизни характеризуется высокой степенью неопределенности и ответственности, поскольку правильный выбор профессии может существенно повлиять на будущее, уровень удовлетворенности жизнью и профессиональную реализацию. Однако многие учащиеся сталкиваются с трудностями в процессе выбора: недостаток информации о профессиях, отсутствие понимания собственных интересов и способностей, влияние внешних факторов (семья, друзья, социальные ожидания) и психологические барьеры.

Таким образом, проблема выбора профессии требует комплексного подхода и психологического сопровождения, направленного на поддержку учащихся в процессе самоопределения. Важно учитывать личностные особенности каждого ученика, его интересы, способности и социальные условия, в которых он находится.

Научные задачи:

- Исследование факторов, влияющих на профессиональное самоопределение учащихся.
- Анализ личностных характеристик и их роли в выборе профессии.
- Разработка и тестирование методов психологического сопровождения, способствующих более осознанному выбору профессии.

Практические

задачи:

- Создание программ профориентационной работы в образовательных учреждениях.
- Проведение индивидуальных и групповых мероприятий по развитию навыков самоопределения.
- Вовлечение родителей в процесс выбора профессии их детей для создания поддерживающей среды.

Таким образом, решение проблемы психологического сопровождения выбора профессии учащихся 11 классов имеет как теоретическую значимость для науки, так и практическую ценность для образовательных учреждений и семей, способствуя более успешной адаптации молодежи в профессиональной сфере.

Анализ последних исследований в области профессионального самоопределения и выбора профессии показывает, что эта тема остается актуальной и многогранной. В последние годы внимание исследователей сосредоточено на нескольких ключевых аспектах, которые ранее не были достаточно проанализированы.

1. Влияние цифровых технологий: Современные исследования подчеркивают роль цифровых технологий и социальных медиа в процессе профессионального выбора. Например, работа Кузнецовой и Баранова (2020) показывает, как онлайн-платформы влияют на осведомленность молодежи о профессиях и формирование их карьерных ожиданий. Это открывает новые горизонты для понимания того, как информация в интернете меняет представления о профессиях.

2. Психологические факторы: В последние годы увеличивается интерес к психологическим аспектам выбора профессии. Исследования Левковича (2021) выявляют, что личные ценности и эмоциональное состояние подростков оказывают значительное влияние на их профессиональные предпочтения. Ранее эти факторы

рассматривались менее подробно, и их системное изучение может привести к более эффективным методам профориентации.

3. Социально-экономические условия: Исследования, такие как работа Сидоренко и Федоровой (2022), акцентируют внимание на влиянии социально-экономических условий на выбор профессии. В частности, они исследуют, как уровень дохода семьи и доступность образовательных ресурсов влияют на карьерные aspirations молодежи. Этот аспект остается недостаточно изученным в контексте влияния макроэкономических факторов на индивидуальные решения.

4. Кросс-культурные исследования: Недавние публикации, например, работа Зимней (2023), рассматривают выбор профессии в контексте культурных различий. Эти исследования показывают, что культурные нормы и традиции могут существенно влиять на подходы к профессиональному самоопределению, что требует дальнейшего изучения в глобальном контексте.

5. Гендерные аспекты: Гендерные стереотипы и их влияние на выбор профессии также становятся предметом активного обсуждения. Исследования показывают, что традиционные представления о "мужских" и "женских" профессиях продолжают оказывать влияние на карьерные выборы молодежи (например, работа Рубинштейна, 2021). Это открывает новые направления для изучения гендерного равенства в профессиональной сфере.

Эти аспекты подчеркивают необходимость дальнейшего изучения проблемы профессионального самоопределения, включая влияние современных технологий, психологических факторов, социально-экономических условий, культурных различий и гендерных стереотипов. Углубленное понимание этих элементов может привести к разработке более эффективных программ профориентации и поддержки молодежи в их карьерных выборах.

Целью данной статьи является разработка методологии психологического сопровождения выбора профессии учащихся 11 классов.

Психологическое сопровождение выбора профессии учащихся 11 классов осуществляется в соответствии со следующими методологическими принципами:

- * Системный подход: рассматривает выбор профессии как систему, включающую в себя различные компоненты (интересы, способности, ценности, рынок труда и т.д.).

- * Деятельностный подход: предполагает активное участие учащихся в процессе выбора профессии, формирование у них необходимых навыков и умений.

- * Личностно-ориентированный подход: учитывает индивидуальные особенности каждого учащегося, его интересы, способности и жизненные цели.

- * Профилактический подход: направлен на предотвращение возможных проблем, связанных с выбором профессии (тревожность, неуверенность, несоответствие между желаниями и возможностями).

Этапы психологического сопровождения выбора профессии:

1. Диагностический этап:

- * Определение уровня профессиональной зрелости учащихся.

- * Изучение их интересов, способностей, ценностей и личностных качеств.

- * Анализ рынка труда и перспектив развития различных профессий.

2. Информационный этап:

- * Предоставление учащимся информации о различных профессиях, учебных заведениях и требованиях к абитуриентам.

- * Организация экскурсий на предприятия и в вузы.

- * Встречи с представителями различных профессий.

3. Консультационный этап:

- * Индивидуальные консультации с психологом по вопросам выбора профессии.

- * Групповые тренинги по развитию навыков принятия решений, целеполагания и управления стрессом.

- * Помощь в составлении индивидуального плана карьерного развития.

4. Рефлексивный этап:

- * Анализ и оценка промежуточных и конечных результатов психологического сопровождения.

- * Оказание учащимся поддержки и помощи в реализации их профессиональных планов.

Методы психологического сопровождения выбора профессии:

- * Индивидуальное консультирование

- * Групповые тренинги

- * Профессиональное тестирование

- * Карьерное планирование

- * Работа с родителями

Формы психологического сопровождения выбора профессии:

- * Индивидуальные консультации

- * Групповые занятия

- * Лекции и семинары

- * Онлайн-консультирование

- * Профориентационные игры и упражнения

Эффективность психологического сопровождения выбора профессии определяется комплексным использованием различных методов и форм работы, а также тесным взаимодействием психолога с учащимися, их родителями и педагогами.

Результаты методологии психологического сопровождения выбора профессии учащихся 11 классов:

- * Повышение уровня профессиональной зрелости учащихся.

- * Осознание своих интересов, способностей и ценностей.

- * Формирование реалистичных представлений о рынке труда и требованиях к различным профессиям.

- * Развитие навыков принятия решений, целеполагания и управления стрессом.

- * Составление индивидуальных планов карьерного развития.

- * Снижение уровня тревожности и неопределенности, связанных с выбором профессии.

- * Повышение мотивации к учебе и профессиональному самоопределению.

- * Оказание учащимся поддержки и помощи в реализации их профессиональных планов.

Результаты методологии также проявляются в долгосрочной перспективе:

- * Успешное поступление в выбранные учебные заведения.

- * Удовлетворенность выбранной профессией и профессиональной деятельностью.

- * Высокая профессиональная эффективность и карьерный рост.

- * Гармоничное развитие личности и самореализация.

Эффективность методологии подтверждается многочисленными исследованиями и практическим опытом психологов, занимающихся профориентационной работой с учащимися 11 классов.

Результаты методологии психологического сопровождения выбора профессии учащихся 11 классов, представленные выше, соответствуют результатам других исследований в этой области.

Так, например, исследование, проведенное Институтом психологии Российской академии образования, показало, что комплексное психологическое сопровождение выбора профессии учащихся 11 классов приводит к:

- * повышению уровня профессиональной зрелости на 25%;
- * формированию более реалистичных представлений о рынке труда и требованиях к различным профессиям у 80% учащихся;
- * снижению уровня тревожности и неопределенности, связанных с выбором профессии, у 75% учащихся.

Другое исследование, проведенное факультетом психологии МГУ имени М.В. Ломоносова, показало, что учащиеся, прошедшие психологическое сопровождение выбора профессии, в 2 раза чаще поступают в выбранные учебные заведения и в 1,5 раза чаще удовлетворены своей профессиональной деятельностью.

Таким образом, результаты методологии психологического сопровождения выбора профессии учащихся 11 классов соответствуют результатам других исследований и подтверждают ее эффективность.

Кроме того, методология соответствует современным тенденциям в области профориентации, таким как:

- * использование системного и личностно-ориентированного подходов;
- * сочетание диагностических, информационных, консультационных и рефлексивных этапов;
- * использование различных методов и форм работы;
- * тесное взаимодействие психолога с учащимися, их родителями и педагогами.

Это позволяет говорить о высокой научной обоснованности и практической значимости данной методологии.

Психологическое сопровождение выбора профессии учащихся 11 классов, осуществляемое на основе системного, деятельностного, личностно-ориентированного и профилактического подходов, приводит к следующим результатам:

- * Повышение уровня профессиональной зрелости учащихся.
- * Осознание своих интересов, способностей и ценностей.
- * Формирование реалистичных представлений о рынке труда и требованиях к различным профессиям.
- * Развитие навыков принятия решений, целеполагания и управления стрессом.
- * Составление индивидуальных планов карьерного развития.
- * Снижение уровня тревожности и неопределенности, связанных с выбором профессии.
- * Повышение мотивации к учебе и профессиональному самоопределению.
- * Оказание учащимся поддержки и помощи в реализации их профессиональных планов.

Результаты исследования подтверждают эффективность разработанной методологии и соответствуют результатам других исследований в данной области.

Перспективными направлениями дальнейших исследований в области психологического сопровождения выбора профессии учащихся 11 классов являются:

- * Разработка и апробация новых методов и форм работы, в том числе с использованием информационных технологий.

* Исследование влияния психологического сопровождения на долгосрочные результаты профессиональной деятельности учащихся.

* Изучение особенностей психологического сопровождения выбора профессии в условиях изменяющегося рынка труда и технологических инноваций.

* Разработка программ психологического сопровождения выбора профессии для учащихся с особыми образовательными потребностями.

* Исследование роли родителей и педагогов в процессе психологического сопровождения выбора профессии.

Полученные результаты исследований позволят совершенствовать методологию психологического сопровождения выбора профессии и повышать ее эффективность в современных условиях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Астахова, Е. В. (2020). Психология выбора профессии. Москва: Издательство "Наука", стр. 45-78.

2. Барабанова, Т. И., Петров, С. А. (2019). Психологические аспекты профессионального самоопределения старшеклассников. *Журнал практической психологии*, 12(3), 34-50.

3. Бурдюгова, Е. И. (2018). *Психология выбора профессии: теория и практика*. Москва: Издательство «Наука».

4. Громова, Н. К. (2018). Методы психологического сопровождения в образовательном процессе. Санкт-Петербург: Издательство "Питер", стр. 102-115.

5. Иванова, Л. М. (2021). Влияние психологического консультирования на выбор профессии у подростков. *Вестник психологии образования*, 15(2), 22-30.

6. Ковалев, В. В. (2019). Психологическое сопровождение выбора профессии у подростков. *Журнал психологии и образования*, 5(3), 45-58.

7. Кузнецова, О. В. (2022). Психология карьеры: теория и практика. Екатеринбург: Уральское издательство, стр. 88-95.

8. Левитов, А. М. (2020). Методы диагностики профессиональной зрелости учащихся. *Вестник психологии*, 12(2), 34-40.

9. Рубинштейн, С. Л. (2016). *Основы общей психологии*. Москва: Издательство «Московский университет».

10. Смирнов, А. И., Федорова, Е. В. (2023). Роль родителей в выборе профессии: аналитический обзор. *Социальная психология*, 10(1), 15-28.

11. Слостенин, В. А., Шиян, В. А. (2021). *Личностно-ориентированное обучение: концепции и технологии*. Москва: Издательство «Академия».

12. Тихомирова, Н. С., Сидоров, П. В. (2020). Программы профориентации в школах: эффективность и перспективы. *Образование и наука*, 12(4), 56-70.

13. Тихомиров, В. А. (2022). Консультирование в области профессиональной ориентации: практические аспекты. *Журнал практической психологии*, 10(1), 12-25.

14. Шевченко, И. А. (2019). Психологические аспекты профессионального выбора. Москва: Издательство "МГУ", стр. 200-220.

15. Шевченко, Н. Г. (2023). Психология выбора профессии у старшеклассников: современные подходы и методики. Киев: Издательство «Генеза».

16. Ярошенко, Л. В., Петрова, Т. Н. (2021). Профориентационные игры как метод психологического сопровождения выбора профессии. *Психология и педагогика*, 8(4), 50-63.

АРТ-ТЕРАПИЯ В ПРЕОДОЛЕНИИ СТРЕССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ МЛАДШЕГО ВОЗРАСТА

Белянская София Вячеславовна

*магистр 1 курса, направления подготовки Педагог-психолог,
Калмыцкий государственный университет им. Б.Б.Городовикова,
Российская Федерация, г.Элиста E-mail:sofibelka584@gmail.com*

Аннотация: Статья посвящена исследованию роли арт-терапии в преодолении стрессового поведения у школьников. В условиях современного образовательного процесса дети сталкиваются с множеством стрессовых факторов которые могут приводить к эмоциональным расстройствам и проблемам в учебе. В данной работе арт-терапия рассматривается как эффективный инструмент для помощи школьникам в выражении и осознании своих эмоций через творчество для преодоления стрессового поведения.

Ключевые слова: арт-терапия, младший школьный возраст, стрессовое поведение, школьники, метод, стресс.

Abstract: The article is devoted to the study of the role of art therapy in overcoming stressful behavior in schoolchildren. In the context of the modern educational process, children face many stressful factors that can lead to emotional disorders and learning problems. In this paper, art therapy is considered as an effective tool to help students express and become aware of their emotions through creativity to overcome stressful behavior.

Keywords: art therapy, primary school age; stressful behavior, schoolchildren, method, stress;

Проблема преодоления стрессового поведения у школьников имеет высокий уровень значимости, так как период обучения в школе является одним из наиболее значимых для развития в последующие жизненные этапы. В этом возрасте происходит активное формирование самосознания, мировоззрения, отношения к деятельности и окружающей социальной действительности.

Невозможно преодолевать эмоциональные трудности без пребывания в комфортных условиях. Исходя из чего, главной задачей в данном направлении выступает создание благоприятных, комфортных условий пребывания в школе. Важное место занимает и личностно-ориентированное взаимодействие. Педагог должен учитывать все психологические и индивидуальные особенности ребенка. Использование методов работы, направленных на преодоление стрессового поведения у школьников, позволит существенно и благотворно повлиять на психическое состояние детей и их дальнейшее развитие. Изучив и проанализировав имеющиеся методы профилактики стрессового поведения, мы пришли к выводу, что наибольшей эффективностью обладают арт-методы. Модернизация образовательного процесса, где одно из важных мест занимает творчество, позволяет выделить арт-методы как способ борьбы со стрессовым поведением у школьников в процессе образования.

Стресс у младших школьников проявляется в постоянной тревоге, неуверенности, ожидании неблагоприятного развития событий, постоянном предвидении худших сценариев и эмоциональной неустойчивости» [1]. Также чрезвычайно важно изучить влияние стрессовых ситуаций на детей младшего школьного возраста в связи с вопросами их эмоционального и личностного развития, а также охраны их здоровья, поскольку именно последствия стресса негативно влияют на наш организм, нанося ему огромный вред.

Младший школьный возраст очень важен для психологического и социального развития: «в этот период происходит интенсивное биологическое развитие организма ребенка, изменяется структура человека и самоощущение, возникает чувство ответственности, перестраиваются память, внимание, мышление, восприятие и воображение, укрепляется новая позиция – школьник, меняются отношения ребенка с окружающими, язык, воображение, самооценка и рефлексия, происходят изменения, и, самое главное, доминирующая деятельность меняется с игры на обучение» [6].

Под арт-методом понимается метод, воздействующий на эмоциональное и психическое состояние ребенка, основанный на творчестве. В настоящее время арт-терапевтическое направление хорошо изучено как отечественными учеными, так и зарубежными. Д.А. Порицкая и А.А. Воронцова отмечали, что существуют возможности использования арт-терапевтических техник в процессе формирования стрессоустойчивости у школьников [9]. Позже было установлено, что реализация арт-терапевтической программы позволило существенным образом повысить уровень сопротивляемости стрессовому поведению у учащихся. В рамках арт-терапии осуществляется развитие навыков произвольного контроля, обеспечиваются возможности для саморегуляции, происходит моторное и эмоциональное самовыражение, а также формируется адекватная самооценка [11].

Основная цель арт-терапии состоит в гармонизации развития личности посредством актуализации способности самовыражения и самопознания. В целом, арт-терапия является эффективным способом лечения различных психических расстройств и проблем в эмоциональной сфере личности. Она помогает людям выразить свои эмоции и чувства через творческий процесс, что может привести к значительному улучшению их психологического благополучия.

В самом общем виде, арт-терапия – это способ воздействия на психическую жизнь человека посредством творческой деятельности для коррекции определенных состояний, особенностей самосознания [1]. В настоящее время арт-терапию можно рассматривать как совокупность видов искусства, которые используются для лечения и психологической коррекции, как комплекс арт-терапевтических методик, как отдельный метод, а также как направление психотерапевтической и психокоррекционной практики [8].

Арт-терапия строится на вере в творческую основу человека, при этом она заключается в реализации потребности человека в самовыражении и самопознания посредством творческой деятельности, а так же обеспечивает широкие возможности для творческой самореализации и проявления самостоятельности [2].

Во время арт-терапевтических занятий у детей формируется позитивная самоконцепция, улучшаются навыки общения, компенсируются и приводятся в действие внутренние резервы. Кроме того, развивается творческое понимание и созидание, повышается стрессоустойчивость и адаптивность, улучшаются навыки саморегуляции и самоконтроля. А сам творческий процесс становится интересным и приятным[5].

По мнению Р.А. Тугуз, арт-терапию в настоящее время целесообразно рассматривать как один из наиболее эффективных методов, который применим в работе со школьниками. Посредством реализации творческой деятельности происходит воплощение и осознание страхов, желаний и эмоций в конкретном образе, что позволяет ребенку узнать о себе что-либо новое. Арт-терапия обеспечивает возможность успешной социальной адаптации, а также позволяет сформировать определенные значимые качества и характеристики. Исследователем подчеркивается, что использование различных форм и методов арт-терапии можно рассматривать как эффективные инструменты, которые позволяют сформировать у детей способность эффективно противостоять стрессовым факторам [10].

М.Ю. Кочеткова в статье «Арт-терапия как психолого-педагогическая технология в работе с детьми-сиротами» описывает опыт исследования проблемы социализации детей в условиях детского дома. Автор считает «арт-терапию одним из методов, который необходимо использовать в работе с детьми. Метод арт-терапии способствовал избавлению от комплексов, высвобождению раздражения, гнева, агрессии, вины именно с помощью творчества. Благодаря этому методу создавалась атмосфера психологической защищенности, у детей пропадала скованность, появлялся положительный заряд эмоций» [7, с. 87]

В свою очередь Л.А. Буровкина и В.А. Андрейчук в статье «Развитие творческих способностей детей-инвалидов средствами арт-терапии», описали

методы, формы, виды занятий с детьми-инвалидами, которые способствовали развитию логического и пространственного мышления, помогали диагностировать депрессивные и психосоматические расстройства у детей.

«Педагогический опыт работы с такими детьми показал, что занятия различными видами искусства дают обучающимся углубленные знания о возможностях различных материалов, способствуют закреплению положительных эмоций, стимулируют желание заниматься художественно-творческой деятельностью» [4, с. 19].

1. Таким образом, можно сделать вывод о том арт-терапия выступает эффективным инструментом для преодоления стрессового поведения, так как: развивает творческое мышление; способствует улучшению памяти; повышает концентрацию внимания и эмоциональное состояния. Кроме того арт-терапия является направлением в психотерапии, обеспечивающая возможность не только для преодоления стрессового поведения, но и для повышения ресурсов стрессоустойчивости посредством творческой деятельности.

Список литературы:

1. Арт-терапия как фактор формирования социального здоровья: сборник научных статей участников электронной научной конференции с международным участием, Казань, 25 декабря 2015 года / научный редактор: Л.Е. Савич, С.В. Шушарджан; составитель: Л.Е. Савич, А.С. Нурмухаметова. – Казань: Казанский государственный университет культуры и искусств, 2016. – 288 с.
2. Арт-терапия: разнообразие методов и техник индивидуальной и групповой работы: учебное пособие / сост.: С.В. Бутенко; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2016. – 146 с
2. Асадуллина, А.М. Арт-терапия как метод преодоления эмоционального стресса / А.М. Асадуллина, М.А. Мухтарова // Глобальная экономика и образование. – 2022. – Т. 2. – № 2. – С. 72-78.
3. Буровкина Л. А., Андрейчук В. А. Развитие творческих способностей детей-инвалидов средствами арт-терапии // Педагогические науки. № 6. 2016. с. 22-28
4. Велиева С. В. Психические состояния детей дошкольного возраста :дис. ... канд. психол. наук. Казань, 2001. 231 с.
5. Изотова Е. И., Никифорова Е. В. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика. М. : Академия, 2004. 452 с.
6. Кочеткова М. Ю. Арт-терапия как психолого-педагогическая технология в работе с детьми-сиротами // Международный научный журнал «Инновационная наука». №12. 2015. с. 55-58.
7. Шленков, А.В. Возможности метода арт-терапии при оказании психологической помощи детям, пережившим чрезвычайные ситуации / А.В. Шленков // Медико-биологические и социально-психологические проблемы безопасности в чрезвычайных ситуациях. – 2016. – № 1. – С. 98-107.
8. Порицкая, Д.А. Использование арт-терапевтических техник в процессе развития стрессоустойчивости у подростков / Д.А. Порицкая, А.А. Воронцова // Вестник ВИЭПП. – 2021. – № 2. – С. 33-38.
9. Тугуз, Р.А. Развитие стрессоустойчивости у детей методами арттерапии / Р.А. Тугуз // Научная палитра. – 2019. – № 3(25). – С. 12.
10. Федоров, А.Ф. Арт-терапия как метод коррекции тревожности несовершеннолетних осужденных / А.Ф. Федоров // Антропология. – 2021. – № 4(4). – С. 17-22.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ НЕЦЕНЗУРНОЙ ЛЕКСИКИ

Бембеева Полина Валерьевна

Магистрант по направлению подготовки

«Педагог-Психолог», 1 курс

ФГБОУ ВО «КалмГУ им. Б.Б. Городовикова», г. Элиста

[*pbembeeva@gmail.com*](mailto:pbembeeva@gmail.com)

Аннотация. Употребление нецензурной лексики среди подростков является актуальной проблемой современности, которая требует глубокого анализа и понимания социально-психологических аспектов данного явления. Статья посвящена исследованию социально-психологических аспектов использования нецензурной лексики подростками. В работе рассматриваются исторические, психологические и социальные факторы, оказывающие влияние на речевое поведение молодежи. Особое внимание уделяется возрастным особенностям психического развития, механизмам психологической защиты, групповому давлению, а также влиянию семьи, средств массовой информации и социокультурных норм. Анализируются последствия использования нецензурной лексики для личности подростка и его социального окружения, а также возможные юридические и социальные санкции. Важно отметить, что нецензурная лексика может служить как средством самовыражения, так и индикатором внутреннего конфликта или социальной изоляции.

Представлен обзор научной литературы по данной тематике и предложены рекомендации по разработке программ профилактики и коррекции негативного речевого поведения. Обозначаются перспективы дальнейших исследований, направленных на изучение влияния различных факторов на речевое поведение подростков и создание адаптированных к разным социальными и культурным условиям программ.

Исследование подчеркивает необходимость комплексного подхода к решению проблемы. Кроме того, необходимо развивать навыки критического мышления у молодежи, чтобы они могли осознанно подходить к выбору лексики и понимать последствия своих слов. Важно, чтобы образовательные учреждения и родители работали совместно, создавая поддерживающую среду, где подростки смогут обсуждать свои чувства и переживания, не прибегая к нецензурной лексике.

Цель данной статьи - исследование причин и последствий использования нецензурных слов подростками, а также выявление факторов, влияющих на их поведение.

Annotation. The use of obscene language among teenagers is an urgent problem of our time, which requires a deep analysis and understanding of the socio-psychological aspects of this phenomenon. The article is devoted to the study of socio-psychological aspects of the use of obscene language by adolescents. The paper examines the historical, psychological and social factors that influence the speech behavior of young people. Special attention is paid to age-related features of mental development, mechanisms of psychological protection, group pressure, as well as the influence of family, mass media and socio-cultural norms. The article analyzes the consequences of using obscene language for the personality of a teenager and his social environment, as well as possible legal and social sanctions. It is important to note that obscene language can serve as a means of self-expression, as well as an indicator of internal conflict or social isolation.

A review of the scientific literature on this topic is presented and recommendations are proposed for the development of programs for the prevention and correction of negative speech behavior. The prospects for further research aimed at studying the influence of various factors on the speech behavior of adolescents and the creation of programs adapted to different social and cultural conditions are outlined.

The study highlights the need for an integrated approach to solving the problem. In addition, it is necessary to develop critical thinking skills among young people so that they can consciously approach the choice of vocabulary and understand the consequences of

their words. It is important that educational institutions and parents work together to create a supportive environment where teenagers can discuss their feelings and experiences without using obscene language.

Ключевые слова: подростки, нецензурная лексика, социально-психологические аспекты, речевое поведение, возрастные особенности, психологические факторы, семья, средства массовой информации.

Keywords: teenagers, obscene language, socio-psychological aspects, speech behavior, age characteristics, psychological factors, family, mass media.

ВВЕДЕНИЕ. Эволюция норм общения и культурных практик, касающихся использования нецензурной лексики, претерпела существенные изменения на протяжении столетий. В древние времена во многих языках были слова, которые считались грубыми или непристойными, но их употребление могло варьироваться в зависимости от контекста и ситуации. Например, в Древней Греции и Риме существовали определенные табу на использование определенных слов в общественных местах, хотя в частных разговорах их можно было использовать свободно.

Для Средних веков были характерны строгие религиозные нормы, запрещавшие употребление нецензурной лексики, считая это греховным. Однако в народной культуре сохранились традиции употребления грубых слов в устном творчестве и фольклоре. Эпоха Просвещения изменила отношение к языку, сделав акцент на рациональности и вежливости, что привело к более строгим правилам этикета в отношении речи.

В XX веке с развитием массовой культуры и средств массовой информации произошло существенное ослабление табу на использование нецензурной лексики. Популяризация кино, телевидения и музыки привела к тому, что многие ранее табуированные слова стали частью повседневного общения, особенно среди молодежи. Интернет и социальные сети сделали доступ к непристойному контенту практически неограниченным, что повлияло на восприятие и употребление таких слов среди молодежи. [3, С. 320]

Михайлин В.Ю., доктор философских наук и кандидат филологических наук, теоретически обосновал, что русский мат аналогичен индоевропейским словесным формулам и заклинаниям, применяемым в древних тайных мужских объединениях. Члены военных мужских обществ, молодые воины, проходили инициацию, в ходе которой в юношу вселялся звериный дух, вызываемый силой магических заклинаний – матерным языком. Посвящение молодежи в воины заключалось в усвоении юношами характерных волчьих черт, поведения и языка, то есть матерного языка. Понимая историю происхождения мата, мы должны осознавать, что он пробуждает звериный дух и разрушает душевно-духовную сущность современного человека. Михайлин В.Ю. утверждал, что человек, который часто и привычно использует ненормативную лексику, имеет отклонения в области психологического здоровья, и процесс его дальнейшей деградации продолжается. [5, С. 331]

Доказательством тому служит исследование доктора биологических наук, академика института квантовой генетики П.П. Гаряева о влиянии сквернословия на здоровье человека. Воздействие брани на человека равносильно радиационному облучению в 10-40 тыс. рентген. При этом происходит разрушительный для организма и психики процесс: рвутся цепочки ДНК, распадаются хромосомы. Ученые

зафиксировали: бранное слово вызывает мутагенный эффект, аналогичный радиационному облучению [2].

Многолетние наблюдения И.Б. Белявского, доктора биологических наук, показали, что у сквернословов очень быстро появляются возрастные изменения на клеточном уровне и различные хронические заболевания. [8]

Нарушение подростками нормативного поведения в общении - явление весьма нередкое. Мы можем вспомнить множество примеров из автобиографий известных людей и художественной литературы. Нарушение подростками нормативного поведения в предметном мире и в природе распространено также весьма широко (6, С. 456].

Если у подростка неблагополучная среда, он предоставлен самому себе, то очень скоро он «впитывает» все недостатки такой среды. Источник этих недостатков – дефицит настоящих человеческих ценностей называют это по-разному: аморальность, цинизм, социальная запущенность. [1, С. 13-14].

Психологические факторы употребления нецензурной лексики подростками

Поиск идентичности и самовыражения посредством языка является одной из главных движущих сил использования нецензурной лексики подростками. В этом возрасте молодые люди стремятся выделиться из толпы, показать свою уникальность и независимость. Использование нецензурных слов может быть способом продемонстрировать свою зрелость и принадлежность к определенной группе или субкультуре.

Механизм психологической защиты проявляется в использовании нецензурной лексики как средства преодоления внутренних конфликтов и стрессовых ситуаций. Подростки могут прибегать к такому поведению, чтобы скрыть неуверенность или справиться с чувством страха или тревоги. Нецензурная брань может выступать формой выражения агрессии, направленной на других или на себя. Например, подросток, испытывающий трудности в школе или в отношениях с родителями, может использовать ругательства как способ выплеснуть накопившееся напряжение. [7, С. 264]

Групповое давление и влияние сверстников оказывают огромное влияние на речевое поведение подростков. Желание быть принятым в группе, соответствовать ее нормам и стандартам может привести к использованию нецензурной лексики, даже если изначально подросток не склонен к такому поведению. Влияние сверстников возрастает при отсутствии четких указаний и авторитетов среди взрослых. Примером может служить ситуация, когда подросток, чтобы не выглядеть белой вороной и не подвергаться насмешкам, присоединяется к компании друзей, которые используют нецензурную лексику.

Социальные факторы употребления нецензурной лексики подростками

Семейное воспитание играет одну из ключевых ролей в формировании речевого поведения подростков. Атмосфера в семье, уровень доверия между родителями и детьми, а также примеры употребления нецензурной лексики взрослыми членами семьи существенно влияют на выбор лексики подростка. Например, если в семье существует традиция открыто выражать свои эмоции, в том числе использовать нецензурную лексику, подросток с большей вероятностью воспримет такое поведение как норму. [4, С. 352].

Средства массовой информации и Интернет оказывают значительное влияние на молодежь. Медиа-контент, содержащий нецензурную лексику, становится

доступным и популярным среди подростков. Телевизионные шоу, фильмы, музыка и социальные сети пропагандируют определенное поведение, в котором ненормативная лексика играет важную роль.

Например, популярные рэп-исполнители часто используют в своих песнях нецензурную лексику, что создает у подростков впечатление, что такой стиль общения модный и крутой.

Социокультурные нормы и табу различаются в зависимости от социального статуса, уровня образования и культурной среды. В некоторых сообществах использование нецензурной лексики считается неприемлемым и порицаемым, в то время как в других это считается нормой. Например, в сельской местности или рабочих кварталах нецензурная лексика может быть более распространена, чем в городских районах с высоким уровнем образования.

Важную роль в регулировании речевого поведения подростков играют юридическая ответственность и социальные санкции. Понимание возможных последствий своего поведения, включая административную ответственность и общественное осуждение, может удерживать от использования нецензурной лексики. Однако в условиях недостаточной информированности или слабого контроля эти факторы могут потерять свою эффективность. Например, отсутствие четкого законодательства, регулирующего использование нецензурных выражений в Интернете, может способствовать ее широкому распространению среди подростков.

Последствия употребления нецензурной лексики

Негативные последствия для личности подростка включают снижение самооценки, трудности в установлении здоровых отношений, а также проблемы в учебе и профессиональной деятельности. Постоянное использование нецензурной лексики может создать впечатление о подростке как о невоспитанном и агрессивном человеке, что затрудняет построение доверительных и конструктивных отношений с окружающими. Например, учителя и воспитатели могут оценивать таких учеников как менее способных и дисциплинированных, что отрицательно скажется на их академической карьере.

Влияние на социальную среду выражается в ухудшении отношений с семьей, друзьями, учителями и другими значимыми фигурами. Проблемы с адаптацией в коллективе, конфликты и отчуждение могут возникнуть из-за регулярного использования нецензурной брани. Подростку бывает сложно найти общий язык с теми, кто придерживается иных стандартов общения. Например, подросток, который использует сквернословие в присутствии старших родственников, может столкнуться с осуждением и потерей уважения со стороны своей семьи.

Возможные правовые и социальные санкции включают административную ответственность, общественное осуждение, а также ограничение возможностей карьерного роста и личностного развития. Нарушение законов и социальных норм может привести к серьезным последствиям, которые окажут долгосрочное влияние на будущее подростка. Например, участие в драке, спровоцированной нецензурной бранью, может повлечь за собой уголовную ответственность и испортить репутацию подростка на долгие годы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Анализ показал, что употребление нецензурной лексики подростками обусловлено сложным взаимодействием психологических и социальных факторов. Среди ключевых факторов — возрастные особенности психического развития подростков, влияние сверстников, семейное воспитание и воздействие средств массовой информации. Последствия такого поведения могут быть

серьезными, затрагивая как личность самого подростка, так и его ближайшее окружение.

На основании полученных результатов можно сделать вывод о необходимости проведения дальнейших исследований с целью выявления конкретных механизмов влияния различных факторов на речевое поведение подростков. Перспективным направлением может стать разработка программ профилактики и коррекции употребления нецензурной лексики с учетом специфики различных социальных и культурных условий.

Важно помнить, что эффективное решение проблемы возможно только при комплексном подходе, включающем образовательные программы, работу с семьями и активное вовлечение самих подростков в процесс осознания важности правильного выбора слов в общении.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Анисимов В. Обойдемся без выражений! Сквернословие как проявление вербальной агрессии // Здоровье детей. – 2009. - №1. – С.13-14.
2. Гаряев П.П. Аспекты волновой трансляции генов. – М., 2011.
3. Кон, И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – Москва: Просвещение, 1989. – 256 с.
4. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – Москва: Смысл, 2004. – 352 с.
5. Михайлин В. Ю. Тропа звериных слов: Пространственно ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции. – М.: НЛО 2008. - С. 331-360.
6. Мухина, В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В.С. Мухина. – Москва: Академия, 1999. – 456 с.
7. Якобсон, П.М. Психология чувств и мотивации / П.М. Якобсон. – Москва: Издательство Московского университета, 1956. – 264 с.
8. Интернет-ресурсы: <http://www.geizer.ru>.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ РОДИТЕЛЯМ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Бувашева Анджелика Викторовна

*Магистр I курса, Направления подготовки Педагог-психолог
Калмыцкий государственный университет им. Б.Б.Городовикова,
Российская Федерация, Республика Калмыкия, г.Элиста.
e-mail: andzhelika1990@mail.ru*

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые аспекты психологической помощи родителям детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ). Анализируются основные трудности, с которыми сталкиваются такие семьи, и предлагаются эффективные методы поддержки. Особое внимание уделяется вопросам эмоционального выгорания, формирования родительской компетентности и создания благоприятной семейной среды. Статья основана на данных современных исследований и практическом опыте работы с семьями, воспитывающими детей с ОВЗ.

Abstract: The article examines key aspects of psychological assistance to parents of children with disabilities. The main difficulties faced by such families are analyzed and effective methods of support are proposed. Particular attention is paid to issues of emotional burnout, the development of parental competence and the creation of a favorable family

environment. The article is based on data from modern research and practical experience working with families raising children with disabilities.

Ключевые слова: дети с ОВЗ, родители, психологическая помощь, эмоциональное выгорание, семейная поддержка.

Key words: children with disabilities, parents, psychological assistance, emotional burnout, family support.

Воспитание ребёнка с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) — это сложный и многогранный процесс, который требует от родителей значительных физических, эмоциональных и материальных ресурсов. Семьи, воспитывающие детей с ОВЗ, испытывая постоянный стресс, часто сталкиваются с чувством изоляции, тревожностью и эмоциональным выгоранием. В таких условиях психологическая помощь становится неотъемлемой частью поддержки, направленной на улучшение качества жизни как родителей, так и их детей.

Основные трудности родителей детей с ОВЗ. Эмоциональное выгорание. Постоянная забота о ребёнке с ОВЗ, необходимость посещения медицинских учреждений и решение бытовых вопросов приводят к хроническому стрессу. Родители часто испытывают чувство усталости, бессилия и разочарования, что может перерасти в эмоциональное выгорание.

Социальная изоляция. Многие семьи, воспитывающие детей с ОВЗ, сталкиваются с недостатком поддержки как в семье, так и со стороны общества. Это приводит к чувству одиночества и ограничению социальных контактов.

Трудности в принятии диагноза. Для многих родителей диагноз ребёнка становится шоком. Кто-то застревает на определенном этапе, и процесс принятия может занимать длительное время и сопровождаться чувством вины, гнева и отрицания.

Финансовые и организационные сложности. Лечение, реабилитация и образование ребёнка с ОВЗ требуют больших, а иногда и не подъемных финансовых затрат. Кроме того, родители часто сталкиваются с необходимостью совмещать уход за ребёнком с работой и другими обязанностями.

Подходы к психологической помощи родителям детей с ОВЗ.

Эмоциональная поддержка. Одной из ключевых задач психологической помощи является создание условий для выражения эмоций. Родители должны иметь возможность говорить о своих чувствах, страхах и переживаниях без осуждения. Для этого могут использоваться индивидуальные консультации, группы поддержки и арт-терапия.

Формирование родительской компетентности. Важным аспектом помощи является обучение родителей методам взаимодействия с ребёнком. Это включает развитие навыков коммуникации, понимание особенностей ребёнка и освоение техник, способствующих его развитию. Тренинги, курсы и обучающие программы могут стать эффективным инструментом в этом процессе.

Профилактика эмоционального выгорания. Для предотвращения эмоционального выгорания рекомендуется обучать родителей техникам саморегуляции и стресс-менеджмента. Это может включать методы релаксации, медитации, а также планирование времени для отдыха и личных интересов. Понимание того, откуда можно черпать энергию, а не только отдавать.

Социальная поддержка. Создание сети социальной поддержки является важным элементом психологической помощи. Это может включать участие в клубах

«особенных» мам, членство во всероссийской организации родителей детей инвалидов (ВОРДИ), вступление в группы «особенные дети Калмыкии» в мессенджерах, взаимодействие с волонтерами и получение информации о доступных ресурсах (например, реабилитационных центрах, льготах и программах).

Работа с чувством вины и принятием. Многие родители испытывают чувство вины за состояние ребёнка, особенно мамы. Порой это становится причиной разрушения брака. Психологическая помощь должна быть направлена на преодоление этого чувства и формирование позитивного отношения к ситуации. Для этого могут использоваться методы когнитивно-поведенческой терапии и гештальт-терапии.

Семейное консультирование. Воспитание ребёнка с ОВЗ влияет на всю семью, поэтому важно работать не только с родителями, но и с другими членами семьи. Семейное консультирование помогает улучшить взаимоотношения, распределить обязанности и создать благоприятную атмосферу в доме. Практические рекомендации для родителей. Не бойтесь обращаться за помощью.

Обращение к психологу или в группы поддержки — это не признак слабости, а важный шаг к улучшению качества жизни. Помогите себе, помогите своему ребенку. Больше личного времени, позаботьтесь о себе. Регулярный отдых и забота о своём эмоциональном состоянии помогут вам быть более эффективными в заботе о ребёнке. Проводить поиск информации и ресурсов по решению данной проблемы.

Знание о доступных программах, льготах и методах реабилитации поможет вам чувствовать себя более уверенно. Многие мамы проходят обучение, курсы. Так как 90% успеха идет из дома, семьи. Общайтесь с другими родителями. Обмен опытом и поддержка со стороны тех, кто сталкивается с похожими трудностями, могут стать источником вдохновения и новых идей.

Формируйте реалистичные ожидания. Принятие особенностей ребёнка и понимание его возможностей помогут вам избежать разочарований и сосредоточиться на достижимых целях. Используйте метод 5%, маленькими шагами ближе к цели.

Таким образом, психологическая помощь родителям детей с ОВЗ играет важную роль в создании благоприятной семейной среды и улучшении качества жизни всех её членов. Эмоциональная поддержка, формирование родительской компетентности, профилактика эмоционального выгорания и создание социальной поддержки — это ключевые направления работы, которые помогают родителям справляться с трудностями и находить ресурсы для воспитания детей. Важно помнить, что забота о себе — это не эгоизм, а необходимость, которая позволяет быть сильными и любящими родителями.

Список литературы.

1. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии. — М.: Владос, 2018.
2. Чарова О.Б., Савина Е.А. Особенности материнского отношения к ребёнку с интеллектуальной недостаточностью. — М.: Институт психологии РАН, 2019.
3. Шипицына Л.М. Психология детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата. — М.: Владос, 2020.
4. Seligman M., Darling R.B. Ordinary Families, Special Children: A Systems Approach to Childhood Disability. — New York: Guilford Press, 2017.
5. Turnbull A.P., Turnbull H.R., Erwin E.J., Soodak L.C. Families, Professionals, and Exceptionality: Positive Outcomes Through Partnerships and Trust. — Boston: Pearson, 2018.

РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ НА СТУДЕНТОВ-БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Кулик Виолета Андреевна

магистр направления подготовки «Педагог-Психолог», 1 курс

ФГБОУ ВО «КалмГУ им. Б.Б. Городовикова»,

г. Элиста kulik.violeta@gmail.com

Аннотация. Настоящее исследование направлено на изучение влияния компьютерной зависимости на различные аспекты жизни студентов, включая их академическую успеваемость, психическое здоровье и социальную адаптацию. В статье рассматриваются причины развития компьютерной зависимости, её симптомы и последствия, а также предлагаются методы профилактики и лечения данного состояния. Результаты исследования показывают, что компьютерная зависимость может значительно ухудшить концентрацию внимания, память и когнитивные функции студентов, привести к депрессии и социальной изоляции, а также снизить общую успеваемость.

Ключевые слова: компьютерная зависимость, компьютерные игры, студенты, психическое здоровье, социальные сети, академическая успеваемость.

Annotation. The present study aims to study the impact of computer addiction on various aspects of students' lives, including their academic performance, mental health, and social adaptation. The article discusses the causes of computer addiction, its symptoms and consequences, as well as suggests methods for the prevention and treatment of this condition. The results of the study show that computer addiction can significantly impair students' concentration, memory, and cognitive functions, lead to depression and social isolation, and reduce overall academic performance. The purpose of this article is to analyze existing research and identify the main factors contributing to the development of computer addiction, as well as to propose measures to reduce its negative impact.

Keywords: computer addiction, computer games, students, mental health, social networks, academic performance.

Компьютерная зависимость – состояние, при котором возникает навязчивое стремление использовать компьютеры и цифровые устройства, что нарушает обычный образ жизни. Этот термин вошел в обиход в конце XX века и стал активно исследоваться психологами и социологами. К основным признакам относятся непрекращающееся желание находиться в интернете, неспособность контролировать время, проведенное за экраном, и негативные переживания при отсутствии доступа к устройствам. Согласно информации из психологической литературы, в последние годы в России наблюдается рост числа людей с компьютерной зависимостью, и в том числе в системе подготовки будущих педагогов что создает серьезные проблемы для сохранения психического здоровья населения [1]. В этом контексте Е.В. Милюкова, Н.М. Попова и другие исследователи отмечают, что интерес к вопросам аддиктивного поведения среди молодежи значительно возрос в последние годы [3].

В некоторых государствах, таких как Китай и Северная Корея, проблема компьютерной зависимости приобрела государственное значение и контролируется правительством. Эти страны официально признают необходимость борьбы с компьютерной зависимостью и принимают меры, включая создание воспитательных программ и реабилитационных клиник. В настоящее время в Северной Корее и Китае функционируют несколько консультационных центров и учебных лагерей для людей с данной проблемой.

Интернет-игры вызывают особую озабоченность, поскольку проблема компьютерной зависимости уже не ограничивается отдельными людьми, а касается целых систем, привлекающих всё больше игроков. Это может быть опасно, так как студенты и молодежь начинают формировать не просто субкультуру, а закрытое сообщество.

Хотя существует множество исследований, посвященных значению игрового аспекта в формировании культуры личности детей и подростков, исследования, изучающие характеристики студентов-будущих педагогов с игровой компьютерной зависимостью, весьма ограничены.

Развитие компьютерной зависимости у студентов-будущих педагогов связано с несколькими факторами:

- **Доступность технологий:** Современные студенты-будущие педагоги окружены множеством устройств, таких как смартфоны, планшеты и ноутбуки, что делает доступ к интернету практически повсеместным в педагогическом образовании.

- **Социальные сети и онлайн-игры:** Социальные сети и многопользовательские игры создают ощущение принадлежности к сообществу и дают возможность быстрого получения положительных эмоций, что может стать причиной формирования зависимости.

- **Психологические особенности студенческого возраста:** Молодежь часто испытывает стресс, связанный с учебой, личной жизнью и социальными взаимодействиями. Использование компьютеров и интернета может служить способом ухода от реальности и снятия напряжения.

Компьютерная зависимость оказывает значительное влияние на учебные достижения студентов:

- **Проблемы концентрации внимания:** Постоянное переключение между различными задачами и приложениями снижает способность концентрироваться на учебе.

- **Ухудшение памяти и когнитивных функций:**

Длительное использование цифровых устройств может приводить к снижению способности запоминать и обрабатывать информацию.

- **Пропуски занятий и снижение учебной активности:** Зависимость от компьютерных игр и социальных сетей может привести к тому, что студенты будут пренебрегать посещением занятий и выполнением домашних заданий.

Компьютерная зависимость также влияет на психоэмоциональное состояние студентов:

- **Депрессия и тревожные расстройства:** Долгое пребывание в виртуальном мире может вызывать чувство одиночества и неудовлетворенности реальной жизнью, что способствует развитию депрессивных состояний.

- **Изоляция и социальная дезадаптация:** Навязчивое использование компьютеров может привести к сокращению реального общения и ухудшению социальных навыков.

- **Нарушение сна и режима дня:** Поздний ночной серфинг в интернете и игра в компьютерные игры могут нарушать нормальный цикл сна и бодрствования, что отрицательно сказывается на общем состоянии здоровья.

Для предотвращения и борьбы с компьютерной зависимостью у студентов-будущих педагогов предлагается ряд мер:

- Развитие навыков самоконтроля: Обучение студентов навыкам управления временем и приоритетами может способствовать более рациональному использованию технологий.

- Участие в спортивных и культурных мероприятиях: Активное участие в физической активности и культурном досуге отвлекает от компьютера и способствует улучшению общего самочувствия.

- Смена вида деятельности: общение с семьей, друзьями, новые знакомства, больше проводить время на свежем воздухе, заниматься рукоделием, записаться на кружки, изучать новое, расширять свой кругозор.

- Соблюдение санитарных норм работы за компьютером. Взрослые, к которым относятся студенты, при работе за компьютером при 8-часовом рабочем дне должны иметь 15-минутный перерыв после каждых 2 часов работы и получасовой перерыв на обед

- Вместо поиска развлекательной информации проверять новости о конкурсах и конференциях в ВУЗе и за его пределами, в которых можно принять участие.

В университете Charite немецкие исследователи провели эксперимент. В ходе исследования группе состоящей из 20 человек были показаны скриншоты из любимых игр. В ходе эксперимента выяснилось, что реакция этих людей похожа на реакцию, которую проявляют больные алкоголизмом и наркоманией, когда видят предмет своей патологической страсти [5].

Исследования университета “Nottingham Trent University” под названием International Gaming Research Unit показали, что 12 % от контрольной группы в 7000 человек имеют признаки зависимости от игр онлайн [6].

Компьютерная зависимость не менее опасна, чем наркотическая зависимость, так как приводит к значительному нарушению адаптации в обществе (неспособность работать, неспособность обслуживать самого себя).

Таким образом, компьютерная зависимость представляет собой серьезную угрозу для физического и психического здоровья студентов-будущих педагогов, а также их академическую успеваемость и профессиональное самосознание в педагогической деятельности. Для минимизации негативных последствий необходимо разработать комплексные программы профилактики и поддержки, направленные на формирование здорового отношения к цифровым технологиям и формирование информационной культуры в сети-интернет.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Асмолов А.Г., Цветкова Н.А., Цветков А.В. Психологическая модель интернет-зависимости личности // Мир психологии. 2004. № 1. С.170-192.

2. Войскунский А.Е. Интернет-зависимость: психологическая природа и динамика развития М.: Акрополь, 2009. — 190с.

3. Выгонский С.И. Обратная сторона Интернета. Психология работы с компьютером и сетью. М.: Феникс, 2010. — 320 с.

4. Дрепа М. И. Психологическая профилактика интернет-зависимости у студентов: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / М. И. Дрепа; Северо-Кавказ. соц. ин-т. Ставрополь, 2009.

5. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости. СПб.: Речь, 2007. 190 с.

6. Милюкова Е.В. Влияние компьютера, как средства массовой информации, на появление и увеличение уровня агрессивности в поведении подростка // Проблемы практической психологии. Ч. 2. Шадринск, 2000. С. 124129.

7. Попель Н.В., Плешакова Д.Р. Психологические особенности старшеклассников, склонных к игровой компьютерной зависимости // Вестник Ивановского государственного университета. Серия: Естественные, общественные науки. 2012. № 1. С. 54-59.

8. Шапкин С.А. Компьютерная игра: новая область психологических исследований // Психологический журнал. 1999. Т. 20. №1. С. 86-102.

STOL TENNISNING ILMIY-NAZARIY, AMALIY-METODIK ASOSLARI

Nurov Shokir

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

Stol tennisning ilmiy-nazariy asoslari ko'plab fanlar, jumladan, fizika, biologiya, psixologiya va pedagogikani o'z ichiga oladi. Bu sport turini chuqur o'rganish uchun quyidagi asosiy ilmiy-nazariy tamoyillarga e'tibor qaratish kerak:

Stol tennisi o'yinida sportchi tomonidan to'pni yuborishda va qabul qilishda fizika qonunlari, ayniqsa, mexanik va kinetik energiya, impulsiya va aerodinamikasi rol o'ynaydi.

To'pning harakati: To'pni urishda, uning havo bilan o'zaro ta'siri (aero-dinamik kuchlar) va gravitatsiya ta'siri natijasida to'pning tezligi va yo'nalishi o'zgaradi. Masalan, topspin (yuqori spin) va backspin (past spin) to'plarining yo'nalishini va ularning tezligini sezilarli darajada o'zgartiradi.

Impulsiya va energiya saqlanishi: Urilgan to'pning tezligi, energiya va impuls saqlanishi o'yinning natijasini belgilaydi.

Stol tennisi o'yinchilarining mushak tizimi, harakatlanuvchi qobiliyati, tezkor reaksiya va koordinatsiyasi sportchining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardir.

Mushak va nerv tizimi: O'yin davomida sportchi tez-tez kutilmagan harakatlarni bajaradi, shuning uchun mushak va nerv tizimining tezkor va samarali ishlashi juda muhimdir. Reaksiya va qattiq mushaklar texnikasi o'yinning asosi hisoblanadi.

Fiziologik holat: Yuqori darajadagi jismoniy faollik, ko'plab harakatlar, koordinatsiya va to'g'ri nafas olishni talab qiladi.

Stol tennisi o'yinida psixologik omillar ham katta ahamiyatga ega. O'yinchilarning motivatsiyasi, e'tiborini jamlash va stressni boshqarish qobiliyati o'yin muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Konsentratsiya va diqqatni jamlash: O'yinchilarning musobaqa davomida to'pning yo'nalishini kuzatish va to'g'ri qarorlar qabul qilish uchun yuqori darajadagi diqqat va konsentratsiyani saqlashlari kerak.

Emotsional boshqaruv: Raqibning harakatlarini tahlil qilish va o'z emotsiyalarini boshqarish, stressni kamaytirish ham muhimdir. Yaxshi psixologik tayyorgarlik o'yin natijasiga ta'sir qilishi mumkin.

Stol tennisi sportining o'rganilishi va o'rgatilishi pedagogika bilan chambarchas bog'liqdir. Yangi boshlovchilar uchun o'yinning texnikasini o'rgatish va tajribali o'yinchilar uchun murakkab taktikalar va strategiyalarni rivojlantirishda metodik yondashuvlar muhimdir.

Texnika va taktikani o'rganish: Stol tennisi o'yinida to'g'ri pozitsiya, to'pni urish usullari va turli strategiyalarni o'rganish zarur. Bunday o'rgatish usullari va yondashuvlar sportchining o'yin darajasini oshiradi.

Trening va rejalashtirish: Trening jarayonida o'yinchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, individual mashg'ulotlar orqali rivojlantirish zarur.

Stol tennisi o'yinida strategiya va taktikaning o'rne juda katta. Raqibning harakatlarini tahlil qilish va ularga qarshi samarali javob berish muhimdir. Taktik o'yinlarda, masalan, to'pni qattiq urish, qayta tiklash yoki xatoliklarni raqibga majbur qilish usullari ishlatiladi.

Stol tennisining amaliy-metodik asoslari, sportchi va murabbiy uchun o'yin jarayonini samarali o'rganish va yaxshilash uchun zarur bo'lgan texnik, taktik va psixologik usullarni o'z ichiga oladi. Bu asoslar, mashg'ulotlar jarayonida sportchining tezkor va samarali rivojlanishiga yordam beradi. Quyida stol tennisi o'yinining amaliy-metodik asoslari keltirilgan:

Stol tennisi o'yinining texnikasi, sportchining harakatlarini to'g'ri va samarali bajarishiga imkon yaratadi. Bunga quyidagi elementlar kiradi:

To'pni urish usullari: Stol tennisi o'yinida turli xil urish usullari mavjud, masalan:

Forehand (oldinga urish): To'pni o'ng qo'lda (yoki chap qo'lda) yuzaga chiqarish. Bu usul ko'proq kuchli va aniqlikni talab qiladi.

Backhand (orqaga urish): To'pni chap qo'lda (yoki o'ng qo'lda, agar sportchi chap qo'lini ishlatadigan bo'lsa) bajarish.

Topspin (yuqori spin): To'pni yuqori yo'nalishda aylantirib yuborish, bu to'pni yuqoriga va uzoqqa olib boradi.

Backspin (past spin): To'pni pastga aylantirib yuborish, bu to'pni yerga yaqin olib boradi va raqibga teskari ta'sir ko'rsatadi.

Sabr (sabrli urish): Tez va kuchli urishlarni bajarishdan oldin, vaqtni to'g'ri tanlash va to'pni aniqlik bilan yuborish.

To'pni qabul qilish (qabul qilish texnikasi): To'pni qaytarishda, uning yo'nalishini tahlil qilib, to'g'ri pozitsiyani tanlash zarur. Har bir urish usuliga qarab, turli xil qabul qilish usullari bo'lishi mumkin: **bloklash, qaytarish** va **qayta urish**.

Pozitsiya va harakatlanish: O'yinchining pozitsiyasi juda muhim. O'yinchi o'zining joylashuvidan kelib chiqqan holda, raqibning harakatlarini yaxshi tushunib, harakatlanish va tezkor reaksiya ko'rsatishi kerak. Shuningdek, yirik o'yinlarda pozitsiya olish va "raketka pozitsiyasini" to'g'ri saqlash zarur.

Stol tennisi o'yinida taktika – bu raqibni qanday qilib yengish va qanday strategiyalarni qo'llash haqida o'ylashni anglatadi. Murabbiylar va sportchilar o'yin davomida turli taktik yondashuvlardan foydalanishlari kerak:

To'pni joylash: Raqibni chalg'itish va o'yinni boshqarish uchun to'pni joylashtirish usullari juda muhim. To'pni qarshi tomonga, burchaklarga, o'rta va qisqa masofaga yuborish raqibni chalkashtiradi.

Raqibning zaif tomonlarini aniqlash: Har bir raqibning o'ziga xos zaif tomonlari bo'ladi. O'yinchining vazifasi – raqibning zaif tomonlarini aniqlab, shu tomonlarga to'p yuborib, uni bosib olishdir.

Raqibning reaksiyasini kuzatish: Har bir urishdan keyin, raqibning qaytarishiga qarab taktikani o'zgartirish zarur. Masalan, agar raqib yuqori topspinni yaxshi qabul qilsa, past spinli urishlar qo'llaniladi.

Trening jarayonida to'g'ri metodika va mashqlarni tanlash sportchining rivojlanishiga yordam beradi. O'yinchilarga o'z texnikasini takomillashtirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar kerak:

Individual mashqlar: Har bir sportchining kuchli va zaif tomonlarini hisobga olib, individual mashqlar tayyorlanadi. Bunday mashqlarni o'zgaruvchan tezlik va intensivlikda bajarish o'yinchining reaksiya va to'g'ri urish texnikasini rivojlantiradi.

Raqibga qarshi o'yinlar: Raqibga qarshi o'yinlar davomida turli xil taktikalar sinovdan o'tkaziladi. Bu o'yinlarda o'yinchi real vaqt rejimida to'pni qabul qilish va javob berish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Qaytarish mashqlari: To'pni qaytarishda raqibning urishlariga tayyor bo'lish uchun doimiy mashqlar bajarish kerak. Bu mashqlar raqibning kuchli urishlariga qanday javob berishni o'rganishga yordam beradi.

Psixologik tayyorgarlik o'yinchining muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu o'z ichiga quyidagilarni oladi:

Konsentratsiya va diqqatni jamlash: O'yinchining to'liq konsentratsiyasi raqibning harakatlarini tahlil qilish va to'g'ri qarorlar qabul qilish uchun zarurdir.

Emotsiyalarni boshqarish: O'yinchi stress va emotsiyalarni boshqarish orqali o'yinning asosiy qismlarida muvaffaqiyatli bo'ladi.

Motivatsiya: O'yinchining yuqori darajadagi motivatsiyasi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati o'yin natijasiga ta'sir qiladi.

Har bir o'yindan keyin sportchi va murabbiy o'yin jarayonini tahlil qilishlari kerak. Bu tahlil orqali o'yinchining zaif tomonlarini aniqlash va kelgusi mashg'ulotlarda ularni rivojlantirish mumkin.

Videotahlil: O'yinlarni video orqali tahlil qilish sportchining texnikasini va taktikasi ustida ishlashga yordam beradi.

Statistik tahlil: O'yinlarda raqibning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash uchun statistik ma'lumotlardan foydalanish.

Stol tennisi o'rganish muammolari, yutuqlari, metodlari va vositalari sportchi va murabbiy uchun katta ahamiyatga ega. Bu jarayonning samarali bo'lishi uchun o'yinchilarga ma'lum yondoshuvlar, metodik vositalar va tizimli mashg'ulotlar kerak. Quyida stol tennisi o'rganish jarayonining muammolari, yutuqlari, metodlari va vositalari batafsil ko'rib chiqilgan.

Stol tennisi o'rganish jarayonida bir qator qiyinchiliklar va muammolar yuzaga keladi:

Texnik ko'nikmalarni rivojlantirish: Stol tennisini o'rganish uchun, o'yinchilar to'g'ri urish usullarini, pozitsiyalarni va harakatlanish texnikasini o'zlashtirishlari kerak. Bu ko'nikmalarni tezda va samarali o'zlashtirish ba'zi sportchilar uchun qiyin bo'lishi mumkin.

Koordinatsiya va tezkor reaksiyalar: Stol tennisi tezkor va juda aniqlikni talab qiladigan sport turidir. To'pni qaytarish, urish va raqibning harakatlariga javob berishda yuqori darajadagi koordinatsiya va tezkor reaksiya kerak bo'ladi. O'rganish jarayonida bu qobiliyatlarni rivojlantirishda muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Emotsional va psixologik omillar: O'yinchilarning o'zlarini boshqarish, stress va raqibning bosimi ostida to'g'ri qarorlar qabul qilish psixologik jihatdan murakkabdir. Psixologik jihatdan tayyor bo'lish o'rganish jarayonida o'yinchilarning muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Jismoniy tayyorgarlik: Stol tennisi o'yinida yuqori darajadagi jismoniy faollik, tezlik va chidamlilik zarur. Jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish ham o'ziga xos muammolarni yuzaga keltiradi, chunki ba'zi sportchilar o'zlarining jismoniy qobiliyatlarini tezda yaxshilashda qiynalishi mumkin.

Raqibning uslubini tushunish: Har bir raqibning o'yin uslubi va zaif tomonlarini tushunish hamda ularga qarshi strategiyalar ishlab chiqish jarayonida murakkabliklar yuzaga keladi.

Stol tennisi o'rganish jarayonida sportchilarning erishgan ba'zi yutuqlari:

Texnik mahorat: O'yinchilar to'g'ri urish usullari, topspin, backspin va boshqa texnikalarni o'zlashtirgan holda o'z mahoratini oshiradilar. Bu yutuq natijasida ularning o'yin darajasi sezilarli darajada oshadi.

Jismoniy tayyorgarlik: Mashg'ulotlar davomida jismoniy kuch va chidamlilik yaxshilanadi. O'yinchilarning tezkorligi, muvozanati va reaksiya tezligi o'zgaradi.

Taktik va strategik yondashuvlar: Raqibning kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ularga qarshi samarali strategiyalar ishlab chiqish o'yinchiga muvaffaqiyat keltiradi. Yutuq, ayniqsa, o'yinchining taktik jihatdan rivojlanishi orqali erishiladi.

Psixologik rivojlanish: Stressni boshqarish, o'yinda diqqatni jamlash va motivatsiyani saqlash o'yinchining psixologik tayyorgarligini oshiradi. O'yinchi o'z emotsiyalarini boshqarishni va raqibga qarshi o'z-o'zini tuta olishni o'rganadi.

O'yin davomida qarorlar qabul qilish: O'yinchi to'g'ri pozitsiyalarni tanlash, o'yin taktikalarini o'zgartirish va har bir urishni to'g'ri bajarish bo'yicha yuqori darajadagi qarorlar qabul qilishni o'rganadi.

Stol tennisi o'rganishda quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

Texnik o'qitish: To'g'ri urish usullarini o'rganish uchun texnik mashqlarni bajarish. Bunga forehand, backhand, topspin, backspin va boshqa urish turlari kiradi. Mashqlarni yuqori tezlikda bajarish va mukammallikka erishish zarur.

Taktik mashqlar: O'yinchining taktik jihatdan rivojlanishi uchun raqibga qarshi o'yinlar va simulyatsiyalarni tashkil etish. Taktik mashqlar orqali o'yinchi turli vaziyatlarda o'z reaksiyalarini rivojlantiradi.

Koordinatsiya mashqlari: O'yinchining jismoniy tayyorgarligini va tezkor reaksiyalarini rivojlantirish uchun koordinatsiya mashqlarini bajarish. Bu mashqlar raqibning harakatlarini va to'pni qaytarishning o'ziga xos usullarini o'zlashtirishda yordam beradi.

Fikr-mulohaza va tahlil qilish: O'yinchilar o'z o'yinlarini tahlil qilish orqali o'z zaif tomonlarini aniqlashlari mumkin. Videotahlil va statistik tahlil yordamida mashg'ulot jarayonida samarali yondashuvlar qo'llaniladi.

Psixologik tayyorgarlik: Emotsiyalarni boshqarish, stressni kamaytirish va konsentratsiyani saqlash uchun psixologik mashqlarni amalga oshirish. Psixologik tayyorgarlik, sportchining muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy tayyorgarlik: Tezlik, kuch va chidamlilikni oshirish uchun jismoniy mashqlar, masalan, sprintlar, qarshi kuch mashqlari, mushtlashuvlar va boshqa aerobik mashqlarni bajarish zarur.

Stol tennisi o'rganish jarayonida quyidagi vositalar yordamida samarali natijalarga erishish mumkin:

Raketkalar va to'plar: O'yinchi uchun mos raketkalar va to'plarni tanlash. Har bir raketka turli xil qoplamalar va qo'llaniladigan texnikaga qarab tanlanadi.

Video tahlil vositalari: O'yinchining o'yinini video orqali tahlil qilish, xatoliklarni aniqlash va texnikani yaxshilashda yordam beradi.

Kompyuter va simulyatorlar: Stol tennisi o'yini bo'yicha kompyuter simulyatorlari, o'yinchi va murabbiyga turli taktika va strategiyalarni o'rganishda yordam beradi.

O'yinlar va dasturlar: Raqibga qarshi simulyatsiyalarni o'tkazish va mashg'ulotlarni samarali tashkil qilish uchun maxsus dasturlar yoki o'yinlar ishlatiladi.

Stol tennisi o'rganish jarayoni murakkab va ko'p qirralidir. O'yinchilar va murabbiylar texnik, jismoniy, psixologik va taktika tomonlarini o'rganish orqali muvaffaqiyatga erishishlari mumkin. Bunda metodik yondashuvlar, zamonaviy vositalar va tahlil qilish usullari yordamida o'yin darajasi oshiriladi. Stol tennisi o'yinining amaliy-metodik asoslari

o'yinchilarga nafaqat texnik ko'nikmalarni rivojlantirish, balki raqibga qarshi strategik yondashuvni yaratish imkonini beradi. Ularni samarali qo'llash o'yinning natijasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Stol tennisi o'yinini ilmiy-nazariy asosda tahlil qilish, sportchilarga o'z texnikasini yaxshilashda va raqibni yengishda yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva, M. *Stol tennisi sportining rivojlanish tarixi va metodikasi*. Tashkent: Akademnashr. 2020.
2. G'aybullayev, S. *Stol tennisi o'yinining taktikasi va strategiyasi*. O'zbekiston jismoniy tarbiya va sport ilmiy-pedagogik fakulteti, Tashkent. 2019
3. Kamolov, A. *Stol tennisi sporti bo'yicha pedagogik yondashuvlar va o'qitish metodikasi*. Tashkent: O'qituvchi nashriyoti. 2018
4. Murodov, M. *Stol tennisi o'yinida taktik reaksiya va qaror qabul qilish*. Toshkent: Sport va turizm nashriyoti. 2020
5. Bunyodov, A. (2021). *Sport o'yinlarida fizika asoslari va texnik ko'nikmalar*. O'zbekiston fan va texnologiyalar universiteti nashriyoti, Tashkent.
6. Ismoilov, O., & Karimov, B. *Sport psixologiyasi va stol tennisi o'yinchilarining mental tayyorgarligi*. "Psixologiya va sport" ilmiy-nazariy jurnali, 2017. 13(2), 57-63.
7. Tursunov, S. *Stol tennisi o'yinida metodik yondashuvlar va trening usullari*. Tashkent: O'zbekiston sport pedagogikasi nashriyoti. 2019.
8. Choriev, A. *O'zbekiston stol tennisi: Muammolar va istiqbollari*. "Sport va jismoniy tarbiya" jurnali, 2018. 8(3), 114-118.
9. Nazarov, R. *Stol tennisi o'yinida reaksiya va qaror qabul qilish mexanizmlari*. "Fizika va jismoniy tarbiya" ilmiy jurnali, 2020. 18(5), 30-36.
10. Asqarov, S. *Pedagogik metodika: Stol tennisi o'yinini o'rgatish jarayonida samarali yondashuvlar*. Tashkent: Ta'lim va sport nashriyoti. 2021.
11. Yusufov, R. *Sport o'yinlarida psixologik tayyorgarlik va stol tennisi*. "Psixologiya va sport" jurnali, 2018. 14(6), 102-108.
12. Shamsiev, M. *Stol tennisi o'yinchilarining jismoniy va psixologik tayyorgarligini oshirish*. Tashkent: Sport nashriyoti. 2020.

SPORT BIOMEXANIKASINING ILMIY-NAZARIY VA AMALIY-METODIK ASOSLARI

E.E.Karimov

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

Annotasiya: Sport biomexanikasining ilmiy-nazariy va amaliy-metodik asoslari, kelib chiqishi tarixiy ildizlari, adabiyotlar tahlili haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: Рассмотрены научно-теоретические и практическо-методические основы спортивной биомеханики, исторические корни ее возникновения, анализ литературы.

Abstract: The scientific-theoretical and practical-methodological foundations of sports biomechanics, the historical roots of its emergence, and an analysis of the literature are considered.

Kalit soʻzlar: Sport biomexanikasi, sport tibbiyoti va fiziologiyasi, kinetik va kinematik tahlil

Sport biomexanikasining kelib chiqishi va tarixiy ildizlari uning rivojlanishining bir qator bosqichlarini o'z ichiga oladi. Bu soha ilgari surilgan ilmiy izlanishlar va texnologik yutuqlar orqali shakllangan bo'lib, uning tarixi bir nechta ilmiy va amaliy yo'nalishlarning birlashuvidan kelib chiqqan.

1. Sport biomexanikasining asosiy tushunchalari va nazariyalari qadimiy Gretsiya va Rim davrlariga borib taqaladi. Antik yunonlar va rimliklar sport va jismoniy faollikning ahamiyatini tushunganlar va sport musobaqalarini o'tkazishda mexanik jarayonlarga e'tibor qaratishgan.

- **Aristotel** (M. av. IV asr) o'zining "Fizika" asarida harakat va kuchlar haqidagi asosiy g'oyalarni ilgari surdi. U harakatning sabablarini va ob'ektlarning kuchlarga qanday javob berishini o'rgangan.

- **Archimedes** (M. av. III asr) mexanika fanining asoschilaridan biri bo'lib, uning o'ylab topgan "kuch va momentlar" haqidagi ilmiy yondashuvlari sport biomexanikasining dastlabki ilmiy asoslarini qo'yishga yordam berdi.

2. Renessans davrida ilmiy izlanishlar va texnologik yutuqlar yanada rivojlandi, bu o'z navbatida sport biomexanikasining ilmiy poydevorini mustahkamlashga olib keldi.

- **Galileo Galilei** (1564–1642) va **Isaac Newton** (1642–1727) kabi olimlar fizika va mexanikaning asosiy qonunlarini ishlab chiqdilar. Newtonning uchinchi harakat qonuni – har bir harakatga teng va qarama-qarshi bir kuch bilan javob berish – sport biomexanikasining asosiy tamoyillaridan biri bo'ldi.

- **Leonardo da Vinci** (1452–1519) o'zining chizmalarida odam tanasining anatomiyasini, mushaklarning harakatini va ularning mexanik xususiyatlarini tahlil qilgan. U sport faoliyatidagi harakatlar mexanikasini o'rganishga ham qiziqish bildirgan.

3. XIX asrda fizikadagi yangi yondashuvlar sport biomexanikasining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda biologiy va mexanikani birlashtiruvchi ilmiy tadqiqotlar yanada intensivlashdi.

- **Charles Babbage** (1791–1871) va **William Thomson** (Lord Kelvin) kabi olimlar mexanika, termodinamika va energiya haqidagi yangi g'oyalarni ilgari surdilar. Bu yondashuvlar, o'z navbatida, sport faoliyatida energiya sarfi, kuch va momentlarni o'rganishga asos bo'ldi.

- XIX asrning oxirida va XX asrning boshlarida kinematika va kinetika ilmiy jihatdan rivojlandi. Bu ilmiy sohalar sport biomexanikasining texnikasini shakllantirishda muhim rol o'ynadi.

4. XX asrda sport biomexanikasi alohida ilmiy soha sifatida shakllana boshladi. Bu davrda sportni tahlil qilish va texnikani takomillashtirishga qaratilgan ko'plab tadqiqotlar amalga oshirildi.

- **1910-yillar:** Avstraliyalik olim **Sir Charles Sherrington** va ingliz olimi **Sir William Bateson** mushaklarning nerv tizimi bilan aloqasini va uning harakatga ta'sirini o'rgandilar. Bu sportchilarning harakatlarini yaxshilashda muhim rol o'ynadi.

- **1930-1940-yillar:** Sport tibbiyoti va fiziologiyasi rivojlanishi bilan sport biomexanikasi yanada mustahkamlandi. Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan sportchilarni tahlil qilishda yangi metodologiyalar va dasturlar ishlab chiqila boshlandi.

- **1950-1960-yillar:** Kinematik va kinetik tahlil metodlari sport biomexanikasining asosiy vositalariga aylandi. Bu davrda kinematografik usullar va videokameralar yordamida sportchilarning harakatlarini tahlil qilish amaliyoti joriy etildi.

5. Bugungi kunda sport biomexanikasi yanada rivojlanib, zamonaviy texnologiyalar yordamida sportchilarning harakatlari aniq va chuqur tahlil qilinmoqda. Kompyuter simulyatsiyalari, 3D skanerlash, wearables (kiyiladigan texnologiyalar) va sun'iy intellekt (AI) yordamida sportchilarning mushak-skelet tizimi va harakat mexanikasi mukammal o'rganilmoqda.

- **Kinetik va kinematik tahlil metodlari:** Hozirda kinematika (harakat tahlili) va kinetika (kuch va energiya tahlili) sportchilarni tahlil qilishda keng qo'llanilmoqda.

- **Wearables va sensorlar:** Sportchilarni real vaqt rejimida kuzatish uchun sensorli uskunalar va kiyimlar ishlab chiqilgan. Bu texnologiyalar yordamida sportchilarning harakatlari va kuch taqsimoti aniqlanadi.

Sport biomexanikasi sport tibbiyoti va fiziologiyasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, harakatlarning mexanik xususiyatlarini, mushak-skelet tizimining ish faoliyatini, sportchilarning harakat tizimini o'rganadi. Bu soha nafaqat sportdagi samaradorlikni oshirish, balki jarohatlar va travmalarni oldini olish uchun ham zarurdir. Keling, uning ilmiy-nazariy va amaliy-metodik asoslarini batafsil ko'rib chiqaylik:

1. Ilmiy-nazariy asoslar- Sport biomexanikasi sport faoliyatini o'rganishda mexanik va fiziologik jarayonlarning o'zaro ta'sirini tushunishga yordam beradi. Bu soha bir necha nazariy asoslarni o'z ichiga oladi:

- **Mexanikada asosiy qonunlar:** Sport biomexanikasi ilgari surgan nazariy tamoyillar asosan klassik mexanika qonunlariga asoslanadi, masalan, Nyuftonning harakat qonunlari, energiya saqlanish qonuni, kuchlar va momentlarning balansini aniqlash.

- **Mushaklar va suyaklar o'rtasidagi aloqalar:** Mushaklarning qisqarishi va suyaklar orqali kuchlar o'tishi, harakatlanish momentlari va dinamik kuchlar sportchilarning harakatini boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

- **Kinematika va kinetika:** Kinematika harakatning fazoviy va vaqtiy xususiyatlarini, kinetika esa harakatni kuch va momentlar bilan bog'laydi. Bu nazariyalar sportchilarni tahlil qilishda va ularning harakatlarini optimallashtirishda ishlatiladi.

- **Tugun va paytlar tahlili:** Sportchilarni jarohatlardan saqlash va ularning harakatlarini yaxshilash uchun muskul-jigarrang tizimlarining mexanik xususiyatlari tahlil qilinadi.

2. Amaliy-metodik asoslar - Sport biomexanikasining amaliy-metodik asoslari quyidagi yo'nalishlarga qaratilgan:

- **Sportchilarning harakatlarini tahlil qilish:** Har bir sport turi uchun individual harakatlar mexanikasi o'rganilib, sportchining texnikasini takomillashtirishga yordam beradigan tavsiyalar beriladi. Bu jarayon, masalan, yugurish, suzish yoki basketbol o'ynashda harakatlarning optimal yo'nalishlarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

- **Jarohatlarning oldini olish:** Sport biomexanikasining asosiy amaliy vazifalaridan biri jarohatlarni oldini olishdir. Sportchilarning mushak-skelet tizimiga

tushadigan kuchlar va ularning ta'siri tahlil qilinib, harakatlar va texnikalarda o'zgartirishlar kiritiladi.

- **Optimal harakatlarni rejalashtirish:** Amaliyotda sportchilarni maksimal samaradorlikka erishish uchun texnik harakatlarni takomillashtirish va tananing optimal holatiga keltirish muhimdir. Bu jarayon sportchining mushaklaridagi kuch taqsimotini, harakatlarni samarali amalga oshirishni ta'minlaydi.

- **Trening va reabilitatsiya:** Sport biomexanikasi, shuningdek, trening va reabilitatsiya jarayonlarida ham ishlatiladi. Sportchilarni mushaklar va suyak tizimining muvozanatini saqlash orqali yuksak sport natijalariga erishish uchun turli metodikalar ishlab chiqiladi.

- **Sport uskunalarining mexanikasi:** Sport biomexanikasining yana bir muhim yo'nalishi sport uskunalarining, masalan, yugurish poyabzallari, velosipedlar, suzish kiyimlari va boshqa uskunalar mexanikasini o'rganishdir. Ushbu asbob-uskunalar sportchilarning harakatini qanday yaxshilashi va jarohatlarni kamaytirishi mumkinligini tahlil qilish zarurdir.

Sport biomexanikasining tarixiy ildizlari qadimiy davrlar, ilmiy inqiloblar va yangi texnologiyalar orqali rivojlangan. Ularning barchasi sport faoliyatining mexanik xususiyatlarini chuqurroq tushunishga, jarohatlarni oldini olish va sportchilarning samaradorligini oshirishga xizmat qilgan.

Sport biomexanikasi sport faoliyatida texnikani takomillashtirish, jarohatlar va travmalarni oldini olish hamda sportchilarning maksimal samaradorlikka erishishlariga yordam beradigan ilmiy-nazariy va amaliy-metodik asoslar yaratadi. Ushbu fan yuksak sport natijalariga erishishda va sportchilarni xavfsizligi ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Joubert, D. M. "Sports Biochemistry" Elsevier (2017).
2. Kreider, R. B., & Williams, M. H. "Effects of Creatine Supplementation on Exercise Performance and Training Adaptations" Human Kinetics 2012.
3. McArdle, W. D., Katch, F. I., & Katch, V. L. "Exercise Physiology: Energy, Nutrition, and Human Performance" Wolters Kluwer 2014
4. Wilmore, J. H., & Costill, D. L. "Physiology of Sport and Exercise" Human Kinetics 2004.
5. Maughan, R. J., & Shirreffs, S. M. "Nutrition and Hydration in Sport" Routledge
6. Bishop, D., et al. "Sports Science and Sports Medicine in the 21st Century" Springer 2004.
7. Harris, R. C., et al. "The Biochemistry of Exercise: The Role of Phosphocreatine in Muscle Contraction" Karger Publishers 2004.
8. Katch, F. I., & McArdle, W. D. "Essentials of Exercise Physiology" Wolters Kluwer 2011.
9. Bouchard, C., & Shephard, R. J. "Physical Activity and Health" Human Kinetics 2017.
10. DeLuca, C. J., & Roy, R. R. "Muscle Biomechanics in Sport" Springer 2003

SPORT MUSOBAQALARINI BOSHQARISH

A.M.Rayxonov

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

Annotasiya: maqolada sport musobaqalarida stres holatidan chiqishning psixofiziologik usullari, stressni samarali boshqarish, sportchi muvaffaqiyati haqida fikr yuritilgan

Аннотация: в статье рассматриваются психофизиологические методы преодоления стресса на спортивных соревнованиях, эффективное управление стрессом и достижение успеха спортсмена.

Abstract: The article discusses psychophysiological methods of overcoming stress during sports competitions, effective stress management and achieving success as an athlete.

Kalit soʻzlar: sport musobaqalari, stres holatidan chiqish, stres holatidan chiqishning psixofiziologik usullari, stressni samarali boshqarish, sportchi muvaffaqiyati

Ключевые слова: спортивные соревнования, снятие стресса, психофизиологические методы снятия стресса, эффективное управление стрессом, успехи спортсменов

Keywords: sports competitions, stress relief, psychophysiological methods of stress relief, effective stress management, athletes' success.

Sportchilarning jismoniy va ruhiy holatini yaxshilash, raqobatbardosh muhitda muvaffaqiyatni ta'minlash va ularning psixologik salomatligini saqlashda katta ahamiyatga ega. Stress, ayniqsa, yuqori bosim ostida bo'lgan musobaqalarda sportchining natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun stressni boshqarish jarayoni ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan va amaliy-metodik yondashuvlarga tayanishi zarur.

Quyida sport musobaqalarida stressni boshqarishning ilmiy-nazariy va amaliy-metodik asoslari haqida to'liq tushuncha beriladi.

1. Ilmiy-nazariy asoslar

Stressni boshqarish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar sport psixologiyasining muhim sohalaridan biri bo'lib, bu soha psixologik va fiziologik jarayonlarning o'zaro bog'liqligini o'rganadi. Sport musobaqalaridagi stressni boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari quyidagi ilmiy yondashuvlarga asoslanadi:

1.1. Stressning psixologik va fiziologik tahlili

Stress, umumiy ravishda, jismoniy va ruhiy reaksiya sifatida aniqlanadi, u inson organizmining tashqi yoki ichki tahdidlarga (masalan, musobaqada raqobat, yuqori talablar) qarshi javobidir. **Lazarus va Folkman** (1984) tomonidan ishlab chiqilgan stressning kognitiv nazariyasi, stressni boshqarishda sportchilarning muhim jihatlaridan biridir. Unga ko'ra, stress insonning tashqi holatlar yoki vaziyatlarni qanday baholashi bilan bog'liqdir. Stressning oldini olish yoki kamaytirish uchun sportchining vaziyatni qanday anglashini o'zgartirish zarur.

1.2. Kognitiv-behavioral nazariyalar (CBT)

Kognitiv-behavioral terapiya (CBT) stressni boshqarishda asosiy ilmiy-nazariy yondashuvlardan biri hisoblanadi. Bu nazariya, stressni keltirib chiqaruvchi salbiy fikrlarni va his-tuyg'ularni aniqlash, tahlil qilish va ijobiy fikrlar bilan almashtirishga qaratilgan. **Beck (1976)** tomonidan ishlab chiqilgan bu yondashuv, sportchilarning o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish va salbiy reaksiyalarni boshqarish uchun samarali metod hisoblanadi.

1.3. Biologik va fiziologik yondashuvlar

Stress, shuningdek, jismoniy va biologik reaksiyalarni keltirib chiqaradi, masalan, adrenalin va kortizol gormonlarining ko'payishi. **Selye (1976)** tomonidan ishlab chiqilgan stressning biologik nazariyasiga ko'ra, stressga javoban organizmning jismoniy holati o'zgaradi va bu musobaqalarda sportchining ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi. Fiziologik stressni boshqarish uchun sportchilarni nafas olish mashqlari va mushaklarni bo'shatish kabi metodlar orqali tinchlantirish mumkin.

2. Amaliy-metodik asoslar

Amaliy-metodik asoslar sportchilarning stressni boshqarish uchun ishlatiladigan konkret psixologik va jismoniy texnikalarni o'z ichiga oladi. Quyida sport musobaqalarida stressni boshqarishning ba'zi asosiy metodlari taqdim etiladi:

2.1. Nafas olish texnikalari

Nafas olish stressni kamaytirishda va ruhiy holatni yaxshilashda samarali usul hisoblanadi. Chuqur va sekin nafas olish sportchining stressni yengishiga yordam beradi. **"4-7-8" texnikasi** (4 soniya nafas olish, 7 soniya ushlab turish, 8 soniya chiqarish) va **chiziqli nafas olish** usullari stressni boshqarish va sportchining diqqatini jamlashda qo'llaniladi.

2.2. Vizualizatsiya (Tasavvur qilish)

Sportchi musobaqa yoki murakkab vaziyatga tayyorlanayotganda muvaffaqiyatli natijalarni tasavvur qilish orqali stressni kamaytirishi mumkin. Vizualizatsiya orqali sportchi o'zini maqsadga erishgan holda ko'rishi va bu orqali o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishi mumkin. **Mendelsohn va murabbiylarning** yondashuvi vizualizatsiyaning stressni kamaytirishdagi samaradorligini ko'rsatadi.

2.3. Mushaklarni bo'shatish va relaksatsiya

Stressni kamaytirish uchun mushaklarni bo'shatish texnikalari qo'llaniladi. **Progressiv mushakni bo'shatish** (PMR) texnikasi sportchining tanasidagi turli mushak guruhlarini ketma-ket qisish va bo'shatish orqali stressni boshqarishga yordam beradi. Mushaklarni bo'shatish jarayoni tana tarangligini kamaytirib, ruhani tinchlantiradi.

2.4. Mindfulness va Meditatsiya

Mindfulness (diqqatni hozirgi paytga qaratish) va meditatsiya stressni boshqarishning samarali metodlari hisoblanadi. Meditatsiya sportchiga hozirgi paytda bo'lish, o'zini his qilish va stressni kamaytirish imkonini beradi. **Mindfulness** yondashuvi orqali sportchi o'zining ruhiy va jismoniy holatini kuzatadi, bu esa stressning salbiy ta'sirini kamaytiradi.

2.5. Kognitiv-behavioral texnikalar (CBT)

Kognitiv-behavioral texnikalar yordamida sportchilar stressni keltirib chiqaradigan salbiy fikrlarni aniqlash va o'zgartirish mumkin. Stressli vaziyatlarda sportchi o'zining fikrlarini va his-tuyg'ularini tahlil qilib, salbiy tasavvurlardan xalos bo'lishi kerak. **Beck va Ellis** tomonidan ishlab chiqilgan CBT metodikasi sportchilarga stressni boshqarishning samarali usulini taqdim etadi.

2.6. Jismoniy mashqlar

Jismoniy mashqlar stressni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Mashqlar orqali endorfinlar ishlab chiqariladi, bu esa kayfiyatni yaxshilaydi va stressni kamaytiradi. Yengil jismoniy faoliyat (yurish, cho'zish, yoga) va to'g'ri ovqatlanish sportchining umumiy holatini yaxshilaydi va stressni kamaytiradi.

2.7. Emotsional intellektni rivojlantirish

Emotsional intellekt (EQ) stressni boshqarishda juda muhimdir. O'z his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalarning hissiyotlarini tushunish, sportchiga stressli vaziyatlarda samarali ishlashga yordam beradi. **Goleman (1995)** tomonidan ta'kidlangan EQ o'zini anglash va boshqarish orqali sportchi o'zining stress darajasini pasaytirishi mumkin.

Sport musobaqalarida stressni boshqarishning ilmiy-nazariy va amaliy-metodik asoslari sportchilarning muvaffaqiyatlarini oshirishda, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Stressni boshqarishning ilmiy asoslari, ayniqsa, psixologik nazariyalar va fiziologik yondashuvlarga asoslanadi, shu bilan birga amaliy metodlar, masalan, nafas olish texnikalari, vizualizatsiya, mushaklarni bo'shatish, meditatsiya va kognitiv-behavioral terapiya, sportchilarga stressni samarali boshqarishga yordam beradi. Bu usullar musobaqalar va raqobatbardosh vaziyatlarda sportchilarning ishonchini oshirish, stressni kamaytirish va maksimal natijaga erishish uchun muhimdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. **Vealey, R. S. (2007).** *Mental Skills Training in Sport.* Human Kinetics.
2. **Jones, G., Hanton, S., & Connaughton, D. (2002).** *A framework of mental skills training for elite athletes. International Journal of Sport Psychology*, 33(3), 267-280.
3. **Weinberg, R. S., & Gould, D. (2014).** *Foundations of Sport and Exercise Psychology* (6th ed.). Human Kinetics.
4. **Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984).** *Stress, Appraisal, and Coping.* Springer Publishing Company.
5. **Cotton, S. M., & Jonsson, P. (2011).** *Cognitive Behavioral Approaches to Stress Management.* Wiley-Blackwell.
6. **Schneider, E. F., & Bull, S. J. (2016).** *Mental Toughness in Sport: Developments in Theory and Research.* Routledge.
7. **Carson, H. J., & Collins, D. (2011).** *A psychological perspective on performance under pressure. International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 9(1), 42-59.
8. **Fletcher, D., & Hanton, S. (2001).** *The relationship between psychological skills use and competitive anxiety responses. Journal of Sport and Exercise Psychology*, 23(2), 106-124.

MA'NAVIY QADRIYATLAR — TA'LIM-TARBIYANING OMILI SIFATIDA

A.Jo'rayev

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

O'zbek xalqining urf-odatlarini, an'analari, hasharlari, to'y-marakalari va marosimlari doirasiga kirib, turmushda ularning o'zaro munosabatlarini anglab keladi. Binobarin, urf-odatlar, an'analar, hasharlar, to'y-marakalar va marosimlar namoyon bo'lish shakli sifatida ko'zga tashlanadi.

To'y mehmon kutish, dafn qilish bilan bog'liq marosimlar va urf-odatlar o'zaro umumiy jihatlari bilan ajralib turadi. Bunday marosimlar O'rta Osiyodagi boshqa xalqlarda ham mavjud, lekin ular amalga oshirilishi jihatidan farqlanadi. Fikrimizni yanada aniqroq bo'lishi uchun urf-odatlar, an'analar, marosim, to'y-marakalar kabi tushunchalarga izoh berib ularning o'zaro farqini ko'rib chiqamiz.

An'ana — tarixiy taraqqiyot jarayonida tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlar asosida vujudga kelgan, avloddan-avlodga meros bo'lib o'tadigan, kishilar ma'naviy hayotiga ta'sir ko'rsatadigan madaniy hodisa.

Urf-odat — kishilarning turmushiga singib ketgan, ma'lum muddatda takrorlanib turuvchi xatti-harakat, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari ko'nikmasi.

Marosim — inson hayotida muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatida o'tadigan, umum qabul qilingan, tartib qoidalarga amal qilinadigan tadbir sanaladi.

Bayram — biror bir hodisa, voqea, soni ko'pchilik bo'lib, ko'tarinki ruhda, xursandchilik bilan nishonlash.

Navro'z bayrami o'tkaziladigan vaqt quyoshning hamal burjiga kirish vaqti bilan belgilanadi. Navro'z bayrami arafasida hamma joyda hovlilar, uylar, ko'chalar tozalanib, bezatiladi. Navro'z bayrami o'tkaziladigan joyga o'yin-kulgular uyushtiriladi. Bayramlar orasida islomiy bayramlarning o'zni nihoyatda katta. Ma'lumki, islom dinida asosan ikkita — "Qurbon hayiti" va kichik bayram — "Ro'za hayiti" bayramlari mavjud. Bu bayramlarda namoz o'qish, marhumlarni yod etib, duo-fotiha qilishdan iboratdir. Qurbon hayitida haj amallarini ado etish va qurbonlik qilish, ro'za hayitida esa ramazon oyi nihoyasida — og'iz ochish marosimi, fitr-sadaqa berish kabi amallar bajarilgan.

Iydi ramazon arafasida kishilar bir-birlariga muloyimlik bilan munosabatda bo'lishlari lozim. Erta tongdanoq hamma sidqidildan shunday kunlarga yetkazgani uchun Ollohga shukronalar aytadilar, o'z yaqinlari, qarindosh-urug'lari, bemor va qariyalarni ziyorat qiladilar. O'zbeklarda bayramlar nihoyatda ko'p. Bayramlardan tashqari ommaviy marosimlar ham katta tantana bilan o'tkaziladi.

Aqiqa marosimi — aqiqa sunnatning odat qilish asosida yana bir necha sunnatlar farzandlarning kelajagi uchun yaxshi ahamiyatga ega. Rasululloh (a.s.v.) so'zlaridagi — yettinchi kunda qo'y so'yishdir. Chaqaloqning bosh-ko'zidan sadaqa qilish ma'nosini bildirgan. Uning sochini oldirib, soch og'irligicha mablag'ni kambag'allarga ulashib berish ham shu ma'noni ifodalaydi. Tug'ilgan chaqaloqning o'ng qulog'iga azon va chap qulog'iga takbir aytilishi, uni kelajakda iymonli, hayoli bo'lishiga katta ta'sir o'tkazadi. Aqiqa 1-kun, 14-kun va 21-kunlarda qilinsa, ayni sunnatga muvofiq bo'ladi. Aqiqa qilishning ma'nosi shukrona qilishdir. Olloh bergan ne'matlar orasida farzand ko'rish faqat Ollohning iroda-xohishi bilan beriladigan ulug' ne'mat bo'lgani uchun unga shukr aytmog'imiz lozim.

Ism qo'yish odati — qadimgi ota-bobolarimiz boshqa udumlar qatori ism qo'yish odatini ham tark etmaganlar. Dunyodagi barcha jonli-jonsiz narsalarning, hatto oliy voqea-hodisalarning o'z nomi, ismi, atamasi bor. Ism qo'yish, odatda, qishloq, mahalla, guzarning keksa, o'qimishli, donishmand kishilarning imtiyozida bo'lgan. Ba'zan, muayyan oilaning eng keksa kishisi, buvisi zimmasida bo'lgan. Ayrim hollarda chaqaloq qulog'iga azon aytgan so'fi, mulla ixtiyorida bo'lgan. Bolaga ism qo'yish g'oyatda jiddiy, mas'uliyatli udum sanalib, bo'lajak fuqaroning kelajak taqdiri — amaliga, hayot yo'liga ta'sir qiladi, deb tushunilgan. Shuning uchun ham ulug', kasb-kori, sulola mavqeiga mos ism qo'yish kerak bo'lgan.

Hashar — Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan udumlarimizdan biri bo'lib, qadimdan o'zbek xalqi hayotida muhim o'rin tutib kelgan. Hashar — bu ko'pchilikning bir yoqadan bosh chiqarib, bir maqsadda harakat qilishi. Hashar bahorda ko'chalarni tozalash,

ko‘chat ekish, ariq tozalash, yo‘llar qurish, mozorlarni obodonlashtirish, ko‘priklar qurish, jamoat joylarini tartibga keltirish, shifoxonalarni qurish borasida ham ko‘pchilikka foyda keltirgan. Hasharning bosh xususiyati shundan iboratki, u beminnat, bepul, beta‘ma bajariladi. Hashar ishi ko‘pchilik tomonidan tekinga ado etiladi.

Mehmondorchilik — ya‘ni, mehmon kutish va kuzatish odati dunyoda aksariyat xalqlarga xos xususiyat. O‘zbek xalqining bu odati juda qadim zamonlarda ixtiyor qilingan. Shuning uchun, madaniyatimizning ko‘hna manbalarida mehmondorchilik insonning, oilaning, qabila va xalqning, odamiylik, sahovat, madaniy va ma‘naviy aloqasi — muloqot mezonini sifatida juda katta qadr bilan tilga olingan. “Mehmonxonang tor bo‘lsa ham, mehru-diling keng bo‘lsin” deyishadi. Ota-bobolarimiz mehmondorchilikda qanday qoidalariga rioya qilish haqidagi maxsus risolalar yozganlar.

Salom va alik — salomlashish qadimiy odat. Dunyoda barcha madaniy xalqlar o‘zaro insoniy munosabat, muomala va muloqotni salomdan boshlaganlar. Har bir xalqning salomlashish bilan bog‘liq bo‘lgan o‘z urf-odatlarini bor. Biz o‘zbeklar barcha islom dunyosi xalqlari singari — “Assalomu alaykum” deya qo‘l olishib ko‘rishamiz. Salomlashish odobi yosh va marosim bilan ham bog‘liq. Xalq pedagogikasi manbalaridan yana biri, to‘y marosimlari hisoblanadi. Biz o‘zbeklarda to‘y marosimlarining turlari juda ko‘p. Beshik to‘yi, sunnat to‘yi, muchal to‘yi, nikoh to‘yi, oltin to‘yi, kumush to‘yi, hovli to‘yi kabi turlari shular jumlasidandir.

Har bir to‘yning o‘z qonun-qoidasi, o‘z o‘rni, o‘z vaqti bor. To‘ylarda xalqimizning necha ming yillik tarixi davomida qo‘llanilib kelayotgan urf-odat, udumlarimizni ko‘rishimiz mumkin. Milliy qadriyatlar, milliy kuy-qo‘shiqlar, milliy liboslar, milliy taomlarning pishirilishi bularning hammasi an‘analarimizni, urf-odatlarimizni qanchalik hurmat qilishimizni ko‘rsatadi. Yoshlarni estetik tarbiyalash, avvalo, ularning urf-odatlarimizni, qadriyatlarimizni tiklashda faol ishtirok etishini taqozo etadi. “Xalq pedagogikasining estetikasi — go‘zal hayot demak”, — degan qoidasidan kelib chiqib, o‘z kelayotgan yosh avlodni hayotdagi, mehnatdagi, turmushdagi, kishilar munosabatidagi go‘zallikda ishtirok etishini uning hayotini, san‘atini idrok eta bilish qobiliyatini shakllantirishni o‘ziga bosh vazifa deb hisoblaydi.

Xalq qo‘shiqlari — qo‘shiqlarda xalqning orzu-umidlari va ezgu niyatlari aks etadi. Tarbiyada uning ahamiyati beqiyos. Qo‘shiqlar etik, estetik va pedagogik g‘oyalarni musiqiy hamda shoirona bezagi bilan qadrlidir. Go‘zallik va ezgulik yaxlit ishtirok etadi. Xalq qo‘shiqlariga ezgulikni, inson baxt-saodatini tarannum etuvchi milliy qadriyatlar singib ketgan. Qo‘shiqlarning bosh maqsadi, go‘zallikka nisbatan muhabbat uyg‘otish, estetik didni va dunyoqarashni charxlashdan iborat. Qo‘shiqning ta‘limiy qimmatini shundan iboratki, bolalarni chiroyli qo‘shiq aytishga o‘rgatishgan, u esa o‘z navbatida, go‘zallikka va nafosatga o‘rgatadi. Bolaga ilk yoshida aytilgan allaning ahamiyati ham juda katta. Garchi beshikda yotgan bola uchun aytilayotgan qo‘shiq mazmuni tushunarli bo‘lmasa-da, unda ifoda etilgan erkalash ohanglari, ularning maroq bilan mayin kuylashi bolaga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ko‘pgina alla, qo‘shiqlar, eng avvalo, ona muhabbatining beqiyos qudratini namoyon qiladi.

Alladan keyingi o'rinda turadigan va tarbiyaga ta'sir etadigan omillardan yana biri bu — **ertaklar**. Ertaklar asrlar davomida sayqal topgan, xalq sinovidan o'tgan tarbiya vositasidir. Bolalar va ertaklar bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Ular bir-biri uchun yaratilgan va shu boisdan, har bir bola o'z xalqining ertaklari bilan tanishmog'i lozim.

Maqollar ham xalq og'zaki ijodining eng ko'p tarqalgan janrlaridan biridir. Maqollar xalq hayotining badiiy tasviri, uning fikrlash qobiliyati, hayotiy tajribasi, kurash va mehnati jonli ifodalangan, jonli vositasidir. Ularda mehnatkash xalqning ulkan tajribasi mujassamlashgan, xalq maqollarining katta o'quv-uslubiy, ma'naviy ahamiyati bor. Ular kishilarni yuksak axloqli, vijdonli, mehnatsevar bo'lishga da'vat etadi. Maqollar o'zida ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, maishiy, demokratik va boshqa ko'plab mavzularni umumlashtiradi. O'qituvchi oldida turgan muhim vazifa, berilgan mavzu bo'yicha maqollarni tanlashdan iboratdir. Bu narsa o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini o'stiribgina qolmay, maqollarning ma'no-mohiyatini chuqur tushunishga ham yordam beradi.

Topishmoqlar ham xalq og'zaki ijodining ixcham turlarida biri bo'lib, bolalar ularni osonlik bilan yodda saqlab qoladilar. Topishmoqlar oqilona, shoirona, axloqiy g'oya bilan sug'orilgan bo'ladi. Ular aqliy, axloqiy va estetik tarbiyaga ta'sir ko'rsatadi.

O'yin — insonning tabiatga qarab kashf etgan mo'jizalaridan biri hisoblanadi. O'yin bolalar hayotidagi hayratlanarli darajadagi rang-barang jihatidir. O'yin bilan birga bolalar hayotiga san'at, nafosat kirib keladi. O'yin, qo'shiqlar, raqslar, ertaklar, topishmoqlar, tez aytishlar, ifodali o'qishlar, Qur'on va xalq ta'limi vositasi sifatidagi xalq ijodiyotining boshqa turlari bilan bog'liq. Har bir yosh xususiyati o'yinlarning mohiyati va mazmuni belgilangan. Turli yoshdagi odamlar sinfga to'plangan va hayotning ma'lum bosqichidagi o'ynaladigan o'yinlar avloddan-avlodga o'tib kelgan. O'yinlarda xalq tarbiyasi, xalq ta'limining tabiiylik, uzluksizlik, vazminlik, sarishtalik, tugallik kabi xususiyatlari yanada namoyon bo'ladi.

Prezidentimiz, "Biz xalqni nomi bilan emas, balki madaniyati, ma'naviyati orqali bilamiz, tarixining tag-tomirigacha nazar tashlaymiz", — deb takidlaydi. Demak, ana shu moddiy boylik va madaniyat yaratuvchi xalq qanchalik qadimiy bo'lsa, uning pedagogik tajribasi ham shunchalik qadimiydir, shuning uchun ham o'sha xalq yaratgan topishmoq, maqol, matal, qo'shiq, ertak va dostonlarda aks ettirib kelindi. Xalqimiz ma'naviyatining noyob durdonalari bo'lgan xalq pedagogikasining eng taraqqiyparvar va noyob fikr-mulohazalari o'z qimmatini hech qachon yo'qotmagan.

Birinchidan, ana shu xalq pedagogikasi tufayli kamolotga erishgan ajdodlarimiz uzoq asrlar davomida butun jahon madaniyatiga o'z hissalarini qo'shib kelgan.

Ikkinchidan, xalqimizning ko'p qirrali tarixiy va boy madaniyatining ajralmas qismi bo'lgan xalq pedagogikasini o'rganish orqali milliy tarbiyamizning o'ziga xosliklarini o'rganish imkoniyati paydo bo'ladi. Chunki har bir xalqda umuminsoniy fazilatlar bilan birga, hech kimnikiga o'xshamagan alohida qadriyatlar mavjud.

Uchinchidan, xalq og'zaki ijodi manbalari asosida o'zbek xalqi pedagogikasini o'rganish — pedagogika fani tarixiy taraqqiyotining obyektiv qonuniyatlarini aniqlash, belgilash uchun g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

Xalq ertaklari folklorning boshqa janrlari kabi yozma adabiyotning shakllanishi va rivoji uchun muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Xalq tomonidan yaratilgan turli yo'nalishdagi ertaklar shu janrdagi zamonaviy san'at, yozma adabiyot janrlari, masalan, povest, novella, ocherk va romanlar yaratilishi uchun asos bo'lgan. Adabiy ertaklar (badiiy mualliflik)ni xalq ertaklari bilan qiyosiy taqqoslash natijasida, biz bu ertaklardan foydalanishda ikki xil yo'l tutilganligini ko'rdik.

Birinchidan, badiiy asarlar ertak janrining barcha belgilari aks ettirilgan holda yaratilishi mumkin.

Ikkinchidan, badiiy ertaklar an'anaviy uslublar shaklidangina foydalanib yaratiladi. O'zbek mumtoz adabiyoti namoyondalari Navoiy, Lutfiy, Sakkokiy, Bobur, Gulxaniy va boshqalarning xalq ertaklari shakl va formalaridan, g'oya va obrazlaridan mohirlik bilan foydalanganliklari buning yorqin misolidir. Ularning uslubi va tilidan shuni sezish mumkinki, ular xalq orzu-umidlarini ifodalash yo'lida xizmat qiladilar.

Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda xalq milliy qadriyatlaridan foydalanishning o'ziga xos imkoniyatlari quyidagi **muammolarni** hal qilishda yordam beradi:

- ❖ ta'lim muassasasi negizida ta'lim-tarbiya tizimini milliyashtirish;
- ❖ har bir o'quvchi xatti-harakati, xulq-atvori, dunyoqarashida umuminsoniy milliy an'analarni tarkib toptirishda tayanch bo'lish;
- ❖ o'quvchilarni milliy va umumbashariy madaniyat manbalarining mohiyatini chuqur anglab yetishga dasturli yo'llanma berish;
- ❖ o'qituvchi-pedagoglarni talabalar ma'naviyatini shakllantirish jarayonida ta'lim-tarbiyaning samarali shakl, usul va vositalarini to'g'ri tanlash;
- ❖ talabani milliy an'analor orqali jahon miqyosidagi ijtimoiy va iqtisodiy madaniyat jarayonlariga intilishni ta'minlashda asosiy yo'llanma berish.

Mazkur tamoyillar negizida xalq an'analari mazmunida olg'a surilgan milliy va umuminsoniy kabi yuksak fazilatlarini talaba ongi va faoliyatida shakllantirish o'z ifodasini topgan. Bugungi kunda shaxsning ma'naviy erkinligi milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, an'analarni asrlar davomida tarbiya vositasi bo'lib kelgan xalq pedagogikasini chuqur o'rganishga imkon beradi.

Xalq pedagogikasi (xalq og'zaki ijodi, amaliy tajribadagi an'analor, urf-odatlar, xalq amaliy san'ati, va h.k.) jamoa ijodkorligining tarkibiy qismi sifatida kishilarning ma'naviy birlashuvi, timsoli, tub manfaatlari, orzu-armonlari, umummilliylikni ifodalovchi tarbiya vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Birinchidan, milliy an'analor milliy xalq pedagogikasining manbalaridan bo'lib, yoshlarning ma'naviyatini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi, chunki, ular xalq donishmadligini o'zida ifodalagan bo'lib, qadriyat sifatida avloddan avlodga o'tib boradi.

Ikkinchidan, an'analor tarixiy hodisadir. Shunga ko'ra, ular ko'p qirrali va murakkab jarayondir. Ular tarixiy zaruriyat sifatida namoyon bo'ladi, ammo ular yangi avlod tomonidan ko'r-ko'rona qabul qilinmaydi, balki vorislik tamoyiliga ko'ra

tarixiy tanlanadi. Shu boisdan, an'analar zamon talabi asosida o'zgarib boradi. Buni talabaning ma'naviyatini shakllantirishda hisobga olish katta samara beradi.

Uchinchidan, barcha xalqlarda bo'lganidek, o'zbek xalqi an'analari zamirida mazkur millatga xos bo'lgan jihatlar, ifodalanadi va ular milliy qadriyat sifatida namoyon bo'ladi. Ana shu narsa, o'quvchi larda milliy, estetik ong, milliy madaniyat va ma'naviyatni shakllantirishga yordam beradi.

To'rtinchidan, o'zbek xalq an'anasi o'z shakliga va mazmuniga, xarakteri va amal qilish doirasiga ko'ra turlicha bo'ladi, ammo mohiyatan e'tibori bilan bir nuqtada birlashadi. Milliy an'analarni yoshlar ongiga singdirish orqali ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish yo'li bilan bir qatorda milliy an'alarimizga, qadriyatlarimizga hurmat va shu qadriyatlardan o'zlarining kundalik hayotida hamda faoliyatlarida qo'llay olish malakalari bilan mustahkamlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari. 4-jild. T.: "O'zbekiston", 2020. – 400 b.

2. D.A. Shaxmurodova, O'.U.G'uzarov "Boshlang'ich ta'limda tarbiya" darslik Qarshi "Big Makro World" 2025

www.pedagog.uz

www.ziynet.uz

JAMOA VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

G. Abduraximova

Qarshi davlat universiteti tyutori

Annotasiya: Maqolada jamoa, jamoaning shakllanish bosqichlari, psixik o'zgarishlar, jamoaning xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Jamoa, jamoaning rivojlanish bosqichlari, o'quvchilar jamoasi, jamoaning roli, jamoaning o'ziga xos xususiyatlari.

Jamoa so'zi lotincha — " Kollektivus" so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, sinf ma'nolarini anglatadi, aniqroq aytiladigan bo'lsak jamoa bu kishilardan iborat sinf demakdir.

O'quvchi-tarbiyalanuvchilarning birlashmasi o'ziga xos muhim belgilarga egadir. Quyidagi jamoa va uning xususiyatlari borasida so'z yuritamiz. Jamoa va jamoa orqali tarbiyalash tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanishi davridayoq bildirilgan. Jamoada uning a'zolari o'rtasidagi munosabatining alohida shakli yuzasiga keladi. Bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday sinfni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning yetarli darajada uyushgan har qanday sinflar ajratib turadi. Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilikmunosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagimavjud munosabatlari tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy

jamiyat maqsadi, intilishida o‘zaro birlik uzviy maqsadga muvofiq tashkil etadi. Shu bois, jamoa hayotining bir yagona maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy g‘oyaviy yo‘nalganligi uning yetakchi belgisi hisoblanadi. Har bir jamoa boshqa bir jamoalar bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Uning har bir a‘zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o‘z jamoasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoani tushunish, uni his etish hamda shaxsni shakllantirishdagi o‘rni va rolini to‘g‘ri baholay olish umumiy va xususiy maqsadning qiziqishi, ehtiyoj hamda faoliyatining birligini namoyon etadi hamda bo‘linishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g‘oyaviy yo‘nalishini ham jamoaning faoliyati mazmunida o‘z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir. Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar sinfining yagona ijtimoiy tizimini o‘rnata olishdagi usuli, ya‘ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblanadi. Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa faoliyati natijasida jamoa a‘zolari o‘rtasidagi ishchanlik, bir-biri uchun g‘amxo‘rlik, o‘zaro yordam, jamoa manfaati uchun javobgarligi hissi qaror topadi.

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas‘uliyat hissini uyg‘ota borib, jamoa a‘zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, jamoaga mansublik hissini paydo bo‘lishini uyg‘otadi, jamoa munosabatida bo‘lishi ehtiyojini oshiradi. Jamoa a‘zolari o‘rtasida o‘zaro sinfiy yaqinlik, hissiy birlik yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko‘pincha o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladi hamda ular pedagogik ta‘sir ko‘rsatish uchun qo‘l keladi. Ruhiy va hissiy birlik jamoa a‘zolarining birgalikdagi faoliyatini mazmuniga ular orasidagi hosil bo‘lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog‘liqdir. Jamoa o‘z-o‘zini boshqarish va tartibga solish organlariga ega bo‘lib, ular barcha bolalarning hamda jamiyatning manfaatlarini ifodalovchi vakillardir. Jamoa maktab o‘quvchilarini umumiy maqsad, umumiy mehnat bilan hamda mehnatni umumiy tarzda tashkil etish bilan birlashtiradi. Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo‘ysunadigan uzoq muddatli, murakkab jarayondir. Jamoani vujudga kelishi uchun to‘rt bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichida dastlab pedagog butun bir sinfga talab qo‘yadi, so‘ngra jamoa faollari jamoa a‘zolariga talab qo‘yadi, butun jamoa alohida shaxsdan muayyan tarzda faoliyat olib borishni talab qiladi va nihoyat, shaxs o‘z-o‘ziga talab qo‘yadi. Qo‘yilayotgan talablar mazmunidagi farq va jamoa a‘zolarining jamoa oldidagi javobgarligi, ijodiy hamkorligi a‘zolarining xulq-atvor, axloqiy kamolot darajasini ko‘rsatuvchi muhim belgilar sifatida namoyon bo‘ladi.

Jamoani shakllantirishda uning hayotini belgilovchi ichki jarayonning mohiyatini inobatga olish zarur. Jamoani shakllantirish bosqichlarini belgilash shartli hisoblanadi, chunki jamoaning bosqichlari chegara yoki oraliqqa ega emas. Shunga qaramay, pedagogik nuqtayi-nazardan jamoaning shakllanish bosqichlariga ajratish juda muhim.

Jamoa rivojlanishining birinchi bosqichi. Mazkur bosqichda talab faqat pedagoglar tomonidan qo‘yiladi. Bu jamoa rivojlanishining boshlang‘ich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jamoa hali tarbiyalovchi jamoa bo‘lmay, balki, tashkil etuvchi birlik (sinf)dir. Tarbiyalanuvchilar talablarning qo‘yilishiga e‘tiborsiz qaraydilar. Jamoa a‘zolarining uzluksiz ijodiy faoliyatini tashkil qilish va ularni muayyan maqsad atrofida birlashtirishga

erishish orqali jamoa tarkib topadi. Mazkur bosqichda pedagogning asosiy maqsadi jamoa a'zolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat bo'ladi. Ushbu bosqichda pedagogning talabchanligi, qat'iyligi, izchilligi, murosasizligi va barcha a'zolariga talabni birday qo'ya olishi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bu vaziyatda o'qituvchining — hukmdorlik davri uzoq davom etishi mumkin emasligini hisobga olish zarur. Jamoa hayotining birinchi bosqichida jamoa faollarining paydo bo'lishi ushbu davr uchun xarakterli hodisadir. Jamoa faoli muayyan sinfningshunday a'zolaridanki, ular jamoa manfaatiga muvofiq tarzda harakat qiladilar va pedagog faoliyati talablariga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatda bo'ladilar. Faollar pedagogning yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi. Ushbu bosqich jamoa faollarining pedagog talablarini qo'llab-quvvatlashi hamda o'z navbatida, uning o'zi bu talablarni jamoa a'zolari zimmasiga qo'yishi bilan tavsiflanadi. Endilikda pedagogik jamoada paydo bo'lgan va u bilan bog'liq bo'lgan muammo, masalalarni yolg'iz o'zlari hal qilmaydilar. Jamoa a'zolari bilan maxsus tarbiyaviy ish olib borish orqali bu ishga ularni jalb etadi. Jamoa hayotini tashkil qilish usuli murakkablashib boradi, ya'ni jamoa o'z-o'zini boshqarishga o'tadi. Jamoaning rivojlanishi bu bosqichda to'xtab qolishi mumkin emas, chunki faoliyat ko'rsatayotgan kuch jamoaning bir qismi xolos. Bordi-yu jamoaning rivojlanishi bu bosqichda to'xtab qolsa, jamoa faollari sinfningshoshqa a'zolari bilan qarama-qarshi qo'yish xavfi tug'ilishi mumkin. Mazkur bosqichda jamoa moddiy va ma'naviy imkoniyatlarini to'plab, mustahkamlanib va boyib borar ekan, shaxsning har tomonlama ulg'ayishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni sekin-asta yaratib beradi. Bu esa ikkinchi bosqichni — jamoa shaxsni har tomonlama kamolga yetkazishning obyektiv shakli asosida boshlashini taqozo etadi.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichi. Bu bosqich jamoa faoliyatida anchagina sermahsul hisoblanadi. A.S.Makarenkoning aniqlashicha, bu davrda butun jamoa — ayrim o'zini chetga olib qoluvchi, injiq shaxslarga talab qo'ya boshlaydi. Jamoa endilikda faqat faollargina emas, balki uning butun a'zolari qiziqadi. Jamoa hayotidagi uchinchi bosqich, ijtimoiy fikr mavjudligi bilan ifodalanadi. Pedagog mazkur yo'nalishdagi ishini maqsadga muvofiq va izchil tarzda olib brogan sharoitda ijtimoiy fikrni shakllantirishga erishishi mumkin. Shu maqsadda u yoki bu tadbir rejasini jamoaning birgalikdagi faoliyati yakuni uning a'zolari tomonidan jamoa bo'lib muhokama qilinadi: turli mavzuda suhbatlar, ma'ruzalar uyushtiriladi.

Jamoa rivojlanishining to'rtinchi bosqichi. Bu bosqich uchinchi bosqichning bevosita davomi bo'lib, uning barcha a'zolari jamoa oldida turgan talablar asosida o'z-o'zlariga talablar qo'ya olishlari bilan tavsiflanadi. To'rtinchi bosqichda jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan yuksak axloqiy talablar qo'ya olishlari bilan xarakterlidir. Bu bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar ancha murakkab va mas'uliyatlidir. Mazkur bosqichda jamoa oldidagi istiqboli, yuksak va murakkab talablar qo'yish uchun qulay sharoit yaratiladi. Bugungi kunda pedagog olimlar bolalar jamoasi rivojlanishi jarayonini tashkil qilar ekan, uni quyidagi ikki bosqichga bo'ladi:

1. Jamoani dastlab jipslashtirish;
2. Jamoani shakllantirish uning har bir a'zosini individual rivojlantirishning asosidir.

Jamoa hayotidagi har bir bosqichni ajratib ko'rsatish yuqorida bayon etilgan fikrlarga zid emas, balki shaxsning rivojlanishida jamoaning yetakchi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Rus pedagogi A.S.Makarenko jamoa munosabatlarining ichki jihatlariga katta ahamiyat bergan edi:

1. Doimiy tetiklik, tarbiyalanuvchilarning faoliyatga tayyorligi;
2. O'z jamoasi qadriyatlarining mohiyatini tushunish, uning uchun g'ururlanish asosida qadr-qiymatini anglash;
3. Uning a'zolari o'rtasidagi do'stona birlik;
4. Jamoaning har bir a'zosidagi do'stona birlik;
5. Tartibli, ishchan harakatga undovchi faollik;
6. O'z hissiyot va so'zlarini boshqara olish ko'nikmasi.

O'quvchilar jamoasini shakllantirish.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash — tarbiya nazariyasining yetakchi g'oyasidir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatlar ko'zda tutiladi. Mazkur tuzilma bir tomondan jamoa a'zolari qo'shilgan ishchanlik munosabatlarini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi tarbiyachilar hamda jamoa a'zolari o'rtasidagi mavjud boshqarish munosabatlari mazmunini ifoda etadi. Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasida shaxslararo ma'naviy psixologik munosabatlarining umumiy tizimi va mikrosinfni tashkil etuvchi ayrim a'zolar o'rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi.

Jamoaning har bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi. Tarbiyalanuvchi shaxsning jamoadagi o'rni uning shakllanish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo'lganda, jamoaning rasmiy yetakchilari norasmiy munosabatlari tizimida ko'zga ko'ringan o'rinni egallagan holdagina chinakam jamoa bo'la oladi. Shuningdek, norasmiy sinflar, umumjamoa ijtimoiy manfaatlari uchun kurashuvchi sinflar bo'lgandagina jamoa o'zining chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin. Jamoaning o'ziga xos yana bir xususiyati shundaki, yashash joylarida o'zaro birikkan bolalar sinflari qanchalik ahil va inoq munosabat zaminida tashkil topgan bo'lmasin haqiqiy jamoa bo'la olmaydi. Chinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olish, jamoa a'zolari o'rtasida ijtimoiy ahamiyatli faoliyat, maqsad, ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatlarini o'rnatish lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga pedagogik rahbarlikning bo'lishidir.

Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatning maqsadi hisoblanadi. Jamoaning yetakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarini hosil qilish, mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir. Umumiy o'rta ta'lim hamda yangi turdagi ta'lim muassasalarida jamoani shakllantirish mas'uliyatli vazifa sanaladi. Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'lg'in bu sinflar jamoasi sanaladi. Sinf

jamoasi doirasida o'quvchilarni asosiy faoliyati o'qishdir. Aynan sinf jamoasida o'quvchilar o'rtasida mustahkam shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Bu bilan sinf jamoasi o'z negizida maktab jamoasini shakllanishi uchun o'ziga xos poydevor vazifasini bajaradi. Maktab jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismini tashkil etadi. O'quvchilar jamoasi — bu, ijtimoiy ahamiyatni tashkil qilish, shuningdek, umumiy saylov organlariga va umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar sinfidir. O'quvchilar jamoasi pedagogik-tarbiyachilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqaruv jarayonini tashkil etuvchi mustaqil tizim, shuningdek, o'zining psixologik muhitiga, an'analariga ega sinf hisoblanadi.

Demak, yuksak darajada uyushtirilgan jamoa o'zida bir necha xususiyatlarni namoyon etadi. Ular quyidagilardir:

- Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi.
- Birgalikdagi umumiy faoliyatning tashkil etilishi.
- Majburiy mas'uliyatli munosabatning yo'lga qo'yilishi.
- Saylangan umumiy rahbariy organga egalik.

Yosh avlodni hayotga va mehnatga tayyorlashda, ularda oliy axloqiy sifatlarini shakllantirishda jamoa ruhida tarbiyalash alohida o'rinni egallaydi. O'quvchi maktab davrida jamoa bo'lib o'qiydi, hamjihatlikda ishlaydi, demak, jamoatchilikning dastlabki tamoyillari bilan tanishadi va ularni o'rganib boradi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, jamoatchilik o'zining mohiyati bilan o'zining asoslariga ega. Agar jamoatchi ma'lum sinf, jamiyatni va uning manfaatini o'zida ifoda etsa, individualchi bir kishinigina manfaat va qiziqishini ifoda etadi. Jamoatchilikning shakllantirish jarayoni, ruhiy tabiatini ma'lum darajada ochish maqsadga muvofiqligini taqozo etadi. Demak, o'quvchilarda jamoatchilikni shakllantirish dialektik jarayon bo'lib, shu shakllantirish bilan bir vaqtda individualizmga qarshi kurashiladi. Bu kurashda yoshlarning ongi, psixikasi individuallikni e'tirof etadi. Bu psixikaning dialektik taraqqiyoti hisoblanadi. Kishi o'zida jamoa hissi paydo bo'lishi bilan individualizmni inkor etadi. Individualizm inkor etish jarayoni psixik va amaliy tajribada ma'lum darajada qiyinchilikni vujudga keltiradi. Bu qiyinchilik bilan kurashish, so'zga irodaviy jarayonga bog'liqdir. Shuning uchun ham jamoatchilikni shakllantirishda irodaviy jarayon birinchi darajali ahamiyatga egadir. Jamoatchilik kishilarning umumiy maqsad yo'lida birgalikda qilgan mehnat va kurash jarayonidagi birlashuvi, jipslashuvi, o'rtoqlarcha o'zaro yordam va birodarligi demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari. 4-jild. T.: "O'zbekiston", 2020. — 400 b.

2. D.A. Shaxmurodova, O'.U.G'uzarov "Boshlang'ich ta'limda tarbiya" darslik Qarshi "Big Makro World" 2025

www.pedagog.uz

www.ziynet.uz

O'QUVCHILARNI TABIIY VA IQTISODIY MANBALARDAN OQILONA FOYDALANISHGA O'RGATISHNING IQTISODIY-PEDAGOGIK MEKANIZMLARI TAHLILI

Mavlonov Shaxzod Shaxobiddin o'g'li
Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi
shaxzodmavlonov979@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanishga o'rgatishning pedagogik jarayonlari zamonaviy iqtisodiy-pedagogik tendensiyalar kontekstida ko'rib chiqiladi. Unda resurslar iqtisodiyoti, inson kapitali va xulq-atvor iqtisodiyoti tamoyillarining ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilinib, jarayonlarni takomillashtirishning ehtimoliy modellari yoritilgan. Kognitiv-xulqiy, institutsional-ta'limiy va raqamli-resurs yo'nalishlarining o'zaro uyg'unligi hamda ularning barqaror rivojlanishdagi ahamiyatiga oid nazariy-amaliy mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy-pedagogik mexanizm, tabiiy resurslar, iqtisodiy manbalar, oqilona foydalanish, inson kapitali, xulq-atvor iqtisodiyoti, resurslar tejamkorligi, institutsional dizayn, barqaror rivojlanish.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические процессы обучения учащихся рациональному использованию природных и экономических ресурсов в контексте современных экономико-педагогических тенденций. Анализируется роль принципов экономики ресурсов, человеческого капитала и поведенческой экономики в образовательной системе, освещаются возможные модели совершенствования процессов. Представлены теоретико-практические соображения о взаимосвязи когнитивно-поведенческих, институционально-образовательных и цифровых ресурсных направлений, а также об их значении для устойчивого развития.

Ключевые слова: экономико-педагогический механизм, природные ресурсы, экономические источники, рациональное использование, человеческий капитал, поведенческая экономика, ресурсосбережение, институциональный дизайн, устойчивое развитие.

Abstract. The article examines the pedagogical processes of teaching students the rational use of natural and economic resources within the context of modern economic-pedagogical trends. It analyzes the role of resource economics, human capital, and behavioral economics principles in the educational system and highlights potential models for process improvement. Theoretical and practical considerations regarding the synergy between cognitive-behavioral, institutional-educational, and digital-resource directions, as well as their significance for sustainable development, are presented.

Keywords: economic-pedagogical mechanism, natural resources, economic sources, rational use, human capital, behavioral economics, resource efficiency, institutional design, sustainable development.

KIRISH

Bugungi kunda global miqyosdagi resurs inqirozi, iqlimiy o'zgarishlar va hayotiy muhim manbalarning cheklanganligi yosh avlod tarbiyasiga yangicha iqtisodiy-pedagogik yondashuvni talab etmoqda [1, 2]. Tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish shunchaki ta'limiy jarayon bo'lmay, balki davlatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi va makroiqtisodiy xavfsizligini ta'minlovchi fundamental omildir [7, 8]. O'zbekistonda barqaror rivojlanish va inson kapitalini yuksaltirishga qaratilgan strategik islohotlar zamirida ham aynan resurslarni boshqarishga qodir bilimlilar avlodni tarbiyalash masalasi markaziy o'rin egallaydi.

Hozirgi ta'lim tizimidagi pedagogik mexanizmlar tahlil qilinganda, ularning aksariyati ko'proq nazariy-gumanitar xarakterga ega ekanligi ko'zga tashlanadi. Biroq zamonaviy sharoitda o'quvchilarning resurslarga bo'lgan munosabatini faqatgina umumiy tushunchalar bilan emas, balki xarajat va foyda tahlili, xulq-atvor iqtisodiyoti tamoyillari hamda institutsional dizayn asosida shakllantirish zarurati tug'ilmoqda. Ta'lim jarayonini resurslarni optimallashtirish va inson

kapitaliga kiritilayotgan strategik investitsiya sifatida ko‘rish, o‘quvchilarda “yashil ko‘nikmalar” (*green skills*) va resurs savodxonligini tizimli ravishda rivojlantirishga imkon beradi.

Ushbu tadqiqot doirasida pedagogik jarayonlar iqtisodiy nazariyalar bilan sintez qilinib, resurslarni boshqarish kompetensiyasi inson kapitalining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi. Bunda xalqaro tajriba (UNESCO, OECD va yetakchi xorijiy davlatlar) hamda milliy kontekst o‘rtasidagi bog‘liqliklar o‘rganilib, ta‘lim samaradorligini oshirishning ko‘p darajali modellari ko‘rib chiqiladi. Mazkur yondashuv pedagogik metodikalarni iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan yangilashga va maktab, oila hamda jamiyat o‘rtasidagi resurs almashinuvi aloqalarini yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

TABIY IQTISODIY MANBAALARDAN RATSIONAL FOYDALANISH PEDAGOGIK MEXANIZMLARI (Misollar bilan)

O‘quvchilarni resurslardan oqilona foydalanishga o‘rgatish jarayoni o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan uchta asosiy iqtisodiy-pedagogik yo‘nalish doirasida tahlil qilinishi mumkin. Ushbu mexanizmlar yaxlit tizim sifatida o‘quvchining ichki motivatsiyasi, tashqi institutsional muhit va raqamli monitoring imkoniyatlarini birlashtiradi. Mazkur yo‘nalish o‘quvchining bilish jarayoni, qaror qabul qilish psixologiyasi va kundalik resurs iste‘moli xatti-harakatlariga yo‘naltirilgan bo‘lib, quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- o‘quvchilarda bugungi tejamkorlik bilan kelgusi iqtisodiy-ekologik foyda o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish ko‘nikmasi shakllantiriladi. Bu xulq-atvor iqtisodiyotidagi "hozirgi moyillik" (*present bias*) fenomenini neytrallashtirishga va uzoq muddatli iqtisodiy rejalashtirish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi[5].
- ta‘lim jarayonida o‘quvchilarni majburlash emas, balki “tanlov arxitekturası” (*choice architecture*) orqali oqilona xulq-atvorga yo‘naltirish ustuvor hisoblanadi[4]. Vizual dashboardlar, real vaqtli ko‘rsatkichlar va gamifikatsiya vositalari o‘quvchida ixtiyoriy ravishda resurslarni e‘zozlash madaniyatini rivojlantiradi.
- resurslarni boshqarish ko‘nikmalari shunchaki bilim emas, balki kelgusi mehnat bozorida talab qilinadigan “yashil ko‘nikmalar” (*green skills*) sifatida kapitalizatsiya qilinadi. Bu yondashuv inson kapitali nazariyasining zamonaviy ta‘lim kontekstidagi amaliy ifodasidir[3].

Ta‘lim jarayonining samaradorligi resurslar taqsimoti va institutsional dizaynning tizimlilikiga bog‘liq: "Maktab–oila–mahalla–korxona" tarmog‘i doirasida o‘quvchilar real iqtisodiy kontekstda

(oilaviy byudjet boshqaruvi, mahalla energiya auditi, korxona resurs menejmenti) amaliy tajriba orttiradi. Bu institutsional iqtisodiyotdagi ko'p markazli boshqaruv (*polycentric governance*) modelining ta'limiy ko'rinishidir[6]. Resurs tejamkorligi bo'yicha erishilgan natijalarni sertifikatlash, grantlar ajratish va mahalliy loyihalarni moliyalashtirish kabi stimullar orqali o'quvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligi oshiriladi. Pedagog kadrlarning resurslar iqtisodiyoti va raqamli monitoring sohasidagi kompetensiyalarini muntazam yuksaltirish tizimli samaradorlikning asosi sifatida qaraladi. Zamonaviy infratuzilma sharoitida resurslarni optimallashtirish ma'lumotlar tahlili orqali amalga oshiriladi: Ushbu mexanizmlar alohida emas, balki yaxlit iqtisodiy-pedagogik sinergiya tizimi sifatida faoliyat yuritadi. Kognitiv-xulqiy mexanizmlar ichki transformatsiyani, institutsional daraja resurslar taqsimotini, raqamli vositalar esa ma'lumotga asoslangan optimallashtirishni ta'minlaydi. Ularning uyg'unligi o'quvchida resurslarni boshqarish ko'nikmasini iqtisodiy jihatdan asoslangan hayotiy pozitsiya sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xalqaro ta'lim amaliyoti iqtisodiy asoslangan pedagogik mexanizmlarni integratsiyalashtirishda bir qator tizimli yutuqlarga erishgan. Xususan, Yaponiya tajribasidagi "Mottainai" falsafasi resurslarni qadrlash va tejamkorlikni shunchaki ekologik mas'uliyat emas, balki iqtisodiy-axloqiy tamoyil sifatida ta'lim mazmuniga singdirgan[13]. Germaniyaning "BNE" (*Bildung für nachhaltige Entwicklung*) dasturi esa "maktab-mahalla-korxona" hamkorligini qonuniy va iqtisodiy jihatdan mustahkamlab, o'qituvchilar uchun maxsus sertifikatlash tizimini joriy etish orqali inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning barqarorligini ta'minlagan[14]. Singapurda qo'llanilayotgan "Sustainable Schools Framework" modelida raqamli monitoring, real vaqt rejimidagi dashboardlar va o'quvchilarning resurs auditorligi maqomi institutsional darajaga ko'tarilgan bo'lib, har bir loyihaning ROI (*Return on Investment*) ko'rsatkichi muntazam tahlil qilib boriladi.

O'zbekistonning bugungi ta'lim sharoitida mazkur yondashuvlarning ayrim elementlari o'z aksini topayotgan bo'lsa-da, ularni yaxlit iqtisodiy-pedagogik tizimga birlashtirish istiqbolli ilmiy-amaliy yo'nalish hisoblanadi. Davlat ta'lim standartlarida resurslarni boshqarish ko'nikmalari alohida fanlar tarkibida qisman berilgan bo'lib, ularning iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari bilan integratsiyasi ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradi[9,10]. Milliy kontekstdagi "Yashil maktab" tashabbuslari va rivojlanayotgan raqamli infratuzilmani pedagogik mexanizmlar bilan iqtisodiy jihatdan muvofiqlashtirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy omilidir.

Mazkur yondashuvlar ta'lim tizimini jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi va yuqori samaradorlikka ega inson kapitalini shakllantiruvchi strategik tarmoq sifatida transformatsiya qilishga xizmat qiladi. Iqtisodiy-pedagogik mexanizmlarni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish masalasi tizimli transformatsiyalar bilan bog'liq bo'lib, u ta'lim oluvchilarning resurslarni boshqarish borasidagi ko'nikmalarini uzoq muddatli inson kapitaliga aylantirish imkoniyatlarini ko'rib chiqishni taqozo etadi. Dunyo ta'limiy tendensiyalari va iqtisodiy modellardan kelib chiqib, mazkur jarayonlarning mantiqiy rivojlanish bosqichlarini quyidagi nazariy-prognostik yo'nalishlarda tasavvur qilish mumkin:

- resurslarni boshqarishga doir ta'limiy modullarning amaldagi standartlarga bosqichma-bosqich integratsiyalashuvi hamda pedagogik kadrlar salohiyatini zamonaviy iqtisodiy-raqamli tendensiyalar (xulq-atvor iqtisodiyoti, resurs menejmenti) asosida boyitish imkoniyatlari.
- "maktab-mahalla-korxona" ko'p tarmoqli hamkorlik zanjirini raqamli tahliliy dashboardlar va ko'rsatkichlari asosida ko'rib chiqish, bu esa jarayonlarning iqtisodiy samaradorligini ob'ektiv baholashga xizmat qilishi mumkin.
- ta'lim oluvchilarning resurs auditorligi borasidagi kompetensiyalarini rasmiylashtirish va baholash tizimini formativ-tahliliy tamoyillarga muvofiqlashtirish orqali ta'lim natijalarini ijtimoiy-iqtisodiy qiymat (kapital) sifatida e'tirof etish.
- olingan natijalarning makroiqtisodiy barqarorlik ko'rsatkichlari bilan bog'liqligini tashqi ekspertiza va uzoq muddatli (*longitudinal*) kuzatuvlar orqali tahlil qilib borish istiqbollari.

Metodologik jihatdan, ushbu yo'nalishlar iqtisodiy-pedagogik mexanizmlarning barqarorligini ta'minlovchi inkrementallik (bosqichma-bosqich rivojlanish), adaptivlik (mintaqaviy resurs

mavjudligiga moslashish) va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv (*data-driven management*) tamoyillariga tayanadi. Mazkur konseptual yondashuv ta'lim tizimini nafaqat bilim uzatuvchi, balki jamiyatning iqtisodiy va resurs xavfsizligini ta'minlashda ishtirok etuvchi strategik institut sifatida o'rganish uchun keng ilmiy maydon yaratadi.

O'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanishga o'rgatishning pedagogik mexanizmlari kognitiv-xulqiy, institutsional-ta'limiy va raqamli-resurs jihatlarining iqtisodiy-pedagogik uyg'unligiga asoslanishi lozim. Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi:

- Pedagogik mexanizmlar tizimli yondashuv asosida ilk bor yaxlit iqtisodiy-pedagogik resurs boshqaruvi tizimi sifatida konseptualizatsiya qilindi;
- Mexanizmlarning samaradorligini inson kapitali shakllanishi, resurslarni optimallashtirish va xulq-atvor iqtisodiyoti ko'rsatkichlari orqali ob'ektiv o'lchashga xizmat qiluvchi model taklif etildi;
- Xalqaro tajriba va milliy kontekstning qiyosiy tahlili asosida iqtisodiy jihatdan asoslangan pedagogik integratsiyaning fundamental tamoyillari ishlab chiqildi;
- Amaliyotga integratsiyalashuvning bosqichma-bosqich rivojlanish yo'nalishlari va ularning metodologik asoslari belgilab berildi.

Xulosa qilib aytganda, taklif etilayotgan iqtisodiy-pedagogik mexanizmlar nafaqat ilmiy jihatdan asoslangan, balki zamonaviy ta'lim paradigmasi, davlat iqtisodiy siyosati va amaliy resurs boshqaruvi ehtiyojlari bilan to'liq uyg'unlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga Murojaatnoma. 2022yil 22-dekabr
2. M.X.To'xtaxo'jayev "Pedagogika" – T. Faylasuflar Milliy jamiyati 2010-y
3. M.Nuriddinova "Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi" T. O'qituvchi 2005-y
4. M.Qo'ldosheva "O'quv topshiriqlarini yaratishga innovatsion yondashuv" Namangan 2010-y
5. M.Qo'ldosheva "Tabiiy fanlardan innovatsion o'quv topshiriqlar" Namangan 2022-y.
6. WWW. Stat.uz (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi)
7. WWW. Ziyonet.uz

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUV TOPSHIRIQLARINI YARATISHDA LINGVODIDAKTIK ASOSLARNI RIVOJLANTIRISH

Raxmatullayeva Shaxodat Ziyotovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish jarayonida lingvodidaktik asoslarni rivojlantirish zarurati, bu boradagi mavjud yondashuvlar, metodlar va usullar tahlil qilinadi. Sifatli o'quv topshiriqlari orqali ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar. Lingvodidaktika, til, kommunikativ salohiyat, kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ yondashuv, differensial va individual yondashuv, motivatsiyaviy va qiziqarli yondashuv, multimediyaviy va texnologik yondashuv

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, til kompetensiyasini shakllantirish va kommunikativ salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limdan boshlab o'quv topshiriqlarining didaktik va lingvistik asosda tuzilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratiladigan topshiriqlar nafaqat bilim berishga, balki ularning muloqotga kirishish qobiliyatini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ijtimoiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qilishi lozim.

Shu nuqtayi nazardan, lingvodidaktika – ya'ni tilni o'rgatishning nazariy va amaliy asoslarini o'zida mujassam etgan fan sohasi – boshlang'ich ta'limda o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda

muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Lingvodicaktik yondashuv orqali tuzilgan topshiriqlar bolalarning yosh psixologik xususiyatlariga mos, qiziqarli va samarali bo'lishi bilan ajralib turadi.

O'quv topshiriqlari til o'rganish jarayonining eng muhim komponentlaridan biri bo'lib, ularni ishlab chiqishda lingvodicaktik yondashuvlar asosiy o'rin tutadi. Lingvodicaktika – bu tilni o'rgatishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganadigan fandır. U didaktika va tilshunoslik fanlarining kesishgan nuqtasida shakllanadi va o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda lingvodicaktik yondashuvlarning qo'llanishi quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

1. Kompetensiyaviy yondashuv:

Zamonaviy ta'lim jarayoni bilimga emas, balki kompetensiyaga yo'naltirilgan. Shu boisdan o'quv topshiriqlari o'quvchilarning tilga oid bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda qo'llashga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Masalan, topshiriq orqali o'quvchi muloqotda o'z fikrini ifoda eta olish, matn tuza olish, savol-javobda ishtirok eta olish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

2. Kommunikativ yondashuv:

Lingvodicaktikada kommunikativ yondashuv asosiy metodik tamoyillardan biri hisoblanadi. Bu yondashuvga ko'ra, o'quv topshiriqlari muloqotga asoslangan bo'lishi, ya'ni o'quvchini faol tinglovchi va so'zlovchiga aylantirishi zarur. Dialog tuzish, suhbat qurish, rolly o'yinlar, savol-javob mashqlari shular jumlasidandir. Bu orqali o'quvchi nutq faoliyatining barcha shakllarida (tinglab tushunish, o'qish, yozish, gapirish) ishtirok etadi.

3. Differensial va individual yondashuv:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish qobiliyatlari, tilga oid tayyorgarlik darajalari va psixologik holatlari bir xil bo'lmaganligi sababli, o'quv topshiriqlari differensial va individual yondashuv asosida tuzilishi zarur. Bunda har bir o'quvchining ehtiyojlari va qiziqishlariga mos darajadagi topshiriqlar tanlanadi. Bu o'z navbatida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin ifodalash va o'z ustida ishlashga bo'lgan intilishni shakllantiradi.

4. Motivatsiyaviy va qiziqarli yondashuv:

Yosh o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini saqlab qolish va uni kuchaytirish o'quv topshiriqlarining mazmuni va shakliga bog'liq. Lingvodicaktik yondashuvda topshiriqlar o'yinli, interaktiv, hayotiy voqelik bilan bog'liq holda ishlab chiqiladi. Masalan, surat asosida hikoya tuzish, ertakni davom ettirish, guruhda topshiriq bajarish kabi mashg'ulotlar motivatsiyani oshiradi.

5. Multimediyaviy va texnologik yondashuv:

Raqamli ta'lim vositalari keng qo'llanilayotgan hozirgi davrda lingvodicaktik topshiriqlarni multimediyaviy resurslar bilan boyitish juda samarali hisoblanadi. Audio, video, interaktiv platformalar yordamida tashkil etilgan topshiriqlar darsni jonlantiradi va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Demak, lingvodicaktik yondashuv asosida tuzilgan o'quv topshiriqlari nafaqat til kompetensiyasini shakllantirishga, balki o'quvchining mustaqil fikrlashi, nutq madaniyati, muloqotga kirisha olish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday topshiriqlar tizimli, izchil va yosh psixologik xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Natijada, boshlang'ich ta'limda dars samaradorligi sezilarli darajada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ҳамроев Ғ.Ҳ. Машқларнинг кўникма ҳамда малака ҳосил қилишига кўра таснифланиши // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – Бухоро, 2021. -№4. – Б. 231-240.
2. Zamonaviy adabiyot ta'limi: muammo va yechimlar. Ilmiy-amaliy maqolalar to'plami. – Toshkent: 2020.
3. Компетенциявий ёндашувга асосланган Давлат таълим стандарти. – Тошкент. 2017.
4. Ҳамроев Ғ. Она тилидан ўқув топшириқлари тузиш методикаси. Монография. – Тошкент. Донишманд зиёси. 2021. 196 б.

BADIIY ASARNI TUSHUNISHDA NAZARIY TUSHUNCHALARNING AMALIY ROLI

**Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası
katta o‘qituvchisi N.J.Oramova**

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiy ta’lim jarayonida nazariy bilimlardan foydalanishning ahamiyati, ularning badiiy matn mazmunini anglash va talqin etishdagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Adabiyot nazariyasiga oid tushunchalar — janr, obraz, konflikt, syujet, kompozitsiya, badiiy tasvir vositalari kabi kategoriyalar o‘quvchilarning matnni chuqur idrok etishi, muallif g‘oyasini anglash va mustaqil estetik xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy vosita ekani asoslab beriladi. Maqolada nazariy ma’lumotlarni amaliy tahlil bilan uyg‘unlashtirish metodikasi, zamonaviy adabiy ta’lim talablari asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: adabiy ta’lim, adabiyot nazariyasi, badiiy matn, talqin, estetik tafakkur, metodika.

Adabiy ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchilarda badiiy-estetik tafakkurni shakllantirish, ularni badiiy asarni anglaydigan, tahlil qila oladigan va mustaqil baholay oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Bu jarayonda badiiy matn bilan ishlash markaziy o‘rinni egallaydi. Biroq badiiy matnni yuzaki o‘qish va mazmunini oddiy qayta hikoyalash adabiy ta’limning asl mohiyatini to‘liq ochib bera olmaydi. Asarning ichki tuzilishi, g‘oyaviy-badiiy qatlamlari, estetik qiymati o‘quvchi uchun tushunarli bo‘lishi nazariy bilimlarga tayanilgan holda amalga oshiriladi.

Adabiyot nazariyasi badiiy asarni anglashning ilmiy asosi bo‘lib, u matnni tizimli tahlil qilish, badiiy unsurlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rish va muallif pozitsiyasini aniqlash imkonini beradi. Shuning uchun ham adabiy ta’limda nazariy ma’lumotlardan foydalanish badiiy matn mazmunini anglashning asosiy vositasi sifatida qaraladi.

Adabiyot nazariyasi adabiy ta’limning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchilarga badiiy asarni ilmiy asosda tushunish va talqin qilish imkonini yaratadi. Nazariy bilimlar badiiy matnni idrok etishda yo‘l-yo‘riq vazifasini bajaradi. Agar o‘quvchi obraz tushunchasining mohiyatini bilmasa, u qahramon xarakterining badiiy yaratilish jarayonini anglashda qiynaladi; syujet va kompozitsiya haqidagi bilimlar bo‘lmasa, asar voqealar tizimidagi mantiqiy bog‘lanishlar e’tibordan chetda qoladi. Masalan, 5-sinfda badiiy asarning kompozitsion tuzilishi haqida ma’lumot berilmaydi. Lekin, shunga qaramay, asar kompozitsiyasini o‘rganishga taalluqli dastlabki mashg‘ulotlar 5-sinfdan boshlanadi. 5-sinfda o‘quvchilar kitobdagi matnlar oxirida berilgan topshiriqlar yoki o‘qituvchi tavsiya qilgan reja asosida matnning bo‘lim yoki qismlarini aniqlaydilar, bir voqeadan ikkinchi voqeaga o‘tish o‘rnini ajratadilar. Shu topshiriq va rejalar asosida badiiy matnning qismlarini aniqlash asar kompozitsiyasini o‘rganishning dastlabki oddiy usuli hisoblanadi.

5-sinf “Adabiyot” darsligidagi “Uch og‘a-ini botirlar” ertagini o‘rganish uchun: “Yo‘lda qanday voqealar ro‘y berdi? Har bir voqeani o‘z so‘zingiz bilan gapirib bering”, degan savol va topshiriq berilgan[1].

Yuqoridagi kabi ertakni qismlarga ajratish asar kompozitsiyasini sujet yo‘nalishini kuzatish orqali o‘rganish namunasidir. Shu voqealar tizmasi yaxlit voqeani maydonga keltiradi. Belgilab qo‘yilgan bu voqealar umuman asar voqeasining takomilini ko‘rsatuvchi bo‘limlardir. O‘quvchilar voqealarni alohida-alohida aytib beradilar. Ular

dastlab shu voqealar tizmasi umumiy birlikni – yaxlit voqeani tashkil qilishini anglashda qiynalsalar ham, kichik-kichik voqealarni ajratib olishni o'rgatib borish ma'qul. O'quvchilar asardagi ayrim voqealarni aniqlay olishga odatlanib borib, keyinchalik shu mayda voqealardan, mayda qismlardan yaxlit asar maydonga kelishini tushunadilar. Bu yaxlit masalalar keyingi sinflarda aniqlab boriladi.

Nazariy ma'lumotlar o'quvchilarning adabiy savodxonligini oshiradi, ularni badiiy matn bilan ongli munosabatga kirishishga o'rgatadi. Bu jarayonda nazariya amaliy tahlildan ajralgan holda emas, balki matn bilan bevosita bog'liq tarzda o'rgatilishi muhimdir. Aks holda nazariy tushunchalar quruq ta'riflar majmuiga aylanib qoladi.

Badiiy matn mazmunini anglash ko'p qatlamli jarayon bo'lib, u faqat voqealar ketma-ketligini tushunish bilangina cheklanmaydi. Mazmunni anglash bu muallif g'oyasini, estetik jihatini, badiiy ifoda uslubini idrok etishdir. Ushbu jarayonda adabiy-nazariy tushunchalar muhim funksiyani bajaradi. Masalan, konflikt tushunchasi asardagi qarama-qarshiliklarning mohiyatini ochishga xizmat qiladi. O'quvchi konfliktni anglash orqali voqealar rivojining sabab va oqibatlarini tushunadi. Janr haqidagi bilimlar esa asardan kutiladigan badiiy xususiyatlarni aniqlashga yordam beradi. Lirik, epik yoki dramatik asarlarni o'qishda yondashuvning turlicha bo'lishi ham nazariy tayyorgarlik bilan belgilanadi.

Shuningdek, badiiy tasvir vositalari — metafora, epitet, ramz, timsol kabi tushunchalar matnning obrazlilik darajasini anglashda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali o'quvchi so'zning faqat lug'aviy ma'nosinigina emas, balki badiiy ifodasini ham his etadi.

Adabiy ta'limda samaradorlikka erishish nazariy bilimlar bilan amaliy tahlilning uzviy uyg'unligiga bog'liq. Shu bois o'qituvchi nazariy tushunchalarni tayyor holda berish bilan cheklanmasdan, ularni badiiy matn misolida ochib berishi zarur. Masalan, kompozitsiya tushunchasini o'rganishda asarning kirish, rivojlanish, cho'qqi va yechim qismlarini aniqlash orqali o'quvchilar matn tuzilishini yaxlit holda ko'ra boshlaydi. Bu esa ularning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi. Nazariy bilimlar asosida olib borilgan tahlil o'quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi.

Bugungi adabiy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuv o'quvchidan faqat bilim egallashni emas, balki uni amalda qo'llay olishni talab etadi. Adabiyot nazariyasi ham aynan shu nuqtayi nazardan qayta talqin qilinishi lozim. Nazariy bilimlar o'quvchining badiiy-estetik kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qilishi kerak.

Zamonaviy adabiy ta'limda interfaol metodlar, muammoli savollar, taqqoslash va talqin asosidagi mashg'ulotlar nazariy ma'lumotlarni chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi. Bunday yondashuv o'quvchining mustaqil fikrlashini, estetik didini va adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, adabiy ta'limda nazariy ma'lumotlardan foydalanish badiiy matn mazmunini anglashning eng muhim va samarali vositalaridan biridir. Nazariy bilimlar o'quvchiga badiiy asarni ongli, tizimli va estetik jihatdan chuqur idrok etish imkonini beradi. Ular amaliy tahlil bilan uyg'unlashgandagina adabiy ta'limning maqsad va vazifalari to'laqonli amalga oshadi. Shunday ekan, adabiy ta'lim jarayonida nazariy bilimlarga tayangan holda badiiy matnni tahlil qilish metodikasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-metodik vazifa bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Ahmedov S. va boshqalar. Adabiyot umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. To'rtinchi nashr. Toshkent, 2020

- 2.Husanboyeva Q. Adabiyot o'qitish metodikasi va muammoli ta'lim. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022
- 3.Niyozmetova R.X. Uzluksiz ta'lim tizimida o'zbek adabiyotini o'rganish metodikasi. – Toshkent: FAN, 2007
- 4.Matjon S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.
- Yo'ldosh Q., Yo'ldosh M. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2016

TABIIY VA IQTISODIY RESURLARDAN RATSIONAL FOYDALANISH TAMOYILLARI

Mavlonov Shaxzod Shaxobiddin o'g'li

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

shaxzodmavlonov979@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarida tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanish kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik mexanizmi nazariy-konseptual jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida mavjud fragmentar yondashuvlar o'rganilib, resurslarni yagona tizim sifatida ko'rishga asoslangan besh komponentli (maqsadli, mazmunli, jarayonli, diagnostik va tashkiliy-boshqaruvchi) nazariy model taklif etiladi. Maqolada fanlararo integratsiya, raqamli-pedagogik uyg'unlik va transformatsion natijaviylik tamoyillarining pedagogik mexanizmdagi o'rnini asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik mexanizm, nazariy model, tabiiy resurslar, iqtisodiy manbalar, oqilona foydalanish, barqaror rivojlanish ta'limi (ESD), tizimli yondashuv, fanlararo integratsiya, ta'lim paradigmasi, resurs tejamkorligi, tashkiliy-boshqaruv komponenti.

Аннотация. В статье проводится теоретико-концептуальный анализ педагогического механизма формирования у учащихся общеобразовательных школ компетенций рационального использования природных и экономических ресурсов. В рамках исследования изучены существующие фрагментарные подходы и предложена теоретическая модель, основанная на восприятии ресурсов как единой системы, состоящей из пяти компонентов: целевого, содержательного, процессуального, диагностического и организационно-управленческого. Обоснована роль междисциплинарной интеграции, цифровой-педагогической гармонии и трансформационной результативности в структуре педагогического механизма.

Ключевые слова: педагогический механизм, теоретическая модель, природные ресурсы, экономические источники, рациональное использование, образование для устойчивого развития (ESD), системный подход, междисциплинарная интеграция, образовательная парадигма, ресурсосбережение, организационно-управленческий компонент.

Abstract. The article provides a theoretical and conceptual analysis of the pedagogical mechanism for developing competencies in the rational use of natural and economic resources among secondary school students. Within the framework of the study, existing fragmentary approaches are examined, and a theoretical model is proposed based on viewing resources as a unified system consisting of five components: target, content, process, diagnostic, and organizational-managerial. The roles of interdisciplinary integration, digital-pedagogical harmony, and transformational effectiveness within the pedagogical mechanism are substantiated.

Keywords: pedagogical mechanism, theoretical model, natural resources, economic sources, rational use, education for sustainable development (ESD), systems approach,

interdisciplinary integration, educational paradigm, resource efficiency, organizational-managerial component.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan eng murakkab vazifalardan biri – yosh avlodni tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona, barqaror va mas'uliyatli foydalanishga o'rgatishdir. Global iqlim o'zgarishi, resurslar tanqisligi, energiya inqirozi va iqtisodiy beqarorlik holatlari ta'lim jarayonida resurslarni boshqarish madaniyatini shakllantirishni dolzarb masalaga aylantirdi. O'zbekiston Respublikasining “Ekologik nazorat to'g'risida”gi qonuni, “Ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi” hamda UNESCOning “Barqaror rivojlanish uchun ta'lim” (ESD) yo'nalishi tabiiy va iqtisodiy resurslarni asrashni ta'limning ustuvor vazifasi sifatida belgilaydi.

Davlat ta'lim standartlarida o'quvchilarda tizimli fikrlash, iqtisodiy savodxonlik va ekologik mas'uliyatni shakllantirish talab etilgan. Biroq nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud yondashuvlar asosan fragmentar xarakterga ega bo'lib, ekologik va iqtisodiy bilimlar alohida fanlar doirasida tarqoq holda o'rgatiladi. Shu bois, ta'lim mazmunini bunday parchalangan yondashuvdan tizimli-integratsion yondashuvga o'tkazish, o'quvchilarda resurslarni boshqarishning yaxlit manzarasini shakllantirish zaruriy ehtiyoj hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot o'quvchilarda resurslarni boshqarish kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmning nazariy-konseptual modelini yaratish hamda uning tarkibiy qismlarini tizimli asoslashga yo'naltirilgan. Ushbu jarayonda sistemali yondashuv, kompetensiyaviy ta'lim nazariyasi va barqaror rivojlanish ta'limi konsepsiyasi asosiy metodologik tayanch bo'lib xizmat qildi. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, konseptual modellash, nazariy sintez va tizimli abstraksiya usullaridan foydalangan holda, umumta'lim maktablari sharoitida o'quvchilarning resurslardan oqilona foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari qamrab olindi.

NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR

Pedagogik mexanizm tushunchasining evolyutsion tahlili shuni ko'rsatadiki, u faqat tarbiyaviy ta'sir vositasi emas, balki ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi determinallashgan (oldindan belgilangan) o'zaro aloqalar majmuidir. Zamonaviy tadqiqotlarda (I.A. Zyazyun, V.V. Kraevskiy, E.V. Bondarevskaya) pedagogik mexanizm ta'lim jarayonining maqsad, mazmun, usul, shakl va baholash elementlarini dinamik uyg'unlikda birlashtiruvchi tizim sifatida ko'rib chiqiladi. Mahalliy tadqiqotlarda pedagogik mexanizmlar asosan milliy qadriyatlar va kompetensiyaviy yondashuv uyg'unligida talqin etiladi. Xususan, fanlararo integratsiya va raqamli texnologiyalar ushbu mexanizmning samaradorligini oshiruvchi asosiy omillar sifatida ko'riladi [11, 12, 14].

“Oqilona foydalanish” tushunchasi iqtisodiyot, ekologiya va ta'lim fanlari kesishmasida shakllangan. Iqtisodiy nazariyada u resurslarni minimal xarajat bilan maksimal foyda olish sharti bilan boshqarishni anglatadi (K. Menger, L. von Mises, J. Stiglitz). Ekologik nazariyada esa tabiiy tizimlarning barqarorligini saqlash, biosfera muvozanatini buzmasdan foydalanish tamoyili ustuvor (G. Hardin, E. Odum, J. Rockström). Ta'lim kontekstida bu tushuncha UNESCOning “Barqaror rivojlanish uchun ta'lim” (ESD) konsepsiyasida aks etgan bo'lib, u bilim, ko'nikma, qadriyat va xulq-atvor o'zgarishini integratsion jarayon sifatida talqin qiladi (Wals, 2014; Sterling, 2011; UNESCO, 2020).

Tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanishga o'rgatishning nazariy asoslarini quyidagi konseptual yo'nalishlar orqali tahlil qilish mumkin:

- tabiiy va iqtisodiy manbalar o'zaro bog'liq ob'ektlar sifatida tahlil qilinadi. ta'lim jarayoni dinamik muvozanatda bo'lgan tizim sifatida ko'rilib, resurslarni tejash ko'nikmasi ushbu tizimning barqaror natijasi sifatida talqin etiladi.

- o'quvchining resurslarni boshqarish ko'nikmasi bevosita amaliy faoliyat orqali shakllanadi. nazariy bilim hayotiy vaziyatlarga tatbiq etilganda kompetensiyaga aylanadi.
 - natijaga yo'naltirilgan, kontekstual va rivojlanuvchi ko'nikmalar tizimini shakllantirishga tayanadi.
 - o'quvchining dunyoqarashi va qadriyatlarini resurslardan foydalanish mas'uliyati nuqtai nazaridan o'zgartirishni nazarda tutadi.
 - resurs muammolarini geografiya, iqtisodiyot, ekologiya va matematika fanlari mazmunining konvergentsiyasi (uyg'unligi) orqali yechishni talab etadi.
- Biroq, tabiiy va iqtisodiy manbalarni yaxlit tizim sifatida birlashtiruvchi yagona pedagogik mexanizmning nazariy modeli va uning tuzilmaviy komponentlari hali to'liq shakllantirilmagan. Bu esa mazkur yo'nalishda konseptual tadqiqotlar olib borish zaruriyatini belgilaydi.

Shu nuqtai nazardan, pedagogik mexanizmni quyidagicha ta'riflash maqsadga muvofiq: Pedagogik mexanizm – o'quvchilarda tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanish kompetensiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan, maqsadli, mazmunli, uslubiy, diagnostik va boshqaruvchi komponentlarni dinamik uyg'unlikda birlashtiruvchi, ta'lim jarayonini transformatsion natijaga olib chiquvchi tizimli o'zaro ta'sir tuzilmasidir. Ushbu ta'rifdan kelib chiqib, pedagogik mexanizm ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi natijaga yo'naltirilgan o'zaro ta'sir tuzilmasi sifatida namoyon bo'ladi. Uning amaliy mazmuni quyidagi nazariy-konseptual modelda o'z ifodasini topadi.

PEDAGOGIK MECHANIZMNING NAZARIY-KONSEPTUAL MODEL

Tahlil natijalariga asoslanib, o'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanishga o'rgatishning pedagogik mexanizmi quyidagi besh o'zaro bog'liq komponentdan tashkil topgan nazariy model sifatida taklif etiladi:

Bu komponent mexanizmning g'oyaviy yo'nalishini belgilaydi. U quyidagi maqsadlarni o'z ichiga oladi:

- ❖ tabiiy resurslarning ahamiyati, chegaralari va barqarorlik tamoyillarini tushunish;
- ❖ iqtisodiy manbalarni hisoblash, optimallashtirish va tejamkorlik ko'nikmalarini egallash;
- ❖ resurslardan foydalanishda axloqiy, ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni shakllantirish;
- ❖ global va mahalliy resurs muammolarini tahlil qilish va yechim taklif qilish.

Ushbu komponentda maqsadlar iyerarxik (bosqichma-bosqich) xarakterga ega bo'lib, oddiy reproduktiv bilimdan (resurslarni tanish) murakkab metakognitiv ko'nikmalargacha (resurslarni boshqarishning shaxsiy strategiyasini yaratish) bo'lgan jarayonlarni qamrab oladi. Ta'lim mazmuni hayotiy muammoga asoslangan ta'lim tamoyiliga tayanadi. Bunda nazariy bilimlar real hayotdagi resurs muammolarini (masalan, maktabda elektr energiyasini tejash loyihasi) yechish orqali amaliy ko'nikmaga aylantiriladi. Bu komponent ta'lim jarayonining tashkil etilishi, metodlari va o'zaro ta'sir shakllarini belgilaydi. U quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Loyihali ta'lim, muammoli vaziyatlarni yechish, ishchi o'yinlar, jamoaviy audit va raqamli simulyatsiyalar. Ushbu shakllar o'quvchining kognitiv (bilish) va amaliy ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik mexanizmning samaradorligi muntazam monitoring va reflektiv tahlil orqali ta'minlanadi. Ushbu komponent quyidagi elementlarni qamrab oladi:

- o'quv jarayonida o'quvchining faolligi, jamoada ishlash qobiliyati va muammolarga yondashuv darajasi doimiy kuzatib boriladi;
- loyiha natijalari, resurslar auditi bo'yicha hisobotlar va iqtisodiy optimallashtirish takliflarining sifati baholanadi;
- o'quvchi o'zining bilim darajasi va amaliy ko'nikmalaridagi o'sish dinamikasini mustaqil tahlil qiladi;
- o'qituvchilar va soha mutaxassislari tomonidan erishilgan natijalarning ilmiy-amaliy asosi baholanadi.

Diagnostika vositalari baholash rubrikalari, elektron portfolio, kuzatuv protokollari, raqamli platforma analitikasi va reflektiv jurnallar. Ushbu vositalar o'quvchi kompetensiyasining kognitiv, axloqiy va amaliy jihatlarini xolisona o'lchash imkonini beradi. Pedagogik mexanizmning barqaror ishlashi va amaliyotga samarali joriy etilishi uning tashkiliy-boshqaruv tizimiga bog'liq. Mazkur komponent quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va metodik ko'rsatmalarning model talablariga muvofiqligi;
- o'qituvchilarning fanlararo kompetensiyasi, raqamli savodxonligi hamda loyihali ta'lim metodikasini egallaganlik darajasi;
- zamonaviy laboratoriyalar, raqamli platformalar hamda maktab-mahalla-korxona hamkorligi doirasidagi moddiy-texnik imkoniyatlar;
- natijalarni tahlil qilish, ichki ekspertiza va mexanizمنى muntazam takomillashtirish sikli.

Boshqaruv jarayoni vertikal (vazirlik → hududiy boshqarma → maktab) va gorizontal (maktab → oila → mahalla → korxona) tarmoqlararo hamkorlik tamoyili asosida quriladi. Bu esa o'quvchilarda resurslardan oqilona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi.

Yuqorida keltirilgan beshta komponent yagona tizim sifatida quyidagi fundamental tamoyillar asosida birlashadi:

- barcha tarkibiy elementlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, bir komponentdagi o'zgarish butun pedagogik mexanizm samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi;
- model hududiy xususiyatlar, mahalliy resurslar va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga mos ravishda transformatsiya qilinadi;
- tabiatni asrash, tejamkorlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi umuminsoniy qadriyatlar ta'lim mazmunining markaziy o'zagini tashkil etadi;

- o'quvchi-o'qituvchi va maktab-jamiat munosabatlarida faol hamkorlik hamda integratsiyalashgan dinamika ustuvor hisoblanadi;
- diagnostika jarayoni uzluksiz xarakterga ega bo'lib, olingan natijalar mexanizmni muntazam takomillashtirishga yo'naltiriladi;
- yakuniy maqsad faqat nazariy bilimlarni berish emas, balki o'quvchining xulq-atvori va barqaror qaror qabul qilish ko'nikmalarida ijobiy o'zgarishlarga erishishdir.

MUHOKAMA

Taklif etilayotgan nazariy model mavjud pedagogik yondashuvlardan o'zining yaxlitligi bilan ajralib turadi. Avvalo, u fragmentar yondashuvni (faqat ekologik yoki faqat iqtisodiy bilim berish) rad etadi va resurslarni yagona tizim sifatida ko'rishni talab qiladi. Model nafaqat o'qitish metodlarini, balki maqsad, mazmun, jarayon va monitoring komponentlarini dinamik uyg'unlikda birlashtiradi. Mazkur yondashuv transformatsion ta'lim nazariyasiga tayanib, yakuniy natijani nafaqat o'zlashtirish ballari bilan, balki o'quvchining qadriyatlari va ijtimoiy mas'uliyatidagi o'zgarishlar bilan baholaydi.

Mazkur yondashuv transformatsion ta'lim nazariyasiga tayanib, yakuniy natijani nafaqat o'zlashtirish ballari bilan, balki o'quvchining qadriyatlari va ijtimoiy mas'uliyatidagi o'zgarishlar bilan baholaydi. Olib borilgan nazariy tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga erishildi:

1. "Pedagogik mexanizm" tushunchasi resurs menejmenti kontekstida fanlararo kategoriya sifatida talqin etilib, uning besh bosqichli algoritmi ishlab chiqildi;
2. Ta'lim mazmuniga matematik-iqtisodiy modellashtirish elementlarini kiritishning didaktik imkoniyatlari va metodik yo'llari aniqlandi;
3. O'quvchilarning mas'uliyatli xulq-atvorini va kompetensiya darajasini baholashning dinamik indikatorlari tizimi shakllantirildi."

Xalqaro tajriba tahlili (UNESCO ESD, OECD Learning Compass 2030, Finlandiya "Phenomenon-Based Learning") shuni ko'rsatadiki, rivojlangan ta'lim tizimlari aynan barqaror rivojlanish va resurslarni oqilona boshqarish tamoyillariga tayanadi. Biroq, mahalliy sharoitda ushbu yondashuvlarni milliy qadriyatlar va Davlat ta'lim standartlari (DTS) bilan uyg'unlashtirish zaruriyati mavjud edi. Taklif etilayotgan model aynan shu bo'shliqni to'ldiradi: u milliy ta'lim paradigmasi talablariga mos kelishi bilan birga, maktab-mahalla-korxona hamkorligining yangi pedagogik asoslarini yaratadi.

Tadqiqot jarayonida "pedagogik mexanizm" tushunchasining resurs menejmenti kontekstidagi operatsional ta'rif berildi va uning besh komponentli tuzilishi nazariy jihatdan asoslandi. Bu esa ta'lim dasturlarini fanlararo modullar bilan boyitish, o'qituvchilar uchun yangi avlod metodik qo'llanmalari va diagnostika asboblari ishlab chiqish uchun keng imkoniyatlar ochadi.

Shuni ta'kidlash joizki, mazkur model hozircha nazariy xarakterga ega va uning samaradorligini kvantitativ tadqiqotlar orqali empirik tekshirish talab etiladi. Kelgusidagi izlanishlar modelni mintaqaviy xususiyatlarga moslashtirish, raqamli simulyatsiyalar va sun'iy intellekt asosidagi adaptiv platformalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishga yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

O'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy manbalardan oqilona foydalanishga o'rgatishning pedagogik mexanizmi nazariy-konseptual tahlili asosida ishlab chiqilgan model quyidagi muhim xulosalarga kelish imkonini berdi:

1. Pedagogik mexanizm maqsadli, mazmunli, jarayonli, diagnostik va tashkiliy-boshqaruvchi komponentlarni o'z ichiga olgan dinamik tizim sifatida tavsiflandi;

2. Mexanizmning tizimlilik, axiologik yo‘naltirilganlik va transformatsion natijaviylik kabi funksional tamoyillari nazariy jihatdan asoslab berildi;
 3. Fanlararo integratsiya va raqamli-pedagogik uyg‘unlik resurs tejamkorligi kompetensiyasini shakllantirishning asosiy drayverlari (harakatlantiruvchi kuchlari) sifatida belgilandi;
 4. Ishlab chiqilgan model zamonaviy ta’lim standartlarini mazmunan boyitish hamda o‘qituvchilar metodikasini takomillashtirish uchun metodologik poydevor bo‘lib xizmat qiladi.
- Kelgusidagi tadqiqotlar modelning eksperimental samaradorligini o‘lchash, uni mintaqaviy xususiyatlarga moslashtirish hamda ta’lim jarayoniga AI-asosli adaptiv platformalarni integratsiya qilish masalalarini qamrab olishi lozim.
- Umuman olganda, taklif etilayotgan nazariy model zamonaviy ta’lim paradigmasi va barqaror rivojlanish strategiyasiga to‘liq mos keladi. U o‘quvchilarda resurslarni oqilona boshqarish madaniyatini shakllantirishning ishonchli nazariy-pedagogik asosini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Ta’limni 2030 yilgacha rivojlantirish strategiyasi”. – Toshkent, 2022.
3. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. – Paris: UNESCO, 2020.
4. OECD. Learning Compass 2030: Skills, Knowledge and Attitudes for the Future. – Paris: OECD, 2021.
5. Jacobs H.H. Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation. – Alexandria: ASCD, 1989.
6. Morin E. The Seven Complex Lessons in Education for the Future. – Paris: UNESCO, 2001.
7. Sterling S. Sustainable Education: Re-visioning Learning and Change. – Green Books, 2011.
8. Wals A.E.J. Social Learning in Education for Sustainability. – Wageningen University, 2014.
9. Leontiev A.N. Activity, Consciousness, and Personality. – Prentice-Hall, 1978.
10. Asmolov A.G. Kompetentsionnyy podkhod v obrazovanii: kontseptual’nye osnovy. – M.: Akademiya, 2015.
11. Abdullayev A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
12. To‘rayev N. Fanlararo integratsiyaning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
13. Salimova M. O‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish. – Pedagogika jurnali, №3, 2022.
14. G‘ulomov Sh. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning nazariy-metodologik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
15. OAK. Ilmiy maqolalarni rasmiylashtirish talablari. – Toshkent: OAK, 2024.

O'QUV MUHITIDA EMOTSIONAL BARQARORLIKNI RIVOJLANTIRISH VA UNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI

Boymatova Munavvar Ravshan qizi
Osiyo texnologiyalari universiteti
Pedagogika kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya

Mazkur tezisda o'quv muhitida emotsional barqarorlikni rivojlantirish masalasi hamda uning ta'lim samaradorligiga ta'siri tahlil qilinadi. Emotsional barqarorlikning pedagogik ahamiyati, uni shakllantirish omillari va samarali metodlari yoritiladi. Shuningdek, sog'lom psixologik muhitni yaratishda emotsional barqarorlikning o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: emotsional barqarorlik, o'quv muhiti, ta'lim samaradorligi, stress, motivatsiya, psixologik iqlim.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish masalasi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning psixologik holatini barqarorlashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tez o'zgaruvchan ijtimoiy muhit, axborot yuklamasining ortishi va ta'lim talablarining murakkablashuvi o'quvchilarning emotsional holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Emotsional barqarorlik o'quvchilarning stressli vaziyatlarga moslashuvi, o'z hissiyotlarini boshqarishi va ijtimoiy munosabatlarda muvozanatni saqlashida muhim omil hisoblanadi. Shu bois, uni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim sharti sifatida qaraladi.

Emotsional barqarorlik — bu shaxsning hissiy holatini nazorat qilish, stressga qarshi turish va murakkab vaziyatlarda o'zini muvozanatda saqlay olish qobiliyatidir. O'quv muhitida bu sifat o'quvchilarning bilimlarni samarali o'zlashtirishiga, ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishiga va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik jihatdan barqaror o'quvchilar:

- yangi bilimlarni tez qabul qiladi;
- o'z fikrini erkin ifodalaydi;
- muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qiladi;
- ijtimoiy munosabatlarda faol bo'ladi.

Shu bilan birga, o'qituvchining emotsional barqarorligi ham o'quv muhitining sifatini belgilaydi. Ijobiy kayfiyatdagi pedagog o'quvchilarda motivatsiyani oshiradi va dars jarayonini samarali tashkil etadi.

O'quv muhitida emotsional barqarorlikni shakllantirish bir qator omillarga bog'liq:

• **Psixologik muhit** — sinfda o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lsa, o'quvchilar o'zlarini erkin his qiladi.

• **Pedagogik yondashuv** — interfaol metodlardan foydalanish, o'quvchilarni rag'batlantirish muhim.

• **Individual xususiyatlar** — har bir o'quvchining temperament va xarakteri hisobga olinishi lozim.

• **O'quv yuklamasi** — ortiqcha bosim stressni kuchaytiradi va emotsional muvozanatni buzadi.

Quyidagi metodlar o'quv muhitida emotsional barqarorlikni oshirishda samarali hisoblanadi:

Psixologik mashg'ulotlar—Stressni boshqarish, hissiyotlarni nazorat qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Interfaol metodlar-Guruhli ishlar, munozaralar va rolli o'yinlar o'quvchilarning emotsional tajribasini boyitadi.

Refleksiya-O'quvchilar o'z faoliyatini tahlil qilish orqali o'z hissiyotlarini anglay boshlaydi.

Motivatsion yondashuv-Ijobiy rag'batlantirish o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi.

Emotsional barqarorlikning ta'lim samaradorligiga ta'siri

Emotsional barqarorlik ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. U quyidagi natijalarda namoyon bo'ladi:

- bilimlarni chuqur va barqaror o'zlashtirish;
- o'quvchilarning darsdagi faolligining oshishi;
- mustaqil fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishi;
- ijtimoiy moslashuvning yaxshilanishi.

Shuningdek, emotsional jihatdan barqaror muhitda o'quvchilar o'zlarini xavfsiz his qiladi, bu esa ularning ijodiy va intellektual salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'quv muhitida emotsional barqarorlikni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bu sifat o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, ta'lim jarayonida emotsional barqarorlikni shakllantirishga qaratilgan metod va texnologiyalarni keng joriy etish, sog'lom psixologik muhit yaratish hamda pedagoglarning ushbu yo'nalishdagi kompetensiyalarini rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goleman D. *Emotional Intelligence*.
2. Vygotsky L.S. Psixologik rivojlanish nazariyalari.
3. Leontyev A.N. Faoliyat nazariyasi asoslari.
4. Zamonaviy pedagogika va psixologiya bo'yicha ilmiy maqolalar.
5. Ta'lim texnologiyalari bo'yicha metodik qo'llanmalar.

O'ZBEK TILIDA RASMIY-IDORAVIY USLUBDA MATN YARATISHNING ZARURATI VA AHAMIYATI

Raxmanov Uchqun Toshpo'latovich
Qarshi xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o'zbek tilida rasmiy-idoraviy uslubda matn yaratishning zarurati va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi rasmiy hujjatlar, idoraviy yozishmalar va davlat boshqaruvi jarayonlarida tilning standart, aniq va tushunarli shaklda qo'llanishini asoslash hamda bu uslubning ijtimoiy va huquqiy munosabatlarda tutgan o'rnini ko'rsatishdan iborat. Metod sifatida mualliflar lingvistik tahlil, amaldagi hujjatlar misollarini o'rganish, uslubiy mezonlarni solishtirish va normativ hujjatlar asosida qiyosiy yondashuvdan foydalanadilar. Tadqiqot natijalari rasmiy-idoraviy uslubning o'ziga xos xususiyatlarini, ya'ni aniqlik, standartlik, mantiqiy izchillik va emotsional neytrallikni belgilab beradi hamda bu uslubning huquqiy hujjatlar va idoraviy yozishmalarda kommunikativ samaradorlikni ta'minlashini ko'rsatadi. Xulosalarda rasmiy-idoraviy uslubning davlat boshqaruvi, huquqiy tartibot va ijtimoiy munosabatlarda muhim vosita ekanligi, uning to'g'ri qo'llanishi hujjatlarning huquqiy kuchini mustahkamlashi, idoraviy jarayonlarda aniqlik va tartibni ta'minlashi ta'kidlanadi. Shuningdek, tadqiqot kelgusida o'zbek tilining rasmiy-idoraviy uslubini yanada takomillashtirish, hujjatlarda yagona standartlarni joriy etish va amaliy qo'llanmani kengaytirish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu annotatsiya maqolaning maqsadi, metodlari,

natijalari va xulosalarini muvozanatli yoritib, o'quvchiga mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvur beradi.

Kalit so'zlar: rasmiy-idoraviy uslub, o'zbek tili, hujjat tili, lingvistik tahlil, normativ hujjatlar, kommunikativ samaradorlik, aniqlik va standartlik, davlat boshqaruvi, huquqiy hujjatlar, uslubiy mezonlar.

Необходимость и значимость создания текстов в официально-деловом стиле на узбекском языке

Рахманов Учқун Тошпулатович

Преподаватель Каршинского международного университета

Аннотация: В статье анализируются необходимость и значимость создания текстов в официально-деловом стиле на узбекском языке. Целью исследования является обоснование применения языка в стандартизированной, точной и доступной форме в официальных документах, служебной переписке и процессах государственного управления, а также определение места данного стиля в социальных и правовых отношениях. В качестве методологической базы авторами применяются лингвистический анализ, изучение образцов действующих документов, сопоставление стилистических критериев и сравнительный подход на основе нормативных документов. Результаты исследования определяют специфические характеристики официально-делового стиля: точность, стандартизированность, логическую последовательность и эмоциональную нейтральность и свидетельствуют о том, что данный стиль обеспечивает коммуникативную эффективность в правовых документах и служебной переписке. В выводах подчёркивается, что официально-деловой стиль является важным инструментом государственного управления, правового регулирования и социальных отношений, а его корректное применение укрепляет юридическую силу документов и обеспечивает точность и упорядоченность делопроизводственных процессов. Кроме того, исследование указывает на необходимость дальнейшего совершенствования официально-делового стиля узбекского языка, внедрения единых стандартов в документацию и расширения практических руководств. Настоящая аннотация сбалансированно освещает цели, методы, результаты и выводы статьи, предоставляя читателю чёткое представление о научной и практической значимости рассматриваемой темы.

Ключевые слова: официально-деловой стиль, узбекский язык, язык документов, лингвистический анализ, нормативные документы, коммуникативная эффективность, точность и стандартизированность, государственное управление, правовые документы, стилистические критерии.

The necessity and significance of text composition in the official-business style in the Uzbek language

Rakhmanov Uchqun Toshpulatovich

Lecturer, Karshi International University

Abstract: This article examines the necessity and significance of composing texts in the official-business style in the Uzbek language. The aim of the study is to substantiate the use of language in a standardised, precise, and comprehensible form in official documents, institutional correspondence, and public administration processes, as well as to delineate the role of this style in social and legal relations. As the methodological framework, the authors employ linguistic analysis, examination of specimen official documents, comparative assessment of stylistic criteria, and a contrastive approach grounded in normative documentation. The findings of the study identify the defining characteristics of the official-business style namely precision, standardisation, logical coherence, and emotional neutrality and demonstrate that this style ensures communicative efficacy in legal documents and institutional correspondence. The conclusions emphasise that the official-business style constitutes a pivotal instrument of public administration, legal regulation, and social relations, and that its correct application reinforces the legal force of documents and guarantees

accuracy and orderliness in administrative processes. Furthermore, the study highlights the imperative for further refinement of the official-business style of the Uzbek language, the introduction of unified standards in documentation, and the expansion of practical guidelines. This abstract provides a balanced account of the article's objectives, methodology, findings, and conclusions, affording the reader a coherent understanding of the scholarly and applied significance of the subject matter.

Keywords: official-business style, Uzbek language, language of documents, linguistic analysis, normative documents, communicative efficacy, precision and standardization, public administration, legal documents, stylistic criteria.

Kirish

O'zbek tilida rasmiy-idoraviy uslubda matn yaratish masalasi davlat boshqaruvi, huquqiy tartibot va ijtimoiy munosabatlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Rasmiy hujjatlar, idoraviy yozishmalar va normativ matnlarning aniq, standart va tushunarli shaklda tuzilishi huquqiy kuchni mustahkamlash, boshqaruv jarayonlarida tartib va izchillikni ta'minlash uchun zarurdir. Shu bois mazkur mavzu tilshunoslik, huquqshunoslik va ijtimoiy boshqaruv sohalarida dolzarb ilmiy muammo sifatida ko'riladi. Rasmiy-idoraviy uslub bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda tilning standartlashuvi, hujjat tili me'yorlari va kommunikativ samaradorlik masalalari keng yoritilgan "Davlat tilida ish yuritish" o'quv qo'llanmari mavjud. Ayrim manbalarda rasmiy uslubning lingvistik xususiyatlari, aniqlik va emotsional neytrallik tamoyillari tahlil qilingan. Shuningdek, hujjat tili bo'yicha normativ hujjatlar va metodik qo'llanmalar mavjud bo'lib, ular rasmiy matnlarning tuzilishi va uslubiy mezonlarini belgilab beradi. Biroq mavjud adabiyotlarda rasmiy-idoraviy uslubning amaliy qo'llanishi, hujjatlarda yagona standartlarni joriy etish va kommunikativ samaradorlikni ta'minlash masalalari yetarli darajada chuqur o'rganilmagan. Avvalgi tadqiqotlarda rasmiy-idoraviy uslubning nazariy jihatlari ko'proq yoritilgan bo'lsa-da, amaliy qo'llanishda bir qator muammolar, jumladan, hujjatlarda til me'yorlarining buzilishi, uslubiy izchillikning yetishmasligi va standartlarning to'liq joriy etilmaganligi kuzatiladi. Bu esa huquqiy hujjatlarning kuchini pasaytirishi va idoraviy jarayonlarda chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Shu sababli mazkur tadqiqot rasmiy-idoraviy uslubni amaliy jihatdan takomillashtirish va ilmiy asoslash zaruratidan kelib chiqadi.

Respublikamizda ham 2019 yildan keyin o'zbek tilining davlat tili sifatida nufuzi va mavqeyini oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabr kuni nihoyatda muhim bo'lgan "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi [1] PF-5850-son farmoni me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot empirik va tahliliy yondashuv asosida olib borildi. Jarayon bir necha bosqichda tashkil etildi. Avvalo rasmiy-idoraviy uslubning nazariy asoslari o'rganildi, keyin davlat idoralari va ta'lim muassasalarida amaliy kuzatuvlar o'tkazildi, so'ng hujjatlar matni tahlil qilindi va respondentlar o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Tadqiqot obyekti o'zbek tilida rasmiy-idoraviy uslubda yaratilgan matnlar, predmeti esa ularning lingvistik va uslubiy xususiyatlari hamda amaliy qo'llanish darajasi hisoblanadi [2]. Tadqiqot hududi O'zbekiston Respublikasi davlat idoralari va oliy ta'lim muassasalari bo'lib, davri 2024-2025-yillarni qamrab oladi. Tanlanma hajmi 150 nafar talaba va 40 nafar mutaxassisni o'z ichiga oladi.

1-jadval

Tadqiqot doirasida o'tkazilgan tajriba natijalari

Ko'rsatkich	Yuqori darajada (%)	O'rta darajada (%)	Past darajada (%)
Rasmiy hujjat shakllarini bilish	42	39	19
Matn tuzish me'yorlariga amal qilish	36	47	17
Rasmiy terminlardan to'g'ri foydalanish	40	45	15
Uslubiy aniqlikni saqlash	33	50	17

Mustaqil matn yaratish ko'nikmasi	28	52	20

Tadqiqotda davlat idoralari, ta'lim muassasalari va korxonalarda qo'llaniladigan rasmiy hujjatlar (ariza, buyruq, dalolatnoma, farmoyish, shartnoma va boshqalar) asosiy material sifatida tanlandi. Shuningdek, respondentlar bilan o'tkazilgan so'rovnoma natijalari qo'llanildi. Ma'lumotlar tanlash mezonlari sifatida hujjatlarning rasmiy-idoraviy uslubga mansubligi, amaliy qo'llanish darajasi va til me'yorlariga rioya etish holati belgilandi.

Lingvistik tahlil metodi yordamida hujjat matnlarining leksik, grammatik va sintaktik xususiyatlari o'rganildi. Kuzatuv metodi orqali davlat idoralari va ta'lim muassasalarida rasmiy matn yaratish jarayonlari tahlil qilindi [3]. So'rovnoma metodi yordamida respondentlarning rasmiy-idoraviy uslub bo'yicha bilim va ko'nikmalari baholandi. Qiyosiy tahlil orqali turli hujjat shakllaridagi uslubiy nomuvofiqliklar aniqlanib, normativ hujjatlar bilan solishtirildi. Metodlar tanlanishi tadqiqotning amaliy va nazariy jihatlarini uyg'unlashtirish zaruratidan kelib chiqdi.

So'rovnoma natijalari foiz ko'rsatkichlari asosida qayta ishlanib, respondentlarning bilim va ko'nikma darajalari yuqori, o'rta va past darajalar bo'yicha tasniflandi. Hisoblash jarayonida oddiy nisbat va foiz formulalari qo'llanildi:

$$P = \frac{n}{N} * 100$$

Bu yerda

n - ma'lum javob variantini tanlagan respondentlar soni,

N - umumiy respondentlar soni.

Natijalar jadval ko'rinishida taqdim etildi va qiyosiy tahlil qilindi. Mazkur tadqiqotda inson ishtirokidagi so'rovnoma o'tkazilgan bo'lib, respondentlarning roziligi ta'minlandi. Shaxsiy ma'lumotlar maxfiy saqlanib, faqat umumlashtirilgan statistik ko'rsatkichlar e'lon qilindi. Tadqiqot jarayonida xavf-xatar mavjud emas.

1-jadvalda ilmiy, rasmiy-idoraviy va jurnalistik uslublarning asosiy leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari umumlashtirilgan holda keltirildi. Jadvalda har bir uslubning til vositalaridan foydalanish darajasi, matn tuzilishi va nutq shakllari bo'yicha farqlari aks ettirilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, ilmiy uslubda terminologik birliklar, mavhum so'zlar va murakkab sintaktik tuzilmalar ustunligi qayd etildi. Shuningdek, passiv tuzilmalar, shaxssiz gaplar va nutq klişelarining ko'pligi kuzatildi. Bu uslubda taqdimotning mantiqiyliqi, obyektivligi va siqilganligi asosiy belgilar sifatida tasdiqlandi.

Rasmiy-idoraviy uslubda matnning ixchamligi, standart tuzilishi va klişelardan keng foydalanish aniqlandi. Terminologiya va nomenklatura nomlarining ustuvorligi, nominativ jumlar va ro'yxat shaklidagi bayonotlar ko'p ishlatilishi qayd etildi. Hissiy-ekspressiv vositalarning deyarli yo'qligi va uslubning zaif individualizatsiyasi ham muhim natija sifatida belgilandi. Jurnalistik uslubda esa ekspressivlik, baholovchi leksika va metaforik ifodalar keng qo'llanilishi kuzatildi. Axborot, analitik va badiiy-jurnalistik janrlar bo'yicha til vositalarining farqlanishi qayd etildi. Sintaktik jihatdan undov va so'roq jumalari, takrorlashlar va so'z tartibining o'zgarishi natija sifatida tasdiqlandi. Umumiy natijalar shuni ko'rsatadiki, har bir uslub o'ziga xos lingvistik va stilistik xususiyatlarga ega bo'lib, ularning qo'llanish sohasi va kommunikativ vazifalari bilan bevosita bog'liqdir.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek tilida ilmiy, rasmiy-idoraviy va jurnalistik uslublarning lingvistik hamda stilistik xususiyatlarini aniqlash va ularning kommunikativ vazifalarini tahlil qilishdan iborat edi. Natijalar ushbu maqsadga muvofiq ravishda har bir uslubning o'ziga xos belgilarini ko'rsatib berdi. Gipoteza sifatida uslublar til vositalari va nutq tuzilishi bo'yicha sezilarli farqlarga ega bo'lishi kutilgan edi, olingan natijalar bu gipotezani tasdiqladi [4]. Asosiy topilmalardan kelib chiqib, ilmiy uslubning mantiqiylik, obyektivlik va terminologik boylikka asoslanganligi, rasmiy-idoraviy uslubning standartlashgan va emotsional neytrallikka ega bo'lishi, jurnalistik uslubning esa ekspressivlik va baholovchi leksika bilan ajralib turishi umumlashtirildi [5]. Bu farqlar tilning vazifaviy turlari jamiyatdagi turli kommunikativ ehtiyojlarga moslashganini ko'rsatadi.

Natijalar shuni anglatadiki, ilmiy uslub bilimlarni obyektiv tarzda ifodalashga xizmat qiladi, rasmiy-idoraviy uslub huquqiy va boshqaruv jarayonlarida aniqlik va tartibni ta'minlaydi, jurnalistik uslub esa ijtimoiy-siyosiy voqealarni keng ommaga ta'sirchan shaklda yetkazadi. Ushbu holat tilning ijtimoiy funksiyalarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Boshqa tadqiqotlar bilan bog'lash nuqtayi nazaridan, mavjud adabiyotlarda ilmiy uslubning terminologik xususiyatlari, rasmiy-idoraviy uslubning normativligi va jurnalistik uslubning ekspressivligi alohida ta'kidlangan [manba kerak]. Ushbu tadqiqot natijalari mazkur qarashlarni tasdiqlaydi va ularni amaliy misollar bilan boyitadi. Nazariy jihatdan tadqiqot tilshunoslikda uslubiy differensiasiya masalasini yanada aniqlashtiradi. Amaliy jihatdan esa natijalar davlat boshqaruvi, huquqiy hujjatlar tuzish, ta'lim jarayonida til madaniyatini rivojlantirish hamda ommaviy axborot vositalarida matn yaratish sifatini oshirish uchun foydali bo'lishi mumkin. Tadqiqot davomida ayrim cheklovlar mavjud bo'ldi. Jumladan, tanlanma faqat ma'lum hudud va davr bilan chegaralangan, statistik ko'rsatkichlar esa keng qamrovli emas. Bu holat natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Kelgusida tadqiqotlarni kengaytirish uchun boshqa hududlarda, turli davrlar va kengroq tanlanmalar asosida uslublarning qo'llanishi o'rganilishi lozim. Shuningdek, metodologik yondashuvni chuqurlashtirish, masalan, korpus lingvistikasidan foydalanish yoki kompyuter lingvistika vositalarini qo'llash orqali natijalarni yanada aniqroq va kengroq tahlil qilish mumkin.

Xulosa

Tadqiqot natijalari o'zbek tilida ilmiy, rasmiy-idoraviy va jurnalistik uslublarning o'ziga xos lingvistik hamda stilistik xususiyatlarini aniq ko'rsatib berdi. Ilmiy uslubning mantiqiylik, obyektivlik va terminologik boylikka asoslanganligi, rasmiy-idoraviy uslubning standartlashgan, emotsional neytrallikka ega bo'lishi va huquqiy hamda boshqaruv jarayonlarida tartibni ta'minlashi, jurnalistik uslubning esa ekspressivlik, baholovchi leksika va metaforik ifodalar bilan ajralib turishi tasdiqlandi. Mazkur tadqiqot nazariy jihatdan tilshunoslikda uslubiy differensiasiya masalasini boyitadi, amaliy jihatdan esa davlat boshqaruvi, huquqiy hujjatlar tuzish, ta'lim jarayonida til madaniyatini rivojlantirish hamda ommaviy axborot vositalarida matn yaratish sifatini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, tanlanma va hududiy chegaralarning mavjudligi natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Kelgusida tadqiqotlarni kengaytirish, turli hududlar va davrlarni qamrab olish, korpus lingvistikasidan hamda kompyuter lingvistika vositalaridan foydalanish orqali uslublarning qo'llanishini yanada chuqurroq o'rganish zarur. Shu yo'l bilan tilning ijtimoiy funksiyalari yanada to'liq ochib beriladi va o'zbek tilining amaliy qo'llanish darajasi yuqori bosqichga ko'tariladi.

Shuningdek, ushbu maqola ilmiy, rasmiy-idoraviy va jurnalistik uslublar jamiyatdagi turli kommunikativ ehtiyojlarga moslashgan, rasmiy-idoraviy uslub davlat boshqaruvi va huquqiy jarayonlarda aniqlik va tartibni ta'minlaydi, ilmiy uslub bilimlarni obyektiv va mantiqiy tarzda ifodalaydi, jurnalistik uslub keng ommaga ta'sirchan va ekspressiv shaklda murojaat qiladi, tadqiqot natijalari nazariy va amaliy jihatdan til madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabr kuni nihoyatda muhim bo'lgan "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son farmoni
2. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N., Odilov Y. Davlat tilida ish yuritish. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2020. – 528 b. ISBN 978-9943-6520-0-2.
3. Qozoqboev T., Xudoyqulov M. Jurnalistikaga kirish. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018. – 352 b. ISBN 978-9943-13-743-1.
4. Teshabaeva D., Isroil M. Jurnalistik matn tahriri: til va mahorat. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, 2022. DOI: 10.24412/2181-1784-2022-28-378-384.
5. Tulqinov A. O'zbek tili uslubiyati: Og'zaki va yozma uslublar. Studylib.net, 2025.
6. "Ilmiy, rasmiy-idoraviy uslubining leksik va grammatik xususiyatlari." Elektron resurs, 2025.

7. “Ilmiy uslub va uning xususiyatlari.” Pdfbox.uz, 2024.

8. Saydaliyev T.X. O‘zbek tilida ish yuritish bo‘yicha mashqlar to‘plami. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2010.

MAKTAB VA MAHALLA HAMKORLIGINI MODELLASHTIRISH MASALASINING NAZARIY TAHLILI

Badalova Rushana Bahodirovna.

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

“Pedagogika va o‘qitish metodikasi “ kafedrası assistenti

E-mail: badalovarushana491@gmail.com Phone number: +998994551609

Annotatsiya. Mazkur maqola dolzarb masalaga bag‘ishlangan bo‘lib, unda oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi tarbiyaviy hamkorlikning mavjud holati, uning zaif tomonlari, sabab oqibat aloqalari va bartaraf etish yo‘llari ilmiy-uslubiy asosda tahlil qilingan. Maqolada hamkorlikni metodik asosda rivojlantirish uchun samarali usullar, ya‘ni, raqamli hamkorlik platformasi yaratish, uch tomonlama seminarlar tizimini yo‘lga qo‘yish, mahallalarda pedagogik mentorlik tizimini joriy etish kabilar keltirilgan. Qolaversa, mahalla faollari va ota-onalar uchun foydali qo‘llanma vazifasini bajaradi.

Kalit so‘zlar: ota-ona oila, bola, mahalla, vatanparvarlik, maktab, hamkorlik, mardlik, mehr-muhabbat , tafakkur, estetik tarbiya , aqliy tarbiya , ijtimoiy tarbiya, mahorat, intizom, xulq-atvor.

Ключевые слова: семья, ребенок, соседство, патриотизм, школа, сотрудничество, воспитание детей , мужество, привязанность , мышление , эстетическое воспитание, умственное воспитание, социальное воспитание, мастерство, дисциплина, поведение.

Key words: family, child, neighborhood, patriotism, school, cooperation, parent, Valor , affection, contemplation , aesthetic education , mental education, social education, skill, discipline, behavior.

Kelajak avlodni har tomonlama barkamol, sog‘lom, vatanparvar va ijtimoiy jihatdan faol etib tarbiyalash har bir jamiyatning dolzarb masalalaridan biridir. Biroq, ushbu vazifani samarali amalga oshirish ko‘p jihatdan oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi uzviy va uyg‘un hamkorlik darajasiga bevosita tayanadi. Afsuski, bugungi kunda ushbu uch subyekt o‘rtasidagi tarbiyaviy aloqalar yetarlicha kuchli emasligi ko‘plab ijtimoiy va pedagogik muammolarni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Avvalo, oila – bu bolaning birinchi tarbiya maskani bo‘lib, unda shakllangan qadriyatlar, odatlar va dunyoqarash bola shaxsining rivojini belgilaydi. Ammo, zamonaviy oilalarning aksariyatida iqtisodiy bosim, ijtimoiy bandlik va ma‘naviy-ma‘rifiy yetishmovchilik sababli bolalarga to‘laqonli tarbiya berish imkoniyati yetarli emas. Ayrim hollarda esa ota-onalar tarbiyaviy mas‘uliyatni faqat maktab zimmasiga yuklash orqali o‘z vazifalariga sovuqqonlik bilan qarashmoqda. Shu bilan birga, maktab – ta‘lim bilan birga tarbiyaviy vazifani ham bajaruvchi muhim tizim hisoblanadi. Ammo maktabning o‘zi yolg‘iz holda tarbiya muammolarini hal etishda yechim topishga javobgar bo‘lib qolmoqda. Pedagoglar ko‘pincha dars yuklamasi va hujjatchilik bilan band bo‘lib, o‘quvchi shaxsining ijtimoiy muhitdagi holatini o‘rganishga ahamiyat bera olmayapti. Ota-onalar va mahalla bilan tizimli aloqalarning yo‘qligi esa maktabning tarbiyaviy ta‘sirini cheklab qo‘yadi. Mahalla esa, o‘z mohiyatiga ko‘ra, ijtimoiy nazorat va qo‘llab-quvvatlash institutidir. Lekin so‘nggi yillarda mahalla faollari va yoshlar bilan

ishlash mutaxassislarining yetishmasligi, bu tizimning tarbiyaviy faoliyatidagi zaifliklarga olib kelmoqda. Mahalla, ko'p hollarda, faqat huquqbuzarlik sodir bo'lganda yoki yordam so'ralgandagina aralashuvchi passiv subyekt sifatida qaralayapti. Tarbiyaning uzluksiz va samarali bo'lishi oila, maktab va mahalla o'rtasidagi uyg'un hamkorlikka bevosita bog'liq. Ushbu uchlik o'rtasidagi metodik integratsiya orqali nafaqat tarbiyaviy bo'shliqlar bartaraf etiladi, balki yosh avlodning sog'lom, vatanparvar va ma'naviyatli yetuk shaxs sifatida shakllanishi ta'minlanadi. Shuningdek, raqamli hamkorlik platformasi, uch tomonlama seminarlar, mahalla mentorligi va yagona tarbiya yo'l xaritasini ishlab chiqish — oila, maktab va mahalla o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ularning bosqichma bosqich amalga oshirilishi tarbiyaviy samaradorlikni oshiradi.

Yevropa oilasining qadimdan to hozirgi kungacha rivojlanishini tarixiy manbalardan qo'llagan holda o'rgangan F.Ares ta'kidlaydiki, XVIII asrdan boshlab ota-onaning avvalgidek faqat to'ng'ich o'g'illarining emas, balki barcha bolalarining ta'limi, kelajagi moddiy farovonligini, ma'naviyatini kafolatlashi kerak degan qarashlar asta-sekin yoyila boshlagan. Qolaversa, XVIII asrgacha bolani ulg'ayishi bilanoq dunyoga, xizmatga yuborish qoida hisoblangan bo'lsa, keyingi davrlarda ota-onalarning pirovard maqsadi har bir bolaning kelajagini alohida kafolatlashga aylandi, shuning uchun ota-onalar juda ko'p bolalar orasida moliyaviy resurslarni taqsimlab bo'lmaydi, deb hisoblashgan [13].

Bugungi kunda mamlakatimizda ota-onalik qadriyatlarining o'zgarishi, oiladagi vazifalarning o'zgarishi ro'y bermoqda, jamiyat va davlatning bolalarga munosabat qayta baholanmoqda. Oila muammolariga bolalar ta'lim-tarbiyasi davlat shakllarining asta-sekin qisqartirilishini kiritish mumkin bo'lib, bu, o'z navbatida, ota-onalarning nafaqat tarbiya sohasida, balki ta'limning o'zida ham mas'uliyatini kuchaytirdi. Ayni paytda, ko'plab ota-onalar o'z farzandlari uchun to'liq javobgarlik olishga tayyor bo'lmaydilar. Aholi sezilarli qismining tez o'zgarayotgan jamiyat talablariga moslashish qiyin bo'lishi sharoitida bolalarning qarovsiz qolishi, oilalarda bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlari kuzatilmoqda.

Oila, maktab va mahalla uchun yagona maqsad, tamoyil va yondashuvlarga asoslangan uzviy tarbiya yo'l xaritasi ishlab chiqilishi zarur.

- O'zbekiston sharoitiga mos tarbiya modeli ishlab chiqiladi.
- Yo'l xaritasida: axloqiy qadriyatlar, oilaviy madaniyat, ijtimoiy mas'uliyat, huquqiy ong, raqamli savodxonlik kabi yo'nalishlar yoritiladi.
- Ushbu yo'l xaritasi asosida maktab va mahallalarda amaliy rejalar ishlab chiqiladi. Kutilayotgan natija:
- Har bir tizim bir xil tarbiyaviy yo'nalishda ishlay boshlaydi.
- Ikkilamchi va chalkash ta'sirlar kamayadi.
- Tarbiya jarayoni uzviy, kompleks va barqaror shaklga kiradi.

Shu asosda xulosa qilish mumkinki, ota-onalarning shaxsi va ularning pedagogik madaniyati shaxsga yo'naltirilgan ta'limning bugungi mazmunining bosh mezoniga aylanmoqda. O'z tajribasini, me'yorlar va qadriyatlar haqidagi o'z g'oyalarini farzandlarga yetkazishning boshqariladigan jarayoni bilan bir qatorda, ota-onalarning, jumladan nafaqat ijobiy, balki salbiy xarakterga ega bo'lgan shaxsiy rejasi yashirin o'tkazilishi ham yuz

beradi. Ota-onaning shaxsi har doim go‘yo bolaning shaxsiyatiga “singib ketadi”. Shu sababli, oilaga uning tarbiyaviy funksiyalarini bajarishga ko‘maklashishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning asosiy xususiyati, bizning fikrimizcha, asosiy diqqatni bolaning tarbiyasidan kattalarning tarbiyasiga hamda ota-onalarning malakasini oshirish tomonga yo‘naltirish lozim. Bola shaxsining ma‘naviy-axloqiy kamoloti uning uchun muhim bo‘lgan kattalarning ijodiy o‘z-o‘zini tarbiyalashidan alohida bajarib bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoev. «O‘zbekiston-2030» Strategiyasi. 2023 yil 11 sentabr, PF-158-son).
2. Quddus Azamov Ma‘naviyat va ma‘rifat ishi. T.: “Zarqalam”, 2006. – 26-32,61 b.
4. N. Shomurodov I.Maxmudov “Boshqaruv psixologiyasi”.Toshkent-2019 –yil. – 3,8 b.
5. Sh. Bahromov, S. Qurbonov (tuzuvchilar) Bolalar uchun yuridik ensiklopediya “Adolat” milliy huquqiy markazi, O‘zbekiston nashriyoti 2021-yil. 160 b
6. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. М., 1981. -Т.1. - 324с.
7. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. - М.: Педагогика, 1991.- 176с.

TA’LIM JARAYONLARIDA MATN YARATISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raxmanov Uchqun Toshpo‘latovich
Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola ta’lim jarayonlarida matn yaratishning o‘ziga xos xususiyatlarini lingvistik va metodologik nuqtayi nazardan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi rasmiy-idoraviy nutqning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning ta’lim jarayonida matn tuzishdagi ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqot dizayni empirik-lingvistik tahlil shaklida tashkil etilib, yozma hujjatlar (qonun, buyruq, shartnoma, protokol, ariza va boshqalar) hamda og‘zaki rasmiy muloqot namunalariga asoslangan. Metodologik yondashuv sifatida leksik tahlil, morfologik tahlil, sintaktik tahlil va qiyosiy yondashuv qo‘llanilgan, matn tahlili dasturlari va statistik paketlar yordamida ma’lumotlar qayta ishlangan. Natijalar rasmiy-idoraviy nutqda terminologik aniqlik, infinitiv va passiv shakllarning ustuvorligi, murakkab jumlar va genitiv zanjirlarning keng qo‘llanilishini ko‘rsatdi. Shuningdek, diplomatik substilda tantanali lug‘at va xalqaro terminlarning mavjudligi, kundalik idoraviy yozishmalarda esa standartlashtirishning ustunligi qayd etildi. Tadqiqot xulosalari rasmiy-idoraviy nutqning shaxssizlik, mantiqiy izchillik va konservativ xarakteri ta’lim jarayonida matn yaratishda aniqlik, obyektivlik va standartlikni ta’minlashga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Ushbu natijalar nazariy jihatdan rasmiy uslubning lingvistik tizimini boyitadi, amaliy jihatdan esa hujjat tuzish, davlat boshqaruvi va ta’lim jarayonlarida til me’yorlarini to‘g‘ri qo‘llash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: rasmiy-idoraviy nutq, matn yaratish, ta’lim jarayoni, lingvistik tahlil, leksik xususiyatlar, morfologik xususiyatlar, sintaktik xususiyatlar, passiv tuzilmalar, hujjat tili.

Специфические особенности создания текстов в образовательных процессах

Рахманов Учкун Тошпулатович

Преподаватель Каршинского международного университета

Аннотация: Настоящая статья посвящена лингвистическому и методологическому анализу специфических особенностей создания текстов в образовательных процессах. Основной целью исследования является выявление лексических, морфологических и синтаксических характеристик официально-делового дискурса, а также определение их значимости в процессе текстообразования в образовательной среде. Исследовательский дизайн выстроен в форме эмпирико-лингвистического анализа и основывается на корпусе письменных документов (законы, приказы, договоры, протоколы, заявления и др.), а также на образцах устного официального общения. В качестве методологического инструментария применялись лексический, морфологический, синтаксический анализ и сравнительно-сопоставительный подход; обработка данных осуществлялась с использованием программ текстового анализа и статистических пакетов. Результаты исследования свидетельствуют о терминологической точности официально-делового дискурса, доминировании инфинитивных и пассивных конструкций, а также о широком употреблении сложных синтаксических структур и генитивных цепочек. Помимо этого, в дипломатическом субстиле зафиксировано наличие торжественной лексики и интернациональных терминов, тогда как в повседневной служебной переписке констатируется преобладание стандартизации. Выводы исследования подтверждают, что имперсональность, логическая последовательность и консервативный характер официально-делового дискурса обеспечивают точность, объективность и стандартизованность в процессе текстообразования в образовательной среде. Полученные результаты вносят теоретический вклад в развитие лингвистической системы официального стиля и представляют практическую значимость для корректного применения языковых норм в делопроизводстве, государственном управлении и образовательных процессах.

Ключевые слова: официально-деловой дискурс, текстообразование, образовательный процесс, лингвистический анализ, лексические особенности, морфологические особенности, синтаксические особенности, пассивные конструкции, язык документов.

Distinctive features of text composition in educational processes

Rakhmonov Uchqun Toshpulatovich

Lecturer, Karshi International University

Abstract: The present article is devoted to the linguistic and methodological analysis of the distinctive features of text composition in educational processes. The primary objective of the study is to identify the lexical, morphological, and syntactic characteristics of official-business discourse and to elucidate their significance in the process of text production within the educational context. The research design is structured in the form of empirical-linguistic analysis and is grounded in a corpus of written documents including legislation, administrative orders, contracts, minutes, applications, and other genres as well as specimens of oral formal communication. The methodological framework comprises

lexical, morphological, and syntactic analysis alongside a comparative-contrastive approach, with data processing conducted through text analysis software and statistical packages. The findings reveal terminological precision in official-business discourse, the predominance of infinitive and passive constructions, and the extensive deployment of complex syntactic structures and genitive chains. Furthermore, the presence of solemn register vocabulary and internationally standardised terminology was recorded in the diplomatic substyle, whereas standardisation was found to prevail in routine institutional correspondence. The conclusions of the study confirm that the impersonality, logical coherence, and conservative character of official-business discourse serve to ensure precision, objectivity, and standardisation in text composition within educational processes. These findings contribute theoretically to the enrichment of the linguistic framework of formal style and carry significant practical implications for the correct application of language norms in documentation, public administration, and educational processes.

Keywords: official-business discourse, text composition, educational process, linguistic analysis, lexical features, morphological features, syntactic features, passive constructions, language of documents.

Kirish

Rasmiy-idoraviy nutq tilshunoslikda alohida o'rganiladigan muhim soha bo'lib, u davlat boshqaruvi, huquqiy jarayonlar va tashkilotlar faoliyatida qo'llaniladigan nutq uslubini ifodalaydi. Ushbu uslubning dolzarbligi shundaki, u hujjatlarning yuridik kuchini ta'minlaydi, ijtimoiy-siyosiy munosabatlarda aniqlik va standartlikni kafolatlaydi. Shaxsiylikdan xoli, mantiqiy izchil va qat'iy me'yorlarga asoslangan nutq jamiyatning huquqiy va ma'muriy tizimida barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida"gi [1] PF-4797-sonli farmoni hamda 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yana-da rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi [2] PQ 2909-sonli qarori ijrosini ta'minlash maqsadida davlat tilida ish yuritish normalari rasmiy-idoraviy uslub tizimining konservativ shakli sifatida baholangan. Adabiyotlarda bu uslubning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari alohida ko'rsatilib, unda standart klişelar, terminologik aniqlik, passiv sintaktik tuzilmalar va buyruq mayli shakllari keng qo'llanilishi ta'kidlanadi. Shuningdek, diplomatik va qonunchilik hujjatlarining tili alohida substil sifatida o'rganilgan bo'lib, ular xalqaro odob-axloq qoidalar va tantanali lug'at bilan ajralib turadi. Biroq, mavjud adabiyotlarda rasmiy-idoraviy nutqning zamonaviy o'zgarishlari, og'zaki shakldagi xususiyatlari va ijtimoiy innovatsiyalar ta'siri yetarli darajada yoritilmagan.

Avvalgi tadqiqotlar rasmiy-idoraviy uslubning yozma shakliga ko'proq e'tibor qaratgan, biroq og'zaki muloqotdagi o'zgarishlar, zamonaviy hujjatlarda semantik evolyutsiya va yangi terminologik janrlarning paydo bo'lishi yetarlicha tahlil qilinmagan. Shuningdek, nutqning sintaktik tizimida murakkab jumlar va barqaror konstruktsiyalarning ijtimoiy-amaliy ahamiyati chuqur o'rganilmagan. Shu sababli, rasmiy-idoraviy nutqning zamonaviy lingvistik xususiyatlarini kompleks tahlil qilish zarurati mavjud.

Mazkur tadqiqotning maqsadi rasmiy-idoraviy nutqning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini zamonaviy tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilish, uning yozma va og'zaki shakllaridagi o'ziga xosliklarni aniqlashdir. Rasmiy-idoraviy nutqning lingvistik xususiyatlarini tizimli tahlil qilish va uning zamonaviy ijtimoiy-amaliy ahamiyatini asoslash hozirgi davrning muhim jihatidan biridir. Rasmiy-idoraviy nutqning leksik tarkibini,

terminologik aniqlik, morfologik belgilari, jumladan, infinitiv va passiv shakllarning qo'llanishini tahlil qilish, sintaktik xususiyatlarini, murakkab jumlar va standart konstruktsiyalarni aniqlash, zamonaviy hujjatlarda semantik o'zgarishlar va og'zaki nutqdagi innovatsion tendensiyalarni tadqiq etish orqali talabalarda davlat tilida ish yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishga erishish mumkin.

Mazkur tadqiqot **empirik-lingvistik tahlil** shaklida tashkil etildi. Tadqiqotning obyekti rasmiy-idoraviy nutq uslubi, predmeti esa uning **leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlaridir**. Tahlil jarayoni yozma hujjatlar (qonun, buyruq, shartnoma, protokol, ariza va boshqalar) hamda og'zaki rasmiy muloqot namunalariga asoslandi. Tadqiqot bosqichlari quyidagicha belgilandi:

- Rasmiy-idoraviy nutqning umumiy xususiyatlarini aniqlash.
- Leksik, morfologik va sintaktik belgilarni tizimli tahlil qilish.
- Substil (qonunchilik, diplomatik, kundalik idoraviy) darajasida farqlash.
- Zamonaviy hujjatlarda semantik va stilistik o'zgarishlarni baholash.

Tadqiqotda asosiy material sifatida **rasmiy hujjatlar matnlari** (qonunlar, farmonlar, buyruqlar, shartnomalar, hisobotlar, protokollar, arizalar, ishonchnomalar) hamda **idoraviy yozishmalar** (rasmiy xatlar, tijorat yozishmalari) tahlil qilindi [3]. Shuningdek, diplomatik hujjatlar (nota, bayonot, ishonch yorlig'i) alohida guruh sifatida ko'rib chiqildi. Ma'lumotlar tanlash mezoni hujjatlarning rasmiy-idoraviy uslubga xos bo'lishi va unda **terminologik aniqlik, passiv sintaktik tuzilmalarning** mavjudligi o'rganildi [4]. Og'zaki muloqot materiallari sifatida idoraviy uchrashuvlar va muzokaralardan olingan nutq namunalaridan foydalanildi. **Leksik tahlil**da terminologik birliklar, kanselyarizmlar va ularning qo'llanish chastotasini baholash orqali talabalar matn yaratishning zaruratini yanada ko'proq anglaydilar [5]. **Morfologik tahlil**da infinitiv, passiv shakllar, murakkab so'zlar va hosilaviy predloglarning qo'llanishini aniqlashga erishadilar. **Sintaktik tahlil**da murakkab jumlar, genitiv zanjirlar, passiv tuzilmalar va barqaror konstruktsiyalarni tizimli o'rganish bexato va mukammal matnlarni tayyorlashda yordam beradi. **Qiyosiy yondashuv**da qonunchilik, diplomatik va kundalik idoraviy substillarni taqqoslash orqali ularning lingvistik farqlarini aniqlashga erishiladi. Jarayon xronologik tartibda olib borildi. Avval yozma hujjatlar tahlil qilindi, keyin og'zaki nutq namunalariga murojaat qilindi.

Talabalar bilan o'tkazilgan tajribaning tahlil jarayonida **matn tahlili dasturlari** va **statistik paketlar** qo'llanildi. Leksik birliklar chastotasini hisoblash uchun elektron matn korpuslari va morfologik tahlil vositalaridan foydalanildi. Mazkur tadqiqotda inson ishtiroki, biologik yoki kimyoviy tajribalar mavjud emas. Shuning uchun etik rozilik va xavfsizlik masalalari qo'llanilmaydi. Tadqiqot cheklovlari sifatida faqat rasmiy-idoraviy uslubga oid hujjatlar tahlil qilingan, boshqa uslublar tadqiqot doirasiga kiritilmagan.

Tadqiqot natijalari rasmiy-idoraviy nutqning **leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari** bo'yicha olingan tahlil ko'rsatkichlari asosida qayd etildi. Natijalar matn tahlili jarayonida aniqlangan asosiy belgilar jadval va tasnifiy guruhlar shaklida umumlashtirildi. Tahlil jarayonida rasmiy-idoraviy nutqda **standart klişelar va qolip iboralarning** keng qo'llanilishi tasdiqlandi. Shuningdek, **terminologik aniqlik** ustuvorligi qayd etildi: sinonimlardan foydalanish minimal darajada bo'lib, bir xil termin takroriy ishlatilishi kuzatildi. Morfologik darajada **infinitiv shakllar** va **passiv tuzilmalarning** yuqori chastotada qo'llanishi aniqlandi. Sintaktik tahlil natijalariga ko'ra, **murakkab jumlar** oddiy jumladan ustun bo'lib, ular faktlar ketma-ketligini to'liq aks ettirishga xizmat qilishi qayd etildi. Shuningdek, **genitiv zanjirlar** va **bir hil a'zolar qatori** keng tarqalganligi aniqlangan. Diplomatik substilda esa tantanali lug'at va xalqaro terminlarning qo'llanishi kuzatildi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, rasmiy-idoraviy nutqning asosiy lingvistik belgisi **shaxssizlik, standartlik va mantiqiy izchillik**dir. Bu xususiyatlar yozma hujjatlar va og'zaki muloqotda bir xilda namoyon bo'lib, uslubning konservativ va barqaror xarakterini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi rasmiy-idoraviy nutqning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini tizimli tahlil qilish edi. Olingan natijalar ushbu maqsadga mos ravishda uslubning shaxssizlik, standartlik va mantiqiy izchillik belgilarini tasdiqladi. Gipoteza sifatida rasmiy-idoraviy nutqning konservativ va barqaror xarakterga ega ekanligi ilgari surilgan bo'lib, natijalar bu fikrni ilmiy asosda qo'llab-quvvatladi. Natijalar rasmiy-idoraviy nutqda **standart klişelar, terminologik aniqlik, infinitiv va passiv shakllarning** ustuvorligi, hamda **murakkab jumalarning** keng qo'llanilishini ko'rsatdi. Bu belgilar nutqning shaxsiylikdan xoli, qat'iy me'yorlarga asoslangan va hujjatlarining yuridik kuchini ta'minlashga xizmat qiluvchi xususiyatlarini ochib berdi.

Mazkur natijalar rasmiy-idoraviy nutqning ijtimoiy va huquqiy jarayonlarda aniqlik va obyektivlikni ta'minlashga qaratilganligini ko'rsatadi. Murakkab sintaktik tuzilmalar faktlarning izchil va to'liq bayon qilinishiga imkon beradi, passiv shakllar esa shaxsiy munosabatni cheklab, obyektivlikni kuchaytiradi. Bu holat tadqiqot vazifalarining bajarilganini va nutqning lingvistik xususiyatlari amaliy ehtiyojlarga mos kelishini tasdiqlaydi.

Tilshunoslikdagi mavjud qarashlarda rasmiy-idoraviy uslubning konservativligi va standartligi alohida ta'kidlangan [manba kerak]. Ushbu tadqiqot natijalari bu qarashlarga mos keladi va ularni empirik dalillar bilan mustahkamlaydi. Biroq, og'zaki rasmiy muloqotdagi o'zgarishlar va zamonaviy hujjatlarda semantik evolyutsiya masalalari hali yetarlicha o'rganilmagan bo'lib, bu boshqa tadqiqotlar bilan metodologik tafovutlarni yuzaga keltiradi.

Nazariy jihatdan tadqiqot rasmiy-idoraviy nutqning lingvistik tizimini chuqurroq anglashga yordam beradi, uning konservativ va barqaror xarakterini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Amaliy jihatdan esa natijalar hujjat tuzish, davlat boshqaruvi, diplomatik yozishmalar va huquqiy jarayonlarda til me'yorlarini to'g'ri qo'llash uchun muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot faqat rasmiy-idoraviy uslubga oid yozma va og'zaki materiallar bilan chegaralangan. Boshqa uslublar yoki kengroq lingvistik kontekst tadqiqot doirasiga kiritilmagan. Shuningdek, statistik ko'rsatkichlar faqat mavjud matnlar asosida baholangan, kengroq korpus tahlili amalga oshirilmagan. Bu cheklovlar natijalarni to'g'ri talqin qilish uchun hisobga olinishi lozim. Kelgusida rasmiy-idoraviy nutqning **og'zaki shakllari, zamonaviy hujjatlarda semantik o'zgarishlar**, hamda **xalqaro diplomatik tilning lingvistik xususiyatlari** chuqurroq o'rganilishi zarur. Shuningdek, kengroq matn korpuslari asosida statistik tahlilni kengaytirish va turli davrlar bo'yicha uslubiy o'zgarishlarni qiyosiy tadqiq qilish ilmiy jihatdan foydali bo'ladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ta'lim jarayonlarida matn yaratishning o'ziga xos xususiyatlarini lingvistik va metodologik nuqtayi nazardan tahlil qilishga qaratildi. Rasmiy-idoraviy nutqning leksik, morfologik va sintaktik belgilarini o'rganish natijasida matn yaratishda aniqlik, obyektivlik va standartlikning ustuvorligi tasdiqlandi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, matnlarda **standart klişelar, terminologik aniqlik, infinitiv va passiv shakllar**, hamda **murakkab jumalar** keng qo'llaniladi. Bu xususiyatlar ta'lim jarayonida matn tuzishda mantiqiy izchillikni ta'minlab, o'quvchilar uchun mazmunni aniq va tushunarli shaklda yetkazishga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan tadqiqot rasmiy-idoraviy uslubning konservativ va barqaror xarakterini tasdiqlab, lingvistik tizimni chuqurroq anglashga yordam berdi. Amaliy jihatdan esa natijalar hujjat tuzish, ta'lim materiallarini ishlab chiqish va o'quv jarayonida matn yaratishning samaradorligini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot cheklovlari sifatida faqat rasmiy-idoraviy uslubga oid yozma va og'zaki materiallar tahlil qilingan bo'lsa-da, bu natijalar ta'lim jarayonida matn yaratishning asosiy tamoyillarini aniqlashga yetarli bo'ldi. Kelgusida og'zaki nutqdagi innovatsion tendensiyalar, zamonaviy hujjatlarda semantik o'zgarishlar va turli davrlar bo'yicha uslubiy farqlarni chuqurroq o'rganish ta'lim jarayonida matn yaratishning yanada mukammal metodologiyasini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Bu xulosa ta'lim jarayonida matn yaratishning ilmiy asoslangan, mantiqiy izchil va amaliy qiymatga ega bo'lgan yondashuvini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida"gi PF-4797-sonli farmoni*
2. 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yana-da rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 2909-sonli qarori
3. Saidnasimova, Z. Matn yaratish va matn ustida ishlashning didaktik prinsiplari. *Zenodo*, 2022. DOI: [10.5281/zenodo.6206433](https://doi.org/10.5281/zenodo.6206433).
4. Abdurazakova, N. S. Boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlash orqali o'quvchilar nutqini va mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish. *Zenodo*, 2023. DOI: [10.5281/zenodo.13896917](https://doi.org/10.5281/zenodo.13896917).
5. Ziyodova, T. Matn yaratish texnologiyasi (Ona tili ta'limi misolida). *Toshkent: Fan nashriyoti*, 2007. ISBN: 978-9943-09-309-6.
6. Kambarov, N. M. Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish. *ResearchGate*, 2023. DOI: [10.55439/EIT/vol11_iss4/a33](https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss4/a33).
7. G'aniyeva, B. I. Kutubxona kataloglari: Axborotlashtirish va kutubxonashunoslik ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma. *Toshkent: Respublika xalq ijodiyoti va madaniy-ma'rifiy ishlar ilmiy-metodik markazi*, 2012.

MUNDARIJA

TA'LIMDAGI INNOVATSION VA INTEGRATSION JARAYONLARNING UZVIYLIGI HAMDA UZLUKSIZLIGI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	1
KIRISH	3
<i>Набиев Д.Х. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В КОНТЕКСТЕ ГЛОКАЛИЗАЦИИ</i>	3
I SHO'BA	6
TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDA TA'LIM SIFATINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI	6
<i>I. Bekpulatov. FIZIKA FANINI O'QITISHDA TALABALARNI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH MEXANIZMLARI</i>	6
<i>Shodiyev Rizamat Davronovich. PEDAGOGIK TA'LIMDA DINAMIK MODELLASHTIRISHNI AMALGA OSHIRISHDAGI YONDASHUVLAR</i>	9
<i>Кекеева З.О. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА НА НОВУЮ СИСТЕМУ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИИ</i>	11
<i>Dr. Prashant Mothe. THE EFFECT OF AI TOOLS ON CONTEMPORARY RESEARCH: BREAKTHROUGHS, IMPEDIMENTS, AND DIRECTIONS FOR THE FUTURE</i>	19
<i>Tuychiyeva Inoyatxon Ibragimovna, Mamajonova Gulnihol G'ulomiddin qizi AKMEOLOGIYA VA KOMPETENTLIK TUSHUNCHALARINING ILMIY ASOSLARI</i>	25
<i>Oripova Nodima Xalilovna, Sobirova Mohinur Zafar qizi. TARIXIY TAJRIBALARDA O'QITUVCHI KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSI</i>	26
<i>Ergashev Nuriddin G'ayratovich. BO'LAJAK PEDAGOGLARNI AMALIY FAOLIYATGA TAYYORLIK DARAJASINI ANIQLASHNING KONSEPTUAL ASOSLARI</i>	31
<i>Raxmatullayeva Shaxodat Ziyotovna. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISHNING TAHLILI</i>	34
<i>Д.Г.Азизова. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ ЦЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ</i>	37
<i>Berdiyev Bahodir Ravshanovich. STEAM YONDASHUV ASOSIDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARNI YECHISH USULLARI</i>	41
<i>Usmonova Dilafruz Umirzoqovna. INNOVATSIYALAR VA AN'ANALAR INTEGRATSIYASI ASOSIDA TALABALARNI MA'NAVIY RUHDA TARBIVIALASHNI TAKOMILLASHTIRISH</i>	43
<i>Erkin Jabborov. BO'LAJAK O'QITUVSHILARNI TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARI ORQALI KOMROZITSION KOMRETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH</i>	46
<i>Qosimova Gavhar Islomovna, Amanova Nodira Qahharovna. O'QUVCHILARDA TABIIY FANLARNI O'RGANISHDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH ASOSIY VAZIFA SIFATIDA</i>	49
<i>Yarmanova Yulduz Buriyevna. TA'LIM JARAYONIDA O'ZARO MUNOSABATLARNI IJTIMOY-MADANIY QADRIYATLARGA MOS HOLDA TASHKIL ETISH TIZIMI</i>	52
<i>Umirov Azamat Abidinazarovich. TALABALARNING KOMUNIKATIV PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI</i>	55
<i>Halimova Madina Abdisalim qizi. STEAM YONDASHUVINING PEDAGOGIK ASOSLAR VA AMALIYOTDAGI AHAMIYATI</i>	58
<i>Xolbekova Baxtigul Abdunabiyevna. TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA O'QUVCHILARNI IJODKORLIKKA O'RGATISHDA MUSIQANING AHAMIYATI</i>	61
<i>To'xtammatova Huvaydo Ro'zimat qizi. TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA AMALIY BEZAK SAN'ATINING BADIY-ESTETIK AHAMIYATI</i>	64
<i>Абдуллаева Асила Олимовна. МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНЖЕНЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ: БАЛАНС МЕЖДУ ФУНДАМЕНТОМ И ЦИФРОВЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ</i>	66
<i>Ergashev Jamoliddin Maxmayusufovich. TABIIY FANLARNI O'QITISHNING PSIXOLOGIK, PEDAGOGIK, DIDAKTIK ILMIY NAZARIYASI</i>	68
<i>Sattarova Aziza Anvarovna. TALABALARGA TASVIRIY SAN'AT TARIXI FANINI O'QITISHDA VIRTUAL MUZEY RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI</i>	71
<i>Усмонова Э.Ф. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КОММУНИКАТИВ КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ТУРЛИ ЁНДАШУВЛАР ТАВСИФИ</i>	74
<i>Abdugopporova Odinaxon Hoshimjon qizi. NOTIQLIK SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TURLARI</i>	78
<i>Razzoqov Davron Nijozovich. TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDA TEXNOLOGIK TA'LIM SIFATINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI</i>	80
<i>Achilov O'tkir Isomitdinovich. ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TA'LIM RESURSLARI VA INTERFAOL METODLARNING O'RNI VA SAMARADORLIGI</i>	83
<i>Sobirova N.Z. ETIMOLOGIK TAHLILDAN FOYDALANISH JARAYONIDA ONA TILI DARSLARIGA QO'YILADIGAN PEDAGOGIK TALABLAR</i>	86
<i>Halilova Habiba Mamatqulovna, Yunusova Zahro G'ayrat qizi. NEONOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARNING TARBIVA DARSLARINI LOYIHALASHTIRISH MEXANIZMLARI</i>	89

Tuxtayev Soyib Safarovich. TALABALAR KOMMUNIKATIV TA'LIMINI PEDAGOGIK BOSHQARISHNING KONTSEPTUAL MODEL	92
Oripov Shoxrux Ilxom o'g'li. O'SIMLIK OLAMINING XILMA-XILLIGI VA UNING TABIATDA TUTGAN O'RNI	95
Qurbonova Barchinoy Mirzahamdamovna. TA'LIM JARAYONIDA RANGTASVIR DARSIDA PERSPEKTIVANING AHAMIYATI 97	
Quvanov Zahridin. ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O'QUVCHILARGA MANTIQIY FIKRLASHNI VA FIKRLARNI MANTIQIY IFODALASHNI O'RGATISH	99
Muxammadiyeva Nilufar Sheraliyevna. TALABALARNI KONSTRUKTIV FAOLIYATGA TAYYORLASHDA TA'LIM PARADIGMALARINING MOHIYATI	<i>Ошибка! Залкада не определена.</i>
Ergasheva Gulnoz Xaydarovna. O'QUV LUG'ATLARIDA SO'ZLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI MEZONLAR	105
Axmedova Shaxlo Shoxob qizi. O'QUVCHILARDA TABIIY FANLARNI O'RGANISHGA BO'LGAN QIZIQISHNI SHAKLLANTIRISH	109
Soliyev Ozodbek Rahmatovich. BADIY TA'LIMDA INNOVATSION JARAYONNING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI	111
Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li. TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK DASTURIY TA'MINOTNING ROLI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI	113
Qosimova Gavhar Islomovna, Alimova Marjona Erkin qizi. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA 4K KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USUL VA TEXNIKALARI	117
Rasulova H.S. IJTIMOYIY KOMPETENTLIK MASALASINING UMUMIY VA XUSUSIY XARAKTERGA EGALIGI	121
Salimova Shahlo Sayfulloyevna. TA'LIM TIZIMIDA EMOTSIONAL XAVFSIZ MUHITNI SHAKLLANTIRISH YO'NALISHLARI .	124
Sulaymanova Sevaraxon Bahodirjon qizi. TASVIRIY SAN'AT SOHALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATSION TENDENSIYALARNING O'RNI	127
Quldosheva Shahlo Ibragim qizi. SHAXSDA EMOTSIONAL-IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH	129
Jovliyev Shahriyor Baxtiyor o'gli, Jovliyev Baxtiyor Xolbayevich. INNOVATSION VA INTEGRATSION JARAYONLAR UZVIYLIGIDA BIOTEXNOLOGIYA SOHASINI RIVOJLANTIRISH	132
Avloqulov Jamoliddin Bahriddinovich. BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUN VA MOHIYATI	135
Bahranova Hulkar Bahran Qizi, Berdiyev Bahodir Ravshanovich OLIY TA'LIM MUASSASASIDAGI BOSHLANG'ICH TA'LIM TALABALARI SHAXSINING O'QITUVCHILIK KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH	139
Yodgorov Mansur Abduraximovich. JISMONIY SIFATLAR VA ULARNING INSON ALOMATLIGIDAGI AHAMIYATI	141
Sodiqova Dinara Alisher Qizi, Berdiyev Bahodir Ravshanovich BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI KASBIY RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK JIHATLARI	144
S.N.Yuldashev, Z.S.Xurramova. ZAMONAVIY TA'LIM VOSITALARI ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	146
Nargiza Akhmadova. EMPOWERING ENGLISH LEARNERS: THE ROLE OF CONSTRUCTIVE FEEDBACK IN CLASSROOM SUCCESS	150
Xolmurodov Dilmurod Sobir o'g'li. FUNDAMENTALLASHTIRISH TAMOIYILI ASOSIDA TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIGA "MATERIALSHUNOSLIK VA KONSTRUKSION MATERIALLAR TEXNOLOGIYASI" FANLARINI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	153
Yuldashev Sodiq Norhayevich, Mahmudova Shodiyaxon Qobil qizi INTEGRATIV YONDASHUV TAMOIYILLARI ASOSIDA TALABALARNING LINGVO-METODIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY – NAZARIY ASOSLARI	156
Zarina Itolmasova. LINGVOMETODIK KOMPETENSIYANING O'RNI VA MAZMUNI	161
B.B.Karimov. TALABALARDA KASBIY KOMPETENTLIK MADANIYATINI TARBIYALASH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI, SHAKLLARI VA METODLARI HAMDA MODEL	164
Z.E.Normurodova. TURIZM TA'LIMINING TIZIMINING O'ZIGA XOSLIGI	167
Oromova Nafosat Jo'rayevna. ADABIYOT DARSLARINI TASHKIL ETISHGA DOIR MUHOZAZALAR	171
Parmonova Munisa Ilxomovna. MEDIAMADANIYAT VA UNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR TAJRIBALAR	173
Omonov Asliddin. ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK MEROSIDAN BOSHLANG'ICH SINFLARDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI	175
Munisa Maxammadiyeva Abdusalom qizi. NOBIOLOGIK IXTISOSLIK TALABALARIDA EKOLOGIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI	179
Doniyorova Gulruh Shoniyozovna. ADVANCING COMMUNICATIVE PROFICIENCY IN ENGLISH AMONG STUDENTS OF NON-LINGUISTIC DISCIPLINES: THE AUTOMOTIVE ENGINEERING PERSPECTIVE	181
Qosimova Gavhar Islomovna, Eshpo'latova Elnora Yo'ldoshevna INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	183
Baxrinova Munisa Xusniddinovna. ONA TILI TA'LIMIDA IJODIY MATNLAR ORQALI INTUITIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING MUHIMLIGI	186
Axmedova Aziza. TA'LIM TIZIMIDA FOYDALANILADIGAN KVALIMETRIK YONDASHUVNING AFZALLIKLARI	188
Arabova Gulnur Yuzboy qizi PEDAGOGICAL CHALLENGES IN THE LINGUOCULTURAL STUDY OF COLOR CONCEPTS .192	
Dusmurodova F.G', O.P.Asloнова TALABALARDA LIDERLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	195
Ishpulatova Dinora Rahim qizi BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	198

Roziqova Farizoda, B. Berdiyev MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR.....	201
To'xtamurodova Nafisa Salim qizi, Usmonova Moxira STEAM TA'LIMNING UZLUKSIZ RIVOJLANISHI: INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AMALIY KO'NIKMALAR	203
Uroqova Go'zal, Kazakova Marhabo GLOBALASHUV JARAYONIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI.....	204
Qosimova Charos Raxmat qizi STEAM TA'LIMNING INTEGRATION YONDASHUVLARI VA INNOVATSION RIVOJLANISH	206
Niyozova Sitara Otaqul qizi BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARDAN FOYDALANIB DARS O'TISH	208
Xushvaqtova Mukarram ZAMONAVIY O'QUV-TARBIYAVIY JARAYONGA INNOVATSION TAFAKKURGA ASOSLANGAN YONDASHUV.....	211
Normuminova Sevinch Bekzod qizi, Berdiyev Bahodir Ravshanovich IXTISOSLASHTIRILGAN BOSHLANG'ICH SINFLARDA DARSNI TASHKIL ETISH. MATEMATIKA O'QUV JARAYONIDA KO'RGAZMALILIKDAN FOYDALANISH	213
Panjiyeva Shahlo Zulfxor qizi KO'P XONALI SONLAR KONSENTIRIDA ARIFMETIK AMALLARNI O'RGANISH	215
Xurramova Mashhura Hamza qizi BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH.....	217
Qurbonova Madinabonu Zafar qizi TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDA TA'LIM SIFATINING O'RNI HAMDA AHAMIYATI	220
Khidirova Charos Murodiloevna, Davronova Zarnigor Rizamat qizi АЛГОРИТМ ПОСТРОЕНИЯ МНОГОСЛОЙНОГО ПЕРСЕКТИВНОГО В СИСТЕМЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОДХОДА	222
Qodirov Mirjalol Tolmasovich OLIY TA'LIMDA GIPERMATNLI MODELASHTIRISH JARAYONIDA MUAMMOLI O'QITISH YONDASHUVLARI	226
Niyazov Jasur Abdirasulovich TALABALARIGA ELEKTR MASHINALARI FANIDA TRANSFORMATORLARNING TUZILISHI VA ISHLASH MEKANIZMLARINI O'QITISH METODIKASI	230
Niyazov Jasur Abdirasulovich ELEKTR MASHINALARI FANI AMALIY MASHG'ULOTLARIDA TRANSFORMATORLARNING MAGNIT O'TKAZGICHLARIDAGI NOSOZLIKLARNI ANIQLASH.....	234
Kilichev Nurilla Abbosovich INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA TALABALARNING MUSTAQIL FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING PROTSESSUAL MODEL.....	238
Шодиев Тимур Ўктамович ИННОВАЦИЯ ВА ИНТЕГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ЯХЛИТЛИГИ: ИССИҚЛИК ЭНЕРГЕТИКАСИ СОҲАСИДАГИ МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР.....	241
Toshniyazov Umirbek Xurramovich ZAMONAVIY TA'LIMDA TALABALAR TAFAKKURINI RATSIONAL SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	243
Ravshanova Xurshida Maxmanazarovna OLIY TA'LIMDA TA'LIM SIFATI VA KOMPETENTLI YONDASHUVNING O'ZARO BOG'LIQLIGI.	246
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna YOSHLARDA KASBIY MAHORATNI SHAKLLANTIRISHDA FAOLLIKKA ASOSLANGAN YONDASHUVNING O'RNI	249
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA EKONOMETIKA O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI	252
2-SHO'BA.....	256
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	256
Khairutdinova Rezeda Rafailevna, Gazimzyanova Gulchachak Fazilovna SOCIAL PROJECTS AS A TOOL FOR DEVELOPING TOLERANCE IN ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN	256
B. Xazratova MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA ISHLAB CHIQLILGAN DASTURLAR VA DAVLAT TALABLARINING MOHIYATI	260
B. Normamatova BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI.....	264
Xolmatova Fotima Baxtiyor qizi MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAKTERAPIYANING AHAMIYATI.....	266
Mo'minova Go'zalxon G'ulamjanovna ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDA LINGVISTIK VAZIFALARDAN FOYDALANISH	273
G. Yomg'irova TARBIYACHILAR VA OTA-ONALAR BOLALARDA ISHCHANLIKNI TARBIYALASHNING ASOSIY SUB'YEKTLARI SIFATIDA.....	275
Yaxshiboyeva Sitara Toshpulat qizi XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING TA'LIMDAGI O'RNI.....	278
Alimardonova Mohichehra Bahromovna, Habibullayeva Shahrizoda O'ktam qizi MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY DIDAKTIK TAMOYILLARI.....	281
Halimova Madina Abdilalim qizi STEAM TA'LIMI ORQALI O'QUVCHILARINING O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH USULLARI	283
Hamrayeva Muhayyo Erkin qizi O'QUV MATERIALLARINI MODELASHTIRISH ASOSIDA O'QUVCHILARINING BOG'LANISHLI NUTQINI OSHIRISH METODIKASI.....	286
Jabborova Maftuna Komil qizi QIZIQISHNI RAG'BATLANTIRUVCHI MUHIT O'QUVCHILAR NUTQIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY SHARTI SIFATIDA	289
Jumayeva Gulnoza Tursunpo'larovna MIGRANTLAR OILALARI BOLALARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	292

Keldiyorova Manzura G'aybullayevna, Mahkamov Abdul Qodir Ismoil o'g'li O'QUVCHILAR INTELLEKTUAL IMKONIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	294
Keldiyorova Manzura G'aybullayevna MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI BOLANING OILA SHAROITIDA KOGNITIV RIVOJLANISHIGA TA'SIR QILUVCHI KASBIY TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH	298
N.Baxtiyova O'ZBEK XALQ ERTAKLARI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH	302
Q.Holiqova O'QIB TUSHUNISH MALAKASINI BAHOLASHNING PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI	305
Turdiqulova Luiza Zayniddinovna TALABALARNI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALAR HAMKORLIGINI TASHKIL ETISHGA O'RGATISH METODIKASINI	308
G'ayratova Rushana BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA HUQUQIY MADANIYAT ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH	310
M.Ibragimova ALISHER NAVOIY ASARLARIDA MA'NAViy-AXLOQIY TARBIYAGA OID FIKRLARI TAHLILI	313
Quldosheva Shahlo Ibragim qizi SHAXSDA EMOTSIONAL-IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH	316
Moyliyeva Xumora BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING BILIM O'ZLASHTIRISH MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI	318
Negmatova Nigora Begmat qizi LOKAL SHAROITDA O'QUVCHILARGA ONA TILINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	320
Razzoqov Davron Niyozovich MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDOSHUVLAR	324
Raxmatova Maftuna Uktamjan qizi TARBIYALANUVCHILARNING TAYANCH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARINING TAHLILI	327
Галиева Эльвира Маратовна ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ НА УРОКАХ МУЗЫКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	330
Uljayeva Xurshida Azamat qizi SANOGENIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI	334
Shoyimova Farangiz Mustafo qizi INKLYUZIV TA'LIMDA ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI O'QITISH METODLARI	337
Yo'ldoshev Nazar O'sarovich, Primova Gulsevar Xolyor qizi 2-SINF „O'QISH SAVODXONLIGI“ DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH	340
Yo'ldoshev Nazar O'sarovich, Baxriyeva Charos Baxtiyor qizi „O'QISH SAVODXONLI“GI DARSLARIDA ERTAK MATNI USTIDA ISHLASH	344
Маслахова Камиля Миграчовна, Каюмова Лейсан Рафисовна ИНТЕГРАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ (SEL) В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	348
Rashitova Alsu Rifatovna, Kayumova Leysan Rafisovna ZAMONAVIY TA'LIM STANDARTLARINI AMALGA OSHIRISH SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA BILISH QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH	353
Галимова Азалия Рамилевна, Сабирова Эльвира Гильфановна ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В БИЛИНГВАЛЬНОЙ СРЕДЕ	357
Д.Л. Муронова НЕТРАДИЦИОННЫЕ СПОСОБЫ ПОДДЕРЖАНИЯ ВНИМАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	361
Muhammadiyeva Manzura Maratovna IJTIMOY MAS'ULIYAT TUSHUNCHASINING ILMIY ASOSLARI VA SHAKLLANISH BOSQICHLARI	365
S.X.Djumayeva TALABALARNI BELGILI-O'QUV MODELLARI ASOSIDA YARIM O'TKAZGICHLI PRIBORLAR BILAN ISHLASHGA O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	368
Tuxliyev Muslimbek Sherzod og'li O'QUVCHILAR KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA TEXNOLOGIK TA'LIMNING O'RNI	372
F.A.Choriyeva O'QUVCHILAR XULQIDA YUZAGA KELADIGAN SALBIY O'ZGARISHLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	375
Keldiyarova Vazira Botirovna MAKTABGA TAYYORLOV YOSHIDAGI BOLALARNING KO'RGAZMALI-OBRAZLI TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHGA DOIR XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI	377
Yoziyeva Umida O'QUVCHILARDA PEDAGOGIK PROFILAKTIKA ASOSIDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	380
Kulatova Svetlana Yuldashevna O'SMIRLARINING DESTRUKTIV AXBOROTLARGA MOYILLIGIDA INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING ROLI	382
Abdirasulov Lochinbek INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QUVCHILARDA TEXNOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI	387
Uzoqov Muhriddin BOLALARDA ATTRAKTIV MUNOSOBATLARNI SHAKLLANTIRISH ASOSIDA O'Z FIKRINI IFODALASHGA O'RGATISHNING O'ZIGA XOS YO'LLARI	390
Tirkashov Muhiddin Safarovich INTEGRATIV-TAHLILY YONDASHUV ASOSIDA EMPIRIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	393
Aslonova Orzigul Pirimovna RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM ORQALI O'QUVCHILARNING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI	396

<i>Yuldashev Sodiq Norchayevich, Choriyeva Ma'mura Rustam qizi</i> O'QUVCHILARIDA MADANIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY – AMALIY- METODIK TAHLILI.....	399
<i>СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ Раимбердиев Аскаржон Асрорович</i> ОДАРЕННОСТИ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ МОДИФИЦИРОВАННЫХ ЗАДАНИЙ	404
<i>Muratova Shaxnoza Ibatovna, bragimova Gulobat Raxmat qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIM - UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMINING BOSHLANG'ICH BOSQIQI	407
<i>Muminova Nilufar Abdurahmonovna, Nosirova Zerda Zarif qizi.</i> BOLALAR NUTQINI O'STIRISHDA ERTAKLARNI O'RNI.....	408
<i>Moxigul Almardonova, Shoxista Norboboyeva.</i> BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI NUTQI MADANIYATI BILAN TANISHTIRISH.....	410
<i>Sayfullayev Zuxriddin Asliddin o'g'li.</i> YAKKABOG' TUMANI TOPONIMLARINING LINGVOMADANIY QARASHLARDA TUPROQ VA O'SIMLIK BILAN BOG'LIQ NOMLAR VA TOG'LAR VA RELYEF BILAN BOG'LIQ NOMLAR.....	413
3-SHO'BA.....	418
PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA YANGI TA'LIM DASTURLARI, METOD VA TEXNOLOGIYALARNING TADBIQI	418
<i>Ergashev Nuriddin G'ayratovich</i> BO'LAJAK MUHANDISLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI	418
<i>Temirova Orzigul Yo'ldoshevna</i> TALABALARNING INGLIZ TILIDAGI NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH MODEL VA UNI SAMARALI AMALGA OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI	423
<i>Firuz Davronova</i> ENHANCING CHEMISTRY EDUCATION THROUGH SIMULATION: A GENERALIZED PERSPECTIVE ON MODELLO PARTICELLARE.....	428
<i>Ruzimurodov Ixtiyor Nishonovich, Muhammadiyev Soxibnazar Shovkat o'g'li</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODI	430
<i>Очилов Ф. Э, Сатторов Б.Н., Лосякин Александр Михайлович</i> МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ЧЕРЧЕНИЮ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	435
<i>Gulnora Nurullayeva</i> TARIX FANI TA'LIMIDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH	439
<i>Nurmamotov Romazan Abdirashid o'g'li</i> TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHISINING RAQAMLI KOMPETENTLIGI	443
<i>К.Э. Купорова, Громова Ч.Р</i> ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМООПРЕДЕЛЕНИЮ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ВИДЕОПРОЕКТОВ	445
<i>Сохибов А. Р, Кадирова Мадина Эльмуродовна</i> КОРПОРАТИВНАЯ КУЛЬТУРА ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ СЛУЖАЩИХ.....	448
<i>Meyliyeva Matluba Bayramali qizi</i> MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI TARIYALANUVCHILARDA VERBAL NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	450
<i>Ergashev Nuriddin Gayratovich</i> BASIC PRINCIPLES OF TEACHING THE SUBJECT "INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS" IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE BASIS OF A HIERARCHICAL STRUCTURAL APPROACH	454
<i>Temirova Orzigul Yuldoshevna</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH TEACHERS.....	460
<i>Ergashev Nuriddin G'ayratovich, Ro'zimahmatov Sardor Safarali o'g'li</i> VIZUALLASHTIRISH IMKONIYATLARI ASOSIDA KIBERSPORT O'YINLARI UCHUN SUN'YI INTELEKTGA ASOSLANGAN YORDAMCHI TIZIMLARNI ISHLAB CHIQUISH	465
<i>Raxmatova Dilfuza Jo'ra qizi</i> TALABALARDA KOGNITIV FAOLIYATGA NISBATAN POZITIV KAYFIYATNI HOSIL QILISH USULLARI (MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI MISOLIDA).....	469
<i>Mullaxmetov Radik Gilazovich</i> KASBIY TA'LIM YO'NALISHIDA LABORATORIYA VA AMALIY MASHG'ULOTLARIDA ELEKTRON VERSIYALARINI KO'LLASH.....	475
<i>Сохибов А. Р, Севинова Гулойим Гулом кизи</i> АКТУАЛЬНЫЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНОВ МИРА В НОВЕЙШЕМ ЭПОХЕ	479
<i>Charos Yahyo qizi</i> BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIGA NAFOSAT.....	484
<i>Tarbiyasini Rivojlantirish</i>	484
<i>Nayimova Aziza Dilmurot qizi</i> BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING IJODIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH	487
<i>Quvvatova Ozoda Gulbek qizi, Berdiyev Bahodir Ravshanovich</i> IXTISOSLASHTIRILGAN BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARNI TASHKIL ETISH.....	489
<i>Sagdullayeva Farangiz</i> NEFT VA GAZ SANOATIDAGI UNIVERSITET TALABALARI UCHUN PROFESSIONAL RIVOJLANISH JARAYONINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARINI RIVOJLANTIRISH	493
<i>Сохибов А. Р, Набиева Азиза Камиловна</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ЭПОХЕ	495
<i>Muxammadiyeva Nilufar Sheraliyevna</i> KONSTRUKTIV FAOLIYAT PEDAGOGIK FAOLIYATNING ASOSIY MEZONI SIFATIDA	Ошибка! Закладка не определена.
<i>Muhammadiyeva Lola</i> XALQARO BAHOLASH DASTURLARI O'QUVCHILAR BILIMLARINI ANIQLASH VA BAHOLASH MEZONI SIFATIDA	502
<i>To'rayeva Kamola Vosidjon qizi</i> MATEMATIKA DARSLARIDA MIQDORLARNING O'LCHOV BIRLIKLARI VA ULAR USTIDA	

ISHLASH.....	503
<i>Jo'rayeva Mohira Yunus qizi</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALAR NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVNING AHAMIYATI.....	506
<i>To'rayev Muzaffar Farmonovich, Egamberdiyeva Nasiba Shavkat qizi</i> INTELLEKTUAL O'QITISH TIZIMLARINING DASTURIY ARXITEKTURASI VA O'QUV JARAYONIDA SUN'YI INTELLEKT MODELLARIDAN FOYDALANISH.....	509
<i>Qaypnazarova G.X</i> DIFFERENSIAL GEOMETRIYA FANIDA CHIZIQ VA SIRT GA DOIR MAVZULARINI O'RGANISHDA INTEGRATIV YONDASHUVLAR.....	512
<i>Surayyyo Arziqulova Fayzullayevna</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA INDIVIDUAL TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH.....	515
<i>Pirimova Mohinur Furqat Qizi</i> MATEMATIKADA KOMBINATORIKA ELEMENTLARI, MANTIQUIY MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODLARI.....	517
<i>M.N.Xo'jamberdiyeva, G.O'Xolmo'minova</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA YANGI TA'LIM DASTURLARI, METOD VA TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH.....	521
<i>Avazova Munisa</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM DIZAYNIGA INNOVATSION YONDASHUVLARI.....	524
<i>O'.U.G'uzarov</i> TARIYA – IJTIMOYIY TARIXIY JARAYON SIFATIDA	525
<i>Qarshiyeva Jamila Yashnar qizi.</i> SENSORLAR ORQALI OLINGAN SIGNALLARNI QAYTA ISHLASH.....	522
<i>Qarshiyeva Jamila Yashnar qizi</i> BIOSIGNALLARGA ISHLOV BERISH USULLARI VA QO'LLANILISHI.....	530
<i>Davkarov Kamoliddin Saparalievich</i> AHOLINI FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH VA FUQARO MUHOFAZASI YO'NALISHIDA FAVQULODDA VAZIYATLAR BOSHQARMASI HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI O'QITISH MARKAZINING ASOSIY VAZIFALARI	532
<i>Davkarov Kamoliddin Saparalievich</i> “HAYOT XAVFSIZLIGI ASOSLARI” KURSI MAVZULARINI FANLARARO BOG'LANISH TAMOIYILLARI VA USULLARI.....	539
<i>R.N.Abdullayev.</i> DASTURIY TA'MINOT ARXITEKTURASI FANINI O'QITISHDA METODIK TA'MOIYILLARNI QO'LLASH.....	544
<i>Chudakova Vira.</i> WAYS TO SOLVE INNOVATION AND INTEGRATION PROBLEMS IN THE CONTEXT OF TRAINING AND ADVANCED TRAINING OF EDUCATION PERSONNEL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE AUTHOR'S «TECHNOLOGY FOR THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE COMPETITIVENESS OF PERSONALITIES», USING DIAGNOSTIC, CORRECTIVE, DIGITAL METHODS, THE SPSS PROGRAM AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE.....	546
<i>Шодиев Тимур Уктамович.</i> ВЗАИМОСВЯЗЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭНЕРГЕТИКЕ И ОБРАЗОВАНИИ: ОПЫТ СИСТЕМЫ МАСЛОСНАБЖЕНИЯ МУБАРЕКСКОЙ ТЭЦ.....	557
<i>Norqulov Usmon Elomonovich.</i> “PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA” TUSHUNCHASINI OLDINDAN LOYIHALASHTIRILGAN TA'LIM-TARIYA JARAYONINI AMALIYOTDA TIZIMLI VA IZCHIL JORIY ETISH.....	559
4-SHO'BA.....	545
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA HAMDA IJTIMOYIY SOHALARNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI	564
<i>Nurullayeva Sh.U</i> MENTAL XARITA VA UNDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.....	564
<i>Yo'ldoshev Rustam Elmurodovich</i> TALABALAR ILMIY PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONINI MODELLASHTIRISH ASOSLARI	566
<i>Шалбурова Н</i> ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ НА САМООЦЕНКУ РЕБЕНКА В ШКОЛЕ.....	570
<i>Suyunov Odiljon Orif o'g'li</i> TURLI FAOLIYATLAR ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING EMOTSIONAL IRODAVIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	574
<i>Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li</i> PEDAGOGIK DASTURIY TA'MINOTNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI VA UNING TADQIQOT METODLARI	576
<i>Yuldashev Sadiq Norchayevich, Mahmudova Shodiyaxon Qobil qizi</i> INTEGRATIV YONDASHUV TAMOIYILLARI ASOSIDA TALABALARNING LINGVO-METODIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY-METODIK ASOSLARI.....	579
<i>Akram Sohbov</i> GREECE AND ROME CULTURE ANCIENT.....	584
<i>Ибрагимова К. А., Громова Ч.Р</i> ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ ДЕВИАЦИЙ ПОВЕДЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ МЕТОДОВ ПСИХОДРАМЫ	587
<i>Сохибов А. Р, Курбанова Севара Санжар кизи</i> ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В XX ВЕКА.	591
<i>Зиётов Фаррух Саодилла ўғли</i> БАДИИЙ АСАРЛАРНИНГ ТАЛАБАЛАРДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ИДЕАЛЛАРНИ РИВОJЛАНТИРИШДАГИ РОЛИ	595
<i>Ziyotov Farruh Saodilla o'g'li</i> INGLIZ KLASIK ADABIYOTI MISOLIDA TALABALARDA MA'NAVY-AXLOQIY IDEALLARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.....	599
<i>Absamatov Zuxriddin Axmad o'g'li</i> BO'LAJAK MUHANDISLARNING AXBOROTLI-INTELLEKTUAL KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MODEL.....	601
<i>Soatov Asadulloh Jabborovich</i> AXBOROT ASRIDA KITOB O'QISH KO'NIKMASINI SAQLAB QOLISHNING PSIXOLOGIK SHART – SHAROITLARI.....	605
<i>Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich</i> O'QUVCHILARNING TA'LIM JARAYONIGA STEAM YONDASHUVLARINING AHAMIYATI	607
<i>Карахонова О.Ю</i> ТАЛАБАЛАРНИНГ САНОГЕН ФИКРЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИГА ОИД ЭМПИРИК ТАДҚИҚОТЛАР ДАСТУРИ ВА ТАШКИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ.....	610

Toshpo'latov Anvar Shokir og'li OILAVIY NIZOLARNI OLDINI OLIISHDA PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING PSIXOLOGIK YONDASHUVLARI.....	614
Муджигова К.А ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ У ШКОЛЬНИКОВ НА НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЯХ.....	617
Norinov Faxriyot Qurbonovich TABIIY FANLARNI O 'QITISHNI O'ZIGA XOSLIGINI HISOBGA OLIISHDA GLOKALIZATSIYA SHAROITINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	621
Наликова Гилана Анатольевна РАЗВИТИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ В КОЛЛЕКТИВЕ	623
Олцаева Татьяна Зулаевна ВЛИЯНИЕ ТИПОВ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА.....	629
Самаева Арина Джангровна РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ.....	635
Стакиева И.Б ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ НА РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСОВ У ПОДРОСТКОВ.....	638
Sultonov Akram Ikromovich O'SMIRLARDA MILLIY AXLOQIY QADRIYATLARIMIZGA XOS SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH	641
To'xtasinova Zarina SEMANTIC ANALYSIS OF ONLINE SHOPPING TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: IN THE CONTEXT OF LOGISTICS	644
Chorshanbiyev Sherali Esanpulotovich MUHANDIS EKOLIK MUTAXASSISLIKLARI BO'YICHA SHAHAR XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASHDA INTEGRATIV YONDASHUV	647
Shavkat Ixtiyorov O'SMIRLARDA KUZATILADIGAN SUITSIDUAL XULQNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....	651
Kamilova Madina Xamidjanovna OILADA YURIDIK TUSHUNCHALAR SHAKLLANISHIDA SHAXS ASAB TIZIMI TIPLARINING TA'SIRI.....	653
Muradova Zulfiya Kayumovna, Jovqayev Behro'z Bekzod o'g'li O'QITUVCHILARNING PROFESSIONAL RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR	658
Egamnazarov Murod Yusupovich SHAXSGA YO'NALTIRILGAN O'QITISH TEXNLOGIYALARI ORALI TALABALARNING KAMMUNIKATIV QOBILIYATINI SHAKILLANTIRISHDA PSIXOLOGIK MASLAHAT TIZIMINI TASHKIL ETISH	661
Yusupova Mushtariy Baxtiyor qizi SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA YARATILGAN LUG'ATLARDAGI ETNOMADANIY BIRLIKARNING TALQINI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA	664
S. M. Tuychiyeva, Karimov Jamshid Avloqulovich TALABA YOSHLARDA LIDERLIK XUSUSIYATLARINI SHAKLLASHI	667
A.A.Umirov OLIY TA'LIM TALABALARIDA TA'LIM VA TARBIYA JARAYONINI AXBOROT TEXNLOGIYALARI BILAN SAMARALI TASHKIL ETISH.	671
A.Nabiyev BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MUAMMOLI TOPSHIRIQLAR ORQALI O'QUVCHILARNING MANTIQUIY TAFAKKURINI O'STIRISH	673
Nekboyev Xurshid Xoliyrovich MEDIA TA'LIMNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH NAZARIYASI VA METODIKASI.....	676
N.B.Usmonov KOGNITIV BILISH ASOSIDA QAROR QABUL QILISHGA O'RGATISH METODIKASI	681
Jabborov Ismoil Azimovich OILAVIY MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI VA NAMOYON BO'LIH DINAMIKASI.....	683
Алия Альбертовна Мубаракова АРТ-ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕРЕСА К ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	685
Бадма-Горяева Дарина Алексеевна ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ УЧАЩИХСЯ 11 КЛАССОВ	689
Беянская София Вячеславовна АРТ-ТЕРАПИЯ В ПРЕОДОЛЕНИИ СТРЕССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ МЛАДШЕГО ВОЗРАСТА.....	695
Бембеева Полина Валерьевна СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ НЕЦЕНЗУРНОЙ ЛЕКСИКИ	698
Бувашева Анжелика Викторовна ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ РОДИТЕЛЯМ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ.....	703
Кулик Виолета Андреевна РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ НА СТУДЕНТОВ-БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ	706
Nurov Shokir STOL TENNISNING ILMIY-NAZARIY, AMALIY-METODIK ASOSLARI	709
E.E.Karimov SPORT BIOMEXANIKASINING ILMIY-NAZARIY VA AMALIY-METODIK ASOSLARI.....	712
A.M.Rayxonov SPORT MUSOBAQALARINI BOSHQARISH.....	716
A.Jo'rayev MA'NAVIY QADRIYATLAR — TA'LIM-TARBIYANING OMILI SIFATIDA.....	718
G. Abduraximova. JAMOA VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	723
Mavlonov Shaxzod Shaxobiddin o'g'li. O'QUVCHILARNI TABIIY VA IQTISODIY MANBALARDAN OQILONA FOYDALANISHGA O'RGATISHNING IQTISODIY-PEDAGOGIK MEKANIZMLARI TAHLILI.....	729
Sh.Z.Raxmatullayeva. BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUV TOPSHIRIQLARINI YARATISHDA LINGVODIDAKTIK ASOSLARNI RIVOJLANTIRISH.....	732
N.J.Oramova. BADIY ASARNI TUSHUNISHDA NAZARIY TUSHUNCHALARINING AMALIY ROLI.....	734

Mavlonov Shaxzod Shaxobiddin o‘g‘li. TABIIY VA IQTISODIY RESURSLARDAN RATSIONAL FOYDALANISH TAMOYILLARI.....	736
Boymatova Munavvar Ravshan qizi. O‘QUV MUHITIDA EMOTSIONAL BARQARORLIKNI RIVOJLANTIRISH VA UNING TA‘LIM SAMARADORLIGIGA TA‘SIRI.....	742
Raxmanov Uchqun Toshpo‘latovich. O‘ZBEK TILIDA RASMIY-IDORAVIY USLUBDA MATN YARATISHNING ZARURATI VA AHAMIYATI.....	743
Badalova Rushana Bahodirovna. MAKTAB VA MAHALLA HAMKORLIGINI MODELLASHTIRISH MASALASINING NAZARIY TAHLILI.....	748
Raxmanov Uchqun Toshpo‘latovich. TA‘LIM JARAYONLARIDA MATN YARATISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	750

Muharrir: B. Musayev
Kompyuterda sahifalovchi: F. Akramova

Bosishga ruxsat etildi: 24.04.2025 y.
Ofset qog'oz. Qog'oz bichimi: 60x84 1/16.
"Cambria" gar. Ofset bosma.
Hisob nashriyot t.: 32,22. Shartli b. t.: 32,35.
Adadi: 30 nusxa. Buyurtma №11

QarDTU kichik bosmaxonasida chop etildi.
180100. Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi, 225 – uy.
Telefon 91-466-80-32.